UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
CENTRUL DE STUDII ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE
CONSILIUL JUDEȚEAN DOLJ
BIBLIOTECA JULIA [illegible] DIN ARMA DOLJ

GHEORGHE BUZATU

IN MEMORIAM

COORD.
MARUSIA CÎRSTEA, SOCIU LIVIU DE ALBA, LUCIAN DINDIRICĂ

CHIAZEA DE SCAUN

Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/gheorghebuzatuin0000unse

Universitatea din Craiova
Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale
Consiliul Județean Dolj
Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman" Dolj

GHEORGHE BUZATU
IN MEMORIAM

Coordonatori

Marusia Cîrstea Sorin Liviu Damean Lucian Dindirică

EDITURA CETATEA DE SCAUN

Coordonatori:
conf. univ. dr. Marusia Cîrstea
prof. univ. dr. Sorin Liviu Damean
dr. Lucian Dindirică

Coperta: Dan Iulian Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Gheorghe Buzatu : in memoriam / coord.: Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Lucian Dindirică. - Târgovişte : Cetatea de Scaun, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-537-237-5

I. Cîrstea, Marusia (coord.)
II. Damean, Sorin Liviu (coord.)
III. Dindirică, Lucian (coord.)

94(498) Buzatu,Gh.
929 Buzatu,Gh.

Responsabilitatea asupra conţinutului ştiinţific al materialelor aparţine autorilor.

Volum apărut cu sprijinul Consiliului Judeţean Dolj

ISBN 978-606-537-237-5
***©Editura Cetatea de Scaun,* Târgovişte, 2014**
editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

CUPRINS

ARGUMENT 7

Ioan Opriș, IN MEMORIAM GHEORGHE BUZATU 9

Mihai Iacobescu, GHEORGHE BUZATU UN PROMETEU AL ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE. ÎNSEMNĂRI. EVOCĂRI. REFLECȚII 11

Jipa Rotaru, CONTRIBUȚII: GHEORGHE BUZATU LA ȘCOALA DE TOAMNĂ DE LA MAIA CATARGI 26

Ion Agrigoroaiei, DATORIA NOASTRĂ 37

Lavinia Gheorghe, DATORIA MEA DE SUFLET, DOMNULE PROFESOR, „PATRIARH" DE MAIA! O FRÂNTURĂ DIN ISTORIA SATULUI IALOMIȚEAN MAIA – MONOGRAFIA REALIZATĂ DE ÎNVĂȚĂTORUL GH.D. GRIGORESCU (1941) 40

Gheorghe Dumitrașcu, FRATE GHEORGHE BUZATU! 47

Constanțiu Dinulescu, PREMODERNITATEA / EPOCA MODERNĂ TIMPURIE – DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI IPOSTAZE ISTORIOGRAFICE 56

Dinică Ciobotea, Emilian Cojocaru, ELEMENTE DE FACTURĂ POLIȚIENEASCĂ ÎN STRUCTURILE STATULUI ȚARA ROMÂNEASCĂ, PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA 64

Ștefan Păun, SATUL ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC STUDIU DE CAZ: COMUNA TOPORU (JUDEȚUL GIURGIU) 73

Elena Manolache, ASPECTE DE ORDIN DEMOGRAFIC ÎN MEDIUL RURAL STUDIU DE CAZ: COMUNA TOPORU (JUDEȚUL GIURGIU) 105

Acad. Dan Berindei, REAȘEZAREA SUD-ESTULUI EUROPEI ÎN TIMPURILE MODERNE 127

Vladimir Osiac, PARTICIPAREA PANDURILOR LA RĂZBOAIELE RUSO-TURCE (1806-1812; 1828-1829) 133

Ilie I. Vulpe, OBȘTI MOȘNENEȘTI DIN JUDEȚUL MEHEDINȚI ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ: DOCUMENTE JUDECĂTOREȘTI 141

Vasile Diacon, MITROPOLITUL NECTARIE COTLARCIUC, ÎNTRE NUME ȘI ORIGINE 149

Mihai Ghițulescu, NAȚIONAL-LIBERALISMUL ÎN ROMÂNIA MODERNĂ. ÎNCERCĂRI DE CLARIFICARE DOCTRINARĂ 162

Mihaela Damean, DEBUTUL ÎN VIAȚA POLITICĂ A LUI DIMITRIE A. STURDZA (1857-1858) 175

Constantin Bușe, UN GÂNDITOR AL VREMURILOR NOI: COSTACHE CONACHI 185

Sorin Liviu Damean, MISIUNEA EPISCOPULUI MELCHISEDEC LA SANKT PETERSBURG (FEBRUARIE-MARTIE 1868) 195

Ionuț Șerban, UN REPREZENTANT DE SEAMĂ AL DIPLOMAȚIEI ITALIENE LA BUCUREȘTI: CONTELE FRANCESCO CURTOPASSI 201

Rodica Păvălan, DEZVOLTAREA TELEGRAFIEI MILITARE ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ 206

Corneliu-Mihail Lungu, ASPIRAȚIILE NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR ȘI INTERESELE MARILOR PUTERI 212
Stoica Lascu, REINTEGRAREA DOBROGEI LA STATUL ROMÂN (14 NOIEMBRIE 1878). PERENITATE ROMÂNEASCĂ ȘI INTERFERENȚE ETNOLINGVISTICE ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN 215
Enache Tușa, INFLUENȚELE CULTURII POLITICE OFICIALE ASUPRA PROCESULUI DE ACULTURAȚIE DIN DOBROGEA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA 234
Sorin Cristescu, VIZITA PREMIERULUI ION I.C. BRĂTIANU ÎN VARA ANULUI 1909 LA VIENA ȘI BERLIN 251
Teodora Giurgiu, FELDMAREȘALUL SIR DOUGLAS HAIG ȘI MAREA OFENSIVĂ DE PE FRONTUL OCCIDENTAL ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL 275
Cornel Mărculescu, CAMPANIA DIN 1916 OGLINDITĂ ÎN JURNALUL GENERALULUI TOMA DUMITRESCU 283
Alin Spânu, COLONELUL IOAN ȚĂRANU – PRIMUL OFIȚER DE CONTRAINFORMAȚII DIN ARMATA ROMÂNĂ 293
Horia Dumitrescu, ECATERINA TEODOROIU ȘI VRANCEA 302
Cornel Țucă, ISTORICUL CORPULUI VOLUNTARILOR ROMÂNI ARDELENI ȘI BUCOVINENI DIN RUSIA PREZENTAT ÎN „MEMORIUL" COLONELULUI PIETRARU I. CONSTANTIN 328
Gabriel Moisa, CLARIFICĂRI IDEOLOGICE ȘI NAȚIONALE LA SOCIALIȘTII ROMÂNI DIN UNGARIA, TRANSILVANIA ȘI BANAT ÎN TOAMNA-IARNA ANILOR 1918-1919 346
Ștefania Ciubotaru, PROTOCOL ȘI CEREMONIAL LA CURTEA REGELUI FERDINAND I (1914-1927) 352
Luminița Giurgiu, CONSILIUL SUPERIOR AL APĂRĂRII ȚĂRII – ȘEDINȚA DIN 31 MARTIE 1927 364
Marusia Cîrstea, PRESA PRAGHEZĂ DESPRE VIZITA OFICIALĂ A MINISTRULUI DE EXTERNE ROMÂN DIMITRIE I. GHIKA (IANUARIE 1932) 374
Costin Scurtu, ORGANIZAREA BUGETULUI DE STAT ȘI IMPACTUL ASUPRA DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI DE APĂRARE ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ 392
Corneliu Ciucanu, NOUA GENERAȚIE INTERBELICĂ ȘI TENTAȚIA RADICALISMULUI DE DREAPTA 403
Cristian Sandache, POETUL RADU GYR 423
Daniel Flaut, *RESTITUTIO INTERBELLICA*: UN DOCUMENT INEDIT DESPRE SITUAȚIA ECONOMICĂ A JUDEȚULUI TULCEA ÎN ANUL 1935 433
Marius Hriscu, ACTUALITATEA GÂNDIRII DIPLOMATICE TITULESCIENE 446
George G. Potra, DEMITEREA LUI NICOLAE TITULESCU VĂZUTĂ DE QUAI D'ORSAY 450
Victor-Albinel Firescu, ASPECTE POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE ÎN OLTENIA DIN PERIOADA DICTATURII REGALE 460
Dorina N. Rusu, NICOLAE IORGA DESPRE MIHAI EMINESCU 467

Mihaela Varga, THEODOR PALLADY ORIGINEA SOCIALĂ: ARISTOCRAT. PROFESIA: PICTOR 475
Gheorghe Sbârnă, VESPASIAN V. PELLA DESPRE ACTIVITATEA SA ÎN STRĂINĂTATE. UN RAPORT CĂTRE CAROL AL II-LEA 483
Diana-Mihaela Păunoiu, PROPAGANDA INTERNĂ DIN ROMÂNIA (1938-1940) ... 489
Ion Calafeteanu, O SCRISOARE NESEMNATĂ 498
Virgil Coman, TURCO-TĂTARII DIN ROMÂNIA ÎN DOCUMENTE ALE SERVICIULUI SPECIAL DE INFORMAȚII (1942-1943) 512
Silviu Miloiu, CONFLUENȚE CULTURALE ROMÂNO-FINLANDEZE: ASUPRA VIZITEI LUI LIVIU REBREANU ÎN FINLANDA (1943) 521
Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, ÎN UMBRA UITĂRII: OPERA ISTORICĂ A LUI VICTOR SLĂVESCU 527
Gavriil Preda, BĂTĂLIA PENTRU PETROLUL ROMÂNESC ÎN ANII CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 542
Alesandru Duțu, 1944. CRIZA DE COMANDAMENT PE FRONTUL DIN MOLDOVA.. 553
Valentin Ciorbea, „DOSARUL" CONFERINȚEI DE LA IALTA ÎNTRE REALITATE ȘI MIT 563
Olimpiu Manuel Glodarenco, Ionel Dan Ciocoiu, RELAȚIA DINTRE DEZVOLTAREA TEHNOLOGICĂ ȘI PUTEREA MARITIMĂ DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 581
Marian Moșneagu, VICEAMIRALUL ING. GRIGORE MARTEȘ, ARTIZANUL RENAȘTERII MARINEI MILITARE POSTBELICE 589
Tudor Rățoi, SITUAȚIA FONDURILOR ADMINISTRAȚIEI FLUVIALE A PORȚILOR DE FIER ÎN AUR ȘI DEVIZE AFLATE ÎN BĂNCI STRĂINE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 600
Lucian Dindirică, INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA 610
Radu Florian Bruja, ROLUL EXILULUI POLITIC LEGIONAR ÎN REZISTENȚA ARMATĂ ANTICOMUNISTĂ 619
Cezar Mâță, PATRIARHUL IUSTINIAN ȘI SECURITATEA (1948-1953) 628
Gheorghe Onișoru, REFORMA MONETARĂ DIN IANUARIE 1952 640
Petre Opriș, Cezar Avram, VASILE LUCA, ANA PAUKER ȘI „CUIBUL DE VIESPI" DE LA MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE (1952) 648
Paul Nistor, ROMÂNIA ȘI O.N.U. ÎN 1952. COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ DE LA ENTUZIASM LA SPERANȚE SPULBERATE 674
Alexandru Oșca, RETRAGEREA TRUPELOR SOVIETICE DIN ROMÂNIA. NOI ABORDĂRI 691
Florian Banu, INDEPENDENȚA ROMÂNIEI FAȚĂ DE U.R.S.S. – MIT PROPAGANDISTIC SAU REALITATE ISTORICĂ? 702
Iulian Stelian Boțoghină, PARTICIPAREA DELEGAȚIEI MILITARE ROMÂNE LA PRIMUL FESTIVAL INTERNAȚIONAL AL FILMULUI MILITAR DE LA VERSAILLES, EXPRESIE A „DESCHIDERII" EXTERNE DIN PERIOADA 1958-1968 716
Ștefan S. Gorovei, PARTICIPAREA ROMÂNEASCĂ LA UN CONGRES INTERNAȚIONAL „PIERDUT" (LONDRA, 1976) 720

Marian Cosac, PROTECȚIA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC ȘI ORIENTAREA ÎN CERCETAREA ARHEOLOGICĂ ÎN ANII '70 ȘI '80 ÎN LUMINA UNOR DOCUMENTE DIN ARHIVA CONSILIULUI NAȚIONAL PENTRU STUDIEREA ARHIVELOR SECURITĂȚII 737

Ioan Opriș, DIN NOU DESPRE TEZAURUL ISTORIC AL ROMÂNIEI DE LA MOSCOVA 749

Ioan Scurtu, COPREȘEDINTELE COMISIEI COMUNE PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR IZVORÂTE DIN ISTORIA RELAȚIILOR BILATERALE, INCLUSIV PROBLEMA TEZAURULUI ROMÂNESC DEPUS LA MOSCOVA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL 755

Ioana Panagoreț, REFORMELE POLITICE, ECONOMICE ȘI ADMINISTRATIVE DIN ROMÂNIA DUPĂ 1989 767

Constantin Hlihor, CUM ȘI DE CE STUDIEM *TRECUTUL ISTORIC* ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE. CÂTEVA CONSIDERAȚII TEORETICE 777

ARGUMENT

A trecut un an de când reputatul istoric **GHEORGHE BUZATU** nu mai este printre noi, istoricii, colaboratorii, colegii și prietenii săi. Cu siguranță, ne lipsește astăzi personalitatea sa copleșitoare, cu temperamentul său blând, cu prezența sa de spirit, cu fermitatea opiniilor și principiilor, cu tăria și curajul de a rosti răspicat adevărul istoric, pe care-l prețuia mai presus de orice. A lăsat în urma sa o vastă și strălucită operă istorică, precum și numeroși reprezentanți ai tinerei generații de istorici, pe care i-a format și îndrumat cu răbdare și profesionalism.

Categoric, prin dispariția sa, istoriografia românească este mai săracă. A fost unul dintre cei mai mari specialiști în istoria celui de-al doilea război mondial, cu un larg orizont cultural și spiritual, un împătimit al documentelor de arhivă, avid de noi descoperiri în domeniul istoriei contemporane. Rezultatele îndelungatelor sale cercetări în arhive și biblioteci au devenit certitudini, iar numeroasele cărți care-i poartă semnătura sunt, astăzi, lucrări de referință în domeniu. Opinia sa, exprimată prin viu grai sau prin scris, era mereu argumentată și căpăta rezonanțele unui just și veritabil verdict.

A fost un demn urmaș al lui Nicolae Iorga, pe care l-a considerat un veritabil mentor, a studiat în profunzime opera sa și a contribuit la reeditarea multora din lucrările marelui istoric.

Modestia Profesorului Gheorghe Buzatu era proverbială, iar onestitatea sa profesională de necontestat. A încurajat întotdeauna tinerii aflați la începutul carierei să studieze documentele epocii, să le interpreteze și să formuleze propriile puncte de vedere. A slujit atât pe altarul cercetării științifice, cât și de la catedra universitară, împărtășind cu generozitate din propria experiență și cunoștințele acumulate de-a lungul unei vieți închinate cu devotament ISTORIEI.

Studenții craioveni au avut prilejul să-l asculte și să-l îndrăgească, să-l aprecieze și să-l respecte ca pe un veritabil dascăl vocațional. De altfel, relația Profesorului cu Cetatea Băniei a fost una specială. Avea aici colegi și prieteni, care profitau de prezența sa și exploatau fiecare moment petrecut împreună. Orice întâlnire cu Domnia Sa era revigorantă, plină de învățăminte.

În semn de nesfârșită prețuire, prietenii și colaboratorii din mediul universitar craiovean, alături de mulți alții din toate colțurile țării, care l-au cunoscut și apreciat, aduc un pios omagiu concretizat într-o carte de istorie, ceea ce profesorul, Magistrul nostru, îndrăgea atât de mult. Nu este o simplă carte, ci una menită a demonstra profundul respect și regretul discipolilor față de dispariția unui adevărat titan al istoriografiei românești. Totodată, acest volum intitulat sugestiv *Gheorghe Buzatu – In memoriam*, are scopul de a păstra pentru posteritate gândurile ori preocupările științifice ale celor ce i-au fost colegi de breaslă, simpli slujitori ai muzei Clio și ai adevărului.

Ceea ce a reușit să sădească Profesorul în inimile și sufletele noastre, dragostea față de neam, de trecutul și înaintașii săi, nu se va stinge niciodată! Astfel că, prin strădaniile noastre, vom reuși să transmitem generațiilor ce vin și o părticică din crezul istoricului Gheorghe Buzatu, devotat cu trup și suflet acestei nobile profesii și ale cărui impresionante lucrări istoriografice se înscriu în seria operelor fundamentale ale reprezentanților de geniu ai neamului românesc.

Prof. univ. dr. Sorin Liviu Damean

IN MEMORIAM GHEORGHE BUZATU

Ioan Opriș

Între istoricii români afirmați cu trăinicie în ultima jumătate de veac, Gheorghe Buzatu ocupă un loc de frunte. Subiectele tratate în magistralele sale lucrări sunt caracterizate prin documentare sistematică probitate în interpretare și curaj de abordare.

L-am cunoscut îndeaproape, l-am respectat pentru felul de a fi – corect, cald și calm, mereu politicos, încurajator față de cei mai tineri sau începători. I-am admirat puterea de lucru, neobosit în a căuta argumente și dovezi, harnic în răscolirea arhivelor și preocupat mereu de veridicitatea surselor. Pe temeinicia cărților sale și pe cuvântul său echilibrat și angajant m-am sprijinit adeseori în eforturile de a sluji și eu Istoria. Gheorghe Buzatu rămâne, așadar, în memoria mea ca modelul de istorie ce și-a respectat menirea, lăsând o operă scrisă rezistentă și amintirea unui om dăruit de bunul Dumnezeu cu iubire de adevăr și dreptate.

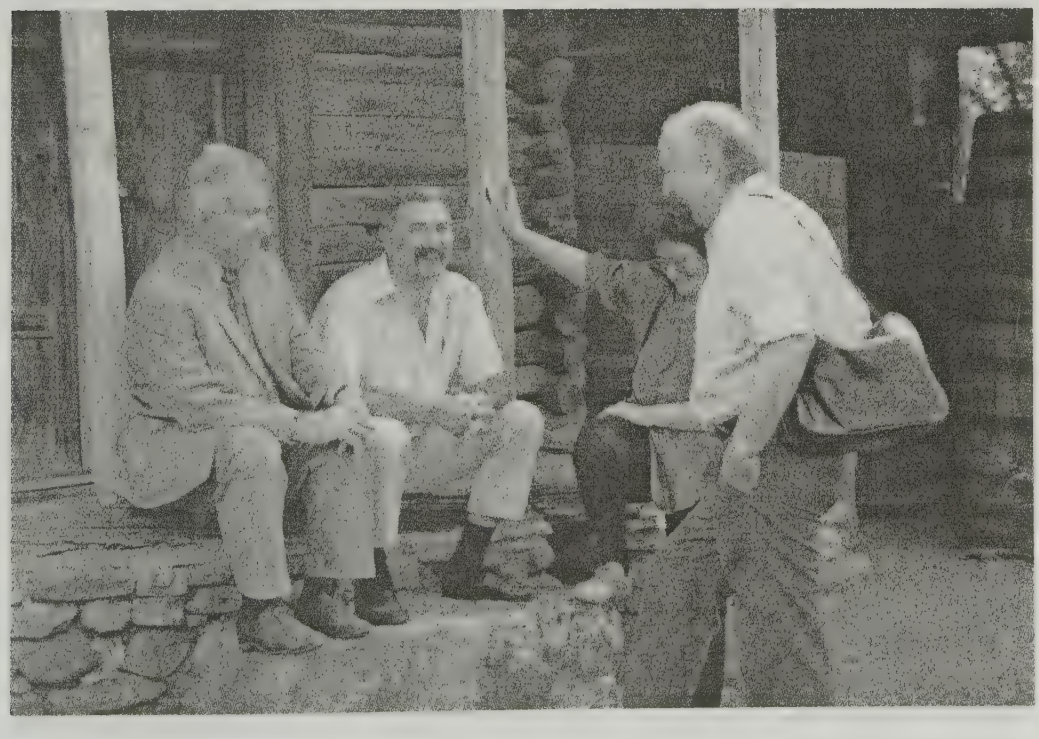

Foto 1: Gh. Buzatu (în picioare), Daniela Popescu, Ioan Opriș și Vasile Arimia în Muzeul Viticulturii și Pomiculturii din Golești (16 septembrie 1992)

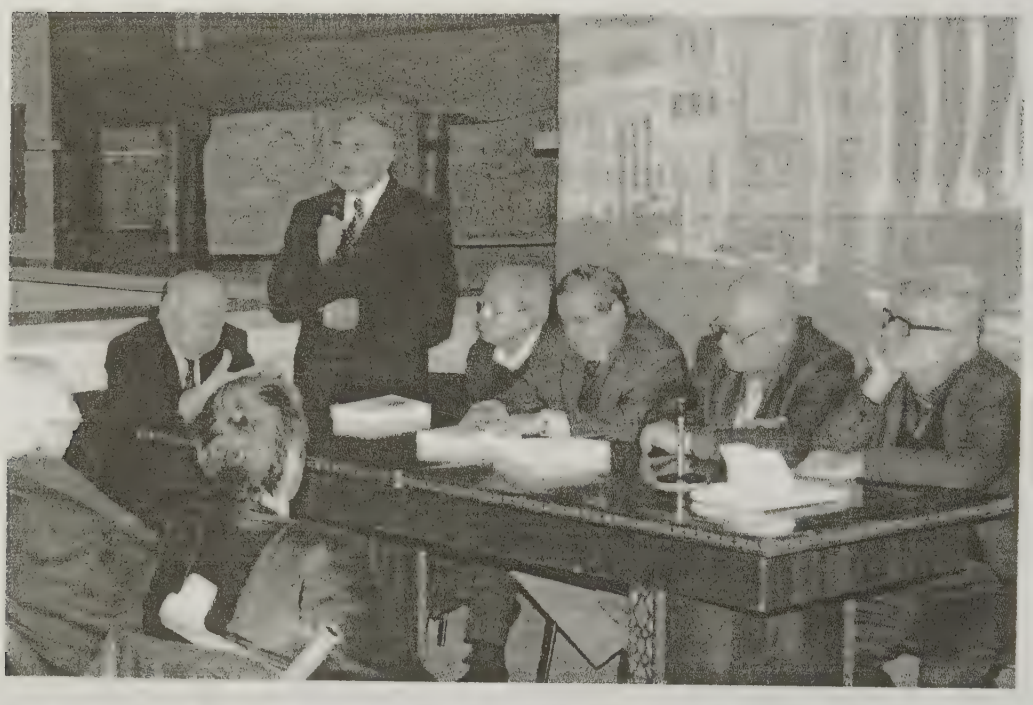

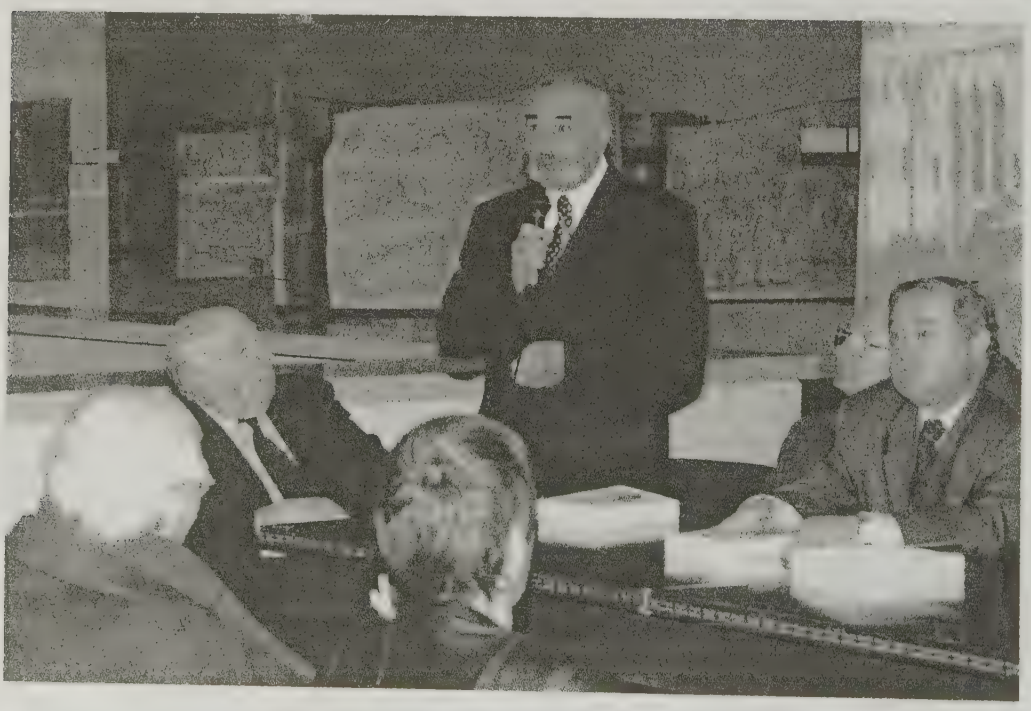

Foto 2 și 3: Gh. Buzatu, Ioan Opriș, Marcel Popa, Crișan Mușețeanu, Răzvan Teodorescu și Alexandru Suceveanu la Muzeul Național de Istorie a României

GHEORGHE BUZATU
UN PROMETEU AL ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE. ÎNSEMNĂRI. EVOCĂRI. REFLECȚII

Mihai Iacobescu

1. Inițiativa lansată de centrul universitar Craiova, din partea facultății și catedrei de istorie, prin prof. univ. dr. Sorin Liviu Damean și conf. univ. dr. Marusia Cîrstea – de a pregăti și tipări un volum omagial închinat Omului, Cărturarului, Profesorului și Istoricului Gh. Buzatu, cu ocazia împlinirii unui an de la trecerea sa în eternitate, reprezintă o binemeritată și inspirată invitație la meditație. Ea privește pe toți iubitorii și cititorii de istorie în general, dar mai ales pe colegii de breaslă, pe istoricii, care l-au cunoscut, prețuit, admirat sau au colaborat la volumele ctitorite de el. Și care, nu s-au așteptat nicicând la faptul că va pleca atât de curând dintre noi.

Salutăm călduros această inițiativă generoasă, îi felicităm pe autorii ei.

Fie ca acest demers științific să reprezinte un colocviu de suflet, o spovedanie în fața propriei noastre conștiințe. Un dialog intim cu noi înșine, și, cu cei din preajma noastră. Un fericit prilej de a descifra și releva fie și numai câteva din calitățile, virtuțile, preocupările și realizările incontestabile și durabile ale celui ce și-a făurit o operă istorică originală, purtând o puternică pecete personală, prin care a reușit să transforme un simplu nume în renume.

2. L-am cunoscut mai întâi indirect, de departe, urmărindu-i și citindu-i ceea ce scria. M-au atras dintru început stilul limpede, cuceritor, logica și claritatea frazei, bogăția și ineditul informațiilor, curajul de a aborda teme virgine sau de a corecta, completa și argumenta din noi perspective, subiecte la ordinea zilei sau unele ce erau ignorate ori fuseseră tratate simplist, proletcultist, care băteau în struna puterii. L-am cunoscut apoi direct, prin ultimii ani ai studenției mele, în 1966-1967. Și ne-am întâlnit și reîntâlnit mereu, el fiind ieșean, eu venind de la Suceava la Universitatea, unde am învățat, unde am fost, prin 1968-1969, detașat pentru specializare la contemporană și unde am tot revenit, din când în când, în anii când mi-am pregătit și finalizat teza de doctorat, din simplă întâmplare la același profesor la care o avusese și el. Ne-am apropiat unul de altul. Ne-am împrietenit. Încât, peste ani și ani, când ne vedeam, ne spuneam pe nume. „Gică". Așa îi ziceau prietenii. Așa i-am zis și eu, mereu. Numai în public, când eram înconjurați de fețe străine, socoteam că-i mai bine să ies din această intimitate și să-i zic – deși era mai mic decât mine c-un an, „Domnule Profesor". Fiindcă, pe măsură ce timpul a tot sporit, îl vedeam binemeritat suit, prin opera ce și-a croit, în vârful piramidei istoricilor noștri de contemporană.

Și, dacă astăzi îndrăznesc să mă căznesc să scriu aceste rânduri – de însemnări, evocări, reflecții, despre Omul, Cărturarul, Istoricul și Profesorul

Gheorghe Buzatu – o fac, ca și atunci când, în anul 2009, când El împlinea 70 de ani și colega Stela Cheptea – care conducea ctitoria lui Gică Buzatu, ***Centrul de Istorie și Civilizație Europeană***, Filiala Iași a Academiei Române – m-a invitat să scriu și eu câteva rânduri. Și eu le-am intitulat (pe lângă un modest studiu ce l-am dat pentru același volum), nu altfel, ci pur și simplu: *Câteva cuvinte despre istoricul și omul Gică Buzatu*[1].

De atunci ne-am întâlnit mereu. Am fost și eu la Iași. A venit și el la Suceava. Avea încă multe proiecte de lucru. La unul, din ultimii ani, am colaborat și eu. Își punea mereu întrebări. Fiindcă, pe măsură ce descoperea ceva nou în arhive, și lămurea evenimente și fapte necunoscute sau știute, nu îndeajuns – socotea că negreșit trebuia să le dea un răspuns cuvenit.

3. Întâmplarea face că, în luna mai 2013 – înainte cu o lună și ceva, de a avea loc, în același an, acea fatidică zi, de 20 iunie, când El a fost străfulgerat de un neașteptat stop cardiac și a plecat în lumea veșniciei – Gică Buzatu a fost solicitat, din partea conducerii Universității „Ștefan cel Mare" din Suceava să participe, cu un studiu la volumul ce se pregătea, *Crezul istoriei*, pentru semnatarul acestor rânduri, care în august 2013 împlinea... 75 de ani. A răspuns cu promptitudinea ce-l caracteriza: a expediat imediat, prin poșta electronică, studiul ce se intitula: *1946 – despre conjurații și „procese" ale celor „mai egali" dintre egali*[2].

Gică Buzatu n-a mai apucat să primească de la Suceava, studiul său, tipărit – care, poate a fost și ultimul – nemaiputând să-l citească. Deși supraaglomerat de un volum în lucru, despre care tocmai discuta la 20 iunie 2013, cu editorul și prietenul său, Aurel Ștefanache, prea bunul Gică Buzatu a găsit răgazul necesar să adauge la studiul pe care îl trimitea la Suceava și un mic preambul reverențios pe care-l citez integral:

„Se impune netăgăduit, ca, motivând titlul intervenției, să exprim deosebita plăcere și onoare de a mă afla printre colaboratorii acestui *volum omagial* dedicat colegului și prietenului Mihai Iacobescu, reputat istoric, autorul unor studii și volume fundamentale consacrate epocilor modernă și contemporană din trecutul Românilor în ansamblu, dar al celor din Bucovina în mod deosebit. A fost meritul remarcabil al istoricului, că, în temeiul unor investigații autentice și programatice, al analizei critice și nuanțate a surselor și bibliografiei. Domnia sa a surprins și expus problemele abordate în contextul lor general, preocupat exclusiv de aflarea și afirmarea Adevărului Istoric – dacă nu cumva,

---

[1] Mihai Iacobescu, *Câteva cuvinte despre istoricul și omul Gică Buzatu*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, coordonator Stela Cheptea, vol. I, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 30-35.

[2] Prof. univ. dr. Gherghe Buzatu, *1946 – despre conjurații și „procese" ale celor „mai egali" dintre egali...*, în vol. *Crezul Istoriei. In honorem Prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, la 75 de ani*, coordonatori Prof. univ. dr. Ștefan Purici, Prorector și Prof. univ. dr. Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2013, p. 391-412.

mai ales – atunci când a fost vorba de studierea istoriei celui de-al doilea război mondial, indiscutabil unul dintre domeniile sale predilecte de cercetare. Fapt care, desigur, ne oferă explicația cuvenită în privința temei ce ne-am ales, care a fost și rămâne, oricum nu prin voința istoricilor profesioniști, una controversată" (subl. Gh. Buzatu)[3]...

4. Puterea și capacitatea de a proiecta și coordona volume tematice, colective, reprezentative – este un prim aspect asupra căruia am dori să stăruim, lăsând deoparte faptul că Gică Buzatu a exagerat atunci când, poate numai din politețe m-a considerat „istoric reputat", în rândurile-i pe care le-am citat; dar, oricum, m-a preferat să-i fiu colaborator la câteva din volumele de seamă, de care s-a ocupat – și la care tocmai vreau să mă refer.

...Atunci când, prin 1968-1969, l-am consultat și pe Gică Buzatu în legătură cu tema tezei de doctorat, primul lucru pe care m-a întrebat a fost acesta:

- Ai vreun subiect preferat?... Ai meditat, în cei 5 ani de facultate, asupra unei teme ce ți-ar plăcea?...

- Da... Mi-ar plăcea să mă ocup de Titulescu la Societatea Națiunilor... La cursuri doar mi s-a pomenit de el, în anul V, un singur rând, într-o prelegere. Dar am auzit, în aceasta privință, mai multe informații la o conferință a unui diplomat... Aș avea și un motiv sentimental: bunicul meu, Vasile Lazăr, a fost rănit la Mărăști și a murit la Viena, în prizonierat...Aș vrea să aflu cum a visat și acționat Titulescu, acesta mare diplomat, pentru o lume a păcii?...

M-a privit și a zâmbit câtva timp, apoi a devenit serios și mi-a zis sentențios:

- Bre omule: prima regulă, care s-ar cere, este să cutezi și să încerci a face numai ceea ce îți place. Un subiect pe care-l iubești, îl cercetezi, te documentezi, și-l urmărești până-n pânzele albe... Tu la catedră n-ai plan de cercetare, făcut și impus de alții.

Mi-am ales, într-adevăr, ca temă, *România și Societatea Națiunilor, 1919-1929.* I-am urmat multe din sfaturile sale. Am reușit să pătrund la Arhivele Ministerului de Externe, ca și în Arhivele Centrale de Istorie; am cercetat, la Biblioteca Academiei, jurnalul și presa de la Geneva și, în 1974, am finalizat și am predat teza. Însă, în 1975, s-a suspendat, temporar, susținerea tezelor. În același an, ciracii de la cadre – sub influența pretinsei revoluții culturale din China, pe care Ceaușescu tocmai o vizitase și la întoarcere le recomandase acestora noi măsuri de vigilență față de intelectuali – mi-au descoperit câteva „hibe" grave la „dosar": tata fusese exclus din P.C.R. la verificările din 1952 și apoi, trecut la chiaburi. Pentru aceste „fapte" n-am putut să mă înscriu la timp, nici la liceu, nici la facultate. De aceea, deși Gică Buzatu absolvise Facultatea de Istorie în 1961, ca șef de promoție, eu, deși mai mare decât el cu un an, am terminat-o abia în 1967. Și, deși aveam media 9,60 în timpul celor 5 ani de studii și media 10 la examenul de stat – iar la repartiție m-am plasat pe locul al

---

[3] *Ibidem*, p. 391.

doilea pe țară – am stat mult pe gânduri până ce m-am decis încotro să plec. Am renunțat la primele oferte, de pe lista de repartiție, chiar dacă acestea erau: la Institutul de Istorie a Partidului, la Academia „Ștefan Gheorghiu", la redacția cotidianului „Scânteia" etc. Am acceptat un post aflat pe lista de repartiție la nr. 39 – „preparator" la Institutul Pedagogic de 3 ani Suceava. Acum, în 1975, eram considerat „indezirabil", necorespunzător la catedră și transferat la Muzeul Bucovinei, ca director adjunct.

Gică Buzatu m-a consolat și a fost unul dintre cei care m-a îndemnat să nu-mi fac „inimă rea", degeaba, să-mi continui treaba, fiindcă, zicea el „ce e val, ca valul trece" și ar fi păcat să mă înec „la mal".

L-am ascultat. În 1976, mi-am susținut la Iași teza de doctorat. La sfârșitul aceluiași an, 1976, mi s-a confirmat titlul de doctor în istorie. Manuscrisul lucrării l-am mai completat și, în 1980 l-am predat spre publicare la Editura Academiei. În același an, toamna, am dat din nou concurs, și am revenit la catedra de unde plecasem.

Gică Buzatu, ca și când nu l-ar fi interesat nimic din aceste socoteli și răfuieli politice, în 1982 m-a solicitat să colaborez la volumul *Titulescu și strategia păcii*. I-am propus și m-a inclus în volum cu studiul *Rolul forumului de la Geneva pe frontul păcii generale*[4]. Era o lucrare, care, prin tematica bogată și variată, depășea tot ce se scrisese la noi, până la acea dată. El, coordonatorul volumului, venea cu „partea leului": analiza și publica pentru prima oară acel *Jurnal* și o seamă de scrisori ale lui Titulescu, descoperite la Fundația Hoover. Atrăgea, printre colaboratori, specialiști și juriști cunoscuți din țară, ca: Mihnea Gheorghiu, Ioan Scurtu, Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Agrigoroaiei, N.Z. Lupu, Dumitru Șandru, Ilie Seftiuc, Emilian Bold etc.

În 1987, am colaborat și la volumul II din monumentala colecție, care era ctitoria sa și abia se lansa, *Românii în istoria universală*, cu studiul ce se intitula *Românii și Societatea Națiunilor*[5]. De altfel, Gică era și secretar științific, iar în 1984 am debutat în „Anuarul Institutului de Istorie" de la Iași cu un amplu rezumat al unui important capitol din teza de doctorat – *Inițiative și preocupări ale României la Societatea Națiunilor între anii 1919-1933*[6], prin care, oarecum, i-am câștigat încrederea.

Aflând că mi-am predat spre publicare teza de doctorat – la care am adus unele completări, pe baza câtorva recomandări făcute de membrii comisiei

---

[4] *Titulescu și strategia păcii*, cuvânt înainte de Mihnea Gheorghiu, coordonator: Gh. Buzatu, *Rolul forului de la Geneva pe frontul păcii*, de dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 159-168.

[5] *Românii în istoria universală*, coordonatori: Ion Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, vol. II/1, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza", 1987, p. 621-653.

[6] Mihai Iacobescu, *Inițiative și preocupări ale României la Societatea Națiunilor între anii 1919-1933*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, XVIII/1984, p. 335-358.

științifice la susținere – m-a întrebat, în același an, 1987, spre ce alte teme m-am orientat. Am spus că voi rămâne preocupat și concentrat și spre un alt domeniu larg, care mă ispitise încă din anii cât fusesem detașat la Muzeul Bucovinei: istoria acestei nefericite provincii, despre care adunam material pentru un curs opțional, pe care să-l țin la studenți.

- Atunci, mi-a zis El, te invit să meditezi la un subiect adecvat și să colaborezi la un volum închinat lui *Eminescu*! Mi-a expus pe scurt unul din marile sale proiecte.

- Da! Marele meu prieten, Gică Buzatu, lucra și semna într-o multitudine de ipostaze – și se impusese deja, ca un cercetător științific extrem de prolific – fie ca: autor, coautor la diverse volume tematice, coordonator el însuși, sau simplu autor de studii, articole, recenzii, prefețe, note critice etc. Avea extrem de mulți cunoscuți și prieteni.

Pentru noul volum pe care-l preconiza – dedicat lui Eminescu – își lua colaboratori, ca ajutoare directe, pentru munca pregătitoare, care se contura să fie mai întinsă și mai complicată decât altă dată, pe doi colegi din institut, Ștefan Lemny și I. Saizu. Era vorba – îmi mărturisea Gică Buzatu, cu aproape doi ani înainte de finalizarea lucrării – de „o monumentală Antologie".

În forma ei finală, în 1989, avea să cuprindă trei părți. O selecție din cele mai reprezentative articole eminesciene, din *Publicistică* (din anii 1870-1871, 1876-1883, 1888 și 1889). Se adăugau la aceeași primă parte, sub titlul *Varia* din scrierile literare eminesciene, articole, cugetări, traduceri și scrisori. Partea a II-a, sub genericul *Un uomo universale*, cuprindea aprecieri asupra vieții și activității lui Eminescu, semnate de Titu Maiorescu, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga (cu patru contribuții), George Călinescu, Mircea Eliade și Constantin Noica (acesta avea trei intervenții, dintre care ultima purta și titlul pe care îl prelua partea a II-a). Cea de a III-a parte, *Creația eminesciană în perspectivă istoriografică* selecta contribuții ale unor academicieni, eminescologi, istorici, filosofi, filologi, etnologi, ziariști, cercetători. Studiul pe care l-am elaborat și pe care Gică Buzatu l-a publicat în această ultimă parte a volumului, se intitula *Eminescu și istoria Bucovinei*[7]. Neîndoielnic, a colabora, a publica, a semna un studiu într-o astfel de lucrare – alături de academicienii Al. Zub și Dimitrie Vatamaniuc, istoricii Gheorghe Buzatu, Pompiliu Teodor, filologii Mihai Drăgan, Al. Husar etc. – echivala cu o anumită consacrare. Faptul mă onora, mă încânta chiar, dar mai ales mă stimula în tot ce îmi propuneam să mai fac.

Atunci când mi-a înmânat un exemplar cu dedicația de rigoare, la 10 mai 1989 (dar lucrarea avea anul de apariție 1988!), și cu mulțumiri „pentru colaborare", a rezumat pe prima filă a tomului monumental – o carte fără egal, după opinia noastră, din tot ce i s-a închinat până acum lui Eminescu – întreaga semnificație ce o conferea însuși Gică Buzatu acestei *Antologii*, prin

---

[7] *Eminescu: sens, timp și devenire istorică*, vol. îngrijit de Gh. Buzatu, Ștefan Lemny și I. Saizu, Iași, Universitatea Al.I. Cuza, 1988, p. 831-853.

aceeași exclamație, pe care o rostea Mihai Viteazul, când unea, pentru prima dată cele trei țări române, Muntenia, Transilvania și Moldova: „acest volum – «pohta ce am pohtit» Gh. Buzatu". Nu bănuiam atunci, ca la 13 ianuarie 1989, atotputernicul Birou 2, condus de Elena Ceaușescu „savantă de renume mondial" îi retrăsese lui Gică Buzatul dreptul de a mai publica și semna în România Socialistă[8].

5. Un posibil și preliminar portret al lui Gică Buzatu e ca un mozaic multicolor, rar, unic și exemplar.

Spre deosebire de alți istorici ai epocii contemporane, lui Gică Buzatu i s-au dedicat în amurgul vieții patru lucrări omagiale, ceea ce este un fapt unic. În 1999, apărea la Focșani o primă lucrare, când el împlinea 60 de ani; o scotea Dr. Horia Dumitrescu[9], directorul Muzeului Vrancea. În anul 2007, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, pe care îl înființase Gică Buzatu, în 1992, făcea 15 ani de existență; și „bilanțul" ce se întocmea și se tipărea cu acest prilej, se constituia într-un succes, ce i se atribuia și cuvenea[10]. În anul 2009 – când împlinea 70 de ani de viață – Gică Buzatu era cinstit cu două lucrări omagiale: prima avea 655 de pagini și era scoasă de Universitatea din Craiova[11] – unde el a funcționat ca profesor între anii 1998 și 2007; cea de a doua lucrare apărea la Iași, în două volume, ambele însumând peste 1 000 de pagini[12].

Din urările și caracterizările cuprinse numai în lucrarea în două volume, *Paradigme ale istoriei*, apărută la Iași, s-ar putea contura un posibil și preliminar portret al lui Gică Buzatu, care ne apare ca un imens mozaic multicolor rar, unic, exemplar. La conturarea acestui mozaic – iarăși, caz unic în istorie – semnează o *samă de cuvinte...* despre Gheorghe Buzatu: 6 academicieni, 20 de profesori universitari, 8 doctori în istorie, 2 doctoranzi, publică studii peste 100 de autori. Chiar și numai aceste date statistice sumare exprimă, netăgăduit, interesul, stima, prețuirea, admirația de care s-a bucurat la nivelul întregii țări omul aniversat.

Stela Cheptea, reputat specialist în domeniul arheologiei orașului medieval – colega care i-a stat în preajmă în toată evoluția lui Gică Buzatu și care l-a ascultat, înțeles și prețuit, succedându-i la conducerea noii instituții și fiindu-i, după opinia noastră, prietenă, ființa cea mai apropiată și cea mai devotată – a

---

[8] Stela Cheptea, *Gh. Buzatu – o biografie altfel*, în *Paradigmele istoriei*, vol. I, p. XIX-XXI și vol. II, capitolul VI, *Ilustrații*, p. 473-544.

[9] *Omagiul istoricului Gheorghe Buzatu*, coordonator Horia Dumitrescu, Focșani, 1999.

[10] *Centrul de Istorie și Civilizație Europeană; 15 ani de activitate (1992-2007)*, Sorin Iftimi, Corneliu Ciucanu, B. Apăvăloaiei, Iași, 2007.

[11] *Politică, diplomație și război. Profesorului Gheorghe Buzatu la 70 de ani*, coordonatori: Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, Craiova, Editura Universității, 2009, 655 p.

[12] *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, coordonator Stela Cheptea, vol. I, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, 530 p.; vol. II, 566 p.

îndrăznit și a și reușit să creioneze deja matricea, esența acelora de la care se poate pleca în a sa „biografie altfel", când se va scrie o monografie despre viața și activitatea acestui mare istoric. Ea face, pentru prima dată, o afirmație, care mi se pare și adevărată și motivată: „aducea la chip cu Iorga și gândea ca el în spirit"[13]. Chiar dacă, la prima vedere, afirmația ne șochează, autoarea o probează și demonstrează. Gică Buzatu avea „o putere de muncă extraordinară. O minte bine organizată. O abilitate deosebită în relațiile cu oamenii, față de care era de un altruism absolut. Un curaj ieșit din comun în a detecta și avansa adevărurile reieșite din studiul trecutului". Gică Buzatu – cu care autoarea acestor aprecieri a colaborat și a semnat alături de el la multe din ultimele sale tomuri de documente, între care monumentalul *Jurnalul Mareșalului Antonescu* etc. – îi zicea: „Istoricul trebuie să spună adevărul chiar cu prețul vieții lui"; Gică Buzatu „avea vocație de lider", însă nu spera a comanda, fiindcă el însuși „tăcea și muncea", dădea exemplu; și exemplul era mobilizator, molipsitor. Cu ce a greșit totuși în calitate de conducător? „De multe ori, a ajutat pe cine nu trebuia"[14], susține Stela Cheptea.

Academicianul Mircea Petrescu-Dâmbovița, cel care l-a adus de la Școala din Probota la Institutul de Istorie și sub conducerea căruia Gică Buzatu a lucrat ca și cercetător științific principal III (1962-1990), secretar științific (1985-1990), cercetător științific principal II (1990), iar în 1992 a plecat ca director la Centrul de Istorie și Civilizație Europeană – relevând în detaliu: etapele evoluției sale, organismele științifice din țară și străinătate din care a făcut parte, temele și direcțiile de cercetare ce l-au preocupat, țările în arhivele și bibliotecile cărora s-a documentat, premiile ce i s-au acordat, conchide că: „a avut o poziție justă" și l-a ajutat în conducerea Institutului de Istorie. Cât despre opera sa, în ansamblu, apreciază că temele ce l-au preocupat și consacrat au fost: istoria petrolului, al doilea război mondial, România și marile puteri, istoria românilor în secolul XX și trinitatea Hitler, Stalin, Antonescu. Secretul realizărilor sale istoriografice ar fi constat în aceea că: „documentele descoperite în arhivele din țară și străinătate", pe lângă care a mai utilizat jurnale, memorii, amintiri, mărturii inedite etc., pe care le-a folosit în mod iscusit, integrând „evenimentele istorie românești în context universal"[15].

Dintre colegii din institut, academicianul Al. Zub ne reține atenția cu o recenzie privind volumul *Titulescu și strategia păcii*, despre care scrie: „Titlul însuși (...) subliniază ideea centrală a cărții, în fond o monografie, cea mai densă de până acum ca informație și ca viziune asupra epocii în care i-a fost dat lui Titulescu să-și desfășoare activitatea"[16]. Istoricul Ștefan S. Gorovei stăruie în

---

[13] *Ibidem*, vol. I, p. XIV.

[14] *Ibidem*, p. XV-XXIII.

[15] Acad. prof. univ. dr. docent Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Omagiu Prof. univ. dr. Gh. Buzatu*, în *Paradigmele istoriei*, vol. I, p. 5-6.

[16] Al. Zub, „Cronica", Iași, 3 decembrie 1982, p. 2.

intervenția sa – intitulată foarte sugestiv – *Un tip rar de istoric complet* – asupra a trei aspecte. În primul rând, îl consideră pe Gică Buzatu „cel mai deplin cunoscător al faptelor și mărturiilor documentare sau altfel spus specialistul numărul unu în câteva domenii precum: istoria petrolului românesc, participarea României la al doilea război mondial, guvernarea și personalitatea lui Ion Antonescu. Ca unul care a lucrat permanent alături de Gică Buzatu, Ștefan S. Gorovei face referirea și asupra vocației de lider a acestuia: „a vădit și vădește un spirit organizator iscusit, capabil să antreneze energii și să propună, cu generozitate, spații propice pentru valorificarea muncii științifice". Cel de al treilea aspect se referă la publicația institutului: Gică Buzatu – apreciază Ștefan S. Gorovei (fapt asupra căruia insistă, de altfel foarte pe larg și Stela Cheptea) – a făcut din „Anuar" „publicația cea mai importantă și mai interesantă în peisajul istoriografiei noastre", înainte de 1989, întemeind prin această revistă „o ctitorie remarcabilă, adăpostind foarte importante culegeri de studii (referitoare la toate epocile istoriei noastre), documente și articole felurite, orientate, în vremea din urmă, cu precădere spre istoria contemporană și recentă". Și, ca o concluzie adaugă: era „un spirit scormonitor și creator", era „un tip rar de istoric complet"; el „nu a ocolit arhivele", dimpotrivă „a petrecut probabil mii de ore în depozite arhivistice, din țară și străinătate, nu a neglijat abordarea unor subiecte dificile", pe care le-a interpretat și prezentat „pe înțelesul tuturor"[17].

Tot dintre colegii de breaslă de la institut, arheologul și profesorul univ. dr. Dan Monah, dezvăluie alte elemente pentru caracterizarea și portretizarea lui Gică Buzatu. Despre colecția *Românii în istoria universală* – care, din inițiativa și sub conducerea sa a ajuns la peste 140 de volume – scrie că este „întreprinderea cu cel mai mare succes și cu un număr de volume care dă frisoane, celor care știu ce muncă imensă și ingrată este editarea unui volum". Dintre personalitățile istorice abordate crede că Gică Buzatu a urmărit cu precădere „un trio": „Titulescu, Ion Antonescu, Gheorghe Brătianu". Gică Buzatu mânca puțin și îl vedeai zilnic „cu covrigii în mână" și „în geantă mai avea un șirag pe care îl scotea pentru toți cei din preajmă". Avea într-adevăr un spirit altruist, cum s-a mai spus: „era gata să-și ajute un coleg, să-l încurajeze sau chiar să-l împrumute cu bani"[18].

Dintre somitățile științifice ale Iașilor, matematicianul și academicianul Viorel Barbu, vicepreședinte al Academiei Române, președinte al Filialei ieșene, și ani în șir Rectorul Universității „Al.I. Cuza", vedea în Gheorghe Buzatu „cel mai de seamă specialist român în istoria celui de al doilea război mondial și al perioadei premergătoare, cu referiri speciale la România și relațiile sale cu puterile Axei și cu Moscova". Privită în ansamblu „opera sa – considera savantul ieșean – este cu adevărat impresionantă și nici un istoric din prezent sau viitor

---

[17] Prof. univ. dr. Ștefan S. Gorovei, *Un tip rar de istoric complet*, în *Paradigmele istoriei*, vol. I, p. 19-20.

[18] Prof. univ. dr. Dan Monah, *Gh. Buzatu, altruistul perfect*, în *ibidem*, p. 20.

nu o va putea ignora". Între personalitățile ieșene și ale țării, „istoricul Gheorghe Buzatu este – aprecia Viorel Barbu – un om de știință" și „valoarea științifică a operei sale – indiscutabilă"[19].

Un alt vicepreședinte al Academiei Române, istoricul Dan Berindei – care își intitula aprecierile sale așa: *Anumite domenii te cunosc cel mai de seamă specialist* – scria: „izvoarele aduse la cunoștința publică sunt de marcantă însemnătate". Între calitățile descifrate și relevate în opera lui Gică Buzatu, vicepreședintele Academiei Române, consideră dominante „fermitatea și probitatea" de care acesta a dat dovadă „apărând adevărul ca orice istoric onest". Și el consideră că „anumite domenii de istoria contemporană îl cunosc și recunosc pe Gheorghe Buzatu, cel mai de seamă specialist"[20].

Dintre marii istorici din capitală, principalul centru ce concentra cele mai numeroase și valoroase forțe intelectuale, o atenție aparte o au aprecierile academicianului Florin Constantiniu – aprecieri reunite sub titlul *Un istoric exemplu: Gheorghe Buzatu*. Pentru confrații, care se ocupă cu epoca contemporană, Gheorghe Buzatu este „un magistru și un model". Magistru, pentru că „prin explorările sale arhivistice, a îmbogățit considerabil baza documentară a investigațiilor" cu „o operă de dimensiuni impresionante" și este „un model, pentru că, în comunitatea noastră istoriografică, atât de divizată și încrâncenată, el oferă exemplul luminos al istoricului devotat profesiunii sale, până la ultima fibră a ființei lui, detașat de vrajbe și sporovăieli răutăcioase, hrănindu-se din cărți și documente". Insistând asupra acestui aspect esențial, același reputat istoric subliniază: „În fața oricărei adversități, răspunsul său a fost întotdeauna creator: *munca. O muncă îndârjită, un exercițiu spiritual de o rigoare monastică, o dăruire deplină meseriei de istoric* (subl. n). Gh. Buzatu avea „semnele unei puternici vocații". Și în tot ce făcea și scria, pentru el *„documentul, cartea, informația, sunt tot atât de importante ca și aerul"*. Dacă pe primul loc al actului său creator este *calitatea*, datorită muncii sale îndârjite, uimește și te cucerește în egală măsură și prolificitatea: „Când citești studiile, edițiile de documente, cărțile lui Gheorghe Buzatu, scrie același Florin Constantiniu – nu poți să nu te întrebi: când și cum acest om găsește resursele și timpul pentru a revărsa, ca dintr-un corn al abundenței, atâtea prețioase contribuții la biografia istorică a României"[21].

Dintre marii specialiști ai țării, care lucrează în alte domenii decât cel al istoriei, un om de știință în domeniul horticulturii și vinificației, academicianul Valeriu D. Cotea, iubitor și cititor al istoriei, scoate mai întâi în evidență, talentul oratoric al istoricului; el mărturisește că l-a cunoscut pe Gheorghe Buzatu prin anii '80, când la una din ședințele de învățământ politic, la care

---

[19] Acad. Viorel Barbu, *Profesorul Gh. Buzatu la 70 de ani*, în *ibidem*, p. 3.

[20] Acad. Dan Berindei, *Anumite domenii te cunosc cel mai de seamă specialist*, în *ibidem*, p. 4.

[21] Acad. Florin Constantiniu, *Un istoric exemplar: Gh. Buzatu*, în *ibidem*, p. 9.

mai „chiulea din când în când", un coleg i-a atras atenția să nu lipsească fiindcă va fi invitat istoricul Gh. Buzatu"; auzise de el „ca specialist care-și făcuse deja mâna" și „care avea un loc al lui, dar mai ales că ar avea un adaos de nonconformism, pe cât de insolit atunci, dacă nu chiar riscant, pe atât de incitant" (pentru curajul cu care vorbea și adevărul pe care îl spunea, n.n.). Într-adevăr, precizează și continuă autorul să evoce, expunerea lui Gh. Buzatu a fost „reconfortantă și liniștitoare", se impunea prin „bogăția și exactitatea datelor", aducea considerații „pline de miez, originale și demne de luat în seamă", încât „reușea să creeze în noi o mare încărcătură emoțională"; și, continuă, pe măsură ce-l asculta „redobândeam nădejdea că viitorul va fi mai plin de lumină decât prezentul și chiar decât trecutul luate la un loc". Citindu-i apoi lucrările, academicianul Cotea și-a întărit primele impresii și a descoperit „câteva dintre atributele eminentului specialist: neobișnuita capacitate productivă și de organizare, soliditatea și profunzimea gândirii, erudiția multilingvistică în domeniu, apărarea și practicarea dreptului la diferență". Citindu-i cărțile despre mareșalul Ion Antonescu, academicianul Cotea mărturisește că i-au stârnit „un interes nedezamăgit" și aceste cărți s-au bucurat „de un succes de librărie de pizmuit"; și, că, în unele probleme, autorul nici nu se sinchisea că era „chiar potrivnic orientării oficiale". Acest curaj i-l da „o abundență de informații, caracteristică de altfel autorului", care, „asigură acestor lucrări un apreciabil procent de inedit" și care „mai devreme sau mai târziu, va avea o importanță decisivă în aprecierea corectă a mareșalului. Scrise cu un acut simț al datoriei față de memoria celui care – cu sau fără voia noastră – are aură de legendă, în toate aceste lucrări s-a investit *conștiinciozitate, exigență dusă până în «pânzele albe» și abnegație de benedictin*" (subl. n.)[22].

Universitari și doctori în istorie, oameni politici și mai ales oameni de cultură, scriitori, arhiviști, publiciști, au cutezat și încercat ca, odată cu urările cuvenite celui omagiat, să descifreze deopotrivă, caracteristici ale omului și operei. Așa, de pildă Constantin Gh. Marinescu l-a numit *„un Nicolae Iorga al zilelor noastre"*, care și-a bazat opera „pe ample documentări în bibliotecile și arhivele naționale și, deopotrivă, peste hotare, respectiv în Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Germania, Rusia, Franța etc.". Gh. Buzatu este „în istoriografia română cel mai complet autor, care a realizat o amplă monografie, cea standard, a istoriei petrolului românesc, de o valoare excepțională; el a avut curajul „de a aborda cu probitate subiecte majore, unele deosebit de dificile, evitate, ocolite cu prudență de alți cercetători, și anume: mișcarea legionară, Problema controversată a Holocaustului din România și, mai ales, viața și opera mareșalului Ion Antonescu". Între temele unor personalități enumerate, adaugă și valoroase „lucrări colective" închinate lui Eminescu și Iorga sau peste 100 de

[22] Acad. prof. univ. dr. Valeriu D. Cotea, *Gh. Buzatu, un istoric care nu poate fi ocolit*, în *ibidem*, p. 7.

doctorate îndrumate pe lângă universitățile din Iași, Craiova și Constanța[23]. Gh. Buzatu, scrie Corneliu Vadim Tudor, doctor în istorie și președinte al P.R.M. – a fost „aidoma Sfântului Gheorghe", care „s-a luptat toată viața lui cu un balaur. Balaurul ignoranței, al minciunii, al imposturii. Mai presus decât orice, El are *curajul* să-și asume Adevărul"[24]. Și pentru omul de cultură Dan Zamfirescu, ceea ce domină personalitatea și activitatea lui Gh. Buzatu, este *curajul*: „ceea ce cuprinde și cuprinde într-un singur cuvânt esența personalității și lucrării de aproape o jumătate de veac a istoricului, profesorului, organizatorului și animatorului Gh. Buzatu este tocmai *curajul*"[25]. Caracterizându-l drept „unul din cei mai de seamă istorici contemporani, doctor Dorina N. Rusu, secretara secției de istorie a Academiei Române – îl vede în același timp, într-o dublă ipostază: ca „om amabil și politicos, calm și răbdător, gata oricând să ofere o mână de ajutor celor ce-i solicită un sfat sau un sprijin". Cea de a doua ipostază este considerată vocația de *„adevărat ctitor"*: a înființat și condus Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, revista noii instituții „Europa XXI" și a înființat și coordonat colecția *Românii în istoria universală*[26]. Petru Ursache e cucerit și uluit de curajul lui Gh. Buzatu, de a fi afirmat și demonstrat că „exceptând tot ce s-a denaturat și vehiculat, timp de peste o jumătate de veac pe această temă, România, spre deosebire de Reich-ul lui Adolf Hitler, a purtat un *război drept* de la un capăt la altul (22 iunie 1941 – 23 august 1944)" și că, „pe calea acestui adevăr ne putem aștepta la modificări de esență, în existența noastră viitoare, iar în funcție de aceasta, la corectarea în bine a imaginii în lume". Gheorghe Buzatu este un *teoretician al istoriei*, în accepțiunea lui Xenopol, Pârvan sau, mai nou, în maniera lui Henri Michel, Alain Decaux, Andreas Hillgruber, Ernst Nolte"; el „se arată încrezător, cu prioritate, în *avantajele studiului surselor originale*"; e „un veritabil *teoretician* al documentului"; activitatea îndelungată l-a consacrat ca pe un «cititor experimentat»; în acest sens, dă exemplu acel impresionant și vast „document inedit fundamental, *Jurnalul activității lui Ion Antonescu. Conducătorul Statului*, întocmit de colaboratorii acestuia, în cadrul cabinetului militar și îngăduind în premieră cititorului să pătrundă în meandrele faptelor esențiale desfășurate «la vârf», mai precis în intimitatea Guvernului și anturajului Generalului/Mareșalului. În sfera deciziilor capitale de ordin politico-diplomatic, militar și social-economic, toate expuse, într-o ordine și logică precisă, care nu îngăduie denaturări grosolane și interpretări labile". Persistă în preocupările sale Eminescu și Iorga, embleme ale spiritualității românești, dar și „nume de legendă ca Ion I. Nistor, mare ctitor al

---

[23] Prof. univ. dr. Constantin Gh. Marinescu, *Istoricul și omul*, în *ibidem*, p. 11.

[24] Dr. Corneliu Vadim-Tudor, *Domnului profesor, cu dragoste...*, în *ibidem*, p. 13.

[25] Prof. univ. dr. Dan Zamfirescu, *Gherghe Buzatu, sau despre curajul istoricului*, în *ibidem*, p. 15-16.

[26] Dr. Dorina N. Rusu, *Istoric de vocație...*, în *ibidem*, p. 18.

unirii și martir la Sighet, sau Vasile Pârvan, Nicolae Titulescu, Iuliu Maniu, Gh. Brătianu"[27].

Universitarul și senatorul Ion I. Solcanu, enumerând calitățile din cercetător, istoric, profesor și conducător de doctorat, dezvăluie și *dimensiunile de om politic ale lui Gh. Buzatu* – care, în legislatura 2000-2004, ca senator și vicepreședinte al Senatului – argumenta carențele Tratatului dintre România și Federația Rusă, din iulie 2003, problema Tezaurului României, refugiat la Moscova în timpul Primului Război Mondial, modul abuziv în care a fost acaparată Insula Șerpilor de către U.R.S.S. și păstrată fără nici un drept juridic și istoric de Ucraina. De asemenea, menționează contribuția lui Gheorghe Buzatul la editarea și coordonarea volumului de *Discursuri și dezbateri parlamentare (1964-2004)*[28].

Numindu-l pe Gheorghe Buzatu *„Un om cât o bibliotecă"*, universitarul Aurel Pentelescu evidențiia calitatea acestuia de mare cărturar – care la 23 de ani devenea cercetător științific, la 32 de ani doctor în istorie, și, după opinia sa se impunea îndeosebi „prin trei dimensiuni": a) vastitatea cunoștințelor de istorie contemporană; b) volumul impresionant de lucrări de istorie ce le-a elaborat și publicat; c) marea sa generozitate arătată confraților de breaslă, cu precădere celor tineri, doctoranzilor[29]. Cel care vreme de patru decenii a condus Arhivele Centrale de Istorie, universitarul Corneliu-Mihail Lungu îl definea pe Gh. Buzatu „unul dintre prețuitorii sinceri și reali ai documentelor de arhivă", care poate fi „un model pentru generațiile actuale și viitoare"; în acest sens, concluziona el: „Drept mărturie stă întreaga sa operă clădită pe actele de identitate ale neamului românesc, pe care știe (Gh. Buzatu, n.n.), ca nimeni altul să le pună în valoare, demonstrând fără putință de tăgadă *Adevărul Istoric*"[30]. Dr. Horia Dumitrescu, directorul Muzeului de Istorie din Vrancea îl consideră pe Gheorghe Buzatu „model de mentor în scrisul istoric"[31]. Universitarul Stoica Lascu de la Constanța scrie că Gheorghe Buzatu „se confundă în conștiința publică (...) cu tot ce este reprezentativ prin nivelul calitativ al istoriografie noastre". Abordându-i și caracterizându-i într-o manieră complexă, critică, pe Carol II, Nicolae de Hohenzollern, Mihai I al României, Gh. Buzatu tratează cel dintâi și câteva teme ultrasensibile, precum este Holocaustul, avertizându-i pe falsificatori că „cine batjocorește istoria va muri strivit sub șenilele ei"; Gh. Buzatu are convingerea că „munca consecventă, curajul" sunt factori care dau „temei frumosului în orice bibliotecă"[32]. Alt constănțean, Gheorghe Dumitrașcu admiră la Gh. Buzatu

---

[27] Prof. univ. dr. Petru Ursachi, *Istoria la ea acasă*, în *ibidem*, p. 23-24.
[28] Prof. univ. dr. Ion I. Solcanu, *Gh. Buzatu – senator al României*, în *ibidem*, p. 25-26.
[29] Prof. univ. dr. Aurel Pentelescu, *Un om cât o bibliotecă*, în *ibidem*, p. 26-28.
[30] Prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu, *Un prețuitor al arhivelor*, în *ibidem*, p. 35.
[31] Dr. Horia Dumitrescu, *Istoricul Gh. Buzatu la 70 de ani*, în *ibidem*, p. 39-40.
[32] Conf. univ. dr. Stoica Lascu, *Prof. Gh. Buzatu, istoric european*, în *ibidem*, p. 41-42.

talentul de „orator, istoric oral și scriitor de «romane» de aventuri politice adevărate"[33].

Despre succesul deosebit al unora din cărțile lui Gheorghe Buzatu la marele public, Dr. Silviu B. Moldovan ne relatează următoarele: în 1988, la o librărie din Târgu-Mureș era o coadă lungă de peste 40 de metri și el cu greu a putut să-și procure din cartea *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, care apăruse într-un tiraj de 250 000 de exemplare, încât – nota acest martor ocular – „nu-mi amintesc ca vreo carte să mai fi stârnit atâta entuziasm în rândul citadinilor mei"[34]. Un alt admirator, comandorul dr. Marian Moșneagu, șeful Serviciului Istoric al Armatei, îl numește pe Gh. Buzatu „Mareșalul istoriografiei Române"[35].

Criticul și publicistul Constantin Coroi admira în scrisul lui Gheorghe Buzatu „farmecul discret al documentului" și opera acestuia i se pare a susține îndemnul dominant: „înapoi la document!"[36].

Universitarul și istoricul Valentin Ciorbea îl găsește și definește pe Gh. Buzatu „un creator neîntrecut în domeniile istoriei contemporane", un model, care se plasează pe „poziția de *Maestru*"[37] – și astfel de aprecieri s-ar putea continua și s-ar putea încă adăuga noi și noi încercări de caracterizări, din toate celelalte volume omagiale, care s-au scris și se vor mai scrie. Ele sunt toate laolaltă expresii ale strădaniilor de a fixa și rezuma portretul global ce se cuvine vieții și activității lui Gh. Buzatu – iar fiecare din aceste eforturi sunt aidoma unor plăcuțe dintr-un uriaș mozaic multicolor și complementar.

6. Concluzii. Toate câte s-au scris și se vor mai scrie atârnă greu, dar încă insuficient, după opinia noastră. Trebuie să îndrăznim și să fim de acord că, prin *adevărul adevărat* pe care l-a descifrat și afirmat, Gh. Buzatu a fost un „Prometeu"[38] al generației sale pentru istoriografia noastră contemporană, un simbol al gândirii libere, îndrăznețe, eliberată de întunericul minciunii, ignoranței, necunoașterii. El s-a răzvrătit împotriva incapacității celor care, sub protecția și la umbra tancurilor sovietice, de la Mihail Roller încoace, au mistificat în fel și chip adevărul curat și adevărat, despre guvernarea Antonescu, participarea României la războiul împotriva U.R.S.S, caracterul războiului purtat de români în teritoriile noastre din Răsărit, Holocaustul uman, politic sau cultural și, mai recent, despre „epoca de aur" sub regimul Ceaușescu.

---

[33] Prof. univ. dr. Gherghe Dumitrașcu, *De două ori, câteva cuvinte despre istoricul Gheorghe Buzatu la 70 de ani*, în *ibidem*, p. 37-38.

[34] Dr. Silviu B. Moldovan, *Un optimist profund*, în *ibidem*, p. 45.

[35] Comandor dr. Marian Moșneagu, Șeful Serviciului Istoric al Armatei, *Mareșalul istoriografiei române*, în *ibidem*, p. 49.

[36] Constantin Cosoi, *Înapoi la documente!*, în *ibidem*, p. 50.

[37] Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea, *Profesorul Gh. Buzatu*, în *ibidem*, p. 51.

[38] I. Berg, *Dicționar de cuvine, expresii, citate celebre*, București, Editura Științifică, 1968, p. 332.

El a fost un Prometeu când, în 1987, aflat la documentare în S.U.A., a avut curajul să spună în public și tare că: „socialismul a învins în țările din răsăritul Europei, inclusiv în România dintr-o greșeală; însă cei de față, trebuie să fie liniștiți, căci, în curând, regimurile comuniste din răsăritul Europe, inclusiv cel din România, se vor prăbuși"[39]. Acest adevăr i l-a sugerat și confirmat evoluția istorică.

A fost un Prometeu Gh. Buzatu atunci când a afirmat și demonstrat pe bază de documente și argumente că „războiul României, declanșat la 22 iunie 1941, a fost, de la un capăt la altul, deci până la 23 august 1944, unul drept, pentru repararea nedreptăților imense cauzate țării, în vara anului 1940, când U.R.S.S. ocupase teritoriile istorice românești (n.n.) din Est, în primul rând Basarabia și Bucovina de nord"[40]. E un adevăr pe care l-au simțit și trăit 99% dintre locuitorii României întregite – și acest adevăr trebuia spus, rostit cu glas tare.

A fost un Prometeu Gh. Buzatu, când a reanalizat procesul falsificat, intentat lui Ion Antonescu – care, atunci când a fost întrebat de falșii acuzatori, slugi servile și umile ale Moscovei „ce-a căutat armata română dincolo de Nistru!" – le-a replicat spunând adevărul adevărat „...când o țară se angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până în fundul pământului pentru ca să distrugă forțele inamice, să câștige războiul. Este un principiu capital, de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și până astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că nimeni nu s-a oprit la frontieră, ci a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Când Hanibal a bătut în Italia, Scipiones s-a dus după el în Africa, Spania, în Africa l-a distrus la Zama și a distrus Cartagina. Napoleon a fost până la Moscova. Alexandru I al Rusie a fost până la Paris, pe urmă..."[41].

A fost un Prometeu Gh. Buzatu, atunci când a vorbit despre un Holocaust politic, înfăptuit de evrei sub scutul ocupației sovietice – și în acest scop a adus ca argument incontestabil, faimosul document al convorbirilor secrete dintre dr. Petru Groza și Emil Bodnăraș – la 21 iunie 1949, vreme de două ceasuri – când primul i-a spus acestuia din urmă în calitate de prim-ministru, care știa foarte exact că: „din 7 secretari ai PCR, 3, adică aproape jumătate erau evrei; în aparatul de Propagandă al României, 90% din totalul funcționarilor erau evrei; la Ministerul Protecției Sociale, procentul evreilor era de 80%, iar la Comitetul de Stat al Planificării – 95% erau evrei"[42]. Ba, încă, la Academia Română s-a ajuns, declara Dr. Petru Groza la „o bătaie de joc", fiindcă „toată Academia, în ce privește încadrarea, repartizarea de funcționari, atribuirea de sarcini este dirijată de Mihail Roller, ajutat de o evreică, care nu are decât 21 de ani, care face politică de cadre"; Dr. Petru Groza s-a opus ca Roller să fie numit

---

[39] Vezi copia dosarului din C.N.S.A.S., în *Paradigmele istoriei*, vol. II, p. 508-509.

[40] Gh. Buzatu, *O istorie a prezentului*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, p. 319.

[41] Idem, *Mareșalul Ion Antonescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 58.

[42] Idem, *O istorie a prezentului*, p. 78.

academician, fiindcă sub el s-a ajuns ca „*Istoria României*" să nu o mai poată citi nimeni, decât din publicațiile sale"[43].

Aceste documente ale epocii schimbă tot sau aproape tot despre ceea ce se știa și se spunea despre oamenii politici de ieri și despre evenimentele vremii, câtă vreme nu s-au cercetat arhivele și s-a ignorat adevărul curat.

Un om ca Gh. Buzatu – care a aflat și afirmat aceste mari adevăruri și care a elaborat și publicat singur, poate chiar mai multe cărți decât toți membrii secției de istorie din Academia Română de azi, după cum s-a și scris în 2009, în volumul deja citat[44] – având: 52 de cărți ca autor unic, 76 de volume în calitate de coordonator și coautor, fiind ctitorul și principalul coordonator al colecției *Românii în istoria universală*, care număra (în acel an 2009), nu mai puțin de 140 de tomuri voluminoase, la care s-ar putea adăuga peste 500 de studii, articole, recenzii, prefețe, note, care a primit, în 1981 și 1983 două premii ale Academiei Române, în 1999 Premiul de Excelență UNESCO, în 2004 Titlul de Cavaler al Ordinului Serviciu Credincios din partea Președintelui României, în anul 2007 titlul de Doctor Honoris Causa al Universității „Ovidius" din Constanța[45], care a fost ales, în 1985 membru în Comisia Internațională pentru Studierea Relațiilor Internaționale, în 1986 – în Asociația Americană de Istorie, în 1990, Președinte al Ligii „Mareșal Antonescu"[46] etc. s-a aflat, totuși, în situația de a fi fost respins în Academia Română, ca și când aceasta ar mai fi depins, încă, de odiosul și falsificatorul Mihail Roller – încât, mâhnit, un mare istoric, precum academicianul Florin Constantiniu scria: la refuzul ca Gh. Buzatu să fie primit în Academie, mi-au venit în minte cuvintele evanghelice «Întru ale sale a venit, și ai săi nu l-au primit». Dar același confrate, adăuga: „Gh. Buzatu este prea sus pentru a se simți atins de ingratitudinile meschine"[47].

Da! Gică Buzatu a primit în viață cel puțin patru lovituri mari ale destinului: moartea fiicei sale, refuzul Universității „Al.I. Cuza" de a-i face loc la Facultatea de Istorie ca profesor, respingerea în anul 2003 de a fi primit în Academie, retragerea dreptului de a mai semna vreun rând – în ianuarie 1989 – dar s-a dovedit prea puternic, reușind să depășească toate acestea.

De aceea, în cugetul meu – ca unul pe care l-am cunoscut de aproape, am colaborat, l-am avut la inimă – Gică Buzatu e un Prometeu al istoriografiei contemporane.

---

[43] *Ibidem*, p. 97-99.

[44] Prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, *Câteva cuvinte despre istoricul și omul Gică Buzatu*, în *Paradigmele istoriei*, vol. I, p. 30-31.

[45] Prof. univ. dr. Cristian Sandache, *Un mare istoric*, în *ibidem*, p. 54-55.

[46] Acad. prof. univ. dr. Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Omagiu Prof. univ. dr. Gh. Buzatu*, în *ibidem*, p. 5-7.

[47] Acad. Florin Constantiniu, *Un istoric exemplar: Gheorghe Buzatu*, în *ibidem*, p. 9.

CONTRIBUȚII: GHEORGHE BUZATU LA ȘCOALA DE TOAMNĂ DE LA MAIA CATARGI

Jipa Rotaru

Motto: *„Norocul cel mare în viață e să ai parte de un suflet frumos și să fii căldură, lumină și izvor de armonie pentru cei dimprejurul tău. Al doilea mare noroc e să trăiești măcar în preajma unor astfel de oameni".*
Simion Mehedinți

Norocul despre care se face vorbire în motto-ul pe care am simțit nevoia să-l folosim în prefața omagiului pe care îl aducem, încă o dată, celui care a plecat prea repede dintre noi – Gheorghe Buzatu – socotim că l-am avut toți cei pe care ne-a acceptat în preajma sa, deopotrivă profesori, cercetători, doctoranzi masteranzi, studenți sau pur și simplu iubitori de istorie și de adevărurile ei.

Dascăl dăruit cu harul oratoriei și istoric desăvârșit, cu o operă de neegalat, iubitor de Dumnezeu, Neam și Adevăr, Gheorghe Buzatu s-a ridicat prin demnitate, dârzenie și dăruire până la sacrificiul suprem, în primul rând, întru apărarea istoriei Neamului cu bunele și relele sale.

Opera sa în slujba Muzei Clio, este impresionantă: 55 lucrări de autor, 70 volume coordonate sau în colaborare, peste 500 de studii și articole, la care se adaugă o multitudine de eseuri, recenzii, prefețe, note, semnale editoriale ș.a. Colecția *Românii în istoria universală* este o altă parte a operei sale istoriografice monumentale, care a ajuns și, probabil, prin respectul ce i-l poartă foștii săi colegi de la Centrul de Istorie și Civilizație a Filialei din Iași a Academiei Române, nu se va opri aici, la volumul cu numărul 163[1]. Opera sa este într-adevăr mult prea vastă pentru a o putea cuprinde într-un singur volum. Dar nu numai opera profesorului Buzatu rămâne mărturie peste timp a dăinuirii sale, ci și „sacrificiul sinelui pentru dobândirea adevărului națiunii române, adesea deposedată de drepturile sale istorice"[2]. Rămâne spiritul său, care, de Acolo, de Sus, de-a dreapta Tatălui, unde suntem siguri că sălășluiește, ne obligă să-i ducem mai departe strădaniile și să sporim eforturile, pe care el însuși le-a inițiat, îndreptate spre propășirea neamului și a adevărului istoric.

Gheorghe Buzatu va rămâne pentru posteritate drept cel mai prolific istoric contemporan și nu cred că greșim dacă îl punem alături pe Nicolae Iorga. La fel ca lui Iorga, nici lui Gh. Buzatu nu i-au rămas domenii ale istoriei universale sau naționale necercetate. Desigur, el rămâne cel mai prolific cercetător în

---

[1] Cristian Troncotă, *A-ți iubi țara, valorile și tradițiile naționale nu înseamnă altceva decât promovarea unui naționalism de bună calitate*, în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, coordonatori Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, vol. 6, Urziceni, Editura Anca, 2013, p. 26.
[2] Mircea Chelaru, *Titanii țin cerul nației pe umeri*, în *ibidem*, 2013, p. 34.

domeniul istoriei contemporane, războiul al II-lea mondial constituind domeniul său preferențial. A abordat istoria contemporană, bazată pe studierea arhivelor românești și străine, într-o manieră cum până la el nu a mai făcut-o nimeni. S-a aplecat cu minuțiozitate asupra celor mai controversate aspecte ale istoriei României, mai ales în epoca contemporană, în timpul războiului al doilea mondial, dar și după. Marilor personalități făuritoare de istorie, precum mareșalul Ion Antonescu, le-a închinat tomuri de mii de pagini, la fel și problemelor controversate ale participării noastre la *„Războiul Sfânt"*. Implicat direct în făurirea României democratice după 1989, i-a atacat, fără menajamente, pe toți *băhnuitorii* contemporani, luând atitudine față de acei fanfaroni care, dacă au studiat prin Occident, cred că sunt îndreptățiți să denigreze și să falsifice momente fundamentale din istoria noastră multimilenară.

Într-un necuprins câmp de preocupări, profesorul Gheorghe Buzatu și-a găsit timp să ne fie oaspete și să participe absolut inedit la sesiunile noastre de comunicări științifice pe teme stricte de comemorare a marilor evenimente din istoria națională. Eram împreună la Ploiești, la Universitatea de Petrol și Gaze, când, într-un grup restrâns de prieteni și colaboratori, mă angajam să fiu inițiatorul și gazda unor suite de acțiuni cultural științifice la Maia Catargi, unde, de foarte puțin timp, îmi stabilisem reședința.

Porneam în această temerară acțiune din mai multe considerente. În primul rând, valoarea patrimonială a comunei Maia, așezată pe fosta moșie a lui Barbu Catargiu, cel ce a fost părintele conservatorismului românesc, primul prim-ministru al României unite și ale căror rămășițe pământești se păstrează în cavoul din subsolul bisericii ce a aparținut familiei Catargiu. Bazat pe un asemenea patrimoniu, un inimos părinte stavrofor aproape centenar, care a slujit comunitatea credincioșilor din Maia între 1937 și 1999, a amenajat, în curtea bisericii, un neprețuit muzeu, adevărat așezământ de artă și cultură bisericească, cum i-a plăcut preotului Alexandru Marinescu, căci despre el este vorba, să-l denumească. Se mai păstrau la Maia ruinele castelului Barbu Catargiu și câteva exemplare de arbori exotici din familia *Sofora*, monumente ale naturii aduse aici de Barbu Catargiu, la jumătatea secolului al XIX-lea, și câțiva platani, atunci când, având drept suport locul și pădurea de stejari din apropierea castelului, a amenajat, la Maia, cu contribuția vienezului Mayer – care amenajase și Cișmigiul –, un parc cu nimic mai prejos decât cel dintâi. La Maia Catargi, fiind așezată pe drumul ce lega Bucureștii de Moldova, zăboveau, câteva zile, prietenii, deputații și senatorii moldoveni ai lui Barbu Catargiu, când începeau vacanțele parlamentare, „pentru a pune țara la cale".

Iată, așadar, câteva dintre argumentele cu care ne-am înarmat, eu și preotul Al. Marinescu, pentru a porni, în anul 2005, la acea frumoasă aventură *științifică*, i-aș spune, de a face cunoscute aceste valori și, de ce nu, de a comemora eroismul românesc și marile momente din istoria noastră națională.

Fiind prezent la discuția de la Ploiești, profesorul Gheorghe Buzatu a împărtășit întrutotul ideea noastră, promițându-ne tot sprijinul dânsului.

Cunoscându-l ca un om de mare onoare încă din perioada activității noastre comune la Fundația *Mareșal Ion Antonescu*, am fost convins că vom beneficia de un ajutor necondiționat pentru a realiza, la Maia Catargi, în memoria înaintașilor, nu o sesiune de comunicări științifice – cum ne propusesem inițial –, ci, așa cum s-a confirmat în timp, o adevărată școală istorică de toamnă. Iar, acum, când activitatea noastră se pregătește pentru a X-a ediție, putem afirma, fără teama de a greși, că toți participanții la sesiunea Maia din luna septembrie a fiecărui an, deopotrivă academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, doctoranzi, masteranzi, studenți, oficialități locale și județene, cadre didactice, simpli cetățeni pasionați de istorie, sunt convinși că datorăm profesorului Gheorghe Buzatu însăși ființa acțiunii noastre.

Personal, socot că fără extraordinara domniei sale participare activitățile noastre ar fi fost mult mai sărace și nu s-ar fi bucurat de aprecierile unora dintre cei mai reprezentativi slujitori ai istoriei noastre contemporane. Intervențiile domniei sale erau așteptate cu multă nerăbdare de către toți participanții la manifestare. Când începea să vorbească, abordând în toate situațiile numai subiecte de mare actualitate, toți cei prezenți, ascultându-l cu sufletul la gură, îi sorbeau rostirile, încercând să pătrundă cât mai realist înțelesul evenimentelor tratate, indiferent de subiectul abordat. Sigur, cel mai mult au fost apreciate expunerile profesorului Buzatu pe tematica războiului mondial, dar, mai ales, a personalității celui care, în acea cumplită perioadă din istoria națională 1940-1944, s-a aflat la cârma țării, asumându-și responsabilitatea războiului pentru reîntregirea fruntariilor samavolnic ciuntite în vara anului 1940, generalul și apoi mareșalul Ion Antonescu. Profunda documentare în arhivele românești, dar mai ales străine (americane, engleze, rusești), i-a permis distinsului nostru mentor să aducă în prim-planul cercetării istoriei, inclusiv pentru conferințele de la Maia Catargi, cele mai noi și mai autentice date referitoare la participarea României la *„Războiul Sfânt"* pentru reîntregirea neamului, complexitatea personalității mareșalului Ion Antonescu, istoria comunismului în România, evoluția mișcării legionare și, de ce nu, problematica holocaustului în țara noastră.

Contribuția profesorului dr. Buzatu la asigurarea unei înalte ținute științifice a activităților de la Maia s-a evidențiat încă din prima sesiune de comunicări științifice, cea din 16-17 septembrie 2005, care a avut drept tematică, la propunerea preotului Al. Marinescu, *Eroism și eroi la români*[3]. Cu un cuprins de mai bune de 30 de comunicări și o participare cu totul deosebită, prima noastră acțiune de la Maia, beneficiind de contribuția unor prestigioase personalități ale istoriografiei românești, militare în special, printre care generalul Nicolae Ciobanu, dr. Aurel Pentelescu, prof. univ. dr. Ion Giurcă,

[3] Vezi cele 30 de comunicări susținute în *Eroism și eroi la români, la prima sesiune de comunicări științifice Maia Catargi Ialomița, 16-17 septembrie 2005*, Constanța, Editura Fundației „Andrei Șaguna", 2006.

prof. univ. dr. Ion Dragoman ș.a. Cu acel prilej, profesorul Gheorghe Buzatu a prezentat o interesantă și originală intervenție prin care încerca, și în mare parte și reușea, să elucideze mult controversata problemă a aservirii României, în perioada 1940-1944, Axei. Intitulată chiar ***România în orbita Axei. 1940-1944***, pe parcursul a mai bine de 25 de pagini[4] publicate, conferința profesorului Buzatu se înscrie ca o elocventă demonstrație științifică, pe bază de argumente arhivistice referitoare la evoluția României și a raporturilor sale cu Germania fascistă în perioada celui de-al doilea război mondial. După ce subliniază că *„problematica raporturilor româno-germane dintre 1940 și 1944, iar în context apariția și dezvoltarea contradicțiilor dintre București și Berlin, pe măsura adâncirii crizei blocului statelor Axei și a înfrângerilor repurtate pe fronturile celui de-al doilea război mondial, își află actualmente reflexul istoriografic într-o bogată literatură de specialitate"*[5], profesorul, cu acribia-i cunoscută, prezintă un veritabil tablou al contribuțiilor străine (germane) și românești consacrate aspectelor în discuție.

Este deosebit de realist, menit a facilita dinamica raporturilor, în toate planurile, dintre cei doi aliați vremelnic, Germania și România (Hitler și Antonescu), periodizarea acestor raporturi prezentată în lucrare în raport strict cu evoluția frontului și a colaborării militare a celor doi aliați. Cronologic, alianța Berlin-București, spunea marele nostru istoric, a fost, pentru început, în anii 1940-1941, afectată de problemele economice și de solicitările imperioase ale lui Antonescu de a se anula Dictatul de la Viena, ulterior, în 1942-1943, acestor probleme li s-au adăugat aspectele colaborării militare pe frontul de Est, situația evreilor și a Grupului etnic german din România, pentru ca, în etapa finală, adică 1943-1944, să predomine divergențele politico-diplomatice, ajungându-se chiar în preziua actului istoric de la 23 august la avertismentul Mareșalului înaintat reprezentanților lui Hitler la București, în ultimele 48 de ore dinainte de impact, în sensul că România se considera, în lipsa unui sprijin militar german efectiv, absolvită de toate obligațiile asumate și *„intenționa un armistițiu cu Națiunile Unite"*. Pe agenda de lucru a diplomației române, personal a mareșalului Ion Antonescu, în relațiile cu diplomația germană și personal cu A. Hitler, s-au aflat, în anii 1940-1944, probleme fierbinți ale interesului nostru național: anularea dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940, problema petrolului românesc, problema tezaurului României aflat la Moscova, evoluțiile militare de pe teatrele de operații și contribuțiile armatei române și, în sfârșit, statutul internațional al României – regimul de stat ocupat sau satelit al Germaniei[6]. Sunt doar câteva dintre problemele fundamentale ale istoriografiei românești și chiar universale care, până la Gheorghe Buzatu, au

---

[4] *Eroism și eroi la români*, coordonator Jipa Rotaru, Constanța, Editura Fundația „Andrei Șaguna", 2006, p. 53-73.

[5] *Ibidem*, p. 54.

[6] *Ibidem*, p. 56.

fost abordate doar tangențial, iar domnia sa, prin lucrarea prezentată, le abordează frontal, demonstrând, cu puterea izvoarelor primare, că nu a existat, în această perioadă, niciun moment, un regim german de ocupație în România, țara noastră având, în cadrul Axei, mai mult un regim de stat satelit. În plus, reluând argumentația proprie din ***Mareșalul Ion Antonescu la judecata istoriei***, Gheorghe Buzatu demonstrează că *„România nici un moment nu s-a integrat complet în sistemul politico-diplomatic, economic și militar al Axei, iar în 1941-1944 nu a aplicat «soluția finală» în spiritul recomandărilor dictate de Berlin"*[7]. Iar, concluzia cu care profesorul Gheorghe Buzatu își încheia expunerea era inedită, producând un adevărat sentiment de satisfacție în rândul auditoriului: *„A fost o situație incredibilă, dar întru totul reală – că pentru România lovitura de stat (23 august 1944 – n.n.), împotriva tuturor așteptărilor și contrar tezelor și datelor vehiculate timp de peste o jumătate de veac, n-a coincis nicidecum cu mult trâmbițata eliberare... ci a marcat trecerea instantanee de la regimul de stat satelit al celui de-al doilea Reich la acela de stat ocupat de către U.R.S.S., care a procedat imediat și nestingherit la comunizarea forțată a țării"*[8].

Conferințele profesorului Gheorghe Buzatu la celelalte ediții ale acțiunilor de la Maia, care, la sugestia domniei sale, din 2006, se vor numi *Școala istorică de toamnă Maia Catargi*, au fost abordate în același registru de probitate științifică și morală. În septembrie 2006, a fost organizată cea de-a doua ediție consacrată comemorării a 90 de ani de la intrarea României în războiul de întregire. Și de această dată, au venit la Maia, pentru a contribui la întregirea patrimoniului științific, numeroși cercetători, profesori, specialiști în istoria modernă și contemporană, oameni de cultură și artă și oficialități. Comunicările prezentate – și de această dată, de o înaltă ținută științifică – s-au bucurat de un real interes din partea celor prezenți, iscând interesante și pline de semnificații dezbateri. Moderând dezbaterile, prof. Gheorghe Buzatu, unul dintre puținii colegi care a participat la toate cele opt ediții ale Școlii de toamnă Maia-Catargi, până în anul 2013, a punctat, cu flerul, dar și cu autoritatea științifică ce-l caracteriza, momentele fundamentale ale făuririi unirii depline, jertfa și eroismul ostașului român pentru cauza națională – România Mare. Discursul profesorului despre contextul geopolitic european la începutul secolului al XX-lea și declanșarea primului război mondial a rămas, ca toate celelalte lucrări, în patrimoniul național al gândirii istoriografice contemporane.

În septembrie 2007, în cadrul sesiunii cu tema ***130 de ani de la dobândirea independenței de stat a României***, Profesorul a dezvoltat, semnând împreună cu Marusia Cîrstea de la Universitatea din Craiova, lucrarea ***Europa***

---

[7] Gheorghe Buzatu, coordonator, *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 193-200.

[8] *Eroism și eroi la români...*, p. 73.

est-centrală (1913-1939); un studiu de caz: Polonia[9]. Chiar dacă nu se înscria întrutotul în tematica sesiunii, comunicarea era o abordare aparte a luptei împotriva asupririi străine şi pentru rezolvarea problemei independenţei a unui stat vecin şi prieten, care, sub conducerea înţeleaptă a mareşalului Josef Pilsudski, a reuşit, în urma primului război mondial, să se elibereze de pericolul german şi cel rus şi să refacă statul polonez, de trei ori ciopârţit în istoria sa milenară de imperii vecine hrăpăreţe şi lacome, precum şi cel otoman, cel prusac şi, mai ales, cel ţarist. Refacerea statului independent polonez, care, în 1919, a obţinut recunoaşterea internaţională din partea S.U.A., Marii Britanii, Franţei şi Italiei, a adus, după câţiva ani de instabilitate politică, la cârma ţării pe marele erou al Poloniei, generalul. Josef Pilsudski, care, sprijinindu-se în politica externă pe un apropiat al său, colonelul Josef Beck, a reuşit să readucă stabilitatea ţării şi un sistem de alianţe corespunzător. Din păcate, pentru puţin timp, pentru că, după moartea mareşalului, survenită în 1935, prin preşedintele Ignacy Moscicki, răspunzător, conform noii constituţii poloneze din 1935, *„doar în faţa lui Dumnezeu şi a istoriei"*[10], în Polonia s-a instituit un regim cvasi-dictatorial. Ce a urmat este arhicunoscut, o politică duplicitară şi lipsită de coerenţă, care avea să sfârşească cu atacul german asupra graniţei poloneze şi declanşarea, prin aceasta, a celei mai mari conflagraţii din istoria umanităţii, cel de-al doilea război mondial. Materialul semnat de cei doi istorici se găseşte publicat în analele sesiunilor noastre de la Maia, care, începând cu acest număr, se vor constitui în volume de sine stătătoare, sub noua denumire **RETRĂIRI ISTORICE ÎN VEACUL XXI,** propusă de noi şi acceptată în unanimitate de cei participanţi la ediţia din 2007, care credem că exprimă cel mai fidel ceea ce ne propunem să realizăm prin Şcoala istorică de toamnă de la Maia Catargi.

În septembrie 2008, la cea de-a IV-a ediţie a sesiunii noastre având ca temă ***1918-2008, 90 de ani de la făurirea României Mari***, în cortul militar de la Maia, profesorul Gheorghe Buzatu a fost, din nou, ascultat, cu sufletul la gură, de o audienţă destul de numeroasă. De data aceasta, a ţinut să ne împărtăşească rezultatele cercetării sale din ultimii ani în Arhivele Statului, privindu-l pe cel ce a fost omul nr. 2 în statul român în timpul guvernării lui Ion Antonescu, mai tânărul şi devotatul colaborator al Mareşalului, Mihai Antonescu. Comunicarea prezentată se intitula: ***Pe urmele lui Mihai Antonescu***[11] şi aducea în prim-planul atenţiei celor prezenţi, şi de această dată, calităţile deosebite de manager al treburilor statului ale *„eminentului profesor*

---

[9] *Retrăiri istorice în veacul XXI, a II-a şi a III-a sesiune de comunicări ştiinţifice*, vol. I, *Maia Catargi, 2006-2007*, coordonator Jipa Rotaru, Urziceni, Editura Anca, 2008, p. 359-385.

[10] *Ibidem*, p. 365.

[11] *Retrăiri istorice în veacul XXI*, vol. II, *A IV-a sesiune de comunicări ştiinţifice Maia Catargi, 05-06 septembrie 2008*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, Urziceni, Editura Anca, 2009, p. 43-53.

universitar specializat în problemele dreptului internațional"[12], cum îl numea profesorul Buzatu. Fără nicio legătură de rudenie, între cei doi „Antonești" – unul conducător al statului și prim-ministru, iar celălalt, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și, succesiv, ministru de Justiție, Externe și la Propagandă – s-a strecurat un profund sentiment de prețuire și respect reciproc, garanție a unei *„activități extrem de bogate"*, susținute prin nenumărate ore de muncă, depășind, uneori miezul de noapte[13]. Conferința profesorului Buzatu se constituia, apoi, într-un profund elogiu și, totodată, o adevărată pledoarie întru apărarea profesorului și prietenului mareșalului, Ică Antonescu, în fața atacurilor lui Hitler, începând, mai ales, după 1943, când vicepreședintele Consiliului de Miniștri, cu acordul tacit al conducătorului statului, inițiase și conducea, în diferite capitale neutre sau ale aliaților, tratative pentru armistițiu și o ieșire onorabilă a României din războiul dus alături de Germania nazistă. Chiar dacă amplele negocieri de pace separate ale Antoneștilor cu Aliații (îndeosebi cu anglo-americanii) au eșuat ca finalitate, actul nesăbuit de trădare națională al regelui Mihai de la 23 august 1944, aruncând țara și pe conducătorii ei în brațele Rusiei comuniste, în planul relațiilor internaționale, Marile Puteri Aliate au trebuit, cel puțin pentru început, să țină cont de limitele și cadrul stabilite de Mihai Antonescu[14].

Cea de-a V-a ediție a sesiunilor de comunicări științifice Maia Catargi s-a desfășurat între 11-12 septembrie 2009. Aceasta și-a propus ca temă și a luat în dezbatere problematica comemorării (aniversării) a 150 de ani de la unirea Principatelor Române sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, bucurându-se, și aceasta, de o prestigioasă și largă participare. S-a alăturat, cu acest prilej, echipei noastre și renumitul profesor universitar dr. Gheorghe Dumitrașcu.

Nonconformist, așa cum, de altfel, îl cunoaștem bine de acum, profesorul Gheorghe Buzatu, lăsând dezbaterea unirii celor două principate Moldova și Țara Românească pe seama majorității colegilor prezenți, a venit în fața auditoriului cu o comunicare științifică inedită, de mare actualitate, cea a raporturilor teritoriale la care România Mare a fost supusă în trista vară a anului 1940. Aducea cu sine rodul unei cercetări mai recente atât în arhivele rusești, cât și în cele naționale. Intitulându-și conferința ***Paradigmele tragediei Basarabiei în 1940***[15], autorul a prezentat, într-o viziune absolut originală, cu argumentația de rigoare, principalele momente și evenimente ale dramei României din iunie-iulie 1940, când, abandonată de aliații tradiționali,

---

[12] *Ibidem*, p. 43.

[13] *Ibidem*, p. 49.

[14] *Ibidem*, p. 50-51.

[15] *Retrăiri istorice în veacul XXI*, vol. 3, *A V-a sesiune de comunicări științifice, 11-12 septembrie 2009, Maia Catargi – 1859-2009. 150 de ani de la Unirea Principatelor Române sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, București, Editura Prouniversitaria, 2010, p. 13-28.

cu sistemul de alianțe militare destrămat, țara s-a aflat la discreția imperialismelor vecine, mai mari sau mai mici, de la cel sovietic la cel ungar și cel bulgăresc și, în numai câteva săptămâni, supusă unor presiuni politice și amenințată cu intervenția militară, a fost nevoită să cedeze teritorii străvechi românești, în primul rând cele ale Basarabiei și Bucovinei de Nord și ținutul Herța către Rusia Sovietică, apoi, nordul Transilvaniei către Ungaria hortystă și, în sfârșit, Cadrilaterul către Bulgaria monarho-fascistă, numai după 22 de ani de existență România Mare prăbușindu-se. Analiza factorilor care au permis catastrofa României este de-a dreptul uluitoare, responsabilitatea, în concepția profesorului Buzatu, fiind pusă atât pe seama imperialismelor vecine mari sau mici și nu mai puțin pe aceea a minoritarilor revizioniști (unguri, ruși, bulgari, evrei ș.a.), dar și a autorităților vremii de la București, care nu vor putea fi niciodată iertate pentru abandonarea fără luptă a teritoriilor naționale. Magistral sunt analizate în lucrare atitudinile ferme ale unora dintre marile personalități naționale – precum Gh. Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, dar, mai ales, generalul Ion Antonescu – de a fi rezistat cu arma în mână împotriva invadatorilor. De altfel, în perioada ce a urmat, după ce preluase frâiele conducerii statului, în condițiile cunoscute din septembrie 1940, Ion Antonescu avea să revină, adesea asupra erorilor din iunie 1940 privind evacuarea fără luptă a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța. La 1 octombrie 1940, de pildă, el nota: *„Pentru salvarea țării, pentru păstrarea onoarei, pentru mândria tradițiilor ei și pentru respectul morților ei, armata ar fi luptat. Ea s-ar fi sacrificat, chiar fără folos, dacă i s-ar fi cerut. Conducerea i-a refuzat însă această supremă satisfacție"*[16].

Riposta lui Antonescu la agresiunea imperialistă sovietică a îmbrăcat forma *„Războiului Sfânt"*, ne sugerează și apoi argumentează academicianul. Nu e cazul să insistăm. Este arhicunoscută de către specialiști și chiar de simpli iubitori de istorie poziția și atitudinea academicianului Gh. Buzatu față de *„ziua astrală a României"*, cum denumește domnia sa ziua de 22 iunie 1941, când generalul dădea Ordinul de zi armatei și Proclamația către țară, prin care chema la efortul și jertfa supremă pentru reîntregirea țării în ceea ce generalului îi plăcea să denumească *„Războiul Sfânt"*. Și, de la acest moment, Ion Antonescu, cel de-al III-lea mareșal al României și tot cel de-al treilea om al Axei, după Hitler și Mussolini, a fost singurul lider politic și militar de la noi capabil a declanșa și purta Războiul din Est (1941-1944), alături de Germania și aliații ei, împotriva U.R.S.S. și a Națiunilor Unite, un război, mai presus de toate, pentru refacerea României Mari și zdrobirea comunismului[17]. Era anul în

---

[16] *Ibidem*, p. 24.

[17] *Retrăiri istorice în veacul XXI*, vol. V, *A VII-a sesiune de comunicări științifice din 09-10 septembrie 2011: 1941-2011. 70 de ani de la intrarea României în războiul de reîntregire națională*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, Urziceni, Editura Anca, 2012, p. 13-22.

care profesorul nostru împlinea frumoasa vârstă de 70 de ani. Cu multă dragoste și cu o totală adeziune participanții la manifestare l-au sărbătorit într-un cadru absolut inedit împreună cu prof. univ. dr. Gheorghe Dumitrașcu și colegul prof. dr. Aurel Pentelescu, care împlineau, în acel an, aceeași vârstă. Primăria Maia i-a înmânat, cu acest prilej, certificatul de *Cetățean de onoare*, iar Asociația Națională a Cavalerilor de Clio, prin președintele ei executiv prof. dr. Constantin Moșincat, i-a înmânat *Sabia de onoare a cavalerilor de Clio*.

La cea de-a VI-a ediție a manifestărilor noastre de la Maia, din septembrie 2010, consacrată comemorării a 65 de ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial, nelipsitul profesor Gheorghe Buzatu ne-a onorat cu o intervenție pe cât de interesantă pe atât de incitantă: ***Basarabia și vecinătatea Rusiei în viziunea lui Nicolae Iorga***[18].

A fost o interesantă prezentare a ansamblului preocupărilor savantului de neegalat Nicolae Iorga în domeniul istoriei Basarabiei – pământ românesc în contextul geopolitic pe care i l-a hărăzit istoria, acela de a fi ***„prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu"***, după cum concluziona profesorul Gheorghe Buzatu. Partea cea mai interesantă a conferinței a fost consacrată contactelor și raporturilor dintre N. Iorga și Ion Antonescu, datele prezentate fiind cu atât mai inedite și interesante, cu cât se știe că între cei doi, la un moment dat, a intervenit o serie de animozități și controverse. Acest lucru nu i-a împiedicat însă ca, în problemele fundamentale ale țării, precum problema Basarabiei, să se găsească de aceeași parte a baricadei. Și, în acest context, conferința mentorului nostru Gh. Buzatu a consemnat o sumedenie de exemple dintre cele mai incitante: cât de actuale sunt reflexiile savantului N. Iorga încă din 1936, cu măiestrie surprinse de profesorul Buzatu, în problema Basarabiei în contextul anilor interbelici[19]: *„/.../ Basarabia ne-a picat în gură ca o pară mălăiață, care însă ne-a rămas în gât. N-o s-o putem înghiți decât dacă cineva ne va da o puternică lovitură de pumn în ceafă"*. Și mai spunea marele istoric: *„Basarabia ne va da într-o zi de furcă. Până atunci ne va obliga la cheltuieli militare enorme care atunci însă, în clipa conflictului, nu ne vor folosi la nimic..."*[20]. Iată cu câtă luciditate a previzionat Nicolae Iorga evenimentele ce s-au petrecut apoi întocmai peste numai cinci ani. Au fost aceste puncte de vedere magistral explicate unui numeros public la Maia, în septembrie 2011, de discipolul nostru.

Școala de toamnă de la Maia Catargi a continuat, în septembrie 2011, cu cea de-a VIII-a sesiune de comunicări științifice dedicată comemorării a 70 de ani de la intrarea României în războiul de reîntregire națională. Cu prilejul acestei

---

[18] *Retrăiri istorice în veacul al XXI*, vol. IV, *1945-2010, 65 de ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, Ploiești, Editura Karta-Graphic, 2011, p. 21-27.

[19] *Ibidem*, p. 21.

[20] *Ibidem*.

acțiuni, profesorul Buzatu a ținut conferința ***22 iunie 1941, în constelația zilelor astrale ale istoriei naționale***[21]. Făcând, încă o dată, dovada unui vast orizont științific, Gh. Buzatu s-a lansat într-o relevantă demonstrație a drepturilor românilor asupra teritoriilor lor reunite cu țara în urma participării la primul război mondial și samavolnic răpite în vara anului 1940. Pledoaria domniei pentru definirea zilelor de 24 Ianuarie 1859, 9 Mai 1877, 15 August 1916, 1 Decembrie 1918 și 22 August 1968 este magistrală și se bazează pe înfăptuiri fără egal în planul dreptului istoric românesc. La baza analizei evenimentelor de debut ale celui de-al doilea război mondial, se pornește de la volumul imens al literaturii de specialitate acumulată în ultimele decenii, în centrul atenției și analizei fiind situat un document fundamental și parțial inedit, **Jurnalul de război al Mareșalului Ion Antonescu**, publicat de Gh. Buzatu sub titlul **Pace și război**, în trei volume, însumând peste 2 000 de pagini, monumentala operă constituind, în concepția autorului, *„probă și pledoarie strălucită pentru acțiunea politico-militară a României în Răsărit în anii cruciali 1941-1944"*[22]. Acesta a fost, putem spune, momentul de vârf, astral, al contribuției profesorului Gh. Buzatu la cercetarea războiului mondial, a războiului României, și personalității magnifice politico-militare a lui Ion Antonescu. Acum au fost aduse cele mai concludente argumente pentru susținerea adevărurilor fundamentale ale devenirii noastre istorice: de la elucidarea, pe bază de documente, a scopului războiului purtat de România împotriva U.R.S.S. – ca un război „paralel" al nostru cu cel al Germaniei naziste –, la elucidări privind holocaustul brun și lipsa oricărei legături a războiului nostru din Est cu acesta și holocaustul roșu, a cărui victimă importantă a fost și țara noastră.

Ultima valoroasă contribuție adusă de regretatul profesor Gheorghe Buzatu la patrimoniul științific, ce se acumula de acum la Maia Catargi, s-a produs în septembrie 2012 și a avut drept subiect ***Războaiele dintre ruși și turci din perspectiva unei realități politice incontestabile: românii sunt prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu***[23]. Conferința, din nou, adevărată capodoperă bibliografică, face o profundă analiză a raporturilor româno-ruse, pornind de la sinteza lui A.D. Xenopol, de acum peste 130 de ani, dar cu *atât* mai actuală: ***Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra țărilor române*** (2 volume, Iași, H. Goldner).

Sunt deosebit de interesante și, de asemenea de mare actualitate, concluziile și previziunile pe care marele nostru istoric le punctează pe baza

---

[21] *Retrăiri istorice în veacul XXI*, vol. V, *A VII-a ediție a sesiunii de comunicări științifice 9-10 septembrie 2011: 1941-2011, 70 de ani de la intrarea României în războiul de reîntregire națională*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, p. 13-22.

[22] *Ibidem*, p. 13.

[23] *Retrăiri istorice în veacul XXI*, vol. VI, *A VIII-a sesiune de comunicări științifice 7-8 septembrie 2012: 1812-2012, 200 de ani de la răpirea Basarabiei de către Imperiul Rus*, coordonatori: Jipa Rotaru, Luiza Lazăr Rotaru, Urziceni, Editura Anca, 2013, p. 77-89.

unor interviuri, realizate în perioada interbelică și chiar a războiului, cu mai multe personalități ale vieții politico-diplomatice, de către un jurnalist mai puțin cunoscut, e drept, I. Joldea Rădulescu, referitoare la semnificația vecinătății Rusiei pentru România.

Dezvăluirile unanime și, totodată, cutremurătoare ale unor mari personalități chestionate – precum N. Iorga, mareșalul C. Prezan, prim-ministrul I.I.C. Brătianu, Constantin Stere, Ion Inculeț și fostul ministru al țarului Nicolae al II-lea la București, Poklewski-Koziel, rămas aici după revoluția bolșevică – sunt unanime în a aprecia, așa după cum bine puncta profesorul Buzatu, că vecinătatea Rusiei a constituit și constituie o permanentă amenințare la adresa României și granițelor sale. *„Nu bolșevismul constituie primejdia morală care ne pândește, ci Rusia, Rusia pur și simplu"*[24], conchide autorul, iar noi, lăsând deoparte noianul argumentărilor favorabile acestor constatări cuprinse în text, ne pronunțăm întrutotul în acord cu încheierile marelui nostru dispărut, academicianul Gheorghe Buzatu. A fost aceasta ultima participare a profesorului Gheorghe Buzatu la Maia-Catargi.

În anul următor, 2013, spre mijlocul lunii mai, l-am sunat pentru a-l încunoștința de pregătirile noastre în vederea celei de a 9-a ediții a Școlii de toamnă Maia și a-l invita, ca de obicei, să ne fie aproape. M-a asigurat că, pe 6 septembrie, va fi prezent la Maia și a rămas să-mi transmită titlul intervenției. Peste câteva zile, însă, am primit tragica veste a trecerii ilustrului magistru în lumea celor veșnice. În memoria marelui istoric, pentru contribuția domniei sale la Școala de toamnă de la Maia, Academia Oamenilor de Știință din România și Filiala Maia Catargi a cavalerilor de Clio i-au închinat un întreg capitol în volumul VI al *Retrăirilor istorice în veacul XXI*, volum lansat cu prilejul celei de a 9-a ediții a sesiunilor de toamnă de la Maia din 7-8 septembrie 2013, ocazie cu care, de asemenea, cu inimile cernite de durere și tristețe, l-am comemorat pe cel care lipsea pentru prima dată dintre noi. Să-i fie țărâna ușoară și Dumnezeu să-l aibă în pază pentru veșnicie!

[24] *Ibidem*, p. 85.

DATORIA NOASTRĂ

Ion Agrigoroaiei

Sunt unul dintre cei care l-au cunoscut de multă vreme pe Gheorghe Buzatu, colegul mai tânăr de pe băncile Facultății de Istorie a Universității ieșene de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60. L-am cunoscut atunci când se remarca în dezbaterile găzduite de cercurile științifice studențești sau organizate în momente de aniversare a unor evenimente importante ale istoriei noastre.

Promoția 1961 a dat absolvenți de mare valoare, care s-au afirmat apoi puternic în câmpul cercetării istorice, al învățământului, arhivisticii, muzeisticii. Îmi vin în minte acum, alături de prof. univ. dr. Gh. Buzatu, dintr-o listă mai lungă, profesorii Vasile Cristian și Vasile Russu, plecați și ei mult prea devreme dintre noi. Era atunci, în acea serie, ca și în întreaga facultate, un spirit de emulație ce s-a dezvoltat pe măsură ce ieșeam – treptat, cu timiditate – din dogmatismul stalinist, ce avusese consecințe grave asupra dezbaterii din specialitatea noastră, cu deosebire asupra istoriei contemporane a României. Studentul și apoi cercetătorul Gheorghe Buzatu s-a manifestat extrem de curajos, uneori chiar riscant, în demolarea acelor ziduri susținute încă mulți ani, de frică sau de interes, de unii pseudoistorici.

O latură esențială a personalității istoricului Gheorghe Buzatu o reprezintă militantismul bazat pe cunoașterea profundă a proceselor istorice și pe asumarea misiunii istoricului de apărător al drepturilor noastre naționale, un naționalism izvorât din reliefarea menirii neamului românesc, dincolo de tendințele de uniformizare, nivelare, globalizare, de ieri și de azi. Trebuie să fim recunoscători profesorului Gheorghe Buzatu pentru această atitudine și suntem datori să fim atenți la mersul nostru, la alegerea drumului.

Gheorghe Buzatu ne-a lăsat o operă uriașă, care a stârnit un larg interes printre istorici și nu numai; suntem siguri că multe din realizări vor fi greu de depășit o bună perioadă de timp. Nu există domeniu semnificativ al istoriei contemporane care să nu fi fost abordat și dezbătut de istoric. Nu stăruim aici asupra listei impresionate de lucrări elaborate ca autor, colaborator sau editor; oricum, tabloul ar fi incomplet. Într-o încercare de reducere riscantă, menționăm o parte din domenii/direcții pe care le-a ilustrat cu strălucire:

- istoria petrolului românesc;
- mișcările naționaliste;
- al doilea război mondial și guvernarea Ion Antonescu;
- comunismul românesc;
- continuarea editării volumelor din Colecția *Românii în istoria universală*, realizând o serie impresionantă de mii de pagini.

Întreaga-i operă va constitui, suntem siguri, obiect al cercetării colegilor noștri mai tineri, care vor descoperi sau redescoperi un univers istoric pe cât de incitant pe atât de solid clădit.

Este o operă realizată de un om care refuza izolarea, care se simțea bine numai în mijlocul colaboratorilor, al studenților, al colegilor și prietenilor. Am putut constata, de-a lungul a aproape șase decenii, disponibilitatea la dialog și necesitatea confruntării în cadrul dezbaterii. Va rămâne în istoria cercetării istorice ieșene seria de ședințe de comunicări realizată de Gheorghe Buzatu la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" înainte de 1990, cu participarea unui public larg, cu discuții aprinse ce depășeau adesea limitele impuse de oficialități. Dezbaterile organizate atunci, urmate de cele găzduite de Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, au impulsionat cercetarea, au sugerat căi noi de abordare a unor aspecte aflate în impas în fața dogmatismului de atunci și a celui din zilele noastre.

O personalitate ca cea a istoricului Gheorghe Buzatu s-a realizat printr-o muncă, printr-o putere de muncă și perseverență rar întâlnite, depuse până la urmă cu prețul vieții. Cine se va strădui să reconstituie traseul urmat de cercetătorul, profesorul, conducătorul de doctorat, conferențiarul etc. de-a lungul anilor, va constata dificultățile întreprinderii. Îl va găsi la Iași, la București, la Washington, la Sibiu, la Pitești, la Craiova, la Moscova, la Chișinău, la Cahul, la Constanța, la Bârlad ș.a., îl va găsi în arhive și biblioteci, la congrese și sesiuni științifice, în întâlniri cu tineri și cu oameni în vârstă, în Senatul României unde a avut de spus un cuvânt ascultat și respectat. Peste tot a lăsat o impresie puternică, de competență și de dăruire pasională.

S-a bucurat de prețuirea și simpatia a numeroși specialiști, colegi și prieteni. Mărturie stau și volumele omagiale apărute în anul 2009, la împlinirea vârstei de 70 de ani. Personalități de seamă ale științei și culturii românești au scris rânduri emoționante despre: *Gh. Buzatu – un istoric care nu poate fi ocolit*; *Un istoric exemplar, Gh. Buzatu*; *Gh. Buzatu sau despre curajul istoricului*; *Un tip rar de istoric complet*; *Un om cât o bibliotecă*; *Un prețuitor al arhivelor*; *Înapoi la document*; *Pentru noi un reper*; *Pasiune pentru muncă, erudiție și adevăr* ș.a., definind laolaltă personalitatea complexă a istoricului.

Istoricul nostru a avut de luptat – și a luptat cu înverșunare – cu mistificatorii trecutului, cu cei puși pe denigrarea istoriei neamului românesc, cu cei care astăzi reiau, fără să-și dea seama sau cu rea intenție, metodologia de abordare a trecutului din anii '50, în fața așa-zisului val de modernizare. Dogmatismul de atunci este înlocuit cu „un europenism" acaparator, în care valorile trecutului nostru (negate în „obsedantul deceniu") sunt negate acum dintr-o altă perspectivă. Gheorghe Buzatu a fost și va rămâne un profund istoric patriot, național, dator să apere drepturile neamului său de la Tisa până la Nistru, într-o Europă care să îl îmbrățișeze, dar fără a-l sufoca.

A avut pentru savantul N. Iorga – și nu se putea altfel – o prețuire cu totul specială, considerându-l „o culme în Pantheonul civilizației române și

universale". A avut o contribuție substanțială în reeditarea operei, i-a consacrat volume, articole, conferințe etc., lucrări fundamentale, de neînlocuit în înțelegerea mesajului profund transmis de ilustrul istoric și militant pentru cauza națională a românilor. Se referea mereu la misiunea istoricului așa cum a fost definită de N. Iorga în discursul de recepție la Academia Română din 1911: „Făcând parte dintr-un popor, îmbrățișându-i viața... mișcat de nesfârșitele suferințe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă până în timpul de față..., istoricul e un bătrân prin experiență al nației sale. Dacă nu-l întreabă alții, el e dator să vorbească, ținând la dispoziția contimporanilor învățături culese în vastul său câmp al trecutului studiabil. Prin acestea el nu iese din datoriile sale, ci le îndeplinește până la capăt".

Urmându-i îndemnul, prof. Gh. Buzatu s-a simțit dator să vorbească, să pună la dispoziția studenților, doctoranzilor, istoricilor, publicului mai larg din țară și străinătate, rezultatele unei cercetări uriașe, cu formularea unor judecăți și concluzii ce au îmbogățit substanțial istoriografia de specialitate și au deschis noi căi de urmat.

Avem datoria de a sublinia – mereu și mereu – valoarea și rezistența științifică a operei sale, de a păstra memoria vie a istoricului puternic angajat, îndeplinindu-și până la capăt îndatoririle față de națiune. Prin exemplul său de dăruire, prin toate ale sale, Gheorghe Buzatu – cercetătorul, profesorul, îndrumătorul, omul cetății – rămâne peste trecerea timpului, contemporanul nostru.

DATORIA MEA DE SUFLET, DOMNULE PROFESOR, „PATRIARH" DE MAIA! O FRÂNTURĂ DIN ISTORIA SATULUI IALOMIȚEAN MAIA – MONOGRAFIA REALIZATĂ DE ÎNVĂȚĂTORUL GH.D. GRIGORESCU (1941)

Lavinia Gheorghe

Undeva, în Bărăganul începutului de mileniu III, un sat pierdut de lume, cu un nume frumos, de fată: Maia.

Până acum vreo zece ani, uitarea se așternuse, comod și nederanjată de nimeni, asupra unei istorii pe care, din când în când, istorici sau arhitecți o înscriau în paginile cărților atunci când era vorba despre fostul prim-ministru Barbu Catargiu.

În anii '90 ai secolului trecut, comandorul Jipa Rotaru s-a mutat cu familia aici, fără să știe clar ce e cu acest sat. Aici l-a găsit pe preotul Marinescu[1], o legendă vie a satului, omul pe care toți sătenii îl venerau. Acesta trăise mare parte a istoriei localității. Cei doi, comandorul istoric și preotul, au scos din uitare satul: au făcut aici, în curtea bisericii unde primul prim-ministru al României, Barbu Catargiu, este îngropat, un Muzeu al satului și o Alee a eroilor. Și tot aici, începând din 2005, cu ajutorul primitorilor săteni, al autorităților locale și armatei, într-un cort militar, se desfășoară, anual, o sesiune de comunicări științifice, de talie națională, cu participare internațională. Iar „patriarhul" acestei sesiuni este PROFESORUL GHEORGHE BUZATU, ale cărui conferințe erau adevărate lecții de istorie și de viață. Și spun că încă este, pentru că, anul trecut ne uitam în spatele istoricului Cezar Mâță – cu care venea de la București, an de an –, așteptând să apară, tăcut, Profesorul. Nu a mai apărut.

De aceea am ales acest subiect al articolului. În memoria Profesorului meu drag, omului deosebit care m-a acceptat ca „fiică" a lui, la fel ca și profesorul Rotaru. Vă mulțumesc, domnule Profesor, pentru că mi-ați dat prilejul să vă cunosc și să vă ascult „în direct"! Anul acesta, de sărbători, nu a venit mesajul obișnuit, pe care îl citeam cum mă trezeam... și n-am avut pe cine să sun ca să mă asigur, după voce, că e bine. Ultima dată când am vorbit la telefon, mi-ați

---

[1] „Părintele", așa cum este cunoscut în sat, preotul Alexandru Marinescu a scris despre Maia: *Elogiu Armatei Române și eroilor săi*, în *Eroi și eroism la români. Prima sesiune de comunicări științifice «Maia Catargi – Ialomița» 16-17 septembrie 2005*, Constanța, Editura Fundației „Andrei Șaguna", 2006, p. 13-15; *Maia Catargi, itinerar geografic-cultural*, în *Eroi și eroism la români. Prima sesiune de comunicări științifice «Maia Catargi – Ialomița» 16-17 septembrie 2005*, p. 29-33, reluat în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, Urziceni, Editura Anca, 2008, p. 50-56.

spus: „Lasă, nu-ți fă griji, că nu mor eu..." și nu v-ați ținut de cuvânt... Mi-e dor de Dumneavoastră, domnule Profesor! Tuturor ne e dor de Dumneavoastră!

Tot anul trecut, cercetătorul Alin Spânu, știind că tema „Maia" e adânc înfiptă în sufletul meu, mi-a dat un fișier al documentului pe care îl voi prezenta în continuare, cu permisiunea de a-l folosi. Îi mulțumesc.

***

Mă voi opri în acest articol la un dosar, 330/1941, din Arhivele Naționale Istorice ale României, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor. Un dosar complet, pot să spun. Un dosar de grad I al unui învățător, Gh.D. Grigorescu, care, la data întocmirii acesteia, avea gradul II, profesând în comuna Bușteni-Prahova. Tema lucrării sale de grad, pe care, probabil, a susținut-o în 1941-1942, o constituie monografia comunei Maia, lucrare însoțită de fotografii, deosebit de importante pentru noi, cercetătorii, deoarece ne aduc în fața ochilor „raiul" moșiei lui Katargiu, așa cum este descrisă, cu cerneală, în lucrare.

Considerăm necesară prezentarea învățătorului, autor al monografiei – el însuși personaj al unei viitoare monografii a comunei – așa cum rezultă aceasta din *Dosarul cu actele cerute de art. 119 și 120 din legea învățământului primar, referitoare la obținerea gr. I. Învățător G.D. Grigorescu Școala No. 2 Comuna Maia Ilfov.*

Dosarul este alcătuit din adeverințe, procese verbale de inspecție, adrese, *fișă de personal* și monografia propriu zisă.

Conform unei adeverințe nedatată, acesta a condus căminul cultural „Spiru Haret" de pe lângă școala pe care o conduce în Maia, la care a conferențiat la serbările săptămânale date de cămin, ca și la cercurile culturale învățătorești. Într-o alta, că a făcut coruri cu elevii și adulții de la căminul cultural și a organizat un cor bisericesc *„care dă răspunsurile liturgice la biserică, duminicile și de sărbători, sub conducerea subsemnatului"*. De asemenea, a condus biblioteca școlară și a organizat în mod sistematic grădina școlară, a predat *„lucrul manual la băieți, coșuri, perii de haine și împletituri de rafie și genți de vânătoare"* și a înființat cooperativa școlară „Economia".

Cu toate aceste realizări, inspecțiile școlare nu au fost tocmai favorabile. Astfel, într-un proces de inspecție realizat de inspectorul școlar lt. Teodoru și revizorul școlar Motoc, din 23 noiembrie 1935, aceștia constată că învățătorul Grigorescu absentează la ore, că absențele se trec într-un caiet de mână și nu în registrul special care există. I se reproșează și faptul că nu încălzește sălile de clasă. Un alt proces verbal de inspecție, din 4 februarie 1936, semnat de revizorul școlar Marin Dumitru, învățătorul a ieșit foarte bine la inspecție. Școala, adăpostită într-un local vechi, avea 3 posturi și 2 săli de clasă. Revizorul răspunde la o cerere făcută de director privind *„ridicarea cenzurii aplicată din motive streine de interesul școlii"*.

Acesta predase *„2 ani la ultimele 3 clase primare, în anii 1937 și 1938"*, la Școala nr. 2 din Maia (cf. adeverință, unde semnează ca *„învățător-director"*).

Dintr-o adresă către Directorul General al Învățământului Primar, reiese că era director și învățător la Maia din 1934, când și-a dat și gradul II. Învățătorul reclamă faptul că, deși își depusese dosarul de grad I, din 1936 la Inspectoratul Școlar al Ținutului Bucegi, a fost respins de inspectorul școlar Luchian pentru *„pedepse neradiate și dosar incomplet"*. Și continuă: *„În anul 1938 mi s-a aplicat pedeapsa, mutarea disciplinară pentru «credință legionară», iar în anul 1936 pentru același motiv inspectorii liberali Șt. Teodoru și Motoc, nu știu ce pedeapsă, că nu mi-a comunicat-o, dar a fost radiată, în urma cererii insp. șc. Marin Dumitru, după cum specifică în procesul verbal încheiat de D-sa.*

În anul 1936 am fost numit subrevizor școlar la Ilfov și imediat reclamat la catedră, pentru credința legionară, pentru care am început să militez în plasa Fierbinți-Ilfov.

Mutarea mea disciplinară mi-a fost aplicată, în urma intervenției generalului Dombrowski cu referat, un om periculos în județ; care a obținut referat de la d-na Dinu fostă insp. șc. cu referatul: sunt de părere cerut de Toni.

Dosarul a fost ținut în servieta D-lui insp. șc. Luchian până în anul 1940, din ordinul lui Toni, când mi l-a respins. Dosarul este complet, conform art. 119". Acesta cerea să fie trecut în lista celor cărora trebuie să i se facă inspecția de grad I. În acel moment, preda cursul complementar-fete, la care vroia să i se facă și inspecția (f. 275). Din documente, reiese că acesta a depus, din nou, dosarul în 1941. Era învățător gr. II din 1934 și activa la școala din Bușteni. Într-o adresă trimisă directorului General al Învățământului Primar, acesta anexează la dosar și monografia comunei Maia și se plânge că directorul școlii Bușteni a refuzat să-i dea 2 procese verbale de inspecție pe anul 1838/1939 și unul din 1940/1941 (f. 292).

Soția lui, Domnica Grigorescu, era inspectată pentru gradul I la Școala nr. 2 din Câmpina în 1941. Pe 1 septembrie, era transferată la Școala nr. 2 fete din Silistra (f. 271).

Întreaga activitate a învățătorului Grigorescu este rezumată în *Fișa* de personal (f. 270). În ceea ce privește gradele, acesta activează în învățământ de pe 1 noiembrie 1918, cu definitivat pe 1 septembrie 1921. Gradul II l/a obținut în 1934, cu media 9,17. Ca *„Funcțiuni"* a girat dirigenția școlii Otopeni, Ilfov pe 1 septembrie 1921, fiind numit, pe 1 martie anul următor, diriginte al aceleiași școli/ adică director al acelei școli/. A fost delegat ca subrevizor școlar de control pe 27 martie 1936, fiind rechemat la catedră pe 15 ianuarie 1937.

Recompense nu are, dar a primit mai multe *„pedepse"*: *„1. «avertismentul» pentru că prin purtarea dușmănoasă și lipsită de demnitate și-a pierdut autoritatea morală față de săteni. Tom 6 204/1921; 2. «avertismentul» pentru rezultate slabe și modul nepriceput cum predă lecțiunile Tom 31 982; 3. «aspre observațiuni» pentru că întrebuințează elevii; 4. «cenzura pe 30 zile» pentru certuri și scandaluri Tom 2 061/1937; 5. «cenzura pe 30 zile» și pierderea direcției pentru netrimiterea la timp a proceselor verbale și lipsă de deferență în corespondența cu autoritățile școlare Tem 184/1936"*; 6. *«avertismentul public»*

cu reținerea salariului pe 17 zile de la 9-25 sept. pentru că a lipsit de la șc. și fără concediu aprobat Tom 234 401/1939".

Calificative primite: 1: slab, 1: rău; 3: mulțumitor; 12: bine; 5: foarte bine.

Acesta este învățătorul Gh.D. Grigorescu – cu bunele și relele sale, cu exagerări și urmări politice și într-un sens și în altul –, care s-a aplecat asupra istoriei comunei – atunci – Maia.

Lucrarea pe care o realizează este structurată pe 11 capitole, care acoperă cerințele unei monografii. Nu cunoaștem sursele de documentare ce au stat la baza acestei lucrări, dar, fără îndoială, autorul a apelat din plin la istoria orală a locurilor. Păstrăm, din document, forma numelui Katargiu.

Cum este și normal, autorul începe prezentarea comunei prin ***așezarea sa geografică***: „*La o depărtare, spre N-E de București de 42 km și la o depărtare de 36 km S-E de Ploiești, pe malul drept vechiu al râului Prahova, la granița județelor: Ialomița și Prahova între râurile cu același nume este așezată comuna Maia care-i legată prin șosele cu București, Ploiești, Mizil, unde locuitorii îți desfac produsele lor: cereale, furaje și zarzavatul, care din ce în ce se cultivă cel mai mult*".

La capitolul ***Originea numelui***, autorul face o trecere în revistă a stăpânilor moșiei Maia: Văcăreștilor, Barbu Katargiu, familia Deșliu. Despre nume, acesta vine de la cuptoarele de pâine ale turcilor și de la „*o centrală de «Maía» – plămădeală, pe care o răspândeau la alte brutării. Poporul a spus că merge la Maia, nume rostit fără accent*". Amintește, de asemenea, și o altă legendă ce ține de cățeaua lui Barbu Katargiu, Maia, care a murit pe aceste locuri.

Autorul face, în continuare, o prezentare a ***așezării de azi***, adică a anului 1941. În urma unei mari revărsări a râului Prahova, gospodăriile satului Maia au fost distruse. Sătenii au cerut proprietarului să le dea locuri de casă, pe locul unde este astăzi comuna, iar acesta a acceptat, cu condiția ca să facă o comună model, după un plan dat de el. Majoritatea sătenilor au primit propunerea și au înființat comuna Maia, iar cei care nu au fost de acord, „*s-au așezat spre sud, întemeind un sat frumos zis Măienii*".

Un alt capitol privește ***evoluția religioasă*** a comunei, care este locuită din români și un bulgar încetățenit. Aceștia se ocupă cu „*agricultura și au o deosebită dexteritate în cultivarea tutunului*". Autorul prezintă fiecare dintre cele 3 biserici ale comunei din punct de vedere istoric și al devenirii lor. Mai important, face cunoscuți preoții care au slujit la aceste biserici, subliniind, în același timp, rolul pe care l-a jucat familia Katargiu în cazul bisericii Măienilor. Aici apare și numele primul paroh, preotul Alexandru Marinescu, la care ne-am referit la motivația acestui articol și care a lăsat documente privitoare la sat muzeului pe care l-a înființat. Autorul mai scrie despre credința localnicilor: „*Dacă erau la câmp sâmbăta, cum auzeau toaca de fier – pe vremea pr. Scarlat – lăsa munca și porneau spre casă lăsând la câmp: plug, cositori, vite, pe care le găseau luni, acolo unde le lăsase*".

Fără îndoială, și cum era de așteptat, un capitol puternic al lucrării îl reprezintă ***evoluția culturală***, punând accentul pe învățământ. Din nou, amintește contribuția Kastargiilor, care au făcut posibil ca Maia să fie *„prima comună"* – probabil din zonă – care a avut învățător. Învățătorul Grigorescu realizează portretele antecesorilor săi care și-au făcut datoria în comună înaintea lui: Dumitru Cristescu – primul învățător, care aduce la Maia și copii din satele învecinate –, Vasile Păunescu – înființează bancă populară, o mare bibliotecă, îndrumă copiii spre școală, agricultură, pomicultură –, *„Ion Sârbu, artistul"*, Paraschiv Angelescu. Subliniază, și aici, rolul pe care Barbu Katargiu și, apoi, soția sa, Ecaterina Katargiu l-au jucat în devenirea școlii din Maia, la care veneau să învețe buchiile cărții și copii din satele învecinate: *„Prin intervenția boierească, pe lângă minister, erau trimiși la Maia învățători buni, care erau ajutați mult. Li se dădea câte 20 lei la leafă lunar, teren pentru cultură, pe care o făceau cu vitele lor, ale curții boierești"*.

De asemenea, prezintă localurile în care învățătorii își desfășurau activitatea didactică, condițiile în care o fac și rezultatele: elevii care au urmat, în continuare, școala și care devin învățători și preoți.

După Primul Război Mondial, Gh.D. Grigorescu înregistrează implicarea politicului în învățământul din Maia. După învățători, precum C.B. Scărlătescu, M. Constantinescu, amestecați în politică, vin ca învățători la Maia autorul monografiei și soția sa. Acum se înființează a doua circumscripție școlară, *„cu local de școală construit pe un loc cedat de familia Katargiu"*. Din acest moment, autorul – legionar, după mărturisirile sale – nu mai vorbește despre învățământ, ci despre activitatea legionară din sat și despre prigonirea sa și a camarazilor săi până la 15 decembrie 1928, când este mutat la școala din Bușteni, din cauza activității sale legionare, inclusiv în activitatea școlară, *„în timpul prigoanei s-a căutat să înăbușe dorința de carte a elevilor"* – apreciere care poate fi și exagerat dubiectivă.

Pe scurt, autorul monografiei se oprește asupra ***stării economice*** a comunei. Pe scurt, locuitorii sunt agricultori, proprietari mijlocii. Aici exista și o bancă, de care se foloseau *„familiile conducătorilor"*, în timp ce țăranilor li se cereau dobânzi mari.

În ceea ce privește ***starea sanitară***, datorită așezării pe unul din malurile lacului Mostiștea și a alimentației precare, populația suferea de friguri, mai ales vara. Ca boli, se mai adaugă scarlatina, pojarul în rândul copiilor, pelagra. Și, spune autorul, *„sătenii nu-s pătrunși de măsurile sanitare... Cu greu prind sfaturile higienice"*.

Tot aici, legat de sănătate, autorul descrie casele și, mai ales, bucătăria sătenilor din Maia.

Urmează cele mai frumoase capitole ale monografiei: ***Castelul și parcul castelului Katargiu***[2]. Peisajul pare ireal, desprins din poveștile cu prinți și prințese, și, totuși, atât de viu. Dar, pentru a dovedi că nu este doar poveste spusă cu un talent literar deosebit, învățătorul anexează fotografii ale castelului și parcului. Mai mult, acesta însăilează peisajului și amintiri despre viața locatarilor și musafirilor acestui castel. Fără îndoială că acestea se bazează pe izvoarele orale ale locuitorilor.

Deosebit ni se pare și capitolul privind ***Familia Katargiu***. Autorul intră în chestiunile de culise ale familiei lui Barbu Katargiu, *„primul vlăstar cunoscut la Maia"*, referindu-se la modul în care s-a căsătorit prim ministrul României cu Ecaterina. De asemenea, autorul povestește cum a fost convins Barbu Katargiu de către boierii moldoveni de necesitatea unirii, făcând chiar și o slujbă în capela castelului său. Și mai scrie că Barbu Katargiu a fost *„împotriva împroprietăririi. Proiectul lui agrar, în manuscris, se află pe pieptul lui, în mormântul ce se află în capelă. Acolo se păstrează pălăria și haina cu care era îmbrăcat în timpul asasinării"*. Se referă și la acest ultim moment: *„În discursul lui dela Cameră «Totul pentru țară nimic pentru noi» au fost cuvintele rostite cu ocazia reformei agrare, care i-au adus moartea. E împușcat. În același timp, 1862, se deslănțuie o furtună la Maia și dărâmă crucea*[3]*. Ultimele clipe ale vieții le-a trăit pe o canapea care s-a păstrat în camera de bibliotecă"*.

Învățătorul prezintă și destinul moșiei lui Barbu Katargiu. Aceasta a găzduit, timp de un an, un pension de fete ale boierilor scăpătați, întreținut fiind din veniturile moșiei[4].

Nu sunt uitate nici celelalte *„vlăstare"* ale familiei, cărora le face câte o scurtă prezentare: Alexandru Katargiu și Vlastor.

Finalul monografiei prezintă situația comunei Maia ***astăzi***, adică în 1941. Autorul se oprește la soarta moșiei, împărțită celor *„500 de familii, românești"*, în urma împroprietăririi și cca. 400 pogoane pădure și teren arabil rămasă familiei Katargiu, de fapt, „Institutului Barbu Katargiu".

Din punct de vedere cultural, a fost înființat un cămin „Spiru Haret" și o bibliotecă. Autorul descrie activitățile desfășurate la căminul cultural și rezultatele obținute atât din punct de vedere al culturalizării, cât și a activităților practice.

---

[2] Am făcut prezentarea castelului și parcului într-o comunicare la sesiunea din octombrie 2013 a Universității din Craiova și articolul este în curs de apariție.

[3] Crucea care a căzut de pe biserică în momentul în care a fost asasinat, se găsește, azi, în biserica unde este îngropat Barbu Catargiu.

[4] Despre Pensionul de la Maia, vezi Lavinia Gheorghe, *Noi contribuții la istoria comunei Maia*, în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, p. 30-49. În al Doilea Război Mondial, aici a funcționat un lagăr de prizonieri. Vezi: Vasy Alexandrescu, *Date sumare privind „prizonierii" din lagărul Maia Catargi*, în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, p. 147-152.

Critic, autorul aduce în fața cititorilor și conflictele existente în comună, conflicte în urma cărora *„oameni serioși s-au retras din viața satului, din viața comunei. Încrezuții profită, încrezătorii păgubesc, din toate punctele de vedere"*. Între vinovați, îl menționează pe *„un oarecare Andrei Ivanciu, zice el, român macedonean"*, care s-a îmbogățit pe spatele sătenilor.

Nu uită nici pe eroii războaielor din 1877-1878 și Primul Război Mondial, mărturie fiind monumentul ridicat în cinstea lor.

În privința agriculturii, autorul îl aduce în față, ca exemplu, pe *„proprietarul G. Deșliu"*. Ca orice îndrumător al satului, critică beția, delăsarea sătenilor care nu mai au vitele de odinioară și au neglijat agricultura. Din alte puncte de vedere, critică și alte moravuri aduse de modernitate: certurile sătenilor care-i duc la tribunale; costumele naționale care *„se văd cam rar"*, *„viața în familie nu-i creștinească. Tinerii trăiesc necununați câtva timp și mulți se despart"*, mamele care *„neglijează și educația și instrucția și hrana"* copiilor.

Având propriile frustrări, exprimate din plin pe parcursul monografiei, în final, acesta concluzionează: *„Învățătorul e chemat să ridice starea de azi, s-o schimbe în mai bine. Actualii trebuie scoși din locurile de directori ce le ocupă azi și încredințate aceste posturi învățătorilor destoinici cu iubire de carieră, apostoli adevărați"*.

***

Fără îndoială că această monografie este subiectivă. Fără îndoială că are unele neajunsuri, mai ales prin lipsa surselor pe care autorul le-a folosit. Cu toate acestea, lucrarea este o comoară profundă, în lipsa – deocamdată – a altor surse care să ne permită să reconstituim istoria unei localități care, odată, a fost un punct de referință în istoria modernă a României, nu doar pentru frumusețea castelului și parcului ce au aparținut primului prim-ministru al României, ci și pentru că aici a fost unul dintre punctele de popas al boierilor ce veneau din Moldova în Țara Românească și invers, loc de vizită al unor personalități de marcă ale istoriei europene. Și, ne referim, cel puțin la tânărul Lev Tolstoi, la primarul Parisului, Beclard – implicat direct, prin înrudire, în devenirea moșiei –, la familia domnitoare sârbă Karagheorghevici, la Mitropolitul Gherontie și câți or mai fi fost. Fără să se bănuiască faptul că azi, când nu mai e așa, Maia trezește un interes pe care-l merită.

FRATE GHEORGHE BUZATU!

Gheorghe Dumitrașcu

I. În care e nevoie să explic titlul acestor amintiri

Noțiunea de „frate" poate apărea nelalocul ei într-o asemenea carte. În copilăria mea, când nu cunoșteam noțiunea, aveam verișorii mei ca grad de rudenie, prieteni sau neprieteni pe toți ceilalți, în afară de câțiva tătari pe care i-aș fi numit, dacă știam definiția, frați. Amintesc pe câțiva, măcar: Niazi, Sami, Vait, Amit. Cu unii dintre ei, de altminteri, mergeam cu *Moș Ajunul*, colindul și *Steaua*. Elev de liceu, cu internatul, gard în gard cu Seminarul Musulman, mă apropiasem de câțiva turci sau tătari/pentru mine, totuna/ca de niște frați. Dacă intervenea vreo încăierare, ei erau alături de mine. Chiar dacă era vorba de a mânca bătaie, împreună. În ultimul sau penultimul an de facultate, la muncă patriotică, la un I.A.S., am fost apelat ca „frate" de către un student secui de la Institutul de Medicină în Limba Maghiară din Târgu Mureș. Avea un nume pur, ostentativ, românesc: „Frate Dumitrașcule, noi, secuii, suntem frați cu românii. Dacă aici, vreun bozgor se ia de tine, stai pe lângă mine. Am cuțitul la picior". Și-l avea. N-a fost cazul.

Revoluția a făcut ordine în apelativele atât de largi ale sufletului și conștiinței mele de „Balanță". Cei mai mulți dintre așa-numiții „frați" au decăzut. Au devenit prieteni, dar, mai ales amici. Noțiunea, în contextul acela politic, începea să aibă o consistență puternică, sentimental-politică națională. Pot spune, fără intenția de a atinge pe cineva dintre atât de apropiații mei, că în lumea de azi, noțiunea abia mai cuprinde câțiva zeci de oameni din toată țara. Între aceștia, cel mai apropiat frate, de suflet, de credință în neamul nostru, de durere, de naivă luptă pentru adevăr, mi-ai rămas tu, frate Gheorghe Buzatu.

II. Cum ne-am întâlnit noi în timpul studenției?

Nu făceam parte din elita anului de la istorie (1956-1961). Pe undeva, clasat pe la mijlocul anului, n-aveam ambiții, n-aveam orgolii. Citeam enorm beletristică străină și mă dedulcisem, cine știe cum, la a analiza – e, nu chiar să analizez eu! – curentele de gândire din istoria lumii de atunci. În timpul acesta, fruntașii științifici ai anului nostru de la București și de la Iași, Aurică Simion și Gheorghe Buzatu, se ocupau de teme istorice serioase, participau împreună la o sesiune științifică la București. I-am ascultat și i-am admirat pe amândoi. Eu aveam problemele mele, descoperisem, cât o puteam face, sensuri profunde ale *Capitalului* lui Marx/dar mă intriga faptul că referitor la curentele istorice de care am vorbit, revistele noastre nu ne dădeau textele, ci comentarii/. Totuși eram gata să aprob *Teoria Convergenței sistemelor*. Poate pentru că eram *Balanță*, poate pentru că așa credeam eu că ar fi bine într-o lume/ ciudat, pe care o trăim azi, într-o parte sau alta de lume/ ar fi ideal să poată fi îmbinate principii

socialiste și capitaliste, cele mai multe, în folosul oamenilor. Nu concepeam lupta, pe viață și pe moarte, între sistemele economice, social-politice. Așadar, în timp ce eu mă războiam cu curentele istoriografice „imperialiste", Gheorghe Buzatu și Aurel Simion făceau ucenicia unei mari cariere științifice. În acest context, pentru mine, Clujul nu exista. O nedesteaptă politică a profesorilor mei de la București, ignorau aproape cu desăvârșire, istoria Transilvaniei/doar Georgescu-Buzău, la medievală și modernă, se ocupa de aceasta, Simion având ca lucrare de licență *Procesul lui Horea* . De altminteri, mai târziu, când, întors de la Institutul de Istorie al Academiei de la Cluj la Institutul Pedagogic din Constanța, studenții mei, mergând la sesiuni științifice sau repartiții pe țară, s-au apropiat instinctiv cu cei de la Cluj cu care, la urma urmei, „aveau ce vorbi". Eu predam la Constanța, până la profunzimile pe care mi le permitea știința mea, istoria Transilvaniei în general, a Mișcării Naționale Românești, în special.

III. Pe urmele fratelui Buzatu, până la Revoluția din Decembrie 1989

La urma urmei, pregătită și începută ca o lovitură de stat, cu o gravă intervenție străină, „loviluția" a devenit revoluție prin sutele de mii sau milioanele de români ieșiți în stradă. Inclusiv sub gloanțe. Frate, ai fost tot timpul, cât am putut fi și eu de atent, în vizorul meu, istoric, de român, naționalist-patriot. Te-am urmărit în „Anuarul Institutului de Istorie al Academiei «A.D. Xenopol»" din Iași, și, mai mult, în cărțile tale. Și azi, păstrez impresia puternică făcută de o carte despre Al Doilea Război Mondial – poate primul tău volum – care îmbina documentarea istorică largă cu un spirit de aventură istorică: cu alte cuvinte, un spion român din Elveția, slujind interesele aliaților, le-a făcut acestora servicii pe care lumea de atunci și, chiar de după război, n-avea cum să le cunoască și, mai ales, nu era sănătos pentru acesta, să fie cunoscute. Mi se pare că tu ai fost aici un romancier de suspans, în condițiile în care *Istoria literaturii române*, cochetă și curvistină, nu reține în niciun fel marile romane istorice, cu adevărat. Oricum, eram, cât de cât, la curent cu drumurile tale în ale străinătății, din ce în ce mai angajat, din ce în ce mai autoîndatorat poporului român prin încercarea de reabilitare, împotrivitoare curentului general, a generalului și mareșalului Ion Antonescu. Mai ales pentru acele idei, slujitoare de țară, credință pentru care s-a și lăsat împușcat. Aici v-ați întâlnit destoinic, tu și Aurel, importantele sale cărți, mai ales aceea despre perioada 1940-1944, intitulată, voit lozincard, *Pregătirea Insurecției*, când, de fapt, era vorba de România în perioada ianuarie 1941 – august 1944. Să știi, frate, că, în mare parte, pe cărțile tale m-am bazat când apăream în manifestări științifice și în cele asumate de mine, de răspândire în popor a cunoștințelor de istorie națională. Când vorbeam sau scriam, radical și aparent rebel, despre perioade mai contorsionate și în tot cazul mai controversate din istoria românilor, cum e, de pildă, perioada 1940-1944/în tot cazul n-aș fi avut curajul să le spun elevilor mei de clasa a zecea, într-o oră întreagă, ceva foarte aproape de adevărul despre Antonescu, înregistrat atunci de unul dintre ei, dar nu

pentru Securitate, ci pentru că eu, profesorul lor, eram altfel. Textul, l-am publicat în ultimul număr al revistei „Analele Dobrogei", pe care l-ai primit cu puțin timp înainte de.../. Repet, curajul meu, știința mea, n-ar fi fost de ajuns să susțină în fața „tovi-lor" adevăruri pe care le spuneam, inclusiv la Cabinetul Județean de Partid, la Universitatea de Partid, în sălile de conferințe ale Securității din Constanța și Tulcea și la Consiliul Superior Politic Medical al Armatei. Vroiam să se știe, repet, că, fără sprijinul de ultimă instanță al cărților tale, ale lui Aurel Simion și unele culegeri de studii – inclusiv Mircea Mușat și Ion Ardeleanu –, n-aș fi fost chiar întru-totul curajosul și rebelul care am fost. Asta s-o știi!

Înțelegeam foarte bine ce însemnau documentările din arhivele și marile biblioteci străine./Referindu-mă chiar și numai la știrile din „Anuarul de la Iași", „Revista arhivelor" și încă altele, câteva/.

IV. Să vezi și să nu crezi

În zilele alea, ale Revoluției, eu gândeam, firesc, dar anapoda, la libertatea de a vorbi din nou a lui Cristian Țopescu și libertatea de a scrie și de a apărea la televiziune a ziaristului Stark, precum și la posibilitatea de deplasări în străinătate, ale istoricilor apropiați mie. Nu era cazul meu. Eu mă închistasem în mare parte în lozinca – testament „Dobrogea e meseria mea. Dobrogea e misia mea". Simțeam că a venit timpul libertății de a scrie, iar între cele mai așteptate erau dezvăluirile tale/ deși, slavă Domnului, te găseam apropiat de preocupările „naționaliste" ale lui Iosif Constantin Drăgan. Greșesc eu, fac o legătură greșită?/. Cei care te cunosc mai bine, care au fost lângă tine ar putea să vorbească, în cunoștință de cauză, despre ce s-a întâmplat la Institutul Academiei din Iași ca și la altele. Sunt nevoit să vin aici cu ceva precizări. Fără să comentez prea mult: la București, conducerea Universității și a Facultății de Istorie a fost luată de secretarii Comitetului de Partid – comunist, desigur –, Zoe Petre Condurache și Emil Constantinescu. Deși păstram relații bune cu Zoe Condurachi, colega noastră de an (și niciodată, până astăzi, n-a fost altfel), opțiunile noastre politice au fost, de la început, divergente./ În perioada în care eram student, tăticu', lucrând în sectorul zootehnic al C.A.P.-ului din Nisipari, „câștiga" 50 de bani la zi/muncă. Tatăl Zoiei, bun profesor al nostru la facultate, academician, și, poate, general, într-o anume formulă, avea peste 10 000 lei pe lună/. Primele măsuri ale doamnei decan Zoe Petre și ale lui Brezeanu – profesor de bizantinologie – au fost sărirea peste gradul de conferențiar, direct la profesor universitar, desființarea Catedrei de Istorie a României și eliminarea, într-un fel sau altul, a marilor istorici „naționaliști" – Nicolae Ciachir, Gheorghe Iscru, Gheorghe Ioniță și alții. Specialiști. Au ajuns la mine 4-5 rapoarte-plângeri ale lui Vasile Budrigă care a avut „tupeul" să lupte – deși n-avea suportul științific al celorlalți. Poate Lavinia, doctoranda ta, le va publica vreodată. Ținând, desigur, seamă de subiectivismul unor asemenea documente.

Înțeleg că și la Iași lucrurile s-au petrecut nu diferit ca esență, ci doar ca formă. Aici fostul deținut politic și mare istoric – a cărui operă am apreciat-o și o apreciez, Alexandru Zub – avea în sine un morb agresiv al invidiei și răzbunării. În acest fel – poate – se explică plecarea voastră – a ta și a lui Valeriu Dobrinescu – la Craiova/spre folosul ei/. Ura și invidia creează realități pozitive în alte părți. La noi, de pildă, invidia unor istorici minusculi l-au făcut pe Tahsin Gemil – omul politic, diplomatul, parlamentarul, dar mai ales istoricul – să fie nevoit a crea, la Universitatea din Cluj, și nu aici, la Constanța, un Institut Internațional de Turcologie care trăiește și pulsează pe meridianele identității lor, dar și a noastră, a românilor.

V. Ai atacat, istoricule, atâtea teme tabu ...

În 1966, la exact 5 ani de la venirea mea în Institutul de Istorie al Academiei Filiala din Cluj, plecam, prin transfer, la Institutul Pedagogic din Constanța. Ultimul meu șef de sector, Bujor Surdu, m-a atenționat ca, spre folosul meu, să ocolesc teme tabu și cu probleme – i-am răspuns, „nu doar că n-o să fac așa, dar le voi căuta, le voi lua pieptiș în fața studenților mei, să știe de la mine, nu de la alții, rău intenționați".

Tu, frate, ai acționat mult mai dur decât mine. Aproape toată opera ta istorică privește probleme îmbibate cu cianură politică de potasiu. În primul rând – și cuprinzând mai multe – problema Celui de-Al Doilea Război Mondial, locul și rolul României în acest context. Ai fost mânat de instinct și de responsabilitatea pentru adevăr, care nu convenea atâtora, mari, ai acelei lumi și credincioase slugi ale lor, din România. Într-un anume fel, te-ai delimitat de poziția oficial admisă față de Dreapta Românească și, mai ales, față de Garda de Fier. Cât se poate de obiectiv/să știi, frate, că față de nu puține dintre acele orientări ale Gărzii și Partidului „Totul pentru Țară" – „Totul pentru Țară și nimic pentru noi" –/ am și eu, astăzi, primejdie mortală, aplecăciuni. Căci, nu-i așa, în ultimii 24 de ani, s-au afirmat acele politici, acei politicieni – indiferent de tabără – care s-au condus și se conduc încă după lozinca-blestem: „Totul pentru noi, nimic pentru Țară"/.

Am fost la Târgul de carte de la sediul Radio, în 1995, probabil, când ai lansat o broșură incendiară privitoare la tot un fel de holocaust împotriva armatei române, la retragerea ei, în vara lui 1940, din Basarabia: pe de o parte, presiunea criminală a Armatei Roșii, pe de alta, atitudinea de neînțeles a unor foști cetățeni români aparținând unei anume etnii. Păcat de neiertat pentru istoric, au proclamat unii. De curând, am citit un articol pe această temă, într-o culegere de studii. Ne-o fi prieten Platon, dar, cu orice risc ai crezut tu – cum n-o fac prea mulți istorici de la noi –, adevărul ne e mai prieten.

Te-ai aplecat, aproape toată viața ta de istoric activ, asupra personalității generalului-mareșalului Ion Antonescu, fără a-i ascunde sau scuza greșeli – una dintre ele gravă, poate – în calitate de „conducător al statului român". Te încadrai și te încadrezi într-un curent. Atunci publica Aurică Simion cartea

privind *Preliminariile insurecției*, în mare măsură privindu-l pe Ion Antonescu și regimul său militar personal, apărea *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda iar, acum vreo 15 ani, filmul *Oglinda* al lui Sergiu Nicolaescu.

Ca să nu omit a aminti lucrarea și cartea ta de doctorat privind petrolul românesc. Atitudinile tale au vârât gheață pe șira spinării imperialiștilor de toate felurile, doritori de mirificile bogății ale subsolului românesc și azi, între înnăscuții vânzători de țară, care vor să scape, „european și democratic", de bogățiile lăsate neamului nostru de bunul Dumnezeu.

În fine, monumentala ta carte, documentată cinstit, închinată personalității demonizatului Nicolae Ceaușescu. Este evident, cu un asemenea bagaj la bord, etichetat ca naționalist – patriot, adică –, ți-au pus, de la început, barieră la intrarea în Academia de la Calea Victoriei.

VI. Despre academii

Nu pot să fac afirmația că, după 1990, încadrarea sau reîncadrarea unor valori în Academia Română, repusă pe poziția ei legiuită de la începuturi și de dicționare, s-a făcut exclusiv politic. Cum s-a făcut în 1948. În Academia Română de azi, de pe Calea Victoriei, au pătruns pe drept foarte multe valori reale. Dar, tot nu pot să afirm că politicul ar fi fugit cu coada între picioare nu știu unde. În acest context, a apărut Academia Oamenilor de Știință condusă de generalul academician medic Vasile Cândea. Eu am comis două greșeli atunci, întâi, nu mi-am dat seama de semnificația ei și, după o activitate de vreun an-doi, m-am retras. Mi s-a părut a fi expresia unor mândrii rănite. Cred – nu mi-a spus nimeni, n-am vorbit cu nimeni – că aceasta este un reflex, o reacție de rezistență în fața oficialului. Repet – și nu e cu totul exclus să greșesc –, e o instituție a unui fel de rezistență românească științifică/ la urma-urmei, nu neapărat malefică. Fostul Președinte al Uniunii Scriitorilor, Laurențiu Ulici – senator – publica o carte în două volume – *Nobel contra Nobel* –, privindu-i pe unii posibili premianți Nobel, nu neapărat, poate, de o valoare mai mare decât aceea care l-au primit într-adevăr. Dar nici, sensibil, mai mică. Alternativă, democratică, la urma-urmei/.

Mă bucur că tu ai rămas în această instituție, fiind un fel de general de divizie al unei altfel de divizii academică. Nu cred că orgoliul i-a mânat pe toți membrii acestei academii. Nu exclud mândria și un fel de reacție benignă, repet, democratică. Așadar, te salut frate, cum am spus, comandant de știință și de conștiință al diviziei academice.

VII. Tu, conducătorul de doctorate!

Ai înțeles, mai repede decât alții, că se impune, în istoriografia românească, redobândirea autorității și demnității titlului de doctor în științe. Neafectată de politic/nu peste tot a fost așa cum am gândit noi, oamenii normali. Cu frica lui Dumnezeu și al Dumnezeului științei./ N-am tins, atunci, la această calitate. Eram încrâncenat în trebile legislative ale Senatului în cei 10 ani și jumătate, cât

am fost acolo, și în problemele oamenilor care m-au trimis sau nu m-au trimis acolo. Aș fi avut ce învăța de la tine, frate. În primul rând, marea ta deschidere – expresie a culturii tale – spre unele teme care, după niște puriști în istoria contemporană, n-aveau a face cu o teză de doctorat în istorie. Ba da! Era o altă fațetă, care răspundea unor întrebări de azi sau de mâine. În al doilea rând, marea ta înțelegere față de doctoranzi, libertatea lăsată lor de a se mișca în subiect. Nu te-am închipuit niciodată cu biciul sau cu hățurile. Cred că discuțiile cu ei erau calme și sugerau mai mult decât impuneau. Nu te-ai împiedicat de faptul că unii îți erau colegi în Parlament. A prevalat valoarea reală. Mă gândesc și la teza fetii mele. Era insolită. Doar stătuse doi ani în Columbia, la un masterat. Ai preluat-o de la bunul, înțeleptul și tot fratele nostru Valeriu Dobrinescu, după plecarea lui. I-ai dat Laviniei toată libertatea./ Sigur, mai milităros într-o problemă sau alta – câteva – am fost eu, cu ea/. M-au impresionat referatele tale de conducător de doctorat. Erau făcute cu măsură, sugerau, îndemnau, încurajau acolo unde era cazul. Nu știu dacă voi mai întâlni acest tip de conducător de doctorat. Oricum, sugerez celor care se vor ocupa de opera și locul tău în istoriografie și în istorie să facă o listă a tezelor conduse de tine și cu un cv din momentul care va fi al doctorilor „tăi".

VIII. Parlamentarul

Începem, frate, cu o problemă de esență. Ce caută omul valoros, de știință, în general, profesorul, istoricul în special, în politică? Că aceasta e curvă, că merge pe mijlocul drumului și mașinile adevărului nu o caută/ar merge pe trotuare dar trotuarele edililor noștri au fost furate și au rămas doar bordurile schimbabile contra aur/. Nu amintesc aici componenta de istorici a primelor legislaturi. A fost necesar, a fost bine. Nu-mi reproșez nimic. Aș dori chiar/fie vorba între noi/un parlament corporatist, cu specialiști de mare clasă, în 15-20 de domenii, astfel încât să nu aibă aura de analfabetism și amatorism, cum e azi. Om de seamă la „România Mare" și senator al ei. Că aceasta a deziluzionat, că Vadim nu era un zeu – era și el om –, asta e altceva. Îți amintești, frate, când ai venit la Senat, în decembrie 2000, eu plecam. Mă retrăsesem din viața politică/adică un fel de viață/. Te-am dus în birourile funcționarilor și consilierilor unde eram bine primit. Mă „citiseră" în cei zece ani și jumătate. Îmi păreai a fi vulnerabil și de prea mult bun simț. Le-am vorbit acelor oameni despre cine ești tu și care sunt dimensiunile tale naționale. Ai dovedit din plin că reprezinți ceva în țara asta, la nivelul său cel mai înalt: vicepreședinte al Senatului. De unde se vede că veritabila și puternica valoare, impune. Că te-au înlăturat, în viitoarea legislatură, era firesc. Vadim nu îngăduia, lângă el, personalități. Probabil că i-ai stat ca un nod în gât. Rămâne, după tine, și culegerea de cuvântări ale senatorilor din ultimii nu știu câți ani. Repet, ca un imperativ: oameni de știință și cultură, indiferent cărui partid aparțineți, rupeți porțile Parlamentului și instituțiilor reprezentative ale statului! Pătrundeți și

impuneți valoarea! Faceți statul funcțional, în drepturile sale! Opriți impostura, imoralitatea, prostia!

IX. Ctitorul, care ai fost!

Ceilalți, care te cunosc, foarte probabil, mai bine decât mine, ar putea să extindă această idee și s-o umple de un veritabil conținut care a fost și e. În cadrul *Centrului de Istorie și Civilizație Europeană* de la Academia Română, filiala Iași, pe care l-ai condus, într-o normală continuitate, peste 20 de ani.

Reținimpresionanta colecție – prin valoare și numărul de volume publicate – privitoare la *Românii în istoria universală*/peste 300 de volume. „O bibliotecă!"/. Tot la Iași, ai înființat, imediat materializându-se în cadrul revistei, „Secolul XXI". Dar, mă iartă dacă greșesc, mai presus de toate, în editura *Tipo Moldova* de la Iași, colecția *Opera Omnia*. Readucerea în circuitul public, în tiraje necesare, a unor opere fundamentale de istoriografie românească din secolele XIX și XX./Între care opera premiată de Carol I a lui N.D. Ionescu-Dobrogianu, *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea* – îngrijită de profesorul Valentin Ciorbea de la Constanța. Distinctă și distinsă între edituri, dimensiuni pe care i le-a conferit, în primul rând, coordonatorul colecției Gheorghe Buzatu. Trudă, răspundere și griji, excepțional materializate sub conducerea directorului editurii dr. Bogdan Ștefanachi, această editură-colecție rămâne/dacă Dumnezeu va fi bun cu mine, voi putea oferi într-o zi – și voi mi-ați promis că mi-o veți primi – cartea de vreo o mie de pagini care s-ar putea numi *România – 1990-2014 prin 1 001 de personalități, personaje, persoane, inși și indivizi*/.

Repet, am amintit doar această calitate exprimată expres pentru că, de fapt, în aproape toate domeniile în care te-ai impus ai putut fi socotit ctitor/sprijinit la Craiova și de tinerii tăi colegi colaboratori istorici/.

X. Și, în fond, sunt și eu, în măsură să scriu despre tine acum când nu mai ești?

Ne-am întâlnit des la sesiuni științifice, la doctorate, în special la Constanța, Focșani, Maia/unde am fost declarați, în aceeași zi, cetățeni de onoare – onorifici – ai acestei localități, cetate de ființă istorică, centru de rezistență națională românească în fața politicului imbecil. Acolo ai primit, mai târziu, o sabie ce se cuvenea „Cavalerilor de Maia". Mă bucur că ai cultivat-o, în sensul cel mai frumos al cuvântului, pe fata mea, ca doctorandă ce ți-a fost. Piatra ei de încercare, inițială, a fost o temă privitoare la momentul 8 noiembrie 1940, întâlnirea de la Iași, unde s-au confruntat Legiunea și Antonescu pentru a-l capta pe tânărul Rege, mult prea tânăr pentru fineturi politice. Au rămas acolo, ca însemnări pe un meniu, autografele Regelui Mihai, Reginei Mame Elena, Antonescu, Ministrul Ambasador al Germaniei, tatăl lui Corneliu Zelea Codreanu, Horia Sima și alții. Fata mea a înțeles. S-a aruncat în arhiva istorică centrală a acelui moment și în presa acelui timp. Articolul consistent i l-ai

publicat în revista ta „Secolul XXI" și a fost reluat într-o istorie a extremei drepte a cărei publicare ai condus-o. Și mai ales îți datorez, frate, publicarea cărții mele privind contribuția în idei și fapte a românilor la crearea, într-un fel, unui fel de State Unite ale Europei de la Primul Război Mondial până azi. Fără ajutorul tău, cine știe când și unde aș mai fi putut-o publica. Mi-ai promis atunci – și eu nu m-am ținut de cuvânt – că va putea să apară, la aceeași monumentală editură ieșeană, cartea despre care vorbeam mai sus privind cele 1 001 de personalități. Boala, și felul meu împrăștiat de a fi, m-au împiedicat de la terminarea acestei cărți.

XI. Un ultim regret – opera orală a lui Gheorghe Buzatu

De mai multe ori am intervenit, în public, regretând faptul că nu s-au înregistrat intervențiile sale orale, discursurile sale libere, atunci când i s-au date înalte onoruri, între altele, Doctor Honoris Causa al Universității „Ovidius" din Constanța, discursuri „hors concurs" la sesiunile științifice, la conferințe anume, pe marginea unor lucrări de doctorat, la prezentarea de cărți. Afirm, ca unul care am ascultat unele dintre ele, că reprezintă o foarte mare pierdere/ se zice că opera nescrisă a lui I.L. Caragiale, opera orală, ar fi fost mai valoroasă decât cea scrisă/. Nu spun că, și la tine, frate, proporția și calitatea vor fi fost la fel, dar regretul rămâne. „Prestația" ta orală făcea din tine un orator cu totul deosebit, atractiv. Și deosebit de valoros prin ideile tale, idei arzânde ale unui intelectual de cea mai înaltă categorie.

XII. Gheorghe Buzatu în spațiul Carpato-Danubiano-Pontic și în lumea largă

Mă paște ispita de a te încadra în contemporaneitate și în scurgerea timpului nostru. Afirm, cu orice risc, că, pentru România contemporană, tu reprezinți o roată însemnată a unui car cu patru roți: românești, naționaliste, revoluționare prin persistență și prin rezistență: Florin Constantiniu, Dan Berindei, Dinu Giurescu și tu, Gheorghe Buzatu.

Îmi permit să adun în jurul vostru – nu neapărat într-un clasament, ci niște istorici eroi ai contribuției, nu doar ai istoriografiei contemporane, dar și ai istoriei: pentru problemele românilor din Transilvania, David Prodan, Gelu Neamțu, Petre Țurlea; pentru cei din Basarabia, în primul rând Petrencu și ceilalți reținuți de George Hristodol în *Bibliografia istorică a României*. În fine, Ioan Scurtu, pentru chestiuni de sinteză.

Nu mă pot abține să nu-mi închipui cum arată o „reprezentativă" națională românească a ultimului secol încadrată prin contribuția ei în universalitate: oricât pot greși am gândit la următoarea triadă: Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Gheorghe Buzatu – pentru fulminanta problemă a omenirii în Cel de-al Doilea Război Mondial./Altminteri cum s-ar explica distincția oferită ție de UNESCO, dacă nu prin valoarea operei tale?/.

XIII. Frate Gheorghe Buzatu, omule, drag!

Nu am ştiut niciodată cine e familia ta, cum e familia ta, ai fost un om deosebit de discret, spre deosebire de mine, care mă afişam peste tot cu ai mei, poate şi ca o formă a fricii de singurătate. La suprafaţă, atunci, ai apărut ca un om singur.

Gheorghe Buzatu, moldovean, blond şi blând, frumos la suflet, bun, generos şi milos. Om de suflet. Cum ai fi putut tu să fii singur şi acum chiar, după ce ai plecat? Sămânţa gândului tău, răspândita sămânţă a ştiinţei tale, forţa regenerativă şi simţita batere pe umăr, a încurajare pentru românaşii noştri din toată ţara. Adică, mai ales, în centrii de rezistenţă naţională pe care mi-i amintesc eu şi, desigur, în cele pe care memoria mea bătrână nu le reţine.

Aşadar, în aceşti centri bat inimi şi se afirmă ştiinţific în istoriografie conştiinţe de români: Cluj, Craiova, Iaşi, Bucureşti, Baia Mare, Roşiorii de Vede, Arad, Mediaş, Oradea, Târgu Mureş, Braşov, Timişoara, Focşani, Maia (puternică redută de rezistenţă română din judeţul Ialomiţa), Târgovişte, Satu Mare, Rădăuţi, Galaţi, Şimleul Silvaniei, Cernăuţi, Chişinău şi încă în Canada, în Statele Unite şi aiurea, unde bat suflete româneşti.

O adevărată hartă geografic sentimentală, oameni, muzee, facultăţi, licee, garnizoane. Într-un fel sau altul, asupra lor plutesc gândurile tale, profesorul, istoricul, oratorul, conducătorul de doctorat, maestrul, modelul şi, încă o dată zic, profesorul de conştiinţă naţională.

Şi, foarte puţini oameni ca tine, au fost în stare să constate „după", că nu sunt singuri şi că o lume, în timp, a fost şi este cu tine.

Dumnezeu cu noi! Să trăiască, în vecie istorică, România!

PREMODERNITATEA / EPOCA MODERNĂ TIMPURIE – DELIMITĂRI CONCEPTUALE ŞI IPOSTAZE ISTORIOGRAFICE

Constanţiu Dinulescu

Modernizarea. Delimitări conceptuale

În istoriografia românească, dar şi în cea europeană, conceptului de modernizare i-a fost acordată atenţia cuvenită datorită complexităţii termenului, dar şi opiniilor variate ce îl definesc[1]. Toate acestea se regăsesc cu certitudine, în faptul că, încă din secolul al V-lea d.Hr., când acest termen „modern" se regăsea în epistolele papei Gelasius, reprezentanţii disciplinelor socio-umane nu au ajuns la un consens privitor la definirea acestuia.

Însemnând, în limbajul cotidian actualizat, „adus la zi", recent, contemporan, termenul de *modern* a constituit o temă de dezbatere acerbă, mai ales, în viziunea istoricilor care au fost chemaţi să se exprime asupra unei perioade, ce se va numi epoca modernă în istoria Europei şi a lumii. Evul Mediu a fost urmat, firește, de așa-numita epocă modernă, numai că delimitarea cronologică

---

[1] De reţinut, între altele, următoarele: Matei Călinescu, *Cinci feţe ale modernităţii. Modernism. Avangardă. Decadenţă. Kitsch. Postmodernism*, traducere de Tatiana Pătrulescu şi Radu Ţurcanu, postfaţă de Mircea Martin, Bucureşti, Editura Univers, 1995; Răzvan Theodorescu, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. I, Bucureşti, 1987; Camil Mureşanu, *Europa Modernă. De la Renaştere la sfârşitul de mileniu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997; Bogdan Murgescu (coord.), *Romania and Europe Modernisation. As Temptation, Modernisation as Threat*, afterword by Bodo von Borries, Bucureşti, ALLFA, Edition Korber-Stiftung, 2000; idem, *O alternativă la periodizarea tradiţională: epoca modernă timpurie*, în „Studii şi articole de istorie", LXVI, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2001, p. 5-18; Lucia Popa, *Secolele XVII-XVIII: În căutarea Europei moderne*, în *Miscellanea in honorem. Radu Manolescu emerito*, Bucureşti, Editura Univers, 1996, p. 258-267; eadem, *Premodernitatea sau redescoperirea şi reinventarea Europei*, în „Studii şi articole de istorie", LXVI, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2001, p. 19-26; Alexandru-Florin Platon, *Tipologii europene ale modernizării. O comparaţie între spaţiul ortodox şi cel catolic-protestant*, în „Continent", revistă de dialog cultural Est-Vest, nr. 2-4, iulie-decembrie 1999, p. 149-157; Cristian Ploscaru, *Modernizarea societăţii româneşti. Consideraţii privind actualitatea unui concept istoriografic*, în Victor Spinei, Gh. Cliveti (eds.), *Historia sub specie aeternitatis. In honorem magistri Alexandru Zub*, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros, 2009, p. 189-199; Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, traducere de Vasile Tonoiu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1995; Paul Hazard, *Criza conştiinţei europene (1680-1715)*, Bucureşti, Editura Univers, 1973; Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern. Agricultura capitalistă şi originile economiei mondiale europene în secolul al XVI-lea*, vol. I-II, traducere de Dorel Abraham, Ilie Bădescu şi Marcel Ghibernea, Bucureşti, Editura Meridiane, 1992; Max Weber, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, traducere de Ihor Lemnij, postfaţă de Ioan Mihăilescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

a acesteia a determinat opinii controversate ale celor care au cercetat istoria acelor vremuri.

Dacă istoriografia marxistă a tranșat ferm delimitarea cronologică a epocii moderne, situând-o la 1642, când în Anglia izbucnea revoluția burgheză, anterior au existat mai multe propuneri pentru aceasta. De exemplu, Christopher Keller opina că, anul 1517, reprezenta epoca nouă asimilată celei moderne. Dar au existat și alte propuneri, cum ar fi: descoperirea Americii de către Cristofor Columb – 1492, începutul războaielor italiene – 1494 sau, alegerea ca împărat a lui Carol Quintul[2].

Încercările istoriografiei românești de a răspunde coerent imperativelor cercetării științifice privind periodizarea istoriei nu au ajuns, într-un final, la o concluzie care ar putea fi considerată definitivă și imuabilă. Deși, nu ne propunem să dezbatem, pe larg, toate încercările de a clasifica, într-un fel, epoca modernă, vom enumera, totuși, câteva dintre acestea, pe care le considerăm reprezentative pentru a ne face o imagine completă asupra termenului supus discuției.

Preocupări privind începutul epocii moderne în istoria românilor, le identificăm încă de la umaniștii italieni, care, preocupați de relevarea rolului cultural în evoluția societății au propus împărțirea istoriei în trei mari perioade – antică, medievală și modernă. Nu a fost neglijată deloc, nici Renașterea, care prin consecințele sale culturale a facilitat trecerea la lumea modernă.

Descoperirea tiparului de către Johanes Gutenberg, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a deschis o nouă etapă în evoluția istorică a omenirii, eveniment ce a prilejuit, câteva secole mai târziu, lui Gordon McLuhan ocazia să publice o carte dedicată exclusiv impactului pe care l-a avut tiparul asupra societății[3].

În viziunea istoricilor marxiști, în fruntea cărora se aflau cei sovietici, revoluția engleză reprezenta începutul epocii moderne, anul 1642, fiind considerat concret, drept borna cronologică ce delimita sfârșitul Evului Mediu. Argumentația acestora s-a dovedit a fi, totuși, șubredă, deoarece revoluția engleză nu a fost una de anvergură europeană, și nici nu a influențat prăbușirea regimurilor feudale în Europa apuseană, așa cum a demonstrat istoricul Bogdan Murgescu, într-un studiu publicat în anul 2001[4].

---

[2] Vezi, pe larg, excelentul studiu al istoricului Bogdan Murgescu, *O alternativă la periodizarea tradițională: epoca modernă timpurie*, în „Studii și articole de istorie", LXVI, București, Editura Curtea Veche, 2001, p. 5-18, însoțit de o bibliografie europeană cuprinzătoare și edificatoare.

[3] Gordon McLuhan, *Galaxia Gutenberg. Omul și era tiparului*, București, 1975.

[4] Vezi Bogdan Murgescu, *art. cit.*, p. 8-10.

De altfel, au existat istorici[5] de formație marxistă, care susțineau că secolul al XVI-lea a reprezentat începutul epocii moderne în istoria românilor. Un punct de vedere asemănător l-a avut și Immanuel Wallerstein[6], care considera că, în secolul al XVI-lea, s-a afirmat economia capitalistă și s-a constituit sistemul mondial modern, legând practic, Lumea Nouă de Europa. Exprimându-se asupra acestei chestiuni, Fernand Braudel a subliniat că „originile capitalismului sunt mult mai vechi și că, secolul al XVI-lea nu marchează, din acest punct de vedere, un moment de ruptură în istoria lumii"[7].

Anii 1500-1800 – ca perioadă distinctă între Evul Mediu și epoca modernă

Este evident faptul că, cele trei secole care urmează anului 1500, definesc într-un mod elocvent, nașterea unei epoci care nu mai întrunește întru-totul atributele vechilor rânduieli medievale, dar nici nu poate fi catalogată (clasificată), fără nicio rezervă, drept epocă modernă. De aceea, analizând cu temeinicie acest interval temporal, unii istorici l-au identificat a fi o perioadă distinctă între Evul Mediu și Epoca Modernă. Unul dintre argumentele acestei situări a ceea ce avea să se numească ***epoca modernă timpurie***, o reprezintă chiar observațiile, de altfel pertinente, enunțate de „patriarhul filosofilor" – Voltaire, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care au fost folosite, mai târziu, ca posibilă argumentație pentru a justifica o nouă alternativă la periodizarea tradițională[8]. Pentru a sublinia caracterul încă actual al unora dintre ideile expuse, redăm în continuare un fragment din argumentația eruditului iluminist francez: „Aș vrea să se înceapă un studiu serios al istoriei din timpul când aceasta devine cu adevărat interesantă pentru noi: mi se pare că aceasta este pe la sfârșitul secolului al XV-lea. Tiparul care este inventat în acea vreme o face mai puțin nesigură. Europa își schimbă fața; turcii în expansiune izgonesc literele și artele frumoase (les Belles-Lettres) de la Constantinopol; ele înfloresc în Italia; ele se stabilesc în Franța; ele vor șlefui Anglia, Germania și Nordul. O nouă religie separă jumătate din Europa de obediența față de papă. Un nou sistem politic se statornicește. Cu ajutorul busolei se face ocolul Africii; și se negustorește cu China mai ușor decât de la Paris la Madrid. America este descoperită; este subjugată o lume nouă, iar a noastră este schimbată cu totul... Iată istoria care trebuie cunoscută de toată

---

[5] Este vorba despre istoricii Andrei Oțetea și Vasile Cristian. Primul a susținut o comunicare științifică la Congresul Internațional de Științe istorice de la Stockholm, iar cel de-al doilea s-a exprimat, pe larg, într-un articol, publicat la Iași și intitulat: *Considerații privind începutul epocii moderne în istoria universală*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", XV (1978), p. 403-413.

[6] Apud Bogdan Murgescu, *art. cit.*, p. 16, nota 17.

[7] *Ibidem*, p. 10.

[8] *Ibidem*, p. 11-13.

lumea. Banii cu care noi ne procurăm hrana, mobilele, nevoile, noile plăceri, totul de amintește în fiecare zi că America și Marile Indii, și, în consecință, toate părțile întregii lumi, sunt reunite de două secole și jumătate prin strădania părinților noștri"[9].

Contrar opiniilor exprimate de Voltaire, au fost și puncte de vedere diferite, ca de exemplu, cel exprimat de istoricii Bartolome și Lucille Bennasar, care avansează ideea că de-abia la 1520, prin circumnavigația lumii, însoțită de alte evenimente cu caracter politic, economic, social și religios, se poate afirma că s-au instaurat *timpurile noi*"[10].

Evoluțiile economice, dar și cele social-politice, precum și marile transformări înregistrate de-a lungul celor trei secole îi îndreptățesc pe istorici să considere că perioada cuprinsă între anii 1500-1800, este „o epocă istorică distinctă, relativ omogenă și unitară în interiorul său, și totodată, deosebită față de evul mediu propriu-zis, cât și față de secolul al XIX-lea (epoca modernă propriu-zisă). Prin convenție, această perioadă tinde să fie numită *epoca modernă timpurie*"[11].

Trăsăturile generale ale acesteia au fost subliniate de istoricul german Rudolf Vierhaus, care aprecia următoarele: „persistanța unui peisaj dominat de agricultură și de viața rurală, cu unele regiuni meșteșugărești și cu o lentă îndesire a rețelei de orașe și căi de comunicație; – un mod de viață determinat de hrana limitată, recolte ratate, epidemii și războaie; dominația socială a proprietății funciare, dominația politică a nobilimii, ascensiunea economică a unor părți ale burgheziei urbane și ascensiunea profesională a elitelor burgheze funcționale; – afirmarea suveranității statale față de exterior și a monopolului exercitării violenței în interior în cazul statelor monarhice, care însă, chiar și atunci când reușesc să limiteze puterea politică a stărilor privilegiate, îngăduie păstrarea drepturilor speciale și a instituțiilor regionale și de stări, menținând astfel armătura societății privilegiilor de stări; – raportul dintre orientarea spirituală și cea lumească este determinat de biserica de stat, formarea confesiunilor și a sectelor, tensiunea dintre disciplina ecleziastică și pioșenia populară, monopolul educațional al bisericii, critica științifică și mișcările de reformă din interiorul bisericii; expansiunea transoceanică a puterilor europene, geneza comerțului mondial și a unor conflicte militare globale, formarea diplomației internaționale, a unui drept codificat al popoarelor și a unui practicat *ius publicum europaeum*; înflorirea științei moderne, a criticii filosofice, istorice și literare, și a teoriilor rațiunii de stat; – crescânda alfabetizare și apariția spațiului public de comunicare"[12].

---

[9] *Ibidem*, p. 11.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*, p. 11-12.
[12] *Ibidem*, p. 13.

Ca o concluzie la cele expuse până aici, trebuie să reținem faptul că intervalul de timp cuprins între anii 1500 și 1800 este unul total diferit atât de Evul Mediu anterior, cât și față de epoca modernă propriu-zisă.

Dacă încercăm să aplicăm realităților istoriei românilor aceeași abordare folosită pentru istoria Europei de Apus, vom constata că au existat încercări de plasare a începutului epocii moderne la jumătatea secolului al XVII-lea, chiar la marele istoric A.D. Xenopol[13], în secolul al XIX-lea, pentru ca, mai târziu, în anii 1960, anul 1848 să fie borna de început propusă de autorii tratatului de istorie a românilor[14]. În anii '70, un alt important eveniment al istoriei noastre, revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, a fost nominalizată ca început al epocii moderne[15]. Zece ani mai târziu, istoricul Răzvan Theodorescu[16] a formulat explicit ideea existenței și în istoria românilor, a unei perioade distincte, încadrată cronologic între anii 1500-1800 (1830).

La rândul său, academicianul Ștefan Ștefănescu „deși nu folosește explicit termenul de *epocă modernă timpurie*, propune implicit, o perioadă intermediară între Evul Mediu și epoca modernă propriu-zisă"[17].

O altă opinie istoriografică referitoare la perioada de referință 1500-1800, este formulată – dar sub termenul de *premodernitate* – de Lucia Popa[18], conținutul articolului publicat în *Studii și articole de istorie,* având elemente de convergență cu ceea ce susține Bogdan Murgescu, cel care preferă termenul de *epocă modernă timpurie.*

Dincolo de terminologia folosită pentru a demonstra, de fapt, același conținut și aceleași trăsături caracteristice acestei perioade distincte, observăm o dificultate evidentă de a se realiza consensul cercetătorilor acestei epoci de mare importanță în dezvoltarea ulterioară a societății europene.

Într-o lucrare recentă, de mare consistență istoriografică, istoricul ieșean Alexandru-Florin Platon, analizează comparativ Apusul și Răsăritul continentului nostru, din perspectiva emergenței modernității în Europa[19]. Autorul precizează, încă de la început, termenii de modernizare (ca proces istoric) sau modernitate (ca rezultat al acestui proces) și formulează chiar o

---

[13] A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. III, București, 1988, p. 531.

[14] *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 591.

[15] Andrei Oțetea (coordonator), *Istoria românilor*, București, 1970.

[16] Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1500-1800)*, vol. I, București, 1987, p. 5-35.

[17] Bogdan Murgescu, *art. cit.*, p. 15.

[18] Lucia Popa, *art. cit.*, p. 19-26.

[19] Vezi Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan Petru Maleon, *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 495-504, subcapitolul intitulat *În loc de concluzii: emergența modernității în Europa. O comparație între Apusul și Răsăritul continentului.*

definiție conform căreia „modernizarea a fost (este) adesea concepută ca o amplă transformare, antrenând toate domeniile vieții sociale, fără deosebire, în conformitate cu un determinism căruia nu i s-a putut sustrage nicio societate"[20].

Imaginat ca intrinsec și omogenizator, procesul de modernizare – opinează Alexandru-Florin Platon – a generat, inevitabil *schimbarea societății*, determinând-o să reducă în timp decalajele existente între diferite state ale continentului european[21]. Autorul analizează noțiunea de modernizare din perspectiva social-politică și identifică anumiți factori istorici structurali, dintre care, cei mai importanți pentru dezvoltarea continentului european ar fi specificul organizării politice și tradiția religioasă. Atât în Apusul, cât și în Răsăritul Europei s-au afirmat „două modele istorice distincte, răspunzătoare atât pentru modul cum s-a produs, într-o parte și în alta, accesul la o viață politică modernă, cât și, pe un plan mai general, pentru cursul diferit adoptat de evoluțiile de ansamblu ale societăților din aceste zone, începând, mai cu seamă, din cel de-al XVI-lea veac.

În fine, ceea ce numim aici „Apus" și „Răsărit", nu se referă la bine-cunoscuta polaritate geografică, larg utilizată în limbaj comun. Sensul acestui binom este, pentru noi, unul cultural și religios, potrivit căruia, „Apusul" reprezintă, în linii generale, lumea catolică și protestantă, iar „Răsăritul", întregul spațiu ortodox, moștenitor al tradițiilor bizantine"[22].

În continuarea argumentației sale, istoricul de la Iași evidențiază caracteristica esențială a spațiului apusean, ce constă în formarea unui sistem politic multipolar, care, „spre deosebire de Răsăritul ortodox, dar și de unele societăți extrem-orientale, a făcut imposibilă instituirea unui agent singular de putere, de tip imperial, capabil să controleze largi teritorii și populații numeroase"[23]. Acestuia i s-a asociat un al doilea factor, cel al echilibrului social, cu ajutorul căruia „statul monarhic a putut să pătrundă societatea și să o mobilizeze, în schimbul recunoașterii anumitor libertăți"[24]. Așa se explică accederea comunităților locale și a elitelor nobiliare în instanțele centrale, ca forme legislative așa cum au fost: Parlamentul, Cortesurile, Adunarea Stărilor/Statelor generale.

---

[20] *Ibidem*, p. 495.

[21] Vezi, mai ales, Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010 și Cristian Ploscaru, *Modernizarea societății românești. Considerații privind actualitatea unui concept istoriografic*, în Victor Spinei, Gheorghe Cliveti (eds.), *Historia sub specie aeternitatis. In honorem magistri Alexandru Zub*, București-Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros, 2009, p. 189-199.

[22] Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan Petru Maleon, *op. cit.*, p. 497.

[23] *Ibidem*, p. 498.

[24] *Ibidem*.

Comparativ, în răsăritul Europei acest „stat al stărilor" nu a existat, iar „tipul imperial de guvernare nu numai că a restrâns considerabil marja de libertate socială, dar, printr-un control la fel de riguros, a îngrădit și viața economică"[25]. În opinia autorului mai sus citat, acest model teocratic de guvernare a stat, indubitabil, la originea acumulării, de-a lungul timpului, a unor decalaje evidente ale Răsăritului față de Apusul european.

În evaluarea analitică a procesului de modernizare, trebuie să ținem seama – chiar dacă o vreme acest aspect a fost ignorat – de elementele de ordin religios. Acestui aspect i-au răspuns doi cercetători recunoscuți ai domeniului, Marcel Gauchet[26] și Pierre Manent[27], care, în demersurile lor istoriografice, demonstrează că „istoria Europei nu poate fi înțeleasă decât ca o istorie a răspunsurilor la problemele ridicate de Biserică"[28].

Celor doi cercetători amintiți anterior, li se asociază, în același spirit consensual, Karl Ferdinand Werner[29], care susține că „modernitatea este indisolubil legată de Evul Mediu, cuvenindu-se interpretată ca un rezultat al transformărilor religioase și cultural-politice din această perioadă", dar și Max Weber[30], cel care demonstrează rolul protestantismului în emergența modernității Europei apusene. „În concepția lui Weber – scria Ioan Mihăilescu – comportamentele economice au un conținut etic intrinsec. Pentru omul modern, munca este o datorie, un semn de virtute și o sursă de satisfacție personală. Aceasta este o trăsătură a „omului capitalist modern", dar ea are o origine transcedentală și o semnificație religioasă evidentă, pe care sociologul german își propune să o reliefeze"[31].

Revenind la analiza efectuată laborios de Marcel Gauchet, constatăm că, în viziunea sa, *modernitatea europeană* este rezultatul firesc al sciziunii dintre sacru și profan, la care se asociază o criză a medierii religioase, dar și politice.

Dacă în Occidentul european se constată, între secolele IV-VIII o inexistență a statului, ceea ce conferă Bisericii romane oportunitatea de a-și exercita atât puterea temporală, cât și spirituală, în Răsărit[32], statul a continuat

---

[25] *Ibidem*, p. 499.

[26] Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, traducere și postfață de Vasile Tonoiu, București, Editura Științifică, 1995.

[27] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului. Zece lecții*, traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, prefață de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1992.

[28] *Ibidem*, p. 18-19.

[29] Apud Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan Petru Maleon, *op. cit.*, p. 500.

[30] Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, traducere de Ihor Lemnij, postfață de Ioan Mihăilescu, București, Editura Humanitas, 1993.

[31] *Ibidem*, p. 270.

[32] Vezi, pe larg și Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Editura All, 1999, p. 103-140.

să existe fără întrerupere, conferind împăratului un statut aparte, în care identitatea sa de conducător era pe deplin conturată și recunoscută.

Ca atare, se impun câteva precizări referitoare la evoluția celor două regiuni ale Europei – *Apusul* și *Răsăritul*. Fiecare dintre acestea, se caracterizează prin particularități specifice dezvoltării lor, ceea ce le individualizează puternic și le marchează evoluțiile ulterioare. Pentru Europa Apuseană este elocvent cazul modernizării Germaniei – așa numitul Sonderweg (cale specifică)[33], dar și al Italiei, unde diferențele de evoluție dintre nordul și sudul peninsulei italice sunt evidente.

În consecință, cele trei secole ale *premodernității europene* trebuie analizate și interpretate diferențiat, deoarece ritmurile istorice au evoluat inegal, dând posibilitatea apariției, firești, de altfel, a unor discrepanțe și particularități specifice fiecărei zone geografice în parte, occidentală și răsăriteană. Așadar, în intervalul de referință temporală la care ne referim, se impune revizuirea valorilor și doctrinelor despre guvernare specifice Evului Mediu și renunțarea la argumentările teologice, în favoarea adoptării unei gândiri științifice, raționale.

---

[33] Vezi, pentru aceasta, Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei și principatele române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – primele decenii ale secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Universității Al.I. Cuza, 1997, p. 5-35, 47-93.

ELEMENTE DE FACTURĂ POLIȚIENEASCĂ ÎN STRUCTURILE STATULUI ȚARA ROMÂNEASCĂ, PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Dinică Ciobotea, Emilian Cojocaru

O istorie a poliției în țara noastră este o încercare a descifrării evoluției statului în spațiul românesc. Diferitele etape în mișcarea prin timp a statului sunt tot atâtea procese istorice care au dat acestuia calitățile de entitate teritorială și etnică concomitent cu cea de ansamblu instituțional. În epocile trecute îndepărtate aceste elemente caracteriologice au trecut prin fazele de germinare, cristalizare, aglutinare și unificare, timp în care nu au fost clar diferențiate și identificabile. Conceptual, însă, acolo unde a existat stat (și orice formă de organizare statală) a trebuit să fi fost „activitate de stat" și, implicit, „ordine socială". Statul a fost și rămâne dintotdeauna și pretutindeni un construct social-politic-teritorial asumat de o comunitate umană, mai mare sau mai mică, din nevoile vieții și dinspre dimensiunea creatoare de civilizație și cultură a omului. Într-o altă expresie, statul este un contract social etalat în calitate de contract politic, de exercitare a funcției de ordine publică. Contractul social nu elimină puterea socială, dar interfața sa politică transferă putere nelimitată de la cei mulți la lider (monarhul inventat de învățătura creștină ca individ asemuit, ca idee impusă de locotenență dumnezeiască pe pământ). Responsabilitatea socială rămânea drept și obligație a stăpânilor de pământ, pe când monarhul devenea protectorul acestora și al ordinei politice într-un areal geografic. Numai calitatea politică a fost motorul tuturor violențelor în societate. Ocrotiții s-au ridicat contra monarhului doar în condițiile în care acesta abandona responsabilitatea tronului sau întruchipa, potrivit percepției generale, calitatea superiorității pe care i-o conferea statutul piramidal social. Revolta ca violență politică este derivată din însăși structura politică a unei societăți, peste care se așează monarhul ca lider politic vremelnic.

Dintr-un început, contractul social-politic ce etala o structură statală, a presupus ca pentru stabilitatea celei din urmă, în concret a ordinei publice, să fie asigurată de o forță militară rezultată din chiar stăpâni de moșii (boierii)[1]. Echilibrul în existența oricărui stat a rămas întotdeauna dat de ordinea internă a acestuia. Iar aceasta a fost asigurată de instituțiile care au compus structura statală și au impus suveranitatea statului.

---

[1] Despre îndatoririle în societate ale oamenilor în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. Versiunea românească de la Curte de Argeș*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Dan Zamfirescu, București, Editura Roza Vânturilor, 2010; vezi și Radu Ștefan Vergatti, *Neagoe Basarab. Viața, Domnia, Opera*, ediția a II-a, Curtea de Argeș, Editura Episcopiei Argeșului și Mușcelului, 2009, p. 63 și urm.

Nevoia de ordine socială a existat oriunde a fost o colectivitate umană. Chiar în condițiile când în spațiul nord-dunărean *a încetat ideea* de autoritate imperială romano-bizantină, la nivelul satului/*fosatum*-ului a apărut o forță publică celulară. Într-un spațiu daco-roman, extins prin influența civilizației sale superioare peste teritoriul dacilor liberi, ordinea publică în coordonatele dreptului roman s-a perpetuat în secolele de evoluție regresivă, când procesul de ruralizare s-a dezvoltat ca expresie a anarhiei produsă de migratorii de toate felurile, ca norme nescrise, știute și transmise oral, ce cu timpul au alcătuit dreptul cutumiar (obcinuielnic). Din momentul retragerii stăpâniri romane (a administrației și armatei imperiale), comunitățile locale au devenit singurii lor stăpâni. Soarta lor, ca și pământul locuit, deveneau responsabilități proprii. O structură socială, a libertății depline și a egalității depline în drepturi, dar și a stăpâniri totale asupra pământului, a impus forme de viață obștești/comune[2]. Acestea sunt cele pe care istoricii le-au descifrat ca fiind fondul dinspre care, într-o dinamică economico-socială, firească, au apărut clasele și relațiile feudale. Pe măsură ce procesul de stratificare socială s-a adâncit, iar factorii externi satului sau uniunilor de sate deveneau un pericol, s-a impus nevoia pentru o forță capabilă să păstreze ordinea între membrii comunității, o relație suportabilă cu migratorii și să organizeze apărarea teritoriului, bunurilor și oamenilor.

Toate aceste activități au dus la crearea forțelor permanente militare ce împlineau, pe lângă autoritățile administrative, judecătorești și fiscale, aparatul de stat simplu în faza inițială și tot mai complex pe măsură ce statul s-a consolidat ca entitate politică europeană. Așa ne explicăm coagulările politice care au prins contur geografic în secolele XII-XIV, în areale de mari dimensiuni, care s-au impus exact prin subordonarea elementelor de administrație, judecătorești, militare și fiscale dintr-un teritoriu (zis „țară" pentru confederațiile de sate, jupanate, cnezate sau voievodate) unui aparat central cu aceleași atribute, condus și coordonat de un unic monarh (care în istoria românilor s-a numit voievod și domn).

***

După constituirea statului Țara Românească (1290), în următoarele patru decenii structurile administrative-judecătorești din teritoriu au continuat să se consolideze concomitent cu cea a domniei. Rolul teritoriului ca factor coagulant al unei societăți românești prea puțin diferențiată a fost stimulativ

---

[2] O egalitate absolută în relațiile dintre oameni a fost ideea de început a creștinismului. Religia creștină din Imperiul Roman, inclusiv în Dacia o putem asocia ca spirit al unei societăți egalitariste, cea care s-a perpetuat în principiul moștenirii de drept (a moșiei de către moșneni-moșteni). Cf. Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, ediție îngrijită de Ilie Bădescu, București, Editura Meridiane, 1987, p. 130-131.

atât pe orizontala geografică cât și pe verticala constructului politico-social[3] în care boieri și domnitorul întemeietor și-au recunoscut reciproc sferele de autoritate în activitățile statale. Momentul constituirii noului stat („țară nouă" în expresia *Letopisețului Cantacuzinesc*) a fost, în fond, o reașezare a forțelor politice anterioare, domnia devenind instituția ce garanta mai marilor unor zone puterea politică și economică [„Și au început a-și tocmi și a-și îndrepta țara cu județe, cu judecători (cu boierii) și cu altele ce era de folosul domniei și a țării, lățindu-se până la Dunăre și până la Siret[4]"].

Păstrarea locului fixat prin contractul din momentul zis al „descălecatului" al celor două elemente ale puterii politice (domnitorul și boierii) s-a concretizat prin dezvoltarea unei forțe publice corespunzătoare, centrale și locale, în cadrul unui aparat de stat administrativ tot mai articulat și mai unitar în toată ființa lui. Unitatea acestui aparat de stat a constat în însăși compunerea și reprezentarea instituțiilor care realizau activitățile/funcțiile statale.

Domnitorul avea dublul titlu de *voievod și domn*, primul derivând din chiar tradiția secolelor anterioare despre un conducător care întruchipa comandă militară, iar cel de-al doilea de stăpân peste toată întinderea statului. Organismul politico-social, derivat dintr-o voință sau legământ în momentul hotărniciei dintâi, explicat prin „închinarea Basarabeștilor" „cu tot boierimea ce era mai înainte peste Olt", a suferit mutații sensibile prin timp, pe care istoricii le-au sesizat în conținutul termenilor ce au desemnat treptele structurii clasei boierilor[5]. Titlul onorific pe care unii domnitori l-au recunoscut descendenților „mai marilor pământului" din 1247 sau „puternicilor acelor locuri", de *vlastelini*, a avut în vedere atât ascendența acestora dincolo de momentul descălecării cât și calitatea uneori dobândită prin contopirea pe căi matrimoniale a unor mari boieri cu neamurile dintâi. Titlul era specific spațiului sud-dunărean ce se interpunea între români și Imperiul Bizantin dinspre care s-au asimilat modelele puterii în stat bazate pe ierarhie, supunere și smerenie.

În secolul al XVI-lea, în Țara Românească erau 34 de boieri etichetați vlastelini[6]. Dintre aceștia, Craioveștii fuseseră recunoscuți ca vlastelini încă din 1456 de domnitorul Vladislav II. Au evoluat înspre atotputernicia lor peste Olt

---

[3] Cf. Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 12.

[4] Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, introducere și ediție critică întocmită de Const. Grecescu, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 5; vezi și *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, Editura Academiei Române, 1960.

[5] Iolanda Țighiliu, *Boierimea din Țara Românească (secolele XIV-XVII): componență și evoluție structurală*, în „Revista istorică", serie nouă, tom II, 1991, nr. 11-12.

[6] N. Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVI)*, București, 1968, apud Iolanda Țighiliu, *op. cit.*, p. 661.

atât prin forța domeniului lor funciar, cât și prin relația de rudenie cu alte neamuri de boieri, unii anteriori constituirii statului Țara Românească, dar și ascederea spre tronul domnesc. După mai bine de un secol și jumătate de la „întemeierea" statului, cele două părți ale Țării Românești, părtașe în înfăptuirea de început a statului, își regăsesc unitatea de acțiune politică prin „reformele" domnitorilor Vlad Călugărul (1481-1495) și Neagoe Basarab (1512-1521). Presupusa organizare administrativă a Țării Românești în timpul domniei lui Vlad Călugărul a fost, probabil, prin anul 1483[7]. La scurtă vreme, documentele consemnează nu mai puțin de opt județe: al Motrului (1415), al Jaleșului (1383), al Jiului de Sus=Gorj (1483), al Gilortului (1502, 1516), al Vâlcii (1392), al Romanaților (1496), al Jiului de Jos=Dolj (1534) și al Mehedinților[8] (1493). Apariția în documente a unora dintre județele sus menționate în prima jumătate a secolului al XVI-lea a fost o consecință a creșterii aparatului administrativ-fiscal domnesc și a statutului instituției Băniei de la Craiova condusă de boieri Craioveşti peste toată zona județelor din dreapta Oltului.

***

Unitatea forței politice în stat decurgea din acest raport dintre domnitor, monarhul necesar în societățile creștine după modelul împăraților bizantini, și boieri, cei care formau ordinul numit în Apus *bellatores*, cu forță de lideri locali înainte cu mult timp de momentul constituirii statului Țara Românească când erau considerați *majores terrae*. Acest raport de intercondiționare s-a amplificat după aceea prin crearea de noi boieri prin danii de moșii și sate în compensație la slujbele aduse de unii indivizi la statornicia instituției domniei și a ordinei publice. Crearea unor domenii boierești prin daniile domniei nu era altceva decât extinderea autorității centrale în tot teritoriul statului, permanentizarea unei forțe publice locale dependente de cea centrală, inclusă în dreptul de stăpânire superioară a întregului pământ cuprins în hotarele țării (*dominium eminens*). Astfel, considerăm noi, că se explică prezența boierilor de țară ce și-au avut începuturi ca „puternicii unor locuri" înaintea domniei centralizatoare și și-au găsit rosturi până spre sfârșitul secolului al XVII-lea.

Domnitorul Neagoe Basarab a fost nu numai politologul cu cea mai mare altitudine din Europa Răsăriteană de la începutul secolului al XVI-lea, contemporan și egal cu marii gânditori din Apusul ce descoperise de curând, prin Columb, Lumea Nouă, dar și cel care a realizat în concret o restructurare a

---

[7] Ion Donat, *Județul de Baltă și Banatul Severinului*, în „Arhivele Olteniei", an XIII, 1934, nr. 71-83, p. 16-17; Ioan C. Filitti, *Notițe Oltenești*, în „Arhivele Olteniei", an 13, 1934, nr. 74-76, p. 488.

[8] N.Gh. Dinculescu, *Vechi împărțiri administrative*, în „Arhivele Olteniei", an II, 1923, nr. 7, p. 172; Emilian Cojocaru, *Sigilografie și heraldică în zona Olteniei*, Craiova, Editura Universitaria, 2012, p. 54; Nicolae Băbălău, Dinică Ciobotea, Ion Zarzără, *Din istoria instituțiilor administrative ale județului Dolj*, Craiova, Editura Sitech, 2004; Marian Coman, *op. cit.*, p. 95.

vieții de stat în Țara Românească, transpunând învățătura evanghelică despre ce însemna să fie „tuturor tată milostiv, asemănându-se Domnului ceresc, care strălucește soarele său și ploaia și peste cei buni și peste cei răi"... *Învățăturile* lui, scrise în cea mai curată concepție modernă/democratică, propovăduiau principiile accesului „la funcții tuturor după merit" și al deciziei colective („să se sfătuiască domnul cu boierii întotdeauna"[9]). Concepția lui despre organizarea și desfășurarea vieții era firească și magistrală[10]. El a articulat, ca nici un alt domnitor de până la el, relația dintre o cancelarie domnească (impresionantă ca număr de grămătici, dieci, logofeți[11]) și „slugile" /slujitorii domnești din teritoriu. Opera reformatoare se regăsește în gândirea sa când a dat numele de Teodosie fiului său, după împăratul bizantin Teodosie cel Mare, dar și în cuprinderea autorității domnului asupra întregului teritoriu statal prin crearea de dregătorii zonale pentru boieri statorniciți în centrele cele mai potrivite de exercitare a funcției și de sudare a voinței monarhice.

Încă din 1513, Neagoe Basarab a fixat în părțile vestice ale Țării Românești pe Șerban Spătaru la Bâcleș și Smadovița, două sate din centrul Câmpiei Înalte a Bălăciței, cu rosturi în apărarea ordinei publice și în fața oricărui pericol dinspre sud și vest. Urmașii lui Șerban spătarul, rezidenți în Bâcleș, din neamul Craioveștilor, se pot urmări genealogic fără întrerupere până la 1659[12]. Pe o altă rudă din neamul Craioveștilor a fixat-o în părțile estice ale Țării Românești, în zona boierilor opozanți din Buzău. Teatin pârcălab, pe lângă dania domnească, și-a consolidat un domeniu apreciabil la nord de râul Buzău, compus din satele Pâclenii, Gârbovi, Târcov, Trestia și moșiile Liureștii și Sineștii[13]. La fel a procedat domnitorul când a fixat „pentru dreaptă și credincioasă slujbă" pe Vlad banul la Siliștea Cruci, pe Oprea spătar la Aninoasa, sau pe frații lui Vlad banul, Dumitru pârcălab și Balica spătar la Călui și Mihăilești[14], creând „o domnie autoritară, eficientă, capabilă să ia imediat măsurile cuvenite în interior, temperând acțiunile pribegilor", adică a boierilor opozanți[15].

***

Atributele domnitorului, de șef al întregii administrații a țării, de comandant al *oastei* și de judecător suprem s-au împlinit numai printr-un

---

[9] Mitropolitul Antonie Plămădeală, *Neagoe Basarab, domn al culturii românești*, în *Sfântul voievod Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512-1521)*, Curtea de Argeș, Editura Episcopiei Argeșului și Mușcelului, 2009, p. 41.

[10] *Ibidem*, p. 51.

[11] Aurelian Sacerdoțeanu, *Sfatul Domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)*, în „Romanoslavica", X, 1964, p. 409.

[12] Dinică Ciobotea, *Stăpânii funciari ai satelor Bâcleș și Smadovița între anii 1513 și 1722: Șerban spătarul și urmașii săi*, în vol. *Istoricul Stelian Neagoe la 75 de ani*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2013, p. 71-79.

[13] Apud Marian Coman, *op. cit.*, p. 115.

[14] D.I.R., B, veac XVI, II, p. 169, 242, 285, 288, 325.

[15] Radu Ștefan Vergatti, *op. cit.*, p. 79.

„aparat administrativ pentru încasarea dărilor și executarea hotărârilor luate, un aparat judecătoresc, pentru împărțirea dreptății și, în sfârșit, un aparat militar pentru asigurarea ordinii interne și externe"[16]. Pârghiile în conducerea statului erau aceste aparate mereu în schimbare cantitativă și redefiniri de atribuții sau de circumscripții teritoriale. Acestea au existat chiar din momentul consfințirii domniei ca instituție politică centrală a statului, însoțită de o altă instituție centrală, Sfatul/Divanul domnesc[17], alcătuită în principal din șase boieri deținători a tot atâtea mari dregătorii: marele vornic, marele logofăt, marele vistier, marele postelnic și marele ban, dar care a ajuns și la 12 membri în secolele XVI-XVIII[18], marele ban, marele vornic, marele logofăt, marele spătar, marele vistier, marele comis, marele paharnic, marele stolnic, marele postelnic, marele clucer, marele sluger și marele pitar.

Dintre membrii Sfatului domnesc, cei care rezolvau probleme publice (în calitate de consultanți sau/și de executanți) au fost marele vornic, marele ban (după înființarea Marii Bănii a Craiovei/Olteniei, la sfârșitul secolului al XV-lea), marele spătar, iar din afara membrilor sfatului, marele armaș.

Marele vornic, menționat de documente la 4 septembrie 1389[19], a avut atribuții judecătorești în zona penală (furturi, călcări de hotare, răniri, globirea

---

[16] Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV-XV*, Vălenii de Munte, 1926, p. 26; vezi și Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 266.

[17] Echivalent cu Consiliul administrativ (Ilie Gorjan, *Din istoria autorităților administrației publice ale județului Vâlcea*, Rm. Vâlcea, Editura Antim Ivireanul, 2012, p. 37-40), cu guvernul sau consiliul de stat (*Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 278 și urm). În evoluția sa, Sfatul domnesc a rămas un organ consultativ al domnului, elementul fundamental al conducerii centrale a statului până în secolul al XVIII-lea (Manuel Guțan, *Istoria administrației publice românești*, ediția a 2-a, București, Editura Hamangiu, 2006, p. 47; Gheorghe Lazăr, *Funcția Divanului ca instituție administrativ judecătorească în Țara Românească și componența acestuia 1654-1688*, în *Historia manet*. Volum omagial Demeny Layos Emlekkoyv, p. 365-387; extras).

[18] Manuel Guțan, *op. cit.*, p. 49 și urm.

[19] D.R.H., B, I, p. 17-28. Hrisovul pomenește ca martori trei clerici (popa Nicodin, popa Gavriil, ieromonahul Seraion), zece boieri (jupanii Bars, Roman, Mândricica, Truțea, Vald, Dan, Oncea, Mogoș, Danciul, Cristian) și doar un dregător, Vladislav vornic. Menționarea primului dregător în persoana lui Vladislav vornicul reliefează prezența între cei mai mari boieri a reprezentantului structurilor militare ce asigurau domnitorului administrarea țării și împărțirea dreptății. Ulterior, boierii dregători au crescut ca număr și importanță în aparatul de stat prin răsplătire cu danii de moșii pentru „slujbă dreaptă și credincioasă", încât, la începutul secolului al XVI-lea au format în totalitate sfatul domnesc. (Dinică Ciobotea, coordonator, *Structuri administrative în Istoria Românilor*, Craiova, Editura Sitech, 2011, p. 29-30). Titlul de „mare"/*vel* pentru vornic apare documentar la 1451 (Ion Donat, *Domeniul domnesc în*

vitelor de pripas, crime) și civilă (călcarea și stăpânirea pământurilor). Era, totodată, capul poliției și siguranței Statului. L-am putea compara cu un ministru de interne, care ar forma, în același timp, el singur, curtea de apel unică a țării[20]. Dregătoria de mare vornic a fost similară cu cea bizantină de *megas domesticos*.

Marele ban, dregătorul din fruntea instituției administrative creată de Vlad Călugărul Voievod ca Bănie a Craiovei și ridicată la rang de Marea Bănie a Olteniei de domnitorul Radu cel Mare, a reliefat dimensiunea politicii domnești de organizare a județelor de peste Olt[21], mai ales după devastarea definitivă a Severinului în 1479 de către otomani și refacerea autorității domnului în această jumătate de vest a Țării Românești. Procesul se motiva ca și în vremea lui Vladislav-Vlaicu Vodă când, din considerente de securitate pentru părțile vestice ale statului, a fost înființată a doua mitropolie la Severin în 1370, lângă una administrativă asumată prin titlul ban de Severin chiar de domnitor[22]. Înființând dregătoria de mare ban, Radu cel Mare crea în jurul acestuia un aparat administrativ ce subordona pe ceilalți bani (ex: de Mehedinți, de Tismana) față de cel de la Craiova. Acești bani, ce reprezentau băniile teritoriale, deveniseră niște slujbași domnești de tipul „sudeților", ei fiind „organul prin care domnia își făcea ascultat cuvântul la vest de Olt"[23]. Atribuțiile de poliție ale banilor – a esențializat perfect academicianul Ștefan Ștefănescu – erau consecința unei delegații date lor în acest sens de domn. Pe baza ei, *banii* trebuiau să urmărească pe răufăcători, care, dacă ar fi fost prinși, urmau să fie predați spre judecată instanțelor în raza cărora s-a efectuat delictul".[24]Bănia din secolul al XV-lea se presupune că a avut o circumscripție la nivelul unui județ. Începând cu anul 1500, când într-un document original Barbu Cralevski poartă titlul de mare ban, socotim noi că bănia de la Craiova a fost transformată în marea bănie cu rază de acțiune în toate județele de peste Olt.

În evoluția acestei instituții, diferită de cea din perioada din 1391-1420, ce a creat un vicedomn în Țara Românească, cu atribuții administrative, judecătorești, fiscale, militare etc. similare domnului, dar limitate la zona

---

Țara Românească (sec. XIV-XVI), ediție îngrijită de Gheorghe Lazăr, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 181.

[20] I.C. Filitti, *Administrația centrală în Principate până în sec. XVI*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 273.

[21] Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Craiova, Editura Alma, 2009, p. 63. Radu cel Mare a fixat și sediul vechii Episcopii a Severinului, în 1504, la Râmnicu Vâlcea (*ibidem*).

[22] Pr. D. Bălașa, *De la Mitropolia Severinului la Mitropolia Olteniei (1370-1970)*, în „Mitropolia Olteniei", nr. 5-8, 1970, p. 333 și urm.

[23] *Ibidem*, p. 50.

[24] *Ibidem*.

Olteniei[25], credem că procesualitatea istorică trebuie urmărită dinspre reședința domnească (capitala țării) spre vest[26], ca extindere a autorității domnești/suveranității domnului până în hotarul de margine pe unde otomanii căutau o cale nouă spre centrul Europei.

Marele spătar, într-o primă mențiune încă din 10 iunie 1415[27], a avut atribuții militare (până la cea de comandant al oștirii și, mai târziu, al cavaleriei). A fost, potrivit rangului său, al treilea mare dregător[28]. Tot el era cel care judeca pe subalterni după dreptul ostășesc bizantin și cel cutumiar al țării.

Marele armaș este menționat pentru prima dată de un document ce a ajuns până la noi la 3 iunie 1478[29]. Lui îi reveneau atribuțiile de a prinde, cerceta și întemnița pe criminali, de a duce la îndeplinire pedeapsa capitală hotărâtă de domn. Avea numeroși subalterni (armași și armășei) și o închisoare sub comanda sa. De aceea este reperat mai aproape de atribuțiile polițienești, de șef al poliției și al temnițelor, de șef al poliției militare[30].

De la 1567 (10 decembrie)[31] a fost consemnat și un alt dregător cu atribuții militare, *aga/marele agă* (din domnia lui Mihai Viteazul), comandant de dorobanți (iar în secolul al XVII-lea, și al seimenilor ca al doilea după marele spătar). Tot lui îi reveneau sarcinile de a asigura ordinea internă în capitală și în reședințele de județe, sau de a judeca pricini penale cu competență proprie și pricini civile prin delegație domnească[32].

Enumerarea marilor dregători care îndeplineau activități statale ne duce la concluzia că toți acumulau atribuții nediferențiate (neseparate) administrative, judecătorești, militare și de ordine publică. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea apar în teritoriu alți numeroși slujbași („slugi" ale Domnului), iar în Oltenia slujitori ai marelui ban, cu titluri ca și marii dregători cărora le erau subordonați: vornicei, bănișori, vătafi ș.a. Numai în județul Dolj, în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea amintim de Ticșa din Goiești, Ban din Vâlcănești,

---

[25] *Ibidem*, p. 52; vezi și Sorin Bulboacă, *Raporturile dintre puterea centrală și instituția băniei din Țara Românească și cea din Transilvania în secolul al XVII-lea*, în *Raportul putere centrală – factori politici interni: reflex al statutului juridic al Principatelor Române (sec. XVII-XVIII)*, coordonator Veniamin Ciobanu, Iași, Editura Junimea, 2006, p. 96 și urm.

[26] Pe o direcție, de la vest la est, de la Severin spre Craiova există în istoriografie demersul lui I.C. Filitti, construit pe tradiția transmisă de cronicari – n.n.

[27] D.R.H., B, I, p. 81.

[28] *Istoria dreptului românesc*, I, p. 294.

[29] D.R.H., B, I, p. 265.

[30] Ion Chiciudean, Bogdan-Alexandru Halic, *Imagologie. Imagologie istorică*, București, Editura Comunicare.ro, 2003, p. 213. În 1579, de ex. întâlnim pe Dragomir armașu din Tâmburești (D.R.H., B, VIII, p. 359); în anul 1615, în Dolj, un armaș era Mircea din Fratoștița (D.I.R., B, veac XVII, vol. II, p. 388-389) ș.a.

[31] D.I.R., B, veac XVI, vol. III, p. 253.

[32] *Istoria dreptului românesc*, I, p. 296.

Stoican din Ciutura, Lupu din Vârvor, Hrana din Seaca (de Pădure), Lupu din Nicuia (sat dispărut, lângă Sălcuța), Florea din Stejaru (sat dispărut, lângă Plopșor), toți cu titlul de vătafi; sau pe Dumitru din Vâlcănești, Radu din Diia (astăzi, comuna Predești), Lupu din Vârvor, Hamza din Crețești, consemnați ca bani, pe lângă alți slujitori care strângeau țiganii fugiți, participau ca martori și hotarnici, sau care deveniseră atât de înstăriți încât puteau să cumpere funii de moșii, ogoare, ocini și țigani, ca și boierii din acea vreme[33]. Iar vornicul Oprea din Gabru, cu Vlădin din Crețești sunt amintiți de mai multe documente formând sfatul restrâns al marelui ban Manta.

Pe timpul lui Radu cel Mare, în anul 1508, a fost creată funcția de vătaf de vânători, comandantul gărzii personale a domnitorului. Prin multiplicare, vătafii au devenit cei mai influenți și dinamici oameni din sate și orașe. Prin atribuțiile lor au precedat „mai toate funcțiile poliției actuale", ei putând fi, pe drept cuvânt, considerați ca străbunicii prefectului de poliție de mai târziu[34]. Pe asemenea asimilări s-a ajuns ca instituția vătafului de vânători[35] să fie considerată predecesoarea agiei și a titlului de agă[36] (prin influență otomană, după așezarea suzeranității directe a Porții în anii 1538-1541 peste toate cele trei state românești de atunci).

---

[33] D.I.R., B, veacul XVI, V, p. 318-319; VI, p. 128-129; D.R.H., B, VIII, p. 148, 152; XI, p. 267; ș.a.

[34] Lazăr Cârjan, *Istoria Poliției Române de la origini până în 1949*, București, Editura Vestala, 2000, p. 12.

[35] Primul vătaf de vânători a fost Neagoe Basarab, cel poreclit de contemporani „puiul leului", ajuns domn al Țării Românești între 1512 și 1521; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 34; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 19; cf. Radu Ștefan Vergatti, *op. cit.*, p. 44.

[36] *Ibidem*, p. 13: „În vremea când Imperiul Otoman își extinsese drepturile tutelare în administrarea Țărilor Române, cu dreptul de a înființa sau desființa unele dregătorii, a schimba radical chiar unele denumiri, a întări în funcții în întreaga țară «subași turci» (funcționari), Vătaful de Vânători, deci șeful Poliției, a primit numele de agă, deși multă vreme încă după aceea se mai numea și agă și vătaf". Ipoteza se regăsește la autorii volumului *Din cronica Poliției la Curbura Carpaților*, Buzău, 1996, p. 13; și la Pavel Abraham, Victor Nicolăescu, Bogdan-Ștefăniță Iasnic, *Poliția comunitară. Abordări conceptuale și perspective contemporane*, București, Editura Expert, 2002, p. 296; ș.a. Evoluția acestei dregătorii în vol. *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, coordonatori Ovid Sachelariu și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei Române, 1988, s.v.

SATUL ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC. STUDIU DE CAZ: COMUNA TOPORU (JUDEȚUL GIURGIU)

Ștefan Păun

Generalități

Satele țării noastre despre a căror istorie se cunosc prea puține aspecte au perpetuat în întregul lor însăși ființa neamului românesc în vremurile de restriște. V. Vetișanu-Mocanu afirmă că „Satele noastre sunt încă puțin cunoscute. Nu sunt cercetate în adâncul lor de viață. Despre aceste neajunsuri scris-a în secolul trecut eruditul Hasdeu cel mai autorizat și mai desăvârșit cunoscător al creației noastre sătești"[1]. Tradițiile și istoria lor individualizează poporul român în spațiul european, print-o cultură și civilizație specifică. „Când romanii au cucerit o parte a Daciei, au găsit aici o masivă populație dată, locuind în satele de deal, câmpie sau munte.

Procesul dezvoltării ulterioare a civilizației daco-romane și-a avut prin excelență factor de bază satul"[2]. Romanizarea populației dace, formarea structurii daco-romane creau condițiile favorabile formării unor așezări rurale noi, deosebite de vechile așezări daco-romane – vigi sau pagi – așezări bazate pe o conducere și formă de organizare proprii, specifică obștii sătești, existentă din vremea dacilor. Așa se explică adoptarea numelui de *fsat* apoi de *sat* până prin secolul al XIV-lea, pentru aceste așezări rurale. Satul reprezintă cea mai veche formă de locuire și o componentă a peisajului geografic românesc, o așezare umană dominantă de-a lungul timpului.

Din punct de vedere etimologic termenul de sat derivă din latinescul *fossatum*[3] care înseamnă loc îngrădit ori înconjurat cu un șanț de apărare, sau din *satum*[4] cu sensul de semănătură. Satele din spațiul românesc cele mai multe s-au dezvoltat pe vechile așezări daco-romane sau în apropierea acestora cum „menționează" unele descoperiri arheologice. Acestea atestă continuitatea de locuire a unor sate pe vechile așezări daco-romane mai multe secole. Un exemplu sunt descoperirile arheologice din câmpia Burnazului de la Izvorul

---

[1] V. Vetișanu-Mocanu, *Un tezaur puțin cercetat, Manuscrisele satelor*, în „Almanahul Satelor", 1981.

[2] Constantin Corbu, *Rolul țărănimii în istoria României (sec. XIX)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 17.

[3] *Fosatum* – loc întărit cu șanț. Mai toate așezările deschise în epocile bronzului și fierului erau înconjurate cu valuri și șanțuri de pământ și palisade, realizate de obștile teritoriale. Vezi *Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1960, p. 76-77; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, vol. I, București, Editura Politică, 1968, p. 277-278.

[4] Vasile Cucu, *Satul românesc, tradiție, contemporaneitate și speranțe de viitor*, Târgoviște, Editura Transversal, 2000.

(Cacaleți), sat din sudul moșiei Trestenic[5]. Perioada mileniului I, considerat de unii istoricii mileniul întunecat pentru istoria românilor, din cauza lipsei izvoarelor scrise sau a numărului redus al acestora, este pusă în evidență prin puține izvoare arheologice descoperite în zonă. Descoperirea celor 442 morminte în satul Ivorul dovedesc continuitatea populației românești între secolele VI-IX[6]. Documente din secolele XIII-XIV s-au păstrat într-un număr foarte mic. Primele documente referitoare la satele Toporu și Trestenic datează din timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521). Satul Toporu este atestat pentru prima dată într-un document din 1519, iar satul Trestenic un an mai târziu în 1520. Aceste documente nu se referă la anul întemeierii sau la originea lor, iar în conținutul lor apare formula „ca să fie de ocină și ohabă". Cercetările profesorului Aurelian Sacerdoțeanu publicate în *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a României* au arătat semnificația cuvântului „ohabă" care nu se poate explica prin lexiconul limbilor slave „fiind caracteristic numai teritoriului Daciei cel mai intens romanizat și reprezintă continuitatea neîntreruptă a satului liber din vremea romană până în secolul al XIV-lea"[7]. Existența acestei expresii *„ca să fie de ocină și ohabă"* permite câteva considerente privind istoria nescrisă a satelor Toporu și Trestenic.

O așezare rurală prezintă trei componente de bază: vatra (perimetrul intravilan construit), locul de muncă sau moșia satului (cuprinde fondul funciar și forestier aferent) și populația care locuiește și își desfășoară activitatea în perimetrul respectiv, gospodăria familială[8].

Cerințele asigurării securității comunității au generat anumite tipuri de așezări și de organizare a spațiului. Vetrele s-au localizat în luncile râurilor și pe terasele fertile ale văilor. Cele trei sate componente ale comunei Toporu, Toporu, Trestenic și Tomulești, dar și așezările dispărute, sunt situate de-a lungul văii Porumbenilor și afluenților ei, în fața pădurii sau crângului acestea continuând generații mai vechi de așezări. Venirea slavilor (primul trib în 518 în spațiul de la Dunăre locuit de populația romanizată) a adus denumiri noi pentru spațiul locuit de populația romanizată. În drumul lor numesc teritoriile romanizate din nordul Dunării – Vlașca – țara vlahilor, denumire atribuită unei părți a teritoriului Câmpiei Române de astăzi care corespunde județului Giurgiu și unei părți din județul Teleorman. Prisscus din Panion, membru al ambasadei împăratului Teodosie al II-lea (401-450) la Attila (cca. 400-453), căpetenia hunilor așezată în câmpia Panoniei, Ungaria de astăzi menționează

---

[5] Bucur Mitrea, *Contribuții la problema formării poporului român, necropola din secolul al VIII-lea de la Izvorul-Giurgiu*, în *Ilfov. File de istorie*, București, 1978, p. 43 și urm.

[6] *Ibidem*, p. 108 și urm.

[7] Aurelian Sacerdoțeanu, *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a României*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român* (sub redacția prof. univ. D. Berciu), București, Editura Academiei, 1968, p. 115.

[8] Vasile Cucu, *op. cit.*, p. 109 și urm.

așezări formate din colibe cu o conducere proprie și răspundere comună față de căpetenia hunilor, a întregului sat, a obștii acestuia. Obștea satului este menționată din vremea migrațiilor, fapt confirmat și de descoperirile arheologice de la Ivorul din apropierea satului Trestenic (cca 10 km) din secolele III-IV[9]. La venirea slavilor limba română și poporul român erau constituite în elementele esențiale. *Arta militară*, sau *Strategicon*, o lucrare a împăratului bizantin Mauricius (582-602) menționează „așezările slavilor și anților pe lângă râuri ce se țin unele de altele fără să fie la mare depărtare între ele, și au în apropiere păduri, mlaștini, stufării". Venirea slavilor a determinat prin organizarea impusă nu numai denumiri de locuri, sau spații geografice, dar și denumiri de conducători ai satelor. Cneaz, jupan, voievod au același înțeles. Slavii au tradus și preluat o serie de toponime în limba lor, atribuite satelor sau apelor și spațiilor geografice. Constantin C. Giurescu a demonstrat aceste aspecte în *Istoria Românilor*[10]. Henri H. Stahl considera cuvântul **obște** sinonim cu **sat, obștea formă de organizare, muncă, justiție pe baza vechilor obiceiuri de locuire în sate indiferent de denumirea acestora. Organizarea de obște** s-a perpetuat până în prezent, fiind foarte cunoscută de tradiția satelor românești. Satul este în acest fel un sistem de conducere socială, o asociație de gospodării familiale pe baza unui teritoriu stăpânit în comun, în care colectivitatea are drepturi anterioare și superioare drepturilor gospodăriilor constituite, drepturi exercitate printr-un organ de conducere numit obște[11]. „Satele acestea – scria Nicolae Iorga – cuprindeau numai rude, toți locuitorii unui sat scoborându-se din același strămoș al cărui pământ se cheamă moșia lui și al cărui nume se pomenea în numele satului și în numele fiecărui membru. Pământul era al strămoșului care tăiase codrul, care scosese rădăcinile, înlăturase pietrele și făcuse ogorul". Opinii despre originea și constituirea satului devălmaș scoborâtor dintr-un strămoș comun este întâlnită la mai toți istoricii satului românesc: I.C. Filitti, George Fotino, Radu Rosetti, P.P. Panaitescu. În concepția acestora satele s-au format printr-o descendență lineară directă din una și aceeași persoană care este strămoșul comun care a dat și numele satului[12].

---

[9] Bucur Mitrea, *op. cit., passim.*

[10] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, București, Editura Științifică, 1974.

[11] Apud Ștefan Păun, Cristina Stanciu, *Satul românesc după primul război mondial 1920-1930*, București, Cartea Universitară, 2007.

[12] Vezi, în acest sens, N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 65; G. Fotino, *Ce este vechiul drept românesc*, în „Analele Facultății de Drept", București, anul 1, nr. 1, p. 1; P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova, Orânduirea feudală*, București, Editura Academiei, 1964, p. 27-34.

Obștile teritoriale* au format **românii populare** care au stat la baza constituirii cnezatelor și voievodatelor românești, primele forme de organizare statală până la formarea statelor medievale românești. Conduse „de oameni buni și bătrâni", satele organizate în obști stăpâneau pământul în comun, împărțit în arabil și nearabil. Pământul arabil constituia loturile date locuitorilor satului și rezerva obștii. Rezerva obștii, pământul lucrat în comun, asigura hrana pentru anii slabi productivi, secetă, recoltă slabă, distrugerea recoltei de către lăcuste etc. Loturile date în folosință, lucrate de fiecare familie, mai bine sau mai puțin bine, vor determina o diferențiere a bogăției fiecărei familii în parte și apariția primelor stratificări sociale specifice relațiilor feudale. Părțile comune, ape, pădure, izlaz erau stăpânite, de asemenea, în comun. Formula „pe unde din veac au trăit" din documentele medievale referitoare la satele românești arată continuitatea acestei forme de organizare a satului. Obștile, sau devălmășiile, tradiția lor de conducere și întrajutorare, fac parte din dreptul cutumiar românesc și sunt menționate de *Legiuirea Caragea* ca o formă de evoluție a proprietății[13].

Art. 64 prevedea ca locuitorii moșiei se vor protimi și înainte de alții dacă se prezintă din martie până în aprilie[14]*. Boieri sunt toți numiți cu caftan domnesc într-o funcție. Domnul este stăpânul absolut pe viața și pe persoana, pe avutul țiganilor. Boierii și mânăstirile numai pe persoană și avutul lor. Proprietarul este dator să dea clăcașului întâi loc de casă, al doilea lemne de foc, al treilea loc de arătură, în mărime de două zile locul de arătură, o zi este de 16 prăjini pătrare și prăjina este de 18 palme domnești*[15].

Bunul de obște, un bun familial pe baza dreptului cutumiar românesc nu era înstrăinat. Proprietate a familiei, componentă a obștii satului, aceasta exercita dreptul de *protimisis*. O astfel de devălmășie mai exista la 1831 în satul Răsucenii de jos, sat vecin cu satul Toporu unde moșia era megieșească, de-a valma stăpânită de Petre Marin Brâncuși și Drăghici sin (fiul lui) Petre cel Mare[16]. Obștea avea responsabilitate față de domnie, asigura ordinea socială în sat pe baza tradiției, a legii strămoșești. Socoteala obștii se făcea cu ajutorul răbojului, un băț, cu patru fețe pătrate crestate cu niște cadre care reprezenta fiecare gospodărie din sat. Prin crestături făcute de reprezentantul obștii care ținea răbojul era cunoscută situația economică și socială pentru fiecare gospodărie în parte. Semnele simbolice, crestături, cruci, linii oblice

---

* Aceste aspecte sunt prezentate sub o formă asemănătoare în *Monografia comunei Bujoreni, Teleorman*, București, Editura Victor, 2012, p. 122-124.

[13] Ion Palade, *Legiuirea lui Caragea*, București, 1907, *passim*.

[14] C.C. Giurescu, *Legiuirea lui Caragea*, București, Mercur, Institutul de arte grafice, 1923, p. 58, 71.

[15] *Ibidem*, p. 67-72.

[16] Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 2000, p. 166.

reprezentau pentru fiecare cap de familie numărul de ogoare, de oi, vaci, cai, boi, simbolul locuinței ce aparținea familiei. Pe baza acestei evidențe se repartizau dările. Răbojul era folosit numai de un locuitor al satului, al obștii care numai el știa ce reprezintă. Secolul al XIX-lea menține tradiția obștii pentru pământurile care formau pădurea, pășunile. Mai mult, în preajma Primului Război Mondial, unele programe politice, de exemplu Programul Partidului Național Liberal, propagau necesitatea obștilor sătești pentru locuitorii satelor în vederea arendării sau cumpărării unor moșii. Evenimentele de la începutul secolului al XX-lea, răscoala din 1907, mentalul țărănimii române influențat de cluburile socialiste la sate de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de cluburile țărănești din primul deceniu al secolului al XX-lea au determinat noi evoluții în organizarea obștilor sătești. Obștea țărănească spre arendare, cum era numită în unele documente, încheia contract cu proprietarul moșiei, pământul fiind muncit de țăranii constituiți în obște, în comun, după reguli stabilite de membrii comunității. La sfârșitul secolului al XIX-lea sunt numite cooperative agricole[17]. Apogeul constituirii de obști de arendare a fost atins în 1916 când C. Filipescu[18], în lucrarea *Obștea, satul și noul regim agrar*, lucrare publicată în 1941, menționează creșterea numărului obștilor de la 103 în 1907, la 803 în 1916, pentru ca în 1918 numărul lor să ajungă la 496. În 1918 decretul exproprierii și legea specială a împroprietăririi trebuiau aplicate de Casa Centrală a Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești, instituție care ținea în 1918 de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Sub numele de Casa Centrală a Cooperației și Împroprietăririi Țăranilor, aceasta acorda o importanță deosebită acestor forme de asociere în satele regatului României. Aceste obști cuprindeau sătenii care nu aveau pământ suficient pentru familie. Erau împroprietăriți îndeosebi participanții la război[19]. În urma decretului de expropriere au fost împroprietăriți un număr de 13 locuitori în satul Toporu și 9 locuitori în satul Trestenicu-Popești[20]. În 1935 existau 72 obști de arendare și 203 obști de cumpărare la nivelul României Mari, evoluție care pune în evidență stratificarea gospodăriilor țărănești. Formele de organizare a obștii au constituit modele pentru regimul de dictatură al Mareșalului Antonescu în 1941 prin constituirea obștilor de muncă și de producție agricolă. Organizate pe comune, sate sau domenii de activitate au avut o existență efemeră, în anii celui de al Doilea Război Mondial.

Descoperiri arheologice pe teritoriul comunei Toporu

Planul director de tragere de la începutul secolului al XX-lea menționează la sud de satul Toporu, Brazda lui Novac (val de pământ), ceea ce pune în

---

[17] Dimitrie N. Comșa, *Societățile cooperative*, București, 1898, p. 10-12.

[18] C. Filipescu, *Obștea, satul și noul regim agrar*, București, 1942, p. 158.

[19] „Monitorul Oficial", nr. 215, din 16/29 decembrie 1918, p. 3 845-3 849.

[20] Arhivele Naționale, Direcția județeană Teleorman, dosar nr. 56/1921, f. 56.

evidență existența unor așezări în zonă din vremea romană. Brazda lui Novac sau Troianul cum este denumită de localnici cu o datare neclară și mult discutată de cercetători a fost construit între secolele II-III după Cristos de către unul dintre împărații romani Augustus, Traian, Hadrian cu scopul apărării de atacurile popoarelor migratoare.

O așezarea de tip *tell* a fost identificată în apropierea movilei Toporului neexploatată din punct de vedere arheologic. Urmele de locuire aparțin culturilor de tip: neolitic, Hallstatt și La Tènne, pe baza materialelor culese pe dealul Checiu, în urma surpării unui mal al văii Porumbenilor, de la sud de vatra satului Toporu. Tot în această zonă au fost culese fragmente ceramice din secolele IV-VII-X.

Epoca neolitică[21] este pusă în evidență prin unelte și arme de piatră și silex, fragmente ceramice aparținând culturii *Boian* descoperite de autor pe teritoriul satului Trestenic. Cultura *Boian* aparține neoliticului mijlociu (cca. 4500-3900 î.Hr.), denumită astfel după așezarea Boian, descoperită pe grindul Grădiștea Ulmilor din mijlocul fostului lac Boian, situat între satele Dorobanțu și Ciocănești (jud. Călărași). Așezările de pe un teritoriu restrâns în Muntenia centrală și de Sud foloseau o ceramică specifică, numită lineară. Ocupațiile principale ale purtătorilor culturii *Boian* au fost cultivarea plantelor, creșterea animalelor domestice, vânătoarea, culesul, mai rar pescuitul, alături de meșteșugurile casnice, torsul, țesutul și olăritul.

La Târnava de sus, sau Botoroaga, s-au descoperit, în anul 1970, 148 monede din 187-46 î.Hr., care corespund în parte epocii statului dac din vremea lui Burebista. Pe teritoriul localității Bujoreni a fost descoperită o tetradrahmă de tip Alexandru Macedon și o monedă Dyrrachium. Pe teritoriul localității Prunaru au fost descoperiți doi denari romani republicani. De altfel, în întreaga zonă, cuprinzând satele Botoroaga, Drăgănești, Valea Cireșului, Tunari, Răsuceni, au fost descoperite monede – denari romani, în satul Târnava, tetradrahme Alexandru Macedon[22]. Rămășițe de vase de provizii dacice (Chiupuri) se află până în muzeul Școlii generale din Iepurești, comună din județul Giurgiu. În timpul migrațiilor, pădurile din această zonă au oferit populației autohtone posibilități de adăpost.

Satele comunei Toporu în epoca medievală

Satul Trestenic

Dicționarul toponimic editat de Iorgu Iordan consemnează pentru denumirea de Trestenic *„ca fiind un toponimic care evocă natura terenului*

---

[21] Pentru amănunte, vezi Dumitru Berciu, *Zorile istoriei între Carpați și Dunăre*, București, Editura Științifică, 1966.

[22] Veronica Predoi, *Bibliografie numismatică a județului Teleorman*, Alexandria, 2004, p. 18-19, 29.

aparținând localității respective sau aflate în apropierea ei" [23]. Toponim „croat sau sârb" desemnează un teren acoperit cu trestie[24].

Denumirea satului, menționează *Dicționarul geografic al județului Vlașca* editat de P.S. Antonescu-Remuși la sfârșitul secolului al XIX-lea, vine de la primul colonizator al acestor locuri *turcul Eremia Trestenicool*, fără a prezenta izvorul informației[25]. Nume de origine turcească sunt consemnate într-un număr de documente medievale sau de la începutul epocii moderne încorporate în raiaua Giurgiului, teritoriu românesc aflat sub administrație turcească până în 1929. Colonizarea unor elemente turcești sau balcanice este cunoscută pentru această perioadă[26]. Cert este că locuitorii mențin denumirea unei gârle din apropierea vetrei satului Trestenic de „**gârla Eremia**", care apare și pe Planul director de tragere de la începutul secolului XX, gârlă acordată satului de Irimia Crpescu proprietarul moșiei.

Tradiția orală menționează pentru o vale din apropierea satului Trestenic denumirea de Rătești, denumire menționată de dicționarul amintit da la sfârșitul secolului XIX[27]. Dacă în secolele anterioare primei mențiuni documentare a satului Trestenic această vale – Rătești – a fost locuită nu putem ști. Cert este că un document din 1437 vorbește de satul Rătești dăruit de domnitorul Vlad Dracul (1436, 1442, 1443-1447) dregătorilor Nan, Tatul și Stanciul[28]. Numele ei este asemănător unei denumiri de sat, decât denumirea unei simple văi, numită acum valea lui Bobe. În apropierea acesteia în anii 1960 prin săparea unui șanț de blocare a unui drum care ducea în incinta C.A.P. Trestenicu s-au găsit monede și morminte, ceea ce demonstrează că în apropierea acestei văi – Rătești – valea lui Bobe a existat un cimitir de sat. Autorul documentului nu menționează ținutul din care făcea parte, iar indicele de nume și localități al volumului nu îl localizează precis. În primii ani ai stăpânirii turcești satul își schimbă denumirea – consemnează tradiția orală – deoarece devine proprietatea turcului Eremia Trestenicool. Gârla satului este numită de localnici gârla Eremia. Terenul arabil din apropierea văii Rătești astăzi numită valea lui Bobe poartă numele de obște sau silițe. Peste 166 de ani de la prima atestare documentară a satului Trestenic din 1520 un document din 25 aprilie 1706 menționează numele lui Negrea Trestianu, care, împreună cu fratele său Dumitru, vând moșia trestienească lui Radu Cantacuzino.

---

[23] Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, Editura Academiei, 1963, p. 103.
[24] *Ibidem*.
[25] P.S. Antonescu-Remiși, *Dicționarul geografic al județului Vlașca*, București, 1891, p. 281.
[26] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 140.
[27] P.S. Antonescu-Remiși, *op. cit.*, p. 247.
[28] *Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, vol. I, București, Editura Academiei, 1966, p. 146 (în continuare, se va cita: D.R.H., B).

Satele Toporu și Trestenic sunt atestate documentar în Evul Mediu în secolul al XVI-lea. Au apărut și s-au dezvoltat pe așezări mai vechi credem din epoca dacică sau romană puse în evidență de Brazda lui Novac (val de pământ), menționată pe moșia comunei în apropierea satului Putineiu, cum am amintit, dar și de movila Toporului și movila Trestenic.

Vetrele acestor sate au migrat în condițiile instabilității social-politice din perioada feudală până în secolul al XIX-lea, uneori în secolele XX și XXI ca o consecință a creșterii demografice sau evoluții economice. Satele din zonă și-au schimbat de mai multe ori vetrele, denumirile, datorită în general proprietarilor moșiilor, boieri sau mănăstiri, români sau străini.

Un alt argument în sprijinul interpretării noastre îl constituie denumirile satului Trestenic în evoluția sa istorică: Trestenic, Popești-Tretenic, Grăjdănești-Trestenic, Odaia Trestenic, Trestenicul de sus sau Răzmirești. Denumirea de Trestenic este întâlnită nu numai în teritoriul actual al României, dar și la sud de Dunăre în Bulgaria[29], dar și estul Europei[30]. Este un nume credem de origine tracă, care corespunde unui teritoriu locuit în Antichitate de traci. Tradiția consemnează și denumirea Basarabia pentru satul Trestenic. Să fie vro legătură cu Basarab I Întemeietorul Țării Românești? Cert este că denumirea de Trestenic apare în documentul emis de cancelaria lui Neagoe Basarab (1511-1521) în 1520. Legat de acest document poate să fie și numele în tradiția satului a denumiri de Basarabia menționată mai înainte. Într-un hrisov, emis la 14 iulie 1520, cancelaria domnitorului Neagoe Basarab, în vechea cetate de scaun a Țării Românești – Târgoviște – întărește cu acte scrise *„lui Stoica și Fraților săi, Grozea și Badiul, ocine în Trestenic, toată partea lui Badiul Pârcei pentru că au cumpărat-o pentru 100 aspri". „Și lui Balea Oțelea, să-i fie în Capotești și în Trestenic oricât este partea lui pentru că îi este ocină veche și dreaptă și dedină"* [31]. După 1520 satul Trestenic este menționat de documente la intervale scurte de timp. La 23 aprilie 1527 Radu de la Afumați (decembrie 1522 – aprilie 1523, ianuarie-iunie 1524, septembrie 1524 – aprilie 1525 și august 1525 – ianuarie 1529. ginere a lui Neagoe Basarab, căsătorit cu Ruxandra, fiica acestuia) autorul unei acțiuni antiotomane, într-o perioadă când imixtiunile Porții în Țara Românească amenințau cu transformarea în Pașalâc menționează din nou satul Trestenic într-un hrisov prin care peste ocinele lui Albul „o slugă a domniei" sunt așezați, adică devin stăpâni ai acestor pământuri „frații acestuia Manciul și Stan"[32]. Un alt document din 1543 scris de Stan Roșul gramaticul domnitorului Radu Paise (1535-1545) întărește lui Dragul Culcerul, satul Trestenic *„partea lui Vladul toată și parte lui Badiul toată, și partea lui Stanimir toată și partea lui Roman toată, și partea lui Nan toată, și partea lui*

---

[29] O localitate Trestenic se află în apropierea orașului Ruse din Bulgaria.

[30] Documentele medievale menționează un sat Trestenic în Basarabia.

[31] D.R.H., B, p. 63

[32] *Ibidem*, B, III, p. 58, 59

Badiul toată, și partea lui Radomir toată, și partea lui Stoica toată, și partea lui Cotroșa toată, și partea lui Tudor toată, și partea lui Manea toată, și partea lui Tiha toată, și partea lui Badea toată, și partea lui Mazăre toată, și partea lui Stroe toată, oricât vor fi părțile lor, toate însă de-a lor bunăvoie, dinaintea domniei mele"[33]. Culcerul dregător fără rang înalt la curtea domnitorului se ocupa de proviziile pentru cămara domnitorului. Domnitorul Alexandru Mircea (1568-1577) delimitează satul Trestenic de jos de satele Trestenicu sus și Trestenicu de mijloc[34] într-un document din 1574.

„Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Carapcea cu frații săi, anume Radomir și Brătilă și Necula și Vladul și Badiul și Neagul și Lepădat și Cârstea și fraților săi, anume Brânză veche, și Oprea și Radomir și Micul și Stanciul și Popa Criva cu ceata lui și Banciul și Vlaicul cu fii lor, câți le va da Dumnezeu, ca să le fie ocină la Trestenicul de sus, pentru că le este veche și dreaptă ocină, moștenire"[35]. Documentul menționează că această ocină a fost hotărnicită în timpul domnitorului Alexandru Mirecea (Radu Paise). *„Această ocină, care este mai sus scrisă* – menționează documentul – *a fost hotărnicită încă în zilele răposatului Radu Voievod, fiul lui Vlad voievod, de către 12 boieri, de au hotărnicit cu sufletele lor. Ocina cesta din Trestenicul de sus era delimitată în vale la fântâna lui Cărstian și pe unde a fost fântâna lui Bolbore și piscul Surului și la drumul Racoviței, la ulmi, la lacul lui Cârstian și la padina seacă, la padina lui Pâță, la pisc până unde a fost fântâna lui Cârstian*"[36].

Toponimele locale de la 1574, în Manuscris german nr. 2 care însoțește Harta Militară austriacă din 1790/1791 sau din *Planul director de tragere* de la începutul secolului al XX-lea sunt menționate de tradiția locală numai în parte.

Tabelul nr. 1. *Toponime locale din documentele medievale în comparație cu tradiția locală*

Doc. 1571	Harta militară austriacă 1790/1791	Planul director de tragere de la 1900	Tradiția privind toponime locale
Fântâna lui Cărstian	Văile Zadului	Valea Dragului	Valea Dragului
Fântâna lui Bolbore	Valea Calului	Văile Vârtejului	Valea Calului, Valea Vârtej
Piscul Surului	Văile Trestenicului	Padina Surului	Padina Surului, Valea Trestenic
Drumul Racoviței	Văile Wârtejului	Drumul dintre Trestenic și Cacaleți	Drumul spre moșia Cacaleți

[33] *Ibidem*, B, IV, p. 173.
[34] *Ibidem*, p. 145, 146.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*.

Drumul Racoviței era drumul spre moșia Racovița și satul Cacaleți component astăzi al comunei Gogoșari. Piscul Surului nu era altceva decât un teren în formă de pisc cunoscut mai târziu sub numele de padina Surului, proprietate neamului surului cunoscut și astăzi de localnicii mai în vârstă. Padina Surului, denumirea era menționată pe harta austriacă din 1790/1791 pe harta României meridionale din 1860 și planul director de tragere din vremea primului război mondial. Referitor la denumirea padinei Surului tradiția menționează un anume cioban Surul venit cu oile din părțile Răsucenilor sat cunoscut și sub numele de Berbecari care s-a așezat într-o padină din apropierea pădurii de pe moșia Racovița numită în crâng. Iarna grea care a venit pe neașteptate a determinat atacarea turmei de oi de către lupii din pădurea amintită. Nu cunoaștem această întâmplare din documente, credem că este anterioară anului 1574 când apare pentru prima dată în documente „piscul Surului". Localnicii mai păstrează o vorbă „la piscul surului unde au mâncat lupii oile". Văile Zadului sunt văile acoperite cu arbori de conifere cu frunze căzătoare în formă de ace, astăzi acești arbori dispăruți din zonă.

În 1574 în spațiul geografic al actualului sat Tomulești existau trei sate cu denumirea de Trestenic. Documentul din 1574 delimitează satul Trestenicul de sus de Trestenicul de jos și Trestenicul de mijloc.

„Iar după aceia a venit satul Trestenicul de sus ***și satul Trestenicul de jos și satul Trestenicul de mijloc,*** *ei au venit înaintea domniei mele de au luat 12 boieri din zilele lui Radu Voievod, fiul lui Vladul, ca să înoiască pietrele și semnele. Iar ei nu au înoit pietrele ci au tras cu funia de-a curmezișul ocinelor de au scos Trestenicul de sus și de la apă și de la câmp. Iar după aceea, satul Trestenicul de sus, ei s-au jeluit i-au luat de-a lor bună voie, ei nu au umblat cu dreptate și după legea lui Dumnezeu ca să înoiască pietrele pe urma celor 12 boieri din zilele lui Radu Voievod, fiul lui Vladul Voievod, ci au stricat hotarele. Iar domnia mea au cercetat și au judecat, după dreptate și după lege, douăzeci și patru de boieri de au umblat pe urma celor doisprezece boieri, pe care i-au luat de voia lor. Astfel am aflat și am adeverit că cei doisprezece boieri de voie, ei n-au umblat cu dreptate ci au umblat strâmb. Iar acei douăzeci și patru de boieri, ei au așezat pietrele și le-au înoit pe urma celor doisprezece boieri bătrâni"* [37].

În timpul lui Mihai Viteazul (1594-1601) satul Trestenic este din nou menționat. Primul domn al tuturor românilor de dincolo și de dincoace de Carpați, pentru a crea o bază solidă domniei a creat un domeniu moșieresc. Birul și legarea de glie a megieșilor au determinat dezmembrarea unor sate. Deoarece unele sate au refuzat a plăti birul, exemplu satul Porumbeni „domnitorul s-a mâniat asupra lor și le-a făcut multă răutate"[38]. Satul Trestenicu este menționat de un alt document emis de cancelaria

---

[37] *Ibidem*, p. 146.

[38] Apud Ion Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie", IV, București, 1960, p. 502.

învingătorului de la Călugăreni împotriva Turcilor din 1595 pentru judecarea unei pricini între urmașii lui Manea Gomoiu și Oancea Gomoiu din satul Trestenic. Mihai Viteazul recurge la „șase megieși bătrâni" care au jurat cu sufletele lor „că n-a fost Oncea[39] Gomoiu nici un amestec cu Manea Gomoiu și cu aceiași mai sus zisă ocină". Satele lui Mihai Viteazul constituiau un domeniu domnesc, boieresc care cuprindea 40 de sate cu un venit anual de 1 500 000 piaștri[40]. Existența satului Trestenic este dovedită și de descoperirea unei monede cu efigia regelui Sigismund al III-lea al Poloniei în curtea bisericii satului Trestenic.

Un document din 1602 din vremea lui Simion Mogilă (noiembrie 1600 – iulie 1600, noiembrie 1601 – iulie 1602) confirmă faptele menționate că acest sat a aparținut domeniului lui Mihai Viteazul. *„Satele au fost drepte domnești cumpărate de răposatul Mihai Voievod pe aspri gata, de la megieși* – subliniază documentul – *justificând astfel hotărârea domnitorului de a le da lui Pană Vistierul pentru dreaptă și credincioasă slujbă pe care a slujit-o domniei mele"*[41].

Analiza acestor documente permite câteva concluzii:

Satul Trestenic cumpărat de Mihai Viteazul de la megieși a fost un sat de țărani liberi, moșneni. Devine un sat aservit începând cu noul proprietar Mihai Viteazul. Pană vistierul care îndeplinește dregătorii dintre cele mai înalte, mare stolnic în 1593, mare comis între septembrie 1593 și septembrie 1594 în 1598 era mare ban[42] este răsplătit cu satele Trestenic, Toporu dar și cu sate apropiate, Crevenicu, Copăceni. Obligațiile fiscale ale țărănimii aservite, rumâni s-au intensificat după domnia lui Mihai Viteazul datorită dominației otomane și a abuzurilor boierimii. Țăranii aserviți din unele sate recurg la răscumpărarea din rumânie, iar atunci când nu pot, recurg la fugă părăsind satele de baștină. Întreg veacul al XVII-lea este caracterizat prin „pustiirea sau spargerea" a numeroase sate din cele trei țări românești[43]. Peste 12 ani de la hrisovul lui Simion Moghilă din 1602 satul Trestenicul este menționat din nou (în 1620) când „ocina lui Tudoran și Vâlcomir a fost cumpărată cu doi cai însemnați în zilele bătrânului Alexandru Voievod"[44]: *„Și au avut și cărți – acte de proprietate – Tudoran și Vâlcomir din Trestenic dar le-au pierdut în răutăți"*[45]. *„În 1635 doisprezece megieși, Bealciu din Păhulești, Manea și Neagu din Cuncești, Leaua*

---

[39] D.R.H., B, XI, p. 129, 130.

[40] Ion Donat, *op. cit.*, p. 469-470.

[41] *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească*, veacul XVII, vol. I, București, Editura Academiei, 1958, p. 31 (în continuare, se va cita: D.I.R., B).

[42] N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, Editura Științifică, 1971, p. 77.

[43] Matei Vlad, *Istoria medie a României*, partea a II-a, *veacul al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea*, București, 1975, p. 35 și urm.

[44] D.R.H., B., vol. XIII, p. 456.

[45] *Ibidem.*

din Trestenic, Calonfir din Găurici, Mihăilă din Brânceni, Mierlea din Blatov, Paraschiv din Guziani, adeveresc lui Drăghici spătar și Fota postelnic feciorii popei logofăt, că fiind luați de satul Mihăilești județul Teleorman cu răvașe domnești, înaintea domnului Matei Basarab (1632-1654) în divan ca să jure că oamenii din sat s-au vândut rumâni numai capetele lor fără ocine"[46]. Peste patru ani, în 1639, popa Aldea din Trestenic apare ca martor într-un zapis de vânzare a moșiei Drăgănești, *„către Gheorghe fost mare agă moșie vândută acestuia de către Danciul fiul popei Oprea pentru a se răscumpăra din rumânie căci a fost rumân din zilele lui Leon Vodă"* (Leon Tomșa)[47]. *Ioan Logofătul cumpără la 4 noiembrie 1649 două livezi în satele Cristinești și Trestenic*[48].

Din documente constatăm permanentul conflict privind proprietățile între megieși (țărani liberi) și boierimea locală laicală sau ecleziastică.

Zapisul prin care megiași din Răzmirești[49]: *Ghinea, Radu, Miliman, Gheorghe, Badea și Neagu adeveresc stăpânirea lui Stan și a fraților lui: Mihăilă, Damaschin și Radu pe ocina din Răzmiriști și Clinoveani, de 2 000 aspri. Aceștia, fiind rumâni a doamnei Ilinca, fata lui Pătrașco voievod în zilele lui Matei Basarab voievod, cum au fost și ai moșului ei Mihai voievod, neavând putere din casele lor să se răscumpere de la Ilinca, au dat Stan, ginerele lui Cîrstian și frații lui, cei 2 000 de aspri; de asemenea, adeveresc că are Stan moșie de zestre de la socrul său, Cîrstian, de 300 de aspri, Martori: Neagu din Singureni, popa Dobrotă din Baba, și* ***Ivan Lupu și Paraschiv din Trestenic***.

Antonie voievod – din Popești (1669-1672) recurge la doisprezece boieri pentru a delimita moșia „jupânesei Ancuța de a megieșilor din satul Trestenic"[50]. *„Deci noi scrisam cei doisprezece boieri zapisul amintit – am cercetat și am adeverit cu sufletele noastre, cum a fost înainte dreptate și am dat să fie Paraschiva brat Șerban, și cu verii ei la iazul lui Dobre moșie de zece ughi"*[51]. Moșia Paraschivei *„a fost a lor de la moșul lor"*menționa documentul amintit. *La 10 ianuarie 1674, Radul mazil din Trestenic vinde 6 ughi din moșia sa*[52].

Secolul al XVII-lea aduce din punct de vedere social și economic noi transformări în lumea satelor de pe valea Porumbenilor. Preoții din zonă, de menționat că la sud[53]-est de Drăgănești-Vlașca exista o mânăstire menționată

---

[46] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), Mănăstirea Sf. Ioan, XI/3 și XI/4.

[47] Idem, Mitropolia Țării Românești, mss. 256, f. 656.

[48] *Ibidem*, mss. 135, f. 91.

[49] *Catalogul Documentelor Țării Românești*, vol. V, București, 1985, doc. 442, p. 212; S.A.N.I.C., Mitropolia Țării Românești, CXVI/36; *ibidem*, mss. 135. f. 249-249v.

[50] S.A.N.I.C., Mitropolia Țării Românești, mss. 256, f. 656.

[51] *Ibidem*, mss. 135, f. 389v.

[52] *Ibidem*.

[53] Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, Editura Științifică, 1957, *passim*.

de un document domnesc în 1648 și de harta rusă din 1835, au fost principalii cumpărători de ocine în satul Trestenic ca de altfel și în satele vecine. Majoritatea acestor vânzări de ocine menționate de documente s-au realizat către Popa Lambe Grăjdănescu. *„Adică eu Marica datam, zapisul meu la mâna nepotului meu, popa Lambe, precum să se știe că am vândut partea mea de moșie din Trestenic, de ughi 20, pe bani gata, și de bună voia mea și cu știrea vărului meu Dobre și această moșie să fie stăpânitoare lui și feciorilor lui câți Dumnezeu îi va da"*[54], zapis din 15 februarie 1711 făcut în prezența mai multor oameni „mărturie care se vor iscăli mai jos". Peste un an 1712 *„Marica a lui Vlad dinpreună cu feciorii săi anume Ispas, Sima și Ion, vând lui popa Andrei o parte din moșia lor"*[55]. *„Cu porunca măriei sale Ștefan Voievod (1714-1715) doisprezece mari boieri au fost trimiși în 1714 să delimiteze pământurile lui Preda Mârșan, popa Frâncu și Dobre Răul și cu a lui moșteni din Trestenicul de jos"*[56].

Popa Frâncu pentru a marca hotarul moșiei sapă o groapă de cca 3m cunoscută de localnici sub numele de groapa turcului, de documente groapa Frâncului. Pentru delimitare moșiei, popa Lambe Grăjdănescu (n.n.) poseda, în 1728, în acest scop, „un zapis de la logofătul Hera Brezoianu pentru împărțirea moșiei"[57]. Acest document, dar și altele care-l menționează pe popa Lambe Grăjdănescu , determină numirea în documente începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea a unei părți a satului Trestenic cu numele Trestenicu-Grăjdănești. Grigore Popescu vinde în 1717 nepotului său Bunea părți de moșie[58], din Trestenic.

Datorită neînțelegerilor dintre proprietarii moșiilor din satele Toporu și Trestenic domnitorul Grigore al II-lea Ghica (1733-1735), în 1735 dă o *carte de hotărnicie* pentru cele două moșii[59]. Cu toate că satul Trestenic apare în cca 11 documente el nu este menționat pe harta lui Constantin Cantacuzino din 1700, comentată de Constantin C. Giurescu[60].

Acest izvor cartografic nu prezintă decât o parte din satele Țării Românești, care, categoric, depășesc cifra de 526 localități, dată de harta respectivă. Între anii 1711 și 1733 cercetările din arhive au pus în evidență cca 13 locuitori ai satului Trestenic care au vândut pământurile către popa Lambe Grăjdănescu, numai un singur document menționând vânzarea către popa Andrei[61]. Aceste

---

[54] S.A.N.I.C., mss. 135, f. 389.

[55] *Ibidem*, mss. 135, f. 390, doc. CXXIV/5 (Mitropolia Țării Românești).

[56] *Ibidem*, mss. 135, f. 390 v.-391, doc. CXXIV/6 (Mitropolia Țării Românești).

[57] *Ibidem*, mss. 135, f. 390 v.-391, doc. CCCVIII/1 (Mitropolia Țării Românești).

[58] *Ibidem*, mss. 135, f. 392, doc. CXXIV/9 (Mitropolia Țării Românești).

[59] *Ibidem*, mss. 135, f. 395 v., doc. CCCVIII/1 (nr. 21) doc. CCXC/26 (Mitropolia Țării Românești).

[60] C. Giurescu, *Harta stolnicului. Constantin Cantacuzino, o descriere a Munteniei de la 1700*, extras din „Revista Istorică Română", vol. XIII, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 15.

[61] Vezi în acest sens, S.A.N.I.C., mss. 135.

aspecte pun în evidență existența satului în perioada 1711-1733. Studiind documentele referitoare la satul Trestenic prezentăm mai jos un tabel cu vânzările de pământuri către popa Lambe Grăjdănescu, începând cu 1711, specificând atunci când documentul consemnează valoarea suprafeței vândute[62].

Tabelul nr. 2. *Acte de vânzare către Popa Lambe Grăjdănescu în epoca medievală*

Nr. crt.	Anul	De la cine a fost cumpărată ocina	Suprafața
1.	1711	Marco nepotul lui Lambe	
2.	1712	Dobre Burnaz	
3.	1725	Ioniță a lui Gligore	3
4.	1728	Stan sin Dobre Răul	20
5.	1730	Popa Chiriță	12
6.	1730	Dobra preoteasa	12
7.	1731	Iordache sin Mihai	12/1/2
8.	1731	Antoana fata popei Andrei	10
9.	1731	Soare sin Costea frate și cu vărul lor	10
10.	1733	Neagoe și cu surorile sale	20
11.	1734	Popa Dobra	-

Este perioada domniilor fanariote în Țara Românească caracterizate prin creșterea puterii boierimii grecești și mărirea obligațiilor țărănimii de la o domnie la alta. Sub domniile fanariote au loc cele mai multe vânzări de pământuri, sau sunt amanetate la cămătarii din Giurgiu de origine străină.

Un document din 1728 menționează două femei din satul Trestenic care împrumută bani de la Hagii Husein din Giurgiu. Ilinca și respectiv Bara împrumută prima 10 taleri a doua o sumă neprecizată, dar amândouă documente menționează că au fost puse zălog moșii de 12 galbeni și respectiv 12 taleri[63]. Același Hagi Husein din Giurgiu poseda un zapis din partea lui Coman fiul lui popa Chiriță pentru vânzarea pământului pentru neplata unei datorii, recuperat în cele din urmă prin plata împrumutului de către acesta[64]. Într-o foaie privind trăsurile moșiei Trestenic (hotarele moșiei, n.n.) din anul 7242 popa Lambe Grăjdănescu figurează cu 600 de stânjeni, iar Ștefan Paharnicul cu 180 de stânjeni[65].

---

[62] Tabelul a fost întocmit pe baza *Indicelui cronologic nr. 1 și nr. 2*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1986.

[63] S.A.N.I.C., mss. 135, f. 292, 394.

[64] *Ibidem*.

[65] *Ibidem*, f. 395v.

Începând din deceniul al patrulea al secolului XIX moșia popei Lambe Grăjdănescu este numită „de cumpărătoare"[66], denumire adoptată și de localnici și care persistă și astăzi. Pământurile cumpărate de Popa Lambe Grăjdănescu în perioada 1711-1734 se aflau în locuri diferite ale moșiei Trestenic, printre pământurile megieșilor din acest sat. Popa Lambe Grăjdănescu cere autorităților județene și domniei „strângerea moșiei". Numai așa se explică porunca domnească către ispravnic și al doilea portar „pentru alegerea moșiei popei Lambe" în 1734[67]. Pentru stăpânirea moșiei lui popa Dobre, Popa Lambe Grăjdănescu recurge la cartea de judecată a lui Stravache căpitanul de Hodivoaie[68]. Stăpânirea moșiei Trestenic de către preoți, determină adoptarea numelui de Trestenicu Grăjdănești de către locuitorii cătunului de pe moșia preotului Lambe Grăjdănescu și de Trestenicu-Popești de către megieșii de pe moșia stăpânită de celelalte fețe preoțești, denumiri acceptate de locuitorii satului, dar și de autorități în documentele oficiale. Trestenicu-Popești și Trestenicu Grăjdănesti sunt două cătune care vor fi menționate în permanent în secolul XIX dar și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Acest aspect poate fi urmărit pe hărțile județului Vlașca din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Abuzurile din timpul regimului fanariot, lipsa unor instrumente pentru creșterea și strângerea dărilor către domnie determină domnitorul Constantin Mavrocordat să desființeze rumânia în 1746 printr-o reformă prin care țăranul devenea liber din punct de vedere juridic, obligat la 12 zile de clacă pe an către proprietar[69]. În lumea satelor din Vlașca proprietățile funciare, daniile, actele de vânzare, moștenirile au generat trei categorii de țărani: rumâni (țărani aserviți boierilor și mânăstirilor), robi țigani, țărani liberi, sau megieși. Studiul documentelor menționate referitoare la satul Trestenic pun în evidență existența acestor trei categorii de locuitori ai satului.

„O istorie adevărată ne lipsește. Ea zace încă sub praful Hronicilor și documentelor contemporane", scria Nicolae Bălcescu[70]. *„Toți câți s-au îndeletnicit în scrierea istoriei nu ne-au dat decât biografia stăpânitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acurateţe instituțiile sociale, ideile, sentimentele, comerțul și cultura intelectuală a vremurilor trecute. Cât de mare trebuință avem însă de asemenea istorie. Soarta părinților noștri a pregătit pe a noastră: instituțiile lor sunt baza instituțiilor noastre. Însă mai cu seamă am vedea că în acele veacuri ce le numim barbare, părinții noștri adoptaseră instituții întemeiate pe niște principuri pe care publiciștii de acum ai Europei luminate le găsesc ca cele mai raționale.*

---

[66] *Ibidem*, f. 398v.

[67] *Ibidem*, f. 298v., 295v.

[68] *Ibidem*, f. 396v., 397v.

[69] Constantin Corbu, *op. cit.*, p. 95.

[70] N. Bălcescu, *Opere alese*, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 54.

Într-însa am vedea că drepturile sfinte ale omenirii au găsit totdeauna apărători într-această țară, că părinții noștri le-au cunoscut, le-au prețuit, s-au jertfit pentru dânsele și dacă nu ni le-au lăsat întru întregimea lor, vina n-a fost a lor, ci a grelelor împrejurări în care s-au aflat, căci ei se luptară vitejește și-nvinseră mai multe stavile decât am avea noi a întâmpina dacă am avea inima să urmăm păsurile lor. Dar a face un tot din amănunturile ce se află răspândite în deosebitele uvrajuri și documente, este o lucrare lungă și anevoie. Ea cere, pe lângă alte calități, o răbdare, o erudiție și o agerime de minte care se pot întâlni într-un același om".

Satele românești medievale în funcție de forma de proprietate se împărțeau în: sate libere de moșneni sau megieși; sate aservite formate din rumâni boierești; sate mixte formate din megieși și rumâni în Muntenia și vecini în Moldova.

Moșnenii sau megieșii erau țărani liberi organizați în obști sătești. Rumânii constituiau țăranii aserviți, iar țiganii, robi se ocupau cu meșteșugurile la conacele boierești, fiind numiți în documentele medievale. Slugi și muzicanți sunt menționați de documente din epoca medievală, ațigani. Unele sate din zonă în documente din secolul al XIX-lea, au astfel de denumiri legate de starea țăranilor; exemplu satul Moșteni. Altele, cum este satul Răsuceni, sunt menționate până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cu denumiri legate de ocupații, exemplu Berbecari sau obștea sătenilor din Răsuceni. Țiganii sunt menționați într-un document referitor la satul Trestenic, în Catagrafia din 1831 numai în satul Prunari. Obștea sătească a fost identificată cu satul, în acest context, sfatul obștii fiind asigurat de „oameni buni și bătrâni" cum menționează tradiția. Rumânii, țărani aserviți nu sunt menționați de documentele referitoare la satele Toporu și Trestenic decât în documentele emise de cancelaria lui Mihai Viteazul cum am amintit.

Prin abuzul proprietarilor de pământ, „rumânii" din unele sate vecine au fost reduși la condiția de robi. Stăpânii satelor, spune actul de dezrobire al lui Constantin Mavrocordat din 1749, s-au obișnuit „a vinde pe vecini" ca pe robi și a-i împărți cu împărțeala ca pe țigani și a da numele lor în foi de zestre, și a-i despărți pe copii de părinți, luându-i în casă la slujba lor și a-i muta de la un loc la altul".

Constantin Mavrocordat cu șase domnii în Țara Românească (1730, 1731-1733, 1735-1741, 1744-1748, 1756-1758, 1761-1763) și patru în Moldova (intercalate între cele din Țara Românească)[71] a dezrobit pe „rumâni" în 1746 printr-un document considerat **o adevărată constituție**, desființând *rumânia*. Documentul acorda țăranilor, în anumite limite, libertatea personală, dar menținea servitutea reală.

---

[71] Petru Demetru Popescu, *Dicționar de personalități istorice, Voievozi, principi, domnitori, regi*, București, Editura Niculescu, 2005, p. 170.

La 5 august, scrie Dionisie Fotino[72], în *Istoria Daciei*, boierii nu aveau dreptul să scoată mai mult de un om dintr-o casă la muncă (n.n.) „măcar câți feciori va avea omul". De remarcat un studiu privind *Constituția* lui Mavrocordat scris de Arion în limba franceză, la Paris în 1890.

„Că vecin va să zică, sătean megieș fără moșie, atât numai că din sat nu este volnic ca să iasă". Vecinul și rumânul dezrobit de Constantin Mavrocordat este liber numai în sensul că nu poate fi vândut, dar rămâne legat de glie. În Țara Românească, claca era fixată la 12 zile pe an pentru rumâni și la 6 zile pe săptămână pentru rumânii boierești și mânăstirești fugiți de pe moșie. Alexandru Ipsilanti, domnitorul cu două domnii în Țara Românească (1774-1782, 1796-1797) și una în Moldova (1787-1788)[73], printr-un *pitac* din 1780[74], constată că locuitorii urmează uneori pravile împărătești, iar alteori obiceiul pământului. În realitate, *„când cu pravilele strica obiceiurile, când iarăși cu obiceiurile se împotriveau pravilelor"*. Pentru lotul primit de la proprietar în afară de clacă, țăranul este obligat să dea zeciuială din toate roadele obținute (a zecea parte din fân, grâu, din orz, predate la aria stăpânului, trei bani de stup și doi bani de capră). Râmătorii nu sunt impuși, dar țăranii nu-i pot băga la jir în pădurile stăpânului. Tot astfel se interzice țăranilor să pescuiască în bălțile moșiei.

„Așezământul" din 1780 al domnitorului Ipsilanti prevedea: recunoaște dreptul cultivatorului asupra ogrăzii și locurilor defrișate, de el, asupra curăturilor; în caz de arendare, dreptul de *protimisis*, față de alți pretendenți la cumpărare de ocine; acordă lucrărilor efectuate în regie, o urcare de tarif: pogonul arat, de la 60 de bani la un leu, prașila unui pogon de porumb, de la 60 de bani la 90 de bani, ziua de coasă, de la 24 la 39 de bani, ziua de seceră, de la 18 la 36 de bani; rumânii, țărani aserviți, se răscumpără, sau refuză claca oferind slotul de răscumpărare.

Țăranii satelor Trestenic și Toporu sunt rumâni din 1595, o parte dintre ei deoarece documentele menționează și megieși în aceste sate, începând cu 1746 pot să-și recupereze libertatea, conform *Constituției* lui Mavrocordat, cu 10 taleri[75]. Între 1797 și 1810 veniturile moșiei Trestenic și Foteasca (Dândari) sunt date în arendă logofătului Nicolae[76]. Moșia Trestenic și Bâțcoveni între 1811 și 1814 sunt arendate pentru 190 de taleri lui Teohari Dimitriu și Vasile Căpitanul[77]. Cumpărările de pământuri din satele Trestenicu de boierii din sfatul domnesc continuă și în secolul al XIX-lea, menținând tradiția din secolele anterioare. Cum se poate observa din documentele prezentate, satul

---

[72] Apud Dionisie Fotino, *Istoria Daciei*, Colecția Euxin, traducere din grecește de G. Sion, București, Editura Valahia, 2008.

[73] Petru Demetru Popescu, *op. cit.*, p. 146.

[74] Apud Dionisie Fotino, *Istoria Daciei...*, p. 505.

[75] Constantin Corbu, *op. cit.*, p. 95.

[76] S.A.N.I.C., mss. 158, f. 3, 59; mss.-145, f. 11.

[77] *Ibidem*, mss. 157, f. 9.

Trestenic sau satele cu denumirea Trestenic apar în documente până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Bauer menționează în lucrarea amintită satele Răzmirești, Popești, Borumbeni, Popoire. *„Popoir situe le long de la rivier de Glonza jusqu'a l'endroit on elle fe jehe dans le Teleorman"*. Paradoxal, aceste sate nu apar pe Harta militară austriacă din 1791/1792. Pe respectiva harta sunt menționate văile Trestenicului și văile Toporu, valea Porumbenilor, văile Wârteju, Văile Zadului și Săpătura. La 26 iulie 1818, serdarul Răducanu vorbește de o condică cu sineturile (actele) moșiei Trestenic[78]. În 1823 Radu Zlătan devine arendașul unei părți din moșiile Trestenic, Dandara de pe moșia satului Topor, Mircești și Răzmirești[79]. Pe baza *actului de danie* din 1825, la patru ani după revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821, Scarlat Mihălescu prezintă spitalului „Iubirea de oameni" o listă cu sineturile (actele) moșiei dăruite. Desele războaie ruso-austro-turce de la începutul secolului al XIX-lea, epidemiile de ciumă au contribuit la depopularea satelor din Vlașca. Țăranii aserviți lipsiți total de inventar agricol, nu posedau altceva decât o locuință tip bordei, și câteva animale domestice. Nimic nu-i împiedica să plece de pe o moșie pe alta, când exploatarea se accentua. În 1929, când în urma Tratatului de la Adrianopole „ispravnicul de Vlașca veni la Giurgiu toate satele erau pustiite în afară de Malu"[80].

Depopularea satelor din Vlașca a fost cauzată și de epidemiile de ciumă din 1795, din 1813, epidemie cunoscută sub numele de ciuma lui Caragea și din 1828/1929. Epidemia de holeră din 1831 a decimat o parte din locuitorii satului Trestenic, cadavrele fiind îngropate în propriile bordeie. Interzicerea părăsirii satelor de către prevederilor Regulamentului Organic pus în aplicare în 1831 a contribuit la popularea satelor din Vlașca și din Țara Românească. Pe harta rusă din 1835 sunt menționate: odaia Trestenic și Popești împreună cu satele Stânești, Târnava de jos, Târnava de sus, Putineiu, Cacaleți.

Satul Toporu

Denumirea satului este de origine slavă, după cuvântul care desemnează o unealtă sau armă de apărare sau luptă de origine slavă – toporul. *Dicționarul geografic al județului Vlașca* amintit, consemnează pentru Toporu denumirea de „movilă mare și veche" fără altă precizare[81]. Asemenea movile, întâlnite în Câmpia Română în imediata apropiere a satelor, sunt mormintele căpeteniilor cumane, popor migrator venit pe teritoriul patriei noastre prin secolul al XI-lea[82].

---

[78] Idem, Mitropolia Țării Românești, doc. CCXC/56.

[79] Idem, mss. 162, f. 25v., *Indice cronologic nr. 2*, Mitropolia Țării Românești, doc. CCXC/56.

[80] Apud *Monografia județului Vlașca*, Giurgiu, 1943, p. 58.

[81] P.S. Antonescu-Remiși, *op. cit.*, p. 247.

[82] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Editura Științifică, 1974, p. 199.

Întâlnite în număr mare în zona de la nord de Câlnişte în apropierea comunei Drăgăneşti-Vlaşca, ne îndreptăţeşte să afirmăm că este vorba de puncte de observaţie ale unui drum roman, pe drumul spre cetatea Sexta Gintaprista, actualul oraş Russe din Bulgaria de astăzi, cetate romană pe Dunăre. Aşezate la drumul mare al „ciocoiloru", mijloc de comunicare cu cetatea Giurgiu, devenită raia în 1417, satele Toporu şi Trestenic s-au aflat permanent în contact cu stăpânirea turcească. Graniţa cu raiaua Giurgiu este marcată de o cruce la cca 20 km de comuna Toporu, lângă gara Stăneşti din apropierea satului cu acelaşi nume. Acest aspect menţionează existenţa drumului actual Giurgiu Drăgăneşti-Vlaşca şi în perioada medievală cu menţiunea că trecea prin satele Porumbeni, Răsuceni şi Baba unde exista o mănăstire la vest de satul Costieni sau Asan Aga făcea joncţiunea cu drumul Bucureşti-Drăgăneşti-Alexandria. Amintirea stăpânirii turceşti cu abuzurile şi lipsa disciplinei în armata care au determinat bandele de serderghechici să jefuiască satele din apropierea Dunării[83], s-a menţinut în tradiţia satului Toporu. Turcul Asan Aga proprietarul moşiei Toporu din secolul XIX avea o cârciumă la drumul mare al Vlăsiei. Ciutacul turcului venit după banii de cârciumărit se amorezase de fata frumoasă a cârciumarului. Acesta, cârciumarul, nedorind legătura la omorât cu un topor[84]. De la această întâmplare a devenit denumirea satului Toporu. Credem că este un eveniment mult mai îndepărtat înainte de secolul al XVI-lea. Un preot care a scris o lucrare de licenţă despre Bisericile din câmpia Burnazului, menţiona că satul „s-a format pe moşia marelui clucer Constantin Steriade. Primii locuitori au fost ciobanii care au venit cu oile la păşune pe moşia lui. Se pare că ei au dat şi numele satului de *Toporu* căci mulţi dintre ei erau de peste munţi din satul Toporcea judeţul Sibiu. Multă vreme la începuturile lui satul era împărţit în trei părţi şi se numea Toporul de sus, de mijloc şi de jos"[85]. De menţionat că primul document menţionează satul cu denumirea **Topol** (1595), pentru ca Bauer (1887) să-l menţioneze **Popoire**, iar pe unele hărţi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (de ex. harta drumurilor 1887), să fie consemnat **Popor**.

Între 1800 şi 1860, documente pun în evidenţă existenţa satului, cu toate că nu apare pe harta rusă din 1831 şi din 1853. Pe respectiva hartă între Drăgăneşti şi Văile Trestenicului apar trei *odăi*, aşezări izolate probabil ale oierilor veniţi în zonă. Acest aspect credem că vine în sprijinul menţionării în documente a denumiri de Toporu de mijloc, cele trei *odăi* din zonă fiind foarte apropiate unele de altele pe respectiva hartă.

---

[83] H.Dj. Siruni, *O năvălire necunoscută a bandelor turceşti în teritoriile române în 1769*, în „Revista Arhivelor", 1940, nr. 1, p. 6-59.

[84] P.S. Antonescu-Remişi, *op. cit.*, p. 247.

[85] Pr. Niculescu P. Gheorghe (comuna cămineasca-Vlaşca), *Bisericile de pe Burnazul Vlăsiei*, Bucureşti, Institutul Teologic, 1935.

La 6 mai 1519 Neagoe Basarab (domnitor erudit, autorul unei lucrări de o importanță deosebită pentru vremea sa, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* în care sintetizează conceptul său politic pentru conducerea țării), întărește „lui Mușat cu fii săi" și lui Gheorghe" moșie în Topol (Toporu) „ca să le fie de ocină și de ohabă lor și copiilor lor, nepoților și strănepoților"[86]. Documentul nu menționează hotarele satului deoarece erau îndeobște cunoscute în comparație cu satele nou înființate pentru care documentele specifică hotarele acestora sau originea lor. Ocinele lui Mușat și Gheorghe din Topol au fost cumpărate conchide documentul „din partea lui Albul jumătate, pentru 120 aspri". Cu Mușat din Topol sunt menționați și alții din Milcoveni, Găleteni, Letca.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, la 1 august 1570 „Rusin cumpără partea de ocină a lui Bogdan din drumul Bercenilor și hotarul Toporului pe 190 de aspri[87].

Drăghici Cantacuzino, fiul lui Constantin Cantacuzino mare postelnic, care a urmat toate treptele dregătorie de la mare logofăt la mare postelnic[88] era proprietarul a o parte din satul Toporu la 4 noiembrie 1649. *„Drăghici vel și cu feciorii lui câți Dumnezeu îi va da, ca să fie lui ocină în Topora ot sud Vlașca, anume Vișan cu feciorii lui și cu toată partea lui de moșie din Topora"*[89], iar în 1689 căpitanul Trifan din Târnava cumpără moșie de 100 stânjeni de la Ciuhani feciorul lui Radu Căpățână din Topora[90]. Un zapis din 1717 referitor la cumpărarea unei părți de moșie din Trestenic de popa Lambe menționează că la hotarul Trestenicului de jos „are moșie și Marica lui Stroe nepotul lui Dobre Răul din Toporu moșie"[91].

Neînțelegerile dintre proprietarii moșiilor Toporu și Trestenic determină domnitorul Grigore al II-lea Ghica într-un document din 1735 menționat, referitor la satul Trestenic o carte de hotărnicie. În 1738 moșiile Toporu și Trestenic sunt închinate Mitropoliei[92]. În 1810 Bălașa, fiica lui Matei Popescu, vinde o parte din pământurile sale din Toporu paharnicului domnitorului Caragea, Scarlat Mihilescu[93]. Confirmarea vânzării este dată de serdarul Mihai Popescu, tatăl Bălașei, și paharnicul Ioniță Dinculescu ginerele Bălașei. Patru ani mai târziu logofătul Scarlat Mihălescu dăruiește moșia din Toporu spitalului Filantropia din București[94]. Pe baza actului de danie din 1825, la patru

---

[86] D.R.H., B, vol. II, p. 382-383.
[87] D.I.R., B, p. 369.
[88] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 137.
[89] Nicolae Iorga, *Documente cantacuzino*, București, 1911, p. 11.
[90] S.A.N.I.C., mss. 135, doc. CCX/8.
[91] *Ibidem*, f. 390-391, doc. CCIV/6.
[92] *Ibidem*, f. 396v.-397v., doc. CCIV/6.
[93] *Ibidem*, mss. 157, f. 9.
[94] *Ibidem*.

ani după revoluția lui Tudor Vladimirescu de la 1821, Scaralat Mihălescu prezintă spitalului „Iubirea de oameni" o listă cu sineturile (actele) moșiei dăruite.

Satul Tomulești

În deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea proprietarul moșiei Trestenic devine pitarul State Tomulescu care, în această perioadă, este și arendașul moșiei Toporu[95]. Construindu-și conacul și acareturile la nord de satul Trestenic, în împrejurimile acestuia se așeză țăranii care locuiau pe moșia sa, formând o nouă așezare care va fi denumită cu numele proprietarului, Tomulescu-Tomulești. În vorbirea curentă a locuitorilor satului Trestenic există expresia merg la „state", evident la satul de pe moșia lui State Tomulescu, numit Tomulești. Satul s-a format treptat începând cu 1838.

Satul nu apare pe Harta austriacă din 1791, unde este menționat satul Budeni pe văile Wârtejului, la est de văile Trestenicului. Catagrafia din 1831 menționează, pentru satul Beiu de jos, că este așezat pe moșia Pitau în plasa Hodivoaii din județul Vlașca[96]. Satele Toporu și Trestenic nu apar pe harta rusă din 1835 comentată de C.C. Giurescu, care menționează numai Odaia Trestenic, așezare sezonieră. Un Plan al moșiei Toporu din 1838, numește moșia Ciocănesca și Negreasca. Satul Tomulești, pe lângă documentele din perioada 1831-1860 prezentate, este menționat și de **Monumentul funerar al familiei State Tomulescu**, realizat de sculptorul Karl Storck primul profesor de sculptură la Școala de arte frumoase din București (Școala de Belle-Arte, fondată de Theodor Aman în 1864). Monumentul întemeietorului satului Tomulești constituie, alături de celelalte sculpturi realizate și prezentate mai jos, capodopere care fac parte din patrimoniul național, acesta fiind înscris în lista monumentelor istorice din comuna Toporu alături de conacul Noica și Biserica *Sf. Paraschiva* din satul Trestenic. Pentru a evidenția importanța monumentului lui State Tomulescu prezentăm câteva aspecte legate de creatorul monumentului. **Karl Storck** (n. 21 mai 1826, Hanau, Germania – d. 18 mai 1887, București*) a fost un sculptor român de origine germană, stabilit în București din 1849. „Acesta a realizat sculpturii statuare, portretistice și decorativ-monumentale și a introdus simbolistica mitologică și alegorică în sculptura românească. Împreună cu Paul Focșeneanu, a creat monumentalul basorelief de pe frontonul Universității din București (distrus în timpul bombardamentelor aeriene americane din 4 aprilie 1944), executat în stil neoclasic". Sculpturile realizate: opera „Domnița Bălașa", „Spătarul Mihail

---

[95] Arhivele Naționale, Direcția Județeană Giurgiu (în continuare, se va cita: A.N.D.J. Giurgiu), fond Ocârmuirea județului Vlașca, dosar nr. 61/1837, nepaginat.

[96] S.A.N.I.C., Ad-tive noi, Obștească catagrafie, dosar nr. 266/1831; Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 168.

* www.wikipedia.com.

Cantacuzino", „Ana Davila" se caracterizează prin valorificarea cuceririlor academismului, cât și prin realismul viziunii. Ca portretist, a realizat bustul lui Theodor Aman și al lui C.A. Rosetti. Operele lui Karl Storck prin construcția solidă a volumelor și prin păstrarea detaliilor semnificative sunt migălos modelate, cum se remarcă și monumentul State Tomulescu, din anul 1863.

Monumentul State Tomulescu, vedere de ansamblu Cod LMI: GR-IV-m-B-15 129. Inscripția: *„Aici dzace tulpina State Tomulescu mort la 6 dzile, după fiul Seu George Tomulescu în etate de 88 de ani Gasindu în locu două imlădițe din fica sa Ellena"*. Carlo Storc

Inscripția pune în evidență înființarea satului Tomulești pe moșia sa. Îngerul, gânditor cu o cunună de lauri în mâna stângă veghează mormântul. Mâna dreaptă are cotul așezat pe o placă cu inscripția „Ecca Omul". Cu trupul așezat pe un bust pe care sculptorul Stork l-a modelat prin proeminențe care amintesc de solzii de pește, semn al vulnerabilității trupului omului în fața bolilor, în credința populară, îngerul este gânditor asemenea omului State Tomulescu care pierduse prin deces copiii. Monumentul State Tomulescu, înscris în lista monumentelor istorice din România, cum am amintit, s-a aflat în custodia primăriei Trestenicu-Popești și Tomulești a primăriei Tomulești și din 1968 a primăriei Toporu. O privire de ansamblu a acestei fotografii prezentate

în premieră de autor pune în evidență aspectul dezolant, neigienizarea și împrejmuirea precară a monumentului, lipsa tăbliței de prezentare pe drumurile comunale și de semnalizare a monumentului etc. Dacă nu se întreprind măsuri urgente se va degrada, cum s-au degradat căminele culturale din satele Trestenic, Tomulești, școala nouă din Tomulești, o clădire construită în anii 1960-1970, demolată din considerente necunoscute după anii 2000.

Satele Toporu, Trestenicu, Tomulești în secolul al XIX-lea

Nicolae Bălcescu observa, la aproape trei decenii de la revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821), că *„singurul producător de bogăție în țară era țăranul, că cel care trăiește în bordeie, pe sub pământ, înalță acele frumoase palate, că el, care umblă desculț și mai despoiat în vigoarea iernii, produce diamantele, hainele cele mândre ce împodobesc pe orășeni și echipajele, briliante ce plimbă lenea lor, că el, care se hrănește numai cu mămăligă, puțin lapte și fasole, creează banchetele cele strălucite și îmbelșugate ale orășenilor, că el despoiat necurmat de toți aceiași oameni când în numele statului, când al proprietății, că el, n-are nimic, nici drepturi, nici stare, nici măcar proprietate brațele sale, cea mai dintâi și mai sacră proprietate, dă tot și bani și tribut în muncă, și tribut în persoană, în vreme ce, cei ce au tot, și pământ și capital, și drepturi de stat, nu dau nimic, nu ajută întru nimic. Atunci călătorul străin, oricât de inimă rece ar avea, nu poate a nu blestema amar această clasă părăsită și ucigătoare de frate".*

Nicolae Bălcescu, marele revoluționar de la 1848 care a scris despre prima unire a românilor sub Mihai Viteazul, un bun cunoscător al realităților satului românesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea, când cutreiera satele, și propaga libertatea, modernitatea și ideea națională scria *„L-am văzut adesea pe țăran, despicând cu greutate, în arșița soarelui brazda rebelă. L-am văzut aruncând pe pământ sămânța roditoare, inima-i era tristă, fruntea plecată spre pământ și suferința zugrăvită pe față". „Este oare drept,* se întreba revoluționarul, *ca un popor întreg să geamă în degradare și mizerie? Este oare drept ca el să robească pentru interesele egoiste ale câtorva indivizi? Este oare legea dreptății aceea care îndrumează o societate unde unii au totul, iau totul și înghit totul, în timp ce poporul n-are măcar ce-i trebuie pentru trai?".*

Situația țăranului era reglementată în continuare pe așezămintele medievale. Așezământul lui Alexandru Ipsilanti a rămas în vigoare până la 1818, când domnitorul fanariot Ioan Caragea (1812-1818), prin *Legiuirea* care îi poartă numele, îl modifică adăugând la cele 12 zile de clacă încă două: una primăvara sau toamna, alta de Crăciun pentru cărat lemne. Stăpânul moșiei avea dreptul de a cere un leu pe zi de clacă și de a desființa dreptul de *protimisis* al țăranilor la arendarea moșiei. Revoluția lui Tudor Vladimirescu de la 1821 determină o schimbare de mentalitate în rândul țărănimii. Țăranii sunt mai dârzi, mai hotărâți să-i înfrunte pe proprietari. În anul 1831, legiuirea lui Caragea[97] se

[97] *Legiuirea Caragea*. A fost elaborată în anul 1818.

aplica în întregime în circa 2 144 de sate din cele 3 556 de sate înregistrate la acea dată, adică în proporție de 60%. În unele din cele 1 416 sate rămase, se aplica regimul clăcii de 12 zile, stabilit de *Pravilniceasca Condică* (1780), iar în altele, claca se presta conform unor învoieli între stăpâni și clăcași. Perioada domniei lui Caragea a fost dominată de o politică fiscală excesivă, de sprijinirea învățământului în limba română, și cunoscută prin corupție și venalitate (se fură ca în vremea lui Caragea), prin ciuma care a pustiit numeroase sate.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu nu a rezolvat situația țărănimii, Regulamentul Organic introdus în Țara Românească în 1831 agrava ceea ce numea Bălcescu robia clăcii referindu-se la obligațiile țărănimii către marii proprietari. Între 1831 și 1848 satul Trestenic este menționat de documente cu toate că nu este menționat de harta rusă. *La Tribunalul de Vlașca se afla pe rol în 1833 o pricină dintre moșnenii din Trestenc cu Hagi Iordan și Anica Popeasca pentru „călcarea moșiei"*[98]. *Maiorul Alexandru Popescu avea un contract pentru arendarea moșiei Trestenic, adeverință eliberată de Tribunalul Vlașca la 1834*[99]. *Fii „răposatului Gheorghe Grăjdan"*, menționat de documentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, *se aflau pe rolul Tribunalului Vlașca pentru moșie la Crevenic și* **Trestenic**[100]. *Aceiași problemă exista pe rol și în 1836 între Gheorghe fiul lui* **Popa Grăjdan** *din Baciu cu* **postelnicul State Tomulescu** *pentru moșie în Baciu, Crevenic și* **Trestenic**[101]. *Manea vătaful moșiei Drăgănești reclamă prefecturii încălcarea hotarelor moși de către State Tomulescu arendașul moșiei Toporu*[102]. *Neînțelegeri existau și între proprietarii moșiei Trestenic, Gh. Grăjdan și State Tomulescu pentru perceperea dijmei pe moșia Butești*[103]. *Pentru satul* **Toporu** (la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Giurgiu) *există documente în fondul Tribunalului Vlașca pentru anii1833 și 1836 după cum urmează referitoare la:*

a. „Marele aghiotant al miliției pământenești cu d-lui Sluger Diamandi Cărpinețeanu pentru protimisis la moșia **Toporu**[104].

b. „Radul fiul lui Badea Izbășescu din **Toporu** *și feciorii săi pentru moșie la Călugăreni"*[105].

„Nicolae fiul lui Petriș și Dicul fiul lui Dumitrescu din Răscăeți cu postelnic State Tomulescu pentru moșie la Trestenic" [106]. *Mihai Micescu din Recea ot sud*

---

[98] A.N.D.J. Giurgiu, fond Tribunalul jud. Vlașca, dosar nr. 464/ 1833.
[99] *Ibidem*, dosar nr. 410/ 1834.
[100] *Ibidem*, dosar nr. 89/1835.
[101] *Ibidem*, dosar nr. 273/ 1836.
[102] *Ibidem*, dosar nr. 450/ 1836.
[103] *Ibidem*, dosar nr. 273/ 1836.
[104] *Ibidem*, dosar nr. 297/1838.
[105] *Ibidem*, dosar nr. 291/1836.
[106] *Ibidem*, dosar nr. 422/1836.

Teleorman cu Călin Diaconu pentru moşie în Trestenic[107]. *În 1836 polcovnicul State Tomulescu proprietarul moşiei Trestenic reclama locuitorii din satul Pitaru ce au locuri de hrană pe moşia sa şi care refuză a se supune la dijmă şi împotriva arendaşului moşiei Mărăcini pentru încălcarea hotarelor moşiei Toporu*[108]. În 1837 State Tomulescu proprietarul moşiei Trestenic cerea să fie aduşi înapoi doi clăcaşi ai săi strămutaţi fără voie pe altă moşie[109]. În 1838 tot la Tribunalul Vlaşca se afla o pricină între Gheorghe Grăjdan şi Polcovnicul State Tomulescu pentru *„socoteală de moşie la Trestenic"*[110]. Astfel de neînţelegeri existau şi între Preda Diaconu din Vida cu *Antonie fiul lui Gheorghe Grăjdan din Puturosu pentru 40 de stânjeni moşie la Trestenic*[111]. De asemenea, şi Ion din Botoroaga avea o pricină pentru o socoteală de cârciumă la Trestenic cu State şi Hristea Tomulescu[112]. Relaţiile dintre locuitorii satelor care aveau „loturi de hrană" pe moşia lui State Tomulescu nu erau amiabile. Polcovnicul State reclama locuitorii satului Pitaru care aveau loturi de hrană pe moşia sa că refuză să se supună la dijmă[113].

Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească nu a adus nimic nou în lumea satelor ţării deci şi a satelor Toporu şi Trstenic. Comisarii de propagandă ai guvernului provizoriu al revoluţiei au mers în toate satele pentru a prezenta programul revoluţiei printre care se număra şi împroprietărirea sătenilor. Comisarii D. Duţescu, C. Burlan, I. Dobrescu şi Veniamin Ierodiaconul au fost împiedicaţi de autorităţile judeţului Vlaşca care „nu sunt nicidecum oameni ai revoluţiei, ci fii ai vechiului regim" în frunte cu I.J. Filipescu un revoluţionar moderat să realizeze propagandă pentru revoluţie[114]. Toate satele prin care au trecut „recunosc revoluţia", scriau comisarii guvernului provizoriu[115] iar ziarul „Naţionalul" din 9 septembrie 1848 care apărea la Craiova scria: 25 de mii de ţărani din Vlaşca primiseră a merge la Giurgiu spre vizitarea excelenţei sale Fuad Efendi şi alte asemenea deputăţii"[116].

După înăbuşirea revoluţiei (13/23 septembrie 1848), Ocârmuitorul judeţului Vlaşca raporta despre refuzul ţăranilor din sate de a presta claca către proprietari şi arendaşi, deoarece ţăranii din satele judeţului „toţi sunt în unire". Cerea Departamentului Treburilor din Lăuntru ostaşi turci pentru a patrula

---

[107] *Ibidem*, dosar nr. 487/1836.
[108] Idem, fond Prefectura jud. Vlaşca, dosar nr. 462/1836.
[109] *Ibidem*, dosar nr. 261/1837-1838, f. 5.
[110] Idem, fond Tribunalul jud. Vlaşca, dosar nr. 265/1838.
[111] *Ibidem*.
[112] *Ibidem*, dosar nr. 582/1838.
[113] *Ibidem*, dosar nr. 462/1836, f. 1 şi urm.
[114] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, tom II, vol. IV, Bucureşti, 1903, p. 148.
[115] *Ibidem*, vol. III, p. 3-4.
[116] Ancu Damian, *Anul 1848 în judeţul Vlaşca*, în „Pruncul Român", 4 septembrie 1848.

prin satele județului[117]. Comisia însărcinată de Departamentul Treburilor din Lăuntru cu anchetarea pagubelor pricinuite de clăcași a cercetat plângerile proprietarilor din 16 sate printre care și Trestenic[118].

Documentele prezentate pun în evidență existența satelor Trestenic și Toporu în această perioadă, cu toate că nu sunt menționate pe harta rusă din 1835. Pe harta rusă apar, în zona satului Toporu, trei așezări izolate cu denumirea Odaia. Credem că este satul Toporu care, mai târziu, este amintit de documente după 1859 cu denumirile Toporu de sus, Toporul de mijloc și Toporu de jos.

Unirea Principatelor Române din 1859 s-a realizat de boierimea luminată a vremii, cu sprijinul unor mari puteri europene dar și sub presiunea țăranilor care îl aclamau pe Cuza în speranța împroprietăririi. Din 1859 până la 1864, când a fost adoptată Legea rurală, legea de împroprietărire a țăranilor clăcași, agitația țărănimii pentru desființarea clăcii a fost permanentă.

Reforma agrară adoptată în 1864 de domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) a constituit un rezultat al luptei țărănimii pentru pământ, al eforturilor politice ale domnitorului și primului ministru Mihail Kogălniceanu. Împroprietărirea din 1864 realizată după multe confruntări între adepții reformei și marii proprietari a creat premise pentru îmbunătățirea situației țăranilor, creșterea nivelului economic al gospodăriilor țărănești. Legea rurală desființa claca, dijma, potvezile, zilele de meremet, monopolurile proprietarilor, toate obligațiile țăranilor clăcași, cu obligația de a plăti o despăgubire față de proprietari în timp de 15 ani[119]. În fiecare plasă se alegea o comisie de constatare formată dintr-un delegat al proprietarilor, un delegat al consiliilor comunale, care reprezenta pe clăcași și un reprezentant al fiscului care, conform Legii rurale, avea obligația a se deplasa în fiecare sat unde constatau numărul clăcașilor, stabileau categoriile în care intrau clăcașii, după starea în care se aflau la 14 august 1864[120]. În comune se formau comisii *ad-hoc*, dintr-un reprezentant al proprietății și unul al comunei, care urmau să aleagă imașurile, locurile de fâneață și arătură, și să delimiteze prin mușuroire pământul clăcașilor de cel al proprietății[121]. Categoria clăcașilor a fost stabilită după *biletele de clacă* pe care le aveau[122]. Proprietarii – stabilea Legea rurală prin cap. III – urmau a fi despăgubiți în termen de 15 ani cu 133 lei pentru clăcașii cu 4 boi, 100 lei și 24 parale pentru clăcașii cu doi boi și 71 de lei și 20 parale pentru

---

[117] *Anul 1848...*, tom III, vol. IV, p. 462-464.

[118] Biblioteca Academiei, mss. rom. 3 886, f. 420-421 și mss. rom. 3 887, f. 327.

[119] C.D. Sturza-Scheianu, *Acte și legiuiri privind la chestia țărănească*, seria I, vol. I, București, 1907, p. 292.

[120] *Ibidem*, vol. II, p. 925-926; „Monitorul Oficial", nr. 213 din 24.IX.-6X./1864, p. 971-972.

[121] *Ibidem*, vol. II, p. 895.

[122] S.A.N.I.C, MAI., doc. 4/1882, f. 9.

pălmași[123]. Clăcașii moșiilor Toporu și Trestenic locuitori ai satelor din împrejurimi, au fost și ei împroprietăriți la 1864. Împroprietărirea de la 1864 s-a realizat peste tot, după cele trei categorii de țărani: 1. fruntașii, cei care munceau, cel mai mult pământ; 2. mijlocii, cei care munceau mai puțin pământ; 3. pălmașii, cei care nu aveau vite și munceau numai cu palmele.

Pe baza Legii rurale 1864, fruntașii au primit câte 11 pogoane (adică 5,5 hectare) și un loc de casă, mijlocașii câte 7 pogoane și un loc de casă, iar pălmașii câte 4 pogoane și un loc de casă.

Prezentăm pe sate împroprietărirea de la 1864. În comuna Toporu s-au împroprietărit la 1864 un număr 160 locuitori cu 706 ha de pe moșiile dr. Iulius Teodori și Casei Pensiilor[124], în satul Trestenicu-Popesti, 68 locuitori cu 333 ha, iar în cătunul Trestenicu-Grăjdănescu 70 locuitori cu 220 ha[125]. Tomulești, Trestenicu-Grăjdănești și Trestenicu–Popești constituiau cătune dependente de Trestenicu-Popești[126]. Fruntașii erau deținătorii a câte patru boi, mijlocașii a doi boi, toporașii (cu mâinile) fără vite de arătură sau tracțiune[127]. Arbitrul Comitetului ales de locuitorii comunei Trestenicu Popești și Tomulești a fost Badea Dumitrescu[128], deoarece au fost neînțelegeri între clăcași și proprietari.

Trestenicul de sus sau Popești

1. 22 locuitorii cu patru boi câte 11 pogoane, în total 242 pogoane;

2. 34 locuitori cu 2 boi câte 7 pogoane și 19 prăjini în total 264 pogoane și 1 188 stânjeni pătrați;

3. 4 locuitori cu brațele câte 4 pogoane și 15 prăjini, în total 18 pogoane și 648 stânjeni pătrați;

4. 3 locuitori cu locuri de casă a 498 stânjeni pătrați;

5. Biserica: 17 pogoane.

Procesul verbal este semnat de inginer verificator al districtului Vlașca Ion Popovici[129]. Dosarul privind reforma agrară de la 1864 cuprinde și o listă a actelor moșiei Toporu de la 1742 până la 1842 pe care o prezentăm mai jos:

La 1864, Comuna Trestenicu-Popești și Tomulești era comună rurală ce avea în componența sa cătunele Trestenic, Grăjdănești, Popești, Tomulești. În cătunele comunei s-au dat prin legea rurală, pentru cei 298 de locuitori 553 ha[130]. Legea agrară rămâne cea mai importantă și mai progresistă, cu toate

---

[123] „Monitorul Oficial", nr. 213 din 24.IX.-6X/1864, p. 971-972.

[124] P.S. Antonescu-Remuși, *op. cit.*, p. 278.

[125] *Ibidem*, p. 282.

[126] *Ibidem.*

[127] S.A.N.I.C, fond Reforma agrară din 1864, dosar nr. 1768/1865, f. 4.

[128] A.N.D.J. Giurgiu, fond Reforma agrară 1864, dosar nr. 6/1865, f. 4.

[129] *Cartea de alegere a moșiilor Trestenicu de sus, Răzmirești, Trestenicu de jos din județul Vlașca făcută de inginer hotarnic Pericle Zeucianu*, 1871, *passim.*

[130] *Ibidem.*

acestea nu a rezolvat decât în parte problema repartiției pământului, principalul mijloc de trai în lumea satelor. La 1865 un document prezintă obligațiile țăranului învoit pe moșia proprietarului State Tomulescu.

Un document menționează pentru anul 1865: „... din 67 locuitori statorniciți pe moșia Trestenicu Popești numai 25 s-au învoit pe această moșie" restul de 42 „s-au dus cu arăturile pe alte proprietăți vecine"[131].

Evoluțiile mentalului colectiv, școala creată de Spiru Haret la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au determinat progrese politice și culturale în lumea satelor, care au generat o categorie de țărani conștienți de drepturile lor, ajutați de cele mai multe ori de învățători și preoți. Starea economică și socială înapoiată a țărănimii nu mai putea fi ignorată.

Constantin Dobrescu-Argeș încearcă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, organizarea unui Partid Țărănesc fără rezultat*. Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), înființat în 1893, a dus la contacte ale grupului democrat din Camera Deputaților, cu țăranii din unele sate din Vlașca Grupul democraților din Camera Deputaților considerau, pe baza studiilor, calculelor și analizelor detaliate, necesitatea a șapte hectare de pământ pentru întreținerea unei gospodării țărănești. *„Dar statul nu posedă*, după cum declara un economist, *n-are acum decât 1 800 000 de hectare*". Diferența până la 2 milioane de hectare, arăta Constantin Dobrescu-Argeș în Parlament, *„trebuia cumpărată de stat, spre a se împărți pe urmă la săteni*". El a recunoscut caracterul progresist al legii rurale inițiate de Cuza și Kogălniceanu în 1864. Legea, cu toate imperfecțiunile ei, a fost primită cu entuziasm de lumea satelor. Pe baza articolului 15 din Legea rurală de la 1864, statul avea obligația să măsoare pământul primit la împroprietărire, să-l parceleze, să-l hotărnicească și să-l împrejmuiască. În unele situații, parcelarea, hotărnicia acestor suprafețe primite prin legea rurală a durat mulți ani, după unii chiar 30 de ani. Neaplicarea acestui articol a creat multe probleme de ordin social. Din acest motiv, Dobrescu-Argeș cerea în Parlament, revizuirea Legii rurale din 1864, însă proiectul de lege inițiat de el nu a fost aprobat.

Învoielile agricole orânduite prin act normativ în anul 1866, odată cu votarea „Legii pentru tocmelile de lucrări agricole și pentru executarea lor", ca și celelalte reglementări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au avut în vedere cu precădere interesele moșierilor și arendașilor și mai puțin sau deloc pe cele ale țăranilor. O statistică privind satele Toporu și Trestenic din 1890 menționează că din numărul total de locuitori 80% aveau proprietăți cuprinse între 1-3 pogoane, cca. 1,5 ha. De menționat că această statistică este apropiată de statistica Prefecturii de Vlașca din 1907. Viața țăranului român s-a dovedit permanent o luptă pentru existență, pentru drepturi de proprietate, raporturi

---

[131] *Ibidem*; A.N.D.J. Giurgiu, fond Prefectura de Vlașca, dosar nr. 13/1865, f. 1.

* C. Dobrescu-Argeș, om politic, a încercat înființarea primului partid țărănesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

egale cu proprietarii și administrația comunală și județeană. Această luptă va continua, în alte condiții, la începutul secolului al XX-lea.

Formele de proprietate și evoluția denumirilor satelor comunei, Toporu, Trestenic și Tomulești

Pentru a înțelege denumirile diferite ale satelor componente astăzi comunei, Toporu, Trestenicu-Popești, Tomulești – trebuie să cunoaștem *„evoluția proprietății în istoria românilor"*[132].

În Țările Române, dobândirea proprietății s-a realizat prin: 1) moștenire legală; 2) dania domnească în Țara Românească și Moldova, respectiv regală și princiară în Transilvania; 3) diferitele acte juridice încheiate între vii sau *inter vivos* (vânzare-cumpărare, schimb, donații private etc.) și testamente; 4) desțelenirile sau lăzuirea pământurilor necultivate.

Documentele referitoare la satele Toporu, Trestenic și Tomulești menționează aceste așezări pe moșiile boierești sau mănăstirești. Titlurile juridice de dobândire erau date de domnitori prin acte și hrisoave. O succintă prezentare a acestora este necesară pentru a cunoaște evoluția proprietății în acest spațiu, satul sau satele, conform obiceiului vremii, fiind dependente de tipul de proprietate. Din acest punct de vedere denumirile, sau numele satelor, sunt legate de proprietate sau proprietar. Proprietatea moștenită este proprietatea dobândită de la moși-strămoși, era recunoscută de domnul țării ca o cutumă transmisă din generație în generație sau prin hrisoave. Primele comunități umane trăiau în obști, obștea formând în general așezarea, satul respectiv, aspect sesizat și de sociologul H. Stahl. Obștea gentilică se transformă treptat într-o obște teritorială, elementele înstărite din obști dobândesc o suprafață de pământ cât mai mare, formându-se proprietatea familială care va fi transmisă apoi din generație în generație. Documentele medievale amintesc de asemenea cazuri în care proprietarii alcătuiesc grupuri legate prin rudenie de sânge, coborâtori din același strămoș comun. Această proprietate era denumită adesea cu numele de familie al strămoșului întemeietor de sat și pe care îl purtau și urmașii. Urmașii strămoșului trăiesc de cele mai multe ori în indiviziune, fiecare având drept la o cotă parte din pământul strămoșesc, în raport cu gradul de rudenie față de strămoșul comun cu posibilitatea să ceară ieșirea din indiviziune. „Din vechime – scrie Dionisie Fotino în *Istoria Daciei* – țăranii aveau proprietățile lor, se numeau megieși și moșneni, liberi de atârnarea boierilor"[133]. Urmașii strămoșului comun în situația în care trăiau în indiviziune, proprietatea moștenită se numește proprietate devălmașă în situația în care urmașii moșului foloseau pământul în indiviziune. Aceasta este proprietatea moștenită, numită *ocină*, *baștină* sau *deadină* în Țara

---

[132] Mircea Alexandru Bolca, *Istoria proprietății în trecutul românesc*, Cluj-Napoca, 2010, lucrare de doctorat, *passim*.

[133] Dionisie Fotino, *op. cit.*, p. 611.

Românească, sau simplu *moșie*.

Hrisoavele și poruncile domnești din Țara Românească din secolele XV-XVI, emise de cancelaria țării în urma solicitării boierimii, a întăririi stăpânirilor mai vechi asupra ocinelor sau, ca urmare a încheierii unor procese câștigate, acte de vânzare, prezintă modul de dobândire al proprietății. Acestea recunosc *dominium eminens* al domniei asupra pământului țării. Conform cutumei, fiicele nu participau la moștenirea funciară părintească. Surorile erau recompensate în bani, sau alte bunuri mișcătoare pentru partea lor de moștenire. În acest context, actele domnești erau foarte importante deoarece acestea reglementau proprietatea.

Proprietatea moștenită, reglementată de acte juridice în secolele XVII-XIX cum sunt prezentate de documente, a rămas neschimbată cu o continuitate din secolele XV-XVI. Moștenitorii din hotarul comun al satului primesc o cotă parte, calculată în funcție de gradul de rudenie față de strămoșul comun, numită în documente *jireabii*, *pământ*, *trup*, *cut*, *pricutcami*, *ciast* etc.

Moștenită de la părinți, sau de la alte rude pe baza dreptului românesc, în temeiul legii, ea putea fi stăpânită individual sau în devălmășie (indiviziune). Reglementarea vânzării cotelor părți din acestea prevedea „alegerea" lor, ulterior, din hotarul satului. Ieșirea din indiviziune care preceda vânzarea este prevăzută de documentele medievale[134]. Prețul de cumpărare era în bani, sau în natură, circulația monetară în urma baterii de monedă impunând treptat vânzările în bani.

Obiceiul pământului reglementa consimțământul vânzătorului. Dreptul de preemțiune, sau de *protimisis* al rudelor, sau, în anumite situații, al megieșilor era obligatoriu. Vânzarea prin întocmirea unui *zapis* față de martori este reliefată de documente. Exemplele sunt elocvente în ceea ce privește documentele care atestă satele Toporu și Trestenic și a altor sate din zonă. În obștile țărănești, moștenirea pământului, care era bun comun, se făcea după norme determinate de neam (genealogia familiei), potrivit obiceiului pământului *jux valahicus*. Un alt tip de proprietate, menționat de documentele medievale referitoare la satele Trestenic, Toporu, Costea, Costieni, Baba, Răsuceni, Răzmirești și Mărăcini sau altor sate din zonă, este proprietatea „domnească, boierească, mănăstirească". Acest tip de proprietate forma domeniul feudal și cuprindea două părți: 1. o parte, redusă ca proporții în secolele XIV-XVI, pusă în valoare de țăranii dependenți pe baza muncii prestată sub formă de robotă, sau clacă; 2. o altă parte, formată din vetrele satelor, terenuri agricole aflate în posesia țăranilor, pășuni și păduri, care toate constituiau delnițele sau jirebiile în Țara Românească și Moldova.

„În a doua jumătate a secolului al XV-lea, în urma evoluției stăpânirii funciare boierești, avem deja realizată ereditatea beneficiului, odată cu moartea

---

[134] Șt.Gr. Berechet, *Capete de poruncă din 1714 și Hrisovul sobornicesc din 1785*, Chișinău-Iași, 1931.

deținătorului de beneficiu, al beneficiarului, lipsit de moștenitori în linie bărbătească directă, îndeplinirea obligațiilor militare legate de beneficiu să nu mai poată fi realizată și, prin urmare, bunul trebuia să se întoarcă la domn, în calitatea lui de senior". Păstrarea moșiei în familie a impus instituția prădalnicei, pentru familiile lovite de descendență masculină. C.D. Florescu, în lucrarea referitoare la Divanele Țării Românești privitor la stăpânii de moșie, consideră că lămuririle sunt inexistente referitoare la neamul din care fac parte[135]. Domnitorii, în epoca medievală, aveau dreptul de stăpânire asupra întregului pământ al țării numit *dominiul eminent* (*dominium eminens*), marcat de dreptul domnitorului de a emite acte de proprietate. Marii boieri, între aceștia și domnitorul, stăpâneau direct, moșii, sate și chiar târguri, care constituiau domeniul domnesc sau boieresc.

Menționăm aceste aspecte deoarece satul Porumbeni din apropierea satelor Baba, Răsuceni, Costeani, așezat pe valea Porumbenilor, afluent al Câlnistei, în apropierea satelor Toporu și Trestenic, era proprietatea domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601)[136]. *Deoarece nu au vrut să se supună „legării de glie" le-a făcut mare răutate*[137]. *O parte din moșiile Răsuceni, Baba și Costeani erau sate ale Mănăstirii Câmpulung*[138] *iar satele Toporu și Trestenic aparțineau domeniul lui Mihai Viteazul*[139].

În hrisoavele domnești proprietatea donativă era denumită „ohabă" cu dublu înțeles, anume de „a opri", de „a interzice", dar și de „a uza", de „a folosi", proprietate cu imunitate (slujitorilor domnești fiindu-le oprit să intre pe moșia ohabnică pentru adunarea dărilor și ținerea de judecăți), sau de proprietate deplină, ereditară și veșnică.

Ctitoriile monastice au beneficiat de cele mai vechi și mai numeroase danii, în sate, livezi, mori, bălți cu pește, păduri, venituri vamale și saline, robi țigani etc. Primul act, ce este menționat, aparține cancelariei lui Nicolae Alexandru (1352-1364), databil între 1 septembrie 1351 și 31 august 1352, adică din anul 6860 de la facerea lumii, document care face referire la dania domnească a satului Bădeștii către biserica din Câmpulung. Tot de mănăstirea din Câmpulung este dependent și satul Baba în zona Răsucenilor unde exista o mănăstire din 1648. Titlul de ohabă din numeroase danii mănăstirești arată importanța economică a satelor mănăstirești ca sprijin puternic al domniei. În Țara Românească, în partea de sud, preponderentă era proprietatea țărănească liberă numită moșnenească, moștenită din moși strămoși. În documente apare cu numele de ocină, în înțeles de proprietate patrimonială, de la părinți. Proprietate

---

[135] George D. Florescu, *Divanele domnești în Țara Românească*, I, *1389-1495*, București, 1943, p. 148.

[136] I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul, passim.*

[137] Ștefan Păun, *Monografia comunei Toporu*, Giurgiu, 1997, *passim.*

[138] Indice cronologic nr. 1.

[139] I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul, passim.*

obștească, prin coborâtorii pretinsului strămoș comun care stăpâneau pământul în indiviziune, este numită și proprietate devălmașă. Documentele referitor la satul Trestenic sunt elocvente. Proprietarii devălmași aveau din întreg hotarul comun al satului (din pământ de arătură, fânețe, pășune, pădure, ape etc.) o cotă parte calculată în raport cu gradul de rudenie față de strămoșul comun. În documentele medievale acest tip de proprietate este numită delniță. Locuitorii satelor cu proprietatea în indiviziune au format țărănimea liberă, moșnenii în Țara Românească și răzeșii în Moldova. Țăranii liberi proprietari, în calitatea lor de stăpâni codevălmași, în actele domnești sunt numiți cu termenul de megieși. Megieșii formau, sau continuau, obștile sătești. Aceștia erau, în același timp, moștenitori de pământ, stăpâni în devălmășie și oameni liberi. Satul Trestenic este sat de moșneni, dar și de rumâni cum menționează documentele medievale.

Pentru a reliefa aceste aspecte prezentăm documentul din 1635 aprilie 7: *„Doisprezece megieși, Bealciu, Baba și Gherghina din Păhulești, Manea și Neagu din Cumcești, Gheorghe din Truțești,* ***Leaua din Trestenic****, Clofir din Găurici, Mihăilă din Brinceani, Minlea din Blatori, Paraschiv din Guzeani și Nedelco din Grozești adeveresc lui Drăghici Spătar și Fota postelnic feciori papei logofăt că fiind luat de satul Mihăilești județul Teleorman cu răvașe domnești înaintea domnului Matei Basarab în divan ca să jure că oamenii din sat s-au vândut rumâni, numai capetele fără ocină, și fără feciori cu câte 13 ughi unul lepădândule banii în silă la casele lor la zi, a venit la divan înaintea domnului, și s-a tot sfătuit și fiind întrebați de vânzare au eșit afară și s-au sfătuit 2 zile cu ispravnicul dat de domn Simion al II-lea logofăt adeverind că s-au vândut satul de mai sus, rumâni cu feciorii și ocina, Au făcut carte înainte lui Hrizea mare ban, Gligore mare logofăt, Necula Mare portar, Drăghici al II-lea postelnic"*[140].

Această proprietate s-a restrâns treptat, țăranii devenind în unele situații aserviți boierilor și sunt numiți de documente rumâni. Este cazul satului Porumbeni de care am amintit în vremea lui Mihai Viteazul, a satelor Toporu și Trestenic ai căror țărani sunt rumâni din 1595.

Proprietatea liberă s-a restrâns treptat[141] prin ieșirea din devălmășie a unor membri ai obștilor sătești, intrarea silnică în obști a unor străini, megieși sau boieri îndeosebi în vremea fanarioților.

Satul Trestenic este sat de moșneni, dar și de rumâni, cum menționează documentele medievale, preponderența a fost până la Mihai Viteazul țăranii liberi.

---

[140] S.A.N.I.C., Mânăstirea Sf. Ioan XI/4, doc. 496.

[141] Șt.Gr. Berechet, *Colecție de legi vechi românești*, I-II, Chișinău-Iași, 1928-1929, *passim*.

ASPECTE DE ORDIN DEMOGRAFIC ÎN MEDIUL RURAL. STUDIU DE CAZ: COMUNA TOPORU (JUDEȚUL GIURGIU)

Elena Manolache

Teritoriul comunei Toporu, așezat în câmpia Burnazului, prezintă condiții naturale favorabile dezvoltării așezărilor umane. Vetrele așezărilor s-au schimbat în funcție de necesități sau evoluții istorice ale zonei, de epidemiile de ciumă din 1795, 1813 (cunoscută sub numele de ciuma lui Caragea) sau holeră din 1828-1831 în urma cărora domnitorul regulamentar instituie carantina la Dunăre.

Vestigiile arheologice confirmă faptul că aceste locuri au fost populate încă din epoca neolitică. Spațiile geografice ale teritoriului comunei specifice câmpiei Burnazului au fost puțin cercetate din punct de vedere arheologic. Din aceste considerente surprize privind locuirea lor pot apărea în orice moment așa cum s-a întâmplat în vara anului 2013 când, în balta Toporu III, au apărut schelete umane după retragere apelor demonstrând locuirea acestui spațiu geografic într-o perioadă de timp încă nedeterminată. De asemenea, în zona la Fotescu în apropierea C.A.P. Trestenic săparea unui șanț pentru restricționarea unui drum a pus în evidență un cimitir de sat prin osemintele și monedele descoperite în anii 1970.

Evoluția numerică

Satele componente comunei Toporu, Tomulești și Trestenic au fost populate din neolitic, din epoca medievală existând documente. Începuturile procesului de locuire aparțin epocilor preistorice, când teritoriul comunei a constituit un areal de intensă locuire, cu elemente specifice neoliticului, culturilor Boian, Glina și Tei. Ceramica geto-dacă a fost descoperită întâmplător pe teritoriul comunei în curtea și terenul din apropierea bisericii satului Trestenicu. În secolele VI-VII, în Câmpia Română pătrund triburile slave care au conviețuit cu populația protoromână. Influențele slave asupra societății locale sunt, îndeosebi, în denumiri privind organizarea, conducerea dar și toponimia satelor. Satul a constituit în epoca antică și medievală și mai constituie și astăzi elementul cel mai important de conservare a relațiilor din comunitate pe baza rolului obștilor sătești în organizarea și gospodărirea acestora, prin rolul familiilor în păstrarea tradițiilor și a legii pământului numită de cercetători *jux valahicum*. Până la începutul secolului al XIX-lea satele sau obștile sătești se aflau sub autoritatea unor conducători locali numiți juzi, pârcălabi în epoca medievală, apoi în epoca modernă prin legea comunală introdusă de Alexandru Ioan Cuza la 1864, primari. Istoricii și geografii apreciază că în perioada migrațiilor, populația autohtonă a reușit să se mențină în așezările din apropierea pădurii sau bălților, locuri care ofereau

adăpost. Câmpia Română și câmpia Burnazului au fost locuite, existând așezări bine închegate sau răzlețe numite mai târziu odăi. Descoperirile arheologice de la Izvorul (Cacaleți) specifice secolelor III-VII sunt elocvente pentru a demonstra această afirmație. Zona din care face parte comuna Toporu este cuprinsă în cursului secolului al XIII-lea în procesul de unificare a formațiunilor politice existente în spațiul carpato-dunărean. Probabil teritoriul de astăzi al comunei se afla sub influența unuia dintre voievodatele și cnezatele de pe văile Argeșului și Neajlovului, amintite de istoricul Constantin C. Giurescu, la 1247, în timpul migrației tătare, contemporane cu voievodatele lui Ioan și Farcaș[1].

În cursul secolelor XIII-XIV, teritoriul actual al comunei Toporu este inclus Țării Românești. Documentele istorice din secolele XIV-XVI referitoare la Țara Românească atestă o înmulțire a informațiilor privitoare la satele și moșiile din această parte a câmpiei Burnazului, fapt care arată o creștere demografică, precum și un proces de constituire a unor întinse proprietăți funciare (domnești, boierești și mănăstirești) prin daniile repetate făcute de domni.

Dominația turcească și războaiele cu turcii au generat o instabilitate și o nesiguranță continuă, cu urmări negative asupra evoluției populației din satele din apropierea Dunării. Pe valea Porumbenilor cea mai importantă așezare este Porumbeni. La 1700 țara era împărțită în 17 județe „Vlașca ciuntită spre miazăzi de raiaua Giurgiu, se întinde mai mult spre nord. Localitățile Mătăsaru și Pătroaia, ca și mănăstirea Cobia, actualmente la Dâmbovița, făceau parte din Vlașca"[2]. Lista pe județ a satelor din Vlașca cuprinde numai o parte din satele din zonă: Albele, Strâmba, Vânători, la Vlașca, Târnava la Teleorman[3]. Evoluția numerică a populației poate fi cunoscută începând cu secolul al XIX-lea când apar primele înregistrări sub forma Catagrafiilor. Referitor la Catagrafia din 1831 publicată de I. Donat[4] prezentăm populația satului Porumbeni și a satelor învecinate spre comparație, cu precizările referitoare la etnie.

Satele componente astăzi ale comunei Toporu erau cuprinse în plasa Câlnișteа.

---

[1] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, București, Editura Științifică, 1974, p. 37.

[2] C. Giurescu, *Harta stolnicului. Constantin Cantacuzino, o descriere a Munteniei de la 1700*, extras din „Revista Istorică Română", vol. XIII, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 13.

[3] *Ibidem*, p. 16-17.

[4] Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 2000, *passim*; Arh. Naționale Ad-tive noi, Obștească Catagrafie, dosar nr. 264/1831.

Tabelul nr. 1. *Evoluția numerică a populației satelor Trestenic și Toporu în comparație cu satele vecine*

Satul	Moșia	Felul stăpânirii	Proprietarii moșiei	Felul moșiei	Nr. familiilor	Nr. feciorilor
Toporu	Toporeanca	De-a valma	Megieșii ciobani	–	8	12
Trestenic	Grăjdănești	De-a valma	Slav cel tânăr	Megieșească	6	8

Satele Trestenic și Toporu sunt în afara teritoriului raialei Giurgiu cum se poate observa pe harta prezentată. Ocupația rusească din 1829-1834 determină armata rusă să realizeze o hartă[5] a Principatelor Române însoțită de date statistice ale tuturor localităților. Studiind această hartă și lucrarea lui Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea. Constatări istorice, geografice, economice statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, constatăm că este menționată numai Odaia Trestenic. Clasificarea realizată de istoric este făcută în patru categorii: sate mici 51-100 gospodării, sate mijlocii 101-200 gospodării, sate mari 201-400 gospodării. Comparativ cu satele vecine prezentăm în tabelul de mai jos această clasificare pentru satele comunei și satele vecine[6].

Tabelul nr. 2. *Numărul de gospodării și populația satului Trestenic după harta rusă din 1835*

Nr. crt.	Satul	Nr. case	Populația	Pagina sursei menționate
1.	Odaia Trestenic	1-5	25	287
2.	Drăgănești	152	750	287
3.	Răsuceni	171	850	287
4	Asan Aga	46	230	286
5.	O mănăstire la sud de Drăgănești	–	–	288

Interesantă este menționarea unei Mânăstiri la sud de Drăgănești, localizată pe teren în satul Baba în Zona cunoscută sub numele de Lacul lupului existentă pe baza documentelor din 1648. Harta rusă din 1835, comentată de istoricul Constantin C. Giurescu, este importantă deoarece prezintă aspecte legate de așezarea satelor în apropierea pădurilor sau bălților. Desființarea monopolului turcesc, retrocedarea teritoriului raialelor Giurgiu, Brăila și Turnu după pacea de la Adrianopole (1829), libertatea comerțului cu cereale a favorizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un proces de populare a satelor din zonă. Creșterea numărului populației a fost o consecință a acestor aspecte, dar și a

[5] Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, Editura Științifică, 1957, *passim*.

[6] *Ibidem*, p. 286-288.

imigranților de peste Dunăre, sau de peste Olt. Numele unor locuitori ai satului Trestenic, Olteanu, Panduru pun în evidență aceste imigrări. Defrișările de păduri în secolul al XIX-lea și Reforma agrară din 1864 au determinat o creștere însemnată a populației satelor comunei Toporu. La începutul secolului al XX-lea, recensământul populației din 1912 înregistrează o triplare a populației în intervalul 1835-1912. În secolul al XX-lea, numărul locuitorilor continuă să crească într-un ritm lent. Primul război mondial prin jertfa comunei aduce scăderea populației în comparație cu anul 1914. Creșterea puternică din primele patru decenii se reduce în deceniile următoare datorită pierderilor de vieți omenești din cursul războiului al II-lea mondial. În perioada postbelică, populația a continuat să crească printr-un spor natural pozitiv cu un maxim în perioada anilor 1965-1970. Procesul de industrializare, munca nerentabilă și slab plătită în C.A.P.-uri determină o diminuare a populației prin deplasarea populației tinere spre București, orașele Alexandria, Giurgiu și Videle. În cursul deceniului nouă începe declinul evoluției populației, comuna intrând într-un declin demografic accentuat, continuat și după 1989. Evoluția regresivă a populației comunei Toporu și a satelor din câmpia Burnazului în ultimele 3-4 decenii ale secolului al XX-lea este urmarea directă a evoluției regresive a natalității populației și a altor componente demografice. Schimbarea comportamentului demografic, anterior natalist, adoptarea modelului familiei cu copii puțini sau recent, fără copii, la care se adaugă lipsa perspectivelor economice sunt cauzele scăderii populației. La această schimbare o contribuție esențială o are, în principal, reducerea posibilităților familiilor tinere de a-și asigura condițiile de confort material și social în creșterea copiilor, minimalizarea rolului școlii, fondurile restrânse pentru învățământ.

Evoluția populației rurale

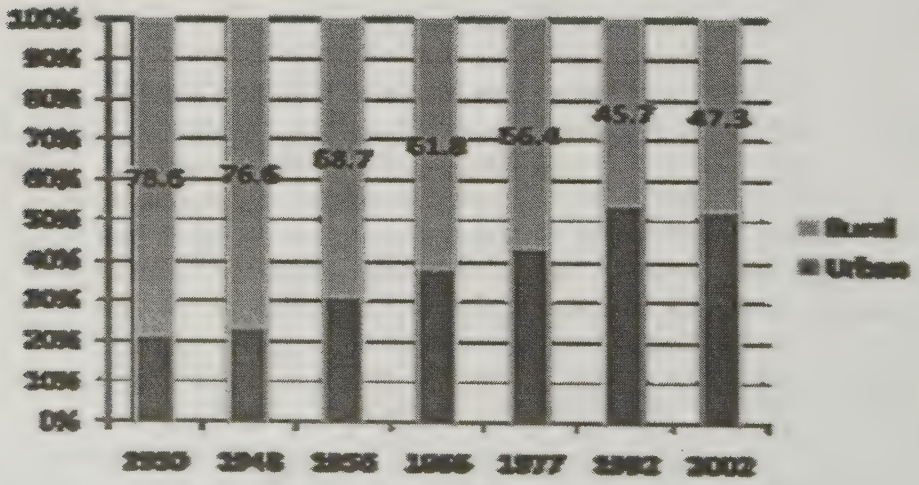

Fig. 1. Evoluția populației rurale în România (1930-2002)
Sursa: Enciclopedia României

Din acest grafic constatăm că în perioada 1930-1947 procentul populației rurale în România se menține constant, între 1956-1966 scade la cca 68%, pentru ca în 2002 să ajungă la 47,3%. Această scădere este constatată pe baza statisticilor și la nivelul satelor Toporu și Tomulești. Dinamica populației satelor Toporu, Trestenic și Tomulești poate fi urmărită în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3. *Dinamica populației comunei, între 1864 și 2011, în comparație cu satele vecine*

Anul	Com. Toporu	Sat Tomulești -Trestenic	Răsucenii de sus	Răsucenii de jos	Sat Toporu	Drăgănești
1861	745	680*				1 500
1864	560	632	1 432	665		3 121
1888	869	920	–	–	1 133	–
1903	1 359	1 220				
1912	1 705	1 572	1 831	769	1 705	3 224
1920	896	785	–	–	–	–
1930	2 273	1 808	2 210	952	2 273	3 773
1941	2 288					
1946	1 395	892	2 381	1 021		3 821
1956	5 362	783	2 421	1 056		3 818
1966	5 256	2 168	2 411	1 031	2 356	3 821
1977	4 080	1 951	2 421	1 041	2 604	3 821
1984	3 545	1 191			1 984	
1992	2 948	545	2 431	1 052	2 326	3 828
2002	2 421		2 321	1 042		3 15
2009	2 180		2 331	1 046		3 826
2010	2 137		2 331	1 046		3 826
2011	2 340		2 331	1 046		3 826

Sursa: Agenția Națională de Statistică, Institutul Național de Statistică

Interesante sunt datele statistice privind populația în anul 1930[7] în satele Toporu și Trestenicu-Popești, prezentată în comparație cu satele vecine. După recensământul general al României din 29 decembrie 1930 referitor la populație, etnie, gospodării, infirmități și populație flotantă, situația se prezenta astfel:

• Toporu avea 4 081 locuitori cu 256 gospodării. Din totalul de 4 081 locuitori sunt înregistrați 4 048 români, 3 maghiari, 27 țigani, bulgari 1 și greci 1, evrei 1, cu infirmități 2 locuitori. Populația flotantă era formată din 8 români din care 7 bărbați și 0 femeie;

---

* Includea satele Trestenicu-Popești și Trestenicu-Tomulești.

[7] Recensământul din 1930, *passim*.

• Trestenic avea 981 locuitori cu 211 gospodării. Din totalul de 981 locuitori, 5 locuitori erau infirmi, 2 orbi și 3 surdomuți. Populația flotantă era formată din 23 români din care 17 bărbați și 6 femei;

• Drăgănești-Vlașca avea în 1930 o populație de 3 773 locuitori cu 816 gospodării cu 3 infirmi, 1 surdomut și 2 ologi;

• Răsucenii de jos în 1930 avea 952 locuitori cu 194 gospodării cu 2 orbi, 1 surd, 2 ologi. Populația flotantă era formată din 14 bărbați, 1 străin;

• Răsucenii de sus avea 2 210 locuitori, cu 523 gospodării din care una colectivă. Populația infirmă cuprindea 2 ologi, 2 surzi, 2 orbi. Populația flotantă era formată din 33 bărbați și 9 femei.

Potrivit recensământului din 1941 comuna Trestenicu-Popești avea o populație de 2 118 locuitori dintre care 891 în satul Trestenic și 1 227 locuitori în satul Tomulești[8].

În aceiași ordine de comparație prezentăm și statistica recensământului din 1956 până în 1992:

Toporu în 1956 avea 5 362 de locuitori dintre care 5 155 români, 2 maghiari, 1 bulgar, 1 polonez și 1 locuitor de altă etnie.

În 1966 comuna Toporu cu o populație de 5 256 din care 2 554 erau români, 1 slovac și unul cu etnia nedeclarată; din aceste cifre constatăm o scădere a populației comunei Toporu cu cca 100 locuitori.

De remarcat din anul 1968 prin încorporarea comunei Tomulești sporul la numărul populației a crescut.

Anul 1977 comuna Toporu în urma recensământului avea o populație totală de 4 080 locuitori dintre care români 4 074, 1 maghiar, 5 țigani; pe baza acestui recensământ constatăm o scădere a populației cu cca 1 000 locuitori. Explicația constă în migrarea către centrele industriale din București, Giurgiu și Alexandria unde angajații erau mai bine plătiți în comparație cu munca în agricultură.

Venitul unui agricultor care muncea la C.A.P. era de 300-400 lei pe lună maxim în comparație cu veniturile obținute în industrie care treceau de o mie lei.

Pentru perioada 1966-1984 populația comunei a înregistrat o reducere de 1697 locuitori cu un rit mediu anual de 19%.

Populația comunei Toporu era în 2002 la recensământul populației de 2 421 locuitori, această valoare scăzând până în 2011 cu ocazia ultimului recensământ al populației și locuințelor când ajunge la valoarea de 2 340. Totuși, se observă o creștere a numărului populației stabile în 2011, înregistrându-se cu 203 locuitori mai mult decât în 2010 (creștere generată, probabil, de creșterea numărului celor care au venit cu domiciliul în comună).

---

[8] *Monografia județului Vlașca*, Giurgiu, 1943, p. 43.

Tabelul nr. 4. *Populația totală – stabil, comuna Toporu cu satele Toporu, Tomulești și Trestenic*

1990	1993	1995	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2006	2009	2010	2011
2 952	2 846	2 720	2 639	2 589	2 571	2 535	2 421	2 364	2 335	2 295	2 180	2 137	2 340

Sursa: Institutul Național de Statistică, Recensământul populației și al locuințelor, 2011

Analizând datele prezentate în tabelul de mai sus, putem observa cu ușurință tendința continuă de scădere a populației comunei Toporu evidențiată și de curba descendentă prezentată în graficul de mai jos:

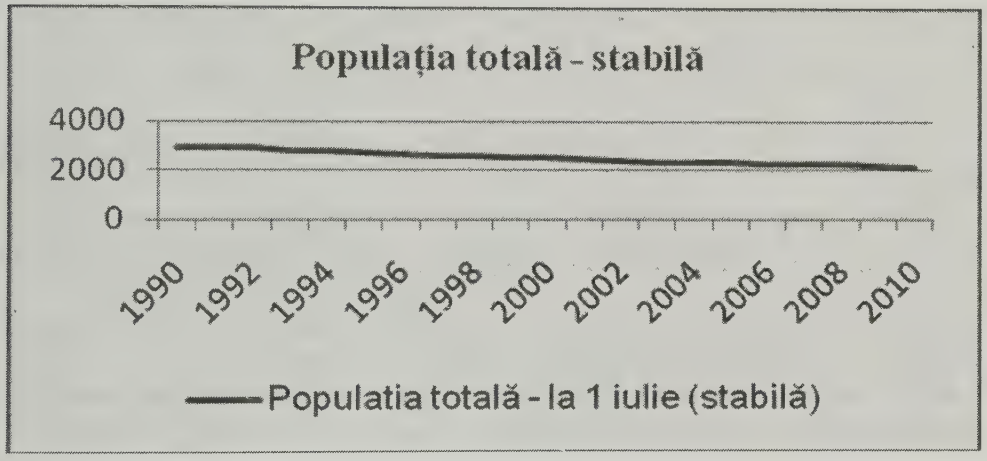

Fig. 2. Populația totală stabilă în comuna Toporu (1990-2010)

Populația totală a comunei Toporu are o evoluție descrescătoare clară începând cu anul 1990. Tendința de descreștere se accentuează către finalul perioadei analizate în total între 1990 și 2010 populația scăzând cu 815 locuitori, valoarea corespunzătoare anului 1990 fiind de 2 952, iar cea corespunzătoare anului 2010 fiind de 2 137, scăderea înregistrată fiind de 27% față de anul 1990. Scăderea este cauzată și de numărul mic al familiilor tinere din sate.

Densitatea populației

Indicatorul densitatea populației reflectă intensitatea populării unui teritoriu și se calculează prin raportul dintre numărul populației și suprafața ocupată de aceasta.

Densitatea generală (aritmetică) reprezintă raportul dintre efectivul locuitorilor stabiliți dintr-un teritoriu și suprafața acestuia, redată în km² sau ha.[9].

Gradul de concentrare al populației este influențat de factorii istorici și social-economici din anumite perioade, dar și de factorii naturali caracteristici spațiului respectiv.

Tabelul nr. 5. *Densitatea populației comunei Toporu, 1990-2010*

1990	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2006	2007	2009	2010	2011
2 952	2 935	2 846	2 720	2 639	2 571	2 488	2 364	2 307	2 295	2 267	2 180	2 137	2 340
9 149	9 149	9 149	9 149	9 149	9 149	9 149	9 149	9 148	9 148	9 148	9 148	9 148	9 148
32.26	32.08	31.10	29.73	28.84	28.101	27.19	25.83	25.21	25.08	24.78	23.83	23.3	25.5

Sursa: Institutul Național de Statistică, Date calculate

Densitatea medie a populației comunei Toporu era de 23,35 loc./km² în 2010.

Valoarea densității medie a populației comunei Toporu a înregistrat o scădere continuă începând din 1990 (32,26 loc./km²) ajungând la valoarea de 25,5 loc./km² în 2011.

Scăderea densității populației, în special în ultimii ani, se datorează scăderii continue a numărului de locuitori.

Densitatea de 25,5 loc/km² înregistrată în 2011, este mult sub media pe județul Giurgiu care este de 75,3loc/mm².

Natalitatea

Natalitatea reprezintă frecvența sau intensitatea nașterilor și este influențată de elemente ca structura pe grupe de vârstă și sexe, ponderea populației fertile, dezvoltarea economică, calitatea vieții, instruirea populației, politica demografică promovată în diferite etape etc.[10].

Natalitatea constituie un fenomen demografic deosebit de important în cadrul mișcării naturale a populației și constă în frecvența sau intensitatea nașterilor într-o populație, la un moment dat. Rata natalității este indicatorul demografic calculat la mia de locuitori, prin raportarea numărului total al născuților vii la populația totală[11].

---

[9] Mariana Valentina Dragomir, *Dinamica Spațiului Rural din câmpia Burnazului după anul 1990*, teză de doctorat, București, 2011, p. 19.

[10] G. Erdeli, Liliana Dumitrache, *Geografia populației*, București, Editura Corint, 2001.

[11] Mariana Valentina Dragomir, *op. cit.*, p. 14.

Tabelul nr. 6. *Născuți vii între 1990 și 2010*

1990	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2010
33	22	28	27	20	20	23	17	12	15	20	14	26	20	15
11.1	7.89	10.2	9.97	7.72	7.77	9.07	6.83	4.95	8.99	8.6	6.10	11.4	8.83	7.01

Sursa: Institutul Național de Statistică, Date calculate

Rata natalității în comuna Toporu are o evoluție descendentă în toată perioada studiată (1990-2010) de la 11,1 la ‰ în 1990 la valoare de 7,01 ‰ în 2010. Această scădere permanentă este datorată în mare măsură fenomenului de îmbătrânire demografică prin care trece comuna cât și scăderii natalității.

Rata de nupțialitate reprezintă numărul căsătoriilor dintr-un an raportat la populația din anul respectiv și se exprimă în număr de căsătorii la 1 000 locuitori. Rata de nupțialitate aferentă comunei Toporu a fost în anul 2011 de 0.009‰. Valoarea se datorează ponderii scăzute a populației tinere în cadrul comunei.

Tabelul nr. 7. *Căsătorii în comuna Toporu, cu satele Toporu, Tomulești și Trestenic, 1990-2012*

1990	1991	1993	1994	1995	1996	1997	1999	2000	2004	2006	2007
2	5	1	3	1	1	4	2	1	1	1	1
0.67	1.70	0.3	1.07	0.36	0.36	1.51	0.77	0.39	0.42	0.4	0.44

Sursa: Institutul Național de Statistică, Date calculate

Rata de nupțialitate la nivelul comunei Toporu a avut, de asemenea, o tendință de scădere de la 0.67 la ‰ în 1990 la 0.44 la ‰ în 2007.

Structura populației în funcție de starea civilă legală arată că în anul 2011 în cadrul unei populații de 2 340 de locuitori, 47,4% sunt de sex masculin și 52,5% de sex feminin. Din totalul locuitorilor, 37,6% sunt necăsătoriți, dintre aceștia 56,7% fiind bărbați și 43,2 fiind femei.

Numărul total al persoanelor căsătorite este de 995, acesta reprezentând un procent de 42,5% din totalul populației dintre care 49,1% sunt bărbați și 50,8% sunt femei. La nivelul aceluiași an avem un număr de 423 de persoane văduve (18,07% din totalul populației) dintre care 23,4% bărbați și 76,5% femei. Persoanele divorțate sunt în număr de 42 (1,7%) dintre care 57,1% bărbați și 42,8% femei. 208 persoane au declarat că trăiesc în uniune consensuală (8,8% din totalul populației).

Tabelul nr. 8. *Starea civilă, 2011*

TOPORU	Populația stabilă total	STAREA CIVILĂ LEGALĂ				Persoane care trăiesc în uniune consensuală
		Necăsătorit(ă)	Căsătorit(ă)	Văduv(ă)	Divorțat(ă)	
Ambele sexe	2 340	880	995	423	42	208
Masculin	1 111	499	489	99	24	104
Feminin	1 229	381	506	324	18	104

Sursa: Institutul Național de Statistică, Recensământul populației și locuințelor (2011)

Acest tabel permite câteva concluzii: numărul căsătoriților este aproape egal cu numărul necăsătoriților, iar numărul văduvelor este mare din cauza decesului soților.

Mortalitatea

Mortalitatea constituie fenomenul demografic care reflectă numărul total al deceselor înregistrate într-o populație, într-o perioadă determinată. Rata mortalității este indicatorul demografic care reprezintă raportul dintre numărul deceselor și populația totală a unui teritoriu, calculat la mia de locuitori[12].

Comuna Toporu înregistrează în prezent valori foarte mari ale mortalității de peste, 29‰, în anul 2010, aceasta fiind de 29,4‰, situație specifică localităților cu populație puternic îmbătrânită, tendința manifestată pe toată perioada studiată fiind de creșterea.

Tabelul nr. 9. *Decedați în perioada 1990-2011*

1990	1991	1993	1995	1997	1998	1999	2000	2002	2004	2006	2007	2009	2010
Decedați total													
55	65	81	83	72	66	63	66	77	64	65	57	60	63
Decedați sub un an													
3	1	3	2	1		1				1	1	1	1
Născuți morți													
						1							
Rata mortalității													
18.6	22.1	28.4	30.5	27.2	25.4	24.5	26.0	31.8	27.4	28.3	25.1	27.5	29.4

Sursa: Institutul Național de Statistică, Date calculate

[12] *Ibidem*, p. 16.

Mortalitatea infantilă

Fenomenul demografic ce constă în frecvența deceselor copiilor cu vârsta sub un an, în rândul născuților vii într-o populație, într-o perioadă de timp este definit mortalitate infantilă[13]. Mortalitatea infantilă are o tendință descrescătoare la nivelul comunei. În comuna Toporu mortalitatea infantilă se menține la un nivel ridicat cel mai mare nivel înregistrat fiind de 15% în anul 1993. Datele trebuie corelate cu un nivel al natalității în general scăzut.

Tabelul nr. 10. *Mortalitatea infantilă, 1990-2011 (%)*

1990	1992	1993	1995	1996	1998	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2009	2010
9	4	15	7	3	0	5	0	6	0	10	7	5	6	6

Sursa: Date calculate

Sporul natural este definit, în literatura de specialitate, ca diferența între numărul născuților vii și cel al decedaților într-un an raportat la 1 000 de locuitori, acest indicator arată creșterea sau diminuarea populației respectiv echilibrul sau dezechilibrul numeric.

În comuna Toporu valorile bilanțului natural se mențin negative, cea mai mică valoare fiind de -22 în 1990 și cea mai mare de -65 în anul 2002.

Tabelul nr. 11. *Bilanțul natural în perioada 1990-2010 (valori absolute)*

1990	1993	1995	1997	1998	2000	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010
-22	-62	-55	-50	-46	-43	-52	-58	-43	-35	-51	-31	-56	-48

Sursa: Date calculate

Indicele de vitalitate este raportul dintre numărul născuților vii și numărul decedaților într-o anumită perioadă, exprimat în procente. În cazul comunei Toporu indicele de vitalitate rămâne la valori scăzute datorită îmbătrânirii demografice și într-o continuă scădere din 1990 până în prezent.

Tabelul nr. 12. *Indicele de vitalitate, 1990-2011 (%)*

1990	1991	1992	1993	1995	1996	1998	1999	2001	2004	2006	2007	2008	2009	2010
0.6	0.2	0.344	0.23	0.337	0.38	0.30	0.31	0.24	0.32	0.21	0.45	0.26	0.26	0.23

Sursa: Date calculate

[13] *Ibidem*.

Structura populației pe sexe la nivelul comunei arată o predominare a populației feminine, ceea ce subliniază tendința crescută de feminizare a populației. În prezent datorită îmbătrânirii populației și speranței de viață mai reduse a populației de sex masculin (datorate pe de-o parte bolilor cauzate de condițiile grele de muncă dar și faptului că un procent mare din populația masculină face parte din categoria celor care fumează sau are alte obiceiuri nesănătoase), populația de sex feminin are o pondere mai mare în cadrul populației vârstnice.

Tabelul nr. 13. *Structura populației pe sexe, 1990-2010 (%)*

1990	1991	1993	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2007	2008	2010
1 384	1 462	1 386	1 352	1 335	1 302	1 258	1 243	1 212	1 117	1 102	1 099	1 078	1 043	1 384
1 563	1 551	1 433	1 402	1 368	1 371	1 318	1 313	1 292	1 266	1 221	1 205	1 188	1 186	1 129
47.1	49.62	49.7	49.7	49.3	49.3	48.9	49.0	48.7	47.2	47.7	47.8	47.6	47.8	47.1
52.84	50.37	50.29	50.29	50.67	50.66	51.07	50.97	51.29	52.75	52.23	52.11	52.39	52.16	52.84

Sursa: Institutul Național de Statistică, Date calculate

Ponderea populației feminine în cadrul populației comunei Toporu se menține ridicată pe toată perioada studiată, cea mai mică valoare fiind de 50.29%, iar cea mai mare de 52.84%. Îmbătrânirea demografică a fost determinată de o serie de factori demografici și social economici, dintre care cei mai importanți au fost evoluția natalității, nivelul mortalității generale, mai ridicat în mediul rural decât în mediul urban, soldul negativ al migrației, ș.a. Îmbătrânirea demografică a populației din mediul rural constatată după 1990 a generat o serie de dificultăți în evoluția social-economică, determinând, de asemenea, o cerință crescută în asigurarea protecției sociale, a asigurării serviciilor sanitare specifice pentru această categorie îmbătrânită.

Îmbătrânirea populației este o caracteristică cu deosebire a populației satelor, fapt care generează dezechilibre ale balanței forței de muncă. Astfel, unui tânăr îi revin până la două persoane vârstnice, ceea ce arată o creștere continuă a sarcinii sociale într-un viitor apropiat.

Structura populației pe grupe de vârstă

La recensământul din 1930 populația comunei Toporu avea următoarea structură pe sexe: satul Tomulești avea 1 049 locuitori dintre care 513 bărbați și 536 femei, satul Toporu avea 2 273 locuitori dintre care 1 110 bărbați și 1 163 femei, satul Trestenicu avea 1 621 locuitori dintre care 183 bărbați și 838 femei și cătunul Grăjdănești cu o populație totală de 327 locuitori. Pentru comparație adăugăm că satul Răsmirești avea o populație totală de 1 621 locuitori dintre care 783 bărbați și 838 femei. Structura pe grupe de vârstă arată o populație ce

deține procente importante în cadrul grupelor de vârstă 0-12 ani și 20-64, cel mai scăzut procent regăsindu-se în cadrul grupei de peste 65 de ani. Structura pe grupe de vârstă și sexe defalcat pe comune este evidențiată în tabelul de mai jos.

Tabelul nr. 14. *Structura pe grupe de vârstă și sexe, 1930*

Populația totală				Grupe de vârstă											
				Masculin						Feminin					
Total		M.	F.	0-6	07-12	13-19	20-64	Peste 65	Nedec.	0-6	7-12	13-19	20-46	Peste 65	Nedec.
Tomulești	1 049	513	536	136	53	75	230	19		136	53	85	233	24	-
Toporu	2 273	1 110	1 163	298	135	154	489	33	1	286	161	176	511	28	1
Trestenicu	759	377	382	82	47	66	165	13	4	73	38	68	193	9	1
Răsmirești	1 621	783	838	191	102	113	339	30	8	204	1	137	356	26	4

Sursa: Recensământul populației (1930)

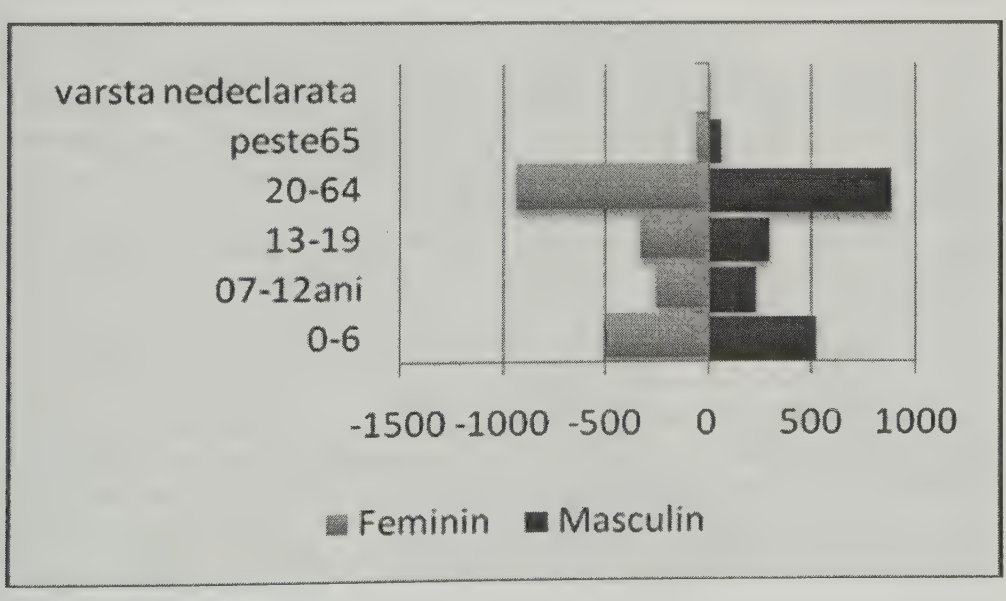

Fig. 3. Structura pe grupe de vârstă (1930)

Structura pe grupe de vârstă și sexe defalcat pe comune este evidențiată în tabelul de mai jos. În prezent asistăm la o schimbare totală a structurii pe grupe de vârstă și sexe la nivelul populației comunei Toporu.

Tabelul nr. 15. *Structura pe grupe de vârstă și sexe, 2011*

Pop. stabilă – total (2011)	GRUPA DE VÂRSTĂ (ani)																	
	Sub 5	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85 ani și peste
2 340	118	129	123	112	87	88	100	142	143	91	112	107	167	138	230	212	152	89
M. 1 111	56	73	67	58	47	37	44	82	86	50	64	50	66	53	101	76	65	36
F. 1 229	62	56	56	54	40	51	56	60	57	41	48	57	101	85	129	136	87	53
% totală	5.0	5.5	5.2	4.7	3.7	3.7	4.2	6.0	6.1	3.8	4.7	4.5	7.1	5.8	9.8	9.0	6.4	3.8
M. 47.4	2.3	3.1	2.8	2.4	2.0	1.5	1.8	3.5	3.6	2.1	2.7	2.1	2.8	2.2	4.3	3.2	2.7	1.5
F. 52.5	2.6	2.3	2.3	2.3	1.7	2.1	2.3	2.5	2.4	1.7	2.0	2.4	4.3	3.6	5.5	5.8	3.7	2.2

Sursa: Direcția județeană Statistică Giurgiu – Recensământul populației și locuințelor (2011)

Aceste schimbări se caracterizează prin creșterea procentului grupelor de vârstă înaintată și decăderea dramatică a procentului grupelor de vârstă specific populației tinere. Comuna Toporu se confruntă în prezent cu realitatea îmbătrânirii demografice, adică raporturile inechitabile între grupele vârstnice și cele tinere. Acest fenomen a atins valori destul de ridicate în perioada postcomunistă.

Analizând structura populației comunei pe sexe și grupe de vârstă în cadrul populației din comuna Toporu, se constată că la grupa 0-4 ani predominantă este populația feminină cu un procent de 2,6% din total, ca urmare a numărului mai mare de fete. Structura pe grupe de vârstă și sexe a populației comunei Toporu prezintă o tendință de scădere a ponderii populației tinere și de creștere a celei vârstnice care în prezent are un procent ridicat.

Populația tânără (0-14 ani) are valori de 15,8% în 2011 arătând un procent mic al ponderii acestei grupe de vârstă în totalul populației comunei. Din populația în vârstă de 0-14 ani, 8,3% sunt bărbați și 7,4% sunt femei.

Populația adultă (15-59 ani) deținea 41,9% din total în 2011. În cadrul grupei, populația masculină însumează 22,1% din total, iar cea feminină 19,8%.

Populația vârstnică (60 de ani și peste) a înregistrat o creștere numerică continuă, datorită îmbunătățirii asistenței sociale și a ocrotirii sănătății, ceea ce a dus la creșterea duratei medii de viață dar și datorită valorilor foarte reduse ale natalității și fenomenului de depopulare produs după 1990. În țara noastră ponderea populației în vârstă de peste 60 de ani este de 19% cu tendințe de accelerare în condițiile scăderii dramatice a natalității. În județul Giurgiu s-au înregistrat, în anul 2002, cele mai mari ponderi pe țară ale populației vârstnice, acestea depășind 25%. Ponderea populației vârstnice a comunei Tomulești

depășește cu mult media pe țară și pe județ aceasta fiind de 42,2% în 2011 la recensământul populației și locuințelor, arătând o îmbătrânire demografică alarmantă a populației. Populația feminină vârstnică are valori de 25,5% din totalul populației comunei, iar cea masculină cu vârstă peste 60 de ani reprezintă 16,9% din totalul populației. La nivelul grupei de peste 60 de ani. Această valoare ne arată că în prezent populația vârstnică a comunei este îmbătrânită și feminizată, fapt explicabil și prin mortalitatea mai ridicată la bătrânii de sex masculin.

La nivelul țării gradul ridicat al îmbătrânirii populației este mult mai evident în mediul rural, unde ponderea populației vârstnicilor este de 1,8 ori mai mare decât în mediul urban și arată că 3/5 din întreaga populație vârstnică a țării locuiește în mediul rural. Piramida structurală a vârstelor are o bază îngustă care arată ponderea foarte redusă a populației care face parte din grupele de vâsrtă 0-4 ani, 10-14 ani, 20-24 ani, 30-34 ani, 50-54 ani și ponderea foarte ridicată a celor peste 60 de ani, în special al populației feminine îmbătrânite, în cadrul populației totale. Piramida structurală a vârstelor pentru comuna Toporu (2011) pe care o prezentăm mai jos pune în evidență numărul mai mare al populației de vârstă feminină în comparație cu populația de sex masculin.

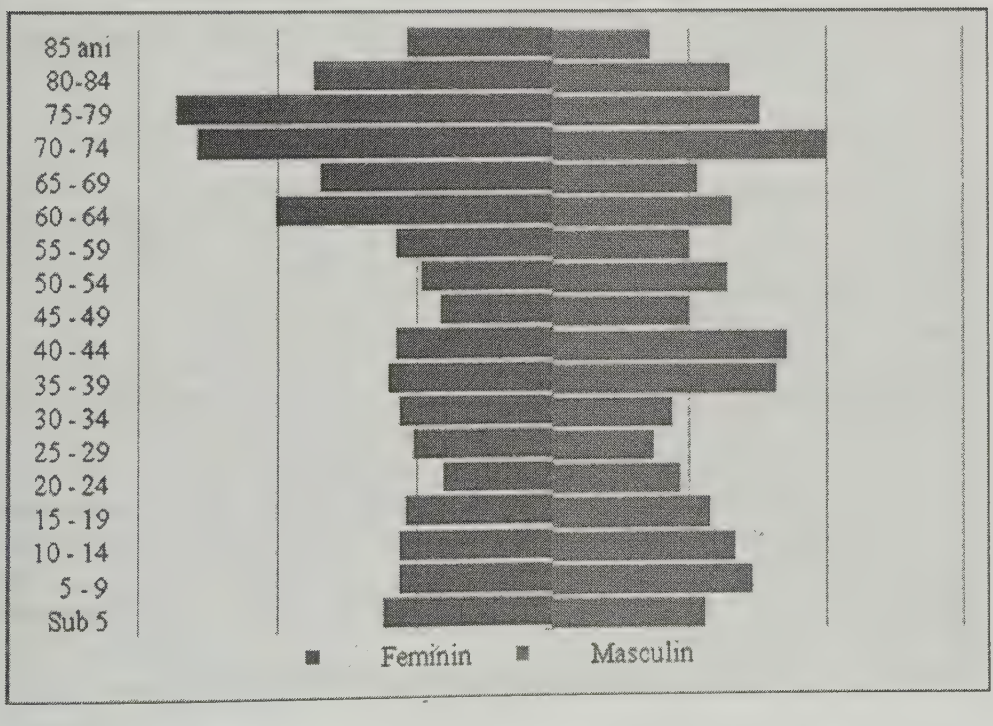

Fig. 4. Piramida structurală a vârstelor pentru comuna Toporu (2011)

Mișcarea populației

Mobilitatea populației este determinată de factori economici, istorici, politici, sociali etc. Migrațiile au implicații în schimbarea structurilor pe sexe și grupe de vârstă.

Tabelul nr. 16. *Stabiliri de domiciliu în localitate, 1990-2010 (%)*

1990	1992	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2003	2004	2007	2008	2009	2010
21	16	43	12	44	29	27	19	39	46	46	46	26	39

Sursa: Institutul Național de Statistică

Analizând numărul stabilirilor cu domiciliul în localitate între anii 1990 și 2010 observăm tendințe ușor crescătoare începând cu anul 1994 când se înregistrează 43 de stabiliri. Aceste valori sunt datorate mai ales persoanelor care, după ieșirea la pensie, decid să se stabilească în localitățile rurale de unde provin.

Cele mai mari valori ale stabilirilor cu domiciliul în cadrul comunei Toporu se înregistrează în anii 1994, 1996, 2004, 2007 și 2008.

Plecările cu domiciliul din comuna Toporu înregistrează o puternică scădere după anul 1990 când se înregistraseră 210 plecări. Valorile sunt evidențiate în tabelul de mai jos.

Tabelul nr. 17. *Plecări cu domiciliul din localitate, 1990-2010 (%)*

1990	1993	1994	1996	1998	1999	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2010
210	13	35	23	16	23	27	35	28	21	26	39	29	34

Sursa: Institutul Național de Statistică

Numărul celor care pleacă din comuna Toporu fluctuează între valori de 13 persoane în 1993, 35 în 1994, 39 în 2007 și 35 în 2010.

Din cele două tabele prezentate mai sus se constată o creștere ușoară a numărului de persoane care și-au stabilit domiciliul în comună numărul acestora fiind însă mai mic decât cel al persoanelor care au plecat cu domiciliul din comuna Toporu, pe toată perioada analizată.

Persoanele care s-au stabilit cu domiciliul în comună sunt îndeosebi pensionari veniți de la oraș.

În ceea ce privește stabilirile cu reședința, numărul celor care vin în comună este mai mic decât al celor care pleacă în aproape toți anii perioadei analizate

Tabelul nr. 18. *Stabiliri de reședința în localitate la 1 ianuarie (până în 2000 la 1 iulie) 1990-2010 (%)*

1990	1991	1992	1994	1996	1997	1998	2001	2003	2004	2005	2006	2008	2009	2010
10	28	40	22	6	3	7	5	10	21	28	14	29	38	13

Sursa: Institutul Național de Statistică

Tabelul nr. 19. *Plecări cu reședința din localitate la 1 ianuarie (până în 2000 la 1 iulie) 1990-2010 (%)*

1990	1991	1993	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2010
98	48	33	22	17	30	18	11	23	16	23	3	14	12	6

Sursa: Institutul Național de Statistică

În cazul plecărilor cu reședința din localitate se constată o tendință de creștere ușoară începând cu anul 1990 până în aul 1994 urmată de o perioadă cu valori mai mici pentru ca în perioada 2003-2010 să se manifeste aceeași tendință crescătoare, Plecările cu reședința din localitate au o tendință descrescătoare în toată perioada analizată, valoarea minimă fiind atinsă în 2006.

Structura profesională

Structura profesională a populației în secolul al XIX-lea, cât și în perioada interbelică, era în toate satele câmpiei Române, preponderent agricolă, numărul angajaților fiind sub 1%.

Această structură s-a modificat radical în perioada postbelică prin dezvoltarea industriei în orașe. Pe sectoare de activitate ale economiei naționale structura populației s-a modificat puternic în perioada analizată datorită reducerii numărului de angajați din sectorul primar și, în special, din agricultură care deținea un procent de 79% din totalul persoanelor angajate în anul 1990 în comuna Toporu.

Sectoarele de activitate II și III dețineau 12% și respectiv 9% din totalul populației angajate. În prezent sectorul de activitate III deține un procent majoritar în special datorită faptului că în totalul populației angajate cele mai multe persoane lucrează în sectorul public (administrație publică, sănătate, învățământ) și în cel al serviciilor.

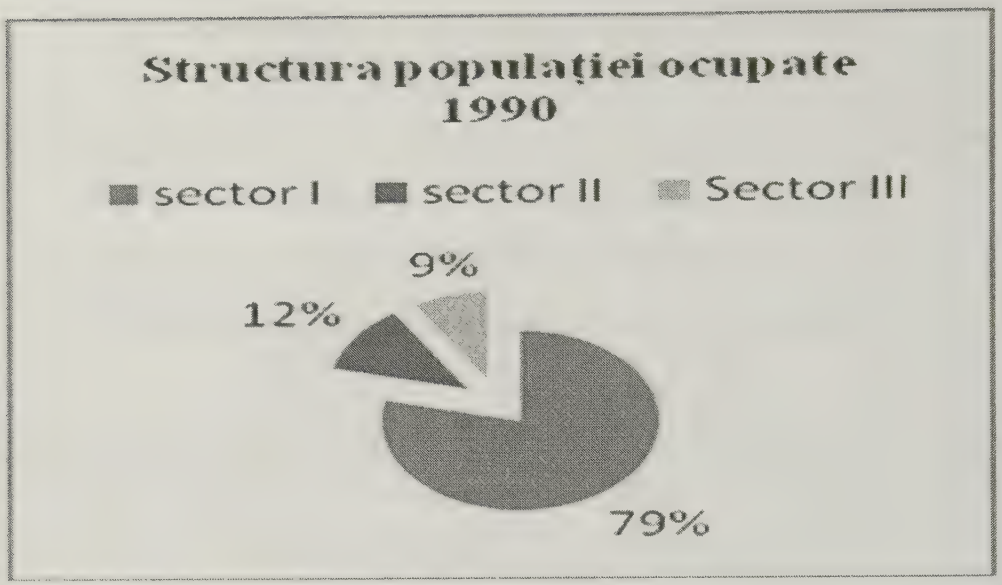

Fig. 5. Structura populației ocupate (1990)

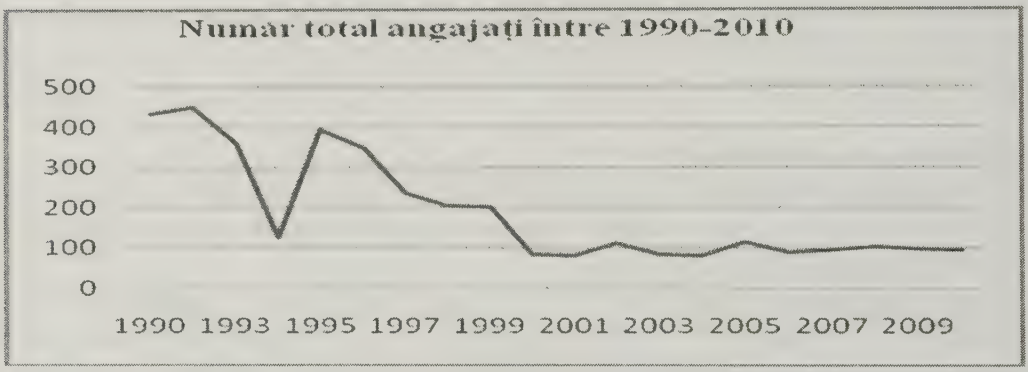

Fig. 6. Structura populației ocupate (1990-2010)

Tabelul nr. 20. *Evoluția numărului persoanelor angajate în comuna Toporu în perioada 1992-2011*

1991	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2010
434	360	124	393	348	237	205	83	81	83	114	88	93	103	94

Sursa: Institutul Național de Statistică

Evoluția numărului total al persoanelor angajate la nivelul comunei Toporu cunoaște o descreștere rapidă începând cu anul 1991 atingând puncte de minim cu procente de 3.2% din totalul populației în anul 2000 și 2001.

Rata de ocupare a populației reprezintă procentul populației ocupate raportat la populația activă (15-65 ani) exprimat în procente. Rata de ocupare se calculează pe baza relației Ro=Po/Pa *100 unde Ro reprezintă rata de ocupare, Po reprezintă populația ocupată și Pa populația activă. Valorile ratei de ocupare la nivelul comunei sunt de 37.7% în 1991, 9,7% în 2002 și 8,18 în 2010.

Tabelul nr. 21. *Rata de ocupare a populației, 1992-2011*

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2003	2004	2007	2010
37.8	39.3	31.3	10.8	34.2	30.3	20.6	17.8	17.6	7.0	9.7	7.0	9.9	9.0	7.8

Sursa: Date calculate

Pe baza acestei statistici constatăm scăderea numărului angajaților la nivelul comunei în cca. 9 ani cu peste 75%. Tendința a fost descrescătoare pe toată perioada analizată (1991-2010), cel mai mic procent atingându-se în 2000 și 2003, iar cel mai mare procent fiind cel al anului 1991. Perioada 1982-1989 a fost caracterizată printr-un număr mare de angajați în comparație cu numărul locuitorilor comunei Toporu datorită ofertelor de muncă din partea întreprinderilor agricole de la nivelul comunei sau din comunele învecinate: I.A.S. Toporu, I.A.S. Izvoarele, Sistemul de irigații Giurgiu-Răzmirești, C.A.P. din satele Toporu și Tomulești, Cooperația de consum Toporu și Drăgănești Vlașca, Piscicola Toporu, Stațiunile de Mașini și Tractoare, Toporu.

Spre comparație prezentăm structura populației ocupate pe ramuri de activitate (angajații comunei Toporu care includea și satul Trestenic) în perioada 1982-2013.

Tabelul nr. 22. *Numărul de angajați în comuna Toporu între 1982 și 2011*

Instituții	1982	1985	1991	2011
Total angajați	1 884	1 074	434	94
Agricultură		1 034		
Industrie, comerț, silvic		40	231	-
Moara Toporu	1	2	2	
Cazan țuică Toporu	3	3	3	
Poșta Toporu	3	2	2	1
Poșta Tomulești	1	1	1	1
Mag. Univ. Toporu	2	2	1	-
Librărie Toporu	2	1	1	-
Alimentație publică	15	11	9	1
Bufet sat vechi+sat nou	2	2	2	-
Unități pretări servicii	6	6	-	-
Liber profesioniști	14	15		
Adm., inv. cultură	11	79		

Învățământ, cultură	74	73	62	
C.A.P. Toporu	378	715	621	-
C.A.P. Tomulești	285	216	167	-
I.A.S.	196	219	207	-
I.A.S. ferma 4 Trestenic	132	95	86	-
S.M.A. Toporu	158	89	76	-
S.M.A. Tomulești	78	62	23	-
Sist. de irigare	40	38	27	-
Șantiere de construcții	58	43	23	-
Combinatul Chimic G.R.	14	9	5	-
Textila Dunăreana	23	11	9	-
Veterinar+OCOL silv.	4	11		
Dispensarul uman	7	15	4	3
Total pop. ocupată		1 168	1 150	18

Sursa: Caiet statistic al comunei Toporu, Oficiul de statistică al jud. Giurgiu; proiect 389/A Actualizarea schiței de sistematizare com. Toporu, jug. Giurgiu, Consiliul Popular al Județului Giurgiu, Institutul de proiectare, Giurgiu, 1985

Tabelul nr. 22 reprezentând numărul de angajați în comuna Toporu între 1982 și 2011 permite concluzii cum sunt:

• în anul 1982 erau 1 884 persoane angajate, dintre care 350 muncitori, 960 țărani, 84 intelectuali, populația activă a comunei Toporu reprezenta 46,5% din totalul populației;

• în 1985, 1 074 persoane erau angajate în activități de bază (agricultură, industrie), reprezentând 30%, 64 persoane în activități de servire reprezentând 1,8% 560 persoane cu domiciliul în comună și locul de muncă în alte localități, reprezentând 15,8%;

• în 1991, comuna avea 434 angajați reprezentând 39,3% din populația activă;

• în 2010 pe teritoriul comunei Toporu numărul angajaților a fost de 94, reprezentând 7,8% din totalul populației active.

Tinerii ramași în comună se confruntă cu o mare problemă, și anume lipsa locurilor de muncă, la care din păcate până acum nu s-au găsit soluții viabile.

O parte dintre ei au ales varianta navetei către locuri de muncă din Giurgiu sau București dar nici aceasta nu este o soluție foarte agreabilă din cauza situației precare a drumului ce leagă comuna de cele mai apropiate orașe, Alexandria, Giurgiu, București sau a curselor tot mai rare pe linia de cale ferată Giurgiu-Videle. Desființarea industriilor din orașele Giurgiu și Alexandria după 1989 a determinat scăderea drastică a locurilor de muncă și în aceste orașe. Gospodăriile țărănești din comună sunt de subzistență, iar numărul angajaților în asociațiile sau fermele familiale agricole din comuna Toporu reprezintă sub 1%.

Principala activitate economică din zonă este agricultura. Pe raza comunei își desfășoară activitatea 4 firme cu profil agricol și una cu profil agrozootehnic: S.C. TELIF SRL (AGROZOOTEHNIC); S.C. SCORPION SRL (AGRICOL); S.C. PANIDAN SRL (AGRICOL); S.C. AGROTOP SRL (AGRICOL); S.C. TOPAGRO (AGRICOL).

Locurile de muncă din cadrul acestor firme sunt insuficiente pentru a acoperi necesarul comunei.

Structura națională și confesională

Structura națională a comunei Toporu se caracterizează prin predominarea persoanelor de naționalitate română. Din totalul populației înregistrate la recensământul din 2011 (2 340 locuitori), 2 118 sunt de naționalitate română și 75 de naționalitate romă.

În 1930 structura etnică a populației arată o majoritate a populației române însă avem și minorități precum cea rână (27 de persoane), maghiară (3 persoane) și evreiască (0 persoană). În anul 1992 minoritatea romă este încă reprezentată de 93 de persoane și minoritatea maghiară de 0 persoană.

Datele oferite de recensământul din 2002 referitoare la structura confesională consemnează faptul că 100% din populația comunei Toporu și-a declarat apartenența la creștinism.

La recensământul populației și locuințelor desfășurat în 2011, în comuna Toporu 2 192 persoane se declarau vorbitori de limba română. În ceea ce privește structura confesională, 2 184 de persoane s-au declarat de religie creștină ortodoxă, 4 creștină după Evanghelie și 3 Evanghelică, iar 143 de persoane nu și-au declarat religia.

Nivelul de educație

Nivelul de educație poate fi urmărit pe baza statisticilor. În acest sens menționăm câteva aspecte: la 1888 în satul Toporu urmau cursurile 2 băieți și 4 fete „după lege 29 băieți și 15 fete" la o populație de 869 locuitori; în satul Trestenicu-Popești au urmat școala 50 de băieți la o populație de 920 locuitori.

În ceea ce privește nivelul de educație constatăm că la nivelul anului 2011, 60% din totalul populației comunei Toporu declară că a absolvit o școală secundară (liceu, profesională sau de ucenici), dintre aceștia 48% sunt bărbați și 52% femei. Un procent de 1% au studii postliceale, dintre aceștia 635 fiind bărbați și 36% femei. Un procent de 54% au absolvit o instituție de învățământ secundar, dintre aceștia 54% sunt bărbați și 34% sunt femei. În cadrul absolvenților de învățământ secundar, 10,6% au absolvit o instituție de învățământ liceal (58,% bărbați și 41,7% femei), 6,8% școli profesionale și de ucenici (72% bărbați și 27% femei) și 30,5% școli gimnaziale (49,6% bărbați și 50,3% femei).

Din totalul populației 32% au declarat că au studii primare dintre care 40% sunt bărbați și 60% sunt femei.

Persoanele fără școală reprezintă un procent de 11% din totalul locuitorilor comunei dintre care 23% sunt bărbați și 765 femei.

Persoanele analfabete reprezintă un procent de 8,4% din total dintre care 75,15 sunt femei și 24,9% bărbați.

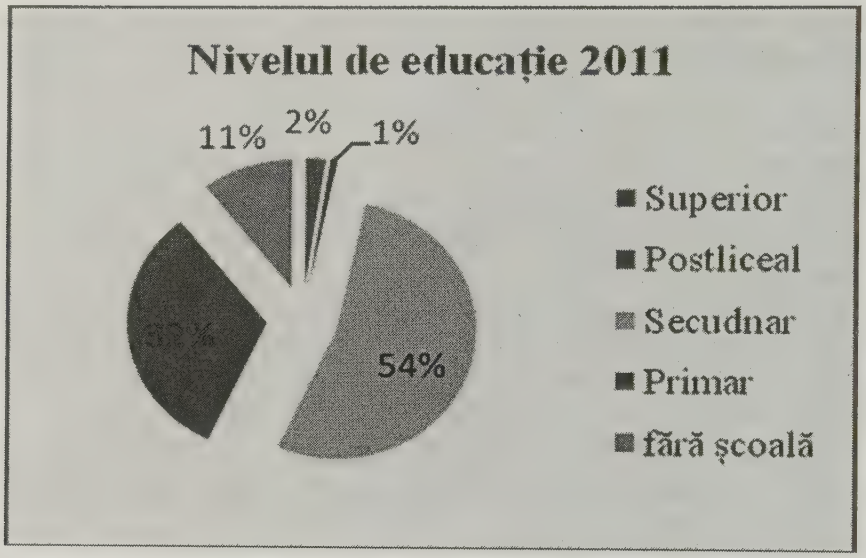

Fig. 6. Nivelul de educație (2011)

REAŞEZAREA SUD-ESTULUI EUROPEI ÎN TIMPURILE MODERNE

Acad. Dan Berindei

Europa a reprezentat un continent împărţit, o parte a sa fiind supusă unor mutaţii des repetate, iar alta bucurându-se de o stabilitate mai mare, fiind mai ocrotită. Sud-Estul Europei a suportat cu prioritate necontenite schimbări şi a întâlnit nenumărate frâne în cursul evoluţiei sale. Această situaţie s-a reflectat şi în capacitatea de dezvoltare şi de ocrotire a propriilor civilizaţii.

Impactul populaţiilor migratoare din spaţiul asiatic, valurile succesive de năvălitori, au reprezentat o piedică majoră în evoluţia popoarelor autohtone, deşi ele au dus totodată şi la sinteze care, în unele privinţe, au îmbogăţit pe autohtoni. Un moment cu urmări decisive a fost însă expansiunea otomană iniţiată în veacul al XIV-lea. De data aceasta a fost vorba de un proces de durată care s-a întins pe o jumătate de mileniu şi în urma căruia cei supuşi impactului au fost incluşi zonei de dominaţie a sultanilor şi au trebuit să accepte sub o formă sau alta acest proces de cucerire. Formula de compromis la care au ajuns românii i-a ajutat să se poată conserva în condiţii mai bune decât alţii atât pe planul statalităţii şi al administraţiei, cât şi al credinţei. Trebuie însă remarcată şi capacitatea pe care au demonstrat-o cuceritorii otomani de a se adapta unor realităţi, de a fi chiar în multe privinţe toleranţi, în ciuda exercitării unei autorităţi intransigente.

Dar această parte a continentului a fost condamnată în multe privinţe unei izolări faţă de restul său din centru şi Occident, deşi de o separaţie deplină nu se poate vorbi. Contactele chiar oprite sau stânjenite au fiinţat nu doar pe plan economic, ci şi spiritual. Decalajul a fost şi în parte mai este o caracteristică a Europei de Sud-Est în comparaţie cu partea centrală şi occidentală şi, de asemenea, capacitatea de a-şi dezvolta şi conserva civilizaţia a fost necontenit stânjenită în zona sud-est europeană, dar în măsura atunci posibilă s-a încercat – şi în parte s-a reuşit – ca şi în această parte a continentului să se poată dezvolta civilizaţia cu toate împrejurările evident mai neprielnice.

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea a intervenit o răsturnare de situaţie hotărâtoare. Decalajul tehnic între lumea Europei apusene şi centrale care se înregistra a inclus şi puterea militară a Porţii, afectată şi de unele frământări interne care au intervenit progresiv ducând la o scădere a capacităţii militare otomane. În 1683 a avut loc ultimul asediu al Vienei, moment de încercare decisiv. Cu ajutorul regelui polon Jan Sobieski capitala a fost despresurată, muntenii şi moldovenii constrânşi să se încadreze oştirii otomane având şi ei o contribuţie la reuşita forţelor creştine. N-a avut loc doar o despresurare, ci marele vizir Kara Mustafa a fost constrâns la o retragere care s-a transformat într-un adevărat dezastru pentru Poartă, inaugurându-se şi

procesul de treptată cucerire de către habsburgi a teritoriilor pe care sultanii le supuseseră autorității lor. Imperiul Otoman a devenit „omul bolnav" și echilibrul relativ care fiinţase până atunci s-a încheiat. Puterea ofensivă a trecut acum în mâinile comandanților oștirilor creștine, care s-au putut întemeia și pe noi dotări tehnice, care le-au favorizat succesele.

Cu toate acestea, „omul bolnav" nu era un „muribund" și aproape în decursul a două secole și jumătate Imperiul Otoman s-a putut menține și chiar din vreme în vreme să repurteze și succese. Imperiul Otoman avea să fie ultimul imperiu sortit dispariției! Dar, fără îndoială, el a fost constrâns să recurgă la schimbări și reforme, care însă n-au putut elimina decalajul, dar au contribuit la prelungirea existenței marelui imperiu. Una dintre schimbări avea să fie și supunerea celor două principate românești regimului fanariot, soluție care și ea avea să se dovedească incompletă în ceea ce privea Poarta otomană, trezirea națională afectând în bună măsură și pe fanarioți.

Oricum, Imperiul habsburgic s-a găsit în plină ofensivă în deceniile imediat următoare respingerii asediului Vienei. Ungaria și apoi și principatul Transilvaniei au fost cucerite și supuse autorității Vienei, care, totodată, a început și expansiunea ei mai departe în Peninsula Balcanică. Imperiul care s-a constituit în acest proces era alcătuit din popoare diferite, care fuseseră supuse timp de câteva veacuri autorității, dar și modului de viață otoman. Totodată, marea majoritate era creștină, dar de confesiuni diferite, Curtea de la Viena străduindu-se acum să favorizeze expansiunea catolicismului. Trezirea treptată a unei conștiințe naționale moderne la fiecare dintre aceste popoare a constituit în curând un alt impediment de care noul stăpânitor ar fi trebuit să-l aibă în vedere cu prioritate.

În această parte a continentului a intervenit și a doua putere creștină, de data aceasta ortodoxă. „Cea de-a Treia Romă" a trăit un proces grabnic de modernizare inițiat de Petru I și, prin aceasta, a dobândit și o nouă poziție în ansamblul puterilor. Dar, totodată, acest imperiu ortodox a continuat procesul său de expansiune, de data aceasta bazat și pe o forță militară modernizată pe parametrii Europei apusene. Ofensiva sa în părțile Balticei a fost curând completată prin expansiunea spre Sud. Imperiul habsburgic a dobândit un concurent, iar cel otoman, intrat în defensivă, s-a văzut supus acțiunilor de expansiune ale celor două imperii creștine, unul catolic și celălalt ortodox. La rândul lor, imperiile creștine nu s-au mulțumit cu acțiunile ofensive împotriva Porții pentru a pătrunde în zona ei de dominație, ci în paralel, cum am menționat, Curtea de la Viena a sprijinit un proces de întărire a Bisericii catolice, inițiind „unirea" cu Roma a unor populații ortodoxe luate în stăpânire, inclusiv în ceea ce a privit pe românii transilvani. În ceea ce privește Rusia, ea a căutat să sprijine pe credincioșii ortodocși din imperiul vecin, evident având în vedere și țelurile ei proprii expansioniste.

În aceste noi condiții Europa de Sud-Est avea să fie transformată într-un uriaș câmp de înfruntare. Cele trei imperii s-au înfruntat pe tărâm militar, cele

două imperii creştine acţionând separat, dar uneori şi în alianţă, împotriva Porţii otomane şi străduindu-se să-i smulgă teritoriile luate de ea în stăpânire în secolele anterioare. Totodată, a avut loc pe un plan secund, dar evident concurenţa dintre confesiunile creştine sprijinite de unul sau altul dintre cele două imperii.

Dar, în paralel, procesele de trezire naţională şi de treptată constituire a naţiunilor moderne din zonă au constituit şi ele o trăsătură a vremii. Secolul Luminilor şi la capătul său revoluţia franceză – desfăşurată după procesul de eliberare a celor 13 colonii americane – avea să exercite influenţele sale contribuind la formarea unor conştiinţe naţionale şi la inaugurarea unor lupte de eliberare şi la cei ce fuseseră şi mai erau supuşi de veacuri dominaţiei otomane. Trezirea lor anunţa că în perioada următoare aveau să aibă loc mutaţii fundamentale în această zonă de ciocnire a marilor puteri. În fapt, dincolo de ambiţiile şi ţelurile expansioniste ale imperiilor, naţiunile trezite vor avea cuvântul lor de spus şi vor izbuti, cu toată slăbiciunea lor aparentă, să se afirme şi să-şi constituie statele lor naţionale. Procesul acesta avea să fie însă îndelungat, întinzându-se pe două veacuri şi în parte el nefiind încheiat nici în zilele noastre, cum au demonstrat-o mutaţiile care s-au desfăşurat în zona fostei Iugoslavii. Stânjenitoare aveau să se arate imixtiunile unor mari puteri care – chiar şi în ultimele decenii – au impus soluţii din afară ale unor probleme.

Procesul de eliberare s-a desfăşurat aproape fără întrerupere pe diferite planuri. Trezirea s-a datorat în parte şi conflictelor care s-au desfăşurat în spaţiul sud-est european, numai în Principate ocupaţiile militare străine însumând un sfert de veac în cursul secolului al XVIII-lea. Deşi oştiri ale unor imperii absolutiste, în bună parte ofiţerimea lor – paradoxal, în primul rând, cea rusă – a contribuit la răspândirea ideilor „franceze", a noilor idei moderne. Aceste acţiuni de răspândire a noilor idei s-au întemeiat, de asemenea, mai ales în spaţiul Principatelor, ca şi în cel fanariot-grecesc şi pe lectura cărţilor epocii Luminilor. Zvonul şi-a păstrat, de asemenea, necontenit forţa persuasivă, trecând hotarele şi difuzând idei înnoitoare şi chiar revoluţionare.

Sistemul fanariot a dus la o dominaţie mai accentuată otomană, mai ales pe planul exploatării economice a Ţării Româneşti şi a Moldovei, la care se adăuga setea de înavuţire a domnilor cu domnii scurte şi incerte. Dar, în acelaşi timp, fanarioţii în mare parte s-au dovedit oameni noi şi unii dintre ei oameni remarcabili de cultură. Nu întâmplător Nicolae Iorga şi-a intitulat volumul consacrat respectivei perioade „Reformatorii"! Fiscalităţii accentuate i s-au adăugat şi reforme menite în intenţiile lor să sporească „productivitatea" celor două ţări. Oricum, desfiinţarea iobăgiei de către Constantin Mavrocordat a devansat reforme similare în state cu mult mai avansate, iar pe tărâmul culturii înalte Academiile domneşti, care serveau şi lumii greceşti, aveau o activitate de înalt nivel şi fapt semnificativ şi învăţător până în zilele noastre, o dotare corespunzătoare şi la zi în privinţa cărţilor. Important a fost şi faptul că o parte

a boierimii – urmând pe oamenii de cultură ai veacului anterior sau ai începutului secolului ca Năsturel Herescu, Milescu, Constantin Cantacuzino stolnicul sau Dimitrie Cantemir – a reușit să se afirme la înalt nivel pe tărâm cultural, Ienăchiță Văcărescu sau Ioan Cantacuzino, autorul proiectului de „republică aristo-democraticească", fiind exemple edificatoare. Așa cum dovedesc memoriile prezentate de ei diplomaților străini cu prilejul negocierilor de la Focșani din timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, această categorie de mari boieri luminați se dovedeau competitivi și antemergători în ceea ce privea ideologia politică de eliberare românească. Nu trebuie omisă nici influența exercitată în întreg spațiul românesc de Școala ardeleană, ca și rolul ei decisiv în trezirea națională a românilor.

În zona Balcanilor, Muntenegru s-a afirmat ca o entitate de sine stătătoare sub conducerea episcopului lor, detașându-se cel dintâi dintre viitoarele state în procesul de reconstituire, în timp ce grecii, profitând și de existența nucleului fanariot pătruns în lumea dregătorilor otomani, aparent într-o poziție de subordine, dar, în fapt, afirmându-se nu rareori pe un plan însemnat, ca și de răspândirea lor în lume și de activitățile lor legate de comerț și navigație, dezvoltându-și și o activitate culturală de un înalt nivel, pregăteau viitoarea lor eliberare.

La începutul secolului al XIX-lea, cei dintâi s-au ridicat sârbii sub conducerea lui Caragheorghe. Dacă pacea de la București nu le-a împlinit nădejdiile, constrângându-l la desțărare pe Caragheorghe, Miloș Obrenovici avea să reia lupta izbutind să ajungă la o formulă de compromis cu Poarta în urma căreia Serbia a devenit cel de-al treilea principat dunărean. Moment hotărâtor, de data aceasta pentru greci și români, anul 1821 a avut ca principală urmare, în urma acțiunilor lui Tudor Vladimirescu, sfârșitul domniilor fanariote și intrarea românilor într-un proces complex, care avea să ducă, după câteva decenii, la constituirea României. În privința grecilor, deși Eteria a fost crunt înfrântă în Principate prin intervenția represivă a forțelor otomane, în Grecia se va dezvolta lupta de eliberare, bucurându-se și de sprijinul Europei și s-a putut întemeia statul grecesc modern. Acesta, inițial republică, s-a transformat în regat independent, în fruntea sa fiind chemat un principe german, cel dintâi principe străin din această zonă în epoca modernă.

Regele Oton I va avea o domnie frământată, impunându-i-se până la urmă, în deceniul al șaptelea al veacului, abdicarea. În același răstimp, nici Serbia nu avea să fie scutită de instabilitate, intervenind conflictul dintre cele două dinastii, respectiv Obrenovici și Karagheorghevici și, totodată, Serbia găsindu-se sub influența Austriei, respectiv Austro-Ungariei, sau cea a Rusiei. Dar, totodată, procesul progresiv de desprindere de Imperiul Otoman a continuat, obținându-se în 1867 retragerea forțelor sultanului din citadela Belgrad. Atât Grecia cât și Serbia au trecut printr-un proces de modernizare, dar în sudul Dunării bulgarii n-au putut să dobândească reconstituirea unei entități statale în primele trei sferturi de veac ale secolului al XIX-lea, deși acțiuni de eliberare

au fost inițiate, plecându-se din Serbia și, mai ales, din Țara Românească, care le-au tolerat cu toate riscurile.

Între timp, eliberate de sistemul fanariot, deși afectate de pierderile teritoriale din 1775 și 1812, principatele Țării Românești și Moldovei au cunoscut o treptată slăbire a dominației otomane, în schimb accentuându-se presiunile Rusiei, mai ales de la convenția de la Akkerman din 1826. A avut loc în anii 1828-1829 un nou război ruso-turc, urmat de ocupația rusă până în 1834, timp în care a fost elaborat și a intrat în funcție Regulamentul Organic, statut fundamental realizat sub generalul Kiselef, un om al Luminilor, urmărind anexarea celor două țări în imperiul său, dar sub forma unor gubernii model și el manifestând interes și bunăvoință sinceră față de români.

Domniile regulamentare au reprezentat o etapă de modernizare, dar, totodată, de accentuată imixtiune a Rusiei, devenită putere protectoare. Revoluția română de la 1848 a marcat apoi pe continent limitele unui proces și, prin programele ei, a arătat măsura în care românii înșiși erau capabili de modernitate. În deceniul următor revoluției, în ambianța favorizantă a războiului Crimeii, a putut fi constituit statul național român și România a apărut pe harta Europei, afirmându-se în zonă printre celelalte entități statele, inclusiv Grecia independentă. Ea a fost supusă garanției colective a puterilor europene, care a înlocuit protectoratul Rusiei, dar, în fapt, se găsea pe drumul neatârnării.

Redeschiderea crizei orientale în 1875 a inaugurat un proces de profunde mutații pe plan statal în Sud-Estul Europei. Războiul ruso-turc din 1877-1878 în care s-au implicat și românii și balcanicii avea să ducă la schimbarea statutului internațional al României, Serbiei și Muntenegrului, cărora puterile europene le-au recunoscut independența. Bulgaria a fost și ea reconstituită sub forma unui principat și a unei provincii – Rumelia orientală – rămânând încă în dependența Imperiului Otoman. Grecia avea să-și dobândească și ea în perioada următoare o extindere în Tesalia și Epir, intrându-se, totodată, într-o criză și într-o serie de conflicte în ceea ce privea insula Creta. Dominația otomană în Peninsula Balcanică a fost teritorial limitată, dar, în același timp, stări conflictuale vor apărea referitoare la teritoriile balcanice revendicate de noile state independente, mai ales privind Macedonia. Complicații va provoca și ocupația Bosniei și Herțegovinei, urmată de anexarea lor în 1908, de către Austro-Ungaria. Tot în 1908 Bulgaria și-a proclamat independența, după ce cu peste două decenii mai înainte se unise cu Rumelia orientală.

Înainte de izbucnirea primului război mondial, cele două războaie balcanice succesive din 1912 și 1913 aveau să ducă la restrângerea zonei stăpânite în Europa de Imperiul Otoman, dar și la conflictul dintre statele balcanice, în cel de-al doilea război intervenind și România. Zona Balcanilor se va reașeza în temeiul tratatului încheiat la București de către statele zonei, imixtiunea marilor puteri și, în special a Austro-Ungariei, neputând avea loc.

În jumătatea de deceniu următoare, se va adăuga statelor balcanice încă unul: Albania. Procesul reașezării hărții avea însă să treacă prin evenimentele primului război mondial și al sfârșitul său, asistându-se și la căderea imperiilor. De descompunerea acestora aveau să profite și unele state balcanice. S-au produs și modificări, cele mai de seamă fiind constituirea României Mari și a Iugoslaviei. Dar, istoria ne învață că mutațiile teritoriale nu sunt totdeauna definitive, mai ales dacă statelor în cauză le lipsește forța, dar și suficientă inteligență politică!

PARTICIPAREA PANDURILOR LA RĂZBOAIELE RUSO-TURCE (1806-1812; 1828-1829)

Vladimir Osiac

În Țara Românească, alături de oștirea permanentă, se afla un corp militar teritorial organizat pe căpitănii în care rolul principal revenea pandurilor din Oltenia[1]. Termenul de pandur apare, pentru întâia oară, în documentele medievale românești, în timpul domniei lui Radu Șerban (1602-1611). Într-un act de danie, din 12 ianuarie 1607, pandurii sunt menționați ca jefuitori ai unor moșii boierești[2]. Tot în această ipostază sunt menționați pandurii și în pergamentele slavonești din martie 1607, decembrie 1616, ianuarie 1622 și septembrie 1625[3]. La 24 ianuarie 1622, Radu Vodă Mihnea întărea stăpânirea lui Drăghici, fiul lui Stoica din Arcani, pentru că acesta și-a pierdut cărțile de hotărnicie „când au venit pandurii de peste munți în satul Arcani în zilele lui Șerban Voievod, de i-au prins și au tăiat mulți oameni din acest sat"[4]. De asemenea, voievodul Alexandru Coconul, sancționa, la 2 septembrie 1625, scutirea de dări și slujbe pentru satul Tismana, al mănăstirii cu același nume pentru că moșia a fost jefuită și prădată de mai multe ori de pandurii de la Hațeg[5]. Totodată, unele familii din Oltenia și-au păstrat denumirea de „Panduru" încă din veacul al XVII-lea.

Primele structuri militare, de factură populară, în care rolul principal îl jucau pandurii apar în Oltenia. La sfârșitul secolului al XVII-lea pandurii erau organizați în cete și asigurau paza internă. Era cunoscută, în 1703, ceata de panduri de sub conducerea lui Pătrașcu Solomon[6]. De asemenea, se cunoaște faptul că sub ocupația austriacă (1718-1739) a fost desființat corpul plăieșilor din Oltenia și înlocuit cu cete de panduri care aveau sarcina să apere granițele

---

[1] Vezi: Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, Editura Academiei, 1991; Vladimir Osiac, *Pandurii din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995; G.D. Iscru, *Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu", 1996; Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac, *Tudor Vladimirescu. Studii și documente*, Craiova, Editura Sitech, 2011.

[2] *Documente privind istoria României, veacul al XVIII-lea, Țara Românească*, vol. I, București, Editura Academiei, 1951, p. 243, 252.

[3] I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în „Studii și referate privind istoria României", partea a II-a, București, 1954, p. 1 003.

[4] St. Nicolaescu, *Pandurii. Din trecutul istoric al oștirii române. Ce erau pandurii și care era formarea și organizarea unui batalion de panduri?*, în „Revista infanteriei", București, 1930, XXXIV, nr. 338, p. 610.

[5] Apostol Stan, *Renașterea armatei naționale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1979, p. 19.

[6] *Ibidem*, p. 21.

țării[7]. O orientare în această direcție – a existenței unui corp militar al pandurilor – ne-o dă și Ion Ghica care, în lucrările sale, afirmă despre polcovnicul Ioniță Ceganu, pe care l-a cunoscut personal, că a fost „neam de pandur din tată în fiu" ori dacă ținem seama că Ioniță Ceganu a intrat în rândul pandurilor în 1806 când avea 18 ani, „după datina țării", ar reieși că această familie îndeplinea slujba pandurească – dacă ne-am referi numai la tatăl și bunicul său – încă de la mijlocul veacului al XVIII-lea. Tot după datină, deși numai de 16 ani, Ioan Solomon ia comanda pandurilor fratelui său Barbu, care murise în luptele din 1809, pentru a răzbuna sângele fratelui și ale moșului „Pătrașcu Solomon", ce s-a spânzurat tot de turci la Silistra, în urma războiului împărătesei Ecaterina"[8]. De menționat ar fi aici și spusele lui Gh. Magheru care susținea că în războiul ruso-austro-turc (1768-1774), Șerban Magheru comanda pe toți pandurii din Oltenia[9]. De altfel, în anul 1775, pandurii din Oltenia sunt semnalați oficial, ca o categorie militară aparte, atunci când s-a făcut reorganizarea slujitorilor din Țara Românească de domnitorul Alexandru Ipsilanti.

Referindu-se la originea și tradiția pandurilor, istoricul Ilie Fotino arăta: „În județele de peste Olt se află din vechime o seamă de locuitori pământeni care umblă totdeauna înarmați și erau un fel de ostași cu obișnuitul port simplu al țării, petrecând și ei pe la casele lor, ca toți ceilalți săteni cu munca pământului. Mulți dintr-înșii (ca să nu zic toți) își procurau cele de hrană prin vânătoare și uneori prin haiducie. Ei se deosebeau însă dintre ceilalți conlocuitori din satele lor, ca mai neavuți, din cauza trândăviei lor și a urei ce o aveau pentru muncă. cu toate acestea erau oameni viteji, cutezători și singuri mai deprinși decât ceilalți întru a purta și mânui armele. De aceea și stăpânirea își alegea dintre dânșii pe toți căpitanii oșteni, plătindu-le lefi bune pentru serviciul lor și pentru paza liniștei și a bunei ordini publice; aceștia se numeau în limba țării *Panduri*"[10].

***

Pandurii fiind cunoscuți ca pricepuți în mânuirea armelor și apți pentru slujbe ostășești au fost tot mai des solicitați, în apărarea intereselor țării, de unii domnitori de la începutul veacului al XIX-lea. Un interes deosebit față de această categorie militară a manifestat domnitorul Constantin Ipsilanti. El a constituit din pandurii din Oltenia un corp de oștire aparte „făcându-i osebit tagmă ostășească, i-a înmulțit cu numeroși țărani, aduși într-adins din județele

---

[7] Dan Berindei, Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, București, Editura Militară, 1973, p. 21.

[8] Ion Solomon, *Din vremea lui Tudor Vladimirescu (1821). Amintirile colonelului Ion Solomon*, Vălenii de Munte, 1910, p. 2.

[9] Apostol Stan, C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, Editura Științifică, 1969, p. 28.

[10] Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti în revoluția de la 1821*, București, 1874, p. 12.

oltene"[11]. O parte dintre aceştia slujiseră ca „plăieşi, grăniceri şi panduri", mulţi fiind urmaşii oştenilor recrutaţi de N. Mavrogheni în miliţia naţională. Comandant al pandurilor a fost numit în 1802 marele postelnic Grigore Caliarh. Recrutarea şi organizarea pandurilor avea drept scop de a apăra ţara de jafurile turcilor şi de a întări autoritatea domnului.

***

Războiul ruso-turc din anii 1806-1812 a adus pe pandurii olteni din nou în prim plan. În noiembrie 1806, o grupare de forţe ruseşti a pătruns pe teritoriul Principatelor şi a ajuns în scurt timp pe linia Dunării. În felul acesta, Ţara Românească intra sub controlul Rusiei. Pătrunzând pe teritoriile Munteniei şi Olteniei, ruşii au găsit aici corpuri militare de puşcaşi domneşti, călăraşi, dorobanţi şi mai ales panduri, care puteau constitui în războiul antiotoman o forţă militară de sprijin foarte puternică. Generalul rus Miloradovici a organizat, la începutul anului 1807, un corp de voluntari care trebuia să aibă „un număr nelimitat de panduri, până la zece batalioane"[12]. Participarea pandurilor la acţiunile duse de armata rusă în acest război împotriva turcilor a fost permanentă şi s-a desfăşurat în special în Oltenia, dar nu de puţine ori ei au însoţit trupele ruse şi la unele lupte din Balcani. Pentru a acţiona cât mai eficient în aceste bătălii, pandurii au fost reorganizaţi şi structuraţi în unităţi alcătuite din infanterie, cavalerie şi artilerie. Această miliţie semipermanentă a pandurilor a constituit principala forţă militară care a acţionat, în Oltenia, împotriva turcilor. Judeţele din dreapta Oltului – dar mai ales Vâlcea, Gorj şi Mehedinţi prin numărul mare de moşneni – au constituit principalul izvor de militari.

Pregătirea de luptă se efectua în tabere, de instructori ruşi, pe durate de câte şase luni. Se pare că principala atenţie era acordată pregătirii pentru lupta apropiată, căci iată ce spunea în acest sens Ioniţă Ceganu, participant la război: „Ne aducea ispravnicii pâlcuri, pâlcuri şi ne da pe mâna ofiţerilor muscali şi ne muştruluia" şi „când învăţăm să dăm cu sabia şi cu sulița ne-a trecut dincolo în Ţara Turcească". De asemenea, înzestrarea cu armament a acestui corp era asigurată de comandamentul rus şi consta mai ales din arme pentru lupta apropiată: Unii erau „bine înarmaţi" cu puşti şi pistoale; alţii aveau în dotare numai arme albe – săbii, lănci, securi şi ghioage[13]. Organizarea şi dotarea pandurilor le dădea posibilitatea să participe la acţiuni de lupte viguroase, batalionul dispunând de o capacitate de manevră deosebită. În fruntea acestor trupe au acţionat şi s-au afirmat o serie de comandanţi ca Ioan şi Barbu Solomon, Ioniţă Ceganu, Dimitrie şi Pavel Macedonschi, Dumitru Gârbea, Enache Cacaleţeanu, Drăguţ Mehedinţeanu, Vasile Ghelmegeanu şi mulţi alţii,

---

[11] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 93.

[12] D. Bodin, *Însemnări cu privire la Tudor Vladimirescu, în războiul ruso-turc din 1806-1812*, în „Revista istorică", 1938, p. 235.

[13] I. Ghica, *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 170.

dar mai ales însuși conducătorul revoluției pandurilor din 1821 – Tudor Vladimirescu. Efectivele pandurilor care au participat ca voluntari la război au sporit mereu. Astfel, în 1807, au luat parte la acțiunile duse de armata rusă împotriva trupelor turcești un număr de 2 000 de panduri, pentru ca în martie 1811 să ajungă la peste 6 000 de oameni. Această cifră este menționată și de Ioan Solomon, participant la a acest război, care consemna: „la 1811, martie 10, ne-am pornit asupra Calafatului peste 6 000 de panduri ce erau subt comanda slugerului Tudor Vladimirescu"[14].

Pandurii s-au remarcat în timpul războiului în luptele de pe linia Cerneți – Vârciorova, apărând un front de circa 50 km în acest sens, la 17 aprilie 1808, generalul Isaiev, comandantul grupării rusești din Oltenia, atesta printr-un ordin scris că Tudor Vladimirescu „de bună voie, comandant peste o mie de panduri, la Cerneți a oprit timp de un an de zile atacul turcilor asupra acelui ținut"[15]. Luptele purtate de panduri în împrejurimile Cernețiului au continuat și în anul următor. Una din cele mai însemnate acțiuni unde-i găsim pe pandurii conduși de Tudor a fost lupta din 9 august 1809, pentru recucerirea Cernețiului, care fusese ocupat prin surprindere de turci. comportarea batalionului de panduri și a comandantului lor, Tudor Vladimirescu, în timpul acestei acțiuni a fost elogiată de colonelul rus Jeltuhin, care menționa că Tudor „îndeplinindu-și datoria de militar ca cel mai bun ofițer" a urmărit cu pandurii săi pe turci chiar în munți, unde, „a repurtat, prin stăruința sa, un frumos succes"[16].

Un alt batalion de panduri, sub comanda lui Drăguț Mehedințeanu și în care se înrolase și Ioan Solomon, a obținut victoria „la marginea Dunării, la satul Țigănești"[17]. În anul 1810 pandurii au luptat pentru cucerirea unor insule dunărene, apoi au participat la ofensiva de peste Dunăre pentru ocuparea localităților Brza Palanka, Cladova, Negotin și Rahova. Din mulțimea documentelor, deosebit de sugestiv este atestatul maiorului rus Redrikov care arăta că Tudor Vladimirescu s-a distins în bătălia de la Cladova: „acest sluger comandând pe pandurii creștini ce îi sunt devotați, tot timpul cât a fost bombardată cetatea acum căzută, el s-a aflat la bateria din fața cetății și-a întrerupt orice comunicație dintre garnizoana din Cladova și Ada-Kale"[18]. De regulă, pandurii erau folosiți în linia întâi, unde dovedeau curaj, pricepere și voință de a învinge. Se băteau – cum relata Ioniță Ceganu – „sabie cu sabie, spangă cu spangă, pept cu pept", iar „după câte o bătălie rămâneam numai

---

[14] I. Solomon, *op. cit.*, p. 5; vezi și Ileana Petrescu, *Considerații asupra activității lui I. Solomon*, în „Historica", vol. II, 1971, p. 153-172.

[15] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, București, Editura Academiei, 1959, p. 40.

[16] *Ibidem*, p. 45.

[17] I. Solomon, *op. cit.*, p. 6.

[18] N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, Editura Enciclopedică, 1987, p. 69.

patru, cinci sute din două mii câți eram, dar peste zece zile erau iar în păr la loc, că se umpleau golurile cu alți panduri trimiși din țară"[19]. În anul 1811, pandurii au avut sarcina de a apăra Oltenia împotriva a numeroase atacuri ale forțelor otomane, îndeosebi în zona Vidin-Calafat. În aceste împrejurări, Tudor Vladimirescu s-a comportat eroic și datorită calităților incontestabile de militar a fost numit comandantul suprem al tuturor efectivelor de panduri din Oltenia.

Participarea pandurilor nu s-a limitat însă numai la acțiunile din Oltenia sau din imediata apropiere a acestei provincii. Ei au însoțit trupele ruse și la unele lupte din Balcani, precum și la asediul Plevnei, depășind frontierele Țării Românești, în scopul eliberării ei de sub dominația otomană. Toate aceste acțiuni duse de panduri au creat condiții favorabile de luptă forțelor principale ruse. Victoria repurtată de generalul Kutuzov la Rusciuk s-a datorat în mare măsură luptelor duse de români pe ambele maluri ale Dunării.

Războiul ruso-turc din anii 1806-1812 a avut o deosebită influență asupra desfășurării evenimentelor care vor avea loc în deceniile următoare în viața poporului român. După pacea de la București, corpul militar al pandurilor a fost dizolvat de domnitorul Ioan Caragea. La 22 martie 1814, el poruncea să se aleagă numai 701 panduri dintre cei mai „vrednici și mai credincioși" din județele Mehedinți, Gorj și Vâlcea și să fie ținuți în slujbă pentru urmărirea făcăturilor de rele, iar ceilalți să fie dați în dajdie. Astfel, el „a stricat tagma pandurilor, pe unii dintr-înșii dându-i la bir cu țara, iar pe cei cu stare bună înălțându-i cu așezare la neamuri, mazili și alte orânduieli, dându-le sume de bani, iar în locul lor adăugând cu mult prisos cetele străinilor arnăuți"[20].

***

După înfrângerea revoluției de la 1821 apar o serie de petiții și proiecte de renovare a societății românești și implicit de alcătuire a unei „miliții de ostași pământeni"[21]. În acest sens, aga Alexandru Villara, în al său „Proiect pentru îndreptarea țării", din 1822, își exprima dorința ca „paza și străjuirea țării să se întocmească pă deplin" de „ogeacurile slujitorimii pământești cei din vechime", care aveau doar ei dreptul „să poarte arme în tot ocolul Țării Românești, iar străinii nicidecum, nici măcar cuțit la brâu să nu aibă", deziderat reluat și într-un alt memoriu, din aprilie 1822, în care se recomanda crearea unei armate alcătuită „dintre locuitorii sadea valahi"[22]. Ca urmare, se va hotărî, la 16 iulie 1822, de către caimacamul Craiovei înființarea breslei pandurilor[23]. Până la începerea războiului ruso-turc din 1828-1829, ei au fost utilizați de spătărie

---

[19] Dan Berindei, Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 26.

[20] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, Editura Militară, p. 101.

[21] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 1, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 69-73.

[22] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, p. 191.

[23] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, București, Editura Academiei, 1962, p. 149.

împotriva acțiunilor tâlhărești și incursiunilor elementelor jefuitoare venite din sudul Dunării[24].

***

Evoluția evenimentelor balcanice din deceniul al treilea al secolului al XIX-lea a dus din nou la un conflict armat între Rusia și Turcia. Războiul a fost o consecință a agravării „chestiunii orientale", determinată de intensificarea mișcării de eliberare națională a popoarelor din Balcani și în mod special a grecilor. Rusia a început operațiile militare concomitent pe două fronturi: în Caucaz și la Dunăre. La 25 aprilie/7 mai 1828, armatele ruse au pătruns, pe la Sculeni, Fălciu și Vadul lui Isac, în Moldova și în cinci zile au ajuns la Brăila și București[25].

Avangarda armatei a ajuns și ea rapid în Oltenia. În Craiova trupele de cazaci au sosit la 8 mai (stil vechi), iar „muscalii pedeștri, miercuri 23 mai, la două cerți de zi", găsind orașul „fugit de frica turcilor, pă unde putuse oricare"[26]. După instalarea trupelor, s-au stabilit de îndată legături cu „toți căpitanii poterilor și ai pandurilor" aflați în Craiova, cerându-le concursul militar. Generalul Kiselev a hotărât reorganizarea unui detașament de 1 600 de panduri[27]. Înscrierile pandurilor ca „volintiri" au fost făcute de generalul rus Friederich baron de Geissmar[28]. Divanul Țării Românești a dat ordin tuturor

---

[24] *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei, 1964, p. 926.

[25] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 1, p. 78.

[26] Vladimir Osiac, Ileana Petrescu, *Participarea pandurilor la războiul ruso-turc (1828-1829)*, în „Revista arhivelor", 1978, nr. 3, p. 326.

[27] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 1, p. 78.

[28] De menționat că în afara pandurilor din Oltenia în Țara Românească – în timpul războiului din 1828-1829 – s-au alcătuit și alte formațiuni de voluntari. Așa a fost detașamentul numit „otreadul de volintiri", condus de polcovnicul Ivan Petrovici Liprandi, care avea un efectiv de 111 oameni, din care 32 din Muntenia și 79 din Moldova (vezi I. Neacșu, *Câteva date interne privind volintirii polcovnicului I.P. Liprandi din războiul ruso-turc (1828-1829)*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. II, 1960, p. 246-247). De asemenea, un aport însemnat în războiul amintit a fost cel al detașamentelor de voluntari sârbi, greci, albanezi și muntenegreni comandate de Gh. Mamarcev, cunoscut în documentele ruse sub numele de Gheorghe Buiukli și căpitanul Panaiote Fokiano, fratele cunoscutului Bimbașa Sava, participant la revoluția din 1821 (vezi Veselin Traikov, *Curente ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani, până în anul 1878*, București, Editura Științifică, 1986). La sfârșitul campaniei din anul 1828, detașamentul de 120 de oameni al lui P. Fokiano este transferat în Oltenia unde se remarcă în mod deosebit. În afara acestui detașament în Oltenia s-au mai constituit „în mod spontan, cu de la sine putere" alte două detașamente formate din locuitori sud-dunăreni; unul condus de căpitanul Alexe, cu un efectiv de 50 de pedestrași și altul al lui Miko Petrovici, fratele eroului sârb Haiduc Vello, cu un efectiv de 150-200 oameni (vezi Gh. Platon, *Unele mărturii documentare privind voluntarii din războiul ruso-turc (1828-1829)*, în „Analele științifice ale Universității «Al.I. Cuza»", Iași, tom IX, 1963).

ispravnicilor din Oltenia să treacă imediat la recrutarea de voluntari, cărora, pentru slujba ostășească cerută, li se acorda scutire de dări. Ca și în războiul din 1806-1812, pandurii au fost organizați pe batalioane (șase de pedestrime și o unitate de cavalerie)[29]. Comandant suprem al pandurilor a fost numit Ioan Solomon. După cum avea să mărturisească în memoriile sale, el a fost chemat de „generalul grof Palin (Pahlen) care a poruncit generalului Geissmar să-mi dea trei mii cinci sute de puști, de la dragoni, sub a mea fitanță, dându-mi și Divanul țerii porunci, către toți ispravnicii din Valahia Mică, ca să fie slobozi oricine va avea plăcere să se scrie la mine. Și viind la Craiova, pe loc am trimis eu poștele în toate părțile pe unde am căpitani de-ai mei, vechi și noi, și, în cinci săptămâni, am și făcut trei mii cinci sute de oameni"[30].

În toamna anului 1828, între panduri și turci au loc acțiuni de amploare în localitățile Lânărie, Gura Leamnei, Coveiu, Catane, Golenți, Calafat, Izvoarele, Breasta, Maglavit, Șișești și Băilești. Una din primele lupte la care au participat pandurii lui Ioan Solomon a avut loc în ziua de 15 august 1828 la Lânărie și Gura Leamnei (pe Jiu)[31]. Gh. Magheru în fruntea celor 450 de panduri ai săi câștigă o prețioasă bătălie la Șișești, în Mehedinți, unde reușește să învingă un detașament de peste 3 000 de turci. Campania din 1829 a fost și ea deosebit de dificilă. În primăvară, turcii păreau hotărâți a întreprinde noi acțiuni ofensive în Oltenia. În luna mai plănuiau un atac pe linia Vârciorova – Târgu-Jiu – Râmnicu-Vâlcea. În caz de reușită, turcii ar fi ajuns în spatele armatelor rusești și pandurești. Pentru dejucarea acestui plan, între Cerneți și Cireșu s-au amplasat două batalioane de panduri și patru roate de ruși cu patru tunuri.

Succesele repurtate de panduri în războiul ruso-turc din 1828-1829 au sporit prestigiul unităților de voluntari români și au avut drept rezultat o intensificare a activităților de organizare militară a țării și a luptei poporului român pentru independență națională. Astfel, într-un apel către locuitorii Țării Românești – înserat într-un raport diplomatic francez, în iunie 1828 – se sublinia necesitatea și importanța unei armate naționale în acțiunea de emancipare și propășire a unui popor. Românii, care fuseseră mult timp sub povara „tiraniei străine" și neglijaseră interesele lor „cele mai scumpe", aveau în acele împrejurări ocazia de a abandona un trecut detestabil și de a redobândi demnitatea națională. „Români! – continuă apelul, subliniind rolul armatei – gloria vă cheamă și vă indică drumul onoarei, treziți-vă din letargia voastră. Scuturați praful care vă întunecă vederea. Reluați vigoarea voastră și vitejia voastră. De acum înainte podoaba voastră să fie un simplu laur și o spadă, care va străluci în mijlocul taberelor pentru apărarea patriei voastre, și vă va face demni de strămunii

[29] Vladimir Osiac, Ileana Petrescu, *art. cit.*, p. 236.
[30] Ileana Petrescu, *art. cit.*, p. 159-160.
[31] Vladimir Osiac, Ileana Petrescu, *art. cit.*, p. 326.

voștri. Alergați la arme și mergeți înaintea gloriei care vă așteaptă pentru a vă încorona"[32].

În aprilie 1830 s-a hotărât „formarea în Valahia a șase batalioane pedestrime și șase excadroane călărime a străjii pământești". Din aceste forțe au fost create trei regimente mixte – la București, la Ploiești și la Craiova.

Reînființarea armatei naționale permanente a produs un larg ecou în rândurile poporului. „Curierul românesc", din 19 iulie 1830, menționa: „Mare mișcare și bucurie au pricinuit în capitala noastră uniforma românească și organizația oștirei ce se gătește. Tot românul parcă-și vede nația sa renăscându-se, se strămută de plăcere, sare și se îmbrățișează cu alt frate al său, cu care vorbește, lăcrimează, râde și nu știe ce face".

[32] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 250.

OBȘTI MOȘNENEȘTI DIN JUDEȚUL MEHEDINȚI ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ: DOCUMENTE JUDECĂTOREȘTI

Ilie I. Vulpe

Proprietatea moșnenească din zonele de câmpie a fost depășită ca extindere de cea boierească și cea bisericească, și mai mult decât cea din părțile mai înalte, montane, expusă unor frecvente și îndelungate litigii de hotar cu vecinii, indiferent dacă aceștia erau mari boieri, mănăstiri sau alte obști, deseori înrudite. Motivele erau încălcările de hotar, contestarea măsurătorilor, a hotărniciilor făcute de inginerii hotarnici, sau modificările suferite prin fenomene naturale, alunecări de teren, deplasarea albiilor unor cursuri de apă, dar și cele provocate de intervenția abuzivă a factorului uman (mutarea pietrelor de hotar, falsificarea înscrisurilor etc.)[1].

Dacă această situație este specifică părții de câmpie a Olteniei, adică în județele Dolj și Romanați, și chiar în sudul județului Vâlcea, în partea de nord și cea de vest a acestei provincii istorice proprietatea devălmașă era des întâlnită, ambele județe, Mehedinți și Gorj, precum și nordul județului Vâlcea, fiind reprezentate de relief montan și dealuri submontane care ofereau condiții pentru variate activități economice în domeniile zootehniei și comerțului (mai cu seamă creșterea vitelor, cu precădere a ovinelor și caprinelor). În Plaiul Cloșani din județul Mehedinți, de exemplu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu se găsea nici o moșie boierească sau bisericească, genul de proprietate fiind exclusiv devălmașă[2]. Aici moșnenii și-au menținut dreptul de stăpânire asupra moșiilor strămoșești, apărându-l cu înverșunare. De aceea și conflictele de hotar sunt mult mai frecvent întâlnite între obștile moșnenești, destul de des fiind implicate totuși și mănăstirile sau schiturile.

Această concluzie se trage cu ușurință studiind dosarelor de pricini, instrumentate și judecate de Divanul Craiovei, secția civilă (instanță de apel înființată, în iulie 1831, prin Regulamentul Organic)[3], începând chiar cu cele din primul an de funcționare a acestei instituții. Este important de reținut de la început, că, în părțile Olteniei, moșnenii constituiau majoritatea în cadrul

---

[1] Ilie Vulpe, *Obști moșnenești din câmpia Olteniei în perioada regulamentară*, în vol. *Permanențele istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, coordonatori Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, Mihaela Damean, Lucian Dindirică, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013, p. 152-153.

[2] Mite Măneanu, *Agricultura și comerțul românesc în secolele XVIII-XIX*, Drobeta Turnu Severin, 1997, p. 144-145.

[3] Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale (în continuare, se va cita: S.J.A.N. Dolj), fond Curtea de Apel, secț. I-a (fostul Divan Judecătoresc al Craiovei, a căpătat, din anul 1847, când domnul Dimitrie Bibescu a făcut o reorganizare a instanțelor judecătorești, numele de Curte Apelativă).

clasei țărănești, ca atare, în urma catagrafiei din 1831, în județele Gorj și Vâlcea 36% dintre ei erau țărani liberi. Catagrafiile ce au urmat, elaborate conform prevederilor Regulamentului Organic pentru o mai corectă evidență și fiscalizare a proprietății funciare, au scos în relief lacune mari în ceea ce privește suprafețele declarate, lucru care a generat numeroase litigii și cereri de refacere a măsurătorilor, ca atare, secția civilă a Divanului Judecătoresc din Craiova a înregistrat un număr crescând de procese care, în deciziile pronunțate, au ordonat refacerea hotărniciilor, acolo unde a considerat că se impunea această măsură.

Astfel, în anul 1831, în primul an de funcționare a acestei noi instituții, sunt luate în evidență un număr de 87 de dosare, din care 6 erau pentru moșii, în 1832, 246, din care 66 sunt pentru încălcare de hotar, și alte 64 în care sunt implicați și moșneni, pentru suprafețe mai mici, în 1833, 298 dosare de pricini; din acestea 23 sunt întocmite la procese deschise pentru hotar între obști moșnenești și proprietari, boieri sau mănăstiri, 14 între obștile vecine și de multe ori înrudite, 4 boieri între ei, restul sunt alte spețe ca: arendă 12, prăvălii 18, moștenire 24, pentru mici suprafețe 97 etc., în 1834, între moșneni și proprietarii vecini 23, moșnenii între ei 12, proprietarii între ei 10 etc.[4]. Se observă o creștere a numărului lor pe măsura efectuării catagrafiilor organizate de Vistierie: astfel, în 1835 s-au înregistrat 21 procese între moșneni și marii boieri sau mănăstiri, 8 proprietarii între ei, 11 între două sau mai multe obști, 107 pentru diverse suprafețe de teren, și un alt șir de pricini pentru țigani robi (11), arendă (17), prăvălii (24), și altele iar în 1837, moșnenii între ei 6, cu proprietarii vecini 25, pentru alte suprafețe 77. Cele mai multe dosare instrumentate s-au înregistrat în anii 1834 și 1835 (câte 385 fiecare), 1836 (375), 1838 (383), 1839 (567), 1840 (449), și 1841 (310).

Este important de semnalat că în aceeași perioadă aflată în discuție sunt din ce în ce mai multe pricinile pentru prăvălii, mori, hanuri, pive, cazane de țuică, datorii de bani și clacă în care aceștia sunt implicați, ceea ce denotă o preocupare crescândă a lor pentru activități de producție industrială și de comerț[5]. Fără îndoială că măsurile de ridicare a monopolului turcesc asupra comerțului Principatelor, impuse prin condițiile Tratatului de la Adrianopol, au avut ca urmare angajarea tot mai accentuată a boierilor, în primul rând dar și a țărănimii libere, în activități destinate pieții a schimbului cu Europa occidentală, Dunărea constituind o cale sigură pentru noile piețe[6].

În noile condiții moșnenii s-au văzut amenințați de tendințele de extindere manifestate de proprietarii vecini, fenomen ce a ieșit la iveală imediat după aplicarea Regulamentului Organic, odată cu efectuarea primei catagrafii

---

[4] Ilie I. Vulpe, *Divanul Craiovei*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2002, p. 55-58; vezi și inventarul arhivistic al fondului Curtea de Apel Craiova aflat la S.J.A.N. Dolj.

[5] *Ibidem*, p. 126-127.

[6] Vezi cap. V din *Regulamentul Organic*, București 1847.

obștești, prilej cu care s-au înmulțit plângerile la autorități și chemarea în judecată. Marii boieri care au fost atrași în sfera comerțului cu cereale și animale au găsit mai lesnicioasă mărirea producției prin extinderea suprafețelor cultivate, decât efectuarea unor cheltuieli suplimentare de investiții pentru exploatarea intensivă a proprietăților, adică pentru mecanizarea muncilor agricole, fertilizare etc.

De aceea se constată că pentru acele timpuri erau deja prea numeroase pricinile civile, mai cu seamă că din 1834 Legiuitorul desființase secția comercială a Divanului și trecuse tot în competența celei civile și litigiile specifice acesteia[7]. Dacă adăogăm că procedura de judecată la Secția Civilă era mult mai complexă decât cea a Secției Criminale putem avea o imagine a aglomerării care se înregistra aici și a duratei unui proces; în conformitate cu prevederile legii, această secție avea 5 judecători care formau două completuri, prea puțini pentru a puteau face față volumului mare de pricini, nou intrate pe rol sau cumulate din anii anteriori. De aceea procesele erau îndelungate și foarte costisitoare. Moșnenii aveau, însă, resurse financiare să susțină un astfel de proces, de aceea unele litigii nu s-au stins până la reforma agrară din 1945[8].

Nu este lipsit de interes de a sublinia că o mare parte a acestor pricini avea ca obiect de dispută mutarea pietrelor de hotar în diverse părți de vecinătate, cu un pas doi, ceea ce crea celeilalte părți o pagubă de câteva zeci de stânjeni[9], care nu ar fi justificat efortul financiar făcut de cel ce se declara păgubit. Este de notorietate litigiul mult timp existent pe rol, atât la Tribunalul județean Mehedinți cât și la Divanul Judecătoresc, dintre moșnenii din Orodel și obștile vecine ale celor din Plenița și Caraula, în care era implicată și Mănăstirea Căluiu. Iată procesele pe care le-au deschis moșnenii orodeleni în perioada 1831-1847: primul a fost între ei, în anul 1832[10], Nicolae Găulea și cetașii săi (care erau cunoscuși sub numele de moșnenii Ibănești) chemau în judecată pe ceilalți moșneni orodeleni pentru o parte de moșie din acel sat. Ei arătau că, cu 18 ani mai înainte (în 1814), au angajat hotarnic pe Pătrașcu Leoveanu și și-au ales moșia; dar ceilalți le-au luat clacă, pentru case și livezi, cu care cădeau acum pe partea celor cu care sunt în litigiu. Cealaltă parte, contestau pretenția lui Nicolae Găulea și a cetașilor săi care, spun ei, au avut partea lor de moșie în hotarul Orodelul de Sus, că partea pe care au avut-o în Orodelul de Jos au

---

[7] Ilie I. Vulpe, *Divanul...*, p. 212 (la 6 martie 1834, Marea Logofeție a Dreptății a emis *Îndreptar pe temeiul Regulamentului Organic* în care se afla proiectul desființării acestei secții trecând procesele în competența secției civile).

[8] Conflictul de hotar dintre obștile din Caraula, Risipiți și Orodel (unele dintre aceste comune făceau parte din județul Mehedinți) s-au regăsit pe rolurile instanțelor de judecată până la reforma agrară din 1945.

[9] Veche unitate de măsură a suprafețelor, în Muntenia avea 1,97 m, stânjenul lui Șerban vodă, sau 2,02 m, cel al lui Constantin vodă.

[10] S.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel Craiova, secț. I-a, dosar nr. 175/1832.

vându-o, și că se judecaseră pentru aceeași pricină și la Departamentul de Patru, în 1828, când au fost prezentate documente (hrisoave), de la cancelariile domnilor Ștefan Racoviță (1764-1765) și chiar de la Ș. Cantacuzino (1671-1676). Câțiva ani mai târziu, în 1834 erau chemați în judecată de hatmanul Constantin Brăiloiu, pentru încălcarea moșiei sale Caraula. Și în acest litigiu se aduc hrisoave domnești emise de cancelariile voievozilor Șerban Cantacuzino și Ștefan Racoviță, dar și de la Antonie vodă din Popești (1669-1672). Au urmat procesele din anii 1835, 1839, 1846, și 1847[11]. Dintre acestea demn de reținut este cel deschis, în martie 1846, de egumenul Mănăstirii Căluiu, care reclama că moșnenii orodeleni nu respectau anaforaua Înaltului Divan, unde se judecase cu aceștia în anul 1845[12], anulând măsurătoarea pe care o făcuse cel mai cunoscut inginer hotarnic, pah. Gr. Oteteleșeanu. Egumenul Tarasie, al Mănăstirii Căluiu, la rândul său nu se declara mulțumit pe decizia dată în aceeași pricină de Divanul Civil din Craiova. Pricina nu se putea niciodată stinge, la origine fiind, se pare, o greșeală strecurată în una din cărțile domnești de întărire a stăpânirii asupra celor trei moșii, de aceea se regăsește, mulți ani mai târziu, pe ordinea de zi a instanțelor județene și de apel.

Tot între ei se judecau obștile din Bala de Jos și de Sus, care au purtat un șir de procese[13] cu cei din Creiniceni, apoi cu proprietarul moșiei Sărdănești, și din nou cu moșnenii Creiniceni, ca în 1843 să fie implicați într-un conflict, pentru încălcare de hotar, cu moșnenii brătășani, din Lăpturoasa; iar cei din Igiroasa[14], două ramuri care aveau un bătrân comun, s-au judecat, vreo trei ani, pentru aproximativ 300 stânjeni de moșie din zona de hotar. Și cei din Iupcea[15], obști înrudite, după un șir de litigii, au deschis, în anul 1842 două procese, în care se acuzau unii pe alții de *încutrupire*. Litigiul s-a întins pe trei ani și decizia nu a schimbat nimic din situația care provocase conflictul.

Un alt gen de conflicte în care erau foarte serios angajați țăranii liberi din fostul județ Mehedinți a fost cel îndreptat împotriva vecinilor de moșie, proprietari laici sau bisericești. În acest context, cel mai cunoscut litigiu a fost cel dintre moșnenii hinoveni și casa boierilor Știrbei și, mai târziu, în urma unei danii, biserica Sfânta Troiță, din Craiova, ctitorie a Știrbeștilor. Conflictul a izbucnit din zona de hotar dintre moșia Hinova, a moșnenilor și Broscari, fostă proprietate a vornicului Barbu Știrbei și a prins în el și pe cei din Izvorul Aneștilor, Rogova și chiar Cacoți[16]. În litigiu erau 300 stânjeni pe care hinovenii i-ar fi cotropit din moșia Broscari, iar ca probe au fost aduse documente emise

---

[11] Idem, dosar nr. 121/1833, 59/1835, 169/1839, 77/1846, 269/1847.
[12] Idem, dosar nr. 77/1847.
[13] Idem, dosar nr. 161, 165/1832, 252/1833, 200/1836, 212/1843.
[14] Idem, dosar nr. 141/1838.
[15] Idem, dosar nr. 188/1833, 148/1834, 6, 72/1842.
[16] Idem, dosar nr. 25/1832, 346/1834, 186/1837, 121, 146/1842; vezi și Colecția Documente, pach. CCCXLI/1-36; CCXLIIC/1-32.

de cancelariile lui Matei Basarab (1632, 1633-1654), Constantin Basarab (1654-1658), Grigore Ghica voievod (1660-1664; 1672-1673) etc. Niciuna din părți nu prezenta la instanță documente suficient de clare pentru a-și justifica pretențiile și nici Cartea de blestem dată de Galaction, episcopul Râmnicului, aflat în partea locului, nu a fost în măsură să aplaneze pricina. Conflictul s-a prelungit și, ca urmare, episcopul Neofit al Râmnicului a dat, în 1839, o nouă Carte de blestem în care îi chema pe cei care cunoșteau vechile semne de hotar să vină să depună mărturie. Procesul s-a redeschis la Divanul Judecătoresc din Craiova, în anul 1842, reclamanții cerând să se traseze corect hotarele dintre moșiile vecine, Hinova, Rogova și Broscari. În noiembrie 1847 litigiul a fost prezentat la Înalta Curte de Casație, care a dat o decizie ce ordona rectificarea hotarelor moșiei Hinova în partea de contact cu moșia Broscari, proprietatea bisericii Sfânta Troiță. În imediata vecinătate s-a menținut o altă stare conflictuală în sânul obștii din Izvorul Aneștilor, care s-au judecat între ei sau cu Ioniță Izvoranul, pentru hotar sau pentru o moară[17].

În februarie 1838, deși jalba fusese introdusă în instanță încă din decembrie 1837, moșnenii Dumbrăviceni, din Mehedinți, erau chemați în judecată de Marin Chintescu care revendica 106,5 stânjeni pe care-i cumpărase pe bază de zapise de la ei, în zona în care *stăpânise sărdăreasa Izvoranca de peste 50 de ani*[18]. Chintescu a prezentat în Divan 12 zapise de cumpărătură precum și un înscris din 3 iulie 1834, semnat de trei dintre ei, Vlădoi, Barbu Din și Ion Pazmangia, prin care se arătau semnele moșiei jeluitorilor, adică, *de la Negrești drept în Vânjureni, de la deal de Negrești, drept la culme, cu capul în moșia Priboiștilor*. Pârâții, la rândul lor, declarau sub jurământ, că jeluitorul trebuie să-și ia în stăpânire 95 stânjeni de la Izvoranca și alți 50 de la Opran, așa cum a hotărât Judecătoria județeană, să dea de față *cărțile de mână ce se cuprind în hotărârea din 1777, și să-și ia stânjenii după dânsa*. În anul 1839, în județul Mehedinți se înregistrau alte câteva pricini noi între obștile moșnenești și proprietarii vecini. Astfel, Ion Popa și cetașii săi din Peri[19], reclamau pe clucerul Constantin Glogoveanu subliniind că numitul le-a *încutrupit* o parte din moșie. La rândul său clucerul spune că, dimpotrivă, moșnenii i-au luat 213 stânjeni din hotarul moșiei Prunișor, prezentând o hotărnicie din 1760, mai 23, a moșiei Peri, o alegere făcută de Barbu Otetelișanu, la hotărârea Divanului Craiovei, din 1793, o carte a domnului Constantin Moruzi, din 8 septembrie 1793, o carte a Divanului Craiova din 12 mai 1800, pentru efectuarea unei noi măsurători, un zapis al porceștilor și zăgoienilor, din 1804, aprilie 5, pentru 1 300 stânjeni dați de ei din hotarul Prunișor și altele.

La 5 august 1839, diaconu Gheorghe din Cocorova, împreună cu popa Constantin și cetașii lor l-au chemat în judecată pe medelnicerul Petrache

---

[17] Idem, Curtea de Apel Craiova, secț. I-a, dosar nr. 193/1833, 88/1838.

[18] Idem, dosar nr. 383/1838.

[19] Idem, dosar nr. 110/1839.

Poenaru din Craiova, pentru, pricină inedită, o cârciumă aflată pe partea de moșie a medelnicerului din hotarul Poenari[20]. Moșnenii susțineau că această cârciumă era făcută și stăpânită din moși strămoși de ei, pe moșia lor, unde mai au și livezi, locuri arătoare și că de câțiva ani este *hrăpită* de medelnicer.

Cei din Cerneți, încă din 1832 s-au tot judecat cu pitarul Ștefan Burileanu care îi chema în instanță pe moșnenii bâlvănești deoarece aceștia nu-i plătiseră *osteneala* sa pentru ocolnica făcută moșiei lor[21]. Dar acum, în 1839, Nicolae al Stanii, Nicolae, fiul lui Gheorghe și Nicolae Mihai, împreună cu cetașii lor din Cerneți, contestau la apel decizia dată de Judecătoria Mehedinți în pricina ce-o aveau cu serdăreasa Lucsandra Miculescu, pentru 100 stânjeni din hotarul moșiei Brabeți ce li se luase de soțul ei, Ștefan Miculescu, *siliți fiind din închisoare*. Arătau că s-au mai judecat cu serdarul și în 1834, și că erau mulțumiți pe anaforaua, de atunci, a Divanului. De data aceasta hotărârea nu le era favorabilă deoarece Divanul decidea ca serdăreasa să rămână bună stăpână pe acei 100 de stânjeni.

Tot în acest an moșnenii stroiești din Lupșa[22] erau chemați în judecată de Ion Boiangiu, pentru o parte din moșie susținând că moșul său, Victor, a fost zestraș în cureaua moșnenilor având 250 de stânjeni, pământ pe care îl cere de la ei. Boiangiu nu a prezentat acte prin care să argumenteze pretenția sa, de aceea Divanul a dat dreptate obștii moșnenești, care a rămas stăpână pe întreaga lor moșie din Lupșa de Sus.

Șirul conflictelor de hotar în care erau implicați moșnenii din județul Mehedinți a fost foarte lung: în 1839 la 20 iunie, cei din Glogojeni au făcut apel în pricina ce o aveau cu paharnicul Petrache Otetelișanu și cu medelnicerul Constantin Argetoianu pentru un codru de pădure din hotarul Giorcotin. Constantin Argetoianu arăta că moșnenii i-au *încălcat* o parte din moșia sa Argetoaia, subliniind că pricina era de pe vremea lui Constantin vodă Ipsilanti (domn în Țara Românească în anii 1802-1806), și că a mai fost judecată în 1816 de Divanul Craiovei[23]. Cei din satul Bârda au chemat în judecată pe vistiereasa Anica Burileanu din Cerneți[24], aducând un răvaș din 1794 al lui Toma Butoi, tatăl numitei, referitor la o parte a moșiei pe care acesta o răscumpăraseră, de care însă nu ține cont moștenitoarea lui, Anica Burileanu, care a clădit linia de hotar în capul locurilor lor. Deși instanța le-a dat dreptate, vistiereasa nu le-a dat înapoi nici un stânjen[25]. Litigiul a fost redeschis în 1846[26] deoarece hotărnicia făcută, între timp, de Anton Novosilțov, a nemulțumit din nou

---

[20] Idem, dosar nr. 360/1839.
[21] Idem, dosar nr. 70/1832, 99/1835, 180/1836, 170/1837, 41, 253/1839, 150/1843.
[22] Idem, dosar nr. 348/1839.
[23] Idem, dosar nr. 279/1839.
[24] Pe atunci reședința județului Mehedinți.
[25] Idem, dosar nr. 81/1841.
[26] Idem, dosar nr. 23/1846.

obștea moșnenilor dar și pe un alt vecin, proprietarul moșiei Baloteşti.

Aria conflictelor a prins și moșia Ponoare: Mihai Bălănescu, Pârvu Gâlcescu și Sandu Mitrescu se judecau cu Petrache Burileanu, serdar, și vechilul moșnenilor din Preoțești; de fapt erau în litigiu moșnenii din Ponoare cu cei din Crăcuceni, din Cracul Muntelui, pentru încălcare de hotar. Ambele tabere cereau refacerea măsurătorii după cartea de hotărnicie din anul 1753, care era acceptată de toți împricinații. Insistau, însă, ca măsurătoarea să înceapă din hotarul Preoțeștilor spre cel al Burilenilor, în Obârșia Bălaciului, deoarece aceste semne sunt de netăgăduit. Hotărârea definitivă s-a pronunțat în 1843, stabilind refacerea măsurătorii, după hotărnicia din 1753, folosindu-se stânjenul lui Șerban vodă[27].

Anii 1838 și 1839 au înregistrat un nou val de conflicte, în care au fost antrenate obști moșnenești care nu au mai compărut în instanțe. Astfel, cei din Bălțați se judecau cu marele aga Nicolae Brăiloiu[28], pentru călcare de moșie în hotarele Bălțați și Bâcleșu ale acestuia, deoarece epistatul său le-a ocupat câteva ogoare în suprafață de 61 stânjeni de-a lungul moșiei moșnenești și 380 stânjeni în adâncime, iar cei din satul Colaci sunt acuzați de Nica Frunțescu, din Cloșani, că în anul 1836 angajaseră pe inginerul Barbu Viișoreanu care făcuse o măsurătoare ce îl păgubea[29]. Moșnenii din Drăgotești jud. Mehedinți se judecau cu Dinu Bivolaru din satul Corăbăile pentru niște părți de cumpărătură făcută de Florea, tatăl numitului, de la rudele sau devălmașii lor. Prigonirea era mai veche, fiind pe rol și în 1834[30]. În final, decizia Divanului a fost interesantă prin aceea că a stabilit ca moșnenii să restituie lui Dinu Bivolaru suma cu care tatăl său făcuse cumpărăturile și să-și ia în stăpânire suprafețele în litigiu.

Și lista ar putea continua cu procesele celor din Runcurel în care două obști au încercat să-și apere părțile mai mici sau mai mari din moșia strămoșască[31], cei din comuna Secu, pentru 170 stânjeni[32], Gheorghe Pârvu și cetașii săi din Sovarna, se judecau cu Ion Drăgan și ceilalți moșneni din Nadanova pentru împărțirea moșiei lor din hotarele Sovarna și Lera[33], cetașii lui Gheorghe Totârlă; din Totârlești la rândul lor, se judecau cu Radu Totârlă din Cămuiești pentru un trup de moșie în hotarul Dieşti etc.

Ceea ce se observă, studiind aceste documente judecătorești, întărește o concluzie la care a ajuns istoriografia românească și anume că proprietatea moșnenească prezenta două aspecte de-a dreptul antagoniste: pe de o parte este încrâncenarea cu care obștile își apărau moștenirea strămoșească (în

---

[27] Idem, dosar nr. 133/1839.
[28] Idem, dosar nr. 133/1839.
[29] Idem, dosar nr. 322/1838.
[30] Idem, dosar nr. 10/1839.
[31] Idem, dosar nr. 365, 461/1839.
[32] Idem, dosar nr. 472/1839.
[33] Idem, dosar nr. 249/1839.

aproape toate procesele studiate se făceau referințe la strămoșii pe care îi moșteneau), în fața presiunii, amplificate după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, făcute de marii boieri și de mănăstiri care urmăreau extinderea proprietăților lor[34], iar pe de alta apariția unui proces de dezagregare a obștilor, din ce în ce mai pregnant, prin ieșirea din indiviziune a unora dintre cetași.

De asemenea, s-a constatat că în urma schimbărilor profunde petrecute în urma aplicării prevederilor regulamentare, țăranii devălmași sunt și ei tot mai serios angrenați în sfera schimbului și, ca urmare, sunt din ce în ce mai serios preocupați de sporirea producției agricole pe care să o orienteze spre piața internă, dar și spre cea externă. De aceea se înregistrează o tendință de individualizare care a dus la acel proces de ieșire din indiviziune de care aminteam, dar și una de competiție între ei care explică într-o oarecare măsură, numeroasele litigii de hotar dintre obștile moșnenești, uneori chiar între obști puternic înrudite.

Măsurile de perfecționare a evidenței proprietății agrare, în vederea unei mai bune fiscalizări, au început cu *Obșteasca catagrafie din 1831*[35], care a dat semnalul declanșării unor numeroase procese de repoziționare a pietrelor de hotar, de refacerea măsurătorilor, iar cea din 1838 a făcut să se înregistreze o etapă nouă, cu un număr sporit de pricini. Potrivit catagrafiei din 1831, în județul Mehedinți existau 139 sate moșnenești, plus 38 mixte[36], aceștia stăpânind suprafețe întinse; de aceea ei aveau putere economică mare, care le-a permis să susțină material cheltuielile presupuse de un îndelungat proces civil.

Așadar, deși nu s-au implicat în mișcările ideologice și de înnoire de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea care puneau în discuție chiar și redistribuirea proprietății, moșnenii au căutat să-și apere moșiile cu precădere pe calea juridică, legală, de soluționare a litigiilor, chiar dacă aceasta era mai costisitoare[37].

---

[34] Mite Măneanu, *op cit.*, p. 143.
[35] Ilie I. Vulpe, *Divanul...*, p. 112-113.
[36] *Ibidem*, p. 112.
[37] *Ibidem*.

MITROPOLITUL NECTARIE COTLARCIUC, ÎNTRE NUME ȘI ORIGINE

Vasile Diacon

Stulpicanii, așezarea din umbra secularilor codri ce străjuiesc pintenii răsăriteni ai Rarăului, aveau, pe la mijlocul veacului al XIX-lea, preot paroh pe Elisei Andrievici, care a păstorit enoria de dinainte de anul 1820 și până în vara anului 1856, când a murit[1]. Cantorul bisericesc cu care a lucrat preotul a fost Vasile Diaconescu. Acesta avea să moară la 19 noiembrie 1849, fiind înlocuit cu Toader (Teodor) Cotlarciuc[2].

Toader Cotlarciuc era născut în Vama, fostul district al Câmpulungului Moldovenesc, la 8 februarie 1825, și s-a așezat în Stulpicani înaintea datei de 8 iunie 1845, când soția sa Anghelina boteza, dând numele său unei fetițe a soților Iordachi și Axinia Catrinar din Stulpicani. Se pare că în momentul așezării sale în Stulpicani, era deja căsătorit. Locuia cu familia sa la casa cu numărul 58, unde aveau să i se nască băieții Gavril (1 iulie 1848), Eremia (29 aprilie 1848, dar care a murit la 16 iulie 1849), Vasile (8 iunie 1850) și o fetiță, Ioana (7 noiembrie 1851)[3], și, mai târziu, pe Toader, care va avea trei urmași: Traian, Dragoș și Ciprian (cunoscut sub numele de Ghiță), doi dintre aceștia fiind învățători. Cei mai mulți copii a avut Vasile, și anume, pe Neculai, Paraschiva, Mihai, Maria, Gavril, Olimpia, Gheorghe și Floarea, care, evident, au urmași numeroși, ajunși deja la a treia generație.

La aceeași casă, cu numărul 58, locuia și dascălul, ori mai exact diaconul, Vasilii/Vasilie Diaconescu/Diaconescul, care era proprietar și, se pare, era în vârstă și lipsit de moștenitori. Fără a urmări, în mod special, prezența sa în Stulpicani, precizăm că l-am întâlnit, în documente, cu titulatura de „dascăl", la datele de 20 octombrie 1844, 21 iunie 1846 și la 19 noiembrie 1849, când moare.

Speculând, am putea deduce că tânărul Toader Cotlarciuc, când a venit în Stulpicani, a fost primit în gospodăria dascălului Vasile Diaconescu/Diaconescul/Diaconul, fiindu-i de ajutor în biserică, dar și în treburile gospodăriei. În casa cu același număr 58, i s-au născut lui Toader Cotlarciuc, în perioada 1846-1851, patru copii.

---

[1] Vezi Vasile Diacon, *Cronicile Suhei Bucovinene*, vol. I, Iași, Editura Tipo Moldova, 2005, p. 123.

[2] Adesea este înregistrat, în condicile mitricale ale Parohiei Stulpicani, sub forma *Cotlerciuc*.

[3] Datele au fost scoase după Condica născuților din Stulpicani, copie xerox, în colecție proprie (Vasile Diacon). Originalul se află la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (în continuare, se va cita: D.J.A.N. Suceava), în fondul Starea civilă – Stulpicani. Nu am verificat și anii următori lui 1856.

Existența acestor informații ar putea duce la concluzia că Toader Cotlarciuc și-a asumat obligația de a avea grijă de bătrânul dascăl, care, probabil, în lipsa urmașilor, i-a lăsat casa și gospodăria în proprietate. Mai mult ca sigur, Teodor Cotlarciuc a suportat și cheltuielile de înmormântare și a făcut toate prăznuirile și pomenirile creștinești, conform tradiției.

Nu se cunoaște, la această dată, unde își aveau rădăcinile înaintașii lui Toader Cotlarciuc. În perioada 1772-1773 și 1774, când trupele țariste de ocupație au realizat recensământul populației din Moldova, în nicio localitate din Bucovina nu a fost înregistrat vreun locuitor cu numele de Cotlarciuc[4].

Știm că o familie Cotlarciuc s-a așezat (sau s-a întemeiat) la Vama cu mult înainte de 1850, căci devenise foarte cunoscută, de moment ce în perioada 1853-1856 era vornic în localitate George Cotlarciuc[5]. Peste ani, un fecior al lui George Cotlarciuc, și anume Grigore Cotlarciuc, va fi vornicul satului între anii 1879 și 1882, iar un fiu al acestuia, Constantin, care era cantor bisericesc, a deținut aceeași demnitate în perioadele 1919-1923 și 1929-1930. Mihai Cotlarciuc, care a fost numit în funcția de primar în anul 1948, a închis seria edililor din Vama, care a aparținut familiei Cotlarciuc.

Condicile mitricale de la parohiile Vama[6] și Vama de Jos[7] consemnează câteva fapte care trebuie relevate. Mai întâi, de reținut că toate consemnările numelui de familie au forma *Cotlearciuc*. Prima mențiune apare în Condica născuților, datează din data de 7 noiembrie 1819, când, la casa nr. 52, se năștea Dafina, fiica lui Necolai Cotlearciuc și a Mariei, din Vama, având ca nănași pe preotul Onufrei Dașchievici și diaconul Iacov Feodorovici, ambii din Vama.

La 15 aprilie 1821, acelorași părinți li se năștea o fiică Garofița, nănaș fiind doar preotul Onufrei Dașchievici.

În data de 11 februarie, la casa cu nr. 50, se căsătorea Vasile a lui Andrei Cotlearciuc, în vârstă de 25 de ani, se căsătorea cu Iftimia, fiica lui Iacov Feodorovici, din Vama, nănaș fiindu-le Necolai Velehorschi din Berchișești.

În 11 septembrie 1823, Nicolai Cotlearciuc, căruia i se preciza ocupația de „cojocari", împreună cu Gafița Haletchi, negustor, botezau un copil al lui Simion Murahovschii.

---

[4] Vezi Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, Institutul de Istorie, *Moldova din epoca feudalismului*, vol. VII, partea I și partea a II-a, Chișinău, 1975. (Facem totuși precizarea că nu toate localitățile bucovinene au liste nominale de locuitori).

[5] Vezi Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Iași, Editura PIM, 2009, p. 336, 340.

[6] D.J.A.N. Suceava, fond Colecția de stare civilă, Registrul născuți, dosar nr. 1/1801-1862, Registrul căsătoriți 1/1803-1850. Precizăm că am făcut o lectură sumară doar a înregistrărilor cuprinse pentru perioada 1801-1850, considerând că este suficient pentru stabilirea unei filații în linie paternă pentru Nectarie Cotlarciuc.

[7] *Ibidem*, Registrul născuți, dosar nr. 1/1801-1859, Registrul căsătoriți 1/1802-1859.

În data de 8 februarie 1825, se năștea Toader, copilul lui Vasile Cotlearciuc și al Iftimiei, la casa cu nr. 239, probabil casa lui Iacov Feodorovici, socrul lui Vasile Cotlearciuc, ori poate și-a întemeiat gospodărie proprie, și el fiind cojocar. Copilul a fost botezat de către Nicolai Cotlearciuc.

La 16 aprilie 1826, Nicolai Cotlearciuc boteza copilul lui Ioan Balabașciuc din Vama. Același Ioan Balabașciuc, mutat între timp în Moldovița, cojocar fiind și el, boteza pe Grigore, fiul lui Vasile Cotlearciuc și al Iftimiei, născut la aceeași casă cu numărul 239, în data de 20 aprilie 1834.

La același număr de casă, lui Vasile Cotlearciuc i s-au mai născut copiii: Constantin, la 3 aprilie 1829, și Maria, la 24 martie 1830, ambii botezați de către Gafița Haleța; apoi Garofița, la 1 iulie 1836, Petre, la 25 mai 1838, un alt copil cu numele de Constantin, la 15 aprilie 1841.

În 28 ianuarie 1840, Dafina, fata lui Nicolae Cotlearciuc, se căsătorea cu Ștefan Hurjui, feciorul preotului Ioan Hurjui din Vama.

Precizăm că am făcut această trecere în revistă pentru a încerca o ipoteză. Mai întâi, este posibil ca primul sosit în Vama să fi fost Andrei Cotlearciuc, care avea doi copii, pe Nicolai și pe Vasile, și care trebuie să fi fost cojocar, meșteșug pe care l-a transmis urmașilor săi. Cojocăria le-a permis un nivel de trai ridicat și menținerea într-o clasă socială mai bine situată decât a multor localnici, cu care nu s-au amestecat.

Conform recensământului din 20 iunie 1774, în Vama existau următoarele nume de familie: Balmoș, Bădală, Bârdan, Bosancu, Botezat, Brânzilă, Călinescu, Căprian, Chircu, Ciocan, Ciușnar, Crăcană, Crăciun, Cupă, Faraon, Ignătescu, Laza, Leontieș, Leuștean, Lipan, Lucan, Lupan, Lupașco, Mândrilă, Nediloi, Pașcan, Pircu, Rălia, Râlă, Sasul, Șiștac, Tâmpescu, Toma. Acestora li se adaugă câteva nume cu indicarea etnonimului *ungurean*, *sas*, *rus*. Într-un singur caz, originea era indicată prin *țăran*, adică din zona de șes. Patru familii au nume de hutuli: Romașciuc, Fircal, Timoficiuc, Iurciuc, fiindu-le adăugat și etnonimul *rus*[8].

Așadar, în Vama nu existau la data recensământului respectiv familiile Cotlearciuc, Dașchievici, Feodorovici, Haleți, Murahovschii și Balabașciuc. Toate aceste familii au venit, ulterior ocupării Bucovinei de către austrieci, fie ca meseriași, negustori, fie reprezentanți ai autorităților. S-au încuscrit și încumătrit doar între ele, ceea ce demonstrează o anumită solidaritate a celor proaspăt așezați în localitate, a străinilor, în general.

Că cei doi Cotlearciuc, Necolai și Vasile, cojocarii, se bucurau de notorietate și apreciere o demonstrează faptul că primul s-a încuscrit cu preotul Ioan Hurjui din Vama, și s-a încumătrit cu preotul Onufrei Dașchievici și diaconul Iacov Feodorovici, din același sat, iar cel de-al doilea a fost cununat de preotul Necolai Velehorschi din Berchișești.

---

[8] Vezi Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, Institutul de Istorie, *Moldova din epoca feudalismului*, vol. VII, partea I și partea a II-a, Chișinău, 1975, p. 242-244.

Ramura din Vama a familiei Cotlarciuc este relativ numeroasă. Grigore Cotlearciuc a avut șapte urmași: Ion, Gavril, Constantin, Paraschiva (căsătorită Doboș), Nastasia (căsătorită Faraon), Mărioara (căsătorită Dașchievici), Garofa (căsătorită Lupașcu), care au avut urmași după cum urmează:

1. Ion a avut doi copii, pe Domnica (căsătorită Grigorovici) și pe Rahila (căsătorită Leontieș), Domnica având, la rândul său pe Ionel, Dragoș, Mihai și Coca.

2. Gavril a avut cinci copii: Radu, Elena (căsătorită Vatavu), care o are pe Cornelia; Mihai, Marcela și Silvia (căsătorită Condurache), și care are o fată tot Silvia.

3. Constantin a avut pe Eugenia[9] (căsătorită Ionescu), Valeria (căsătorită Balintescu), care are pe Gheorghe, Valerica, Elena; Filaret, care are pe Petru, și Vladimir, care are pe Sorin[10] și pe Dorina.

4. Paraschiva a avut pe Gheorghe, care are pe Delia și pe Ionel; Emilian, care are pe Ramiro; Eleonora (căsătorită Bucevschi), care are pe Corina.

5. Nastasia, căsătorită Faraon, a avut pe Vladimir, care are pe Gheorghe și Constantin; Dumitru și Ilie.

6. Mărioara nu a avut moștenitori.

7. Garofa, căsătorită Lupașcu, are pe Maria (căsătorită Ciocan), Rahila (căsătorită Lucan) și Nicolae, care are pe Constantin, Ileana, Georgeta, Gheorghe, Dragoș, Iridenta și Aristia.

Plecând de la necrologul publicat la moartea primarului Constantin Cotlarciuc[11] din Vama, în care se spune că acesta era „văr drept cu I.P. Sf. nostru Arhiepiscop și Mitropolit Nectarie", vom putea stabili cu ușurință o filiație pe linie paternă. Așadar, primul care a sosit în zona de sud a Bucovinei, așezându-se la Vama, era Andrei Cotlarciuc, care a avut, printre copiii săi, pe Vasile, tatăl lui Grigore și al lui Toader. Grigore a avut fiu pe Constantin, născut în 1874, iar Toader, care și-a căutat un rost la Stulpicani, pe Nicolae, viitorul mitropolit, născut în anul 1875.

***

O altă ramură a neamului Cotlarciuc se află în Moldovița. Probabil și aceasta își are rădăcinile tot în Vama. Cunoaștem că Martin Cotlarciuc, din Moldovița, a avut doi feciori: pe Gheorghe și pe Nicolai. Primul, Gheorghe, a

---

[9] Eugenia Cotlarciuc, ca studentă la Facultatea de Litere din Cernăuți, a fost membră a Societății Academice Române „Dacia". (Vezi Filaret Doboș, Societatea Academică Română „Dacia", *25 de ani de viață studențească. 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, Cernăuți, 1930, p. 132). În anul 1942, a primit medalia „Meritul sanitar", clasa I, pentru îngrijirea răniților. (Vezi „Monitorul Oficial", București, an CX, nr. 192/19 august 1942, p. 6 934).

[10] Sorin Cotlarciuc, cunoscut sonetist și epigramist, autorul volumelor *Lumea pe clape de rondel*, *Fața nevăzută a lumii*, *Inflexiuni lirice*, *Delicatese... umoristice*.

[11] † *Constantin Cotlarciuc*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuți, an XIII, nr. 3 180/12 martie 1930, p. 3.

avut un băiat, Lascăr, inginer silvic, înscris, în anul 1945, în Colegiul Inginerilor Silvici[12], al doilea, Nicolae, a avut trei copii: Martin, Alexandru și Gheorghe: Urmașul lui Alexandru este medicul Silviu Cotlarciuc, din Vatra Dornei, și al lui Gheorghe, care, la 93 de ani, trăiește în Câmpulung Moldovenesc, este Radu Cotlarciuc, din București.

Trebuie să mai spunem că în acte oficiale, am întâlnit și alți purtători ai numelui de Cotlarciuc, dar nu am putut stabili originea lor. Astfel, în 1942, la Chestura Brașov, era comisar Filaret Cotlarciuc[13]; în aprilie 1945, era medaliat sergentul t. r. Cotlarciuc Gh. Valerian cu „Serviciul Credincios" cu spade, clasa III, pentru „fapte de arme și devotament săvârșite pe câmpul de luptă"[14], iar în iunie același an, i se acorda, post mortem, medalia „Bărbăție și Credință" cu spade, clasa II[15]; tot în 1945, Irina Cotlarciuc[16], din București, B-dul Elisabeta, nr. 63, împreună cu Ioana Peretz, Yvonne Rosetti, Yvonne Calomfirescu, Maria Rosetti, Maria Vălescu și Ion Ionescu înregistrau societatea comercială „Kid"[17]; în același an mai era menționată o dactilografă Elena Cotlarciuc, la Administrația Centrală, în Ministerul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice[18]. În 1946, era o cameristă Cristina Cotlarciuc la Administrația Bunurilor Germane din Câmpulung Moldovenesc[19] și, în 1947, la Oficiul Național al Colonizării[20], iar în 1948, îl întâlnim pe Radu Cotlarciuc ca membru supleant în Comisia pentru revizuirea pensionarilor publici din județul Câmpulung Moldovenesc[21].

Dacă vom ține cont de etimologia numelui *Cotlarciuc*, vom putea lansa o posibilă ipoteză a originii rutene, eventual din teritoriul galițian, a înaintașilor celor ce poartă, în spațiul românesc, numele respectiv deși, până la proba contrarie, nimic nu susține această părere.

Conform lui Vasile Bogrea, numele *Cotlarciuc* „poate fi socotit, fie ca o dezvoltare prin suf. patronimic *-iuc*, atât de răspândit în Bucovina, dintr-un *Cotlarciu*, de la *Cotlar* = rut. *Kotlar* „Kesselschmied, Kupferschmied", fie – mai curând – chiar ca dimin. rut. –pol. *kotlarzyk* „garçon de chaudronnier" (ca și *kowalczyk* „garçon de forgeron", din care, la noi, *Covalciuc, Covalciu*)[22].

---

[12] Vezi „Monitorul Oficial", București, an CXIII, nr. 112/21 mai 1945, p. 4 205.
[13] Idem, an CX, nr. 140/19 iunie 1942, p. 5 053.
[14] Idem, an CXIII nr. 88/16 aprilie 1945, p. 3 106.
[15] Idem, nr. 122/7 iunie 1945, p. 4 551.
[16] Irina Cotlarciuc a fost nora lui Nectarie Cotlarciuc, soția lui Radu Cotlarciuc.
[17] Idem, nr. 265/19 noiembrie 1945, p. 28.
[18] Idem, nr. 289/17 decembrie 1945, p. 10 075.
[19] Idem, an CXIV, nr. 149/1 iulie 1946, p. 6 857.
[20] Idem, an CXV, nr. 157/22 iulie 1947, p. 5 933, și nr. 255/4 noiembrie 1947, p. 9 837.
[21] Idem, an CXVI, nr. 170/26 iulie 1948, p. 6 160.
[22] Vasile Bogrea, *Contribuții onomastice*, în „Dacoromania", an IV, 1924-1926, partea 2, Cluj, 1927, p. 864. Autorul, în susținerea punctului său de vedere, conferă numele de *„Ivaniuc, Romaniuc, Marmeliuc* (al cărui radical românesc, *Marmelea*, se găsește și în ir. *Marmilici*, pentru care v. Ios[if] Popovici, *Dial[ectele] Rom[âne]) din Istria*, [Halle,

Iorgu Iordan trimite și el spre spațiul slav, indicând ucraineanul *kotljar* „arămar", „căldare de aramă", cu sufixul ucrainean *-uk*, iar pentru antroponimul *Cotlaru*, termenul bulgar *kotlar* „căldărar", din care au apărut numele de *Kotlarov* și *Kotlarski*[23].

Dicționarele ucrainene înregistrează un termen *котляр, -рá* „cazangiu"[24]. Conform *Словарь укгаинскаго языка*, Kiev, 1908[25], termenul *котляр, -рá* trimite la *кітляр, -рá*, care este explicat prin *меадникь* „specialist în prelucrarea metalelor", „fierar".

Luând în considerație faptul că numele *Cotlar*, cu varianta grafică *Kotlar*, și derivatele *Cotler*[26] și *Cotlear* au o destul de mare reprezentare în zonele Bistrița-Năsăud, Maramureș, Sălaj și Bihor, dar poate fi întâlnit și în alte zone ale Transilvaniei și chiar în Banat (Timișoara), credem că această familie este coborâtoare din Galiția, în Maramureșul istoric, de unde s-a răspândit apoi în alte zone din Ardeal. Din această regiune trebuie să fi venit în Vama, ceva mai târziu de data anexării Bucovinei, probabil în jurul anului 1820, un emigrant cu numele de *Cotlar*.

Cu privire la onomastica huțulă din zona noastră[27] trebuie să facem câteva precizări. Nu dorim să repunem în discuție și să abordăm pe larg acțiunea de

---

1909], 1, 37); *Sauciuc* (Săvescu, Săveanu: Savciuc), *Tcaciuc* (= „țesător", ca și Kadlek bohem) etc." (*ibidem*, p. 864, nota 2). [Abrevierile utilizate de către Vasile Bogrea în pasajele citate sunt, în ordine, următoarele: suf. = sufix, rut. = limba ruteană, dimin. = diminutiv, pol. = limba poloneză, ir. = dialectul istro-român, v. = vezi]. Vezi și *„Dacoromania", 1920-1948. Bibliografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 105.

[23] Vezi Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 152. Nu este lipsit de interes să arătăm că în istoria culturii întâlnim câteva nume celebre care provin din *kotlar*: omul de litere ucrainean Jean Kotlarevsky (1769-1838), savanții ruși Alexandr Alexandrovici Kotlarevsky (1837-1881) și fiul acestuia Nestor Alexandrovici Kotlarevsky (1863-1925). (Vezi *Larousse du XX-e siècle en six volumes*, tome quatrième, Paris, Librairie Larousse, 1931, soto voce).

[24] *Dicționar ucrainean-român. Укpаїнсько-рутинський словник*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964, p. 407.

[25] Vezi *Словарь укгаїнскої мови – Словарь укгаинскаго языка собраный редакцією журнала „Кіевская Старина"*, tom II, Кіевы, 1908, ediția din 1958, sotto voce.

[26] Referitor la numele de *Cotler*, domnul Cristian Atila Cotler, din Bistrița, ne comunică faptul că străbunicul său, care era venit în oraș, din Nitra (Slovacia), cu mult timp înainte de primul război mondial, se numea Iosif Kotlar, și că numele a fost schimbat în Cotler, mult mai târziu, ca urmare a unei greșeli de transcriere comisă de către secretarul care a făcut înregistrarea unui descendent al acestuia în actele de stare civilă. Trebuie să mai spunem că numele de *Kotlar* nu poate fi explicat prin intermediul limbii slovace, în care termenul de *cazan* este „kotol", iar *căldărar* este „ohrievadlo"; de altfel, nici prin limba cehă, unde *cazan* „kotel".

[27] Ne referim, cu precădere la localitățile de pe Valea Suhei Bucovinene, dar cu aplicație valabil egală întreg sudului bucovinean.

slavizare forțată a numelor românești exercitată de-a lungul timpului de către autorități prin intermediul preoților. Reținem doar că după ce s-a desființat granița dintre Bucovina și Galiția, în 1787, ca urmare a alipirii Bucovinei la Galiția, aceasta devenind *Czernowitzer Kreis*, „Bucovina a fost invadată de elemente galițiene: preoți, învățători, profesori, agricultori și meseriași polonezi, moșieri armeano-polonezi, agricultori și negustori evrei. În special nordul Bucovinei îi atrage. Pe lângă limba germană se introduce în administrație, justiție și școală și limba polonă. Preoții polonezi au devenit și profesori și învățători. Numele românești capătă terminații slave: *-vicz*, *-ski*, *-iuk*, *-iak*, din această epocă datând înstrăinarea masivă a multor nume românești timp de 60 de ani"[28].

Este de reținut faptul că printre preoții din satele zonei avem, începând cu 1801, și preoți care au nume cu astfel de terminații, parte dintre ele fiind susceptibile de a fi fost modificate: *Anton Nichitovici* (Bucșoaia, 1801-1804, *Nichita + vici*); *Elisei Andrievici* (Stulpicani, înainte de 1820-1855; *Andrii + vici*); *Mihail Procopovici* (Gemenea, 1863-1870; probabil *Precop + vici*), *Grigore Tomovici* (Bucșoaia, 1866-1874; *Toma + vici*); *Vasile Mironovici* (Negrileasa, 1889-1894; *Miron + vici*) la care am mai putea adăuga pe *Damian Bilievici* (Gemenea, înainte de 1820-1833), *Leon Palievici* (Gemenea, 1862-1863), *Ion Cobilanschi* (Bucșoaia, 1874-1875), *Casian Tușinschi* (Bucșoaia, 1875-1885) și *Gh. Banilevici* din Ostra.

În *Condica cronicală* de la Bucșoaia se atrage atenția asupra alterării numelor: „De la 12.07.1804 – 8.XI.1844 a păstorit parohul Ioan Carloveț – așa a semnat în condicile mitricale din Voroneț; dar în șematismele din anul 1841 și 1843 – de bună samă publicate în limba nemțească – la rubrica «Woronetz mit Bukschoia u. Frasin» este trecut «Pfarrer Joann Karlowetzki», dovadă cum se schimonoseau numele de familie românești"[29].

Slavizarea numelor preoților, mai ales cu sufixul *-vici*, a fost pusă, în mod special, pe seama episcopului Bucovinei Daniil Vlachovici[30] (23 aprilie 1789 – 20 august 1822), considerat a fi de origine sârbă, fiind trimis în scaunul episcopal al Bucovinei de către Mitropolia sârbească de la Karlowitz, ca urmare a subordonării Episcopiei Bucovinei Mitropoliei de la Karlowitz. Revista „Der Patriot" scria, în 1872, că „una din măsurile prin care episcopul Daniil

---

[28] Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1996, p. 30.

[29] Apud Vasile Diacon, *op. cit.*, vol. I, p. 193.

[30] Vezi Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 44; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 298; Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994, p. 107. O interesantă reconsiderare a activității lui Daniil Vlachovici a publicat Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlachovici – episcop al Bucovinei (23 aprilie 1789 – 20 august 1822)*, în „Analele Bucovinei", Rădăuți, an VII, nr. 1/2000, p. 43-70.

Vlachovici a jignit sentimentul național al populației românești din Bucovina consistă în împrejurarea că el, ca sârb, a favorizat inundarea eparhiei cu cărți rituale slavone, cu diaconi, ba chiar cu preoți de obârșie galițiană și rusească, înlesnind pe calea aceasta pătrunderea și răspândirea idiomului rutenesc în Bucovina"[31].

Preotul Dimitrie Dan scria, referindu-se la același personaj, următoarele cuvinte: „Episcopul Vlachovici a rutenizat mult Bucovina prin introducerea de cărți bisericești slavone și de preoți ruteni din Galiția și Ungaria de Nord și Rusia. Singurul lui merit este că a obținut, prin resoluțiunea împărătească din 28.XII.1820, ca veniturile Fondului Bisericesc să se întrebuințeze numai pentru cultul ortodox și luminarea poporului.

Trebuie de recunoscut că Vlachovici, atât în biserică cât și în corespondența oficială a diecezei se folosea numai de limba română"[32].

S-a afirmat că Daniil Vlachovici purta mare grijă de „neofiții ruteni din eparhia Bucovinei, făcându-le de bună voie concesiuni naționale în biserica noastră și avizând preoțimea din părțile nordice ale țării, ca și ea să observe o atitudine binevoitoare față de ruteni. Aceștia, înțelegând situația, se și folosiră de ea, spre a-și impune limba lor în biserică, izgonind pe cea română din drepturile ei străvechi. Pe calea aceasta s-a îndrumat și s-a stimulat rutenizarea eparhiei bucovinene. Influența slavismului s-a resimțit îndată în întreaga țară. Ea s-a afirmat și prin sârbizarea numelor de familie, prin introducerea limbii rutene în serviciul divin și prin angajarea de preoți și diaconi ruteni"[33]. Având în vedere faptul că preoții țineau registrele de stare civilă, condicile mitricale, „nume românești ca Popa, Ciupercă, Andrei, Cornea au devenit Popovici, Ciupercovici, Andreievici, Corniciuc"[34].

Fiind un „strașnic păzitor al poruncilor împăratului, Daniil Vlachovici rămâne în conștiința posterității ca cel care a slavizat numele tuturor preoților din eparhia sa"[35].

Preotul Constantin Morariu scria că în perioada în care Bucovina s-a aflat încorporată Galiției, „polecii nu zugrumau numai limba românească, ci schimonoseau numele românești ale oamenilor noștri, făcând din Roman – Romanowiczi, din Pietraru – Pietrarski, din Andrei – Andreiewicz sau

---

[31] Apud Mihai Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1862-1918*, în *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861-1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, volum editat de Ștefan Purici, Suceava, Editura Universității Suceava, 2002, p. 183, și Ion Nistor, *Românii și rutenii din Bucovina*, București, 1915, p. 91.

[32] Dan Dimitrie, *Rolul preoțimei bucovinene în menținerea românismului de la robirea (1775) la desrobirea Bucovinei (15. XI. 1918)*, Cernăuți, 1925, p. 10.

[33] Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 36.

[34] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 182.

[35] Dumitru Valenciuc, *Ierarhii Bucovinei*, Grupul Editorial Mușatinii & Bucovina Viitoare, 2001, p. 48.

Andriczuk, pentru că, vedeți dumneavoastră, codițele *wicz, schi, czuk* sunt ale numelor rusești [= slave] și domnii poleci le aninau de numele românilor bucovineni ca să se poată zice: *iată că și cei ce vorbesc românește nu sunt români*"[36].

În 1876, T.V. Stefanelli făcea o analiză pertinentă asupra împrejurărilor care au „cauzat stricăciune naționalității și limbii române" din Bucovina și considera că dezastrul a fost determinat de încorporarea provinciei românești în Galiția (2 noiembrie 1786 sub numele de „Czernowitzer Kreis"), subliniind rolul jucat în acest dureros proces de desnaționalizare de către administrație, justiție, școală și biserică. Înstrăinarea numelor populației române autohtone, în ultimă instanță desnaționalizarea, este explicată pe scurt în următorii termeni: „Dar ce să înceapă învățătorii străini și chiar preoții de pe atunci ca să devie *persona grata* la capii lor? Neputând a face alta ceva începură cel puțin a schimosi numele băieților din popor dzicându-le cum că numele părinților lor e barbar și mojicos. Astfeli începură a anina la numele de familie, ba chiar și la cele de botez terminațiunea slavă *-wicz* și *-schi* și *-uk*, și a le trage pe calupul lor. Din *Roman* se făcu *Romaniuk* și *Romanowicz*, din *Grigori - Grigorowicz*, din *Zurcan - Zurcanowicz*, din *Popă - Popowicz* și *Popadiuk*, din *Macovei - Macoveicziuk*, din *Andrei - Andreiczuk*, din *Constantin - Konstantinowicz*, din *Pietrar - Pietrarski* etc. etc.

Cine făcea o suplică, cine cerea un post, cine avea procese și avea nenorocirea de nu avea la numele său terminațiunea în -wicz, -ski sau -uk, sau nu reușea sau reușind se trezea că i s-a aninat o codiță de numele său strămoșesc, și bietul popor, în simplicitatea sa, păstra această codiță ca o scumpă suvenire de la domnii ocârmuirii, crezând că așa trebuie să fie, dacă are a face cu domni învățați și cărturari. Astfeli de codițe, triste urmări ale unei epoci de desnaționalizare, le vedem și astădzi păstrate la o mulțime de nume de români ai căror străbuni nici nu visau la astfeli de botejiune"[37].

Momentul declanșării fenomenului de desnaționalizare în masă a românilor este considerat de către autor a fi numirea unui „străin de episcop al Bucovinei, adică Daniil Vlachovici, adus încoace din confiniul militar slavon, care nu înțelegea românesce. Sub acesta începu mereu slavizarea clerului și prin cler slavizarea poporului"[38].

Deși dezlipirea de Galiția și ieșirea de sub autoritatea administrație civile de la Lemberg s-a produs după 63 de ani (4 martie 1849), răul suferit „nu se mai poate îndrepta, căci rana e prea adâncă"[39], concluzie care avea să se dovedească

---

[36] Apud Mihai Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1862-1918*, în *loc. cit.*, p. 183.
[37] T.V. Stefanelli, *Ceva despre Bucovina*, în „Calendariu pe anul bisect 1876", Cernăuți, p. 86.
[38] *Ibidem*, p. 87.
[39] *Ibidem*.

a fi, din păcate, absolut reală și peste multe generații, chiar până în epoca modernă și contemporană nouă.

În 1893 se scria despre mitropolitul Silvestru Andrievici-Morariu (1818-1895) că „numele adevărat al familiei este Morariu; conumele de Andrievici îl luă părintele său de la mania de slavizare de atunci, sprijinită de dregători străini, mai ales cei veniți din Galiția"[40].

De altfel, mitropolitul a cerut în 1869 aprobarea de a renunța la conumele Andrievici, motivând că acesta i s-a adăugat, împotriva voinței sale „după datina slavă", fiindcă pe tatăl său îl chemase Andrei, iar Andrievici însemna *fiul lui Andrei*. Cererea i-a fost aprobată în anul 1871, iar ulterior acestui an „și ceilalți membri școliți ai familiei Morariu și-au lepădat acest conume", afirmă Constantin Morariu în memoriile sale[41].

O privire fugară peste condicile mitricale de la parohiile din zonă, mai ales cea din Gemenea, scoate în evidență câteva fapte care vin să susțină aserțiunile de mai sus cu privire la schimbările de nume, mai ales prin aplicarea sufixului *-(c)iuc*.

Astfel, numele de *Șpan* este înregistrat de toate condicile, din 1825 și până la 5 octombrie 1843, când apare prima dată forma *Șpaniuc*, cu variantele *Spanuc* și *Spaniuc*; numele *Țaran* (1820) apare în 1826 sub forma *Țaraniuc*, iar *Moroșan* primește în 1823 sufixul cu pricina și apare sub formele *Moroșanuc* sau *Moroșaniuc*, pe când *Mihălucă* înregistrează în 1847 forme ca *Mihailuc, Mihailiuc, Mihalciuc*; *Bodnar* și *Bodnariu* devin în 1824 *Bodnarciuc*; pe *Bahaniuc* (1825)/*Buhaniuc* l-am întâlnit în 1829 sub forma *Bahan/Bohan*.

Dublete de acest gen am mai reținut în următoarele cazuri *Pocolii – Pocoliiciuc; Melnic – Melniciuc*; *Boico – Boiciuc*; *Șencar* (din Negrileasa) – *Șencariuc/Șencăriuc*, dar și forma feminină *Șencariucica* (1825); *Grigoraș* (din Ostra) apare sub forma *Hrihoraș* (1824), dar și *Grigorașciuc*, iar forma *Grăgorescu* (1834) apare ca *Hrihorașescu*.

Formele cu *h* în loc de *g* indică, fără putință de tăgadă, faptul că persoana care făcea înregistrarea numelor era vorbitoare de dialect ucrainean, limbă care, se știe, nu are sunetul *g*. Mai greu de explicat sunt dubletele de tipul *Cristariuc – Hristariuc, Scripcariuc –Hripcariuc*, unde *h* nu se justifică din punct de vedere al pronunției ucrainene.

Dintre toate aceste forme, s-a impus doar forma *Șpaniuc* în detrimentul lui *Șpan*, care ar fi putut veni de la o poreclă, apelativul *șpan* însemnând „porțiune dintr-un buștean, buturugă mare".

Numele *Socoliuc* din Frasin ar putea fi pus în legătură cu forma *Socol* din Ostra.

---

[40] Apud Mihai Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1862-1918*, în *loc. cit.*, p. 183.
[41] Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Liga tineretului român din Bucovina, Suceava, Editura „Hurmuzachi", 1998, p. X.

Nume precum *Alexandriuc, Bogdaniuc, Deaciuc, Filipciuc, Iosepciuc, Ivanciuc, Tanasiiciuc, Danilciuc, Mironiuc, Timoficiuc, Grigorciuc,* cu toate înregistrate în condicile parohiei Gemenea, ar putea fi considerate, fără mari rezerve, ca fiind derivate de la numele de botez *Alexandru, Bogdan, Filip, Iosef, Ivan, Tanasii, Dănilă, Miron, Timofti* (*Timoftei*), *Grigore* prin adăugarea incriminatului sufix *-(c)iuc*. În cazul lui *Deaciuc*, oronimul *Diacul* din Gemenea ar putea atesta existența fără putință de tăgadă a antroponimului românesc corespondent.

Toate aceste aspecte ne îndreptățesc a acorda credit unui punct de vedere exprimat tranșant: „Nici numele locuitorilor bucovineni, terminate în *-iuc, -eț chi* etc., nu sunt indicii care să ne facă a crede că aceștia sunt de origine ucraineană. Priviți condicile parohiale din Bucovina și veți găsi lucruri extraordinare: falșificări de nume, schimbări, ștersături; și toate acestea au fost făcute la adăpostul unei stăpâniri trecute și care sub masca perfidiei patrona orice act abuziv făcut în defavoarea românilor"[42].

Nu este lipsit de interes să subliniem și faptul că unii preoți, în exces de zel, pentru a fi pe placul autorităților, au făcut mențiuni în mitrici în limba ucraineană, ca de exemplu Mihai Feodorovici, parohul din Gemenea, care a făcut consemnări de tipul: *Elina jena Mihaila Caliniciuca ot Ostroi* „Elena, mireasa lui Mihai Caliniuc din Ostra"; *Vasila sina pocoinogo Filipa Copirzi ot Gemeni* „Vasile, fiul răposatului Filip Coperza din Gemenea"; *Nastasia docer Mândriloi ot Gimeni* „Nastasia, fata lui Mândrilă din Gemene; „legea", adică religia, fiind *pravoslavnoĭ vostocinoĭ* „pravoslavnică a răsăritului", iar însemnările cu privire la vestiri și cununii erau: *Oglașenia i veancianie soverșilosea u parohialnoĭ țercvi Gemeni*, ori *Oglașeniea i veancianie soverșilisea u parohialnoi țercvi a vincianie u Voronți.*

Preotul Mihai Feodorovici, care, deși a păstorit din ianuarie 1837 până în iunie 1861, face însemnări în limba ucraineană doar până în anul 1842, când, se pare, la recomandarea protopresviterului G. Corlățan, care făcea la acea dată vizitația canonică, a început să consemneze toate mențiunile în limba română[43].

Așadar, la sosirea la Vama a familiei sau individului care purta numele de *Cotlar*, a nimerit într-un plin proces de rutenizare. La Vama era preot Ilie Daschievici[44], al cărui prenume îl trădează a fi român. Acesta, fără îndoială, bun cunoscător al dialectului rutean, a simțit imediat că numele de *Cotlar* se trăgea, fără dubii, dintr-o limbă slavă, probabil ucraineana, nu a avut nici o șovăire când a aplicat la numele de *Cotlar* sufixul *-ciuc*, pe care îl cerea, indubitabil,

---

[42] Const. I. Martiniuc, *Bucovina (Moldova de Sus) între statistică și realitate*, extras din revista „Cetatea Moldovei", an II (1941), nr. 10, p. 9.

[43] Pentru întreagă această argumentație, vezi și Vasile Diacon, *op. cit.*, vol. I, p. 192-197.

[44] Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama. Studii și schițe monografice*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura PIM, 2009, p. 151.

antroponomastica ucraineană. Și astfel, maramureșeanul (ardeleanul) *Cotlar* a devenit, în Bucovina, *Cotlarciuc*, numele Cotlarciuc fiind cunoscut exclusiv în Bucovina, de unde, după Unire a pătruns și în alte regiuni ale României.

Dacă vom ține cont de numele de botez pe care le-au purtat toți membrii familiei Cotlarciuc și urmașii acesteia (Gheorghe, Toader, Constantin, Grigore, Constantin, Erimia, Gavril, Vasile, Anghelina, Ioana, Nicolae), vom trage concluzia de netăgăduit că erau, cu toții, de origine română.

Arătăm că ramura stulpicăneană a familiei Cotlarciuc, spre deosebire de cea de la Vama, poartă supranumele de *al lui Bobist* (scris în documente de epocă și *Babist*), termen care ar putea trimite spre o arie antroponomastică de origine maghiară. (Există în antroponimia maghiară numele de *Babits*). Problematica aceasta va trebui analizată, în viitor, cu mai multă atenție.

Rămânând văduv, Toader Cotlarciuc s-a recăsătorit cu Ioana, văduvă după Ioan Cozan din Stulpicani, cu care a avut un singur copil, Nicolae, care s-a născut în Stulpicani, în aceeași casă cu numărul 58, la 7 februarie 1875[45], stil vechi, din „dreaptă cununie", după cum se precizează în condica născuților a Parohiei Stulpicani[46].

Copilul a fost botezat a doua zi după naștere, pe 8 februarie, de către preotul Ioan Țurcanu, având ca nași pe *antistele*, adică primarul, Vasile al Popii din Stulpicani și pe cel din Voroneț, Gheorghe Gemănar (Georgie Dzemenar, cum apare consemnat în condica născuților). Moașă i-a fost Ileana Buzilă, din Stulpicani.

Este de reținut faptul că mitropolitul și omul de cultură Nectarie (Nicolae) Cotlarciuc a fost „revendicat" și de spațiul spiritual ucrainean, doar pe baza originii numelui[47]. Considerăm că această „revendicare" este forțată pe mai multe considerente.

Cert este că Nectarie Cotlarciuc nu a publicat nimic în limba ucraineană, iar de va fi fost vorbitor și de limba ucraineană nu putem lansa decât ipoteze.

Cunoaștem cu certitudine, din relatările bătrânilor din Stulpicani, care l-au cunoscut pe Toader Cotlarciuc, tatăl mitropolitului, că acesta era român și nu vorbea ruteana sau vreun dialect hutul, iar în ce o privește pe mama sa Ioana, aceasta era, fără putință de tăgadă, românca. Prin urmare, copilul Nicolae, ca de altfel și frații săi vitregi, a avut ca limbă maternă doar româna, iar clasele primare pe care le-a făcut la școala din Stulpicani au fost în limba română.

---

[45] Prezentarea ca dată de naștere a viitorului mitropolit a zilei de 19 februarie 1875 a creat unele confuzii nejustificate. Este vorba doar despre utilizarea calendarului pe stilul nou.

[46] Condica născuților din Stulpicani, pe anul 1875 (copie în colecție proprie; Vasile Diacon).

[47] Referitor la acest aspect, vezi *Котлярчук Нектарій*, în *ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ*, 5 ТОМ, КОН-КЮ, КИЇВ, НАУКОВА ДУМКА, 2008, p. 240-241.

Nici în anii liceului, la Suceava, nu a avut unde învăța limba ruteană, deoarece în liceu nu a studiat această limbă, nu a stat la internat cu colegi ucraineni de la care să prindă câte ceva în respectivul idiom, iar gazdele sale, după cum s-a putut constata, nu erau de o astfel de origine.

Nu excludem posibilitatea ca, student fiind, în Cernăuți, Nicolae Cotlarciuc să fi intrat în contact cu vorbitori ai limbii rutene, de la care să-și fi însușit noțiuni de limbă ucraineană.

NAȚIONAL-LIBERALISMUL ÎN ROMÂNIA MODERNĂ. ÎNCERCĂRI DE CLARIFICARE DOCTRINARĂ

Mihai Ghițulescu

Sintagma „naționalism liberal" nu se potrivește decât parțial naționalismului promovat de liberalii români, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX. În primul rând, pentru că naționalismul nu a fost impregnat de ideologia liberală devenind o specie aparte de, ci a fost preluat pur și simplu și susținut de o grupare care, întâmplător, își spunea liberală. În al doilea rând, pentru că sintagma este învestită adesea cu alte sensuri decât cel de combinație ideologică între naționalism și liberalism. „Naționalism liberal" poate fi considerat și curentul unificator și amplificator, specific secolului al XIX-lea, opus celui separatist[1], dar și în limbajul susținătorilor „naționalismului integral" (Iorga, Rădulescu-Motru ș.a.), naționalismul abstract, juridic, de inspirație occidentală – constând în simpla dorință de întemeiere a unui stat național unitar. Acestuia i se recunoștea rolul istoric, dar era considerat depășit și, prin urmare, respins în numele autohtonismului.

Termenul „liberal" a început să fie folosit, în mod regulat, ca marcă a unei formațiuni politice abia după 1866. Deși încă de la 1848, presa vorbește frecvent de „liberali" și „liberalism" – fără un înțeles ideologic clar, pentru a desemna tot ceea ce se opunea vechii stări a lucrurilor –, prima mențiune a acestor cuvinte într-un cadru oficial, în dezbaterile parlamentare, este datată 21 martie 1862.

În toată această perioadă, grupările politice care în 1875 se vor reuni în „coaliția național-liberală" și apoi în „Partidul Național-Liberal" se prezentau cu nume diverse: moderați, radicali, democrați, partid democratic, partid patriotic[2].

Elitele politice și intelectuale românești au asimilat ideea modernă de națiune cu consecința sa practică, redesenarea frontierelor politice în conformitate cu cele etnice[3]. Fără o justificare totală, liberalii au folosit deosebirea de poziție în problema națională pentru a se diferenția de conservatori: *„Nu ziceți dar că sunteți singuri oamenii tradiției, căci, cum văzurăți, sunt două tradiții în cameră, una a d-voastră care ați moștenit-o nu prin naștere, ci cu bună plăcere,*

---

[1] E.J. Hobsbawm, *Etnicitate și naționalism în Europa contemporană*, în „Polis. Revistă de științe politice", nr. 2/1994, p. 61.

[2] A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, partea a II-a, București, 1910, p. 549.

[3] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 384.

de la o clasă de oameni de la o coterie ce se organizase cu favoarea străinilor", scria I.C. Brătianu în 1859[4].

Naționalismul reprezintă, fără îndoială, o notă definitorie a liberalismului românesc. Chiar la o lectură superficială, sare în ochi faptul că, în programele liberale, atâtea câte sunt, totul este „național", totul în numele națiunii și pentru națiune. În 1862, în numele tuturor fracțiunilor liberale, M. Kogălniceanu afirma necesitatea reformelor sub steagul naționalității și al libertății[5]. Un an mai târziu, programa liberală afirma unitatea în jurul principiilor de *„naționalitate, libertate, moralitate"*[6]. În 1866, obiectivul prevăzut de articolul I al programei era *„întărirea unității și autonomiei naționale"*[7], iar în 1867 întâlnim o frază emblematică pentru discursul naționalist dintotdeauna și de pretutindeni: *„Mai înainte de toate cu orice preț și cu orice împrejurare ținem la apărarea și dezvoltarea naționalității române"*[8]. Liberalii își revendicau rolul de principal instrument al emancipării naționale în trecut și în prezent și, pentru a fi mai convingători, apelau la preambuluri istorice și la invocații patetice, plasându-și începuturile în perioada „deșteptării naționale", în revoluțiile de la 1821 și 1848[9]. Programul din 1892 începea cu afirmarea acestor origini, cu amintirea epocii fanariote, a lui Tudor Vladimirescu și a *„legiunii de eroi"* din anii 1830-1840, care aveau ca scop *„libertatea poporului și independența națiunii"*. La puțină vreme de la moartea sa, I.C. Brătianu a fost înscris și el în galeria de eroi naționali, fiind numit *„nemuritorul fiu al națiunii române"*[10].

Obiectivele naționale constau, după Unire, în obținerea independenței, afirmarea suveranității statului român, stabilirea de raporturi cu românii rămași sub dominație străină și rezolvarea problemei străinilor implicați în economia națională. Liberalii se deosebesc de conservatori, printre altele, și prin ritmul accelerat imprimat mișcării naționale, prin intenția de a face din naționalism o acțiune populară, o direcție de modelare a întregii societăți[11].

---

[4] Apud Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 249.

[5] Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între unire și independență (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 73.

[6] *Programa din 1863*, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *Partide și curente politice în România. 1821-1918. Programe și orientări doctrinare. 150 de surse originale*, București, Editura Eficient, 2000, p. 114.

[7] *Programa din 1866*, în *ibidem*, p. 118.

[8] *Programa din 1867*, în *Ibidem*, p. 121.

[9] Gheorghe Cliveti, *Independența națională și modernizarea instituțiilor românești*, în Șerban Rădulescu-Zoner (coord.), *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura All, 2000, p. 59-60.

[10] *Programul Partidului Național-Liberal din 1892*, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 149-150.

[11] Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul în România, de la origini până la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 75-76.

Poporul de jos este depozitarul sentimentului național, iar boierilor li se reproșează că, în *„epoca degradării naționale"*, *„...sau nu aveau nici un legământ național sau pentru a trăi o viață ticnită se desbrăcau de datoria lor către patrie"*[12]. Prezentul este asemenea trecutului, întreaga opoziție dintre conservatori este redusă de aceștia din urmă la atenția pe care fiecare dintre părți o acordă națiunii: *„Regimul vechilor privilegiați, ca și regimul actualilor conservatori, e caracterizat prin un sistem de opresiuni și espediente, a căror sorginte erau și sunt – interesul personal – neîncrederea în puterile vitale ale națiunii"*[13]. Dimpotrivă, *„P.N.L. a asigurat dezvoltarea puterilor naționale"*[14].

E greu de apreciat, din documentele programatice și din discursurile politicienilor, cât era ideologie și cât retorică în naționalismul liberalilor. De mare folos este prelegerea *Doctrina liberală*, ținută de I.G. Duca, în cadrul Institutului Social Român, în 1923. Iată cum rezuma el doctrina național-liberală: *„Progresul sub toate formele în cadrul încă al concepției proprietății individuale"*[15]. Esențială pentru liberalism este ideea de progres, înțeles în același timp ca *„fatală transformare"* și *„mișcare organizată"*, opusă inerției și reacțiunii. Pentru a se putea realiza, el are nevoie de mijloace practice și acestea sunt: ordine, democrație, naționalism și armonie socială – *„cele patru coloane care susțin templul doctrinei liberale"*[16]. În ceea ce privește naționalismul, *„coloana"* asupra căreia Duca insistă cel mai mult, el ar consta în credința că progresul este imposibil atâta timp cât nu este întemeiat pe *„dezvoltarea forțelor naționale"*. Semnificativă este dorința de a evita orice ambiguitate, de a se disocia de la început de naționalismul extremist, *„exclusivist și strâmt"*, considerat *„ca un fenomen morbid, ca o dovadă de slăbiciune, sau ca o mărturisire de nepricepere..."*, adăugând că acordarea de drepturi minorităților etnice este un imperativ al liberalismului. Premisa centrală este că *„fiecare națiune este un tot"*, cu propriile elemente constitutive, cu propriile trăsături caracteristice. Autorul prelegerii nu spune, inițial, nimic despre vreun „dat" primordial în componența națiunilor, ele fiind produse ale istoriei, dar vorbește, apoi, despre *„rase cu mentalități și tradiții diferite"* și despre *„cei de același sânge și aceeași credință"*. Această neclaritate nu afectează însă deloc restul expunerii. A fi naționalist înseamnă a ține cont de particularitățile națiunii în activitatea de guvernare și a opune ideea națională ideii internaționale, nivelatoare și stânjenitoare pentru progres. Naționalismul, în sensul său larg, adică ținând cont de diferențe și acceptând în același timp colaborarea cu străinătatea, este considerat o condiție a progresului. În sfârșit, liberalismul

---

[12] *Programul P.N.L. din 1892*, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 149.
[13] *Ibidem*, p. 151.
[14] *Programul Partidului Național-Liberal din 1911*, în *ibidem*, p. 181.
[15] I.G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, ediție și note de Petre Dan, Editura Garamond, 1994, p. 144.
[16] *Ibidem*, p. 145.

poate absorbi toate tipurile de naționalism: teoretic, cultural, economic[17]. Acesta din urmă este, din punct de vedere ideologic, cel mai important, Duca însuși recunoscând că între liberalismul clasic și *„liberalismul modern"* există o discrepanță[18]. Prin naționalismul său, liberalismul se deosebește, în concepția lui Duca, de alte două doctrine: în primul rând, de doctrina naționalistă, pentru care ideea națională este singura valoare politică, în vreme ce pentru liberalism ea se alătură celor mai sus amintite, formând un complex; în al doilea rând se deosebește, deși nu numai prin aceasta, de socialism, prin excelență internaționalist[19].

În mare, manifestările naționaliste ale liberalilor pot fi urmărite pe trei coordonate: chestiunea desăvârșirii statului național independent, economia națională și chestiunea minorităților. Evident, cele trei nu pot fi și nu trebuie separate net, putându-se aprecia – și aceasta era explicația liberalilor – că între ele există o strânsă interdependență: independența politică este o formă goală fără o independență economică și aceasta nu poate exista atâta vreme cât „străinii" dețin o parte, mai mare sau mai mică, a capitalului. În cele ce urmează, ne vom îndrepta atenția asupra primelor două coordonate. Cea de-a treia, mai complexă și, mai ales delicată, va fi tratată aici doar tangențial, urmând să facă obiectul unei analize distincte.

Independență și Unire. *„Dacoromânismul"*

În anii de după Unire, societatea românească s-a confruntat cu probleme foarte urgente: în primul rând, recunoașterea dublei alegeri, apoi – și aici încep divergențele dintre liberalii de diverse nuanțe – unificarea administrativă și transformările instituționale sau reformele sociale. Preocupările pentru obținerea independenței nu lipseau nici ele, fiind activate și de contextul internațional favorabil reorganizării Europei în baza principiului național, creat de războiul franco-austriac. Evident, vârful de lance l-au constituit radicalii care, prin intermediul ziarului „Românul" au dus o intensă campanie de popularizare a ideii naționale și de dezvoltare a sentimentului național în rândul maselor. Era evocat trecutul de glorie, epoca marilor voievozi, când se susținea că românii fuseseră pe deplin stăpâni ai destinului lor. I.C. Brătianu, de exemplu, pretindea că gruparea sa este continuatoarea unui lung șir de personalități istorice, de la Cantemir sau Horea, până la Dimitrie Filipescu și Nicolae Bălcescu, care susținuseră idealul independenței. Se pare că problema îi preocupa pe oamenii politici români într-o asemenea măsură încât consulul belgian la București se mira că autoritățile nu încercau să ajungă la unirea și independența deplină[20].

---

[17] *Ibidem*, p. 146-147

[18] *Ibidem*, p. 153.

[19] *Ibidem*, p. 149-150.

[20] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 139-141.

Cum independența nu putea fi proclamată imediat, practic, radicalii se mulțumeau să acționeze pentru consolidarea autonomiei prin monitorizarea celor mai mici ingerințe străine, crearea unei armate și a unei gărzi naționale și instaurarea unei dinastii occidentale. Erau etape care nu puteau fi sărite și care, fiecare în parte, erau considerate de marile puteri ca lărgiri ilegale ale suveranității. Venit pe tronul României în 1866, principele Carol avea să se afle într-o situație asemănătoare cu cea a lui Al.I. Cuza, din urmă cu 7 ani. Deși, „agitațiile" liberale au făcut din independență o aspirație împărtășită de toate straturile societății, abia după 1866 aceasta a devenit un obiectiv politic la ordinea zilei[21].

În deceniul premergător proclamării Independenței, idealul emancipării depline devine principalul țel al activităților de politică externă, împărtășit de majoritatea oamenilor politici care însă concepeau în mod diferit metodele și momentul realizării ei. Cei mai activi și mai vehemenți erau, și de această dată, radicalii care încercau să profite de contextul internațional, de agitațiile revoluționare care măcinau imperiile vecine și de tensiunile care existau între acestea. Ei susțineau o alianță a popoarelor balcanice, încurajată și de Rusia, în vederea abolirii suzeranității turcești și, prin intermediul oficiosului „Românul", desfășurau o intensă propagandă în favoarea acestei idei. Ajunși la guvernare în 1867, radicalii au înțeles să pregătească independența pe două căi: prin încurajarea unor răscoale în Balcani și prin reorientarea politicii externe spre Prusia și Rusia[22]. Concret, radicalii, fideli încă vechilor idealuri revoluționare, au primit în România diverși indivizi expulzați din Franța și Italia și au permis revoluționarilor bulgari să se organizeze și înarmeze pe teritoriul românesc în scopul declanșării unor mișcări otomane la sud de Dunăre[23]. În același timp, erau preocupați de înarmarea țării, organizând pentru aceasta subscripții publice. Ei își manifestau simpatia față de toate tendințele de schimbare, inclusiv pe căi violente, considerându-le posibilități de redesenare a hărții politice a Europei și, implicit, de modificare a statutului internațional al României. Astfel, la începutul anului 1868, în cercurile diplomatice se vorbea despre intenția guvernului de a proclama, în scurt timp, independența. Toate acestea au atras ostilitatea marilor puteri, în special a Franței, care, după multiple demersuri diplomatice fără rezultat, au început să acționeze direct împotriva guvernului, în special împotriva ministrului de Interne, I.C. Brătianu[24]. Revenirea sa la guvernare, în anul 1876, ca lider al Partidului Național-Liberal, va fi însoțită de reluarea acțiunilor, profitând de acutizarea „crizei orientale", pentru proclamarea și recunoașterea independenței. Unul din idealurile care au animat naționalismul românesc, vreme de aproape un secol, a

---

[21] *Ibidem*, p. 142-144.
[22] *Ibidem*, p. 368-373.
[23] Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 144-146.
[24] *Ibidem*, p. 152.

fost astfel atins. Istoricul Armin Heinen, preluând o idee a lui Peter Sugar, considera că, după obținerea independenței, iredentismul a devenit obiectivul central al politicii externe românești. Naționalismul și-a pierdut rolul emancipator nerămânând, în consecință, decât o formulă prin care puterea și opoziția se dezavuau reciproc[25]. Această ultimă chestiune este evidentă. La fel de evident este și că aprecierea privind iredentismul constituie o exagerare. Cert este că el nu a apărut după 1878, ci mult mai devreme, însoțind o vreme mișcarea pentru independență.

În toate teritoriile în care populația românească constituia majorități compacte, dar era dezavantajată politic și social, au avut loc mișcări naționale care au impulsionat naționalismul din România[26]. Unirea Moldovei cu Țara Românească a fost percepută, de la început, ca o primă etapă în constituirea statului național. Imediat după Unire, o intensă campanie de presă în favoarea *„dacoromânismului"* sau *„panromânismului"* a fost susținută de radicalii I.C. Brătianu și C.A. Rosetti, dar și de moderații A.G. Golescu, Christian Tell sau Vasile Boerescu. Ziarele „Naționalul", „Reforma" și „Românul" țineau la curent opinia publică cu acțiunile din Transilvania, republicau articole, discursuri și memorii ale ardelenilor. Se vorbea despre provinciile aflate sub ocupație ca de *„părți ale țării noastre"* (V. Boerescu), despre *„principiul naționalității"* care trebuia să schimbe fața Europei, despre *„unirea tuturor românilor"* (I.C. Brătianu)[27].

Radicalii erau, și în acest caz, cei mai hotărâți și, după venirea la putere, în 1867, au implicat guvernul în acțiuni *„dacoromâniste"*. Potrivit unui raport consular francez, în 1868, românii păreau nu doar dornici să obțină independența, ci și să constituie *„marele imperiu daco-român"*, cu atât mai mult cu cât, în aceeași perioadă, se puseseră bazele monarhiei dualiste. Campania de presă era continuată. Din inițiativa lui Brătianu se tipărea o hartă, *Dacia modernă*, destinată învățământului public, cu scopul de a deprinde tineretul cu ideea unei Românii întregite. Totodată, s-a creat un comitet de solidarizare cu conaționalii din alte state, s-au strâns fonduri pentru susținerea mișcărilor naționale și au fost trimiși emisari pentru a susține o propagandă unionistă în Transilvania. Reprezentanții intelectualității românești din această regiune, sosiți la București, au fost întâmpinați cu largi manifestații de simpatie și primiți de însuși principele Carol. Toate acestea au fost condamnate de marile puteri, motiv pentru care guvernul radicalilor a trebuit să lase locul altora mai

---

[25] Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, trad. Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, București, Editura Humanitas, 1999, p. 57.

[26] *Ibidem*.

[27] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 144-158.

conservatoare, care vedeau tratativele diplomatice singura soluție de rezolvare a problemelor naționale[28].

La începutul anilor '70, liberalii, îndepărtați de la putere pentru o vreme destul de lungă, și-au redus, firesc, acțiunile concrete legate de *„dacoromânism"*. Totuși, ei au continuat să susțină cauza românilor din afara granițelor. Au denunțat politica de deznaționalizare a Austro-Ungariei, au cerut sprijinirea Societății Academice Române, care *„întrunea pe tărâmul limbei și al culturei pe românii din toate provinciile Dacoromâniei"*[29], au organizat, *„în interesul românismului"*, manifestații, festivități în amintirea lui Ștefan cel Mare (1871) și Mihai Viteazul (1875)[30].

În toată perioada de până la Primul Război Mondial, liberalii au continuat să se preocupe de problema provinciilor locuite de români, în special de Transilvania. Aceasta a devenit o problemă delicată, a cărei abordare putea crea conflicte interne și internaționale, după 1883, anul alăturării României la Tripla Alianță. Este relevant scandalul lui D.A. Sturdza care, în 1894, a acuzat guvernul conservator că acorda fonduri mișcării ardelene. Cu trecerea timpului, a devenit din ce în ce mai clar că rezolvarea problemei transilvane, ca de altfel a tuturor popoarelor aflate sub stăpânire austro-ungară, nu mai poate fi ocolită. La începutul secolului al XX-lea, unirea cu orice preț devenise unul dintre obiectivele principale ale liberalilor. I.G. Duca în articolul *Politica Austro-Ungară* (1910)[31] avertiza că dacă nu se va federa cât mai curând, imperiul se va sparge în mai multe state independente. În 1914, soarta românilor de peste munți a reprezentat principalul motiv pentru care România nu a onorat alianța cu Puterile Centrale. În Consiliul de Coroană, care a decis neutralitatea, Ion I.C. Brătianu, prim-ministru, afirma că *„soarta Românilor de peste munți, idealul național al Românismului, sunt chestiuni pe care guvernul român nu le poate nesocoti"* și că *„Transilvania a fost de-a pururi punctul negru al Alianței"*[32].

Economia națională. Protecționismul

Ideea fundamentală a politicii economice practicate de liberali, concentrate în celebrul „prin noi înșine", este aceea că independența politică, neînsoțită de o independență economică, rămâne o simplă iluzie. Pornind de la definiția cea mai vehiculată a naționalismului – principiul suprapunerii frontierelor politice și etnice –, putem spune că nu doar frontierele politice, ci și cele economice trebuie să coincidă, pe cât posibil, cu liniile de demarcație etnică. Acest

---

[28] Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 142-143.

[29] Apostol Stan, *op. cit.*, 1979, p. 362.

[30] *Ibidem*, p. 363-366.

[31] I.G. Duca, *Politica Austro-Ungară*, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 168-170.

[32] I.I.C. Brătianu, *Declarație rostită în Consiliul de Coroană de la Sinaia din 3 august 1914*, în *ibidem*, p. 198-199.

naționalism economic, concretizat în măsuri intervenționiste și protecționiste, constituie „erezia" liberalismului românesc în raport cu „ortodoxia liberalismului clasic". El se pretinde ne-exclusivist, un simplu instinct de conservare existent peste tot, dar cu manifestări mai pronunțate în statele nou create, mai vulnerabile în fața forțelor economice externe. Este *„mijlocul de a salva individualitatea materială a fiecărei naționalități"*. Reacționează deci doar atunci când simte o amenințare. E adevărat însă că, asemenea oricărui naționalism, el trăiește sub obsesia amenințării continue. Liberalii erau conștienți că raporturile economice cu străinătatea nu pot fi evitate, că *„ziduri chinezești nu se pot înălța, că infiltrația capitalurilor străine este fatală și necesară"*[33], dar numai în măsura în care ea servește intereselor forțelor interne.

În epoca Unirii, mari personalități precum beizadea Nicolae Șuțu, Al. Moruzi, Ion Ghica – autorul *Convorbirilor economice* – sau Mihail Kogălniceanu (trecut mai târziu în tabăra protecționistă) erau adepți necondiționați ai liberului schimb. La fel, toți cei 13 prim-miniștri ai lui Cuza și domnitorul însuși (așa cum se vede din mesajul său, un adevărat program pe termen lung). În această perioadă, în care unirea deplină era un obiectiv mai apropiat decât independența, oamenii politici au putut găsi în liberalism suportul ideologic vital[34]. Lucrurile nu aveau să stea astfel pentru multă vreme.

Primul care a ridicat steagul protecționismului a fost Dionisie Pop Marțian, un „Gheorghe Lazăr" al teoriei economice românești. În momentul în care și-a formulat teoria – în 1858, în lucrarea *Economia socială* – bazată pe principiile lui Friedrich List și Lorenz von Stein (căruia îi fusese student la Viena), demersul său a părut insolit. S-a dovedit un vizionar. După două decenii, ideile lansate de el au devenit doctrina economică cvasi-oficială a statului român. Protecționismul era privit nu ca o simplă teorie, ci ca o cerință de apărare a națiunii române, îndreptat în special împotriva expansionismului german (tocmai pentru că protecționismul maeștrilor săi era o componentă a germanismului). *„Călători de toate națiunile*, scria Marțian, *au venit să ne studieze izvoarele averii noastre și lăcomia la ele este cauza feluritelor îngrijiri de viitorul acestei țări"*[35].

Marii istorici ai secolului al XIX-lea au îmbrățișat și ei tezele protecționiste. În 1872, la apariția volumului *Industria* al *Convorbirilor* lui Ghica, A.D. Xenopol, încă student în Germania, a scris o recenzie în „Convorbiri Literare" în care propunea *„...să scumpim produsele industriei străine prin taxe impuse la frontieră, pentru a face mai avantajoasă cumpărarea producțiilor analoge ale industriilor noastre. Publicul va cumpăra deocamdată mai scump și mai rău, însă aceasta nu va fi pentru mult timp; cu un mic sacrificiu în prezent vom scăpa*

---

[33] I.G. Duca, *Doctrina liberală*, p. 147.

[34] Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 293.

[35] *Ibidem*, p. 290.

viitorul poporului nostru"[36]. Cinci ani mai târziu, îi vor apărea, în aceeași revistă, *Studiile economice* din care se desprind două idei: lupta cu țările concurente, „*ochi pentru ochi și dinte pentru dinte, nu resignațiune creștină*", și necesitatea dezvoltării unei industrii naționale[37].

Kogălniceanu, la început susținător al liberului schimb, a considerat mai târziu necesară intervenția statului în economie. Momentul de vârf al protecționismului său l-au reprezentat discursurile parlamentare din timpul dezbaterilor pentru ratificarea Convenției vamale cu Austro-Ungaria (1875): „*Trebuie dar să ne silim din toate puterile și prin mijloacele cele mai nimerite a creea și a protege industria în țară la noi*". Votarea tratatului a determinat retragerea opoziției parlamentare în frunte cu Brătianu și Kogălniceanu[38].

Un mare teoretician a fost Petre S. Aurelian, ziarist, specialist în agricultură și politician (devenit, în anii '90, chiar șef al unui cabinet liberal). De acord cu teoriile lui Marțian chiar de la publicarea lor, a fost autorul mai multor lucrări cu caracter economic în care s-a exprimat, practic, cu privire la toate problemele legate de dezvoltarea economică. În centrul gândirii sale s-au aflat noțiunile de *națiune* și *industrie națională*. „*Păstrarea și întărirea naționalității*, scria el, *este ținta supremă...*", adăugând că „*politica noastră, fie internă fie externă, numai atuncea este bună când este națională, când urmărește pe toate mijloacele ocrotirea intereselor naționale*"[39].

Mulți politicieni, unii inițial adepți ai liberalismului clasic, s-au convertit la protecționism astfel încât acesta a devenit în scurt timp o marcă a liberalismului românesc, mult înainte de întruparea sa într-un partid unitar.

Încă din 1863, liberalii, cu radicalii în frunte, își exprimau dorința de a pune pe picioare o economie națională. Mai timid decât în viitor, ei propuneau, „*în vederea regulării intereselor noastre materiale*", „*dreapta reciprocitate*" în relațiile cu marile puteri și își manifestau recunoștința pentru eventualul sprijin al acestora în „*desvoltarea și întărirea naționalității noastre*"[40] – documentul mai păstrează încă ceva din tonul memoriilor adresate curților străine. În 1866, se enumerau realizări concrete pentru „*ridicarea comerciului și industriei naționale*": crearea unor instituții de credit și construcția de căi de comunicație care „*să lege diferitele localități între ele și țara întreagă cu Europa civilizată*". Stimularea producției naționale trebuia acompaniată de o reducere a cheltuielilor statului pentru a echilibra bugetul fără creșterea fiscalității[41]. Cu timpul, naționalismul economic a devenit tot mai evident, mai etnicizat și s-a plasat în centrul discursului liberal. Trecuse vremea discursului romantic,

---

[36] Apud *ibidem*, p. 329.
[37] *Ibidem*, p. 336.
[38] *Ibidem*, p. 338.
[39] Apud *ibidem*, p. 352-353.
[40] *Programa din 1863*, în *ibidem*, p. 115.
[41] *Programa din 1866*, în *ibidem*, p. 117.

patetic și revoluționar, lozincile nu mai erau de ajuns, naționalismul trebuia să intre în acțiune. Atâta timp cât a luptat pentru crearea statului, cât a fost în opoziție, sarcina sa a fost mai ușoară. Odată ajuns „la putere", s-a văzut obligat să se transforme, se se adapteze noilor cerințe ale apărării și dezvoltării statului. *„A lupta pentru independență este o idee simplă, a lupta pentru unire este o idee simplă. Dar a lupta să creezi toate condițiunile unei societăți care să se desvolte, să se întărească, să se asigure în contra năvălirilor străine, acelea sunt fapte mari"*[42]. *„Năvălirile străine"* erau de ordin economic și liberalii au găsit metodele pentru a le stăvili, făcându-și din aceasta un titlu de glorie: *„Noi am luat drumurile de fier, spirtoasele, salinele, din mâinile exploatatorilor străini ca să le aibe guvernul țării, care e sub controlul d-voastră, ca toți amploiații să fie români, ca nu amploiații români să fie la discrețiunea străinilor ca într-o zi să devină un instrument străin în țara noastră"*[43]. Din discursul liberal, ar trebui să înțelegem că penetrarea capitalului străin nu era considerată o problemă în sine. Ea trebuie împiedicată doar pentru că reprezintă o amenințare politică: *„...lipsa de industrie națională este o amenințare, care mâine poate deveni un fapt împlinit, pentru cele mai scumpe interese"*[44]. Să fie oare adevărat? E greu de apreciat în ce măsură schimburile libere ar fi pus în pericol tânărul stat român. Cert este că, la umbra acestui tip de discurs, liberalii au practicat o anumită politică economică nu tocmai liberală și, pe deasupra, pretext pentru o politică etnică dubioasă. În 1905, Vintilă I.C. Brătianu, un nou ideolog liberal, a publicat în „Voința Națională" articolul *Prin noi înșine*, în care își exprima credința că *„prin noi înșine putem să ne dezvoltăm pe toate căile"*[45]. La sfârșitul acestei epoci, în *Manifestul-Program al Partidului Național-Liberal*, semnat de Ion I.C. Brătianu, ei își arogă meritul de a fi încurajat *„o participare cât mai activă a românilor la industria și comerțul țării"*, de a fi *„căutat să încurajeze o industrie adevărat națională"* sprijinită pe *„capitalul și inițiativa românească"* și în care *„elementul național"* deține *„o parte legitimă cât mai largă la muncă și la conducere"*[46].

Cum se împacă protecționismul și intervenționismul cu liberalismul? Răspunsul nu poate ocoli opera lui Ștefan Zeletin, multă vreme considerat ideolog al liberalismului românesc. Deși a stăruit mult asupra (neo)liberalismului, autorul amintit scoate la iveală, prin ansamblul gândirii

---

[42] I.C. Brătianu, *Cuvântare în Adunarea Deputaților la 19 aprilie 1883*, în *ibidem*, p. 147.

[43] *Ibidem*, p. 145.

[44] P.S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în *ibidem*, p. 136.

[45] Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 383.

[46] *Manifestul-Program al Partidului Național-Liberal din ianuarie 1911*, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 181.

sale, afinități mai curând socialiste[47]. Se obișnuiește explicarea particularismului ideologic prin condițiile sociale și economice ale statelor est-europene încorporate în marile imperii. Zeletin respinge o astfel de teză, considerând că evoluția politică și economică românească este una normală, ce urmează – într-adevăr, mai târziu și mai rapid – același traseu ca și celelalte state. Capitalismul, în general, cunoaște trei stadii de dezvoltare: *mercantilismul*, caracterizat de preponderența capitalului comercial; *liberalismul*, în care capitalul industrial este dominant; *imperialismul*, capitalul financiar sau bancar absorbindu-le acum pe celelalte două. Dintre acestea numai liberalismul, cu o industrie deplin dezvoltată, respinge implicarea statului în economie, deschide frontierele în fața comerțului, *„șterge deosebirile naționale"*. El nu este însă decât o fază intermediară între mercantilism și imperialism, caracterizate de un stat atotputernic din punct de vedere economic. Mercantilismul, faza în care se afla România, corespunde în același timp formării burgheziei naționale și statului național independent: *„aceste două procese se contopesc în realitate în unul singur"*, scria Zeletin. Pentru dezvoltarea comerțului sunt extinse căile de comunicație, iar pentru dezvoltarea industriei autohtone sunt închise frontierele, sunt instituite taxe vamale protecționiste și sunt acordate facilități producătorilor industriali locali[48]. Acestea fiind zise, naționalismul economic al liberalilor – de fapt „mercantililor" – români este o necesitate istorică. Nu e deloc clară, în expunerea lui Zeletin, problema statului: poziția sa, în vremea mercantilismului, este contradictorie, fiind în același timp, atotputernic și în formare.

Liberalismul nu este, spunea Zeletin, o sumă de *„adevăruri abstracte, universale și absolute"* și, de aceea, aplicarea sa nu este posibilă peste tot și oricând. În România, de exemplu, implantarea sa ar fi fost fatală burgheziei naționale în formare și prin aceasta națiunii întregi, căci *„soarta unei națiuni se identifică cu soarta burgheziei sale în așa fel, că puterea națiunii înseamnă în realitate puterea burgheziei iar ruina burgheziei aduce ruina națiunii"*[49]. Este amintită teoria economiei politice naționale a lui Friedrich List, preluată la noi de autori precum Dionisie Pop Marțian, P.S. Aurelian, A.D. Xenopol[50]. Scopul suprem al liberalilor români era – și a rămas același și după Primul Război Mondial – *„lupta de neatârnare economică"*[51]. Această luptă se dă, în primul

---

[47] Cristian Preda, *Zeletin nu a fost liberal, ci socialist*, studiu introductiv la Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, ediție alcătuită de Cristian Preda, note bio-bibliografice de C.D. Zeletin, studiu introductiv de Cristian Preda, București, Editura Nemira, 1997, p. 23-53.

[48] Ștefan Zeletin, *Burghezia*, p. 72-77.

[49] *Ibidem*, p. 159.

[50] *Ibidem*, p. 158.

[51] Idem, *Neoliberalismul*, p. 430.

rând, în interior. Rolul *„naționalismului burghez"* este de a scoate economia românească de sub tutela străină, necesară și inevitabilă, la început, dar devenită mai apoi dăunătoare. Războiul de independență se dă între burghezia română și burghezia străină, cu serii de dezvoltare diferite. *„Burghezia română este împărțită în două lagăre dușmane și viața noastră publică răsună de strigătele lor de luptă"*. Naționalismul lui Zeletin, și pe care îl atribuie tuturor liberalilor, este unul non-rasial și inclusivist. Nu e vorba de extirpare a elementelor economice străine ci, din contră, de asimilarea, de naționalizarea lor: capitalismul național trebuie să îl absoarbă pe cel străin, întreprinderile naționale trebuie să determine naționalizarea capitalului celor străine. Rezultatul: *„o singură burghezie națională română"*[52]. Apogeul naționalismului economic ar fi fost, prevedea și spera Zeletin, autarhia economică, în care caracterul național al mărfurilor, capitalurilor etc. ar fi ținut locul oricărui parametru de eficiență. Așa cum independența politică era considerată nulă fără independența economică, la fel – poate cu atât mai mult dacă ținem cont de minoritățile etnice, implicit economice, de după 1918 – „România Mare" nu ar fi însemnat nimic atâta vreme cât nu devenea o *„Românie închisă"*. Trebuia să ia forma *„unei insule economice între Dunăre, Nistru și Tisa, care să-și ajungă ei însăși"*, e să fie capabilă *„să satisfacă toate nevoile neamului nostru, fără concurs din afară"*[53]. Și lucrurile nu se opresc aici. Toată această *„revoluție economică"* nu era privită decât ca un instrument pentru *„revoluția sufletească"*, care va da *„acestei națiuni... încrederea în ea însăși și în viitor"*[54].

Evident, astfel de idealuri nu aveau prea multe în comun cu liberalismul. În practică, de altfel, naționalismul nu a atins cotele descrise de Zeletin. De autarhie nici nu putea fi vorba: *„naționalismul astfel înțeles* [ca instinct de conservare economică – n. M.G.] *nu exclude colaborarea cu străinătatea"*, spunea Duca[55]. Totuși, atâta vreme cât rămâne în planul descriptiv, Zeletin nu se află la mare distanță de practica liberală. El a îngroșat trăsăturile acesteia, făcând practic, ceea ce reproșa *„reacțiunii"*: *„a desfigurat până la caricatură"*[56] naționalismul liberalilor.

Un alt ideolog al *„neoliberalismului"*, Mihail Manoilescu, a încercat la rândul său să demonstreze compatibilitatea dintre liberalism și naționalism. Raționamentul său este relativ simplu: liberalismul este individualist, deci nu supune individul uman nici unei entități superioare abstracte. De ce ar trebui să se supună individul națiunii? Tocmai pentru că aceasta nu este o abstracție, ci o *„unitate organică elementară"*, căreia nimeni nu i se poate sustrage. Astfel, liberalismul trebuie să preia individul în întregime, cu tot cu *„cultul națiunii"*,

---

[52] Idem, *Burghezia*, p. 289.
[53] *Ibidem*, p. 168-169.
[54] *Ibidem*, p. 268-269.
[55] I.G. Duca, *Doctrina liberală*, p. 147.
[56] Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 429.

„parte integrantă din ființa omenească"[57]. Neoliberalismul, așa cum îl concepe Manoilescu, este *„înainte de orice conciliant și larg față de minorități"*[58].

Inventarul de idei întocmit mai sus este lacunar și simplificator. Considerăm însă că el este suficient pentru avansarea unei concluzii: ideologia, care poate fi desemnată cu denumirea „național-liberalism" și care a constituit motorul creării și consolidării statului român modern este, de fapt, un conglomerat de idei liberale, naționaliste și chiar socialiste, puternic diferit, în ciuda denumirii, de liberalismul clasic.

---

[57] Mihail Manoilescu, *Neoliberalismul*, în *Doctrinele partidelor politice*, p. 215.
[58] *Ibidem*, p. 217.

DEBUTUL ÎN VIAȚA POLITICĂ A LUI DIMITRIE A. STURDZA (1857-1858)

Mihaela Damean

Ideea înfăptuirii Unirii Moldovei și Munteniei într-un singur stat fusese intens propagată în Occident de foștii revoluționari de la 1848 aflați în exil, atât prin articole în presă, cât și prin memorii adresate Puterilor europene. Deznodământul previzibil al războiului Crimeii, după căderea Sevastopolului, avea să ducă la intense negocieri între Rusia și celelalte Puteri aliate întrunite în Conferință preliminară la Viena (martie-mai 1855). Importanța acestei Conferințe pentru români este cu atât mai mare cu cât, pentru prima dată figurează pe agenda diplomației europene „problema românească" devenită acum din obiect, *subiect* al relațiilor internaționale.

Cum este binecunoscut, Puterile europene, în condițiile înfrângerii Rusiei, doreau să elimine protectoratul acesteia asupra Principatelor (instituit oficial în 1829 prin Tratatul de la Adrianopol) și să o înlăture de la gurile Dunării, pentru a evita în viitor un potențial atac asupra muribundului, dar totuși rezistentului Imperiului Otoman. Acestea sunt împrejurările în care, în ședința Conferinței de la 14/26 martie 1855, reprezentantul Franței, baronul François-Adolphe de Bourqueney avea să dea citire unui *memorandum*, susținând ideea constituirii unui singur stat prin unirea celor două Principate Române sub o formă monarhică ereditară de guvernământ și cu un Principe dintr-o familie domnitoare din Europa. Astfel, „Importanța noului Principat, prin poziția sa politică, ca și prin numărul populației, ar asigura unei dinastii creștine avantaje suficient de mari pentru ca vasalitatea să nu constituie, poate, o obiecție hotărâtoare"[1]. Potrivit diplomatului francez, propunerile conținute în *memorandum* nu aveau să constituie obiectul deliberărilor comune decât cu consimțământul Porții, ceea ce oferea prilejul plenipotențiarilor englez și austriac să solicite o amânare a discuțiilor asupra acestor probleme până în momentul în care guvernul otoman își va face cunoscută opinia. La rândul său, reprezentantul otoman, socotind că drepturile Puterii suzerane sunt prea direct afectate, solicita a se rezerva guvernului otoman dreptul de inițiativă în acest sens[2].

Problema Unirii Principatelor va fi reluată abia în timpul desfășurării lucrărilor Congresului de pace de la Paris din februarie-martie 1856. Și de această dată, tot reprezentantul Franței, acum contele Walewski, avea să susțină ideea unirii Moldovei și Munteniei într-un singur stat. În timp ce plenipotențiarul englez invocă necesitatea consultării populației din cele două

---

[1] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 52-53.

[2] *Ibidem*, p. 51-52.

Principate, reprezentantul otoman, Aali Pașa, combate o asemenea propunere, susținând menținerea separației celor două provincii. Poziția diplomatului otoman avea să fie împărtășită și de plenipotențiarul austriac, contele Buol, care încerca să demonstreze că populația din cele două Principate nu dorea unirea. Sesizând divergențele iscate de această problemă, plenipotențiarul Rusiei, contele Orlov, nu vedea niciun impediment în realizarea unirii celor două Principate, ceea ce ar contribui la prosperitatea lor. Și cum reprezentantul otoman nu avea instrucțiuni de a discuta asupra acestor chestiuni, discuțiile erau amânate[3].

Prin *Tratatul de pace de la Paris* din 18/30 martie 1856, puterile semnatare au convenit, referitor la Principatele Române, următoarele: sudul Basarabiei va fi retrocedat Moldovei (art. XXI); Principatele Moldova și Valahia rămân sub suzeranitate otomană și garanția colectivă a Puterilor contractante, bucurându-se de drepturile și privilegiile existente și fără niciun amestec în treburile lor interne (art. XXII); Poarta se angaja a menține administrația independentă a celor două Principate, precum și deplina libertate a cultelor, a legislației, comerțului și navigației; de asemenea, trebuiau revizuite legile și statutele în vigoare la acea dată, în care scop se va constitui la București o comisie europeană specială având drept obiectiv a investiga starea Principatelor și de a propune bazele viitoarei lor organizări (art. XXIII); Sultanul se angaja a convoca imediat, în fiecare provincie, un Divan ad-hoc compus din reprezentanții tuturor categoriilor sociale și care se va exprima voința populației referitor la organizarea definitivă a Principatelor (art. XXIV); luând în considerare opinia exprimată de cele două divanuri, comisia europeană va întocmi un raport care va fi adus la cunoștința Puterilor contractante, care, de comun acord cu Poarta, vor semna o convenție la Paris; organizarea definitivă a Principatelor va fi stipulată atât în convenție, cât și într-un hatișerif emis de Sultan (art. XXV); Principatele aveau dreptul de a întreține o armată națională cu scopul de a menține ordinea și de a păzi frontierele, iar măsurile extraordinare de apărare trebuiau luate de comun acord cu Poarta pentru respingerea unei eventuale agresiuni străine (art. XXVI); în caz de tulburări interne, Poarta se va consulta cu Puterile contractante asupra măsurilor de restabilire a ordinii; totodată, nicio intervenție armată nu putea avea loc fără un acord prealabil între Puteri (art. XXVII). Dintre alte clauze, merită a fi reținute și cea referitoare la libertatea navigației pe Dunăre (pentru reglementarea căreia urmau a fi înființate o Comisie Europeană a Dunării, pe termen limitat, compusă din reprezentanți ai Puterilor semnatare și o Comisie permanentă a riveranilor); neutralizarea Mării Negre și libertatea comerțului[4].

---

[3] *Acte și documente relative la istoria renascerei României* (în continuare, se va cita: *AD*), publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. II, București, Carol Göbl, 1889, p. 1 015-1 017.

[4] *Ibidem*, p. 1 075-1 088.

Așa cum se poate observa, Puterile europene au ajuns la un compromis, hotărând să consulte populația din Principate asupra viitoarei lor organizări. În momentul în care au luat la cunoștință de prevederile Tratatului, patrioții moldoveni și cei munteni, constituiți în ceea ce s-a numit „partida națională", au amplificat campania de propagandă prin presă și broșuri în favoarea unirii. Mai mult decât atât, la Iași, din inițiativa fostului domnitor Grigore Al. Ghica (a cărui domnie se încheiase odată cu semnarea Tratatului de pace de la Paris), avea să se constituie *Comitetul Unirii* cu obiectivul clar „de a organiza în Moldova, prin presă și întruniri, o acțiune energică pentru Unirea Principatelor Moldova și Valahia într-un singur stat sub un Principe străin dintr-o dinastie domnitoare din Europa, afară de dinastiile staturilor megieșe"[5]. Printre numeroșii semnatari ai acestui document îl regăsim și pe Dimitrie A. Sturdza[6].

Aflat la moșia sa de la Miclăușeni, tânărul Dimitrie A. Sturdza era permanent informat de unii componenți ai „partidei naționale" din Moldova, precum Constantin Hurmuzaki, Vasile Mălinescu, Vasile Alecsandri, de ceea ce se întâmpla în țară și de progresele înregistrate în propagarea ideilor unioniste. Într-o astfel de scrisoare, Constantin Hurmuzaki, aflat în relații strânse cu Dimitrie A. Sturdza, îi solicita acestuia să se implice fățiș în viața publică: „Ne-am bucura toți foarte mult dacă v-am vide și pe Dv. În arena publicității. După ce scrieți așa de bine, ar fi păcat să rămâneți afară din luptă și să închideți în inima D-voastre nobilele și patrioticele simțăminte ce ați moștenit de la neasemănabilii D-voastre părinți. Ar fi păcat, zic, să tăceți chiar acum și să puneți la dispoziținea cauzei cauzelor, frumoasele dumneavoastră cunoștințe. Nu fiți așa de modest"[7].

Chiar dacă nu a jucat un rol de prim plan sau, mai bine spus, nu a ieșit în evidență pe scena vieții publice în acești ani, totuși acțiunile sale sunt numeroase și constante, îndeosebi în domeniul propagandei și al organizării mișcării unioniste, fiind însuflețit de ideea unirii și necesitatea concretizării ei. Corespondența sa[8] cu contemporanii ne dezvăluie aceste acțiuni, mai puțin spectaculoase și, în consecință, mai puțin cunoscute. A contribuit, alături de alții, la strângerea de fonduri, făcând el însuși consistente donații, pentru susținerea cauzei naționale în străinătate și reapariția ziarului unionist „Steaua Dunării", difuzarea de broșuri unioniste în țară și chiar traducerea unor lucrări semnate de autori francezi (precum cea a lui Felix Colson intitulată: *Scurtă descriere a drepturilor moldovenilor și a muntenilor fundate pe drepturile*

---

[5] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite de Divanurile ad-hoc în 7/19 și 9/21 octomvrie 1857*, București, Carol Göbl, 1912, p. 5.

[6] Programul Comitetului este reprodus în *AD*, vol. III, p. 531-532.

[7] *Documente privind Unirea Principatelor* (în continuare, se va cita: *DUP*), volum întocmit de Cornelia C. Bodea, vol. III, *Corespondență politică (1855-1859)*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 115.

[8] *Ibidem, passim.*

gintelor și pe tratături) în care susțineau avantajele unirii celor două Principate surori. Multe din materialele propagandistice erau imprimate chiar la tiparnița care funcționa la conacul familiei, Miclăușeni.

Dincolo de toate, D.A. Sturdza era sincer convins de izbândă dacă ar fi existat o mai strânsă cooperare cu mișcarea unionistă munteană, în care scop a și acționat de multe ori, efectuând dese deplasări la București[9].

Acțiunile membrilor „partidei naționale" din Moldova se vor intensifica în momentul constituirii, în februarie 1857, a *Comitetului Electoral al Unirii* și a definitivării unui *program de acțiune* cu obiective clare: unirea Moldovei și Munteniei într-un singur stat, cu respectarea drepturilor Porții în limita vechilor Capitulații; neutralitatea teritoriului Principatelor; respectarea drepturilor și autonomiei Principatelor în baza acelorași tratate; ereditatea șefului statului, ales dintr-o familie domnitoare din Europa, cu excluderea statelor vecine[10]; puterea legislativă să fie încredințată unei Adunări Obștești reprezentative; supunerea străinilor din Principate la legile țării; recunoașterea dreptului Principatelor de a-și reglementa relațiile comerciale potrivit intereselor lor; garanția colectivă europeană; introducerea de reforme întemeiate pe principiile dreptății și egalității înaintea legii, precum și pe respectul proprietății. Toate acestea urmau a fi realizate prin colaborarea cu muntenii unioniști, prin trimiterea în Divanurile ad-hoc a cât mai multor partizani, prin consultarea zilnică, prin respectarea deciziilor majorității Comitetului, prin subscrierea proceselor verbale rezultate în urma întrunirilor[11].

Nu este mai puțin adevărat că au existat și acțiuni ale adversarilor Unirii, consemnate și combătute de D.A. Sturdza, care, într-o scrisoare adresată lui C. Hurmuzaki, îi încondeia pe separatiști ca fiind dotați de la natură „cu vederea prea scurtă" ori interesele lor particulare erau mai presus decât cele ale țării[12]. Separatiștii beneficiau de suportul și încurajările caimacamului Toderiță Balș (decedat în a doua jumătate a lunii februarie 1857) și, apoi, a succesorului acestuia, Nicolae Conachi Vogoride, aflat în strânse legături cu oficiali otomani și austrieci, așa cum, de altfel, o va dovedi corespondența sa sustrasă și publicată de unioniști[13].

Împotriva abuzurilor caimacamului, unioniștii din Moldova au adresat Puterilor garante în perioada februarie-iunie 1857 nu mai puțin de nouă

---

[9] Vezi și Ana Vesa-Cazacu, *D.A. Sturdza și tribulațiile opțiunilor politice la început de drum*, în vol. *Prin labirintul istoriei. Stat, societate și individ în perioada construcției naționale*, coordonator Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 203-207.

[10] Despre ideea Prințului străin, vezi Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, vol. I *(1866-1881)*, București, Editura Paideia, 2000, p. 25-38.

[11] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană...*, p. 8-10.

[12] *DUP*, vol. III, p. 115.

[13] Vezi această corespondență reprodusă de D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană...*, p. 48-66.

întâmpinări de protest, unele dintre ele semnate și de Dimitrie A. Sturdza, solicitând respectarea libertății alegerilor, încetarea presiunilor și amenințărilor, eliminarea ingerințelor guvernamentale etc. Într-o scrisoare adresată lui C. Hurmuzaki, Sturdza, constatând că „terorismul și apăsarea guvernului au început a descuraja pe oameni", considera necesar a intensifica propaganda „prin ocoale, pe la răzeși" și a populariza subscrierea „mandatului imperativ", întrucât în felul acesta „aduce mare spaimă între trădători, cari firește se tem a da înscrisuri asupra purtării lor politice!"[14].

Multe abuzuri (îndeosebi ștergeri de pe listă a unor persoane care împărtășeau idealul Unirii) avuseseră loc și în ținutul Roman, de care aparțineau Miclăușenii, ceea ce l-au determinat pe Sturdza să le semnaleze Comitetului central al Unirii de la Iași, fiind, totodată, însărcinat, alături de Petre Mavrogheni și Grigorie Vârnav, de a conlucra la București alături de ceilalți reprezentanți ai Comitetului Unirii[15]. Astfel de acțiuni, chiar dacă nu au avut un impact imediat, își vor produce efectele îndeosebi după falsificarea grosolană, cu complicitatea caimacamului, a alegerilor pentru Divanul ad-hoc al Moldovei, unde din cei 79 de deputați, nu reușise să pătrundă niciun singur unionist[16]. Printre cei care vor semnala ilegalitățile autorităților se va afla și D.A. Sturdza, care într-o declarație sub semnătură proprie descria neregulile comise în timpul alegerilor în ținutul Roman[17]. Asemenea atitudini îi vor atrage aprecierile lui Vasile Alecsandri, care ținea să-l felicite pentru dovezile de patriotism și devotament față de cauza Unirii[18].

Acțiunile protestatare conjugate ale mișcării unioniste, abuzurile și ilegalitățile caimacamului Vogoride devenite de domeniul evidenței, demisia de răsunet al lui Alexandru Ioan Cuza din postul de pârcălab de Galați au stârnit îngrijorarea diplomației franceze, care va ajunge până la a declara ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta. În cele din urmă, Împăratul Napoleon al III-lea și Regina Victoria a Marii Britanii vor ajunge la compromisul de la Osborne (insula Whight) din 9 august 1857, diplomația franceză renunțând a mai susține Unirea deplină a Principatelor, iar cea britanică angajându-se, în schimb, a convinge Poarta să anuleze alegerile falsificate și să organizeze altele în deplină libertate[19].

În noile împrejurări, alegerile reorganizate vor da câștig de cauză unioniștilor. Ședința solemnă de inaugurare a Divanului ad-hoc al Moldovei va avea loc la 10/22 septembrie 1857 și va fi prezidată de Mitropolitul Sofronie

---

[14] *DUP*, vol. III, p. 272-274.
[15] *AD*, vol. IV, p. 979-980, 1 006-1 007.
[16] *Ibidem*, p. 68.
[17] *AD*, vol. V, p. 343.
[18] *DUP*, vol. III, p. 299.
[19] A. Oțetea, *L'accord d'Osborne (9 Août 1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", anul III, nr, 4/1964, p. 677-696.

Miclescu, care în cuvântul solemn de deschidere îi îndemna pe reprezentanții Adunării „de a avea cea mai mare luare aminte în vorbirile noastre, ca și în lucrările noastre, căci aceasta, precum se știe, vor fi temelia fericirii viitoare a țării întregi și a fiecărui în parte"[20].

Ca o dovadă de încredere și recunoștință pentru tenacitatea și seriozitatea sa, Dimitrie Alexandru Sturdza va fi desemnat secretar al Divanului ad-hoc al Moldovei, fiind însărcinat cu redactarea proceselor verbale, misiune pe care o va îndeplini cu conștiinciozitate.

Nu vom insista asupra lucrărilor Divanurilor ad-hoc. Ca secretar, Sturdza nu s-a implicat în dezbateri, ci doar le-a consemnat. Vom prezenta însă dorințele exprimate de moldoveni, la 7/19 octombrie 1857, prin intermediul lui Mihail Kogălniceanu care a dat citire documentului, dorințe aproape identice cu cele ale muntenilor: respectarea drepturilor și a autonomiei Principatelor în limitele vechilor Capitulații încheiate cu Poarta; Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România; Principe străin cu ereditatea tronului ales dintr-o familie domnitoare din Europa și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării; neutralitatea teritoriului Principatelor; puterea legislativă încredințată unei Adunări Obștești în care să fie reprezentate toate „interesele nației"; toate sub garanția colectivă a Puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris[21].

La încheierea ședințelor Divanului ad-hoc al Moldovei, deputații își exprimau gratitudinea față de redactorul proceselor verbale, Dimitrie A. Sturdza, cel care cu „mare sârguință și neobosire" și-a îndeplinit misiunea, dând „atâtea dovezi de zel, activitate și iscusință, cu care patria cu drept cuvânt poate a se mândri"[22].

Deși rostite cu fermitate și credință într-un viitor mai bun, mai sigur, dorințele românilor nu au fost de natură a influența jocul prestabilit al Puterilor garante. Conferința de la Paris întrunită în lunile mai-august 1858 a demonstrat încă o dată divergențele dintre semnatari și, în cele din urmă, găsirea unui compromis menit a satisface ambițiile și orgoliile garanților. *Convenția de la Paris* semnată la 7/19 august 1858 poartă amprenta acestui compromis. Rezultatul: o soluție hibridă, greu de transpus în practică, dar care, cel puțin în spiritul ei, involuntar, lăsa deschisă calea *faptului împlinit* de români. Această cvasi-Constituție, în cele cincizeci de articole ale sale, stipula, printre altele, că de aici înainte se constituiau „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei", sub suzeranitatea Sultanului și garanția colectivă a Puterilor contractante, cu respectarea vechilor drepturi și a autonomiei de care se bucurau în virtutea Capitulațiilor. Urmau a fi aleși doi Domni, cu două guverne și două Adunări Obștești distincte, dar se și creau anumite instituții comune:

---

[20] *AD*, vol. VI, partea I, p. 34.
[21] *Ibidem*, p. 68.
[22] *Ibidem*, p. 496, 531.

Comisia Centrală de la Focșani – cu misiunea de a elabora legile comune, Înalta Curte de Justiție și Casație – ca instanță supremă de judecată (cu sediul tot la Focșani), iar armatele celor două Principate aveau să fie organizate identic pentru a forma în caz de necesitate un singur corp[23].

Firește, prevederile Convenției nu mulțumeau pe membrii „partidei naționale", care de aici înainte își vor intensifica eforturile în direcția împlinirii aspirațiilor naționale, concentrându-și atenția în direcția viitoarelor alegeri pentru Adunările Elective de la București și Iași.

Conform Convenției aveau să fie numite căimăcămiile (constituite din trei persoane), cu misiunea de a pregăti alegerile. În Moldova, aveau să fie desemnați Ștefan Catargiu, Vasile Sturdza și Anastasie Panu, ultimii doi recunoscuți membri unioniști. Și de această dată, D.A. Sturdza va fi desemnat, la data de 22 octombrie/3 noiembrie 1858, în funcția de secretar al căimăcămiei, având drept atribuții: „primirea tuturor hârtiilor adresate căimăcămiei, lucrarea tuturor acestora după resoluțiile și dispozițiile luate, espediarea lucrărilor și, în sfârșit, păstrarea tuturor hârtiilor și a lucrărilor căimăcămiei, precum și a peceților căimăcămiei"[24]. Post de mare încredere și responsabilitate. El urma să alcătuiască o listă cu angajații necesari și onorariul cuvenit fiecăruia, precum și cheltuielile necesare, „iară d-lui a refusat pentru serviciile sale tot felul de onorarii, urmare a noblețeĭ caracterului dumisale despre care a dat mai multe dovezi"[25]. De asemenea, C. Hurmuzaki îi transmitea amicului său sincere felicitări pentru această numire: „Noul d-tale secretariat face onoare simțămintelor d-tale, precum și caimacamilor"[26].

La rândul său, ziarul „Steaua Dunării", amintind despre instalarea căimăcămiei, consemna: „O numire însă care va fi bine privită de toate opiniile, este aceia a d-lui Dimitrie A. Sturdza în însușire de secretar al locotenenții princiare. Țara a și învățat a prețui capacitatea d-sale Sturdza, desvelită în funcțiile grele și neinteresante ce de bunăvoie a fost primit și purtat, adică acele de redactor al protocoalelor trecutei Adunări ad-hoc"[27].

Trebuie să recunoaștem că asemenea îndeletniciri erau solicitante, dar nicidecum neinteresante. Datorită acestora, D.A. Sturdza va dobândi experiență în administrarea statului, iar pentru istorici, publicarea de același Sturdza, împreună cu colaboratorii, a proceselor verbale ale ședințelor Divanurilor ad-hoc și a multor altor acte ale perioadei într-o impresionantă colecție de zece volume (de fapt, unsprezece, deoarece volumul VI are două

---

[23] *Ibidem*, vol. VII, p. 306-316.
[24] *Ibidem*, p. 607.
[25] *Ibidem*, p. 607-608.
[26] *DUP*, vol. III, p. 428.
[27] *AD*, vol. VII, p. 704.

tomuri)[28], reprezintă o sursă documentară indispensabilă pentru cunoașterea epocii Unirii.

Noua postură de secretar al căimăcămiei nu însemna însă și abandonarea acțiunilor propagandistice în favoarea cauzei naționale, deși era oarecum dezamăgit de lipsa de solidaritate și nemulțumit de orgoliile, meschinăriile ori șovăiala unora dintre membrii „partidei naționale" (de pildă, unul dintre cei vizați era Mihail Kogălniceanu)[29].

Dimitrie A. Sturdza era satisfăcut de rezultatele obținute în alegeri de „partida națională", care obținuse majoritatea în Adunarea Electivă a Moldovei. În mesajul de deschidere a Adunării, Anastasie Panu afirma: „Ziua aceasta de 28 Decemvrie va fi înscrisă în istorie ca o zi de renaștere, ca ziua redobândirii unui drept vechiu și de mare însemnătate, dreptul de a avea o putere legislativă alăturea cu puterea executivă, dreptul de a avea reprezintanții nației în față cu persoana Domnului"[30].

Pe scena politică a Moldovei se conturau trei grupări în ceea ce privește candidatura la domnie: gruparea sau „partida conservatoare" a foștilor separatiști, concentrată în jurul fostului Domnitor Mihail Sturdza (de unde și apelativul de „mihăileni"); gruparea „gregorienilor" din jurul lui Grigore M. Sturdza (cunoscut în epocă drept *beizadea viței*, ca urmare a unei forțe fizice remarcabile), fiul lui Mihail Sturdza și, în fine, „partida națională", care nu-și desemnase încă un candidat la domnie, ceea ce lăsa loc la diferite interpretări, mai ales în ceea ce privește ambițiile unora dintre ei[31].

D.A. Sturdza se afla printre membrii „partidei naționale", având, se pare, un veritabil cult față de caimacamul Anastasie Panu. Îl regăsim implicat, de pildă, în 2 ianuarie 1859, printre participanții la o întrunire secretă a fruntașilor unioniști în casa lui Costache Rolla de la Iași, alături de A. Panu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza și alții, care elaboraseră un plan de înfăptuire a unirii prin fuziunea guvernelor moldovean și muntean la Focșani și alegerea unui Domn în Principatele Unite[32]. Cât privește „marea idee" a unirii sub un Principe străin, o considera „prea sublimă pentru a fi adoptată de toți"[33].

În ziua de 5 ianuarie 1859, în cea de-a șasea ședință a Adunării Elective a Moldovei, C. Hurmuzaki dădea citire unui *Raport* de mulțumire Puterilor

---

[28] Este vorba de colecția *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I-X, București, Carol Göbl, 1888-1909.

[29] *DUP*, vol. III, p. 420-459.

[30] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană...*, p. 93.

[31] Vezi în acest sens lucrarea remarcabilă a lui Mihai Cojocariu, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1995, p. 139-223.

[32] Biblioteca Academiei Române (în continuare, se va cita: B.A.R.), Arhiva D.A. Sturdza, I, ms. 5, f. 1.

[33] *DUP*, vol. III, p. 479.

garante, în care se sublinia încă o dată că: „Unirea Principatelor într-un singur stat și sub un Principe străin din familiile domnitoare ale Europei, cerută în unanimitate de Adunările ad-hoc în memorabilele zile de 7 și 9 Octomvrie 1857, a fost, este și va fi dorința cea mai vie, cea mai aprinsă, cea mai generală a nației române", exprimându-și, totodată, speranța că „Europa, în dreptatea sa, va ține seamă de dorințele rostite, în atâtea rânduri și cu stăruință, de o întreagă națiie"[34]. Apoi, la îndemnul Mitropolitului Sofronie, președintele Adunării, deputații au trecut la vot. În urma scrutinului, Alexandru Ioan Cuza era cel desemnat în unanimitate (48 de voturi) drept Domn al Moldovei, rezultat primit cu entuziasm de opinia publică[35]. Impresionat de această manifestare de solidaritate, D.A. Sturdza avea să consemneze: „Nu am văzut niciodată un entuziasm asemănător – în Piața Palatului se aflau, poate, 10 000 oameni. Întreaga stradă principală era înțesată. Strigătele entuziaste ale poporului au durat ore întregi... Patru zile orașul a fost luminat. Timp de patru zile, numeroase procesiuni, luminate cu 400-500 de torțe, veneau să-l felicite pe Domn"[36].

Cum este binecunoscut, fruntașii „partidei naționale" s-au orientat spre Alexandru Ioan Cuza, colonel în armata moldoveană, militant de seamă în favoarea cauzei naționale atât la 1848, cât și în anii 1856-1859, cu vederi liberale moderate, adept al reformelor și progresului societății românești. Aflat într-un cerc de intelectuali moldoveni cu ambiții mai mari sau mai mici la domnie, nu a manifestat niciun fel de veleități în acest sens[37]. Era însă omul onest și capabil de a-și asuma un angajament, acela de a respecta programul național expus în Divanurile ad-hoc și de a-l pune în practică[38].

D.A. Sturdza încântat de succesul „partidei naționale" prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza îi scria amicului său muntean Alexandru G. Golescu să copieze cu exactitate procedurile urmate de moldoveni pentru alegerea Domnitorului, subliniind că aceasta este o „necesitate absolută" pentru a asigura reușita cauzei naționale[39].

Și într-adevăr, fruntașii munteni ai „partidei naționale" vor purcede, în ședința Adunării Elective de la București de la 24 ianuarie 1859, la alegerea aceluiași Domnitor și în Țara Românească cu unanimitatea celor 64 de voturi exprimate. În cuvântul său de la sfârșitul ședinței, Vasile Boerescu avea să declare că: „Această zi este cea mai mare ce au văzut românii în analele istoriei lor! Actul ce am făcut noi astăzi, este un act ce dovedește la noi un patriotism și

---

[34] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană...*, p. 98.
[35] *Ibidem*, p. 99-100.
[36] *DUP*, vol. III, p. 481.
[37] B.A.R., Arhiva Dimitrie A. Sturdza, Manuscrise, I 6, f. 2.
[38] Vezi Constantin C. Giurescu, *Personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 7-21.
[39] *DUP*, vol. III, p. 483.

o dezinteresare așa de mare, cum rar se pot vedea exemple la națiunile cele mai civilizate ale Europei"[40]. Iar mai departe, evidenția patriotismul de care au dat dovadă deputații: „Grație vouă, mandatari ai nației, cari știurăți într-un moment a vă învinge toate pasiunile, a călca peste toate interesele egoiste, a înăbuși orice uri și a depărta orice simpatii și antipatii personale, spre a depune pe altarul patriei, pur și virgin, acest princip al reconcilierii generale și al puterii naționale... o eră nouă se deschide pentru noi. Această eră este aceea a regenerării noastre"[41]. Am reprodus aceste pasaje din discursul plin de patos al lui Vasile Boerescu atât datorită conținutului sugestiv, cât mai ales al cuvintelor meșteșugite. Este, poate, unul din cele mai frumoase discursuri din analele oratoriei române.

Reprezentativ pentru semnificația dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Principatelor Unite, pentru onestitatea de care dădea dovadă acesta și imensa responsabilitatea care-i revenea, este *Memorandum*-ul adresat Puterilor garante la 25 ianuarie 1859, unde preciza: „Întemeindu-mă din nou pe votul Adunărilor ad-hoc, rostit din nou de Adunarea Moldovei în seanța sa din 5 ianuarie, constat încă odată că țara a cerut Unirea cu un Prinț străin. Cât pentru mine personal am lucrat totdeauna la succesul acestei combinări, și alegerea mea nu a putut slăbi nicicum convingerile mele de mai înainte"[42]. Prin urmare, „Lipsit de ambiție personală, și nedorind alta decât binele țării mele, așa precum ea îl înțelege și îl cere, nu am trebuință de a declara că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viața privată, și că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiu, dacă Marile Puteri, luând în băgare de seamă dorințele legitime ale unei națiii ce aspiră a se desvolta și care vede dinaintea sa deschizându-se calea unui nou viitor, ar consfinți, prin a lor hotărâre, o combinație ce, pentru această nație, ar îndeplini toate sperările ei"[43]. Acest document, fără a fi luat prea mult în seamă, poate chiar de contemporani, exprimă un adevărat crez al Domnitorului Unirii, o imensă modestie și spirit de sacrificiu.

---

[40] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană...*, p. 107.
[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem*, p. 110.
[43] *Ibidem.*

UN GÂNDITOR AL VREMURILOR NOI: COSTACHE CONACHI

Constantin Buşe

Interesat de mersul lumii în care trăia şi de felul în care Europa timpului său era percepută şi judecată de minţile luminate, Costache Conachi (1778-1849), pe lângă traduceri din poezia erotică franceză (Voltaire, Marmontel, Colardeau, Parny ş.a.), cucerit de filosofia Luminilor, admirator al lui Isaac Newton (1643-1727) şi John Locke (1632-1704), simţindu-se atras de valori fundamentale ca raţiunea, legea naturală, rolul ştiinţelor, armonia creaţiei, a tradus din ediţia franceză lucrarea lui Alexander Pope (1688-1744) *An Essay on Man* (publicată în 1732-1734) cu titlul *Încercare de voroavă asupra omului*, rămasă netipărită.

În urmă cu 45 de ani, printre manuscrisele care ni s-au păstrat de la poetul Costache Conachi (1778-1849), am dat de o traducere, rămasă netipărită, cu titlul *Priviri politicească a Evropii toate din anul 1825*. Manuscrisul, aşternut pe hârtie de dimensiuni 25x19 cm, cu cerneală rădăcinie, este datat, pe ultima filă, dechemvr 2[1].

Originalul, după care s-a făcut această traducere de către marele logofăt al dreptăţii, aparţinea lui Pierre Bourguinon d'Herbigny (1772-1846), autor de scrieri politice şi istorice şi, cum se vede, contemporan cu poetul nostru.

D'Herbigny aparţinea unei familii de nobili, era monarhist, însă adept al ideilor luministe, liberale, apreciind şi susţinând în scrierile sale însemnătatea transformărilor datorate Revoluţiei de la 1789 şi perioadei napoleoniene.

A îndeplinit funcţia de Secretar al Universităţii din Grenoble, apoi al Universităţii din Rouen, după restauraţia Bourbonilor (1815).

Din cauza unui pamflet dur la adresa lui Jean Baptiste Villele (1773-1854), monarhist convins, prim-ministru al Franţei (1822-1828), care a promovat măsuri cu caracter reacţionar (contra libertăţii presei, reintroducerea controlului bisericii catolice asupra instrucţiei şi educaţiei, înăbuşirea revoluţiei liberale din Spania în 1823, despăgubirea nobililor ale căror averi fuseseră confiscate în vremea Revoluţiei), D'Herbigny a fost nevoit să se refugieze la Bruxelles în 1825.

După revoluţia din 1830, a revenit în Franţa, dedicându-se, în continuare, scrierilor cu caracter politic şi istoric, între care merită a fi amintite *Revue politique de l'Europe en 1825*, Bruxelles, 1825, 103 p.; Paris, 1826, 83 p.; *Paris: port de mer*, Paris, 1826, 83 p.; *Dei futuri destini dell'Europa dell' autore della politica d'Europa nel 1825-1828*, Bruxelles, 1828, 182 p.; *Des destinees futures de l'Europe*, Bruxelles, 1828, 310 p.; *De l'Etat moral et politique de l'Europe en 1832*, Paris,

---

[1] Biblioteca Academiei Române, ms. 5 887, 39 file. Această traducere se află şi în ms. 423, f. 169-197.

1832, 95 p.; *Etudes politiques et historiques*, Paris, 1836, 389 p.; *Du declin de la France et de l'egarement de sa politique*, Paris, 1842, 195 p.

Traducerea lui Costache Conachi s-a păstrat în două manuscrise, cu numerele 5 887 și, respectiv, 423 și ea s-a operat după studiul *Revue politique de l'Europe en 1825*, într-o formă selectivă, aproximativ jumătate din întinderea acestuia.

Ca și cazul altor traduceri ale sale, poetul nostru a simțit nevoia să adauge note marginale, în fapt modul în care el încerca să motiveze sau să explice aserțiunile sau punctul de vedere al autorului francez, evident în raport cu felul de a gândi și a înțelege al elitei sociale și politice din acel moment.

Pe fila 3 verso se află un fel de prefață a traducătorului, care spune că studiul asupra căruia a zăbovit ar fi primul capitol al unei scrieri politice ce urma să apară și în Moldova în ianuarie 1825, însă, fiind amânată *„noi am socotit de mare trebuință a nu prelungi propovăduirea unui capăt atâta de însămnător ca acesta"* și de aceea, *„îl poclonim cinstiții opștii"*.

Ceea ce pare oarecum de neînțeles este mâhnirea mărturisită a poetului nostru, „că nu ne este ertat a numi pre acela ce l-au alcătuit". Să înțelegem grija traducătorului că la mijloc stăteau motive serioase care impuneau trecerea sub tăcere a numelui celui care a putut să emită idei și să evoce fapte, cum se va vedea mai încolo, ce veneau în contradicție vădită cu orânduielile politice și sociale din Europa, implicit cu starea lucrurilor din Moldova.

Acest studiu este, s-ar putea spune, o încercare de sinteză asupra istoriei politice a Europei după tumultoasele convulsiuni social-politice și militare din ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea și din primele două decenii ale celui următor, adică în plină expansiune a rânduielilor capitaliste.

D'Herbigny dovedește prin această analiză a lumii europene că a fost un intelectual de marcă, cultivat în cele politice, cu vederi înaintate, un propagator, fie și întârziat, al ideilor luministe și un promotor al scrierilor pecetluite cu viguroase accente de critică socială.

Autorul francez caută să explice în ce constă noua fază sau etapă în care se aflau țările europene după desfășurarea revoluțiilor burgheze, democratice, naționale, din ultimele trei decenii din viața continentului, epoca de „politefsare", de răspândire a ideilor și conceptelor de dreptate, libertate, justiție și adevăr.

El recunoștea că lumea s-a schimbat mult, că, pe măsura dezvoltării istorice și necesitățile oamenilor, ale popoarelor. au devenit altele, mai numeroase, mai mari, mai pretențioase și mai complexe[2]; aprecia că popoarele care s-au săturat ca viața lor să depindă de bunul plac al stăpânitorilor se ridica la lupta împotriva acelora care nu au învățat nimic din cele ce s-au petrecut și care nu țineau seama de voința obștească[3].

---

[2] Ms. 5 887, f. 7 r.

[3] *Ibidem*, f. 8 r.

Pierre Bourguinon d'Herbigny insista asupra faptului că nu în culisele palatelor și printre lingușitorii care roiesc în ele trebuie și pot să găsească, să afle stăpânitorii adevărul despre politica ce au de urmat, de înfăptuit, ci numai în mijlocul popoarelor lor[4].

De apreciat sunt considerațiile autorului francez privitoare la Sfânta Alianță, instituție a monarhilor europeni, dirijați de Anglia, creată într-o vreme și într-o situație mai mult decât critice pentru stăpânitorii post Napoleon ai Europei.

Dacă la început afișase idei și scopuri „lăudabile", în scurtă vreme Sfânta Alianță s-a transformat într-un executor al voinței reacțiunii aristocratice europene împotriva oricăror idei de emancipare și dreptate. Sfânta Alianță nu era, în accepțiunea autorului, decât „întovărășirea stăpânitorilor împotriva noroadilor"[5].

D'Herbigny își exprima încrederea că, deși popoarele sunt „tăcătoare" și „stâmpărate", ele sunt „obosate" și „supuse", duhul răzvrătirii se afla încă în viață și ele vor ști când și cum să-și facă ascultată voința lor. A trecut vremea, socotea d'Herbigny, când stăpânitorii, regii și prinții erau considerați a fi reprezentanții unui Dumnezeu pe pământ. Cel mult, ei puteau fi considerați a fi ca primii cetățeni ai unei țări[6].

O mare parte a studiului este dedicată analizei situației interne și externe în anul 1824 a Franței, pe larg, Angliei, Rusiei, Austriei, Prusiei, Spaniei, Turciei, dar și a stării lucrurilor din Grecia și din Belgia, care vor deveni independente în 1830. Autorul nu-și ascunde simpatia și admirația pentru justețea luptei și sacrificiile popoarelor spaniol și grec.

D'Herbigny nu pierde din vedere instituția papalității, neezitând să supună criticii poziția, atitudinea capului bisericii catolice în și față de evenimentele și realitățile momentului[7].

Una din concluziile „Revistei politice a Europei în 1825" este aceea ca mișcările și frământările, „burzuluirile" din lume vor continua să aibă loc până când popoarele nu-și vor fi dobândit „dreptatali cari li se cuvin ca o avere firească a omenirii"[8].

Pentru a înțelege mai bine rostul ce a găsit în scrierea autorului francez și pentru a-i cunoaște mai îndeaproape gândirea, concepțiile despre lume ale traducătorului român, am socotit potrivit să aduc în fața cititorului momente mai semnificative din viața și activitatea sa.

---

[4] *Ibidem*, f. 9 r.
[5] *Ibidem*, f. 11 r.
[6] *Ibidem*, f. 13 r.
[7] *Ibidem*, f. 34-35 r.
[8] *Ibidem*, f. 38 r.

Când s-a născut, la 14 septembrie 1778, viitorului poet Conachi i s-a dat prenumele Alexandru, pe care, însă, nu-l va accepta și nu-l va folosi niciodată, deoarece de la început a fost apelat Costache, care i-a plăcut și l-a acceptat.

Părinți i-au fost Manolache vornic și Elena, născută Cantacuzino, posesorii unor averi considerabile.

Educația și pregătirea intelectuală, conform obiceiului, și le-a făcut în casa părintească cu un profesor francez, Fleury, fost membru al Convenției care a decis decapitarea regelui Ludovic al XVI-lea, ceea ce va avea consecințe vizibile asupra conștiinței politice și gândirii poetului.

Datorită poziției sociale pe care o avea, Costache Conachi a trecut, în perioada 1815-1836, prin aproape întreaga filieră a dregătoriilor boierești din Moldova: comis, aga, ispravnic de Tecuci, vornic de aprozi și vornic de poliție, mare vornic, mare logofăt al Dreptății și Cap al Departamentului Afacerilor Străine (1823-1827).

Format ca om politic în spiritul ideilor luministe și a principiilor revoluției franceze, Costache Conachi a îmbrățișat în 1821 ideile mișcării eteriste. Nu se cunoaște data când poetul și-a dat adeziunea la această mișcare, în schimb se poate afirma că s-a manifestat ca un partizan entuziast al scopurilor urmărite de Eterie[9].

În aprilie 1821 a făcut parte din delegația boierilor Divanului Moldovei ce urma să meargă la Brăila pentru a cere revenirea la domnie pământeană.

Interesat îndeaproape de desfășurarea și deznodământul evenimentelor, Conachi s-a aflat printre cei din urmă boieri moldoveni care au luat calea pribegiei, mergând în Basarabia, unde îl aflam când la Sculeni, când la Leova, când la Chișinău.

Fiind unul dintre cei mai mari latifundiari ai vremii, care și-a sporit moșiile ca urmare, mai ales, a acaparării prin tot felul de silnicii, a pământului răzeșilor, se înțelege de ce Conachi, atunci când au apărut „instrucțiile" pentru alegerea domnitorului, era nemulțumit și scria vărului sau, mitropolitul Veniamin Costachi, în acest fel: „noi avem instrucții, care în firea lor privesc cătră dreptate, dar tocma pentru aceasta și strica în parte. Se duc scutelnicii, breslașii, slugile... Se încărca țara de gios cumplit și se ușurează cea de sus strașnic... în sfârșit cele din instrucția privitoare la adevărata dreptate, iar cele din pept de cătră noi amarnice"[10]. .

---

[9] Din versurile *Vedeniei ce au văzut un schimnic Varlean de la mănăstirea Secul la 1821*, care au fost atribuite lui Vasile Pogor, aflăm unele informații care susțin această afirmație. Astfel, ecteniile sau rugăciunile nou întocmite, în grecește, pentru victoria Eteriei îi aparțin lui Costache Conachi (vezi Emil Vârtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1831*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. II, București, 1957, p. 40-41).

[10] C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și a Sucevei și Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 562.

Totuși, nemulțumirea nu-l împiedica să adreseze, în 1822, noului domnitor, pământean, Ioniță Sandu Sturza, o scrisoare de salut, în care își expunea, de fapt, concepția asupra rostului cu totul deosebit ce trebuia îndeplinit de domnia pământeană în dezvoltarea și propășirea Principatului.

Noul domnitor era socotit și trebuia chiar să fie „un înnoitoriu dreptăților unui norod întreg ce-și așteaptă mântuirea și scăparea de toate răutățile și necuviințele"[11].

În timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturza, Conachi a deținut unele din cele mai însemnate funcții și dregătorii: unul din cei trei membri ai Comisiei ce conducea Visteria, judecător al Departamentului Pricinilor Străine, președinte al Departamentului Afacerilor Străine[12].

La 17 iunie 1829 a fost numit în Comisia de Patru a Moldovei însărcinată cu întocmirea unui proiect de Regulament, apoi a fost inclus în Comitetul de elaborare a Regulamentului Organic[13].

În anii 1831-1832, Conachi a îndeplinit funcția de „țiitor al locului de Mare Logofăt al Dreptății". Lui i s-a adresat, în 1832, Pavel Kiselev, cerându-i să studieze modificările ce se impuneau unor capitole ale Regulamentului, capitole „greșite și inaplicabile"[14]. Tot atunci, poetul era șeful unei Comisii de verificare a textului Codului comercial francez, tradus de Iacovache Veisa și ale cărui prevederi trebuiau aplicate în viitor în viața economică a țării[15].

Costache Conachi a fost unul din principalii pretendenți la scaunul Moldovei în anul 1834 și, în același timp, adversar de temut al lui Mihail Sturdza[16]. De aceea, odată cu ocuparea tronului domniei de către acesta, Conachi a devenit unul din liderii opoziției care, așa cum scria Ubicini, „ura pe Mihail Sturdza, creatura Rusiei și opresorul drepturilor și libertăților țării"[17].

Sfera activităților desfășurare de Conachi în această perioadă a fost deosebit de largă. El a fost cel care, în 1832, a redactat „Instrucțiile" privitoare la organizarea Arhivelor Statului la Iași[18].

Tot el a întocmit „Instrucțiile pentru mandatar", norme de comportare și de acțiune pentru slujbașii judecătorești ai statului. Aceste „instrucții" nu erau lipsite de tendința de a statornici în această sferă de activitate principii de echitate și de dreptate[19].

---

[11] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. X, p. 409.

[12] I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1823*, București, 1934, p. 40, 146.

[13] *Ibidem*, p. 2445.

[14] Logofătul Costachi Conachi, *Poesii*, Iași, 1866, p. 323-324.

[15] Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. III, București, 1959, p. 78.

[16] I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848*, București, 1915, p. 6.

[17] Gr. Andronescu, *Poeții noștri, Costache Conachi*, București, 1886, p. 7.

[18] Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. II, București, 1956, p. 172.

[19] Biblioteca Academiei Române, ms. 1029, f. 96.

Într-o scrisoare către mitropolitul Veniamin Costache, Conachi atrăgea atenția că „ar fi o mare greșală politicească de a se lua altă marsa spre luminare aice în Moldova și alta în soția ei Valachia" și că „științele trebuie să se învețe în limba moldovenească"[20]. Deci, pentru boierul și intelectualul Costache Conachi era evidentă necesitatea dezvoltării unitare a celor două Principate, a dezvoltării culturii în limba română. În acest fel se explică și trebuie să se înțeleagă și activitatea de poet și de traducător pe care o desfășura cu osârdie Conachi, scopul urmărit de el fiind împământenirea valorilor culturale și a ideilor progresiste, pentru a contribui la propășirea țării[21]. Pe această linie se înscrie preocuparea poetului de a se informa, de a cunoaște și de a transmite semenilor săi, prin traducerea unor scrieri social-politice cu privire la starea raporturilor între state, ideile noi, progresiste, de armonie și înțelegere între oameni, între națiii.

Traducerea studiului lui Pierre Bourguinon d'Herbigny, ca și cel al lui Alexander Pope, era însoțit sau, s-ar putea spune, completat cu opiniile și considerațiile traducătorului nostru. Adică un efort de adaptare sau de transpunere a textului francezului la realitățile românești din acel an, 1825, și un prilej, căutat de poet, pentru a scoate la lumină și a judeca unele stări de lucruri din societatea moldavă a acelui timp[22].

Pentru Conachi, perioada contemporană lui, caracterizată prin termenul de „politefsare", este cuprinsă de o „mișcare", de „frământarea ce au duhurile omenești acum spre aflare și cercetarea tuturor lucrurilor" sau, cu alte cuvinte, „iscusința la care a ajuns omul nu numai întru învățătura, ci întru cunoașterea adevărului în oricare lucru".

Când autorul francez scrie ca noile principii „au a pune la cali noa stare a lucrurilor", Conachi socotește nimerit să arate că aceste principii „sânt la toate lucrurili adevăratele începuturi den care se pornește oricare pricină"[23].

Socotesc că aici se află un început de punere a problemei raportului cauză-efect în desfășurarea evenimentelor de sorginte socială, însă, într-o formă care s-a depreciat cu scurgerea vremii și care, de fapt, nu mai este acceptată.

---

[20] Logofătul Costachi Conache, *op. cit.*, p. 329.

[21] La Biblioteca Academiei Române se află ms. 877 care este o traducere a lui Costache Conachi din lucrarea lui Alexander Pope, *An Essay on Man*, ediție franceză, privitoare la „sistemul filozof englez".

[22] Ar fi de remarcat că deosebirea ce există din punct de vedere al conținutului din manuscrisul 5 887 și cel al manuscrisului 423 consistă în faptul că adnotările lui Conachi la textul tradus sunt mai puțin numeroase și mai sărace în cazul celui de al doilea, ceea ce îndreptățește opinia că cel numerotat 5 887 ar fi prima formă a traducerii. În același timp, existența a două variante ale aceleiași traduceri conduce spre concluzia că intervenția unor factori ostili tipăririi unei asemenea scrieri a determinat pe Conachi să multiplice și să răspândească traducerea în manuscris.

[23] Biblioteca Academiei Române, ms. 5 887, f. 4.

El arată că stăpânitorii nu sunt și nu pot să fie de acord cu „politefsarea" care urmărește, în esență, întronarea unei orânduieli drepte, „căci le ești de piiri lor a-și cunoaște noroadele drepturile lor"[24].

Datorită „părerilor greșite" și sistemului corupt al organizării aparatului de stat, „cei mari sânt mari pe lângă stăpânitori, iar nu că sânt vrednici de a fi"[25].

Pentru Costache Conachi, vinovați de suferințele pe care le îndurau noroadele erau nu numai stăpânitorii, ci și „toată sistema boierească, scutită și înălțată peste norod"[26], care se vaită că lumea va intra în dezordine și pieire dacă oamenii își vor câștiga drepturile[27].

Referindu-se la faptul că orânduiala nedreaptă era în cele din urmă înlăturată și înlocuită cu o orânduială mai bună, Conachi era convins că „Moldova trebuie de acum să ia o bună rânduială", deși, „nu rămâni îndoială... că este trecirea de la altă strașnică"[28].

Datoriile și obligațiile adecvate ale stăpânitorilor erau incompatibile cu ceea ce făceau și vroiau ei să facă, cu samavolniciile și nedreptățile pe care le săvârșeau, „pentru că un stăpânitor trebui să fie supus la legiuiri"[29], puterea lui trebuind să se bazeze pe „noile împărtășiri", adică pe constituție, care nu venea în contradicție cu „adevăratul folos al stăpânitorilor", ci numai cu „puterea nesăbăduită"[30].

În concepția lui Conachi, țările nu mai aveau motive și nevoia de a purta războaie, deoarece acestea „nu spânzura atuncea de voința stăpânitorilor, ci de hotărârile țării toate"; înmulțirea oștilor nu înseamnă decât tendința de întărire a despotismului, deoarece „ești a despoților lucrare și enteres spre a fi puternici să facă ce ar voi" și că în acele țări unde se acordă mare grijă sporirii forțelor militare „dreptatali sânt pe voea stăpânitorilor"[31]. Ori, în această perioadă, spune el, oricare război ar izbucni ar fi purtat pe seama noroadelor și împotriva lor, dovada fiind, după părerea lui, „aciasta paci opstiască în lumi între stăpânitori"[32].

Conachi se declara ostil arbitrarei împărțiri a oamenilor în două stări: „o parte care dobândește folosuri, carili este partea aristocraticească, adecă partea scutită", și „o parte care nu dobândește nici unu din folosurili adunării, adecă proștii locuitori, care, hojma, dau, dar nu au"[33].

---

[24] *Ibidem*, f. 4 r.
[25] *Ibidem*, f. 5 r.
[26] *Ibidem*, f. 11 r.
[27] *Ibidem*, f. 7.
[28] *Ibidem*, f. 8 v.
[29] *Ibidem*, f. 13 v.
[30] *Ibidem*, f. 18.
[31] *Ibidem*, f. 30 r.
[32] *Ibidem*, f. 23 r.
[33] *Ibidem*, f. 14 r.

Pentru el criteriul de apreciere a oamenilor trebuia să fie altul decât cel existent, destoinicia și vrednicia să determine rangurile și „cinstirili", care se acordă unei persoane și nu apartenența sau descendența acesteia dintr-o familie aristocratică, cândva cu anumite merite și fapte bune. Atunci, spune gânditorul nostru, „dacă noi nu vom fi cu asaminea fapti, pentru ce să dobândim folosurili evgheniceşti"[34]. Aceasta o afirmă unul dintre cei mai mari boieri și dregători ai acelei vremi.

Foarte importante, cu titlu de noutate, sunt judecățile lui Conachi în legătură cu starea lucrurilor din Moldova din acel timp sau din perioada imediat precedentă.

Sugestivă este caracterizarea pe care o făcea fostului domnitor fanariot Scarlat Calimah. Despre acesta, ramintea Conachi, s-a zis că a fost un bun stăpânitor. „Dar bunătatea lui făcut-au vreun bini țării decât începutul a tuturor cateherisirilor și a oborârii orânduelilor pământului? Și bunătatea lui opritu-l-au de a nu mânca zahereoa și chersteaoa țării?"[35].

Tot în legătură cu domnia acestui Calimah, atunci când amintește despre trăinicia mult mai viguroasă a obiceiurilor față de pravilă și legiuiri, Conachi critica felul în care erau întocmite legiuirile țării, atrăgând atenția autorităților că „pravilili făcute în zilili lui Calimah trebuiau întămăiate pe obiceiurile țării trasă din hotararili vechi a cărților de giudecată, iar nu din cabinetul domnitai Marghiolii"[36].

Revenind la chestiunea promovării în funcțiile înalte, politice și administrative, a tuturor acelora care făceau dovada unor aptitudini, însușiri și fapte „vrednice"[37], Costache Conachi se exprima cu tresăriri de groază atunci când își închipuia ce s-ar fi întâmplat în țară dacă s-ar fi pus chestiunea domniei legitime, a legitimității, ținând seama de numeroasele familii domnitoare care ar fi revendicat acest principiu[38]!

În marginallile sale Costache Conachi a avut destule de spus în completarea textului francez pe care l-a tradus despre stările de lucruri din Europa. Astfel, când era vorba despre Franța, care, zice el, „nu ești nici fără constituția, nici cu constituția deplină"[39], zăbovește, insistă pentru a lămuri situația. El observa, cu dreptate, că nobilimea franceză, „evgheniștii", care pe timpul lui Napoleon „era ca niște robi", odată cu restaurația „voea să stăpânească ca dânsul"[40].

---

[34] *Ibidem*, f. 25.
[35] *Ibidem*, f. 18 r.
[36] *Ibidem*, f. 24 r.
[37] *Ibidem*, f. 27 r.
[38] *Ibidem*, f. 42 r.
[39] *Ibidem*, f. 38 v.
[40] *Ibidem*, f. 16 r.

Pentru interesele acestor „evgheniști", „miniștrii restaurației" au ingiosat valorile opsteşti"[41].

Conachi nu se sfia să arate că de înăbuşirea luptei poporului spaniol erau vinovate cercurile conducătoare franceze, deoarece, „războiul şi cheltuielile Franței în Ispaniea au fost puse la cale de către sistema aristocraticească în carile sânt şi stăpânitorii"[42].

Pentru Conachi, aşa-zisul „despotism luminat", care domnea în Imperiul habsburgic, rămânea tot despotism, pentru că „pe den afară pare a fi o stăpânire supusă cu totul pravili, ori în miezul iai eşti numai robii şi salniciea împărătească"[43]. Aici, Conachi mergea mai departe, pe linie critică, decât autorul francez, care, la un moment dat, uitând parcă de cele spuse mai înainte, afirma că Austria oferea tabloul unei „robii fericite"[44].

Un caz interesant pare să fi fost pentru Conachi Imperiul Rus, unde el distinge o „desănțată amestecătură de aşăzământuri slobode şi de aşăzământuri despoticeşti"[45].

Conachi împărtăşea şi el părerea că numai datorită „politefsarii" şi faptului că-şi întemeia viața de stat pe lege, o țară ca Anglia era atât de puternică[46]. Susținând drepturile popoarelor la o viață liberă şi de sine stătătoare, Costache Conachi ajungea la principiul autodeterminării acestora atunci când afirma că „eşti o nedreptate mare pentru noroadi de a nu fi volnice să-şi facă cererili lor"[47].

În sfârşit, merită a fi subliniată atitudinea critică a analistului politic Costache Conachi față de biserica care „prigonesce Constitutaili şi slobozenia noroadelor de supt giugul robii, pentru că ştie ca apoi părerili gresați nu au mai avea puteri"[48].

Conachi părea convins de faptul că principiile prefacerilor pe care le cereau noroadele „eşti adevărul pe dreptate" şi „cu vremea toată noroadeli au să-şi câştige Constitutaili dorite"[49]. Ne-am aflat în fata unor scrieri politice şi sociale ale unui francez şi ale unui român care dezbăteau chestiuni deosebit de însemnate, atunci la ordinea zilei.

Spiritul în care autorul francez a tratat asemenea probleme a fost însuşit şi aplicat de Conachi la realitățile româneşti, prin notele marginale el întregind

---

[41] *Ibidem*, f. 17 r.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*, f. 38 v.
[44] *Ibidem*, f. 29 r.
[45] *Ibidem*, f. 39 v.
[46] *Ibidem*, f. 31 r.
[47] *Ibidem*, f. 20 r.
[48] *Ibidem*, f. 39 v.
[49] *Ibidem*, f. 12 r.

sfera chestiunilor, adâncind-o și explicând lucrurile pe înțelesul celor cărora urma să se adreseze.

Din acest punct de vedere trebuie subliniat limbajul simplu, nepretențios folosit de traducător, interesul vederat de a face utilă această scriere unui cerc cât mai larg de cititori.

Preocupările de acest fel ale lui Costache Conachi se înscriau pe linia mișcării reformatoare care a avut loc în Principate după evenimentele de la 1821.

MISIUNEA EPISCOPULUI MELCHISEDEC LA SANKT PETERSBURG (FEBRUARIE-MARTIE 1868)

Sorin Liviu Damean

În cursul lunii februarie 1868, Domnitorul Carol I al României luase decizia de a-i trimite pe episcopul de Ismail, Melchisedec, și pe Ioan Cantacuzino într-o misiune extraordinară la Sankt Petersburg[1]. Această misiune a fost destul de controversată, stârnind în epocă o serie de suspiciuni atât la nivelul diplomației europene, cât și pe plan intern, în rândurile conservatorilor aflați în opoziție[2]. În Occident, cercurile politice franceze și Cabinetul de la Viena considerau, în condițiile apropierii dintre Prusia și Rusia, că delegația trimisă de Carol I la St. Petersburg avea drept scop de „a solicita adeziunea Cabinetului rusesc la proclamarea independenței absolute a României", ba mai mult, chiar acordul în privința „anexării" Transilvaniei, Banatului și Bucovinei[3]. Chiar dacă acestea erau pure speculații, nu înseamnă că diplomația de la București nu era preocupată de găsirea acelor mijloace menite să ducă la o lărgire a autonomiei și, în perspectivă, la obținerea independenței. Și cum relațiile cu Rusia, puternicul vecin de la Răsărit, nu puteau fi ignorate, emisarii români aveau misiunea de a sonda terenul în direcția solicitudinii Țarului Alexandru al II-lea și a cercurilor diplomatice de la Sankt Petersburg, precum și necesitatea reglementării anumitor chestiuni. Între aceste chestiuni se numărau problema bunurilor mănăstirilor închinate, precum și cea privind autocefalia Bisericii ortodoxe române față de Patriarhia de la Constantinopol. Pentru a înțelege mai bine natura acestor probleme, se impune un scurt istoric.

Schimbările impuse de unirea politică și administrativă a Principatelor Române s-au reflectat, cum era și firesc, și în sfera vieții bisericești. În ceea ce privește mănăstirile „închinate" cu secole în urmă de voievozii români Locurilor Sfinte, numărul acestora se ridica la 35 în Țara Românească și 29 în Moldova[4]. Treptat, s-au constat numeroase abuzuri în administrarea bunurilor acestora de către egumenii greci, precum și un dezinteres aproape total față de aceste așezăminte. Astfel că, în 1863 de pildă, respectivele mănăstiri datorau statului român sume enorme de bani, fără a mai pune la socoteală faptul că veniturile acestor mănăstiri se scurgeau în afara granițelor țării. Deși măsura adoptată de Guvernul român privind secularizarea averilor mănăstirești constituia o problemă de drept public intern, problema bunurilor mănăstirilor închinate

---

[1] *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ediție de Stelian Neagoe, vol. I, București, Editura Scripta, 1992, p. 219.

[2] *Ibidem*, p. 220.

[3] *Ibidem*, p. 221 și urm.

[4] Mircea Păcurariu, *Scurtă istorie a Bisericii ortodoxe române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 197.

Locurilor Sfinte a ajuns să capete conotații diplomatice datorită intereselor Rusiei, ce-și arogase dreptul de „protectoare" a creștinilor și a Bisericii Ortodoxe din Orient. Potrivit Protocolului XIII adoptat în Conferința de la Paris din 30 iunie 1858, problema bunurilor mănăstirilor închinate trebuia să fie soluționată printr-un compromis între autoritățile române și clerul elen. Cum ambele părți implicate în soluționarea chestiunii își apărau propriul punct de vedere, printr-o decizie a Consiliului de Miniștri din noiembrie 1862 se hotărâse ca sumele provenite din arendarea moșiilor mănăstirilor închinate să fie vărsate în vistieria țării. Mai mult decât atât, Adunarea Obștească votează în favoarea includerii respectivelor sume în bugetul de stat, ceea ce avea să stârnească reacția defavorabilă nu numai a egumenilor greci, dar și a susținătorilor acestora, reprezentanții Rusiei și Marii Britanii la București și Constantinopol.

Prin sancționarea legii privind *secularizarea averilor mănăstirești* din 11 decembrie 1863 se prevedea și o despăgubire de 51 de milioane de piaștri pentru călugării greci[5]. Ca urmare a unei susținute propagande diplomatice, Conferința ambasadorilor de la Constantinopol din mai 1864 nu va face altceva decât să ia act de măsura adoptată la București și să insiste pentru plata despăgubirilor. Obstinația cu care egumenii greci refuzau să accepte soluția adoptată, a lăsat problema indemnizației în suspensie.

Pe de altă parte, pe linia sporirii autonomiei țării, Guvernul condus de Mihail Kogălniceanu a aprobat, la 3 decembrie 1864, *Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române*, prin care se prevedea, de fapt, autocefalia Bisericii române, legătura cu Patriarhia de la Constantinopol păstrându-se numai la nivelul dogmei[6]. O astfel de măsură a stârnit reacția Patriarhiei constantinopolitane, care solicita Domnitorului și Mitropolitului Primat, Nifon, să condamne noile legi bisericești, lucru care nu s-a petrecut. Răspunsul oficialităților noastre politice și bisericești a fost acela că Biserica română s-a bucurat întotdeauna de independență și că nu s-a făcut altceva decât a se consacra o situație existentă. Totodată, la sfârșitul anului 1865, cu toată opoziția unor deputați și senatori, avea să fie aprobat de Parlament proiectul de lege privind numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți de către Domn, la recomandarea Consiliului de Miniștri și a Ministerului Cultelor, încălcându-se tradiția eligibilității lor de către clerici și mireni[7].

Având în vedere cele expuse mai sus, alegerea episcopului Melchisedec pentru misiunea de la Sankt Petersburg ne apare cum nu se poate mai potrivită. Pentru a confirma competența sa în discutarea unor astfel de chestiuni delicate

---

[5] Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, p. 193.

[6] *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei Române, 1983, p. 143-144.

[7] *Ibidem*, p. 144.

cu oficialitățile politice și bisericești imperiale, sunt necesare câteva precizări biografice.

Melchisedec Ștefănescu (1823-1892) s-a impus ca unul din cei mai de seamă ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române din vremea respectivă, absolvent al renumitului Seminar teologic de la Socola (Iași) și, ulterior, al Academiei duhovnicești de la Kiev (1851), unde și-a însușit limba rusă și a dobândit titlul de magistru în teologie și litere. Reîntors în țară, avea să ajungă profesor la Seminarul de la Socola, predând hermeneutică, „scripturistică ecleziastică", dogmatică, precum și limbile ebraică și latină. Transferat apoi la Huși, a îndeplinit, pe lângă îndatoririle de locțiitor de episcop, și funcția de rector al Seminarului de aici. Din 1865 este confirmat drept primul episcop al eparhiei Dunării de Jos, cu sediul la Ismail, în sudul Basarabiei, eparhie ce luase ființă cu un an în urmă. La Ismail, a reușit să achiziționeze imobilele necesare Episcopiei și a manifestat preocupări pentru îmbunătățirea învățământului teologic prin înființarea unui Seminar[8]. Dincolo de faptul că fusese un înfocat adept al cauzei unității naționale înfăptuite la 1859, episcopul Melchisedec a fost un susținător al politicii Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pronunțându-se în favoarea secularizării averilor mănăstirești, dar și a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române față de Patriarhia ecumenică de la Constantinopol. Pe această linie se înscrie și atitudinea sa favorabilă legii din 1865 privind numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți de către Domn. În egală măsură, episcopul s-a dovedit a fi un mare erudit, el însuși scriind o serie de lucrări privind istoricul Episcopiei Romanului și al Hușilor, despre manuscrisele slavone de la mănăstirea Neamț, lucrări consacrate vieții și activității unor foști ierarhi reprezentativi ai Bisericii și, bineînțeles, numeroase cărți de teologie și dogmatică. De altfel, rezultatele pe acest tărâm vor fi recompensate prin primirea sa, în 1870, în rândul membrilor Societății Academice Române (Academia Română)[9]. Potrivit dorinței testamentare, averea sa avea să fie pusă la dispoziția Episcopiei Romanului, pentru acordarea de burse de studii la Academia din Kiev, pentru înființarea unei grădinițe și a unei școli de cântăreți bisericești la Roman, unde să fie primiți numai copii orfani[10].

Revenind asupra misiunii de la Sankt Petersburg (8 februarie – 5 martie 1868), precizăm că discuțiile purtate cu acest prilej nu sunt îndeajuns cunoscute. Atât raportul către Domnitorul Carol I al lui Ioan Cantacuzino, cât și cel al episcopului Melchisedec se regăsesc în Arhivele Naționale Istorice Centrale de la București, la fondul Casa Regală. Ne vom opri aici numai asupra raportului întocmit de episcopul de Ismail. El a fost redactat în limba română,

---

[8] Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 201-202.

[9] Idem, *Dicționarul teologilor români*, vol. III, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

[10] Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a 3-a, vol. III, Iași, Editura Trinitas, 2008, p. 149-150.

are 7 file și conține expunerea detaliată a convorbirilor avute cu Țarul Alexandru al II-lea, cancelarul Gorceakov și Mitropolitul de Sankt Petersburg[11].

La prima întâlnire cu cancelarul Gorceakov, acesta i-a întâmpinat pe emisarii români cu bunăvoință, și întrucât episcopul Melchisedec cunoștea limba rusă, conversația a urmat în această limbă. Încă de la început, cancelarul rus preciza că legăturile istorice din trecut dintre cele două țări, care „au costat pe Rusia atâta sânge", recunoștința pe care românii o datorează rușilor, precum și vecinătatea reclamă stabilirea unor „bune și amicale relațiuni". Totodată, ținea să dezmintă acuzațiile potrivit cărora Rusia dorea să cucerească Principatele, punând pe seama inamicilor răspândirea unor astfel de „calomnii". Dintre chestiunile pendinte ce urmau a fi discutate, cea mai gravă i se părea cancelarului cea a averilor mănăstirilor închinate, recomandând în acest sens pe Stremaukov, directorul Departamentului asiatic, care cunoștea *à fond* toate chestiunile privitoare la România[12].

La întâlnirea cu Mitropolitul de Sankt Petersburg, acesta se arăta foarte preocupat de propaganda catolică în România, care în opinia sa își avea începuturile în timpul domniei lui Cuza, amintind de „persecuția asupra mănăstirilor", de „prefaceri în simbolul credinței", de înființarea unei școli a călugărițelor catolice la Iași, de iezuiți care ar fi pătruns în țară. În replică, episcopul Melchisedec avea să ofere asigurări că propaganda catolică nu poate izbuti în România, „fiindcă românii în genere sunt foarte atașați de credința religioasă moștenită de la părinți", că „papismul este urât la noi în toate clasele pentru pretențiunile despotice ale Papei". În ceea ce privește așa-numitele „prefaceri în simbolul credinței", acestea nu erau decât zvonuri răspândite de gazetele din Grecia, care doreau să lase impresia că egumenii greci erau „străjerii ortodoxiei" și că odată cu plecarea lor „s-ar fi periclitat ortodoxia în România"[13].

Mitropolitul avea convingerea, greșită de altfel, că Domnitorul Carol fiind catolic ar înlesni propaganda catolică. Or, dimpotrivă, emisarul român sublinia că Domnitorul era foarte preocupat de ideea de a restabili Biserica pe baza canoanelor și a drepturilor ei istorice, dorind reluarea vechilor relații cu Bisericile ortodoxe și cu Rusia, în calitate de sprijinitoare a ortodoxiei. Fără a fi pe deplin convins de spusele interlocutorului român, Mitropolitul, după ce a reliefat consecințele negative ale instabilității guvernamentale din România, avea să încheie cu promisiunea unei noi întrevederi ulterioare[14].

În timpul audienței acordate emisarilor români, Țarul Alexandru al II-lea a solicitat vești despre Carol I, la care Ioan Cantacuzino a răspuns transmițând

---

[11] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală, dosar nr. 41/1868, f. 1-7.

[12] *Ibidem*, f. 1.

[13] *Ibidem*, f. 2.

[14] *Ibidem*, f. 2 verso.

complimentele acestuia, iar episcopul Melchisedec afirmând că Domnitorul este iubit de țară, că are toată bunăvoința pentru prosperitatea Bisericii, că oferă sume însemnate din propriile sale mijloace pentru înzestrarea lăcașurilor de cult cu cele necesare, că Ministerul Cultelor a primit de la buget o anumită sumă destinată reparațiilor edificiilor religioase. O dovadă a faptului că Domnitorul avea bune intenții față de Rusia se reflecta, în opinia Țarului, și în alegerea delegației trimise la Sankt Petersburg. În ceea ce-l privea, oferea, la rândul său, asigurări de „bunăvoință și protecțiune". Interesându-se apoi de perioada în care episcopul Melchisedec și-a făcut studiile la Kiev, Țarul s-a mai arătat preocupat de existența în România a unei grupări politice „contrare ordinii" (aluzie la liberalii radicali), de eventuale asemănări între limbile rusă și română, de chestiunile ce urmau a fi tratate cu Guvernul imperial, recomandând o înțelegere cu Gorceakov[15].

Cu prilejul celei de a doua întrevederi cu Mitropolitul de Sankt Petersburg, episcopul român i-a oferit portretele Domnitorului și al Mitropolitului nostru primat, precum și un album cu fotografii reprezentând cele mai frumoase mănăstiri și biserici din România. Mulțumind pentru un asemenea dar și rămânând plăcut impresionat, mai ales de ctitoria lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș, Mitropolitul rus aducea în discuție zvonurile răspândite în presa franceză, cum că delegația română avea drept scop de a găsi o Prințesă rusă care să se căsătorească cu Principele Carol, situație oarecum hazlie pentru că nu mai auzise până atunci de un „arhiereu petitor". Chiar dacă delegația română nu avea o astfel de misiune, episcopul Melchisedec sublinia că o astfel de alianță matrimonială ar fi totuși bine văzută în țară. Această afirmație a atras replica imediată a Mitropolitului rus că Franța nu ar accepta o asemenea legătură de rudenie între Rusia și România. Întrevederea avea să ia sfârșit prin dorința exprimată de episcop de a asista la liturghie[16].

La o nouă întrevedere, Gorceakov îi mărturisea lui Melchisedec despre anumite reclamații la adresa lui care i-au fost trimise din țară, de care însă nu a ținut seamă. Speranța sa era aceea de a reglementa chestiunile cu Patriarhia de la Constantinopol. Asupra acestor chestiuni, emisarul român se va întreține cu Stremaukov, care recomanda o înțelegere cu Patriarhul, care nu dorea altceva decât respectarea canoanelor, oferind astfel prilejul Bisericilor greacă și rusă de a ne recunoaște. Melchisedec a căutat a explica faptul că alegerea mitropoliților și a episcopilor se face la noi nu de către Sinod, ci de către Domn împreună cu Corpurile legislative, deci pretențiile Patriarhului nu pot fi satisfăcute, întrucât ar încălca legile țării. Departe de a se lăsa convins, Stremaukov sugera nici mai mult nici mai puțin decât modificarea legilor „spre pacificarea ortodoxiei". O altă idee vehiculată era aceea de a trimite un delegat român la Patriarhia de la Constantinopol ca să trateze problema împăcării. O astfel de soluție era sortită

---

[15] *Ibidem*, f. 3.

[16] *Ibidem*, f. 4.

eșecului, Melchisedec afirmând că Patriarhia de la Constantinopol se folosește de problema alegerii episcopilor ca de un pretext, adevărata cauză a neînțelegerilor fiind problema bunurilor mănăstirilor închinate. Atât Guvernul, cât și Domnitorul erau dispuși a reglementa această chestiune, dar fără ca Patriarhia constantinopolitană să îngreuneze lucrurile prin impunerea unor condiții dificile. Stremaukov se oferea să medieze conflictul dintre Biserica română și Patriarhia de la Constantinopol, sugerând ca Guvernul român să i se adreseze cât mai curând[17].

În ultima audiență acordată delegației române, Țarul a oferit din nou asigurări despre „bunele sale dispoziții" și dorința de a restabili tradiționalele relații ce au existat între cele două țări. Totodată, își exprima convingerea că problema averilor mănăstirilor închinate se va reglementa „spre a se putea curma cearta și a se satisface nevoile creștinilor din Orient", generalul Ignatiev, ambasadorul rus la Constantinopol primind în acest sens instrucțiuni de a oferi concursul său României[18].

Acestea au fost detaliile cuprinse în raportul episcopului Melchisedec asupra misiunii extraordinare de la Sankt Petersburg cu care a fost însărcinat, împreună cu Ioan Cantacuzino. Cu certitudine, se poate considera că această misiune și-a îndeplinit, într-o anumită măsură scopul, Rusia manifestându-și disponibilitatea de a trata asupra unor chestiuni care vizau, de fapt, lărgirea autonomiei.

---

[17] *Ibidem*, f. 5-6.
[18] *Ibidem*, f. 7.

UN REPREZENTANT DE SEAMĂ AL DIPLOMAȚIEI ITALIENE LA BUCUREȘTI: CONTELE FRANCESCO CURTOPASSI

Ionuț Șerban

Francesco Curtopassi s-a născut la 12 decembrie 1837 la Bisceglie, într-o familie din înalta societate italiană. Părinții săi, marchizul Giambattista Curtopassi și principesa Emilia Pignatelli, l-au crescut pe viitorul diplomat într-un mediu eminamente cultural, insuflându-i interesul pentru politică. La numai 22 de ani, în anul 1859, tânărul politician a fost trimis la Bruxelles ca funcționar al delegației italiene din capitala Belgiei, pentru ca mai apoi să fie însărcinat cu misiuni speciale la Paris și Londra.

Au urmat misiuni dificile în Persia în 1862 și în Mexic, ca prim secretar al Legației italiene în anul 1865.

În anul 1871 a fost numit consilier al Legației din Viena, iar mai apoi, în 1879 ministru plenipotențiar la Atena.

În anul 1887 a fost numit ministru plenipotențiar la București, pentru ca mai apoi să ocupe funcția de ambasador în capitala României.

În 1893 a fost ridicat la rangul de conte, încheindu-și activitatea diplomatică ca ambasador al Italiei în Rusia, în anul 1895, având parte de un sfârșit prematur în timp ce călătorea între Viena și Saint Petersbug[1].

Activitatea sa în România, deși una nu foarte îndelungată, a fost presărată cu evenimente de o deosebită importanță pentru relațiile diplomatice româno-italiene.

Corespondența sa diplomatică, mai mult decât a altor reprezentanți italieni în capitala României, abundă în detalii referitoare la viața privată a personalităților politice și din înalta societate românească.

Printre cele mai importante acțiuni ale contelui Curtopassi se numără semnarea, la 9 mai 1888, a tratatului de aderare a Italiei la alianța dintre România și Austro-Ungaria din 1883[2].

De asemenea, tot Francesco Curtopassi a fost cel care a relatat, foarte amănunțit și într-o notă proprie de interpretare, evenimentele din Transilvania din 1892-1896, arătându-și simpatia și sprijinul pentru mișcarea memorandistă[3].

---

[1] http://www.prolocobisceglie.it/wp-content/uploads/150/9036.pdf

[2] Rudolf Dinu, *Romanian-Italian Relationship inside of the Triple Alliance. The 1888 Agreement*, în „Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica", 2, 2000, p. 176-223.

[3] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), colecția Microfilme, Italia, rola 22, c. 825-829; vezi și Corneliu-Mihail Lungu, *Diplomația europeană și mișcarea Memorandistă 1892-1896*, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 78-120.

Unele dintre cele mai interesante momente de politică și diplomație românească și europeană reies din corespondența Contelui Curtopassi cu diverse personalități italiene ale vremii.

Astfel, la 27 iunie 1891, contele Curtopassi, ministrul Italiei la București, trimitea un raport președintelui Consiliului și ministru de Externe italian, Di Rudini, referitor la prezentarea scrisorilor de acreditare a noului ambasador al Rusiei la București: „Noul Ambasador al Rusiei la Curtea de aici a ajuns sâmbăta trecută și deja marți a prezentat Maiestății Sale Regele Carol Scrisorile Imperiale; această ceremonie a fost precedată, în ajun, de o audiență privată care a durat două ore.

Primirea făcută de Suveran domnului de Fonton a fost mai mult decât amabilă, binevoitoare și foarte cordială și, cu acel tact admirabil care îl caracterizează pe Regele Carol, fără a face cea mai mică aluzie la trista misiune a domnului Hitrovo, nici la abținerea Împăratului Alexandru de la orice manifestare prietenească, cu ocazia recentului jubileu, Acesta a exprimat de mai multe ori colegului meu marea Sa bucurie de a-l avea în apropierea Sa. Domnul de Fonton, la rândul său, a dat Suveranului cele mai mari asigurări cu privire la sentimentele foarte cordiale ale Țarului față de România și Regele său, încheind că toate eforturile sale vor tinde să întărească legăturile de prietenie dintre cele două țări cu aceeași religie și cu aceleași recente bucurii.

Deși eu l-am asigurat pe Ambasadorul Imperial, oarecum nedumerit, de dispozițiile binevoitoare ale Regelui Carol în privința sa, el mi-a declarat ulterior că nu ar fi putut presupune niciodată atâta politețe și atâta bunăvoință; Regina și Principele Regal, cărora le-a fost prezentat în aceeași zi, i-au dăruit, în aceeași măsură, aceleași amabilități.

Părerea exprimată în mod implicit în raportul meu din 22 aprilie luna trecută nr. 409/76 despre domnul de Fonton, vechiul meu prieten, nu se schimbă; el aparține categoriei diplomaților ruși occidentali cărora le rămâne ascunsă, dacă nu orientarea, în mod sigur, secretul intrigilor orientale; mi-a mărturisit nedumeririle sale și nu mi-a ascuns nici îndoielile pe care le are față de personalul Legației sale, pe care îl consideră excesiv și puțin potrivit, ca și față de titularii Consulatelor Imperiale de la Iași și Galați. Și, într-adevăr, în aceste două orașe se menține vie propaganda panslavistă și se urzesc capcane și conspirații împotriva Guvernului de la Sofia; la Galați, în afară de Consulatul General, există Societatea de navigație Gagarin, foarte subvenționată de Guvernul Imperial, care se ocupă mai mult de politică decât de navigație și de comerț; la Iași, apoi, locuiește domnul de Giers, nepotul ministrului cu același nume, cel mai abil dintre toți agenții ruși rezidenți în acest Regat și cel mai de temut.

Autoritățile locale și Consulatele austro-ungare exercită, este adevărat, cea mai atentă supraveghere, dar nu este întotdeauna ușor să descopere și să preîntâmpine la timp neîntreruptele uneltiri care sunt urzite cu artă și

tenacitate de agenții ruși, sub pretextul facil că duc război împotriva nihilismului.

În concluzie, faptul că îl cunosc foarte bine pe noul meu coleg, datorită unei experiențe de treizeci de ani, nu-mi lasă nici o îndoială cu privire la slaba sa capacitate de a țese intrigi, sau mai rău; această sarcină revine altora, iar lui funcția de a-l reprezenta cu demnitate și cu fast pe Suveranul Său. Cu toate acestea, voi fi extrem de prudent și de prevăzător în raporturile mele cu domnul de Fonton"[4].

La 28 iunie 1891, același conte Curtopassi trimitea către Di Rudini următorul raport: „Domnule Ministru, este deja ceva timp de când se trâmbițează în oraș iubirea Alteței Sale Regale Prințul Moștenitor cu domnișoara Văcărescu, domnișoară de onoare a Maiestății Sale Regina; acest lucru nici nu a fost o surpriză, nimeni neignorând izolarea și existența aproape claustrală la care a fost condamnat până acum Principele Ferdinand.

De aici la o căsătorie era o mare distanță; și totuși, așa cum s-a aflat acum, Regina, mai mult decât să dorească, lucra cu tenacitate la realizarea acestei uniri, fără însă să-și deschidă sufletul față de rege. Care ar fi fost totuși străin de toate dacă domnul Dimitrie Sturdza, convins și foarte devotat susținător al dinastiei, nu i-ar fi dezvăluit proiectul și prezentat, totodată, marile pericole pe care le conținea.

Uimirea Suveranului a fost egală cu mânia și, deși vetoul său ar fi fost imediat și irevocabil, totuși, din respect și considerație față de augusta soție, a cărei exaltare naturală a atins cu această ocazie proporții cu adevărat excesive, i-a reunit în aceeași zi pe miniștrii săi pentru a le comunica proiectul Reginei și decizia lui. Ministerul a confirmat în unanimitate vetoul Regal, declarând că unirea Prințului moștenitor cu o româncă ar fi în totală contradicție cu votul emis de Divanele ad-hoc din București și din Iași în 1857 și cu Constituția în vigoare; unirea dinastiei străine cu o familie română, odată admisă, nu ar putea decât să se repete, iar de aici eliziunea unui pact fundamental și reînnoirea acelor competiții, rivalități și tulburări care au sfâșiat țara atâtea secole.

Pentru a respinge argumentele Reginei și a-i liniști sufletul, dispus să răstoarne atâtea ministere câte erau ostile proiectelor sale, Regele Carol a vrut, de asemenea, să audă părerea tuturor oamenilor politici, indiferent de culoare. Toți s-au pronunțat negativ, lăudând decizia Suveranului, iar unii au recomandat chiar îndepărtarea imediată de la Curte a domnișoarei Văcărescu ca și pe cea a unor funcționari ai Palatului, dacă nu promotori, cel puțin *collaborateurs du projet de la Reine et vendus à la Russie*.

---

[4] S.A.N.I.C., colecția Microfilme, Italia, rola 22, c. 625-629; vezi și Rudolf Dinu, Ion Bulei, *35 anni di relazioni italo-romene, 1879-1914. Documenti diplomatici italiani*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 287-294.

Presa, de asemenea, indiferent de partid și de nuanță, a proslăvit decizia luată și, pentru a o confirma, în ziarele oficioase de azi se anunță plecarea Prințului moștenitor în străinătate, care va avea loc poimâine.

Dar dacă pericolul real a fost înlăturat, eventualitatea unor dificultăți și complicații încă nu a dispărut. Am putea asista la încăpățânarea Prințului de a se căsători cu domnișoara Văcărescu (în care nu cred) și la amenințările Reginei de a abandona România, în cazul în care ar fi lipsită de compania domnișoarei sale de onoare preferate.

În primul caz, obstacolul ar fi ușor depășit prin proclamarea Principelui Carol (ultimul frate al Prințului Ferdinand) ca succesor la tron; în al doilea (oricum dorit de toți, datorită pierderii facultăților mintale de către Augusta Doamnă) ar fi de deplâns deprimarea Regelui, model pentru soți și milos peste măsură.

În orice caz, ar fi de dorit, pentru un motiv sau altul, renunțarea Prințului Ferdinand la drepturile de moștenire, întrucât impresia publicului despre ușurința sa și despre neglijarea dorințelor națiunii este foarte vie; și nici nu se va șterge curând.

Se speră de către toți că domnul Văcărescu, așteptat aici peste două sau trei zile, va contribui cu autoritatea sa paternă la a ușura rezolvarea lamentabilului incident, luând-o la el pe fiica sa.

Am avut onoarea să rezum ieri telegrafic prezentul raport"[5].

Referitor la proiectul mariajului prințului moștenitor cu domnișoara Văcărescu, fiica Ministrului român la Roma, Ion Văcărescu, Francesco Curtopassi trimitea un amplu raport la 9 iulie 1891: „După ce Ministerul s-a pronunțat în mod categoric împotriva proiectului Reginei de a uni prin căsătorie pe Prințul moștenitor cu domnișoara Văcărescu și în timp ce erau în toi pasionatele și indiscretele comentarii ale publicului și ale presei, generalul Florescu, Președintele Consiliului, de acord cu colegii săi și fără știrea Regelui, trimitea la Sigmaringen o persoană de încredere, încredințându-i o scrisoare pentru Alteța Sa Principele Leopold.

Purtătorul misivei era însărcinat să exagereze verbal motivele și considerațiile conținute în aceasta și care au determinat Cabinetul să se opună mai sus prezentatei căsătorii și să facă, prin urmare, pe Alteța Sa să înțeleagă necesitatea de a nu mai amâna alegerea unei soții de sânge Regal pentru Prințul Ferdinand.

Trimisul ministerial s-a întors alaltăieri la București, aducând o scrisoare prin care Principele Leopold, după ce i-a mulțumit cu efuziune generalului Florescu pentru energia consumată *pour le plus grand bonheur de la Roumanie et du Prince Royal*, îi promite formal că nu îl va lăsa pe acesta din urmă să se întoarcă în patria de adopțiune fără să fie însurat sau cel puțin logodit oficial.

---

[5] S.A.N.I.C., colecția Microfilme, Italia, rola 22, c. 630-638; vezi și Rudolf Dinu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 287-294.

Regina, deocamdată, înfrântă, dar nu resemnată, pare dispusă să plece în Germania și insistă să o ia cu sine pe domnișoara Văcărescu; Regele și Consilierii săi i se vor opune, dar nu știu dacă vor reuși în fața voinței tenace a Augustei Doamne, afară dacă se va conveni ca domnul Văcărescu, încă la Viena, să o ia la el pe fiica sa atunci când aceasta va ajunge în respectivul oraș.

Oricum ar fi, starea mintală a Reginei generează serioase preocupări și trista eventualitate a unei complete dispariții a rațiunii nu este încă exclusă"[6].

Numeroasele rapoarte și telegrame trimise de Contele Curtopassi de la București către Centrala de la Roma s-au bucurat de un real interes în Cetatea Eternă, menținând relațiile diplomatice româno-italiene pe linia începută în 1859 de cavalerul Annibal Strambio, aceea de apropiere între două state latine surori.

---

[6] S.A.N.I.C., colecția Microfilme, Italia, rola 22, c. 638-646; vezi și Rudolf Dinu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 287-294.

DEZVOLTAREA TELEGRAFIEI MILITARE ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ

Rodica Păvălan

Apariția și dezvoltarea telegrafului în România a fost, de la început (deceniul șase al secolului al XIX-lea), legată fie de interese administrative, așa cum s-a întâmplat, în principal, în Transilvania, fie de nevoi militare, cum a fost cazul în Țara Românească și Moldova, în contextul Războiului Crimeii. Pe de altă parte, era foarte limpede că serviciile telegrafice civile, care deja până la Unirea Principatelor erau destul de extinse pe teritoriul acestora, puteau oricând să fie militarizate și folosite, atât pe timp de pace, în cazul manevrelor militare, cât și pe timp de război. Oricum, folosirea era pentru interese multiple, iar dezvoltarea unor telegrafe strict militare a fost anevoioasă și a apărut relativ târziu.

Se știe că Domnitorul Carol I a făcut mari eforturi pentru a scoate din cadrul armatei române principiile franceze după care aceasta se conducea și să introducă principiile armatei germane. Doar că problema telegrafului nu a avut prioritate[1].

În orice caz, încă înainte de Războiul de la 1877-1878, se pusese problema asigurării legăturii și conducerii trupelor pe câmpul de luptă, iar unul dintre oficianții superiori din Direcția Generală a Poștelor și Telegrafelor, Simion Periețeanu, afirma că: „după proviziuni și munițiuni necesitatea cea mai mult simțită a armatei în timp de război este comunicația telegrafică și poștală în diferite corpuri ce compun armata, precum și între aceste corpuri și restul țerei, adică cu familiile ostașilor și autoritățile superioare ale țerei"[2]. Ca model, Departamentul de Război a ales telegrafia din armata belgiană[3], unde a și trimis oameni pentru studiu și instruire, considerând-o mai aproape de specificul armatei noastre, deși erau binecunoscute și mijloacele telegrafice folosite de francezi și nemți în războiul franco-german de la 1870-1871[4].

Motivările prezentate în raportul ministrului secretar de stat la departamentul de război cu referire la necesitatea introducerii în armata noastră a telegrafiei militare, precum și modul concret în care s-a propus

---

[1] „Telegraful", în primii ani ai domniei lui Carol I, avusese și în sfera civilă o ușoară încetinire.

[2] Simion N. Perieteanu, *Amintiri din războiul 1877-1878 cu privire la serviciile de poștă și telegraf*, Ploiești, Institutul de Arte Grafice Progresul, 1909, p. 44.

[3] Gheorghe Enciu, *Poșta și telecomunicațiile din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 59.

[4] În războiul franco-german de la 1870-1871 s-a demonstrat clar că Franța, care dispunea de un singur batalion de telegrafie, a fost net depășită de comunicațiile din armata germană, în cadrul căreia activau 5 batalioane de telegrafie de campanie.

rezolvarea acestei probleme, au fost considerate de către conducerea treburilor statului ca juste, iar înființarea unei secții de telegrafiști militari de mare utilitate. Prin Înaltul Decret nr. 1 303 din 14 iulie 1873, s-a hotărât ca în organizarea batalionului de geniu să fie „încorporată" și secțiunea de telegrafiști militari[5], cu următoarea organizare: 1 șef de secție, 15 manipulatori, șefi de ateliere, sergenți sau caporali și 30 lucrători telegrafiști. Instrucția telegrafiștilor, care trebuiau să știe „a scrie și a citi cu înlesnire", urma să cuprindă probleme teoretice și practice. De pregătirea teoretică „se ocupau atât ofițerii de geniu cât și unii lucrători specialiști ai Direcției Poștelor și Telegrafelor; aceștia din urmă mai aveau sarcina să asigure desfășurarea instrucției de specialitate – exercițiile de manipulații a aparaturii telegrafice și transmiterea depeșelor – a ofițerilor, subofițerilor și caporalilor telegrafiști, pe toată durata cursurilor, de obicei 3 luni, care se desfășura la biroul central telegrafic din București. De menționat că participarea diferitelor categorii de telegrafiști militari la cursurile și stagiul de la organele Direcției Poștelor și Telegrafelor era posibilă numai după ce mai întâi depuneau jurământul prescris pentru funcționarii telegrafiști civili"[6].

În anii premergători Războiului pentru Independență, la instrucție participau, alături de regimentele de dorobanți, călărași sau artilerie, și companiile batalionului de geniu din care făceau parte telegrafiștii. Este consemnat faptul că la manevrele desfășurate în perioada 4-14 octombrie 1874 între Buzău și București au participat și secțiile de telegrafiști ale celor 4 companii de geniu. Acestea dispuneau de 5 trăsuri de telegraf de campanie, fiecare trăsură încadrată cu câte 2 sergenți, 2 caporali, 26 soldați, un birou telegrafic și 8 km cablu. Au primit sarcina realizării unor linii telegrafice și instalarea unor birouri telegrafice de campanie în zona de la nord-est de București, prin aceste mijloace asigurându-se legătura Marelui Cartier General, instalat la Drăgănești, cu grupările participante, precum și cu Ministerul de Război din București. În total, telegrafiștii au avut de construit aproape 32 km traseu de cablu, în majoritate îngropat[7]. O mică parte din linii s-a întins pe stâlpii de telegraf din rețeaua permanentă existentă în zonă, în condițiuni meteorologice dintre cele mai nefavorabile. Cu toate acestea, la bilanțul care a avut loc la terminarea manevrelor, subunitățile de telegrafiști au fost apreciate că „s-au achitat în condiții satisfăcătoare de misiunile încredințate".

În primăvara anului 1877, când armata română a fost mobilizată, s-a pus accent și pe companiile de geniu în cadrul cărora activau telegrafiștii. Cea mai mare parte a lor a fost concentrată către Oltenia, zona de unde se preconiza să înceapă operațiunile militare. S-a făcut apel la funcționarii telegrafo-poștali din viața civilă pentru a merge de bunăvoie și a se încadra la oficiile telegrafice

---

[5] Gheorghe Enciu, *op. cit.*, p. 61.

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 65.

militare în curs de înființare și care în curând au și apărut: Băilești (2 mai), Galicea Mare și Moțăței (25 mai), Cetate și Poiana Mare (30 mai), acestea fiind și principalele zone în care se concentraseră deja trupele române. Majoritatea lucrărilor s-au desfășurat sub conducerea oficianților superiori de la oficiile din Craiova și Calafat[8], ceea ce demonstra că deja cadrele de aici dobândiseră ceva experiență. De asemenea, compania de telegrafie din cadrul Diviziei 1 comandată de colonelul Cerchez a realizat un mare număr de linii și a instalat mai multe oficii telegrafice. Această companie era compusă din 40 de telegrafiști și avea în dotare 3 trăsuri telegrafice de campanie. Numărul corespondențelor pe liniile nou amenajate era adesea peste posibilitatea acestora. „Era atât de multă corespondență telegrafică între Calafat, Craiova, București – spunea un funcționar al poștei care lucra în această zonă – că nici nu era chip să se poată termina, deși lucram ziua și noaptea; dimineața tot mai rămâneau multe telegrame neexpediate, mai ales că între Calafat și Craiova nu era decât un singur fir telegrafic pe care trebuia să lucrăm opt oficii, care mai de care încărcat cu corespondențe telegrafice..."[9].

Odată cu trecerea trupelor rusești în Bulgaria, și ca urmare a unor insuccese ale acestora la flancul drept, Marele duce Nicolae, comandantul armatelor ruse ce operau la sud de Dunăre, a solicitat printr-o telegramă adresată la 19 iulie 1877 domnitorului Carol să treacă Dunărea pentru a-i veni în ajutor. Primele unități ale armatei române au trecut Dunărea și au luat în primire paza podului de vase Zimnicea[10]. Treptat au înaintat spre sud, pe diferite zone și din acel moment a apărut nevoia atât a comunicării între acestea, pe teatrele de operațiuni, cât și legătura cu comandamentul din țară. Pentru fondurile necesare realizării liniilor și amplasării instalațiilor telegrafice domnitorul Carol a semnat, chiar la Corabia, Înaltul Decret nr. 1 765 din 19 august 1877, care prevedea că: „se deschide pe seama ministerului de resbel un credit extraordinar de lei 20 000, asupra exercițiului 1877, pentru instalare de linii telegrafice absolut necesare operațiunilor armatei"[11].

La sud de Dunăre, secțiile de telegrafie construiau linii și instalau posturi telegrafice și poștale, dar totodată primeau sarcini și participau, împreună cu celelalte subunități din companiile de geniu din care făceau parte, și la lucrări cu caracter genistic – cazuri nu puține, mai ales la asaltul Griviței și Plevnei –

---

[8] Lelius Mândroiu, Vasile Petrișor, *Calafat – trepte de istorie*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1978, p. 78.

[9] Simion Perieteanu, *op. cit.*, p. 7.

[10] *** *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 239. Textul telegramei este următorul: *„Les Turcs ayant amasse les plus grandes masses a Plevna, nous abiment. Prie de faire fusion, demonstration et, si posible, passagedu Danube que Tu desires faire. Entre le Jiul et Corabia cette demonstration est indispensable pour faciliter mes mouvements"*.

[11] „Monitorul Oficial", nr. 23, 31 octombrie 1877.

care le creau destule greutăți pe linia îndeplinirii sarcinilor proprii. „Prima linie telegrafică la sud de Dunăre s-a realizat de către telegrafiștii Companiei 4, între punctul de trecere de la Corabia și batalionul comandat de maiorul Ene, din Regimentul 6 dorobanți, care asigura paza podului, în ziua de 21 august 1877; era o legătură locală, cu caracter temporar, dar foarte necesară atât pentru serviciul de pază cât, mai ales, pentru coordonarea coloanelor ce se deplasau pe podul de vase în Bulgaria. Asigurarea legăturilor marilor unități din compunerea Armatei române de operațiuni participantă la încercuirea Plevnei s-a realizat de către secțiunile de telegrafiști din companiile 2, 3 și 4 geniu; acestea au executat unele lucrări de construcții linii telegrafice, în general reduse, deoarece marea majoritate a mijloacelor trupelor și ale zonei erau folosite pentru asigurarea legăturii Marelui cartier al Armatei de vest cu punctul de comandă al armatei române, legătură care consuma o mare cantitate de efective și materiale"[12]. Din analiza cercetătorului Nicolae Enciu rezultă că, în general, nu s-a lucrat în mod organizat; telegrafiștii și poștașii erau solicitați acolo unde, când și pentru cine apăreau nevoi, în limita posibilităților materiale pe care le aveau și într-o idee care nu întotdeauna era clar conturată; una din cauzele acestei stări de lucruri, obiectivă într-o oarecare măsură, a constituit-o numărul redus de secțiuni de telegrafiști destinate Armatei de operațiuni, subunități care erau nevoite să acționeze și să fie mutate dintr-un loc în altul, să execute sarcini care le depășeau de cele mai multe ori capacitatea; dar tot atât de evident este faptul că nu exista încă o concepție clară asupra modului de întrebuințare a telegrafiei, de realizare a sistemului de legătură în general, mai ales în condițiile când structura secțiunilor de telegrafie militară era și ea deficitară. Aceste neajunsuri și greutăți au fost învinse însă de telegrafiștii militari, prin eforturi suplimentare deosebite, dând dovadă de capacitate de adaptare la condițiile războiului, de ingeniozitate, putere de muncă și spirit de sacrificiu.

Mai trebuie ținut cont și de faptul că nu tot ceea ce executau telegrafiștii rămânea bun executat. Uneori nici nu apucau să termine de lucru într-o parte, că și apăreau distrugeri provocate de inamic în altă parte. Iar asta nu numai pe teritoriul Bulgariei. Bombardamentele de artilerie turcești, pornite de peste Dunăre, din Vidin, asupra teritoriului nostru, au continuat la intervale de timp mai mari sau mai mici, afectând și liniile telegrafice. Această situație a dat de lucru specialiștilor – civili și militari – care au trebuit să patruleze tot timpul pe traseele cele mai afectate, să repare sau să consolideze, mai ales liniile paralele cu Dunărea, care asigurau legăturile Marelui Cartier General de la Poiana Mare, precum și conducerea focului bateriilor de artilerie românești.

Dintre numeroasele bombardamente turcești efectuate asupra Calafatului, în cea mai mare parte evacuat între timp, și a împrejurimilor acestuia, se pare că cel cu efecte mai mari a avut loc în cursul zilei de 12 august 1877 când un

[12] Gheorghe Enciu, *op. cit.*, p. 74.

mare număr de case din oraș au fost distruse sau incendiate. Printre obiectivele vizate cu prilejul acestui bombardament au fost, după descrierea unor martori oculari, oficiul telegrafo-poștal și postul de observare din clopotnița Bisericii Grecești din Calafat, biserică foarte înaltă, care se găsea pe o poziție dominantă din oraș, de unde se conducea focul artileriei românești printr-o linie telegrafică. Ploaia de obuze a lovit în plin partea cea mai înaltă a bisericii. În raportul întocmit de comandantul artileriei orașului se arată: „17 lovituri au fost îndreptate asupra Bisericii Grecești, unde se găsea ofițerul observator și stația telegrafică; un obuz a lovit ușa bisericii, a intrat înăuntru, a explodat și a sfărâmat ornamentele; un altul a pătruns în acoperiș, un al treilea a lovit turnul. În urma acestora, ofițerul nu mai putea face observații din cauza zgomotului și a norului de pulbere. Un al patrulea obuz pătrunde prin fereastra din fața bisericii, rupând grilele, face explozie în interior dărâmând și lovind mai multe părți din interior, un al cincilea lovește turnul din mijloc trecând prin ferestrele pe care le scoate din zidărie și, în fine, al șaselea cade înăuntrul bisericii, rupând sârmele conductoare și aparatele. Din acest moment, atât ofițerul cât și telegrafiștii geniului au fost siliți a părăsi biserica și a se adăposti mai înapoi și în lături după un mal de pământ..."[13].

Pe fondul evenimentelor care erau în plină desfășurare, chiar înainte de căderea Plevnei, telegrafia militară a început să fie privită cu mai multă atenție și preocupare. Conducerea armatei și-a dat seama, din ce în ce mai mult de importanța pe care o avea telegraful în asigurarea comunicațiilor, ca și de existența unor neajunsuri care au dus la întreruperi frecvente ale legăturilor, mai ales pe teritoriul de la sud de Dunăre. S-a observat că aceste întreruperi erau determinate atât de structura organizatorică cât și de modul de întrebuințare în luptă a subunităților de telegrafiști. De aceea, conducerea superioară a armatei, la sugestiile unor specialiști, a considerat, pe bună dreptate, că trebuia adoptat un alt mod de organizare, pentru îmbunătățirea urgentă a funcționării telegrafiei militare. Soluția pusă în aplicare prevedea întrunirea secțiilor de telegrafiști existente în cadrul celor patru companii de geniu, într-o companie specializată de telegrafie. În scurt timp a fost întocmit proiectul de decret în care ministrul de Război ad-interim al României, I.C. Brătianu, arăta că „în împrejurările actuale, simțindu-se necesitatea imperioasă ca cele 4 secțiuni de telegrafie din batalionul de geniu să fie întrunite și să se administreze ca o companie în parte" și, ca urmare a propunerii făcute, s-a adoptat Înaltul Decret nr. 1 957 semnat de domnitorul Carol la Cartierul General al armatei române din Pordim (Bulgaria) în ziua de 19 octombrie 1877, prin care se hotăra înființarea companiei specializate de telegrafie[14]. Această dată reprezintă un moment de mare importanță și semnificativ în istoria dezvoltării armei transmisiunilor, apariția companiei de telegrafie fiind

[13] Alexandru Pârvan, *Biserica Grecească din Calafat „Izvorul Tămăduirii"*, Calafat, f. a.
[14] „Monitorul oastei", nr. 25, 20 noiembrie 1877, apud Gheorghe Enciu, *op. cit.*, p. 80.

urmarea unor necesități de legătură ivite, mai ales în ultima parte a Războiului de Independență, la sud de Dunăre. Noua subunitate, denumită Compania 6 telegrafie, avea un efectiv de 4 ofițeri și 207 trupă – din care 24 manipulanți – precum și 61 cai, 8 trăsuri de stațiune[15] și 4 trăsuri de material. Din punct de vedere organizatoric, aceste efective și mijloace se grupau în trei servicii – serviciul de linie, serviciul stațiunilor și serviciul trenului[16] –, ceea ce constituie de fapt o noutate pe linia diversificării însăși a specialității de telegrafist.

La 24 decembrie 1877 a fost creată și prima linie telegrafică subfluvială din zonă, prin instalarea unui cablu subacvatic între localitatea românească Rast și localitatea Lom Palanca din Bulgaria[17].

Cu toate dificultățile întâmpinate, legate de dotarea tehnică sau de numărul mic al telegrafiștilor, comunicația telegrafică a fost de o mare importanță în timpul Războiului pentru Independență. După Pacea de la San Stefano (19 februarie 1878) și întoarcerea trupelor în țară, construcțiile telegrafice de campanie au fost recuperate și folosite pe parcursul de retragere, iar după Congresul de la Berlin (1 iulie 1878) Compania 6 de Telegrafie s-a instalat la Târgoviște. Deși a fost, din păcate, desființată la 5 octombrie 1878, după câțiva ani eforturile organizatorice și de dotare tehnică vor fi reluate și amplificate.

---

[15] Trăsurile de stațiune erau acelea care purtau pe ele aparatura de transmisie și care erau special amenajate, spre deosebire de cele pentru transport materiale.

[16] Gheorghe Enciu, *op. cit.*, p. 80.

[17] *Ibidem*, p. 81. De notat că încă un asemenea cablu avea să fie instalat curând și între localitățile Bechet și Rahova (Oreahovo).

ASPIRAȚIILE NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR ȘI INTERESELE MARILOR PUTERI

Corneliu-Mihail Lungu

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale veacului al XX-lea au consemnat, iar rapoartele diplomatice și documentele oficiale ale cabinetelor europene demonstrează, afirmarea deplină a luptei naționale a românilor ce avea drept obiectiv major desăvârșirea unității statale.

Din nefericire, Congresul de la Berlin din 1878 nu a reușit să limiteze contradicțiile dintre marile puteri, iar constituirea celor două blocuri politico-militare a contribuit la amplificarea conflictelor dintre membrii taberelor și sateliții lor.

Jucând un rol extrem de important din punct de vedere strategic, militar, economic și datorită așezării geografice și, nu în ultimul rând, menirii sale în sistemul geopolitic sud-est european, România a fost permanent în atenția imperiilor din jurul său, precum și a celorlalte puteri. Mai mult decât atât, ambele blocuri politico-militare au încercat să atragă România, urmărind să exploateze la maximum dorința Românilor de a-și dobândi, mai întâi, independența apoi să-și desăvârșească unitatea statală.

Compromisurile făcute, dar, mai cu seamă condițiile dure impuse recunoașterii Independenței de Stat – cu toate că ea fusese cucerită pe câmpul de luptă – au demonstrat că marile puteri nu urmăreau în realitate decât culpabilizarea României și determinarea ei de a accepta „binefacerile" venite din partea celor ce le hotărau și le impuneau în funcție de interesele lor.

După recunoașterea diplomatică a Independenței de Stat de către marile puteri și proclamarea Regatului, devenise o necesitate obiectivă realizarea țelului major al existenței românilor: desăvârșirea unității naționale.

Era o problemă afirmată pe plan european, devenită realitate recunoscută până și de maghiari, cei mai înverșunați dușmani ai promovării ideii respective.

Pentru a demonstra și argumenta asemenea realități este suficient să apelăm la memoria documentelor vremii, provenite din diverse arhive străine[1]. O primă mărturie aparține contelui Gustav Kálnoky, care într-un Memoriu din anul 1881, referindu-se la problema naționalităților din anacronica monarhie dualistă, recunoștea: „Capacitatea de dezvoltare culturală, în sensul ideilor de stat modern nu poate fi contestată neamului românesc. Punerea în funcțiune a spiritului său național a dus la întemeierea – și după toate aprecierile, la o întemeiere durabilă – a unui stat, desigur nu ireproșabil, dar absolut plin de viață și de eficiență".

---

[1] Sursele documentare citate în materialul de față se regăsesc în „Colecția de Microfilme" a Arhivelor Naționale și provin din arhivele germane, austriece și belgiene.

La fel de edificator poate fi socotit raportul ataşatului diplomatic de pe lângă Legaţia austro-ungară la Bucureşti, care concluziona la 1 noiembrie 1897 că: „poporul român din Ungaria şi în special intelectualii săi, care poartă în inimă un interes viu pentru «ideea romanica» este nemulţumit de soarta sa, nu încape nici o îndoială".

În opinia noastră, edificatoare sunt şi documentele care scot în evidenţă caracterul luptei românilor din provinciile istorice aflate sub dominaţia străină. Din acest punct de vedere bogată în informaţii este Colecţia de documente „Consuli austrieci" de unde rezultă că „Mişcarea română nu este în niciun caz o ficţiune alimentată de câţiva agitatori, ci poartă caracterul unui curent natural, agresiv, bine organizat.

Problema română nu a fost adusă din afară. Ea există fiindcă a creat-o istoria. Şi ceea ce este mai evident e că ea a prins rădăcini mult prea adânci pentru a mai avea nevoie de un sprijin din afară. Mişcarea ar exista chiar şi fără România".

În ajunul şi în timpul primei conflagraţii mondiale, atât Puterile Centrale, cât şi cele din cadrul Antantei au recurs la presiuni, ameninţări, imixtiuni în treburile interne şi chiar la politică de forţă, mai cu seamă atunci când românii susţineau drepturile legitime asupra teritoriilor lor aflate sub dominaţie străină. Mărturie în acest sens poate sta un raport diplomatic, din 7 aprilie 1914, provenit de la ministrul Belgiei acreditat la Berlin, referitor la poziţia Germaniei şi a Rusiei, două dintre puterile cu interese mari în România, atât din punct de vedere economic cât şi sub aspect militar. După cum remarca diplomatul belgian, presa şi lumea politică din Berlin erau preocupate mult de România şi de orientarea politicii sale externe.

Din acest ultim punct de vedere, cea mai dezbătută problemă, transformată în dilemă, viza dacă România va abandona tabăra Triplei Alianţe pentru a trece în cea a Triplei Înţelegeri. Temerile Puterilor Centrale erau cu atât mai justificate pentru că revendicările românilor vizau în mod special teritoriile istorice aflate sub dominaţia monarhiei dualiste.

În ceea ce priveşte satisfacerea cererilor legitime ale României, situaţia nu era clară şi nici promiţătoare. Acest lucru se datora faptului că fiecare dintre cele două tabere susţinea obţinerea teritoriilor revendicate, dar numai pe acelea ce se aflau în stăpânirea celeilalte grupări. Mai mult decât atât, în momentele critice, când avea nevoie de sprijin militar România a fost abandonată de către marile puteri şi chiar lăsată în voia soartei. Drept urmare, ţara a ajuns în pragul dezastrului fiind ameninţată cu dezmembrarea teritorială şi pierderea identităţii naţionale.

O asemenea realitate, adevărată dramă a poporului român este ilustrată de numeroase documente de arhivă, cum este şi cazul Memoriului corespondentului de presă al S.U.A., care, la 7 septembrie 1917, relata că nu mai întâlnise „niciodată în paginile istoriei ca o ţară sa fi fost vreodată, prin forţa

împrejurărilor și influențe externe forțată să intre în război, ruinată și părăsită într-o astfel de situație fără ieșire".

Rolul strategic în sistemul geopolitic sud-est european și balcanic era, însă, atât de important încât făcea ca integritatea statală a României să devină determinantă nu numai pentru existența ei ca națiie, dar și pentru evoluția viitoare a Europei, inclusiv soarta Uniunii Europene de astăzi.

Din nou, în sprijinul și argumentarea unor asemenea idei vom apela tot la memoria documentelor de arhivă, de data aceasta fiind vorba de NOTA ambasadorului Austro-Ungariei la Constantinopol, înaintată ministrului de externe, Ottokar Czernin, la 13/26 februarie 1918. Principala concluzie oferită de document se referă la rolul și importanța covârșitoare din punct de vedere strategic a României, a cărei integritate teritorială trebuia păstrată, întrucât reprezenta – conform aprecierii autorului NOTEI – un „bastion principal împotriva pătrunderii Imperiului țarist spre Bizanț".

Rivalitatea dintre marile imperii și disperarea pentru menținerea stăpânirii lor asupra unor teritorii străine, au constituit principalele obstacole în realizarea aspirațiilor poporului român, întrucât – după cum rezultă din același document – se miza „pe decăderea Austro-Ungariei, dar niciodată pe descompunerea Rusiei", fapt pentru care atenția era îndreptată mai mult spre Transilvania și în mai mică măsură spre Basarabia.

La toate aceste considerații se adăugau pretențiile Bulgariei asupra Dobrogei, ceea ce pentru România reprezentau altă problemă cu implicații multiple.

În acest sens, edificatoare sunt aprecierile regelui Ferdinand I și ale lui Ion I.C. Brătianu, care considerau că Dobrogea reprezenta plămânul țării, iar luarea ei însemna tăierea mersului „vital al României, căci țara nu poate respira fără portul Constanța".

Asupra principalei concluzii care susținea necesitatea menținerii integrității României se impune să stăruim, deoarece – în opinia noastră – ea este de mare actualitate și în prezent. În primul rând pentru configurația țării amenințată de destrămare teritorială prin autonomizarea unor regiuni pe pretinse criterii etnice, care nu au nimic comun cu principiile dreptului internațional și nici cu cele ale istorismului.

Tocmai de aceea socotim că a venit vremea ca cei în mâinile cărora sunt destinele țării să studieze trecutul, bazat pe mărturiile documentelor de arhivă și să învețe din lecțiile oferite de ISTORIE.

În al doilea rând integritatea și unitatea teritorială ale României sunt de actualitate și pentru Uniunea Europeană care are nevoie mai mult ca oricând de un **bastion**, de un **pinten**, de o **pavăză** la fruntariile sud-estice ale continentului, întrucât, chiar dacă nu putem vorbi de o Rusie țaristă, ori de o Rusie Sovietică, în mod cert avem de-a face cu tendințe vădite de refacere a unui vechi Imperiu a cărui culoare nu mai contează.

REINTEGRAREA DOBROGEI LA STATUL ROMÂN (14 NOIEMBRIE 1878). PERENITATE ROMÂNEASCĂ ŞI INTERFERENŢE ETNOLINGVISTICE ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN

Stoica Lascu

După cum este bine cunoscut, la capătul a patru săptămâni de dezbateri, Marile Puteri semnează, la 1/13 iulie 1878, Tratatul de Pace de la Berlin[1]. Documentul atesta, în ceea ce ne priveşte, recunoaşterea Independenţei şi confirma Reintegrarea Dobrogei la Statul Român; respectiv, potrivit art. 46, Delta Dunării, Insula Şerpilor şi sangeacul Tulcea sunt „réunis à la Roumanie", ea mai primind, totodată, şi sudul Dobrogei, până la o linie ce delimitează şi astăzi graniţa româno-bulgară[2]. (În acelaşi timp, însă, art. 45 impunea proaspătului independent stat „retrocedarea către M.S. Împăratul Rusiei a părţii din ţinutul Basarabiei, dezlipită de la Rusia în urma Tratatului de Pace de la Paris, din 1856", respectiv a judeţelor Cahul, Bolgrad şi Ismail.)

Opinia publică românească, mulţi parlamentari erau, pe bună dreptate, îngrijoraţi de pierderea celor trei judeţe sud-basarabene, motiv pentru care erau reticenţi în privinţa recuperării Dobrogei[3]; după semnarea Tratatului de Pace însă, se produce o benefică schimbare de optică, informaţiile asupra acestei vechi părţi a pământului românesc contribuind şi ele la o mai bună cunoaştere a realităţilor de dincolo de Dunăre: „Astfel fiind faptele, nu credem alta nimic oportun decât de a ne privi Dobrogea ca proprietatea noastră şi a ne cugeta la ce avem de făcut, spre a trage din această proprietate toate foloasele legitime şi mai cu semă, a căuta să facem mulţumiţi pe locuitorii de numeroase

---

[1] Pe larg – Sorin Liviu Damean, *România şi Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. [Cuvânt înainte de Prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu], Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2005 /394 pp./.

[2] *Tractatul de Pace de la Berlin încheiat în 13 Iulie 1878* (După textul original), Iaşi, Tipografia Th. Balassan, 18 Iulie 1878, p. 39; în „Traducţiunea Ministerului Afacerilor Străine": „se vor uni cu România" – *Tractatul de Berlin urmat de Protocolele Congresului precum şi de Charta Basarabiei române a Deltei Dunării şi a Dobrogei*, Bucuresci, Imprimeria Statului, 1878, p. 10. Vezi traducerea: „sunt întrupate cu România", în – *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă*, vol. IX, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955, p. 382-383 (doc. nr. 766); traducere preluată şi în – Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul de român unitar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 309.

[3] Vezi – Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea. 1879-1909. Drepturi politice fără libertăţi*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & C-ie,1910, p. 18-33; C.C. Giurescu, *Din istoria nouă a Dobrogei* (Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu), Bucureşti, „Cartea Românească, 1928, p. 62-70. Vezi şi broşura editată de autorităţile bulgare de ocupaţie, reţinând texte, fragmentate, convenabile propagandistic – *Témoignages roumains sur la Question de la Dobroudja*, Bucarest, f.e., 1918 /44 pp./.

naționalități, care impoporează această țară și a-i înfrăți cu noi", scria geograful *Grigore Cobălcescu* la 4 august 1878[4]. Este, din câte cunoaștem, primul articol, din presa noastră din acea perioadă, cu caracter de sinteză asupra Dobrogei, „o țară foarte avută și cu resurse imense", care vine „să completeze România actuală".

Profesorul de la Universitatea ieșeană consideră, pe bună dreptate, că, acum, după decizia de la Congresul de Pace, „orice rezervă în primirea faptului îndeplinit ar fi o mare greșeală politică, căci, adică nu ne-ar aduce complicațiuni funeste, ne-ar pune, cel puțin, într-o pozițiune delicată față de Rusia, făcându-i o amenințare permanentă, care ne-ar lipsi de concursul ce ea ar putea a ne da în numeroasele interese care ne pot privi în viitor". (Este – grija pentru a întreține relații bune cu Imperiul Rus – o aserțiune care va fi reluată deseori în presa dobrogeană[5], după cum și prim-ministrul Ion C. Brătianu avea să o evidențieze în discursul de la Senat, la 28 septembrie 1878, pledând, totodată, asupra drepturilor noastre istorice asupra Dobrogei: „Desfid să vină oricine cu un singur document, ca să probeze că Dobrogea a făcut parte din statul Bulgariei. Turcia a venit la începutul sec. al 15-lea de a luat-o de la noi cu sabia și acum când s-a luat de la Turcia înapoi, s-a luat iarăși cu ajutorul brațului României. Să nu ni se zică dar că Dobrogea a fost a Bulgariei; *noi am posedat-o cu sângele nostru, am pierdut-o cu sabia și acum s-a reîntors la noi iarăși cu sabia!* /subl.n./"[6].)

Grigore Cobălcescu prezintă, pe larg, cu multe amănunte, situația geografică și geologică a Dobrogei – amintește și de un râu cu numele de *Românul*! –, prezintă bogățiile naturale (mai ales păduri), arată care sunt naționalitățile respective, nominalizează cele 20 de târguri, precizând și numărul satelor (270). Clarvăzător, el pledează pentru construirea – „absolută necesitate" – a unui pod peste Dunăre, care să permită racordarea căilor ferate din restul țării cu calea ferată dintre Constanța și Cernavodă, aceasta urmând a „fi marea arteră a comerțului și a civilizațiunei române peste Dunăre". Pentru îndeplinirea operei de racordare a Dobrogei la Statul Român, este nevoie, însă, de „funcționari de-o moralitate exemplară și de o capacitate probată. Abaterile lor ar fi niște crime naționale; *însă partidele noastre au obiceiul de a face din incapacități geniuri, și din criminali martiri și eroi, iar cei cu moralitate și cu*

---

[4] G. Cobălcescu, *Considerațiuni asupra Dobrogei*, în „Steaua României", II, nr. 167 bis, 4 august 1878, p. 1-2 – apud Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I (*1878-1916*) (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. *Bibliotheca Tomitana* II), f.e., Constanța, 1999, p. 73 (doc. nr. 1) [republicat, cu: *Argument* Gh. Buzatu, Iași, TipoMoldova (Colecția *Opera Omnia*), 2012].

[5] *Ibidem*, doc. nr. 154, 269, 366, 371-373, 429, 430.

[6] Ion C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, publicate de N. Georgescu-Tistu (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu), vol. IV (*1 Mai 1878 – 30 Aprilie 1879*), București, „Cartea Românească", 1932, p. 103.

capacitate monștri și nulități (subl.n.). Întru aceasta – *concluzionează cu pesimism savantul român, nu fără ca, în anii următori, mai ales în ceea ce privește venalitatea unor funcționari, să nu i se confirme această atenționare* – constă frica noastră cea mai cumplită"[7]. Cunoștințele asupra Dobrogei sunt completate, în luna decembrie 1878, cu informațiile conținute într-o scrisoare a inginerului englez John Barkley, bun cunoscător al regiunii, în mod nemijlocit – spre deosebire de considerațiile livrești ale profesorului Cobălcescu –, el fiind conducătorul tehnic al companiei engleze care, după 1858, a construit calea ferată Constanța-Cernavodă și a efectuat un început de modernizare a Portului Constanța. Redacția „Românului" apreciază, de altfel, însemnătatea informațiilor furnizate de inginerul englez, arătând cititorului român că „Din toate informațiunile pe care le-am avut până astăzi asupra acestei noi posesiuni a României, *acelea ce ni le dă epistola d-lui Barkley sunt fără comparare cele mai însemnate* (subl.n.)". Astfel, el detaliază chestiunea construirii unei căi navigabile între Dunăre și Marea Neagră, considerată ca neviabilă în acel moment, atât din punct de vedere economico-financiar, cât și tehnic; în schimb, pledează pentru dezvoltarea Portului Constanța, văzut, în viitor, drept „cel mai frumos și cel mai căutat al Mării Negre, de unde productele României și ale Austriei orientale s-ar răspândi în lumea întreagă", este prezentată situația localității Constanța, care, „Așa cum e astăzi, nu merită deloc numele de oraș. Casele sunt în cea mai mare mici și așezate neregulat. Poporațiunea era înainte de rezbel cam de 5 000 locuitori. Apa din puțuri se află mai jos decât nivelul mării, ceea ce îi dă un gust neplăcut"; de asemenea, bunul cunoscător al Dobrogei arată și necesitatea construirii unui pod peste Dunăre, apreciind că „n-ar fi nici o greutate tehnică serioasă"; în sfârșit, cel căruia îi este „foarte familiară Constanța și Dobrogea", datorită „numărului anilor care i-am petrecut acolo", inserează și utile informații asupra compoziției geologice și a bogățiilor solului dobrogean, a climei regiunii, considerată sănătoasă, mai ales în zonele apropiate de coasta Mării Negre, atenuând zvonistica vehiculată de unii politicieni care vedeau în teritoriul dobrogean doar mlaștini dătătoare de boli, furnizând insecuritate și greutăți economice României[8].

---

[7] G. Cobălcescu, *op. cit.*

[8] Vezi, în acest sens, opiniile, marcate de o obtuzitate geopolitică crasă și lipsite de o viziune asupra interesului național, ale unui deputat de Romanați; ele sunt exhibate public într-o carte în care se pronunță net împotriva primirii Dobrogei: „Pentru că coprinsul acesta fiind un pământ mlăștinos, în care frigurile sunt endemice, va trebui supusă la chestiuni de însănătoșire: canaluri, căi ferate, plantații ale căror cheltuieli ar fi cu mult mai presus de mijloacele financiare ale țării noastre, și în disproporție colosală cu foloasele reale ce am putea trage din sacrificiile ce am face. Pentru că România nefiind în stare a face asemenea sacrificii (realitatea în deceniile ce au urmat după 1878 a demonstrat exact contrariul! – n.n.), Dobrogea, din cauza climei sale insalubre, va fi un mormânt totdeauna deschis pentru oștenii și funcționarii noștri ce se vor trimite acolo" – N.B. Locusteanu/Locusténu, Representante collegiului II de Romanați în

La rândul său, poetului național și publicistului de excepție care a fost Mihai Eminescu – fervent apărător al drepturilor noastre asupra celor trei județe sud-basarabene, cedate, prin hotărârea Marilor Puteri, Rusiei –, îi apare ca firească revenirea Dobrogei în cadrul statal românesc, în virtutea dreptului nostru istoric; pentru el este fără putință de tăgadă că, „întru cât poate fi vorba de drept istoric, continuarea Deltei de pe malul drept al Dunării, adică *Dobrogea, e o dependență naturală a Țării Românești* (subl.n.), care a și fost Țării Românești curând după întemeierea acestui principat"[9]. Cu alt prilej, tot în coloanele „Timpului", el revenea, prin evidențierea argumentelor istorice, la „dreptul istoric" asupra Dobrogei: „Asanizii au avut-o, dar Asanizii erau, precum se știe, foarte buni români. Etnologicește este o țară locuită de români, tătari și turci. *Din punct de vedere istoric dreptul nostru istoric asupra Dobrogei este incontestabil* (subl.n.). Romană în vremea împăratului August, loc de exil al poetului Ovidiu, bizantină în urmă, trecând de la Asanizi la Țara Românească, *ea a rămas a Țării Românești, până ce ne-a fost luată de turci, și de nimeni altul* (subl.n.)"[10]. Eminescu relevă dimensiunea geopolitică europeană circumstanțiată „adăugirii la pământul strămoșesc a ținuturilor de peste Dunăre ale Dobrogei", interesele Marilor puteri Europene „reînnoind un mandat dat pe

---

Adunarea Legislativă/, *Dobrogea*, f.l. [București], Typographia Curții, propr. F. Göbl, f.a. [1879], p. 48. În schimb, fostul prim-ministru Nicolae Kretzulescu dovedea maturitate politică și clarviziune în proiectarea interesului național, pronunțându-se pentru acceptarea fără rezerve a Dobrogei, care, deși „cu toată vecinătatea ei, ne este mai puțin cunoscută, comparând însă pe hartă întinderea teritoriului acestei provincii cu întinderea celor trei județe din Basarabia, Dobrogea ne presintă o mai mare întindere"; totodată, el sesiza și importanța economică a noului teritoriu pentru Statul Român: „Dobrogea presintă un port foarte însemnat pe Dunăre, Tulcea, care sub o administrațiune inteligentă are un viitor din cele mai mari, și două porturi în Marea Neagră, Mangalia și Kiustendje, care astăzi năpăstuite de administrațiunea ineptă a turcilor, prin chiar compensațiunea bănească oferită de Rusia, s-ar fi putut îmbunătăți; tot din această compensațiune bănească, s-ar fi putut stabili cu înlesnire, paralel cu actuala cale ferată de la Cernavoda la Kustendje, un canal din cele mai avantajoase pentru comerciul țării" – Nicolae Kretzulescu, *Cugetări asupra retrocedării judecielor din Basarabia*, Bucuresci, Lito-Tipografia Curții, proprietar Carol Göbl, 1878, p. 9. Extrase mai largi din acești autori, precum și relevarea opiniilor din 1877-1878, ale lui Vasile Conta, Titu Maiorescu, Ion C. Brătianu – *Specificul vieții politice dobrogene, după 1878, în viziunea oamenilor de stat și începuturile activității partidelor la Constanța*, în Stoica Lascu, Constantin Vitanos (coord.), *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*. Volum dedicat Centenarului Școlii Normale „Constantin Brătescu" și aniversării a 115 ani de la Reintegrarea Dobrogei la Statul Român (Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu", Asociația Cultural-Istorică Dobrogeană „România de la Mare"), Constanța, f.e., 1993, p. 288-294.

[9] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. X, *Publicistică 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880 „Timpul"*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 72.

[10] *Ibidem*, p. 88.

tăcute prin Tratatul de la Paris, mandatul adică de-a păzi libertatea celei mai importante artere a negoțului răsăritean, nu atât prin puterea noastră proprie, pre cât prin lipsa de amestec a unei puteri mari, oricare ar fi aceea (era vizată, însă, Rusia – n.n.), a cărei preponderență ar deveni hotărâtoare prin posesiunea exclusivă a Gurilor Dunării"[11]. De aceea, pentru Mihai Eminescu era important modul, juridic și formal, prin care Dobrogea era reintegrată Statului Român, mai ales că „noi – precum am declarat-o solemn de la început – n-am întreprins un război de cucerire trecând Dunărea, ci am întins numai peste Dunăre acțiunea noastră defensivă"[12]. Ca o soluție, care să valideze „dreptul nostru istoric", pentru a fi și „consecuenți cu declarațiunea făcută la intrarea în luptă", scrupulosul și onestul ziarist de la „Timpul" (organ al Partidului Conservator, aflat în opoziție, de unde și radicalitatea opiniilor și conduitei generale a oficiosului) consideră că se impune – pentru a „armoniza o anexiune de teritoriu pe care de aproape 500 de ani am pierdut-o către turci" – primirea Dobrogei („afară de Delta Dunării și insulele, care sunt incontestabile ale noastre, căci sunt incontestabile ale noastre, căci ne-au fost hărăzite și prin Tratatul de la Paris și se țin de noi prin chiar natura teritoriului"), „numai *c-un titlu veritabil de drept, cu consimțământul populațiunilor* (subl.n.)"; iar consultarea, „prin plebiscist sau pe altă cale" era necesară, potrivit raționamentului eminescian, din punctul de vedere nu al justeții „dreptului istoric", ci al „moralității politice"; s-ar demonstra, prin aceasta, că între recuperarea Dobrogei și cedarea celor trei județe sud-basarabene nu este nici o legătură și, în plus România n-ar putea fi acuzată de anexiune, așa cum Marile Puteri sunt deseori: „Dar pentru un popor mic *e primejdios de a imita procedarea celor mari și singura sa tărie e dreptul, dreptul legătuit, întărit cu șapte peceți* (subl. n.)"[13]. Principial, Eminescu anticipa corolarul procesului istoric al Marii Uniri din 1918, când adunările cu caracter plebiscitar de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au votat, exprimând voința populară, Unirea cu Patria-Mamă; în 1878 însă, nu se impunea o atare consultare, cu atât mai mult cu cât Tratatul de la Berlin oferea, deja, cadrul juridic al reintegrării Dobrogei, Statul Român recurgând doar la consultarea, constituțională, a organismelor naționale proprii; de altfel, și opozanții conservatori sunt conștienți de această stare de fapt, atunci când, în dezbaterile parlamentare din septembrie 1878, declară că „Din punctul nostru de vedere nu voim să prejudiciem *întru nimic* chestia Dobrogei, ci voim

---

[11] *Ibidem*, p. 96.

[12] *Ibidem*.

[13] *Ibidem*; vezi și – Mihai Eminescu, *Basarabia – pământ românesc samavolnic răpit*. Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Saeculum I.O., 1997 /208 pp./.

ca țara să fie consultată asupra ei"[14]. Această consultare are loc, Parlamentul exprimându-și votul favorabil, în urma căruia „armata va ocupa Dobrogea, *devenită din nou parte din corpul României* (subl.n.)"[15].

Recuperarea de către Statul Român, în noiembrie 1878, a spațiului de etnogeneză carpato-danubiano-pontic a fost receptată, dintr-un început, ca o justă reparație moral-istorică din partea Marilor Puteri, proeminente personalități relevând, în deceniile ce vor urma, perenitatea românească a Dobrogei, totodată spațiu al interferențelor etnolingvistice. Astfel, vrednicul primar al Constanței din primul deceniu al secolului trecut, profesorul *Ion Bănescu*, releva, în 1905: „Dobrogea, pusă în răspântia încălcărilor barbare, a devenit din cea mai adâncă vechime o vatră de neamuri străine, dar unite fie prin legionarul Romei, fie prin voievozii români, pururi tulpina și odrasla latină au stăpânit și înrâurit puternic asupra ei; în acest colț de pământ necontenit trecut prin foc și sabie, nu s-a putut însăila o viață statornică și rodnică; omul, mereu băjenar, n-avea altă grijă decât să se strecoare prin restriștea vremurilor și să iasă neatins din grozăvia puhoiului de sălbatici fioroși fugăriți de foame din pustiul întunecos al Asiei.

Și totuși, în cumplita ceață ce învăluie trecutul acestei provincii, licăresc uneori clipe trecătoare, dar luminoase, în care geniul rasei noastre apare în toată puterea și măreția lui.

Legionarii Romei aduc cu ei și întemeiază aici o puternică și nepieritoare civilizație, întărind-o cu cetăți pe ale căror urme călcăm azi, întemeind viața municipală. Marii noștri voievozi: Vladimir Basarab, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Aron Vodă, cucerind Dobrogea și gurile Dunării, îndeplinesc o misiune istorică a neamului românesc, care, socotit laolaltă, n-a avut și nici nu are acces mai de-a dreptul la mare decât acest colț de pământ vârât între Dunăre și mare; toată munca noastră economică, comercială și agricolă pe aici s-a scurs totdeauna în largul lumii și vremea de azi ne-a dovedit și mai hotărâtor că gurile Dunării și Dobrogea, cu schelele ei, în curând vor îndruma prin țara noastră întregul comerț al Europei centrale cu Extremul Orient.

Românul în Dobrogea nu este o pătură suprapusă; el este de baștină aici: el a supraviețuit strămoșilor săi, stăpânitorii de odinioară ai acestui pământ, păstrând neștirbită integritatea rasei latine pe țărmurile Pontului".

La rândul său eminentul geograf român *Constantin Brătescu*, originar din Dobrogea, avea să dedice numeroase pagini spațiului natal: „După cum geologul, cercetând pământul Dobrogei, constată o surprinzătoare varietate de

---

[14] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra desvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. II. *(1876-1881)*, București, Editura Librăriei Socecŭ & C-ie, p. 201.

[15] Stoica Lascu, *op. cit.*, p. 81 (doc. nr. 4: editorial apărut în „Pressa", XI, nr. 225, 11 octombrie 1878, p. 1).

formațiuni, de la cele paleozoice până la aluviunile recente; și după cum climatologul și biograful întâlnesc pe acest colț de planetă numeroase caractere, care ne duc, unele spre Mediterana, altele spre stepele ponto-caspice, unele spre Europa centrală, altele spre podișul Anatoliei – tot asemenea antropologul și etnograful văd în populația Dobrogei un adevărat mozaic de rase și de neamuri, un muzeu etnografic viu; iar istoricul, urmărind destinele acestui pământ, urmărește o succesiune de culturi suprapuse și de schimbări politice, în care forța cuceritoare vine când de la nord, când de la sud, când de la apus. Totuși, peste toate aceste realități, o constatare care ni se impune din cercetarea istoriei și etnografiei acestui pământ, este *permanența poporului român în Dobrogea*, din primele timpuri ale formațiunii sale până astăzi".

Alături de relevarea acestei constante a existenței neamului românesc, alți cercetători arată, totodată, că, „În Dobrogea, mai mult decât oriunde, se găsesc – *cum scria, în 1920, geograful Ion Simionescu* – suprapuse civilizațiuni stinse, străvechi, straturi istorice, continuând pe cele geologice".

Rândurile de mai jos vor releva o succintă cronologie a existenței a unor permanențe umane, diversificat etnic, în spațiul dintre Dunăre și Mare, din zorii civilizației până în zilele noastre.

• *100 000-40 000 î.Hr.*: mărturii arheologice privind prezența *primelor comunități umane* pe teritoriul Dobrogei.

• *5 000-2 000 î.Hr.*: numeroase vestigii arheologice, aparținând perioadei Neolitice, atestă dezvoltarea în Dobrogea a unei intense vieți a comunităților umane; două dintre figurinele din lut ars, descoperite la Cernavodă, sunt *capodopere ale artei neolitice europene* („Gânditorul" și „Femeie șezând"), respectiv ale culturii Hamangia.

• *2200-1200 î.Hr.*: în Epoca Bronzului, comunitățile umane constituie și în acest spațiu dintre Dunăre și Mare o mare entitate carpato-balcanică, cea a *tracilor*.

• *1200-450 î.Hr.*: spre sfârșitul primei perioade a fierului (Hallstatt), în cadrul marii lumi a tracilor se produce *diferențierea factorului etnic*; dominant în această parte a continentului din care face parte și Dobrogea este *neamul trac* cunoscut sub numele de *geți* (sub această denumire apare în scrierile autorilor greci) sau *daci* (așa apare în relatările izvoarelor romane).

• *657 î.Hr.*: în cadrul marii colonizări grecești, este înființată *prima colonie grecească* pe țărmul vestic al Pontului Euxin respectiv *cetatea Histria* (la 60 km nord de Constanța de astăzi); în secolele următoare, grecii vor înființa în mijlocul populației autohtone geto-dace și alte colonii.

• *514 î.Hr.*: *prima mențiune documentară a existenței daco-geților* în spațiul carpato-danubiano-pontic, datorată părintelui istoriei – Herodot; el ne lasă mărturie despre luptele regelui perșilor Darius cu populația autohtonă, menționând că geții „se cred nemuritori" și „sunt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci"; confruntarea a avut loc în zona dobrogeană.

• *Sec. V-IV î.Hr.*: mărturii arheologice atestă prezența în Dobrogea a *sciților*, populație venită din câmpiile de la nordul Mării Negre; ei sfârșesc prin a fi asimilați de către autohtoni.

• Sec. *I î.Hr.*: *romanii își fac apariția în regiunea Dunării*; au loc confruntări militare cu regii geto-daci din zonă, sunt atacate cetățile grecești Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Apollonia (ultimele două – în Bulgaria de astăzi).

• *Anii '50-40 ai sec. I î.Hr.*: regele geto-dac Burebista, care stăpânea în stânga Dunării, înglobează în regatul său și pe geții din Dobrogea, împreună cu orașele cetăți grecești Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis; într-un document epigrafic emis de către dionysopolitani ne specifică faptul că Burebista „a devenit cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Thracia și stăpânul întregii țări de dincolo și de dincoace de fluviu".

• *29/28 î.Hr.*: romanii se stabilesc definitiv în Dobrogea, după ce regii localnici geți sunt învinși; în deceniile ce vor urma, ei își vor extinde aria stăpânirii și la nord de Dunăre, supunând regatul Dacia condus, la începutul secolului al II-lea d.Hr., de către Decebal. Ca urmare a împletirii celor două civilizații, ale celor două popoare ale Antichității – geto-dacii autohtoni și romanii cuceritori –, are loc, în primele veacuri ale mileniului I, *formarea poporului român*, Dobrogea fiind unul din leagănele neamului nostru, parte constitutivă din etnogeneza românilor.

• *Sec. III-VII d.Hr.*: pe/prin teritoriul Dobrogei trec o suită de *popoare migratoare*, care fie au fost asimilate de populația daco-romană – respectiv cea romanizată, românească –, fie au lăsat urme toponimice și lingvistice, neinfluențând trăsăturile componentelor etnice de bază (geto-dacă și romană) ale neamului românesc; este vorba de *goți*, *avari*, *slavi*, *bulgari*.

• *Sec. VII-X*: retragerea autorității Imperiului Bizantin la sud de Dunăre va lăsa Dobrogea în fața prădălniciilor barbare, populația autohtonă românească continuând să-și ducă viața și în aceste grele condiții.

• *Sec. X-XII*: Dobrogea este reintegrată Imperiului Bizantin, iar pe teritoriul ei vor avea loc alte invazii, ale unor noi neamuri barbare – *pecenegi*, *uzi*, *cumani*; nici aceștia nu vor altera fizionomia etnică românească, toponimia mai amintindu-ne, prin unele mărturii, de trecere a lor prin spațiul danubiano-pontic.

• *Sec. XII*: comercianți și navigatori *italieni* (respectiv – *genovezi* și *venețieni*) sunt semnalați în mare număr, având un rol economic esențial, în porturile vestice ale Mării Negre (*Mar Maggiore*, *Mare Majus*), între care Constanța și Mangalia.

• *1263*: în Dobrogea, în zona Babadag, împăratul bizantin permite stabilirea unui prim grup compact de *turci selgiucizi*, sub conducerea lui Sarî Saltâk Dede (mausoleul acestuia se află și astăzi în orașul Babadag); acest grup constituie preludiul așezării turcilor osmanlâi de mai târziu, veniți din Anatolia și Balcani, după încadrarea Dobrogei în Imperiul Otoman, la începutul secolului al XV-lea.

• *Sec. al XIV-lea*: provincia bizantină dintre Dunăre şi Mare devine stat independent, numărând între conducători şi pe Dobrotiţă; au loc numeroase conflicte şi cu *tătarii*, ce stăpâneau stepele din nordul Mării Negre.

• *Sfârşitul sec. al XIV-lea*: voievodul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrân, înglobează Dobrogea în cadrul statului său, populaţia românească autohtonă de dincolo de Dunăre unindu-se cu fraţii de la nord de fluviu.

• *Începutul sec. al XV-lea*: Dobrogea este cucerită de către *otomani*; până la 1877 ea va face parte din Imperiul Otoman; alături de populaţia românească autohtonă – noii stăpâni vor aduce şi vor coloniza în Dobrogea numeroase elemente musulmane, *turci şi tătari*. La mijlocul veacului al XVII-lea, episcopul catolic al Sofiei menţionează că în Dobrogea „se află peste 20 de sate de tătari, veniţi din Ţara tătărească şi care păstrează şi astăzi datinile tătăreşti", pentru ca la 1653 Paul de Alep, trecând prin Dobrogea, să arate – exagerând, totuşi – că „Toţi locuitorii săi sunt tătari musulmani, căci sultanul Mehmed [1413-1421], după ce a cucerit această ţară, a scos din ea populaţia creştină şi a aşezat acolo pe tătari, popor care urăşte pe creştini".

În viziunea unui autor german (I.Chr. Wagner), la 1684 spaţiul dobrogean *era locuit numai de tătari*, autorul având cunoştinţă doar despre aceştia, pentru ca în aceeaşi perioadă (1678), secretarul unei solii poloneze să ne ofere şi delimitarea nordică a ceea ce se numea Dobrogea, respectiv la o leghe sud de Babadag, unde „se află un mic râuleţ, de acolo începe districtul Dobrogei, unde sunt două sute de sate pe care le locuiesc tătarii", instalaţi la începutul secolului respectiv de către Paşa de Silistra.

În secolul al XVIII-lea mărturiile abundă, atestând prezenţa tătarilor – alături de alte etnii, firește, în afară de alogenii români –, dar şi consemnându-se *similitudinile lingvistice cu turcii*; astfel, la 1700, polonezul R. Leszczynski, trecând Dunărea, pe la Măcin, scrie că dincolo de satul Băltăgeşti de astăzi „intrarăm în ţara Dobrogei unde mai înainte locuiau tătarii dobrogeni şi *ca limbă sunt asemenea ca turcii*"; pe unele hărţi geografice peste întreaga regiune dintre Dunăre şi Mare se înscrie designaţiunea *Tatars de Dobrutz* sau *Dobruzis Tatarei*.

• Treptat, în veacurile ce urmează, românii se retrag spre Dunăre, interiorul regiunii fiind împestriţat cu elemente alogene, respectiv comercianţi greci, armeni, alţi creştini precum şi evrei.

• *Sec. XV-XIX*: numeroase mărturii de epocă, în special ale călătorilor străini, atestă realităţile etnolingvistice din Dobrogea otomană, acolo unde populaţia autohtonă românească va conviețui alături de numeroase alte neamuri alogene, creştine şi musulmane. Una dintre aceste mărturii, aparţinând prelatului rus Parthenie, trecător prin Dobrogea în primii ani ai sec. al XIX-lea, atestă spusele localnicilor români îi spun: „Din vechime ţara noastră stă în hotar şi deseori războaiele se duc pe aici, din zece, mult doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creştem vite şi cultivăm grădinile şi iarăşi se face război. Şi atunci, cine poate, fuge în Valahia; iar pe care-i prind turcii, îi duc cu

dânșii în țara lor; turmele ni le mănâncă, caselor le dau foc și grădinile ni le pustiesc. După ce trece războiul, care mai rămânem vii, iarăși ne întoarcem pe la vetrele noastre și ne facem pe ruine bordeie și iar ne apucăm de gospodărie. Gândește acum – *se plâng românii dobrogeni* –, când ne mai putem îndrepta?"

• *1850*: agronomul român Ion Ionescu de la Brad întreprinde cunoscuta „excursion agricole" în Dobrogea; aici, în 388 de sate găsește 15 7644 familii, repartizate astfel: 4 800 turcești, 3 656 românești, 2 225 tătărești, 2 214 bulgărești, 1 092 căzăcești, 747 lipovenești, 300 grecești, 212 țigănești, 145 arabe, 126 armene, 119 evreești, 59 germane.

• *1877*: statistica guvernatorului rus în Dobrogea (după retragerea autorităților otomane) consemnează existențe a următorilor capi de familie: 5 542 români, 4 750 bulgari, 1 579 ruși, 1 526 lipoveni, 544 greci, 111 armeni, 222 evrei, 416 germani, 131 tătari. „Toate aceste mărturii ne arată că în Dobrogea, în sec. XIX, în cursul războailor ruso-turce, alături de majoritatea românească – întrecută numai de populația musul mană, considerând pe turci și tătari în bloc –, începe a se forma și minoritate bulgară, a cărei lipsă de rădăcini mai adânci în trecutul acestei provincii se vede și din cercetarea toponimiei. Într-adevăr, în cele 738 hărți ale vechii Dobroge, ridicate de Statul Major Român, aflăm în total 3 776 nume topice, dintre cari 367 sunt nume sate, iar 3 409 nume de văi, coline, lacuri, bălți, ruine, cariere, cruci și fântâni izolate etc. După originea lor, se găsesc: 2 338 nume turco-tătare, sau 61,89%; 1 260 românești, adică 33,34%; 145 rusești (mai cu seamă în Deltă), sau 3,84%; 28 bulgărești, sau 0,71% și 6 de origini diverse, sau 0,22%. *Concluzie*. Permanența elementului român în Dobrogea în toate timpurile este un fapt real. Această permanență se explică prin rolul antropogeografic pe care a trebuit să-l joace provincia față de drumurile ce treceau prin ea, sau duceau către ea. Dacă pentru alte neamuri, care au circulat de la sud la nord și dela nord la sud, Dobrogea a fost numai o poartă, sau o porțiune dintr'un drum mai lung – pentru românii din Carpați Dobrogea este însuși termenul final al drumurilor lor, care toate se concentrează spre acest pământ. Plugari, păstori, pescari și răsboinici; moldoveni, munteni sau ardeleni; dealungul oricărei ape ar fi venit, ei nu puteau să se oprească la Dunăre, ci trebuiau să treacă și mai departe, în direcția în care-i îndrumau râurile de sub Carpați, ori de câte ori cauze prea vitrege nu i-au împiedicat a o face. Dar această permanență nu implică numaidecât în toate timpurile și o majoritate numerică. Când România își reanexează la 1878 Dobrogea de nord, provincia aceasta avea o majoritate turco-tătară. Dintre creștini apoi, românii aveau o majoritate relativă. La 1913 însă – după 34 ani de stăpânire politică românească și în urma colonizărilor libere sau oficiale, ce s'au îndeplinit în acest răstimp într'o provincie, care abia arăta o densitate de populație de 5-6 locuitori pe km² –, raporturile se inversează: românii realizează un procent de 56,8% din totalul locuitorilor, pe când turco-tătari rămân la 10,9%" (*Constantin Brătescu* – 1928).

• *1878*: prin hotărârea Congresului de Pace de la Berlin, Dobrogea este reintegrată Statului Român/revine în cadrul statal românesc[16], partea sudică

[16] Relativ la semantica momentului Noiembrie 1878, extrem de importantă, în opinia mea, pentru istoriografia și cultura română, reiau aci *nota 1* dintr-un material documentar apărut la Constanța (respectiv, mai puțin cunoscut) în urmă cu doi ani: „Sau: *revenirea, unirea, reunirea*. Nu credeam a trăi să văd – nu aparțin, totuși, corpului naționalității și istoriografiei urmașilor lui Aспарух – ca pe o copertă a unei lucrări de Doctorat (*Sic!*), apărută în vremea din urmă în capitala României, un aureolat român (originar din Dobrogea!, cu ascendență sud-dunăreană) să folosească – în premieră, după al Doilea Război Mondial –, cu un vădit impact ideatic subliminal, termenul *alipirea*, propriu oamenilor de știință de la poalele Vitoșei; întrucât autorul în speță îmi este coleg la instituția unde îmi desfășor activitatea [dar NU cu studii de specialitate, *recte*: Licență/Doctorat, în ISTORIE; precizare adăugată: 21 februarie 2014 – n.n.], îmi reprim alte comentarii asupra aceea ce un slujitor al lui Clio tomitan consideră, într-o corespondență privată, a fi o adevărată «erezie». Totuși, nu-mi pot reprima în a-i indica, pentru chestiunea (nu doar) semantică în cauză – în speranța ca viitoare coperți să nu fie maculate cu sinonimul *anexare* –, un sintetic material – *Elemente ale modernizării Dobrogei. 125 de ani de la Reintegrarea Dobrogei la Statul Român*, în «Studii și articole de istorie», LXVIII, 2003: 169-184, respectiv *nota* 1 (p. 169-171)" – Stoica Lascu, *Cartea dobrogeană modernă (1878-1916). Un catalog (neterminat)*, în *** *In memoriam Liliana Lazia*. Volum îngrijit de Prof. Univ. Dr. Valentin Ciorbea, Dr. Corina Apostolescu, Adriana Gheorghiu (Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman" Constanța), Constanța, Editura Ex Ponto, 2012, p. 411.
În urmă cu șase ani, un volum apărut tot la Constanța – cu precizarea (p. 5): *Volum editat cu prilejul împlinirii a 130 de ani de la unirea Dobrogei cu România* – poartă un titlu care focalizează distorsionat, după părerea mea, semnificația procesual-istorică a evoluției Dobrogei în contextul re/construcției geopolitice sud-est europene în Secolul Naționalităților, respectiv a făuririi României moderne – Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*. [Cuvânt înainte: Președintele Consiliului Județean Constanța, Nicușor Daniel Constantinescu], Constanța, Editura Ex Ponto, 2008, /798 pp./; într-un scurt *Argument*, inițiatorul/coordonatorul volumului arată, între altele: „Preluată sub mandat european, în numele și cu învoirea Europei, după cum au subliniat în epocă proeminente personalități ale politicii și culturii românești, Dobrogea a întregit teritoriul României cu străvechiul pământ românesc din dreapta fluviului unde, nu numai românii, dar și locuitorii musulmani au dorit și primit cu speranță atât unirea, cât și intrarea armatei și a personalului administrativ românesc în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră. Geopolitica României la Marea Neagră s-a modificat prin Dobrogea benefic, iar stabilitatea zonei de sud-est a Europei a fost asigurată pentru mulți ani" (p. 15). Reducționismul din titlu – formulare concepută, poate, și dintr-un soi de mimetism specific culturilor mici și „istoriilor" dependente de cei „mari" – este motivat onestului cititor și prin alegerea a trei *motto*-uri (p. 17): „Teritoriile de dincolo de Dunăre, nu ne sunt date ca titlu de compensațiune ci le luăm ca despăgubire de război și pentru că *Europa ni le-a dat din inițiativa ei*. Populația de acolo se simte foarte fericită de a fi unită cu România și mi-a trimis adrese numeroase, la care nu am răspuns însă (Regele Carol I)". „Când ne-a dat Dobrogea, *Europa ne-a dat-o dintr-un interes european* fiindcă ne-a

(Cadrilaterul) a acesteia, însă, fiind atribuită proaspăt întemeiatului Principat Autonom al Bulgariei.

• *1880*: potrivit statisticii efectuate în acest an, populația Dobrogei era estimată la 157 114 locuitori, repartizată etnic astfel – *români*: 50 915 (36,3%), *turci și tătari*: 45 902, *bulgari*: 30 643, *ruși și lipoveni*: 17 708, *greci*: 4 271, *germani*: 2 736, *evrei*: 1 135, *armeni*: 935.

• *1881*: Remus Opreanu, prefectul jud. Constanța, relevă începuturile reînfiripării unei vieți rurale normale, a tuturor dobrogenilor, indiferent de etnie – „Puțin trecu după înființarea autorității române în Dobrogea și emigranții din cauza războiului începură a se întoarce în număr considerabil. Erau lipsiți de orice mijloace. La mare parte le lipsea pâinea chiar. Caritatea publică fu nepăsătoare la atâtea suferințe. Acei oameni fuseseră odată agricultori onești și muncitori. Găsiră mila binefăcătoare. Găsiră și creditul. Pe lângă acestea, guvernul cu o deosebită solicitudine le veni în ajutor. Sume mari de bani li se puse la dispoziție pentru întâmpinarea primelor necesități și pentru cumpărarea de sămânță. Ajutoarele erau de fiecare zi. Grație unui concurs zelos și unei îngrijiri părintești, acele nenorocite familii își regăsiseră căminele, își reconstruiseră casele cu încetul, fură în poziția a-și relua vechea profesiune. Luându-se după exemplul compatrioților lor creștini și musulmani care nu plecaseră, emigranții reîntorși se puseră cu ardoare pe lucru. Mare parte a satelor distruse se reînființară. Câmpurile pustii trei ani în șir se redau recoltelor" (*Remus M. Opreanu* – 1881).

• *1908*: populația celor două județe ale Dobrogei (Constanța și Tulcea) se cifra la 320 167 locuitori, repartizați astfel după naționalitate: *români* – 168 145 (52,52%), *turci* – 11 037, *tătari* – 22 996, *bulgari* – 47 310, *greci* – 9 349, *germani* – 7 801, *armeni* – 3 354, *țigani* – 4 759, *evrei* – 4 439, *lipoveni* – 16 676, *italieni* – 1 166, *ruși* – 17 279, *găgăuzi* – 2 397, *sârbi* – 133, *poloni* – 141, *francezi* – 82, *englezi* – 40, alte naționalități – 1 417.

• *1910*: pe lângă alte progrese repurtate în Dobrogea după 1878, „Noi am rezolvat aci una din cele mai delicate probleme, care face cinste spiritului de toleranță al neamului nostru și puterii lui de asimilare. Am găsit, într-adevăr, în Dobrogea, locuitori de rasă, de limbă și de religie deosebite, din partea cărora unii se așteptau la oarecare tendințe dușmănoase dominațiunii românești. Ei bine, noi ne-am condus în așa chip față de ei, respectându-le limba, datinile și susceptibilitățile, încât nimic din toate aceste pesimiste prevederi nu s-a întâmplat. Și se cuvine să fie relevată constatarea ce face unul din fruntașii autorizați ai vieții noastre publice că «conglomeratul etnic ce am găsit în

---

crezut că suntem o națiune, nu numai bravă, ci una din națiunile cele mai civilizatoare din Orient (I.C. Brătianu)". „Dobrogea n-am primit-o din partea nimănui ca un dar ci, *cu mandat european*, am ocupat-o militărește, în fața armatelor rusești, care reprezentau încă vreo 10 000 de oameni, dar fără ca acestea să ne fi predat țara, cum, de altfel, nici nu le-o ceream (N. Iorga)".

Dobrogea la așezarea noastră s-a topit la căldura aceluiași ideal patriotic», că «vechile resentimente au pierit și ura de rasă ori de credință s-a stins», așa încât toți locuitorii Dobrogei, fără deosebire de origine ori credință, «sunt supuși leali și devotați ai Tronului, toți adoră și venerează pe Înțeleptul Stăpânitor, care, prin virtuțile Lui, a legat din nou firul vieții românești în această parte a Țării» și «nu e prezumție, nici orgoliu de neam, când afirmăm că am făcut dintr-o amestecătură de neamuri, un popor care prezintă toate însușirile unei înrudiri morale și expresiunea aceleiași conștiințe naționale»" (*Ioan N. Roman*, avocat, om politic, publicist constănțean – 1910).

• *1913*, 28 iulie/10 august: se pune capăt celui de-al Doilea Război Balcanic prin semnarea Tratatului de Pace de la București; una din prevederi se referă la recuperarea de către România a *Dobrogei de Sud* (Cadrilaterul), partea neacordată în 1878. *Dobrogea Nouă* (sau *Țara Nouă*) – cum mai era denumită atunci – avea 7 800 km² și o populație de circa 280 000 locuitori, respectiv: *români* – 6 602 (2,3%), *bulgari* – 121 925 (121 925 (43%), *turco-tătari* – 136 224 (48%) – 136 224 (48%), diverși 18 026 (6,3%).

„Deși anumite lucrări de propagandă (probulgărești – n.n.) au căutat să răstălmăcească lucrurile, faptele incontestabile în privința Dobrogei Noui sunt acestea: Populația Dobrogei este formată din turci, români și bulgari, plus un număr oarecare de găgăuți, tătari și greci. Niciuna din aceste populații nu are singură majoritatea, dar turcii cu românii formează împreună o majoritate absolută, bulgarii rămânând în minoritate.

Bulgarii din Dobrogea Nouă nu sunt autohtoni în această regiune, ci dimpotrivă sunt rezultatul unei colonizări foarte recente și cu caracter artificial. Primele slabe colonizări bulgare au venit aci de pe urma războaielor ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, dar abia după 1878, adică în timpul scurt, de 35 de ani, cât au stăpânit bulgarii Cadrilaterul, s-au așezat cea mai mare parte din coloniștii bulgari în satele odinioară turcești. Atunci, în orașele de la Dunăre a început și o mișcare de desnaționalizare a românilor favorizată de statul bulgar.

În ceea ce privește pe români, ei au ocupat totdeauna cu un număr important mai ales regiunea de pe malurile Dunării, precum și prin așezările de mocani, păstori din Carpați și regiunile din centrul și estul provinciei. Vechimea lor e dovedită prin faptul că ei aveau în mâna lor în timpul stăpânirii turcești biserica ortodoxă din Silistra și Turtucaia, adică elementul social cel mai tradițional.

Faptele exprimate mai sus sunt recunoscute de cercetători serioși, etnografi și istorici, care au studiat Dobrogea în diferite timpuri" (*Petre P. Panaitescu*, profesor și istoric român – 1940).

• *1914*: „Dobrogea este ținutul cel mai interesant al țării românești. Mai interesant ca aspect geografic, ca formațiune geologică, ca trecut istoric, ca diversiune etnică, ca bogăție istorică. Deși ea alcătuiește azi o parte întregitoare

și inseparabilă a țării noastre, deși politicește ea nu se poate osebi de aceasta, totuși cercetată cu de-a măruntul, la tot pasul își arată caracterul ei particular.

Oamenii aici au altă constituție fizică, altfel cugetă și în alte forme de limbă își exteriorizează gândirea; altă li e alcătuirea sufletească și pe alte resorturi morale își sprijină ei conduita de toată ziua a vieții lor. Aceste caractere iarăși pronunțat «dobrogene» nu prezintă o omogenitate în întreg ținutul. Ici întâlnești violența și impulsivitatea meridionalului, dincolo fatalismul resemnat și încetineala indolentă a orientalului, firea deschisă și comunicativă a românului alături de atitudinea aspră, retrasă, rece a bulgarului, sprintena cămașă dacă fluturând în bătaia vântului, în tovărășia nădragilor grei; panamaua zâmbitoare și luminoasă în preajma fesului roșu ca un mac; căciula mocănească de uriașe dimensiuni, în vecinătatea calmalei mahomedane. Pretutindeni ești izbit de această neîntreruptă diversitate, variațiune, care te atrage, te reține, te încălzește. Și această diversitate nu rămâne numai la ceea ce e extern: ea merge până în cele mai adânci ascunzișuri sufletești ale poporațiunilor dobrogene" (*Petre Ștefănescu*, învățător, publicist – 1914).

• *1916-1918*: cele patru județe dobrogene (Constanța, Tulcea, Durostor, Caliacra) sunt ocupate de către armatele Puterilor Centrale, cea bulgară cu deosebire dându-se la silnicii și operând distrugeri materiale considerabile.

• *1918*: la sfârșitul anului, autoritățile române revin în județele dobrogene, populația românească continuând a convietui cu *dobrogenii aparținând etniilor alogene*, anume:

- *Turcii*: stabiliți, cum am văzut deja, ca elemente militare colonizate de către Imperiul Otoman în Evul Mediu.

- *Tătarii*: stabiliți în aceleași împrejurări, mai ales la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul următor. În anii '50 ai secolului al XIX-lea, în împrejurările redeschiderii „chestiunii orientale", respectiv prin declanșarea Războiului Crimeii, populației musulmane existente (turco-tătare) i se va adăuga un nou val de tătari, proveniți din Crimeea; ei se stabilesc mai ales în mijlocul Dobrogei, acolo unde, în arealul vechiului Karasu, vor pune *bazele unei localități moderne, orașul Medgidia* (nume atribuit în onoarea sultanului Abdul Medgid); potrivit unor izvoare documentare rusești, publicistul francez Ubicini evaluează la 12 000 de tătari care au luat parte la această ultimă mare stabilire a tătarilor în Dobrogea. Potrivit unei alte surse, a lui Viscovich, totalul tătarilor din Crimeea ar fi fost de 60 000, dar „jumătate au murit de boli", conturându-se un amestec cu turcii: „Amestecul se putea observa mai bine în orașul Medgidia, unde *centrul era ocupat de vechii tătari*, ca negustori sau chiar agricultori, iar noii veniți locuiau în numeroasele colibe de la periferia târgușorului". În deceniul premergător Reintegrării Dobrogei la Statul Român (1878), geograful francez Le Jean localiza elementul turc în valea Babadagului, în zona Hârșovei și în alte câteva puncte izolate, în timp ce pe *tătari îi localiza în centrul Dobrogei, până la puțin sud de Valul lui Traian*, ei ocupându-se „foarte puțin cu agricultura, îndeletnicirea de predilecție fiind creșterea vitelor".

- *Bulgarii*: sunt de dată recentă stabiliți în Dobrogea, respectiv după 1830, când câteva sute de familii emigrate după 1812 în noua parte sudică a Rusiei (Basarabia) părăsesc Imperiul Rus, dar nu mai ajung la locurile de baștină (ce făceau parte din Imperiul Otoman), ci se opresc în Dobrogea (și ea parte a aceluiași imperiu); acestora li se vor adăuga, apoi, alți bulgari. Prin urmare, nu există în Dobrogea întreagă sate cu populație autohtonă bulgară, fapt atestat, de altfel, de istoricii bulgari. „Populația bulgară din nord-estul Bulgariei și în special cea din Dobrogea și din cercurile Varna, Silistra și Șumla, provine, în marea ei majoritate, din sudul Bulgariei și din regiunile muntoase ale Balcanilor (Starea Planina). Este însă un fapt neîndoios că, în afară de găgăuzi și de coloniile grecești, puține la număr, întreaga populație creștină (se referă la bulgari – n.n.) din cercurile Varna, Balcic, Dobrici și în mare parte din Novi-Pazar, Provadia, Curtbunar și Silistra, precum și din toată Dobrogea, se dovedește a fi recent colonizată, adică nu e mai veche de 100 ani și, numai în cazuri foarte rare, de un secol și jumătate. Să credem că în Dobrogea, exceptând orașele, este și populație veche bulgară, ar fi să ne înșelăm" (*Liubomir Miletić*, istoric bulgar – 1903). Cea mai mare parte a bulgarilor s-a stabilit în Dobrogea de Sud după 1878, în mijlocul unei populații musulmane, alături de care trăiau și autohtonii români, mai ales în așezări de-a lungul Dunării.

- *Rușii lipoveni*: sunt stabiliți în Delta Dunării și în așezări dunărene începând cu secolul al XVIII-lea, ca urmare a persecuțiilor religioase din Imperiul Rus; alți ruși, numiți scopți (făceau parte dintr-o sectă care practică castrarea umană) s-au stabilit în sudul Mangaliei în 1887, unde au întemeiat satul 2 Mai.

- *Germanii*: în mod organizat, ei încep să se stabilească în Dobrogea – părăsind sudul Rusiei, ca și bulgarii recent colonizați – după anul 1840; până în anul 1891 sunt consemnate trei perioade de colonizare, răstimp în care ei se stabilesc la Tulcea, Malcoci, Atamagea, Cataloi, Ciucurova, Cogealac, Tariverde, Faclia, Caramurat /Mihail Kogălniceanu/, Cobadin, Cogealia /Lumina/, Mangalia, Constanța ș.a.

- *Evreii*: sunt semnalați în tot cursul Evului Mediu (inclusiv de călătorul turc Evlia Celebi în 1651); în 1850 călătorul român Ion Ionescu dela Brad arată că erau în jud. Tulcea 119 familii de evrei, pentru ca în 1906 în ambele județe dobrogene numărul lor să fie de 4 490 (1,5%); în județul Constanța, în 1938 – din 3 161 de firme, 304 erau evreiești și 1 235 altele decât românești.

• În *perioada interbelică*, ca urmare a preocupării Statului Român de întărire a românismului în această nouă parte a Dobrogei, a avut loc un benefic proces de împroprietărire[17], de stabilire a cât mai mulți români (olteni,

[17] În mod eronat și persuasiv, unii autori din zilele noastre – cu pretenții de onestitate și rigurozitate profesională în documentare și interpretarea materialului istoric în contextul dat – utilizează, consecvent, termenul de *colonizare*... Ca și în cazul calificării semantice a momentului Noiembrie 1878, reacția reprezentanților cu autoritate ai

bănățeni, bucovineni, aromâni/români balcanici din Bulgaria, Grecia, Albania, Serbia/Macedonia); ca urmare, s-a schimbat și raportul etniilor trăitoare aici, astfel încât în 1938 populația Dobrogei de Sud se prezenta astfel: total – 372 058 locuitori, dintre care – *români*: 108 404 (29%), *bulgari*: 150 763 (40,5%), *turco-tătari*: 96 869 (26%), *diverși*: 16 022 (4,3%).

• *1930*: potrivit Recensământului din acest an, populația Dobrogei (cele pentru județe) totaliza 815 475 locuitori, respectiv: 437 131 în Dobrogea Veche (actuală – județele Constanța și Tulcea), 378 344 în Dobrogea de Sud (județele Durostor și Caliacra – cedate în 1940 Bulgariei). După naționalități, populația Dobrogei actuale comporta: 282 844 *români* (64,7%), 42 070 *bulgari* (9,6%), 21 748 *turci* (5%), 15 546 *tătari* (3,5%), 12 023 *germani* (2,7%), 7 743 *greci* (1,8%), 26 210 ruși (0,6%), 28 947 alții și nedeclarați (6,6%) (*evrei* – 3 795 locuitori în cele patru județe; *sârbi* – 962 idem; *țigani* – 11 446 idem; *armeni* – 5 370 idem; *găgăuzi* – 7 126 idem; *albanezi* – 589 idem).

• *1936*: „*Comunitatea evreiască* din localitate [Constanța] ținând să ia parte alături de întreaga suflare românească la marea manifestație națională de la 1 decembrie, a adresat o chemare semnată de d-nii Gherman Addșat, președintele comunității israelite de rit occidental Solomon Israel, președintele comunității israelite de rit spaniol către toți coreligionarii din Constanța cu următorul cuprins: Ziua de 1 decembrie, zi în care s-a înfăptuit pentru totdeauna unirea tuturor românilor și în care zi Țara, pentru vecie, a fost statornicită în granițele ei firești, va fi sărbătorită și de noi cu toată însuflețirea și vă înștiințăm că sărbătoarea va avea loc în ziua de 1 decembrie a.c., orele 16 jumătate, în templul nostru din strada C.A. Rosetti. Prin numărul mare de participare vom sublinia importanța covârșitoare a acestei zile, afirmând acum ca și în trecut că suntem alături de întreaga suflare românească, luând vie parte și din tot sufletul la toate năzuințele neamului, fiind contopiți și noi cu viața, întristările și bucuriile României întregite" (Comunicat al Comunității Israelite din Constanța – 1936).

• *1940*: fruntași ai comunităților etnice din Dobrogea au exprimat, public, atașamentul și recunoștință față de Statul Român.

- „*Bulgarii* din Dobrogea au fost considerați întotdeauna ca români și au participat în egală măsură la viața țării și la desvoltarea Dobrogei, acordându-li-se toate drepturile și cele politice. În toată Dobrogea comunitățile bulgare au activat în libertate și rodnic; bisericile bulgare au chemat cu același glas de clopot credincioșii la reculegere, iar școlile bulgare au continuat să trăiască și să deschidă mințile copiilor nu numai drumul în viață, dar și înțelegerea limpede asupra situației. Prin urmare, tot ceea ce formează personalitatea morală a

---

istoriografiei noastre la asemenea alegații este, din păcate, cvasiinexistentă (ceea ce, analog, nu se întâmplă în arealul științific al vecinilor, din diverse zări – unde proprietatea termenilor istorici este luată cu responsabilitate ca atare, în spiritul adevărului și bunului simț științific, al tradiției și interesului național).

individului – libera manifestare etnică, credința și lumina cărții – au fost respectate în întregime în Dobrogea românească.

Nici o silnicie, nicăieri. Fiecare se simțea la el acasă, iar casa lui era România ...

Privind problema nu din punctul de vedere al Statului Român, ci al intereselor noastre, ale românilor de origină bulgară din Dobrogea – prin urmare strict și nedezmințit egoist – putem spune că NU SUNTEM MINORITARI, pentru că nu ne lasă interesele, sentimentele, viața și legăturile noastre, ca să fim astfel. Suntem români. Atât și nimic mai mult" (*Gheorghe Colef*, absolvent al Academiei de Înalte Studii Comerciale – 1940).

- „Populația *germană* dobrogeană n'a putut să se plângă niciodată de lipsa exercitării cultului ei.

Conștiința religioasă a fost și este respectată de autoritățile românești și aceasta cu cea mai mare atențiune.

De asemenea și limba germană se predă regulat în toate comunele cu o populație de origină etnică germană.

Autoritățile române sunt întotdeauna dispuse să rezolve în mod echitabil orice cerere pentru cultura poporului.

Germanii dobrogeni au înțeles toate acestea și s'au arătat întotdeauna cetățeni loiali, cinstiți și disciplinați. Și ori de câte ori țara i-a chemat sub drapel, ei s'au prezentat cu entuziasm și cu dragoste pentru Rege și Patrie" (*Emanoil Kreis*, protopop romano-catolic al Ținutului Marea – 1940).

- „*Lipovenii* din Deltă și din Dobrogea s'au bucurat, din prima zi a stăpânirii românești, de toate drepturile.

Ei au avut și au cea mai largă libertate de a-și exercita cultul lor religios, de a-și păstra vechile lor obiceiuri și tradiții, de a-și vorbi limba lor părintească, de a-și trăi traiul așa cum l-au apucat din părinți.

Copiii lipovenilor au putut intra în școlile românești și unii dintre ei au ajuns astăzi să ocupe posturi de multă încredere în slujba Statului Român, alții au ajuns profesori și funcționari.

Autoritățile românești s'au purtat și se poartă cu noi lipovenii cu toată blândețea, cu toată încrederea, cu toată dreptatea.

Nimeni, niciodată nu s'a gândit să facă vreo deosebire între noi și ceilalți cetățeni și nimeni nu s'a gândit vreodată să ne considere străini.

De aceea și noi am răspuns și răspundem cu drag, cu însuflețire la chemarea țării.

Iar deasupra tuturor, avem libertatea – libertate pe care nicăieri pe lume n'am putea s'o avem așa cum o avem aci, în Dobrogea românească" (*Terenete Lisov*, președintele Comunității Lipovenilor din jud. Tulcea).

- „*Turcii și tătarii* formează în Dobrogea un singur popor și, încă din primele zile ale reanexării Dobrogei la Patria-mamă, s'au atașat cu trup și suflet poporului român, afirmând, prin loialitatea lor de față de Statul Român, că Dobrogea e vechiu pământ românesc, care de drept și de fapt revine românilor.

Turco-tătarii au dat dovadă de înțelegere și recunoștință față de statul și poporul român, când au hotărât definitiv de a nu se socoti ca minoritari și ca niște adevărați cetățeni români de religie mahomedană, ca un corp solidar cu marea masă a poporului român" (*lt. col. Ali Murtaza* – 1940).

„Noi, cari am deschis ochii la adăpostul părintesc al statului român, încă din prima zi a vieții noastre ne-am socotit și am fost români.

Statul român ne-a dat moschei și școli pentru clericii noștri, dar nu este mai puțin adevărat că tinerii musulmani au bătut cu încredere la porțile școlilor românești, au fost primiți cu dragoste și au ajuns să ocupe funcțiuni, ca și tinerii români.

În fața legilor, musulmanii s'au bucurat de egalitate de tratament și chiar de largă bunăvoință.

Noi nu suntem străini, nu suntem minoritari, noi suntem români.

Români prin simțire, prin convingeri, români prin viața noastră, români prin scopul suprem al vieții noastre" (*Suleiman Abdul Hamid*, fost consilier județean – 1940).

• *1940*: prin Tratatul de la Craiova, 7 septembrie, între România și Bulgaria are loc un schimb de populație în contextul cedării de către țara noastră a celor două județe din sudul Dobrogei – Durostor și Caliacra; potrivit statisticilor, au părăsit Dobrogea de Sud circa 100 000 de *români* (respectiv – 23 173 familii, dintre care 18 760 dețineau gospodării în mediul rural) care s-au stabilit, cvasitotalitatea, în județele Constanța și Tulcea, mai ales în localitățile părăsite de către *bulgari*, care trec în Bulgaria (circa 15 000 familii, respectiv 61 000 persoane). Astfel, printr-un tratat impus României într-un context internațional dominat de revanșism și imperialism teritorial, este soluționat – prin schimb de populație, dar și cedare de teritoriu – contenciosul geoetnic româno-bulgar.

• *1940*: printr-un *acord româno-german*, în noiembrie sunt dislocați din Dobrogea cetățenii români de *origine germană* – respectiv 14 000 de persoane; nu au plecat în totalitatea lor, în anul 1941 mai aflându-se în Dobrogea 1 700 de germani; în așezările și locuințele părăsite – au fost instalați români refugiați din cele două județe cedate Bulgariei.

• *1992*: potrivit *Recensământului din 7 ianuarie*, situația populației Dobrogei era următoarea – total: 1 019 766 locuitori (73% în jud. Constanța, respectiv 270 997 locuitori în jud. Tulcea), dintre care *românii* reprezintă un total de 926 608 locuitori (91%), iar restul erau *turci* (27 000 – 2,7%), *tătari* (24 000 – 2,3%), *ruși și lipoveni* (26 000 – 2,5%), *țigani* (7 000 – 0,5%), *ucrainieni* (3 500 – 0,4%), *greci* (1 200 – 0,12%), *maghiari* (1 400 – 0,14%), *germani* (500 – 0,06%), *armeni* (600 – 0,05%), *bulgari* (0,03%), *evrei* (0,01%), *polonezi* (0,007%).

• *2002*: potrivit *Recensământului din 18 martie*, situația populației jud. Constanța este următoarea – total 715 150 locuitori, dintre care românii reprezintă un total de 652 779 locuitori (91,3%), alături de care mai sunt consemnați 24 249 turci (3,4%), 23 230 tătari (3,2%), 6 023 romi (0,8%), 4 301

lipoveni (0,6%), 972 ruși (0,14%), 990 maghiari (0,14%), 590 greci (0,08%), 422 armeni, 315 germani, 63 albanezi, 51 evrei ș.a. Populația jud. Tulcea s-a cifrat la 256 489 locuitori (230 840, respectiv 90% etnici români).

• *2011*: potrivit *Recensământului din 20 octombrie*, situația după etnii a populației *jud. Constanța* (total: 684 082 locuitori) era următoarea – 570 754 *români* (83,4%), 20 826 *turci* (3%); 75% din total România: 27 698 (6 525 în Constanța, 3 340 în Medgidia, 1 751 în Dobromir, 1 474 în Mangalia, 1 136 în Băneasa, 1 026 în Cobadin, 813 în Hârșova, 498 în Castelu, 460 în Cernavoda, 430 în Techirghiol, 348 în Ovidiu ș.a.), 19 601 *tătari* (2,86%)[18]; 96,6% din total România: 20 282 (7 367 în Constanța, 3 211 în Medgidia, 1 183 în Mangalia, 673 în Techirghiol, 562 în Murfatlar, 447 Agigea, 427 Cobadin, 418 Ovidiu ș.a.), 8 554 *romi* (1,2%), 3 568 *ruși-lipoveni* (0,5%) (1 865 în Ghindărești, 601 în Constanța, 558 în Năvodari, 116 în Mangalia, 112 în Eforie ș.a.), 503 *macedoneni*, 450 *maghiari*, 266 *greci*, 263 *armeni*, 143 *germani*, 94 *ucraineni*, 60 *evrei*, 60 *italieni*, 35 *bulgari*, 35 *ceangăi*, 22 *polonezi*, 10 *sârbi*, 8 *chinezi*, 4 *croați* (654 altă etnie). În *jud. Tulcea* (total: 213 083 locuitori) se numărau – 180 496 *români* (85%), 10 342 *ruși-lipoveni* (4,8%); 44% din total România: 23 487 (2 328 în Sarichioi, 2 068 în Carcaliu, 1 738 în Tulcea, 1 467 în Jurilofca, 1 253 în Slava Cercheză, 362 în Sulina ș.a.), 3 423 *romi* (1,6%) (1 219 în Babadag, 953 în Tulcea ș.a.), 1 674 *turci* (0,8%) (819 în Tulcea, 395 în Babadag), 1 181 *greci* (0,5%); 35% din total România: 3 381 (898 în com. Izvoarele ș.a.), 1 083 *ucraineni* (376 în Tulcea, 247 în Crișan, 91 în Murighiol ș.a.), 119 *tătari* (101 în Tulcea), 70 *maghiari*, 59 *macedoneni*, 57 *italieni*, 23 *bulgari*, 23 *germani*, 7 *evrei*, 4 *polonezi*, 4 *sârbi*, 4 *slovaci*.

---

[18] La începutul acestui an – *recte*, la 10 februarie 2014, a fost amendată (cu 287 voturi pentru, 9 abțineri, 1 împotrivă), de către Camera Deputaților, Legea nr. 453/2006 (prin care se instituia la 13 decembrie Ziua Etniei Tătarilor din România), în sensul recunoașterii acesteia drept zi liberă pentru etnicii în cauză. Cu acest prilej, președintele Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România, dl. Gelil Eserghep, a declarat că salută adoptarea actului normativ și este convins că cei mai mulți angajatori le vor oferi liber etnicilor tătari: „Nu cred că trebuie privită cu reticență această inițiativă pentru că legea le dă posibilitatea angajatorilor, nu îi obligă. Pe de altă parte, ziua poate fi luată în calcul din restul zilelor libere care li se acordă în mod normal angajaților. Cert este că adoptarea acestui act normativ *este un exemplu extraordinar care poate fi dat lumii. România este singura țară din lume care acordă acest drept tătarilor* (subl.n.)".

INFLUENȚELE CULTURII POLITICE OFICIALE ASUPRA PROCESULUI DE ACULTURAȚIE DIN DOBROGEA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Enache Tușa

Antropologul elvețian Eugene Pittard a vizitat România, la scurt timp după încheierea primului război mondial. Impresii asupra cercetărilor sale au fost mai târziu concretizate într-o carte, publicată la Zurich în anul 1936. Lucrarea este intitulată simplu și sugestiv *La Roumanie* (*România*). După ce face o trecere în revistă a celorlalte provincii istorice: Valahia, Moldova, Transilvania, autorul zăbovește într-un capitol și asupra ținutului Dobrogei. Cercetările sale, realizate împreună cu un grup de geografi și medici au menționat particularitățile din actuala Dobroge românească, cât și din Cadrilater (zona Bazargicului). Prima localitate vizitată de grupul de antropologi, condusă de Eugene Pittard a fost Bazargicul: *„Ne apropiem de o linie întreagă de minarete ce se ridică în jurul orașului"*[1]. Aici autorul menționează mahalalele insalubre locuite de țiganii turci și piața veche de 300 de ani, fondată de negustorul turc Hadji Oglou Bakhal. Antropologul elvețian precizează că aici Midhat Pașa a construit un târg împrejmuit, *panahirul*, al cărui zid de piatră era mărginit de mici buticuri. De aici grupul elvețian ajunge la periferiile orașelor Constanța și Mangalia, unde Pittard menționează numeroase așezări stabile de țigani turci, dar și grupuri nomade în stepa din împrejurimi. Spre deosebire de alți călători sau specialiști care au trecut de-a lungul timpului prin Dobrogea, antropologul elvețian, pe lângă elementele de istorie, de toponimie sau de religie, manifestă un interes deosebit pentru caracteristicile antropometrice ale populației care *„de 500 ani a traversat peninsula Balcanică cu căruțele"*[2]. Este una puținele cercetări de acest fel ce s-au făcut în această parte a țării și mai mult ca sigur prima la acea vreme privind etnia turco-tătară. Acesta emite ipoteze privind originea țiganilor turci: *„probabil cuceririle lui Timur Lenk au determinat exodul, hinduși, veniți în Europa pe două căi: Asia anterioară și zona mediteraneană"*[3]. Autorul studiului remarcă toleranța administrației românești în ceea ce privește nomadismul acestora, fapt considerat de neacceptat în Occident. El se referă, de asemenea, la documentele în care se arată că țiganii au fost secole întregi robi.

Periplul grupului de cercetători a continuat prin alte localități dobrogene, Azaplar (comuna Tătaru, județul Constanța, n.n.) *„unde se zice despre caii turco-tătarilor că erau renumiți"* Edilchioi și Enige-Mahale, unde *„mergem să-i studiem pe tătarii Nogai"* (satul Ciocârlia de Jos, același județ, n.n.).

---

[1] Eugene Pittard, *La Roumanie*, Zurich, 1936, p. 62.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, p. 71.

Eugene Pittard consideră din punct de vedere etnologic și populația de etnie turcă ca o masă eterogenă afirmând că: *„Deja în Asia înainte să se ridice contingentele care vor cutreiera Europa de sud-est era formată din elemente etnice diverse. Așa cum cunoaștem azi, rasa turcă este o rasă frumoasă din elemente etnice diverse. Așa cum cunoaștem azi, rasa turcă este o rasă mai frumoasă și în această mică peninsulă a Balcanilor unde se întâlnesc remarcabile tipuri umane, turcii nu sunt deloc mai prejos. Nu se întâlnesc deloc la ei trăsăturile ce amintesc de cele ale mongolilor pe care le-am semnalat adesea la tătari. Generoși, onești, înțelegători, ospitalieri, turcii din Dobrogea mi s-au părut demni de o adevărată stimă. De altfel, adesea, înalți funcționari români mi-au confirmat această impresie"*[4]. Prin descrierile de mai sus ne sunt prezentate realitățile dobrogene pe care grupul, condus de antropologul elvețian, le-a constatat în timpul călătoriei. Putem spune că realitățile sunt prezentate dezinteresat deoarece această cercetare nu fusese finanțată de vreo instituție din România, iar aspectele descrise sunt autentice. Putem susține că la momentul integrării Dobrogei în cadrul statului român specificul Islamic era foarte bine reprezentat și constituia o matrice a zonei, astfel că sistemul politic românesc trebuia să acultureze o importantă populație de origine musulmană.

Astfel, în cazul Dobrogei avem un tip de abordare etnologică care să definească modul de percepție al membrilor acestor comunități asupra modelului politic[5]. Percepția lui Eugene Pittard nu este întâmplătoare în ceea ce privește Dobrogea de Sud și locuitorii acesteia. Acesta evoca existența unei măreții și a unui trecut glorios care însă apunea la momentul cercetărilor pe care le-a făcut antropologul elvețian. Astfel, acesta afirma: *„Mă întreb care trebuie să fie azi atitudinea acelor oameni integrați începând cu 1878 în corpul politic român, deveniți soldați ai regatului și care trebuiau să trimită regimentele turcești să apere de bulgari fosta lor patrie"*[6]. Statul român a derulat un proces de colonizare în mod organizat în speranța că populația de origine română va reuși să acultureze celelalte etnii care trăiau în spațiul respectiv.

Procesul a fost anevoios și a avut o evoluție sinuoasă prin faptul că membrii comunităților se vedeau amenințați și au opus rezistență față de schimbările sociale pe care statul român le derula la acel moment.

Eficiența socială a *culturii politice, ca modelator al personalității umane*, este abordată de R.B. Cattel[7] prin stabilirea a trei tipuri de influențe posibile ale

---

[4] Analiza este făcută pe baza mai multor cercetări din teritoriul dobrogean, așa cum reiese din lucrarea amintită, Eugene Pittard, *op. cit.*, p. 78-80.

[5] Enache Tușa, *Definirea specificului multicultural al Dobrogei în contextul apariției Statului Național*, în Ionuț Șerban, Lucian Dindirică (coord.), *Stat și Societate în Europa*, vol. II, Craiova, Editura Aius, 2010, p. 80.

[6] Eugene Pittard, *op. cit.*, p. 91.

[7] Raymond B. Cattell, *The Scientific Analysis of Personality*, Chicago, Aldine Publishing Company, 1966, p. 301-309.

culturii politice asupra personalității: a) *influența directă*, prin comunicarea mai mult sau mai puțin voluntară a culturii sau a unei zone teritoriale a culturii politice; b) *efectele de situație*, ca urmare a poziției deținute de subiect în sfera culturii; c) *apariția unor structuri secundare*, în conformitate cu anumite legități psihologice care vizează trebuințe ale personalității, rezultate din exigențe ale culturii care acționează asupra personalității. Fiecare personalitate umană își construiește sau i se clădește o structură socio-culturală specifică, ca expresie a raporturilor dintre indivizi sau grupuri sociale și mediul cultural în care trăiesc.

Individul se formează și se manifestă într-un mediu, care, în cea mai mare parte, este determinat cultural și societal. Din multitudinea de factori care contribuie la formarea personalității, cultura se detașează ca un element primordial. În acest sens psihologia socială pune în discuție un concept sintetic al personalității, în care socialul, condiționările sociale ale individului (obiect al sociologiei) și psihicul ca ansamblu structurat de însușiri și manifestări psihice (obiect al psihologiei) care formează un tot omogen prin medierea culturii politice. Problema Dobrogei și a Dobrogei de Sud apare în urma războiului din 1878-1879 din modul cum s-a reglementat în general, situația din zonă, prin Tratatele de la San Stefano și Berlin, generând o situație aparte a relațiilor româno-ruse, cu efect direct privind problema în discuție, mai ales că Bulgaria, la acea dată, nu exista ca subiect de drept internațional și, deci, nu se putea implica în discuțiile privind viitoarele granițe din Sud-Estul Europei[8].

Acest aspect diplomatic trebuia să fie justificat în alegerea unui tip de model identitar care să creeze o matrice culturală a teritoriului nou dobândit. Trebuia să fie creată o cultură românească a Dobrogei care încerca să justifice legitimitatea stăpânirii politice asupra teritoriului amintit pentru că și statul bulgar revendica zona. Nu este mai puțin adevărat că o serie de politicieni români ar fi preferat ca România să păstreze sudul Basarabiei și să se renunțe la Dobrogea, dând astfel Bulgariei posibilitatea, prin intermediul politicienilor ei, să-și „*argumenteze*" pretențiile expansioniste nord-estice în spațiul dobrogean[9]. Ralph Linton, generalizând mai multe puncte de vedere comune asupra condiționărilor culturale asupra personalității indivizilor care decid politic, arată că acestea se referă la: normele de personalitate, care diferă de la o societate la alta; membrii fiecărei societăți, care vor prezenta întotdeauna variații individuale considerabile în ceea ce privește personalitatea[10].

---

[8] Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1997, p. 408.

[9] Gabriel Moisa, *Independența României (1877-1878) parte a „Crizei Orientale" sub lupa cenzurii comuniste la un secol de la înfăptuire*, în Ionuț Șerban, Lucian Dindirică (coord.), *Stat și Societate în Europa*, vol. II, p. 132.

[10] Ralph Linton, *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968, p. 154.

În cazul accentuării identității sociale compararea se face între grupuri, iar persoanele implicate acționează în calitate de membru al grupului. În Dobrogea avem același tip de reprezentare identitară prin faptul că existau mai multe grupuri etnice care se raportau direct la sistemul de administrație, dar și cultură politică difuzată de autoritățile românești. Aici era elocventă viziunea lui Mihail Kogălniceanu care susținea că: *„românii din timpuri străvechi, unii sub numele de dicieni alții prin migrațiuni succesive din patria mumă sunt naționalitatea cea mai veche din Dobrogea, iar limba lor este cea mai răspândită și servește ca limbă de comunicație între celelalte naționalități"*[11]. Era începutul unei perioade în care cultura politică românească începea să acționeze cu scop precis de a asimila pe cât posibil etniile dobrogene. În declarațiile politice precum cea de mai sus, responsabilii politici motivau faptul că limba română și comunitățile românești din Dobrogea reușiseră să supraviețuiască întregii perioade de stăpânire otomană. În acest scop au fost derulate și colonizările cu populație românească pentru ca acestea odată ajunse în spațiul dobrogean să poată acultura grupurile etnice din această zonă a țării. Relevantă, pentru acest aspect, este declarația din Parlament a lui Mihail Kogălniceanu, unul dintre oamenii politici importanți ai acelei perioade care, într-o cuvântare[12] ținută în Camera Deputaților la data de 27 februarie 1882, afirma: *„Domnilor, care este interesul nostru principal în Dobrogea? Interesul nostru principal este ca să o populăm, să civilizăm această parte a României de azi, s-o populăm, o declar, dându-i sufletul, dându-i simțurile românești;* ***zicând așa, dvs. veți înțelege că trebuie să facem totul ca să ducem acolo mulți români; ba încă mai mult decât atât, chiar populațiunile cari vin acolo singure, cu orice chip să le facem românești. Într-un număr oarecare de ani să facem români chiar și pe musulmani*** *și să se deosibească de români numai prin aceea că unii vor merge la geamie, iar alții la biserică"*[13]. Identitatea colectivă era definită drept *„capacitate a unei colectivități de a se recunoaște ca grup; atribut al principiului coeziunii (identitate etnică, identitate locală, identitate profesională); resursă*

---

[11] Gligor Stan, *Particularități ale organizării administrative și judecătorești a Dobrogei la sf. sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*, în *Culegeri și referate*, vol. II, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1974, p. 221.

[12] Programul lui Mihail Kogălniceanu *asupra* Dobrogei, pe care 1-a susținut în mai multe rânduri, cuprindea câteva elemente importante și anume: naționalizarea provinciei, păstrarea tuturor drepturilor, tuturor libertăților, tuturor intereselor și tuturor obiceiurilor celorlalte naționalități. Toleranța lui Mihail Kogălniceanu a mers până acolo încât a cerut ca să se respecte până și obiceiurile lipovenilor și, mai mult chiar, ca aceștia să fie scutiți de serviciul militar *„ca unii pe care religia îi oprea să poarte armele"*. Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți*, București, Editura Librăriei Socec, 1910, p. 28-31.

[13] *Ibidem*, p. 31.

pentru viața în cadrul unei societăți și pentru acțiunea colectivă"[14]. Crearea unei identități colective implica o mișcare de diferențiere între grupuri care duceau la manifestarea autonomiei colective[15]. În cazul Dobrogei, modernizarea nu a însemnat o etapă clasică a evoluției unei provincii, ci a fost mai mult o relocare a unui spațiu nou dobândit care urma să fie modelat în raport cu exigențele unei noi viziuni politice. Acest aspect se plasa într-o nouă dimensiune politică astfel încât să fie schimbată imaginea unui spațiu anacronic condus de preceptele Coranului și cu tarele specifice culturii sociale și politice specifice Balcanilor[16]. Cadrele sociale și politice ale spațiului românesc de după 1877 pot fi plasate în dimensiunea tradiționalismului însă nu acel tradiționalism de tip clasic. Sociologul francez Daniel Chirot susține că nu putem încadra România în tradiționalismul clasic conform regulilor lui Ballandier care studiază societățile africane de la mijlocul secolului al XX-lea[17].

La începutul studiului de față am evocat impresiile lui Eugene Pittard despre spațiul dobrogean și modul în care antropologul elvețian percepuse realitatea din teritoriu. Peste tot remarcă același drumuri desfundate, de-a lungul stepelor, culturilor și a văilor uscate. La Mangalia „*în cafenele în care nu se servește nimic, bande de tătari cântă cu voce tare. Ei sunt acompaniați de o darboukah și de un fel de triplă castanietă de metal. Această muzică este monotonă și sălbatecă. Ea îi satisface pe acești oameni, care sub raport muzical par să fi rămas în aceste timpuri primitivi, unde două plăci metalice atinse ușor, emiteau un zgomot strident*"[18]. Este vorba despre străvechile instrumente muzicale tradiționale, *daulul* și *zurnaua*. Se observă faptul că cercetătorul elvețian era și el într-o oarecare măsură tributar modului de gândire occidental cu privire la imaginea celuilalt (*l'Autre*). Uimitor pentru el și pentru colegii săi este aspectul Dobrogei de sud, aceea a „*unei țări ondulate de dealuri... Este mai puțin apropiat de Rusia și chiar de România propriu-zisă. Este foarte apropiată etnografic de Turcia*"[19]. Grupul elvețian nu avea cum să nu observe măreția lăcașului de cult musulman, semn evident în ceea ce privește credința locuitorilor: „*Moscheea principală din sudul orașului este mai veche* (este vorba de geamia Esmahan Sultan. Din relatările sale reiese că orașul avea încă cel

---

[14] Dominic Abrams, *Processes of Social Identification*, în *Social Psychology of Identity and the Self concept*, coord. Glynis M. Breakwell, Surrey University Press, 1992, p. 74.

[15] Denis Segrestin, *Identitate colectivă*, în *Larousse. Dicționar de sociologie*, coord. Raymond Boudon, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 127.

[16] Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor între 1805-1945*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 204.

[17] Critica lui Georges Ballandier se întemeia pe modele primitive din cadrul societăților africane în raportarea modernizării societăților care se aflau în stadiul de organizare tradițională, Georges Ballandier, *The Colonial Situation: A Theoretical Aproach*, în *Social Change: The Colonial Situation*, New York, Wiley, 1966, p. 34-61.

[18] Eugene Pittard, *op. cit.*, p. 64.

[19] *Ibidem*, p. 68.

puțin o geamie sau moschee, n.n.). *Ea este într-o împrejmuire care închide cimitirul. Este grațioasă, zveltă, întregul său corp a fost construit la început din lemn, cu gingașe coloane lucrate și pe care timpul le-a crăpat și le-a imprimat o patină neagră. Hatipul ne-a condus în interior, căci ne-a văzut că suntem respectuoși față de religia sa și ne-a invitat să urcăm într-unul din minarete pe o scară îngustă în spirală. Rugăciuni trec pe deasupra caselor joase din Mangalia*"[20]. Din punct de vedere etnologic, populația turcă este considerată ca o masă eterogenă: „*Deja Asia, înainte să se ridice contingențele care vor cutreiera Europa de sud-est, era formată din elemente etnice diverse. Așa cum cunoaștem azi, rasa turcă este o rasă frumoasă și în această mică peninsulă a Balcanilor unde se întâlnesc remarcabile tipuri umane, turcii nu sunt deloc mai prejos. Nu se întâlnesc deloc la ei trăsăturile ce amintesc de cele ale mongolilor pe care le-am semnalat adesea la tătari*"[21]. Antropologul continuă aprecierile despre populația musulmană afirmând: „*Generoși, onești, înțelegători, ospitalieri, turcii din Dobrogea mi s-au părut demni de o adevărată stimă. De altfel, adesea, înalți funcționari români mi-au confirmat această impresie*"[22].

Multiculturalitatea presupune cunoașterea dintre identitățile existente și raportul acestora cu un tip de cultură politică nou implantat. Aceasta este relația dintre vizibilitate și realitate, dintre viața socială și expunerea potrivit unei filosofii europene materializată în proiecte de educație interculturală. Construcția identității culturale plurale presupunea, pentru perioada post-anexare a Dobrogei, cunoașterea sistemului politic care promovează un nou tip de comportament identitar.

Categoria de spațiu fiind un rezultat al interacțiunilor și nu invers (în sensul definit de Deleuze-Guattari)[23] geometriile multi și interculturale jucau un rol important în echilibrele reprezentării alterității, implicit între percepții și reprezentările cognitive. Educația interculturală trecând prin mai vechile aliniamente și „*stații de memorie a interculturalității dobrogene*" încercau relocarea armoniei etnice în noile contexte care se modificau. Referentul concret se manifestă ca un proces dinamic evoluând sub riscul psihologic la nivelul mentalului colectiv marcat de „*derapaj și neîncredere*"[24] între diferitele etnii locuitoare în Dobrogea. În abordarea clasică, specifică perspectivei istorice, atunci când se definește problema structurii culturii politice se are în vedere îndeosebi produsele, bunurile culturale, formele culturii obiectivate. Din această perspectivă, putem identifica drept domenii ale culturii: datini,

---

[20] *Ibidem*, p. 72.
[21] Eugene Pittard, *Dans la Dobroudja*, Geneve, 1906, p. 88.
[22] *Ibidem*, p. 91.
[23] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Anti-Oedipus*, Paris, Edition de Minuit, 1972, p. 82.
[24] Dumitru Vitcu, *Recuperarea și integrarea Dobrogei la România în viziunea politică a lui Mihail Kogălniceanu*, în Mihai Lupu (coord.), *Dobrogea – Repere istorice*, Constanța, Editura Europolis, 2000, p. 76.

știința, filosofia, literatura, muzica, arhitectura, pictura, sculptura și artele decorative, concepțiile religioase, sistemele și normele morale, politice, juridice, miturile. Punctul de vedere al istoriei asupra culturii se justifică prin aceea că, reconstituirea diferitelor culturi istorice (în sensul de aparținând unor perioade și zone geografice determinate) nu se poate face decât având ca punct de plecare formele obiectivate ale culturii și înaintând către ceea ce s-a numit *„spiritul unei culturi"*. Asupra acestui aspect se oprea Tudor Vianu când atenționa asupra faptului că *„bunul cultural"* este numai o dimensiune a culturii, deloc de neglijat, este adevărat, dar care nu poate fi ridicată la rangul de întreaga cultură[25]. Fie că este vorba de limbă, de manifestări religioase, morale sau de obiceiuri, oamenii au constatat puternice diferențe de manifestare culturală între diverse comunități etnice, sau în interiorul acestora. Astfel, un complex de factori fizici, biologici și psihici, proprii fiecărui popor, acționează ca un factor determinant în geneza diferitelor manifestări culturale ale acestuia.

Ca proces de *umanizare* a naturii, cultura politică se constituie prin dialog activ cu lumea, în urma unei acțiuni de *individualizare*, de *personalizare* a indivizilor și a etniilor. Accentul se pune pe *dimensiunea interioară*, pe *trăire* și *învățare*, pe exercitarea aptitudinilor și energiilor spirituale *individuale*, întrucât autorul actului cultural este individul (creator și receptor de valori). Acest dialog activ este un mod de a fi al culturii, care implică aspectul civilizațional *„sensul activ și funcțional al culturii, domeniul acțiunii, eficacității și pozitivității"*[26]. În timp ce corelatele fundamentale ale culturii sunt *natura* și *omul*, cele ale civilizației sunt *societatea* și *omul*.

Astfel, *„cultura este rezultatul detașării omului de natură, având fața îndreptată spre subiect; civilizația este rezultatul inserției omului în societate și are fața îndreptată spre obiect"*[27]. În timp ce civilizația este prin excelență *operă colectivă*, cultura este, prin definiție, *creație individuală*, efort personal. Cultura presupune, ca geneză, o mișcare de la natural la subiectiv, de la social și obiectiv la individual și subiectiv, pe când civilizația presupune o mișcare inversă, de la individual-subiectiv la social-obiectiv.

Eforturile culturale individuale se condensează în *valori politice*, pe când eforturile civilizatoare se întruchipează în *bunuri publice*. Nu toate valorile devin automat bunuri, evident, dar toate bunurile materiale sunt rezultatul realizării valorilor. Astfel, civilizația se naște și este rezultatul circulației și realizării valorilor. În planul individualității, al subiectivității, cultura este rezultatul educației, iar civilizația este sistemul, organizat și instituționalizat, al educației civice și politice. Armonia etnică putea fi, în principiu, determinată cantitativ ca relație între o matrice culturală a grupului care delimita pragurile

---

[25] Tudor Vianu, *Filosofia culturii și teoria valorilor*, București, Editura Nemira, 1998, p. 87.
[26] Alexandru Tănase, *Cultură și civilizație*, București, Editura Politică, 1977, p. 151.
[27] *Ibidem*, p. 210.

psihologice sau cele determinate de cunoaștere și ierarhii în modelarea circuitelor de comunicare politică[28]. Friedman vorbește despre limite care trebuie cunoscute și respectate, fiind vitale pentru funcționarea diverselor nișe comunitare ale aceluiași spațiu de multiculturalizare, ca o referință încrucișată de acceptare mutual-intercomunitară.

Presa avea rolul unui motor al schimbării și al diverselor influențe atunci când îi revenea misiunea de a menține și monitoriza aceste balanțe din perspectiva interesului comun al etniilor dobrogene[29]. A apărut posibilitatea aplicării unor soluții practice cu efecte politice pozitive în peisajul social dobrogean până când, treptat, noua regiune urma să intre în cadrul structurii economice a statului român dominată de marea proprietate agricolă încă nerezolvată la acea vreme[30]. Astfel, începând cu anul 1886, Statul român va trece la parcelarea și vânzarea pământurilor la prețuri sub valoarea celor din restul țării și numai a celor care se stabileau definitiv în Dobrogea. O altă manevră politică importantă a fost cea din anul 1909, pentru împroprietărirea în Dobrogea a veteranilor cu grade inferioare din războiul pentru independență. Ei primeau un ajutor substanțial din partea statului, scopul fiind nu doar repunerea în valoare a terenurilor agricole, dar și a creșterii numărului populației, a întăririi românismului în Dobrogea prin mai multe acțiuni ale autorităților de la acea epocă. Politica de toleranță și înțelegere față de populația musulmană devenită minoritară, dar cea mai numeroasă dintre etnii, a fost aplicată de administrația românească de după 1877 element care era menit să înceapă aplicarea unui model de aculturație. După intrarea triumfală a armatei în București, la 8 octombrie, divizia destinată apărării Dobrogei s-a pus în marș spre Brăila, unde la 14 noiembrie, cu câteva zile înainte de eveniment, a

---

[28] Yona Friedman, *About Critical Groupsize*, Tokyo, The United Nations University, 1982, p. 45.

[29] Acest aspect se poate constata citind presa din orice parte a României de la acea vreme. În perioada 1878-1914, presa dobrogeană a cunoscut o importantă perioadă de progres datorită, în principal, dezvoltării tipografiilor, consolidării gazetăriei precum și constituirea unor asociații ale lucrătorilor din acest domeniu. Conform opiniei istoricului Maria Platon *„în 1877, vedeau lumina zilei 50 de publicații periodice, fie ele reviste literare sau cu caracter special (științifice, școlare, bisericești). Cotidienele erau încă puține, abia zece, multe din ele de scurtă durată. Peste zece ani, în 1887, apăreau peste 200 de periodice, iar numărul cotidienelor a sporit de zece ori; după 1900, până la Primul Război Mondial, numărul publicațiilor a trecut de 2 000. Multe dintre acestea erau publicații oficioase, semioficioase sau pretins independente, de durată sau efemere"*.

[30] Daniel Chirot susține că problema agrară nu a fost rezolvată nici la momentul 1907, când acutizarea problemei agrare a declanșat o răscoală în Moldova, dar nici de regimul comunist din România, care a moștenit problema agrară fără să o poată rezolva. Daniel Chirot, *Schimbarea într-o societate periferică – formarea unei colonii balcanice*, București, Editura Corint, 2002, p. 241-243.

fost trecută în revistă de domnitorul Carol I[31]. Cu acest prilej a fost citită soldaților Proclamația către armata română, document în care se găsesc concepțiile de guvernare ale noilor stăpâni ai Dobrogei, autoritățile României de la acea dată, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, autorul proiectului manifest: *„Soldați! În această nouă Românie veți găsi o populațiune care în cea mai mare parte este deja românească. Însă veți găsi și locuitori de alt neam și alte credințe. Toți aceștia, care devin membri ai statului român, au același drept la protecțiunea și la dragostea voastră, între ei veți găsi mahomedanii, ale căror obiceiuri se deosebesc de ale noastre. Vă recomand cu deosebire ca să respectați credința lor!"*[32] De asemenea, a fost lansată Proclamația domnitorului către dobrogeni, publicată mai apoi în presa română și străină: *„religiunea voastră, familia voastră, pragul casei voastre, vor fi apărate de legile noastre și nimeni nu le va putea lovi fără a-și primi legitima pedeapsă"*[33]. Era un mod de motivație oficială a culturii politice românești menită să convingă locuitorii Dobrogei de intențiile pozitive ale guvernului și ale societății politice românești.

Toate cultele minorităților s-au bucurat de un tratament egal și tolerant în Constanța, spre exemplu, serviciile religioase se oficiau în lăcașuri de cult protestante și catolice, în biserici ale populației grecești, în sinagogi israelite, în moschei și geamii. Problema învățământului a fost tratată în mod asemănător, ținându-se seama de o populație eterodoxă și eteroglotă.

Mihail Kogălniceanu considera că lucrul cel mai important pentru dobrogeni era de a se uni în jurul unui ideal comun, respectându-li-se tuturor drepturile naționale specifice. Astfel, autoritățile au numit hogi în funcțiile de învățători în limba turcă, chiar și în școlile românești frecventate de copii mahomedani tot datorită intenției de a lansa un proces de aculturație în Dobrogea. În programa Școlii Normale de învățători și institutori din Constanța, creată în 1893, figura studiul limbii turce și bulgare pentru toți cursanții, în ideea de a da viitorilor dascăli posibilitatea unei apropieri sufletești de copiii de toate etniile.

Pe tărâm politico-administrativ, minoritățile erau reprezentate în corpurile elective ale provinciei, cât și în organele administrative județene pentru a fi motivați să accepte modelul aculturator. Numeroși primari au fost aleși din rândul locuitorilor de origine bulgară, turcă sau tătară[34]. Putem afirma în acest mod că interculturalitatea dobrogeană a pus în practică o strategie de tip aculturator prin care urmărea să motiveze etniile dobrogene pentru acceptarea culturii politice românești care să transforme mentalul colectiv multicultural. Acest aspect se dorea a fi un model prin care se dorea recuperarea mărcilor

---

[31] M.D. Ionescu, *Problema originii etnice în Dobrogea*, Constanța, 1886, p. 391.
[32] Articolul din *„Farul Constanței"*, I, nr. 16, 24 august, nr. 17, 31 august 1880.
[33] *Proclamația Regelui Carol I către locuitorii dobrogeni.*
[34] Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 381.

primei modernități întreprinsă deja de numeroși autori[35], cu rezultate care merită o mai largă circulație ca straturi ale unei unități în diversitate, multiplicitate, fără a ignora discontinuitățile generate de evenimentele dureroase și tensiunile care fie s-au întipărit fie s-au pierdut din memoria colectivă dar au primit atenția necesară din partea comunității academice prin reparații tardive, dar necesare. Strâns legat de problematica acțiunii tradiției este *„cantitatea grupului social"*.

Introducând acest element, Tudor Vianu încerca să demonstreze, în primul rând, faptul că valoarea tradiției este în relație strânsă cu cantitatea grupului social (cu cât grupul social este mai mic, cu atât influența tradiției este mai puternică), iar în al doilea rând, vrea să demonstreze existența unei anumite dependențe a dinamicii și consistenței grupului social de un tip sau altul de valoare culturală, cultivată cu predilecție de către o comunitate. În strânsă dependență de condițiile culturii sunt *mijloacele culturii*. Astfel, dacă condițiile culturii sunt, în raport cu creatorul de cultură, un dat și sunt suportate în mod pasiv de către acesta, *mijloacele culturii* sunt opera, sunt „instrumentele" întrebuințate în mod activ de creatorul de cultură în vederea atingerii unui scop. Iar, în timp ce condițiile culturii sunt anterioare și independente de creatorul cultural, un mijloc cultural nu poate fi gândit în afara omului care-l găsește bun și capabil pentru ținta pe care o urmărește. Mijloacele culturii politice sunt determinate nu numai de condițiile culturii, ci și *„de scopurile către care ele se îndreaptă"*[36], iar scopurile culturale sunt realizarea valorilor. Acest aspect al mijloacelor culturale specifice fiecărei valori face parte din domeniul științelor culturale speciale.

După anul 1859, statul român nou înființat devenea o societate modernă de tip colonial care nu se definea printr-o modernizare tipică, ci se definea prin faptul că își asumase rolul de segment periferic al economiei occidentale. În cazul Dobrogei modernizarea nu a însemnat o etapă clasică a evoluției unei provincii, ci a fost mai mult o relocare a unui spațiu nou dobândit care urma să fie modelat în raport cu exigențele unei noi viziuni politice. Acest aspect se plasa într-o nouă dimensiune politică astfel încât să fie schimbată imaginea unui spațiu anacronic condus de preceptele Coranului și cu tarele specifice culturii sociale și politice specifice Balcanilor[37].

Cadrele sociale și politice ale spațiului românesc de după 1877 pot fi plasate în dimensiunea tradiționalismului însă nu acel tradiționalism de tip clasic. Sociologul francez Daniel Chirot susține că nu putem încadra România în tradiționalismul clasic conform regulilor lui Ballandier care studiază societățile

---

[35] Printre aceștia putem aminti pe: Jürgen Habermas, *Discursul filosofic al modernității. 12 Prelegeri*, București, Editura All, 2000. A se vedea pentru acest aspect, Talcott Parsons, *The System of Modern Societies*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, 1971, p. 132.

[36] *Ibidem*, p. 224.

[37] Stevan K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 204.

africane de la mijlocul secolului al XX-lea[38]. Modernitatea era definită, de obicei, prin referire la trăsăturile tipice ale societății industriale[39] care era organizată conform unui model ce își motiva puternic cetățenii pentru a participa activ la viața politică și, în final, la evoluția acelui spațiu social și politic model care va fi aplicat și în Dobrogea.

Balcanii și Europa de Est se aflau la 1880 la începutul unei noi etape în construcția statului care copiază modelul sistemelor occidentale. După 1918 această zonă asistă la un nou tip de reprezentare a puterii și anume votul universal acordat pentru societățile spațiului balcanic ce reprezintă un element nou și pentru Occident, element ce nu face parte din programul liberal clasic de dezvoltare economică și modernizare socială. Orizontalizarea politicii, în statele nou-înființate din Estul Europei, constituie o evoluție istorică care trebuie, din motive analitice, separată de modernizarea economică, chiar dacă în practică cele două concepte sunt strâns legate unul de altul[40]. După ce am prezentat factorii de intrare în sistem, problema principală este de a corela acești factori cu reformele pe care statul român le-a aplicat în Dobrogea. Pentru ca această corelație să aibă sens, trebuie să observăm principalele trăsături ale procesului de modernizare care caracterizase procesul politic până la 1914. Un proces care încerca să propulseze spațiul politic românesc în sistemul european, model la care se raporta tot spațiul balcanic. Acest lucru este important pentru construcția argumentației legată de suprapunerea politicii de masă peste reformele economice care au avut loc în Dobrogea chiar și în partea de sud a acesteia aflată sub administrația statului bulgar. Modul în care s-a manifestat procesul de aculturație a influențat prea puțin mentalul etniilor care trăiau în spațiul dobrogean.

Cazul Bulgariei este mai dificil de descifrat decât cel românesc deoarece votul universal a existat în Bulgaria de la 1879, iar acest fapt a ajutat clasa politică din statul vecin pentru a-și consolida poziția[41]. Chiar dacă votul universal era prevăzut în Constituție, parcursul istoric al Bulgariei nu sugerează că politica era într-adevăr „*orizontalizată*", ci că acest drept era mai mult o chestiune juridică decât una practică pentru a defini procesul de modernizare[42]. Legătura ce trebuie observată între România și Bulgaria este modul în care

---

[38] Critica lui Georges Ballandier se întemeia pe modele primitive din cadrul societăților africane în raportarea modernizării societăților care se aflau în stadiul de organizare tradițională, Georges Ballandier, *The Colonial Situation: A Theoretical Aproach*, în *Social Change: The Colonial Situation*, p. 34-61.

[39] Daniel Chirot, *op. cit.*, p. 195.

[40] Daniele Caramani, *The End of Silent Elections: The Birth of the Electoral Competition, 1832-1915*, în „Party Politics", Vol. 9, No. 4, Sage Publications, 2003, p. 105.

[41] Richard J. Crampton, *Bulgaria 1878-1918*, East European Monographs, New York, Boulder, 1983, în special partea a II-a, *The Personal Regime, 1896-1912*, p. 228-231.

[42] *Ibidem*, p. 235.

modernizarea s-a desfășurat până la 1914 și felul în care după război acest proces a transformat cele două sisteme politice care au avut un parcurs oarecum asemănător[43]. Dacă înainte de 1914 vorbim de politici ce aparțin liberalismului (economic) de secol XIX, după 1918, modernizarea nu mai este numai apanajul economiei (tradusă prin industrializare), ci devine din ce în ce mai mult o chestiune de reconfigurare a spațiului politic intern. În Bulgaria, vechiul sistem creat de Stambolov, în care statul era vectorul modernizării și al urbanizării, sistem care a generat ruptura între mediul urban și cel rural, nu mai era viabil după primul război mondial. Stamboliski a venit cu un program care urma să schimbe total percepția statului bulgar despre modernizare și despre Occident[44]. În același timp, o transformare la fel de puternică s-a petrecut și în România. Aici, deși avem un stat care aproape și-a dublat teritoriul și populația, problemele sunt la fel de urgente ca în Bulgaria (stat înfrânt în război).

În România, deși teoretic reformele sunt mult mai ample, politicile întreprinse sunt mult mai puțin radicale decât cele din Bulgaria[45]. De ce radicalismul triumfă în Bulgaria unde proprietatea era distribuită relativ uniform și unde votul universal era instituit de câteva zeci de ani și nu în România unde avem o mare problemă economică și socială, dublată de lipsa drepturilor politice pentru clasele defavorizate? Radicalismul nu a triumfat în România pentru că războiul a fost câștigat și monarhia, care era în acel moment depozitarul principiilor constituționalismului și un element de *„moderare"* a politicii, a căpătat un uriaș prestigiu, devenind un puternic factor de stabilitate, chiar dacă situația generală era deplorabilă după ocupația germană și desfășurarea de ample operațiuni armate pe teritoriul statului.

Dacă această accelerare s-a tradus în România prin reforme constituționale care, chiar dacă nu au avut un efect profund asupra societății au accentuat direcțiile care trebuiau urmate, în Bulgaria, răspunsul a fost reconfigurarea spațiului politic, revolta nivelului inferior al societății împotriva statului birocratic. Noul stat creat în 1918, va deveni *„una din piesele de frunte ale sistemului de la Versailles"*[46].

Recunoscută în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, din 1919, România Mare, își va dubla atât teritoriul, cât și populația. Dacă în 1913, va avea o suprafață de 130 177 km², până în 1920 suprafața sa, va ajunge la aproximativ 295 049 km², asemănătoare cu cea a Italiei (312 510 km²) sau a Angliei (313 373 km²). O schimbare semnificativă se va produce și la nivelul populației, care se

---

[43] Georgen Castellan, *History of the Balkans*, East European Monographs, New York, Boulder, 1992, în special subcapitolul, *Romania Under Carol I, 1878-1914*, p. 342.

[44] Richard J. Crampton, *op. cit.*, p. 251.

[45] *Ibidem*.

[46] George Castellan, *Histoire de la Roumanie*, în Carol Iancu, *Evreii din România; de la emancipare la marginalizare (1919-1938)*, București, Editura Hasefer, 2000, p. 23.

va mări de la 7 160 000 locuitori (cât număra în 1912), până la 15 541 000 locuitori, potrivit estimărilor realizate în 1920[47]. Dacă până în 1912, minoritățile nu vor reprezenta decât 8% într-un stat național relativ omogen, odată cu Marea Unire, procentul va crește ajungând la 30%. România va deveni astfel un stat cu naționalități multiple.

Început într-o atmosferă de *„pesimism general"*[48], anul 1918 va marca, *„actul energic al națiunii române, pregătit de întreaga evoluție istorică a poporului român, de îndelungata luptă pentru existență, pentru apărarea ființei proprii și pentru dreptul de a trăi în granițele unuia și aceluiași stat"*[49]. Statul român va ști să valorifice conjunctura internațională, creată de prăbușirea celor două mari imperii (țarist și habsburgic) și să se afirme în contextul mișcării de eliberare a popoarelor și a victoriei principiului naționalităților în Europa.

Evoluția etniilor care constituiau populația Dobrogei permite distingerea a două etape. O primă etapă, cuprinsă între 1878 și 1912, a înregistrat un aflux considerabil al populației rurale din celelalte provincii românești spre noul ținut reintegrat la 1878. De fapt, județul Constanța a cunoscut cel mai mare „val migrationist" rural, față de alte regiuni ale țării. Odată cu începerea lucrărilor la podul de peste Dunăre, cu demararea construcțiilor portuare, cu dezvoltarea economică a orașului Constanța, s-au creat noi direcții de deplasare a populației, migrarea țăranilor către oraș devenind fenomenul dominant al mobilității populației în Dobrogea[50].

Revenind la procesul de aculturație putem spune că au avut loc modificări de structură etnică datorită faptului că se derulaseră mai multe etape de colonizări cu populație românească din zonele cu preponderență numerică mare ale României. S-au produs mutații la nivel de etnii în sensul că populația de confesiune islamică a scăzut puțin câte puțin (turcii și tătarii), iar populațiile de confesiune creștină au fluctuat ca număr în raport cu zonele de migrație în Dobrogea.

Germanii, evreii și armenii au avut o evoluție constantă în sensul că s-au constituit în grupuri compacte care nu au putut fi aculturate datorită opoziției destul de mari a membrilor acestor etnii care nu înțelegeau de ce trebuiau să-și lase tradițiile și cultura și să fie asimilați de către populația românească[51]. Cea mai notabilă creștere au avut-o etniile de confesiune creștin-ortodoxă: români,

---

[47] *Buletinul Statistic al României (ianuarie-februarie 1924)*, în Carol Iancu, *op. cit.*, p. 23.
[48] Cornel Grad, Viorel Ciubota, *1918 – Sfârșit și început de epocă*, Zalău, Editura Lekton și Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 58.
[49] *Ibidem.*
[50] Julieta Poșarlie, *Evoluția Populației Județului Constanța*, documentar pentru uz intern, Consiliul Popular Județean Constanța, f. a., p. 27.
[51] M.D. Ionescu, *op. cit.*, p. 37.

ruși, bulgari, greci, ascendent având populația românească rezultat al colonizărilor repetate derulate de autorități[52].

Ca o comparație natalitatea Dobrogei era cea mai ridicată din țară ceea ce definea o populație destul de tânără în raport cu celelalte zone ale României. Referindu-se la începuturile administrației românești în Dobrogea, Luca Ionescu, unul dintre primii prefecți ai județului Tulcea susținea că: *„conglomeratul etnic ce am găsit la așezarea noastră, s-a topit la căldura aceluiași ideal... Nici cluburi politice, nici comitete secrete, nici colectări de fonduri, nici corespondențe la ziare străine, nici un fel de lucrare, fățișă sau ocultă, pentru a zdruncina ordinea publică, ori pentru a susține aici ori aiurea, agitațiuni în defavoarea noastră"*[53].

Era un prim aspect al modului în care guvernanții înțeleseseră să aplice modelul politic menit să convingă etniile de loialitate, dar și de intențiile bune ce erau nutrite față de acestea. Grupul social se definește în termeni sociologici în dimensiunea colectivității și acțiunii sociale. Pentru E. Durkheim regulile grupului exprimă condițiile esențiale ale vieții colective pentru orice tip de societate, sancțiunile represive fiind semnul unei solidarități mecanice, iar sancțiunile restitutive (bazate pe raporturi de abținere între indivizi) reflectă o societate caracterizată de o solidaritate organică. Pentru Auguste Comte sursa solidarității sociale o reprezenta diviziunea muncii. În ceea ce privește necesitățile impuse de solidaritatea socială, acestea sunt nevoi morale[54]. Deși populația Dobrogei nu a beneficiat de drepturi politice complete până în 1909, parte a populației musulmane a avut acces în filiale ale Partidului Național Liberal și ale celui Conservator, care luptau pentru a-și impune candidații în fotoliile de primari și consilieri. Acest fapt a fost posibil datorită numărului mare de locuitori de etnie turcă și tătară ce locuiau în Dobrogea imediat după integrarea acesteia la România. De asemenea, turcii și tătarii au participat în comitetele de inițiativă care solicitau drepturi politice și economice pentru dobrogeni.

Numele altor foști deputați și senatori turci și tătari îi aflăm din lista invitaților la sărbătorirea Semicentenarului Revenirii Dobrogei la Țară, în anul 1928, unde, în afara muftiilor județelor, au fost prezenți: Selim Abdulachim – deputat de Constanța, Ibrahim Themo – senator, Kurdali Memet – senator, Sadîk Memet – fost deputat, Checeli Suliman – fost deputat, Memet T. Murtaza – fost deputat, Șükrü Alioglu – fost senator, reprezentant de drept, pe viață, în

---

[52] *Mișcarea populației României în anul 1914*, București, 1915, p. 7-15.

[53] N. Negulescu, *Administrația în Dobrogea Veche*, în *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, ediție anastatică, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003, p. 729.

[54] Auguste Comte, *Système de politique positive ou Traité de sociologie*, Paris, Giard & Brière, 1912, p. 256-335.

Senat[55], Mustafa Riza Memet – fost deputat, Abdula Hairedin – fost deputat[56]. În *Mesajul la deschiderea Corpurilor Legiuitoare* din 15 noiembrie 1908, Carol I s-a pronunțat pentru extinderea *„asupra județelor Constanța și Tulcea a regimului nostru constituțional"*[57], depunându-se în Parlament de către P.N.L. proiectul de *Lege relativ la drepturile politice ale dobrogenilor,* lege promulgată și publicată în „Monitorul Oficial" din 19 martie 1909. Legea a fost criticată destul de mult la vremea respectivă, astfel încât, un alt proiect a fost introdus în Parlament, de data aceasta de conservatori în 1910. La 14 septembrie 1911, o delegație a dobrogenilor, inițiată de ziaristul Constantin Sarry, a fost primită de Carol. S-a obținut adoptarea *Legii pentru interpretarea și completarea articolelor 3 și 4 din 15 aprilie 1910, pentru acordarea drepturilor politice dobrogenilor*[58], astfel încât, în noiembrie 1912, după 34 de ani de la revenirea la țară, Dobrogea putea să participe, cu toate drepturile, la viața politică a României. Pe lista pentru alegerile din 1933, pe lista Partidului Țărănist Radical de propuși a fi candidați pentru jud. Caliacra, figurează și institutorul Iacob Hagi Abdula și Abdulafit Gemil Isleam[59].

Vorbind despre politica României dintre cele două războaie mondiale față de minoritățile naționale nu trebuie exclus nici realismul unor personalități politice românești care au influențat această politică. Nicolae Titulescu, în cadrul discuțiilor care s-au purtat la Academia Diplomatică din Paris, în jurul problemei minorităților naționale, la 15 martie 1929, pleda pentru tratarea, pe mai departe, cu aceeași considerație a minorităților naționale și indica noi și înaintate direcții în care această chestiune trebuie cercetată și soluționată. Titulescu, după ce atrăgea atenția că în statele pe teritoriul cărora sunt chemate să trăiască, aceste naționalități să nu constituie, în cadrul organismului național, „forme străine de acesta, oricare ar fi ele, adică să nu se îngăduie crearea unui «stat în stat»" adaugă că menirea unui stat „constă în obținerea loialității tuturor cetățenilor săi și nu în a desființa individualitatea culturală și religioasă a unora din supușii săi" amintind că „un stat care nu ar considera că el însuși trebuie să fie cel mai bun apărător al intereselor întemeiate ale minorităților sale, n-ar viola numai legile umanității, care trebuie să

---

[55] Legea electorală din 1926 prevedea, ca element nou, că deveneau senatori de drept *„capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul de fiecare confesiune, întrucât sunt cetățeni români aleși sau numiți conform legilor țării și reprezintă un număr de peste 200 000 de credincioși"*.

[56] Mehmed Ali Ekrem, *Din istoria turcilor Dobrogeni*, București, Editura Kriterion, 1993, p. 119.

[57] Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori*, tom III, *1887-1908*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, S-soc Ioan St. Rasidescu, 1909, p. 617.

[58] „Drapelul", 1910, p. 2.

[59] Gheorghe Dumitrașcu, *Contribuția Dobrogei la lupta pentru cucerirea independenței naționale a poporului român*, în *Lucrări științifice. Științe Sociale. Filologie*, Constanța, Institutul de învățământ superior, 1978, p. 54.

călăuzească orice comunitate civilizată; el ar viola însăşi legea conservării propriei sale existenţe"[60].

În perioada interbelică, însă, au existat în România şi vederi extremiste în problema minorităţilor naţionale. De exemplu, în iunie 1937 a fost votată Legea pentru apărarea muncii naţionale[61]. Relaţiile diplomatice dintre cele două ţări, întrerupte provizoriu datorită primului război mondial, au fost restabilite în 1923, cu câteva luni înainte de proclamarea Republicii Turcia, prin numirea noului reprezentant al Turciei la Bucureşti, în persoana lui *Gevat bey* şi înaltului comisar al României în Turcia, în persoana lui S. Aurelian. În urma restabilirii relaţiilor diplomatice şi a strângerii legăturilor politice au devenit numeroase şi contactele diplomatice şi politice la diferite nivele. La 5 mai 1924 au sosit în Turcia 50 de studenţi români pentru a întoarce colegilor lor turci vizita pe care aceştia o făcuseră în România în anul 1912.

De asemenea, ziarul „Hakimiyeti Milliye" („Suveranitatea Naţională") le considera drept „unele dintre cele mai preţioase ale lanţului păcii balcanice"[62]. Consolidarea prieteniei româno-turce inaugura construcţia unui solid fundament al edificiului păcii în Balcani şi netezea calea sigură spre realizarea aspiraţiilor pe care le nutreau popoarele din sud-estul Europei.

Nicolae Titulescu vedea în apropierea dintre cele două state din bazinul Mării Negre numai începutul organizării cooperării dintre statele balcanice. După cum se ştie această acţiune comună a fost realizată prin Pactul Balcanic, semnat oficial, în ziua de 9 februarie 1934, la Atena, de către România, Turcia, Grecia şi Iugoslavia. La 11 mai 1934, România primea vizita lui *Tevfik Rüstü Aras*, ministrul de Externe al Turciei. Cu acest prilej Aras făcea un bilanţ al relaţiilor de prietenie dintre România şi Turcia.

Referindu-se numai la manifestările ei recente, arată că această prietenie îşi găseşte expresia în trei acte diplomatice şi anume: *Declaraţia privind definirea agresorului* – act de importanţă capitală în raporturile reciproce ale puterilor contractante, *Tratatul româno-turc de arbitraj* şi *Tratatul de Înţelegere Balcanică* care permitea statelor semnatare să coopereze rămânând în acelaşi timp scrupulos credincioase prieteniilor existente, în opera de consolidare a păcii şi securităţii în Balcani. Premierul turc de atunci, *Ismet Inönü*, într-o declaraţie de politică externă, la şedinţa Marii Adunări Naţionale Turce din 5 iulie 1934, referindu-se şi la relaţiile cu România, amintea: „cu România noi suntem consemnatari, în cursul ultimului an, a diverse documente

---

[60] Adrian Marino, *Viaţa unui om singur*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 180.

[61] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fond 71, vol. 59, 1932-1936, f. 58; a se vedea şi Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Bucureşti, Editura Politică, 1967.

[62] „Araştirma Merkeyi Dergisi" („Revista Centrului de Cercetări Atatürk"), nr. 4, noiembrie 1985, p. 111.

internaționale. Am colaborat cu plăcere cu România pentru o politică de pace și stabilitate, departe de orice politică de agresiune"[63].

Analizând cele expuse de noi în cadrul acestui studiu putem remarca pluralitatea de acțiuni politice pe care un sistem politic le poate realiza pentru atingerea unor obiective identitare precum cel din Dobrogea. În provincia care a intrat în componența României la 1878 s-a produs un proces de aculturație ca urmare a condițiilor și acțiunilor întreprinse de către sistemul politic românesc. Putem spune că statul român a procedat corect din punct de vedere politic „naționalizând" provincia conform unui model pe care l-au derulat multe alte state din epocă. Astfel, România devenea – și din acest punct de vedere – un stat „european" care încerca să se consolideze conform imperativelor și realităților din epocă.

[63] *Ibidem*, p. 114.

VIZITA PREMIERULUI ION I.C. BRĂTIANU ÎN VARA ANULUI 1909 LA VIENA ŞI BERLIN

Sorin Cristescu

Din ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi în primii ani ai secolului al XX-lea, politica externă românească s-a confruntat cu o problemă cu totul specială: ostilitatea Bulgariei, ţară care revendica pentru ea singură anexarea Macedoniei, ultima provincie otomană din inima peninsulei Balcanice, un mozaic etnic, dar considerată de liderii de la Sofia drept leagăn al culturii bulgare; în egală măsură, Bulgaria revendica stăpânirea Dobrogei, provincie pe care Congresul de Pace de la Berlin, din iunie 1878, o atribuise României, ca o compensaţie pentru cedarea silită către Rusia a celor trei judeţe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad şi Ismail. Un raport diplomatic al ministrului plenipotenţiar austro-ungar la Bucureşti, contele Douglas Thurn, din 27 februarie/12 martie 1897, vorbeşte despre „intrigile liderilor bulgari care insinuează la St. Petersburg că în Dobrogea românii se înarmează în secret şi despre hotărârea regelui Carol I ca la următorul incident asemănător să înceteze relaţiile diplomatice cu Bulgaria"[1].

În aceste condiţii, liderii României, în frunte cu regele Carol I, care afirmaseră întotdeauna că principalul obiectiv al politicii externe româneşti este păstrarea păcii în Balcani prin menţinerea *statu-quo*-ului impus de Congresul de la Berlin, au afirmat că România nu va admite niciodată o modificare a statutului teritorial al Balcanilor – mai precis extinderea Bulgariei – fără a primi o compensaţie corespunzătoare, adică deplasarea frontierei dobrogene pe linia Rusciuc-Varna, deci anexarea zonei numite Cadrilater. O primă menţiune în acest sens am găsit-o într-un raport din 17/29 aprilie 1898 al ministrului plenipotenţiar la Bucureşti, Alois Lexa von Aehrenthal, către ministrul de Externe Agenor Goluchowski, şi el fost ministru la Bucureşti între anii 1887 şi 1894. În contextul apropiatei vizite a regelui Carol I la St. Petersburg, liderul conservator P.P. Carp şi-a exprimat îngrijorarea pentru faptul că la apropiata vizită a regelui în Rusia, suveranul ar putea să discute cu liderii de la St. Petersburg ideea că în cazul extinderii Bulgariei în Macedonia, ca urmare a prăbuşirii Imperiului Otoman, România este îndreptăţită să ceară linia de frontieră Silistra-Şumla-Varna (Cadrilaterul) în condiţiile în care, în opinia liderului conservator, „România n-are nimic de aşteptat de la Rusia"[2]. Aşadar, este evident că această idee care va deveni principiul de bază al politicii externe româneşti fusese formulată mai înainte.

---

[1] Biblioteca Academiei Române, Secţia manuscrise, Corespondenţa consulilor austrieci, Mapa XLV, p. 95 (în continuare, se va cita: Corespondenţa...).

[2] *Ibidem*, p. 235-236.

Politica externă bulgărească, cu obiective expansioniste, susținute de o înarmare ce-i atrăsese Bulgariei denumirea de „Prusia Balcanilor" a adus această țară în contradicție cu Serbia și Grecia, state balcanice care revendicau, în egală măsură, Macedonia. Pentru toate cele trei țări instrumentul de acțiune în Macedonia era reprezentat de bande teroriste – comitagii bulgari, antarții greci și teroriștii sârbii – care săvârșeau asasinate sângeroase pentru a determina locuitorii să-și declare apartenența etnică la una din cele trei țări care revendicau Macedonia.

În aceste condiții era de așteptat ca acțiuni teroriste să aibă loc și în România, țară profund interesată de soarta vlahilor din Macedonia, iar politica expansionistă și acțiunile teroriste bulgare nu puteau lăsa indiferentă opinia publică. Asasinarea la 10/22 iulie 1900 în plin centrul Bucureștilor, a profesorului Ștefan Mihăileanu, redactor al revistei „Peninsula Balcanică", critic înverșunat al politicii Sofiei, a dus la o încordare în relațiile româno-bulgare, mai ales când organele de anchetă abilitate au descoperit că, în egală măsură, obiectivul asasinilor era și regele Carol I. Cu acel prilej însă unul dintre formatorii de opinie publică ai vremii, Constantin Bacalbașa, a putut afla chiar de la ministrul de Război, generalul Iacob Lahovari, cât de slab pregătită era armata română pentru o confruntare cu potențialul inamic de la sud de Dunăre[3].

Până la izbucnirea războaielor balcanice în octombrie 1912, principiul conform căruia România va trebui să primească compensații în cazul unei extinderi teritoriale a Bulgariei a fost afirmat de nenumărate ori de către regele Carol I în discuțiile sale cu toți diplomații marilor puteri acreditați la București. La 7/20 aprilie 1901 regele Carol I a elaborat un memoriu secret adresat Berlinului prin care a solicitat ca la reînnoirea tratatului secret de alianță cu Puterile Centrale România să fie considerată ca membru al Triplei Alianțe la fel ca Germania, Austro-Ungaria și Italia, iar un atac al Bulgariei asupra României să fie considerat *casus foederis*[4]. Memoriul a fost prezentat cancelarului german Bernhard von Bülow de către ministrul plenipotențiar al României la Berlin, Alexandru Beldiman, și a fost refuzat[5].

Chiar dacă la un moment dat relațiile româno-bulgare s-au normalizat, prin invitația adresată regelui Carol I, în noiembrie 1902, de către prințul Ferdinand al Bulgariei, de a vizita împreună câmpul de bătălie de la Plevna cu

---

[3] Pe larg despre impactul acestui conflict diplomatic asupra opiniei publice românești, în Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, *1885-1901*, București, 1928, p. 295-302.

[4] *Grosse Politik der Europäischen Kabinetten*, vol. XVIII (2), Berlin, 1925, doc. nr. 5 797, p. 651-654 (în continuare, se va cita: G.P.E.K.).

[5] *Ibidem*, doc. nr. 5 798, p. 655-656.

prilejul împlinirii a 25 de ani de la capitularea acestei fortărețe[6], liderii României și regele lor nu au renunțat niciodată la obiectivul politic al anexării Cadrilaterului, văzut ca obținere a unei frontiere mai ușor de apărat în caz de conflict cu Bulgaria.

Lucrurile au căpătat o semnificație deosebită în condițiile anexării de către Austro-Ungaria a provinciilor Bosnia și Herzegovina, pe care Congresul de la Berlin i le încredințase spre administrare, la 5 octombrie 1908, urmate a doua zi de proclamarea independenței Bulgariei[7]. Este important de menționat faptul că, oricât ar părea de incredibil, regele Carol I a acceptat inițial explicațiile deloc convingătoare ale ministrului de Externe austro-ungar, contele Alois Lexa von Aehrenthal, cum că nu exista nicio legătură cauzală între cele două evenimente[8]. De asemenea, regele a trimis felicitările sale liderilor de la Sofia pentru proclamarea independenței, și a spus reprezentantului Austro-Ungariei la București că „a transmis celor de acolo că de pe acum ar recunoaște independența proclamată a Bulgariei, dar că nu vrea să o ia astfel înaintea hotărârilor marilor puteri", semn că regele nu păstra niciun resentiment pentru conflictul din anii 1900-1902[9]. Într-adevăr, după aplanarea crizei anexiunii, la 8/21 aprilie 1909, regele Carol I a adresat o scrisoare prințului Ferdinand de Saxa-Coburg prin care recunoștea independența și proclamarea regatului bulgar[10]. De asemenea, guvernul liberal al României, a declarat prin vocea lui Ion I.C. Brătianu că „anexarea Bosniei și Herzegovinei nu jignește niciunul dintre interesele regatului", deoarece România „nu este un stat balcanic, nici geograficește, nici politicește", cerând doar respectarea *statu-quo*-ului stabilit la 1878[11].

Numai că guvernul nu va putea împiedica o izbucnire indignare publică față de modul în care erau asupriți românii din Austro-Ungaria, indignare

---

[6] Pe larg despre această vizită a regelui, dezaprobată de liderii conservatori precum generalii Iacob Lahovari și George Manu, vezi Sorin Cristescu, *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen 1878-1905*, București, Editura Paideia, 2011, p. 480-483.

[7] Din bogata literatură consacrată acestor evenimente recomandăm Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878-1814)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 213-234.

[8] Sorin Cristescu, *Regele Carol I – corespondența privată 1878-1912*, București, Editura Tritonic, 2005, p. 453, scrisoarea din 5/18 octombrie 1908, către Maria de Flandra.

[9] *Oesterreich-Ungarn Aussenpolitik, von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*, diplomatische Aktenstücke des oesterreichisch-ungarischen Ministerium des Aeussern, bearbeitet von Ludwig Bittner und Hans Uebersberger, Wien und Leipzig, vol. I, 1930, doc. nr. 184, p. 157-158 (în continuare, se va cita: O.U.A.P.).

[10] *Istoria politicii externe românești în date*, coordonator Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 205.

[11] Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, București, Editura Silex, 1994, p. 127.

manifestată în presă și în întrunirile publice ale Ligii Culturale, dominate de oratori ca Nicolae Iorga și Petre Grădișteanu. Ulterior însă la începutul sesiunii parlamentare cinci membrii ai majorității liberale au atacat în discursuri vehemente monarhia habsburgică, cerând o reorientare a politicii externe românești[12]. La 14/27 octombrie 1908 a avut loc la București o mare întrunire de solidarizare cu Serbia, țara care a refuzat să recunoască anexarea Bosniei și Herzegovinei de către Austro-Ungaria, și s-a protestat împotriva noilor „legi școlare" care se votaseră în parlamentul de la Budapesta *cu un an și jumătate în urmă* (1 aprilie și 9 mai 1907) care prin standardele înalte impuse școlilor și prin impunerea limbii maghiare începând cu grădinițele de copii, urmăreau deznaționalizarea românilor, sârbilor și slovacilor din Ungaria. Majoritatea ziarelor („Adevărul", „Dimineața", „România Muncitoare", „Universul", „Conservatorul" ș.a.) se alătură acestor proteste. Întruniri populare pe aceeași temă au loc și la Iași, Craiva, și în alte orașe, făcând obiectul mai multor rapoarte ale reprezentantului Austro-Ungariei în România, Johann Schoenburg-Hartenstein[13].

Din toată evoluția evenimentelor, se vedea clar, chiar și pentru un neavizat într-ale politicii externe, că Bulgaria devenise o piesă de rezistență a Austro-Ungariei pe tabla de șah a Balcanilor menită să contracareze strădaniile Serbiei de realizare a unui mare stat al slavilor din sud.

În aceste condiții, la 10/23 aprilie 1909 are loc la București semnarea unei convenții comerciale adiționale dintre România și Austro-Ungaria pe principiul clauzei națiunii celei mai favorizate, iar la 27 iunie/10 iulie, arhiducele moștenitor al Austro-Ungariei, Franz Ferdinand sosește la Sinaia pentru o vizită care a durat patru zile, lăsând o frumoasă amintire de o parte și de alta[14].

Era programată și o vizită a regelui Carol I în străinătate, poate că regele ar fi vizitat și reședința de vară a Habsburgilor de la Ischl, dar, din motive de sănătate, suveranul se vede silit să renunțe la acest proiect[15], așa că ultima oară când regele României s-a întâlnit cu împăratul Franz Josef a fost în iunie 1905, când Carol I s-a întors de la Sigmaringen de la înmormântarea fratelui său, Leopold.

În felul acesta s-a ajuns la hotărârea ca Ion I.C. Brătianu, în drumul său spre stațiunea Karlsbad (azi Karlovy Vary) să viziteze capitalele Puterilor Centrale pentru a reitera ceea ce devenise obiectivul primordial al politicii externe românești, acordarea de compensații României în cazul extinderii teritoriale a Bulgariei. Nu trim cine anume a avut inițiativa acestui demers și dacă se credea în șansele sale de reușită. Sunt însă interesante însemnările făcute cu acest prilej de liderii diplomatici ai Vienei și Berlinului.

---

[12] *Ibidem.*

[13] *Istoria politicii externe românești în date*, coordonator Ion Calafeteanu, p. 205.

[14] *Ibidem*, p. 205-206.

[15] Corespondența..., Mapa LI, p. 188.

Însemnările ministrului de Externe al Austro-Ungariei, baronul Alois Lexa von Aehrenthal

Hetzing, august 1909

Secret

Dl Ion I.C. Brătianu m-a vizitat pe 24 iulie la Hetzing și a început convorbirea noastră comunicându-mi faptul că M.S. Regele Carol I i-a încredințat misiunea de a-mi transmite mulțumirile suveranului pentru eforturile mele puse în slujba menținerii unor relații de strânsă prietenie dintre Monarhia noastră și România și mai ales pentru încheierea convenției comerciale. Ca semn al recunoștinței sale regele mi-a conferit Ordinul „Carol I" pe care mi l-a remis dl Brătianu personal.

Trecând apoi la vizita Alteței Sale Imperiale și Regale Arhiducele Franz Ferdinand, dl Președinte al Consiliului de Miniștri român m-a asigurat că toate cercurile politice din România sunt unanime în ceea ce privește satisfacția lor pentru zilele pe care moștenitorul nostru le-a petrecut la Sinaia. Nu doar premierul, ci toate personalitățile care au avut șansa de a intra în legătură cu A.S.I.R. nu au destule cuvinte pentru a lăuda amabilitatea, simțul politic și interesul manifestat de arhiduce. În orice caz această vizită are semnificație deosebită pentru continuitatea actualelor relații de strânsă prietenie dintre cele două state.

Pe urmă dl Brătianu a trecut la discutarea chestiunilor politice și a vorbit mai întâi despre situația politică așa cum a evoluat ea după încheierea crizei anexiunii. În ceea ce privește înainte de toate relația Austro-Ungariei cu Rusia, Președintele de Consiliu român a spus că din discuțiile cu prietenii săi ruși a căpătat impresia că cei de la St. Petersburg nu vor mai continua multă vreme politica de șicanare a Monarhiei noastre, ci vor încerca să se apropie din nou de guvernul de la Viena.

Am răspuns că și eu am aceeași impresie, dar că nu se poate trece cu vederea peste două aspecte care arată contrariul... Pe de o parte guvernul britanic își va folosi toată influența de care dispune pentru ca Rusia să-și urmărească idealurile politice care vizează Constantinopolul și Balcanii. Pe de altă parte politica externă de acum a d-lui Isvolski bazată pe înțelegerea cu Anglia (chiar dacă pentru o serie de politicieni ruși este clar că această înțelegere este o afacere destul de unilaterală și de ingrată) se bucură încă de sprijinul celor două mari partide politice rusești – desigur din motive diferite. În cazul partidului liberal este vorba de simpatie pentru o colaborare cu Anglia constituțională, iar la grupările conservatoare și reacționare de dreapta este de vorba de faptul că o politică externă rusească ce urmărește creșterea prestigiului imperiului și corespunde intențiilor britanice, răspunde în egală măsură idealurilor naționaliste ale acestor grupări.

Următoarele aprecieri ale d-lui Brătianu au vizat Bulgaria, a cărei atitudine politică în viitor va reprezenta, la fel ca și până acum, o preocupare specială a Președintelui de Consiliu român, având în vedere situația instabilă din Turcia.

Dl Brătianu mi-a spus că a încercat să afle de la ministrul plenipotențiar rus de la București, Giers[16], ce atitudine va adopta Rusia în cazul unui atac al bulgarilor asupra Turciei. Din declarațiile lui Giers a reieșit faptul că în orice caz Rusia se va abține de la o intervenție propriu-zisă; cel mult va exercita o presiune morală asupra celor de la Sofia. Dl Brătianu a mai adăugat că l-ar interesa foarte mult să obțină niște puncte de sprijin, în sensul de a afla cum se vor comporta celelalte mari puteri în eventualitatea uni conflict turco-bulgar. Expunându-mi chiar de la început părerea că eu consider că este prea puțin probabil ca în viitorul apropiat să aibă loc vreo confruntare între Bulgaria și Turcia, deoarece tocmai acum este vizibilă strădania ambelor părți de a ajunge la o apropiere, iar această tendință va continua să se manifeste atâta vreme cât în Turcia va fi o situație instabilă, am răspuns Președintelui de Consiliu român după cum urmează:

Nu pot să-mi imaginez un conflict grav între Turcia și Bulgaria decât în cazul în care actualul regim al „junilor turci" sau un regim reacționar care i-ar urma, s-ar dovedi incapabil să controleze greutățile interne și să realizeze o consolidare a Turciei. În această din urmă eventualitate, marile puteri nu ar mai putea face vreo tentativă de reformă în haosul care s-ar instaura fără nicio îndoială în Macedonia. Atunci, desigur, dorința de a-i elibera pe frații asupriți din Macedonia, s-ar manifesta atât de puternic în Bulgaria, iar politicienilor din această țară li s-ar părea că a venit un moment foarte favorabil ca să rezolve cu sabia chestiunea macedoneană, încât chiar că ne putem aștepta la un atac din partea bulgarilor. Numai că un astfel de război nu va putea rămâne în niciun caz localizat între cele două state – Turcia și Bulgaria – ci ar duce cu siguranță la izbucnirea unei conflagrații generale în Balcani și atunci toți cei care revendică moștenirea otomană s-ar năpusti asupra acestei prăzi îmbietoare.

Dl Brătianu a spus că tocmai această eventualitate reprezintă cel mai mare pericol pentru liniștea Europei și din acest motiv el speră că marile puteri, și mai cu seamă Austro-Ungaria, se vor strădui să evite din capul locului declanșarea unui asemenea conflict.

Eu am dat de înțeles Președintelui de Consiliu român că în ceea ce ne privește nu avem nici intenția, nici interesul și nici puterea ca în cazul în care s-ar crea situația pe care tocmai am discutat-o, noi să acționăm așa cum vrea el. Prin realizarea anexiunii Bosniei și Herzegovinei, noi am creat o situație atât de clară, încât vom putea privi cu calm și până la un anumit nivel vom rămâne chiar pasivi față de evoluția lucrurilor din Balcani. Atitudinea noastră va fi deci aceea de neintervenție; ne vom rezerva, desigur, explicit, dreptul ca împreună cu celelalte puteri semnatare ale tratatului de la Berlin să participăm la soluționarea conflictului și la crearea unui nou statut politic în peninsula Balcanică.

---

[16] Giers, Mihail Nikolaevici, diplomat rus, ministru plenipotențiar la București (1902-1912).

Dacă în România pornește de la premisa că ea nu ar putea accepta împăcată crearea unui nou raport de forțe în Balcani fără a pretinde anumite compensații, atunci sunt de părere, și am spus-o de mai multe ori, că România va trebui să adopte o atitudine care să determine Bulgaria ca înainte de izbucnirea conflictului să ia contact cu Turcia prin intermediul Bucureștiului și să încerce încheierea unui acord cu românii. Dacă însă politicienii bulgari nu vor reacționa în sensul dorit – și este de prevăzut că acest lucru va depinde dacă și în ce măsură Bulgaria este sigură de susținerea Rusiei – sau dacă negocierile nu vor duce la niciun rezultat, atunci în interesul României ar fi cele mai bine ca ea, în strânsă colaborare cu Austro-Ungaria și Germania să rămână în expectativă și să aștepte fără să întreprindă nimic și abia la lichidarea crizei să își formuleze pretențiile.

Deși declarațiile mele nu au făcut decât să repete instrucțiunile pe care le-am transmis astă iarnă prințului Schönburg, dl Brătianu a fost vizibil contrariat. Se pare că nu se aștepta ca în eventualitatea unei prăbușiri a Turciei noi să adoptăm principiul neintervenției, ba chiar poate credea că în acest caz noi vom îndemna într-o anumită măsură România să acționeze ca mandatar al marilor puteri în Balcani. Mai cu seamă ideea formulată de dl Brătianu, că prin intervenția lor, marile puteri ar trebui să înăbușe din capul locului focarul unei conflagrații balcanice, ne permite să tragem concluzia că cei de la București își mai fac încă speranțe de genul acesta.

Față de argumentele mele, premierul român a formulat doar obiecția că după o campanie victorioasă va fi mult mai greu decât înainte ca să obții o compensație teritorială de la învingător. Am răspuns că această considerație ar fi stat în picioare doar în cazul în care România ar trebui să negocieze chestiunea ea singură cu Bulgaria. Nu poate fi vorba de așa ceva deoarece decizia va fi adoptată de către puterile semnatare ale tratatului de la Berlin împreună cu celelalte state balcanice.

Pe urmă dl Brătianu mi-a comunicat că ministrul turc al Comerțului, Gabriel Noradunghian, cel care a notificat la București urcarea pe tron a noului sultan, a revenit din nou la ideea unei alianțe turco-române. Partea română a oferit un răspuns dilatoriu la această propunere; la București nu există intenția ca în momentul de față și în contextul unei situații instabile să se intre în negocieri serioase cu noul regim de la Constantinopol.

Am confirmat d-lui Brătianu justețea acestei atitudini, arătându-i că o alianță a României cu Turcia ar fi, ce-i drept, cel mai sigur mijloc de a preveni un război turco-bulgar. De îndată ce se va consolida regimul din Turcia, în România s-ar putea lua în calcul această idee. Însă atâta vreme cât nu se va clarifica situația din Imperiul Otoman nu ar fi oportun ca România să-și limiteze libertatea de acțiune prin asumarea unor obligații contractuale cu cei de la Constantinopol.

În finalul discuției noastre, premierul român mi-a spus că de la Karlsbad, unde va pleca imediat, va încerca să-și prezinte omagiile regelui Eduard al VII-lea

la Marienbad. Presupun că la baza acestei intenții se află o însărcinare primită de la regele Carol I. Firește, dl Brătianu vrea să se folosească de acest prilej pentru a sonda terenul ca să vadă cum ar reacționa Anglia, având în vedere poziția ei specială în Balcani, față de revendicările de compensații teritoriale ale României. Această presupunere mi-a fost confirmată și de vizita pe care dl Brătianu a făcut-o ambasadorului britanic de la noi. Conform declarațiilor celui din urmă, se pare că premierul român a discutat și cu el pe larg despre eventualitatea unui conflict turco-bulgar[17].

*

Cancelarul Bethman Hollweg către ministrul plenipotențiar
de la București, Kiderlen Waechter

Berlin, 5 august 1909

Nr. 792 Confidențial

Azi m-a vizitat Președintele Consiliului de Miniștri român, dl Ion I.C. Brătianu. Și-a început declarațiile politice asigurându-mă că, la fel ca și până acum, cultivarea relațiilor de încredere, așa cum sunt ele fixate prin tratatul cu puterile Triplei Alianțe, reprezintă piatra unghiulară a politicii externe românești și că el personal este un adept fervent al acestei politici. El atribuie o valoare deosebită faptului că Berlinul va rămâne mereu centrul de greutate al politicii Triplei Alianțe. La fel ca până acum, România se va strădui și pe viitor ca în susținerea intereselor ei în peninsula Balcanică să acționeze întotdeauna de comun acord cu Tripla Alianță și mai ales cu Germania. Este însă evident faptul că românii nu pot să joace rolul *des gendarmes da la Triple Alliance ou de l'Europe*. Dacă urmează într-adevăr o extindere a Bulgariei, atunci interesele proprii ale României vor trece în prim plan. România, care vrea menținerea *statu-quo*-ului, nu va putea accepta extinderea Bulgariei fără să primească o compensație și tocmai această eventualitate trebuie avută acum în vedere.

Situația nou creată din Turcia o consideră mult prea nesigură și prea puțin stabilă ca să ne putem aștepta la o evoluție calmă, chiar dacă nu se va ajunge acum la război din cauza Cretei. Numai că Bulgaria va ști să profite de orice tulburare apărută în peninsula Balcanică pentru a se extinde pe seama turcilor, în pofida bunelor relații pe care le are în acest moment cu ei. Ambițiile Bulgariei nu au fost până acum pe deplin satisfăcute de către regele acestei țări. Acea parte gata de luptă a poporului bulgar este de părere că Bulgaria, cu armata ei pregătită de război și a cărei întreținere costă enorm, ar fi putut obține astă toamnă mai mult decât doar independența țării și recunoașterea regalității. Din acest motiv, mai devreme sau mai târziu, România va trebui să ia în calcul o confruntare cu complicații grave, chiar dacă ea însăși nu are niciun fel de ambiții expansioniste.

Se pune întrebarea cum se vor comporta marile puteri, și în primul rând Tripla Alianță, atunci când Bulgaria va trece la expansiune pe o cale sau alta. El

[17] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 760, p. 202-206.

i-a întrebat în acest sens pe miniștrii plenipotențiari ai Rusiei și Angliei[18] acreditați la București, iar din răspunsurile oferite de aceștia, cu prudență și stânjeneală, a tras concluzia că într-un asemenea caz niciuna dintre aceste mari puteri nu va interveni, ci va sta liniștită de o parte. Și baronul von Aehrenthal s-a exprimat în același sens.

Dacă marile puteri nu sunt dispuse să intervină într-o asemenea eventualitate, atunci pentru România nu mai există decât două drumuri de urmat: ori să se înțeleagă cu Bulgaria înainte ca aceasta să treacă la acțiune ori să lase ca evenimentele să-și urmeze cursul, dar pe urmă va trebui să se intervină la reunirea unei conferințe europene pentru ca România să nu rămână fără nicio despăgubire. Compensația revendicată de România vizează o extindere teritorială pe linia Rusciuc-Varna.

În continuare Brătianu mi-a relatat în mod strict confidențial faptul că în urmă cu două săptămâni Poarta Otomană a propus guvernului condus de el încheierea unei alianțe. Deoarece situația de la Constantinopol nu i se pare a fi pe deplin consolidată, premierul a dat un răspuns dilatoriu arătând că relațiile dintre cele două guverne sunt oricum bazate pe încredere și din acest motiv n-ar mai fi nevoie de un tratat formal.

Eu l-am asigurat pe dl Brătianu că sunt în egală măsură un adept fervent al politicii fixate prin tratate care și-au dovedit viabilitatea și am în vedere cultivarea în continuare a unor relații strânse, bazate pe încredere, cu România. Celelalte aserțiuni ale domniei sale le-am ascultat în tăcere. Când în final, premierul mi-a adresat întrebarea cum mă voi comporta în cazul în care se vor produce evenimentele întrezărite de el, am dat un răspuns dilatoriu, precizând că asemenea probleme nu sunt de actualitate. Dl Brătianu a replicat că a pus această problemă doar în scop informativ, ca eu să văd cum stau lucrurile. M-a rugat însă insistent ca niciuna din afirmațiile sale să nu fie adusă la cunoștința Austriei, ceea ce eu i-am promis ferm.

Rog ca Ex.V. să se pronunțe în privința problemelor ridicate de Brătianu.

von Bethmann Hollweg[19]

*

Ministrul plenipotențiar de la București, Kiderlen Waechter,
către cancelarul Bethman Hollweg

Sinaia, [25 iulie] 7 august 1909

Nr. 36 Secret

Când fostul ministru al Afacerilor Străine și actual Președinte al Consiliului de Miniștri, dl Ion I.C. Brătianu, a fost inițiat de către M.S. Regele Carol I în chestiunea tratatului secret, respectivul domn a fost, după cum mi-a spus chiar regele, „vizibil afectat". Când ulterior am semnat alături de dl Brătianu

[18] Sir William Conyngham Greene, ministru plenipotențiar la București (1906-1911).
[19] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 756, p. 197-198.

documentele de prelungire a tratatului, s-a văzut clar că ministrul are anumite resentimente, chiar dacă nu s-a pronunţat explicit în acest sens.

În urma mai multor convorbiri neoficiale m-am putut convinge treptat că dl Brătianu are foarte puţină încredere în forţa Triplei Alianţe, mai ales în ceea ce priveşte puterea ei militară. Dl Brătianu a studiat la Paris şi i-a rămas în sânge o imagine cam exagerată despre puterea Franţei, în pofida a ceea ce s-a întâmplat la 1870, şi această concepţie a sa este permanent întreţinută prin vizitele pe care premierul le face an de an la Paris. Diferitele evenimente politice din ultimii ani au amplificat îndoielile d-lui Brătianu legate de evidenta noastră superioritate militară asupra Franţei.

În ceea ce mă priveşte am combătut mereu aceste îndoieli, uneori chiar cu succes, dar ele au revenit întotdeauna, aşa cum se vede dintr-o afirmaţie tipică pe care Brătianu a făcut-o la începutul anului trecut: «*Je veux bien croire que vous êtes plus forts qu'eux; j'en suis même persuadé; mais vous ne leur êtes plus assez supérieurs pour qu'ils le reconaissent eux-mêmes*».

Când m-am întors la Bucureşti în primăvara acestui an după o absenţă mai îndelungată, am putut să constat imediat că atitudinea fermă şi eficientă pe care noi şi Austro-Ungaria am adoptat-o faţă de restul Europei îl vindecase pe dl Brătianu de îndoielile sale.

În tot guvernul liberal bătea un vânt mai favorabil Puterilor Centrale decât înainte, şi nimeni nu se mai jena să exprime într-un mod destul de ostentativ apartenenţa României la Tripla Alianţă. Acest lucru s-a vădit în faptul că dl Brătianu s-a oferit să remită el personal Ordinul „Carol I" baronului Aehrenthal şi să se prezinte Ex.V. la Berlin.

Îmbucurătoare această transformare; însă o renunţare deplină la secretul tratatului aşa cum preconizase dl D.A. Sturdza la momentul reînnoirii o consider şi astăzi nerecomandabilă din aceleaşi motive pe care le-am formulat cu prilejul negocierilor de la vremea respectivă.

La cele spuse mai sus trebuie să adaug faptul că în această primăvara, dl Brătianu, în pofida încrederii deosebite pe care i-o insuflă Tripla Alianţă în raport cu tabăra franco-rusă, şi-a exprimat faţă de mine o nouă temere de a sa, care se referă la relaţiile noastre cu Anglia. Dl Brătianu a exprimat destul clar faptul că el consideră că este practic inevitabilă o confruntare a noastră cu Anglia. I-am răspuns *in nuce* d-lui Brătianu: o dată că eu nu cred într-o asemenea confruntare şi pe urmă nu pricep cum poate reprezenta aşa ceva un motiv de îngrijorare specială tocmai pentru România.(1) Ar face bine să lase acest lucru în seama noastră şi să nu-şi mai facă gânduri negre în privinţa aceasta.

Şi-a rezervat dreptul de a discuta în continuare această chestiune cu mine după ce ne vom întoarce amândoi din concediu. Ar fi util să-l scap şi de această temere, căci discută probleme de genul acesta, într-un stil cam diletant, şi cu alţi reprezentanţi diplomatici care, ulterior, exagerând lucrurile de aici, trimit acasă rapoarte alarmiste.

Kiderlen

(1) Însemnare pe margine a împăratului Wilhelm al II-lea: *Așa este*[20].

*

Însărcinatul cu afaceri de la Viena, Brockdorff-Rantzau
către cancelarul Bethman Hollweg

Viena, 8 august 1909

Nr. 270 Secret

Baronul Aehrenthal mi-a comunicat într-un mod strict confidențial faptul că la ultima sa vizită la Viena, dl Ion I.C. Brătianu i-a spus că față de situația incertă din Balcani, regele Carol I și guvernul său se văd siliți să ia în considerare eventualitatea unui război iminent între Bulgaria și Turcia. Dl Brătianu a arătat în acest sens că regele Carol I intenționează ca în acest caz să mobilizeze trupe în Dobrogea și de acolo să treacă la ocuparea teritoriului bulgar [revendicat].

La întrebarea mea, dacă și domnia sa, baronul Aehrenthal, consideră că un război turco-bulgar este iminent, ministrul a negat categoric acest lucru și a mai adăugat că de altfel el nu consideră oportun ca în eventualitatea unui conflict turco-bulgar România să treacă imediat la acțiune. Este evident că cei de la București intenționează ca în acest mod să-și asigure o garanție pentru ca la împărțire să nu rămână cu prea puțin. Din punctul de vedere al tratatelor, Austro-Ungaria este obligată să-i ajute pe români doar în cazul că aceștia ar fi atacați, dar nu li s-a promis niciun sprijin dacă ar trece ei înșiși la ofensivă. Din acest motiv, după părerea baronului Aehrenthal, românii ar trebui să evite să treacă imediat la ofensivă la izbucnirea războiului turco-bulgar și să-și reglementeze pretențiile teritoriale la momentul potrivit printr-o înțelegere cu Germania și Austro-Ungaria.

Baronul Aehrenthal speră ca la începutul lui septembrie, cu prilejul vizitei regelui Carol I la Viena să discute personal cu suveranul despre această problemă, care se pare că îl preocupă în mod special pe ministrul regelui. Baronul Aehrenthal presupune că dl Brătianu, care a discutat această chestiune și cu ambasadorul britanic de aici, Sir Fairfax Cartwright, va sonda terenul și la Berlin, și mi-a spus că ar fi foarte recunoscător dacă ar fi informat în acest sens despre atitudinea guvernului imperial.

Rog să-mi fie trimise instrucțiunile Ex.V.

Brockdorff-Rantzau[21]

*

Cancelarul Bethman Hollweg
către Însărcinatul cu afaceri de la Viena, Brockdorff-Rantzau

Berlin, 11 august 1909

Nr. 1 720 Confidențial

Referitor la raportul dvs. nr. 270 din 8 august a.c.

---

[20] *Ibidem*, doc. nr. 9 758, p. 200-201.

[21] *Ibidem*, doc. nr. 9 757, p. 199.

Cu prilejul vizitei sale din 5 august, dl Brătianu m-a asigurat că, la fel ca și înainte, cultivarea relațiilor de încredere cu Tripla Alianță, fixate prin tratate, reprezintă piatra unghiulară a politicii externe românești și că el personal este un adept fervent al acestei politici. La fel ca până acum, România se va strădui și pe viitor ca în susținerea intereselor ei în peninsula Balcanică să acționeze întotdeauna de comun acord cu Tripla Alianță. În acest context Președintele de Consiliu român mi-a vorbit și mie despre eventualitatea unui război iminent între Turcia și Bulgaria, dar fără să menționeze în vreun fel măsurile războinice preconizate într-o asemenea eventualitate de către regele Carol I. La întrebarea sa ce atitudine vom adopta în eventualitatea unui asemenea război, am răspuns dilatoriu precizând că această problemă nu mi se pare în niciun caz a fi de actualitate.

În ceea ce mă privește împărtășesc întru totul părerile baronului Aehrental că deocamdată nu ne putem aștepta la un război între Turcia și Bulgaria, dar cu toate acestea ar fi recomandabil să luăm de pe acum atitudine față de o asemenea eventualitate pentru ca la nevoie să împiedicăm România de la luarea unei hotărâri pripite.

Rog pe Ex.V. să-i exprime baronului Aehrenthal mulțumirile mele pentru informațiile oferite și să-i dați de înțeles în sensul celor spuse mai sus că îmi rezerv dreptul de a reveni în curând la problema formulată de domnia sa.

von Bethmann Hollweg[22]

*

Kiderlen-Waechter către Bethmann Hollweg

Sinaia, [7] 20 august 1909

Nr. 40 Secret

Felul în care Rusia a tratat România în timpul războiului cu turcii de la 1877, a lăsat aici profunde resentimente, mai precis neîncredere și în egală măsură o imensă teamă față de puternicul vecin de la nord.

Tocmai această teamă de Rusia i-a permis regelui Carol I să-i câștige pe toți prim-miniștrii săi din toate partidele pentru ideea alipirii prin tratat la Tripla Alianță.

Prin această alipire România a căutat să obțină sprijin în fața unui eventual atac rusesc. Având în vedere încercările prin care trecuseră românii, din partea lor era firesc ca la elaborarea tratatului să se gândească în primul rând la o încălcare a teritoriului românesc în cazul unui conflict turco-bulgar. Este de la sine înțeles că în tratat nu putea fi menționat numele Rusiei. Faptul că românii se temeau exclusiv de Rusia se vede din faptul că abia când pe lângă teama de ruși a apărut și o teamă de bulgari, românii ne-au întrebat dacă tratatul este valabil și în cazul unui război cu Bulgaria. Pe atunci li s-a dat singurul răspuns posibil, anume că tratatul intră în vigoare de îndată ce România, fără provocare din partea ei, ar fi atacată, indiferent cine ar fi atacatorul.

---

[22] *Ibidem*, doc. nr. 9 758, p. 201-202.

Pe de altă parte tratatul dintre România și Austro-Ungaria s-a realizat la îndemnul nostru și a fost ratificat de noi având în vedere eventualitatea unei confruntări ruso-austro-ungare pentru a consolida aripa dreaptă a Austro-Ungariei. Pentru a obține cooperarea României împotriva Rusiei, i s-a oferit celei dintâi promisiunea că va fi apărată și sprijinită activ de către trei mari puteri în cazul unui atac asupra teritoriului ei.

Din acest motiv, față de revendicările formulate de România noi putem și trebuie să-i punem în vedere avantajele enorme pe care România le-a avut și le are de pe urma garanțiilor mai sus prezentate. După părerea mea nu trebuie să ne jenăm, ci să le explicăm politicienilor români că noi și aliații noștri nu putem permite ca românii să se mai bucure de protecția noastră și în cazul unor complicații în care ei, românii, consideră că trebuie să intervină.

După cum se știe la reînnoirea tratatului românii au făcut tot felul de încercări pentru a obține o extindere a acestuia. În rapoartele mele de atunci, m-am pronunțat răspicat împotriva oricărei extinderi a prevederilor tratatului, chiar dacă Austro-Ungaria nu părea foarte hotărâtă să le respingă. Dacă vom refuza și acum extinderea oricărei obligații din partea noastră, atunci românii și cel care în momentul de față este purtătorul lor de cuvânt, dl Brătianu, vor trebui să se liniștească, din simplul motiv că România nu poate să se aștepte să primească de altundeva vreo asigurare în cazul unei extinderi a Bulgariei.

Dacă în urma diminuării temerilor ei față de Rusia, România apreciază mai puțin decât înainte protecția oferită de noi împotriva rușilor și din acest motiv ne pretinde servicii în altă direcție, atunci și noi putem să-i răspundem că din aceleași motive apreciem mai puțin decât înainte sprijinul pe care ni l-ar putea oferi România împotriva Rusiei. Ca să judecăm așa cum trebuie revendicările prezentate acum de dl Brătianu este nevoie să punem în evidență modul în care acestea au apărut. Rog pe Ex.V. să-mi permită o retrospectivă mai amplă chiar dacă lucrurile sunt îndeobște bine cunoscute din actele existente.

Teama față de ruși a influențat decisiv politica externă românească după războiul de la 1877, probabil chiar mai mult decât sunt dispuși românii să recunoască, în orice caz mai mult decât sunt ei dispuți să admită.

Războiul ruso-japonez a spulberat dintr-o dată acestor temeri, ca urmare a temperamentului meridional al politicienilor români, și în orice caz mai mult decât ar fi permis o apreciere realistă a situației de fapt. Ce-i drept colegul meu rus și-a dat toată silința să le explice românilor că Rusia nu a renunțat la nimic. Dl von Giers a făcut totul pentru a reface prestigiul Rusiei la București. Rezultatele obținute de el în acest sens au fost anihilate de evenimentele din iarna trecută[23].

În locul fricii de ruși a reapărut de ceva vreme teama de bulgari. Când tulburările din Macedonia s-au accentuat, când s-a văzut că o liniștire a

---

[23] Kiderlen se referă aici la renunțarea Rusiei la a mai susține împotrivirea Serbiei față de anexarea Bosniei și Herzegovinei de către Austro-Ungaria la 21 martie 1909.

situației de acolo prin așa-zisele reforme impuse de concertul european este imposibilă, când Bulgaria – mereu sprijinită în secret de una sau alta dintre marile puteri – a adoptat un ton tot mai sfidător față de Poarta Otomană, cei de aici au ajuns să considere că un conflict turco-bulgar este inevitabil. Toată lumea crede că urmarea va fi cu siguranță o anexare a unei părți considerabile din provinciile europene ale Turciei la o Bulgarie Mare, care prin populația, suprafața și puterea ei va pune în inferioritate regatul, până acum mai mare, al României. Categoric România nu poate tolera așa ceva! La aceasta se mai adaugă informațiile precise despre excelenta pregătire militară a bulgarilor și conștiința lipsurilor proprii în această privință. Paradoxal, teama de bulgari a celor de aici a fost maximă tocmai în momentul de cea mai mare tensiune din relațiile turco-bulgare. Când în acea perioadă am fost eu în Dobrogea, nu prea departe de frontiera cu Bulgaria, nu se vorbea de altceva decât de năvălirea iminentă a bulgarilor; desigur că acelora nici prin cap nu le trecea să facă așa ceva.

Greu de crezut că tocmai în momentul unui război cu Turcia, bulgarii vor trece la agresiune împotriva României. Acest lucru s-a înțeles aici abia atunci când partea bulgară a făcut încercări de apropiere față de România, iar guvernul bulgar s-a străduit în mod special să se asigure de atitudinea pașnică a României în cazul izbucnirii unui război turco-bulgar. Așa cum am raportat la vremea respectivă, pe cale neoficială, prin intermediul corespondentului filo-bulgar al ziarului „Times", Boughier, s-a întreprins chiar o sondare directă în privința încheierii unui acord româno-bulgar în eventualitatea unui război între Turcia și Bulgaria.

Nici din partea turcilor n-au lipsit încercările de realizare a unei înțelegeri cu România.

Sanguinarii miniștri români, în general mediocru școliți în ale politicii externe, și alte asemenea personalități influente visau când la o alianță cu Turcia, când la una cu Bulgaria.

Regele s-a opus de la bun început oricărui acord prealabil de acest gen. Monarhul a fost călăuzit înainte de toate de ideea, fără îndoială corectă, că acela dintre cei doi adversari care vrea să se asigure dinainte de susținerea României, s-ar putea lăsa tentat, la un anumit moment dat, să pornească războiul. Așa ceva nu este în interesul României, ea urmărește menținerea *statu-quo*-ului.

Mai erau și alte motive care se împotriveau încheierii unei alianțe prealabile cu oricare din cele două state.

Când venea vorba de încheierea unui acord cu Turcia, apărea teama de indiscreția celor de la Constantinopol și implicit teama de un protest al Rusiei sau al altei mari puteri. Se întrevedea mai cu seamă posibilitatea de veto din partea Rusiei în cazul unui atac românesc asupra Bulgariei în cursul unui război turco-bulgar, față de care litera și spiritul tratatului cu Tripla Alianță nu oferă nicio protecție.

În calea unei înțelegeri cu Bulgaria se ridica enorma diferență dintre pretențiile celor două state vecine: bulgarii ar fi fost de acord cu o reglementare de frontieră în Dobrogea, dar românii visau la o deplasare a frontierei pe linia Silistria-Varna sau chiar Rusciuk-Varna. În cele din urmă în România se spera că se va putea obține mai mult de la bulgari în momentul pericolului iminent de război cu turcii decât printr-un acord cu bătaie lungă.

După renunțarea la ideea încheierii unui acord înainte de declanșarea ostilităților, a mai rămas întrebarea cum se va comporta România în cazul în care se va declanșa un război. În privința aceasta aici s-au pronunțat două păreri.

Prima cerea ca în cazul izbucnirii războiului România să declare mobilizarea, să-și maseze trupele la frontiera cu Bulgaria și colo să stea „cu arma la picior", așa cum îmi spusese de mai multe ori regele Carol I.

Cealaltă părere spunea că din momentul declanșării războiului turco-bulgar, România trebuie să intre cu trupele în Bulgaria și să ocupe ca „garanție" acea parte din țară pe care o revendică drept „compensație" teritorială în cazul unei extinderi a teritoriului bulgar. Această a doua concepție, mai primejdioasă, a câștigat categoric teren aici și regele însuși a devenit mai accesibil la ea, față de cum era înainte, așa cum am putut să deduc din nenumărate indicii. Din înștiințările pe care le-am primit de la însărcinatul nostru cu afaceri de la Viena, rezultă că dl Brătianu s-a pronunțat mult mai îndrăzneț în această privință în discuția sa cu contele Aehrenthal, decât a făcut-o în discuția purtată cu Ex.V.

Acestea sunt diferențele care se manifestă în părerile privind modul în care România trebuie să își atingă țelul spre care năzuiește. În ceea privește țelul, aici toată lumea gândește la fel: România pretinde ca în cazul unei extinderi a Bulgariei să primească drept compensație echivalentul acestei extinderi. Alipirea de către Bulgaria a unei părți din Macedonia trebuie „compensată" printr-o deplasare a frontierei românești a Dobrogei pe linia Silistria-Varna, eventual Rusciuk-Varna. De multă vreme urmăresc aici evoluția acestei idei. Doar cu câțiva ani în urmă, politicieni moderați, precum Petre P. Carp, considerau suficient și chiar avantajos dacă pentru o extindere spre sud a Bulgariei România s-ar mulțumi cu o reglementare de frontieră. Chiar și M.S. Regele era de acord cu acest mod de a vedea lucrurile. Treptat însă regele s-a lăsat cucerit de revendicarea maximală, cea care consideră că la o extindere a Bulgariei, este necesară, „pentru menținerea echilibrului", o extindere teritorială considerabilă a României [pe seama Bulgariei].

După părerea mea tocmai aici se află pericolul unei greșeli fundamentale de politică externă spre care România se îndreaptă din cauza influenței considerabile de care se bucură actualul Președinte de Consiliu, Brătianu.

Înainte de toate nu pot să neg faptul că o alipire de teritorii turcești de către Bulgaria ar consolida această țară de așa natură încât „echilibrul" de până acum ar fi într-adevăr perturbat. Deocamdată România are șapte milioane de

locuitori, iar Bulgaria patru milioane. Mai departe însă o alipire de teritorii turcești nu ar aduce inițial nicio consolidare internă statului bulgar, ci mai curând acesta se va pomeni confruntat cu misiune foarte dificilă deoarece având în vedere amestecul de populații din Macedonia nu poate fi vorba de un teritoriu cu o populație exclusiv bulgară.

În final, prin alipirea teritoriilor macedonene, Bulgaria va fi silită să-și îndrepte privirile spre Turcia (ca singurul aliat posibil). Va trebui să-și apere noile achiziții de poftele foștilor stăpânitori și de cele ale rivalilor; din cât se poate prevedea nici chiar un război victorios nu va aduce Bulgariei împlinirea tuturor aspirațiilor ei în privința Macedoniei. Fie și numai din acest motiv, în viitorul previzibil va trebui să-și ia gândul de la teritoriul românesc.

Incontestabil mi se pare însă, înainte de toate, faptul că alipirea unui teritoriu până la linia Silistria-Varna sau Rusciuk-Varna nu va aduce cu sine o consolidare, ci o slăbire a forței și poziției statului român. Este vorba de o zonă locuită în exclusivitate de bulgari. Puterea tânărului regat se bazează într-o măsură considerabilă pe unitatea sa etnică și religioasă. Cele două județe ale Dobrogei locuite preponderent de populație bulgară provoacă de pe acum dificultăți considerabile, pentru depășirea cărora, până astăzi, administrația românească nu s-a arătat a fi la înălțime. La urma urmelor, teritoriul pe care îl revendică România aparține de fapt și de drept statului național bulgar. Chiar în cazul unei cedări „de bunăvoie", redobândirea teritoriului pierdut, sută la sută bulgar, va trebui să reprezinte și va reprezenta unul dintre punctele programatice ale politicii externe bulgărești, care în mod implacabil va prejudicia pe termen lung relațiile româno-bulgare. După părerea mea dorința de redobândire a acestui teritoriu ar fi în stare chiar la momentul respectiv să-i determine pe bulgari să renunțe temporar la alte pretenții de extindere spre Marea Egee.

Din acest motiv consider că este misiunea mea, ca prieten sincer al României, să le arăt politicienilor români că este în interesul lor să renunțe la concepția, care deja a ajuns să le fie o fixație, conform căreia extinderea țării lor pe linia Silistria sau Rusciuc-Varna ar putea contribui la „menținerea echilibrului" în cazul extinderii Bulgariei într-o altă direcție. După umila mea părere ar fi util dacă reprezentanții de aici ai puterilor Triplei Alianțe ar fi împuterniciți să acționeze în același sens asupra liderilor politicii externe românești fără să le dea de înțeles că au primit o însărcinare specială, ci să le explice prietenește când se ivește un moment propice, cât de greșită este concepția lor. Consider că s-ar putea obține un rezultat remarcabil dacă s-ar acționa în acest sens asupra M.S. Regelui Carol I cu prilejul apropiatei sale vizite la Viena de la începutul lunii viitoare. Din păcate, lozincile repetate la nesfârșit de „compensații" și „echilibru" nu au rămas fără efect asupra M.S.

Spre deosebire de o extindere teritorială pe seama vecinului bulgar, despre care consider că nu ar aduce nicio sporire de putere românilor, dorința lor de a obține o rectificare strategică a frontierei lor cu Bulgaria, acolo unde această

frontieră nu este reprezentată de Dunăre, mi se pare de înțeles și absolut îndreptățită. Această rectificare de frontieră ar viza câteva din înălțimile prea puțin populate care se află în zona bulgară în fața frontierei românești. Precizările detaliate privind considerentele de securitate ale României ar cădea în sarcina specialiștilor militari. În orice caz chiar în cazul unor modificări mai ample ale frontierelor statelor balcanice s-ar putea vorbi de alipirea Silistriei la România, orașul care îi amenință flancul, fără a compromite pe termen lung relațiile ei cu Bulgaria.

După toate probabilitățile România ar putea obține o asemenea rectificare de frontieră cel mai ușor prin negocieri directe cu Bulgaria în momentul izbucnirii războiului, atâta vreme cât această din urmă țară nu este sigură de rezultatul conflictului. Nimeni nu ar putea lua în nume de rău României faptul că pentru propria ei securitate și-a masat la frontieră trupele mobilizate la izbucnirea războiului și acest lucru ar contribui la grăbirea negocierilor.

Dimpotrivă experiența contrazice orice speranță legată de faptul că un congres ar putea ulterior să smulgă un teritoriu pentru România, care a stat inactivă la început, și asta de la o Bulgarie victorioasă; pentru așa ceva ar lipsi executorul.

După cele ce am spus până acum, am onoarea să cer Ex.V. împuternicirea de a răspunde la întrebările formulate din nou de dl Brătianu în discuția sa cu Ex.V. după cum urmează:

Cele trei guverne aliate nu văd niciun motiv de teamă privind declanșarea în viitorul previzibil a unui război turco-bulgar, cu atât mai mult cu cât șansele bulgarilor în fața noii Turcii s-au diminuat în comparație cu situația anterioară.

La fel ca până acum, cele trei puteri vor apăra România în orice împrejurare împotriva oricărui atac neprovocat. La orice dezbatere privind situația din Orient, fie la un congres, fie la negocieri interguvernamentale vor susține interesele României și dorințele ei îndreptățite.

Dacă însă România în cazul – puțin probabil – al unor complicații războinice, va acționa ea însăși în mod agresiv, va face acest lucru pe riscul ei.

În cazul în care, în urma unui război victorios cu Turcia, Bulgaria își va anexa anumite teritorii turcești, atunci puterile aliate nu sunt dispuse să vadă în acest lucru neapărat o modificare a echilibrului, pentru care România s-ar considera îndreptățită să formuleze pretenții teritoriale în egală măsură. Puterile nu vor susține acest lucru, cu atât mai mult cu cât o asemenea extindere teritorială nu ar putea aduce o consolidare a României. În schimb, într-o astfel de situație, puterile aliate ar susține o rectificare strategică de frontieră, dar sfătuiesc România ca în această problemă să se înțeleagă pe cât posibil direct cu Bulgaria la momentul psihologic oportun.

Aș mai vrea să precizez că dacă este să fim sinceri cu România nu-i putem promite nimic mai mult. Dacă am depinde acum de România am putea să-i promitem orice și pe urmă să nu ne ținem de cele promise. În politică poți să fii

silit să faci așa ceva când sunt în joc interese vitale. În cazul de față nu văd niciun motiv.

Dacă acum limităm pretențiile României în sensul arătat de mine, aceasta nu exclude posibilitatea ca la un anumit moment dat să procedăm altfel. Ne putem imagina foarte bine o situație politică în care să încurajăm România să treacă la acțiune și să-i promitem sprijinul nostru. Doar că nu putem face acest lucru dinainte, fiindcă totul va depinde de cum va arăta configurația politică într-o conflagrație balcanică al cărei moment inițial nu-l putem hotărî noi.

La urma urmei nu avem voie să uităm că noi nu iubim România de dragul ei, că pentru noi România este doar un mijloc pentru realizarea țelurilor noastre. În aceste condiții nu avem niciun motiv ca doar de dragul României să ne opunem unei Bulgarii prea puternice care ar perturba într-adevăr echilibrul din Balcani, dar ale cărei aspirații vizează cu șanse de succes extinderea spre Constantinopol și care va ajunge într-un antagonism pe termen lung cu Rusia.

Kiderlen[24]

*

Kiderlen-Waechter către Bethmann Hollweg

Sinaia, [10] 23 august 1909

Nr. 42

În timp ce la Viena și ulterior în cursul întrevederii sale cu Ex.V., dl Brătianu a vorbit despre o confruntare turco-bulgară ca despre o eventualitate îngrijorătoare la care ar trebui să ne așteptăm în viitorul apropiat, doar cu câteva zile în urmă, M.S. Regele Carol I a expus însărcinatului cu afaceri al Austro-Ungariei de aici, contele Ugron, părerea sa categorică conform căreia el a primit semnale clare privind o apropiere între Turcia și Bulgaria.

Așadar în această privință dl Brătianu nu a vorbit în sensul regalului său stăpân, se pare că a vorbit mai mult decât ar fi corespuns intențiilor reale ale suveranului.

Prin plecarea intempestivă a d-lui D.A. Sturdza, dl Brătianu s-a pomenit pe neașteptate la conducerea partidului liberal din România. Acest lucru nu s-a realizat fără multiple contestări în cadrul partidului; numele și amintirea tatălui său au contribuit în mod esențial la această reușită, dar dl Brătianu nu dispune de o deplină autoritate, mai cu seamă față de personalitățile în vârstă ale partidului, care se socoteau ele chemate să preia conducerea acestuia.

Din acest motiv, prin turneul său european, dl Brătianu a urmărit în primul rând să-și consolideze prestigiul. Ca fiecare politician român, domnia sa privește politica externă din perspectiva politicii interne de partid. Asemenea considerente l-au călăuzit pe dl Brătianu în vizitele sale la Viena, Berlin și Marienbad; a vrut să se întoarcă la el acasă ca omul care a discutat de la egal la egal cu personalitățile de prim rang ale celor două mari puteri, omul care a purtat discuții politice importante cu regele Angliei. Dl Brătianu a prezentat

[24] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 761, p. 206-212.

foarte optimist „succesele" vizitelor sale și a trecut sub tăcere faptul că nici de la Viena și nici de la Berlin nu a primit vreo încurajare pentru planurile sale legate de eventualitatea unui conflict turco-bulgar.

La toate acestea mea trebuie avut în vedere faptul că d-lui Brătianu îi place să-și dea importanță, croiește mereu planuri politice mărețe – mai mult de amorul artei decât urmărind serios un țel precis – și că la fel ca și dl Al. Beldiman are o părere exagerată despre rolul României în combinațiile marilor puteri.

Dacă punem cap la cap toate acestea, atunci trebuie să lăsăm de o parte destul de mult din câte a spus el pe afară. Nu-l putem lua prea în serios.

Kiderlen[25]

*

Stemrich către Kiderlen-Waechter

Berlin, 3 septembrie 1909
Expediat la 8 septembrie 1909

Nr. 834 Secret

În urma raportului Ex.V. nr. 40 din 20 august despre politica balcanică a României, am onoarea să vă comunic faptul că dl cancelar al Reich-ului aprobă întru totul explicațiile clare și pertinente ale Ex.V. Dl cancelar consideră că ar fi de dorit ca dl Aehrenthal să-l convingă pe M.S. Regele Carol I cu ocazia vizitei sale la Viena că alipirea unui teritoriu bulgar pe linia Silistria-Varna sau Rusciuk-Varna în cazul extinderii Bulgariei în altă direcție nu este în nici un caz în interesul României. Din acest motiv, pe baza explicațiilor Ex.V. s-au trimis instrucțiuni însărcinatului nostru cu afaceri de la Viena ca să se înțeleagă în acest sens cu ministrul de Externe austro-ungar. [...]

În plus, dl cancelar aprobă concepția Ex.V. conform căreia dl Brătianu urmează să primească răspunsul care s-a convenit atunci când va reveni din proprie inițiativă asupra acestei chestiuni. Dl cancelar consideră cu atât mai recomandabil acest lucru deoarece respectivele explicații vor dezamăgi și vor supăra oricum România, dar și după părerea Ex.S. este foarte puțin probabil că se va ajunge la un război turco-bulgar.

Stemrich[26]

*

Tschirschky către Bethmann Hollweg

Viena, 6 septembrie 1909

Nr. 304 Secret

Contele Aehrenthal mi-a spus că alaltăieri a avut din nou o discuție cu dl Brătianu, înainte de întoarcerea acestuia la București. Premierul român și-a expus iarăși planurile sale de compensații teritoriale în cazul unei extinderi a Bulgariei. Contele Aehrenthal s-a pronunțat categoric în sensul informațiilor

---

[25] *Ibidem*, doc. nr. 9 763, p. 215-216.
[26] *Ibidem*, doc. nr. 9 766, p. 219-220.

primite de curând de la contele Brockdorff-Rantzau și i-a explicat motivele pentru care Puterile Centrale se văd nevoite să refuze să discute acum despre eventuale compensații teritoriale pentru România – și aceasta chiar în interesul României. Contele Aehrenthal i-a mai spus premierului român că din informațiile care i-au parvenit rezultă că în ultima vreme legăturile dintre Rusia și Bulgaria au devenit mult mai strânse și din acest motiv pentru România se impune mai mult ca niciodată să nu facă nici un plan aventuros și printr-o lovitură nechibzuită să se plaseze de la început în poziția de agresoare. La fel ca și înainte, Germania și Austro-Ungaria vor fi credincioase obligațiilor asumate și vor apăra România de orice atac, dar deocamdată alte promisiuni nu se pot face. România poate conta oricând pe bunăvoința celor două puteri, care la orice negocieri în privința chestiunilor balcanice, fie la un congres, fie în discuții interguvernamentale, vor fi dispuse să susțină dorințele României în măsura în care acestea sunt îndreptățite.

Din câte a observat contele Aehrenthal, dl Brătianu nu a fost deloc încântat de aceste declarații, dar le-a acceptat fără nici un fel de obiecții. În final, contele Aehrenthal mi-a spus că el consideră absolut necesar să se opună la timp și într-un mod categoric veleităților agresive ale prim-ministrului român și ale suveranului acestuia, pentru ca asemenea idei să nu se fixeze în capul liderilor de acolo spre paguba României. Contele Aehrenthal este în mod special recunoscător Ex.V. pentru că i s-au oferit argumentele necesare pentru a nu lăsa vreun dubiu prim-ministrului român asupra faptului că sfaturile sale de moderație, dictate de bunăvoința sa față de România, sunt concordanță cu concepțiile guvernului german.

Tschirschky[27]

*

Kiderlen-Waechter către Bethmann Hollweg

Sinaia, [11] 24 octombrie 1909

Nr. 62 Strict confidențial

Dl Brătianu a discutat ieri cu mine despre relațiile externe ale României. Din capul locului și-a exprimat din nou temerile privind faptul că Austria a încheiat niște convenții secrete cu Bulgaria[28]. Când eu am respins acest lucru, dl Brătianu mi-a spus pentru început că el a aflat din sursă sigură că și cei de la St. Petersburg sunt convinși de existența unor aranjamente secrete austriece cu Bulgaria. Presupun că această informație provine de la ministrul plenipotențiar

---

[27] *Ibidem*, doc. nr. 9767, p. 220-221.

[28] Temeri de genul acesta fuseseră exprimate în presa puterilor Antantei încă din iunie 1909 cu prilejul vizitei regelui Ferdinand, împreună cu premierul bulgar Malinov și ministrul de război Nicolaev la Viena (7 iunie), dar au fost respinse energic la începutul lui iulie de către ziarul guvernamental „Preporetz". Tocmai temerile privind asemenea înțelegeri secrete ale Austro-Ungariei cu Bulgaria determinaseră demersurile întreprinse de Ion I.C. Brătianu la Viena și Berlin.

român de acolo, Rosetti, un intrigant. Am spus d-lui Brătianu că dacă există într-adevăr o asemenea temere la St. Petersburg nu aș vedea în ea atât o dovadă pentru valabilitatea informației, cât faptul că regele Ferdinand vrea și el ceva de la ruși și din acest motiv se laudă în maniera sa favorită despre cum încearcă austriecii să-l seducă pe el, tocmai pentru a putea pune într-o lumină cât mai avantajoasă credința sa pentru frații slavi.

Pe urmă dl Brătianu s-a plâns de lipsa de bunăvoință a baronului (sic!) Aehrenthal când a discutat cu el dorințele României în eventualitatea unui război bulgaro-turc și nu a avut altceva de spus decât să avertizeze România să se țină departe de un asemenea conflict. Mai mult, baronul Aehrenthal a motivat această avertizare cu o afirmație neadevărată, cum că el Aehrenthal știe că Rusia a promis sprijinul ei Bulgariei în caz de conflict. Acest lucru a fost chiar un neadevăr spus cu intenție, căci informatul ministru de Externe austro-ungar știe la fel de bine ca dl Brătianu că nu există o asemenea înțelegere ruso-bulgară. L-am liniștit cât am putut pe dl Brătianu, arătându-i că baronul Aehrenthal n-ar putea avea nici un interes să inducă intenționat în eroare România prietenă și aliată. Dacă nu a abordat mai îndeaproape eventualitatea unui război bulgaro-turc, acest lucru se explică pur și simplu prin faptul că baronul Aehrenthal, la fel ca toții liderii marilor puteri, vede posibilitatea sau probabilitatea unui război al bulgarilor împotriva Turciei și mai îndepărtată decât în ultimi ani.

Pe urmă dl Brătianu a mărturisit că răspunsul dilatoriu pe care i l-a oferit baronul Aehrenthal i-a fost repetat de către ministrul plenipotențiar, prințul von Schönburg, *proprio motu*, sub forma unui refuz brutal. Prințul von Schönburg i-a spus că în cazul unui conflict bulgaro-turc, România nu are nimic de așteptat de la puterile Triplei Alianțe, deoarece în tratat nu există nimic prevăzut în acest sens. În momentul izbucnirii conflictului România va trebui să se asigure în privința consecințelor acestuia prin negocieri directe cu Bulgaria. La întrebarea d-lui Brătianu dacă atunci România ar trebui să-i amenințe pe bulgari pentru a obține ceva, ministrul plenipotențiar austro-ungar a spus doar că acest lucru va depinde exclusiv de abilitatea politicienilor români.

Într-adevăr procedeul colegului meu austro-ungar nu a fost tocmai inspirat; de altfel i s-a dat de înțeles acest lucru printr-o depeșă de la Viena pe care am citit-o și eu.

Din acest motiv i-am spus prietenește d-lui Brătianu că nu trebuie să ia lucrurile prea în tragic. El știe la fel de bine ca și mine că prințul von Schönburg este, ce-i drept un om extraordinar, dar nu și un diplomat foarte talentat. Din câte știu eu, instrucțiunile sale sunt similare cu ale mele, ceea ce îmi permite ca ori de câte ori dorește să pot discuta deschis și prietenește cu el despre toate eventualitățile prin care politica României ar ajunge într-o situație dificilă din cauza evenimentelor din Balcani. Este evident faptul că prințul von Schoenburg a scos câteva fraze din instrucțiunile sale și apoi le-a rezumat într-o formă abruptă, așa încât sensul lor nu a fost redat așa cum trebuia. Este într-adevăr o

realitate faptul că tratatul nu se referă decât la cazul în care România ar fi atacată. În plus, ideea că la declanşarea războiului România ar trebui să se înţeleagă direct cu Bulgaria mi-a fost de curând repetată de partea română chiar de mai multe ori.

Din cauza orelor înaintate a trebuit să ne întrerupem aici discuţia. Dl Brătianu mi-a propus însă să o continuăm şi în acest sens m-a invitat să-l vizitez peste câteva zile la moşia sa.

Atunci pe baza indicaţiilor primite voi discuta cu el fiecare chestiune în parte şi sper să-l liniştesc. Cred că acest lucru îmi va reuşi cu atât mai bine cu cât în timpul discuţiei dl Brătianu mi-a spus cu mare căldură în glas că el a moştenit de la tatăl său principiul că drumul României spre Viena trece prin Berlin şi are ferma convingere tot ceea ce îl sfătuieşte şi face Berlinul este cel mai bine pentru România.

Kiderlen[29]

*

Bethmann Hollweg către Kiderlen-Waechter

Berlin, 6 noiembrie 1909
expediat la 10 noiembrie 1909

Nr. 996

Am luat la cunoştinţă cu deosebit interes despre discuţia Ex.V. cu Preşedintele de Consiliu român. Nu pot decât să aprob pe deplin asigurările pe care le-aţi oferit d-lui Brătianu vis a vis de declaraţiile sale despre atitudinea guvernului austro-ungar faţă de România şi sunt cu totul de acord ca dvs să vă continuaţi eforturile în acest sens[30].

von Bethmann Hollweg[31]

*

Rosen către Bethmann Hollweg

Bucureşti, [15] 28 octombrie 1909

Nr. 73 Confidenţial

În ziua sosirii mele la Bucureşti am făcut vizita de bunvenit Preşedintelui Consiliului de Miniştri Ion I.C. Brătianu, care îl reprezintă pe ministrul Afacerilor Străine, momentan absent.

Dl Brătianu pe care l-am cunoscut încă din anul 1903, m-a primit cu o deosebită amabilitate şi şi-a exprimat convingerea că şi în viitor relaţiile României cu Reich-ul german vor fi conduse în spiritul înţelegerii sincere şi a bunăvoinţei reciproce. Faptul că ambele state au acelaşi mod de a vedea

---

[29] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 768, p. 221-223.

[30] Este vorba despre discuţia pe care Kiderlen a purtat-o cu Ion I.C. Brătianu la conacul acestuia din urmă de la Florica, la 17/30 octombrie 1909, document reprodus în *1918, la români*, vol. I, *Documente externe 1879-1916*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 306-311.

[31] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 770, p. 226.

lucrurile și au interese comune este o garanție pentru faptul că dacă există bunăvoință, se va găsi întotdeauna o soluție mulțumitoare, oricât de complicate ar fi problemele cu care ne confruntăm.

Declarațiile cât se poate de sincere ale ministrului prezident referitoare la situația generală și la relațiile României cu celelalte state nu conțin vreun punct de vedere nou care să fie necunoscut Ex.V., dar este îmbucurător să vezi încrederea pe care dl Brătianu o arată față de politica guvernului nostru. Fără să-l fi îndemnat eu, dl Brătianu a prezentat politica germană într-o contradicție onorantă comparativ cu politica celorlalte state și mai cu seamă în comparație cu cea a Franței. Premierul a mai spus că românii știu prea bine să aprecieze faptul că guvernul german nu a exploatat niciodată în scopuri politice sau ca să obțină avantaje speciale pentru industria germană, sprijinul economic și financiar pe care Germania l-a acordat României. Franța dimpotrivă, a tot încercat și mai înainte să organizeze în România lovituri asemănătoare cu cele care s-au văzut de curând în Turcia și din acest motiv și-a diminuat drastic prestigiul. Pretenții pe care Turcia are tot dreptul să le respingă, n-au găsit niciodată un teren potrivit în România[32].

Dl Brătianu s-a arătat într-o oarecare măsură neliniștit în privința atitudinii Bulgariei în chestiunile balcanice. Ce-i drept el cunoaște antipatia regelui Ferdinand pentru tot ce înseamnă războiul și mizeriile acestuia, în plus suveranul bulgar și-a dovedit dragostea de pace prin faptul că în urmă cu doi ani a lăsat să treacă nefolosită cea mai bună ocazie pentru o acțiune împotriva Turciei. În schimb există pentru tânărul țarat și dinastia sa un pericol deloc de neglijat legat de nemulțumirea crescândă față de regele Ferdinand, mai ales printre ofițeri săi. Nu este exclus ca situația internă să-l împingă pe rege atât de departe încât să vadă în război un pericol mai mic [pentru el] decât în menținerea păcii. În egală măsură un demers necugetat al Greciei față de Turcia ar putea să antreneze cu ușurință și Bulgaria. D-lui Brătianu nu i se pare deloc imposibil, mai ales că se și potrivește cu firea regelui bulgarilor, ca acesta să fi lansat el însuși știrile de curând apărute în ziarul „Le Matin" referitoare la o pretinsă convenție militară încheiată între Turcia și România, tocmai pentru ca în felul acesta să mai potolească pornirile supușilor săi. În ceea ce privește România, cel puțin la ora actuală, nu există niciun motiv pentru asumarea unui angajament formal față de Turcia. Pentru România este mai important să-și păstreze libertatea de acțiune pentru orice eventualitate, ceea ce nu exclude în niciun caz cultivarea unor relații mai strânse cu Imperiul Otoman. În interesul menținerii păcii în Europa de sud-est cel mai bun lucru ar fi, nu încape îndoială, ca agitatul vecin de la sud de Dunăre și suveranul său imprevizibil să fie lăsați să plutească în incertitudine în ceea ce privește atitudinea pe care o va

---

[32] Aluzie la celebra afacere Hallier când statul român a obținut prin justiție dreptul de a nu plăti toată suma de despăgubiri cerută de cel care luase în antrepriză construirea unor instalații portuare la Constanța.

adopta România în eventualitatea producerii unor complicații balcanice. Din această atitudine va rezulta o anumită iritare și ocazional chiar o antipatie a Bulgariei față de România pe care aceasta din urmă nu o va provoca. România va privi cu ochi buni orice evoluție a Bulgariei *în cadrul frontierelor ei [de acum]*.

În ceea ce privește legăturile României cu alte țări ar merita menționat faptul că dl Brătianu pune mare preț pe cultivarea unor bune relații cu Rusia și în această privință este serios susținut de ministrul plenipotențiar rus la București, dl Mihail Nikolaevici Giers. Faptul că de mai mulți ani ca reprezentanți ai Angliei și ai Franței au fost acreditate la București persoane a căror activitate politică nu inspiră încredere, nu pare să-l deranjeze câtuși de puțin pe Președintele de Consiliu.

Rosen[33]

Rezultatul acestor discuții a fost ținut secret. România și liderii ei suferiseră o înfrângere diplomatică și orice comentariu era de prisos.

Rapoartele diplomatice mai sus prezentate arată modul în care liderii politicii externe de la Viena și Berlin considerau că pot să ignore revendicările României. Evenimentele din anii 1908 au dovedit că nu se poate face vreo construcție europeană fără Bulgaria. Peste patru, respectiv cinci ani, liderii Puterilor Centrale aveau să înțeleagă faptul că pentru interesele lor în Europa, România era cel puțin la fel de importantă ca și Bulgaria, dar că în condițiile în care România urmărea realizarea idealului ei național prin unirea cu Transilvania și Bucovina, nu va mai exista nicio posibilitate de menținere a acestei țări în tabăra Puterilor Centrale.

[33] G.P.E.K., vol. XXVII (1), doc. nr. 9 779, p. 226.

FELDMAREȘALUL SIR DOUGLAS HAIG ȘI MAREA OFENSIVĂ DE PE FRONTUL OCCIDENTAL ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Teodora Giurgiu

Primul Război Mondial. Feldmareșalul sir Douglas Haig[1] a întocmit un raport asupra operațiunilor forțelor de sub comanda sa, care au dus la victoria finală în ultima mare ofensivă pe frontul occidental.

Având o introducere generală și fiind structurat în două părți, una dedicată „perioadei defensivei active" și a doua „perioadei acțiunii ofensive", cuprindea, la sfârșit, un bilanț unde erau arătate realizările obținute de armatele engleze pe front, tehnica militară utilizată și resursa umană întrebuințată pentru câștigarea bătăliilor.

Introducerea generală se oprea asupra detalierii: stării armatei britanice, a armatelor aliaților, situației inamicului și intențiile acestuia, respectiv tacticii armatelor engleze.

Despre aceasta din urmă, feldmareșalul sir Douglas Haig consemna:

„În sfârșit, inamicul încă poseda forțe suficient de superioare ca să-și păstreze inițiativa și era de știut că el va fi silit să înceapă acțiunea într-un timp limitat de scurt, dacă voia să profite de superioritatea sa, mai înainte ca aceasta să fi trecut la noi. Aceștia erau cei doi factori principali, care trebuiau fi luați în considerare atunci când era vorba de a decide tactica pe care armatele engleze trebuiau să o adopte pentru sfârșitul primăverii și începutul verii. Scopul avut în vedere atât de francezi cât și de noi era ca să ne menținem în tot cursul timpului până când creșterea armatei americane și sosirea întăririlor aliate ar fi pus ambele forțe încă o dată pe picior de egalitate.

Situația era foarte îngrijorătoare, dar se spera cu încredere că, dacă toate măsurile ce le mai putem lua ar fi fost adoptate repede și executate cu energia și cu zelul cerut de împrejurări, viitoarele atacuri inamice ar fi putut fi împiedicate și respinse cum au fost și celelalte date de el. Dacă aliații ar fi putut să-și mențină frontul intact până cel mai târziu în august, erau toate speranțele că, în perioada până la sfârșitul anului, ei vor fi în stare să recâștige inițiativa și la rândul lor să treacă la ofensivă.

Perioada de timp despre care vorbesc, așadar, se divide în două părți principale. În timpul primei părți, tactica, care a condus acțiunea forțelor de sub comanda mea, era aceea de a menține o defensivă activă, prin care frontul nostru să fie intact, în timp ce se dădea ocazie ca diviziile noastre greu

---

[1] Haig, Douglas, conte Bemersyde (18961-1928), feldmareșal britanic. Comandant al Corpului 1 Armată (1914), al Armatei 1 (1915) și al Corpului Expediționar Britanic (1915-1918) în timpul Primului Război Mondial. A luat parte la bătăliile de pe Somme, de la Ypres și Cambrai (1917), unde a folosit pentru prima dată tancurile.

încercate să se poată odihni și instrui. Pe măsură ce diviziile noastre, erau refăcute, operațiuni secundare cu scopuri din ce în ce mai mari, dar cu obiective limitate, puteau fi duse din ce în ce mai des. Acestea ar fi servit pentru a menține spiritul combativ în trupe și ar fi putut folosi îmbunătățirilor locale de pe frontul nostru, unde erau socotite necesare, fie pentru apărare, fie pentru atacare.

Perioada a doua ar fi sosit, când prin pierderile cauzate germanilor și prin sosirea necurmată de întăriri americane și aliate, s-ar fi produs un echilibru între ambele forțe. Succesul complet al contraatacului aliat de la 18 iulie lângă Soissons a însemnat punctul determinativ al campaniei din acel an și începerea celei de-a doua faze a operațiunilor aliate. De atunci, inițiativa a rămas numai aliaților și superioritatea crescândă a forțelor lor i-au pus în stare pe aceștia să împingă înapoi tot mai repede valul năvălirilor. La acest punct și în legătură cu aceasta a-și dori să plătesc tributul meu personal prevederii și hotărârii mareșalului francez, în ale cărui mâini a fost încredințată coordonarea acțiunii Armatelor Aliate"[2].

În studiul nostru, ne propunem a prezenta perioada defensivei active așa cum a fost prezentată de feldmareșalul sir Douglas Haig și așa cum apare consemnată în documentul identificat în fondul de arhivă al Marelui Cartier General:

„**Perioada defensivei active**

Reorganizarea

În timpul perioadei care a urmat după prăbușirea atacurilor germane de pe Lys, centrul de gravitate militar s-a schimbat către sud, și, cât privește frontul englez, lunile mai, iunie și iulie vor fi trecute în revistă comparativ repede, deși pline de incidente cu un caracter mai secundar, în care diferitele trupe au arătat mult curaj și dibăcie.

La începutul acestei perioade, lucrul cel mai grabnic de făcut, după acela al umplerii golurilor din diviziile noastre, era de a închide spărturile pe care înaintarea germană le-a făcut în sistemele noastre succesive de apărare. Acest lucru a început să fie făcut desigur, încă din primele zile ale ofensivei de pe Somme, dar a rămas încă mult de făcut mai înainte ca pozițiile noastre să poată fi privite ca suficient de sigure.

Mai departe, adâncimea la care inamicul a pătruns în văile Somme și Lys tăiase importante linii de cale ferată și crease o situație de o gravitate extremă cu privire la menținerea comunicațiilor în nordul Franței. La Amiens, Béthume și Hasebrouck, noduri de cale ferată foarte întrebuințate, au căzut sub focul eficace al tunurilor inamice, în timp ce centrul de căi ferate de la St. Pol era amenințat. Pentru a ușura situația, un program vast de construcții de cale ferată a fost întreprins de noi în unire cu francezii, astfel ca să se poată procura

---

[2] Arhivele Militare Române (în continuare, se va cita: A.M.R.), fond Marele Cartier General, dosar nr. 2 185/1916, f. 439-440.

trei drumuri separate pentru traficul de la nord și sud, care să fie independente de Amiens. Aceasta atrase o dublare și împătrire extinsă a căilor ferate deja existente și construirea de linii noi, pentru care s-au așezat vreo 200 mile de linie lată în perioada aprilie-iulie.

Toate aceste diferite nevoi de construcții au dat mult de lucru serviciilor din departamentele respective și a necesitat întrebuințarea a o mulțime de lucrători profesioniști și neprofesioniști. Toate resursele disponibile în oameni și material au fost concentrate și cam pe vremea când a avut loc marea schimbare în situația militară, se îndeplinise în mod mulțumitor și partea esențială a acestor lucrări. Mai cu seamă, o serie completă de noi linii defensive a fost construită săpându-se cu această ocazie 5 000 mile de tranșee.

Operațiunile secundare din mai și iunie

În timp ce o activitate intensivă precumpănea în dosul frontului, trupele noastre combatante nu stăteau degeaba. S-a făcut mult uz de tactica hărțuielii prin toate mijloacele moderne și mai cu seamă în ieșindul de la Lys, unde trupele germane au fost îngrămădite și expuse în mod continuu celui mai eficace sistem de foc de hărțuială din partea artileriei.

Pierderile suferite de inamic în sectorul Lys și distrugerea cauzată artileriei sale și materialului său, au fost mari. Proba convingătoare a acestei afirmații a fost obținută din declarațiile prizonierilor, precum de asemenea, a fost oferită și de întinsele cimitire germane găsite mai târziu în acel loc, de starea șoselelor și de neorânduiala de toate felurile găsită lângă ele și lângă poziția bateriilor. Această tactică, fără îndoială, a întârziat reînnoirea ofensivei germane pe acest front până când contra ofensiva aliată a făcut-o imposibilă.

Centrele principale de activitate ale infanteriei, în timpul acestei perioade, au fost pe fronturile Armatelor IV și II. La începutul lui mai, mici operațiuni au îmbunătățit linia noastră la Morlancourt. Acestea au fost urmate, la 19 mai, de o operațiune admirabil executată, în care Divizia a 2-a australiană (comandant general-maiorul N.M. Smyth) a cucerit Ville-sur-Ancre, făcând 400 de prizonieri. Mai târziu, la 10 iunie, aceeași divizie, printr-un atac strălucit de noapte dat pe un front de două mile la sud de Morlancourt, a efectuat o înaintare simțitoare, luând peste 300 de prizonieri.

Pe frontul Armatei a II-a, ospiciul Locre și micile păduri de la sud-est de Dickebusk-Lake, cunoscute sub numele de Scottish și Ridge-Woods, au fost adevărate scene de luptă înverșunată, în care forțele franceze au luat parte. O operațiune secundară dusă cu succes de francezi la 20 mai, a avut drept rezultat un câștig însemnat de teren în vecinătatea ospiciului Locre și capturarea a peste 500 prizonieri. Ridge-Wood mai înainte de cucerirea lui definitivă, a trecut din mână în mână de mai multe ori. El a fost definitiv ocupat cu 300 prizonieri, la 14 iulie, de către Divizia a 6-a (comandant general-maior sir T.O. Marden) și de către Divizia a 33-a (general-maior sir R.J. Pinney).

O îmbunătățire materială a fost făcută în linia noastră, la 3 iunie, prin luarea unui mic deal cunoscut sub numele de Mont de Merris, la vest de satul

Merris, cu aproape 300 prizonieri, de către Divizia 1-a australiană (comandant general-maior sir H.B. Walker) și de către trupe din Divizia 29-a (comandant general-maior D.E. Cayley). În alte puncte au avut loc lupte cu un caracter mai secundar, de remarcat la pădurea Aveluy și în vecinătatea râului Lawe și Merville.

Operațiunile din iulie: ocuparea Hamel-ului

Două luni comparativ de liniște au adus o mare schimbare în starea armatei engleze. Detașamentele trimise din Anglia au fost în mare parte absorbite în armată și multe din întăririle aduse din ținuturile străine ajunseseră deja; iar numărul diviziilor noastre efective de infanterie s-au ridicat de la 45 la 52. În artilerie, eram mai tari ca niciodată.

Cu toate că situația generală nu-mi justifica adoptarea unei tactici de ofensivă determinată, având în vedere concentrarea grosului de rezerve ale inamicului în grupul de armate al prințului Rupprecht, totuși acum mă simțeam destul de puternic ca să întreprind operațiuni mai întinse, care dintr-o dată ne-ar fi întărit poziția noastră de apărare și ne-ar fi îmbunătățit situația în vederea planurilor viitoare.

Prima din aceste operațiuni, a fost întreprinsă la sfârșitul lui iunie, la est de pădurea Nieppe, cu scopul de a fixa linia noastră principală de rezistență mult înaintea terenului păduros, care în mod continuu era bombardat cu gaze asfixiante. Atacul pornit la 6 a.m., în ziua de 28 iunie de către Divizia 5-a (comandant general-maiorul R.B. Stephenrs) și de către Divizia 31-a (comandant general-maiorul J. Campbell), fără nici un bombardament preliminar, a luat pe inamic prin surpriză și a reușit pe deplin; apărările germane de la vest de pârâul Plate-Becque au fost luate pe un front de 6 000 yarzi, pornind de la Pont-Tournant la La Becque, capturându-se 450 prizonieri.

O operațiune preliminară, înainte de oricare alta, pentru degajarea Amiensului, era reocuparea vechilor noastre poziții de la est de Hamel și de pădurea Vaire, precum și cucerirea platoului Villers Bretonneux. Acest lucru a fost făcut, la 4 iulie de Corpul Australian (comandant general-locotenent sir J. Monash) cu ajutorul a patru companii din Divizia a 33-a americană și a 60 de tancuri.

Caracteristica cea mai izbitoare a atacului a fost cooperarea strânsă și eficace dintre tancuri și infanterie. Mișcându-se ici și colo, în spatele barajului de artilerie, tancurile sau ucideau inamicul sau îl forțau să se refugieze în adăposturi, unde devenea o pradă ușoară pentru infanterie. Hamel a fost luat prin învăluirea flancurilor și spatelui și inamicul a fost alungat din pădurea Vaire, iar la sfârșitul zilei trupele noastre au câștigat toate obiectivele lor și peste 1 500 prizonieri.

Succesul nostru la Hamel a fost urmat de o serie de operațiuni, admirabil executate la nord de Lys.

La 11 iulie trupele Diviziei 1-a australiană au dat un exemplu izbitor de superioritate față de trupele germane de infanterie din fața lor. La ora 11 a.m., în

acea zi, patru oameni au plecat în patrulare lângă Merris și s-au întors cu 30-40 prizonieri. Alte patrule, înaintând în fața Diviziilor australiene 1-a și a 31-a, au făcut în două zile nu mai puțin ca 223 prizonieri și au stabilit un număr de noi posturi mult înaintea primei noastre linii.

Surpriza a jucat un rol important în atacul norocos prin care Divizia a 9-a (comandant general-maiorul H.H. Tudor) a cucerit Meteren la 19 iulie, capturând și vreo 350 prizonieri. Satul se găsea pe un teren ridicat, drept lângă linia noastră și luarea lui ne-a dat un punct de sprijin mai mare în apărarea noastră.

Înainte de pornirea atacului s-au lansat gaze asfixiante, împreună cu un bombardament cu șrapnele și fum. Când la 7.55 a.m. în ziua de 19 iulie, infanteria noastră a înaintat în spatele unui baraj de fum și șrapnele, inamicul se aștepta numai la o lansare de gaze și de mai multe ori și-a pus chiar măștile contra gazelor.

Ocuparea lui Meteren a urmat imediat după miezul nopții de 28-29 iulie, printr-o operațiune îndrăzneață combinată de către Divizia 1-a australiană, care a avut ca rezultat ocuparea Merris-ului, luându-se 187 prizonieri.

Operațiunile de pe frontul francez

Către sfârșitul lui iulie, refacerea armatei engleze era terminată. Curajul oamenilor era ridicat ca întotdeauna și succesul diferitelor operațiuni locale a avut un efect bun. Aveam din nou acum sub comanda mea o forță uimitor de puternică, capabilă de a lua ofensiva cu speranța de succes, când momentul indicat va sosi.

În acest timp evenimente de cea mai critică importanță au avut loc pe frontul francez.

Statul Major General englez a susținut întotdeauna părerea că inamicul mai înainte de a relua o ofensivă principală pe frontul Arras-Amiens-Montdidier va căuta ca imediat după atacul lui dat asupra flancului nostru stâng din Flandra să încerce un atac similar asupra flancului drept al armatelor aliate. Această vedere s-a dovedit a fi justă. Cu toate că întârziat probabil din cauza proporțiilor neașteptat de mari pe care le-a luat bătălia de pe Lys, pe la sfârșitul lui mai inamicul desfășurase deja planul lui de operațiuni asupra frontului pe care-l prevăzusem și a pornit un violent atac prin surpriză pe frontul Aisne. În acest atac câteva divizii care au fost de la început trimise acolo, au fost atrase în luptă.

Operațiunile Corpului IX în bătălia de pe Marna

Pe la sfârșitul lui aprilie și începutul lui mai Diviziile 8, 21, 25 și 50 în urmă întărite prin Divizia a 19-a și constituind Corpul IX englez, sub comanda general-locotenentului sir A. Hamilton-Gordon, au fost puse la dispoziția mareșalului Foch[3]. Aceste divizii au fost detașate de el pe lângă Armata VI

[3] Foch, Ferdinand (1851-1929), mareșal francez. În timpul primului război mondial s-a remarcat în luptele de pe Marna (1914) și, mai ales, în operațiile din Artois și de pe

franceză ca să ia locul anumitor divizii franceze concentrate în spatele Amiens-ului. Din aceste divizii, a 19-a (general-maiorul G.D. Jeffreys), a 21-a (general-maiorul D.G.M. Campbell), a 25-a (general-maiorul sir E.H. Bainbridge) și a 50-a (general-maiorul H.C. Jackson) au luat parte în ambele bătălii de pe Somme și de pe Lys. Divizia 8-a (general-maiorul W.C.G. Heneker) a fost, la sud de Somme, atrasă în una din cele mai grele lupte ale anului și a fost condusă cu un curaj deosebit. Toate aceste divizii fuseseră recent completate cu detașamente tinere și cu tot moralul lor ridicat și curajul lor ele nu se găseau în condiții de a lua parte în operațiuni mai importante până când, nu ar fi avut o odihnă de câteva săptămâni. În timpul primei jumătăți din mai, trei din aceste divizii – a 21-a, 8-a și 50-a – au fost așezate în linie, pe un front de 15 mile, între Bermicourt și Concouville, la nord-vest de Reims.

Pe la 26 mai prizonierii luați de francezi au dat primele informații lămuritoare cu privire la marea ofensivă pornită de inamic pe frontul Aisne în dimineața zilei de 27 mai. Acest atac dat de 27 divizii germane, ajutat de tancuri era îndreptat contra Armatei a VI-a franceză pe un front de 35 mile la nord-vest de Reims. Au luat parte la luptă întreg Corpul IX englez, precum și corpul francez care ținea Chemin-des-Dames la stânga sectorului englez.

Precedat printr-un bombardament intens de artilerie și mortiere de tranșee, infanteria germană a pătruns în pozițiile de luptă ale diviziilor aliate. Inamicul a reușit să pună piciorul pe Chemin-des-Dames în cursul dimineții și apăsând la centrul atacului său cu o putere copleșitoare, forță linia de pe Aisne pe un front larg. Spre seară el a trecut Vesle la vest de Fismes și în sectorul englez după o luptă foarte grea și hotărâtă, a obligat stânga și centrul Corpului IX acum întărit prin Divizia a 25-a să se replieze pe o poziție cu frontul către vest și nord-vest între Aisne și Vesle.

La 28 mai și în zilele următoare inamicul a pornit noi atacuri cu mari forțe pe tot frontul de luptă, împingând pe aliații noștri către vest de Soissons și sud de Fere și Tardenois. Corpul IX englez, mult redus în număr din cauza luptelor grele și continue, a fost forțat să se retragă peste Vesle și de acolo a fost pe măsură împins înapoi cu direcția sud-est între Vesle și Ardre. În timpul nopții de 28 spre 29 mai Divizia a 19-a a fost adusă în autocamioane și a fost așezată astfel, ca să umple golul din frontul francez de-a curmezișul văii Ardre, desfășurându-se în multă ordine. În seara de 30 mai la care dată inamicul la centrul atacului său a ajuns la Marna, a început în sectorul englez să-și încetinească înaintarea.

În timpul celor câteva zile următoare, lupta era încă vie. În părțile de sud și vest ale frontului de luptă, inamicul făcea progrese mari câștigând malul de nord al Marnei de la Dormans la Château-Thierry și înaintând călare pe Aisne către liziera pădurii Villers Cotterets și peste terenul înalt de la nord-est de

---

Somme (1916); șef al Marelui Stat Major al armatei franceze (1917), apoi comandant suprem al forțelor armate aliate (1918).

Attichy. Pe flancul de est al ieșindului creat de înaintarea inamicului, forțele engleze la acea dată aflate sub comanda Armatei a V-a franceze, s-au retras gradat către linia Aubily-Chambrecy-Boujacourt, unde erau în stare să se consolideze. Deși atacurile inamice continuau cu persistență un timp mai lung care, la 6 iunie, culminară prin două încercări hotărâte de a lua importanta poziție cunoscută sub denumirea de Montagne de Bligny, care avea comandamentul văii Ardrului, totuși aceste atacuri au fost respinse cu curaj și înaintarea inamicului a fost definitiv oprită.

În tot timpul acestei lungi perioade de lupte continue contra unei superiorități numerice mari, purtarea armatelor engleze angajate, a fost minunat de bună. Ceea ce ele au făcut este mai bine descris în vorbele generalului francez, sub ordinele căruia ele au fost puse și care a scris: «Ele ne-au pus în stare să alcătuim o barieră de care valurile dușmane s-au lovit și sfărâmat. Acest lucru nu are să-l uite niciunul din francezii care au fost martori la acele fapte».

A doua bătălie de la Marna

În timp ce trupele noastre erau încă angajate în luptă la sud-vest de Reims, o nouă bătălie se dezlănțuise la 7 iunie pe frontul francez între Noyon și Montdidier. De data aceasta inamicul nu a reușit să efectueze o surpriză, însă pornirea cu care au fost lansate aceste două atacuri asupra armatelor franceze era considerabilă și situația era astfel, încât era de așteptat că [sic!] comandamentul german să încerce să desfășoare această luptă cu toate mijloacele aflate la dispoziția sa.

Pe când pe de o parte, la începutul lui iulie, era știut că grupul diviziilor de rezervă ale Prințului Rupprecht se găseau încă intact în împrejurimile lui Douai și Valenciennes și în fața frontului englez, pe de altă parte, pentru o serie de motive, se credea la Marele Cartier General francez că germanii erau pregătiți de a ataca cu putere la est și vest de Reims. Era temerea, desigur, că atacul se va putea întinde chiar mai departe spre est în Argonne și că ar putea periclita un larg sector din pozițiile franceze. În conformitate cu aceasta, mareșalul Foch a retras întregul forțelor franceze, vreo 8 divizii din Flandra și le-a dus spre sud către frontul francez. În plus, ei au cerut ca 4 divizii engleze să fie mutate, 2 din ele în sectoarele la sud de Somme și 2 în pozițiile călare pe râu, astfel ca să asigure legătura dintre armatele franceze și engleze de lângă Amiens și ca să-l pună pe el în poziție de a putea duce 4 divizii franceze către est, la flancul lui drept. După ce am judecat cu multă băgare de seamă situația, am consimțit la propunerea lui și imediat au fost date ordinele pentru mișcare.

La 13 iulie o altă cerere s-a primit de la mareșalul Foch ca aceste 4 divizii engleze să fie puse la dispoziția sa fără nicio rezervă și ca alte 4 divizii engleze să fie trimise spre a-și lua locul lor în spatele joncțiunii armatelor aliate. La această cerere s-a consimțit de asemenea, și diviziile engleze 15, 34, 51 și 62, constituind Corpul XXII sub comanda general-locotenentului sir A. Godley au fost așadar trimise în jos spre frontul francez.

În acest timp, la 15 iulie, inamicul a pornit atacul său așteptat la est și sud-est de Reims și după ce a făcut oarecare progrese la început și a efectuat trecerea Marnei, a fost oprit de forțele franceze, americane și italiene pe acele fronturi. La 18 iulie mareșalul Foch a pornit marea contra ofensivă, pe care a pregătit-o de mult, pe frontul dintre Château-Thierry și Soissons, susținând această lovitură plină de succes prin atacuri puternice de asemenea date asupra altor părți din ieșindul german. În această luptă a fost repede atras Corpul XXII englez.

Operațiunile Corpului XXII

La 20 iulie, Diviziile 51 și 62 din Corpul XXII, sub comanda general-maiorului G.T.C. Carte-Campbell prima și a doua sub comanda general-maiorului W.P. Braithwaite au atacat împreună cu francezii porțiunile de est ale ieșindului la sud-vest de Reims. Sectorul, încredințat trupelor engleze, acoperea un front de 8 000 de yarzi călare pe râul Ardre și care avea o vale largă cu pereții abrupți și împăduriți de fiecare parte. Atât pe valea cât și pe pantele ei, se găseau sate și cătune, care erau în cea mai mare parte intacte și procurau adăpostiri excelente inamicului.

Pe acest front trupele noastre au fost angajate în lupte continue de cea mai dificilă și încercată natură, timp de zece zile. În cursul acelui timp trupele noastre au avansat bine, în fața unei rezistențe viguroase și hotărâte. Marfaux a fost luat la 23 iulie și la 28 iulie, trupele engleze au cucerit Mantagne de Bligny, pe care cu două luni mai înainte alte trupe engleze îl apărase cu atât curaj și succes. În aceste operațiuni, în cursul cărora artileria franceză și tancurile au dat un ajutor neprețuit, Diviziile 51 și 62 au luat 1 200 prizonieri aparținând de 7 divizii germane diferite și au executat cu succes o înaintare de peste patru mile.

În acest timp, la 23 iulie, Diviziile 15 și 34, respectiv sub comanda generalilor-maiori H.L. Reed și C.L. Nicholson, au atacat partea de vest a ieșindului în vecinătatea lui Berzy-le-Sec și Parcy-Tigny, la sud-vest de Soissons. Aceste divizii de asemenea au avut multe zile de lupte grele și continue pe diferite părți din acest front până când au fost retrase în primele zile ale lui august. Ele și-au făcut datoria cu mult curaj luptând cot la cot cu camarazii lor francezi de arme. Mulți prizonieri au fost luați de către ambele divizii și în special Divizia 15-a și-a câștigat o distincție în lupta cruntă de la Buzancy"[4].

[4] A.M.R., fond Marele Cartier General, dosar nr. 2 185/1916, f. 440-442.

CAMPANIA DIN 1916
OGLINDITĂ ÎN JURNALUL GENERALULUI TOMA DUMITRESCU

Cornel Mărculescu

Generalul Toma Dumitrescu, personalitate de prestigiu a României și, implicit a Armatei Române, s-a născut la 10 mai 1877, în comuna Hăbeni, sat Racovița, județul Dâmbovița[1], plasa Dealu[2], ca fiu al preotului Dumitru Popescu[3] și al soției sale, Ana[4].

Pentru înțelegerea exactă a tuturor datelor consemnate în jurnalul generalului Toma Dumitrescu referitor la campania armatei române din anul 1916, se cuvine să ne aplecăm succint asupra personalității militare a acestuia.

---

[1] Dimitrie Frunzescu, *Dicționaru topograficu și statisticu alu Romaniei, cuprinzindu descrierea a 20 000 nume proprii teritoriale..., precedatu de Geografia și statistica țerei*, București, 1872, p. 228; Honorius Moțoc, Mihai Oproiu, *Dicționarul geografic al județului Dâmbovița. Dimitrie Popescu Condurățeanu 1890*, Târgoviște, Editura Transversal, 2007, p. 66.

[2] *„Plasa Dealu și-a luat numele de la dealurile cu vii ce brăzdează această plasă de la nord spre sud. Această plasă până în 1883 își avea reședința în Târgoviște, dar de atunci s-a unit cu plasa Dâmbovița și formează o singură plasă cu numele de Dealu-Dâmbovița, având reședința în Dragomirești"*. Vezi Honorius Moțoc, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 55.

[3] Biserica veche din satul Racovița având hramul „Toți Sfinții", unde păstorea tatăl generalului Toma Dumitrescu, a fost ctitorită în anul 1806 de Hagi Ene Anastasescu și, conform pisaniei zugrăvite deasupra ușii de intrare în naos, a fost reparată în 1890 de *„locuitorii comunei prin stăruința preotului* ***Dumitru Popescu*** *și a lui Dumitru Soare, F. Duță, Gheorghe Oprea, D. Mușat și a doamnei Elena Dalles și D. Sambolă. Arhitecți I. Bălescu, Gheorghe Ionescu, București, 10 XI"*. Vezi Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, vol. II, Colecția Historica, Târgoviște, Editura Transversal, 2003, p. 57; Mihai Oproiu, Honorius Moțoc, Marian Curculescu, *Dâmbovița. Localități și monumente*, Târgoviște, Editura Transversal, 2006, p. 94; Ion Băncilă, *Monografia comunei Bucșani. 555 de ani de la atestarea documentară*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2008, p. 138; Mihai Oproiu, Eduardt Samoilă, Honorius Moțoc, Georgeta Toma, *Înfruntând veacurile. Așezări și monumente dâmbovițene*, Târgoviște, Editura Transversal, 2009, p. 101.

[4] Se pare că generalul Toma Dumitrescu provine dintr-o familie numeroasă de 8 copii: Dumitru Dumitrescu, Toma Dumitrescu, Grigore Popescu, Nae Popescu, Zamfira Dumitrescu, Anicuța Dumitrescu, Eufrosina Dumitrescu și Floarea Dumitrescu, căsătorită cu Lt. Marin Stoica. **Mulțumim pe această cale domnului Dumitru Stoica, fiul lt. Marin Stoica, singurul urmaș în viață al generalului Toma Dumitrescu, născut la 08.04.1928, în satul Racovița, comuna Hăbeni, și care astăzi, locuiește în loc. Zimbor, jud. Sălaj, pentru informațiile prețioase și sprijinul acordat.**

Toma Dumitrescu a fost un ofițer cu pregătire înaltă[5], cu o experiență de război, dobândită în cadrul biroului operațiilor din Marele Stat Major, dar mai ales ca atașat militar în Serbia, pe care foarte mulți din colegii săi nu o aveau și era plasat într-un loc foarte important, de unde practic se conduceau operațiile. Astfel, în timpul campaniei armatei române din vara anului 1913, când a funcționat în cadrul biroului operațiilor din Marele Stat Major, cunoștințele și capacitatea sa au fost remarcate *„atât la lucrările de birou, cât și în serviciul exterior"*, chiar de către generalul Alexandru Averescu, Șeful Marelui Stat Major la acea dată[6]. La data de 1 aprilie 1914, în baza Înaltului Decret 1 148/1914, Toma Dumitrescu a fost avansat maior[7] și, în același moment era numit atașat militar la Legația Română din Belgrad. În această misiune nouă, s-a remarcat încă de la început prin rapoarte documentate asupra situației armatei sârbești, trimițând documente precise asupra evenimentelor din zonă, reușind cu succes să facă aprecieri judicioase și deducând cu logică mersul ulterior al operațiilor militare. Meritele sale au fost cu atât mai mari întrucât el se găsea într-o situație dificilă a atașatului militar, a unui stat neutru care nu putea fi admis a urma de aproape operațiile militare și nu putea afla mai nimic din presă din cauza cenzurii severe ce domnea în Serbia. Cu toate aceste opreliști de natură politică și nu numai, Toma Dumitrescu a rămas la postul său, și după începerea războiului, în mijlocul exodului populației ce fugea înaintea invaziei, urmând

---

[5] Dumitrescu Toma (1877-1936). Absolvent al Școlii de Ofițeri de Infanterie în 1898 și al Școlii Superioare de Război din București în 1905. Grade militare: sublocotenent în 1898, locotenent în 1902, căpitan în 1907, maior în 1904, locotenent-colonel în 1916, colonel în 1917, general de brigadă în 1923, general de divizie în 1930. A fost profesor de Geografie militară și inspector de studii la Școala Militară de Infanterie, redactor la Revista „România Militară", atașat militar la Belgrad (1914-1916), ofițer de legătură cu militarii străini acreditați în România. În timpul campaniei din 1916 a îndeplinit funcția de șef de cabinet al generalului Dumitru Iliescu și șef de Stat major al Diviziei 15 Infanterie. În anul 1918, a fost șef de stat major al Corpului 5 Armată în Basarabia, condus de generalul Ion Istrati și comandant al Regimentului 2 Vânători. Delegat al Marelui Cartier General român pe lângă Comandamentul Armatelor aliate de la Salonic (1918-1919), expert militar pe lângă delegația României la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), delegat al României la Comisia de delimitare a frontierei cu Ungaria, delegat la conferințele internaționale de la Genova (1922) și Lausanne (1922-1923). Între anii 1926 și 1927, generalul Toma Dumitrescu a fost comandant al Școlii Superioare de Război și secretar general al Ministerului de Război. Spre sfârșitul vieții, a îndeplinit funcția de inspector general al Infanteriei (1930-1931), comandant al Corpului 1 armată (1931-1932) și al Corpului 4 Armată (1932). Arhivele Ministerului Apărării Naționale – Centrul de Păstrare și Studierea Arhivelor Militare Pitești „Radu Rosetti" (în continuare, se va cita: A.M.Ap.N. – C.P.S.A.M.P.), fond Memorii. Generali Bătrâni, Nr. 12, General de Divizie Toma Dumitrescu, f. 3.

[6] *Ibidem*, f. 42 v.; Teofil Oroian, *Militari de prestigiu, diplomați cu renume: Generalul Toma Dumitrescu*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 5-6 (63-64), București, 2000, p. 6.

[7] A.M.Ap.N. – C.P.S.A.M.P., *loc. cit.*, f. 3.

ulterior guvernul sârbesc în greaua retragere din noiembrie 1915, prin Muntenegru și Albania. În cursul retragerii și-a pierdut și avutul său, fiind de multe ori lipsit de cele necesare existenței, și totuși nu a încetat de a informa aproape zilnic Guvernul României și Marele Stat Major asupra ultimelor operații ale armatei sârbești. Ofițerul Toma Dumitrescu a fost ulterior însărcinat să cerceteze noi mijloace de transport pentru aducerea materialelor de război comandate în Franța, cele mai bune canale de legătură între Adriatica (Muntenegru) și Dunăre (Prahova). A executat recunoașterea acestei comunicații și a înaintat un raport asupra modului practic de realizare a acestui plan, de o mare valoare documentară[8].

Între perioada 1 mai – 14 august 1916, Toma Dumitrescu a fost atașat la Secretariatul General al Ministerului de Război, unde i s-au încredințat misiuni grele și de mare încredere, între altele a fost aceea să realizeze legătura cu atașații militari, sarcini pe care le-a îndeplinit cu deosebită pricepere și tact. De asemenea, a făcut recunoașteri asupra lucrărilor de fortificații ce se executau la Islaz și Giurgiu propunând modificări foarte judicioase.

În acest context, informațiile și aprecierile din jurnal aparțin unui om avizat, care a cunoscut direct mai toate evenimentele importante ale campaniei din anul 1916. De la decretarea mobilizării în noaptea de 14-15 august 1916, maiorul Toma Dumitrescu a îndeplinit funcția de șef de cabinet al Șefului de Stat Major al Marelui Cartier General, condus pe durata întregii campanii din anul 1916 de către generalul Dumitru Iliescu[9], *„unul dintre cei mai capabili*

---

[8] *Ibidem*, f. 44-45; Mircea Agapie, Dănuț Mircea Chiriac, Ion Emil, Constantin Hlihor, *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare. Comandanți, profesori, absolvenți. (1889-1995)*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1995, p. 88; Teofil Oroian, *op. cit.*, p. 7.

[9] Pe timpul campaniei armatei române din 1916, ce tratează un moment dramatic al războiului pentru întregirea națională și care reprezintă și astăzi unul din cele mai controversate și discutate momente din istoriografia militară românească, maiorul Toma Dumitrescu a realizat un ***Jurnal al războiului național*** ce a ajuns ulterior în posesia lui Ion I.C. Brătianu, care, la rându-i l-a transmis generalului Radu R. Rosetti în aprilie 1921. Acesta, după ce a făcut o serie de adnotări l-a înapoiat lui Ion I.C. Brătianu (Radu R. Rosetti a folosit Jurnalul lui Toma Dumitrescu la redactarea volumului de *Mărturisiri 1914-1919*). Cert este că, acest jurnal a fost descoperit la Cabinetul de manuscrise al Academiei Române printre documentele și manuscrisele arhivei generalului Radu R. Rosetti, de către reputatul istoric militar Petre Otu, Directorul Științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Președinte al Comisiei Române de Istorie Militară, care, împreună cu Maria Georgescu l-au redat publicului interesat de istorie militară și nu numai, în anul 1999, la Editura Academiei de Înalte Studii Militare. Vezi: Toma Dumitrescu, *Jurnal. Războiul Național (1916)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Maria Georgescu, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1999; Maria Georgescu, *Campania anului 1916. Un izvor inedit (Jurnalul generalului Toma Dumitrescu) (Un document inédit de la campagne 1916 – le journal du général Toma Dumitrescu)*, în vol.

generali ai noștri, prezentând și folosul că se bucura de încrederea regelui și de cea a lui Brătianu"[10].

Desfășurarea evenimentelor militare din toamna anului 1916 este bine cunoscută în istoriografia de specialitate, drept care ne vom referi doar succint asupra acestei campanii, cu scopul de a se înțelege mai bine valoarea informațiilor și aprecierilor lui Toma Dumitrescu din Jurnalul său. Acesta tratează campania din anul 1916 într-un mod original, și datorită poziției pe care a deținut-o, ofițerul aduce informații noi, mai ales în ceea ce privește procesul decizional, completează anumite fapte și evenimente, redă atmosfera de la Marele Cartier General și de la alte comandamente, nuanțează opinii și atitudini ale liderilor militari și politici. În timp ce ofensiva în Transilvania începută în 14/27 august 1916 se desfășura promițător, la sudul Dunării aveau loc evenimentele importante care au influențat mersul războiului. Fără declarație de război, trupele germano-bulgare au atacat la 19 august/1 septembrie 1916 capul de pod Turtucaia, apărat de Divizia 17 infanterie, comandată de generalul Constantin Teodorescu[11]. Luptele au durat până la 24 august/6 septembrie 1916 și s-au soldat cu o gravă înfrângere[12]. Evenimentele și detaliile acestui eșec militar sunt amplu descrise într-un raport special de către maiorul Toma Dumitrescu, din care amintim: „*Planul Marelui Cartier General de a salva Turtucaia cu ajutoarele de la Silistra și ale cavaleriei ruse, au căzut din următoarele motive: Turtucaia avea multă infanterie și puțină artilerie mobilă, dar și un comandant foarte slab; Divizia a 9-a foarte slab comandată este trimisă în dezordine spre Turtucaia și nu poate veni în ajutor; Corpul rus condus de generalul Zaioncikovski nu dorește să execute ordinul de a veni spre Turtucaia și se deplasează spre Dobrici; slăbiciunea ofițerilor și trupei cap de pod, și nu în ultimul rând, greșeala generalului Teodorescu care și-a pierdut complet linia de*

Securitate națională, politică de apărare și istorie militară în România la sfârșit de mileniu, București, 2000, p. 265-269.

[10] Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, București, Editura Modelism, 1997, p. 100.

[11] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, ediția a II-a, București, Editura Militară, 2009, p. 137.

[12] Asupra înfrângerii de la Turtucaia, în istoriografia românească au apărut o serie de lucrări care tratează acest subiect delicat, dintre care amintim: Constantin Teodorescu, *Studiu tactic și cauzele înfrângerii*, Brașov, Tipografia „Unirea", 1922; Mihai Aslan, *Turtucaia. Studiu strategic*, București, Imprimeria „Liga Poporului", 1921; I. Dumitrescu Osicianu, *Turtucaia și căderea cetății. Studiu critic al bătăliei. Observațiunile și comentariile comandantului sectorului II Daidir*, București, Institutul de Arte Grafice „Răsăritul", 1922; Constantin Zagorit, *Turtucaia. Descriere amănunțită a pregătirii de război a cetății și a luptelor care s-au întâmplat acolo după povestirile ostașilor care au luat parte acolo. Cu un atlas anexat de 24 hărți și schițe*, Ploiești, Institutul de Arte Grafice „Concurența", 1939; G.A. Dabija, *Armata română în războiul mondial 1916-1918*, vol. I, cu o prefață de Alexandru Averescu, București, Editura I.G. Hertz, f.a., p. 179-311.

retragere spre Silistra"[13].

În momentele grele, pentru a lămuri o situație sau a da îndemnuri comandanților zonali, era trimis ca om de încredere al Marelui Cartier General să ia contactul direct cu aceștia, cum a fost mai ales cazul în timpul luptelor de la Turtucaia și acelea de la Armata I[14]. La Turtucaia, s-a produs un eveniment mai puțin obișnuit, ca urmare a unei grave dezinformări: comandantul Regimentului 36 infanterie, lt.col. S. Nicolicescu, a raportat că a respins în ziua de 23 august/5 septembrie 1916, zece atacuri ale inamicului, deși unitățile militare ale acestuia luptaseră foarte slab, informație care a apărut în comunicatul pentru ziua respectivă al Marelui Cartier General. Pentru a recompensa această faptă de arme, Marele Cartier General l-a trimis pe maiorul Toma Dumitrescu la Turtucaia să decoreze, în numele regelui Ferdinand, drapelul unității. Delegatul Marelui Cartier General a constatat realitatea, faptul că regimentul nu numai că nu luptase eroic, dar mare parte din subunitățile sale părăsiseră pozițiile fără luptă. Din proprie inițiativă, el nu a mai oferit decorația, iar generalul Constantin Teodorescu, a ordonat ca lt.col. S. Nicolicescu să contraatace inamicul în fruntea unității purtând drapelul în mână[15].

Constrâns de evenimentele tragice desfășurate, Regele Ferdinand a convocat, în ziua de 2/15 septembrie 1916, la Periș, un consiliu de război la care au participat Principele Carol, primul ministru Ion I.C. Brătianu, generalul Dumitru Iliescu, șeful Marelui Cartier General și comandanții de armate: generalii Alexandru Averescu, Ioan Culcer și Constantin Prezan. Cu această ocazie, au fost formulate două ipoteze de către generalii Averescu și Prezan, având ca finalitate crearea Grupului armatelor de sud, compus din Armata a III-a și Armata de Dobrogea, sub comanda generalului Alexandru Averescu, care trebuia să desfășoare o amplă operație dublu învăluitoare asupra Armatei 3 bulgare și forțelor germane ce operau în nord-estul Bulgariei[16]. Armata de Dobrogea, compusă din divizii rusești și românești, trebuia să atace frontul, iar Armata 3, devenită Armata de Dunăre urma să forțeze Dunărea în zona Flămânda pentru a obliga armata lui Mackensen să se retragă spre sud[17].

Din acest moment și până la sfârșitul campaniei din 1916 la 8 decembrie, pentru o mai bună coordonare a armatelor române, erau susținute de regele Ferdinand două rapoarte zilnic (unul la Marele Cartier General între orele 11-13,

---

[13] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 33.

[14] Constantin Zagorit, *op. cit.*, p. 351; Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 110.

[15] G.A. Dabija, *op. cit.*, p. 216; Petre Otu, *Turtucaia. Sfârșitul iluziilor. Începutul dezastrului*, în „Document", Buletinul Arhivelor Militare Române, An IX, nr. 1-4 (31-34), București, 2006, p. 11-12.

[16] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 42-43.

[17] Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, București, Editura Cultura Națională, 1935, p. 34.

și cel de-al doilea, seara, la reședința regelui de la Scroviștea, Vila Albatros-Zorleni), la care participau: generalul Dumitru Iliescu, șeful Statului Major General, colonelul Ioan Rășcanu, șeful Secției Operațiilor, locotenent colonel Eracle Nicoleanu, șeful Biroului Informații, maiorul Radu R. Rosetti, șeful Biroului Operații și maiorul Toma Dumitrescu, șeful de cabinet al generalului Dumitru Iliescu[18].

„Operația (manevra) de la Flămânda"[19] s-a desfășurat în perioada 18-20 septembrie/1-3 octombrie 1916 și s-a soldat cu un insucces, datorită vremii nefavorabile (ploi torențiale) și acțiunii monitoarelor inamice care au tras din dreptul ostrovului Lungu asupra podului, deși se credeau că sunt blocate în ostrovul Persina[20]. Este semnificativă aici frustrarea maiorului Toma Dumitrescu față de reculul operațiunii de la Flămânda: *„Cred că din suferințele și mizeriile de azi va răsări pentru noi hotărârea, prevederea și o mai bună știință a operațiunilor militare și sper că, cu aceasta, seria noastră neagră se va încheia"*[21]. În perioada care a urmat eșecului trecerii Dunării prin punctul Flămânda, șeful Statului Major General, generalul Dumitru Iliescu, a dat ordin Secției operațiilor să organizeze pentru armatele române un plan defensiv, atât în Dobrogea, cât și în Transilvania, prin Directiva Operativă nr. 270 din 23 septembrie/6 octombrie 1916[22]. Situația este bine creionată de șeful de cabinet al generalului Iliescu, maiorul Toma Dumitrescu, care în notele zilnice din jurnalul său, consemnează: *„Toată greutatea noastră este să putem ține până la iarnă, când vom avea zăpezi mari în munți și o oprire a operațiunilor. Aceasta ne-ar da timp de a mai învăța războiul, de a selecta comandamentul, de a aduce arme, tunuri, aeroplane și muniții, a pregăti cei 200 000 de oameni ce-i avem și a prezenta astfel o nouă armată cu un alt spirit și o altă valoare. Însă nu putem ține dacă nu ne vin repede în ajutor rușii"*[23].

Profitând de slăbirea acțiunii în Transilvania trupele Puterile Centrale au trecut la ofensivă, la sud de Sibiu (13/26 – 16/29 septembrie 1916), când Armata I, condusă de generalul Ioan Popovici, fiind surprins tactic, nu a reușit să-și păzească flancul, deși primise ordin de la Marele Cartier General să asigure legătura între coloanele din văile Jiului și ale Oltului[24].

---

[18] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 47.

[19] Vezi pentru mai multe detalii: Alexandru Averescu, *Operațiile de la Flămânda. Colecția memorii*, București, Editura Cultura Națională, București, 1924; idem, *Memoriu asupra trecerii de la Flămânda*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", Anul XII, nr. 2(44), București, 2009, p. 46-47.

[20] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 77; Alexandru Averescu, *Notițe zilnice...*, p. 45.

[21] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 75.

[22] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu...*, p. 145.

[23] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 84.

[24] *Ibidem*, p. 67; Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor 1916-1917*, traducere de maiorii Al. Budiș și C. Franc, București, Editura Atelierele Grafice Socec&Co., 1937, p. 50-61.

Asaltul trupelor inamice a continuat apoi asupra aliniamentul râului Olt (19 septembrie/2 octombrie – 24 septembrie/7 octombrie 1916), în urma căruia armatele române au fost împinse spre vechea frontieră[25].

În lunile septembrie-octombrie s-a desfășurat așa numita „bătălie a trecătorilor", comandamentul Puterilor Centrale încercând să străpungă bariera muntoasă și să debușeze la sud și est de Carpați. După mai multe încercări nereușite, în cea de-a doua bătălie de la Jiu (29 octombrie/11 noiembrie – 2/15 noiembrie 1916), Grupul „Kuhne" a străpuns apărarea trupelor române avansând în Oltenia. Concomitent, Grupul „Kraft" a reușit să înfrângă rezistența trupelor române de pe Valea Oltului, ieșind la sud de munte. Acțiunile inamicului și în nord s-au conjugat cu cele din sud, o grupare de forțe germano-bulgare, gruparea „Kosch", forțând Dunărea la Zimnicea prin insula Bujorescu[26]. Astfel, cele trei grupări inamice – „Kraft", „Kune" și „Kosch" – se îndreptau spre București, drept care, Marele Cartier General român a hotărât organizarea unei mari operații pe râurile Neajlov-Argeș, prin care să se nimicească cele trei grupări adverse și să se apere capitala, pe baza unui plan de campanie executat de maiorul Radu R. Rosetti în colaborare cu aliații francezi[27]. „Bătălia Bucureștilor"[28], cum este cunoscută această operație în istoriografia românească, s-a desfășurat în perioada 17/30 noiembrie – 20 noiembrie/3 decembrie 1916 și s-a soldat, din nefericire, cu deziluzia unei înfrângeri dezastruoase, coroborată de la o zi la alta cu trădarea rusească[29]. Asupra acestui fapt care tindea să prindă contur, Toma Dumitrescu notează în jurnalul său: *„Din modul cum se comportă rușii la noi, rămâne stabilit că acest popor vrea să ne vadă gâtuiți de adversar și apoi să intervină. Doresc din tot sufletul ca războiul acesta să se încheie cu succesul nostru și luarea Transilvaniei, pentru ca din neam în neam, din familie în familie, din generație în generație, copiii și strănepoții noștri să nu se mai alieze niciodată și cu niciun preț cu acest popor"*[30]. Pe fondul apropierii trupelor inamice, începând din 20 noiembrie 1916, se ia decizia ca Marele Cartier General să se mute de la Periș la Buzău, în localul Primăriei, iar locuința generalului Dumitru Iliescu și a maiorului Toma Dumitrescu stabilindu-se în casa inginerului Cătuneanu[31].

La 22 noiembrie/5 decembrie 1916, generalul Dumitru Iliescu, sub pretextul

---

[25] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 76-81.

[26] *Ibidem*, p. 147.

[27] *Ibidem*, p. 144.

[28] Erich von Falkenhayn, *op. cit.*, p. 172-181.

[29] Vezi: *Războiul României. Trădarea Rusiei Țariste. Documente oficiale cu o prefață de un diplomat*, București, Editura Cartea Românească, f.a.; Ion Rusu Abrudeanu, *România în război. Cum ne-a trădat Rusia*, în *Pacostea rusească. Note istorice, impresii, documente și scrisori în legătură cu războiul nostru*, București, Editura Atelierele Grafice Socec&Co., 1928, p. 161-172.

[30] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 149.

[31] *Ibidem*, p. 159-160.

că moralul corpului ofițeresc trebuia redresat după campania defectuoasă din 1916, a acceptat o serie de avansări, deși fusese sfătuit să nu recurgă la un asemenea gest, printre aceștia numărându-se atât Radu R. Rosetti[32], cât și Toma Dumitrescu, care nota astfel în jurnalul său de război: *„Am fost și eu înaintat. Altădată mi-ar fi făcut plăcere. Azi, însă, tristețea profundă de nenorocirile armatei noastre sunt atât de mari, că incidentul înaintării mele nu-mi produce nici o bucurie"*[33]. De altfel într-un raport al generalului Iliescu, acesta elogiază activitatea locotenent-colonelului Toma Dumitrescu (avansat în acest grad la 1/13 noiembrie 1916, prin Înaltul Decret 3 064/1916)[34], ca fiind una de anvergură și extrem de laborioasă în timp de război: *„De la decretarea mobilizării, Toma Dumitrescu a fost unul dintre colaboratorii mei direcți alături de ofițerii biroului operațiunilor: coloneii Ioan Răşcanu și Paul Anghelescu, maiorul Radu R. Rosetti, ajutându-mă în toate ocaziunile, pentru găsirea celor mai logice soluțiuni. Adâncile sale cunoștințe militare, caracterul său serios și hotărât, inteligența sa excepțională, le-am pus deseori la încercare și întotdeauna mi-au folosit foarte mult. În toate circumstanțele* – scria generalul Iliescu în decembrie 1916 –, *timp de aproape patru luni, cât am fost Șeful de Stat Major General al armatelor de campanie, mi-am întărit și mai mult convingerea că lt. col. Toma Dumitrescu este apt să ajungă, înaintând totdeauna excepțional, atât în fruntea Marelui Stat Major, cât și la comanda marilor unități ale armatei, având deopotrivă mari calități și cunoștințe ca ofițer de trupă și ca ofițer de stat major"*[35].

Trupele Puterilor Centrale au intrat în Capitala țării, la 23 noiembrie/6 decembrie 1916, determinând din nou mutarea Cartierului General de la Buzău la Școala Normală din Bârlad[36]. Până la sfârșitul anului, armata română s-a retras pe linia Râmnicu-Sărat – Brăila, luptând pe aliniamente succesive, spre est, frontul stabilindu-se pe aliniamentul Carpații Orientali – Siretul inferior – Dunărea maritimă. Asupra retragerii armatei române, colonelul Pétin, în cadrul unei conferințe din 21 noiembrie 1916, la care au mai participat maiorul Radu R. Rosetti, locotenent-colonel Verhovski, locotenent-colonel Liabcev și maiorul Toma Dumitrescu, arăta că *„datoria noastră este de a lupta pas cu pas, a da o nouă bătălie la vest de Ploiești și la București, susținând că interesul Antantei cere asta și că distrugerea armatei române nu are importanță... dacă se câștigă timp"*[37].

La scurt timp după avansare, lt.col. Toma Dumitrescu, șeful de cabinet al generalului Dumitru Iliescu în campania din toamna anului 1916, și-a

---

[32] Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 161.

[33] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 163; Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, București, Editura Militară, 2008, p. 98.

[34] A.M.Ap.N. – C.P.S.A.M.P., *loc. cit.*, f. 3.

[35] *Ibidem*, f. 46 v.

[36] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 165-166.

[37] *Ibidem*, p. 161-162.

manifestat direct verticalitatea având o reacție de împotrivire, oarecum indirectă față de numirea lui Constantin Prezan în funcția de Șef al Marelui Stat Major la 2/15 decembrie 1916[38], *omul* – cum îl caracteriza regina Maria – *în care se încrede și armata și poporul*[39]. În jurnalul său, Toma Dumitrescu notează cu amărăciune despre înlocuirea șefului său, pe care l-a slujit cu devotament: „*Că planul de campanie a fost studiat și examinat și aprobat de generalii comandanți de armate și de Măria Sa Regele, că a lucrat cu credință și devotament și că oricine în locul său și în condițiuni identice nu ar fi putut face mai bine sau mai mult. Măria Sa Regele spune că într-adevăr generalul Iliescu este o victimă, dar că nu poate face altfel*"[40].

După înlocuirea din funcție a generalului Iliescu (M.S. Regele i-a reproșat faptul că s-a înconjurat de colaboratori mediocri și nu de cei mai reputați oameni din armata română), care a refuzat oferta venită din partea lui Prezan, ca să rămână ca subșef al Marelui Cartier General (va fi trimis în Franța ca șef al misiunii române), generalul Constantin Christescu i-a succedat acestuia, propunându-i în același timp lt.col. Toma Dumitrescu să fie numit Șef al Secției Operații, dar să lucreze numai cu trei persoane: Prezan, Christescu și maiorul Ion Antonescu. Toma Dumitrescu a refuzat oferta și a fost investit șef de stat major al Diviziei 15 Infanterie[41]. „*În inspecțiunile sale pe front până la primele linii inamice, aproape zilnice, a contribuit foarte mult* – remarca comandantul marii unități tactice – *la perfecționarea lucrărilor de apărare, precum și la ridicarea moralului trupei și al ofițerilor. Toate măsurile propuse pentru asigurarea apărării sectorului încredințat mi-au demonstrat că în afară de cunoștințele propriu-zise cerute unui ofițer de stat-major posedă și un simț tactic dezvoltat, având toate aptitudinile cerute pentru a conduce în cele mai bune condiții regimentul și brigada*"[42].

De la 2 decembrie 1916 în calitatea de șef de stat major al Diviziei 15 Infanterie, Toma Dumitrescu, s-a manifestat pe front cu toate însușirile și calitățile ostășești, drept care, comandantul acestei unități, colonelul (ulterior general) Paul Anghelescu, i-a apreciat la rându-i calitățile la justa sa valoare, considerându-l „*un ofițer de stat major distins, plin de elan și foarte energic*"[43].

Jurnalul lui Toma Dumitrescu confirmă, dacă mai era nevoie, insuficienta dotare a armatei române în timpul campaniei din 1916, ca și greutățile în aprovizionare cu armament și tehnică de luptă, dificultățile raporturilor cu

---

[38] *Marele Cartier General al Armatei Române. Documente 1916-1920*, coordonator Dumitru Cioflină, București, Editura Machiavelli, 1996, p. 80.

[39] Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, ediția a II-a, argument de Gheorghe Buzatu, traducere de Mărgărita Miller-Verghy, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 89.

[40] Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 179.

[41] *Ibidem*, p. 181; Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan...*, p. 106.

[42] A.M.Ap.N. – C.P.S.A.M.P., *loc. cit.*, f. 47 v.

[43] *Ibidem*, f. 47.

aliatul rus, el vorbind chiar de o „trădare" a Rusiei[44], confirmată și de alte surse de război. În plus, însemnările lui Toma Dumitrescu aduc amănunte privind animozitățile dintre unii comandanți români de rang înalt, cu referire la generalii Alexandru Averescu, Dumitru Iliescu și Grigore Crăiniceanu, dar și despre elucubrațiile unor comandanți de divizii, corpuri și armate, cum au fost cazul generalilor Constantin Teodorescu, Nicolae Arghirescu, Ioan Popovici și Grigore Crăiniceanu, care au avut repercusiuni dezastruoase pe plan tactic și strategic.

Generalul Toma Dumitrescu (1877-1936)

[44] *„Când a sosit la București, generalul Mihail Alexandrovici Beleaev, șeful misiunii militare ruse în România, a adunat toți ofițerii ruși din misiune la Athéné Palace și le-a spus: domnilor, rolul nostru aici nu este de a-i ajuta pe români, ci de a împiedica misiunea generalului Berthelot să reușească*". Aceasta a fost repetată imediat francezilor de atașatul naval rus din București, Șceglov, care era în solda lor. Vezi Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p. 152.

COLONELUL IOAN ȚĂRANU – PRIMUL OFIȚER DE CONTRAINFORMAȚII DIN ARMATA ROMÂNĂ

Alin Spânu

Istoria consemnează evenimente și acțiunile unor oameni, însă nu de puține ori mantia timpului a acoperit unele fapte și a eludat meritele unor participanți. Acest lucru s-a petrecut din cauza decesului celor implicați, a lipsei de informații, a monopolizării unei singure surse ca deținătoare exclusivă a adevărului sau pierderii/distrugerii documentelor de arhivă. Mai există și cazul în care documentele există în mai multe fonduri de arhivă și în diferite depozite, care așteaptă să fie găsite, cercetate, analizate și aduse la lumină. Unul din domeniile în care opacitatea a fost constantă este cel al serviciilor de informații și al personalului care a acționat în acest domeniu. De regulă, date despre organizarea, activitatea sau personalul structurilor informative/ contrainformative au provenit din trei surse:

1. Eșecul unor acțiuni de spionaj, care au fost mediatizate, identificându-se persoanele implicate, statul pentru care lucrau, diferite metode și mijloace de acțiune. În cazul unui proces, au fost aduse la lumină și alte aspecte, toate în defavoarea celor implicați și a organizatorilor acțiunii, ceea ce a condus la reorganizări, schimbări de personal și căutarea altor mijloace de îndeplinire a obiectivelor informative.

2. Memorialistica, aceasta fiind subîmpărțită în trei categorii:

a) lucrări scrise de trădători/defectori în care sunt prezentate acțiunile desfășurate la fostul loc de muncă, cu tendința de a denigra persoane, a hiperboliza acțiuni de spionaj și a aduce la lumină toate tarele unui regim, în paralel cu dorința de justificare a propriului act lipsit de onoare;

b) date rezultate în urma anchetelor penale sau a unor presiuni la care au fost supuși diferiți lideri sau funcționari din intelligence și care, prelucrate în scop de propagandă, au constituit baza unor așa-zise lucrări memorialistice[1];

c) memorii, însemnări, jurnale în care autorii și-au expus punctele de vedere față de diferite evenimente și persoane, fără presiuni, amenințări sau

---

[1] Exemple în acest sens: *Din memoriile lui Eugen Cristescu* (lucrare apărută sub egida Consiliului Securității Statului, Direcția Învățământ, îngrijitori maior Ișutin Petrică și căpitan Cîmpeanu Mircea), București, 1968; N.D. Stănescu, *Întâmplări și oameni din Serviciul Secret* (cuvânt înainte, note și selecția textului Marian Ștefan și Gheorghe Neacșu), București, Editura Enciclopedică, 2002; Ion Lissievici, *Amintirile unui fost lucrător în Serviciul de Informații al statului*, în volumul Cristian Troncotă, *Glorie și Tragedii. Momente din istoria Serviciilor de informații și contrainformații române pe Frontul de Est (1941-1944)*, București, Editura Nemira, 2003, p. 131-195.

alte ingerințe. Unele au fost publicate chiar de autori[2], altele au văzut lumina tiparului post-mortem, fiind îngrijite de membrii ai familiei sau de cercetători care au avut norocul să găsească manuscrisele[3].

3. Arhivele, care păstrează, procesează și oferă spre cercetare fonduri de documente provenite de la structuri informative[4].

Lipsa unor date concrete asupra unor evenimente sau persoane a condus la menținerea unor „pete albe" în istoriografie, care au fost acoperite prin ipoteze de lucru, iar acestea, în timp, prin cercetări și descoperiri de documente revelatoare au fost confirmate sau nu.

Un asemenea caz îl reprezintă și începuturile moderne ale serviciului de informații al armatei române[5], care s-a reorganizat din temelii la începutul anului 1917. Măsurile organizatorice, noile concepții informative și calitatea personalului uman angrenat pe acest palier au condus la obținerea unor succese care au precedat și au contribuit la marile victorii ale armatei române în vara anului 1917. Meritul principal pentru modernizarea intelligence-ului românesc îi revine celui care a condus Biroul (ulterior Secția) Informații din Marele Cartier General – colonelul Nicolae Condeescu[6] –, care a dat măsura

---

[2] În acest sens, a se consulta: colonel Walter Nicolai, *Puteri oculte. Spionajul internațional și combaterea lui în războiul mondial și astăzi*, Leipzig, Editura K.F. Kohler, 1925; Max Ronge, *Kriegs und Industrie spionage*, Zurich-Leipzig-Vien, Amalthea-Verlag, 1930 (în lb. rom. *Spionaj și contraspionaj (Spionajul militar și industrial)*, București, Editura Direcției Generale Politice M.A.I., 1955); general de divizie (r) Victor Negulescu, fost șef al Contraspionajului militar, *Din durerile României. Greșelile trecutului ne avertizează*, București, Editura Bibliotheca, 2001; *Ochii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță*. Dialoguri consemnate de Viorel Patrichi în perioada aprilie 1999 – ianuarie 2001, București, Editura Ianus Inf SRL, 2001.

[3] În acest sens, a se consulta: colonel (r) Ion Tamaș, *Mărturia unui contraspion*, București, Editura Exigent, 2008; Ion Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații* (prefață de Anca Stan), București, Editura Militară, 2009.

[4] Menționăm în acest sens Arhivele Naționale Istorice Centrale, unde se află fondurile Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, Direcția Generală a Poliției, Inspectoratul General al Jandarmeriei ș.a., Arhivele Militare Române, care deține fondurile Secția II-a Informații, Serviciul de Informații al Armatei ș.a. și Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivei Securității, care deține fonduri întocmite de organele informative/ contrainformative ale regimului comunist.

[5] Pentru mai multe detalii, a se consulta: Alin Spânu, *Serviciul de Informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916-1920)*, București, Editura Militară, 2012.

[6] Pentru mai multe detalii, a se consulta: Adina Visarion, *Generalul Nicolae Condeescu, personalitate militară marcantă a României interbelice*, București, Editura Vergiliu, 2011; Alin Spânu, *Colonelul Nicolae Condeescu, șeful Secției Informații din Marele Cartier General în Războiul de Întregire (1916-1919)*, în volumul *Armata română și societatea civilă* (coord. c-dor. dr. Marian Moșneagu, col. dr. Petrișor Florea, dr. Cornel Țucă), Brăila, Editura Istros, 2012, p. 214-217.

calităților de lider, de bun organizator, analist și cunoscător de oameni. El și-a ales colaboratori de cea mai bună calitate, i-a coordonat și i-a profesionalizat, iar aceștia au ajuns, în scurt timp, pe cele mai înalte culmi ale succesului. Ulterior, unii au renunțat la acest domeniu de activitate, alții au părăsit chiar armata, dar toți au rămas în anonimat, iar faptele lor măreațe, pe un câmp de luptă invizibil, au rămas în memoria lor și în colbul arhivelor.

Unul dintre cei aleși de colonelul Nicolae Condeescu să lucreze alături de el a fost căpitanul Ioan Țăranu. Născut la 26 august 1884 în Focșani, fiul lui Anton și Suzana, acesta a urmat Școala fiilor de militari din Iași (din 28 august 1899), după care a fost admis la Școala Militară de Ofițeri (din 1 iulie 1903), de unde a plecat la Școala Militară de Ofițeri din Danzig, Germania (1 septembrie 1903). La absolvire și-a continuat studiile la Școala de Tragere de la Spandau și a efectuat un stagiu în Regimentul 76 Hamburg din armata imperială.

Revenit în țară a fost repartizat la Regimentul 9 Râmnicu-Sărat (14 ianuarie 1905) și Batalionul 5 Vânători (10 octombrie 1906). Comandantul acestei ultime unități, maiorul Gheorghe Sănătescu, a constatat, în 1907, că sublocotenentul Țăranu „are toate însușirile unui prea bun ofițer, muncește cu drag și se achită în mod inteligent și cu pricepere de orice însărcinare. (...) Este un ofițer pe care se poate conta și cu o conduită căreia nu i se poate reproșa nimic"[7].

Este mutat ca ofițer instructor la Școala de subofițeri de pe lângă Corpul 2 Armată, unde este avansat la gradul de locotenent (10 iunie 1908). Aici, șefii săi ierarhici au observat că Ioan Țăranu este „harnic peste măsură, foarte priceput și capabil de a îndeplini cu multă căldură orice însărcinare. Are dorința de a se instrui. Iubește arma cu pasiune. (...) Ofițer de viitor. Trebuie îngrijit și împins înainte la alegere[8], căci am credința că va aduce foloase mari și reale țării în gradul cel mai înalt al ierarhiei militare"[9]. Acest frumos început de carieră va continua, astfel că toți comandanții vor avea cuvinte de laudă la adresa activității, moralității și prestanței sale. Din punct de vedere profesional va activa în Regimentul 5 Vlașca (21 noiembrie 1909), Brigada 7 Infanterie (4 ianuarie 1910), cadru didactic la Școala Militară de Ofițeri pentru Infanterie (28 octombrie 1910), Ministerul de Război – Direcția I (16 aprilie 1912) și Regimentul 33 Tulcea (1 iulie 1912). La 1 octombrie 1913 a devenit elev la Școala Superioară de Război, în aceeași lună fiind mutat în cadrele Regimentului 16 Suceava și avansat la gradul de căpitan. În anul 1914 figurează un nou transfer – la Regimentul 56 Infanterie Rezervă[10] (1 august 1914), dar și absolvirea Școlii de Tragere a Infanteriei.

---

[7] Arhivele Militare Române (în continuare, se va cita: A.M.R.), fond Memorii bătrâni – colonei (în continuare, se va cita: Memorii), dosar nr. 24, f. 9.

[8] Adică avansat înainte de termen la gradul următor.

[9] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 10.

[10] Unitate creată la 1 aprilie 1914, cu reședința în Fălticeni.

La jumătatea anului 1916 a fost numit comandantul Companiei Pod Turtucaia (1 iunie 1916), de unde a fost promovat în Statul Major al Capului de Pod Turtucaia (14-31 august 1916), în Statul Major al Diviziei 19 Infanterie (1 septembrie – 31 octombrie 1916), în Statul Major al Diviziei 17 Infanterie, ulterior Brigada 2 Infanterie (1 noiembrie – 31 decembrie 1916) și în Statul Major al Diviziei 6 Infanterie (1 ianuarie – 23 martie 1917). În această ultimă mare unitate a condus Biroul Adjutantură și Biroul Informații, pentru care locotenentul-colonel Ion Stângaciu[11], șeful de Stat-Major, l-a caracterizat astfel: „sub un exterior amabil are un caracter de bărbătească energie, un admirabil spirit de camaraderie și un fond de inalterabilă cinste sufletească"[12].

Din martie 1917 cariera căpitanului Țăranu a intrat pe un alt făgaș, unul pe care, probabil, era destinat de la început datorită calităților native și abilităților practice dobândite, fiind transferat la Biroul Informații din Marele Cartier General. L-au recomandat cunoașterea la perfecție a limbii germane, a armatei imperiale în care a învățat și a efectuat un stagiu, seriozitatea cu care și-a îndeplinit sarcinile în toate garnizoanele și, nu în ultimul rând, calitățile de lider în care s-a remarcat în Statul Major al marilor unități unde a lucrat din toamna anului 1916. De la 1 aprilie 1917 a fost avansat la gradul de maior și a primit sarcina de a lucra la reorganizarea normelor informative/ contrainformative, care erau sublime..., dar lipseau cu desăvârșire. A organizat aproape de la zero domeniul contrainformativ, cu accent pe contraspionaj și Serviciul Secret, fiind primul ofițer profesionalizat în aceste subdomenii extrem de necesare unui serviciu de informații și, evident, unei țări. Totodată, s-a dovedit un bun analist, atât din surse publice, cât și din prelucrarea materialelor primite de la agenții români din spatele frontului inamic sau din capturarea unor documente ale militarilor aparținând Puterilor Centrale, morți sau prizonieri. Nu în ultimul rând, a activat informativ în prima linie a frontului, de unde a cules personal date și a observat modul de executare a sarcinilor, dar a luat și măsuri preventive sau represive, după caz, contra acțiunilor subversive

---

[11] General Ion Stângaciu (n. 28 noiembrie 1876, Iași – d. ?) a urmat Școala Pregătitoare de la Bistrița (1896-1897) și Școala Militară de Ofițeri (1897-1899). Avansat locotenent-colonel (1 noiembrie 1916) și colonel (1 septembrie 1917), după Războiul de Întregire a comandat Brigada 7 Infanterie (1921), Școala Superioară de Război (1922-1924), Brigada 10 Infanterie (1 ianuarie 1924, cu această ocazie fiind avansat la gradul de general de brigadă), Comenduirea Piețiii București (1925), Brigada 4 Infanterie (1927), Divizia 17 Infanterie (1929) și Divizia 4 Infanterie (1930), după care a fost numit director general al Direcției Generale a Poliției (1931-1934). A fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul" cl. III-a prin Înalt Decret Regal nr. 3 055/27 octombrie 1916, „pentru destoinicia cu care a luptat la Sarsanlar (Dobrogea) unde, cu un batalion din Regimentul 63 Infanterie, a oprit inamicul care intenționa să taie retragerea Diviziei 9" (colonel Eugen Ichim, *Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul"*, București, Editurile Modelism & Jertfa, 2000, p. 54).

[12] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 33.

puse la cale de militarii ruși aderenți ai propagandei bolșevice. Despre toate acestea a scris colonelul Condeescu în foaia sa de apreciere pentru perioada 1917-1918, pe care o redăm *in extenso*: „În serviciul Biroului de Informații i s-a încredințat partea cea mai delicată și cea mai sensibilă – Serviciul Informațiunilor Secrete. În această calitate a lucrat, pe de o parte, ca să se țină la curent cu situația inamicului, cu organizarea lui, cu ordinea lui de bătaie, pentru ca prin mijloace indirecte să ne procure date asupra mișcărilor inamicului, asupra pregătirilor din spatele lui etc. Pentru ca să poată obține aceste date a trebuit să muncească zi și noapte pentru a recruta agenți, a-i instrui, a-i dota cu toate mijloacele și a-i azvârli în sectoarele ce ne interesa din punct de vedere al pregătirilor vrăjmașe. Munca sa nu a fost fără de folos și mai ales s-a putut vedea aceasta în timpul luptelor din vara anului 1917 pe Siret, Mărășești, Oituz. Pentru a putea da mijloace agenților sub direcțiunea sa a organizat stațiunile de porumbei călători la Marele Cartier General și la Armate, s-a făcut antrenamentul lor etc. (...)

Pentru a pune la adăpost secretul operațiunilor armatelor noastre, m-a ajutat la organizarea serviciului de contraspionaj. În această direcție, ca și cea de mai sus, în armata noastră totul era de făcut, căci nu am avut în armată elemente pregătite pentru acest delicat serviciu (subl. ns.).

Maiorul Țăranu a pus în evidență inteligența sa, puterea sa de a sintetiza lucrările și, prin studii comparative, prin relațiile primite de la aliați, a dat un concurs prețios la punerea bazei acestui serviciu, conducându-l apoi cu pricepere și energie.

În timpul operațiunilor active a fost trimis în nenumărate rânduri pe front, pentru a ne aduce informații asupra funcționării serviciului. Cu aceste ocazii mi-a arătat că știe să pătrundă situațiile, să vadă clar și că este pregătit pentru misiuni speciale. În timpul cât frontul român a fost cuprins de furia maximaliștilor a depus un zel desăvârșit pentru urmărirea acțiunii lor de corupere, propagandă și de a aduce dezordinea în toate instituțiile noastre. Ne-a adus atunci prețioase servicii prevestind unele mișcări și căutând să le afle intențiile.

Ca ofițer de stat major merită a îndeplini funcția de șef de birou și cum în Statul Major al nostru nu avem ofițeri care să se fi specializat în ramura serviciului informațiunilor indirecte, propun ca acest ofițer să îndeplinească funcția de șef al Biroului 2 Contrainformații, serviciu în care trebuie să rămână pentru o perioadă de minim 3-4 ani, pentru a se pune bazele serviciului din timp de pace și pentru a se forma alți ofițeri"[13]. La final, șeful său l-a propus a fi avansat la excepțional la gradul următor. La propunere s-a asociat și generalul Alexandru Lupescu[14], subșeful Statului Major General.

---

[13] *Ibidem*, f. 27-28.

[14] General Alexandru Lupescu (n. 24 februarie 1867, Botoșani – d. 1952, închisoarea Sighet) a urmat Școala fiilor de militari, Școala de Ofițeri (1882-1884), Școala de artilerie

O dată profesionalizat în domeniul contrainformațiilor și numit șeful Biroului 2 din Secția Informații, maiorul Țăranu a beneficiat de aceleași aprecieri laudative și în perioada 1 aprilie – 31 octombrie 1918, semnate de locotenentul-colonel Virgil Bianu, locțiitorul șefului Secției Informații. Acesta l-a caracterizat ca având „o destoinicie desăvârșită, o putere de muncă excepțională și un zel neînduplecat. A contribuit în mod prețios la redactarea «Dării de seamă asupra funcționării serviciului de contrainformații în timp de campanie», făcând propuneri judicioase privitoare la pregătirea organizării acestui serviciu în timp de pace. (...) Asupra organizării și funcționării Serviciului Secret a făcut un studiu menit să servească drept manual pentru Cursul de stat major (serviciul de informații) la Școala Superioară de Război. (...) Cred că este în interesul instituției ca acest ofițer să mai rămână în funcția ce are cel puțin încă 3 ani, pentru a se pune bazele solide necesare acestui serviciu, care înainte de război era la noi abia după nume cunoscut (subl. ns.), pregătind și alți ofițeri, elemente tinere, în această importantă ramură de serviciu"[15].

Deși Primul Război Mondial s-a încheiat la 11 noiembrie 1918, România a avut de înfruntat noi inamici, extrem de agresivi și al căror scop era obținerea de teritorii românești: bolșevicii ruși, bolșevicii unguri și revizioniștii sârbi. Aceștia nu s-au sfiit să folosească întreaga paletă disponibilă, de la acțiuni diplomatice de dezinformare a marilor puteri și până la provocări și agresiuni militare, cărora a trebuit să li se răspundă cu fermitate, ceea ce a condus la menținerea trupelor în stare de război. De la starea de conflict latent și până la zăngănitul armelor și bubuitul tunurilor, Secția Informații din Marele Cartier General a asigurat un flux continuu de date către beneficiarii legali, prezentând situațiile reale la toate granițele, starea de spirit a populației române, minoritare și din statele limitrofe, intențiile agresive și subversive ale inamicilor, precum și modul optim de anihilare a acestora. Profesionalizată, structura informativă/contrainformativă a Armatei române a acționat într-un mod profesionist, iar cele două componente – Biroul 1 Informații și Biroul 2 Contrainformații – și-au împletit sarcinile în mod ideal pentru a sugruma din fașă acțiunile antinaționale, derulate în interiorul sau în exteriorul României.

De la 1 noiembrie 1918 și până la 30 martie 1919 maiorul Țăranu, în calitate de șef al Biroului 2 Contrainformații, a luat măsuri „pentru organizarea

---

și geniu din București (1884-1886) și Școala Superioară de Război (1895-1897). Avansat general de brigadă (1915), în timpul Războiului de Întregire a fost șef de Stat Major al Armatei I (1916), subșef de Stat Major la Marele Cartier General (1916-1918), comandantul Comandamentului Trupelor din Est (1919), ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul general Arthur Văitoianu (27 septembrie – 30 noiembrie 1919) și subșef al Statului Major General (1923-1927). După trecerea în rezervă a devenit senator de drept și primar al Sectorului I Galben din București.

[15] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 34.

serviciului de agenți informatori pentru Transilvania, Banat și Ungaria, dând instrucțiunile necesare. A propus misiuni de contraspionaj și de siguranță în zona armatelor, desfășurând o frumoasă activitate prin procurarea știrilor din Ucraina și Bulgaria"[16]. Colonelul Condeescu l-a propus, din nou, la avansare în mod excepțional, iar generalul Henri Cihoski[17], subșeful Statului Major General, a fost de acord, menționând totodată că ofițerul „a perfecționat în mod vădit serviciul pe care l-a condus"[18]. Laudele șefilor ierarhici, bazate pe rezultatele obținute în activitate, au condus, la 1 aprilie 1919, la avansarea maiorului Țăranu la gradul de locotenent-colonel.

Pentru perioada 1 aprilie – 31 octombrie 1919, când Armata română a avut de înfruntat atacul bolșevicilor unguri, pe care i-a învins și i-a urmărit până la Budapesta[19], locotenentul-colonel Țăranu „a contribuit în mod valoros pentru ca prin organizarea și conducerea iscusită a Serviciului de informații secrete, în faza premergătoare ofensivei din vara acestui an din Ungaria, să se obțină din punct de vedere informativ cele mai frumoase rezultate. De asemenea, serviciul de contraspionaj, mulțumită pătrunderii sale în aprecierea stării de spirit interne, a funcționat ireproșabil"[20]. Activitatea sa a continuat la aceiași parametrii de înalt profesionalism, fapt care a făcut ca, la finalul anului 1920, să fie propus la avansare, în mod excepțional, la gradul de colonel.

Și totuși...

Ceva s-a schimbat, poate în România de după Războiul de Întregire, în mentalitatea oamenilor, în euforia generală a victoriei și a unității naționale, poate în conștiința sa de ofițer de informații, unul care înțelegea mult mai bine și mai profund evenimentele. La sfârșitul lunii martie 1921 locotenentul-colonel Țăranu și-a înaintat demisia din cadrele active ale Armatei. În ultima sa foaie calificativă, șeful Secției a V-a Informații, colonelul Dumitru Paladă[21], a notat: „Ofițer de stat-major desăvârșit, merită a înainta în mod excepțional la gradul de colonel în rezervă și în caz, eventual, a i se încredința comandă de regiment.

---

[16] *Ibidem*, f. 35.

[17] Generalul Henri Cihoski (n. 4 august 1871 Tecuci – m. 18 mai 1950 închisoarea Sighet), a fost subșeful Statului Major General al Armatei (din 15 decembrie 1918), comandantul Corpului 6 Armată (1921), inspector general al Armatei (1927) și ministru de Război (16 noiembrie 1928 – 5 aprilie 1920), iar din 5 martie 1932, a fost membru în Consiliul Superior al Armatei. A fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950, ca fost demnitar în regimul burghezo-moșieresc, fiind trimis la închisoarea Sighet, unde a decedat. Pentru mai multe detalii despre viața și activitatea sa a se consulta Dumitru Preda, *Generalul Henri Cihoski un erou al României Mari*, București, Editura Militară, 1996.

[18] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 35.

[19] Pentru mai multe detalii despre acțiunile militare din perioada respectivă a se consulta Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.

[20] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 37.

[21] A deținut funcția în perioada 1921-1923.

Este de regretat că ofițerul a părăsit armata, dându-și demisia pe 1 Aprilie 1921. Din dragostea ce o avea pentru a servi în armată, a mai continuat a fi concentrat pe 3 luni, spre a iniția pe înlocuitorul său"[22]. Concentrarea de 3 luni menționată de colonelul Paladă a mai fost prelungită de încă două ori, astfel că a mai rămas 9 luni sub arme, cel mai probabil pentru a instrui noi ofițeri în arta contrainformațiilor. În același timp, a figurat ca ofițer în rezervă la Regimentul 16 Suceava, unitate în evidențele căreia mai figurase.

În cariera militară Ioan Țăranu a fost distins cu următoarele ordine și medalii: medalia jubiliară Carol I' (brevet nr. 1 040 I/1906), ordinul otoman Medjidie cl. IV (brevet nr. 1 3621/1908), medalia Bărbăție și Credință cl. II (1913), medalia Avântul Țării (Înalt Decret nr. 918/1914), ordinul Coroana României cl. V-a cu spade și panglică de Virtutea Militară (Înalt Decret nr. 146/1917), ordinul Steaua României cl. V-a cu spade (Înalt Decret nr. 1 066/1918), ordinul rus Sfânta Ana cl. IV cu spade și fundă (brevet nr. 1 094/1918) și Crucea de război 1914-1918 (Franța, 1920). În plan personal a fost căsătorit cu Eugenia Kesin (din 19 iunie 1919) și au avut împreună o fată – Marie-Jeanne (n. 11 noiembrie 1923).

Nu știm cu ce s-a ocupat Ioan Țăranu în următorii 6 ani, dar la 1 iulie 1927 a fost avansat la gradul de colonel în rezervă. Peste trei ani, în 1930, a fost mutat în cadrele Școlii Militare de Ofițeri de Infanterie „Principele Carol" din Sibiu[23] unde, mai mult ca sigur, a predat noțiuni informative/contrainformative. După 5 ani a fost din nou mutat (10 decembrie 1935) ca ofițer de rezervă la Regimentul 5 Vânători din Timișoara, oraș unde exista un nucleu educațional pentru arma artileriei[24]. A rămas cadru didactic până la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, când a fost „șters din controale și vărsat Cercului Teritorial București"[25] (6 iunie 1945).

În aprilie 1948 a fost luat în vizor de Direcția Generală a Siguranței Statului, una dintre structurile represive ale regimului comunist, din cauza unor comisioane pe care le făcea în beneficiul celor care plecau din țară. Era considerat fost primar al Sectorului I Galben din Capitală și „cunoscut personal al ex-mareșalului Ion Antonescu și prieten cu generalii Florescu și Rășcanu,

---

[22] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 39.

[23] Școala Miliară de Ofițeri de Infanterie de la Sibiu a fost înființată prin Înaltul Decret nr. 5 376/1 iulie 1920, fiind cunoscută ca Școala Militară de Infanterie nr. 2 (cea cu nr. 1 se afla în București). În 1932 a primit denumirea onorifică „Principele Carol", în cinstea celui care a obținut independența României în 1877-1878. La 13 iulie 1932 cele două școli militare au fost comasate la Sibiu sub denumirea Școala Pregătitoare Ofițeri Infanterie „Principele Carol". După pierderile teritoriale din vara anului 1940 școala a fost mutată în București, iar în 1942 a fost dislocată, de teama bombardamentelor aeriene, la Zărnești-Brașov.

[24] La Timișoara au funcționat: Școala Specială de Artilerie (1920-1939), Școala Militară de Artilerie (1920-1940), Școala de Aplicație pentru Artilerie și Școala pentru ofițeri superiori din garnizoană.

[25] A.M.R., fond Memorii, dosar nr. 24, f. 5.

foști primari generali"[26]. De asemenea, din verificări a rezultat că „generalul în retragere"[27] Ioan Țăranu se ocupa „cu diferite afaceri pe picior mare și în special cu expediții"[28] de bagaje în favoarea unor persoane care părăseau România prin portul Constanța.

A mai trăit un an și a decedat în București, având domiciliul în strada Dianei nr. 15, fiind înmormântat la cimitirul Bellu. Pe cruce stă scris – *General Ion Țăranu 1884-1949*[29] – ceea ce înseamnă că undeva, în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial sau imediat după, a mai fost avansat o dată la gradul pe care-l merita cu prisosință. A evitat, astfel, soarta multor colegi din serviciile de informații și din armată, care au cunoscut universul concentraționar comunist și au îndurat suferințe de nedescris. Așa s-a încheiat viața unuia dintre cei mai importanți doctrinari din intelligence-ul autohton, a cărui activitate merită a fi reevaluată, adusă la lumină și pusă în panteonul acestei bresle, alături de Ion (Iancu) Panaitescu, Romulus P. Voinescu, Nicolae Condeescu, Mihail Moruzov, Eugen Cristescu și Vladimir Sachelarie.

Ioan Țăranu a fost unul dintre artizanii invizibili ai victoriilor obținute de Armata română în anul 1917, primul ofițer de contrainformații și unul dintre teoreticienii acestui tip de activitate, însă numele său nu va apare niciodată pe un frontispiciu, acolo unde ar merita cu prisosință. Acesta este „prețul" plătit de adevărații profesioniști ai domeniului informativ/contrainformativ, mulți și necunoscuți, care acționează în favoarea intereselor statului în momente critice, după care sunt lăsați uitării și se scufundă într-un trist anonimat.

---

[26] Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond informativ, dosar nr. 329 550, f. 3.
[27] *Ibidem*, f. 4.
[28] *Ibidem*.
[29] G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, București, 1972, p. 274.

ECATERINA TEODOROIU ŞI VRANCEA

Horia Dumitrescu

De aproape un secol, pe ecranul istoriei noastre naţionale chipul „*Eroinei de la Jiu*", păstrează luminozitatea măreţiei şi adâncimii înţelesurilor faptelor şi jertfei sale închinate libertăţii şi dăinuirii Neamului.

Pe altarul sfânt al Ţării, atunci, în vara fierbinte a anului 1917, în cel mai dramatic moment al existenţei sale, una dintre fiicele sale şi-a depus, fără preget, într-un suprem gest de dăruire, tot ceea ce avea mai de preţ: cugetul, simţirea, fapta, viaţa.

După un secol, chipul Ecaterinei Teodoroiu, faptele sale şi jertfa s-au topit şi esenţializat în magma fierbinte a devenirii spre nemurire a unui neam trecut prin furtunile istoriei.

Acum, după un secol, pentru a ne reîmprospăta memoria colectivă, pentru a alătura simbolului adevărul şi înţelesurile paşilor Ecaterinei Teodoroiu pe înălţimile Golgotei eroismului românesc, ne reîntoarcem la mărturiile documentare, la înmănuncherea lor cu gesturile de recunoştinţă ale generaţiilor care i-au urmat.

„*Eroina de la Jiu*" s-a născut la 14 ianuarie 1894, în comuna Vădeni – aflată astăzi în componenţa municipiului Târgu Jiu – fiind cel de-al treilea copil din cei opt ai familiei Vasile şi Elena Toderoiu.

Părinţii i-au dat numele de Cătălina. Familia ei era compusă din cinci fraţi (Nicolae, Eftimie, Andrei, Ion, Vasile) şi două surori: Sabina şi Elisabeta[1].

A început şcoala primară în satul natal şi a terminat-o la Târgu Jiu, fiind elevă la Şcoala româno-germană. Aici învăţătoarea a înscris-o în catalog cu numele de Ecaterina Teodoroiu. Au urmat alţi şapte ani în care a frecventat cursurile liceale la Bucureşti: iniţial la un gimnaziu-internat[2] de lângă Cişmigiu, dorind să devină învăţătoare, ulterior, continuându-şi studiile la o şcoală de infirmiere.

Pe când se afla în Capitală, în clasa a cincea de liceu, cu ocazia Războiului Balcanic (27 iunie/10 iulie – 5/18 iulie 1913), s-a înrolat în prima asociaţie de

---

[1] Elsa Grozea, *Sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu*, Bucureşti, Editura Militară, 1967, p. 13.
[2] *Ibidem*, p. 14.

cercetași din București, numită Cohorta „*Păstorul Bucur*", condusă de Arethia Pitești teanu.

Înainte de Primului Război Mondial, în vara anului 1914, Ecaterina și-a întrerupt studiile, a părăsit Capitala și s-a retras cu familia în Târgu Jiu.

Din iunie până în august 1916, a activat aici în cadrul cohortei „*Domnul Tudor*", sub conducerea lui Liviu Teiușanu – instructor și comandant de centurie din septembrie 1914 – ea aflându-se în fruntea unei grupe de cercetașe.

La 15/28 august 1916 – ziua în care România a intrat în război – toți cercetașii au fost chemați să intre în serviciile auxiliare ale armatei, în rândurile lor aflându-se și Ecaterina. Ca cercetașă, a ajutat la îngrijirea răniților care soseau în spitalul din Târgu Jiu, dar considerând că face prea puțin pentru țară, s-a hotărât să însoțească ambulanțele spre linia frontului, în defileul Jiului.

În octombrie 1916, s-a întâlnit cu generalul Ion Dragalina[3], comandantul trupelor de la Cerna, care, impresionat de curajul ei, i-a spus: „*Ești o adevărată eroină!*". Tatăl său – soldat în Regimentul 2 Linie[4] – și frații ei luptau pentru apărarea pământului strămoșesc. Moartea pe front a fratelui său, Ion, o determină să se înroleze voluntară în armată, alăturându-se celuilalt frate, Nicolae, sergent instructor în Regimentul 18 Gorj. Botezul focului l-a primit în bătălia de la Podul Jiului din ziua de 14/27 octombrie 1916. Acolo o companie de miliție, împreună cu civili și cercetași, au luptat împotriva trupelor inamice aflate în ofensivă: „*Elevii cercetași ai liceului, cari făceau serviciul de curier pe la autorități pun mâna pe armele răniților din spitale și aleargă și ei la locul de primejdie, Târgoveți și țărani, femei și copii, își lasă treburile, ori părăsesc bisericile în cari se oficia slujba sfintei Paraschiva și, într-un elan de însuflețire, pornesc la pod. Toată lumea ce mai rămăsese în oraș e acum la pod... Un grup de milițieni, cercetași și gardiști, în cap cu subcomisarul Popilian, năvălesc pe pod înaintea dușmanului, în strigăte de urra! și-l aruncă înapoi*"[5]. Admirabila pildă

---

[3] **Ion A. Dragalina** (8 decembrie 1860, Caransebeș – 24 octombrie 1916, București). Studii: Școala de cadeți din Timișoara (1880), Academia Militară din Viena (1884). Locotenent (1888), căpitan (1893), maior (1899), colonel (1911), general de Brigadă (1915). Comandant al Școlii Militare de Infanterie din București (1908), al Brigăzilor 9 și 8 Infanterie (1914), al Comandamentului 3 Teritorial (1916), al Diviziei 1 Infanterie și al Armatei 1 (1916). În Primul Război Mondial a luat parte la luptele „*Grupului Cerna*" (august-octombrie 1916) și în prima bătălie de pe Jiu (10/23 – 16/29 octombrie 1916). A fost grav rănit (10 octombrie 1916), decedând la Spitalul Militar din București (C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *Comandanți militari. Dicționar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 108).

[4] Jipa Rotaru, *O inițiativă vrânceană demnă de toată lauda întru cinstirea Eroilor Neamului*, în *Cronica Vrancei*, vol. III, coordonator: Horia Dumitrescu, Focșani, Editura Pallas, 2002, p. 252.

[5] Const. Kirițescu, *Istoria Războiului Pentru Întregirea României. 1916-1919*, ediția a II-a, refăcută în întregime și mult adăogită, în 3 volume, vol. II, București, Editura Casei Școalelor, 1923, p. 100, 103.

de patriotism dovedită de locuitorii din Târgu Jiu a rămas,*„întipărită în sufletele Românilor, ca o mărturie a puterei pe care a putut s'o dea dragostea de vatra strămoșească și mândria oltenească"*[6]. Din rândul cercetașilor s-a evidențiat, pentru prima dată, Ecaterina Teodoroiu. Felicitată de familia regală pentru curajul ei, tânăra eroină se va alătura definitiv armatei române, după moartea fratelui său, caporalul Nicolae Toderoiu din Regimentul 18 Gorj, căzut în luptele de la Porceni. Fata din Vădenii Gorjului s-a prezentat la cartierul Brigăzii 22 Infanterie, comandată de colonelul Mihail Obogeanu [7] – unitate aflată în comuna Dănești – și a cerut să fie primită voluntară cu atâta insistență, încât colonelul Obogeanu a dat ordin să fie încadrată la grupa a 2-a, plutonul 1, compania a 8-a, batalionul 2, în Regimentul 18 Infanterie Gorj, comandată la acea dată de locotenentul Gheorghe Gheorghițoiu, fostul comandant de pluton al fratelui său[8]. A parcurs traseul Târgu-Jiu, Dănești, Brătuia, Florești, Rășina, Peșteana, Tunși, unde a fost luată prizonieră și dusă spre Bumbești, dar a reușit să scape împușcând santinela de pază. Rănită ușor în piciorul drept, Ecaterina va reveni la compania ei, spre bucuria camarazilor. În zilele următoare, Ecaterina și-a însoțit regimentul care primise ordin să se replieze pe o nouă poziție, la nord de Filiași.

În luptele crâncene de la Bărbătești, din preajma gării Filiași, un obuz de 305 mm spărgându-se lângă ea a rănit-o grav la ambele picioare. Voluntara a fost evacuată în grabă la un spital din Craiova, apoi la Spitalul Regal din București. Capitala trăia clipe de grea încercare și spitalele luau drumul Moldovei.

Așa a ajuns Ecaterina să fie internată în Spitalul *„Regele Ferdinand"* din Iași. Aici l-a întâlnit pe un conjudețean, Gheorghe Mănoiu, sublocotenent în rezervă, învățător în comuna Bălești din Gorj. Cătălina fusese colegă de școală cu sora lui[9]. Cu prilejul vizitei reginei Maria la spital, aceasta a recompensat-o cu 400 de lei lunar, acordându-i gradul de sublocotenent onorific, pentru a-i conferi autoritate în fața trupei. În felul acesta, Ecaterina Teodoroiu a devenit prima femeie-ofițer din armata română. Ieșită din spital, la 23 ianuarie 1917[10], eroina pornește spre Regimentul 43/59 Infanterie Lupeni din Divizia 11 Infanterie, aflat în comuna Dumitrești-Gălăței. Colonelul Jipa, o repartizează la compania 7, unde era și sublocotenentul Gheorghe Mănoiu, care îndeplinea funcția de comandant de pluton[11].

Pentru faptele de vitejie săvârșite în prima parte a campaniei 1916-1918, prin Înaltul Decret nr. 191 din 10 martie 1917, Medalia *„Virtutea Militară de război"*,

---

[6] *Ibidem*, p. 103.
[7] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 23.
[8] Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 252.
[9] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 30.
[10] Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 253.
[11] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 34-35.

clasa II, se acorda *„Domnișoarei Teodoroiu Ecaterina, din legiunea de cercetașe «Domnul Tudor», pentru vitejia și devotamentul ce a arătat pe câmpul de luptă; s-a distins în toate luptele ce Regimentul 18 infanterie a dat cu începere de la 16 octombrie 1916, dând probe de vădită vitejie, mai ales în luptele ce s-au dat la 6 noembrie 1916 în apropiere de Filiași. A fost rănită de un obuz la ambele picioare"*[12]. Propunerea de decorare a fost făcută de către Vintilă I.C. Brătianu, ministru secretar de Stat la Departamentul de Război prin Referatul nr. 12 678 din 10 martie 1917. Pe vestonul ei strălucea și Medalia de aur *„Virtutea Cercetășească"*, conferită la Iași de către Comandamentul Marii Legiuni a Cercetașilor României în primăvara anului 1917[13].

Vara anului 1917 o va găsi pe Ecaterina Teodoroiu la comanda unui pluton din compania 7, batalionul 2 din Regimentul 43/59 Infanterie Lupeni (Olt și Romanați) – aflat în rezerva Armatei I, mărșăluind spre linia frontului, cu direcția Mărășești-Muncelu.

Aici, în Vrancea, regimentul și-a ocupat pozițiile în tranșeele de pe Dealul Secului. Unitatea se instalează pe malul drept al pârâului Zăbrăuciorul, la vest de satul Fitionești[14]. În zilele de 21 și 22 august 1917, compania 7 a fost menținută în rezervă. În după-amiaza zilei de 22 august, plutonul în care lupta și Ecaterina Teodoroiu a fost scos din rezervă și trimis să facă legătura între companiile 5 și 6, urmând ca până la declanșarea următorului atac să se consolideze la teren[15]. La ora 21,15, unitățile române sunt atacate și surprinse descoperite de unități din Regimentul 40 Rezervă german. Sfidând moartea, Ecaterina Teodoroiu își îndeamnă ostașii la atac, strigând: *„Înainte, băieți, nu vă lăsați, sînteți cu mine!"*[16]. O răpăială de mitralieră și *„trei gloanțe veniseră la timp, ca să așeze pe fruntea fecioarei dela Jiu cununa nemuririi.*

Căci Panteonul eroilor războiului nostru ar fi fost prea sever și sombru fără această floare gingașă, răsărită în vultoarea bătăliilor, spre a fi smulsă de suflarea vijelioasă a celei din urmă încăerări"[17].

Cu un efort suprem, eroina a mai putut șopti: *„Înainte, răzbunați-mă!"*. Vestea morții ei s-a răspândit cu repeziciune printre ostașii care o îndrăgiseră și o respectaseră așa de mult. Trupul inert i-a fost luat în brațe de către sublocotenentul Mănoiu, comandantul de pluton și așezat *„pe iarba smălțuită cu flori de august, devenite flori de sânge"*[18]. În aceeași noapte, brancardierii au transportat trupul eroinei la postul de comandă al regimentului. A doua zi,

---

[12] Constantin Căzănișteanu (coord.), *Mărăști, Mărășești, Oituz. Documente militare*, București, Editura Militară, 1977, doc. nr. 7, p. 6.
[13] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 41.
[14] *Ibidem*, p. 47.
[15] *Ibidem*, p. 49.
[16] *Ibidem*, p. 53.
[17] Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 664.
[18] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 54.

între fagii verzi din valea *„Pîrîiașului"*, la locul denumit *„Poienele"*, lângă casa viei Apostoleanu, soldații din plutonul Ecaterinei Teodoroiu i-au săpat îndurerați mormântul. Ea a fost înmormântată alături de căpitanul Dumitru Morjan, un alt erou și fiu al Gorjului, căzut cu o zi înainte în fruntea companiei a 6-a. La căpătâi i s-a ridicat o mare cruce de stejar de către Comandamentul Diviziei XI[19].

Ecaterina Teodoroiu *„Copila plaiurilor Jiului, vrednic vlăstar din rasa care a dat pe Tudor Vladimirescu, a însemnat cu viața ei scurtă o dîră luminoasă pe cărările întunecate ale calvarului războiului nostru, începând cu Jiul, unde a răsărit și sfârșind cu Muncelu unde a apus"*[20].

La Muncelu și-a găsit sfârșitul și comandantul Corpului XVIII german, generalul von Wenninger, ucis de explozia unui obuz român pe când inspecta pozițiile înaintate germane. S-a întâmplat aceasta la punctul de observație german instalat în clopotnița bisericii vechi din cimitirul satului Străoane de Sus și a fost înhumat chiar lângă biserică[21]. După încheierea Armistițiului, rămășițele pământești i-au fost exhumate și transportate în Germania[22]. Era, după generalul Pecht, ucis la Dragoslavele, al doilea general german căzut în campania română.

În ziua de 24 august 1917, Ecaterina Teodoroiu a fost citată prin Ordinul de Zi nr. 1 al Regimentului 43/59 Infanterie Lupeni, comandat de colonelul Constantin Pomponiu: *„În timpul ciocnirei de eri noapte, pe dealul Secului, a căzut în fruntea plutonului său, lovită în inima-i generoasă de două gloanțe de mitralieră, voluntara Ecaterina Teodoroiu, din compania 7.*

Pildă rară a unui cald entuziasm, unit cu cea mai stăruitoare energie, aceea, pe cari unii au numit-o cu drept cuvânt «Eroina de la Jiu», și-a dat jertfa supremă, lipsită de orice trufie, de orice deșartă ambiție, numai din dragostea de a apăra pământul țării noastre, cotropit de dușmani.

Ecaterina Teodoroiu a fost la înălțimea celor mai viteji apărători ai țării sale, pe care i-a întrecut prin puterea cu care își înfrângea slăbiciunea femeiască, știind să dovedească vigoarea bărbăției de trup și de suflet și calitățile întregi ale unui ostaș îndrăzneț, neobosit și plin de entuziasmul de a se face folositor cu orice preț.

Aceea care a luptat ca un viteaz din alte vremuri la Târgu Jiu, aceea care a desfășurat o energie rară împotriva «morței albe», care a secerat pe camarazii ei bolnavi de tifos exantematic, pornise din nou în luptă cu un avânt renăscut, cu nădejdea că va contribui și ea la opera cea mare a răzbunărei, la a cărei pregătiri a luat parte activă.

---

[19] Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 255.

[20] Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 666-667.

[21] Constantin Apreotesei, Toma Iorga, Al. Străoneanu Balaș, *Monografia Comunei Străoane*, lucrare editată de Consiliul Local, 1997, p. 75.

[22] *Ibidem.*

A căzut înainte de a ajunge la țelul acestei revanșe.

Și-a dat viața cu simplitatea eroismului adevărat, nu pentru a obține apoteoza de vorbă, ci pentru că așa cerea inima ei, pentru că așa credea sufletul ei că i se împlinește datoria vieții.

Aceea care în vitejia-i comunicativă a murit în clipa când se descoperea spre a-și îndemna ostașii cu vorbele «Înainte băeți, nu vă lăsați, sunteți cu mine» – are drept din clipa aceasta la cinstirea veșnică a tuturor românilor.

Pentru dragostea-i de țară, pentru simțu-i rar al datoriei, pentru energia și avântul cu care și-a împlinit ceea ce socotea misiunea ei până la jertfa supremă, o citez la ordin de zi pe regiment, dând-o ca pildă tuturor ostașilor"[23].

Parcurgând documentele, însoțindu-i pașii cu înțelepciunea conferită de prezentul traversat de noi înșine cu fireștile acumulări ale trecutului, o înțelegem și ne apropiem cât mai mult de omul Ecaterina Teodoroiu. A fost ființa în care creuzetul vieții a turnat deopotrivă gingășia și simțirea feminină, cu tăria și forța elanului bărbătesc ale oșteanului dârz, hotărât întru datoria de a-și împlini chemarea Țării.

Ecourile adânci ale faptelor sale, ale jertfei în conștiința camarazilor, a contemporanilor săi au vibrat, au răscolit conștiințele, au stârnit admirație, prețuire, venerație.

Recunoștința nu putea să întârzie și obliga la dăltuirea chipului eroinei în duritatea granitului și în dăinuirea bronzului.

Și unde vibrațiile puteau fi mai resimțite decât acolo, în Vrancea, în acel fragment al altarului Patriei, Ținut al Jertfei și al Biruinței, unde s-a așezat, spre veșnica-i odihnă, pentru întâia oară, trupul Eroinei de la Jiu.

După Primul Război Mondial, în zilele de 30 și 31 august 1919[24], au avut loc un pelerinaj național și un parastas la mormântul eroinei din comuna vrânceană Fitionești, organizate de către Atenia Călugăreanu, soția lui Catone Călugăreanu, viitor director al Siguranței Statului.

La câțiva ani de la moartea ei, în presa vremii au apărut versuri închinate Eroinei de la Jiu:

„*... Alături, la Muncelul, o tânără fecioară*
Își conducea în luptă al ei detașament,
Un plutonaș de oameni cu inimi oțelite
Urmau cu cerbicie un sublocotenent.
Prin ploaia de șrapnele, obuze și grenade
Viteaza eroină lupta neîncetat,
Prin gestu-i, prin cuvinte, îndeamnă luptătorii
Ce-n iureșul de gloanțe spre inamic străbat"[25].

Acestor mărturii scrise li s-au alăturat altele, dăltuite în piatră sau bronz.

---

[23] Constantin Căzănișteanu (coord.), *op. cit.*, doc nr. 195, p. 380-381.

[24] Constantin Apreotesei, Toma Iorga, Al. Străoneanu Balaș, *op. cit.*, p. 75.

[25] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 66.

La 19 mai 1919, din inițiativa Ateniei C. Călugăreanu, s-a constituit Comitetul pentru ridicarea monumentului Eroinei în Capitală și în satul natal, Vădeni.

Ministerul de Interne s-a implicat și el în ridicarea monumentului din București, transmițând la 6 martie 1920, Ordinul nr. 9 491, către toate prefecturile din țară:

„Războaiele sunt momentele de încercare ale popoarelor și examenul suprem al pregătirei cetățenești a individului.

După concepția ce fiecare și-a făcut despre satisfacerea îndatoririi de sacrificiu în asemenea momente grave, se poate ști care este sufletul unui neam și ce devine el.

În războiul nostru pentru întregirea neamului sacrificiile de tot felul, cele evidente ca și cele obscure, au fost spre mândria noastră, numeroase.

În mijlocul acestor sacrificii am avut și neașteptatul: o fecioară din Gorj, fiică de țăran, de la care patria și fiecare om nu puteau cere mai mult decât să-și păzească vatra părintească, a simțit în sufletul ei o chemare a neamului amenințat care cerea brațe.

Ecaterina Teodoroiu a răspuns acestei chemări și luând în brațele ei femeești o armă s-a dus acolo unde fiecare a avut în măsură soarta întregului neam românesc. Și acolo, în focul luptelor înverșunate – femeia – Ecaterina Teodoroiu n-a mai voit să știe un singur moment că ar fi altceva decât un ostaș și a căzut pentru neam ca atâția ostași, dar ca nici o altă femeie.

În fața acestui sacrificiu, cu atât mai sublim cu cât nimeni nu l-a cerut, noi cei care am rămas nu avem decât să rostim numele acestei eroine a neamului pentru ca gestul ei să rămână veșnic în amintirea poporului.

Pentru generațiile viitoare a căror educație sufletească constituie o îndatorire a noastră ne trebuie o icoană.

Cu aceasta monumentul Ecaterinei Teodoroiu, se înțelege de la sine, cum de la sine ne măgulim a crede că se va înțelege și răspunsul ce românii și românce de pretutindeni vor avea de dat ideii culturei acestei eroine.

Ministerul de Interne se conduce de norma constantă de a nu propune nici odată organelor sale subordonate nici un fel de invitațiuni de subscripție de orice gen, lăsând aceasta cu totul inițiativei private.

Față însă de inițiativa luată pentru ridicarea monumentului Ecaterinei Teodoroiu Ministerul crede de a se datori de a ajuta din toate puterile traducerea în fapt a unui gând frumos, trimițându-vă alăturatele liste de subscripție și rugându-vă a le face primirea pe care o merită.

În consecință vă rog să binevoiți a încredința administratorilor de plasă câte una din anexatele liste de subscripție, însoțindu-le de o copie de pe acest ordin.

Tot deodată, în sensul acestui ordin, vă rog a redacta în graiul popular un apel către săteni, invitându-i ca cu mijloace oricât de modeste să ajute la slăvirea memoriei eroinei Ecaterina Teodoroiu atrăgându-le atenția că această eroină a fost săteancă, muncitoare a ogorului.

Domnii Administratori de plasă vor face liste de subscripții pe sate, încredințându-le unui fruntaș al satului, ale căror totaluri le va trece pe lista plășei, anexând, pentru controlul comitetului, și listele totalizate.

La fiecare listă a satului se va alătura un exemplar din apelui Domniei Voastre scris pe înțelesul sătenilor.

Vă rog să dați o deosebită atențiune acestei invitațiuni ce se face Neamului întreg înăuntrul hotarelor lărgite de astăzi; căci socotim că este în interesul sentimentului național și în interesul cunoașterei istoriei neamului să se ridice pretutindeni cât de multe pietre care să spună trecătorilor și multor generații momentele naționale mari.

Adeverințele ce însoțesc listele de subscripție după ce vor fi semnate una de Dvs., iar restul de administratorul de plasă, în primirea căruia se dă, vor fi înapoiate Ministerului"[26].

La 26 martie 1921, Prefectura Județului Putna a transmis în copie Ordinul Ministerului de Interne și listele de subscripție administratorilor Plaselor Gârlele, Trotuș și Caregna, precum și Poliției Odobești, Poliției Panciu și Poliției Focșani, *„binevoind a face tot posibilul ca aceste liste să fie subscrise, așa cum înțelegeți Dv. din instrucțiile prezentului ordin, tot odată vă rog să bine voiți a semna dovada de primirea listei, pe care o veți înainta Prefecturei*"[27].

Ministerul de Interne revine la 19 noiembrie 1921 și comunică Prefecturii Putna ca sumele de bani care s-au strâns să fie expediate direct avocatului Dem. D. Stoenescu, casierul Comitetului, cu domiciliul în Craiova, strada Gh. Chițu, nr. 6, iar *„listele de subscripție așa cum se găsesc actualmente, le veți înainta de urgență Doamnei Atena Călugăreanu, Președintele Comitetului la București, Hotel Athénée Palace*"[28].

Pe adresa avocatului Stoenescu, Prefectura Putna a trimis suma de 830 lei[29], Plasa Caregna – 236,25 lei, Comuna Mărășești – 107 lei[30], Primăria Panciu – 200 lei[31], Plasa Gârlele – 578 lei[32]. Pe adresa Prefecturii Putna au fost trimise sumele de 860 lei – Poliția Focșani[33], Plasa Trotuș – 75 lei[34].

La rândul ei, Prefectura Putna informa pe Atena Călugăreanu despre situația încasărilor în județ:

---

[26] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vrancea (în continuare se va cita: S.J.A.N.Vn.), fond Prefectura Județului Putna, dosar nr. 66/1921, f. 12-12 verso.
[27] *Ibidem*, f. 13.
[28] *Ibidem*, f. 14.
[29] *Ibidem*, f. 14 verso.
[30] *Ibidem*, f. 30.
[31] *Ibidem*, f. 31.
[32] *Ibidem*, f. 33.
[33] *Ibidem*, f. 17.
[34] *Ibidem*, f. 19.

„Lista nr. 583 Panciu cu 200 lei trimis casier.

- // - 591
- // - 592 } *Gârlele la adresa Călugăreanu 578 lei la casier.*
- // - 594

- // - 582 Focșani 860 lei } *926/920 Prefect*

- // - 597 Trotuș, 75 lei la casier și listele
1 102 Caregna 236,25 casier și listă
584 . Odobești lei 670 } *suma casier*
59 Prefectură lei 160 } *listă Călugăreanu.*

Lista nr. 583 de lei 200
- // - 591
- // - 592 } *... lei 578*
- // - 594

582 860
597 75
1 102 236,25
584 670
59 ..... 160 "[35].

În anul 1921, românii au sărbătorit, în cadrul unui Congres, Centenarul Tudor Vladimirescu (9 iunie). Cu acest prilej s-a decis ca osemintele eroinei aflate în Vrancea să fie deshumate și înhumate la Târgu Jiu. În acest sens, Ministerul de Interne, transmitea, la 27 mai 1921, Prefecturii Putna următoarele:

„Dl. Virgil Slăvescu, deputat de Gorj și Președintele comitetului organizator al serbărilor Centenarului Tudor Vladimirescu, ne face cunoscut că, cu prilejul acestor serbări, urmează a se transporta și înhuma sub monumentul Eroilor din Valea Jiului, osemintele Eroinei Fecioară Ecaterina Teodoroiu.

Totodată ne încunoștiințează că, comitetul organizator al acelor serbări, a decis ca deshumarea Eroinei de la Muncelul, acel județ și înhumarea definitivă la Tg. Jiu, să se facă cu toată solemnitatea cerută de un asemenea eveniment național religios, cu atât mai mult, cu cât ziua înhumării (9 iunie) 27 Mai 1921, Înălțarea Domnului, coincide cu 100 ani de la Moartea lui Tudor Vladimirescu, cu desvelirea Statuiei Eroului de la Tg. Jiu, cu sărbătorirea Eroilor Neamului și cu sărbătorirea Eroinei Fecioară, conform legei votată în actualul Parlament.

Aducându-vă la cunoștință cele ce preced, avem onoare a vă ruga să binevoiți a da cuvenitele instrucțiuni autorităților civile din comuna Muncelul și în înțelegere cu Dl. Președinte al Comisiei interimare Focșani și Comandamentului

[35] *Ibidem*, f. 14 verso – 15.

militar local, veți lua măsuri ca deshumarea Eroinei să se facă cu toată sărbătorirea cuvenită.

Vagonul mortuar național, împodobit cum se cade unei ceremonii național-religioase va pleca din Gara Pufești oprindu-se în dimineața zilei de 7 Iunie 1921, în gara Focșani și va fi însoțit de o delegațiune a Regimentului 43 Infanterie, regiment în care a luptat Eroina. În aceeași zi va continua drumul la București, Gara de Nord.

În tot drumul autoritățile militare și civile vor da onorurile cuvenite în fiecare gară"[36].

Prefectul de Putna, colonelul Gheorghe Tomulescu a dispus transmiterea acestei comunicări către comandantul Garnizoanei și Primăriei Focșani și a fixat o întâlnire la Prefectură în ziua de 2 iunie, ora 11^{00} pentru întocmirea programului[37] care cuprindea următoarele:

„Duminică 5 Iunie, ora 16, vor fi aduse osemintele eroinei Ecaterina Teodoroiu în Focșani și depuse la Capela Militară iar Marți, 7 Iunie, se vor transporta la Târgu-Jiu,

1) La orele 15.30, afetul de tun pe care se află coșciugul cu osemintele Eroinei, va fi întâmpinat la 2 Km de oraș pe șoseaua Mărășești-Focșani, de detașamente din toate unitățile din Garnizoană și Muzica Regimentului 50 Infanterie

2) La orele 16, afetul de tun va sosi la Orfelinat, unde va fi întâmpinat de: cler, autorități militare și civile, societăți, școli, armată și public

3) Ordinea va fi următoarea:

a) în fața Orfelinatului, Muzica Regimentului 90 Infanterie, clerul, autoritățile civile și militare, ofițeri afară din front, toate trupele din garnizoană, corporațiile, societatea demobilizaților Mărăști – Putna, Liceul de fete, Pensionatele de fete, Școala Profesională, Liceul de băieți, Școala Normală și celelelte școli primare, publicul

b) la trecerea carului funebru, muzicele și corurile, vor cânta Imnul Național

Cortegiul se va forma astfel:

1) Călărețiii, care vor deschide drumul
2) Praporele de la toate bisericile din zonă
3) Drapelele corporațiilor și societăților
4) Clerul
5) Carul Funebru
6) Autoritățile militare și civile
7) Muzica Regimentului 90 Infanterie
8) Școlile
9) Societățile

---

[36] *Ibidem*, dosar nr. 62/1921, f. 43-43 verso.

[37] *Ibidem*, f. 43.

10) Muzica Regimentului 50 Infanterie

11) Armata

Închiderea Cortegiului și încadrarea va fi făcută de călăreți.

Publicul va ocupa numai locurile de pe trotuare.

Itinerariul Cortegiului: Orfelinatul, bulevardul Cuza-Vodă, Strada Centrală, Strada Mare, Capela Militară, unde vor fi depuse osemintele Eroinei.

Luni, 6 Iunie, pelerinaj la Capele Militară, când se va depune de public, flori, pe sicriul Eroinei.

Luni la orele 13, se va forma un nou cortegiu ca la sosire și urmând itinereriul: Bulevardul Carol, Strada Mare, Strada Gării, se va depune coșciugul la Gară, într-un Vagon Mortuar Național

La orele 14. 30, plecarea trenului spre Târgu-Jiu"[38].

Prin Fonograma nr. 2 891 din 2 iunie 1921, prefectul Gheorghe Tomulescu transmitea administratorului Plasei Zăbrăuți ce măsuri să ia pentru deshumarea osemintelor eroinei: *„Veți pune la dispoziția delegației groparii necesari.*

Ca delegat al nostru veți fi atașat permanent pe lângă acea delegație asistând la deshumarea și la transportarea osemintelor la biserica din Străoane de Sus, urmând coșciugul de tot personalul până la eșirea din plasa Dvs., prin care jandarmi și prin toate organele de care dispuneți în ziua de 5 Iunie a.c. Duminică

Veți face ca populația în frunte cu preoții și școalele și celelalte autorități vor întâmpina cortegiul la intrarea în sate pe care le veți aviza imediat"[39].

Pe valea Zăbrăuciorului, sâmbătă, 4 iunie 1921, *„în liniștea unei pioase reculegeri"*[40], s-a oficiat un serviciu divin religios de către cei doi preoți parohi ai comunei, Grigore Mazere și Neculai Moldoveanu. Asistența cuprindea trei ofițeri superiori, 20-25 ostași delegați din partea Garnizoanei Focșani, autoritățile administrative și populația comunei[41].

După oficierea serviciului divin religios, racla cu osemintele eroinei a fost așezată pe afetul unui tun tras de șase cai și transportată la biserica din comună cu Hramul *„Sfântul Nicolae"*, unde a stat pe timpul nopții, străjuită de garda de onoare militară[42].

La mormântul eroinei au fost împărțite cărți poștale cu chipul ei[43].

A doua zi, duminică, 5 iunie 1921, după ceremonia religioasă oficiată de preoții Neculai Moldoveanu, Grigore Mazere și Gurică Mazere, sicriul a fost

---

[38] *Ibidem*, f. 45.

[39] S.J.A.N.Vn., fond Pretura Plasei Panciu, dosar nr. 4/1921, f. 3.

[40] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 60.

[41] Constantin Marafet, Nicu Mazere, Dumitru Pricop, Felix Lazăr, *Monografia comunei Fitionești – Vrancea*, Râmnicu Sărat, Editura RAFET, 2007, p. 65.

[42] *Ibidem*, p. 65-66.

[43] *Ibidem*, p. 74.

așezat iarăși pe afetul tunului și în cântecul trompeților, coloana a pornit încet prin satele Fitionești, Holbănești, Mănăstioara și de aici spre Panciu.

Elevii școlii din Fitionești au mers pe lângă tun, cântând *„Presărați pe-a lor morminte"*, iar pe șosea copii, tineri și bătrâni au stat cu buchete de flori, pe care le-au aruncat pe sicriu[44].

În centrul orașului Panciu i s-au făcut onorurile cuvenite în prezența elevilor școlilor din Panciu și a locuitorilor din satele vecine[45]. De la Panciu, prin Crucea de Jos, Satu Nou și apoi pe la Tișița, cortegiul solemn a ajuns la Focșani, unde *„detașamente din toate unitățile garnizoanei, în frunte cu muzica Regimentului 50 Infanterie, au întâmpinat sfintele moaște, la 2 km în afară de oraș, pe drumul Mărășeștilor. Însoțite de aceste trupe, în cântece războinice ale muzicii, rămășițele Eroinei, au ajuns în fața Orfelinatului, din marginea orașului (4 d.p.).*

Aici, se găseau: tot clerul orașului în odăjdii, autoritățile civile și militare în mare ținută, Societățile, școalele, armata și lume de n'o încăpea pământul. La sosirea carului mortuar, corurile și muzica Regimentului 90 Infanterie, toate școalele au intonat în chip măreț și mișcător «Imnul Regal».

S'a format un nesfârșit alaiu din: călăreți, praporele tuturor bisericilor, drapelele regimentelor și Societăților, clerul, Carul mortuar, corpul ofițeresc și autoritățile civile, muzica regimentului 90, școalele, societățile, muzica regimentului 50, armata.

Încheerea alaiului și încadrarea era făcută de un grup de călăreți. Publicului i se rezervase trotuarele.

Cortegiul a străbătut: Calea Cuza Vodă, strada Centrală, strada Mare, Bulevardul Carol, până la Capela Militară, unde s'a depus sicriul cu osemintele Eroinei.

Pe tot drumul: muzicele și corul au cântat marșuri patriotice.

În zilele de 5, 6 și 7 Iunie, mii de persoane au vizitat Capela Militară, depunând mari cantități de flori pe sicriu.

În ziua de 7 Iunie, la ora 13 (1 d. a.) cu acelaș ceremonial, sfintele rămășițe au fost duse la gară, de unde cu un «vagon mortuar național», la ora 14 și 30 minute, au fost pornite spre Tg.-Jiu"[46].

În Gara Focșani, înainte de plecarea trenului mortuar spre Capitală și de acolo la Târgu Jiu, prefectul Gheorghe Tomulescu a rostit o emoționantă cuvântare, din care citățm: ***„Dacă n-ar fi ordin superior, nu ne-ați fi putut-o răpi, căci dacă prin naștere eroina este gorjancă, prin moartea ei eroică***

---

[44] *Ibidem*, p. 75.

[45] Constantin Apreotesei, Toma Iorga, Al. Străoneanu Balaș, *op. cit.*, p. 79.

[46] I.M. Dimitrescu, *Însemnări cu privire la orașul Focșani*, cu o prefață de G.G. Longinescu, profesor universitar, tipărit cu prilejul congresului Ligii Culturale de la Focșani din 28 și 29 Iunie 1931, extras din Revista „Natura", București, Institutul de Arte Grafice «Bucovina», I.E. Torouțiu, 1931, p. 71-72.

ne aparține, sângele ei amestecându-se cu pământul județului nostru" (subl. n.)[47].

Primul monument din țară ridicat în memoria Ecaterinei Teodoroiu a fost inaugurat la Slatina, în 1923, în prezența reginei Maria, a șefului Marelui Stat Major, generalul de Divizie Alexandru Lupescu (fiul actorului Ioan Lupescu, ctitorul primului teatru din Focșani), a unei delegații de gorjeni, a părinților și a unui numeros public. Autor: sculptorul Dumitru Mățăoanu (1888-1929). Ecaterina Teodoroiu este înfățișată în mărime naturală, într-o atitudine dinamică, avântată, cu arma în cumpănire și cu o cască ostășească în mâna dreaptă. Fațada dinspre vest a piedestalului este ornată la bază cu un drapel, frunze de laur, din bronz. Tot pe piedestal sunt redate stemele provinciilor istorice unite în 1918 cu Patria-Mamă. Pe statuie este înscris următorul text: „*Eroina fecioară Ecaterina Teodoroiu. Născută în Gorj. A luptat la Vadul Jiului ca cercetașă. A fost voluntară în Regimentul 18 infanterie. Cere să lupte în primele rânduri. La Filiași a fost rănită grav și evacuată. Înrolată în Regimentul 43 infanterie, cu gradul onorific de sublocotenent, a murit în luptele de la Dealul Secului, în fruntea plutonului, îmbărbătând pe ostașii ce-i comanda prin cuvintele « Înainte băieți, înainte, nu vedeți că sunt între voi »*"[48].

Următorul monument a fost ridicat la Brăila și inaugurat în 1928, cu prilejul împlinirii unui deceniu de la Marea Unire. Sculptor: Vasile Ionescu-Varo.

Turnată în bronz și înaltă de 1,90 m, statuia o prezintă pe eroină în uniformă militară, într-o atitudine avântată, în mâna dreaptă, ridicată, ținând o sabie. La baza statuii sunt prezentate o cască militară și un vultur cu aripile întinse. Pe placa de marmură de pe piedestal, stă scris: „*Sublocotenentul erou Ecaterina Teodoroiu căzut în luptele de la Mărășești, august 1917*"[49]. Din anul 1974, monumentul se află amplasat în fața Liceului „*Gheorghe Munteanu Murgoci*".

Pe plaiurile natale, monumentul Ecaterinei Teodoroiu a fost ridicat la Târgu Jiu, în Piața Victoriei, în septembrie 1935. Autor: Milița Pătrașcu, ucenica lui Constantin Brâncuși. La dezvelirea monumentului a participat și regele Carol al II-lea, care, apoi, a mers la un dejun în Poiana, la Tătărescu[50].

Pe un postament dreptunghiular, în trei trepte, se află un volum paralelipipedic din beton, de plan dreptunghiular, pe fațadele căruia sunt montate reliefuri ample, realizate în piatră albă, prin care se redau scene din viața eroinei Ecaterina Teodoroiu: pe fațada de sud – o scenă pastorală, cu o ciobăniță torcând, ce simbolizează copilăria eroinei; pe fațada de nord –

---

[47] Elsa Grozea, *op. cit.*, p. 60.

[48] Florian Tucă, Mircea Cociu, *Monumente ale anilor de luptă și jertfă*, București, Editura Militară, 1983, p. 345-346.

[49] *Ibidem*, p. 75-76.

[50] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ediție îngrijită și prefațată de Dr. Al.Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p. 260.

portretul Ecaterinei Teodoroiu în medalion, deasupra unui grup de cercetaşe, care o salută pe eroină, simbolizând omagiul şi apoteoza; pe faţada de vest – Ecaterina Teodoroiu în timpul unui atac, înconjurată de ostaşi; pe faţada de est – un grup de militari care duc pe braţe trupul eroinei. La colţurile volumului monumental se află patru statuete adosate, reprezentând o ţărancă în diferite ipostaze. Femeia – care simbolizează ţara, dar şi familia din care s-a avântat la luptă Ecaterina Teodoroiu – ţine la piept o coroană de lauri[51].

Statuia *„Ecaterina Teodoroiu"* (sculptor: Iulia Oniţă) a fost dezvelită la 23 ianuarie 1979, pe bulevardul care-i poartă numele din Târgu Jiu, vis-à-vis de Şcoala Generală nr. 2 *„Ecaterina Teodoroiu"*. Eroina este înfăţişată în uniformă militară, cu capul descoperit şi cu arma în mâna dreaptă. Pe o placă de bronz de pe frontispiciul piedestalului stă scris *„Ecaterina Teodoroiu"*[52].

La 23 august 1937, la Azuga, în Parcul Libertăţii, se inaugura Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial, operă a sculptorului Ion Iordănescu, care constă din două grupuri statuare în mărime naturală, din bronz. Cel din stânga, o imortalizează pe Ecaterina Teodoroiu în uniformă militară, prezentată în momentul când este lovită de un glonţ şi un soldat sprijinit de un tun[53].

La Caransebeş – oraşul natal al generalului Ion Dragalina, căruia i s-a înălţat o statuie, dezvelită la 26 iunie 1943, opera sculptorului Mihai Onofrei[54] – a fost dezvelit, în 1978, bustul monumental al sublocotenentului Ecaterina Teodoroiu. Este creaţia sculptorului Octav Iliescu. Realizat în manieră modernă, turnat în bronz, este aşezat pe un piedestal paralelipipedic, acoperit cu plăci de travertin, la baza căruia se află o *„carte de aur"* cuprinzând date şi fapte din viaţa *„Eroinei de la Jiu"*. Pe frontispiciul postamentului stă scris *„Eroul Ecaterina Teodoroiu. 1894-1917"*[55].

Vrâncenii nu au uitat sacrificiul Ecaterinei Teodoroiu şi i-au cinstit memoria, aidoma tuturor românilor. Încă din anul 1934, în satul **Muncelu**, comuna Străoane de Sus, s-a constituit Comitetul pentru ridicarea unui monument Ecaterinei Teodoroiu. Prin Adresa din 16 februarie 1934, Prefectura Putna notifica Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale următoarele: *„Avem onoare a înainta în original petiţia înregistrată... însoţită de un proces-verbal prin care se constituie un comitet care are drept scop ridicarea unui monument Ecaterinei Teodoroiu. Acest monument urmează să fie ridicat în satul Muncelu, comuna Străoane de Sus din acest judeţ. Rugându-vă să binevoiţi a aproba să se lanseze un număr de 150 liste de subscripţie pentru strângerea fondurilor necesare, liste ce vor circula în întreaga ţară"*[56].

---

[51] Florian Tucă, Mircea Cociu, *op. cit.*, p. 380-381.

[52] *Ibidem*, p. 381-382.

[53] *Ibidem*, p. 32.

[54] *Ibidem*, p. 122-123.

[55] *Ibidem*, p. 123.

[56] S.J.A.N.Vn., fond Prefectura Judeţului Putna, dosar nr. 106/1934, f. 1.

La 12 martie 1934, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale a comunicat Prefecturii Județului Putna că a autorizat Comitetul constituit în satul Muncelu, precum și circularea celor 150 de liste de subscripție până la data de 15 martie 1935: *„Avem onoare a vă face cunoscut, că am autorizat Comitetul constituit în satul Muncelu comuna Stroana de Sus să strângă sumele necesare în scopul ridicării unui monument eroinei Ecaterina Teodoroiu prin 150 (una sută cinci zeci) liste de subscripție care vor circula în cuprinsul județului Putna și a județelor învecinate până la 15 Martie 1935.*

Listele se vor viza de un delegat al Prefecturii județului Putna.

La expirarea termenului acordat listele se vor duce la acea Prefectură, unde se va încheia procesul verbal de rezultatul bănesc obținut, după care o copie se va înainta acestui Minister"[57].

La 17 martie 1934, Prefectura Putna a comunicat Comitetului de la Muncelu – Adresa nr. 2 574 – obținerea autorizării lui, precum și obligația ca cele 150 de liste de subscripție să fie trimise Prefecturii pentru avizarea lor de către un delegat al ei, până la data de 15 noiembrie 1934 [58]. Membrii Comitetului din Muncelu au trimis la Prefectura Putna cele 150 liste pentru a fi vizate la data limită, respectiv 15 noiembrie 1934:

„Dle Prefect,

Cu onoare alătur 150 (una sută cincizeci) liste de subscripție pentru ridicarea unui monument în satul Muncelu din acest Județ aprobat de Dl. Ministru al Muncei, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, comunicat subsemnatului prin Dvs. cu adresa Nr. 2 574 din 17 Martie a.c., urmând a fi vizate de un delegat al Dvs.

Președinte, C. Manoliu"[59].

Sumele strânse s-au dovedit insuficiente pentru ridicarea monumentului și Comitetul de la Muncelu s-a adresat, la 28 august 1935, Prefecturii Putna pentru reînnoirea autorizației date, solicitând prelungirea termenului până la 15 noiembrie 1936:

„Prin Adresa No. 2 574 din 17 Martie 1934, ați binevoitu ne face cunoscut că Ministerul Muncei, Sănătății și Ocrotirilor Sociale a autorizat comitetul constituit în satul Muncelu să strângă sumele necesare pentru ridicarea unui monument eroinei Ecaterina Teodoroiu prin 150 liste de subscripție, care vor circula în județul Putna și județele învecinate, până la 15 Martie 1935. Listele au fost alcătuite și vizate de delegatul D-Voastre.

Comitetul de acțiune, având în vedere situația nefavorabilă economică generală, a amânat lansarea listelor pentru mai târziu.

Socotind că adunarea sumelor în prezent ar avea șanse de reușită, vă rugăm să binevoiți a reînoi autorizația dată prelungind termenul pentru circularea listelor și adunarea fondurilor până la data de 15 Noembrie 1936.

---

[57] *Ibidem*, dosar nr. 107/1934, f. 20.

[58] *Ibidem*, f. 57.

[59] *Ibidem*.

Primiți, vă rugăm Domnule Prefect, încredințarea perfectei noastre stime.
Președinte, C. Manoliu,
Pensionar P.T.T. Focșani"[60].

La 31 august 1935, Prefectura Putna a intervenit la Ministerul Muncei, Sănătății și Ocrotirilor Sociale pentru a aproba circularea listelor de subscripție până la 15 noiembrie 1936[61].

De data aceasta, Ministerul a aprobat numai pentru patru luni, respectiv până la 15 martie 1936:

„Avem onoare a vă face cunoscut că autorizăm prelungirea colectării organizată de Comitetul constituit în comuna Stroane prin listele de subscripție rămase necomplectate în scopul construirii unui monument eroinei Ecaterina Teodoroiu cu obligațiunea pentru colectanți de a se conforma condițiunilor ordinului nostru anterior de autorizare Nr. 128 934/934.

Acest nou termen de colectare va expira la 15 Martie 1936 când, în asistența unui delegat al prefecturii județului Putna se va încheia procesul-verbal de rezultatul bănesc, după care o copie se va înainta acestui Minister"[62].

Concomitent cu strângerea fondurilor, Comitetul din Muncelu s-a îngrijit și de comemorarea eroinei de la Jiu. La 9 septembrie 1935, prefectul de Putna era invitat *„la parastasul anual pentru odihna sufletului eroinei naționale Ecaterina Teodoroiu*"[63], programat pentru data de 23 noiembrie, la Biserica *„Sfinții Apostoli*", la ora 10 dimineața.

Sumele colectate s-au dovedit în continuare insuficiente și o nouă solicitare adresată prefectului Vasile I. Țiroiu, a fost înaintată la 20 martie 1936:

„Dle Prefect,

Potrivit intervențiunei Domniei Voastre, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale a autorizat lansarea a 150 liste de subscripție pentru colectarea sumelor necesare ridicării unui monument eroinei naționale Ecaterina Teodoroiu în satul Muncelu din Județul Putna, până la 15 Ianuarie 1935.

Prin ordinul cu No. 60 616 din 13 Iulie 1935, Ministerul Muncei, Sănătății și Ocrotirilor Sociale a prelungit autorizarea adunării sumelor prin aceste liste până la data de 15 Martie 1936.

Criza, care a stăpânit piața economică în ultimii ani, a fost o mare piedică în avântul nostru. Prea puține liste au fost lansate, prea puține și neînsemnate sume au fost colectate.

În această situație, vă rugăm respectuos;

a) a interveni la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale pentru prelungirea autorizației colectării sumelor prin listele de subscripție pe termen de încă cel puțin șase luni;

---

[60] *Ibidem*, dosar nr. 117/1935, f. 51.
[61] *Ibidem*, f. 51 verso.
[62] *Ibidem*, f. 54.
[63] *Ibidem*, dosar nr. 114/1935, f. 8.

b) a stărui să se prevadă în bugetul fiecărei comune, cu ocaziunea alcătuirei bugetelor pe anul 1936/1937, câte o sumă ca contribuție sau ajutor la ridicarea monumentului «Ecaterina Teodoroiu».

Cunoscând sentimentele Domniei Voastre pentru opera ce încercăm a face, suntem convinși că rugămintea noastră nu va rămânea fără ecoul așteptat și vă rugăm să primiți cuvenitele mulțumiri și asigurarea prea distinsei noastre stime"[64].

La 24 martie 1936, Prefectura Putna a făcut intervenția cerută, în vederea prelungirii autorizației colectării sumelor prin liste de subscripție pentru încă șase luni[65].

După numai o săptămână, Prefectura Putna primea notificarea Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale:

„La adresa D-voastră No. 2 372/936 privitoare la autorizarea unui nou termen pentru colecta organizată de comitetul pentru ridicarea unui monument eroinei Ecaterina Teodoroiu în satul Muncelu, comuna Străoane de Sus, avem onoare a vă face cunoscut că în conformitate cu dispozițiunile legii apelurilor la contribuție benevolă a publicului, comitetul menționat mai sus trebue să se înainteze un proces verbal încheiat de prefectura respectivă prin care să se constate rezultatul bănesc obținut până acum prin colecta autorizată cu ordinul nostru anterior No. 60 617/935.

Ulterior vom aviza în privința autorizării prelungirei de colectare solicitată"[66].

La 9 aprilie 1936, Prefectura Putna a înaintat Procesul-verbal încheiat de Comitetul din satul Muncelu și a solicitat prelungirea pe încă un an a colectei deschisă pentru strângerea fondurilor necesare ridicării monumentului[67].

Situația la zi a sumelor colectate a fost verificată, la 4 iunie 1936, de către Ioan M. Dimitrescu, șeful Serviciului Administrativ din cadrul Prefecturii Putna și Constantin Manoliu, președintele Comitetului din Muncelu:

„S-au plasat până în prezent la diverite persoane un număr de zece liste de subscripție, din care nu s-a primit nici una.

Alți bani nu s-au mai încasat.

Cheltuelile se suportă personal de Dl. Președinte al Comitetului respectiv.

Pentru care s-a dresat prezentul proces verbal în trei exemplare din care unul se va înainta onor Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale, când se va solicita prelungirea pe încă un an, un exemplar se va opri în arhiva Prefecturii, iar al treilea exemplar se va încredința Dlui președinte al comitetului"[68].

---

[64] *Ibidem*, dosar nr. 123/1936, f. 17.
[65] *Ibidem*, f. 17 verso.
[66] *Ibidem*, f. 18.
[67] *Ibidem*, f. 29.
[68] *Ibidem*, f. 30.

Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale a autorizat, la 18 iulie 1936, prelungirea colectării prin listele de subscripție până la 1 februarie 1937:

„Avem onoare a vă face cunoscut că autorizăm o ultimă prelungirea colectării organizată de Comitetul pentru ridicarea monumentului Ecaterinei Teodoroiu prin listele de subscripție rămase necompletate în scopul ridicării monumentului cu obligațiunea pentru colectanți de a se conforma condițiunilor ordinului nostru anterior de autorizare nr. 60 617/934.

Acest nou termen de colectare va expira la 1 Februarie 1937 când, în asistența unui delegat al prefecturii Județului Putna se va încheia procesul-verbal de rezultatul bănesc, după care o copie se va înainta acestui Minister"[69].

Înainte de a trece și acest ultim termen, Prefectura cerea Comitetului din Muncelu situația exactă a fondurilor strânse prin listele de subscripție în vederea întocmirii unui Proces-verbal de constatare a rezultatelor obținute până atunci. Comitetul a trimis Prefecturii o Adresă, la 21 ianuarie 1937[70], în care se prezenta astfel situația:

„1) Un tablou de 20 liste plasate și

2) în ființă 130 liste

Total 150 liste",

Adresa preciza că *„azi am făcut adresă pentru Dl. Comandant al Diviziei locale cu 10 liste și D-lui Inspector Școlar al județului Putna și R. Sărat, 30 liste.*

De asemenea tot azi voi trimite la Buzău 8 liste cerute personal de Dl. Maior Filibiu, însă am ținut ca să fie întâi prezentate D-voastră pentru a se dresa cuvenitul proces-verbal, care de altfel a fost dresat la timp când s-a cerut amânarea.

...vă rugăm, Domnule Prefect, să binevoiți odată cu înaintarea rezultatului și intervenția pentru ultima amânare până la 1 Noiembrie a.c., cunoscând că până în prezent și viitor toate cheltuielile se suportă de comitet".

Adresei i s-a anexat și un Proces-verbal încheiat între *„I.M. Dimitrescu șeful serviciului Ad-tiv din Prefectura Jud. Putna și cu D-l Constantin Manoliu Președintele Comitetului instituit pentru ridicarea monumentului Eroinei Ecaterina Teodoroiu din satul Muncelu din acest județ am verificat situația listelor de subscripție....*

Din cele 150 liste de subscripție ce au fost aprobate a se lansa s'au plasat la diferite persoane și autorități un număr de 69, din care nu s'a încasat până astăzi nici o sumă, iar restul de 81 liste găsite astăzi în ființă urmează a fi răspândite"[71].

Expirând și ultimul termen acordat Comitetului pentru răspândirea listelor, prefectul Sărățeanu, la data de 8 aprilie 1937, se adresa notarului comunei Străoane de Jos cu rugămintea de a pune în vederea *„Domnului Președinte al Comitetului pentru ridicarea monumentului să se prezinte la Prefectură cu toate*

---

[69] *Ibidem*, f. 34.

[70] *Ibidem*, dosar nr. 124/1937, f. 3.

[71] *Ibidem*, f. 4.

actele relative spre a se încheia procesul-verbal de rezultatul bănesc obținut întrucât termenul de colectare a expirat la 1 Februarie a.c."[72].

La 19 octombrie 1937, s-a încheiat un nou Proces-verbal în urma verificărilor făcute asupra celor 150 de liste, constatându-se următoarele:

„Din 150 de liste s-au plasat 78 din ele, pe la diferite persoane, 72 liste rămân nedistribuite în arhiva comitetului.

Din listele plasate s'a primit un număr de opt, cu diferite sume care se înglobează în total... lei 1 092.

După o listă proprie formată din inițiativa Cohortei «Timotei Cipariu» din Târnava-Mică în urma unui anunț din ziare... lei 891.

Cu lista Nr. 26 la care este anexată recent Ad-ției Finan. Putna depusă la dispoziția Comitetului de către Reg. 10 Dorobanți... lei 290.

Total: 2 273 lei.

Din această sumă nu s'a cheltuit nimic, întrucât toate cheltuielile au fost suportate de D-l C. Manoliu, președintele Comitetului"[73].

Având în vedere puținele fonduri colectate, prefectul făcea, la data de 5 noiembrie 1937, o nouă intervenție pe lângă Ministerul Muncii pentru prelungirea termenului colectei cu încă un an, având în vedere faptul că *„locuitorii județului au promis ajutorul lor în urma convingerilor ce li s-au făcut de către organizatori*"[74].

La data de 17 noiembrie 1937[75], Prefectura intră în posesia autorizației Ministerului Muncii, prin care termenul stabilit pentru colectă fusese prelungit până la 15 martie 1938, dar numai pentru listele de subscripție rămase necompletate. Rezultatul primit de la Minister a fost comunicat președintelui Comitetului din Muncelu la 22 noiembrie[76].

Comitetul s-a preocupat, în afara acțiunii de strângere de fonduri pentru monument și de comemorarea eroinei. Prin Adresa din 22 noiembrie 1938, președintele activ al Comitetului din satul Muncelu, Constantin Manoliu, informa prefectul că *„În ziua de 27 curent, urmând a se oficia parastasul Eroinei Ecaterina Teodoroiu la satul muncelul, unde neprihănita fecioară a luptat vitejește și unde și-a dat și obștescul sfârșit, cu distinsă onoare vă rugăm, dacă binevoiți, a ne cinsti cu prezența D-voastre, binevoind a cunoaște că ar fi un puternic stimulent pentru populație și o vie mulțumire sufletească pentru comitet.*

Totodată respectuos ne permitem a vă ruga să binevoiți a dispoza ca și autoritățile din comunele Străoani de sus, jos și Crucea de sus să ia parte la

---

[72] *Ibidem*, f. 29.
[73] *Ibidem*, f. 115.
[74] *Ibidem*, f. 114.
[75] *Ibidem*, f. 121.
[76] *Ibidem*, f. 123.

slujba care se va oficia de un sobor de preoți la orele 10 în biserica Sf. Mihail din numitul sat"[77].

Prefectul de Putna, colonelul Ion Arbore, a transmis, la 26 noiembrie, pretorului Plasei Mărășești următoarele: *„Vă rugăm să luați măsuri ca toate autoritățile din comunele Străoane de sus, jos și acel oraș, să participe la parastasul ce se va oficia ptr. Ecaterina Teodoroiu în satul Muncelu, în ziua de 27 curent, din inițiativa Comitetului pentru ridicarea monumentului Ecaterinei Teodoroiu"*[78].

Cu toate eforturile depuse, Comitetul de inițiativă de la Muncelu, nu a reușit să strângă toate fondurile necesare pentru a putea demara lucrările de ridicare a monumentului. Prin Adresa din 4 mai 1938, Comitetul amintea prefectului că trecuseră patru ani de la înființarea sa, dar *„din diferite împrejurări nu s'au putut distribui toate listele deși sunt în număr de 150 și care sunt vizate de Onorata Prefectură a județului Putna"*[79]. Se solicita Prefecturii să restituie cele șase liste pe care aceasta le primise la 16 noiembrie 1937. În cazul în care se reușise distribuirea acestor liste în județ, atunci să se trimită sumele strânse prin listele respective, ținând cont de faptul că termenul de circulație expirase de mult.

Se menționa și faptul că Primăria Comunei Țifești alocase din bugetul comunei suma de 1 000 de lei pentru sprijinirea Comitetului în ridicarea monumentului[80].

Nici până în anul 1940 nu se reușise plasarea tuturor listelor și nici nu au început lucrările pentru înălțarea monumentului.

O inițiativă interesantă a avut Inspectoratul Silvic din Focșani. Printr-o Adresă înaintată Prefecturii în aprilie 1940, a propus realizarea unui *„Monument viu"*, propunere însoțită și de o schiță și de explicațiile următoare:

„1) Toți pueții prevăzuți a se planta de speciile de molid, stejar, tue, ulm de samară, se găsește la pepinierele, aparținând serviciului Județean Silvic Putna.

2) Dl. inginer Dan Stelian, va pune în mod gratuit acești pueți la cererea autorităților însărcinați cu înfăptuirea acestui monument.

3) Înainte de a începe plantarea, vă rugăm să dispuneți ca terenul să fie împrejmuit cu material lemnos...

4) Îndată ce lucrările de mai sus vor fi terminate, să se anunțe acest Inspectorat pentru a proceda imediat la plantare.

5) Odată cu aceasta, cu onoare vă rugăm să binevoiți a interveni pe lângă Pref. Gorj, ca să ni se comunice adresa rudelor eroinei cum și o fotografie dacă au – a acestei cercetașe eroice.

---

[77] *Ibidem*, dosar nr. 129/1938, f. 465.
[78] *Ibidem*, f. 465-466.
[79] *Ibidem*, dosar nr. 134/1938, f. 364.
[80] *Ibidem*.

6) Serviciul tehnic al județului va scoate mai multe copii după alăturata schiță"[81].

Pentru protecția acestui „*Monument Viu*" trebuia realizată o împrejmuire care necesita material lemnos. În acest sens, Pretura Plasei Mărășești se adresa, la 1 aprilie 1940, Prefecturii Județului Putna, cu rugămintea de a interveni pe lângă Ocolul Silvic ca „*să ni se dea dela Ocolul Silvic din pădurea Varnița următorul material necesar unei împrejmuiri de protecția plantației.*

110 țăruși de stejar a 2,50 m. lungime.

156 lețuri de plop a 5-6 m. lungime.

Această împrejmuire este necesar a se face de urgență, neputând face plantația fiind expus încălcărei cu vitele" [82].

Transportul materialelor necesare împrejmuirii trebuia să se facă cu ajutorul locuitorilor din comună. Se mai solicitau și 300 de puieți de brazi și de molid pentru a se realiza o plantare ornamentală a terenului stabilit pentru monument[83]. Puieții de stejar trebuiau procurați de la Panciu.

Adresa către Prefectură a fost însoțită de o schiță a terenului cu viitoarea amenajare[84].

Prefectul a înaintat spre aprobare această Adresă la Casa Autonomă a Pădurilor Statului (C.A.P.S.) – București, la data de 3 aprilie 1940[85]. În același timp, s-au trimis adrese la Inspectoratul Silvic Județean pentru procurarea puieților și la Ocolul Silvic din Soveja pentru materialul lemnos necesar împrejmuirii[86]. Cei de la Soveja erau rugați ca să pună la dispoziția Comitetului din comuna Străoane de Sus materialul lemnos de care aveau nevoie pentru a îngrădi terenul[87].

Pentru a intra în posesia locației rudelor Ecaterinei Teodoroiu, precum și a unei fotografii, Prefectura Putna s-a adresat Poliției din Tg. Jiu, la 13 aprilie 1940[88], specificând că această fotografie este necesară pentru realizarea monumentului eroinei de la Muncelu.

Pe de altă parte, Comitetul însărcinat cu realizarea monumentului a trimis la Societatea „*Cultul Eroilor*", la 18 aprilie 1940, o Adresă prin care se solicita un model de monument din albumul pe care Societatea îl deținea și în care se aflau schițe de monumente avizate de către Ministerul Culturii și Artelor. În această Adresă se specifica că: „*În urma celor stabilite în convorbirea avută cu D-vstră, am onoare a vă aduce la cunoștință că vizitând atelierele Dvs. am găsit*

---

[81] *Ibidem*, dosar nr. 96/1940, f. 5-5 verso.
[82] *Ibidem*, f. 1.
[83] *Ibidem*.
[84] *Ibidem*, f. 6.
[85] *Ibidem*, f. 2.
[86] *Ibidem*, f. 7.
[87] *Ibidem*, f. 9.
[88] *Ibidem*, f. 8.

confecționată Troița de piatră Model Nr. 1 (pag. 6 din albumul Dvs.) pentru a fi instalată pe locul unde a încetat din viață Eroina Ecaterina Teodoroiu.

Față de permisiunea ce a-ți binevoit a ne face că acest monument va fi donat de Dvs. cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se trimită planul acestei troițe pentru a putea începe de urgență construirea soclului pe care va fi așezată"[89].

La 11 mai 1940, Prefectura a intrat în posesia planului troiței executat de către arhitectul Florin Stănculescu în anul 1939[90] și trimis de către Societatea *„Cultul Eroilor"*, care specifica *„troița în chestiune nu este din piatră ci din beton armat și Ministerul Culturii și Artelor nu permite ridicarea de monumente din astfel de material.*

În acest sens există I.D. nr. 4 250, publicat în Mon. Oficial nr. 293 din 16.XII.1938.

Dacă Dvs. puteți obține aprobarea relativă, Societatea poate expedia monumentul oricând – comunicați și inscripția ce doriți a fi gravată pe monument cum și stația C.F.R. unde să o trimitem"[91].

Atât Comitetul, cât și Prefectura s-au preocupat în continuare de realizarea *„Monumentului viu"* de la Străoane, așa cum rezultă dintr-o altă Adresă a Preturii Plasei Mărășești, din 18 septembrie 1940, în care propunea: *„ca șoseaua județeană Tișița-Panciu-Soveja care o plantăm anul acesta cu pueți de nuci de la Muncelu, pe punctul Monument «Ecat. Teodoroiu» și până la 6 km. Spre Tișița dela monumentul Victoriei până la Bătinești să fie continuată plantarea de către comunele Bătinești și Făurei"*[92].

Pentru materialul lemnos necesar împrejmuirii, Ocolul Silvic din Soveja și-a dat acordul, anunțând Comitetul, printr-o Adresă, că acesta poate fi achiziționat contra cost de la cantonul din Varnița[93]. Se făcea precizarea că materialul putea fi cumpărat *„la preț de regie, numai să se prezinte un delegat cu suma necesară la Cantonul Varnița la Brig. Popa Zainea care va emite bonul de vânzare"*[94].

Direcția V Regională Silvică din București informa Prefectura Putna, la 24 iunie 1940, că materialul lemnos necesar împrejmuirii nu putea fi livrat decât contra cost[95].

Lipsa fondurilor bănești a fost principala cauză pentru care cele două inițiative să nu fie materializate. În acei ani se făceau mari eforturi financiare pentru a se finaliza lucrările de la Mausoleele Mărăști, Mărășești și Focșani Sud,

---

[89] *Ibidem*, f. 11.
[90] *Ibidem*, f. 14.
[91] *Ibidem*, f. 13.
[92] *Ibidem*, f. 16.
[93] *Ibidem*, f. 10.
[94] *Ibidem*, f. 3.
[95] *Ibidem*, f. 4.

aflate în diferite stadii de construcție. La acestea s-a adăugat și declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial care a condus la sistarea lucrărilor la toate monumentele din țară. De abia în anul 1972, s-a reușit să se înalțe monumentul închinat Ecaterinei Teodoroiu.

El se înfățișează ca o coloană paralelipipedică, înaltă de șase metri, realizată din beton, surmontată de un postament prismatic, amplasat la rândul său pe o platformă din beton, de plan dreptunghiular. Aproximativ la jumătatea coloanei a fost montat un basorelief de formă dreptunghiulară, ce o înfățișează pe eroină bust, din profil, sub care s-a aplicat o placă de marmură albă pe care se poate citi inscripția: *„Pe aceste locuri a căzut eroic în luptele pentru apărarea patriei la 22 august 1917 sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu"*.

Autorul basoreliefului și-a pus semnătura în dreapta, jos, pe basorelief: *„Octav Iliescu, 1972"*.

Monumentul a fost amplasat în mijlocul unei platforme pietruite, în trepte, protejată pe trei din laturi de un zid din piatră de râu[96].

Monumentul Ecaterinei Teodoroiu (Muncelu, comuna Străoane)

Mormântul Ecaterinei Teodoroiu de la **Glodu** *„a fost cinstit de elevi, oameni tineri și bătrâni, în special în luna august, când erau așezate flori pe mormântul ei. Din satul Muncelu, în fiecare vară venea numitul Făcăoară Gheorghe și aprindea lumânări pe mormânt, iar din florile de pădure, făcea coroniță punând-o pe cruce"*[97].

---

[96] Lelia Pavel, *Monumentele Ecaterinei Teodoroiu din județul Vrancea*, în *Cronica Vrancei*, vol. XII, coordonator: Horia Dumitrescu, Focșani, Editura Pallas, 2011, p. 350-351.

[97] Constantin Marafet, Nicu Mazere, Dumitru Pricop, Felix Lazăr, *op. cit.*, 2007, p. 76.

Aici, la 4 decembrie 1936, s-a constituit un Comitet care își propusese ridicarea pe acest loc a unui monument. Din el făceau parte *„Subs. D.R. Russu Pretorul Plășii Mărășești, Jud. Putna, Grigore Balanca, Petrachi Grigoraș, Eugen Drilea, Const. Codița, și Lazăr Vrabie, Primarii ai Comunelor Mănăstioara, Fitionești, Străoane de Sus, Moviliția și Diocheți, Gheorghe Dumitrașcu, Neculai Gafton Învățători din Comuna Mănăstioara, Neculai Trandafir Învățător în comuna Moviliția, Gheorghe Lazăr Învățător în comuna Diocheți, Ioan Crișan Învățător în comuna Străoane de Sus, și preot C-tin Bacalu Parohul Bisericei Muncelu, Plut. Major Traciuc Teodor Șeful Secției Păunești, Plut. Major D. Dolea Șeful Secției Jandarmi Crucea de Sus și sergent Instructor Mândricel Gheorghe Șeful Post Jand. Mănăstioara, ne-am constituit astăzi data de mai sus într-un Comitet pentru ridicarea unei cruci comemorative pe locul Valea Glodului Com. Fitionești, unde a fost mormântul vremelnic al Eroinei Ecaterina Teodoroiu răpusă de inamic în luptele de la Muncelu-Putna.*

Desemnăm ca Președinte de onoare pe D-nul Prefect al Jud. Putna, iar ca Președinte activ pe domnul Pretor al Plășii Mărășești D.R. Russu.

Comitetul are însărcinarea de a strânge fonduri prin donații ori ce alte mijloace pentru ridicarea crucei comemorative și a îngriji de efectuarea lucrărilor"[98].

Procesul-verbal încheiat cu ocazia înființării Comitetului a fost anexat Adresei înaintate prefectului de către pretorul Plasei Zăbrăuți, prin care își exprima dorința de a înălța o cruce eroinei:

„Domnule Prefect,

Locul unde a fost mormântul vremelnic al Eroinei Ecaterina Teodoroiu «Valea Glodului», comuna Fitionești, nefiind simbolizat cu nici o cruce, deși deseori ni se cere a-l arăta numeroșilor vizitatori-excursioniști, au luat inițiativa, împreună cu primarii, notarii, preoții, învățătorii și șefii de secții și posturi depe valea Zăbrăuțului, de a ridica o cruce (troiță) de piatră, cu un grilaj de fier în beton, pe fostul mormânt al acestei eroine. Crucea urmează a fi inaugurată în luna martie.

Comitetul v'a desemnat pe Dv. Președinte de onoare, rugându-vă să binevoiți a-i face deosebită cinste de a accepta, fiind aceasta un puternic stimulent și imbold pentru ducerea la bun sfârșit și neîntârziat a acestei inițiative"[99].

Inițiativa colectivă nu s-a realizat și, în anul 1939, patru tineri din Fitionești, absolvenți ai Școlii de Meserii din Panciu-Mitică Popa, Mitică Grigore, Graur D. Ion și Chiper C. Gheorghe – au construit o cruce cu grilaj de lemn, frumos lucrate. Crucea a rezistat până în 1964, când Grigore Popa a construit o nouă cruce de stejar, cu inscripția *„Viteazul Sublocotenent Ecaterina Teodoroiu"*[100].

---

[98] S.J.A.N.Vn., fond Prefectura Județului Putna, dosar nr. 123/1936, f. 4.

[99] *Ibidem*, dosar nr. 122/1937, f. 3.

[100] Constantin Marafet, Nicu Mazere, Dumitru Pricop, Felix Lazăr, *op. cit.*, p. 76.

În anul 1983, din inițiativa a trei localnici: Pătrășcanu Gheorghe, Graur Constantin și Lazăr Mircea – toți foste cadre medicale – s-a ridicat alături un monument din beton, care a fost inaugurat duminică, 30 octombrie *„orele 10 într-o frumoasă zi de toamnă, prin participarea multor cetățeni, copii și elevi, printr-o manifestare plină de emoție și de aducere aminte a unor clipe grele pentru poporul nostru"*[101].

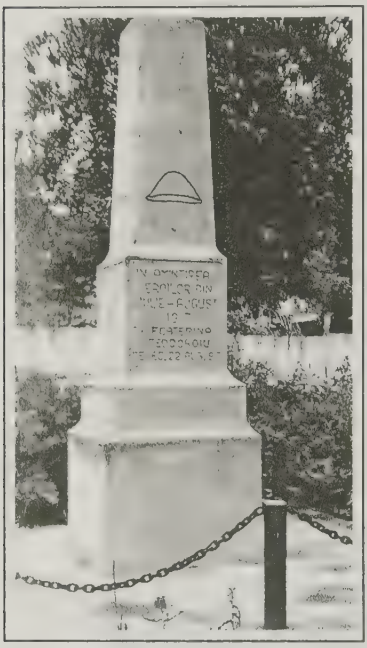

Monumentul se constituie dintr-un postament în trei trepte și o coloană paralelipipedică, surmontată pe cea de a treia treaptă, având înălțimea de 2,75 metri. La baza coloanei, pe toate cele patru laturi s-a redat în relief casca militară purtată de ostașii români în Războiul Întregirii[102].

Pe fațada sudică s-a săpat în beton inscripția prin care cel ce trece pe lângă monument este invitat să-i cinstească pe eroi: *„Călătorule, cu tot ce este mai frumos cinstește eroii"*. Pe latura estică a postamentului se menționează că monumentul s-a înălțat *„În amintirea eroilor din iulie-august 1917. Slt. Ecaterina Teodoroiu. Deced. 22 Aug. 1917"*.

„Lângă mormântul eroinei a fost îngropat cpt. D. Morjan mort 21 Aug. 1917" ne informează cea de a treia inscripție.

Execuția monumentului a fost încredințată unor meșteri locali ce și-au lăsat amprenta pe monument: *„Lucrat în septembrie 1983 de Pătrășcanu Gh. și Graur C-tin"*, de fapt cei doi fiind – alături de Lazăr Mircea – și ctitorii acestui monument.

În jurul monumentului s-a turnat o placă din beton în care s-au încastrat piloni din fier, legați între ei cu lanțuri, constituind protecția acestuia[103].

În Parcul de Onoare de la Mausoleul Mărășești se află amplasate zece busturi reprezentând comandanți militari și eroi din Primul Război Mondial: general Eremia Grigorescu, general Gheorghe Mărdărescu, general Ion Dragalina, general Constantin Cristescu, general Henri Cihoski, general Henri Mathias Berthelot, mareșal Alexandru Averescu și mareșal Constantin Prezan. Lor li se adaugă căpitan Grigore Ignat și sublocotenent Ecaterina Teodoroiu.

---

[101] *Ibidem*, p. 75-76.
[102] Lelia Pavel, *op. cit.*, p. 340.
[103] *Ibidem*, p. 341.

Lucrarea realizată în 1994 este opera sculptorului Florin Musta, autor și al busturilor generalilor Eremia Grigorescu și Gheorghe Mălărescu și al mareșalului Alexandru Averescu.

Studiul, în dimensiunea și esența lui, întregit cu imaginea Eroinei de la Jiu, dăltuită în duritatea pietrei și bronzului ca expresie a perenității, s-a zămislit din atât de realul simțământ al datoriei și menirii cercetătorului de a-și îndrepta fascicolul său de lumină, al conștiinței, al apartenenței la un trecut zbuciumat și eroic care i-au îndreptat pașii spre dezvăluirea și argumentarea unui adevăr care ne însoțește existența în veacul veacurilor: indestructibila legătură între trecut, prezent și viitor.

Printr-o străfulgerare a gândului, parcurgându-ne existența și curgerea prin timp, de la rădăcinile istoriei până la vlăstarele prezentului, două imagini ni se alătură cu stăruință: imaginea **Coloanei infinite a eroismului și recunoștinței**, în care regăsim, ca trepte, toate monumentele închinate *„Eroinei de la Jiu"* și **Coloana infinită**, brâncușiană, tot de la Târgu Jiu, coloana – simbol a netăgăduitei dăinuiri a Neamului Românesc.

ISTORICUL CORPULUI VOLUNTARILOR ROMÂNI ARDELENI ŞI BUCOVINENI DIN RUSIA PREZENTAT ÎN „MEMORIUL" COLONELULUI PIETRARU I. CONSTANTIN

Cornel Ţucă

România, conform deciziei politico-militare proprii, nu a intrat în luptă din primele zile ale declanşării operaţiunilor Primului război mondial, vara anului 1914. Conducerea politică şi militară a României a adoptat, în Consiliul de Coroană de la 3 august 1914, o poziţie de „neutralitate armată". În perioada următoare s-a desfăşurat o vie activitate diplomatică între Bucureşti şi capitalele marilor puteri europene aflate în conflict. Fiecare din cele două blocuri beligerante, Antanta şi Puterile Centrale, au căutat prin ofertele de alianţă făcute să atragă România în tabăra proprie. Dar, oprimarea naţională, culturală şi religioasă a zdrobitoarei majorităţi a românilor din Transilvania, indiferent de ofertele Puterilor centrale, nu putea înclina decizia guvernului de la Bucureşti decât într-o singură direcţie. Astfel că, 4/17 august 1916 a fost ziua în care s-a semnat la Bucureşti „Tratatul de alianţă între România, de o parte, şi Franţa, Marea Britanie, Rusia şi Italia, pe de altă parte". În acesta s-a stipulat, printre condiţiile intrării României în război, satisfacerea dezideratului unirii acesteia cu celelalte teritorii locuite de românii din Austro-Ungaria. Etapa următoare a constat în intrarea armatei române în Transilvania. Începutul victorios al ofensivei române din august-septembrie 1916, urmat de dramaticele lupte de apărare duse până în iarna anului 1917, pierderea a circa două treimi din teritoriu şi stabilirea frontului în Moldova sunt rezultatul cunoscut al acelor dramatice zile.

Înainte de intrarea României în luptă şi mai ales după aceea istorică dată, trebuie semnalată atitudinea populaţiei române din provinciile Austro-Ungariei. Într-o covârşitoare majoritate, aceasta s-a manifestat constant în favoarea dezmembrării imperiului şi alipirea teritoriilor locuite de ea cu România. Fie că au trecut munţii, fie că au dezertat din armata austro-ungară şi au cerut apoi să lupte ca voluntari în armata română sau armatele aliate, fie că au rămas la vetrele lor, manifestând şi luptând în condiţii şi mai vitrege, românii din Imperiul habsburgic au avut un ţel de neclintit: *UNIREA*. Dorinţa românilor din armata austro-ungară, prizonieri în lagărele din Rusia, de a lupta ca voluntari în armata română a implicat desfăşurarea unei activităţi diplomatice intense între România şi Rusia. Înfiinţarea unităţilor de voluntari români pe teritoriul Rusiei a fost rezultatul multor întrevederi diplomatice şi a unei munci tenace şi constante din partea celor implicaţi direct în transpunerea în viaţă a acestui proiect.

O ilustrare a acelor eforturi, autentică, plină de trăirile şi freamătul epocii, de intenţiile, acţiunile, perspectivele, împlinirile şi neîmplinirile acestui

grandios proiect este reflectată într-un documentul identificat la Serviciul istoric al armatei, în fondul de arhivă: Marele Stat Major, Secția studii istorice, „Arhivă în original", dosarul nr. 11, filele 52-66. Documentul cuprinzând respectiva ilustrare este intitulat: *„Memoriu asupra organizării și funcționării în Rusia a unui corp de voluntari români ca și a unui serviciu pentru prizonierii de origine română"*.

Documentul a fost întocmit, pentru Marele Stat Major român, de către colonelul (rezervă) Pietraru Gh. Constantin, cel care a *„fost șef de stat major al Corpului voluntarilor români și șef al Serviciului prizonierilor români în Rusia"*, înregistrat sub nr. 49/1918 și datat: *„Iași. 2 aprilie 1918"*. Documentul a fost redactat în urma deciziei impuse statului român, după preliminariile discuțiilor de la Buftea (23 februarie/5 martie 1918) cu reprezentanții Puterilor Centrale, de desființare a Corpului de voluntari români ardeleni și bucovineni. În continuare, după actualizarea tacită a grafiei și unor erori evidente de redactare, prezint acest document de sinteză. Paragrafele care nu au legătură directă cu tema generală a memoriului le-am eliminat, marcând acest loc prin semnul: /.../.

De asemenea, specific următoarele particularități ale documentului: fila de titlu, precum și numele, prenumele și funcția autorului, locul și data redactării memoriului (consemnate pe ultima filă) sunt scrise de mână. Memoriul propriu-zis este redactat la mașina de scris și are un număr de 14 file (27 de pagini).

„MEMORIU ASUPRA ORGAZĂREI ȘI FUNCȚIONĂREI ÎN RUSIA A UNUI CORP DE VOLUNTARI ROMÂNI CA ȘI A UNUI SERVICIU PENTRU PRIZONIERII DE ORIGINE ROMÂNĂ

I. CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI

Prin ordinul Ministerului de Răsboiu cu nr. 1 191 din 23 februarie 1917 am fost însărcinat să recrutez și să organizez în Rusia, sub direcțiunea superioară a dlui. General Coandă, un corp de voluntari format din prizonierii de origine română din Austro-Ungaria. Această organizare trebuia s-o fac pe bazele stabilite de Marele Stat Major, Partea Sedentară, prin un proiect de organizare.

/.../. La 1 martie m-am prezentat dlui. General Coandă la Moghilev, pe Nipru, unde era Marele Cartier General rus. Am sosit astfel tocmai în timpul când a izbucnit marea revoluție rusă. Nefiind posibil să plec la Petrograd, pentru a obține voia de recrutare și organizare a Corpului de voluntari români, am fost trimis de dl. general Coandă la Kiev, pentru a cerceta oare cari știri alarmante ce primise Ministerul de Răsboiu român cu privire la starea de spirit a prizonierilor de origine română (ofițeri și soldați), în număr de o mie cinci sute de oameni, care se găseau adunați în lagărul de la Darnița, lângă Kiev, în vederea trimeterii lor în armata română. Acest număr de 1 500 oameni este tot

ceea ce obținuse ministrul nostru la Petrograd, prin intervenția ce făcuse pe lângă guvernul rus. Ei se găseau adunați în Darnița din lunile noiembrie și decembrie 1916, după intrarea României în război.

În timp de două zile am cercetat pe ofițeri și soldați și, pe toți, i-am găsit animați de cele mai înalte sentimente de iubire și devotament pentru România. Erau numai nerăbdători să ajungă pe teritoriul român, pentru a lua parte alături de armata română la lupta comună de liberare de sub jug străin și de alipire la țara românească. Pentru a le da o primă satisfacție și a potoli nerăbdarea lor, le-am dat spre semnare un formular de angajament făcut de acord cu dl. general Coandă și pe bazele stabilite prin proiectul de organizare mai sus citat. În urmă, am plecat la Moghilev și de acolo, după noi instrucțiuni luate de la dl. general Coandă, m-am dus la Petrograd spre a obține de la guvernul rus voia de a recruta și a organiza Corpul de voluntari români.

Prin dl. Diamandi, ministrul nostru la Petrograd, am introdus la 18/31 martie 1917 un proiect sumar asupra organizării Corpului de voluntari români /.../. În trăsături generale el cuprindea, în primul rând, formarea unor comisiuni mixte ruso-române pentru a merge în toată Rusia și a proceda la recrutarea de voluntari români printre prizonierii de origine română din armata austro-ungară și, apoi, alegerea unui câmp de concentrare unde acești voluntari urmau să fie echipați, hrăniți și cuartiruiți de armata rusă; armați de noi cu puști franceze, din cele trimese armatei române, și instruiți de ofițerii români.

Deși la început primul guvern rusesc arătase bună voință și părea a aproba crearea acestui corp de voluntari români, din cauza nu destulei stăruințe din partea dlui. Diamandi, ministrul nostru la Petrograd, nu am putut obține autorizarea necesară, deși eu stăruiam continuu la Marele Stat Major rus. În cele din urmă, văzând această nesfârșită amânare, am rugat pe dl. general Coandă ca să intervie și dsa. Intervenirea s-a făcut și răspuns am căpătat în 24 ore (la 5 aprilie 1917 /.../), însă era mai mult un refuz deghizat. În urmă, venind la Petrograd dl. Ion I. Brătianu, primul-ministru al României, am supus și Domniei Sale această chestiune.

În urma intervenirei Domniei Sale personale, fostul ministru de război rus, dl. Gucikov, a primit să ni se dea un număr de 30 000 voluntari. Era numai o promisiune verbală, rămânând ca prin Marele Stat Major rus să mi să dea autorizarea în scris.

Au urmat noi și repetate interveniri ale mele pe lângă Marele Stat Major rus, însoțite și de intervenția, cam târzie, a dlui. Ministru Diamandi pe lângă noul șef de stat major rus, dl. general Romanowski. Cum însă timpul era foarte înaintat și cum se pregătea în curând o ofensivă comună ruso-română pe frontul de est, dl. general Prezan, șeful de Stat Major al armatei române, care se afla la Petrograd împreună cu dl. prim-ministru, mi-a dat ordin verbal ca să nu mai formez un câmp de concentrare în Rusia, ci numai să adun pe voluntari,

să-i echipez, și, apoi, să-i trimit în țară, unde urma să li se completeze instrucția militară română.

Cu toate stăruințele mele, dl. general Romanowski, șeful de stat major rus, nu a voit să-mi dea la început decât un număr de 5 000 voluntari, pe care trebuia să-i recrutez, deocamdată, numai din Circumscripția militară Moscova. Cu greu am reușit ca să scot din acest număr pe acei 1 500 ofițeri și soldați aflați la Darnița.

În ziua de 12 martie am obținut această voie, iar a doua zi am plecat la Marele Cartier General rus pentru a încunoștința pe dl. general Coandă despre rezultatul obținut și a cere d-sale trimiterea cât mai repede a comisiunilor. În ziua de 15 mai dl. general Coandă, în urma rapoartelor mele nr. 14 și 15, a cerut din țară să se trimită de urgență la Kiev: bani, șapte comisiuni și 2 ofițeri de intendență pentru serviciile de casierie și de echipament ale Corpului voluntarilor români. În ziua de 16 mai am sosit la Kiev, iar în ziua de 18 mai am fost la Darnița, unde am dat aconturi ofițerilor și am luat măsuri pentru echiparea lor.

În acest timp, din cauza întârzierii nespus de mare pentru obținerea autorizației de la Petrograd, ofițerii se găseau în o foarte critică situație materială, iar autoritățile militare din Kiev luaseră măsuri ca să fie mutați la Jittomir, din cauză că proprietari caselor de la Darnița (o stațiune de vară în pădure) numai voiau cu nici un preț să-i ție mai departe.

Prin greutăți foarte mari, dar cu energia și munca a câtorva din ofițerii voluntari, am reușit să obținem de la autoritățile municipale din Kiev, să ni se dea pentru lunile de vară ca local de ședere al ofițerilor Gimnaziul de fete din Kiev, str. Pokrowskaia nr. 4. Soldații se găseau în condițiuni mult mai bune, deoarece în urma intervenirii mele pe lângă autoritățile militare ruse, ei fuseseră dați la lucru în diferite întreprinderi. Astfel ei căpătau plată, mâncare și locuință mai bună și scăpau de inacțiunea atât de dăunătoare unei sănătoase stări morale.

Imediat după aceea, am făcut demersuri pentru echiparea ofițerilor și soldaților și anume: pentru ofițeri cumpărând din depozitele ruse materiale de echipament, iar pentru soldați cerând din depozite echipamente complete ca și pentru soldații ruși, cu deosebire de capele, care urmau să se facă în forma românească. Cu toate greutățile (datorite în primul rând lipsei de bani) am instalat ateliere de croitorie și cizmărie pentru echiparea ofițerilor, ca și o popotă pentru hrănirea lor. Astfel, am reușit să pornesc în țară, în ziua de 3 iunie 1917, primul eșalon format din 110 ofițeri și 1 200 subofițeri și soldați.

Acest eșalon a fost pornit sub comanda maiorului Aldescu Sebastian, din armata română, și a ajuns în Iași în ziua de 7 iunie. Aici li s-a făcut o primire grandioasă și în mijlocul unui entuziasm de nedescris s-a făcut înfrățirea românilor din România cu acei din Transilvania, Banat și Bucovina, jurând că vor lucra cu toții din răsputeri pentru unirea la un loc a tuturor românilor. Restul de ofițeri (circa 150) au fost păstrați la Kiev, pentru a servi la încadrarea

diferitelor eşaloane de voluntari, care urmau să se adune. Comisiunile formate dintr-un ofiţer român şi un propagandist, luat dintre civilii refugiaţi, au sosit la Kiev în ziua de 18 iunie 1917. Luând şi din ofiţerii voluntari aflaţi la Kiev, am constituit astfel comisiunile:

Comisiunea I: lt. colonel Popovici Petre*, preot Imbroane Avram, sblt. Cimponeru Gheorghe**.

Comisiunea a II-a: maior Protopopescu Victor, sblt. Voicu Niţescu, sblt. Câmpeanu Simeon.

Comisiunea a III-a: maior Plesnilă Gheorghe, vicar Popa Iacob, sblt. Cucu Ilie.

Comisiunea a IV-a: maior Calotescu Romulus, preot Proca Constantin, sblt. Nedelcu Neculaie (înlocuit în urmă prin sblt. Pescaru Ariton).

Comisiunea a V-a: maior Verulescu Constantin, profesor Iorgu Toma Gh., sblt. Emil Deciu.

COMISIUNEA a VI-a: maior Gheorghiu Petre, sblt. Branişte Victor, sblt. Lugojan Filaret.

Protopopul Valeriu Florian a fost reţinut la Kiev, pentru a fi trimis în lagărele de prizonieri din jurul Kievului.

Deoarece Marele Stat Major rus, din o vădită rea voinţă, nu a permis să recrutăm pe cei cinci mii voluntari decât din Circumscripţia militară Moscova, a trebuit să mergem acolo cu toate şase comisiuni. În ziua de 20 iunie 1917 am plecat la Moscova, unde am ajuns în ziua de 22 iunie. Am luat înţelegere, cu comandantul Circumscripţiei militare Moscova, ca să se stabilească următoarele centre de adunare şi echipare a voluntarilor: Viazniki, Eletz, Bachmut şi Iusofka, iar din Moscova să se trimită în aceste puncte, în proporţii anume stabilite, cinci mii echipamente complete, ca pentru soldaţii ruşi, având numai capele în forma românească. Pentru primirea acestor echipamente am dat delegaţii unei comisiuni compusă din: maior Aldescu Sebastian, administrator căpitan Pohrib Ştefan, şi locotenent voluntar David Gheorghe. Cele şase comisiuni au fost astfel repartizate: Comisia I: la Bachmut, Comisia a II-a: la Iusofka (în regiunea de sud a Circumscripţiei militare Moscova, /unde/ după datele comandamentului rus se găseau foarte mulţi prizonieri de origine română), Comisiunile 3 şi 4: la Borisoglewsk, Comisiunile 5 şi 6: la Eletz, iar o subcomisie la Viazniki.

În urma insistenţelor comandamentului Circumscripţiei militare Moscova, am primit ca, la început, cele şase comisiuni ale noastre să aştepte la punctele de concentrare mai sus arătate pe voluntarii români care ar veni în urma ordinelor telegrafice date de acel comandament. Aşteptarea a fost însă zadarnică, căci cu toată bunăvoinţa arătată de Comandamentul superior din Moscova (cel puţin în aparenţă) voluntarii nu soseau pentru motive ce voi arăta

---

* Locotenent-colonel.

** Sublocotenent.

mai la vale. Atunci, comisiunile, conform ordinului ce aveau de la mine, au plecat fiecare în regiunea sa căutând să viziteze fiecare lagăr de prizonieri unde se aflau români de origine și să ia cu ei pe acei care ar fi voit să se înscrie ca voluntari.

De la data de 26 iunie până la 22 august 1917, în Circumscripția militară Moscova nu s-au adunat decât 600 voluntari la Eletz*, 650 voluntari la Bachmut și 250 voluntari la Iusofka.

În tot acest timp comisiunile mi-au făcut mai multe rapoarte /.../ arătând greutățile ce întâmpinau cu recrutarea voluntarilor. Între cauzele principale mi se citau:

1) Reaua voință manifestată, a foarte multor autorități militare și civile locale, pentru angajarea voluntarilor români.

2) Opoziția foarte mare la această recrutare din partea proprietarilor de moșii sau patroni de fabrici, pe unde erau dați la lucru românii. Acolo unde autoritățile locale aveau bunăvoință, pentru a sprijini acțiunea comisiunilor noastre, se loveau de imposibilitatea unei acțiuni de constrângere a proprietarilor sau patronilor din cauza stării anarhice provocată de revoluția rusească.

3) Amenințările de tot felul ce se făceau prizonierilor de origine română, care voiau să intre voluntari, din partea camarazilor lor prizonieri austro-ungari.

4) Amenințări și greutăți de tot felul ce se făceau acestor prizonieri de origine română din partea soldaților ruși prinși deja de nebunia anarhică și dorința de pace cu orice preț.

5) Teama acestor prizonieri de origine română despre un rezultat final /ne/favorabil al războiului din cauza stării anarhice din Rusia.

6) Insuficienta pregătire sufletească pentru sacrificii, pe altarul unității naționale, din partea multora dintre prizonierii de origine română.

Văzând slabele rezultate ce dădea recrutarea de soldați, prin mai multe rapoarte către ataşatul nostru militar la Petrograd, către dl. general Coandă, ca și către Marele Stat Major, Partea Sedentară /.../ am cerut să se intervină cu toată stăruința ca să obținem de la Marele Stat Major rus următoarele:

1) Să se permită recrutarea voluntarilor, în același timp, din toată Rusia.

2) Toți acești voluntari să fie îndreptați numai la Kiev, unde, pin îngrijirile mele, aveam tot ce trebuie pentru cazarmarea, echiparea și alimentarea lor.

3) Să se dea ordine severe tuturor autorităților locale ca să dea un concurs efectiv comisiunilor române pentru recrutare de voluntari.

---

* Din cauză că până la data de 19 iulie nu se adunaseră la Viasniki decât 14 voluntari, prin ordinul telegrafic cu nr. 219 am suprimat acest câmp de concentrare și i-am trimis pe toți la Eletz. Tot la Eletz trebuiau să se concentreze și voluntarii adunați la Borisoglewsk.

4) Să se dea ordin acestor autorități ca, pe toți prizonierii austrieci și unguri, care ar amenința pe voluntarii români, să-i mute în alte regiuni și să fie pedepsiți.

5) Să se ia măsuri ca, în diferitele fabrici unde se găsesc voluntari, ei să fie puși la un loc cu prizonierii de origine slavă (cehi, poloni, sârbi) și separați de ceilalți prizonieri ai Puterilor centrale.

6) Treptat, treptat, toți prizonierii de origine română din Rusia, din Europa și cea din Asia, să fie trimiși la lucru numai în câteva guvernământe (7-8) dintre Kiev și sudul Rusiei. În modul acesta, pe de o parte, acțiunea comisiunilor de recrutare de voluntari și aceea a conferențiarilor șefi ar fi fost ușurată și mai eficace, iar, pe de alta, prizonierii de origină română, cari nu ar fi voit să intre ca voluntari, ar fi avut o îngrijire mai bună din partea proprietarilor și a patronilor, tocmai din cauza acțiunii eficace a agenților noștri.

7) Să ni se dea voie a trimite ofițerii recrutori, din ai noștri, și în zona armatelor de Vest și Sud-Vest, în special în centrele unde se concentrau noii prizonieri făcuți pe front, pentru a cerceta pe acei prizonieri și ai dirija după indicațiile noastre în anumite regiuni (sudul Rusiei).

Locotenentul Vasu, șeful Biroului ardelean de la Serviciul prizonierilor români, s-a înapoiat din Petrograd la 3 august cu unele aprobări, care nu satisfăceau nici nevoile recrutării de voluntari, nici pe acelea ale Serviciului prizonierilor români. De aceea, prin telegrama cu nr. 315 din 4 august către atașatul militar îi ceream să obțină autorizații în sensul adresei mele cu nr. 203 din 16 iulie 1917.

Ca să nu se piardă timpul, însă, date fiind greutățile de transport în Rusia și distanțele de străbătut, am luat măsuri ca la 10 august comisiunile 4, 5 și 6 să plece în Circumscripția Omsk din Siberia, iar mai târziu, la 30 august, comisiunile 1 și 2 să plece în Circumscripția Cazan, pentru a face recrutarea de voluntari. La aceste comisiuni (compuse numai din români, întrucât de la început am avut toate greutățile de a ni se atașa și câte un ofițer rus și atunci fără rezultat apreciabil) am atașat și pe conferențiarii șefi ai regiunilor respective, dându-le îndatorirea de a face în același timp operă de educație națională a prizonierilor, precum și de a recruta voluntari. Tocmai la 22 august am primit telegrama cu nr. 742 21 august /.../ a dlui. lt. col. Palade, prin care ne anunța despre ordinele date în toată Rusia de către Marele Stat Major rus pentru a permite recrutarea a 30 000 voluntari români în cel mai scurt timp posibil, având ca punct unic de concentrare orașul Kiev. Tot atunci s-a dat ordin ca să se atașeze pe lângă Corpul voluntarilor români un general rus, dl. general Larionof, spre a ne ajuta în toate operațiunile necesare funcționării acestui corp.

Aș putea zice că, numai de la data de 21 august, când s-au trimis ordine telegrafice în toată Rusia, Marele Stat Major rus s-a hotărât să dea un sprijin eficace recrutării de voluntari români. În fața acestei noi situații, trebuia ca și

eu, cu mijloacele ce aveam la îndemână, să înmulțesc comisiunile pentru adunarea de voluntari.

Până aci lucrasem cu comisiunile întrunite, ele trebuind să se transporte în întregul lor prin diferite mari centre, unde s-ar aduna numeroși prizonieri de origină română ca să le vorbească. Rezultatele au fost foarte slabe pentru următoarele motive:

1) Autoritățile locale nu luau măsuri serioase ca prizonierii de origină română să fie înștiințați la timp de orașul unde trebuiau să se întrunească și de data la care trebuiau să vină.

2) Proprietarii sau patronii reținеau cu sila pe toți acei care voiau să intre ca voluntari și trimiteau, ca să aibă aparența de a se conforma ordinelor date, pe cei mai refractari, care spuneau comisiunilor că românii nu vor să se angajeze ca voluntari, că de ce îi poartă pe drumuri, că ei sunt foarte mulțumiți în Rusia etc.

3) Distanțele, adesea, erau foarte mari și, pe alocuri, fără drum de fier, așa că oamenii trebuiau să piardă și mult timp și să cheltuiască bani ca să se ducă la punctele de concentrare.

4) O foarte mare parte a prizonierilor nu aveau destulă pregătire sufletească ca să facă sacrificiul voluntariatului cu toate riscurile lui, mai ales în starea de anarhie în care se găsea Rusia.

Așa fiind, am schimbat sistemul și am hotărât ca delegații noștri să se transporte unde se găsesc câțiva prizonieri de origină română, să se intereseze de soarta lor, să angajeze pe cei care voiau să intre ca voluntari și, apoi, să-i trimită pe grupe mici la Kiev. Pentru un asemenea sistem nu mai era nevoie ca comisiunile să lucreze întrunite, pe de o parte fiindcă nu aveam destule comisiuni ca să le împart în același timp în toată Rusia, de Europa și Asia, iar pe de alta fiindcă deplasările numeroase și foarte dese, ori cu trăsurile, a unei întregi comisiuni ar fi costat prea mulți bani. Am luat măsuri atunci ca, în diferite regiuni ale Rusiei, de Europa ca și de Asia, să trimit câte un ofițer însoțit de 2-4 subcomisiuni formate dintr-un subofițer și un soldat. Aceste subcomisiuni, sub direcțiunea ofițerului șef, aveau să meargă în toate punctele regiunii unde se semnalau câțiva români, iar ofițerul avea să dirijeze lucrările lor și, la rândul lui, să viziteze mai ales centrele mai mari, unde se găseau adunați mai mulți români. Tot el trimitea apoi la Kiev pe voluntarii adunați de el și de subcomisiuni.

Astfel, am împănat Rusia cu o rețea de subcomisiuni, care trebuiau să viziteze în scurt timp toate regiunile. Dându-le și conferențiarilor șefi îndatorirea de a recruta voluntari, am împărțit teritoriul Rusiei astfel:

Comisia I, compusă din: lt. col. Popovici Petre, preot Imbrone Avram și sblt. Cimponeru Gheorghe, la care s-a atașat și conferențiarul șef sblt. Balint avea să viziteze partea de nord a Circumscripției militare Cazan, constând din guberniile: Cazan, Viatka, Perm, Ufa, Simbirsk și parte din gubernia Orenburg.

Comisiunea a II-a, compusă din: maior Protopopescu Victor, sblt. Voicu Niţescu şi sblt. Câmpeanu Simeon, la care s-a ataşat şi conferenţiarul şef lt. O. Vasu avea să viziteze partea de sud a Circumscripţiei Cazan şi anume guberniile: parte din gubernia Orenburg, Penza, Samara şi Astrahan.

Comisia a III-a, compusă din: maior Plesnilă Gh., vicar Popa Iocob şi sblt. Cucu Ilie, rămânea în centrul Circumscripţiei militare Moscova, cu punct principal de concentrare Eletz. În partea de nord a Circumscripţiei militare Moscova se găseau doi conferenţiari şefi: sblt. Guiu, având ca centru de reşedinţă Vladimir, şi sblt. Boca, având ca centru de reşedinţă Tambov. În partea de sud a Circumscripţiei militare Moscova se găsea conferenţiarul şef lt. Milovan Valeriu.

Comisiunea a IV-a compusă din: maior Calotescu Romulus, preot Proca Constantin, sblt. Pescaru Ariton.

Comisiunea a V-a compusă din: maior Verulescu Constantin, profesor Iorgu Toma G. şi sblt. Emil Deciu.

Comisiunea a VI-a compusă din: maior Gheorghiu Petre, sblt. Branişte Victor şi sblt. Lugojan Filaret. La aceste trei comisiuni s-au ataşat şi trei conferenţiari şefi: sblt. Simeon Gocan, sblt. Iuga Gavrilă şi sblt. Onişca Gheorghe. Toţi aceştia aveau să cerceteze întreaga Circumscripţie militară Omsk, repartizându-şi regiunile potrivit cu înţelegerea ce urmau să aibă cu comandantul circumscripţiei.

Comisiunea a VII-a, compusă din: protopop Florian Valeriu, sblt. Popp Ion şi sblt. Căciulă Matei avea să cerceteze Circumscripţia militară Odessa.

În ţinutul cazacilor de Don, trimisesem pe conferenţiarul şef lt. Rogu Ioan.

În Circumscripţia militară a Petrogradului, trimisesem pe sblt. Moldovan Aurel.

În Circumscripţia militară Kiev, trimiteam direct subcomisiuni, care rămâneau sub direcţiunea mea şi a birourilor.

Rămâneau, astfel, (din lipsă de ofiţeri disponibili) ca să se cerceteze: Turchestanul, Circumscripţia militară Irkutzk şi Caucazul. În Turkestan am trimis, la data de 5 octombrie 1917, Comisia a IV-a, dimpreună cu conferenţiarul şef sblt. Baltariu Ion. În Circumscripţia Irkutzk am trimis, la data de 2 decembrie 1917, comisiunile 5 şi 6, după ce au terminat cercetarea Circumscripţiei militarea Omsk. În Caucaz am trimis, la data de 29 decembrie 1917, pe lt. Petricone şi sblt. Voina Ion, trimişi din ţară în ultimul moment.

Pentru ca acţiunea acestor subcomisiuni să fie mai eficace, am cerut la Petrograd ca să mi se arate, printr-o adresă directă către mine, conţinutul ordinelor date de Marele Stat Major rus pentru recrutarea voluntarilor români. Această adresă am primit-o la data de 1 septembrie 1917. Am scos, în copii numeroase, această adresă şi am trimis-o la toţi ofiţerii din Rusia pentru ca s-o dea la subcomisiuni; în vedere de a o prezenta autorităţilor respective acolo unde se duceau ca să viziteze pe prizonierii de origine română.

Paralel cu acțiunea de recrutare de voluntari, am lucrat la Kiev pentru a pregăti încazarmarea lor, hrana și echiparea lor, astfel ca, în timpul cel mai scurt, după sosirea voluntarilor să-i pot echipa și porni în țară pe eșaloane de circa un batalion.

Operațiune foarte dificilă din cauza stării de anarhie în care se găsea Rusia, ca și de mersul greoi al autorităților ruse. Secundat foarte bine de adjutantul corpului, lt. Ispravnic Gh., care cunoștea bine limba rusească și se introducea cu ușurință peste tot, am reușit să obțin două barăci pentru voluntari, mijloace suficiente pentru hrana lor și să ni se dea echipamente pentru cei 30 000 voluntari care ar veni. Cum însă echipamentul nu se găsea numai în Kiev, ci risipit pe categorii în orașele: Poltava, Odessa, Jittomir, Beldicev am cerut și obținut în Kiev un local de magazie în care țineam în permanență circa 4 500 echipamente complete.

La început, adică după timpul necesar ca să producă efectul ordinelor date și a măsurilor luate de mine, lucrurile mergeau foarte bine, probă fiind desele transporturi de voluntari în țară (a se vedea mai jos). În urmă am primit ordinul telegrafic cu nr. 46 din 23 octombrie al dlui. gen. Coandă, ca să opresc pentru moment recrutarea voluntarilor. Am intervenit la dl. general Coandă, raport nr. 1 107 din 25 octombrie, ca să nu dau astfel de ordin, căci poate produce o mare deprimare în sufletele românilor, necunoscând cauza. Primind însă un al doilea ordin, cu nr. 23 539 din 14 noiembrie, de la Marele Stat Major român, Partea Sedentară, am dat și eu ordin în consecință la toți șefii subcomisiunilor.

În același timp, am luat măsuri ca să încarc un tren cu o parte din efectele militare și de iarnă și de vară și să le trimit în țară cu destinație la voluntarii români, dar cu intenția de-a aproviziona în parte și armata română. Acest tren, compus din 16 vagoane cu echipament, a plecat din Darnița la 19 decembrie 1917, sub conducerea sblt. Vaida, și a ajuns la Iași pe ziua de 3 ianuarie 1918, predând materialele conform ordinelor Direcției Echipamentului.

În timpul când eu luam aceste măsuri pentru recrutarea voluntarilor, evenimente grave care au sfărâmat Imperiul Rusesc se produceau peste tot, avându-și repercusiunea lor și în Kiev. În urma luptelor sângeroase din 26-30 octombrie 1917 din Petrograd și care au adus la cârma Rusiei regimul bolșevist, au urmat, în zilele de 29 octombrie – 2 noiembrie, lupte și în Kiev, date de o parte de trupele ucrainene unite cu bolșevicii, iar de alta de puținele trupe rămase credincioase fostului guvern central Kerenski. Ucrainenii au pus repede stăpânire pe Kiev și imediat au luat măsuri ca să se organizeze pe baza unei republici complet autonomă, rămânând ca numai pentru chestiunile externe să lucreze în comun cu celelalte regiuni ale Rusiei reunite în o confederațiune de republici.

Devenind ucrainenii stăpâni la Kiev și eu având mare nevoie de ei, mai ales în ceea ce privește alimentarea și echiparea voluntarilor, m-am pus imediat în legătură cu autoritățile lor și, de la început, am avut un foarte larg sprijin în tot

ceea ce am cerut. Așa se explică și faptul că am trimis în țară un tren cu echipamente și că am constituit în Kiev un depozit de circa 4 500 echipamente complete pentru voluntari. Tot grație bunei lor voințe mi s-a pus în mod gratuit la dispoziție un automobil pentru nevoile serviciului. Primind un ordin telegrafic de la dl. ministru de Răsboiu, am plecat din Kiev la Iași în ziua de 11 noiembrie. Aici am aflat că, lipsa de loc și greutatea de alimentare, a silit pe dl. ministru de Răsboiu să dea ordin de-a opri pentru moment recrutarea de voluntari. Înainte de a pleca am primit ordin verbal de la dl. ministru de răsboiu ca să reîncep recrutarea, dar să nu pornesc pe voluntari în Iași decât atunci când voi primi un ordin special. Reîntors la Kiev, prin ordinul telegrafic cu nr. 1 552 din 19 decembrie 1917, am comunicat tuturor agenților recrutori ca să reînceapă recrutarea și trimiterea la Kiev a voluntarilor.

Mișcarea bolșevică devenea însă din zi în zi mai anarhică și vrăjmașe oricărei intenții de-a continua lupta în contra Puterilor Centrale. Din cauza aceasta, după cât am aflat în urmă, la foarte mulți agenți recrutori nu li s-a transmis telegrama mea. De aceea a trebuit ca, fie prin telegrame cu conținut mascat, fie prin curier special, să înștiințez pe acești agenți ca să trimită din nou voluntari la Kiev. Evenimentele tragice din Rusia se precipită însă. Lupta dintre ucraineni și bolșevici, care în luna decembrie 1917 se dedea în guvernămâmtele laterale: Harcov, Poltava, Ekaterino Lav, Cernigov, spre est și Podolia și Volinia, spre vest; se apropie de Kiev.

Văzând această situațiune, am cerut dlui. general Coandă, care se afla tot în Kiev ca reprezentant al guvernului român pentru toate chestiunile militare ce le aveam în Ucraina, pe de o parte ca să obțină de la dl. ministru de război voia pentru mine ca să plec la Chișinău cu tot personalul și materialul, iar pe de alta să dirijez la Nowo-Cerkask pe Don pe toți ofițerii recrutori aflați în Rusia de Europa – dl. general Coandă mi-a dat aprobarea să dirijez pe ofițerii din Rusia de Europa la Nowo-Cerkask pe Don și a intervenit la Ministerul de Răsboiu român pentru mutarea Comandamentului Corpului voluntarilor români la Chișinău.

În executarea acestui ordin, prin telegrama nr. 14 din ianuarie 1918, am dat ordin ofițerilor recrutori din Rusia de Europa ca să se ducă la Nowo-Cercask pe Don. Nădăjduiam astfel ca până la noi evenimente să continuăm cu recrutarea voluntarilor în ținuturile cazacilor de Don, în Siberia și în Turkestan.

În acest sens, prin curier special, am dat ordin acestor ofițeri ca să trimită la Chișinău pe toți voluntarii care se vor mai angaja, fără a spune bolșevicilor, pe unde treceau, că merg ca voluntari. Din contră, ei trebuiau să spună că merg să-și caute de lucru. În vederea aceasta, prin Banca de stat din Kiev, am trimis la Nowo-Cercask: 59 000 ruble, la Irkutyk, în Siberia: 20 000 ruble, iar la Tașkent, în Turkestan: 10 000 ruble.

În ziua de 21 ianuarie 1918, dl. general Coandă îmi dă ordinul cu nr. 953 din 17 ianuarie 1918. Prin acest ordin, pe de-o parte mi se spune ca să plec cât mai repede la Chișinău, iar pe de alta să dau ordin detașamentelor de voluntari,

aflați la diferitele depozite ale armatei române în Ucraina, ca să lupte alături de armata ucraină în contra bolșevicilor. Am căutat să arăt dlui. general tot pericolul ce ar aduce pentru toți românii această intervenție armată în luptele interne ruse. Dsa. însă a menținut hotărârea ca să execut ordinul. Dându-mi seama de pericolul unui asemenea ordin, am oprit pentru moment executarea lui și am așteptat desfășurarea evenimentelor pe care le prevedeam. Pe de altă parte, nici de plecare la Chișinău nu mai putea fi vorba, întrucât toată linia ferată de la Șmerinka la Bender era în mâinile bolșevicilor, care pe de o parte luptau în Basarabia în contra trupelor române, iar pe de alta înaintau treptat în contra Kievului.

Cercul de foc strângându-se în jurul orașului, în ziua de 15 ianuarie 1918 au început chiar în oraș lupte între bolșevicii locali și Ucraineni. În primele zile, ale luării în stăpânire a orașului de către bolșevici, a urmat un adevărat masacru a tuturor acelora bănuiți că au ajutat pe ucraini. Își poate oricine închipui ce s-ar fi întâmplat cu noi dacă eu executam ordinul dlui. general Coandă. După socotelile publicate în jurnal, se pare că, astfel, au fost omorâți fără nici o judecată sau cercetare 5 000 persoane, din care 2 000 ofițeri.

Dacă noi, ofițerii și soldații, am scăpat nevătămați, nu tot așa a fost cu magazinul nostru de echipamente. Câteva zile în urmă, primind informații sigure că trupele ucraine se întorc cu ajutorul germanilor, și dat fiind că de mai bine de o lună de zile nu mai aveam nici o știre din țară, am dispus ca ofițerii și soldații voluntari aflați în Kiev să pornească în grupe mici, travestiți în uniformă de soldați ruși sau civili, și să pătrundă cum pot în Basarabia, unde vor primi noi ordine. Nu puteam să las în Kiev pe ofițerii și soldații voluntari, căci știam cât de grea este situația lor față de Puterile Centrale. Am dat ofițerilor câte un avans de 1 000 ruble fiecare, iar soldaților hrana în bani pe 15 zile, socotindu-le 1-2 ruble pe zi. Aceasta am făcut-o pe ziua de 7/20 februarie 1918. Eu rămăsesem în Kiev, încă pentru câteva zile, pentru ca să lichidez toate afacerile Corpului voluntarilor români și, apoi, îndată ce va fi posibil, să pornesc în țară cu toate dosarele și arhiva Corpului și Serviciului prizonierilor români.

În urmă, dl. general Coandă exprimându-și hotărârea nestrămutată de a pleca în țară, pentru a nu lăsa marile interese ale țării în Ucraina fără nici un apărător, am primit, să rămân în locul dsale. În acest sens mi s-a dat ordinul nr. 998 din 20 februarie 1918. Dl. general Coandă, primind în ultimul timp o telegramă, prin Comandamentul german din Kiev, că urmează a pleca la București pentru a lua parte la tratativele de pace de acolo, în ziua de 3 martie 1918 am pornit în țară, cu vagoanele destinate Misiunii Române în Ucraina, pe toți ofițerii și soldații români care se mai găseau acolo, ca și pe câțiva voluntari care riscaseră să rămână în Kiev, obținându-le în ultimul timp pașapoarte de basarabeni.

Rămânând la Kiev, am căutat în primul rând să aranjez toate chestiile pendinte ale Corpului voluntarilor români. Așa, am obținut un proces-verbal

semnat de autoritatea militară respectivă prin care se constată că magazia de echipamente ale soldaților voluntari români a fost complet devastată. Apoi, neputând vinde efectele rămase din magazia ofițerilor, le-am dat în păstrare unui avocat din Kiev, om cinstit și bine cunoscut mie personal, cu mandat de a le vinde pe cât posibil pe prețurile stabilite de mine. În urmă, pe măsură ce trupele ucrainene unite cu cele germane respingeau spre est pe bolșevici, am căutat să iau contact cu Odessa și celelalte centre unde aveam noi depozite. Tot astfel, încercam în fiecare zi a coresponda cu țara.

Putând cu mare greutate să vorbesc cu țara, la întrebarea ce-am făcut dacă trebuie să rămân mai departe în Ucraina pentru sprijinirea drepturilor și intereselor noastre sau să mă înapoiez în țară, am primit ordin de la dl. ministru de războiu (telegrama nr. 245 din 6 martie 1918) ca să lichidez totul și să intru în țară cu tot personalul. Ceea ce am și făcut, căci pe ziua de 11 martie eu, cu puținul personal ce mai aveam, am plecat în țară. Prezentându-mă dlui. ministru de războiu, mi-a făcut cunoscut că, din cauza evenimentelor, Corpul voluntarilor români este desființat și, ca atare, urmează să predau lucrările mele în regulă Serviciului Central, care, sub forma aceasta sau alta, va funcționa mai departe pentru regularea diferitelor chestiuni care privesc pe refugiații ardeleni și bucovineni.

II. SERVICIUL PRIZONIERILOR ROMÂNI ÎN RUSIA

În urma intervenției mele pe lângă dl. prim-ministru, Ion I. Brătianu, în care-i arătam că, alături de Corpul voluntarilor români, ar trebui să se înființeze în Rusia și un serviciu care să se ocupe cu chestia mai generală a tuturor prizonierilor de origine română în Rusia, în număr de peste 120 000 oameni, Dsa. a binevoit a aproba aceasta cu ocazia venirii mele în Iași, în luna iunie 1917. Acest serviciu a fost pus tot sub ordinele mele și, ca și Corpul voluntarilor români, intră direct sub ordinele Marelui Stat Major român, Partea Sedentară, unde se crease un birou special al ardelenilor și bucovinenilor. În urmă, am supus Marelui Stat Major român, Partea Sedentară, proiectul de organizare și buget al acestui serviciu. Prin ordinul nr. 10.346 din 15 iunie 1917, Marele Stat Major român, Partea Sedentară, a dat aprobarea sa.

Prin proiectul aprobat, urmăream să păstrăm legătura cu toți prizonierii de origine română aflați în Rusia, căutând în plin război să ținem nestins în inima lor focul sacru al iubirii neamului românesc și a căutării prin toate căile să facem unirea tuturor românilor într-un singur trup. Apoi, trebuia să le satisfacem diferitele lor cereri, precum: a le comunica știri din țară, a le trimite gazete și broșuri, a le da explicațiunile cerute la întrebările lor, a interveni la autoritățile ruse pentru satisfacerea dreptelor lor reclamațiuni. În sfârșit, urmăream crearea unui fond de ajutor pentru toți cei bolnavi sau în neputință de a munci.

Primind aprobarea de la Marele Stat Major român, Partea Sedentară, am luat imediate măsuri pentru funcționarea serviciului. Pe ziua de 15 iulie 1917, am

înființat la Kiev două birouri: Biroul ardelean și Biroul bucovinean sub direcțiunea lt. Vasu Octavian, cel dintâi* și a lt. Isopescu Emanoil, cel d-al doilea. Am trimis la Petrograd un proiect de organizare și de funcționare al acestui serviciu în Rusia și am cerut, prin atașatul nostru militar (adresa nr. 4 din iulie 1917), aprobarea lui. După câteva zile s-a înapoiat lt. Vasu cu niște aprobări care nu corespundeau de fel cererii mele. De aceea, imediat am dat atașatului nostru militar telegrama cu nr. 315 din 4 august 1917 pentru a mi se trimite aprobarea proiectului, așa cum l-am cerut. Pentru ca să nu se piardă însă timp mult și date fiind distanțele de drum în Rusia, ca și lipsa completă a oricărei organizări și administrații, am stabilit imediat instrucțiunile și ordinele pentru conferențiarii șefi. Pe ziua de 11 aug. 1917 am pornit:

- Lt. Milovan Valeriu, la Bachmut.
- În Circumscripția militară Moscova: lt. Boca Romulus la Tambov, sblt. Guiu Mihai la Vladimir, sblt. Iuga Gavril la Omsk.
- În Circumscripția militară Omsk: sblt. Onișka Gheorghe la Tiumen, sblt. Gocan Simeon la Tomsk.

Apoi, pe ziua de 30 august 1917, am trimes:

- Lt. Vasu Octavian, la Cazan.
- În Circumscripția militară Cazan: lt. Robu Ioan la Nowo-Cerkask, sblt. Balint Simeon la Celiabinsk.
- Iar în Turkestan, la Tașkent, am trimis pe sblt. Baltariu Ion.

Prin instrucțiunile și ordinele ce-am dat conferențiarilor șefi, ei aveau ca îndatoriri principale: a cerceta diferitele lagăre de prizonieri sau fabrici sau proprietari unde se găseau prizonieri de origine română; ai organiza sub un conducător; a le ține conferințe; a se interesa de soarta lor, căutând a se obține o îmbunătățire acolo unde era locul; a cere proprietarilor sau patronilor lor despărțirea românilor de nemți sau unguri; a le împărți broșuri și gazete etc.. În al doilea rând, a le vorbi despre însemnătatea momentelor actuale pentru neamul românesc și nevoia pentru el, ca acum ori niciodată să scuture jugul străin, pentru a se uni cu toți frații la un loc. Pentru aceasta trebuia ca și ei să contribuie la această unire, înscriindu-se ca voluntari pentru a lupta alături de armata română. Pentru a le înlesni demersurile pe lângă autoritățile ruse, le-am dat la toți în copii ordinele date de Marele Stat Major rus din Petrograd tuturor autorităților locale, ca să lase pe agenții români să viziteze pe prizonierii de origină română, să vorbească cu ei, să recruteze pe voluntari etc.

În acest timp, la Kiev, am organizat și distribuirea ziarului „România Mare", redactat de un comitet, sub directă dependență a Ministerului de Interne. Pentru economie și lipsă de frecări, luasem asupra serviciului nostru toată corespondența cu prizonierii și în ceea ce privește trimiterea ziarelor, abonamente, reclamații etc. Ceva mai târziu, obținând aprobarea de la dl. ministru de războiu (ordinul Marelui Stat Major român, Partea Sedentară, cu nr.

---

* Înlocuit cu Lt. Monțiu Emil.

20 628 din 14 octombrie 1917) de a constitui, prin subscripție publică printre români, un fond de ajutorare a celor bolnavi sau în neputință de a munci, precum și un ajutor de 25 000 lei, am dat ordine conferențiarilor șefi, ca și comisiunilor, cum să procedeze pentru ajutarea celor nevoiași. Serviciul prizonierilor români și-a îndeplinit destul de bine îndatorirea lui, căci, cu toate greutățile de tot felul cu care luptam în Rusia, cu lipsa de comunicații etc., Serviciul Central a primit în interval de șase luni, până în 15 ianuarie 1918, când de fapt s-a rupt legătura cu restul Rusiei, 3 500 scrisori de la prizonierii de origine română, rezolvându-le în cea mai mare parte. Am împărțit printre prizonieri ziarul săptămânal „România Mare", numeroase foi din ziarul „România" ce ni se trimetea din țară, ca și broșuri și cărți. Iar Serviciul Exterior, atât prin conferențiarii șefi, cât și prin comisiunile de recrutare, a vizitat mai toate centrele din Rusia unde se găseau prizonieri de origine română, le-a ținut conferințe, s-a interesat de soarta lor îmbunătățind-o în foarte multe locuri, a stăruit să-i separe de prizonierii nemți și unguri etc. Tot asemenea (după datele sosite până acum), s-au împărțit ajutoare în bani sau îmbrăcăminte pentru suma de 8 375 ruble. În urma arătărilor conferențiarilor șefi, ca și pe baza cunoștințelor mele personale, am cerut (după cum am spus mai sus la Corpul voluntarilor români) între altele ca, pe toți prizonierii de origine română să-i concentreze în 7-8 gubernii între Kiev și sudul Rusiei, trimițându-i la lucru în numeroasele fabrici și la proprietarii din aceste regiuni.

Dacă se executa această măsură, am fi obținut numeroase foloase și anume:

1) Am fi avut pe toți prizonierii de origine română concentrați în o regiune relativ mică și deci putință de a fi izolați de nemți și unguri, care urmau să ia locul lor în centrul, nordul și estul Rusiei.

2) Prizonierii fiind concentrați, acțiunea noastră de propagandă ar fi fost mult ușurată și mult mai eficace.

3) Ca atare și recrutarea de voluntari ar fi fost ușurată și ar fi luat mari proporții.

4) Cei care rămâneau la lucru în Rusia, ar fi fost asigurați de o bună plată și îngrijire, dată fiind putința unui control mai des din partea agenților noștri.

Aprobarea la această cerere a noastră am primi-o de la Petrograd, prin adresa cu nr. 1 008 din 1 octombrie 1917, de la dl. lt. col. Palada. Din nenorocire, pe de o parte încetineala cu care lucrau autoritățile rusești, iar pe de alta luptele bolșevice, care la sfârșitul lui octombrie s-au întins în toată Rusia, au împiedicat asemenea bună măsură să fie pusă în executare.

În urma luptelor din Kiev, prin hotărârea ce-am luat în ziua de 7/20 februarie 1918 de a desface Corpul voluntarilor români aflat în Kiev, am fixat ziua de 1/14 martie 1918 pentru lichidarea și a Serviciului prizonierilor români. Socotind restul timpului ca un minimum indispensabil pentru ca acest ordin să parvină și celorlalți conferențiari șefi aflați în Rusia, de Europa ca și cea din Asia. Pentru aceștia din urmă, am recurs la amabilitatea unui ofițer sârb care pleca în Siberia și pe care l-am rugat să transmită ordinul meu în scris la cel

puţin unul din ofiţerii aflaţi acolo. Pentru cei din Rusia de Europa, ca şi pentru cel din Turkestan, m-am servit de curieri din Corpul voluntarilor români, oameni îndrăzneţi, hotărâţi şi cunoscători ai limbii ruse.

III. ACREDITIVELE ACORDATE ŞI CHELTUIELILE FĂCUTE

Pentru organizarea şi funcţionarea celor două servicii, conduse de mine în Rusia, am primit prin Banca de Stat din Kiev următoarele acreditive:

- La 28 martie 1917,	primit ruble:	45 000	sau lei:	119 700
- La 11 aprilie 1917,	primit ruble:	18 000	sau lei:	47 880
- La 30 mai 1917,	primit ruble:	124 970	sau lei:	332 420,20
- La 15 iunie 1917,	primit ruble:	40 000	sau lei:	106 400
- La 4 iulie 1917,	primit ruble:	185 000	sau lei:	492 100
- La 17 august 1917,	primit ruble:	200 000	sau lei:	532 000
- La 24 septembrie 1917,	primit ruble:	400 000	sau lei:	1 064 000
- Primit numerar prin curier la Kiev:		200 000	sau lei:	532 000
- Idem, avans la plecarea din ţară		5 639,08	sau lei:	15 000
- Diferite primiri în corp,		2 527,71	sau lei:	6 723,73
Total	primit ruble:	1 221 136,79	sau lei:	3 248 223,93

Din această sumă, pe ziua de 31 martie 1918, aveam în casa corpului un rest de ruble: 95 804,51 sau lei 254 840. Rămân, bine înţeles, a se justifica întrebuinţarea sumelor cheltuite, ca şi acelea aflate încă prin diferitele bănci din Rusia, sucursale ale băncii de stat şi care nu au fost primite de ofiţerii noştri.

Lichidarea definitivă a tuturor acestor sume nu se va putea face decât la înapoierea tuturor ofiţerilor noştri rămaşi actualmente în Rusia. /.../. Aşa fiind, aş putea zice că acţiunea noastră de propagandă pentru recrutarea de voluntari, începută pe o scară foarte restrânsă la 25 iulie 1917, intră în plină activitate la 22 august 1917 şi se termină la 14 noiembrie 1917, când din ordinul dlui. ministru de războiu am oprit adunarea voluntarilor la Kiev.

În acest scurt timp, de 3½ luni sau mai bine zis de 2½ luni, au fost trimişi în ţară 374 ofiţeri şi 8261 soldaţi, iar în Rusia au rămas, la lucru în depozite sau la Kiev, gata de pornire în ţară încă 22 ofiţeri şi 1 460 soldaţi. În total, dar, am angajat în Rusia 396 ofiţeri şi 9 721 soldaţi din cifra de circa 120 000 prizonieri de origine română (după cum dă statistica Marelui Stat Major rus), adică o proporţie de 8,43%.

Este un rezultat foarte satisfăcător şi de care ţara şi neamul românesc trebuie să fie mândri. Cu mijloace foarte reduse (am întrebuinţat numai circa 35 ofiţeri şi 130 subofiţeri şi soldaţi recrutori), în un timp foarte scurt (3½ luni), pe timpuri aşa de grele în Rusia, noi am adunat un total de 10 117 voluntari, adică o proporţie de 8,43%, pe când celelalte naţionalităţi, care luptau pentru aceleaşi aspiraţiuni, deşi intrate de mult timp în război, au dat rezultate mai slabe. /.../

Toate acestea arată că, punând în cumpănă diferitele elemente (timp, bani, greutăți de învins, cifra totală a prizonierilor), noi suntem în fruntea tuturor și chiar la o bună distanță de toți.

Aceasta, desigur, se datorește, în primul rând, sentimentului puternic național care este în inima tuturor fraților noștri din Transilvania, Banat și Bucovina și voinței lor nestrămutate de-a se uni cu România.

Se datorește, în al doilea rând, sforțăreii tuturor agenților noștri de propagandă, ca și măsurilor luate pentru organizarea propagandei, adunarea și echiparea voluntarilor.

Din punct de vedere moral, am obținut astfel rezultate admirabile, căci manifestarea aceasta puternică a fraților noștri de dincolo de Carpați a arătat tuturor marilor noștri aliați că lupta României, pentru a se uni cu țările locuite de românii de dincolo de Carpați, nu era o luptă de anexiune, care se hotărăște de cabinete și diplomație sprijinită pe forța armată, cât mai ales voința puternic manifestată a unor frați, despărțiți prin vitregia vremurilor și răutatea vecinilor, de a se uni la un loc, cu toate greutățile prin care vor trece. Este aci o puternică manifestare a dreptului la viață liberă națională, care a fost văzută și judecată la justa ei valoare nu numai de ruși, dar încă și mai ales de numeroșii reprezentanți aflați în Rusia din partea aliaților noștri: francezi, italieni, belgieni, sârbi, cehi, poloni. Ori care ar fi greutățile actuale, datorite unor împrejurări absolut neprevăzute, cauza noastră dreaptă stă astfel bine în picioare în fața lumii civilizate și desigur, mai de vreme sau mai târziu, va primi rezolvarea cuvenită.

Din acest punct de vedere, recrutarea voluntarilor noștri tocmai în momentele de puternică zguduire prin care trecea Rusia și a principiului proclamat de revoluția rusă de „Samoopredelenie" (dreptul popoarelor de a hotărî singure de soarta lor) a fost un mare succes pentru noi și ne-a asigurat în viitor împlinirea dreptelor noastre revendicări.

Tot așa de puternică a fost și acțiunea noastră de legătură între statul român și toți acei prizonieri risipiți prin toată Rusia. Este destul să reamintesc cifra de 3 500 scrisori ce s-au primit la Serviciul Central din toate colțurile Rusiei și aceasta cu greutatea unei poște foarte neregulate, a luptelor de tot felul, prin urmare a atâtor pierderi de corespondență.

Acțiunea prinsese bune rădăcini și toți frații noștri vedeau cum statul român este un bun părinte, care se interesează de soarta lor și ajută cu tot ce poate, pentru a le ușura traiul prin imensitățile Rusiei și în durerile unei pribegii așa de îndelungate.

Și pe această cale, care trebuia să fie urmată prin o declarație scrisă a tuturor acelora care, dacă nu puteau veni ca voluntari, înțelegeau totuși să scuture jugul Austro-Ungar și să se unească cu România.

Și pe această cale, prin urmare, pregătisem în Rusia o atmosferă plină de frumoase speranțe pentru ziua de mâine.

Aquila drapelelor române cu durere își strânge aripile, nu pentru a adormi, dar pentru a se reculege și a le deschide apoi cu mai multă putere, zburând până la așa înălțimi, în azurul cerului, încât să acopere pe toți ai ei și să sperie pe toți vrăjmașii de mâine ai Neamului Românesc".

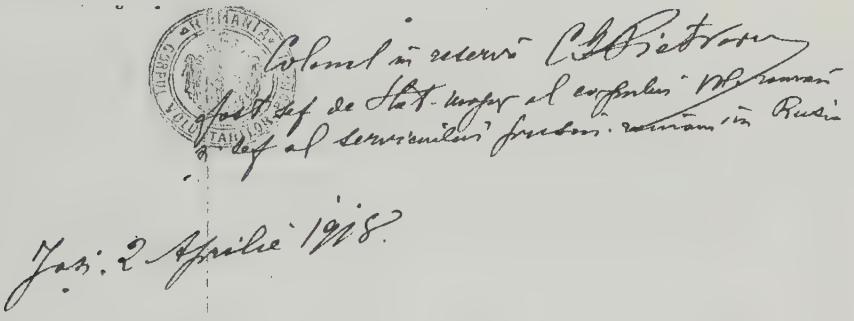

CLARIFICĂRI IDEOLOGICE ŞI NAŢIONALE LA SOCIALIŞTII ROMÂNI DIN UNGARIA, TRANSILVANIA ŞI BANAT ÎN TOAMNA-IARNA ANILOR 1918-1919

Gabriel Moisa

În toamna şi iarna anilor 1918-1919 socialiştii români au avut atitudine diferită faţă de revoluţia bolşevică din Ungaria. O parte a acestora s-a raliat evenimentului încadrându-se inclusiv ca membrii combatanţi pe frontul luptei revoluţionare. În această categorie se regăsesc mai ales cei care au fost surprinşi de derularea evenimentelor în Ungaria. Ceilalţi socialişti români, mai ales cei din Transilvania, nu au agreat mişcarea bolşevică, fiind adepţii ideilor socialiste de factură democratică.

Alt lucru care i-a deosebit esenţial a fost faptul că primii s-au împotrivit unirii Transilvaniei cu România, dorind o Transilvanie în cadrele unui stat maghiar comunist, în spiritul ideilor internaţionalismului proletar, în timp ce ceilalţi au fost susţinătorii unirii Transilvaniei cu România. Mai mult, aceştia din urmă s-au numărat printre membrii Consiliilor Naţionale Române din Transilvania şi a Consiliului Dirigent, numărându-se printre cei mai de seamă fruntaşi politici români ardeleni militanţi pentru unire. Au fost însă şi socialişti din actualul spaţiu românesc, mai ales bănăţeni, care s-au manifestat împotriva unirii. Ei erau însă prea puţini şi slab organizaţi pentru a putea influenţa hotărârea finală[1].

Datorită diferenţelor de opinii fundamentale legate în special în problema naţională, dintre socialiştii români şi cei unguri, acestora din urmă adăugânduli-se o mână de cetăţeni români din Vechiul Regat care trăiau prin Budapesta şi Ungaria[2], după proclamarea republicii lui Karoly Mihályi social-democraţia din Transilvania s-a separat de cea din Ungaria[3]. Cu toate acestea, puternica propagandă bolşevică din Transilvania, mai ales în părţile sale vestice, a avut drept consecinţă rătăcirea vremelnică a unor socialişti originari din Transilvania, rezidenţi în Ungaria. Folosiţi pe post de marionete, ei au promovat în Transilvania interesele bolşevismului maghiar[4].

În noiembrie 1918, în condiţiile destrămării monarhiei austro-ungare şi a testa poziţia socialiştilor unguri vizavi de linia care trebuia urmată, Comitetul

---

[1] K. Hitchins, *The Rumanian Socialists and the Hungarian Soviet Republic*, în *Revolution and Perspective. Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, Berkeley, London, University of California Press, 1971, p. 110.

[2] „Adevărul", an XIV, nr. 51, 23 dec. 1918 – 5 ian. 1919, p. 3.

[3] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Bihor (în continuare, se va cita: A.N.D.J.Bh.), *Colecţia de documente*, dosar nr. 209, f. 1.

[4] Florea Tănăsescu, *Varianta bolşevică a revizionismului ungar 1918-1919*, în „Arhivele totalitarismului", an III, nr. 1, 1995, p. 5.

Central al Partidului Social Democrat Român a trimis trei delegați, I. Flueraș, I. Mihuț și T. Albani, reprezentanți ai grupului Iosif Jumanca – Ioan Flueraș, să se întâlnească cu cei doi miniștrii socialiști din noul guvern Karoly Mihályi, Ernest Garany și Kunfy Szigmond. Acest lucru era cu atât mai imperios necesar a fi lămurit cu cât Transilvania se pregătea de unirea cu România.

Participant la întâlnire, Tiron Albani povestește 30 de ani mai târziu, într-o scrisoare adresată lui Ioan Isaiu[5] la Oradea, amănunte legate de derularea acestei întâlniri și motivele care au dus la separarea definitivă a socialiștilor români din Transilvania de tovarășii lor din Ungaria[6]. Tiron Albani scria lui Ioan Isaiu că socialiștii unguri au tratat cu indiferență și de sus pe colegii veniți din Transilvania spunându-le că trebuie să fie alături de revoluția proletară în vederea păstrării Ungariei mari[7].

Acest lucru li s-a părut de neacceptat, fiind, spunea Tiron Albani, una dintre cauzele esențiale care a condus la separarea de *tovarășii* maghiari. În opinia autorului scrisorii socialiștii români considerau, la acel moment, că în prim plan era, totuși, emanciparea națională și crearea unui stat național român În plus Tiron Albani susținea, în scrisoarea din 1950, că masele din Transilvania nu ar fi putut trece atunci la revoluția socialistă pentru că nu erau pregătite[8].

În aceste condiții, socialiștii transilvăneni s-au apropiat definitiv de național-români pentru a concura la realizarea unirii. Socialiștii maghiari nici nu concepeau ca Transilvania să nu facă parte din statul maghiar iar părerea *„tovarășilor maghiari (...) care au fost induși în eroare de către istoricii maghiari spunând că românii din Transilvania s-ar fi furișat printre Carpați din Valahia"*[9] a deranjat foarte tare și a determinat pe socialiștii transilvăneni să se rupă de aspirațiile celor unguri.

Cum calea socialiștilor români transilvăneni s-a separat de a *tovarășilor* maghiari, la sfatul unor socialiști unguri s-a convocat un așa zis Congres al Internaționaliștilor români din Budapesta[10]. Liderii *„internaționaliștilor"* români trebuiau să se erijeze și în reprezentanți ai muncitorilor și țăranilor din Transilvania în condițiile în care grupul Jumanca – Flueraș a refuzat să meargă alături de socialiștii maghiari. Urma a se constitui chiar și o organizație politică oficială. Cu toate că și-au luat și un nume: Facțiunea Socialistă Internațională Română din Transilvania, Banat și Ungaria, au editat un ziar, „Glasul poporului", activitatea lor a fost limitată în mare măsură la Budapesta și Ungaria. Asupra românilor această organizație a avut foarte puțină influență.

---

[5] ***Ion Isaiu,*** jurist și diplomat, viceconsul al României la ***Oradea*** în perioada 1940-1944.
[6] A.N.D.J.Bh., *Colecția de documente*, dosar nr. 209, f. 1-6.
[7] *Ibidem*, f. 4.
[8] *Ibidem*, f. 5.
[9] *Ibidem*, f. 1.
[10] „Adevărul", an XIV, nr. 51, 23 dec. 1918 – 5 ian. 1919, p. 3.

Totuși, în Oradea și Bihor, câteva elemente ale acestei organizații internaționaliste nou create, au reușit să experimenteze pentru scurtă durată o revoluție bolșevică.

În zilele de 31 decembrie 1918 și 1 ianuarie 1919 s-au desfășurat la Budapesta lucrările congresului Facțiunii Socialiste Internaționale Române din Transilvania, Banat și Ungaria. La conducerea lucrărilor au fost desemnați de către Iacob Crețulescu (se pare că a fost principalul organizator al acestui Congres) următorii: Traian Novac din Timișoara, Grigore Gogu din Viena, Ion G. Dobrescu din Budapesta, Sașa Demian din Arad și Ilie Cărăbuș din Budapesta. Printre participanți se mai regăseau următorii: Lobonț, Munteanu, Kagan, Athanasiu, Ștrengar, Kornstein[11].

În a doua zi a lucrărilor Congresului s-a propus excluderea din mișcarea socialistă românească a grupului Jumanca – Flueraș. Noua mișcare urma să reprezinte din acel moment adevărata mișcare socialistă românească. Motivul excluderii era cât se poate de serios în concepția celor adunați în noaptea de Revelion la Budapesta: la 1 Decembrie 1918 votaseră unirea Transilvaniei cu România. Flueraș și Jumanca erau astfel acuzați că nu vor binele poporului din moment ce au votat unirea cu statul *burghezo-imperialist* român. *Binele poporului* putea fi obținut numai în cadrele Ungariei proletare din care și Transilvania trebuie să facă parte.

Rezoluția Congresului protesta, de asemenea, contra hotărârii de la Alba Iulia întrucât decizia nu ar fi fost luată de adevărații delegați ai poporului, ci de *„clica ciocoilor burghezi din Ardeal"*[12]. În consecință, grupul Jumanca – Flueraș, raliindu-se deciziei de la Alba Iulia, a trădat socialismul internațional. În final, delegații la congres au considerat că românii din Ungaria, Transilvania și Banat trebuie să-și alcătuiască un stat federal independent sovietic și să lupte pentru dezrobirea clasei muncitoare numai prin lupta de clasă unită cu muncitorimea internațională[13].

De la bun început Facțiunea Socialistă Internațională Română a avut o existență destul de firavă. În Ungaria mai activa un grup comunist românesc organizat încă dinainte de 1918. Acesta era elementul cel mai radical din mișcarea socialistă română și cei mai înfocați partizani ai Republicii Sovietice Ungare. Conducătorii proaspetei Facțiuni înființate pe 1 ianuarie 1919 erau, cu foarte puține excepții, persoane fără importanță în mișcarea socialistă românească și au sfârșit în câteva luni prin a fuziona cu grupul comuniștilor români din Ungaria, mult mai consistent[14]. Mulți dintre comuniști fuseseră

---

[11] Florea Tănăsescu, *op. cit.*, p. 73-74.

[12] *Ibidem*, p. 76.

[13] *Ibidem*.

[14] K. Hitchins, *The Rumanian Socialists and the Hungarian Soviet Republic*, în *Revolution and Perspectives. Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, Berkeley, London, University Press of California, 1971, p. 127-128.

înainte membrii ai mișcării social-democrate. În timpul războiului majoritatea au fost înrolați în armata austro-ungară. Rămași în prizonieratul rusesc, apoi sovietic, internați în lagăre unii dintre aceștia au devenit sub influența evenimentelor de acolo, comuniști convinși și foarte încrezători în revoluția mondială[15]. Istoricul american Keith Hitchins, cercetând într-o anumită perioadă a apropierii sale de istoria românilor această chestiune, consideră că o mare influență asupra grupului comunist român l-a avut și colaborarea cu social-democrații unguri în mai multe orașe din Rusia de Est și Sud în primăvara anului 1918. Aceștia au creat chiar organizații comune. Cea mai importantă dintre acestea a fost grupul maghiaro-român al *Partidului Muncitoresc Social-Democrat Internațional* din Omsk. Până în mai 1918 acesta ar fi avut un număr de 3 200 de membrii.

Socialiștii radicali români aflați din motive de prizonierat în Rusia în anii 1917-1918 mai aveau și alte organizații proprii. Între acestea s-au remarcat îndeosebi *Partidul Țărănesc Revoluționar Român*, înființat la Moscova în ianuarie 1918 de către mai mulți transilvăneni, prizonieri ai armatei ruse. După ce au fost instruiți special într-o școală politică înființată la Moscova și prin coloanele oficiosului partidului intitulat „Foaia țăranului", aceștia trebuiau să facă propagandă bolșevică în lagărele cu prizonieri români din armata austro-ungară astfel încât la întoarcerea acasă să contribuie la declanșarea revoluției mondiale[16].

După încheierea păcii de la Brest-Litovsk cei mai mulți prizonieri au început să se întoarcă acasă unde au găsit un teren extrem de propice exprimării ideilor bolșevice. Cei mai mulți dintre țăranii prizonieri s-au întors însă la casele lor neînțelegând practic foarte mult din ideologia comunistă. Au fost însă și cazuri inverse. Partidul Comunist Ungar, creat la 24 noiembrie 1918, a încercat să organizeze sub tutela sa mai multe secții comuniste pe naționalități, alcătuite la început exclusiv din foștii prizonieri. Ei trebuiau să devină aripa dură a grupului comunist.

În cazul românilor acest lucru s-a reușit la 26 decembrie 1918, la Budapesta, unde un mic grup de activiști s-au constituit în *Grupul Comunist Român din Budapesta*. Acesta și-a închegat și un program în 10 puncte, care amintea prin limbaj și intenții de manifestele comuniste rusești și maghiare[17]. Pe scurt, acesta prevedea: confiscarea tuturor terenurilor și inventarului agricol din proprietatea bisericii și a moșierilor mari și mijlocii, precum și a tuturor băncilor, fabricilor, minelor și a altor industrii care, din acel moment, urmau a fi administrate de țărani și muncitori, separarea bisericii de stat, dezarmarea

---

[15] Idem, *The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917-1918*, în „Slavic Review", XXVII, 2, 1968, p. 278-281.

[16] Idem, *Socialiștii români și Republica Sovietică Ungară*, în idem, *Mit și realitate în istoriografia românească*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 199.

[17] *Ibidem*, p. 200.

armatei regulate, a jandarmeriei și poliției, transferul puterii de stat către sfaturile muncitorilor, soldaților și țăranilor și instaurarea imediată a dictaturii proletariatului[18]. Scurtă vreme au scos și un ziar al grupului comunist intitulat „Steagul Roșu".

Proclamarea Republicii Sovietice Ungare la 21 martie 1919 a stârnit și printre comuniștii români din Budapesta și Ungaria un mare entuziasm. La 23 martie 1919 toate grupurile comuniste românești au fuzionat într-o singură organizație intitulată Partidul Socialist Român din Ungaria. Acesta a salutat realizarea comuniștilor unguri și s-a solidarizat cu revoluția acestora participând activ la multe acțiuni revoluționare[19]. Noua organizație comunistă a scos chiar și o foaie intitulată „Revoluția socială"[20].

În fruntea acesteia s-au găsit Costică Athanasiu, Henri Kagan, un apropiat al lui Béla Kun, Iacob Crețulescu, Ana Crețulescu, George Avramescu, I. Silvășan, cel care avea responsabilitatea asigurării legăturii dintre grupul comunist român și guvernul Comisarilor poporului din Budapesta. În numărul său din 1 aprilie 1919, ziarul „Revoluția socială" lansa un amplu apel muncitorilor pentru înrolarea în armata roșie internațională[21]. S-au organizat centre de recrutare pentru românii care doreau să se înroleze în această armată. Șefii celor două centre, situate în strada Lovarda, nr. 1 și strada Rósza, nr. 61, erau Sașa Demian și Henri Kagan.

În primele zile de activitate acestea au înregistrat un oarecare succes, peste 320 de persoane s-au înrolat în armata roșie revoluționară[22]. Cei mai mulți erau însă oameni de o calitate îndoielnică, dar și dezertori din armata regală română care s-au refugiat în Ungaria: locotenentul Alexandru Scarlat, sublocotenentul Gheorghe Bută, sublocotenentul Simionescu etc. În primele zile ale lunii aprilie 1919 s-a constituit un regiment românesc aflat sub conducerea unui oarecare Grigore Gogu, rezident la Viena. Comisarul politic al unității era Ioan Vrabie.

După o scurtă instrucție Regimentul a plecat, la cererea soldaților, pe frontul cehoslovac, aceștia refuzând să lupte cu armata română în zona de est a Ungariei. Recrutările au continuat și un al doilea regiment românesc era în câteva săptămâni gata de luptă. Acesta era condus de un anume Aurel, fiul unui foarte sărac maistru cismar din Beiuș[23]. Între comandanții batalioanelor se mai găseau Gheorghe Pădureanu, Elek Köblos, Wilhelm Hellvig, Ioan Vrabie. Mulți

---

[18] *** *Documente din istoria P.C.R, 1917-1922*, vol. I, București, 1956, p. 110-111.

[19] K. Hitchins, *Socialiștii români și Republica Sovietică Ungară*, în idem, *Mit și realitate în istoriografia românească*, p. 204.

[20] *** *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor. Documente și Amintiri*, București, 1969, p. 33.

[21] „Revoluția socială", an I, nr. 1, 1 aprilie 1919, p. 2.

[22] *** *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor. Documente și Amintiri*, București, Editura Politică, 1969, p. 35.

[23] *Ibidem*, p. 36.

dintre soldații și ofițerii celor două regimente românești erau români doar în scripte. Ei aparțineau mai degrabă altor etnii din spațiul transilvănean decât cea română: maghiară, evreiască, ruteană.

Înfrângerea revoluției bolșevice maghiare a făcut ca mulți dintre comuniștii români din Ungaria să-și facă pierdută urma. Cei mai mulți au plecat în exil în Uniunea Sovietică și nu s-a mai auzit nimic de existența acestora. Unii însă vor reveni în mișcarea comunistă românească interbelică, vezi cazul Elek Köblos, cel care a devenit o vreme chiar șeful comuniștilor români între cele două războaie mondiale.

PROTOCOL ŞI CEREMONIAL LA CURTEA REGELUI FERDINAND I (1914-1927)

Ştefania Ciubotaru

Studiul de faţă se doreşte a fi o trecere în revistă a principalelor aspecte legate de ansamblul de norme şi reguli, după care a funcţionat Curtea Regală a României, în timpul domniei regelui Ferdinand I. Întrebarea care se pune însă, este aceea legată de rolul protocolului într-o monarhie. Mai întâi se impune definirea acestui termen, care în viziunea lui Pierre-Yves Monette, autorul cărţii *Metier de Roi*, este „ansamblul de reguli scrise privind eticheta, convenienţele, onorurile şi priorităţile, în cadrul unei Curţi Regale"[1].

La începutul secolului al XVII-lea, prin protocol se înţelegea „o culegere de formule utilizate pentru a stabili corespondenţa între persoane, în funcţie de rangul acestora"[2].

Louis Dussault – autorul cărţii *Protocolul. Instrument de comunicare* – este de părere că „această evoluţie explică sensul de astăzi referitor la normele utilizate în activităţile oficiale, în special în ceea ce priveşte ceremoniile, relaţiile riguros stabilite între personalităţi publice, ordinea protocolară, folosirea simbolurilor ţărilor şi naţiunilor"[3].

Orice protocol are la bază obiceiuri de viaţă acceptate de către o comunitate şi devenite în timp, tradiţii. Deoarece protocolul implică şi o anumită etichetă, trebuie spus că între cei doi termeni se creează de foarte multe ori confuzii. În ceea ce priveşte eticheta, aceasta se referă la formalismul relaţiilor dintre particulari, adică al relaţiilor individuale, indiferent dacă acest raport este ierarhic sau nu. De asemenea, eticheta face parte din domeniul comportamentului în societate[4]. De exemplu, este o regulă de protocol ca şeful unui stat (monarh sau preşedinte) să prezideze o masă, dar a nu-l întrerupe în timp ce vorbeşte sau în cazul unui monarh, a aştepta să se adreseze interlocutorului, pentru ca acesta să-i vorbească, este o chestiune de etichetă.

Care este însă legătura între protocol şi ceremonial? Termenul de „ceremonie" a desemnat mai întâi riturile unui cult religios, dar cu timpul, el s-a extins şi la domeniul activităţilor publice profane, care necesită în mod obligatoriu un anumit fast. Dacă în cazul unei defilări militare de ziua naţională în prezenţa şefului statului, a membrilor guvernului, autorităţilor şi Corpului Diplomatic avem de-a face cu o regulă de protocol, defilarea succesivă a

---

[1] Pierre-Yves Monette, *Metier de Roi. Famille. Entourage. Pouvoir*, Bruxelles, Alice Editions, 2002, p. 157.

[2] Loius Dussault, *Protocolul. Instrument de comunicare*, Bucureşti, Editura Galaxia, 1996, p. 27.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

diferitelor corpuri de armată, înclinarea drapelelor și salutul cu capul întors către șeful statului și ceilalți invitați, fac parte din ceremonial[5].

În ceea ce privește monarhia românească, protocolul la Curtea Regală a fost legiferat pentru prima dată de către domnitorul Carol I, în anul 1875. Misiunea i-a revenit generalului Theodor Văcărescu, în calitatea sa de mareșal al Curții Domnești și, ulterior, al Casei Regale, documentul elaborat de acesta, intitulat *Ceremonialul Curții Domnești*, văzând lumina tiparului, în limba română, în anul 1876.

În raportul de prezentare a proiectului, către suveran, Theodor Văcărescu arăta că propune statornicirea de norme pentru activitățile protocolare, ce aveau loc frecvent la Curtea Regală, urmând ca, pentru „cazurile ce se prezintă mai rar, ceremonialul să varieze" și ordinele speciale ale suveranului „să determine chipul cum să se urmeze"[6].

În sprijinul ideii că o instituționalizare a normelor de protocol era necesară, Theodor Văcărescu menționa că a studiat uzanțele în materie ale unor țări monarhice cu vechi tradiții, ca: Anglia și Franța, precum și pe cele din Belgia, Olanda, Suedia, Danemarca, și a constatat că „toate monarhiile constituționale din zilele noastre posedă reglementări și dispoziții legale care determină ordinea și precăderea ierarhică a autorităților statului, onorurile ce li se cuvin în ceremoniile publice, precum și eticheta ce se observă în reședința Suveranului, înconjurând Coroana de respect și strălucire"[7].

Theodor Văcărescu sublinia în continuare că la baza întocmirii protocolului au stat regulile și obiceiurile deja folosite la curțile domnești ale Principatelor Moldovei și Țării Românești, atât tradiția orală care face referire la obiceiurile legate de diferitele ocazii laice sau religioase, cât și scrierile vremii, (ca de exemplu *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir), care, în afară de descrierea ceremoniilor, oferă un tablou complet al ierarhiei boierești cu ranguri și atribuții specifice: Logofetul de obiceiuri, Marele Cămărașu, Marele Comisu[8].

După proclamarea României ca regat, generalul Theodor Văcărescu, a modificat și completat lucrarea, noua ediție a acesteia, apărută în 1882, fiind intitulată *Ceremonialul Curții Regale a României*.

În cele 173 de pagini cât însumează noul ceremonial elaborat, au fost abordate practic, toate aspectele activității de protocol, care priveau nu numai Curtea Regală, dar și alte instituții ale țării. Astfel, tratându-se problema ordinii cu precădere în stat, se arăta că, respectându-se tradiția, înalții ierarhi ai bisericii au întâietate față de autoritățile civile, iar în ceea ce privește acestea

---

[5] *Ibidem*, p. 34.

[6] Apud Emilian Manciur, *Protocol instituțional*, București, Editura comunicare.ro, 2008, p. 4.

[7] *Ibidem*, p. 5.

[8] *Ibidem*.

din urmă, primul era președintele Senatului, urmat de președinții Camerei Deputaților, Consiliului de Miniștri, Curții de Casație și Justiție și Curții de Conturi. Totodată se preciza că, foștii șefi ai guvernului veneau în ordinea de precădere înaintea miniștrilor în funcție, iar în cadrul cabinetelor, criteriul era fie vechimea în funcția de ministru, la data acțiunii protocolare, fie data intrării fiecăruia în cabinetul aflat în activitate, precizări în materie făcându-se și la numeroase alte funcții civile și militare[9].

Erau, de asemenea, descrise, în amănunt, ceremoniile de primire a străinilor și a autorităților autohtone, cu indicarea formulelor ce trebuiau utilizate la redactarea informației ce urma să se publice, indicate detaliile de protocol privind organizarea și desfășurarea ședințelor de deschidere a Corpurilor Legiuitoare, a inaugurărilor de obiective culturale, economice, sociale, a paradelor militare, a slujbelor religioase de Crăciun, de Paști, de Bobotează,cu participarea familiei regale, a călătoriilor suveranilor, a sărbătoririi zilelor lor de naștere, a ceremoniilor funerare, a învestirii mitropoliților și episcopilor etc.[10].

Normele protocolare elaborate în noua ediție, cu unele adăugiri, au rămas în vigoare la Curtea Regală a României și în perioada domniei regelui Ferdinand I.

În perioada domniei regelui Ferdinand I, Casa Regală era organizată în Casa Militară și Casa Civilă a regelui, Casa reginei și Casa princiară. Prin legea asupra organizării puterii armate din 17 iulie 1868, un corp de stat major special (devenit Statul Major Regal), format din ofițeri de toate armele, era însărcinat cu serviciul de adjutanți pe lângă persoana suveranului. Acest serviciu constituia, de fapt, Casa Militară, condusă de un șef al acesteia. Treptat, Casa Civilă a regelui a ajuns să fie formată din mareșalul Curții Regale, administratorul Domeniului Coroanei, secretarul particular al regelui, directorul reședințelor regale (prefectul palatului), cărora li se adăugau marele maestru de ceremonii (șambelanul) și marele maestru de ceremonii al vânătorilor regale. În serviciul Casei reginei se afla marea doamnă de onoare, doamnele de onoare și secretarul reginei, iar în cel al Casei princiare, un general sau ofițer superior, doamne de onoare, adjutanți și ofițeri de ordonanță[11]. Toți aceștia reprezentau personalul superior al Casei Regale, care se afla zi de zi în compania suveranilor.

Potrivit unui decret-lege din 11 mai 1920, întregul personal civil și militar al Casei Regale era pus sub autoritatea nemijlocită a Șefului Superior al Casei Regale. Acesta era numit de rege și, în toate împrejurările oficiale își ocupa

---

[9] *Ibidem*, p. 12.

[10] *Ibidem*.

[11] Ion Mamina, *Regalitatea în România 1866-1947*, București, Editura Compania, 2004, p. 46; Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 39/1917, f. 82, 83.

locul după membrii guvernului. Șeful Superior al Casei Regale era cel mai mare demnitar al Curții și, pe lângă exercitarea autorității și supravegherii asupra tuturor serviciilor Casei Regale, el avea și atribuții speciale precum: administrarea generală a Casei suveranului, coordonarea relațiilor protocolare vizavi de Curțile străine, respectarea ceremonialului Curții în ocazii speciale, asigurarea legăturii cu autoritățile în drept în privința decorațiilor conferite de suveran[12].

Șeful Superior al Casei Regale a devenit prin decret regal, de la 22 octombrie 1920, Ministru al Casei Regale[13]. Primul numit în această demnitate a fost Nicolae Mișu (15 mai 1920), și pe care a deținut-o până la sfârșitul vieții (31 august 1924), după care i-a urmat Constantin Hiott (1 martie 1925 – 7 iunie 1930)[14]. Atribuțiile Ministrului Casei Regale, potrivit decretului regal din 22 octombrie 1920, erau următoarele: corespondența cu șefii de stat străini, corespondența cu președinția Consiliului de Miniștri și cu președinția Senatului și a Camerei Deputaților, corespondența cu Corpul Diplomatic acreditat pe lângă suveran, corespondența cu ministerele, publicarea comunicatelor, buletinelor informative și dărilor de seamă ale Casei Regale, stabilirea definitivă a bugetului de venituri și cheltuieli al Casei Regale și supunerea lui spre aprobare regelui[15].

La Curtea regelui Ferdinand I, personalul superior al Casei sale era compus din ministrul Casei Regale, mareșalul Casei Regale în persoana lui Henri Catargi până în 1920, directorul reședințelor regale în persoana locotenent colonelului Nicolae Drosso, G.T. Kirileanu – bibliotecarul Casei Regale, și doctorii Romalo, Mamulea și Krainic[16].

Personalul superior al Casei reginei Maria era compus din Elena Mavrodi – marea doamnă de onoare, Simona Lahovary, Irina Procopiu și dra Adela Cantemir – doamne de onoare, Gaetan Denize – secretarul particular al reginei[17].

Din personalul superior al Casei Regale făcea parte și personalul Administrației Casei Regale în persoana lui Louis Basset – administrator, Nicolae Butculescu – subadministrator, Florian Marinescu – directorul casieriei și al contabilității, C. Bolomey – inspector al moșiilor regale[18].

O parte din acest personal superior (care constituia suita) îi însoțea pe suverani în vizitele pe care aceștia le efectuau în străinătate, cum au fost și cele din cursul anului 1924 din Franța, Elveția, Belgia și Anglia. În aceste vizite,

---

[12] S.A.N.I.C., fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 37/1920, f. 3.
[13] *Ibidem*, f. 2.
[14] Apud Ion Mamina, *op. cit.*, p. 47.
[15] S.A.N.I.C., fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 37/1920, f. 17, 18.
[16] Idem, dosar nr. 15/1927, f. 3.
[17] *Ibidem*, f. 5.
[18] *Ibidem*.

suveranii au fost însoțiți de Elena Mavrodi – marea doamnă de onoare a reginei, Irina Procopiu – doamnă de onoare, I.Gh. Duca – ministrul Afacerilor Străine, M. Constantinescu – șeful de cabinet al ministrului, Nicolae Mișu – ministrul Casei Regale, generalul adjutant Paul Angelescu – șeful Casei Militare a regelui, comandor Kozlinski – adjutant al regelui Ferdinand I, colonel E. Skelleti – adjutant al regelui și colonel N. Rădescu – adjutant al reginei Maria[19].

În ceea ce privește personalul inferior, acesta era format din intendenți, camerieri, lachei, bucătar șef, bucătari și ajutoare de bucătari, cofetari, comisionari, portari, pivniceri, argintari, magazioneri, rândași, mecanici, electricieni, grădinari, tapițeri, spălătorese, croitori și, nu în ultimul rând, șoferii Casei Regale.

Acest personal primea salarii și indemnizații de îmbrăcăminte și hrană, ca și locuință și asistență medicală, trebuind să respecte regulamentele de funcționare interioară ale Casei Regale.

Printre personalul inferior se număra și E. Neuman – camerierul regelui Ferdinand, H. Edner și I. Strassman – bucătari ai Casei Regale, John McIntyre – grădinar al Palatului Cotroceni în 1920[20].

De asemenea, personalului inferior al Casei Regale i se asigura și un salariu lunar, dar și anumite sporuri. Astfel, pe anul 1920, salariile servitorilor s-au ridicat la suma de 298 428 lei, iar sporurile vremelnice la suma de 249 360 lei[21]. În cursul anului 1923, salariile și sporurile personalului inferior de la Palatul Cotroceni s-au ridicat la suma totală de 901 260 lei[22], iar ale celor de la Castelul Peleș se ridica la suma de 208 380 lei[23].

Salariile funcționarilor superiori ai Casei Regale se ridicau tot în anul 1921 la suma de 135 000 lei, iar ale arhitecților palatelor regale la suma de 48 000 lei[24].

În cursul anului 1926, salariile personalului superior al Casei regelui Ferdinand au crescut și anume: ministrul Casei Regale Constantin Hiott (salariu lunar și indemnizație de reprezentare) – 456 000 lei anual; G.T. Kirileanu (leafă – 4 300 lei, spor – 14 200 lei) – 18 500 lei lunar / 222 000 lei anual; dr. Mamulea (leafă – 3 900 lei, spor – 9 100 lei) – 13 000 lei lunar / 156 000 lei anual; dr. Romalo (leafă – 3 900 lei, spor – 10 100 lei) – 14 000 lei lunar / 168 000 lei anual; mareșalul Curții Regale (leafă – 10 000 lei lunar) – 120 000 lei anual; lt. Drosso, directorul reședințelor regale (leafă – 4 300 lei, spor – 14 700 lei) – 19 000 lei lunar / 228 000 lei anual; L. Steinebach, directorul Palatului Cotroceni (leafă – 3 650 lei, spor – 12 350 lei) – 16 000 lei lunar / 192 000 lei

---

[19] Biblioteca Națională a României – Colecții Speciale, fond St. Georges, XCIV, dosar nr. 1, f. 47 v.

[20] S.A.N.I.C., fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 52/1920, f. 28, 29, 30.

[21] *Ibidem*, f. 28.

[22] Idem, dosar nr. 37/1923, vol. I, f. 49.

[23] *Ibidem*, f. 35.

[24] *Ibidem*.

anual. Șeful Casei Militare a regelui avea un salariu de 6 000 lei lunar / 72 000 lei anual, iar adjutanții regali aveau 4 000 lei lunar[25].

La nivelul doamnelor de onoare ale reginei Maria, situația salariilor era următoarea: Elena Mavrodi, marea doamnă de onoare a reginei Maria avea un salariu de 18 000 lei lunar / 216 000 lei anual; doamnele de onoare Simona Lahovary, Irina Procopiu, Adela Cantemir aveau 11 000 lei lunar / 132 000 lei anual, iar secretarul particular al reginei, Gaetan Denize avea un salariu de 16 000 lei lunar / 192 000 anual[26].

În ceea ce privește salariile funcționarilor inferiori ai Casei Regale, acestea erau fixate la următoarele sume: Louis Basset, administrator al Casei Regale – 28 000 lei lunar / 336 000 lei anual; N. Butculescu – 21 000 lei lunar / 252 000 lei anual; Florian Marinescu, șeful Cassieriei și al Contabilității – 17 000 lei lunar / 204 000 lei anual; C. Bolomey, inspectorul moșiilor regale – 16 000 lei lunar / 192 000 lei anual; H. Staeger, șeful depozitelor – 16 000 lei lunar / 192 000 lei anual; N. Fleșeriu, impiegat – 4 800 lei lunar / 57 600 lei anual[27].

După moartea regelui Carol I și urcarea pe tron a regelui Ferdinand, viața la Curtea Regală a suferit modificări, în sensul că protocolul nu mai era așa de rigid, distanța dintre suveran și colaboratorii săi micșorându-se sensibil „în locul unui deget ți se întinde azi o mână întreagă, care zguduie cu frenezie brațul poftitului, căruia i se prezintă un scaun, o țigară, un pahar, o glumă, un râs deschis"[28].

Atât înainte de război cât și după, viața la Curtea Regală a continuat să fie destul de monotonă, deși fiecare membru al familiei regale, se bucura de o anumită libertate. Regina Maria se trezea de obicei foarte devreme, prinzând astfel o oră sau două pentru a putea scrie, înainte de a se lansa în activități oficiale, iar după-amiezile le folosea pentru a vizita satele sărace din jurul Bucureștilor. La orele 17.00 regina lua ceaiul în biroul său împreună cu invitații, unde întinsă pe o canapea, le citea fragmente din cartea la care lucra. Regina își încheia ziua împreună cu copiii și oaspeții (în timp ce regele Ferdinand se retrăgea în apartamentul său), cântând la pian, brodând sau citind până la ora culcării[29].

Încă din vremea când era principe, Ferdinand a adoptat un program zilnic riguros și sobru: se trezea la ora 7.30, urma baia zilnică, micul dejun, prezentarea copiilor pentru sărutul mâinii, după care, la ora 10.00 intendentul

---

[25] Idem, dosar nr. 41/1926, f. 1.

[26] *Ibidem*.

[27] *Ibidem*, f. 4.

[28] Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică*, București, Editura Garamond, 1995, p. 150.

[29] Hannah Pakula, *Ultima romantică. Viața reginei Maria a României*, traducere de Sanda Ileana Racoviceanu, București, Editura Lider și Cartea pentru toți, 2000, p. 332.

prezenta „meniul și programul de lucru"[30]. Urmau audiențele la Palatul Regal din Calea Victoriei, după care dejunul la orele 13.00. După amiază, regele Ferdinand se ocupa de documentele oficiale și de citirea presei românești și străine. Nu participa la ceaiul de la ora 5 (five o'clock tea) oferit de regina Maria, în schimb își continua programul cu primiri la Palatul Regal din Calea Victoriei sau la Palatul Cotroceni[31].

Programul zilnic al familiei regale cu un protocol riguros a fost abandonat pe perioada războiului: regele își îndeplinea îndatoririle militare pe front, ca șef al armatei, iar regina Maria și principesele se ocupau de organizarea și bunul mers al spitalelor.

Protocolul Curții regelui Ferdinand I stabilea și modul cum se efectuau primirile unor suverani și principi străini, ambasadorilor străini, miniștrilor plenipotențiari ai puterilor străine. În ceea ce îi privește pe suveranii și principii străini, aceștia erau întâmpinați chiar de către regele Ferdinand și regina Maria, însoțiți de ceilalți membri ai familiei regale, de Casele Civilă și Militară, membrii guvernului, președinții Corpurilor Legiuitoare, generali și ofițeri. După aceea urma programul oficial obișnuit – dejunuri, dineuri, recepții, ceremonii militare.

Ambasadorii și miniștrii plenipotențiari ai puterilor străine solicitau primirea la rege, prin Ministerul Afacerilor Străine, care le comunica ziua și ora primirii. În cazul primirii unui nou ambasador se proceda astfel: două trăsuri ale Curții Regale îl aduceau pe noul ambasador împreună cu suita sa la palat, trăsura elegantă fiind destinată ambasadorului și aghiotantului său, iar cealaltă fiind destinată suitei. Ambasadorul urma să fie prezentat regelui de către ministrul Afacerilor Străine, după care înmâna suveranului scrisoarea sa de acreditare[32].

Exista și un protocol referitor la ținuta membrilor Curții Regale, cu prilejul tuturor manifestărilor legate de prezența oaspeților străini. Ținutele de gală erau stabilite de Mareșalul Curții Regale și anunțate din timp invitaților. De exemplu, cu prilejul primirii mareșalului Pilsudski la Sinaia în toamna anului 1922, pentru demnitari ținuta a fost compusă din ținuta de oraș, costum cu cravată albă, decorații, Mari Cruci cu cordon, iar pentru militari a fost recomandată ținuta de ceremonie cu ghete și Mari Cruci cu cordon[33].

La dineul de gală de la Castelul Peleș de la orele 20.30, dat cu același prilej, ținuta demnitarilor a fost aceeași ca și la primirea mareșalului, iar pentru

---

[30] Eugen Wolbe, *Ferdinand I. Întemeietorul României Mari – o biografie*, traducere din germană de Maria și Ion Nastasia, București, Editura Humanitas, 2004, p. 208.

[31] *Ibidem*.

[32] Alexandra Arnăutu, *Ceremonialul Curții Regale a României începând cu anul 1866*, în http://www.princeradublog.ro.

[33] Biblioteca Națională a României – Colecții speciale, fond St. Georges, CLIII, dosar nr. 3, f. 4v.

militari aceeași ținută de ceremonie, cu pantalon lung și Mari Cruci cu cordon[34]. A doua zi, 15 septembrie 1922, în onoarea mareșalului Pilsudski a fost organizată o seară de muzică tot la Castelul Peleș, prilej cu care domnii s-au îmbrăcat cu ținuta de oraș, costum cu cravată albă, decorații și Mari Cruci cu cordon, doamnele în ținută de seară, iar militarii în ținută de bal și Mari Cruci fără cordon[35].

În perioada 2-5 aprilie 1924, în vizită la București s-a aflat prințul Japoniei Naru Hiko Higashi Kuni. În vederea primirii acestuia, ținuta pentru civili a constat în pardesiu, costum, cravată albă, decorații și Mari Cruci cu cordon, pentru ofițeri a fost stabilită ținuta de ceremonie, în mantouri și cizme, decorații, Mari Cruci cu cordon pe deasupra mantoului, iar pentru diplomați, uniforma diplomatică[36].

În ceea ce privește serile muzicale, ceaiurile dansante, balurile și recepțiile care aveau loc la Curtea Regală, protocolul impunea trimiterea de invitații, pe care erau precizate numele persoanei, ziua, ora și ținuta. Legat de locul de primire al oaspeților, protocolul nu stabilea cu exactitate sălile de primire, acest lucru fiind decis pentru fiecare ocazie în parte. Intrarea în apartamentele regale era strict interzisă[37].

Momentul mesei impunea un protocol bine stabilit, care era respectat întocmai de către familia regală: micul dejun de la ora 9.00 dimineața, dejunul la orele 13.30, iar cină de la orele 20.00. După încheierea războiului, viața familiei regale Ferdinand și Maria a revenit la normal, în sensul că „o mulțime de oaspeți erau invitați să ia masa împreună cu familia regală și suita ei la palat"[38].

Constantin Argetoianu în memoriile sale, scria următoarele referitor la obiceiul familiei regale de a avea mereu invitați la masă: „noile raporturi cu familia regală s-au stabilit mai ales în cursul verii anului 1920, pe timpul petrecerii acesteia la Sinaia. O dată sau de două ori pe săptămână lucram cu regele la Pelișor și eram de fiecare dată reținut la dejun, așa era obiceiul; după dejun luam cu toții cafeaua la iarbă verde, lângă castel «în familie»"[39].

În memoriile reginei Maria apar, de asemenea, însemnări referitoare la modul cum luau masa membrii familiei regale. Spre deosebire de vremea când era principe, regele Ferdinand venea întotdeauna târziu la micul dejun, principesa Elisabeta nu venea niciodată, în timp ce regina lua rareori masa de seară împreună cu soțul și copiii săi, preferând să rămână în camera ei, cu o

---

[34] *Ibidem*, f. 5.

[35] *Ibidem*.

[36] Idem, fond St. Georges, LXXXIV, dosar nr. 14, f. 9 v.

[37] Alexandra Arnăutu, *Ceremonialul Curții Regale a României începând cu anul 1866...*

[38] Apud Hannah Pakula, *op. cit.*, p. 150.

[39] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, partea a VI-a (*1919-1922*), București, Editura Machiavelli, 1996, p. 190.

carte, în timp ce cina i se servea pe o tavă.

De obicei la Palatul Cotroceni la masa regală participau, de exemplu, în cursul anului 1926: regele Ferdinand I, regina Maria, ex-regele George și soția sa Elisabeta, principesa Ileana, doamna de onoare a reginei Maria – dra Cantemir, adjutanții de serviciu ai regelui și reginei, dra Păun, miss Marr, miss Woodfield, ofițerul de gardă, ofițerul de ordonanță și diferiți invitați. La Castelul Pelișor, la masa regală participau aceleași persoane, cărora li se adăugau principele Mihai, o bonă a acestuia, plus trei invitați: ministrul Casei Regale – Constantin Hiott, Gaetan Denize – secretarul particular al reginei Maria și doctorul Mamulea[40].

Căsătoria, botezul, depunerea jurământului, încoronarea, funeraliile, doliul impuneau un protocol bine stabilit, desfășurându-se cu mult fast, ceea ce dădea Curții Regale a României prestanță și sobrietate.

Protocolul Curții Regale prevedea instituirea doliului la încetarea din viață a unui membru al familiei regale, a unui suveran străin sau al unui membru al unei Case Regale străine. Ministrul Casei Regale impunea condițiile doliului, care era anunțat în „Monitorul Oficial". Mareșalul Curții Regale notifica doliul pentru Corpul Diplomatic, prin decanul acestuia. Toate persoanele care aparțineau Curții Regale purtau doliu, iar persoanele care se prezentau la Curte în această perioadă, erau obligate să poarte doliu. Doliul era de două feluri: doliul ordinar și marele doliu.

La doliul ordinar, vestimentația bărbaților consta în haine negre (frac, cravată albă, mănuși de culoare închisă). Doamnele purtau veșminte din mătase neagră, diamante și mănuși de culoare închisă, iar militarii aveau doliu numai la sabie. La marele doliu, bărbații purtau, de asemenea, haine negre (frac, cravată albă, mănuși negre și doliu la pălărie). Nu se purtau decorații. Doamnele în costum de mare doliu aveau veșminte din lână neagră, diamante și mănuși negre. Militarii purtau doliu la sabie și la braț, iar funcționarii civili în uniformă aveau doliu la spadă și la braț, cocarda, galonul pălăriei, de asemenea, avea doliu și purtau mănuși negre[41].

Legat de instituirea doliului la moartea unui suveran străin sau membru al unei Case Regale străine, de exemplu, în urma încetării din viață a reginei-mame Olga a Greciei, regele Ferdinand a ordonat un doliu de trei săptămâni la Curte, iar cu prilejul morții reginei-mame Alexandra a Angliei, Curtea Regală a României a luat un doliu de patru săptămâni[42].

Cu prilejul încetării din viață a regelui Ferdinand I și a reginei Maria s-au organizat funeralii naționale, ceremoniile fiind fastuoase și emoționante.

Sărbătorile de Paște și de Crăciun erau celebrate după un anumit ceremonial. Încă din vremea regelui Carol I și a reginei Elisabeta, sărbătoarea

---

[40] S.A.N.I.C., fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 40/1926, f. 34.

[41] Theodor Văcărescu, *Ceremonialul Curții Domnesci a României*, Bucuresci, Typographia Curții, 1876, p. 69-71.

[42] S.A.N.I.C., fond Casa Regală – Regele Ferdinand, dosar nr. 43/1925, f. 1, 22.

Crăciunului reprezenta pentru familia princiară și apoi regală Ferdinand și Maria, un moment de bucurie și de a fi împreună cu toți membrii Curții. După ce au devenit rege și regină, Ferdinand și Maria au continuat obiceiul de a sărbători Crăciunul la Palatul Cotroceni.

În ceea ce privește sărbătoarea Anului Nou, protocolul era ca suveranii și familia regală să meargă la Mitropolie pentru a asista la serviciul religios oficiat cu prilejul Anului Nou. De exemplu, în prima zi a anului 1922, la orele 11.00 regele Ferdinand și regina Maria, însoțiți de principele Carol, principesa Elena, principele George, principesa Elisabeta și principesa Marioara au mers în trăsuri de gală la Mitropolie, unde au fost întâmpinați de Î.P.S.S. Mitropolitul Primat care a prezentat Crucea și Evanghelia, de miniștrii, precum și de Casa Civilă și Militară. După oficierea serviciului religios, regele Ferdinand a trecut în revistă compania, primind apoi defilarea. La orele 13.15 regele și regina au primit la Palatul Cotroceni pe membrii Caselor Civilă și Militară, pe care au binevoit apoi să-i rețină la dejun[43].

O altă sărbătoare la care familia regală lua parte era botezul Domnului sau Boboteaza. În dimineața zilei de 6 ianuarie 1923, regele și adjutantul de serviciu au plecat la ora 10.50 de la Palatul Regal, într-o trăsură á la Daumont și escortat de două escadroane din Regimentul de Escortă Regală, la biserica Zlătari, pentru a asista la sărbătoarea Bobotezei. Regele a fost primit de președintele Consiliului de Miniștri, membrii guvernului, Corpul Diplomatic, atașații militari, Casele Civilă și Militară a regelui, iar la intrarea în biserică de Î.P.S.S. dr. Miron Cristea – Mitropolitul Primat, înconjurat de Înaltul Cler. După ce regele a sărutat conform obiceiului Crucea și Evanghelia, a intrat în biserică, asistând la serviciul religios, la sfârșitul căruia regele, precedat de preoții purtători de icoane și de adjutanții regali și urmat de Î.P.S.S. dr. Miron Cristea și toți ceilalți invitați, s-au îndreptat spre cheiul Dâmboviței, unde regele a aruncat Crucea în apă, în sunetele rugăciunii executate de muzica militară[44].

Alături de Crăciun, cea de-a doua mare sărbătoare a românilor era Paștele. Ca urmare și familia regală a României sărbătorea Paștele, cum s-a întâmplat în anul 1917 când acesta s-a sărbătorit în cursul lunii aprilie, după un protocol bine stabilit. Aflându-se la Iași, suveranii și familia regală au asistat la ceremonia din Vinerea Mare a Paștilor la Mitropolie, serviciul divin fiind oficiat de Î.P.S.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei. La ceremonie au asistat miniștrii, președinții și membrii Corpurilor Legiuitoare aflați în Iași, misiunea rusă în frunte cu generalul Sakharoff – ajutorul comandantului trupelor ruso-române de pe frontul român, misiunea franceză în frunte cu generalul Berthelot, ofițeri ai armatelor aliate, Casa Civilă și Militară a regelui. În noaptea de 1 spre 2 aprilie 1917, la orele 24.00, regele Ferdinand și regina Maria, principele Nicolae și principesa Marioara au asistat la ceremonia Sfintei Învieri, în prezența acelorași

[43] Idem, dosar nr. 33/1922, f. 1.
[44] Idem, dosar nr. 36/1922, f. 10.

persoane. Când I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei a rostit cuvântul „Christos a Înviat", 101 salve de tun au vestit populației Iașilor, Sfânta Înviere a Domnului. A urmat apoi slujba Învierii, după care Î.P.S.S a prezentat regelui Crucea[45].

În anul 1922, Paștele s-a sărbătorit tot în cursul lunii aprilie, după același ceremonial. În seara de Vinerea Mare, regele Ferdinand, regina Maria, principesa Marioara, principele Nicolae și principesa Ileana au asistat la Mitropolie la celebrarea serviciului divin, de către arhiereul Evghenie Piteșteanu, înconjurat de Înaltul Cler. La orele 20.30 suveranii și copiii s-au întors la Palatul Cotroceni. În Sâmbăta Mare a Paștilor, la orele 24.00 familia regală a mers la Mitropolie, unde a asistat la slujba Sfintei Învieri. La această ceremonie au luat parte și membrii guvernului, președinții și membrii Corpurilor Legiuitoare, atașații militari străini, înalții funcționari, Casa Civilă și Militară a regelui, precum și un numeros public. După terminarea slujbei, familia regală a asistat la serviciul Sfintei Liturghii, iar în timpul celei de-a 9-a cântări din canonul Învierii, regele a luat în mână Crucea, înaintea căreia s-a închinat asistența, după care, conform vechilor tradiții s-a citit Evanghelia Sf. Ioan, pe care regele a semnat-o după citire[46].

Așadar, familia regală a României, celebra cele două mari sărbători religioase ale românilor, Paștele și Crăciunul, în fiecare an, ceremonialul fiind, în mare parte, același și anume: de Crăciun regina Maria asista la slujba de la Biserica Anglicană, după care lua ceaiul și dineul la Cotroceni împreună cu familia; în prima zi de Anul Nou, familia regală mergea la Mitropolie pentru a asista la serviciul religios oficiat cu prilejul începutului de an și pentru a primi felicitările din partea membrilor Curții Regale; de Paște, familia regală asista la slujba din Vinerea Mare și la slujba Sfintei Învieri, după care se retrăgea la palat, unde, împreună cu invitații, ciocneau ouă roșii și serveau pască. La Curtea Regală solemnitățile implicau, la rândul lor, un anumit ceremonial, și erau determinate de sărbătorirea zilei naționale de 10 mai, o serie de aniversări, comemorări, punerea pietrelor de temelie, inaugurări de edificii, sfințiri de biserici, sfințiri de drapele, dezvelirea monumentelor de for public etc.

Un ceremonial aparte implica sărbătorirea zilei naționale de 10 mai. De exemplu, la 10 mai 1923, la prima oră a dimineții, 21 de lovituri de tun au vestit populației Capitalei începerea serbării naționale, prilejuită de ziua națională a României. Mai apoi, încă 101 lovituri de tun au marcat plecarea suveranilor și a familiei princiare de la Palatul Regal din Calea Victoriei, spre Mitropolie, pentru a asista la serviciul religios oficiat de episcopul Constanței – Ilarie, alături de Înaltul Cler și Mitropolitul Miron Cristea. La acest serviciu religios au mai asistat și Pimen – mitropolitul Moldovei, președintele Consiliului de Miniștri, miniștrii, Corpurile Legiuitoare, atașații militari străini, autoritățile

[45] Idem, dosar nr. 39/1917, f. 81.
[46] Idem, dosar nr. 33/1922, f. 6.

civile și militare din Capitală, Casele Civile și Militare ale suveranilor și ale principilor moștenitori. După terminarea serviciului religios, regele Ferdinand și regina Maria – care purta uniforma Regimentului IV Roșiori, principele moștenitor Carol, principesa moștenitoare Elena – care purta uniforma Regimentului IX Roșiori, au încălecat și urmați de principesa Ileana și marea doamnă de onoare într-o trăsură à la Daumont, s-au îndreptat, escortați de regimentul de Escortă Regală, către statuia lui Mihai Viteazul, pentru a primi defilarea trupelor[47].

Așadar, la Curtea regelui Ferdinand I, protocolul inițiat de către regele Carol I, a fost continuat și îmbunătățit, astfel încât, Curtea Regală a României s-a ridicat și din acest punct de vedere la nivelul curților regale europene. De altfel, protocolul este acea formă de manifestare a unor norme și reguli, care, deși par greoaie și rigide la prima vedere, sunt cele care dau fastul și maiestuozitatea unei Curți Regale.

S-a spus în acea perioadă, că protocolul la Curtea regelui Ferdinand I era mai puțin rigid, decât la Curtea regelui Carol I. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că atât regele Ferdinand cât și regina Maria erau firi deschise, apropiate de ceilalți membri ai familiei regale, dar și de cei care constituiau suita și personalul inferior, astfel încât, relațiile interumane au funcționat în perioada domniei lor după alte principii. Însă, la nivelul vieții publice, protocolul s-a manifestat din plin, evidențiind gradul de cultură și civilizație la care ajunsese societatea românească la acel moment. „De fapt, tot acest ansamblu de norme și reguli care compun protocolul într-un stat, fie el monarhie sau republică – este de părere Monette Pierre-Yves – trebuie să aibă un mare grad de flexibilitate, impus de necesitatea adaptării la cerințele unei epoci. Numai așa, aceste reguli pot servi menirii pe care o au, aceea de a evita printr-un mod de conduită, orice inhibiție sau stângăcie în contactul cu sau între personalități importante"[48].

În concluzie, protocolul nu poate fi considerat niciodată perimat, dimpotrivă, limbajul protocolului a evoluat, astfel încât, citându-l pe Louis Dussault „protocol, etichetă, politețe fac parte din prețul care trebuie plătit pentru a menține armonia între noi și mediul în care evoluăm. Cu cât sunt mai bine cunoscute și asimilate, cu atât impietează mai puțin asupra libertății noastre. Inerente vieții în societate, ele însoțesc progresul civilizației"[49].

---

[47] *Ibidem*, f. 15.

[48] Pierre-Yves Monette, *op. cit.*, p. 157.

[49] Louis Dussault, *op. cit.*, p. 36.

CONSILIUL SUPERIOR AL APĂRĂRII ȚĂRII – ȘEDINȚA DIN 31 MARTIE 1927

Luminița Giurgiu

Pornind de la prevederile Constituției adoptate în anul 1923, au fost elaborate două acte normative care au permis restructurarea organismului militar conform nevoilor de apărare ale României, radical diferite față de anul 1916: *Legea organizării Consiliului Superior al Apărării Țării* din 13 martie 1924 și *Legea relativă la organizarea armatei* din 23 iunie 1924[1].

Astfel a apărut pentru prima dată conceptul de *Sistem Militar Național*[2], constituit din organisme, organe și instituții de planificare și conducere statală și militară; forțele armate ale țării; formațiuni de pregătire a populației pentru apărare și mijloacele economice, administrative și teritoriale și de asigurare logistică. Din acesta făcea parte: Parlamentul, Ministerul de Război, Ministerul de Interne, Ministerul de Externe, Ministerul de Finanțe, Ministerul Armamentului, ulterior Ministerul Înzestrării Armatei și Ministerul Aerului și Marinei[3].

Prin *Legea de organizare nr. 999 din 13 martie 1924*[4], Consiliul Superior al Apărării Țării „examina, coordona și soluționa toate chestiunile relative la apărarea națională" (articolul 1).

Potrivit articolului 2, Consiliul Superior al Apărării Țării era alcătuit din: *președinte*, funcție deținută de președintele Consiliului de Miniștri și *membrii* – principele moștenitor (la majorat), miniștrii Apărării Naționale, de Interne, Externe, Industriei și Comerțului, Comunicațiilor, Lucrărilor Publice, Agriculturii, Sănătății, Finanțe și președintele Consiliului Superior al Oștirii (cu vot consultativ).

Componența Consiliului Superior al Apărării Țării a fost amendată prin *Legea relativă la crearea demnității de Mareșal al României*, promulgată la 1 iulie

---

[1] „Monitorul Oastei" nr. 21 din 12 septembrie 1924. Potrivit art. 1 „toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, fac parte din unul din elementele puterii armate". Puterea armată era definită prin art. 2 „1. Armata activă cu cadrele ei permanente; 2. Rezerva ei și 3. Milițiile".

[2] Luminița Giurgiu, *Consiliul Superior al Apărării Țării – instituție a sistemului național de apărare*, în „Gândirea Militară Românească, Revistă de teorie și știință militară editată de Statul Major General", serie nouă, anul XIX, 6 noiembrie – 6 decembrie 2008, p. 153-159.

[3] Ministerul Aerului și Marinei a fost înființat în baza Decretului Regal nr. 2 620 din 13 noiembrie 1936, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 266 din 14 noiembrie 1936, prin contopirea Subsecretariatului de Stat al Aerului cu Inspectoratul General al Marinei, de la 13 februarie 1937.

[4] „Monitorul Oficial" nr. 134 din 24 iunie 1924.

1930, care prevedea posibilitatea ca militarii, avansați la acest grad, să poată fi invitați de rege la ședințele Consiliului Superior al Apărării Țării și prin *Înaltul Decret Regal nr. 342 din 28 septembrie 1930* care decidea cooptarea, cu vot consultativ, a generalilor înaintați în funcția de inspectori generali de Armată[5].

Potrivit articolului 3 din legea sa de organizare, Consiliul Superior al Apărării Țării se întrunea obligatoriu, de cel puțin două ori pe an, în lunile martie și septembrie, convocat de președintele său.

Regele, în conformitate cu articolului 88 din Constituție fiind „capul puterii armate", putea solicita întrunirea Consiliului de câte ori aprecia necesar, conducând lucrările ședinței respective.

Pregătirea lucrărilor se făcea de către o *Comisie de Studii* care funcționa „sub direcția și președinția șefului Marelui Stat Major[6] și se compunea din: a) șeful Marelui Stat Major, ca președinte; b) câte un reprezentant al tuturor ministerelor indicate la art. 2; c) persoanele de specialitate care vor fi numite de Ministerul de Război", putând fi „convocați în ședințele Consiliului Superior al Apărării Țării pentru a da relații" (articolul 4). La nevoie putea fi consultat orice specialist „în măsură a-i da lămuriri" (articolul 6).

Potrivit articolului 7, se înființa „un secretariat permanent, la Marele Stat Major, condus de un ofițer recomandat de Consiliul Superior al Oștirii și numit prin decret regal". Secretariatul avea ca atribuții „centralizarea chestiunilor ce vor fi supuse deliberării Consiliului Superior al Apărării Țării și comisiei de Studii, notificarea hotărârilor Consiliului tuturor departamentelor interesate și urmărirea executării lor".

Articolul 9 stipula că activitatea în detaliu a instituției urma să fie stabilită prin „regulament special".

Înaltul Decret Regal nr. 2 452 din 18 iulie 1924 a aprobat *Regulamentul Legii Consiliului Superior al Apărării Țării*[7], structurat pe două capitole, primul „Scopul, compunerea și organizarea Consiliului Superior, Comisiei de Studii și Secretariatului Consiliului" și al doilea „Funcționarea Consiliului Superior, Comisiei de Studii și Secretariatului Consiliului".

Potrivit articolului 1, Consiliul Superior al Apărării Țării stabilea linia generală politico-militară a apărării naționale prin „a) [...] a examina și hotărî

---

[5] Arhivele Militare Române (în continuare, se va cita: A.M.R.), fond Marele Stat Major (în continuare, se va cita: M.St.M.) – Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării (în continuare, se va cita: C.S.A.Ț.), dosar nr. 6/1928, f. 36.

[6] Șefii Marelui Stat Major, în perioada interbelică, au fost: generalul de divizie Alexandru Lupescu (1 octombrie 1923 – 21 iunie 1927), generalul de divizie Nicolae Samsonovici (21 iunie 1927 – 11 august 1932, 11 decembrie 1934 – 1 februarie 1937), generalul de divizie Constantin Lăzărescu (11 august 1932 – 30 noiembrie 1933), generalul de brigadă Ion Antonescu (1 decembrie 1933 – 11 decembrie 1934), generalul de divizie Ioan Sichitiu (1 februarie 1937 – 1 noiembrie 1937) și generalul de divizie Ștefan Gh. Ionescu (1 noiembrie 1937 – 1 februarie 1939).

[7] „Monitorul Oastei" nr. 21 din 12 septembrie 1924.

toate chestiunile relative la apărarea națională, care cer conlucrarea mai multor ministere; b) [...] a coordona sforțările și menține echilibrul tuturor nevoilor țării, dând oștirii puterea militară voită și asigurându-i în permanență mijloacele de tot felul; c) [...] de a face și menține legătura între ministere, pentru a urmări satisfacerea nevoilor armatei; d) [...] a studia din timp de pace toate chestiunile referitoare la apărarea țării și a hotărî mijloacele pentru asigurarea ei"[8].

Hotărârile deveneau obligatorii pentru ministerul respectiv, după sancționarea lor de către Consiliul de Miniștri. După fiecare ședință se încheia un proces-verbal contrasemnat de toți membrii consiliului, măsurile care urmau să fie executate de fiecare departament și termenele de îndeplinire, urmând să fie consemnate într-un registru special păstrat la Marele Stat Major, respectiv Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării[9] (articolul 21).

Pe lângă Consiliu funcționau *Delegația miniștrilor*, *Comisia de Studii* și *Secretariatul Consiliului*.

Articolul 3 din regulament preciza că *Delegația* „cuprinzând pe miniștrii departamentelor interesate, va funcționa în mod permanent, pentru satisfacerea nevoilor armatei, în ceea ce privește departamentele respective"[10]. Nominalizarea demnitarilor se făcea de către Consiliul de Miniștri.

Comisia de Studii (articolul 4) trebuia să studieze și să pregătească „toate chestiunile ce trebuie să fie supuse deliberării Consiliului Superior al Apărării Țării"[11]. Dată fiind importanța ei, ca președinte a fost numit șeful Marelui Stat Major, iar ca membri câte un reprezentant ai ministerelor care intrau în compunerea Consiliului Superior al Apărării Țării, precum și persoane de specialitate numite, prin decizie ministerială, de către Ministerul de Război (articolul 5).

În *Nota nr. 24 din 5 august 1929*[12] Iuliu Maniu[13], președintele Consiliului de Miniștri, detalia ministrului de Interne, Alexandru Vaida-Voevod[14], rolul

---

[8] *Ibidem*, p. 673.
[9] *Ibidem*, p. 676-677.
[10] *Ibidem*, p. 674.
[11] *Ibidem*, p. 674.
[12] *Ibidem*, dosar nr. 3/1930, f. 6.
[13] Maniu, Iuliu (n. 8 ianuarie 1873, Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj – m. 5 martie 1953, Sighet, jud. Maramureș) președinte al Consiliului de Miniștri (10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930, 13 iunie – 8 octombrie 1930 și 20 octombrie 1932 – 12 ianuarie 1933).
[14] Vaida-Voevod, Alexandru (n. 27 februarie 1872, Olpret, astăzi Bobâlna – m. 19 martie 1950, Sibiu), prim-ministru (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920, 6 iunie – 10 august 1932, 11 august – 11 octombrie 1932, 14 ianuarie – 9 noiembrie 1933), ministru secretar de stat pentru Transilvania în primele guverne de după Marea Unire, ministru al Afacerilor Străine (1919-1920), ad-interim al Afacerilor Străine și Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1932), al Afacerilor Străine (1932), al Industriei și Comerțului (1933), ministru secretar de stat (1938,1940); consilier regal (1938).

Comisiei de Studii stabilit în ședința din 31 martie 1927, arătând că, pentru a avea continuitate și capacitate de lucru normale, reprezentanții diferitelor ministere vor fi persoane cu funcții înalte în administrația respectivă fără a avea însă caracter politic. Prin „persoane de specialitate" se înțelegea șefi ai diferitelor servicii speciale din ministere, precum și alți specialiști, care prin competența profesională puteau să ajute la pregătirea diferitelor studii.

„Reprezentanții ministerelor și persoanele de specialitate formează împreună un organ distinct numit *Direcțiunea Comisiei de Studii*, a cărui rol va fi de a da directivele necesare pentru executarea lucrărilor comisiei"[15]. *Direcțiunea* se întrunea la nevoie sub președinția șefului Marelui Stat Major.

Comisia de Studii putea fi completată cu funcționari de carieră din ministerele convocate. „Aceștia formează la un loc, un suborgan, numit *Permanența* Comisiei al cărui rol va fi de a pregăti în toate detaliile lucrările comisiei. Ei lucrează în principiu în mod permanent, fie la ministerele respective, fie la Marele Stat Major, lucrările sale fiind coordonate de Secretariatul Consiliului"[16].

Organizarea și modalitățile de lucru prezentate au fost confirmate și prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 887 din 17 mai 1929[17]. Actul normativ preciza că Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării era „organul permanent de lucru" al Comisiei de Studii, urmând să fie organizat pe patru birouri.

Dată fiind componența acesteia – membri din diferite ministere care erau foarte greu de reunit – Comisia nu a fost pe deplin eficientă, marea majoritate a studiilor solicitate fiind elaborată de specialiștii militari. Este necesar să precizăm că Secțiile Comisiei de Studii nu dublau structurile existente în Ministerul de Război și la Marele Stat Major. Acestea din urmă aveau atribuții numai în ceea ce privește armata, în timp ce subdiviziunile Comisiei vizau ansamblul național.

Secretariatul Consiliului „centraliza toate chestiunile ce vor fi supuse deliberării Consiliului Superior al Apărării Țării și Comisiei de Studii" și aducea la cunoștința autorităților interesate hotărârile adoptate de Consiliu (articolul 8)[18], fiind format dintr-un secretar (general sau colonel)[19], 1-2 ofițeri superiori de stat major, un registrator, un dactilograf și un curier (articolul 9)[20].

---

[15] A.M.R., fond M.St.M. – Secretariatul C.S.A.Ț., dosar nr. 4/1927, f. 6.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*, dosar nr. 1/1934-1935, f. 29.

[18] „Monitorul Oastei" nr. 21 din 12 septembrie 1924, p. 674-675.

[19] Șefii Secretariatului C.S.A.Ț. au fost: colonel Petre Dumitrescu (1924-1930), general Ioan Negoiescu (1930-1931), colonel Victor Atanasiu (1931-1934), colonel Teodor Ionescu (1934), locotenent-colonel Vasile Mihăilescu (1934-1935), locotenent-colonel Ioan Sion (1935), general Victor Atanasiu (1935-1937), colonel Alexandru Ionițiu (1937), colonel Andrei Nasta (1937-1939), colonel Ilie Ionescu (1939), colonel Costin Ionașcu (1939-1940), colonel Dumitru Florescu (1940) și colonel Ion Pandele (1940).

[20] „Monitorul Oastei" nr. 21 din 12 septembrie 1924, p. 675.

Componența Consiliului Superior al Apărării Țării, precum și a organismelor sale, a fost determinată de guvernele aflate la conducerea României.

Prima reuniune s-a desfășurat la 31 mai 1924[21], dezbaterile au fost conduse de Regele Ferdinand I, la ea participând primul ministru – Ion I.C. Brătianu[22] și miniștri de Război – generalul de divizie Gheorghe Mărdărescu[23], Afacerilor Străine – Ion Gh. Duca[24], de Finanțe – Vintilă I.C. Brătianu[25], Industriei și Comerțului – Tancred Constantinescu, Comunicațiilor – generalul Arthur Văitoianu[26], Lucrărilor Publice – generalul Traian Moșoiu, Agriculturii – Alexandru Constantinescu și Sănătății Publice și Ocrotirilor Sociale – Nicolae N. Săveanu și din partea Consiliul Superior al Armatei, șeful Marelui Stat Major – generalul Alexandru Lupescu, inspectorii de armată – generalii Strătilescu, Popovici și Nicolae Petala și șeful Casei Militare Regale – generalul Paul Anghelescu. La ordinea de zi au fost „chestiunea dotării la mobilizare" și „nevoile oștirii"[27].

Până la 31 martie 1927, Consiliul Superior al Apărării Țării nu s-a mai reunit. La cea de-a doua ședință au participat generalul Alexandru Averescu – președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Finanțe, generalul Ludovic Mircescu – ministrul de Război[28], Ion Mitilineu – ministrul Afacerilor Străine, Mihail Berlescu – ministrul Industriei și Comerțului, generalul Gheorghe Văleanu – ministrul Comunicațiilor, Constantin Meissner – ministrul Lucrărilor

---

[21] A fost întocmit procesul verbal nr. 1.

[22] Brătianu, Ion I.C., (n. 20 august 1864, Florica, jud. Argeș – m. 24 noiembrie 1927, București) președinte al Consiliului de Miniștri între 27 decembrie 1908 – 4 martie 1909, 4 martie 1909 – 28 decembrie 1910, 4 ianuarie 1914 – 11 decembrie 1916, 11 decembrie 1916 – 26 ianuarie 1918, 29 noiembrie 1918 – 12 septembrie 1919, 19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926 și 22 iunie – 24 noiembrie 1927.

[23] Mărdărescu, Gheorghe (n. 1866 – m.?), sublocotenent – 1886, colonel – 1913, general de brigadă – 1916; ministru de Război între 24 aprilie 1922 și 29 martie 1926.

[24] Duca, Ion Gh. (n. 20 decembrie 1879, București – m. 29 decembrie 1933, Sinaia) membru al Partidului Național Liberal; prim-ministru 14 noiembrie – 29 decembrie 1933, ministru al Cultelor și Instrucțiunii (1914-1918), al Agriculturii și Domeniilor (1918-1919), al Afacerilor Străine (1922-1926) și al Internelor (1927-1928).

[25] Brătianu, Vintilă I.C. (1867-1930), economist; președinte al Partidului Național Liberal (1927-1930); ministru de Finanțe (1922-1926, 1927, 1927-1928); prim-ministru (1927-1928).

[26] Văitoianu, Arthur (n. 14 aprilie 1864, Ismail – m. 17 iunie 1956, București) sublocotenent (1884), general de brigadă (1915), general de divizie (1917), general de corp de armată (1918); după demisia din armată, membru al Partidului Național Liberal; prim-ministru (27 septembrie – 28 noiembrie 1919), ministru de Justiție (1918), de Război (1918-1919), ministru de Interne (24 octombrie – 29 octombrie 1918, 27 septembrie – 28 noiembrie 1919, 19 ianuarie 1922 – 30 octombrie 1923), ad-interim la Ministerul Afacerilor Străine (1919), al Comunicațiilor (1923-1926), consilier regal (1938).

[27] A.M.R., fond M.St.M. – Secretariatul C.S.A.T., dosar nr. 6/1924, f. 2.

[28] Ministru de Război între 30 martie 1926 și 3 iunie 1927.

Publice, Constantin Garofild – ministrul Agriculturii și Domeniilor, Ioan Lupaș – ministrul Sănătății Publice, Octavian Goga – ministrul de Interne și Consiliul Superior al Oștirii, generalul Alexandru Lupescu[29] – șeful Marelui Stat Major, inspectorii generali ai armatei – generalii Popovici, Gheorghe Mărdărescu, Nicolae Petala și generalul Paul Angelescu – mareșalul palatului. Ordinea de zi a analizat „1. Chestiunea terenurilor inundabile din lungul Dunării; 2. Propunerile Marelui Stat Major relative la a) Organizarea de detaliu a Comisiei de Studii și completarea organizării Secretariatului, astfel ca să poată îndeplini funcția de organ de lucru al Comisiei de Studii; b) Problemele ce urmează a aproba Consiliul să fie date în studiu Comisiei de Studii; 3. Dotarea Armatei cu terenuri de instrucție pentru: corpuri de trupe, tabere de instrucție pe C.A.[30], centre de instrucție pe Arme, terenuri pentru aviație, poligon de experiență".

Prezentăm, în integralitate, Procesul-verbal nr. 2 din 31 martie 1927[31].

***

Participanți: generalul Averescu (președintele Președinției Consiliului de Miniștri și ministrul de Finanțe), generalul Mircescu (ministrul de Război), Mitilineu (ministrul Afacerilor Străine), Berlescu (ministrul Industriei și Comerțului), generalul Văleanu (ministrul Comunicațiilor), Meisner (ministrul Lucrărilor Publice), Garofild (ministrul Agriculturii și Domeniilor), Lupaș (ministrul Sănătății), Goga (ministrul de Interne).

Consiliul Superior al Oștirii: general Lupescu, șeful M.St.M., general Popovici, inspector general al armatei, generalul Mărdărescu, inspector general al armatei, generalul Petala, inspector general al armatei, generalul Angelescu, mareșalul Palatului.

***

Ordinea de zi:

1) Chestiunea terenurilor inundabile din lungul Dunării;

2) Propunerile M.St.M.[32] relative la: a) Organizarea de detaliu a Comisiei de Studii și completarea organizării Secretariatului, astfel ca să poată îndeplini funcția de organ de lucru al Comisiei de Studii; b) Problemele ce urmează a aproba consiliul să fie date în studiu Comisiei de Studii;

3) Dotarea armatei cu terenuri de instrucție pentru: corpuri de trupe, tabere de instrucție pe C.A.[33], centre de instrucție pe arme, terenuri pentru aviație, poligon de experiență.

---

[29] Lupescu, Alexandru (n. 24 februarie 1987 – m. ?), Școala Militară de Ofițeri – 1886, Școala Specială de Artilerie și Geniu – 1888, Școala Superioară de Război – 1897; sublocotenent – 1886, locotenent – 1889, căpitan – 1894, maior – 1902, locotenent-colonel – 1909, colonel – 1911, general – 1915; șeful Marelui Stat Major între 1923-1927.

[30] Corpuri de armată.

[31] A.M.R., fond M.St.M. – Secretariatul C.S.A.Ț., dosar nr. 4/1927, f. 1-9.

[32] Marele Stat Major.

[33] Corpuri de armată.

I. *Chestiunea terenurilor inundabile din lungul Dunării*

Primul ministru arată că, în discuțiile care au avut loc în Consiliul de Administrație al Serviciului Special al Îmbunătățirilor Funciare, pendinte de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, s-au ivit puncte de vedere deosebite între delegatul M.St.M. și restul consiliului relativ la terenurile inundabile din lungul Dunării. Conform art. 14 din Legea pentru punerea în valoare a pământurilor din zona de inundații a Dunării când se ivesc deosebiri de vederi între M.St.M. și comisie, Consiliul Superior al Apărării Țării trebuie să decidă. Dispune ca ministrul Agriculturii să facă o scurtă expunere verbală a chestiunii.

Ministrul Garofild arată că terenurile de care e vorba să se îndiguiască pe Dunăre reprezintă o întindere de cca. 300 000 ha pământ. Chestiunea de a face cultivabilă această întindere de pământ reprezintă un interes deosebit din punct de vedere agricol, social și economic. A primit cereri din partea diferiților proprietari ca să se aprobe punerea în valoare a acestor terenuri.

Spune că după observațiile făcute până acum asupra regimului apelor Dunării, se poate deduce că, în general, dintr-o perioadă de 5 ani, 2 ani sunt cu ape mari care dau peste maluri și 3 ani sunt cu ape mici sau medii care rămân în matca Dunării și nu dau peste maluri. Dar și în anii cu ape mari acestea nu țin în revărsare decât cca. 2-3 luni.

M.St.M. a cerut ca lucrările de îndiguire să se execute astfel ca inundarea să se poată face chiar atunci când nivelul lor ar fi cel mai scăzut. Ori acesta nu este posibil din cauză că locurile cele mai joase din regiunile inundabile sunt în medie la cota +2,50 deasupra apelor celor mai mici. Rezultă din cele de mai sus: a) timpul când zona se inundă este rar. Aceasta face ca oamenii să cultive chiar azi terenurile; b) pentru terenurile care sunt deasupra siajului inundarea artificială nu se poate face decât dacă se fac lucrări mult mai costisitoare.

Primul ministru întreabă dacă lucrările de îndiguire ce s-ar face ar putea permite a se inunda terenurile spre a le duce din nou în starea în care au fost înainte de a se fi făcut aceste lucrări.

Ministrul Garofild răspunde afirmativ.

Primul ministru dă cuvântul șefului M.St.M. pentru a arăta cum se prezintă chestiunea din punct de vedere militar.

Generalul Lupescu face considerații asupra condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească o bună frontieră militară, scoțând în evidență importanța obstacolelor naturale, ele permițând a face economie de forțe, în scopul de a întrebuința cât mai mult pe teatrul principal de operații. Atunci când nu mai avem obstacol pe frontiere, îl creăm sau întrebuințăm pentru apărare forțe mai numeroase, ceea ce implicit ne conduce a face sacrificii bănești, care pot întrece beneficiile ce am avea prin punerea în valoare a terenurilor inundabile. În cazul de față obstacolul există. M.St.M. a cerut să nu se suprime acest obstacol prin îndiguire.

Primul ministru întreabă dacă terenurile puse în valoare prin îndiguire mai pot deveni, atunci când se inundă, inaccesibile operațiilor.

Generalul Lupescu crede că da și aceasta o sprijină pe constatarea personală făcută în executarea operațiilor de trecere de la Flămânda. Pregătirea operațiilor a început pe timp uscat; după o noapte de ploaie, terenul a devenit atât de greu că mișcarea artileriei a devenit extrem de anevoioasă.

Ministrul Garofild spune că (sic!) caracterul fizic al pământului nu se schimbă; caracterul chimic da.

Generalul Lupescu accentuează din nou necesitatea de a se ține seama de punctul de vedere militar și este de părere că se poate studia în detaliu chestiunea și stabili sectoare probabile de operații și altele mai puțin probabile, iar lucrările de îndiguire să țină seama de aceste considerații. M.St.M. nu este deloc potrivnic progresului și creșterii avuției țării și de aceea se asociază la o formulă care, cel puțin în momentul când apărarea țării ar cere-o, să dispună de aceleași obstacole la Dunăre care ar fi existat dacă nu s-ar fi înfăptuit îndiguirea. În orice caz, bălțile trebuie păstrate cu tot obstacolul care îl pot da astăzi.

Primul ministru este de părere că (sic!) chiar statul ar trebui să contribuie pentru ca să se inunde artificial anumite zone. În ceea ce privește dacă trebuie secate sau nu bălțile este de părere că această chestiune este în legătură cu pescuitul care aduce mult mai mare venit decât terenul corespunzător întinderii acestor bălți.

Ministrul Garofild este de aceiași părere, spunând că bălțile trebuie cât mai mult protejate.

Ministrul Goga întreabă dacă îndiguirea pe malul nostru nu ar influența asupra regimului apelor în așa măsură încât să vatăme malul bulgar, ceea ce ne-ar aduce complicații de ordin politic.

Primul ministru răspunde că aproape tot malul bulgar domină cu mult malul român și că creșterea apelor din cauza lucrărilor de îndiguire nu ar avea nicio influență asupra malului bulgar.

Primul ministru conchide asupra chestiunii: Lucrările de îndiguire trebuie făcute în astfel de condiții încât să nu lipsească apărarea națională de obstacolele din lungul Dunării pe care le-ar fi avut dacă nu s-ar fi făcut îndiguirea.

Consiliul a admis acest punct de vedere.

II. ***a) Organizarea de detaliu a Comisiei de Studii și completarea organizării Secretariatului, astfel ca să poată îndeplini funcția de organ de lucru al Comisiei de Studii.***

b) Problemele ce urmează a aproba Consiliul să fie date în studiu Comisiei de Studii.

Primul ministru dă cuvântul șefului M.St.M.

Șeful M.St.M. arată că până acum Comisia de Studii nu a funcționat din cauză că (sic!) Consiliul Superior al Apărării Țării nu s-a întrunit decât o singură dată și atunci nu a dat nicio chestiune în studiu. Pe lângă aceasta, membrii Comisiei de Studii fiind desemnați, în general, în persoana secretarilor

generali și aceștia fiind foarte ocupați cu funcțiile respective, Comisia de Studii nu s-ar putea întruni decât intermitent, iar randamentul său ar fi foarte mic. Este necesar, prin urmare, organizarea acestei comisii pe alte baze, iar Consiliul să hotărască problemele pe care ar trebui să le studieze comisia.

Primul ministru spune că, deoarece se constată că (sic!) Consiliul se întrunește greu, e necesar a uza de dispoziția legii care prevede funcționarea unei delegații permanente de miniștri. Arată că după regulament delegația trebuie să fie hotărâtă de Consiliul de Miniștri. Această dispoziție trebuie schimbată, delegația trebuie să fie fixată de către Consiliul Superior al Apărării Țării. Până la modificarea regulamentului propune ca (sic!) Consiliul să hotărască în ședința de astăzi această delegație.

În privința compunerii delegației sunt două păreri: o părere ca delegația să fie variabilă, în raport cu natura chestiunilor; o alta ca delegația să fie permanentă. Este de părere ca delegația să fie permanentă, așa cum hotărăște legea și ea trebuie formată din miniștri care prin activitatea ministerelor respective au mai multă legătură cu interesele oștirii. Aceste ministere sunt: Războiul, Industriei și Comerțului, Comunicațiile.

Consiliul admite ca delegația să fie formată astfel: ministrul de Război însoțit de șeful M.St.M., ministrul Industriei și Comerțului și ministrul Comunicațiilor.

Primul ministru arată că această delegație trebuie să aibă o libertate oarecare în a examina chestiunile de apărare a țării și a hotărî care din ele trebuie date în studiu la Comisia de Studii sau să provoace întrunirea consiliului dacă crede necesar a le supune plenului consiliului. Delegația ar avea sarcina să se ocupe și cu urmărirea hotărârilor luate de consiliu. Prin această măsură se va asigura și continuitatea.

Primul ministru este de acord cu părerea exprimată de șeful M.St.M. că secretarii generali sunt foarte ocupați și adaugă că, pe lângă acestea, fiind și persoane politice și de multe ori străini de specialitatea ministerului respectiv, comisia nu are nici competența nici continuitatea necesară. Este de părere, prin urmare, ca ministerele să numească ca reprezentanți în Comisia de Studii persoane de specialitate din administrația respectivă.

Șeful M.St.M. arată necesitatea organizării unui organ permanent al comisiei. Acest organ ar fi Secretariatul actual, completat însă așa ca să aibă birouri corespunzătoare secțiilor din Comisia de Studii. Prezintă o schemă cu organizarea propusă.

Primul ministru spune că birourile ce se vor înființa vor fi organele permanente ale secțiilor Comisiei de Studii. Aceste birouri vor fi coordonate și conduse de către Secretariatul consiliului. În acest fel, Comisia de Studii ar avea ca organe permanente: șeful M.St.M., președintele comisiei; Secretariatul consiliului cu patru birouri.

Consiliul admite organizarea de mai sus și hotărăște ca ea să fie stabilită printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri.

După aceasta *șeful M.St.M.* propune a se aproba să se dea în studiul Comisiei de Studii o serie de chestiuni cum ar fi: a) întocmirea unui proiect de lege asupra organizării națiunii în timp de război; b) problema mobilizării industriale.

După o scurtă discuție asupra chestiunii a doua, *consiliul* admite ca ambele chestiuni să fie date în studiu la Comisia de Studii. Se hotărăște totodată ca birourile de mobilizare a ministerelor să fie astfel organizate încât să se poată ocupa nu numai cu chestiunea personalului, ci cu toate chestiunile care privesc mobilizarea acelui minister în legătură cu apărarea țării.

Chestiunile III din ordinea de zi. S-a hotărât ca aceste chestiuni să fie date în studiul Delegației Permanente.

REZOLUȚIE
27.II.1934
Văzut.
General Antonescu

PRESA PRAGHEZĂ DESPRE VIZITA OFICIALĂ A MINISTRULUI DE EXTERNE ROMÂN DIMITRIE I. GHIKA (IANUARIE 1932)

Marusia Cîrstea

Diplomația României în epoca interbelică a fost conformă tradițiilor istorice ale țării și a avansat un program îmbrățișând exclusiv principii și obiective specifice raporturilor interstatale, precum, în rândul întâi, cooperarea internațională și egalitatea între state, combaterea revizionismului și excluderea războiului din viața internațională[1]. În spiritul acestor principii și obiective, diplomații din noile state independente din Europa Est-Centrală și Sud-Est au încercat să găsească soluții valabile și viabile, menite să contribuie la preîntâmpinarea unui nou conflict. Astfel, căutând să dubleze asigurările Sistemului de la Versailles, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au format încă din în 1921 o alianță defensivă denumită *Mica Înțelegere*[2], cu scopul, așa cum propunea Nicolae Titulescu, în decembrie 1932, „ca statele componente să hotărască pe viitor în comun nu numai asupra orientării politice lor externe în ansamblu, ci și asupra poziției care urma să fie adoptată față de cele mai importante acte diplomatice internaționale"[3].

În prima etapă a existenței sale, politica externă a Micii Înțelegeri poate fi caracterizată prin[4]: tendința de a atrage în orbita sa Grecia și Polonia; o poziție contrară revizionismului maghiar, mișcării „legitimiste" și pro-Anschluss austriece; fidelitate față de Tratatele de Pace, de Franța și de Societatea Națiunilor; libertatea statelor membre de a-și fixa politica față de Rusia Sovietică. Mai târziu, în conjunctura intensificării politicii revizioniste, la 27 iunie 1930, alianța s-a consolidat prin așa-numitul Acord complementar de la Strbské Pleso[5], semnat de către toți cei trei contractanți, dar, îndeosebi, la 16 februarie 1933 prin *Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri*[6], prin care aceasta era transformată într-o „organizație internațională unificată, deschisă eventual

---

[1] Marusia Cîrstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor. 1919-1939*, vol. I, București, Editura Mica Valahie, 2007, p. 364.

[2] Vezi Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, ediția a II-a, București, Editura Academiei, 1997; Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei. 1920-1938*, București, Editura Politică, 1979.

[3] Apud Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, ediția a II-a, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2010, p. 81.

[4] Alexandru Oșca, *România în sistemul relațiilor internaționale contemporane*, partea I, *1917-1939*, București, Editura C.T.E.A., 2006, p. 117.

[5] Ioan Scurtu, *România și Marile Puteri (1918-1933). Documente*, București, Editura Fundației România de Mâine, 1999, p. 175.

[6] *Ibidem*, p. 176-178.

și altor țări"; se hotăra constituirea „ca organ director al politicii externe comune, a unui Consiliu Permanent al Micii Înțelegeri, compus din miniștri de Externe ai celor trei țări", fiecare dintre aceștia exercitând președinția Consiliului prin rotație, pe termen de un an (articolele 1-3)[7]. Din acel moment și până la dispariția sa, în 1938, Mica Înțelegere s-a așezat și pe „o poziție antihitleristă, combătând, torpilând, înlăturând, în măsura posibilităților celor trei țări – adânc integrate în politica promovată de Franța și de Marea Britanie – acele acțiuni ale statelor fasciste și revanșarde ce contraveneau intereselor lor vitale"[8]. Este de remarcat că la începutul deceniului al patrulea al secolului al XX-lea, în Europa se promovau, în domeniul securității, trei tipuri de angajamente – *alianțele tradiționale*; *garanțiile speciale de tipul Pactului de la Locarno*; *recomandările și soluțiile Ligii Națiunilor* – care și aveau la bază principiul securității colective[9].

România, fidelă menținerii *statu-quo*-ului, avea să militeze, în primul rând, pentru asumarea angajamentelor luate în cadrul alianțelor tradiționale și să amplifice legăturile cu statele componente ale Micii Înțelegeri. În acest sens, avea să se desfășoare și vizita ministrului de Externe Dimitrie Ghyka*, din ianuarie 1932, în Cehoslovacia. Această vizită la Praga a ministrului de Externe român trebuie apreciată – menționau ziarele din Cehoslovacia – special „ca o nouă dovadă de credincioasă alianță și de adâncă prietenie între ambele state, mai ales că ea vine în ajunul Conferinței Internaționale de Dezarmare"[10]. În *Memoriile* sale, Dimitrie I. Ghika – referindu-se la această vizită – arăta că: „În ciuda piedicilor pe care le comportă întotdeauna și pretutindeni programele oficiale, mi-a fost dat să admir, în scurte plimbări, splendorile acestei capitale, unde triumfă arta barocă care, dezvoltată exact la nivelul pe care trebuie să-l aibă rolul său decorativ, dă ansambluri de grandoare și viață exuberantă"[11].

---

[7] Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 90.

[8] Eliza Campus, *op. cit.*, p. 7-8.

[9] Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 102.

* Dimitrie I. Ghika (1875-1967) – ministru de Externe (27 aprilie 1931 – 31 mai 1932) în Guvernul Nicolae Iorga; trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Atena (1 iulie 1898 – 1 aprilie 1900; 16 mai 1901 – 1 aprilie 1905); la Sofia (1 noiembrie 1911 – 27 iunie 1913); la Roma (1 octombrie 1913 – 2 decembrie 1917; 1 februarie 1928 – 27 aprilie 1931; 1 iunie 1932 – 1 iulie 1933); la Bruxelles și Luxemburg (1 iulie 1933 – 15 decembrie 1936); la 1 februarie 1937 a fost numit președinte al Consiliului consultativ de pe lângă Ministerul Afacerilor Străine. Apud Stelian Neagoe, *Oameni politici români. Enciclopedie*, București, Editura Machiavelli, 2007, p. 315-317.

[10] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București (în continuare, se va cita: A.M.A.E.), fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 67.

[11] Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere de Vasile Savin, Iași, Institutul European, 2004, p. 310.

În cadrul întâlnirilor oficiale avute de ministrul român cu personalități politice ale Cehoslovaciei s-au discutat probleme precum: *colaborarea celor două state în arena internațională*, în perioada 1922-1932. „Colaborarea strânsă și leală de până acum a reprezentanților popoarelor român și cehoslovac – sublinia ziarul «Národní politika», din 19 ianuarie 1932 – a dus totdeauna la mare folos ambelor state, precum și un serviciu mare păcii și justiției în Europa"[12]; *viitorul Micii Înțelegeri*, „în Praga vor avea [loc] consfătuiri importante relativ la atitudinea comună a Statelor Micii Înțelegeri la Conferința reparațiilor și a dezarmării și relativ la raporturile față de Rusia Sovietică cu care România și Polonia tratează în momentul de față asupra unui pact de neagresiune"[13]; *legăturile economice dintre cele două state*, care „se completează din punct de vedere economic și geografic"[14]. De asemenea, se sublinia faptul că prin încheierea unei Convenții de Comerț între cele două state (1931) „se ridică importanța faptului că structura economică a ambelor țări, care politicește sunt așa de apropiate, se completează reciproc"[15]. Caracterizând dinamica relațiilor economice româno-cehoslovace, Dimitrie Ghyka concluziona: „Cu Cehoslovacia, relațiile noastre erau de așa natură încât munca diplomatică se mărginea doar la a mai unge din când în când mecanismul. Skoda era marea firmă furnizoare de armament pentru armata română. Acesta era singurul punct delicat, întrucât era nevoie de anumite reglări, cum ar fi controlul datelor de livrare și a materialului, ceea ce provoca uneori, prin jocul partidelor politice care se războiau sub tot felul de pretexte, dezbateri furtunoase în parlamentul de la București"[16].

Vizita de lucru a ministrului român la Praga a fost apreciată atât de personalitățile politice guvernamentale, cât și de presa din Cehoslovacia. Astfel, ziarul „Národní politika", din 19 ianuarie 1932, relata: „vizita unui diplomat dibaci și iscusit, cum este Prințul Ghyka, are de asemenea însemnătatea sa reală și actuală"[17], „în vremurile actuale grele caracterizate nu numai prin criza economică mondială, ci tulburate azi mai mult decât oricând prin chestia central europeană [...] precum și față de complicațiile noi care s-ar putea ivi în viitor"[18].

În continuare redăm câteva documente aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României.

---

[12] A.M.A.E., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 77.
[13] *Ibidem*, f. 68-69.
[14] *Ibidem*, f. 71.
[15] *Ibidem*, f. 74.
[16] Dimitrie Ghyka, *op. cit.*, p. 311.
[17] A.M.A.E., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 74.
[18] *Ibidem*.

23 ianuarie 1932

No. 109/2

Domnule Președinte al Consiliului,

Am onoarea a Vă trimite aici alăturat în copie și traducere română articolele publicate de presa de aici cu ocazia vizitei Domnului Ministru Ghika.

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

ss. Emandi

Excelenței Sale
Domnului N. Iorga
Președintele Consiliului de Miniștri

***

Vizita la Praga a E.S. Domnului Ministru D. Ghika

Ziarele din 17 ianuarie publică programul vizitei Domnului Ministru D. Ghika la Praga, precum și date biografice. Unele ziare reproduc fotografia Domnului Ministru.

***

Ziarul „REFORMA" din 16 ianuarie 1932 are un articol semnat de Ferdinand Pribyl: *Colaborarea noastră cu românii. În așteptarea vizitei la Praga a Ministrului Român al Afacerilor Străine.*

Vizita la Praga a Ministrului Afacerilor Străine Român, a Prințului D.I. Ghika trebuie apreciată ca o nouă dovadă de credincioasă alianță și de adâncă prietenie între ambele State, mai ales că ea vine în ajunul Conferinței Internaționale de Dezarmare. Raporturile personale cehoslovace române care se dezvoltă în toate direcțiile, sunt numai o completare logică a legăturilor politice, culturale și economice. Astăzi, mai mult ca oricând, se impune o solidaritate și o colaborare a ambelor națiuni. Trebuie mai întâi de toate să creăm acea unitate sufletească, care singura este o garanție durabilă a raporturilor bune reciproce. Trebuie ca melodia de cordialitate, care se observă atunci când au loc întrunirile Micii Înțelegeri, sau numai consfătuirile Miniștrilor de Externe ai Cehoslovaciei și României, să devină o necesitate a vieții noastre de fiecare zi. Chiar și cea mai mică activitate contribuie în mare măsură la procesul unității sufletești a ambelor popoare.

Ca fiii ai unor națiuni vecine și apropiate una de alta prin trecutul istoric, am trăit în comun foarte multe evenimente istorice. Tratatele totdeauna reînnoite, prelungite sau completate, fie ele de ordin politic sau economic, documentează ele însăși absoluta unitate de vederi care leagă strâns ambele State. Iar în ce privește situația actuală a Statului Român se poate în mod critic constata: Peste toate multele dificultăți, care stau în calea dezvoltării economice a țării se poate afirma, că România trebuie să o numărăm între acele State Europene, a căror situație prin învingerea treptată a dificultăților trecătoare de ordin politic și economic, se îmbunătățește în mod constant.

Statul Român a trecut cu deplin succes peste perioada postbelică a politicii sale interne. Îi va succede să rezolve cu același rezultat și chestiunile economice și financiare, atunci va veni o epocă de dezvoltare liniștită.

În interesul nostru și al Românilor este ca apropierea strânsă între ambele națiuni să fie un pas înainte în direcția creării acelei comunități care va deveni ținta tuturor străduințelor comune ale ambelor națiuni aliate.

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 66-68.

- 2 -

„NÁRODNÍ LISTY", din 17 ianuarie 1932
Ministrul Dimitrie I. GHIKA la Praga

Marți sosește în Praga Ministrul Român al Afacerilor Străine Prințul Dimitrie I. GHIKA.

D-Sa este reprezentantul unui Stat aliat și vizita sa va fi salutată în mod călduros în Cehoslovacia. Vine la Praga în ajunul unor importante acțiuni internaționale și prin aceasta importanța consfătuirilor pe care le va avea în Praga va fi cu atât mai mare. Nu de mult a fost în Polonia și față de un redactor al unui ziar polonez s-a exprimat în modul următor despre Mica Înțelegere (urmează declarațiunile făcute de Domnul Ministru Ghika).

Din Praga va pleca la Paris. Conferința Miniștrilor de Externe ai Micii Înțelegeri va avea loc la Montreux, probabil pe la sfârșitul lunii ianuarie.

În Praga va avea consfătuiri importante relativ la atitudinea comună a Statelor Micii Înțelegeri la Conferința reparațiilor și a dezarmării relativ la raporturile față de Rusia Sovietică cu care România și Polonia tratează în momentul de față asupra unui pact de neagresiune. De la vizita sa din Varșovia, Ministrul Ghika aduce informațiuni asupra punctului de vedere al Poloniei și se va discuta, în care chestiuni și în ce mod se va face colaborarea sau mai bine zis atitudinea comună a Micii Înțelegeri și a Poloniei în tratativele internaționale care vor începe în curând.

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 68-69.

- 3 -

„ČESKÉ SLOVO", din 19 ianuarie 1932
Salut amicilor români
Cu ocazia sosirii Ministrului GHIKA

La începutul anului 1931 a avut loc în Camera noastră a Deputaților o manifestație importantă. Cu ocazia ratificării Convenției de Comerț

româno-cehoslovacă, referentul Comitetului pentru Afacerile Externe, a adresat, în prezența Ministrului Emandi, cuvinte calde la adresa României aliate, ceea ce camera a acceptat cu aplauze sincere și cu strigăte de „Trăiască România Mare!"

Pe la sfârșitul aceluiași an 1931, a avut loc o manifestație asemănătoare a prieteniei cehoslovaco-române, când cu ocazia vizitei delegației parlamentare cehoslovace la București, delegatul cehoslovac Abatele Zavoral (fost senator, membru onorific al delegației) într-o românească răspicată a vorbit la o recepție importantă din România. După discursul înflăcărat al Abatelui Zavoral sala s-a cutremurat de strigătele asistenților „Trăiască Cehoslovacia".

În timpurile nu tocmai mult îndepărtate, presa care era în contra politicii Micii Înțelegeri, aducea știri răutăcioase și tipic repetate despre o desfacere a legăturilor Micii Înțelegeri, despre o atitudine independentă a României în politică față de Ungaria etc. Tocmai în zilele când apăreau articolele cu conținutul sus amintit, la Praga avea loc Conferința Șefilor de Stat Major ai Statelor Micii Înțelegeri, care se sfătuiau asupra unei atitudini comune la Conferința de dezarmare. Prezența soldatului distins al României Mari, a generalului Samsonovici, străduința lui plină de succes peste un rezultat grabnic și pozitiv al Conferinței, ar fi cea mai bună dezmințire a știrilor răutăcioase, dacă știrile de acest fel ar merita să fie dezmințite. Cea mai bună dovadă a raporturilor crescânde de prietenie a ambelor State ne-o dă vizita conducătorului politicii externe a Regatului român a E.S. Ministrului Prințul Dimitrie Ghika, care după vizitarea Belgradului și a Varșoviei vine la Praga, ca să facă o vizită și să trateze cu Ministrul Dr. Benes asupra unei serii întregi de chestiuni, care figurează în programul anului 1932, atât de bogat în Conferințe.

S-a arătat deja în altă parte asupra faptului că, în politica internațională, apar de multe ori perioade de zece ani. În perioada de după război cea mai importantă Conferință (cu excepția Conferinței de pace) a fost cea din Genua, din primăvara anului 1922. Cunoscuta perioadă de 10 ani, aduce în primăvara anului 1932 o serie întreagă de conferințe, dintre care Conferința reparațiilor și a dezarmării au cea mai mare importanță pentru soarta Europei și a întregii lumi.

Este deci desigur destul material pentru convorbirile Miniștrilor de Externe a Statelor amice și aliate, care încep în doi în Praga și vor fi terminate în trei la Domnul Marincovici, care se găsește suferind în Elveția. Nu numai reprezentanții oficiali, ci și întreaga națiune cehoslovacă salută în mod călduros pe oaspetele drag, reprezentantul națiunii române, pentru al cărei concurs în războiul mondial, națiunea cehoslovacă își reamintește cu recunoștință. În istoria cehoslovacă nu se va uita concursul moral, de care s-a bucurat revoluția cehoslovacă din străinătate, atunci când conducătorul revoluției, Președintele Consiliului Național Profesorul Masaryk, a fost primit în vremurile cele mai nesigure, în octombrie 1917, la Iași, de către Regele Ferdinand, cu onoruri care se dau numai Șefilor de Stat. Soldații revoluției noastre nu vor uita că factorii

conducători militari și au primit cele dintâi cunoștințe de specialitate în armata din Est în cursuri speciale organizate, de către Marele Stat Major Român.

Conducerea noastră a politicii externe și-a întipărit în memorie, modul în care a fost sprijinită de către reprezentanții României din Paris, Londra, Roma și Petrograd, acțiunea noastră politico-diplomatică. Între diplomații români, care au contribuit atunci în capitalele principalelor State ale Antantei, la punerea temeliei Statului Cehoslovac, a fost și actualul Ministru de Externe Prințul Dimitrie Ghika. Trebuie să reamintim aceasta cu recunoștință, cu ocazia venirii sale pe teritoriul Cehoslovaciei eliberate. Pe acea vreme, în zilele luptelor gigantice a armatei cehoslovace și a conducerii politice, pentru independența cehoslovacă, situația nu era întotdeauna clară. Mai ales în vremea când Președintele Consiliului Național Profesorul Masaryk se găsea în România pe front între soldații români la Mărășești, atmosfera era foarte tulbure.

Din toate părțile veneau știri nefavorabile. Parisul era bombardat de inamic, frontul rusesc în descompunere, în Italia nenorocirea de la Kobarid și perspectivele pentru independența cehoslovacă erau deci foarte rele. De aceea au fost cu atât mai bucuros primite știrile din Iași, că Regele României, Guvernul și Parlamentul au apreciat just importanța reprezentantului revoluției cehoslovace, credința lui fermă în victoria finală, întărind-o, printr-un gest, până acum puțin apreciat, anume considerând Statul cehoslovac ca un fapt împlinit și contând cu alegerea Profesorului Masaryk ca Șef al Statului.

Afecțiunea pentru națiunea cehoslovacă a moștenit-o după marele său părinte, și actualul Rege Carol, care împreună cu Primul Președinte de Consiliu Iorga, a prietenului nostru sincer, se îngrijesc ca raporturile de amiciție, care leagă statele noastre împreună cu Iugoslavia frățească, să rămână cât mai puternice. Pe durabilitatea aceasta se poate clădi mai departe pentru câștigarea de condiții mai suportabile pentru viața economică a statelor atât de apropiate care se completează din punct de vedere economic și geografic.

Țăranul român suferă tot astfel ca și al nostru și cel iugoslav din cauza crizei desfacerii produselor agricole, muncitorii, funcționarii, meseriașii și amploaiații de toate categoriile a celor 3 State din Mica Înțelegere suferă în același mod din cauza crizei mondiale.

Toate aceste clase și în general întregul popor cehoslovac salută consfătuirile ce vor avea loc între bărbații noștri de Stat și consfătuirile bărbaților de Stat din lume, a căror introducere o formează consfătuirile cu Ministrul Ghika, cu toate că ne dăm seama că aceste conferințe nu pot să aducă o imediată ușurare.

Avem însă credința că greutățile comune, voința fermă comună, rezistența concentrată pot să ducă la indicarea drumului, în perspectiva căruia se ivesc zările unor timpuri mai bune.

De aceea toată populația salută pe teritoriul Republicii pe distinsul bărbat de Stat al Statului aliat. În drumul său prin țara noastră de la Halmei și până la

Praga Ministrul Prințul Ghika va avea ocazia să vadă frumusețile ei, va avea ocazia să vadă străduințele cu care populația muncitoare a Statului nostru se luptă cu criza economică.

Ministrul Prințul Ghika este un bărbat de Stat și un diplomat cu experiență, cu cunoștințe bogate asupra stărilor din țara sa. Ministrul Ghika cunoaște tot așa de sigur situația europeană, fiind Ministru al României în capitalele din Apus. Inteligența sa superioară și cunoștințele aprofundate asupra situației politice din Europa, împreună cu îndemânarea și experiența Miniștrilor Marincovici și Benes, sunt o garanție că interesele Statului Micii Înțelegeri vor fi totdeauna și în orice situație bine apărate.

Dorim de aceea Ministrului Prințului Ghika, soției D-Sale și suitei o petrecere plăcută în Cehoslovacia și sperăm că va duce de la noi cele mai bune impresii.

Șederea lui aici, națiunea cehoslovacă o însoțește cu salutul călduros: „Trăiască România Mare!"

ss. Ian Seba

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 70-72.

- 4 -

„ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA", din 19 ianuarie 1932

Azi la orele 8 dimineața sosește la Praga Ministrul Român al Afacerilor Străine Prințul Dimitrie I. Ghika și va sta aici, în vederea consfătuirilor relative la importante probleme actuale de politică externă, până joi. Aceasta este prima sa vizită în Cehoslovacia, nu este însă primul său raport personal cu noi. Deja în timpul războiului mondial, ca Ministru român la Roma, a dat concursul său, organizatorilor revoluției noastre din străinătate. Îi suntem pentru aceasta sinceri recunoscători.

Însă această recunoștință a noastră nu este singurul motiv pentru care salutăm cu bucurie pe distinsul oaspete în Praga. Salutăm în D-Sa pe reprezentantul și conducătorul politicii externe a Regatului Român, cu care suntem legați prin legături puternice de alianță și prietenie concretizate în Mica Înțelegere.

România a rămas credincioasă acestei formațiuni, cu toate străduințele dușmanilor ideilor de pace.

Este deja în tradiția politicii externe românești această apărare a păcii pe baza tratativelor de pace și vizita înaltului bărbat de Stat la Praga este o nouă și clară dovadă, că această politică iubitoare de pace va fi urmată și mai departe în mod tot așa de hotărât și pentru același scop.

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 73.

- 5 -

„NÁRODNÍ OSVOBOZENÍ", din 19 ianuarie 1932
Ministrul român al Afacerilor Străine în Praga

Vizita Ministrului D.I. Ghika este considerată ca o vizită de curtoazie care a fost ca și vizita de la Varșovia anunțată deja din toamna trecută, când noul Ministru de Externe al Guvernului Iorga și-a exprimat dorința să intre în raporturi cu reprezentanții Statelor aliate, ca în același timp să aibă din nou ocazia unor convorbiri cu conducătorii resorturilor lor de politică externă, cu care în noua sa funcțiune a colaborat cu ocazia sesiunii din septembrie a Ligii Națiunilor. Din Praga Ministrul Ghika va pleca la Paris, iar de acolo va merge direct la Montreux unde va avea loc Conferința Miniștrilor de Externe ai Micii Înțelegeri, care vor reprezenta Statele lor la conferința de reparații din Lausanne și la conferința dezarmării din Geneva.

Aceste vizite de curtoazie și de luare de contact ale Domnului Ghika au loc deci în momentul când se fac pregătiri importante diplomatice pentru tratativele internaționale. Convorbirile ce vor avea loc cu ocazia vizitei Ministrului Român al Afacerilor Străine la Praga vor oferi prin urmare posibilitatea pentru un schimb de păreri pe de o parte relativ la chestiunile care privesc interesele ambelor State și vor veni pe program desigur și chestiunile economice și vor fi în mod reciproc oarecum controlate experiențelor ambelor State făcute cu Convenția se Comerț încheiată anul trecut între Guvernul din București și cel din Praga. Criza accentuată economică și financiară ridică importanța faptului că structura economică a ambelor țări, care politicește sunt așa de apropiate, se completează reciproc și nu este necesar să reamintim motivele pentru afirmarea că în această direcție ar fi posibil să se uzeze și mai mult de posibilitățile ce se oferă.

Iar în momentul când între centrele politice ale Statelor din Europa Centrală și în presa lor se duce o discuție asupra premiselor unei colaborări economice mai strânse între Statele acestei regiuni, este desigur necesar ca Guvernele Statelor Micii Înțelegeri să se informeze reciproc asupra formei acestei colaborări care ar conveni mai mult necesităților structurii lor economice.

Dacă de ani de zile, la Conferințele Micii Înțelegeri s-a accentuat funcțiunea constructivă a acestui sistem de alianțe, această menire îi impune în momentul de față și în viitorul apropiat noi probleme, pe care Statele dunărene trebuie să dovedească că sunt în stare să le învingă singure, ca în modul acesta să contribuie la accelerarea ritmului pe calea unei rezolvări sistematice a problemelor economice în cadrul european și mondial.

Atitudinea ce o vor lua Statele mici din Europa Centrală cu ocazia dezbaterilor „Marelor" probleme de politică internațională va avea fără îndoială o influență vădită asupra rezultatului consfătuirilor ce se apropie. Mai ales

Iugoslavia și România au un interes primordial mai ales financiar asupra modului rezolvării problemei reparațiilor, întrucât încetarea plăților germane ar amenința echilibrul bugetelor lor dacă în același timp nu s-ar reduce sistarea plăților datoriilor interaliate.

Dacă la Conferința de dezarmare de la Geneva se va discuta din nou legătura reciprocă între restrângerea înarmării și siguranță, este ușor de înțeles pentru cè țările Micii Înțelegeri și Statele cu interese paralele își dau din nou seama despre avantajul atitudinei comune conducându-se de străduința ca să pună în concordanță interesul general pentru reducerea cheltuielilor de înarmare cu necesitățile proprii de stat, atitudinea lor fiind bineînțeles dictată în primul rând de atitudinea și punctul de vedere al Marilor Puteri în diferitele faze ale acțiunii pentru dezarmare.

Cu ocazia convorbirii recente cu ziariștii din București Ministrul Ghika a accentuat că prin vizita sa la Praga dorește să accentueze din nou valoarea alianței și unitatea de acțiune între ambele state în cadrul Micii Înțelegeri. Colegul său din Guvernul Iorga, Argetoianu a declarat acum două zile reprezentanților presei din Paris că raporturile între Statele Micii Înțelegeri nu au fost niciodată atât de cordiale și bune ca în momentul de față.

Nu este necesar să spunem că de partea cehoslovacă, azi ca și ieri, conștiința comunității intereselor celor trei State aliate este tot atât de vie și puternică și că națiunea cehoslovacă apreciază valoarea prieteniei cu națiunea pe care o reprezintă Ministerul Afacerilor Străine Ghika.

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 74-75.

- 6 -

„NÁRODNÍ POLITIKA", din 19 ianuarie 1932
Vizita Ministrului de Externe al României
Prințul Ghika la Praga

A fost în luna lui decembrie 1919, când Președintele Masaryk a tratat cu cunoscutul om de Stat al României Take Ionescu despre viitoarea colaborare reciprocă între România și Cehoslovacia. Având în vedere situația politică de atunci, în această convorbire la care au luat parte bărbatul de stat iugoslav Trumbici precum și Venizelos din partea Greciei s-a tratat despre o alianță între Polonia, România, Grecia, Iugoslavia și Cehoslovacia, alianță care avea ca scop să garanteze inamovibilitatea granițelor lor. De fapt însă după doi ani s-a ajuns numai la o înțelegere politică și amicală între România, Iugoslavia și Cehoslovacia.

Take Ionescu, puțină vreme înaintea morții sale făcând mențiune în „Revue de France" de convorbirea de două ore pe care o avusese cu Președintele Masaryk la hotelul Maurice din Paris a arătat ceea ce l-a determinat să pună

baza Micii Înțelegeri: „Pentru mine Austro-Ungaria este moartă pentru întotdeauna și nu va putea învia în forma sa veche și nici într-o altă formă nouă. Cehoslovacia formează *avant garda* unei adevărate civilizații în inima acelei Europe Centrale, pe care poporul german cu nedrept o consideră ca pe o proprietate a sa ereditară; pe de altă parte însă este nu mai puțin adevărat că bastioanele trebuie să fie unite cu celelalte fortărețe spre a fi invincibile".

Ideile lui Take Ionescu privitoare la o înțelegere politică între România, Cehoslovacia și Iugoslavia au fost primite cu simpatie în țara sa. Prietenia sinceră din trecut, colaborarea politică, care de altminteri s-a văzut deja în timpul războiului, precum și colaborarea culturală, economică și sprijinul reciproc în toate chestiile comune au devenit programul tuturor Guvernelor Române față de Cehoslovacia și mai ales al actualului Guvern al Președintelui Consiliului de Miniștri Iorga, un adevărat și sincer amic al poporului nostru. De aceea legăturile strânse existente între ambele țări sunt încurajate și adâncite la fiecare ocazie mai ales prin munca zgomotoasă, dar înțeleaptă a Ministrului actual al României din Praga, T. Emandi, care pășind pe urmele predecesorilor săi Filodor și Hiott, ca fost prieten politic și intim al lui Take Ionescu, are o deosebită pricepere pentru legăturile de mai sus.

Astăzi programul sus menționat se manifestă din nou prin vizita Ministrului de Externe al României, a Prințului D. Ghika cu soția sa la Praga. Este firesc, ca vizita de politeță a unui diplomat dibaci și iscusit cum este Prințul Ghika are de asemenea însemnătatea sa reală și actuală. În vremurile actuale grele caracterizate nu numai prin criza economică mondială, ci tulburate azi mai mult decât oricând prin chestia central-europeană, întrunirea Miniștrilor de Externe, ale căror State sunt direct atinse, va oferi desigur o bună ocazie pentru schimbarea de păreri în ceea ce privește atitudinea față de această chestie precum și față de complicațiile noi care s-ar putea ivi în viitor.

Privitor la această manifestație nu e de asemenea fără însemnătate, faptul că vizita Ministrului Ghika la noi are loc imediat după vizita D-Sale la Varșovia, unde în luna decembrie anul trecut a fost găzduit și Ministrul iugoslav Marinkovici – tot în aceiași vreme a avut loc la Praga conferința înțelegerii de presă ceho-polonă. În general, și în special în Franța se dă o deosebită importanță colaborării Poloniei cu Mica Înțelegere, precum și noului raport cehoslovaco-polon.

Vizita Ministrului Ghika în capitala noastră are loc de asemenea în ajunul conferinței Statelor Micii Înțelegeri la Montreux, conferință care se va ocupa în special cu problemele privitoare la chestia reparațiilor și a dezarmării. Faptul acesta prezintă o nouă ocazie pentru tratative dintre care mai ales rezolvarea chestiei dezarmării implică o deosebită prudență, deoarece tocmai apărarea națională preocupă prea mult pe bărbații de stat, care sunt conștienți de greaua lor responsabilitate.

Colaborarea strânsă și leală de până acum a reprezentanților poporului român și cehoslovac a adus totdeauna mare folos ambelor state, precum și un

serviciu mare păcii și justiției în Europa. Vizita Ministrului Ghika pe care îl salutăm sincer și prietenește înseamnă o nouă manifestație a alianței care leagă poporul cehoslovac de poporul român și care exprimă unitatea ambelor popoare pe care va trebui să o întărim încontinuu prin toate mijloacele și din toate punctele de vedere.

ss. Dr. Soffkrle

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 76-77.

- 7 -

„NÁRODNÍ LISTY", din 20 ianuarie 1932
Vizita Românească

În zilele acestea Praga ospătează pe Ministrul Afacerilor Străine al Regatului Român, pe Prințul Dimitrie Ghika. Vizita acestui diplomat care a fost chemat în funcția răspunzătoare de azi în anul trecut cu ocazia formării Guvernului Iorga, din postul său de Ministru la Roma, nu este numai o vizită de curtoazie, ci și o vizită de muncă. Ministrul Ghika în rapoartele sale personale cu factorii hotărâtori din Praga va căuta ca în tratativele diplomatice viitoare care vor avea loc la Geneva și Lausanne și mai ales la Conferința de dezarmare, atitudinea Statelor din Mica Înțelegere să fie cât mai posibil solidară, ceea ce sigur după consfătuirile prealabile ale factorilor militari, nu va fi o problemă dificilă, deoarece în această direcție, interesul tuturor Statelor din Mica Înțelegere este identic și comandă în totul cu toate Statele, care consideră pentru momentul de față ca un lucru indispensabil ca stabilitatea ordinei din Europa să fie asigurată în contra tuturor surprizelor în cazul extrem chiar și în fața armelor. Siguranța este pentru noi o condiție, și nu o consecință a dezarmării. Ministrul Ghika aduce fără îndoială din Varșovia, unde a fost nu de mult, informațiuni asupra punctului de vedere al Poloniei, și se poate deci aștepta ca toți aceia care au interes pentru menținerea liniștei și a păcii, pe baza tratatelor de pace, vor merge uniți la Geneva. Pentru ultimele zile ale lunii ianuarie este proiectată încă o adunare prealabilă a Miniștrilor Micii Înțelegeri la Montreux, în care se va fixa în mod definitiv atitudinea pentru conferința de la Geneva. Vizita de la Praga a Ministrului Ghika va contribui cu siguranță, ca punctul de vedere al Micii Înțelegeri, în chestiunea dezarmării să corespundă acelei politici, pe care până acum a afirmat-o în mod energic și cu succes și pentru care menținerea *statu-quo*-ului politic și teritorial, apare ca o condițiune indispensabilă a dezvoltării pașnice din viitor a Europei.

Vizita Ministrului Ghika la Praga are însă și o altă importanță mai generală. Din când în când apar îndoieli despre tăria și forța Micii Înțelegeri, în timpul din urmă astfel de îndoieli au fost răspândite mai ales din izvoare italiene. Ca dovadă a slăbiciunii Micii Înțelegeri, se menționa în primul rând planurile despre o colaborare a Cehoslovaciei cu Ungaria și Austria, eventual o uniune

vamală a acestor State, pe de altă parte se menționa intențiunile românești pentru o înțelegere independentă cu Ungaria și Germania, pe teren economic, și încercarea de apropiere de Rusia Sovietică pe teren politic. În aceste planuri și acțiuni politice sau mai bine zis în zvonurile despre aceste planuri, poate să vadă o săgeată îndreptată în contra Micii Înțelegeri într-adevăr numai acela care judecă evenimentele mai mult prin prisma intereselor proprii și a dorințelor sale decât ca un observator obiectiv și nepărtinitor. Înainte de toate trebuie să recunoaștem că planurile pentru o astfel de înțelegere a Cehoslovaciei cu Austria și cu Ungaria, care în același timp ar însemna ieșirea Cehoslovaciei din Mica Înțelegere aparțin domeniului de combinații care nu dau o probă în plus a unei fantezii exuberante a autorilor lor, decât despre o maturitate a opiniilor politice. Mica Înțelegere care s-a dovedit întotdeauna ca un mijloc eficace pentru conservarea păcii, și apărarea Tratatelor de pace și de aceea este cu drept considerată ca un factor politic de prim rang al Europei Centrale, nu va fi desigur considerată de vreun membru al ei ca învechită și de prisos, mai ales în momentul de față când se arată că în Ungaria apar încă politicieni aventurieri, care contează pe vreo revoluție miraculoasă ca să întoarcă popoarele eliberate prin război jugului Marii Ungarii. De aceea, tocmai Cehoslovacia are cel mai mic motiv pentru a părăsi terenul realității, precum este proba vădită de prietenii ei din Mica Înțelegere pentru a o schimba cu fantomele unei combinații noi, a căror scopuri politice diferă foarte mult de ale noastre. Dacă în împrejurările actuale, este necesar ca în raporturile cu vecinii noștri cei mai apropiați să facem totul ce ar putea să micșoreze criza de astăzi, prin aceasta nu se schimbă absolut nimic în ceea ce privește raportul de până acum al Cehoslovaciei față de aliații ei din Mica Înțelegere. De asemenea, nici în străduințele Guvernului român pentru regularea raporturilor sale economice cu Germania și pentru asigurarea graniței sale orientale prin încheierea pactului de neagresiune cu Moscova nu se poate vedea vreo amenințare sau o slăbire a Micii Înțelegeri. România ca stat agrarian natural că își caută un debușeu pentru produsele sale și aici nimic nu poate schimba constatarea că Germania înseamnă pentru România o posibilitate mai mare de consum decât Cehoslovacia. La fel pe nimeni nu-l poate surprinde faptul dacă interesele agricultorilor români vor corespunde vreodată cu interesele agricultorilor unguri. De asemenea, nimeni nu poate lua României în nume de rău străduința ei pentru asigurarea graniței orientale, chiar dacă avem părerea noastră particulară despre valoarea oricărui pact încheiat cu Guvernul de la Moscova: în această privință România mai are avantajul că n-a inaugurat tratativele cu Moscova din propria sa inițiativă ci în legătură cu tratativele analoage ale Franței, Poloniei și ale Statelor Baltice. De altfel, despre aceasta însuși opinia publică românească nu-și face mari iluzii în ce privește valoarea pactului sau unei eventuale înțelegeri în care nu se vede un motiv suficient pentru reluarea raporturilor diplomatice normale cu Guvernul Sovietic care nu vrea să recunoască Basarabia.

Planurile și acțiunile diplomatice despre care se afirmă că ar fi o expresie a slăbirii Micii Înțelegeri nu înseamnă prin urmare nimic mai mult decât constatarea evidentă că unii membrii ai Micii Înțelegeri își au anumite interese proprii pe lângă cele comune care i-a determinat să formeze această configurație.

Trebuie să accentuăm însă că aceste planuri individuale nu sunt deloc în opoziție cu planurile comune, între care în locul de frunte este menținerea *statu-quo*-ului în Europa Centrală.

Vizita Ministrului Ghika la noi este o dovadă că dorințele atât de fierbinți ale scepticilor relativ la soliditatea și unitatea Micii Înțelegeri sunt departe de a se realiza.

A.M.AE., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 78-79.

- 8 -

Buletinul No. 2
din 1 februarie 1932
al
Direcțiunei Politice Orientale
Secțiunea Europei Centrale

VIZITA DOMNULUI MINISTRU GHIKA LA PRAGA

No. 4 529, 4 731 și 5 046/1932

Cu prilejul recentei sale vizite la Praga, Domnul Ministru Ghika a făcut reprezentanților ziarelor cehoslovace și străine, din 19 ianuarie a.c., următoarele declarațiuni pe care le redăm in extenso:

«Ma visite à Prague, outre le plaisir de retrouver le Dr. Benes dans la capitale de la Tchécoslovaquie, a pour but, à mes yeux très nécessaire de manifester publiquement à la veille de la Conférence du Désarmement, les positions politiques de la Roumanie et la valeur de nos alliances dans le cadre de la Société des Nations et des traités établis. Le devoir des diplomates est de garder de l'optimisme, même devant un désarroi européen dont il serait vain de nier l'existence et même le progrès fâcheux: trop de pêcheurs en eau trouble ont intérêt à brouiller les cartes, à chercher des fissures pour disjoindre, séparer et tender ensuite des coups obliques. Les liens qui unissent la Roumanie et la Tchécoslovaquie, à côté de notre alliée la Yougoslavie sont d'une solidité dont le temps et les événements ont montré la bonne trempe; il y a des intérêts communs de politiques supérieure dont la compréhension réciproque à Praga et à Bucarest est si exacte et sur un vrai plan que les autres questions qui pourraient, sur d'autres terrains, ne pas amener une identité de vues ne sauraient influer sur la ligne de conduite commune qui commande nos

attitudes politiques conjuguées: c'est ainsi que certains aspects économiques, notamment en ce qui concerne les céréales et le bétail qui sont un des éléments de la richesse d'exportation de la Roumanie agricole, sont traversés par les résistances des agrariens en Tchécoslovaquie; de là des difficultés naturelles qui se manifestent et dont la solution n'est pas aisée. Mais l'esprit qui anime les Gouvernements est fait d'une si bonne confiance et d'une volonté toujours si agissante dans le sens des ententes amiables qu'on peut à bon droit constater que nos relations sont excellentes à tous égards.

Le problème du désarmement nous trouve en parfait accord; celui des réparations également, la Petite Entente s'affirme une Entente solide et reste un élément essentiel pour le maintien de la paix auquel nous sommes fermement attachés.

La Roumanie suit avec intérêt, en ce sens, les efforts que le Dr. Benes envisagé pour des accords économiques avec les Etats voisins de l'ancien empire Austro-Hongrois, les forces centrifuges qui ont hâté la fin de cet empire ayant agi suivant l'élan des nationalités, en mal de libération, il y a à présent un travail fatal par quoi les dépendances sur le terrain économique exercent leur action et commandent des ajustements qui rapprochent et conduisent à des accords d'échange de production. Cette question prend une importance spéciale en regard de l'Autriche d'aujourd'hui qu'il est de mode, dans certains milieux intéressés, guidés par des arrière pensées politiques cousues de fil blanc de proclamer non viable, alors qu'au contraire cette Autriche l'est parfaitement, à condition qu'elle le veuille, d'une volonté sortie de son peuple en dehors des clubs de politiciens.

L'avenir de l'Europe et des civilisations occidentales dépend de la foi des nations dans leur propre avenir, avec une conscience nette de ce que commande l'intérêt national, de ce qui est intangible, et de ce qui peut être sacrifié pour l'intérêt de la communauté universelle».

În aceiași zi, la prânzul de gală oferit de Ministrul Afacerilor Străine, Dl. Benes a adresat Domnului Ministru Ghika toastul următor:

«Vous venez à Prague après vos visites officielles à Belgrade et à Varsovie pour achever cette série de voyages politiques, qui ne pouvant ni même de loin être considérés comme des voyages de simple politesse manifestant non seulement les sentiments de réelle amitié des deux pays, mais accentuent surtout un programme politique.

Mon Cher Ministre, vous arrivez à un moment de haute importance pour la politique de nos deux pays et pour la politique européenne en général.

Il suffit d'en accentuer les points fondamentaux: dans quelques jours, à la veille de la conférence du désarmement nous nous rencontrerons avec notre ami Mr. Marinkovici, pour examiner en commun notre politique, nos plans, nos besoins et les propositions que nous préparons pour la conférence des trois pays qui sincèrement et fermement tiennent à la paix, ne réclament rien à personne, désireraient vivre éternellement en paix avec tous ses voisins sans

exception et désirent collaborer à Genève positivement à la solution du grave problème du désarmement. Ils le feront avec la meilleure volonté, et avec une vraie foi dans la grande idée de la paix, mais ils attendent évidemment des autres la même bonne volonté et le même respect des engagements internationaux. Parmi les pays qui désirent travailler dans ce but, les trois pays de la Petite Entente occuperont la première place. La seconde question est la crise générale européenne, politique et économique.

Il faut être conscient et se dire que l'Europe peut en sortir sous deux conditions: si la paix sera maintenue et si nous nous efforçons de calmer les esprits agités, soit en éliminant progressivement tous les motifs de conflits inutiles, soit en les évitant dans la mesure du possible et en continuant à travailler de toutes nos forces en vue d'une reprise rapide de la vie économique; en tendant vers un échange de marchandises aussi libre que possible et en réglant enfin définitivement, d'accord avec l'Amérique la grande question financière qui pèse sur le monde entier d'un poids plus lourd que jamais.

Pour tous les trois pays apparait le besoin impérieux de s'appuyer mutuellement et de se soutenir avec le même dévouement qu'ils ont montré dans les moments les plus difficiles depuis dix ans. Si le Petite Entente a vraiment fourni jusqu'à aujourd'hui des preuves pour justifier sa vitalité, et si elle a rendu de grands services à la cause de la paix, elle est aujourd'hui plus nécessaire que jamais et elle se montrera encore plus utile dans les moments difficiles que nous traversons ou qui, probablement, nous attendent. C'est justement cette sécurité qui nous donne le calme et la force nécessaire, de même que l'assurance que nos pays sortiront fortifiés et consolidés de cette crise.

Je vous exprime notre joie sincère de vous voir à Prague et j'accentue non seulement les sentiments de grande amitié qui existent entre nos deux pays et les sentiments de la solidarité des intérêts vitaux qui nous unissent, mais je rappelle cette longue collaboration amicale entre la Roumanie et la Tchécoslovaquie avant et depuis la guerre, l'aide donnée par la Roumanie aux tchécoslovaques pendant la guerre alors que ceux-ci préparaient leur indépendance, de même que l'amitié que vous avez manifestée à notre égard et à moi personnellement pendant la guerre, à la conférence de la paix et toujours tout au long de votre brillante et admirable carrière diplomatique.

On n'oublie pas de pareilles marques d'amitié, je le sais, mon cher Ministre et ami, et la croyance réciproque issue de tous ces faits devient le symbole de l'amitié et de la solidarité de nos deux nations.

Je vous remercie bien sincèrement Princesse et à vous Prince pour votre agréable visite à Prague et je me permets de lever le verre à la santé de S.M. le Roi Carol souhaitant le plus grand succès à la Roumanie et le maintien de l'amitié entre nos deux Etats».

La aceasta, Domnul Ministru Ghika a răspuns prin următoarele cuvinte:

Mon cher Ministre,

«Les relations personnelles d'amitié qui nous unissent et qui remontent aux années émouvantes de la dernière guerre passées à Rome lorsque vous y étiez avec l'acharnement d'une foi sans défaillance un des meilleurs artisans de la libération de votre patrie me dispensent de vous redire par de très longues phrases quel plaisir c'est pour moi de vous retrouver à Prague, à l'occasion d'une visite officielle qui me vaut de la part du Gouvernement et des autorités tchécoslovaques un accueil cordial plein d'attention pour lequel j'ai à cœur d'exprimer tout d'abord mes sentiments de profonde gratitude et mes remerciements chaleureux.

Ce soir, comme hôte du Gouvernement tchécoslovaque, dans cette belle capitale dont les monuments sous la parure de leur décorations de pierre attestent la grandeur de l'histoire de la Bohême, il m'est particulièrement précieux, en qualité de Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie d'affirmer une fois de plus les liens d'amitié éprouvée et solide qui unissent étroitement nos deux Gouvernements et nos deux nations; l'alliance qui nous réunit sous le vocable de la Petite Entente a fait ses preuves et le temps loin d'affaiblir cet organe en a consacré la valeur entre nos trois Etats; cette alliance fournit l'occasion de contacts directs utiles des Ministres des Affaires Étrangères respectifs et pousse vers une compréhension chaque jour plus intime de peuple à peuple: cette pénétration d'âme en ce qui concerne nos deux pays, trouve ici des apôtres de souriante ferveur tels que le Prof. Iarnik et Mgr. Zavoral qui, après être devenus de parfaits connaisseurs de la langue et de la littérature roumaine s'adonnent à la tâche de les faire apprécier aux foyers tchécoslovaques et d'amener nos deux peuples déjà unis par des intérêts politiques communs à se mieux connaitre, dans la résonnance du passé par le folklore et à se mieux comprendre par le cœur.

En dehors de nous, dans cette Europe qu'il s'agit de reconstruire sur des assises solides, nous avons la convection et la preuve que notre groupement représente un facteur essentiel destiné à sauvegarder les positions consacrées par les traités et donc à contribues à l'œuvre de raffermissement de la Paix.

Ma présence ici ce soir, fournit ainsi au Ministre des Affaires Étrangères de Roumanie une occasion précieuse à la veille de la Conférence du désarmement de proclamer dans cet esprit de maintien de la paix, notre alliance sans fêlure et notre solidarité sans restrictions, elle me permet d'apporter l'hommage direct de mon Gouvernement et de la nation roumaine à la haute figure du Président Masaryk qui symbolise avec une vigueur juvénile non seulement la force de travail et l'opiniâtre volonté de votre race mais aussi cette foi patriotique indéfectible doublée d'une prescience des événements qui a soulevé l'admiration de tous durant la période pratique de la guerre; et sans doute de longues années de professorat du haut d'une chaire d'Université avaient elles constitué un entrainement continu qui préparait au rôle que le Président

Masaryk devait jouer dans les instants suprêmes de la vie nationale. Mais par elle-même son œuvre porte la marque de sa personnalité dominante qui a réussi à forcer le destin en sachant à l'avance rassembler en faisceau toutes les énergies d'un peuple pour en détendre le ressort puissant avec la force voulue et triomphante au moment décisif.

En remerciant encore Votre Excellence, ainsi que Madame Benes pour l'accueil si chaud qui nous est fait, à ma femme et à moi-même et en vous exprimant, mon cher Ministre, mes sentiments personnels les plus cordiaux, le lève mon verre à la santé de Son Excellence le Président Masaryk, en l'honneur du Gouvernement et à la prospérité de l'Etat tchécoslovaque ami et allié de l'Etat roumain».

***

Comunicându-ne cele ce preced Dl. Emandi, Ministrul nostru la Praga, ne semnalează că această vizită a constituit o manifestațiune de întărire a Micii Înțelegeri, atmosfera de caldă simpatie în care a decurs dovedind că toate clasele sociale sunt pătrunse de necesitatea imperioasă a alianței cu România și au o deplină încredere în politica de cumințenie a Guvernului din București.

Întreaga presă cehoslovacă, fără deosebire de limbă sau partid, a salutat de altminteri sosirea la Praga a Ministrului Afacerilor Străine român în termenii cei mai călduroși.

A.M.A.E., fond 71 Cehoslovacia, vol. 40, f. 80-87.

ORGANIZAREA BUGETULUI DE STAT ȘI IMPACTUL ASUPRA DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI DE APĂRARE ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Costin Scurtu

După Primul Război Mondial, viața economică a țărilor europene, inclusiv a României, a trebuit să suporte un efort considerabil pentru a reface daunele materiale și financiare cauzate de desfășurarea operațiunilor militare și de cheltuielile de război uriașe. Reconstrucția economică a necesitat cantități însemnate de combustibil, metale fieroase și nefieroase, produse minerale și materiale de construcție. Refacerea instalațiilor industriale distruse sau uzate datorită exploatării irațională trebuiau refăcute pe baze tehnice moderne, ceea ce a mărit, în mare măsură, cererea de produse metalurgice.

Bugetul anual este un instantaneu al deciziilor de implementare a politicilor, rezultat al unor negocieri laborioase. El furnizează o imagine stabilă a lumii exterioare și a ministerelor, întruchipează continuitatea acțiunii guvernamentale și pentru anul următor – în cele mai multe țări, pentru următorii doi, trei ani – și schițează condițiile de implementare și politicile de control. Instrumentul este de stabilitate, detaliind deciziile de implementat prin reguli și proceduri care, prin natură, sunt rigide și detaliate, indiferent că autoritatea financiară a fost sau nu descentralizată.

„Legea bugetară" votată de Adunarea Deputaților, sancționată de șeful statului și publicată în „Monitorul Oficial", are la bază „Proiectul de buget" (întocmit de către Comisia Bugetară a Ministerului Finanțelor, pe baza propunerilor diferitelor departamente), împreună cu „Expunerea de motive" ce însoțește proiectul de buget[1]. Veniturile ce urmează a fi încasate și cheltuielile statului pe exercițiul bugetar[2] respective sunt cuprinse în „Tabloul general al veniturilor și cheltuielilor statului". Execuția Bugetului de Stat[3] este urmărită de

---

[1] Lucrările SIGMA: Nr. 8, București, Editura FDSC, 2000, p. 30; http://www.sigmaweb.org/dataoecd/38/13/ 39540257.pdf

[2] Între 1864 și 1880 exercițiul bugetar corespunde cu anul calendaristic (1 ianuarie – 31 decembrie). Din anul 1880 se trece la exercițiul bugetar pe doi ani calendaristic (1 aprilie – 31 martie). În anul 1923 anul bugetar a fost între 1 aprilie și 31 decembrie, revenindu-se la corespondența cu anul calendaristic. Exercițiul bugetar din 1929 durează între ianuarie 1929 și iunie 1930 (18 luni); exercițiul 1930 cuprinde intervalul ianuarie – decembrie 1930 (12 luni); exercițiul 1931 durează în intervalul ianuarie 1931 – martie 1932 (15 luni); exercițiul 1932/33 cuprinde intervalul 1932 – martie 1933 (15 luni). În continuare, durata exercițiului bugetar este între 1 aprilie al anului de început și 31 martie al anului de încheiere (în statistici exprimat prin 1933/34).

[3] Bugetul este o categorie fundamentală a științei finanțelor, definită juridic și economic. Ca document juridic „bugetul de stat prevede și autorizează, în formă legislativă, cheltuielile și resursele statului". Stabilind un nivel al cheltuielilor pe o

către Ministerul Finanțelor, care prezintă un raport de execuție în Adunarea Deputaților și de care se ține cont în alcătuirea bugetului anului următor[4].

În perioada interbelică, pentru operațiunile în valută, sumele provenite din străinătate sunt preluate de către B.N.R., transformate în lei și erau trecute în contul Statului; pentru plățile în valută, Statul cumpăra valută de la Banca Națională a României și efectuează plata prin intermediul B.N.R.

Între anii 1921 și 1929, datoria publică este înscrisă în Bugetul Statului la cheltuielile Ministerului de Finanțe, în Partea a II-a.

În perioada 1929-1940, Bugetul României a cunoscut următoarea compartimentare:

- bugetul ordinar al Statului;
- independent de bugetul general al Statului exista bugetul regiilor publice comerciale, caselor autonome, direcțiilor speciale, ale cărui excedente sunt vărsate în veniturile generale ale bugetului[5];
- bugetele administrației locale (județe, comune rurale, comune urbane și municipii);
- bugetul extraordinar, care a fost instituit din anul 1932 (în 1935/1936 buget de lichidare), care gestionează datoria flotantă a Statului, prin acesta fiind plătiți furnizorii în afara bugetului ordinar; după anul 1934, bugetul extraordinar are venituri constituite din rămășițele neîncasate în exercițiile anterioare.

Bugetele extraordinare reprezintă o modalitate de gestionare a datoriei flotante a Statului; instituirea acestora, în perioada 1932-1936, disloca unitatea bugetară.

---

durată de timp (în practică exercițiul bugetar durează un an), concomitent bugetul de stat hotărăște și mărimea veniturilor ce pot fi mobilizate în acest sens. Atât perceperea veniturilor cât și efectuarea cheltuielilor se face potrivit regulilor și procedurilor legilor în vigoare, la care trebuie consemnată și existența controlului aplicării acestor reguli. Iulian Văcărel, Gabriela Anghelescu, Gh.D. Bistriceanu, Tatiana Moșteanu, Florian Bercea, Maria Bodnar, Florin Georgescu, *Finanțe publice*, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1999, p. 557.

[4] Faptul că bugetul ar trebui să promoveze responsabilitatea și să ofere un instrument-cheie pentru transparența în acțiunea guvernamentală, este atât de comun în teoria bugetelor încât a căpătat o aură aproape teologică. Nimeni nu se opune virtuții. În orice caz, înțelesul practic al acestui principiu rămâne neclar. Cercetările în domeniu și teoria alegerii publice arată și prognozează că este iluzorie așteptarea ca această regulă să fie pusă în practică fără efort și presiune externă. De asemenea, chiar complexitatea bugetelor impune obstacole suplimentare pentru implementarea acestui principiu.

[5] După 16 martie 1929 întreprinderile și monopolurile statului sunt organizate pe baze comerciale; după 4 mai 1934 regiile publice comerciale sunt încorporate ministerelor, cu bugete separate, figurând la bugetele ministerelor cu soldul anual al activității.

Atribuții legate de manifestarea datoriei publice[6] sunt exercitate de o serie de instituții financiare publice, cu caracter mai mult sau mai puțin specializat. Este de constatat, pe de o parte, înființarea acestora în funcție de însăși dezvoltarea datoriei publice a României[7], de lansarea unor împrumuturi importante a căror amortizare este urmărită în mod special. Altor instituții revenindu-le pe parcurs atribuții pornind de la poziția de participanți la gestionarea concretă a datoriei publice până la cea de intermediari sau de împrumutători. Este, de asemenea, de remarcat faptul că există în funcție de situațiile concrete – numeroase momente de organizare și reorganizare.

După Primul Război Mondial, dintre instituțiile financiare, care au un rol esențial în emiterea și derularea datoriei publice, enumerăm:

Casa de amortizare (înființată în cursul exercițiului bugetar 1920/21) cu scopul lichidării arieratelor interne ale statului, prevăzute în bugetul extraordinar. Conform Legii din 8 aprilie 1934 cu privire la lichidarea arieratelor interne ale Statului, prin Casa de amortizare statul emite bonuri de impozit (în cupiuri de 100, 500, 1 000, 5 000 și 10 000 lei) până la un plafon de 5 miliarde lei în contul creanțelor asupra sa. Garantate de către Stat, având un termen mediu de răscumpărare și fiind purtătoare de dobândă (4% pe an), bonurile reprezintă convertirea unui împrumut flotant, sub formă de creanțe neonorate, care grevau asupra bugetului, într-un împrumut forțat pe termen mediu. Cu respectivele bonuri se puteau plăti impozite și amenzile fiscale până la 1 aprilie 1935, cele neutilizate astfel urmând a fi răscumpărate în următorii cinci ani. Combinarea unui împrumut cu posibilitatea utilizării sale fiscale limită, strict, raporturile dintre stat și creditori, reglementare necesară relansării creditului statului față de furnizori[8].

Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României[9] este înființată în anul 1929, cu scopul de a garanta față de împrumutătorii externi datoriile contractate cu ocazia stabilizării monetare din anul 1929 și de a emite împrumuturi. Formal, activitatea acesteia încetează în anul 1952.

---

[6] Finanțele române ale secolului al XVIII-lea, având o structură ordonată de venituri și cheltuieli, nu cunoșteau ce înseamnă datoria publică. Necesitățile de bani se acopereau prin contribuții noi. Apud M.Gh. Dobrovici, V.I. Feraru, *Finanțele statului*, în *Enciclopedia Românei. Economia națională. Circulație, distribuție și consum*, vol. IV, București, 1943, p. 735.

[7] Prima evidențiere, ca o cheltuială distinctă direct în Bugetul General al Statului este a unei datorii care este operată în anul 1876. Astfel, în Tabloul general al Bugetului pe exercițiul anului 1876 sunt prevăzute: renta pentru împrumutul de 29 000 000 lei, respectiv împrumutul de 44 600 000 lei, rentă perpetuă 5% din 1875, emis la Paris, plătit de statul român în piese de aur de către 20 de franci.

[8] Corneliu Olaru, *Circulația monetară în România (1929-1940)*, București, Editura Silex, 1999, p. 91.

[9] Legea privitoare la crearea Cassei Autonome a Monopolurilor Regatului României din 7 februarie 1929, publicată în „Monitorul Oficial" nr. 30 bis din 7 februarie 1929.

Societatea de credit agricol ipotecar al României (18 aprilie 1931) – organizează cu participarea statului român, a Băncii de Credit Român și a unor consorții străine – în afară de operații specifice, participă și la operațiile de împrumut de stat[10].

Casa de Finanțare (înființată în anul 1931) efectuează operațiile de amortizare a datoriei publice, lichidarea arieratelor statului, administrarea valorilor mobiliare ale statului. Transformată în anul 1938 în *Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare* (C.A.F.A.) pentru a procura banii necesari înzestrării Armatei și efectuării de lucrări publice, execută operațiile în contul Casei Autonome a Fondurilor Apărării Naționale și a Casei Autonome a Fondului Aerului și Marinei – contopite în anul 1941 ca buget special al Apărării Naționale[11].

Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale – desprinsă în anul 1930 din Casa de Depuneri[12] – execută aceleași operații legate de datoria pe termen scurt (expediente) și termen lung, ca și Casa de Depuneri.

În primii ani după Marea Unire, aplicarea *Legii contabilității publice* a întâmpinat dificultățile inerente situației, iar reglementările legate de termene și forme au fost efectuate în anul 1923[13]. Au fost recodificate funcțiile și atribuțiile aparatului financiar, principiile de bază ale întocmirii și execuției bugetului, organizarea contabilității statului și a administrațiilor publice, în general administrația și mânuirea banilor, valorilor și materialelor publice, precum și introducerea contabilității în partidă dublă. Pentru a nu mai permite practici contrare bunei gestiuni a banului public, este instituit controlul preventiv și întărit controlul periodic[14].

Privitor la serviciul datoriei publice, art. 133 din *Legea contabilității publice* din 1932, specifica: „Se pot plăti fără ordonanțare: a) anuitățile datoriei publice plătite în țară pentru cupoanele scăzute și titlurile ieșite la sorți; b) sumele cu care se cumpără anticipat de la băncile din țară devize pentru plata anuității datoriei publice în străinătate. Plata acestor devize se va face pe baza unui borderou semnat de primire de către banca vânzătoare însoțit de garanția cerută de Ministerul Finanțelor".

---

[10] Vezi, M. Maievschi, *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României între cele două războaie mondiale*, București, Editura Științifică, 1957.

[11] Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 445-446.

[12] *Legea pentru organizarea Caselor de Economii din 1932*, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 247 bi/21 oct. 1932.

[13] V. Vasiliu, Al. Preutu, *Codul general al finanțelor publice*, București, Editura Tribuna Financiară, f.a., p. 29.

[14] *Chronique des eveniments politiques et économiques dans le Basin Danubien, 1908-1936. Roumanie*, Paris, 1938, p. 84.

La Capitolul 5, Bonuri de tezaur, art. 146 se menționa: „Datoria flotantă a tezaurului se compune din efecte de plată emise de tezaur pentru a face față cheltuielilor statului până la intrarea veniturilor sale. Legea de finanțe care determină căile și mijloacele fiecărui exercițiu bugetar va autoriza ministrul de Finanțe, în caz de trebuință și când condițiunile pieței interne o vor permite să emită bonuri de tezaur purtând dobândă și a căror scadență nu va putea depăși sfârșitul anului financiar"[15].

Datoria publică face obiectul unui cont de sine stătător, în acest sens articolul 163 arăta, că: „Datoria publică a statului va face obiectul unui cont general care va cuprinde: totalul datoriei publice la începutul anului; împrumuturile consolidate contractate în cursul anului cu indicația legilor care le-au amortizat; amortizările, răscumpărările și conversiunile efectuate în cursul anului; totalul datoriei publice la finele anului". Contul datoriei publice și contabilitatea operațiunilor în țară și străinătate cuprinde: soldul la începutul anului din provizioanele din anii precedenți, provizioane trimise băncilor în cursul anului, operațiunile efectuate și soldurile rămase la finele anului asupra băncilor.

Privitor la modul de constatare al datoriei publice în pasivul statului, în articolul 8 al *Regulamentului inventarierii patrimoniului statului* se arată că: „Datoria publică se va constata din contul general al datoriei publice, ținut de Contabilitatea generală a Statului"[16].

Datoria publică este înscrisă în Bugetul Statului la cheltuielile Ministerului de Finanțe în partea a V-a (1930-1932), la cheltuielile Administrației Centrale ocupând poziția a 10-a (1933/34)[17], ca un capitol distinct al doilea după Administrația Centrală (1934/35)[18]. În 1935/36 datoria publică apare în Bugetul general ordinar la poziția a 13-a (Capitolul II, Cheltuieli de material) și în Bugetul pentru lichidarea exercițiilor închise, la partea a II-a[19]. În continuare, în perioada bugetară 1936/37 – 1948/49 datoria bugetară apare în Bugetul ordinar de cheltuieli la poziția a 13-a (Capitolul II, Cheltuieli de material).

---

[15] Este indicat plafonul de 2 miliarde lei, bonurile fiind emise în primele opt luni ale anului financiar, retragerea efectuându-se începând din luna decembrie a anului financiar în curs, toate bonurile de tezaur emise urmând a fi retrase până la închiderea anului financiar; bonurile de tezaur nu pot fi transferate sub nici o formă.

[16] *Regulament privitor la inventarierea Patrimoniului Statului promulgat prin Înalt Decret Regal nr. 754 din 3 martie 1930*, în „Monitorul Oficial", nr. 61 din 15 martie 1930.

[17] *Buget analitic pentru cheltuielile Ministerului de Finanțe pe exercițiul 1933-1934*, în „Monitorul Oficial", București, 1933, p. 3.

[18] Ministerul Finanțelor, *Bugetul ordinar al statului 1934-1935*, p. 13-24.

[19] *Recapitulația generală a Bugetului de cheltuieli pe exercițiul 1935/36*, p. 6-7; *Bugetul pentru lichidarea exercițiilor închise. Recapitulația generală*, p. 22-23.

Pe de altă parte, la încheierea Bugetului General al Statului, Înalta Curte de Conturi[20] emitea o „declarație de conformitate" – document în baza căruia Parlamentul dădea o descărcare pentru conturile de execuție ale bugetului. În legătură cu datoria publică, articolul 43 al Legii din 1929, prevedea: „Contul anual al datoriei publice de provizionare făcute la diferite bănci pentru achitarea anuităților datoriei va face obiectul unei declarații speciale"[21].

Declarațiile respective sunt comasate de către președintele Curții de Conturi într-o „Declarație generală de conformitate asupra contului general de execuție a bugetului", care este prezentată Adunării Deputaților și publicată în „Monitorul Oficial". Documentul respectiv servește Ministerului de Finanțe pentru regularizarea definitivă a bugetului, la care Curtea de Conturi îi înaintează și un „Memoriu" cu observațiile și propunerile asupra execuției contului general al bugetului. Răspunsul oficial al Ministerului de Finanțe la Memoriu este supus Adunării Deputaților și se publică în „Monitorul Oficial"[22].

În definirea obiectului economiei militare s-au manifestat, în esență, două tendințe principale. Prima a constat în încercarea de a defini economia de război, ca parte integrantă a științei economice. Problemele războiului având și un aspect economic, este normal ca și obiectul economiei de război să intre în obiectul economiei politice. A doua tendință a constat în încercarea de a separa economia militară de economia politică. Războiul este în opoziție cu bunăstarea și, din această cauză, economia de război nu poate constitui parte componentă a economiei politice.

Fiecare din cele două tendințe a furnizat într-o anumită măsură, definirea corectă a obiectului economiei militare. Ținând seama de deosebirile economiei de război față de economia de pace, unii economiști români au văzut necesară delimitarea obiectului economiei militare de cel al economiei politice. Se afirma că: „economia de război este o disciplină aparte de celelalte

---

[20] La 24 ianuarie 1864, este înființată Curtea de Conturi, organism suprem de control a gestiunii publice, cu atribuții de control administrativ și judecătoresc, a cărei organizare și funcții au fost inspirate după modelul francez, belgian și italian. Inițial, conducerea acesteia este asigurată de reprezentanții aleși de Adunarea Deputaților, după anul 1895 conducerea este numită de Ministerul Finanțelor. În anul 1929 instituția este reorganizată; formă în care a funcționat până la desființarea sa prin Decretul din 1 decembrie 1948. Între atribuțiile acesteia, exercitate prin consilierii controlori atașați fiecărui minister, exista și sarcina de a controla emisiunile de obligațiuni și bonuri de tezaur ale datoriei publice.

[21] *Legea pentru reorganizarea Înaltei Curți de Conturi*, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 167 din 31 iulie 1929.

[22] Structura menționată ne indică faptul că întreaga discuție despre datoria publică este transparentă, că momentele de control administrativ alternează și se îmbină cu momentele de control parlamentar. Apud Angela Banu, *Datoria publică internă a României (1863-1946)*, teză de doctorat, conducător științific prof. univ. Dr. Maria Mureșan, Academia de Studii Economice, București, 2005.

discipline economice", ea „reprezintă o adevărată disciplină științifică, pe drept socotită ca o strategie economică"[23]. Acceptând separarea economiei de război de economia politică, alți autori arătau că: „Obiectul economiei de război este satisfacerea trebuințelor materiale ale războiului pentru: armată, populație, organizațiile și economia care ia parte la război; restul țării"[24].

Metodologic, definiția dată de autori este justă, deoarece include specificarea realității obiective pe care o cercetează – satisfacerea nevoilor tehnico-materiale ale războiului. Obiectul economiei militare nu se putea reduce la acest aspect. Economia de război „caută să organizeze și să concentreze întreaga viață economică, în scopul asigurării victoriei, printr-o serie întreagă de măsuri, care concurează spre atingerea acestui scop"[25].

Este identificat obiectul economiei militare cu politica economică dusă de stat în timp de război, cu deciziile luate de autoritatea publică pe linia apărării naționale. Același autor recunoaște existența neajunsurilor în conturarea obiectului economiei militare. „Fiind vorba de o disciplină nouă e și firesc ca o teorie, definitiv constituită, a economiei de război, să nu aibă încă ființă, până în prezent"[26].

Se atribuie, astfel, economiei militare un rol esențial în studierea relațiilor și proceselor economice care apar în domeniul asigurării apărării naționale în timp de pace și de război, al legilor economice care guvernează producția militară și de război, în descoperirea de noi legități specifice cu privire la mecanismul intern și direcțiile de dezvoltare a fenomenelor și proceselor economice-militare, de noi căi, metode și principii care să asigure utilizarea cât mai eficientă a resurselor alocate pentru apărare și obținerea de rezultate maxime cu cheltuieli minime. Ea necesită contribuția tuturor specialiștilor, indiferent dacă sunt militari sau civili.

Printre obiectivele de bază ale activității de studii și cercetări economico-militare din perioada interbelică menționăm elucidarea rolului factorului economic în ansamblul de factori care condiționează puterea militară a statului, capacitatea acestuia de a respinge, la nevoie, o agresiune din afară. Preocupările pe această linie sunt cu atât mai importante cu cât în trecutul nu prea îndepărtat (până la Primul Război Mondial), noțiunea „potențial de război" se referea numai la armatele de operații. Pornind de aici, puterea de apărare a statului era apreciată, în special, după numărul și capacitatea efectivelor aflate sub arme, după mărimea rezervelor instruite ce puteau să fie mobilizate, după volumul rezervelor de materiale de război aflate în stoc la unitățile militare și în depozitele statului și mai puțin după

---

[23] Panfil C. Georgian, *Războiul total și strategia economică*, București, 1940, p. 7-8.

[24] Maior D. Popescu, căpitan V. Mihuț, *Economia de război și războiul economic*, București, Institutul de Arte Grafice „Lupta", 1939, p. 7.

[25] Ștefan Chicoș, *Economia națională în serviciul războiului*, București, 1943, p. 12.

[26] *Ibidem*, p. 13.

capacitatea economică, demografică, tehnico-ştiinţifică, moral-politică de care dispunea statul la un moment dat.

Industria a cunoscut un progres continuu într-un ritm relativ ridicat. În viaţa politică, au apărut discuţii pe marginea problemei industriei şi industrializării. Astfel, s-au format două tabere distincte, cu idei opuse. Prima era cea a liberalilor, care susţineau politica „prin noi înşine" (ce susţinea industrializarea pe căi interne şi fără capital străin)[27], şi cea de-a doua aparţinea partidului ţărănist, care susţinea politica „porţilor deschise" (favoriza pătrunderea capitalului străin în economia românească). Partidul cu cea mai mare influenţă în această perioadă a fost cel liberal, impunându-şi politica protecţionistă activă prin legi protecţioniste, şi apărând efectiv industria naţională. Astfel, importul scade, iar industria cunoaşte un ritm accelerat de dezvoltare.

Acest sistem de încurajare a capitalurilor interne a fost denumit neoliberalism[28]. Urmărind accentuarea rolului industriei, creşterea rolului statului prin planuri economice, exploatarea bogăţiilor solului şi limitarea capitalului străin, reprezentanţii acestui nou curent au luat mai multe măsuri legislative (cum ar fi legea pentru retragerea din circulaţie a coroanelor şi rublelor din 1920 sau legea privind comercializarea şi controlul întreprinderilor economice ale statului din 1924).

Transporturile au fost, de asemenea, afectate de război, impunându-se luarea de măsuri pentru refacerea căilor ferate şi a şoselelor. Astfel, a fost introdus transportul interurban cu autobuzul (1921), şi au fost construite numeroase căi ferate cu utilaj feroviar produs la întreprinderile Malaxa şi Reşiţa. În privinţa transportului aerian, s-a format, în anul 1920, Direcţia Aviaţiei din cadrul Ministerului Comunicaţiilor. România s-a numărat printre primele state cu transport aerian de călători pe rutele interne.

Activitatea comercială a fost relansată în 1924 datorită noilor tarife vamale protecţioniste, impuse de liberali.

---

[27] Principiul economic de bază (politica economică) era „prin noi înşine", mai precis adoptarea unei politici protecţioniste prin majorarea tarifelor vamale pentru a împiedica pătrunderea mărfurilor străine in România în scopul încurajării producţiei agricole si industriale autohtone. De asemenea statul sprijinea meseriaşii, comercianţii şi industriaşii autohtoni(fiscal prin sistemul de credit (bănci – B.N.R.) si prin scutiri de taxe si impozite pentru industriaşii români). Cadrul legislativ ce a transpus în practică politica economică „prin noi înşine", a fost elaborat după obţinerea Independenţei (Legile principale – 1886, 1887).

[28] În România, neoliberalismul a avut ca teoreticieni pe Ştefan Zeletin, Vintilă Brătianu şi pe Mihail Manoilescu. Principiile de bază ale acestui curent erau: dezvoltarea industriei, proces de care depindeau modernizarea societăţii şi consolidarea independenţei naţionale; susţinerea intereselor burgheziei naţionale; libertatea pătrunderii capitalului străin prin promovarea politicii „prin noi înşine"; şi un regim parlamentar bazat pe votul universal.

Sistemul bancar a avut partea lui de dificultăți, cunoscând o constantă, în ciuda măsurilor luate. Totuși, leul era o monedă liber convertibilă, care participa la operațiile bursiere din lume. Rolul cel mai important, în acest sector, îl avea Banca Națională a României. Alte bănci importante erau Banca Românească, Banca Română, Banca de Credit Român ș.a.

Perioada cuprinsă între anii 1922 și 1929 a fost una de avânt economic. Acum s-au elaborat cele patru legi ale economiei organice de exploatare a bunurilor statului și bogățiilor naturale (1924). Astfel, s-a elaborat legea privind comercializarea întreprinderilor economice ale statului (6 iunie), legea regimului apelor (23 iunie), legea energiei (1 iulie) și legea minelor (4 iulie). Aceste măsuri favorizau evident factorii românești constând în capital, muncă și inițiativă, stabilind restricții pentru activitatea capitalurilor străine.

Conceptele „potențial economic" și „potențial de război" au început să capete o largă circulație în literatura de profil, după Primul Război Mondial, în legătură cu discuțiile referitoare la securitatea internațională din anii 1924-1925, când experții francezi au cerut extinderea controlului statului nu numai asupra industriei de armament, ci și a altor ramuri ale economiei naționale, care exercită influență directă asupra puterii militare a unei țări.

Cu aceeași ocazie, s-a subliniat necesitatea delimitării potențialului de război de potențialul de pace. Ca urmare, activitatea teoretică era chemată să definească cât mai exact cele două concepte și să evidențieze trăsăturile lor caracteristice. În această activitate de cercetare s-au afirmat și gânditorii români, care s-au străduit să elucideze diferitele aspecte ale potențialului de război și ale potențialului economic.

Perioada anilor 1920-1935, etapă importantă în evoluția României interbelice, a reținut atenția istoricilor, economiștilor, sociologilor, oamenilor politici burghezi de diferite orientări. Poziția de clasă, concepția idealistă asupra dezvoltării istorice, apartenența sau simpatia față de un stat sau altul i-au împins să prezinte evenimentele, fie și sub aspectul istoriei politice, în mod subiectiv și unilateral, lăsând în afara analizei sau explicând prin argumente minore fenomenul de puternică efervescență politică, de deplasări și de schimbări intervenite în structura claselor, cauzele care le-au generat și mai ales conținutul lor.

Pornind de la interdependența dintre factorul uman și cel economic pentru întărirea capacității de apărare a țării, economiștii și teoreticienii militari au subliniat în permanență faptul că dotarea armatei cu mijloacele de luptă corespunzătoare, exercitarea neștirbită a independenței și suveranității în domeniul apărării naționale impuneau, în mod obiectiv, industrializarea țării, crearea unei puternice industrii naționale de apărare, idee care se regăsește în conținutul tuturor lucrărilor economico-militare ce au văzut lumina tiparului în perioada interbelică.

În industrie s-a văzut izvorul care asigură producția de armament, muniții și alte materiale necesare ducerii războiului modern, ea completând, sporind și, în parte, suplinind chiar elementul demografic[29].

Rolul industriei în dezvoltarea forțelor de producție în România și în întărirea, pe această bază, a capacității de apărare a țării a preocupat pe mulți gânditori români. Această idee a fost continuată și aprofundată, în perioada interbelică, de personalități proeminente ale vieții politice, științifice și culturale, ca: Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu, Dimitrie Gusti, Mitiță Constantinescu, Virgil Madgearu și alții, care considerau că nu există altă cale pentru propășirea țării noastre și asigurarea independenței economice și politice decât dezvoltarea industriei și practicarea unei politici de încurajare și protejare a acesteia. În același spirit au militat și numeroși ofițeri și generali români.

Pe baza unei analize științifice a economiei românești din perioada interbelică, economistul Mitiță Constantinescu sublinia că „trebuie să devenim o țară de complex industrial, într-o măsură mai mare și în mai juste proporții atât față de agricultură, cât și față de capacitatea și necesitățile țării"[30]. Aprecieri similare se întâlnesc și la alți economiști și teoreticieni militari români, ceea ce dovedește poziția favorabilă față de industrializare și întărirea pe această bază a capacității de apărare a țării. Aceasta se explică și prin faptul că achiziționarea de armament și de tehnică de luptă din străinătate supunea economia la mari eforturi valutare, ducând la secătuirea rezervelor de aur ale țării; totodată, în timp de război, importul de armament devine nesigur și uneori chiar imposibil de realizat și, în sfârșit, un import masiv și sistematic de armament și de tehnică de luptă are consecințe negative asupra promovării unei politici de apărare independente.

Pornind tocmai de la conexiunea directă dintre industrializarea țării și apărarea independenței și suveranității naționale, s-a susținut că punerea bazelor „unei industrii proprii capabile să înzestreze țara cu armament și muniții este o chezășie a siguranței naționale"[31], că lipsa de utilaj industrial și de materii prime „duce la dependența economică și uneori și militară de statele furnizoare".

Pentru ca industria să-și aducă o contribuție sporită la satisfacerea nevoilor militare, în gândirea economică românească au fost subliniate necesitatea și importanța pregătirii industriei pentru apărare, deoarece războiul, devenind tot mai tehnic, elementele care influențează în cel mai înalt grad potențialul de război sunt tocmai capacitatea industrială și posibilitățile acesteia de a trece de la producția de pace la aceea de război.

---

[29] Locotenent-colonel A. Soreanu, G.J. Ciorogaru, *Civilizație și potențial de război*, București, 1935, p. 47.

[30] M. Constantinescu, *Politica economică aplicată*, vol. I, București, 1943, p. 109.

[31] *Enciclopedia României*, vol. 3, București, 1938, p. 194.

„Aceasta implică, în primul rând, o cunoaștere perfectă a tehnicii militare ce se va întrebuința, pentru că numai ținând seama de ea, o industrie va putea să-și dezvolte întreaga sa capacitate tehnică, care să fie întrebuințată cu folos de trupele luptătoare"[32]. De aici s-a ajuns la concluzia cu privire la necesitatea asigurării unei structuri moderne a industriei, pentru a fi în măsură să producă, la nevoie, mijloacele tehnice de luptă necesare.

[32] Maior Al. Hristescu, căpitan D. Popescu, *Potențialul de război material și spiritual*, București, Tipografia Bucovina, 1939, p. 40.

NOUA GENERAȚIE INTERBELICĂ ȘI TENTAȚIA RADICALISMULUI DE DREAPTA

Corneliu Ciucanu

După Marea Unire, noile realități de ordin demografic, economic (reforma agrară) și politic (reforma electorală și modificările produse în dinamica jocului politic prin accesul în viața publică a unor categorii sociale ignorate până atunci) și-au pus fundamental amprenta asupra mentalului colectiv, au ridicat nivelul așteptărilor societății românești și au declanșat o nouă abordare, un nou val de optimism, sesizabil, în special, în rândurile tineretului[1]. Societatea românească, și cu precădere tineretul, au căutat noi formule politico-ideologice și spirituale pentru a răspunde noilor provocări și pentru a contracara o serie de pericole ce amenințau fundamentul și stabilitatea statului național-unitar. Pericolul comunismului dizolvant a declanșat reacția dreptei naționaliste, iar deficiențele regimului democrației parlamentare românești dintre cele două războaie mondiale au determinat radicalizarea tineretului[2]. În definitiv, primele manifestări ale tinerilor studenți, viitori fondatori ai Legiunii sunt net anti-bolșevice și au blocat proliferarea comunismului la Universitatea din Iași. Apărută în mediul studențesc ieșean ca o reacție la ofensiva comunismului internaționalist și ateu, Mișcarea Legionară s-a definit ca organizație naționalistă și creștină, asumându-și discursul radical de dreapta[3].

După o scurtă colaborare cu profesorul A.C. Cuza în cadrul Ligii Apărării Național-Creștine, Corneliu Zelea Codreanu și liderii studenților naționaliști au părăsit gruparea cuzistă înființând Legiunea Arhanghelului Mihail, la 24 iunie

---

[1] Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 17 și urm. Istoricul Ioan Scurtu precizează că „mentalul colectiv al românilor a fost influențat de trei factori esențiali: unirea, războiul și reformele, care au impus o trăire intensă, o largă participare a populației".

[2] *Ibidem*, p. 29-32.

[3] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași (în continuare, se va cita: S.J.A.N.I.), fond Universitatea Iași – Rectorat, dosar nr. 1 003/1922, f. 428; *ibidem*, dosar nr. 893/1918, f. 85; *ibidem*, dosar nr. 897/1919 f. 492; Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare, se va cita: A.N.R.M.), fond 680, inv. 1, dosar nr. 3 457 (II), f. 672; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 75-77 (ediția originală, München, 1986); A.C. Cuza *Mișcările studențești și cauzele lor*, București, Tipografia și legătoria de cărți „Deliormanul", 1925, *passim*; idem, *Numerus clausus*, București, Editura Ligii Apărării Național Creștine, 1924, p. 2 și urm.; Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică și cultură*, Iași, Editura Fides, 2007, p. 137; Maria Someșan, *Mișcarea studențească din 1922*, în „Anuarul Institutului de Istorie Recentă", vol. I, 2002, p. 2 și urm.; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, p. 94 și urm.

1927. Dacă anticomunismul a constituit elementul principal al discursului politic legionar, ascensiunea Mișcării în anii '30 s-a produs în urma unor abordări tematice mult mai complexe, pe care le-a exploatat cu mare abilitate propagandistică[4].

---

[4] Despre geneza și evoluția dreptei național-creștine și a Mișcării Legionare: Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia Dreptei Românești (1927-1941)*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010 (ediția originală, București, Editura FF Press, 1996); Victor Roncea, Gh. Buzatu, eds., *Documente din arhiva Corneliu Zelea Codreanu*, vol. I-XXVI, Iași, Editura Tipo Moldova, 2012; Gh. Buzatu, Radu-Dan Vlad, eds., *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, vol. I-II, București, Editura Majadahonda, 1998-1999; Ioan Scurtu, coord., *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție. 1919-1927*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1996. Din aceiași serie: *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. II-VII, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000-2007; Kurt Treptow, Gh. Buzatu, *„Procesul" lui Corneliu Zelea Codreanu (Mai, 1938)*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1994; Stela Cheptea, ed., *Horia Sima în fața istoriei. Studii și documente*, Iași, Editura Dosoftei, 1999; Dana Beldiman, *Armata și Mișcarea Legionară (1927-1947)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2002; Cristian Sandache, *Istorie și biografie. Cazul Corneliu Zelea Codreanu*, București, Editura Mica Valahie, 2005; Răzvan Codrescu, *Spiritul Dreptei. Între tradiție și actualitate*, București, Editura Anastasia, 1997; idem, *În căutarea Legiunii pierdute*, București, Editura Vremea, 2001; Sorin Lavric, *Noica și Mișcarea Legionară*, București, Editura Humanitas, 2007; Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, Editura Enciclopedică, 1997; Adrian Gabriel Lepădatu, *Mișcarea legionară: mit și realitate*, Chișinău, Editura Cartier, 2005; Puiu Dumitru Bordeiu, *Mișcarea Legionară în Dobrogea între 1933-1941*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003; idem, *Mișcarea Legionară în Dobrogea anilor 1932-1940 în documente*, Constanța, Editura Muntenia, 2012; Tiberiu Tănase, *Fețele monedei. Mișcarea legionară între 1941-1948*, București, Editura Tritonic, 2010; Daniel Deaconu, *Realitatea unui mit: Corneliu Codreanu*, Iași: Timpul, Piatra Neamț: Cetatea Doamnei, 2000; Radu Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012; Corneliu Ciucanu, *op. cit.*; idem, *Mișcarea Legionară în Basarabia*, în „Europa XXI" (revista Centrului de Istorie și Civilizație Europeană. Academia Română, Filiala Iași), vol. XIII-XIX 2004-2005, *Românii între ruși și sovietici*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 111-173. Între istoricii străini care s-au ocupat de problematica Mișcării Legionare și de personalitatea lui Corneliu Zelea Codreanu amintim pe: Lorenzo Barachi Tua, *La Guardia di Ferro*, Firenze, 1938 (ediția în română, *Garda de Fier*, București, Tipografia „Bucovina", 1940, ambele ediții au apărut cu o prefață semnată de Mihail Manoilescu); Paul Guirad, *Codreanu et La Garde de Fer*, Paris, 1940; ediția a II-a, München, Colecția „Dacia", 1966; ediția a III-a București, Editura Majadahonda, 1998. Klaus Charle, *Die Eiserne Garde*, Berlin-Wien, 1939; A. Panini-Finotti, *La Guardia di Ferro*, Firenze, 1938; E. Saleo, *Mussolini e Codreanu*, Palermo, 1942; Jérome et Jean Tharaud, *L'envoye de l'Archange*, Paris, 1939; A. Panini-Finotti, *Da Codreanu a Antonescu. Romania di ieri e di oggi*, Verona, 1941; T. Escolar, J. Nieto, *Vida y doctrina de C.Z. Codreanu*, Madrid, 1941; Ernst Nolte, *Three Faces of Fascism. Action Française.*

Faptul că minoritățile naționale dețineau poziții dominante în viața economică (industrie, bănci comerț) și sentimentul cvasi-unanim că elemente din cadrul unor minorități sunt ne-loiale statului național român activând în mișcarea comunistă sau au îmbrățișat teze iredentiste, revanșarde (maghiarii, rușii, evreii) au constituit un permanent motiv de tensiune în societatea românească interbelică, potențând radicalismul național-creștin. Pe de altă parte, comunicarea precară între instituții, discontinuitatea efortului de reformă, demagogia, politicianismul, corupția au afectat imaginea clasei politice, care s-a dovedit incapabilă să gestioneze imensul capital de încredere investit de societatea românească postbelică în reprezentanții ei. Aceste carențe ale regimului democrației parlamentare românești interbelice au servit drept argumente facile discursului anti-sistem promovat de dreapta radicală.

Pe fondul reîntregirii tuturor provinciilor românești în cadrul statului național-unitar și ca urmare a aplicării celor două reforme cu caracter novator și reparatoriu, totodată (reforma agrară și adoptarea votului universal), nivelul așteptărilor și speranța într-un viitor mai bun au crescut considerabil în societatea românească. Imediat după război, valul de simpatie pentru gen. Alexandru Averescu și Partidul Poporului s-a stins din cauza eșuării temei

---

Italian Fascism. National Socialism, New York, New American Library, 1979; Iulius Evola, *Naționalism și asceză. Reflecții asupra fenomenului legionar*, Alba Iulia-Paris, Editura Fronde, 1998; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, București, Editura Humanitas, 1999. Ediția originală, Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael" in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1986; Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, Hoover Institution Press, 1970, p. 294. Lucrarea a fost tradusă și în românește la București, Editura Hasefer, 1996; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, București, Editura Humanitas, 1993 (ediția originală *La mistica ultranacionalismo. Historia de la Guardia de Hierro. Rumania. 1919-1941*, Barcelona, 1989); Claudio Mutti, *Penele Arhanghelului. Intelectualii români și Garda de Fier (Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Vasile Lovinescu)*, prefață Philippe Baillet, traducere Florin Dumitrescu, ediție îngrijită și postfață de Răzvan Codrescu, București, Editura Anastasia, 1997; Claudio Mutti, *Mircea Eliade, Legiunea și noua inchiziție*, ediție Răzvan Codrescu, București, Editura Vremea, 2001; Michelle Rallo, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa (1919-1945)*, București, 1993; Eugen Weber, *Varieties of Fascism. Doctrines of Revolution in the Twentieh Century*, Princeton, Toronto, New York, London, D. Van Nostrand Co. Inc., 1964; Hans Rogger, Eugen Weber, *Dreapta europeană. Profil istoric*, traducere Iulian Mercea, București, Editura Minerva, 1995.

răspunderilor și pe fondul politicianismului dovedit de oamenii generalului[5]. Un alt moment eșuat îl constituie dezastroasele guvernări național-țărăniste. După ce câștigaseră alegerile din noiembrie 1928 cu un procent zdrobitor, din cauza disfuncționalității cabinetelor național-țărănist, a lipsei de coeziune ministerială dar și din cauza dificultăților întâmpinate în timpul marii crize economice, s-a spulberat mitul cinstei și onestității ardelenilor lui Maniu și Vaida-Voevod. Corupția și afacerismul au afectat imaginea romantică și incoruptibilă (construită cu migală, pas cu pas, după 1918, în opoziție) a oamenilor politici național-țărăniști și a *sfinxului de la Bădăcin*[6]. De asemenea, guvernarea P.N.Ț. a disipat și mitul *revoluției țărănești*, concept lansat ditirambic de mediile intelectuale ale partidului (Virgil Madgearu, Ion Răducanu, Petre Andrei, Ion Borcea, dr. Nicolae Lupu ș.a). Spulberarea acestor idei – convențional numite *mituri* în abordarea noastră – face loc altuia și anume *mitului legionar*. O parte a societății românești credea că a venit timpul unor schimbări în clasa politică prin implicarea tineretului. Se punea problema unei noi elite politice incoruptibile, ascetice, total dăruită binelui public, se dorea „o țară bogată și miniștri săraci"[7], după cum formulase în cel mai pur stil idealist sociologul Traian Brăileanu[8]. Prin urmare, carențele democrației românești și „păcatele" clasei politice au alimentat mesajul anti-sistem legionar, constituind un alt factor al ascensiunii dreptei radicale. În replică la corupția și demagogia partidelor, Mișcarea Legionară promitea asanarea societății românești prin lichidarea politicianismului și afacerismului în baza unui amplu proces de regenerare morală, care să determine formarea unei noi elite politice dedicate exclusiv comunității naționale[9]. Or *mitul Codreanu* s-a configurat și

---

[5] Alexandru Averescu, *Răspunderile*, Iași, Editura Ligii Poporului, 1918, p. 2 și urm.; Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc, 1918-1926*, București, Editura Litera, 1975, p. 28; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 27-28.

[6] Este vorba de omul politic Iuliu Maniu, apreciat la superlativ de partizani, acuzat în termeni peiorativi de către adversarii politici („iezuitul de la Bădăcin"; „Cunctatorul"; „inchizitorul șef de la Blaj" etc.).

[7] Traian Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării. Articole politice*, ediția a II-a, București, 1940, p. 301.

[8] Radu Florian Bruja, coordonator, *Traian Brăileanu. Studii, documente, încercări literare*, Iași, Editura Junimea, 2012; Corneliu Ciucanu, *Profesorul Traian Brăileanu și conceptual de elită în spațiul cultural-politic al dreptei românești interbelice*, în Traian Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării. Articole politice*, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2012, p. I-XLVI; Corneliu Ciucanu, *Un doctrinar uitat al dreptei românești interbelice. Profesorul Traian Brăileanu și teoria elitelor*, în „Ioan Neculce", Buletinul Muzeului de Istorie al Moldovei, XVI-XVIII, 2010-2012, p. 159-176.

[9] *Ibidem*, p. 131: „D-l Corneliu Codreanu a înțeles de la început că un conducător trebuie să fie, în primul rând, un organizator și un educator. Problema ce și-a propus spre dezlegare a fost, deci, formarea legionarului, a Românului nou, a Românului de elită. Crearea unui tip opus tipului de politician, a unui om, deci, care să aibă toate virtuțile

difuzat în societatea românească datorită acestui mediu prielnic aflat în așteptare după consumarea *speranței Averescu* și eșuarea *revoluției țărănești*, slab coordonată de Maniu-Mihalache. Capitalul de încredere a fost rapid *devorat* de ineficiența punerii în practică a tezei *răspunderilor*, de inconsecvența cabinetelor național-țărăniste (sortite a guverna în plină criză economică) și a fost captat, în cele din urmă, de Legiune și de liderul ei. Nevoia unui personaj incoruptibil, dinamic, fără vicii, bun creștin – într-o țară majoritar ortodoxă –, nevoia de noi orizonturi și promisiunea, deși destul de vagă, a unui mesianism românesc, aceste imperative, oarecum confuze, idealiste, au creat climatul propice ascensiunii Mișcării. Pe acest mediu aflat în febrilă așteptare s-au pliat Codreanu și organizația sa sub impulsul spiritului de frondă afișat de noua generație în raport cu vechea elită politică[10] și față de evidenta criză de sistem, care bloca ascensiunea tineretului spre funcții, pentru că în epocă s-a vorbit și scris foarte mult despre șomajul intelectual și despre inflația de diplome[11]. Legiunea a exploatat aceste așteptări și insatisfacții ale tineretului, a creionat o nouă conștiință civică, impregnată de morala creștină, cu accente mistice și ascetice. Totodată, a reevaluat conceptul demnității românești și a supradimensionat teza întâietății și a drepturilor noastre, activând un orgoliu național ofensiv. A oferit noi perspective sociale și politice

---

ce se cer unei elite politice naționale și căruia să-i lipsească viciile politicianului demagog și corupt".

[10] Vezi Sorin Lavric, *Noica și Mișcarea Legionară*, p. 67. Vară primară a lui C. Noica, tânăra elevă Adina Cassasovici, își amintește că: „În anii '30, dacă aveai între 16 și 25 de ani și posedai o inteligență peste medie, nu aveai cum să nu intri în Mișcarea Legionară. Era o modă care plutea în aer și care ne atrăgea prin spiritul de frondă pe care-l puteam arăta unor politicieni pe care îi disprețuiam sincer. La asta se adăuga spiritul de competiție dintre noi, genul de întrecere în care toți au de câștigat dacă au în minte o cauză comună. Iar Codreanu ne dăduse o cauză comună. Mișcarea Legionară a fost o stare de spirit a unor tineri care voiau să sfideze clasa politică și care găseau fiori de plăcere în riscul pe care-l aducea cu sine sfidarea".

[11] Vezi Mircea Eliade, *Piloții orbi*, în „Vremea", anul VIII, nr. 505, 19 septembrie 1937; idem, *Noua aristocrație legionară*, în „Vremea", anul IX, nr. 522 din 23 ianuarie 1938; idem, *De ce cred în biruința Mișcării Legionare*, în „Buna Vestire", anul I, nr. 244 din 17 decembrie 1937. Mircea Eliade, pe lângă exprimarea tranșantă a atașamentului față de Mișcare, acuză exponenții regimului politic interbelic de neglijență și incapacitate în rezolvarea problemelor tinerei generații intelectuale: „Și mai întrebăm ce-au făcut politicienii noștri pentru oamenii cu adevărată «personalitate» care au ieșit la lumină prin munca, geniul sau talentul lor, și au fost osândiți la o viață de mediocritate și jertfă. Ce-au făcut politicienii noștri din toate partidele, pentru un Lucian Blaga, un Aron Cotruș, un Camil Petrescu, un Perpessicius și alții. Ce-au făcut politicienii noștri pentru generația tânără de cărturari, artiști, tehnicieni și gânditori? Care este tânărul cu «personalitate» pe care l-a descoperit vreun partid politic și l-a pus în locul care-l merită, i-a dat putința să-și fructifice inteligența sau talentul pentru binele obștesc?"

aderenților și a etalat la nivel doctrinar, așa cum au pretins ideologii Mișcării, o nouă misiune istorico-transcendentă a națiunii[12].

În primii ani după război, modernizarea României continua să înfrunte grave dificultăți economice și sociale în condițiile unui capitalism parazitar și periferic, de suburbie a metropolei capitaliste europene, într-o atmosferă de insecuritate economică și cu o viață parlamentară deficitară. În acest context, s-a cristalizat concepția că o replică serioasă în raport cu Occidentul nu poate demarată decât pe tărâm cultural[13]. Totodată, scientismul occidental era amprenta epocii și el a trezit reacții firești în sânul intelectualității românești, preocupată de soarta și destinul culturii românești[14]. Perioada interbelică debutase cu sumbre profeții lansate de către Oswald Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918), accentuate de viziunea apocaliptică a lui Rene Guenon (*La crise du monde moderne*, 1927) și continuate obsesiv de observațiile lui Karl Jaspers (*Die geistige Situation der Zeit*, 1931)[15]. În dezbaterea culturală europeană un Julien Benda opera cu un întreg registru critic la adresa propriei culturi, sau un H. Massis își exprima rezervele față de cultura occidentală[16]. În consecință, astfel de abordări au îndrituit reacțiile critice anti-occidentale ale intelectualității române interbelice. *Noua generație* era terorizată de ideea

---

[12] Corneliu Z. Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, Sibiu, Editura „Totul pentru Țară", Tipografia Veștemean, 1936, p. 310; Ion I. Moța, *Cranii de lemn. Articole 1922-1936*, ediția a VI-a, București, Editura Mișcării Legionare, 1940, p. 174; Vasile Marin, *Crez de generație*, ediția a IV-a, București, 1941, p. 147; Nicolae Roșu, *Dialectica naționalismului*, București, Editura „Cultura Națională, 1937, p. 357; Mircea Eliade, *De unde începe misiunea României*, în „Vremea", an X, nr. 477, 28 februarie 1937, p. 3; idem, *Revoluția creștină*, în „Buna Vestire", an I, nr. 100, 27 iunie 1937, p. 3; idem, *România în eternitate*, în „Vremea", an. IX, nr. 444, 5 iulie 1936; idem, *Comentarii la un jurământ*, în *ibidem*, an X, nr. 476, 21 februarie 1937; Gheorghe Racoveanu, *Mișcarea Legionară și Biserica. Omenia și frumusețea cea dintâi*, ediția a II-a, Filipești-Târg, 2002, p. 38-44; Faust Brădescu, *Cele trei probe legionare. Elemente de doctrină*, București, Editura Majadahonda, 2000, p. 21-24; idem, *Victorii legionare*, *passim*; Adrian Botez, *Opera scrisă a lui Corneliu Zelea Codreanu – între vizionarism și alchimie națională*, București, Criterion Publishing, 2009, *passim*.

[13] În 1927, pe parcursul a 12 articole, intitulate *Itinerariul spiritual*, Mircea Eliade a definit locul și rostul tinerii generații. În memoriile sale, Mircea Eliade preciza că fiind „prima generație românească necondiționată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat", întrucât cei care îi precedaseră realizaseră întregirea neamului, tineretul intelectual interbelic avea o misiunea să redimensioneze „considerabil orizontul cultural românesc, deschizând fereastra către universuri spirituale rămase până atunci inaccesibile" (Mircea Eliade, *Memorii. Recoltele solstițiului*, vol. II (*1937-1960*), ediție și cuvânt înainte de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1991, p. 145-149).

[14] Cf. Vasile Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, p. 188-190.

[15] Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1989, p. 32-33.

[16] *Ibidem*, p. 33.

crizei identitare din cultura română, de faptul că Occidentul epuizat, pe care îl suspectau de *izolaționism* și *provincialism*, nu mai poate oferi decât formule alienante. Fideli concepției lansate de Nae Ionescu, tinerii intelectuali se revendicau de la *școala năistă*, regăsind întreaga tematică și vitalitate autohtonistă.

Pe de altă, parte voluntarismul elitelor românești antebelice, în încercarea lor de construcție a unei culturi naționale, raționalizate și generalizate a fost condamnată de tânăra intelectualitate interbelică tentată să accentueze necesitatea unei reforme morale radicale, pandant al unui angajament mai degrabă cultural-spiritual decât socio-economic. O asemenea abordare din partea vârfurilor „noii generații" i-a condus către o nedisimulată simpatie pentru curentul național-creștin, către dreapta radicală[17].

O analiză completă a vieții cultural-politice din România interbelică nu poate ignora locul și rolul elitelor intelectuale în dezbaterea de idei. Confruntările doctrinare interbelice erau acute, din moment ce stabilizarea unui profil cultural modern aduce și dezavantajul unei percepții lucide – și pe undeva pesimiste – asupra națiunii. Fondul autohton începe să fie privit din diferite unghiuri și sondat la diverse adâncimi culturale: V. Pârvan „reabilitează" fondul spiritual-genetic geto-dacic, iar Lucian Blaga definește o matrice stilistică românească. Școala monografică, sociologică a lui Dimitrie Gusti cercetează, în campanii succesive, civilizația rurală, C. Rădulescu-Motru explorează și el *românismul*, iar sociologul bucovinean Traian Brăileanu milita pentru înființarea *Universității țărănești* și pentru constituirea unei elite ascetice, total dedicate colectivității românești. De pe poziția de discipoli ai lui Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu detecta o „dimensiune românească a existenței", Constantin Noica identifică o anume „rostire" românească și un sentiment specific românesc al ființei, așa cum M. Eliade descoperea noi paradigme arhaice. Pe de altă parte, încă de la începutul secolului, N. Iorga și sămănătorismul fac apologia universului sătesc, iar N. Crainic și Nae Ionescu – „promoția Neculai Iorga"[18], după cum se autodefineau ei – sunt autohtoniști, anti-cartezieni, anti-occidentali, anti-liberali și, în replică, aduc elogii ortodoxiei și latinității, predicate fundamentale ale existenței românești[19].

---

[17] Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 279-284; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 29-32; Mircea Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*,Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2003, p. 115; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 141 și urm.

[18] Nae Ionescu, *Promoția Neculai Iorga*, în „Cuvântul", an VII, nr. 2 194, 1 iunie 1931; idem, *Neculai Iorga*, în „Ideea Europeană", nr. 68, 6-21 iunie 1921; idem, *De la „Sămănătorul" la noul stat românesc*, în „Cuvântul", anul VI, nr. 1 907, 13 august 1930, p. 1.

[19] *Ibidem*, p. 114; vezi și Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografia*, vol. III, Brăila, Editura Istros-Muzeul Brăila, 2005, p. 21.

În contextul anilor '30, la afirmarea politică a dreptei naționalist-creștine a contribuit și conflictul dintre generații, sesizat de o serie de mentori ai *noii generații* (Nae Ionescu, Traian Brăileanu, Sextil Pușcariu ș.a.). Se specula că toate relele de care suferă societatea românească se datorează *„bătrânilor"*, anchilozați în proiectul antebelic, incapabili a se adapta *„noilor condiții de viață"* și care blochează ascensiunea tinerilor în funcțiile decidente. Dezbaterea cultural-politică românească a impus termenul de „nouă generație", numită și generația trăiristă sau naeionesciană. Expresia de *nouă generație* cuprindea un eșantion de vârstă ce viza ce cei născuți după anul 1900, care suportaseră greutățile și ororile primului război mondial și care intraseră pe băncile facultăților după făurirea statului național-unitar.

În numărul din octombrie 1934 al revistei „Criterion", M. Vulcănescu analizează geneza și trăsăturile definitorii ale *noii generații*. În opinia lui M. Vulcănescu, *noua generație* s-a format sub influența Războiului de Întregire, care a răsturnat ierarhia valorilor antebelice și sub influența a doi oameni: Vasile Pârvan și Nae Ionescu. V. Pârvan a înlocuit, în această generație, influența lui Nicolae Iorga; iar Nae Ionescu, pe aceea a lui Titu Maiorescu[20]. Vulcănescu sesizează încrucișarea bizară a acestor doi mari dascăli care introduc simultan universalismul în istorie și autohtonismul în filosofia românească. Caracteristicile noii generații sunt, după M. Vulcănescu, setea de experiență, autenticitate, spiritualitate, tensiunea dramatică, tragismul chiar în conștientizarea unei crize a românismului, trăsături care i-au condus „pe unii la *negativism*, pe unii la *disperare* și *agonie*, pe alții la *pesimism eroic* sau la *resemnare*, pe unii la *acțiune*, pe alții la *rugăciune* și pe alții la *echilibru intelectual*"[21].

În condițiile realizării idealului național prin Marea Unire de la 1918, fiind „prima generație necondiționată istoric" – după cum anunța în *Itinerariul spiritual* – Mircea Eliade a fixat și sintetizat misiunea *noii generații* în termeni ultimativi și profetici, deopotrivă: *să asigure unitatea sufletească a românilor*, reuniți în granițele firești prin efortul *generației de foc*, sau a *generației tranșeelor* (al generației care luptase în Războiul de Întregire și făuriseră România Mare); și *să exprime în forme universale frumusețea și bogăția sufletului românesc*[22]. În articolul deja menționat apărut în revista „Criterion",

---

[20] Mircea Vulcănescu, *Generație*, în „Criterion", anul I, nr. 3-4, 15 noiembrie – 15 decembrie 1934, p. 3-6.

[21] *Ibidem*.

[22] Vezi Mircea Eliade, *Itinerariul spiritual*, în „Cuvântul" din 6 septembrie 1927. Eliade pleda pentru conștiința noii generații de după război care este „prima generație necondiționată istoric" deoarece dezideratul esențial românesc fu îndeplinit la 1918: „Noi suntem generația cea mai binecuvântată, cea mai făgăduitoare din câte s-au rânduit până acum în țară. Trebuie să ținem seama numai de elite". El recomanda generației sale conștiința de sine forjată în experiențele și trăirile recente, argumente ce

Mircea Vulcănescu formula misiunea acestei generații în termeni identici cu cei declamați anterior de către M. Eliade în *Itinerariul spiritual* și de *Manifestul Crinului Alb*, lansat de Petre Pandrea, Ion Nistor, Sorin Pavel. Plecând de la aceste premise, tânăra intelectualitate interbelică a făcut apel la realitățile românești, la *tradiție*, la *specificul nostru național*, la *autenticitate*, *ortodoxie*, la *experiență mistică*, au proiectat o misiune cultural-politică românească străbătută de un duh eminamente profetic[23]. În consecință, Eliade și generația sa au adoptat naționalismul-creștin – mai puțin ca practică politică și mai ales ca angajament cultural – sub imperativul momentului istoric interbelic și din necesitatea definirii și delimitării în raport cu ofensivele și periculoasele ideologii europene de tip totalitar. Atașamentul față de naționalismul cultural este explicat de Eliade din perspectiva menținerii specificității românești, care să stea la baza unei construcții etno-spirituale capabile a se opune agresiunii dizolvante și explicit expansioniste, dirijate atât dinspre stânga, cât și dinspre dreapta: „Fără un naționalism bine intenționat, fără a ne imprima nota noastră, apăsat, în concertul european, riscăm să fim dizolvați, înghițiți. Chestiunea nu este de a te abține, de a fi spectator, ci dimpotrivă, de a reacționa la provocările veacurilor"[24]. În definitiv, naționalismul creștin din România interbelică a reevaluat tradiția, ortodoxia, autenticitatea etno-spirituală țărănească în aceeași măsură în care fascismul italian a repus doctrinar în discuție universalismul

---

au condus tineretul spre asumarea fără rezerve a preeminenței spiritului în raport cu raționalismul de tip materialist sau hegelian: „Suntem cei care am trecut, odată cu copilăria, experiențe diverse și tragice, care am cunoscut viața răsfrântă pe fețele părinților noștri... Criza religioasă a fost pentru noi mai puternică decât cea a generațiilor trecute. Până la război – adolescentul lector al *Enigmelor universului* sau al *Forței materiei*, se trezea ateu aproape fără mirare. Patina lumina căruia firesc, religia apărea ca nebunie și neghiobie... Am trecut experiențe care ne-au condus la rațiune, la artă, la misticism... Și nu ne intimidează sarcasmul suficient al bătrânilor inteligenți, nici mustrările maturilor, nici glumele imbecililor de ambele sexe, nici nepăsarea celor care se pretind a fi astăzi îndrumătorii noștri spirituali, nici reaua indiferență a universitarilor. Voim să biruiască valorile ce nu sunt izvorâte nici din economia politică, nici din tehnică, nici din parlamentarism. Valorile pure, spirituale, absurd de spirituale. Valorile creștinismului. Aceasta se va înțelege mai târziu, când vom cerceta necesitatea misticismului". Ca portstindard al generației interbelice, Eliade era *torturat de imperativul sintezei* și *îndeosebi de maniera cu care valorificăm și transportăm elementele de cultură pe care le asimilăm*... Alături de misiunea culturală asumată de tânăra generație, prin tendința spre sinteză *contopită cu însăși personalitatea*, pentru viitorul mare istoric al religiilor *experiența mistică cu toți fermenții și forțele și coeziunea și luminile care le coboară în suflet* constituia un alt reper definitoriu al generației sale; Mircea Vulcănescu, *art. cit.*

[23] Mircea Eliade, *De unde începe misiunea României*, în *loc. cit.*; idem, *România în eternitate*; idem, *Comentarii la un jurământ*, în *loc. cit.*

[24] Mona Maria Vâlceanu, *Eliade după Eliade: România în eternitate*, în „Biblioteca Bucureștilor", Anul XV, nr. 3 – martie 2012, p. 20.

Romei, iar național-socialiștii germani au invocat zeitățile păgâne... Legionarismul a redimensionat specificul național și figurile voievodale istorice care au binemeritat de la neam, tot așa cum fascismul a reluat tradiția Romei imperiale, iar nazismul a reactualizat Pantheonul Walhalei[25].

În articolul publicat în „Criterion", analizând rolul precursorilor și influența categorică a lui Vasile Pârvan și Nae Ionescu în definirea conștiinței de grup intelectual distinct, M. Vulcănescu deosebea trei accepții principale ale spiritualității noii generații: 1) viață interioară; 2) cultură; 3) viață duhovnicească și preciza că „originea preocupărilor spirituale în cultura română de după război trebuie căutată în cursurile universitare ale lui Vasile Pârvan (*Problema salvării*, 1919/1920, și *Drama antică*, 1920/1921) și la Nae Ionescu (*Filosofia dumnezeirii*, 1921/1922 și *Filosofia religiei*, 1923/1929)[26]. Pe marginea articolului semnat de Mircea Vulcănescu și în contextul nominalizării factorilor determinanți care au condus spre instituționalizarea reacției radicale de sorginte național-creștine a tineretului interbelic, subliniem rolul creatorilor de climat, al mentorilor care prin notorietatea și dăruirea lor pedagogică au influențat categoric orientarea de dreapta a tinerii generații intelectuale a anilor '30. Pe lângă Vasile Pârvan și Nae Ionescu, pomeniți de M. Vulcănescu, ne referim la personalități prestigioase ale vieții culturale și universitare românești ca Traian Brăileanu, Dragoș Protopopescu, Leon Țopa (profesori la Universitatea din Cernăuți), A.C. Cuza, Corneliu Șumuleanu, Ion Găvănescul, D. Găzdaru (Universitatea din Iași), Nae Ionescu, Simion Mehedinți, P.P. Panaitescu, Nichifor Crainic, dr. D. Gerota, Eugen Chirnoagă ș.a. (Universitatea din București), Sextil Pușcariu, Iuliu Hațieganu, Dan Rădulescu, Iosif Frollo (Universitatea din Cluj), Ion Protopopescu, profesor al Politehnicii timișorene. Indubitabil, rolul mentorilor și al profesorilor rămâne hotărâtor în operațiunea de cristalizare și afirmare a generației noi și – în cele din urmă, ca efect al conștientizării „spiritului de corp" – în procesul de aderare la curentul național-creștin, deși motivațiile și ipostazele convertirii tinerilor intelectuali sunt diverse și depind, de la caz la caz, de psihologia, personalitatea și disponibilitatea fiecăruia. Așa cum nu putem explica primele manifestări ale lui Corneliu Z. Codreanu, Ionel Moța, Ilie Gârneață, Radu Mironovici, Corneliu Georgescu fără prezența și influența profesorilor A.C. Cuza, Corneliu Șumuleanu, Ion Găvănescu, tot așa nu putem concepe statura intelectuală, traiectoria culturală și simpatiile politice ale lui M. Eliade, M. Vulcănescu, C. Noica și Emil Cioran, George Racoveanu, Dimitrie C. Amzăr, Vasile Marin, Paul Costin Deleanu, M. Polihroniade fără de fascinația pe care a exercitat-o Nae Ionescu asupra discipolilor săi. Omniprezența publicistică de la „Neamul Românesc", „Ideea Europeană", „Vremea" ori „Cuvântul" și talentul oratoric testat, nu o dată, de la înălțimea catedrei universitare i-a captivat definitiv pe

[25] *Ibidem*.

[26] Mircea Vulcănescu, *art. cit.*

acești tineri intelectuali. Faptul că acești studenți au fost remarcați și mai apoi promovați de Nae Ionescu, că și-au făcut ucenicia ca jurnaliști la „Cuvântul", dar, mai ales, ipostaza de discipoli, febril mărturisită de către aceștia, întregesc tabloul complex al generației tinere și oferă răspunsuri lămurite asupra orientărilor și ideilor adoptate de vârfurile generației interbelice[27]. Pentru tinerii intelectuali grupați în jurul maestrului Nae Ionescu, recuperarea trecutului în perspectiva unei legitimări viabile a destinului românesc, era doar o primă etapă a devenirii noastre. Procesul trebuia să continue pentru ruperea unor bariere arbitrar impuse de vitregiile secolelor anterioare. Mircea Eliade, de altfel și cel mai apropiat de Nae Ionescu, dar și ceilalți intelectuali care-i cultivau prietenia, și-au exprimat veneratia pentru Profesor, care s-a cuantificat atât spiritual, cultural, dar și ca atitudine civică-politică. Peste ani, Mircea Eliade mărturisea că: „Nae Ionescu fusese mai mult decât profesorul meu favorit; îl consideram maestrul meu, *ghidul* care îmi fusese dăruit ca să-mi pot împlini destinul... Direct sau indirect, noi toți discipolii și colaboratorii lui, eram solidarizați cu concepțiile și opțiunile politice ale Profesorului"[28], explicând, de fapt, adeziunea sa și a celorlalți intelectuali la Garda de Fier. Însă această integrare în rândurile Mișcării nu era un fapt mecanic impus doar de „cultul" pentru Nae Ionescu. În adevăr, convertirea s-a produs sub influența covârșitoare a lui Nae Ionescu, cel care considera ascensiunea Legiunii ca „o necesitate de destin" și aprecia că orice împotrivire însemna „a lua istoria în răspăr", dar tinerii intelectuali grupați în jurul maestrului lor ajunseseră la credința intimă a iubirii cu „frenezie" a României „împotriva tuturor evidențelor – ca să poți uita gradul de descompunere în care am ajuns"[29]. Identificând confuzia între mahala și românism, între demnitatea românească și „stilul grotesc" creat de pseudo-intelectuali „mediocri, fără tradiție și fără geniu", tineretul intelectual credea sincer că este de datoria lor să „restaureze

---

[27] Idem, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, București, Editura Humanitas, 1992, *passim*; Mircea Eliade, *Profesorul Nae Ionescu*, în „Vremea", IX, nr. 463 din 15 noiembrie 1936; C. Noica, *Nae Ionescu și spiritul de școală*, în „Convorbiri literare", an LXXVI, nr. 5-6, mai-iunie 1943, p. 353-356; idem, *Nae Ionescu*, în „Buna Vestire", seria a doua, an III, George Racoveanu, *Omul*, în „Cuvântul", serie nouă, an XVII, nr. 55, din 7 decembrie 1940; idem, *Nae Ionescu: Profesorul nostru*, în „Țara și Exilul", an I, nr. 1, iunie, 1965; P.P. Panaitescu, *Nae Ionescu și Universitatea din București*, în „Cuvântul", serie nouă, an XVII, nr. 12 din 25 octombrie, 1940; Fănică Anastasescu, *Profesorul în lagăr*, în „Cuvântul", serie nouă, an XVII, nr. 3 din 16 octombrie 1940; Constantin Stoicănescu, *Profesorul*, în *ibidem*, nr. 8 din 21 octombrie, 1940; idem, *Convertire și jertfa Profesorului*, în „Almanahul Cuvântul", 1941, p. 79; I.P. Prundeni, *Nae Ionescu*, în „Porunca vremii", an IV, nr. 176 din 16 octombrie 1940; Horia Sima, *Nae Ionescu*, în „Țara și Exilul", an I, nr. 1, iunie 1965; Andrei Scrima, *Cuvinte târzii și nepotrivite despre Nae Ionescu*, în „Prodromos", Freiburg, 1970.

[28] Mircea Eliade, *Memorii. Recoltele solstițiului*, vol. II, p. 12.

[29] Idem, *România în eternitate*, în *loc. cit.*

demnitatea românească", demontând „cât mai curând confuzia între intelectualul creator și parvenitul papagal, între Mihai Eminescu și Cațavencu"[30].

Dacă locul și rolul lui Nae Ionescu a fost deslușit fără urmă de echivoc prin mărturisirea lui M. Eliade, revenind la articolul din „Criterion" semnat de M. Vulcănescu, reținem că istoricul Vasile Pârvan era indicat, alături de Nae Ionescu", drept unul din marii dascăli ai tinerei generații. Prin prelegerile sale care sondau imuabilul tezaur genetic geto-dacic, care aprecia personalitatea „revoltaților" ca factor determinant al ruperii de ritm în sens evolutiv uman[31], profesorul și intelectualul V. Pârvan și-a pus fundamental amprenta asupra personalității mai multor generații de studenți[32]. El considera ființa umană drept vehicul purtător de „impulsii transcendente *eterne și infinite*"[33], și statua misiunea istoricului în termenii unei raportări aproape mistice la fondul genetic ancestral pentru a cerceta „perpetuitatea marilor rezonanțe spirituale în memoria ereditară, subconștientă ca și cultivată, a generațiilor succesive"[34]. Ideile lansate de V. Pârvan au produs, desigur, adevărate *breșe de conștiință* în structura tinerilor studenți, îndemnându-i la meditație și acțiune. Noi credem că nu putem decripta și înțelege în întregime implicarea civică, publicistică și chiar activismul unor fini intelectuali ca Vasile Christescu[35] și Vladimir Dumitrescu, decât în cheia relației speciale conturată între mentor și discipol, pe care cei doi tineri istorici au cultivat-o cu marele Vasile Pârvan. Pornind de

---

[30] Idem, *Restaurarea demnității românești*, în „Vremea", an VIII, nr. 403, 1 septembrie, 1935, p. 3.

[31] Vasile Pârvan, *Datoria vieții noastre... Două lecții inaugurale*, ediția a III-a, cu o prefață semnată de Tudor Vianu, intitulată *Vasile Pârvan și concepția tragică a existenței*, București, Editura Univers, 1999, p. 35. Inițial, T. Vianu, a publicat studiul *Vasile Pârvan și concepția tragică a existenței*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială", București, 1928, nr. 3-4, p. 361-366. Vezi și Ilie Bădescu, *Teoria latențelor*, București, Editura Isogep-Eu, 1997, p. 12 și urm.

[32] Mircea Vulcănescu, *art. cit.*; Vasile Băncilă, *Tragicul la Pârvan și tragicul modern*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 28-25; Constantin Stoicănescu, *Istoricul Vasile Pârvan, precursorul*, în „Cuvântul", serie nouă, nr. 42, 24 noiembrie 1940, p. 2; Horia Stamatu, *Lirismului existenței tragice în opera lui Vasile Pârvan*, în Colecția „Țara și Exilul", an XII, 1975-1976, p. 79-84; Alexandru Randa, *Vasile Pârvan și ritmul istoriei*, conferință susținută la Madrid, vezi „Buletinul informativ", nr. 3, an 1954, p. 3; Horia Sima, *Amintiri din studenție*, în Horia Sima, *Antologie legionară. Opera publicistică, 1950-1992*, vol. V, Miami Beach, Florida, U.S.A., Colecția „Omul nou"!, 1994, p. 48-52.

[33] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, București, 1920, p. 134.

[34] *Ibidem*, p. 68; Alexandru Zub, *Gânduri despre durată la Vasile Pârvan*, în Alexandru Zub, *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, Editura Junimea, 1986, p. 47.

[35] După opinia dr. Șerban Milcoveanu, Vasile Christescu era rudă îndepărtată cu istoricul Vasile Pârvan, căsătorit în anul 1910 cu Silvia Cristescu, nepoata lui I. Bogdan. În anul 1917, în condițiile refugiului, soția sa și copilul mor la Odessa.

la imperativul creației științifice, profesorul pleda în fața studenților săi asumarea unei discipline stricte, cvasi-cazone a studiului și munca severă, înverșunată pe calea cunoașterii[36]. După recomandările maestrului lor, tinerii arheologi au încercat să îmbine civismul cu activitatea intelectuală[37]. Ei intuiseră criza politicianistă și eșuarea democrației române la „periferia istorie" la fel ca profesorul lor care se confesa istoricului P.P. Panaitescu într-o seară de Crăciun că: „Partidele politice, care sunt vaste asociații de interese, minează încet viața morală a țării – un imens gol amoral ne înconjoară, ai impresia pedepsei care se apropie"[38]. Autorul *Geticii* reflecta asupra timpului și ritmului istoric, ajungând la concluzia că devenirea umanității depinde de existența personalităților providențiale, care acționează în sensul factorului detonator, fracturând evoluția graduală și impunând un ritm alert semenilor: „...istoric, adică evolutiv uman, popoarele trăiesc numai prin fapta precursorilor și revoltaților. Aceștia tulbură ca niște demoni, perpetuu nemulțumiți, beatitudinea lenei spirituale a contemporanilor, le deșteaptă iluzii și apetituri, le răscolesc patimile, le dărâmă prețiosul echilibru al perfectei inerții"[39]. Pe linia reflecțiilor lui Pârvan, discipolii săi (V. Christescu și Vladimir Dumitrescu) au adoptat formule refractare, anti-sistem, au descoperit ethosul național-creștin și radicalismul dreptei, care impunea un anumit comportament, anumită atitudine și caracter. Pârvan sublinia, de altfel, că „...tăria de caracter – singura noblețe adevărată în lumea muritorilor – e o floare rară"[40]; iar pentru a se forma un astfel de caracter românesc se impunea o renunțare benevolă la materialism ca metodă și finalitate, pentru că „nici cei mai buni nu rezistă suferinței ori ispitei, ci renunță la luptă. Întreaga luptă e murdărită de egoism, de interesul brutal, de utilitar"[41].

În opinia istoricului, „marea operă de șlefuire a caracterelor și inteligențelor trebuia înfăptuită de Universitate"[42]. Vasile Pârvan credea cu tărie în rolul ei în societate: „Pentru o cofraternitate spirituală cum e să fie aceasta întemeiată acum pe realitatea vieții trebuie să fie nu suma manifestărilor pragmatice ale unei societăți dezagregate și haotice, alcătuită din indivizi primitivi ori decăzuți, ci complexul potențelor spirituale, latente în sufletul național și general-uman, al maselor și indivizilor"[43]. Rolul profesorului, omului de cultură și al formatorului de curente și idei era confirmat de

---

[36] Alexandru Zub, *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 379.
[37] Mircea Nicolau, *Vasile Christescu: Un istoric de seamă și erou*, în „Gazeta de Vest", Timișoara, februarie 1994.
[38] P.P. Panaitescu, *Pagini de Jurnal*, Cluj, 1974, p. 150-151.
[39] Vasile Pârvan, *Datoria vieții noastre... Două lecții inaugurale*, p. 35.
[40] *Ibidem*, p. 42.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*, p. 44. Vezi și Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 12 și urm.

proiecția pedagogico-națională a eternității românești. Pârvan considera că intelectualii autentici nu operează „cu realitatea contingențelor de douăzeci și patru de ceasuri, ca jucătorii de bursă, ci lucrăm cu realitatea unor stabilități psihologice milenare ale sufletului ancestral"[44], identificând rolul culturii în societate ca mijloc și condiție a resurecției spirituale a neamului românesc și nu ca o finalitate. De altfel, țelul final al culturii era definit de istoric în termeni profetici „Supremul scop al luptei noastre e spiritualizarea vieții marelui organism social-politic și cultural-creator care e națiunea"[45].

Pentru tinerii intelectuali *obsedați* de viitorul României, Mișcarea Legionară părea un vehicul politico-spiritual și educativ capabil să formuleze profetic destinul românesc. Imaginea romantic-revoluționară a fondatorilor Legiunii, care amprenta biografia lor încă din timpul mișcărilor studențești, charisma lui Codreanu[46], consecvența și radicalismul moral, atitudinea revanșardă față de clasa politică, spiritul ofensiv și ascetic, etalat deopotrivă în manifestările legionare, păreau premise acceptabile și, totodată, revelau un potențial încurajator pentru tinerii intelectuali aflați în căutarea notorietății doctrinare și interesați de o rapidă propulsare în viața publică. Cert este că șeful Mișcării a căutat anturajul tinerilor intelectuali și a programat captarea lor prin

---

[44] Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 44.

[45] *Ibidem*, p. 45.

[46] Dacă scrierile unui Ionel Banea (*Căpitanul*, București, 1936), Ernest Bernea (*Cartea Căpitanilor*, Salzburg, 1951 – ediția originală, București, 1937), Corneliu Georgescu (*Pe drumul cu arhangheli*, București, Editura Majadahonda, 1996, p. 149-150, ediția originală, Salzburg, 1953) dezvăluie un stil exaltat, apologetic, descrierea lui Codreanu formulată de istoricului Nicholas M. Nagy-Talavera se îndepărtează net de stilul hagiografic al adepților și simpatizanților, devenind mult mai credibilă, excluzând din start, datorită originii sale, orice virtuală acuză de subiectivism admirativ. Crescut într-un mediu transilvănean eterogen maghiaro-evreiesc, copil fiind, Nagy-Talavera relatează impresiile profunde lăsate de întâlnirea cu Corneliu Codreanu, într-una din faimoasele sale descinderi la sate din timpul campaniilor electorale: „...Dintr-o dată, un murmur se înalță din mijlocul mulțimii. Un bărbat negricios și chipeș, îmbrăcat într-un costum popular românesc alb a intrat în curte călare pe un cal alb. S-a oprit lângă mine și n-am văzut nimic monstruos sau rău la el. Dimpotrivă, zâmbetul lui copilăros și sincer îi învăluia pe sărmanii oameni, care-l înconjurau, părând că este unul dintre ei și, totuși, în mod misterios, diferit. Aureolă este un cuvânt inadecvat pentru a defini forța ce emana din acest om. Părea cu adevărat că este una cu pădurea, cu munții, cu furtunile care bântuie piscurile înzăpezite ale Carpaților, cu lacurile și râurile. Așa părea stând acolo în mijlocul mulțimii. Nu era nevoie să vorbească: tăcerea lui era elocventă. Părea să fie mai puternic decât noi, decât ordinul prefectului care îi interzisese să țină un discurs. O bătrână cu părul alb și-a făcut cruce și ne-a șoptit: *Trimisul Arhanghelului Mihai*" (Nicholas M. Nagy-Talavera, *N. Iorga. O biografie*, traducere de Mihai Eugen Avădanei, Iași, 1999, p. 300-301).

intermediul lui Nae Ionescu, Nichifor Crainic[47] și, mai apoi, prin M. Polihroniade, care se bucura de compania și prietenia lui Eliade, Cioran, Noica, frații Acterian, D.C. Amzăr, Ernest Bernea ș.a.[48]. Prin afluxul de inteligență evocat mai sus, Codreanu căuta să dea greutate științifică temei *elitei legionare*, noi sensuri și conotații sintagmei *omului nou*, chemat de destin să transforme lumea românească, după cum credea șeful Mișcării la jumătatea deceniului al IV-lea. Astfel, intelectualitatea cu simpatii legionare trebuia să contureze dimensiunile unei ample „revoluții spirituale", ce făcea posibilă plămădirea unei noi elite, a unui *om nou* care, după cum scria în 1937 viitorul mare istoric al religiilor, „s-a născut întotdeauna dintr-o revoluție spirituală, dintr-o vastă prefacere lăuntrică [...], dintr-un desăvârșit primat al spiritului împotriva temporalului"[49]. În opinia lui Eliade, societatea românească și, mai cu seamă, factorii de decizie trebuiau să fie interesați doar de „problemele istorice: o Românie unită și puternică, exaltarea spiritului ofensiv, crearea unui om nou, a unui om cu destin"[50]. *Omul nou* în perspectiva lui Mircea Eliade se forma în urma unui proces intelectual riguros care includea, fără echivoc, tematica istorică națională, ocultată și chiar abandonată în anii '30 sub presiunea inchizitorială a unor falși directori de opinie. Denunțând cenzura și suspendarea ziarului „Cuvântul" („singurul ziar revoluționar și naționalist pe care l-a avut România de după război"[51]), Eliade acuza „mediocritatea sterilă și vociferantă" și susținea că doar „proza unui Eminescu și a unui Hasdeu poate pregăti omul nou, un român liber, fără complexe de inferioritate"[52]. Totodată, în viziunea lui Eliade, *omul nou* era corespondentul unei noi aristocrații, căci „conștiința unei misiuni istorice a fost întotdeauna caracteristică oricărei aristocrații". După Mircea Eliade, Legiunea a creat „conștiința unei misiuni istorice", ba, mai mult, avea rolul de a forma o „nouă aristocrație", depozitară a spiritului creștin și purtătoare de destin românesc. „În locul aristocrației de sânge – preciza Eliade – Legiunea creează o nouă aristocrație: a spiritului. În locul elitelor care-și moșteneau drepturile – odată cu virtuțile și păcatele strămoșești – se naște o elită care-și cucerește libertatea, învățând să moară și să se jertfească"[53]. Conceptul de elită era indisolubil legat de „eroism și sfințenie", atribute esențiale reiterate de Eliade, ce întăreau teza anterior enunțată de Vasile Marin, care susținea că legionarul era „un om al virtuților

---

[47] Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 279-280; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 139-148.

[48] Vezi Sorin Lavric, *Noica și Mișcarea Legionară*, p. 60 și urm.; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 140-146.

[49] Mircea Eliade, *De ce cred în biruința Mișcării Legionare*, în *loc. cit.*

[50] Idem, *Mai multe feluri de naționaliști*, în „Vremea", an IX, nr. 444,, 5 iulie 1936, p. 2.

[51] *Ibidem.*

[52] *Ibidem.*

[53] Idem, *Noua aristocrație legionară*, în „Vremea", anul IX, nr. 522 din 23 ianuarie 1938.

cardinale: erou, preot, ascet, ostaș"[54]. Restructurarea societății românești de către o nouă clasă politică responsabilă și „purtătoare de destin românesc" era condiția absolut necesară pentru a crea premisa unei misiuni istorice a României în sud-estul european. Într-unul din articolele sale, publicate în ziarul „Buna Vestire", semi-oficios al Mișcării Legionare, Mircea Eliade își exprima optimismul față de posibilitățile creatoare ale poporului român etalate în mișcarea național-creștină, deoarece nu concepea ca societatea românească să „naufragieze la periferia istoriei, într-o democrație balcanizată și într-o catastrofă civilă"[55].

În contrapondere cu optimismul eliadean, decepția lui Cioran era motivată de constatarea că „România e geografie, nu e istorie"[56] și, deci, proiecta o misiune a României în sud-estul european. Emil Cioran își trăia la acea vreme *depresia existențială*, motivată de „somnolența seculară"[57] a românului. Strigătul din *Pe culmile disperării* nu era altceva decât expresia deznădejdii teribile, a tragediei unei generații care voia să rupă ritmul „pașilor mărunți, într-o cultură și o istorie aproximativă". Mărturisea cu obidă că iubește „istoria României cu o ură grea"[58], fapt care îl ambiționa și capacita, deopotrivă, să creadă în viitorul civilizației românești. Același tip de reflecție, deși mult mai ponderat și, totodată, mai optimist, îl întâlnim și la M. Eliade care-și recomanda lui și cititorilor săi că „trebuie să iubești România cu frenezie, s-o iubești și să crezi în ea împotriva tuturor evidențelor – ca să poți uita gradul de descompunere în care am ajuns"[59]. E. Cioran denunța mediocritatea programatică a factorilor decidenți români care nu au îndrăznit să formuleze și să încurajeze un *mesianism românesc*, principiu trepidant, indicat de filosof în ideea că „un mesianism efectiv interiorizează axa istoriei în substanța unei națiuni"[60]. El nu putea concepe o „Românie mediocră, domoală, resemnată, înțelegătoare"[61], nu dorea doar „ordine, cinste, moralitate" și acuza naționalismul clasic românesc de proiectul unei Românii viitoare „ca un fel de Elveție"[62]... Cioran trăia problematic destinul României și sublinia nevoia de „exaltare până la fanatism", fiindcă – opina el – „o Românie fanatică este o Românie Schimbată la față. Fanatizarea României este transfigurarea

---

[54] Vasile Marin, *op. cit.*, p. 147.

[55] Idem, *De ce cred în biruința Mișcării Legionare*, apărut în „Buna Vestire", anul I, nr. 244 din 17 dec. 1937 (art. cit.).

[56] Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 57.

[57] Idem, *Restaurarea demnității românești*, în „Vremea", an VIII, nr. 403, 1 septembrie, 1935, p. 3.

[58] *Ibidem*, p. 44.

[59] Mircea Eliade, *România în eternitate*, în „Vremea", an VII, nr. 409, 13 octombrie 1935, p. 3.

[60] Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, p. 56.

[61] *Ibidem*.

[62] *Ibidem*, p. 57.

României"[63]. Orice neîmplinire din trecut era receptată ca afront, pacifismul declarat al politicienilor noştri era apreciat ca sabotaj şi orice incoerenţă a factorilor decizionali era etichetată drept atentat la adresa misiunii României în Balcani. Însă, pentru un destin valabil românesc, se cerea o corecţie substanţială a structurii noastre sufleteşti. În locul „patriotului de ocazie gelatinos şi gol", Cioran vedea în legionar pe românul providenţial chemat de destin să creeze istorie: „românul cu substanţă, un român primejdios, o fatalitate pentru sine şi pentru alţii"[64]. Într-un stil frenetic adecvat epocii şi anturajului său intelectual, aidoma altor congeneri, Cioran viza o transformare substanţială a românului de mâine, operabilă prin abandonarea *balastului* levantin. Doar în condiţiile unei astfel de transfigurări, românul putea fi angajat într-o misiune politico-spirituală de excepţie care să facă uitat „trecutul României" ca „timp fără istorie"[65], fiindcă, scria Cioran, „nu vom putea deveni întâia forţă balcanică decât lichidând ceea ce este balcanic în noi"[66].

Ideile lansate în perioada interbelică de către unii profesori, reputaţi oameni de cultură receptaţi în epocă drept mentori şi adevăraţi „directori de opinie şi conştiinţă românească", după cum, peste ani, discipolii declarau cu vădit respect şi recunoştinţă, au influenţat, captat şi fascinat, deopotrivă, studenţimea şi vârfurile intelectuale ale tineretului interbelic, contribuind categoric la adoptarea unor termeni de exprimare radicală în plan publicistic şi *convertirea* la naţionalismul-creştin promovat de Legiune. *Dezbaterea generaţionistă* a decantat consensual opţiunile cultural-politice ale tinerilor intelectuali şi a iniţiat *spiritul de frondă* faţă de temele considerate depăşite, faţă de voluntarismul cartezian-generalizant al unor profesori şi oameni de cultură cu atribuţii decidente, anchilozaţi în vechiul proiect cultural antebelic. Carenţele democraţiei româneşti interbelice (corupţia, demagogia, nepotismul, lipsă de orizont politic ş.a.), „păcate" demascate – de multe ori exagerat – prin pana şi discursul intelectualilor de dreapta, au creat o stare de spirit revanşardă la nivelul societăţii româneşti în raport cu vechea generaţie de politicieni şi au structurat teoretic retorica justiţiară a dreptei radicale naţional-creştine. Atmosfera tensionată şi discursul anti-sistem au declanşat – în cele din urmă – procesul de *aderare* a tinerilor intelectuali la formulele radicale ale epocii. În consecinţă, o serie de componenţi ai *noii generaţii* au aderat la Mişcarea Legionară, apreciată în epocă drept mişcare reprezentativă a tineretului român: Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Radu Gyr, Emil Cioran, Mihail Polihroniade, Vasile Christescu, Vladimir Dumitrescu, Petre Ţuţea, Ion Victor Vojen, Traian Herseni, Ernest Bernea, Ion Ionică, George Manu, Şerban

---

[63] *Ibidem*, p. 49.
[64] Idem, *Profilul interior al Căpitanului*, în „Glas Strămoşesc" (Sibiu), an VI, nr. 10 din 25 dec. 1940.
[65] Idem, *Schimbarea la faţă a României*, p. 49.
[66] *Ibidem*, p. 210.

Țițeica, Alexandru Constant, Paul Costin Deleanu, Vasile Băncilă, Alexandru Cantacuzino; Alexandru Cristian Tell, Vintilă Horia, Leon Țopa, Ion Barbu (Dan Barbilian), Dan Botta, Sorin Pavel, Horia Stamatu, Dimitrie Leontieș, Vasile Posteucă, Faust Brădescu ș.a.

Implicarea tinerilor intelectuali în structurile Mișcării Legionare nu este întrutotul cunoscută și prezintă încă aspecte obscure, imposibil de deslușit pe deplin în condițiile dispariției fizice a protagoniștilor și a celor care i-au cunoscut îndeaproape. Istoricului îi rămâne la dispoziție doar calea cercetării izvoarelor, a documentelor Siguranței, preluate și continuate de lucrătorii fostei Securități, a memoriilor și jurnalelor, a presei interbelice și a publicisticii din exil. Unii dintre cei enumerați mai sus au fost uciși în timpul *prigoanei* carliste (Vasile Christescu, Mihail Polihroniade, Alexandru Cantacuzino, Alexandru Cristian Tell, Valeriu Cârdu, Paul Craja). În perioada postbelică, cei mai mulți au fost arestați, cunoscând, astfel, regimul de exterminare aplicat deținuților politici în temnițele comuniste, dar mai cu seamă, duritatea *demascărilor* organizate de Securitate (Petre Țuțea, Dinu Noica, Sorin Pavel, Ion Victor Vojen). Unii dintre ei au murit fără să cedeze presiunilor colonelului Crăciun, directorul Penitenciarului Aiud, precum profesorul-conferențiar universitar George Manu, studentul celebrei Marie Curie, doctor în fizica nucleară de la Paris. Destul de puțini au supraviețuit iadului concentrațional, iar după decretul de amnistie din 1964 au fost siliți prin teroare și abuz să abjure de la vechile credințe și să scrie articole injurioase în revista „Glasul patriei" la adresa colegilor de generație din exil (Radu Gyr, Victor Ion Vojen). În momentul producerii *defecțiunii* de la 23 august 1944, o parte a generației avangardiste interbelice a rămas în străinătate, alegând calea exilului. M. Eliade era atașat cultural pe lângă Legația română din Lisabona, Aron Cotruș deținea aceeași funcție la Madrid, iar D.C. Amzăr era consilier de presă la Berlin. Emil Cioran și mai apoi Eugen Ionescu fuseseră numiți în primăvara-vara anului 1941 atașați culturali ai României pe lângă guvernul de la Vichy. După două luni Cioran își dă demisia și îl urmează în post viitorul mare dramaturg. Totodată, actul de la 23 august 1944 îi surprinde pe Horia Stamatu, Vintilă Horia, Crișu Axente, Alexandru Randa la Berlin, unii la studii, alții ca prizonieri ai celui de-al treilea Reich, la Buchenwald și Dachau, context în care participă la acțiunile Guvernului de la Viena, de altfel, prima formă instituționalizată a rezistenței armate anticomuniste românești[67].

Cazul lui Mircea Eliade este emblematic pentru reprezentanții noii generații rămași în exil și care au avut de înfruntat o serie de adversități promovate de mediile intelectuale de stânga. Asemenea altor congeneri, deja

---

[67] Vezi Horia Sima, *Guvernul Național Român de la Viena*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1993, *passim*; Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena. Continuarea statului român național-legionar*, Madrid 1989, *passim*; Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 269-275.

câștigați pentru cauza național-creștină, Mircea Eliade a scris în presa dreptei radicale articole elogioase la adresa liderilor legionari[68] și a mărturisit încrederea în proiectul spiritual-educativ demarat de Mișcare[69]. În decembrie 1937, alături de Sextil Pușcariu, prof. univ. Ion Găvănescu, prof. univ. Corneliu Șumuleanu, prof. univ. Dan Rădulescu, dr. Nicolae Roșu, Vasile Băncilă, Eliade a răspuns chestionarului intitulat *De ce cred în biruința Mișcării Legionare,* lansat de ziarul oficios legionar „Buna Vestire". În spiritul ofensiv al vremii caracteristic noii generații interbelice și în termeni definitivi, care, în fapt, nu cadrează cu structura ponderată și echilibrată a savantului, Eliade își exprima speranța că „...Un neam care a dovedit uriașe puteri de creație, în toate nivelurile realității, nu poate naufragia la periferia istoriei, într-o democrație balcanizată și într-o catastrofă civilă" și, în consecință, afirma fără urmă de echivoc încrederea în efervescența și capacitatea de transformare, la nivel individual și societal, a fenomenului național și creștin: „Cred în destinul neamului românesc; cred în revoluția creștină a omului nou; cred în libertate, în personalitate și în dragoste. De aceea cred în biruința Mișcării Legionare, într-o Românie mândră și puternică, într-un stil nou de viață, care va transforma în valori spirituale de universală circulație bogățiile sufletului românesc"[70].

Acest text – și alte câteva – îl plasează indubitabil pe Eliade *la dreapta*[71], fiind receptat ca atare, atât de prieteni, cât și de adversari. „Simpatiile" sale l-au transformat în *„obiectiv"* pentru agenții Siguranței[72], iar în anii represiunii anti-legionare, promovată de regimul autoritar carlist, Mircea Eliade a fost arestat și întemnițat în lagărul de la Miercurea Ciuc[73]. Peste ani, în exil, „păcatul" de a fi de dreapta în tinerețe l-a urmărit pretutindeni pe Eliade, declanșând rumoare și obsesii vindicative. Prietenii săi – care se regăseau de aceeași parte a baricadei – au încercat să explice contextul acestei poziționări denunțând intoleranța și spiritul *iacobin* al mediilor intelectuale de stânga, demontând falsele etichete aplicate savantului. O astfel de intervenție este semnată de Vintilă Horia, laureatul Academiei Goncourt pentru cartea sa,

---

[68] Mircea Eliade, *Ion Moța și Vasile Marin,* în „Vremea", anul VIII, nr. 427 din 24 ianuarie 1937.

[69] Idem, *Noua aristocrație legionară,* în *ibidem,* anul IX, nr. 522 din 23 ianuarie 1938.

[70] Idem, *De ce cred în biruința Mișcării Legionare,* în *art. cit.*

[71] Idem, *Texte „legionare" și despre românism,* ediție și cuvânt înainte de Mircea Handoca, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001; Corneliu Ciucanu, *Războiul din Răsărit și perspectiva tragică a comunizării României reflectate în memorialistica lui Mircea Eliade,* în „Cercetări istorice" (serie nouă), XXX-XXXI (2011-2012), Iași, Editura Palatului Culturii, 2012, p. 186-190.

[72] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar nr. 55/1938, f. 113.

[73] Mircea Eliade, *Memorii,* p. 23 și urm.; Radu Gyr, *Suferință, jertfă și cântec,* în Guardia di Ferro, *Al passo con l'Arcangelo. Ritmi legionari,* Editioni all'insegna del Veltro, Parma 1982, p. 47-62; Ion Fleșeriu, *Amintiri,* Madrid, 1977, p. 100.

Dumnezeu s-a născut în exil, premiu care nu a mai putut fi decernat din cauza *„demascării"* lui Vintilă Horia de către ambasadorul român de la Paris, Mircea Bălănescu (pe numele sau adevărat Eugen Bender), vechi ilegalist, care a furnizat informații tendențioase cotidianului Partidului Comunist Francez, „L'Humanité", despre trecutul „legionar" al lui Vintilă Horia (Gheorghe Caftangioglu)[74]. În contextul lansării „dosarului Mircea Eliade", instrumentat de fantomaticul Institut dr. J. Niemirower din Ierusalim și publicat în primul număr al buletinului intitulat „Toladot", emis de același „institut" cvasi-anonim[75], Mircea Eliade era acuzat de „antisemitism"[76]. Scopul nemărturisit al atacului din „Toladot" era însă de a opune „un veto influent candidaturii lui Eliade la Premiul Nobel"[77]. În această situație, Vintilă Horia a condamnat monopolizarea dezbaterii cultural-politice occidentale de către o *nouă inchiziție*, ignorantă și neinteresată de înțelegerea deplină a realităților românești interbelice[78]. Incapabilă de minima rigoare metodologică în a decripta procesul cauză-efect, această *nouă inchiziție* avea pretenția de for infailibil și emitea *anateme* asupra intelectualilor români din exil, componenți ai *noii generații*[79]. Din postura de victimă a aceleiași conspirații, deslușind diversiunea anumitor medii interesate și dogmatismul intelectualilor de stânga, Vintilă Horia a precizat că „poate nu a sosit timpul lui Eliade și că abia încă peste o generație să izbutim să ni-l facem apropiat din toate punctele de vedere. Țin să accentuez acest lucru deoarece toți, fără excepție, cei din generația mea și a lui Mircea Eliade, am fost obligați de împrejurări să luăm poziție și nu puteam să luăm decât una singură: anticomunismul ca atitudine critică și românismul de cea mai bună calitate, clădit pe cea mai strictă poziție tradițională, care nu se putea să nu treacă prin învățătura holistică a lui Eminescu... ***am stat deci toți la dreapta României și nu la stânga ei, cum stăteau cei greșiți cu duhul***. N-am avut nimic de schimbat în credințele noastre, ba dimpotrivă, aș putea spune că evoluția istorică de după 1944, ne-a confirmat în temerile noastre"[80].

---

[74] Stelian Tănase, *Vintilă Horia & Premiul Goncourt*, în „Sfera politicii", nr. 153, noiembrie 2010. Dosarul anti-Vintilă Horia fusese pregătit într-o operațiune secretă a Securității și a Uniunii Scriitorilor din România, fiind înaintat presei gauchiste franceze în urma refuzurilor repetate ale lui V. Horia de a *colabora* reprezentanții de la Paris ai regimului comunist. După o furibundă campanii de presă promovată de „L'Humanité", Vintilă Horia a renunțat la premiul Goncourt.

[75] Vezi Claudio Mutti, *Mircea Eliade, Legiunea și noua inchiziție*, ediție îngrijită, traducere și cuvânt înainte de Răzvan Codrescu, București, Editura Vremea, 2001, p. 90 și urm.

[76] *Ibidem*.

[77] *Ibidem*, p. 94.

[78] *Ibidem*.

[79] *Ibidem*, p. 93; Mircea Eliade, *Texte „legionare" și despre românism*, p. 14 și urm.

[80] Mona Maria Vâlceanu, *art. cit.*, p. 20.

POETUL RADU GYR

Cristian Sandache

Așa cum apare din fotografiile epocii, Radu Gyr nu părea a fi fost poetul-emblemă al Mișcării Legionare, figura sa ambiguă, flancată de o pereche de ochelari cu lentile neobișnuit de groase, amintind, mai curând, de un studios refugiat prin cotloanele bibliotecii.

Un intelectual cu lecturi serioase, care devenise la un moment dat conferențiar universitar, dar care se făcuse cunoscut criticii de specialitate și publicului larg, prin poezii caracterizate de o vibrație intensă, cu un limbaj tradiționalist, solar, mustind de optimism și culoare arhaică. Popularitatea i-a fost amplificată de faptul că multe dintre cântecele legionarismului au fost adaptate pe versurile sale, Radu Gyr fiind un adept credincios al formațiunii lui Corneliu Zelea Codreanu, pătimind în acest sens cu ani grei de recluziune, răstimp în care a suferit chinuri aproape inimaginabile pentru o ființă umană, dar rămânând până la capăt vertical, convins fiind că suferea pentru o cauză dreaptă... Fanatism sau orbire interioară? Greu de răspuns la o asemenea întrebare, mai ales că, fiecare epocă istorică are propriile sale sensibilități axiologice și propria-i psihologie...

Radu Gyr a fost un naționalist radical și un anticomunist implacabil, accentele antisemite din intervențiile sale, fiind mai curând proprii unui întreg segment intelectual care considera că România trebuia să revină la izvoarele inițiale ale tradiției spirituale autohtone.

Într-o conferință pe care o susținuse în anul 1935, Radu Gyr își schița elementele propriei sale viziuni asupra istoriei și culturii românești, constatând că epoca în care trăia era una neobișnuit de tensionată, fiind necesară o revizuire urgentă a valorilor în curs, atât pe plan autohton, cât și pe plan european. Europa însăși se confrunta cu pericolul ateismului și dizolvării modelelor politico-spirituale autohtone, sub amenințarea unui cosmopolitism aflat în permanentă ofensivă. Tinerimea studioasă, grupată sub flamura legionarismului, ar fi intuit din vreme respectivul pericol și ar fi acționat în consecință, în numele idealului național românesc, fiind, din această cauză, supusă atacurilor furibunde ale tuturor celor ce militau pentru transformarea statului român, într-un fel de colonie a străinătății[1].

Gyr nu ezita să-i identifice în dușmanii românismului pe evrei, pe comuniști, pe reprezentanții lojilor masonice, uniți într-un fel de internațională ocultă a urii, menită a anihila identitatea României. O conspirație teribilă, împotriva căreia forțele naționaliste trebuiau să se regrupeze de urgență,

---

[1] Radu Gyr, *Studențimea și idealul spiritual*, București, Biblioteca Academiei Române, 1935, p. 6.

luptând cu toată temeritatea, având drept simbol tutelar credința creștină ortodoxă.

Legionarismul era considerat de către Gyr ca fiind o firească reacție de apărare a identității naționale românești, ecou similar al reacțiilor națiunilor europene împotriva pericolului dizolvării fizionomiilor lor culturale: *„Noul european, naționalist, spiritualist și energetic, va zdrobi desmățul moral, va prăbuși falsele valori și purificat în el însuși, va întemeia o lume nouă, o etică nouă"*[2].

Poetul respingea indignat aserțiunile potrivit cărora legionarismul ar fi fost doar o copie servilă a fascismului mussolinian și a nazismului german, insistând pe ideea conform căreia, acesta ar fi fost exclusiv un produs al spiritualității românești de tipologie ortodoxă[3].

Radu Gyr visa la o Românie a fuziunii dintre intelectuali și muncitori, un uriaș șantier animat de elanuri viguroase, regeneratoare, capabile a elibera națiunea din lanțurile înapoierii și a dominației străine[4].

Poetul era îngrozit de mult prea marele accent pe care societatea românească interbelică părea a-l pune pe factorul material, pe importul modelelor spirituale... Considera că disprețul pe care mulți dintre diriguitorii momentului îl manifestau față de specificul național românesc reprezenta un adevărat semnal de alarmă, un indiciu sigur al degenerării morale care ar fi cuprins România. O epocă blestemată, o epocă tulbure, înșelătoare prin aparenta bunăstare materială, care se contura la un anumit nivel al societății, dar, în fond, marcată de o înspăimântătoare putreziciune morală.

Nu ne-am săturat oare, de atâtea imitații ale modelelor occidentale, se întreba retoric, Radu Gyr? Identitatea românească în tot ceea ce avea ea mai arhaic, mai pur, mai etern și mai valoros, era la îndemâna oricărui cercetător care ar fi manifestat un minimum de interes. Ea ar fi oferit bogății sufletești și axiologice infinite, care nu trebuiau decât a fi puse în valoare, într-o manieră ingenioasă, activă, curajoasă. Celor care considerau că spiritul românesc s-a sterilizat definitiv, Radu Gyr le răspundea, oferindu-le exemplele vii ale creațiilor populare, mereu reînnoite, care au stat la baza operelor unora dintre cei mai importanți prozatori și poeți români[5].

Respingea Gyr democrația în integralitatea sa? Am fi tentați să răspundem imediat că da, cu precizarea că, o analiză istorică realizată în spirit cât mai obiectiv posibil, ne obligă la nuanțări necesare. Poetul folosea expresia de *„democrație infectată"*, mărturisindu-și scepticismul față de maniera în care democrația de tip neoliberal s-ar fi aplicat în spațiul românesc. Ea ar fi alternat

---

[2] *Ibidem*, p. 13.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 15.
[5] *Ibidem*, p. 17.

între o caricatură instituțională și un paravan, în spatele căruia s-ar fi derulat cele mai veroase afaceri, îndreptate împotriva intereselor națiunii române[6].

Misiunea noii generații naționaliste ar fi fost, în consecință, una pe cât de importantă, pe atât de dificilă, Gyr considerând că era nevoie de o ardere cu fierul roșu a tuturor „monștrilor", iviți din mantaua modelului democratic clasic.

Poetul nu se deosebea de camarazii săi de idei, atunci când vorbea și scria apăsat, despre mafia masonico-iudee, care ar fi fost principala cauză a tuturor relelor de care suferea statul român, fiind nevoie de o acțiune hotărâtă și radicală de eradicare a Răului, ce părea că deja condamnase țara la prăbușire. Unii istorici și comentatori politici sunt de părere că Gyr a reușit să sintetizeze cel mai plastic crezurile legionarismului românesc în poezia *Sfântă tinerețe legionară*, care, pe fondul muzicii compozitorului Nelu Mânzatu, este considerată un adevărat imn al grupării lui Corneliu Zelea Codreanu. Poezia surprinde o parte dintre ingredientele personalității accentuate a Căpitanului, mai precis, amestecul inedit de fluid religios incandescent, încăpățânare, sobrietate, temeritate.

În această creație de inspirație propagandistică, Radu Gyr a reușit să schițeze câteva imagini sugestive, care au putut impresiona, fie și prin faptul că suita de metafore curg tumultuos, emulii lui Codreanu părând transfigurați, asemenea unor adevărați eroi mitici.

Un fior de inspirație religioasă străbate întreg ansamblul, precum un abur de tămâie, învestmântându-i pe luptătorii codreniști într-o lumină sacramentală. Sângele, strămoșii, veacurile, catapetesmele, cerul, stâncile, totul este gigantic, cosmic, înălțător, menit să impresioneze, să înspăimânte, dar să și insufle un curaj supranatural, celor convinși că jertfa este singura alternativă la provocările unui prezent mediocru. Imaginea tutelară a Arhanghelului Mihail, sălășluind în universul său extramundan, conferă o senzație unică de pietate și magnetism.

Trinitatea alcătuită din *„Căpitan, Gardă și Arhanghelul din Cer"* are efecte miraculoase: legionarii se metamorfozează în șoimi de fier, capabili să înfrunte toate provocările destinului.

Ecourile din folclorul protoromânesc sunt evidente, Gyr supralicitând rolul morții, văzută însă ca un echivalent al unei nunți mitice, în mod categoric, cea mai dorită și mai așteptată nuntă de către adepții legionarismului[7].

Ar fi fost vorba de o adevărată contopire cu eternitatea, de o dizolvare a sufletelor avide de puritate, într-un microcosmos al regenerării morale absolute.

---

[6] *Ibidem*.

[7] Valeriu Nestian, *Perspective legionare asupra timpurilor trecute și viitoare*, Timișoara, Editura Gordian, 1995 (pe larg); Cristian Sandache, *Îngerii căzuți... O istorie a Extremei Drepte din România*, București, Editura Corint, 2010, p. 114.

Moartea lui Ion Moța și Vasile Marin în războiul civil spaniol l-a impresionat profund pe Radu Gyr, iar poezia intitulată *Imnul Eroilor Moța-Marin* este exemplificativă în acest sens. Imaginile mustesc de o tristețe înaltă, grea, impresionantă prin liniile de basorelief, prin ansamblul de compoziție monumentală, întunecată, punctată pe alocuri de imagini extrem de puternice, precum rugurile care ard mocnit, asemenea unor incantații magice.

Gloanțele care cad în altarele batjocorite de către adepții Stângii ideologice par o amenințare demonică, pe care doar filonul unui creștinism de tip radical o pot anihila. Jertfa voluntară a celor două figuri reprezentative ale legionarismului românesc este surprinsă de Gyr cu mijloacele picturale ale unui artist dotat cu capacități senzoriale ieșite din comun. Moța și Marin își întâmpină propriul sfârșit asemenea unor semizei, metafora de ordin geologic reușind să sugereze (poate cel mai bine) capacitatea acestora de a se dărui unei cauze, până la sacrificiul de sine. Metamorfozați în munți, ei transcend istoria, pentru a deveni veritabile arhetipuri.

Imnul Biruinței este o poezie sugestivă pentru acel fior de excepțională energie, care a reprezentat în anii interbelici marca inconfundabilă a poeziei lui Radu Gyr, atât de ilustrativă pentru spiritul grupării fondate de Corneliu Zelea Codreanu. Fundamental e spiritul de răzbunare legionar, ce pare implacabil, amenințând să anihileze orice rezistență survenită din partea împilatorilor politici. Aceștia din urmă sunt numiți de către poet *„mișei"* și priviți cu nedisimulat dispreț, pentru micimea lor morală. Pașii grei ai legionarilor generează ecouri amenințătoare, anunțând începutul unei ere noi, a reîntronării dreptății pentru comunitatea românească, sufocată de nedreptate și exploatare. Legionarismul își argumentează dreptul de a revendica puterea, în primul rând prin experiența pătimirilor carcerale, considerată a fi echivalentul unei adevărate comuniuni cu spiritul jertfelnic al creștinismului ortodox. Martirii codreniști apar aureolați de anii grei de temniță, propulsați de arma psihologică reprezentată de cântecul care reușește întotdeauna să stimuleze energiile și să le amplifice. Cerurile par a se deschide, ningând flori de lumină divină peste șirurile de legionari care înaintează fără ezitare pe drumul onoarei și al luptei necruțătoare cu dușmanii intratabili. Dimensiunea propagandistică este absolută, dar se salvează de la ridicol, grație sclipirilor stilistice specifice talentului lui Radu Gyr, de a picta literalmente emoții covârșitoare, alimentate de aparent inepuizabila sa combustie sufletească.

La luptă, muncitori! a fost văzut de către mulți ca fiind un adevărat imn al muncitorilor câștigați cauzei legionarismului, Gyr dovedind și în acest caz, aceeași ușurință remarcabilă în a schița tablouri sugestive și emoționante, chiar dacă, mereu saturate de clișee propagandistice. Sentimentul dreptății este asociat în mod obligatoriu cu ideologia legionară, singura (în convingerea poetului) care ar fi reușit să ofere o reală compensație morală, chinuitului popor român.

România trebuia urgent reclădită, din suferință și jertfă, muncă și renunțări, iar spiritele tuturor celor repauzați ar fi vegheat de dincolo de zare, acest proces cu adevărat istoric.

Versurile lui Radu Gyr aveau în mod evident, tonalități muzicale, aspect care contribuia la succesul cântecelor legionare inspirate de lirica sa, popularitatea poetului ajungând la zenit, mai cu seamă în perioada 1936-1937, atunci când impactul public al legionarismului devenise extrem de important la nivelul scenei politice din România. Electoratul românesc avea ocazia să constate că exista un partid care nu semăna cu niciunul de pe eșichierul cunoscut, un partid care nici măcar nu se considera astfel, ci se definea pe sine mai curând ca o stare de spirit, o grupare de luptători uniți de idealul comun al regenerării comunității naționale românești. Totul părea altfel la ei, începând cu liderul fondator și continuând cu maniera în care înțelegeau să-și popularizeze mesajele, spiritul lucrativ, egalitarismul solidar amintind de psihologia primilor creștini, naționalismul învăpăiat, distrugător de compromisuri și comodități mic-burgheze, oroarea față de birocrația partidistă și sistemul democratic rutinier, receptat deja de către o parte a opiniei publice din România ca nefiind altceva, decât un scop în sine al ariviștilor politici, dornici de căpătuială rapidă, pe spinarea alegătorilor creduli.

Spiritul solar structural al poetului corespundea caracteristicilor acestei mișcări de tip milenarist, care dorea să schimbe radical fața României, transformând-o din temelii, într-un sens antidemocratic și fundamental ortodox. Devenit un fel de Tirteu modern al legionarismului, Gyr avea ca argument suprem arma unei înzestrări lirice incontestabile, aspect observat încă de la primele sale volume publicate, care nu au trecut neobservate de către critica de specialitate. G. Murnu, de pildă, îl considera drept un „*mare cântăreț național în devenire*", un poet care ar fi dovedit o particulară sensibilitate artistică, într-un sens autohtonist și identitar al termenului[8].

Ușurința cu care versifica, muzicalitatea inconfundabilă a celor mai multe dintre creațiile sale, a fost considerată de către negatorii săi, drept argumente pentru o anumită superficialitate/inconsistență a modalității sale de expresie. Gyr a recurs frecvent la o simbolistică încadrabilă tematicii istorico-etnografice, imagistica sa caracterizându-se printr-o pastă coloristică de o mare expresivitate.

Principalele momente ale istoriei legionarismului românesc și-au aflat în Radu Gyr pe cel mai sugestiv și mai exaltat cronicar, versurile sale salvându-se într-o măsură însemnată de la tezismul așteptat, printr-o neobișnuită sinceritate și ardență a rostirilor. Oamenii lui Codreanu nu apar niciun moment în acest uriaș basorelief rimat altfel, decât viforoși, demni, solari, de o energie bubuitoare, nestăpânită, adevărați semizei moderni, capabili a

---

[8] Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia Dreptei românești*, București, Editura FF. Press, 1996, p. 107.

reconstrui din temelii o Românie care părea la un moment dat condamnată definitiv la nimicnicie și destrămare sufletească.

În anul 1942, apărea la București, în două volume, *Poeme de război*, una dintre cărțile cele mai de succes ale poetului, care-și transfigura în plan liric experiența de combatant pe frontul de Răsărit. Versurile probau o puternică încărcătură emoțională, atmosfera de infern a luptelor fiind redată într-o manieră cinematografică, de maximă tensiune și sugestivitate. Moartea creionată ca un blestem tutelar, densitatea situațiilor-limită, omul redus la o sumă de statistici sau la o umbră neputincioasă – totul era redat cu o peniță mustind de disperare și revoltă neputincioasă. Omenescul situațiilor de fiecare clipă, lipsa oricărui spirit marțial din cadrul contactelor inter-umane, nostalgia vremurilor patriarhale, erau descrise cu o neobișnuită măiestrie...

O cosmică oboseală metafizică, urâtul colcăitor, dominant, senzația de vid, de amărăciune perpetuă, scânteierile aproape demonice ale speranțelor ce pier una după una, meditația amară, acutul sentiment al cataclismului universal – respiră din fiecare vers, din fiecare imagine... Gyr se metamorfozase el însuși, entuziastul structural de altădată fiind înlocuit de un combatant maturizat, îmbătrânit instantaneu, un om bolnav de singurătate, care își dorește cu ardoare să mai poată gusta (fie și doar în vis) din nectarul iubirii purificatoare.

De pe patul improvizat al spitalului de campanie, între două atacuri devastatoare, derulate sub acoperământul unui cer sufocat de focul și cenușa exploziilor interminabile, sufletul sfâșiat al poetului trăiește intens sentimentul că până și atotputernica moarte, poate fi într-un final biruită, prin extraordinara forță a credinței. Credința, iubirea, descoperirea purității pierdute, împlinirea adevărată prin asumarea eroică a suferinței, reprezintă în fond, efigia adevăratului luptător, apărător al valorilor spiritului.

O altă etapă a creației și a biografiei lui Gyr va proiecta definitiv asupra imaginii sale aura suferinței demne și inspirate, cele aproape două decenii petrecute de el în închisorile comuniste, transformându-l într-un adevărat creator-martir. Ani de cumplite suferințe fizice și psihice, pe care poetul i-a înfruntat cu o neobișnuită împăcare de sine, fără a face niciun fel de compromis, convins fiind că pătimește pentru o cauză dreaptă. Poezia sa carcerală se va spiritualiza la modul absolut, fiind în totalitate subordonată temelor naționale și creștine. Gyr ilustrează în aceste creații rezistența sufletească a unui întregi națiuni, ostilă structural ateismului și comunismului, bestialității orchestrată în chip dement și totuși meticulos[9].

O observație în acest sens, la Adrian Popescu: *„Universul concentraționar, carcera, în speță, spațiu dat, de suferință, dar și de visare, este descrisă în simbolismul său, de către Radu Gyr la un nivel neegalat de alți autori. (...) Închisorile sale sunt dovada că dictaturile își încarcerează poeții când aceștia,*

---

[9] *Ibidem.*

ascultând vocea demonului lor, refuză alinierea cuminte la surogatele libertății și ale adevărului"[10].

Câteva dintre poeziile lui Gyr din această perioadă a vieții sale au devenit adevărate simboluri ale luptei pentru libertate și pentru apărarea credinței creștine, dovedind o extraordinară încărcătură emoțional-mistică. De exemplu, *As'noapte Iisus* reprezintă o adevărată bijuterie lirică, marcată de o amplă respirație metafizică, o miniatură memorabilă prin muzialitatea sa tragică, purificatoare, prin capacitatea de a reține, ca într-un chihlimbar, contopirea eternă dintre emoție, disperare, fericire, credință, împăcare și, mai ales, speranță...

În celula întunecoasă, umedă, adevărată alveolă a Infernului, apariția Mântuitorului Iisus Hristos reprezintă un eveniment memorabil, care transformă totul în mod fundamental. Luna însoțește în chip uluitor-spectral această apariție extraordinară, deținutul simțind aievea cum e învăluit de un imens sentiment al iubirii. Icoana vie a acestui Christ fantastic e desenată pe cât de delicat, pe atât de profund: *„Mâinile Lui păreau crini pe morminte/ochii adânci ca niște păduri/Luna-l spoia cu argint pe veșminte/argintându-I pe mâini vechi spărturi*"[11].

Tristețea nu mai are nimic din reprezentările sale obișnuite, fiind de o dulceață mângâietoare, profundă, curată, iar acel loc prăbușit în putreziciune și uitare se metamorfozează într-un centru al rugăciunii eliberatoare și al iubirii fără de hotare. Mântuitorul devine pentru o noapte, oglinda tuturor celor prigoniți, torturați și întemnițați pentru credința lor în adevăr și libertate, iar rănile sale sfinte devin izvor de primenire interioară pentru ființa umană copleșită de înserare și moarte... Moartea însăși pare a-și împuțina întunericul în contact cu silueta pâlpîietoare și curată a Fiului Omului, prietenul și alinătorul ființelor aflate vremelnic în lanțurile urgiilor.

Gyr reușește un efect vizual unic în lirica românească, alternanța perpetuă, aproape magică, dintre umbre și lumini, conferind întregului ansamblu o încărcătură religioasă de o neobișnuită frumusețe. Totul respiră spirit, efluvii de bunătate, toleranță și mângâiere, în această poezie ca o rugăciune, pendulând între vis și emoție incandescentă...

Un pasaj uluitor prin colosala capacitate de a creiona o atmosferă, în egală măsură strivitoare și emoționantă: *„Părea celula munte/părea căpățână/și mișunau păduchi și guzgani/Simțeam cum îmi cade tâmpla pe mână/și am dormit o mie de ani...*"[12].

Condamnat la durere și aparentă neputință, deținutul trăiește miracolul purificării absolute, generat de această descindere neașteptată în celula sa, a însuși Fiului Omului, simbolul luminii nepieritoare și a libertății niciodată

---

[10] *Ibidem*, p. 107-108.
[11] *Ibidem*, p. 68.
[12] *Ibidem*, p. 69.

anihilate. Indiferent în ce genune a Iadului s-ar afla, omul condamnat la întuneric poate deveni prin voință divină, un ales al sorții, contrazicându-și astfel chiar propriul destin, pe care semeni de-ai săi, înzestrați cu vremelnica putere de a face rău, credeau că i l-au stabilit pentru totdeauna.

În cele din urmă, nici măcar singurătatea nu va mai fi aceeași, pentru că propria ei fizionomie s-a modificat radical, devenind aidoma cu aceea a visului nimbat de aura sfințeniei: *„Când m-am trezit din grozava genună/miroseau paiele a trandafiri/Eram în celulă și era lună/numai Iisus nu era nicăiri/Am întins brațele. Nimeni, tăcere/Am întrebat zidul/Nici un răspuns/Doar razele reci, ascuțite-n unghere/cu sulița lor m-au împuns/Unde ești, Doamne?/am urlat la zăbrele/Din lună venea fum de cățui/M-am pipăit și pe mâinile mele/am găsit urmele cuielor Lui"*[13].

Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane va deveni un adevărat manifest al rezistenței anticomuniste, în cea mai întunecată perioadă a istoriei României. Poezie concepută în anii detenției, ea reprezintă în egală măsură, un imn al speranței și al demnității, cele două prenume utilizate de către Gyr simbolizând filonul arhaic românesc, niciodată anihilat de către urgiile abătute asupra acestui popor. Istoria reprezintă un pretext pentru a explica necesitatea adoptării unei atitudini de perpetuă demnitate, indiferent de riscuri. Bătălia pentru apărarea identității naționale are o dimensiune spirituală și militantă, ea respingând orice compromis, chiar și acela care păstrează aparențe atractive. Poporul e avid de aerul libertății, simbolizat de cerul senin, iar emoțiile colective sunt scăldate în amintiri mustind de sânge, lanțuri și funii, totul fiind învăluit într-un abur de sfințenie nepieritor. Revolta îndreptățită care sancționează prompt orice încercare de schilodire a ființei naționale e redată cu o uluitoare încredere în justiția divină.

E neîndoielnic faptul că poetul a reușit să condenseze în această creație, întreaga suferință și speranță a unei colectivități supusă presiunilor unei istorii necruțătoare.

Poetul a conceput un adevărat imn, dedicat memoriei lui Corneliu Zelea Codreanu, pe care nu a pregetat să-l considere întotdeauna, o figură excepțională a istoriei românilor. *Mormântul Căpitanului*, este o construcție lirică amintind de evocările acelor cronicari care au avut șansa unică de a fi fost contemporani cu marile spirite ale umanității. Codreanu a plecat pentru totdeauna din această lume, dar istoria nu va mai fi niciodată aceeași, cel puțin, atunci când e vorba despre istoria poporului român. Timpul se va personaliza și va căpăta trăsăturile fondatorului legionarismului, imagine care, la prima vedere, ar putea fi una blasfemiatoare, dacă vâna lirică a lui Gyr n-ar salva-o de la derizoriu prin particularitățile sale inimitabile. Osemintele lui Codreanu par a se metamorfoza în adevărate instrumente magice de măsurare a vremii, ele amintind, totodată și de niște aripi ale unui duh invizibil, dar atotputernic și

[13] *Ibidem.*

pururi veghetor, care îmbrățișează cu părintească ocrotire comunitatea poporului care l-a zămislit.

Cenușa fierbinte a părintelui legionarismului românesc respiră straniu, în acord cu curgerea infinită a veacurilor, peste harta spirituală a unei Românii, cu care istoria nu a fost niciodată prea îngăduitoare. Spiritul lui Codreanu nu se deosebește, în consecință, de acela al unui sfânt absolut, mireasma sacramentală, mirul, izvorul de lumină niciodată pieritor, conferind ansamblului, o aură unică. O perpetuă rugăciune colectivă a poporului român pare a se înălța continuu către ceruri, în amintirea și spre slava lui Codreanu. Radu Gyr a compus această poezie în închisoarea de la Aiud, în condiții cu adevărat teribile și dincolo de opțiunea sa ideologică (de la care nu a abdicat niciodată) cu care putem fi sau nu de acord, ceea ce se reține în primul rând este acea emoție fantastică, ivită din retortele unui suflet purificat printr-o suferință atroce. O poezie care a fost concepută nu din dorința de a fi publicată, sau de a-i aduce poetului vreun spor de notorietate ci, ca reflex al unui suflet pentru care rugăciunea și cugetarea cea mai profundă deveniseră un mod de a fi.

Imn Morților e un bocet colectiv, o evocare și o mărturisire care ne povestește despre suferința fără limite, renunțare, moarte, biruință prin spirit, demnitate apărată cu orice risc, până dincolo de suportabilitatea omenească.

Imaginea-totem este aceea a mormintelor care sporesc an de an, înnobilate de o lumină vie, sfântă, mângâind câmpiile înghețate ale morții aparent atotputernice. E un adevărat fluid sacru, care străbate subpământean geografia locului, un șuvoi de miracole care sărută țărâna păgână, purificând-o de toate relele ce-au maculat-o. Morții au pierit în închisori, pe câmpurile de bătălie, schilodiți de viforul prigoanelor, aruncați în întunericul uitării, dar amintirea lor nu a putut fi niciodată anihilată, pentru că întotdeauna au rămas mărturisitori ce și-au făcut o adevărată datorie de onoare din a-i apăra postum. Imaginea României arzând de multitudinea mormintelor, asemenea cerului însângerat de incendiul făcliilor, este cu adevărat excepțională, probând din nou marea înzestrare poetică a lui Radu Gyr, gustul său particular pentru magic și grandios.

Poetul simțea poate ca nimeni altul, că suferința (în tot ceea ce ea putea avea mai monstruos și mai dezumanizant) putea fi în cele din urmă convertită într-un miracol, care să îmbine în esențele sale forța inegalabilă a credinței creștine și convingerea că Binele va învinge întotdeauna, indiferent de circumstanțe și de timpuri. Dacă mai adăugăm la toate acestea și faptul că poeziile din perioada carcerală ale lui Gyr s-au născut și au fost păstrate multă vreme exclusiv în memoria poetului (atmosfera normală de creație fiindu-i atunci doar o aspirație imposibilă) înțelegem mai bine dimensiunea tragică a acestei lirici de o maximă esențializare.

Anii grei ai pătimirii în recluziune au contribuit la redescoperirea eului său poetic, în sensul că, lirica sa își va amplifica semnificațiile și profunzimea. Se poate vorbi (în anumite limite, desigur) și despre o anumită dimensiune

religioasă a poeziei lui Radu Gyr, care, deși nespectaculoasă și pregnantă, nu poate fi negată, fie și dacă ne gândim la austeritatea senină a anumitor pasaje, care ne aduc aminte de acele icoane pe sticlă, pe cât de stângace ca realizare, pe atât de proaspete în semnificațiile lor primordiale. Un aer de pătimire resemnată și senină, aripa speranței regeneratoare care reușește să păstreze vie flacăra divină, forța inegalabilă a convingerii că Dumnezeu nu e o figură de stil, iată argumentul principal al seducției acestei creații poetice, născută dintr-o sensibilitate unică și dintr-o durere inimaginabilă...

RESTITUTIO INTERBELLICA: UN DOCUMENT INEDIT DESPRE SITUAȚIA ECONOMICĂ A JUDEȚULUI TULCEA ÎN ANUL 1935

Daniel Flaut

În activitatea de documentare pe care am desfășurat-o în cadrul proiectului A.F.C.N. „Tulcea 1878-1948: memoria unui oraș"[1] am identificat într-o arhivă particulară[2] *Copierul Special rapoarte no. 962/1934*[3]. Între cele 755 de pagini ale sale se regăsesc sub formă de copii 350 de rapoarte trimise, în perioada 15 februarie 1934 – 18 ianuarie 1949, de către conducerea B.N.R. Tulcea diverselor instituții locale (Primăria, Prefectura, Judecătoria, Poliția, Administrația financiară, Administrația pescăriilor, Vama, Camera de Comerț și Industrie a județului, Centrul de recrutare etc.) și centrale (Banca Națională a României din București, Ministerul Economiei și Industriei, Ministerul Finanțelor ș.a.).

Printre acestea se află Raportul nr. 694/8 februarie 1936, „Observări cu privire la situația economică pe anul 1935"[4] a județului Tulcea, trimis de către conducerea B.N.R. Tulcea guvernatorului Băncii Naționale a României din

---

[1] Proiectul „Tulcea 1878-1948: memoria unui oraș", finanțat de Administrația Fondului Cultural Național, Secțiunea Patrimoniu Cultural Național (contract-cadru de finanțare nr. 147/16 martie 2012), al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea în parteneriat cu Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman" Constanța, Universitatea „Ovidius" din Constanța, Universitatea „Dunărea de Jos" Galați și Asociația Ibida Tulcea s-a desfășurat în perioada martie-noiembrie 2012 și și-a propus recuperarea istoriei culturale și urbanistice a orașului Tulcea prin valorificarea patrimoniului documentar și imagistic conservat în colecții muzeale și particulare, biblioteci și arhive și a istoriei orale locale.

[2] Documentele ne-au fost puse la dispoziție cu amabilitate de către domnul Ion Flaut, fost director al B.N.R. Tulcea timp de câteva decenii, căruia țin să îi mulțumesc și pe această cale.

[3] Documente inedite păstrate în *Copierul Special rapoarte no. 962/1934* au fost publicate în: Daniel Flaut, Ligia Dima, *From a Family's Chronicle: Adrian Avramide (1894-1963)*, în „Revista Română de Studii Eurasiatice", Anul VIII, Nr. 1-2/2012, p. 49-68; Daniel Flaut, *Situația pieței Tulcea în anul 1944 în rapoartele Băncii Naționale a României*, în Daniel Flaut, Mihaela Iacob, Dorel Paraschiv (coord.), *Tulcea 1878-1948: Memoria unui oraș*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2012, p. 115-130; idem, *From a Family's Chronicle: Adrian Avramide (1894-1963) (II)*, în „Revista Română de Studii Eurasiatice", Anul IX, Nr. 1-2/2013, p. 101-108; idem, *Some Unpublished Documents regarding to the Situation of the Tulcea Market in the Year of the Outbreak of World War II*, în „Prime Journal of Social Sciences", Prime Journals Ltd., Volume 3, Issue 2 (February), 2014, p. 576-579; idem, *The Situation of the Tulcea Market in 1942 in Reports of the National Bank of Romania*, în „International Journal of Physical and Social Sciences", Haryana, India, Volume 3, Issue 3 (March) (acceptat spre publicare), 9 p.

[4] *Copierul Special rapoarte no. 962/1934*, p. 214-232.

București. Bazându-se pe numeroase date statistice furnizate de diverse instituții ale statului, casele autonome și de alte surse de încredere din județul Tulcea, raportul prezintă structura etnică a populației, repartizarea terenurilor pe categorii și după originea etnică a proprietarilor, situația efectivelor de animale, a pădurilor, exploatărilor miniere, industriei, comerțului, băncilor și a încasării impozitelor în anul 1935. Totodată, apelând la aceleași date statistice, documentul analizează situația suprafețelor însămânțate și a recoltelor de cereale, plante oleaginoase, leguminoase și struguri, producția de vin, de pește în anul 1935 comparativ cu perioada 1930/1931-1934.

Ineditul document constituie o prețioasă sursă istorică pentru reconstituirea situației economice a orașului și județului Tulcea din deceniul patru al secolului al XX-lea.

Tulcea 8 februarie 1936

Domnului Guvernator al Băncei Naționale

București

694
Serviciul Creditelor
Observări cu privire la situația economică pe anul 1935

Județul Tulcea, așezat în partea de Sud-Est a țării, cuprinde între hotarele sale o suprafață de 848 662 ha., pe care trăește o populație ce se ridică la 202 648 suflete, deci o densitate de 23,9 locuitori pe Kmp.

Deși sunt aproape 60 de ani de la trecerea acestei regiuni în patrimoniul nostru național, datorită lipsei de organizare în promovarea intereselor noastre naționale am ajuns să avem, după datele oficiale, o proporție de abea 52% din populație, după origine etnică, Români.

Pentru expunerea acestei situații, am cules date statistice de la Instituțiunile de Stat, Casele Autonome și din sursele ce le-am găsit demne de încredere. Cum serviciile respective sunt încă departe de a prezenta o situație exactă, datele trebuesc private cu rezervă.

Cercetând dară starea de fapt în lumina cifrelor obținute, o găsim într'o mare măsură îngrijorătoare.

După încorporare, pentru popularea acestui ținut, Statul a distribuit minoritarilor, în condițiuni avantajoase, terenurile ce i-au trecut în proprietate de la statul Otoman, atrăgând astfel Rușii (mare parte desertori din armată) și în special Bulgarii din sudul Basarabiei, cari împreună cu autohtonii au format mase compacte în sudul și nord-estul județului, ocupând regiunile cele mai fertile. În genere, în județ predomină terenuri ușoare, nisipoase și argilo-nisipoase, deci de calitate inferioară. În sudul județului unde calitatea e mai bună, s'au masat Bulgarii într'o proporție de 72% față de Români cari reprezintă un

procent de numai 15%. În partea de nord-est, în special în deltă, există un teren arabil de o rodnicie excepțională, putând produce 3-4 000 kgr. la ha. care având 5 hidrograde, e numai rar inundabil. Aci populația dominantă e tot minoritară, reprezentată prin Ruși și Lipoveni 65%, Bulgari 20%, iar Românii rămân la același procent ca și la sud, adică la numai 15%. Singura parte ocupată aproape în întregime de elementul național e cea din vestul județului, pe malul drept al Dunării, în care Românii se trudesc cu un teren mediocru, din punctul de vedere al fertilității. Pentru sporirea elementului majoritar, s'a preconizat colonizarea pe terenurile stăpânite de desertorii Ruși, fapt ce nu a fost îndeplinit prin Legea Agrară din 1921.

Cea mai mare parte din veteranii împroprietăriți în 1878 s'au reântors la vetrele lor, lăsând în proprietatea Statului, provizoriu, circa 3 000 ha. Cei rămași, nevoiți a se adapta mediului, au fost absorbiți de masa minoritară. În deltă, unde sunt abea 6 sate românești înființate nu de mult, există aproximativ 25 000 hectare teren excepțional prin fertilitate, ce se arendează de P.A.R.I.D. Rușilor, cari continuă a emigra din sudul Basarabiei. Pe aceste 25 000 ha. din deltă, precum și pe cele 3 000 ha. rămase de la veteranii din 1878, s'ar putea coloniza 3-4 000 de familii de Români, ce ar contrabalansa simțitor elemental minoritar, înfăptuindu-se astfel o solidă și frumoasă opera națională. Pentru reușita acestei realizări, se cere ca pe lângă lotul respectiv să se ajutore colonistul și cu mijloace pentru întemearea gospodăriei. În decurs de 10-20 ani, prin fixarea aluviunilor, delta mai promite 50-60 000 ha. teren de aceiași excepțională fertilitate, ce va putea fi întrebuințat în același scop.

Ultimile cifre ne arată că din 202 648 locuitori, avem

Origine etnică	Județ	oraș	Total	procentaj
Români	99 140	8 059	107 199	52
Bulgari	30 456	3 149	33 605	17
Ruși	19 820	4 135	23 955	12
Lipoveni	19 420	2 114	21 534	10,7
Turci	3 920	352	4 772	2,6
Greci	2 400	785	3 185	1,6
Germani	2 125	365	2 490	1,2
Evrei	1 560	1 023	2 583	1,3
Italieni	1 270	108	1 378	0,6
Diverși	1 411	536	1 947	148
Total	181 522	21 126	202 648	100

Ținând însă seama că aceste cifre ne-au fost procurate de Prefectura Județului, deducem cu certitudine că elementul național e cu mult mai mic, în favoarea celui minoritar.

Repartiția fizică a județului se prezintă astfel: 60 000.-ha. ocupate de păduri; 40 000.-ha. ocupate de pășune și fânețe; 4 000.-ha. ocupate de vii; 1 000.-

ha. ocupate de livezi și grădini; 385 000.-ha. ocupate de bălți și ape; 38 662.-ha. ocupate de comune, drumuri și terenuri neproductive; 250 000.-ha. ocupate de terenuri cultivabile. Repartizate pe proprietăți, terenurile cultivabile inclusiv întinderile de fânețe și pășuni, avem

9 661 ha.	stăpânite de	19 045	proprietari	în loturi de până la	1 ha.
66 209 ha.	„	22 712	„	„	1-5 ha.
67 727 ha.	„	8 656	„	„	6-10 ha.
55 036 ha.	„	3 400	„	„	10-25 ha.
12 134 ha.	„	168	„	„	50-100 ha.
13 373 ha.	„	81	„	„	100-200 ha.
12 080 ha.	„	40	„	„	200-300 ha.
377 900 ha.	„	C.A.P.S. și P.A.R.I.D		„	200-300 ha.
234 342 ha.	„	Stat		„	200-300 ha.

Repartizat pe proprietăți particulare, fără întinderile de fânețe și pășune, după originea etnică a proprietarilor, avem

80 000 ha.	proprietate a	19 100	familii Români	37,9%	din suprafață
74 000 ha.	„	16 600	familii Bulgari	35,1%	„
31 000 ha.	„	9 000	familii Ruși	14,7%	„
14 000 ha.	„	3 000	familii Turci	6,6%	„
7 800 ha.	„	1 400	familii Germani	3,7%	„
4 000 ha.	„	700	familii Diverși	2%	„

Menționăm că toate aceste date corespund realității, fiind procurate de un bun român, care e directorul Serviciului Agricol Județean.

Existența precum și buna stare a acestei populații se bazează în primul rând pe bogățiile naturale, reprezentate prin agricultură, viticultură, pescuit, creșterea vitelor și a păsărilor, într'o mică măsură pe industrie, reprezentată prin fabrici de cherestea, tăbăcărie, uleiuri și mori și apoi de comerț.

Cu privire la agricultură, observăm că delta, cea mai fertilă regiune, e lăsată pe planul al doilea, cultivându-se numai terenurile din restul județului, iar recoltele sunt în deobște slabe. Cauzele sunt multiple. Calitatea mediocră a solului, lipsa de fonduri pentru procurarea și complectarea inventarului agricol, condițiunile atmosferice nu întotdeauna prielnice, dar mai cu seamă condițiunile rudimentare în care se lucrează pământul.

Deși Art. 137 și 139 ale Legii pentru Reforma Agrară din 17 iulie 1921 prevăd norme și sancțiuni cu privire la prelucratul pământului, nu au fost traduse niciodată în fapt. Dacă noua lege pentru încurajarea și organizarea agriculturii, depusă pe birourile Corpurilor Legiuitoare, va fi aplicată în toată integritatea ei, dacă va reuși să scoată agronomii regionali din birouri pe teren, cari sub supravegherea Serviciilor Județene să impună o cultură rațională, dacă va sancționa plugarii refractari îndrumărilor și dispozițiilor acestor organe, cu alte

cuvinte dacă statul își exercită autoritatea astăzi absentă, se va ajunge neapărat la ridicarea țăranului din mizeria și lipsurile în care se zbate astăzi, de pe urma cărui fapt va avea de profitat întreaga economie națională. Pentru complectarea acestor rezultate, opera de technicizare se cere dublată de cea de finanțare, prin eșirea instituțiunilor de credit din rezerva ce și-au impus-o până acum, contribuind la producțiunea acestor bunuri, de pe urma cărora au realizat și vor mai realiza însemnate beneficii.

Județul Tulcea, al cărui sol e format din sol bălan, castaniu și ceva cernoziom, în diverse stadii de degradare, intră în zona uscată tipul stepelor, cu subtipul stepei de păduri, în care precipitațiunile atmosferice variază între 300-600 mm. anual. Vânturile predominante sunt Crivățul iarna și Austrul în timpul verii, care usucă atmosfera și reduce umiditatea solului, dăunând mult agriculturii.

Ținând seamă de totalitatea acestor împrejurări, agricultura se sprijină pe cultura cerealelor, ce formează coloana ei vertebrală, cultivându-se în majoritate cerealele de primăvară, a căror reușită depinde de însămânțările timpurii. Între acestea, primul loc îl ocupă porumbul, pentru motivul că formează hrana atât a populației, cât și a vitelor, fiind totodată și cel mai rezistent la secetă. În anul 1935 s'au semănat 69 186 ha., recoltându-se numai o cantitate de 27 674 000 kgr. datorită secetei ce a bântuit, cu o medie de 400 kg. la hectar, având o greutate hectolitrică de 76 kgr. Față de recolta anului 1934 de 37 434 000 kgr., de pe o suprafață de 76 865 ha., rezultă un minus de 9 760 000 kgr. care s'a resimțit prin faptul existenței a câtorva regiuni de înfometați, ajutorate prin Crucea Roșie locală.

Față de recoltele celor 5 ani precedenți

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1931	59 500	53 610 000	900
1932	70 400	98 554 000	1 400
1933	75 647	69 973 000	925
1934	76 865	37 434 000	485
1935	69 186	20 674 000	400

rezultă o situație dezastruoasă.

Urmează orzul, cel de primăvară, puțin pretențios la umiditate și cu perioada de vegetație scurtă, spre deosebire de cel de toamnă, mai sensibil la gerurile mari și mai pretențios față de însușirile pământului, datorită cărui fapt e cultivată numai prima varietate. În 1935 s-au recoltat 38 356 000 kgr., cu o greutate hectolitrică de 57 kg., de pe o suprafață de 89 200 ha., deci cu o medie de 430 kgr. la ha. Față de anul 1934 s'a produs cu 6 333 000 kgr. mai mult, deși în acel an s'a semănat 96 165 ha., deci cu 6 965 ha. mai mult. În comparație cu ultimii 5 ani,

Anul	suprafaţa însămânţată în ha.	producţia în kgr.	media la ha.
1930/931	110 300	44 137 000	400
1931/932	97 300	68 131 000	700
1932/933	103 082	103 082 000	1 000
1933/934	96 165	32 023 000	330
1934/935	89 200	38 356 000	430

reprezintă o recoltă slabă. Cu toate acestea, după îndestularea consumului intern, s'au putut şi exporta cantităţi destul de însemnate.

Ovăzul, care deşi nu e bine adaptabil condiţiunilor de climat, prin faptul că are nevoe de mai multă umiditate, iar perioada de vegetaţie e mai lungă, ocupă suprafeţe de 15-20 000 ha. anual. În anul 1935 s'au semănat 14 221 ha., recoltându-se o cantitate de 8 533 000 kgr., cu o medie de 600 kgr. la ha., având o greutate hectolitrică de 47 kgr. Faţă de recolta anului 1934 de 5 768 000 kgr. de pe o suprafaţă de 22 100 ha., rezultă un plus de 2 765 000 kgr., deşi s'au semănat 7 879 ha. mai mult în 1934. Examinând recoltele ultimilor 5 ani precedenţi,

Anul	suprafaţa însămânţată în ha.	producţia în kgr.	media la ha.
1931	15 600	6 137 000	400
1932	20 500	12 323 000	600
1933	17 225	15 098 000	876
1934	22 100	5 768 000	261
1935	14 221	8 533 000	600

rezultă o producţie variabilă, absorbită în întregime de consumul local.

Grâul este una din cerealele ce reclamă pământ negru, care lipseşte în regiunile de stepă. Reclamând şi capital, nu se poate cultiva în condiţiuni bune decât pe proprietatea mare, când se obţine şi uniformitate în boabe, pe lângă calitate superioară. Populaţia minoritară alimentându-se cu grâu, îl cultivă numai pentru satisfacerea nevoilor sale, astfel că brutarii se aprovizionează cu făină provenită din oraşele Galaţi, Brăila şi Timişoara, pentru alimentarea populaţiei orăşeneşti. Din suprafeţele însămânţate cu această cereală, cam 25-35% reprezintă varietate de toamnă şi 65-75% varietate de primăvară. În anul 1934/1935 s'au recoltat în judeţ 3 600 000 kgr. grâu, de pe o suprafaţă de 15 180 ha., cu o medie de 237 kgr. la ha. şi o greutate hectolitrică de 73 kgr. În 1934 s'au recoltat 3 421 000 kgr. de pe o suprafaţă de 12 350 ha. Deci în ultimul an deşi s'a semănat o suprafaţă mai mare cu 2 830 ha. s'a obţinut un plus de numai 179 000 kgr.

Din comparaţia recoltelor pe ultimii 5 ani

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1930/931	17 600	3 784 000	200
1931/932	15 000	5 277 000	400
1932/933	11 862	7 473 000	630
1933/934	12 350	3 421 000	277
1934/935	15 180	3 600 000	237

observăm că în genere sunt slabe, cu excepția anului 1932/933 când s'a obținut și producția și media la hectar ceva mai mare.

Secara deși rezistentă, reușind în orice parte a județului, se cultivă puțin, cam între 4-6 000 ha. Împreună cu grâul formează alimentația populației minoritare, fapt ce a redus considerabil consecințele dezastruoase ale extrem de slabei producțiuni de porumb în acest an. În anul 1934/935 s'au semănat 5 935 ha., recoltându-se 2 967 000 kgr., cu o medie de 500 kgr. la hectar și o greutate hectolitrică de 70 kgr. În anul 1933/934 s'au recoltat 1 381 000 kgr. de pe o suprafață de 4 698 ha., deci în ultimul timp deși s'a semănat cu 1 237 ha. mai mult, s'a obținut o producție mai mare cu 1 586 000 kgr. Față de producția ultimilor 5 ani precedenți

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	Media la ha.
1930/931	4 732	1 183 000	200
1931/932	4 018	1 607 000	388
1932/933	4 656	3 110 000	667
1933/934	4 698	1 381 000	270
1934/935	5 935	2 967 000	500

am avut o recoltă relativ bună, atât în ce privește cantitatea, cât și media la hectar.

Sintetizând prin cifre producția culturei cerealelor în 1934/1935,

Felul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.	greutate hectoltr.
Porumb	69 186	27 674 000	400	76
Orz	89 200	38 356 000	430	57
Ovăz	14 221	8 533 000	600	47
Grâu	15 180	3 600 000	237	73
Secară	5 395	2 967 000	500	70

rezultă că mai există terenuri apreciabile cultivabile nelucrate, iar cele cultivate au dat o producție extrem de slabă și de calitate inferioară. Tutelarea micei proprietăți, prin acordare de mijloace pentru procurare sau complectarea inventarului agricol, refacerea gospodăriilor, apoi raționalizarea muncilor,

selecționarea semințelor, standardizarea produselor, control, sancțiонări severe și imediate, ar duce la rezultate nebănuite.

Pe lângă cereale, se mai cultivă oleiaginoase, leguminoase și zarzavaturi. Dintre oleiaginoase cari alimentează teascurile din județ, procurând și ceva materii pentru export, avem rapița, ce în anul 1934/1935 s'a cultivat pe o suprafață de 12 051 hectare, producând 1 808 000 kgr. sămânță, deci o medie de 149 kgr. la ha., cu o greutate hectolitrică de 66 kgr. Cu toate că în ultimul an s'a semănat mai mult cu 3 739 de ha., producția a fost cu abea 54 000 kgr. mai mare. Față de ultimii 5 ani,

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1930/931	4 800	1 931 000	400
1931/932	6 100	2 435 000	400
1932/933	4 729	2 648 000	560
1933/934	8 312	1 754 000	211
1934/935	12 051	1 808 000	149

recolta anului 1934/1935 e cea mai slabă.

Inul a dat o producție de 1 250 000 kgr. de pe o suprafață de 4 167 ha., cu o medie 300 kgr. la ha. Producția ultimilor 5 ani,

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1931	625	312 000	500
1932	877	702 000	800
1933	2 063	660 000	320
1934	3 306	1 210 000	366
1935	4 167	1 250 000	300

de unde reese că suprafețele însămânțate au mers în creștere, recolta a crescut în mică măsură, iar media a scăzut într-o mare proporție.

Floarea soarelui a dat abea 49 000 kgr. de pe o suprafață de 100 hectare.

Dintre leguminoase, fasolea, a cărei producție din anii precedenți alimenta comerțul cu restul țării, trecând și la export, în ultimii 2 ani a scăzut, rămânând să satisfacă doar consumul local. Examinând cifrele ultimilor 5 ani,

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1931	1 600	1 626 000	1 000
1932	1 900	1 135 000	600
1933	1 534	994 000	648
1934	1 672	485 000	290
1935	1 243	497 000	400

observăm că producțiunea a mers dezastruos în descreștere, atingând abea 30% din producția anului 1931.

Cartofii, ce reprezintă unul din principalele alimente, înregistrează o producție de numai 3 742 000 kgr., deși suprafața însămânțată de 1 386 ha. n'a fost redusă în acest an decât cu mai puțin de 300 ha. Cultura lor din ultimii 5 ani ne arată

Anul	suprafața însămânțată în ha.	producția în kgr.	media la ha.
1931	1 000	10 770 000	10 000
1932	700	7 080 000	10 000
1933	1 757	11 860 000	6 750
1934	1 753	8 765 000	5 000
1935	1 386	3 742 000	2 700

că seceta ce a bântuit în județ s'a resimțit considerabil.

Celelalte zarzavaturi, precum și fructele, au satisfăcut consumul local, înregistrând însă apreciabile majorări de prețuri, față de anii precedenți, fapt ce dovedește că și această producție a avut de suferit.

Creșterea vitelor fiind în strânsă legătură cu această ramură de producție, vitele mari constituind principalul colaborator în agricultură, urmează a fi cercetată ca atare. Datorită climatului de stepă, sol cu umiditate redusă și atmosferă uscată, plantele furajere (părângul) deși ocupă o suprafață de 40 000 ha. dau nutreț puțin, având o perioadă de vegetație scurtă, 2-3 luni, astfel că cea mai mare parte a anului hrana vitelor constă din paie, strujeni și grăunțe. Apa e și ea de calitate proastă, fiind sălcie, caldă în timpul verii și murdară datorită mâlului ce-l conține. Din acest motive nu se poate realiza un progres zootehnic decât prin îngrijirea raselor băștinașe, deja aclimatizate. Datorită predominanței pământurilor cu umiditate redusă, pământuri tari, deci cari se ară greu, normal ar fi ca să se întrebuințeze mai mult boul, care are o putere mai mare de tracțiune. Cu toate acestea, se întrebuințează mai mult calul, datorită predelecției populației minoritare (Ruși, Bulgari) pentru acest animal. Dintre animalele mici, oile și caprele sunt cele mai adaptabile pășunelor sărace din regiune. Porcii dau o carne tare și slănină de calitate inferioară, datorită căldurilor din timpul anului, și peștelui cu care se hrănesc, astfel că nu pot concura, fiind întrebuințați numai pentru consumul local. Se cresc și păsări, dar tot specii comune, numai pentru consum.

Cifrele obținute arată că la sfârșitul anului 1935 în județ existau: cai – 13 500; boi – 7 000; vaci, junci și tauri – 39 000; oi – 159 000; capre – 7 800; porci – 21 000; păsări – 300 000.

Vița de vie ocupă o suprafață de aproximativ 4 000 hectare, în plășile Isaccea, Cataloi și Babadag, ce formează o fâșie în mijlocul județului, fâșie ce pleacă de la Dunăre, trecând în județul Constanța. Plantațiile sunt formate 37%

viță altoită, 21% viță indigenă și 42% hibrizi producători direcți. Vinurile produse de vița altoită sunt de calitate superioară, conținând până la 12% alcool și rezistente prin conservare rațională, ceia-ce nu se uzitează. Cele produse de vița indigenă și hibrizi, fiind de calitate proastă, se consumă numai de producători și de săteni, datorită eftinătății lor, fiind excluse din comerț. În anul 1935 de pe 1 520 ha. plantate cu viță altoită, s'au recoltat cam 2 000 000 kgr. struguri pentru consum și 580 000 dal. de vin cu o medie de 382 dal. la hectar. Vița indigenă a produs 1 200 000 kgr. struguri pentru consum local și 273 500 dal. de vin, de pe o suprafață de 870 ha., cu o medie de 310 dal. de vin la hectar, iar vița hibrizi producători direcți a produs 1 300 000 kgr. struguri pentru consum local și 620 000 dal. de vin de pe o suprafață de 1 700 ha., cu o medie de 365 dal. de vin la hectar. În total s'au recoltat 1 473 500 dal. de vin de pe o suprafață de 4 090 ha. cu o medie de 360 dal. de vin la hectar, din care producție 39,2 din viță altoită, 18,4% viță indigenă și 42,4% viță hibrizi. Privind producția ultimilor 5 ani,

Anul	plantația în ha.	producția în dal.	media la ha.
1931	4 051	1 539 400	380
1932	3 549	730 400	221
1933	3 786	798 900	214
1934	3 984	1 189 700	300
1935	4 090	1 473 500	360

observăm că cea a anului 1935 se apropie de producția anului 1931. Datorită recoltei abundente, vinurile produse de vița altoită se vând de producători an-gros cu Lei 25-35 dal., iar prin depozitele lor de desfacere cu Lei 4-6 litrul.

Pădurile ocupă o suprafață de aproximativ 80 000 hectare fiind formate din următoarele esențe: stejar, carpen, arțar, teiu și salcie. Materialul lemnos e întrebuințat în genere pentru foc și intr'o mică proporție pentru construcții (indiguiri și locuințe sătești). În anul 1935 s'a exportat în Turcia o cantitate de 219 464 kgr. trunchiuri de teiu, pentru o fabrică de chibrituri.

Exploatările miniere din județ sunt abea la început. Întregul minereu extras de la 1924 se află depozitat pe rampa minei Altân-Tepe, unde urmează a se construi cuptoare, pentru a fi prelucrat. În cursul anului 1935 s'au extras 1 025 tone calcopirită (sulfat de cupru și fer), 418 m.c. piatră cioplită și 10 362 m.c. piatră brută.

Pescuitul se practică atât în apele dulci, cât și în cele marine, de care e înconjurat județul. O bună recoltă e condiționată de îngheț în timpul iernii și de durata revărsărei apelor de la începutul primăverei. În timpul înghețurilor apele fiind reci, peștele e imobilizat de amorțeala de care e cuprins, putând fi astfel prins cu ușurință prin ochiurile făcute special în ghiață. Odată cu revărsările apelor de la începutul primăverei, peștii trec în locurile puțin adânci, pentru depunerea icrelor. Dacă apele se retrag repede, tot puetul dispare. Dacă

însă rămân până la complecta lui dezvoltare, se populează apele, formând recolte abundente. În astfel de condițiuni producția normală variază între 10-11 milioane kgr. de pește anual. În cursul anului 1934/1935 s'a prins o cantitate de 8 658 000 kgr., evaluată la suma de Lei 125 911 000, fiind formată din: crap – 2 134 000 kgr. (25%); somn – 678 000 (8%); salău – 542 000 (6%); moron – 259 000 (3%); scrumbii – 224 000 (3%); nisetru – 100 000 (1%); păstrugă – 29 000; cegă – 3 000; calități inferioare – 4 689 000 kgr. (54%). Din suma de Lei 125 911 000 valoarea peștelui prins, 65% adică Lei 81 470 000 s'a plătit pescarilor, iar Statului i s'a cuvenit suma de Lei 44 441 000, adică 35%. Aproape întreaga cantitate de pește e dirijată pe barhaz spre Galați sau cu mașini-frigorifere spre Brăila și Constanța, de unde se distribue în restul țării. Pentru consumul județului rămân aproximativ 90 000 kgr., la care se adaogă și peștii prinși în mici cantități de populația rurală riverană, al cărui principal aliment îl constitue. În comparație cu ultimii 5 ani,

1930/931	5 914 000 kgr	valoare Lei	152 319 000
1931/932	6 290 000 kgr	valoare Lei	127 653 000
1932/933	10 442 000 kgr.	valoare Lei	113 301 000
1933/934	11 578 000 kgr.	valoare Lei	143 285 000
1934/935	8 658 000 kgr.	valoare Lei	125 911 000

rezultă că recolta e mulțumitoare.

Industria nu constitue o caracteristică a județului ns/., deși după ultimele date e reprezentată prin 88 fabrici și 314 ateliere. Totuși putem menționa fabrica de tăbăcărie „Talpa" S.A.R. și fabrica de cherestea Adrian Avramide.

Prima având instalații moderne se aprovizionează cu pei brute din Dobrogea, Cadrilater, sudul Basarabiei și regiunea Galați-Brăila. În cursul anului 1935 a prelucrat material brut în valoare de Lei 42 600 000 iar mărfurile fabricate în acest an reprezintă o valoare Lei 60 200 000 din care a plasat de Lei 56 000 000. Centrele de desfacere sunt Basarabia, Transilvania, Dobrogea și Moldova. Cu toată concurența ivită, și-a menținut clientela prin îmbunătățirea produselor, fapt ce a reclamat modernizarea mașinilor și angajări de personal tehnic cu studii de specialitate. Datorită acestor îmbunătățiri a putut intensifica activitatea.

Secunda, fabrica de cherestea, e proprietatea D-lui Adrian Avramide, de origine greco-albanez, absolvent al Școlii Superioare de Comerț. În urma lucrărilor de renovare, din anii 1927/1928, cuprinde 1 remiză în care se află 5 gatere, 3 circulare, precum și aparatele anexe, acționate de o mașină-stabilă de 12 atmosfere presiune și 275 c.p. Această renovare s'a impus de extensiunea luată în acel timp, când fabrica deși lucra cu echipe de zi și noapte, cu un personal de 250 lucrători, totuși nu putea face față tuturor cerințelor. Materialul prelucrat trecea în mari cantități și la export. Datorită crizei dezlănțuite, fabrica a primit o grea lovitură, fiind silită a-și reduce activitatea,

înainte de a fi putut achita angajamentele contractate pentru renovare, rămânând astfel obligată cu aproximativ Lei 3 000 000 efecte căzute în restanță, aflate în portofoliul Ag. ns/. și remise apoi D-tră. Actualmente mașina stabilă lucrează numai cu o putere de 50 cai, punând în funcțiune numai 3 gatere, fiind deservite de 25 lucrători, iar producția e plasată în mici cantități populației rurale pentru diverse construcții. Materialul brut e procurat din pădurile județului Neamț. Tot atunci, ca anexă s'a instalat o moară automată cu 5 valțuri și o presă pentru extras ulei. Din cauza impozitelor, moara a fost declarată țărănească, măcinând făină de porumb și făină de grâu amestecată cu cea de orz, pentru alimentarea populației nevoiașe din oraș și împrejurimi. Din aceleași motive s'a sistat și funcționarea presei pentru extras ulei.

Criza de consum, provocată de resursele extrem de reduse ale populației, limitează comerțul local numai la produse de strictă necesitate. Această ramură cuprinde în regiunea noastră: 535 magazine de coloniale; 112 de manufactură; 19 de ferărie; 66 depozite de cereale; 314 debite de băuturi spirtoase; 469 diverse prăvălii. Datorită slabei recolte din anul 1935, cifra de afaceri a mers în scădere cam cu 20-30% ajungând la unele articole, cum de exemplu cele de ferărie, până la 40%. Aprovizionările cu mărfuri coloniale, produse petrolifere, ferărie, stofe, manufacturi, se fac în centrele Galați, Brăila, Constanța și București, contra numerar sau efecte, ce vin la încasare prin Oficiul Poștal, și într'o proporție mai mică prin Bănci. Morile din județ fiind declarate toate țărănești, făina de grâu necesară este adusă de la Galați, Brăila, Timișoara. Între produsele regiunii ce se trec în restul țării, avem orz, porumb, rapiță, pește, pelărie, lemne de foc, zarzavat.

Comerțul exterior e aproape inexistent. În cursul anului 1935 s'au exportat produse în greutate de 5 825 tone, în valoare de Lei 18 095 000, iar pentru mărfurile importate s'au aprobat devize pentru suma de Lei 1 761 150.

Activitatea portului Tulcea e extrem de redusă. În cursul anului 1935 s'au încărcat și expediat circa 9 500 tone de mărfuri, descărcându-se aproximativ 1 600 tone mărfuri sosite.

În toată această activitate desfășurată, instituțiile bancare s'au limitat numai la ajutorarea ramurei comerciale, unde au găsit asigurări prin gajurile constituite. Agricultura și industriile au rămas să lupte prin propriile lor puteri. Între aceste instituții ce funcționează în orașul ns/. avem 2 sucursale ale Băncilor din București și 4 Bănci locale. În prima categorie intră Banca Românească S.A. Sucursala Tulcea; Banca de Scont a României S.A. Tulcea, iar în categoria doua: Banca Tulcei S.A. Tulcea; Banca Dunărea S.A. Tulcea; Banca Sfatului Negustoresc S.A. Tulcea; Banca Federală Gurile Dunării, Soc. Cooperativă de Credit și Economie Tulcea.

Casa de Împrumut pe gaj a Agricultorilor a acordat împrumuturi în valoare de Lei 527 200 prin 108 contracte colective la 239 împrumutați. Din această sumă s'au încasat Lei 354 700 adică 68% rămânând de plată numai Lei 172 500 adică 32%, ce se vor încasa în cursul acestui an.

Lipsa de producțiune în ramura agricolă, precum și lipsa de activitate în cea comercială și industrială, s'a resimțit și în încasarea impozitelor. Cu toată vigilența și perseverența organelor fiscale, în continuă amenințare cu sancțiuni, situația impozitelor se prezintă astfel:

1) Impozite directe:

a) curente: impozitele anului 1935 – Lei 17 721 753; încasări în cursul anului – Lei 14 472 600 (82%); sold rămas neîncasat la 31-XII – Lei 3 249 153 (18%);

b) restanțe: sold la 31 Decembrie 1934 – Lei 15 463 105; încasări în cursul anului 1935 – Lei 4 486 010 (29%); sold rămas neîncasat la 31-XII-935 – Lei 10 977 095 (71%).

2) Impozite indirecte:

a) curente: impozitele anului 1935 – Lei 10 832 869; încasări în timpul anului – Lei 9 969 041 (92%); sold rămas neîncasat la 31-XII-935 – Lei 863 828 (8%);

b) restanțe: sold la 31 Decembrie 1934 – Lei 29 863 782; încasări în cursul anului – Lei 2 575 614 (8%); sold rămas neîncasat la 31-XII-935 – Lei 27 288 168 (92%).

Atât industriile cât și comerțul sunt deținute într'o proporție superioară de Armeni, Greci, Bulgari și Lipoveni, cărora nici elementul evreesc nu le poate rezista, din care cauză se și găsește într'o proporție mică atât în oraș, cât și în județ. Fiind oameni muncitori, răbdători și economi până la zgârcenie, se mențin dar cu multă greutate și cu încredere în viitor.

Întrega activitate a anului expitar se închee cu 2 cereri de declarare în stare de faliment; 2 falimente declarate; 27 cereri de concordat; 22 concordate omologate; 48 cambii protestate în valoare de Lei 240 629; 213 bilete la ordin protestate în val. Lei 2 064 024; 8 cehuri protestate în valoare de Lei 43 308. Neputând obține până în prezent Conturile Bilanț și Profit & Perdere încheiate pe anul 1935 ale Băncilor: Banca Sfatului Negusoresc S.A. Tulcea și Banca Federală Gurile Dunării din Tulcea, vi le vom remite ulterior, împreună cu expunerea noastră.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI
AGENȚIA TULCEA

ss/. indescifrabil

ACTUALITATEA GÂNDIRII DIPLOMATICE TITULESCIENE

Marius Hriscu

Nicolae Titulescu, cel despre care Savel Rădulescu, cel mai apropiat colaborator al său, spunea că „a fost o excepțională bogăție de daruri, o mare strălucire intelectuală, o risipă generoasă de însușiri care doar la interesele mari ale istoriei unei țări se întrunesc asupra unui om"[1], reprezintă artizanul politicii externe românești interbelice[2]. După cum spunea contemporanul său, Constantin Xeni: „Aproape 15 ani el a fost conducătorul necontestat al politicii externe a României, a fost în realitate dictatorul afacerilor noastre străine. Titulescu ajunsese un nume fatidic. Era una din mândriile noastre. Și în adevăr, după moartea din 1922 a lui Take Ionescu, numai trei nume erau bine cunoscute în străinătate: George Enescu, N. Iorga și, mai ales, Titulescu"[3].

În timpul celor două mandate de ministru de Externe a reușit să sporească prestigiul României pe plan internațional, aceasta ajungând, ca importanță, la nivelul altor țări europene cum ar fi Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Turcia.

Susținător al sistemului securității colective, Titulescu a gândit politica externă din perioada respectivă ca orientându-se spre trei direcții principale: Pactul Societății Națiunilor, alianțele regionale și tratatele de asistență mutuală[4].

Principalul obiectiv al diplomației titulesciene a fost reprezentat de păstrarea frontierelor recunoscute prin sistemul de la Versailles, în cadrul securității colective, depășind aspectele ideologice. Așadar, pentru statul român, a existat o singură politică externă, văzută ca unica posibilă în acele vremuri[5].

---

[1] Savel Rădulescu, *Portret*, în „Secolul 20", nr. 3, 1966, p. 115.

[2] Marius Hriscu, *Pledoarie pentru Titulescu*, în „Historia", anul al VII-lea, nr. 63, martie 2007, p. 36.

[3] Constantin Xeni, *Nicolae Titulescu – un om contradictoriu. 120 de ani de la nașterea sa*, în „Magazin Istoric", anul al XXXV-lea, nr. 3, martie 2002, p. 18.

[4] În acest sens, în iulie 1936, Titulescu declara că „Niciodată n-am stabilit securitatea României numai pe baza Pactului Societății Națiunilor. Alături de el am creat tratate de alianță speciale, ca de pildă Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, care, deși funcționează în cadrul Societății Națiunilor, sunt totuși complementele lui necesare". Vezi Camera Deputaților, *Nicolae Titulescu – Mărturii*, București, Editura R.A. Monitorul Oficial, 2004, p. 155 (album), fondul Colecții Speciale, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iași.

[5] Ovidiu Buruiană, *Nicolae Titulescu și avatarurile politicii externe (I, II)*, în „Cronica", nr. 3-4, martie-aprilie 2000, p. 2.

Ideile titulesciene sunt astăzi, în mare parte, transpuse în practică[6], confirmând cuvintele lui Titulescu potrivit cărora „viitorul trebuie să fie opera noastră"[7]. În acest sens, profesorul Adrian Năstase sublinia faptul că „Titulescu, a fost, prin ideile sale, o prezență care a influențat perioada în care a trăit, dar el rămâne și în continuare o sursă de inspirație, rămâne în continuare un om, un cetățean al Europei și al lumii, deschis spre acele evoluții pozitive în care spera"[8].

Dintre acestea amintim: impunerea „forței dreptului" în dauna „dreptului forței" în relațiile internaționale[9], inviolabilitatea tratatelor de pace[10], indivizibilitatea păcii[11] conform căreia, orice agresiune, indiferent în ce parte a globului ar fi fost comisă, reprezenta o încălcare a păcii generale[12], respectarea suveranității și egalității în drepturi a tuturor statelor (regăsite în cadrul Organizației Națiunilor Unite)[13], „spiritualizarea" frontierelor (devenită o realitate în cadrul Uniunii Europene)[14]. În privința egalității între națiuni[15], Titulescu, într-un interviu acordat ziarului „Le temps" la 29 iulie 1936, susținea că acesta „nu trebuie să comporte nici cea mai mică excepție. Aceasta a fost

---

[6] Ion Agrigoroaiei, *Nicolae Titulescu văzut de contemporani*, în „Cercetări istorice", XII-XIII, București, 1981-1982, p. 668.

[7] Adrian Năstase, *Titulescu printre ai săi*, în „Magazin istoric", nr. 6 (303), iunie 1992, p. 17.

[8] Camera Deputaților, *Nicolae Titulescu – Mărturii*, p. 173 (album), fondul Colecții Speciale – Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iași.

[9] Marius Hriscu, *Principalele concepte ale gândirii titulesciene*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", Iași, t. XLII, 2005, p. 258.

[10] *Ibidem*.

[11] Titulescu declara că „Adevărata pace nu poate fi decât mondială". Vezi Camera Deputaților, *Nicolae Titulescu – Mărturii*, p. 132.

[12] Ion Agrigoroaiei,*Principiul naționalităților a învins furtuna socială*, în Ion Agrigoroaiei (coord.), Ovidiu Buruiană, Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc, *România interbelică în paradigmă europeană*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza", 2005, p. 61.

[13] Ion Grecescu, *Reflectarea concepțiilor lui Nicolae Titulescu în Carta O.N.U.*, în *Carta Națiunilor Unite și statutul Curții Internaționale de Justiție*, București, Editura Rosetti, 2002, p. 4-18; R.G. Feltham, *Ghid de diplomație*, prefață de Gheorghe Iacob, Iași, Editura Institutul European, 2005, p. 95-98. În acest sens, academicianul Jean d' Ormesson arăta că Titulescu prin acțiunea sa internațională, prin rolul său decisiv la Societatea Națiunilor el este unul dintre sistemului Națiunilor Unite. Toți cei care cred în democrație și în Organizația Internațională a Păcii trebuie să celebreze memoria sa". Vezi Ion Grecescu, Vasile Popa, *Nicolae Titulescu. Gândirea juridico-diplomatică*, Chișinău, Editura Concernul Presă al Republicii Moldova, 1997, p. 5.

[14] Radu-Cristian Petcu, *Conceptele de pace și ordine internațională în viziunea politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, Craiova, Editura Universitaria, 2007, p. 122-125.

[15] Sergiu Celac, *The Relevance of Nicolae Titulescu's Ideas in Europe Today*, în Marin Aiftincă (coord.), *Nicolae Titulescu précurseur de l' unité européenne*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 195.

dintotdeauna doctrina noastră"[16]. Din această perspectivă îl putem considera pe Titulescu ca fiind un mare precursor al unității Europei[17], profesorul Adrian Năstase numindu-l „contemporanul nostru"[18].

În fapt, ideea care a dominat gândirea diplomatică titulesciană a fost apărarea intereselor României pe arena politică internațională[19] și „integrarea europeană" a acesteia[20]. În acest sens Titulescu declara: „umanitatea nu mă interesează dacă România nu-și găsește locul în sânul ei"[21]. Însă între integrare și modernizare există interdependență. Modernizarea asigură integrarea în timp ce integrarea este cea care garantează continuarea procesului de modernizare[22].

Gândirea diplomatică titulesciană a fost rezultatul contopirii a două elemente: „instinctul – profet al viitorului" și „rațiunea – călăuză a prezentului"[23].

Activitatea titulesciană înglobează atât elemente ale diplomației „vechi", cum ar fi: cultură generală solidă; cunoașterea la perfecție a realităților internaționale; curtoazie și finețe în relațiile publice, cât și elemente ale noii diplomații: latura multilaterală a acesteia; mijloacele noi; deplasarea curentă a șefilor de stat; primilor – miniștri sau a miniștrilor de Externe; creșterea numărului de persoane implicate în activitatea diplomatică ca și a numărului de tratate, convenții, acorduri semnate; actele de terorism îndreptate împotriva diplomaților[24].

Mai trebuie avut în vedere și faptul că deși oamenii politici români din perioada respectivă aveau divergențe de opinii în privința unor probleme de

---

[16] Apud Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* (colectiv de redacție: George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu), București, Editura Politică, 1967, p. 807.

[17] George Uscătescu, *Un precursor de la Unidad Europea – Nicolás Titulescu*, în Marin Aiftincă (coord.), *Nicolae Titulescu précurseur de l' unité européenne*, p. 78.

[18] Adrian Năstase, *România europeană*, București, Editura Mondo Media, 2007, p. 70.

[19] Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. I, București, Editura Humanitas, 1993, p. 44.

[20] Cristina Păiușan-Nuică, *Titulescu. 125 de ani*, în „Historia", anul al VII-lea, nr. 72, decembrie 2007, p. 72.

[21] Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*,(ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu), București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 458. Vezi și Camera Deputaților, *Nicolae Titulescu – Mărturii*, p. 49; Alexandru Andronic, *Nicolae Titulescu – diplomatul model*, în „Acta Moldavie Meridionalis", Vaslui, IX-X, 1987-1989, p. 9.

[22] Gh. Iacob, *Procesul modernizării/integrării în Europa. Etape și trăsături*, în Ion Agrigoroaiei (coord.), Ovidiu Buruiană, Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc, *op. cit.*, p. 23.

[23] Savel Rădulescu, *Nicolae Titulescu*, în *Diplomați iluștri*, vol. I, București, Editura Politică, 1969, p. 410.

[24] Gh. Iacob, *Introducere în diplomație*, Iași, Editura Fundației „AXIS ", 1998, p. 30-41. Vezi și Cătălin Botoșineanu, *Nicolae Titulescu reflectat în literatura memorialistică*, în „Opțiuni istoriografice", vol. VII, nr. 2, Iași, 2006, p. 145.

politică internă, în ceea ce privește politica externă exista, cu mici excepții, o unitate de vederi. Titulescu avea sprijinul Guvernului și al Regelui pentru acțiunile sale. Și din această perspectivă putem face o comparație cu zilele noastre în care politicienii români au avut puncte de vedere consensuale în privința obiectivelor mari de politică externă cum ar fi aderarea României la N.A.T.O. sau obținerea statutului de membru al Uniunii Europene. Și în zilele noastre, miniștrii români de Externe au avut susținerea Guvernului și al Președintelui României pentru realizarea acestor obiective importante de politică externă.

Cu toate acestea observăm o diferență importantă față de diplomația interbelică în sensul că în prezent s-a diminuat importanța și numărul acțiunilor întreprinse de miniștrii de externe, locul acestora fiind luat întâlniri directe la nivel înalt între șefi de guverne sau șefi de state.

O altă comparație care ar fi putut fi făcută este aceea între Societatea Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite. Dacă Societății Națiunilor i-a lipsit în primul rând o forță armată proprie cu ajutorul căreia să poată interveni pentru stingerea conflictelor care afectau pacea generală, în zilele noastre observăm că Organizația Națiunilor Unite se implică efectiv în cazuri de conflict sau de încălcare flagrantă a drepturilor unui popor, în cazul regimurilor dictatoriale, apelând și la forța armată acolo unde este nevoie. De asemenea, în zilele noastre există și coalizarea statelor membre O.N.U. pentru stingerea acestor conflicte spre deosebire de perioada interbelică în care cooperarea dintre state era una slabă sau ineficientă, cu toată perseverența și voința pentru colaborarea a unor lideri politice, unul dintre cei mai importanți fiind Titulescu. Aceeași paralelă o putem face și în cazul celor două mari crize economice, cea din perioada interbelică și cea actuală. Statele au învățat „lecția" în urma crizei economice interbelice când au refuzat să colaboreze și acest fapt a dus la sporirea semnificativă a consecințelor negative și prelungirea crizei. În zilele noastre statele au recurs la o colaborarea foarte bună și astfel s-au redus consecințele negative, iar criza a durat mult mai puțin.

Valoarea operei diplomatice titulesciene reiese din spiritul ei umanist și din faptul că a exprimat imperativele vremii[25].

Nicolae Titulescu este important în special prin ideile promovate în cadrul relațiilor internaționale, multe dintre acestea devenind realitate după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial.

---

[25] A.F. Frangulis, *Dictionnaire Diplomatique*, vol. V, Paris, Académie Diplomatique Internationale, s.a., p. 1 121.

DEMITEREA LUI NICOLAE TITULESCU VĂZUTĂ DE QUAI D'ORSAY

George G. Potra

La 29 august 1936, Nicolae Titulescu a fost înlăturat din funcția de ministru de Externe al României. Intriga internă[1] și conspirația externă[2], care au condus la îndepărtarea ilustrului om politic și diplomat român sunt, în mare, bine cunoscute. „Cazul Titulescu" a ocupat săptămâni la rând prima pagină a presei internaționale[3]. Cercurile guvernante de la București s-au dovedit preocupate de și s-au angajat în contracararea reacțiilor din presa internațională[4]. Guvernul de la București a cerut cu promptitudine misiunilor noastre diplomatice să urmărească cu seriozitate și să informeze cu promptitudine despre reacțiile cercurilor guvernamentale din țările de reședință, despre reacțiile cercurilor

---

[1] George G. Potra, *Internal Intrigue against Nicolae Titulescu. Irrepressible Enmities, Hostile Forces, Ways and Means of Action*, Academy of Romanian Scientists, „Annals", Series on History and Archaeology, nr. 2, 2010, p. 219-247; idem, *Intriga internă împotriva lui Nicolae Titulescu. Dușmănii irepresibile, forțe ostile, căi și mijloace acționale*, în „Studii de istorie", vol. II, editori: Constantin Bușe, Ionel Cândea, Academia Oamenilor de Știință din România, Secțiunea de științe istorice și arheologie, Muzeul Brăilei, Brăila, Editura Istros, 2013, p. 303-331.

[2] George G. Potra, *Înlăturarea lui Titulescu. Conspirația externă*, în „Cultura", serie nouă, an V, nr. 36 (291), joi 16 septembrie 2010, p. 21-23; idem, *Dismissal of Nicolae Titulescu. External Plot*, în Academy of Romanian Scientists, „Annals", Series on History and Archaeology, volume 3, nr. 1-2, 2011, p. 57-66; idem, *Dismissal of Nicolae Tiutulescu. External Plot*, în „Revista româno-americană", editată de Asociația „Amicii Statelor Unite", seria a doua, martie 2013, nr. XXIV, p. 81-90.

[3] George G. Potra, *Ecouri în presa internațională ale înlăturării lui Nicolae Titulescu din viața politică a României (29 august 1936)*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an XVI, nr. 4-5 (60-61), 1982, p. 392-407; idem, *International Press Reverberations of Nicolae Titulescu's Purge from the Romanian Political Life (29 august 1936)*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an XVI, nr. 4-5 (60-61), 1982, p. 379-394; Nicolae Dascălu, *Demiterea lui N. Titulescu și presa internațională*, în *Titulescu și strategia păcii*, coordonator Gh. Buzatu, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 304-326; Gabriel Petric, *Echos de l'activité diplomatique de N. Titulescu dans la presse suisse*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom XXI, nr. 1, 1982, p. 51-58.

[4] George G. Potra, *Demiterea lui Nicolae Titulescu. Contracararea reacțiilor din presa internațională*, comunicare prezentată la ediția a XI-a a „Zilelor Nicolae Titulescu", 15-16 martie 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, p. 14-31; publicată în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, coordonatori: Laurențiu Guțică-Florescu, Dorin Teodorescu, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți", 2005, p. 203-215); cf. și *op. cit.*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de Mari Idealuri*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2007, p. 153-182.

diplomatice străine din acele țări și, în consecință, a solicitat sugestii pentru contracararea ecourilor negative.

Mă rezum în cele ce urmează doar la camera de rezonanță pe care înlăturarea lui Nicolae Titulescu a avut-o în Hexagon.

Reacția oficialității franceze față de schimbarea care a avut loc la București poate fi apreciată, în general, drept calmă, nepunând probleme cu totul deosebite cercurilor guvernamentale românești. Este semnificativ în acest sens răspunsul lui Yvon Delbos la telegrama prin care Victor Antonescu îi anunța numirea în calitatea de ministru de Externe al României:

„Foarte mișcat de mesajul pe care Excelența Voastră a binevoit să mi-l adreseze în clipa în care ea asumă funcțiunile de ministru al Afacerilor Străine, țin să o asigur de via mea dorință de a urma împreună cu dumneavoastră încrezătoarea colaborare care n-a încetat a se strânge între ambele noastre țări; tradiția de fidelă prietenie care leagă Franța de România; spiritul de desăvârșită și statornică prietenie care le-a inspirat întotdeauna sunt cea mai sigură chezășie a reușitei străduințelor lor comune pentru salvgardarea și întărirea păcii.

Unesc la urările călduroase pe care le fac pentru succesul înaltei misiuni încredințate Excelenței Voastre expresiunea adâncului meu atașament față de națiа română prietenă și aliată"[5].

Răspunsul adresat lui Victor Antonescu de către șeful Cancelariei diplomatice franceze era încurajator pentru București, atât ca ton, cât și în privința conținutului.

Spre deosebire de cercurile de presă care au avut o atitudine, în general, ostilă, majoritatea cercurilor oficiale au adoptat o poziție favorabilă „noului" guvern. Chiar așa fiind, cancelaria diplomatică românească nu a încetat să acționeze pentru a contracara unele aprecieri negative formulate de unele personalități sau cercuri politice în legătură cu rațiunile și, mai ales, sensul și implicațiile schimbării conducerii Ministerului Afacerilor Străine al României, pentru a convinge toate cercurile guvernamentale franceze asupra sensului pozitiv al remanierii guvernamentale, asupra faptului că politica externă a țării noastre rămâne fidelă în continuare orientărilor sale tradiționale, ca și pentru a solicita din partea acestora o intervenție energică, directă sau indirectă, pentru modificarea tonului presei franceze în legătură cu România.

Este interesant de refăcut, în acest sens, programul întâlnirilor și convorbirilor avute de trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Paris, Constantin Cesianu, cu o serie de oficialități franceze, conținutul acestora fiind concludent pentru starea de spirit existentă în rândurile acestora, pentru atitudinile lor față de evenimentele recent consumate la București.

---

[5] T., f.n., Paris, 1 septembrie 1936, Yvon Delbos către Victor Antonescu, la București – A.M.A.E., fond 71, 1920-1944, România, Politică Internă, 1936, vol. 348.

Astfel, la 6 septembrie 1936, Constantin Cesianu întâlnește, la cerere, pe Yvon Delbos, ministrul de Externe al Franței.

„Constat că sunt în termeni foarte amicali cu domnul Titulescu, cu care am colaborat în deplină încredere – declara cu această ocazie Yvon Delbos – și nici eu, nici guvernul francez, nu putem pune o clipă la îndoială sinceritatea remanierii cabinetului român și a absenței domnului Titulescu, a României, cât și a sentimentelor, atât ale noului guvern român, cât și acelea, binecunoscute, ale președintelui Consiliului și ale noului ministru al Afacerilor Străine. Politica externă a unei țări este permanentă, iar nu în funcțiune de fluctuațiile guvernamentale. Așa judecăm privitor la România. În acest sens, cu toată încrederea, vom colabora și de azi încolo"[6].

Reconfirmarea de către ministrul de Externe francez a unei asemenea atitudini, înțeleasă nu ca o poziție personală, ci ca una exprimând punctul de vedere al majorității oficialităților franceze, era menită să liniștească cercurile guvernante de la București, care se temeau de o reacție dacă nu violentă, cel puțin de neîncredere din partea Parisului.

Un sentiment la fel de reconfortant îi dădea lui Constantin Cesianu discuția mai îndelungată avută, la 7 septembrie 1936, cu președintele Consiliului de Miniștri, Léon Blum.

„Rar, îndelungul misiunii mele, am găsit o primire atât de caldă și îndrăznesc a o spune m-a mișcat atențiunea atât de încordată ce am simțit în tot timpul expunerii mele, îndurerat de anumite incomprehensiuni, în general neoficiale, subliniate de mine, și care fac [indescifrabil – *n.n. G.G.P.*] pe care dușmanii Franței, ca și ai României nu vor lipsi tot mai mult a-l specula, atât la noi, cât și aici și oriunde le va fi de folos. Domnia Sa m-a asigurat față de felul obiectiv cum l-am informat (și era foarte bine informat) – relata diplomatul român – că guvernul său nu poate și nu va pune o clipă la îndoială politica guvernului român, care sub imboldul M.S. Regelui cadrează cu sentimentele și interesele permanente ale poporului român, sentimente și interese care nu pot găsi decât sprijinul afectuos și deplin al guvernului francez. [...].

Am convingerea – aprecia în concluzie Constantin Cesianu – că putem conta pe Domnia Sa, așa cum, de altfel, am semnalat de acum câteva luni"[7].

Zilele următoare prilejuiesc trimisului extraordinar și ministrului plenipotențiar român la Paris contacte cu alte personalități reprezentative, membre sau nu ale guvernului.

În acest cadru se înscrie și convorbirea cu Camille Chautemps, interimarul de la Ministerul Afacerilor Străine, care îi dădea, la rândul său, motive de satisfacție.

---

[6] T.c., nr. 3 831, Paris, 6 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – *ibidem*.

[7] T.c., nr. 3 834, Confidențial, Paris, 7 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – *ibidem*.

„Am ținut a sublinia dlui Chautemps – informa Constantin Cesianu – că întrevederea ce aveam azi cu D-sa se adresează și ministrului de stat și omului politic de prim-plan, cu care întrețineam de mulți ani raporturi amicale, iar nu girantului Ministerului Afacerilor Străine. Am găsit aceeași comprehensiune ca și la președintele Consiliului de Miniștri și la ministrul Afacerilor Străine. «Ar fi indelicat, ar fi nedibaciu – a spus D-sa – a ne amesteca în politica internă a unei țări, necum a preconiza nume sau a susține persoane. România are un loc aparte în încrederea și afecțiunea noastră. Prietenii personale avem cu toții. Coeficientul prieteniei nu intră însă în linia de socoteală când vreunul din prieteni are o eclipsă. Pentru Franța ce primează este politica unei țări pe tărâmul extern și, din acest punct de vedere, România este alături de noi și noi de ea»"[8].

În aceeași zi, de 10 septembrie 1936, Constantin Cesianu a contactat pe ministrul Industriei și Comerțului, fost președinte al Comisiei pentru Afaceri Externe al precedentei Camere a Deputaților[9]. Convorbirea cu acesta avea să furnizeze primele motive serioase de îngrijorare și neliniște cancelariei diplomatice românești.

„Am fost, socotesc, bine inspirat luând contact cu ministrul de Industrie și Comerț, fost președinte al Comisiunii Afacerilor Străine a Camerei precedente. Am găsit la D-sa o rezistență care, sub forma, bineînțeles, a unei perfecte curtenii, în fond era o neîncredere în politica de azi și îndeobște de mâine a României, vecină cu o cvasiagresivitate, care, admisibilă la un oarecare, devenea mai mult decât surprinzătoare unuia care a avut în mână dosarele și telegramele Quai d'Orsay-ului. Felul cum a decurs convorbirea, aprigă, strânsă și cu cărțile pe față, dat fiind temerile ce mi se exprimau și care semănau cu un proces anticipat de intențiune făcut României și factorilor responsabili de azi ai treburilor noastre publice și îndeobște ai acelor de un «mâine foarte apropiat» mi-au impus a pune punctele pe i și a arăta totodată că declarațiunile făcute mie de președintele Consiliului de Miniștri, de ministrul Afacerilor Străine și de un ministru de stat, chiar dezbrăcându-se cu totul Domnia Sa de scoarța curteniei sau a formulelor diplomatice «nu mi-au lăsat din fericire nici cea mai mică impresiune de dubiu sau măcar din partea D-lor privitoare la atitudinea nici de azi, nici de mâine a României în ale politicii externe, cât și a trăiniciei raporturilor franco-române, care au la bază aceleași interese, izvorâte din aceleași nevoi»"[10].

„Țin însă de acum să arăt – remarca diplomatul român în încheierea telegramei ce o adresa Centralei Ministerului Afacerilor Străine al României –

---

[8] T.c., nr. 3 848, Confidențial, Paris, 10 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – *ibidem*.

[9] Charles Spinasse (?).

[10] T.c., nr. 3 852, Confidențial, Paris, 10 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – A.M.A.E., fond 71, 1920-1944, România, Politică Internă, 1936, vol. 348.

că spusele interlocutorului meu în ce privește părerea atât de puțin încrezătoare sunt bazate pe știri ce nu a încetat a transmite aci Legațiunea Franței la București, coroborate cu acelea emanate de la unii politicieni români"[11].

Apărea cu claritate că, în cadrul guvernului francez, nu exista o deplină unanimitate de păreri, o serie dintre membrii cabinetului neacceptând explicațiile date de București în legătură cu demiterea lui Nicolae Titulescu.

Convorbiri ulterioare aveau să confirme misiunii noastre la Paris existența și a unor alte asemenea puncte de vedere.

„Din lunga și foarte confienta convorbire avută ieri după masă cu secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine[12], al cărui rol de prim plan la Quai d'Orsay este îndeobște recunoscut – scria Constantin Cesianu la 12 septembrie 1936 – rețin următoarea foarte gravă destăinuire care dovedește peremptoriu cât de eronat au fost interpretate probabil de Legația Franței la București existența și puterea de viitor în ale politicii externe a unora din curentele de la noi și ce acțiune detestabilă în cel mai înalt grad au făcut și acei români care au tălmăcit peste hotare neîncetat și tot mai insistent resentimentele lor de politică internă și descriind România ca hotărâtă a gravita în jurul Germaniei, cu complicitatea oarbă a guvernului de azi și concursul efectiv al oricărui guvern de mâine, altul decât acela național-țărănesc.

Iată spusa Domniei Sale la un raționament al meu: «Poate nu știți, dar totuși unele din departamentele noastre tehnice au avut un dubiu și au întrebat, așa cum era firesc, Ministerul Afacerilor Străine, dacă el socotește că ar fi cazul a suspenda sau, cel puțin, a încetini predările consimțite sau angajamentele contractate cu România. Quai d'Orsay însăși, în deplină cunoștință de cauză, le-a dat liniștire deplină». Și Domnia Sa a adăugat: «Sunt în curent cu convorbirile ce ați avut cu primul-ministru, ministrul Afacerilor Străine și ministrul de stat Chautemps și ați interpretat just spusele, cât și gândul Domniilor Lor și dovada este răspunsul nostru la punctul de întrebare ce mi se pusese»"[13].

Anihilarea tuturor suspiciunilor și semelor de întrebare în legătură cu viitorul curs al politicii externe românești a constituit, în continuare, o preocupare de prim ordin pentru misiunea noastră de la Paris.

La 15 septembrie 1936, Constantin Cesianu a fost primit în audiență de ministrul Aerului[14].

„Cu un spirit vioi, care în plus arată o curiozitate neîncetată a treburilor cât și curentelor interne și externe, cum este ministrul Aerului, nu este displăcut

---

[11] *Ibidem*.

[12] Alexis Saint-Léger Léger (Saint John Perse).

[13] T.c., nr. 3 857, Confidențial, Paris, 12 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – A.M.A.E., fond 71, 1920-1944, România, Politică Internă, 1936, vol. 348.

[14] Pierre Cot.

niciodată, ba uneori ai profit, a divaga. Am încheiat, adineaori, cu D-sa seria multiplă și variată a convorbirilor ce am socotit util a avea, serie micșorată numai de epoca vacanțelor și unele programe datorite însărcinărilor sau obligațiunilor ce unii au avut la aceste epoci, «manevre, inspecțiuni» [...] «Vă asigur – declara acesta – că puteți conta pe concursul meu și al Departamentului»"[15].

Explicațiile date – accentuând asupra rațiunilor interne ale demiterii – și asigurările făcute în legătură cu continuitatea politicii externe românești nu au anulat însă suspiciunile în rândul unor oameni politici francezi.

„Interesându-se de poziținea României și primind răspunsul că politica țării noastre va continua neschimbată – relata Constantin Cesianu, la 10 noiembrie 1936, pe marginea convorbirii purtate de atașatul de presă Ion Luculescu cu Georges Mandel, fost ministru – Mandel a replicat că dacă aceasta este just până în prezent, opiniunea lui, ca și a numeroși parlamentari, este că «prezența mai departe a lui Titulescu în guvern ar fi dat impresiunea că o eventuală modificare a politicii românești ar fi cu neputință»"[16].

Se poate aprecia că ansamblul convorbirilor avute prin intermediul șefului oficiului nostru diplomatic din capitala franceză au fost deosebit de folositoare, ele având drept rezultat o mai profundă cunoaștere a opiniilor și pozițiilor unor cercuri și personalități politice, ca și consolidarea unei stări de calm din partea cvasitotalității factorilor oficiali ai vieții politice franceze.

Dacă aceasta a fost reacția oficialității franceze, în rândul forțelor politice ale societății franceze s-au înregistrat și alte atitudini menite să îngrijoreze.

Lăsăm loc însemnărilor lui Valter Roman care se afla la acea dată la Paris și care a cunoscut *de visu* pozițiile adoptate de Partidul Comunist Francez.

„Fiind, atunci, la Paris, am putut urmări mai de aproape diferite reacții față de măsura drastică de scoatere, fără niciun «preaviz» a lui Titulescu din guvern.

La numai o zi după îndepărtarea lui Titulescu, avea loc tradiționala serbare populară organizată de «L'Humanité» în cadrul căreia era programat să ia cuvântul Maurice Thorez, secretar general al Partidului Comunist Francez. Între Partidul Comunist Francez și partidul nostru exista o legătură permanentă. Intenționând să se refere în cuvântul său la semnificația evenimentelor petrecute în ziua precedentă în România și în dorința de a-și preciza unele date, Thorez a ținut să se consulte cu unii dintre comuniștii români aflați atunci la Paris. A avut loc o scurtă întrevedere, Thorez expunându-și punctul său de vedere – care coincidea cu al nostru – și, totodată, solicitându-ne câteva lămuriri suplimentare.

---

[15] T.c., nr. 3 864, Confidențial, Paris, 15 septembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – A.M.A.E., fond 71, 1920-1944, România, Politică Internă, 1936, vol. 348.

[16] T.c., nr. 3 928, Paris, 10 noiembrie 1936, Constantin Cesianu către MAS – A.M.A.E., fond 71, 1920-1944, Italia, Relații cu România, 1931-1936, vol. 63.

În cuvântarea ținută la serbare, Thorez și-a exprimat dezaprobarea față de îndepărtarea – și încă într-un mod incalificabil – a unui om de o reală valoare care contribuise considerabil la ridicarea prestigiului patriei sale pe plan internațional. Thorez spunea: «Aceasta reflectă atitudinea inconsecventă și oscilantă a guvernului român, reflectă o anumită tendință de reorientare a politicii externe a României lui Carol și dă apă la moară acelor forțe din interiorul României care luptă pentru apropierea de Germania hitleristă». În același spirit a fost caracterizată măsura guvernului român și în articolele prin care «L'Humanité» comenta evenimentul"[17].

Nu dispun de informații privind reacția celorlalte forțe politice franceze – aici se oferă un amplu câmp de investigare –, dar pot aprecia, fie chiar și numai pe baza elementelor invocate, că dincolo de orice declarații – unele aprobative, altele dezaprobative – actul de la 29 august 1936 nu a fost în măsură să consolideze încrederea cercurilor politice franceze privind cercurile politice guvernante românești, alimentând nu numai nedumeriri, ci și suspiciuni. Așa că, declarațiile făcute de factorii oficiali francezi cu diverse ocazii privind evenimentele de la București trebuiau văzute mai mult ca o chemare indirectă la ordine a cercurilor guvernamentale românești, decât ca o girare – fără rezerve – a orientărilor și obiectivelor viitoare ale politicii externe românești.

Față de cercurile diplomatice străine, din rațiuni numeroase și multiple, asupra cărora mă voi referi pe scurt, în cele ce urmează, cercurile politico-diplomatice franceze afișau o stare de deplin calm.

Sintetizând punctele de vedere formulate și exprimate de cercurile Ministerului Afacerilor Străine al Franței, Ambasada germană la Paris informa:

„Am auzit, din cercuri competente ale Ministerului de Externe, că ieșirea lui Titulescu din guvern – care este considerată poate și acolo numai o măsură trecătoare – n-a provocat neliniște și că se crede că se poate avea suficientă certitudine în ce privește continuarea politicii externe românești de până acum a lui Titulescu, atât în relațiile cu Franța, cât și cu Mica Antantă"[18].

Cercurile politico-diplomatice franceze nu-și puteau permite, chiar în condițiile existenței unor rezerve, să-și manifeste – cu atât mai mult față de adversari – neliniștile pe care li le provoca demiterea lui Nicolae Titulescu.

---

[17] Valter Roman, *O evocare. Nicolae Titulescu*, în „România Literară", an XIII, nr. 7, 14 februarie 1980, p. 20; cf. și Valter Roman, *Câteva însemnări despre Nicolae Titulescu*, în *Mari figuri ale diplomației românești. Nicolae Titulescu*, colectiv de coordonare: Aurel Duma, Dumitru Aninoiu, Vasile Șandru, Constantin I. Turcu; studiu introductiv: Ștefan Andrei, București, Editura Politică, 1982, p. 30-31. A se vedea și aprecierile făcute expres de „L'Humanité" în legătură cu acest eveniment, cuprinse în capitolul special dedicat ecourilor presei internaționale.

[18] A., nr. 3 924, Paris, 5 septembrie 1936, Ambasada germană de la Paris (din ordin Kühn) către Ministerul de Externe, Berlin – BAR, Arhiva Istorică, fond nr. XIII, dosar nr. 1 313.

Manifestând public neîncredere și împărtășind această neîncredere, cercurile politico-diplomatice franceze – la fel ca și cele britanice – riscau nu doar să recunoască o înfrângere – care oricum a existat – ci, mai mult decât atât, să-și recunoască slăbiciunea pozițiilor într-un spațiu politic în care interesele franceze au avut parte, tradițional vorbind, de un tratament privilegiat. Un asemenea presupus raționament – mai mult decât credibil – a făcut ca cercurile politico-diplomatice franceze să afișeze public o încredere desăvârșită în continuitatea deplină a politicii externe românești, convinse fiind că, și pe această cale, prestigiul politic și forța acțională ale Franței își prezervau valențele și impactul, convinse fiind că, și pe această cale, a manifestării unui asemenea fel de „încredere", se putea exercita atât asupra prietenilor, cât și a adversarilor, acea presiune menită să păstreze cât mai mult timp posibil neafectate structurile și datele unui tablou politic.

Trebuie spus că, atât cercurile politico-diplomatice franceze, cât și cercurile politico-diplomatice străine din capitala Franței, interesate de ecourile și reacțiile demiterii lui Nicolae Titulescu în lumea politică franceză, nu au crezut cu adevărat în reorientarea politicii externe românești, dar au intuit corect unele din modificările pe care ea le exprima, ca și unele dintre acelea pe care ea le va determina. Continuitatea politicii externe românești a fost văzută de Paris prin prisma hotărârii guvernului de la București de a urma față de Franța și față de țările aliate României, membre ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, aceeași politică, dar nu și prin prisma conservării – în sensuri diferite – aceleiași atitudini față de U.R.S.S., pe de o parte, față de Germania și Italia, pe de altă parte.

Fie că lucrurile au fost spuse sau nu, atât reacțiile directe ale cercurilor politico-diplomatice franceze, cât și ecourile acestor reacții în cercurile politico-diplomatice străine din capitala Franței pun în lumină că Parisul a crezut într-o continuitate, de fond, dezinteresându-se, într-un fel, de acele elemente noi, sesizabile în politica externă românească, de după 29 august 1936, care nu priveau în mod direct relațiile româno-franceze sau evoluțiile din cadrul Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice.

Nu se poate spune – pe baza celor afirmate mai sus – că Ministerul Afacerilor Străine al Franței s-ar fi dezinteresat de ecourile și reacțiile demiterii lui Nicolae Titulescu în diverse capitale ale Europei. Oficiile diplomatice franceze din statele continentului european au primit misiunea de a urmări ecourile și reacțiile cercurilor politico-diplomatice respective, dinamica acestora, de a evalua părerile lor în legătură cu sensul și semnificațiile acesteia și de a face aprecierile deductive logice referitoare la consecințele sale privind evoluția raporturilor politico-diplomatice ale fiecăreia din aceste țări cu România.

Nu dispun din păcate de rapoartele misiunii diplomatice franceze din capitala României.

Referindu-se la ecourile pe care demitere lui Nicolae Titulescu le-a avut în U.R.S.S., însărcinatul cu afaceri francez la Moscova scria lui Yvon Delbos, ministrul Afacerilor Străine al Franței, într-o telegramă adresată la 2 septembrie 1936:

„Este sigur că retragerea dlui Titulescu, în împrejurările actuale, îmbracă un caracter îngrijorător. De la stabilirea relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S., d. Titulescu a fost întotdeauna promotorul cel mai activ al raporturilor amicale între cele două țări și nu îi repugna nici chiar ideea de a da acestora din urmă forma unei eventuale colaborări militare. El a lăsat dlui Litvinov să întrevadă posibilitatea unei înțelegeri acordând trupelor sovietice dreptul de trecere prin teritoriul român pentru a da ajutor Cehoslovaciei. Și dacă s-ar putea face un reproș diplomației sovietice, acesta este probabil acela de a nu fi știut să fixeze intențiile d. Titulescu, consimțind ea însăși în timp oportun la sacrificiile necesare. Ar fi trebuit, de exemplu, ca după ce a renunțat să deschidă pe calea armelor problema Basarabiei, U.R.S.S. să renunțe în plus, în mod expres, la drepturile pe care ea pretinde permanent că le are asupra acestei regiuni, de o asemenea manieră ca, în caz de realizare și de punere în practică a acordului proiectat, România să nu se găsească în fața unei ocupații de fapt, care să întărească un titlu juridic, considerat valabil de partea sovietică. Într-adevăr, în fața unei atari situații, România ar fi incapabilă să obțină rechemarea trupelor ruse. S-a arătat U.R.S.S. dispusă să dea României toate asigurările utile în această privință? Aș fi bucuros să aflu asupra acestui aspect opinia legației noastre de la București care, mai bine decât ambasada [de la Moscova – *n.n. G.G.P.*] a fost în măsură să cunoască cursul exact al negocierilor sovieto-române și de a-și da seama de atmosfera în care ele s-au desfășurat. Chestiunea este interesant să fie clarificată, căci ea constituie un element susceptibil să contribuie la precizarea punctului până la care U.R.S.S. este animată de sincera și ferma voință de a stabili condițiile pozitive ale unei eventuale intervenții efective a *trupelor sale de uscat* pentru cazul în care ar fi necesar să se facă apel la ajutorul lor în scopurile securității colective.

Oricum, problema trecerii trupelor sovietice prin teritoriul României pare actualmente compromisă prin plecarea d. Titulescu. Dar aceasta nu înseamnă că orice colaborare de ordin militar ar fi exclusă, de acum înainte, între U.R.S.S., și România, în măsura în care, cel puțin aceasta din urmă va persevera pe linia politică generală trasată de d. Titulescu"[19].

Adresându-se titularului Afacerilor Străine, Yvon Delbos, François Poncet, ambasadorul Franței la Berlin, prezenta succint – la 2 septembrie 1936 – reacțiile cercurilor politice germane față de înlăturarea lui Nicolae Titulescu și, mai interesant încă, beneficiile pe care ele le așteptau de pe urma unor asemenea „evenimente", al căror caracter metodic era bine sesizat:

---

[19] *Documents Diplomatiques Français. 1932-1939*, 2-e serie, tome III (19 Juillet – 19 Novembre 1936), Paris, Imprimérie Nationale, 1966, doc. nr. 228, p. 330-331.

„Presiunile pe care Germania le exercită sunt deosebit de intense în țările aliate Franței. Tactica pe care agenții săi o întrebuințează acolo este, de altfel, aceeași peste tot. Ea constă în a încuraja elementele ostile sovieticilor și care, în consecință, văd cu ochi răi pactul Paris–Moscova. Până și în interiorul statelor a căror politică este diametral opusă celei a guvernului de la Berlin, al III-lea Reich încearcă astfel să-și constituie o clientelă, fie că este vorba de mișcarea flamandă din Belgia, de cea a sudeților din Cehoslovacia, de Garda de Fier din România. El [Berlinul – *n.n. G.G.P.*] se felicită, de altfel, de a fi obținut deja câteva rezultate în acest sens. Modificările care au fost aduse Cabinetului de la București pot fi, fără îndoială, înscrise la activul propagandei sale. În orice caz, ele au fost primite aici cu o mare bucurie. Se exprimă satisfacția că înlăturarea d. Titulescu lipsește Rusia și Franța de o piesă principală pe eșichierul european.

Evident, Germania nu se va mulțumi cu acest succes. Este de așteptat, dimpotrivă, ca ea să caute altele asemănătoare. Ea ar voi ca, în preajma Conferinței de la Bruxelles, să aibă în mână cel mai mare număr posibil de atuuri și, în special, să modifice, pe măsura puterilor ei, situația în estul Europei"[20].

Ambasadorul Franței la Roma, Charles de Chambrun, înregistra, în capitala italiană, un sentiment de satisfacție similar celui identificat de colegul său de la Berlin. Deși sintetic prezentate, câștigurile scontate de fascismul italian ca urmare a înlăturării lui Nicolae Titulescu erau sesizate cu acuitate – în telegrama adresată lui Yvon Delbos la 20 septembrie 1936 – mai ales sub raportul metodelor pe care Roma vroia să le urmărească în acest scop.

„Îndepărtarea dlui Titulescu, așa după cum am semnalat-o în telegrama mea nr. 259, a fost primită cu o vie satisfacție, în care mi se pare că văd nu numai un ecou al viului resentiment existent în această țară față de omul de stat român, dar și un indiciu al speranței de a profita de această ocazie pentru a opera cel puțin pe cale individuală, o apropiere cu statele Micii Înțelegeri. În această privință, presa italiană a atribuit cea mai mare importanță paragrafului din Comunicatul de la Bratislava [al reuniunii Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri – *n.n. G.G.P.*] care deschide anumite perspective de acțiune politică mai independentă din partea fiecăruia dintre cele trei țări interesate"[21].

---

[20] *Ibidem*, doc. nr. 229, p. 336.

[21] *Ibidem*, doc. nr. 268, p. 387.

ASPECTE POLITICE ŞI ADMINISTRATIVE ÎN OLTENIA DIN PERIOADA DICTATURII REGALE

Victor-Albinel Firescu

În a doua jumătate a deceniului al patrulea al secolului trecut Europa cunoştea schimbări fundamentale în ceea ce priveşte structura sa politică.

Accederea extremismului la putere s-a petrecut pe fondul problemelor nerezolvate de la sfârşitul primului război mondial şi al crizei economice din anii 1929-1933.

Curentul revizionist a dezagregat fragilul sistem de alianţe pentru păstrarea *statu-quo*-ului construit până atunci. Un alt efect al tendinţelor revizioniste este schimbarea centrilor de putere, prin căderea în plan secund a partidelor politice şi alunecarea spre autoritarism, de fapt o palidă speranţă de a rezista în faţa a ceea ce se prefigura a fi un conflict de proporţii.

Acesta este cazul României Mari, insuficient consolidată după 1918, ale cărei eforturi în politica externă se vedeau cvasianulate. Din punct de vedere al politicii interne, tendinţa către dictatura regală este tot mai evidentă odată cu discreditarea partidelor politice tradiţionale şi cu încercarea de a tutela mişcările extremiste care s-au accentuat cu evidentă influenţă externă.

În urma alegerilor de la 20 decembrie 1937, nici un partid nu a obţinut majoritatea, regele încredinţând guvernarea Partidului Naţional Creştin al lui Octavian Goga. Ministru de Interne era Armand Călinescu, care a acceptat să părăsească P.N.Ţ. Parlamentul – ales în decembrie – a fost dizolvat, stabilindu-se o nouă convocare a corpului electoral pentru 2 martie 1938[1].

La rândul său, Octavian Goga a încercat să obţină sprijinul Mişcării Legionare în noua campanie electorală. În aceste condiţii Carol al II-lea a grăbit instaurarea unui regim propriu.

În noaptea de 10/11 februarie 1938 a fost constituit un nou guvern prezidat de patriarhul Miron Cristea. Măsurile caracteristice unui regim autoritar nu au întârziat.

La 11 februarie 1938 starea de asediu era extinsă pe teritoriul Corpului I Armată, ce cuprindea judeţele Dolj, Romanaţi, Olt, Vâlcea. La 22 februarie a urmat instituirea cenzurii[2].

Noua Constituţie, promulgată la 27 februarie 1938 şi publicată în „Monitorul Oficial" la 28 februarie 1938 a fundamentat regimul lui Carol al II-lea[3]. La 30 martie a fost constituit un guvern condus tot de patriarhul Miron

---

[1] Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, p. 156 şi urm.

[2] Serviciul Judeţean Dolj al Arhivelor Naţionale (în continuare, se va cita: S.J.A.N. Dolj), fond Rezidenţa Regală a ţinutului Olt, inv. 167, dosar nr. 3/1938, f. 490-491.

[3] *** *Enciclopedia de Istorie a României*, Bucureşti, Editura Meronia, 2001, p. 17-23.

Cristea. În aceeași zi a fost publicat decretul-lege pentru dizolvarea tuturor organizațiilor politice, completat la 14 aprilie prin decretul privind apărarea ordinei în stat care atrăgea și închiderea cluburilor politice.

Prin Decretul regal nr. 2 919 din 13 august 1938 a fost instituită noua reformă administrativă. Județele au fost grupate în 10 ținuturi, reprezentate de un rezident regal cu rangul de subsecretar de stat. Ținutul Olt, cu reședința în Craiova, avea o suprafață de 26 942 km² și o populație de 1 854 220 locuitori. Acesta cuprindea județele Dolj – cu 4 comune urbane și 393 comune rurale; Gorj cu o comună urbană și 653 rurale; Mehedinți – 3 comune urbane și 428 rurale; Olt – o comună urbană și 332 rurale; Romanați – 3 comune urbane și 252 rurale și Vâlcea cu 5 comune urbane și 563 comune rurale[4]. În această perioadă, rezidenți regali ai ținutului Olt sunt Romulus Scărișoreanu și Dinu Simion[5].

Pentru a oferi un suport politic regimului său, Carol al II-lea a hotărât înființarea la 16 decembrie 1938 a Frontului Renașterii Naționale. De asemenea, prin decretul-regal din 15 decembrie 1938, toți băieții între 7 și 18 ani erau obligați să facă parte din Straja Țării, al cărei comandant suprem era regele. Președintele F.R.N. era Alexandru Vaida-Voevod[6]. Aceasta, cu toate că în septembrie 1938, conform rapoartelor jandarmeriei ținutului Olt, se zvonea că în câteva luni partidele politice se vor reînființa.

A.C. Cuza considera atunci că se va forma o grupare naționalistă sub conducerea lui Istrate Micescu în care se vor înscrie foștii membrii ai Partidului Național Creștin[7]. Aflată în ilegalitate, mișcarea legionară continua să se manifeste puternic. În 1938 erau în evidență 304 foști membrii și simpatizanți ai legiunii, domiciliați pe teritoriul urban al județului Dolj[8]. De asemenea, o adresă a Inspectoratului General de Poliție din 31 august 1938 menționa că în rândurile legionarilor circula broșura *Adevărul în procesul lui Codreanu* cu un volum de 250 de pagini, contra cost[9].

Un alt raport al jandarmeriei relatează atitudinea preotului N. Costache din Voinești – Vâlcea, care a făcut o slujbă religioasă cu ocazia trecerii trenului mortuar cu Moța și Marin prin Drăgășani[10]. Circula, de asemenea, zvonul că legionarii în semn de omagiu vor purta la butonieră „floarea reginei". Se pare că Regina Maria, pe patul de moarte și-ar fi exprimat dorința ca legionarul Zelea Codreanu, arestat la 19 aprilie 1938, să fie eliberat[11].

---

[4] *Ibidem*, p. 499 și urm.

[5] S.J.A.N. Dolj, fond Rezidența Regală, inv. 167, dosar nr. 114/1939, f. 4; dosar nr. 35/1940, f. 105.

[6] Idem, dosar nr. 35/1940, f. 11.

[7] Idem, dosar nr. 33/1938, f. 284.

[8] *Ibidem*, f. 30-41.

[9] *Ibidem*, f. 130.

[10] *Ibidem*, f. 414.

[11] *Ibidem*, f. 249.

O adresă a Inspectoratului de Poliție al Ținutului Olt către Rezidentul Regal prezintă un raport amănunțit privitor la activitatea preotului Dumitru Bălașa, absolvent al seminarului Vâlcea, preot la Băleasa – Romanați. „Membru în fosta Gardă de Fier, cotat ca unul ce a desfășurat o intensă activitate legionară fiind șef de cuib și curier, caracterizat de organele Legiunii de Jandarmi ca fanatic legionar.

La 8 februarie 1938 a însoțit pe Ion Z. Codreanu în propagandă, în orașul Balș și pe teritoriul județului Romanați.

La 20 februarie 1938, după dizolvarea partidelor politice, a fost arestat în gara Balș de organele poliției și jandarmeriei când s-au găsit asupra sa manifeste legionare cu caracter incendiar contra guvernului și Patriarhului Miron Cristea. Tot cu această ocazie s-a mai găsit asupra sa și o scrisoare semnată Iuliu Maniu contra Patriarhului.

După judecare, la 12 septembrie 1938 i s-a fixat domiciliu obligatoriu și a fost trimis Lagărului din Vaslui împreună cu legionarii Petre Zegheanu și Ștefan Richman. În anul 1939 a fost reintegrat în urma referatului favorabil al lui I.P.S.S. Nifon ca preot onorific în comuna Mofleni – Dolj. De la venirea sa pe raza județului Dolj nu a mai desfășurat nici o activitate"[12].

Pe fondul situației interne (suprimarea lui Codreanu și a altor legionari în noaptea de 29/30 noiembrie) și internaționale, sfârșitul anului 1938 și începutul lui 1939 cunosc întețirea activităților legionare clandestine. „În noaptea de 31 noiembrie/1 decembrie 1938, la punctul numit «Măgura Cerbului», între comunele Perișor și Giubega s-a găsit o cruce înaltă de 4 și 1/2 metri și vopsită cu verde. Pe cruce era scris cu creionul chimic: Trăiască legiunea și căpitanul. Prigoana barbară contra legionarilor 1938. Semnul biruinței legionare. Cruce sfântă părăsită la marginea drumului, așa dispar creștinii acum"[13], în vreme ce la liceul Ioniță Asan din Caracal, funcționa încă din 1936 organizația „Frăția de Cruce"[14].

Într-o adresă către Ministerul de Interne din 1 februarie 1939 se preciza că preotul Nichita Ghinea din Bistreț – Dolj a primit un plic expediat din Craiova cu adresa sa scrisă la mașină. Mesajul legionar urma să fie descifrat după aplicarea unei soluții de apă cu perclorură de fier 1/10. Mesajul era: „Sf. Ta! Organizația noastră cunoaște și a apreciat marile servicii pe care i le-ați adus în trecut. Mișcarea legionară a socotim o chemare divină pentru mântuirea neamului românesc. Pentru aceasta veți comunica cu noi în acest fel, fiind și noi, și Dvs. în siguranță. Veți intra neapărat în comitetele frontului renașterii naționale pentru a-i cunoaște secretele și a-i putea sabota lucrarea. Orice corespondență cu noi o veți arde după ce ați luat cunoștință de ea"[15].

---

[12] Idem, dosar nr. 35/1940, f. 125.
[13] Idem, dosar nr. 40/1939, f. 5.
[14] *Ibidem*, f. 10.
[15] *Ibidem*, f. 7.

Autoritățile au monitorizat cu atenție și îngrijorare aceste manifestări. Într-o adresă a Inspectoratului de Poliție al Ținutului Olt către Excelența sa Rezidentul Regal al Ținutului Olt se făcea următoarea expunere:

„Avem onoare a raporta că Chestura Poliției Municipiului Craiova cu nota informativă nr. 308 din 28 februarie a.c., ne încunoștințează că din rândurile foștilor legionari din Municipiul Craiova, are informații că organizațiunea centrală a mișcării clandestine legionare va încerca în curând o lovitură de Stat, care este posibil să aibă loc chiar până la sfârșitul lunii februarie 1939. În acest scop, conducerea centrală a acestei mișcări, prin fostul profesor Horia Sima, a comunicat tuturor foștilor legionari din provincie, rămași credincioși organizației și după dizolvarea partidelor politice, ca să fie gata în orice moment și, atunci când vor primi ordin, să plece imediat la București, fiecare însoțit fiind de încă 2-3 prieteni devotați ai lor, prezentându-se la adresele ce li s-au indicat. Pentru aceasta ei vor avea tot timpul la dispoziție suma necesară pentru plata transportului, cum și arme de foc, în special revolvere, pe care le vor procura, pe contul lor, în limita posibilității. Dacă nu-și vor putea procura arme și muniții, li se vor da de către conducerea centrală a mișcării..."[16].

Cadrul legal a permis desfășurarea unor măsuri energice menite să oprească avalanșa furiei adepților legionari. Cenzura a vizat toate materialele propagandistice legionare, inclusiv pe acelea aflate în bibliotecă.

Într-o adresă a Ministerului de Interne din 10 februarie 1939 către Rezidentul Regal se solicita: „Avem onoare a vă ruga sa binevoiți a lua măsuri să se scoată din toate bibliotecile publice, inclusiv ale asociației «Astra» toate publicațiunile cu caracter legionar, care au fost editate sau redactate de însăși organele dizolvate ale fostelor partide Garda de Fier și Totul pentru Țară"[17].

La 7 martie 1939 Armand Călinescu devine președinte al Consiliului de Miniștri. Complicarea situației internaționale a avut efecte imediate și decisive pe plan intern. La 21 septembrie 1939, un grup de legionari a procedat la asasinarea lui Armand Călinescu. Radicalismul mișcării legionare este probat o dată în plus, dacă mai era nevoie, de manifestarea, inclusiv la Dolj, a satisfacției față de asasinat a unor simpatizanți legionari și preoți[18].

În atenția autorităților au stat și acțiunile comuniste. Activitatea unor elemente comuniste este urmărită cu atenție și aspru sancționată, metodele de infiltrare și propagare a ideilor comuniste fiind cunoscute. Documentele menționează spre sfârșitul anului 1939 preocupările unuia dintre muncitorii la atelierele C.F.R. Craiova, originar din județul Orhei, de încercare a organizării unei mișcări clandestine. Printre altele, „acesta își reclamă șeful ierarhic, sistem întrebuințat de comuniști pentru slăbirea autorității"[19].

---

[16] *Ibidem*, f. 67.
[17] *Ibidem*, f. 65.
[18] Idem, dosar nr. 51/1939, f. 39-40.
[19] *Ibidem*, f. 74.

La 10 aprilie 1940 Inspectoratul de Poliție al Ținutului Olt raporta că la Tribunalul Militar al Corp I Armată s-a judecat procesul comuniștilor a căror organizație s-a descoperit la Craiova. Opt persoane au primit condamnări între 2 și 5 ani închisoare și amenzi de până la 50 000 lei[20]. Unii simpatizanți legionari au interpretat situația, punând-o în legătură cu programul de destindere al guvernului față de mișcarea legionară[21].

În același timp, F.R.N. are o activitate organizatorică amplă la nivelul întregului ținut. Documentele menționează vizita președintelui F.R.N. din ținutul Olt, Ion Gigurtu, la Craiova, la 14 aprilie 1940. „La descinderea din vagon a fost întâmpinat de Rezidentul Regal și muzica Regimentului 31 Dorobanți a intonat imnul F.R.N.".

Invitații și autoritățile au mers la Catedrala Mitropolitană unde s-a oficiat un Te-deum de către I.P.S. Nifon și un sobor de preoți. La Palatul Rezidențial a avut loc o conferință a F.R.N.

La conferință au luat parte: Membrii în Directorat și Consiliul superior al F.R.N.; Președinții de organizații județene F.R.N., al municipiului Craiova și al orașelor reședințe din ținut; Secretarii Generali ai F.R.N. ai județelor, al Municipiului și al orașelor de reședință; Comandantul Gărzii F.R.N. din Ținut; Comandanții Gărzilor județene și D-nii parlamentari din Ținutul Olt.

La sala Maură a restaurantului «Minerva» a avut loc un banchet oferit de Rezidentul Regal, Dinu Simion"[22]. La 22 aprilie 1940 a fost instalat ca președinte al F.R.N. din județul Gorj – Cezar Petrescu[23].

Deteriorarea situației internaționale a determinat adoptarea unor măsuri politice și administrative, la nivel central sau regional-local, tendințe revanșarde și iminența unui conflict în care țara să fie implicată, fiind cunoscute inclusiv la nivelul opiniei publice, cu mult înainte de a se produce agresiunea asupra Poloniei. Numirea lui I. Mihalache în calitatea de Consilier Regal pare să fie o mutare generată de considerente de politică externă. Un raport al Poliției de Siguranță din 20 aprilie 1940 relata că aceasta [numirea] „a fost viu comentată în rândurile populației, majoritatea interpretând acest eveniment ca o agravare a situației în politica internațională. În cursul dimineței de astăzi, a circulat versiunea că prin aderarea țărăniștilor la noile forme Constituționale și ieșirea lor din rezistența pasivă de până acum, se va ajunge la formarea a două organizațiuni politice"[24].

Aspectele revizioniste privind Cadrilaterul sau Basarabia sunt cunoscute opiniei publice din ținut. O serie de evenimente, unele cu caracter provocator au loc în această perioadă. „În ziua de 11 iulie a.c. [1939] în portul Turnu Severin

---

[20] Idem, dosar nr. 35/1940, f. 69-74.
[21] *Ibidem*, f. 75.
[22] *Ibidem*, f. 104-105.
[23] Idem, dosar nr. 35/1940, f. 137.
[24] *Ibidem*, f. 110.

s-a oprit vaporul austriac «Helios» de unde au descins câțiva călători. Pe vas erau cca. 120 de bulgari cari în tot timpul cât au stat în port cântau cântece militare. La plecare au început să strige «Dobrogea», «Dobrogea» și îi făceau pe români că sunt hoți"[25]. De asemenea, într-o scrisoare adresată de Dr. I. Georgescu, stabilit în orașul Gratz-Ostmark Rittergasse (Germania), părinților săi din Craiova, datată 7 august 1939, se estima că într-un conflict cu Polonia „vom fi târâți și noi". Concluzia se întemeia pe faptul că circula deja o hartă de propagandă a Ucrainei pe care figura și Basarabia, ceea ce anticipa „răpirea" Basarabiei și Bucovinei[26].

Preparativele române pentru o eventuală stare de război începuseră încă din anul 1938. Acestea vizau, în special măsuri de apărare pasivă, totodată încercând apărarea ordinii interne prin acțiuni hotărâte împotriva mișcării legionare și prin „propaganda național patriotică".

Este relevantă, în sensul amintit, o dare de seamă asupra organizării națiunii și teritoriului pe timp de criză la ținutul Olt. „Organizarea de război a Administrației Centrale a Ținutului s-a făcut potrivit dispoziției ordinului Ministerului de Interne nr. 2 370/1939.

Secția M.O.N.T. (mobilizarea și organizarea național teritorială) a fost organizată conform graficului trimis de Ministerul de Interne cu ordinul 1 475 din 1 octombrie 1938, având următoarele subdiviziuni: Biroul I – Mobilizare; Biroul II – Apărare pasivă; Biroul III – Propagandă, Presă, Port Arme.

Cu actuala organizare se va putea face față necesităților de serviciu într-un eventual război"[27]. Erau vizate organizarea prefecturilor, mobilizând personal de origine etnică română la preturi, în comune (notari, primari, funcționari) și în serviciul veterinar. Erau luate măsuri pe județe în funcție de caracteristicile locale pentru asigurarea aprovizionării, pentru stabilirea centrelor de instrucție și realizarea propagandei de Apărare Pasivă. „Începând din luna septembrie 1938 și până la aprilie 1939, ofițerul cu gazele de la C.R. (centrul regional) Gorjiu a ținut câte o conferință de A.P. (apărare pasivă) la școlile primare și secundare din orașul Târgu-Jiu"[28]. La nivelul întregului ținut au fost organizate lucrări și exerciții de A.P.; au fost dotate cu măști formațiunile de A.P.; s-au stabilit adăposturi publice, dar neputând fi folosite mai trebuiau amenajări; unde nu erau deloc se prevedeau a fi săpate tranșee colective[29]; s-au făcut lucrări de camuflaj prin plantarea de perdele de pomi pe șosele (salcâmi, frasini, nuci americani, castani, plopi de Canada)[30]. Propaganda național patriotică a fost asigurată în Gorj, spre exemplu, „prin diferite conferințe, serbări școlare,

---

[25] Idem, dosar nr. 78/1939, f. 23.
[26] *Ibidem*, f. 3.
[27] Idem, dosar nr. 509/1939, f. 2.
[28] *Ibidem*, f. 5.
[29] *Ibidem*, f. 8.
[30] *Ibidem*, f. 10.

ședători școlare la liceele din Târgu-Jiu și din comunele rurale și diferite serbări cu ocazia inaugurării monumentelor pentru eroi.

Mișcarea anarhică a foștilor legionari, care se ridicaseră, exaltând masele ușor de convins, prin speculă și element de propagandă a unei oricări stări de lucru imperfecte, care a existat și în acest județ ca în toate organismele de Stat – a fost înmormântată. Câțiva fruntași au fost ridicați în cursul lunei Martie 1938 și internați în lagăre anume destinate, de unde au fost eliberați complet pocăiți. Masa cetățenilor care simpatizau cu această mișcare bolnăvicioasă, datorită unei epidemii politice, a dispărut revenind la matca bunilor și adevăraților români".

De altfel, în acest județ și minoritarii sunt foarte puțini, sunt pașnici și își văd de ocupațiunile lor, așa că n-a fost nevoie să se ia vreo măsură contra lor.

În Mehedinți propaganda național patriotică și combaterea celei naționale s-a asigurat prin crearea formațiunilor: Straja Țării, premilitari și Garda Națională F.R.N.

La Romanați, prin acțiunea de dizolvare a partidelor politice, prin măsurile de ordine aplicate cu toată strictețea și prin supravegherea continuă a autorităților administrative și a organelor polițienești, s-a pus capăt tuturor mișcărilor cu caracter subversiv și anarhic, care căutau să turbure ordinea și liniștea publică... Acțiunea de propagandă este dusă la sate de Căminele Culturale prin conferințe și ședători. Dezvoltarea simțului patriotic s-a făcut prin conferințele săptămânale ale Gărzii Naționale F.R.N."[31].

De asemenea, la nivelul întregului ținut se studia situația lucrărilor de evacuare, a rețelelor telefonice, precum și a drumurilor naționale, județene și comunale[32].

În privința rechizițiilor se înregistrau dificultăți, unele materiale fiind deteriorate cu bună știință pentru a nu fi rechiziționate[33].

Dacă în ceea ce privește evoluția politică a Olteniei, după lovitura de stat din 1938 și instaurarea stării de asediu și a cenzurii, lucrurile sunt clare, nu putem vorbi de o situație similară, cu raportare la factorii externi, singura certitudine fiind iminența războiului.

---

[31] *Ibidem*, f. 11.

[32] *Ibidem*, f. 12-16.

[33] *Ibidem*, f. 18-20.

NICOLAE IORGA
DESPRE MIHAI EMINESCU

Dorina N. Rusu

Culme a spiritualității românești, asemănat adeseori cu Voltaire – despre care Victor Hugo spunea că „a fost mai mult decât un om, a fost o epocă" –, continuator, prin enciclopedismul său, al lui Dimitrie Cantemir și Bogdan Petriceicu Hasdeu, Nicolae Iorga a lăsat o operă care impresionează, în primul rând, prin monumentalitatea ei, privită atât sub raportul dimensiunilor, cât, mai ales, sub acela al varietății domeniilor abordate și al profunzimii analizei întreprinse. „Nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricât de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N. Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei"[1], scria G. Călinescu în a sa *Istorie a literaturii române*, în vreme ce Gheorghe I. Brătianu afirma că „nu este o singură latură a istoriei naționale în întreaga ei desfășurare, în timp și în spațiu, înlăuntrul hotarelor țării și în afară de ele, în care să nu călcăm pe un pământ a cărui brazdă el a tras-o, ușoară sau adâncă, lată sau subțire, uneori poate greșită și de atâtea ori dreaptă; putem, deci, cu adevărat spune despre el că... a fost și a rămas până la sfârșit Sămănătorul"[2].

De la documentul aparent neînsemnat, descoperit în vreun pod de casă dintr-un sat îndepărtat până la analiza plină de profunzime, cu analogii și comparații dintre cele mai surprinzătoare, asupra trecutului diferitelor popoare, de la abordarea unor aspecte de istorie a învățământului, presei, bisericii, armatei, până la reînvierea unor „oameni cari au fost", de aici sau de aiurea, de la piese de teatru, poezii, pagini memorialistice ori descriptive la „Sfaturile pe întunerec", toate se regăsesc în opera atât de vastă și de profundă a Profesorului, exemplu de erudiție, de talent literar, dar și de dragoste față de subiectul ales și față de cel căruia îi era adresat.

Între „chipurile și icoanele" evocate nu o dată cu măiestrie de Nicolae Iorga se desprinde îndeosebi cea a marelui său înaintaș Mihai Eminescu.

Nicolae Iorga și Mihai Eminescu. Două destine atât de asemănătoare: născuți la distanță de două decenii unul de celălalt pe aceleași meleaguri botoșănene, amândoi au trecut, chiar dacă în perioade diferite, prin aceleași locuri – Botoșani, Cernăuți, Putna, Blaj, Oradea, Oravița, Viena, Iași, București –, amândoi au urmărit același țel – ridicarea culturală a neamului din care proveneau –, amândoi au avut un sfârșit de un tragism rar întâlnit, amândoi se odihnesc pentru totdeauna în același loc. Dacă Eminescu n-a avut posibilitatea de a-l cunoaște direct pe viitorul mare istoric, acesta, dimpotrivă, deseori și-l

---

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 544.

[2] Academia Română. *Discursuri de recepție*, VI (*1936-1948*), București, 2005, p. 432.

amintea pe poetul aflat în ultimii ani ai vieții sale: „Trecea pe stradele Iașului un om greoi, gros, cu mustățile rare, rău îmbrăcat, împiedecat în mișcări... În Botoșani întra apoi... același om gros, fără vârstă, pe buza de sus a căruia se desfăcea acum o mustață groasă neagră... Odată, lângă piața cea mare îl întâlnii, târându-și greu picioarele bolnave, cu ochii pironiți în jos. S-a uitat lung la acela care-i salutase geniul, ca și cum n-ar fi fost la mijloc ceața nenorocirii, și apoi picioarele bolnave târâră mai departe pe acel care fusese Mihail Eminescu"[3]. Și-o reamintea și pe sora atât de devotată, Henrieta, „așa de asemenea cu fratele ei, zeul tânăr, tot așa de albă, cu fața de marmură, sigură în linii, cu ochii liniștiți negri, adăugindu-se la această înfățișare de nerealitate, de frumoasă închipuire, disprețuitoare pentru viață, nemișcarea, aproape desăvârșită, a unei ciudate paralizii de tinerețe"[4].

Mai mult însă decât prezența fizică, Nicolae Iorga l-a simțit permanent alături pe Eminescu prin tot ceea ce el lăsase urmașilor: opera sa gândită îndelung, trudită în cele mai mici amănunte – dovadă numeroasele variante ale scrierilor sale, aflate în caietele de manuscrise donate de Titu Maiorescu Bibliotecii Academiei Române. Cu adânca sa erudiție, cu puterea sa de înțelegere a celor mai subtile semnificații, Nicolae Iorga s-a aplecat de nenumărate ori asupra operei genialului poet, pe care a încercat să o facă cunoscută pretutindeni, la noi și în străinătate, dorind să ofere cititorului sau ascultătorului imaginea lui Eminescu așa cum acesta a fost, luând atitudine fermă împotriva oricăror mistificări a imaginii poetului ori gazetarului.

„Eminescu se deosebește de toți scriitorii vremii sale și prin aceea că opera lui întreagă n-are nici în cea mai slabă măsură și supt nici un raport caracterul local, provincial, ci numai caracterul general românesc – nota în 1909 Nicolae Iorga. E cel dintâi scriitor român care scrie către toți românii într-un grai pe care românii de oriunde îl pot recunoaște ca al lor. Născut în colțul de către graniță al Moldovei de sus, crescut în Bucovina, apoi școlar într-un așezământ de cultură ardelean, în sfârșit student de Viena între românii din toate părțile, cari supt îndemnul lui pun la cale înaintea mormântului din Putna al lui Ștefan cel Mare cea dintâi serbare a sufletului, a tradițiilor, a gloriei românești, care sunt ale tuturor celor de sângele nostru și de limba noastră, înfrățit, apoi, cu poporul prin străbaterea adâncă a tainelor cântecului mulțimilor, Eminescu e întruparea literară a conștiinței românești, una și nedespărțită. Aceasta – continua Iorga –, și nu articolele pentru conservatori în «Timpul» din București, nu partea din ele, pecetluită mai mult cu semnul osebitor de partid, aceasta e și valoarea lui politică, marea, covârșitoarea lui valoare politică. Românul care s-a simțit acasă în toate stratele, ținuturile și ramurile neamului său, a fost un om politic prin lumina gândului și puterea trainică a scrisului său,

---

[3] *Oameni cari au fost*, ediție îngrijită, prefață și note de Ion Roman, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 252.

[4] *Ibidem*, p. 251-252.

prin simbolul de unitate cuprins în ființa sa literară, în inspirația și gândul său. Întemeindu-se pe tot ceea ce simțim noi, el s-a ridicat într-un nebiruit avânt spre culmile culturii moderne. De aceea – afirma Nicolae Iorga – el e vrednic de pomenire oriunde se luptă cu întunericul adânce și cu vântul vrăjmaș o licărire din conștiința neamului"[5].

În lucrări precum: *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*; *Histoire des Roumains et de leurs civilisation*; *Le romantisme dans le Sud-Est de l'Europe*; *Art et littérature des Roumains*; *Oameni cari au fost* ș.a., în cuvântările rostite la Academia Română, la Liga culturală, la Universitatea sa populară de la Vălenii de Munte, precum și cu diferite prilejuri, Nicolae Iorga s-a aplecat asupra creației lui Eminescu, căutând să-i descifreze înțelesurile și să o facă să pătrundă în sufletele și în mințile cât mai multor cititori din țară și din străinătate. El a încercat să arate că „drumul către Eminescu este însuși drumul către sănătatea poporului român", genialul poet fiind „omul care a cunoscut mai bine ca oricine țara lui". „Poezia aceasta – continua Nicolae Iorga – s-a hrănit într-o cunoaștere fără pereche a fondului românesc propriu. N-a fost om care să nu cunoască mai bine viața românească din toate provinciile și scrisul românesc din toate timpurile". Profunda cunoaștere a spiritului românesc se împletea la Mihai Eminescu, ca de altfel și la Nicolae Iorga, cu influențele venite din afară, folosite însă cu o inteligență rar întâlnită. „La Eminescu toate influențele străine, culese din toate părțile, s-au unit între dânsele, păstrând caracterele pe care le aveau, dar și adaptându-se perfect fondului propriu al tradiției românești. Nimeni n-a cetit mai multă literatură latină și grecească veche, nimeni n-a cetit mai multă literatură germană și franceză nouă... Și pe urma acestei formidabile munci de erudiție a ajuns el abia să-și călească poezia lui. Ea apare astfel ca ieșită din topirea celor mai nobile metale, o aramă din Corint în care și-au dat partea cele mai frumoase statui din metalele cele mai prețioase ale Antichității și ale timpurilor moderne"[6]. Marele istoric a evidențiat nu o dată vastele cunoștințe ale lui Mihai Eminescu din domeniul căruia i s-a dedicat întreaga viață: „Eminescu stăpânea cu desăvârșire cunoștința trecutului românesc și era perfect inițiat în istoria universală; nimeni din generația lui n-a avut în acest grad instinctul adevăratului înțeles al istoriei, la nimeni el nu s-a prefăcut ca la dânsul într-un element permanent și determinant al întregii lui judecăți. E uimit cineva astăzi, după adăugirea unui imens material de informație și atâtor sforțări ale criticii, când constată cât știa, cât înțelegea acest om, și gânditorul politic trebuie să admire ce mare era puterea lui de a integra faptele mărunte și trecătoare ale vieții publice contemporane în maiestuoasa curgere a dezvoltărilor istorice. Nu e de mirare că un asemenea limbagiu, care ar fi onorat orice țară de veche cultură, n-a fost priceput de contemporani cu o

---

[5] Vezi *Eminescu. Sens, timp și devenire istorică*. Volum îngrijit de Gh. Buzatu, Șt. Lemny, I. Saizu, Iași, 1998, p. 569.

[6] *Ibidem*, p. 572, 574.

pregătire așa de slabă, a căror minte nu se putea ridica la recunoașterea acelorași adevăruri eterne"[7].

Tocmai de aceea, vorbind despre „generația lui și generația noastră", Nicolae Iorga ținea să sublinieze că pentru el și pentru cei de o vârstă cu el, Eminescu era mai mult decât un mare poet. „El este însuși creatorul gândurilor înalte și nobile în generația din care fac parte, scria N. Iorga. Nu pot să exprim îndeajuns tot ce această generație datorește aceluia care a întrecut cu mult margenile date celui mai mare poet prin aceia că nu din gustarea, ci din pătrunderea adâncă a poeziei lui a izvorât o direcție sufletească pentru această generație cinstită, pentru această generație bună"[8].

Așa se explică de ce Nicolae Iorga s-a aplecat de nenumărate ori asupra creației lui Eminescu, dar și asupra modului cum ea a era valorificată, făcând analize prompte și pertinente asupra edițiilor apărute.

În 1903, anunța cu entuziasm apariția, la Leipzig, a cărții lui Ioan Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, considerată „cea dintâi bună biografie a unui scriitor român"[9], autorul reușind, între altele, să tipărească o parte a articolelor gazetarului Eminescu, din care, după cum scria Nicolae Iorga, „se vede că el nu le-a scris pentru pâne, făcându-și râs de cei ce i-o dădeau cu o cumpănă prea mică, ci din căldura adevărată a unui suflet ce voia să facă bine, nu sie însuși, nu prietenilor de cafenea și berărie, nu membrilor unui cenaclu literar, ci neamului întreg, mai presus de clase și mai presus de hotare. Se destăinuiesc scrieri ale lui pierdute prin ziare, se comunică o sumă de caiete, în care se cuprinde poezia și proza pe care nu le-a tipărit. Dar nici nu le-a distrus, căci el știa bine că sunt în ele diamante care așteaptă numai ceva mai multă tăietură pentru a străluci deplin. Se văzu astfel că Eminescu, marele cetitor, era și un mare comunicativ, un foarte harnic scriitor, și se înțelese că el nu s-a născut beteag în aripile voinții sale de a produce, ci că aceste aripi au fost frânte prin dușmănie, și mai ales prin acea prietenie neînțelegătoare care le distruge mai sigur"[10]. Din parcurgerea acestei cărți, după cum sublinia Nicolae Iorga, „Un nou Eminescu apăru: minte setoasă de a ști, suflet doritor de a se împărtăși altora, inimă revărsându-se în bunătate, ochi puternici țintind necontenit idealul"[11].

Sub titlul *Un roman de Eminescu*[12], Nicolae Iorga anunța tipărirea romanului *Geniu pustiu*, scris la Viena la numai 19-20 de ani, „solie dureroasă a tinereților sale de vultur ce-și încearcă aripile pentru a pluti întâiași dată".

---

[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, p. 569-570.
[9] *Ibidem*, I, p. 34, n. 2.
[10] *Ibidem*, p. 39.
[11] *Ibidem*, p. 38.
[12] *Oameni cari au fost*, vol. I, p. 43.

În 1905, anunțând *Cel dintâi volum din operele în proză ale lui Eminescu*[13], Iorga atrăgea atenția asupra apariției celui dintâi volum din scrierile politice și literare, care reunea unele realizări în proză aflate până atunci în manuscris la Biblioteca Academiei Române, precum și câteva dintre articolele mai puțin cunoscute ale gazetarului Eminescu. „E o uimire – nota cu admirație Nicolae Iorga – câtă bogăție, noutate, logică, prevedere, căldură, câtă mare și curată înțelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notițe despre cărți, care aveau singura menire de umplea coloanele goale ale bietei foițe ieșene. La fiecare moment, marea lui putere de intuiție fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viața de mai înainte cunoștea tot prezentul românilor, în câțiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filosofic și, oricând, el stăpânea subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înălțime. El avea în mână în orice clipă toate legăturile românești și omenești ale subiectului".

La 1 martie 1929, Nicolae Iorga prezenta, la Academia Română, câteva *Note istorice asupra editării operei poetice a lui Mihai Eminescu*[14], prilej de a trece în revistă, succint, „felul cum trei generații până acuma și-au înțeles datoria față de autorul *Luceafărului*". Începând cu ceea ce însuși Eminescu a oferit spre publicare „Convorbirilor literare", unde „tot Eminescu este aici", Iorga se oprește asupra *ediției princeps* a *Poesiilor*, sau, după cum i s-a mai spus, asupra „ediției Maiorescu", în care „marele judecător al producției literare a vremii" a reunit un număr extrem de redus de poezii, rămânând nepublicată o mare parte din creația poetică a lui Eminescu, la care se adăuga, firește, și cea în proză ori dramaturgie. La rândul său, V.G. Morțun a oferit tiparului un volum mai complet de *Prosă și versuri*, care, „a completat – după aprecierea lui Nicolae Iorga –, pentru tineretul din școlile moldovene mai ales, figura lui Eminescu cel admirat și compătimit". Acestei ediții i-a urmat o alta, datorată profesorului ieșean A.C. Cuza și colaboratorului său, A.C. Cusin, care, fără a fi nici pe departe completă și nici realizată după criterii strict științifice, are, după aprecierea lui Iorga, „un mare merit. În ea, pe lângă o mare parte, nu totdeauna rău cetită, din lirica păstrată în caietele pe care le păstrăm noi, se dau încercările de drame, atât de îndrăznețe, și, nu numai *Sărmanul Dionis* și *Făt-Frumos din lacrimă*, dar și articolele lui, atât de remarcabile ca idei, onestele și pătrunzătoarele articole de critică teatrală și literară din «Curierul de la Iași»". A urmat micul volum întocmit de Gh.T. Kirileanu și apărut chiar cu ajutorul lui N. Iorga la tipografia acestuia de la Vălenii de Munte, care a reunit între coperțile sale cu precădere rapoartele întocmite de Eminescu în scurta perioadă în care a funcționat ca inspector școlar. Analiza lui N. Iorga continuă

---

[13] *Ibidem*, p. 108.

[14] Nicolae Iorga, *Scrieri alese. Cuvântări și comunicări rostite la Academia Română*. Partea a II-a, București, 2008, p. 604-606.

cu volumele întocmite de cei doi reprezentanți ai „Sămănătorului": Ilarie Chendi și Ioan Scurtu: „Cel dintâi a cules din caietele inedite un mănunchi de cele mai frumoase lecții, despre care cu siguranță se poate zice că ajung și uneori întrec cele mai frumoase părți din ceea ce cunoșteam până acum din scrisele lui Eminescu. Iar cel de-al doilea, el însuși un romantic, și-a închipuit că Eminescu poate fi oarecum ținut în curent cu stilul poetic de azi, corectând câte ceva și înlocuind discretul titlu al ediției Maiorescu cu acela, căutat, de *Lumini de lună*. Lui i se datorește și ediția curiosului roman fantastic *Geniu pustiu*". După primul război mondial, „incomparabila operă" a lui Eminescu avea să ajungă „în mâna editorilor cu singura preocupație comercială", din aceste ediții, numite de Iorga „de simplu câștig", remarcându-se trei, care „dacă nu fac să înainteze opera critică asupra scrisului lui Eminescu, reprezintă o sforțare lăudabilă. Pentru «Cartea Bună», întreprindere părăsită de Liga Culturală, din cauza lipsei de interes în public, am dat două broșuri în 12, cuprinzând bucățile apărute în «Convorbiri» pe care le-am prezintat cronologic după acest criteriu, restabilind pretutindeni forma originală, adeseori viciată. Din partea sa, d. G. Bogdan-Duică și-a dat toată osteneala pentru a prezinta un volum de poezii ale lui Eminescu uneia din marile edituri bucureștene. La acestea se adaugă ediția Ciornei, de la apariția căreia pleacă aceste observații".

Față de toate aceste încercări, care nici una nu adusese ediția mult așteptată a întregii moșteniri rămasă de la Eminescu, Nicolae Iorga propunea Academiei Române alcătuirea unei comisii – „la care bucuros aș primi să mă alipesc" – pentru realizarea ediției integrale a lui Eminescu, pe care o gândea ca „un monument național" și pe care n-l poate realiza decât Academia Română.

Apariția, în 1931, a unei noi ediții a fost salutată în termeni entuziaști de N. Iorga: „Foarte bună ediția *Scrierilor politice* ale lui Eminescu de d. D. Murărașu în colecția «Clasicilor români comentați». Introducerea e bine informată și bibliografia bogată. Se începe cu articolele publicate în «Federațiunea» de la Pesta, la 1870... Admirabilă scrisoarea către Dimitrie Brătianu după serbarea de la Putna. Apoi o săritură de patru ani, până în 1876, când apare *Influența austriacă*; avem acuma un istoric. O dovedește și articolul despre Grigore Ghica, în «Curierul de Iași», apoi cel despre răpirea Bucovinei. Ca istoric prețuiește el și pe Bălcescu, în «Timpul» din 1877. Splendidă apărare a vechilor boeri"[15].

O atenție deosebită a acordat Nicolae Iorga apariției celui dintâi volum din noua ediție a operelor lui Eminescu, datorată lui Dumitru Panaitescu-Perpessicius[16]. Evenimentul îi oferă ocazia unei minuțioase analize: de la modul cum a fost conceput volumul și până la erorile de transcriere și de tipărire. Este un studiu de mare acribie, care dezvăluie nu numai dragostea lui Iorga pentru tot ce a

---

[15] *Eminescu. Sens, timp și devenire istorică*, p. 583.

[16] Nicolae Iorga, *Scrieri alese. Cuvântări și comunicări rostite la Academia Română*. Partea a II-a, p. 607-622.

scris Eminescu, dar mai cu seamă dovada profundei înțelegeri a gândirii marelui poet, a semnificațiilor diferitelor variante ale unora dintre poeziile sale, a nuanțelor care trebuie înțelese exact, pentru a nu se altera sensul celor gândite și simțite de inegalabilul lor autor. Observațiile de fond și formă sunt făcute de Nicolae Iorga din dorința de a se realiza o ediție pe măsura valorii lui Mihai Eminescu și a operei sale. „Ordinea cronologică se impune de la sine, își începe el concluziile pe marginea volumului recent apărut. E însăși dezvoltarea organică a talentului, ca și a geniului chiar, care nici ele nu procedă prin trăsnete. Ea singură permite, nu numai urmărirea ideilor și a întregirii culturale, ci chiar aceea a progresului tehnic, foarte încet, mai ales la un popor care-și formează limba literară pentru lucrări mai înalte sau, încă mai mult, la unul, ca al nostru, care și-o reface în toate după ambițioase pericole de rătăcire. E, la Eminescu, o înceată desfacere din piedecile sale, cum nu ni le putem închipui astăzi, când orice băiețaș poate «scrie bine» lucruri proaste sau lucruri nebune – piedecile relei pregătiri școlare, ale lecturilor de literatură viciată, ale influențelor străine, ale unei mode generale greșite. Dacă nu se vede șirul, de o progresiune lentă, ajungem a despreți pe un adesea ridicul Eminescu începător.

Dar, în acest fel de prezintare – continua istoricul –, nu se poate face mai departe cu totul neîntemeiată, aproape absurda împărțire între lucrurile publicate și cele rămase în manuscript. Eminescu dădea greu, după multe solicitări, la tipar, scrisul său, pe care din vechi încercări îl pregătea din nou, după o metodă care lui, în chip excepțional, îi reușea. Întru aceasta el rupea un ciclu așa de important, care cere o înfățișare unitară, ca al «Dioramei» istorice, cu toata filosofia ce înțelegea el să scoată din ce-i apărea, în ultima instanță, ca o zădărnicie. După ce publicase chiar, cum e cazul cu poeziile din «Familia», el lucra mai departe la ele. O publicație în volum i-a zâmbit mai mult decât odată. Dacă primul plan de tinereță, pentru care avea manuscriptul gata, în acea permanentă frumoasă caligrafie de răgaz a lui, ar fi fost executat, nu s-ar mai putea trimete în excursuri și note ceea ce e în adevăr produsul sufletului său. Tipărituri și manuscript merg deci împreună, chiar dacă s-ar întrebuința o literă mai mică pentru ce n-a fost «gata de tipar», ci material de revizuit. Așa și numai așa avem pe Eminescu adevărat și întreg, cu scăderi și înălțări, iar nu un amestec fără legătură de «membra disiecta»". Din dorința de a se realiza o ediție cât mai corectă, sub toate aspectele, N. Iorga continua observațiile sale privind structurarea materialului, considerând că „Pentru pregătirea acestei opere definitive Academia noastră singură este și chemată și îndrituită, toate celelalte lucrări nefăcând decât să-i ușureze lucrul. Ea e depozitara neprețuitelor manuscripte, care fără dânsa cine știe pe ce mâni ar fi încăput".

Nicolae Iorga a fost în permanență preocupat ca opera lui Mihai Eminescu să fie cunoscută și prețuită la întreaga ei valoare, atât în țară, cât și dincolo de

hotare, devenind un neobosit mesager al ei[17]. Luările sale de cuvânt în acest sens deveneau tot atâtea învățăminte despre cum trebuia prețuită personalitatea și creația „genialei umbre", după cum atât de inspirat l-a caracterizat pe Mihai Eminescu[18]. La 16 iunie 1929, de pildă, adresându-se studenților care organizaseră comemorarea poetului, le adresa aceste cuvinte pline de încredere și speranță: „Cultul vostru pentru Eminescu, acela care n-a avut înaintași și nu va putea să aibă ușor urmași ai geniului său, pentru marele creator de veșnică poezie în care se dovedește strălucit că se pot îmbina armonic cele mai înalte preocupări morale, cel mai nobil avânt național cu cele mai frumoase realizări estetice, e o adevărată garanție pentru viitorul nostru și prin aceasta pentru însuși viitorul acestei țări"[19].

Era garanția că munca pe care o depusese ani la rândul pentru prețuirea adevărată, în profunzime, a creației eminesciene avea să dea roadele dorite: „de a arunca puternice lumini către viitor, deschizând drumuri și mai departe generațiilor care vor veni pe urmă"[20].

---

[17] Vezi Alexandru Chiriac, *Iorga, mesager al lui Eminescu*, în „Academica", an XI, 6 (126) aprilie 2001, p. 15.

[18] *Oameni cari au fost*, vol. I, p. 217-218.

[19] *Ibidem*, vol. II, p. 244.

[20] *Eminescu. Sens, timp și devenire istorică*, p. 576.

THEODOR PALLADY
ORIGINEA SOCIALĂ: ARISTOCRAT. PROFESIA: PICTOR

Mihaela Varga

Mai mulți pictori români – printre care Eustațiu Stoenescu, Nicolae Grant și Henri Catargi – provin din familii cu strălucite genealogii, dar nici unul dintre ei nu s-a bucurat de atâta considerație în ambele lumi pe care le legau, cea aristocratică și cea artistică, ca Theodor Pallady (1871-1956). Despre marele pictor, al cărui prestigiu nu a scăzut cu nimic până în ziua de astăzi, s-a scris mult, încă din timpul vieții sale, au fost publicate documente, jurnalul și corespondența sa, iar autori iluștri, începând cu Ionel Jianu și Krikor H. Zambaccian, i-au consacrat monografii. Acestora li se adaugă ampla monografie publicată în 1987 de regretatul istoric de artă Mihai Ispir[1], de înaltă ținută științifică și exegetică, precum și mai recent, în 2009, o ediție cu toate însemnările pictorului aflate în arhive, muzee și biblioteci, precum și într-o colecție particulară, ediție îngrijită și prefațată de un excelent studiu semnat de Dana Crișan, de asemenea istoric de artă[2].

În ciuda acestei bibliografii impresionante, care numai pentru anul 1971 – cu prilejul centenarului nașterii artistului – cuprinde 14 titluri, cercetătorii se vor îndrepta în continuare asupra vieții și creației lui Pallady, în primul rând din dorința de a-i înțelege operele sale, a lor „frumusețe nespusă", după cum a apreciat altminteri atât de austerul istoric de artă Petre Oprea într-o conversație particulară pe care am avut-o în fața unei naturi statice a pictorului.

Originea sa socială i-a influențat, fără doar și poate, personalitatea și, în acest sens, mărturiile sunt numeroase, multe insistând asupra *felului său de a fi*, atent construit și cizelat inclusiv ca înfățișare exterioară: „figura cu trăsături bine conturate, așa cum el însuși a redat-o în diverse autoportrete – cu privirea semeață – cu expresia dură și interiorizată a feței – purtând barbă, iar pe cap nelipsita pălărie cu boruri largi; un sacou larg de șiac roșiatic la doi nasturi, o cravată fluture, strângând un guler scrobit cu colțuri, un pantalon fantezi pepit și un baston subțire având la mâner un ceas"[3], era un „punct de atracție în galeria figurilor culturale bucureștene, cu o glorie stabilă printre cei cu o vestimentație de boem cu panaș aristocratic autohton"[4].

„Felul de a fi" ca noțiune apare încă de la Socrate și Aristotel, conceptul de *„hexis"* fiind definit de ultimul ca o dispoziție persistentă, dobândită de-a

---

[1] Mihai Ispir, *Theodor Pallady*, București, Editura Meridiane, 1987.

[2] *Pallady scriind. Jurnale, scrisori, însemnări*, ediție îngrijită de Dana Crișan, București, Editura Compania, 2009.

[3] Petre Oprea, *Despre o drumeție palladyană și altele*, în *Peregrinări în arta românească (secolele XIX-XX)*, București, Editura Litera, 1975, p. 51.

[4] *Ibidem*, p. 51-52.

lungul vieții, care are asupra acțiunii omului un efect conjugat cu cel al reacției momentane. Tradus în latină ca „*habitus*", este preluat și dezvoltat în secolul trecut de sociologul francez Pierre Bourdieu, prin care acesta explică efectele socializării asupra acțiunilor și percepțiilor umane, insistând asupra faptului că ele nu sunt mecanice, așa cum limba învățată de la mamă nu înseamnă repetarea acelorași propoziții, ci recompunerea lor într-o infinitate de combinații. Pentru Bourdieu, habitus-ul primar, cel din vârsta copilăriei, și cel secundar, din tinerețe, sunt durabile, conservate de-a lungul vieții, contând mediul social în care persoana a fost socializată, cele două habitusuri ele manifestându-se în cele mai diverse raportări mentale și acționale ale sale, incluzând ținuta fizică, alegerea sporturilor favorite, gusturi culturale etc. Pe de altă parte, aceste „achiziții" prin socializare sunt „*transpozabile*", ceea ce a fost dobândit în familie putând fi transferat în profesiune[5]. Astfel, sociologul combate atât teorii ca cele ale lui Jean Paul Sartre care considera omul cu totul liber în acțiunile sale, cât și pe cele ale lui Claude Lévi-Strauss, care, dimpotrivă, îl considera total dependent de structurile sociale. Aceste considerente le întâlnim admirabil sintetizate de lucidul Theodor Pallady în câteva cuvinte: „*Cu toții suferim influențe. Celor mai mulți le e greu (dacă nu imposibil) să se elibereze de ele... sunt influențați de loc și timp. Dar asta nu contează când avem ceva anume, personal, de adăugat...: sensibilitatea, spiritul nostru*"[6].

Urmașul lui Teodor Pallade Spătarul

Legătura cu tradiția aristocratică a lui Theodor Pallady pornește de la însuși prenumele său. Acesta apare la primul strămoș menționat istoric: Teodor Pallade Spătarul, ginerele lui Constantin Cantemir[7]. Fiul său, purtând și el numele de Teodor, a fost vistiernic, biv-vel ban și mare vistiernic sub Grigore Ghica. Theodor Pallady purta totodată numele bunicului său și al fratelui tatălui său, diferind însă ortografia: Teodor Palladi pentru bunic și Teodor Pallady pentru unchi. Bunicul era căsătorit cu P. Ghica, poate Pulcheria, așa cum se numea fiica sa căsătorită cu Emile Sturdza. Frații tatălui său s-au căsătorit și ei cu vlăstare din familii cunoscute: Gheorghe cu o Manu și Teodor cu o Kretzulescu, în timp ce tatăl său, Ion sau Iancu Pallady s-a căsătorit cu Maria Cantacuzino[8]. Astfel, fie chiar și numai pe linie paternă, pictorul era îndeaproape legat prin rudenie cu multe vechi familii românești.

---

[5] Pierre Bourdieu, *Questions de sociologie*, Éditions de Minuit, 1980; *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Éditions de Minuit, 1979.

[6] *Pallady scriind...*, p. 296.

[7] Octav-George Lecca, *Familiile boierești române*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, f.a., p. 457.

[8] *Ibidem*, p. 459.

Blazonul familiei combina două culori: „pe din două argint și azur. Pe azur, cerb (natural) fugind. Pe argint valuri naturale, în care înoată un delfin asemenea"[9]. Acest blazon, cu cromatica sa, ca și vulturul bicefal cantacuzin, din familia mamei, trebuie să fi fost imagini adânc întipărite în conștiința încă din copilăria pictorului. Genealogia pe care el și-a propus să o întocmească de mai multe ori de-a lungul vieții sale, din tinerețe și până în ultimii ani[10], ar merita să intre în sfera de interes a unui genealogist din ziua de azi.

Mult mai strălucită este ascendența pe linie maternă, iar din aceasta o mare importanță a avut în formarea personalității viitorului pictor, bunicul matern: Vasile (Basil) Cantacuzino. Astfel, arhitectul G.M. Cantacuzino, vărul artistului, apreciază că „personalitatea care l-a influențat cel mai mult" a fost bunicul lor comun, Vasile, el afirmând: „Rareori el [Theodor Pallady] pomenea de părinții lui. Mai niciodată de tatăl său și, rar, de mama lui, al cărui temperament pasional era prea apropiat de al lui. Bunicul meu Basil însă l-a obsedat stăruitor până la bătrânețe. Căuta a se regăsi în el, în atitudinile sale stoice și în vehemența unui caracter irascibil. De la el moștenise incapacitatea de a tranzacționa, felul tăios de a se exprima, o ferocitate față de semenul său, care, în realitate, nu îi era naturală, dar pe care și-o impunea ca o disciplină. Se ferea a fi surprins în stare de duioșie. Ca și bunicul meu era asocial și apolitic, trăind închis în el ca într-o cetate. Avea un simț feudal al onoarei, iar concesiile din nici un domeniu nu erau în posibilitățile lui"[11].

Boier între boieri

De-a lungul întregii sale vieți, pictorul a întreținut relații dintre cele mai apropiate îndeosebi cu această lume familiară lui încă din copilărie. În timpul studiilor sale de pictură de la Paris, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, găsește și acolo reprezentanți ai familiei sale, în primul rând pe mătușa sa Maria Cantacuzino, soția pictorului Puvis de Chavannes, în casa cărora este invitat în fiecare sâmbătă seara[12]. Chiar și participarea sa, destul de surprinzătoare, la întâlnirile tinerilor socialiști de la Café de Cluny este alături de prietenii săi purtând nume ca dr. Ion Cantacuzino, G. Diamandi și Racoviță[13]. În 1928, când deschide ultima sa expoziție personală la Paris, catalogul îi este prefațat de Anne de Noailles, fiica prințului Grigore Brâncoveanu. La prima expoziție personală din țară din 1904 expune împreună cu Nicolae Grant, prieten cu care cutreierase Normandia în căutare de motive picturale și de care se va simți legat afectiv întreaga viață. Acesta, pe linie

---

[9] *Ibidem.*

[10] *Pallady scriind...*, p. 290-291 (schiță de arbore genealogic din 1951 – p. 286).

[11] G.M. Cantacuzino, *Scrisorile către Simon*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 111.

[12] *Pallady scriind...*, p. 27.

[13] *Ibidem*, p. 29.

maternă împletea numele a două familii muntenești ilustre: Golescu și Racoviță[14].

Pictorul își amintea într-o scrisoare din 1938 adresată prietenului său Pascal Vidrașcu, și el descendent al unei familii de boieri moldoveni, „boier între – noi – boieri", cum îl gratula Pallady în rândurile sale, că în iarna anului 1905 împreună cu Charles Adolphe Cantacuzène, Bellet și Nicolae Grant petreceau nopțile în localurile pariziene ca „La Flore, unde «Gorillot», care mai trăia, dansa un dans deloc macabru"[15]. Această lume îl va însoți și după 1944, an în care își găsește adăpost în casa prietenului său mai tânăr Henri Catargi, unde va locui în ultimii doisprezece ani de viață și unde se va și stinge[16].

Drumețiile, care l-au pasionat până târziu, erau făcute în același anturaj aristocratic. După cum relatează el însuși în ultimii ani de viață – și în limba română „caz rar", apreciază Petre Oprea, știut fiind că încă din copilărie în mediul său familial se vorbea franceza, obicei pe care-l va păstra în conversații și corespondență – o excursie de prin 1900-1906 cu vărul său Lascăr Rosetti înspre Ceahlău, plecând pe jos din Iași „neavând bani pentru o excursie așa cum se face", după propria apreciere a pictorului, trecând pe la Hoisești, pe la bunicul Vasile Cantacuzino"[17].

Spadasin iscusit cu spada și floreta[18], cu participări la concursuri de scrimă organizate la București[19], a practicat-o până târziu, mărturisind într-o scrisoare scrisă la 53 de ani „scrima mă menține în formă... Ah, ce se va întâmpla în ziua în care nu voi mai putea face scrimă"[20]. Între prietenii din această sferă a sportului se remarcă Edouard Ghyka, campion european de spadă și floretă, pe care Pallady l-a asistat ca martor în 1906 la unul dintre duelurile sale[21]. A fost până târziu un „asiduu vânător", de vulpi și de lupi în tinerețe, de animale mai mici mai târziu[22], obicei pe care l-a păstrat și în Franța, cel puțin până în 1928, când mărturisea că „o zi de marș prin pădure sau pe arătură nu mă sperie", însă „vânătorile de pe aici nu seamănă deloc cu ale noastre"[23].

Soția a fost aleasă tot din lumea căreia îi aparținea prin naștere: Jeanne, născută Ghica. Față de ea, deși avea de acum 34 de ani, pasiunea a fost atât de puternică și neobișnuită încât a produs un adevărat scandal în societatea bucureșteană, destul de blazată altminteri în fața multor istorii extravagante.

---

[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*, p. 145.
[16] *Ibidem*, p. 47-48.
[17] Petre Oprea, *Despre o drumeție palladyană...*, p. 53.
[18] Mihai Ispir, *op. cit.*, p. 21.
[19] Petre Oprea, *Note la Jurnalul lui Theodor Pallady*, în *Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, 1983*, București, 1983, p. 100.
[20] *Pallady scriind...*, p. 104.
[21] *Ibidem*, p. 146.
[22] Petre Oprea, *Despre o drumeție palladyană ...*, p. 52.
[23] *Pallady scriind...*, p. 60-61, 113.

Într-o zi, când Theodor Pallady s-a invitat la prânz la diplomatul de carieră Constantin Diamandi, l-a informat că are o legătură cu soția sa, cu care acesta avea trei copii, și îi cere să accepte divorțul. După care, pictorul cu aleasa lui părăsesc domiciliul conjugal îndreptându-se spre locuința „răpitorului"[24]. Soțul a cerut un duel pentru a-și spăla onoarea, iar pictorul, bun spadasin, l-a lăsat să aleagă arma, aceasta fiind pistolul. Duelul a avut loc în 22 august 1905, prilej cu care Pallady nu a tras nici un foc înspre adversarul său considerându-se pe de-o parte vinovat, iar pe de alta, din motive umanitare, întrucât soțul părăsit era tatăl a trei copii[25]. A urmat în anul următor căsătoria, celebrată la Hoisești, moșia bunicului admirat, deși acesta nu mai era în viață[26], dar conacul își păstrase poziția de loc magic dobândită pentru pictor încă din copilărie. Devine el însuși moșier pentru următorii zece ani, cumpărându-și o vie lângă Iași, la Bucium. G.M. Cantacuzino aprecia că „după o violentă dramă pasională, după numeroși ani închinați familiei, în liniștea viei de la Bucium, lângă Iași, el începu a trăi exclusiv pentru dânsul"[27]. După zece ani se va despărți în fapt de soția sa, fără ca să apeleze vreodată la divorț, păstrând cu aceasta și copiii ei o relație afectuoasă, așa cum reiese din scrisorile sale[28].

În cercurile aristocratice, Theodor Pallady avea rolul unui judecător sever, dar cu autoritate recunoscută, fiind temute desele sale intervenții la adresa egalilor lui care uitau să-și țină așa cum se cuvine rangul. Astfel, un văr pe linie maternă care se recomanda ca „Prințul Cantacuzino", s-a pomenit apostrofat: „Cantacuzino nu-ți ajunge? Prinți sunt mulți, dar în România spunând Cantacuzino, spui totul"[29].

Martha Bibescu îi știa la rândul ei de frică. Theodor Pallady era frecvent invitat la celebrele sale recepții de la Mogoșoaia, la care pentru mai mult fast, după cum relata colecționarul dr. Mircea Iliescu, ea a dispus ca oaspeții să fie întâmpinați de „o gardă costumată medieval care anunța oaspeții cu sunet de trompete". Pallady a sfătuit-o să îndepărteze „mascarada", ceea ce prințesa n-a executat. La recepția următoare, când s-a văzut întâmpinat în același mod, în fața numeroasei asistențe, alcătuită și din oaspeți din străinătate, a acuzat-o de grandomanie. Martha Bibescu „a înghițit ofensa, dar cum în ruptul capului nu dorea să-i asculte părerea, a găsit o soluție de compromis, care stârnea râsul și apoi bârfa invitaților care intrau din întâmplare deodată cu Pallady în palat". La

---

[24] Petre Oprea, *Note la Jurnalul...*, p. 100.
[25] Idem, *Despre o drumeție palladyană...*, p. 52.
[26] *Ibidem*.
[27] G.M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 110-111.
[28] *Pallady scriind...*, p. 98-110.
[29] Petre Oprea, *Din viața cotidiană a pictorilor și sculptorilor bucureșteni*, București, Editura Maiko, 2008, p. 60.

vederea lui Pallady „garda o lua la fugă și se ascundea pe unde putea", făcându-și reapariția după intrarea lui în palat, pentru a-și juca în continuare rolul[30].

În scara sa de valori, aristocrația era plasată mult mai sus decât efemera lume politică, ordine ierarhică pe care ținea să o precizeze și în fața puternicilor zilei. Astfel, Ionel Jianu relata că la vernisajul unei expoziții de la Căminul Artei, s-a făcut greșeala de a fi prezentat Theodor Pallady, vicepreședintelui Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu, și nu invers, cum ar fi dictat eticheta susținută de pictorul aristocrat. „Dar dumnealui cine-i?", ar fi întrebat Pallady, „aruncând de sus, peste umăr, o privire ucigătoare și întorcându-i spatele"[31].

Mai mult, nedorind să recunoască ordinea contemporană lui, a refuzat de trei ori Legiunea de Onoare, afirmând: „Je n'admet pas que l'on se permettre de me décorer!"[32].

„Ca și cum tradiția ar mai exista astăzi!"[33], scrie dezamăgit Pallady în 1941 de comportamentul unor prieteni prinți care o clamau, dar nu o mai respectau. Astfel se conturează imaginea unui Theodor Pallady, conservator, în ciuda frecventării cafenelei socialiste din tinerețe, un conservator de nuanță aristocratică, cu tot ce presupune ea de a fi „comme il faut": de la relații exclusiviste, reduse la lumea „frecventabilă", apărarea onoarei, etichetă și până la practicarea de sporturi nobile ca scrima și vânătoarea.

„Transpoziționea"

Dacă Pallady este un exemplu cât se poate de evident referitor la importanța habitatului primar, lumea în care s-a născut ținându-l prizonieră întreaga viață, în privința *„transpozabilității"* acestei decisive socializări timpurii în domeniul profesiunii sale de pictor, fenomenul este mai greu de descifrat. Nu a fost pictorul care să fi pictat portretele în ulei ale celor din lumea lui, deși era un bun portretist așa cum reiese din lucrările de grafică, nu a pictat reședințele lor, interioarele lor, nimic cu vreo legătură cât de cât directă la nivel de imagine explicită. Pallady însuși sesizează perfect fenomenul, folosind cu o jumătate de secol înaintea sociologului francez aproape același termen: „Pictura, domnul meu, e o *transpozițione* [subl. n.]. O transpunere a unui obiect de artist prin filtrul unui suflet de artist"[34]. Însă „transpoziționea" nu s-a făcut numai prin sufletul de artist, ci și prin întreaga sa personalitate.

Pe de altă parte, el care a refuzat Legiunea de onoare, care a refuzat și primul premiu ce i s-a acordat pentru pictură – este adevărat că era vorba doar de o „mențiune onorabilă", dar era pentru participarea la Expoziția Universală de la Paris din 1900, iar el, pe atunci în vârstă de numai 29 de ani nu avea încă

---

[30] *Ibidem*, p. 99-100.

[31] *Ibidem*, p. 125.

[32] *Pallady scriind...*, p. 29.

[33] *Ibidem*, p. 251.

[34] E.L. Manu, *Crezul artistic al pictorului Pallady*, în „Rampa", 28 iunie 1919.

vreo reputație – a primit ulterior onorurile acordate pe linie profesională pentru că partea sa de artist avea nevoie de confirmarea valorii. În 1926 primește „Premiul național de pictură", cel mai important premiu care se acorda oficial în perioada interbelică, iar ultimul onor adus de către stat a fost cel de „Maestru emerit al artei", acordat de autoritățile comuniste cu prilejul împlinirii a 85 de ani, în 1956 – un premiu foarte important în acei ani. Se poate specula în legătură cu acceptarea acestuia că pictorul era de acum în vârstă, timorat de vremi etc., dar se poate lua în considerare și că se gândea la posteritatea operei sale, ca orice artist conștient de valoarea sa.

S-au consemnat mai multe episoade care demonstrează că juca printre confrații pictori același rol de judecător de temut, afirmându-și explicit noblețea picturii sale, dintre care o amintim pe cea relatată de colecționarul Krikor H. Zambaccian și reluată de Petre Oprea: „Într-o vreme a pictat și Pallady câteva odalisce, ceea ce l-a ofensat pe Iser care credea că este concurat pe subiectul lansat de el și prin care avea mult succes. Aflând de supărarea confratelui, la prima întâlnire, Pallady îi spuse împăciuitor: «E o deosebire între odaliscele noastre. Ale mele sunt dintr-un harem din Constantinopole, ale dumitale sunt turcoaice vulgare din Balcic»"[35].

Dar dincolo de raporturile sale cu lumea artistică se pot observa câteva constante în însăși creația sa, care prezintă o asemănare cu „ținuta aristocratică", cu normele acelei lumi. Încă din 1909, Alexandru Bogdan Pitești remarcă în pictura sa un „sobru și mare stil"[36], o nobilă rezervă transferată ca valoare proprie și în pictura sa. Mai târziu, în 1923, Cella Delavrancea scria într-o cronică de expoziție că desenul din picturile sale „atinge severitatea"[37], iar sculptorul Oscar Han o spune direct: „Personalitatea pictorului se reflectă în opera sa. Un senior"[38]. Nicolae Tonitza i se alătură, afirmând că Pallady este „un aristocrat al armoniilor nobile și triste"[39].

Preocuparea de a fi sobru, reținut în folosirea mijloacelor de expresie, de a evita ostentativul, nu face decât să se adâncească de-a lungul creației sale. Astfel, el care a pictat de nenumărate ori naturi statice cu flori, menționează într-o scrisoare din 1938 că a început să aleagă plantele: „Așa am ajuns să prefer planta florii – care nu e decât podoabă... partea agresivă. Am aici în atelier, ferigi, crengi de pin, trestii, a căror frumusețe discretă mă încântă și mă emoționează... În viitoarea mea expoziție vei vedea câteva picturi cărora *ele* [sublinierea pictorului] le-au servit ca model... și din care plăcutul a fost alungat"[40].

---

[35] Petre Oprea, *Din viața cotidiană...*, p. 71-72.
[36] Mihai Ispir, *op. cit.*, p. 24.
[37] *Pallady scriind...*, p. 35.
[38] *Ibidem*, p. 40.
[39] N.N. Tonitza, *La marginea mahalalei plastice*, în „Universul literar", 30 aprilie 1937.
[40] *Pallady scriind...*, p. 136.

Sudul în care prietenul său Henri Matisse a descoperit culoarea, îi repugna tocmai din acest motiv, considerând-o „partea senzuală" a picturii: „privindu-mi studiile făcute aici în Sud, unde culoarea e exaltată de lumina orbitoare, unde totul e instantaneu. Adică vulgar"[41]. Prefera Parisul cu ceţurile sale argintii, cu toate că-l chinuia clima de aici, pictând cel mai adesea copacii desfrunziţi cu un rol important în compoziţie, fiind plasaţi uneori chiar în prim plan sau în centrul compoziţiei. Peisajele sale pariziene abia dacă sunt populate, în multe dintre ele prezenţa umană lipsind cu totul, ca să nu mai vorbim de cea a maşinilor, ceea ce desigur nu corespundea cu ceea ce vedea zilnic în jurul său. Locul pictat cel mai adesea este Place Dauphine, unde îşi avea şi locuinţa ce-i servea şi drept atelier, însă niciodată nu a pictat a treia latură a pieţei unde se află un impozant palat de justiţie pe care trebuie să-l fi considerat ostentativ, dacă nu chiar „vulgar".

Reţinerea sa se manifesta şi în folosirea materiei picturale, apelând la gazul lampant în loc de terebentină[42], diluând mult vopseaua pentru a obţine un strat subţire de culoare, pe care în perioada de maturitate nu-l foloseşte pentru a acoperi în întregime suprafaţa tabloului, lăsând ocrul cartonului să contribuie şi el la ansamblul cromatic. Mai obţine pe această cale un aspect mat al picturii, asemănător frescelor de factură bizantină pe care le admira în copilărie în bisericile ctitorite de familia sa, urmând în acelaşi timp şi învăţătura lui Puvis de Chavanne care-şi îndemna elevii să se ferească de împăstări[43]. Prin această manieră, el se deosebea radical de Gheorghe Petraşcu – cel cu care împărţea în perioada interbelică gloria de a fi cei mai mari pictori în viaţă – renumit pentru culorile sale de smalţ aşternute cu generozitate.

Cu toată rezerva sa faţă de exuberanţa cromatică a Sudului, el a pictat aici una dintre cele mai misterioase capodopere ale sale. Ea poartă într-un colţ, plasată sub monograma artistului, o inscripţie cu creionul *„Longo Mai"*, ceea ce nu este o localizare. Cuvintele cu sonoritate exotică sunt în provensală şi sunt parte a unui străvechi salut, însemnând *„lucrurile bune să dureze o veşnicie"*.

---

[41] *Ibidem*, p. 294.

[42] Petre Oprea, *Jurnal (1994-1998)*, Bucureşti, Editura Maiko, 2008, p. 130.

[43] Mihai Ispir, *op. cit.*, p. 12.

VESPASIAN V. PELLA DESPRE ACTIVITATEA SA ÎN STRĂINĂTATE UN RAPORT CĂTRE CAROL AL II-LEA

Gheorghe Sbârnă

Vespasian V. Pella s-a afirmat în primii ani ai perioadei interbelice ai secolului trecut ca un remarcabil profesor universitar, savant și diplomat de mare prestigiu, care printr-o activitate amplă, perseverentă și creativă a înrâurit profund dezvoltarea unor ramuri esențiale ale științei juridice, reprezentând în același timp, cu strălucire România într-o serie de organisme internaționale.

Prodigioasa sa activitate didactică, științifică și diplomatică debuta la vârsta de 22 de ani, când paralel cu pregătirea tezei de doctorat la Facultatea de Drept din Paris, publica la București în 1919, o importantă lucrare în domeniul dreptului penal, cu titlul *Delicte îngăduite*, în care în peste 500 de pagini, făcea o bogată analiză asupra stadiului atins în evoluția legislației penale. Lucrarea s-a bucurat de o bună apreciere în rândul specialiștilor, evidențiind, totodată disponibilitățile științifice deosebite ale tânărului jurist. Prefața cărții era semnată de rectorul Universității din Iași, profesorul Iulian Teodorescu.

În anii care au urmat, V.V. Pella devenit profesor la Universitatea din Iași, a elaborat și a publicat mai multe studii și cărți care relevau capacitățile sale creativ-științifice. Suita acestora avea să fie încununată de publicarea, în 1925, în limba franceză, a lucrării *La criminalite collective des Etats et le droit penal de l avenir*, rezultatul final al unui lung proces în vederea elaborării unui Drept penal interstatal, în corelație cu Pactul Societății Națiunilor. Apreciind la modul superlativ valoarea cărții lui V.V. Pella, profesorul spaniol Quintiliano Saldana scria la 4 decembrie 1925: „Dacă Europa suferindă se întoarce cu o privire îndurerată, către Balcani, plină de amintirea originilor războiului, de data aceasta trebuie să întoarcă ochii într-acolo, însă pioasă și recunoscătoare, pentru că tot din Balcani ne vine elanul nou al păcii".

Din 1921, V.V. Pella s-a dedicat, timp de trei decenii, unei strălucite cariere universitare ca profesor de drept penal la Facultatea de drept din Iași și, ulterior, la cea din București. A fost în mai multe rânduri profesor-invitat la Academia de Drept Internațional de la Haga (1926, 1930, 1935, 1939), la Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale din Geneva (1928) și la Institutul de Înalte Studii Internaționale al Facultății de Drept din Paris (1927). Ideile și concepțiile lansate și promovate în cursurile sale universitare au fost în mod amplu dezvoltate, îmbogățite și argumentate în prodigioasa sa activitate științifică și politico-diplomatică. În viața politică a intrat ca membru al Partidului Național-Liberal și deputat din partea acestui partid în anii 1922-1928. În Parlament a fost recunoscut ca specialist de valoare în problemele dreptului penal, fiind inițiatorul și raportorul mai multor legi în acest domeniu: legea speculei ilicite; legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii

publice, lege cunoscută sub denumirea „Mârzescu", în temeiul căreia partidul comunist a fost ilegalizat în 1924, legea presei din 1927 și raportor general al proiectului de Cod Penal în anii 1927-1928.

A fost membru temporar al Consiliului Superior Legislativ (1926-1934); membru al Consiliului General al Învățământului (1925-1930); membru în Consiliul Superior al Penitenciarelor din România (1929-1938).

Activitatea sa diplomatică ocupă un loc central și de excepție și s-a desfășurat mai ales în cadrul Societății Națiunilor, dar și într-o serie de organizații politice și de drept internațional. O notiță biografică publicată într-o carte omagială ce-i era dedicată, în decembrie 1938[1], este edificatoare pentru realizarea unei imagini cuprinzătoare asupra dimensiunilor multiple și excepționale ale activității lui V.V. Pella până în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Prima prezență oficială a sa într-o organizație internațională a avut loc în 1923 la Conferința Uniunii Interparlamentare de la Copenhaga, organizație care i-a oferit până în 1937 cadrul de afirmare a unor noi idei și concepții cu privire la soluționarea unor probleme ale vieții internaționale. În martie 1924, participă la Paris, împreună cu profesorul Anibal Teodorescu, la adunarea de la Facultatea de Drept, în cadrul căreia s-au pus bazele Asociației Internaționale de Drept Penal. Luând cuvântul, V.V. Pella reafirma necesitatea unei cooperări internaționale pe plan juridic și promitea să-și aducă, în acest sens, concursul său cel mai activ și cel mai devotat. Din anii următori, prezența sa în relațiile și organizațiile internaționale s-au amplificat în mod substanțial.

Astfel, din 1927 și până în 1938 este:

- delegat al României la sesiunile Adunării Societății Națiunilor, delegat al guvernului român în Comitetul pentru reforma Pactului Societății Națiunilor, delegat permanent al României la Comisia consultativă a Societății Națiunilor pentru Probleme Sociale și la Comisia Internațională Penală și Penitenciară;
- secretar general și fondator al Biroului Internațional pentru Unificarea Dreptului Penal, vicepreședinte al Asociației Internaționale de Drept Penal;
- președinte al grupului român pentru Conferințele Balcanice;
- vicepreședinte al Federației Internaționale a Comitetelor de Cooperare Europeană;
- președinte al grupului român al Asociației Internaționale de Drept Penal;
- președinte al Comitetului român pentru Antanta Europeană;
- vicepreședinte al Grupului Interparlamentar român;
- membru în Consiliu de direcție al Uniunii Interparlamentare, al Biroului Internațional al Păcii și al Societății generale a închisorilor din Paris;

---

[1] *Hommage au Professeur V.V. Pella*, Paris, 1938, p. 43-44; vezi și *Vespasian V. Pella – în slujba științei dreptului și a cauzei păcii*, ediție îngrijită și studiu introductiv de prof.univ.dr. Gheorghe Sbârnă, Ploiești, Editura Karta-Graphic, 2011, p. 695-755.

- membru de Onoare în „International Law Association" și al Comisiei Internaționale de Poliție Criminală;

- membru al Academiei Diplomatice Internaționale, al Societății de Studii Legislative, al Societății de Legislație comparată și al „American Society of International Law";

- membru al Comitetului de experți ai Societății Națiunilor pentru represiunea falsificatorilor de monede (1924-1928); delegat al Guvernului român la Conferința româno-ungară pentru rezolvarea litigiului optanților (1928); delegat al Guvernului român la Conferința diplomatică a Societății Națiunilor pentru reprimarea falsificatorilor de monede și raportor la această Conferință (1929); membru în Comitetul Societății Națiunilor pentru amandarea Pactului Societății Națiunilor în vederea punerii în armonie cu Pactul de la Paris (1930); delegat al Guvernului român la Conferința Societății Națiunilor a Oficiului central pentru reprimarea falsificatorilor de monede (1931);

- delegat al României la Conferința de Dezarmare (1932-1934); delegat al României și raportor la Conferința diplomatică pentru facilitarea circulației internaționale a filmelor educative (1933);

- prim delegat al Guvernului român la Comisia permanentă a Regimului Apelor Dunării (1934-1936);

- membru al Comitetului de juriști ai Societății Națiunilor pentru represiunea internațională a terorismului și raportor al acestui Comitet (1935-1937);

- delegat al Guvernului român la Conferința de la Montreux consacrată regimului Strâmtorilor (1936); delegat supleant al României la Consiliul Societății Națiunilor (1936-1938); membru al Comitetului de juriști al Societății Națiunilor pentru reprimarea falsificatorilor hârtiilor de valoare (1937); delegat al Guvernului român la Conferința de la Lyon pentru Chestiunile Mediteraneene (1937); delegat al Guvernului român și raportor general la Conferința diplomatică pentru concluziile convenției consacrate represiunii terorismului și al creării unei Curți Penale Internaționale (1937); președinte al Comisiei generale pentru problemele juridice și constituționale ale celei de a XIX-a Adunări a Societății Națiunilor (1938);

- trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Haga (15 martie – 1 octombrie 1939).

Raportul pe care îl prezentăm în Anexă, existent în fondul de documente din colecția „V.V. Pella" de la Biblioteca Academiei Române, este înaintat regelui Carol al II-lea de V.V. Pella la 11 iulie 1939, în contextul în care misiunea sa de ministru al României la Haga, putea să se prelungească sau să înceteze înainte sau la împlinirea celor 3 ani pentru persoanele numite din afara carierei diplomatice, conform noii legi pentru organizarea Ministerului Afacerilor Străine, adoptată la 16 iulie 1938.

ANEXA

Cunoscând Înalta bunăvoință cu care MAJESTATEA VOASTRĂ a urmărit modesta mea activitate în străinătate, îmi permit, cu cel mai adânc respect, a-i supune cele ce urmează:

1/ Încă din 1922 am început să activez în politica externă, susținând în fața numeroaselor Conferințe Internaționale interesele României, în chestiunea minorităților și a revizuirii tratatelor.

Considerând că interesele unei țări sunt cu atât mai bine apărate cu cât cei ce o reprezintă se pot afirma și prin personalitatea lor, m-am folosit de pregătirea mea juridică spre a-mi crea o situațiune în Știința Dreptului internațional.

Cele 65 de lucrări pe care le-am publicat până astăzi, cât și aprecierile specialiștilor, care au avut drept urmare să fiu primul Român numit profesor la Academia de Drept internațional din Haga și apoi chemat să fac cursuri la Institutele superioare de Drept internațional din Paris și Geneva, mi-au dat putința să pun în serviciul țării nu numai o experiență izvorâtă dintr-o lungă cunoaștere a oamenilor și situațiunilor, dar și numeroasele relațiuni întemeiate pe obiectiva apreciere a activității mele din partea cercurilor juridice internaționale.

2/ În 1925, adică în epoca „de glorie" a Societății Națiunilor, în urma propunerii lui Briand, am fost numit, de către Consiliul Societății Națiunilor, expert în chestiunile de Drept internațional, fiind apoi însărcinat să redactez anteproiectele tuturor convențiunilor de Drept penal internațional care au fost încheiate în ultimii 14 ani.

Din 1927 și până astăzi am reprezentat România la Adunările Societății Națiunilor, fiind ales raportor al numeroaselor chestiuni de Drept internațional. Anul trecut am fost desemnat, ca succesor al Domnului Politis, Președinte al Comisiunii juridice și constituționale a Societății Națiunilor.

3/ Îmi permit să reamintesc MAJESTĂȚII VOASTRE și lucrările pe care le-am făcut la Geneva în 1932, în chestiunea garantării independenței politice a Austriei de către Mica Înțelegere și cum, pe baza acestor lucrări, s-au respins propunerile care tindeau la acordarea unei garanții ce putea avea consecințe din cele mai grave pentru securitatea țării noastre.

De asemeni, la 24 mai 1933, la Comitetul de juriști al Conferinței desarmării, am elaborat și am făcut să fie acceptată (inclusiv de către Soviete) formula pentru definirea teritoriului. Această formulă, care acoperea cazul Basarabiei, a dat putința încheierii, în iulie 1933, a Convențiunii pentru definirea agresorului, care a fost la baza reluării raporturilor diplomatice româno-sovietice.

4/ Încă din 1930, împreună cu fostul Prim-ministru grec Papanastasiu, am luat inițiativa organizării Conferințelor balcanice, care s-au întrunit la Atena în

1931, Istanbul în 1932, București în 1933 și Salonic în 1934 –, conferințe care au pregătit terenul pentru înfăptuirea Înțelegerii Balcanice.

5/ Pentru a-mi da putința să servesc cu mai multă autoritate interesele țării în străinătate, MAJESTATEA VOASTRA a binevoit să-mi confere, în 1934, titlul de ministru plenipotențiar.

Îmi permit să reamintesc că în 1935 MAJESTATEA VOASTRĂ n-a aprobat să fiu numit la o Legațiune care m-ar fi izolat de orice activitate juridică internațională și că a dispus să fiu numit la un post având un caracter preponderent juridic și anume la Haga. Această numire făcută în 1935 și devenită operantă abia peste un an, mi-a dat ocazia să desvolt o activitate, la Haga și la Geneva, care a fost apreciată de toți Miniștrii de Externe.

6/ Îndrăsnesc a insista și asupra activității pe care am desfășurat-o în 1936 la Conferința din Montreux și asupra formulelor juridice elaborate de mine și înscrise în Convențiune, care garantează libertatea de trecere prin strâmtori, chiar în caz de război, a munițiunilor destinate României, precum și celelalte formule destinate a ne asigura un regim din cele mai favorabile fie în ipoteza încheierii unui Pact al Mării Negre, fie al unui Acord între Franța, Anglia, Turcia și Soviete. Aceste formule au fost astfel redactate încât au putut fi, mai târziu, primite și de Italia, prin aderarea ei la Convențiunea din Montreux.

7/ În urma schimbărilor din august 1936, este cunoscut și concursul larg și leal pe care l-am dat la Consiliul Societății Națiunilor tuturor Miniștrilor noștri de Externe.

8/ În noiembrie 1937 am elaborat și am obținut încheierea la Societatea Națiunilor, a Convențiunii pentru represiunea terorismului și crearea Curții Penale Internaționale, făcând astfel să pătrundă o doctrină românească în patrimoniul universal al Dreptului ginților.

9/ Atât la Haga cât și la Geneva, mă mărginesc să reamintesc că prin telegramele trimise în 1936 am anunțat, cu 4 luni înainte, noua politică de autonomie de deciziune a Belgiei, iar în august și septembrie trecut, telegramele mele au fost printre primele care să vestească atitudinea oficială revizionistă a Bulgariei, cât și tendințele polono-ungare în vederea frontierei comune.

10/ În afară de o pozitivă acțiune diplomatică și de o intensă activitate, care au contribuit la o sporire importantă a volumului schimburilor româno-olandeze, în timpul celor 3 ani de când funcționez ca Ministru al MAJESTĂȚII VOASTRE la Haga, prin cursuri ținute la Universitățile din Utrecht, Haga, Leiden și Amsterdam, am făcut cea mai eficace propagandă românească.

În urma promulgării noii Constituțiuni, am ținut din nou numeroase conferințe asupra regimului renașterii naționale din România. Numai anul acesta am făcut, în ianuarie, aprilie și iunie, 10 conferințe, la Universitățile mai sus menționate asupra realizărilor politice, constituționale, economice și culturale din țara noastră, conferințe care au fost pe larg reproduse și comentate de presa olandeză. În sfârșit, în timpul serbărilor Restaurației, de

acum o lună, am organizat, în Țările de Jos, Săptămâna României ținându-se, în prezența mea, de numeroși profesori universitari olandezi, în toate orașele importante din Olanda, conferințe asupra României și operei Suveranului ei.

11/ Cu toate că, în ultimii ani, am fost dese ori întrebat de factorii autorizați ai Ministerului de Externe dacă n-aș dori să fiu propus MAJESTĂȚII VOASTRE pentru a fi numit la o Legațiune mai importantă, am preferat să rămân la Legațiunea din Haga, al cărei titular nu poate fi decât un diplomat specialist în Știința Dreptului și cu legături în cercurile juridice internaționale.

12/ În noiembrie 1938 urmând să se ia o deciziune asupra desemnării candidatului român la viitoarele alegeri pentru Curtea Permanentă de Justiție Internațională –, Ministerul Afacerilor Străine de atunci, deși a recunoscut că aș fi cel mai indicat să ocup acest înalt post al magistraturii internaționale, mi-a dat să înțeleg că aș fi considerat ca fiind mult mai folositor țării rămânând în corpul diplomatic.

Înțelegând că la vârsta de 42 de ani pot avea încă energia să-mi servesc cu folos țara, am răspuns în totul dorinței ce-mi fusese împărtășită de fostul titular al Ministerului Afacerilor Străine și am dat tot concursul pentru desemnarea la Curte, făcută de Guvernul român în persoana Domnului Demetru Negulescu, să poată fi agreată de diversele guverne care vor fi chemate, în septembrie 1939, să aleagă pe viitorii judecători.

Mi-am permis să supun binevoitoarei aprecieri a MAJESTĂȚII VOASTRE toate aceste chestiuni, pentru a evidenția valoarea morală ce reprezintă astăzi pentru mine chestiunea confirmării.

Dacă din 1922, de când am activat în politica externă, în loc de a urma calea, mai anevoioasă dar poate mai rodnică în rezultate, aș fi urmat filiera normală a carierei diplomatice, prin simplu fapt al vechimii și al înaintărilor legale, aș fi fost astăzi Ministru plenipotențiar de carieră.

Scrutându-mi conștiința și revizuindu-mi astăzi activitatea zi de zi, din clipa când am avut încrederea Suveranului meu, am ajuns la convingerea nestrămutată că pot îndrăsni să supun aceste rânduri MAJESTĂȚII VOASTRE.

PROPAGANDA INTERNĂ DIN ROMÂNIA (1938-1940)

Diana-Mihaela Păunoiu

Propaganda politică, fenomen complex și dominant al secolului al XX-lea, a cunoscut o amploare deosebită în contextul dezvoltării tehnologiei și al răspândirii, pe scară largă, a mijloacelor de informare și de comunicare în masă și a dobândit noi dimensiuni în timpul perioadelor de criză, care au favorizat apariția și consolidarea regimurilor autoritare, dictatoriale sau totalitare.

Inspirat de totalitarismele ideologice ale secolului al XX-lea, regimul instaurat de regele Carol al II-lea, prin lovitura de stat din 10/11 februarie 1938, a însumat numeroase caracteristici specifice regimurilor totalitare, în special a celor de dreapta (nazist german și fascist italian), fără a fi în esență unul totalitar[1]. Regimul carlist se încadrează în categoria statelor în care s-au instalat „dictaturi netotalitare" (Polonia, Statele Baltice, Ungaria, Portugalia și Spania)[2]. Cu toate acestea, propaganda practicată în timpul regimului carlist poate fi catalogată ca o „propagandă totală", în sensul enunțat de teoreticianul francez Jacques Ellul[3].

Călin Hentea sintetizează principalele caracteristici ale propagandei totalitare, dintre care le menționăm pe următoarele: „a avut un centru instituțional unic de comandă și directivă politică; a fost totală, adică a afectat toate sectoarele vieții politice, sociale și culturale ale statului respectiv; s-a centrat pe cultul personalității liderului cu veleități mesianice [...]; le-a fost impusă obligatoriu celor aflați sub autoritatea statului respectiv; a beneficiat de un puternic sistem de cenzură impus prin forța autorităților statului; a fost aplicată sistematic și pe scară largă printr-un efort susținut asupra întregii populații"[4].

---

[1] Deși spre sfârșitul perioadei analizate, protagoniștii carliști i-au adăugat o tentă totalitară, motivele au fost însă de circumstanță, urmărindu-se câștigarea bunăvoinței și susținerii puterilor Axei, în special a Germaniei, pentru evitarea, fără succes însă, a pierderii teritoriilor românești revendicate de Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, coordonator: Ioan Scurtu, secretar: Petre Otu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 418-421.

[2] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere din engleză de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas, 2006, p. 385-386.

[3] Jacques Ellul, *Propaganda. The Formations of Men's Attitudes*, translated from the French by Konrad Kellen and Jean Lerner, with an *Introduction* by Konrad Kellen, New York, Vintage Books Edition, 1973, p. 9-14.

[4] Călin Hentea, *Enciclopedia propagandei românești, 1848-2009; istorie, persuasiune și manipulare politică*, București, Editura Adevărul Holding, 2012, p. 108.

Deşi regimul carlist nu a fost unul totalitar, trăsăturile menţionate anterior sunt valabile şi pentru propaganda dintre anii 1938 şi 1940. Starea de asediu şi cenzura, introduse pe întreg teritoriul statului român la 11 februarie 1938[5], precum şi noua Constituţie carlistă promulgată la 27 februarie 1938 au definit „starea de legalitate", sub pavăza căreia regele Carol al II-lea şi susţinătorii săi au restructurat (sau au încercat să restructureze) statul şi societatea românească.

Cenzura din timpul dictaturii regale a atins cote neimaginabile până atunci în istoria României[6]. Sursele de informare a publicului larg conţineau o singură variantă admisă, cea oficială. Regimul carlist a anulat în mod deliberat „transparenţa vieţii publice, creând, prin intermediul cenzurii, un filtru care mediază între actorii publici şi individul-cetăţean"[7].

Instituţia cenzurii, pe lângă „iluzia democratică"[8] pe care încerca s-o ofere românilor, „s-a transformat într-un instrument aservit intereselor personale ale regelui Carol al II-lea, propulsării imaginii sale propagandistice mult supraevaluate, creării unor mituri din fapte de politică externă, de apărare naţională, de pregătire a tineretului ş.a. Se poleiau realităţile, până la falsificare, în interes propagandistic şi pentru sugerarea unei conduite politice ferme, unitare [...]"[9], atât pe plan intern, cât şi extern.

Cenzura a jucat un rol important în crearea şi exacerbarea cultului personal al regelui Carol al II-lea, în presă, discursuri publice, conferinţe radiofonice etc., nefiind permisă nici o informaţie care ar fi pus noul regim şi pe rege sau susţinătorii săi într-o lumină nefavorabilă[10].

Prin intermediul cenzurii, presa a fost transformată într-un instrument propagandistic principal. Presa regimului carlist – „presa sedativ" – reflectă „foarte exact aplicarea tehnicilor de manipulare la nivelul mentalului colectiv. S-a aplicat ceea ce se numeşte manipularea «mistică», care constă în crearea unei aure aproape mistice în jurul conducătorului, ale cărui acţiuni sunt îndreptate spre un scop mai presus de altceva. Monarhul este mandatat să conducă societatea spre îndeplinirea ţelului propus. Caracterul lui mesianic nu poate fi pus la îndoială – lui Carol i se crease aura chiar de la revenirea lui în

---

[5] „Monitorul Oficial", partea I, anul CVI, nr. 34, 11 februarie 1938, p. 802; Ioan Scurtu (coordonator), Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Bucureşti, Editura Didactică şi Enciclopedică, 1982, p. 320-321.

[6] Vezi Diana-Mihaela Păunoiu, *Rezidenţa regală a Ţinutului Olt (1938-1940)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012, p. 227-231, 244-254.

[7] Ioan Stanomir, *Libertate, lege şi drept: o istorie a constituţionalismului românesc*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 149.

[8] Ioan Lăcustă, *Timpul iluziilor. Pagini din memorialişti interbelici (selecţie, prezentări şi note)*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2006, p. 129.

[9] Idem, *Cenzura veghează: 1937-1939*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2007, p. 24.

[10] *Ibidem*, p. 41.

țară, coborâtor din ceruri –, orice acțiune se desfășoară în virtutea unor rațiuni superioare, greu de înțeles sau inaccesibile cetățenilor de rând. Conducătorul este o figură mesianică, o binecuvântare a istoriei, depozitarul adevărurilor absolute, singurul capabil să conducă societatea. Pentru a-l venera se creează spectacole grandioase, poezii, ode etc."[11].

Propaganda a reprezentat o componentă importantă a regimului carlist. Încă de la prima cuvântare, rostită, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1938, cu ocazia formării primului guvern al noului regim, regele se prezintă pe sine ca un „salvator" al statului, al ordinii și al liniștii interne, anunțând începerea unei noi etape în istoria României: „o eră de îndreptare" a greșelilor trecutului, „o mare operă de redeșteptare națională, operă de refacere, operă de salvare a Țării"[12]. Începând de la această dată, pe toate canalele de informare în masă se difuza permanent faptul că noul regim și regele Carol al II-lea reprezentau singura soluție salvatoare spre care trebuiau îndreptate toate speranțele națiunii.

Regele însuși recunoștea importanța aparatului de propagandă pentru difuzarea informațiilor în rândul publicului larg, notând, la 15 iulie 1938, că a găsit necesar să-i dea lui Eugen Titeanu, nou-numitul subsecretar de stat al Propagandei, câteva indicații privind acțiunea propagandistică: *„Nu e vorba doar de o propagandă externă, dar și de una internă. Țara trebuie ținută la curent și electrizată asupra înfăptuirilor regimului și Guvernului* (subl. n.)"[13].

În acest context, nu a fost întâmplător faptul că în timpul regimului carlist, pentru prima dată în istoria României, s-a produs instituționalizarea propagandei.

La 1 aprilie 1938, a fost înființată, pe lângă președinția Consiliului de Miniștri, Direcția Generală a Presei și Propagandei, care avea sub conducerea și supravegherea sa următoarele cinci instituții: Oficiul Național de Turism, Societatea de Difuziune Radiotelefonică din România, Serviciul cinematografelor, Direcția presei și Societatea Orient-Radio (Rador)[14]. După o

---

[11] Daniel Apostol, *Criza, a cincea putere în stat: managementul crizelor politice și economice, reflectate în presa timpului în România anilor 1930-1939*, București, Editura Universul Juridic, 2009, p. 127.

[12] Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale (în continuare, se va cita: S.J.A.N., Vâlcea), fond Prefectura județului Vâlcea, dosar nr. 27/1938, f. 13.

[13] Carol al II-lea, rege al României, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I *(1904-1939)*, ediția a II-a revăzută și completată de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Editura Curtea Veche, 2003, p. 276.

[14] Consiliul Legislativ, *Colecțiune de legi și regulamente*, tomul XVI, partea I a legii 1 ianuarie – 30 aprilie 1938, decrete nr. I – nr. L, legi și decrete-legi nr. 1 – nr. 118, ediție oficială întocmită în conformitate cu art. 3 din legea de organizare a Consiliului Legislativ, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1938, p. 108-109.

lună, această structură propagandistică a statului român a trecut în subordinea Ministerului de Interne.

La 3 octombrie 1939, a fost înființat Ministerul Propagandei Naționale, care prelua atribuțiile Subsecretariatului de Stat al Presei și Propagandei[15]. Noul minister era format din șase direcții de specialitate, respectiv: Direcția Presei, Direcția Studii și documentare, Direcția Propagandei (internă și externă), Direcția Turismului, Direcția Cinematografică, Direcția Publicității. La acesta se adăugau și Serviciul Ospitalității (pentru ziariștii sau personalitățile străine) și cel de Radio-ascultare[16].

Dintre cei mai însemnați miniștri ai Propagandei, menționăm pe: istoricul Constantin C. Giurescu (4 martie – 11 mai 1940) și Nichifor Crainic (4 iulie – 14 septembrie 1939)[17].

Pe lângă faptul că, din cauza cenzurii, presa și alte publicații cuprindeau numai versiunea oficială a evenimentelor interne sau externe, regimul carlist a avut, începând cu 1 iunie 1938, și o publicație oficială, ziarul „România", al cărui director era Cezar Petrescu. Acest oficios a apărut la inițiativa regelui Carol al II-lea și a lui Armand Călinescu. Astfel, la 6 martie 1938, Armand Călinescu nota, în jurnalul său, că regele a propus „să se creeze un ziar al guvernului în 5 ediții [:] la București, Iași, Chișinău, Cluj, Timișoara. [Ziarele] Minoritare ies pe dată acolo. Cele românești sosesc târziu. Să se facă un ziar «România»"[18].

La 28 martie, într-o audiență la rege, se discută din nou despre crearea unui „ziar de stat al Direcției Presei, pentru popularizarea operei și formarea noului spirit"[19].

Referitor la „necesitatea" propagandei prin intermediul presei se aduceau argumente chiar în ziarele vremii. Un exemplu elocvent, în acest sens, este următorul citat: „[...] De o rânduială era nevoie. De o întoarcere a slovei tipărite la adevăratul ei rost, întru luminarea poporului, întru consolidarea unității naționale, întru pacificarea spiritelor. Că tot prin grija Suveranului, presa și propaganda au fost socotite vrednice de un subsecretariat de Stat pe lângă

---

[15] *Codul general al României (Codurile, Legile și Regulamentele în vigoare) 1856–1940 – Întocmit după textele oficiale*, fondator C. Hamangiu, continuatori: G. Alexianu și C.St. Stoicescu, vol. XXVII, *Coduri, legi, decrete-legi și regulamente cuprinzând a treia parte din legislațiunea anului 1939*, partea III, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1940, p. 2 275; „Buletinul Ținutului Olt", Craiova, an II, nr. 22, 1 noiembrie 1939, p. 2.

[16] Ministerul Propagandei Naționale a fost desființat prin decretul-lege din 20 septembrie 1940 (Călin Hentea, *op. cit.*, p. 380).

[17] *Ibidem*, p. 465.

[18] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ediție îngrijită și prefață de Al.Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p. 382.

[19] *Ibidem*, p. 387.

Ministerul Internelor, n-a surprins pe nimeni. Se înfăptuiește un gând vechiu [...]"[20].

Presa și celelalte mijloace de propagandă aflându-se sub controlul puterii centrale, cultul Conducătorului a dobândit dimensiuni considerabile, nemaiîntâlnite în istoria Românilor, regele Carol al II-lea fiind primul dintre dictatorii români care „s-au remarcat în proliferarea unui cult al personalității lor ca soluție de control și conducere a statului"[21], înțelegând prin conceptul de cult al personalității: „[...] totalitatea acelor acțiuni de propagandă desfășurate prin forța și autoritatea instituțiilor unui stat totalitar pentru venerarea până la sacralizare a tuturor calităților și realizărilor conducătorului statului respectiv, pe timpul vieții sale"[22].

Toate instrumentele propagandistice au fost monopolizate de către puterea centrală. Presa, radioul, festivitățile diverse, precum și alte mijloace de propagandă aveau ca principal obiectiv elogierea noului regim și a regelui Carol al II-lea – „salvatorul țării", „voievodul culturii", „depozitarul idealurilor naționale" etc. Fotografia regelui era aproape omniprezentă în presă sau alte materiale tipărite[23].

Portretul regelui se regăsea în instituțiile publice, iar cu ocazia marilor evenimente festive naționale se obișnuia afișarea portretului regelui (cel mai adesea, portretul era de dimensiuni mari și chiar în mărime naturală) în locuri publice[24].

Cultul personalității monarhului a cunoscut o generalizare constantă: „Fotografii și jurnale cinematografice ale vremii surprindeau omagierea aproape continuă a instituției monarhice, regele însuși căpătând ipostaze dintre cele mai pitorești, culminând cu postura de «Marele Străjer». Pasaje din discursurile sale sunt introduse în manualele școlare, imaginea sa, în atitudini marțiale, devine cu totul obsesivă și românii o consideră ca făcând parte din automatismele cotidianului"[25].

Pe lângă obișnuitele articole din presă, au fost editate, de către Subsecretariatul de Stat al Propagandei, broșuri de propagandă speciale, conținând proclamații și discursuri ale regelui Carol al II-lea și ale miniștrilor săi. Astfel au fost: „Regele și Națiunea, Muncă și Credință", tipărită cu ocazia unui an de „Renaștere Națională" / de la promulgarea Constituției „Regele

---

[20] „Presa și propaganda", în „Romanațul – Organ de cultură și informațiuni", Caracal, anul III, nr. 27, 8 septembrie 1938, p. 2.

[21] Călin Hentea, *op. cit.*, p. 29.

[22] *Ibidem*, p. 28; vezi și Cristian Sandache, *Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic*, București, Editura Militară, 2007, p. 170-172.

[23] *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 396.

[24] S.J.A.N., Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 42/1939, f. 88.

[25] Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 170-171.

Carol al II-lea"; „România Renașterii", cuprinzând discursul lui Armand Călinescu, rostit în ședința din 28 iunie 1939 a Adunării Deputaților; „România veghează"[26] etc. Toate, criticând „vechiul regim", cel al pluripartidismului tradițional, făceau apologia „noului regim" și a regelui Carol al II-lea. Acestea au fost distribuite de către Subsecretariatul de Stat al Propagandei, de pe lângă Ministerul de Interne, autorităților din teritoriu în sute de exemplare[27].

Un material de propagandă a fost chiar Constituția „Regele Carol al II-lea". Anul 1938, după plebiscitul de la 24 februarie și promulgarea legii fundamentale la 27 februarie, a fost consacrat asigurării unei cât mai mari popularizări, în rândul publicului larg, a textului noii Constituții. „Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor" a primit aprobare de la Ministerul de Interne pentru imprimarea și răspândirea Constituției în toată țara. Prețul unei broșuri era de zece lei, banii strânși din vinderea acesteia constituind „Fondului Carol al II-lea", „destinat exclusiv ajutorării elementului românesc în viața economică"[28]. Toate autoritățile locale trebuiau să dea „cel mai larg concurs" delegatului Ligii Culturale însărcinat cu distribuirea broșurii Constituției[29]. La scurt timp, la începutul anului 1939, Ministerul de Interne a hotărât ca distribuirea Constituției să se facă prin intermediul instituțiilor de stat („numai prin autoritățile de Stat"), deoarece: „Înalta dorință a M.S. Regelui Carol al II-lea, exprimată cu ocaziunea promulgării noii Constituții, este ca fiecare cetățean să o posede și să-i citească textul"[30].

În acest context, textul Constituției, promulgate la 27 februarie 1938, a ajuns în rândul celei mai mari părți din populația României, atât în mediul urban cât și în mediul rural. În ce măsură populația a citit textul noii legi fundamentale? Acest lucru nu poate fi determinat, însă se poate afirma faptul că textul Constituției, ajunsese, voit sau nu, în casele celor mai mulți dintre români.

Principalele teme ale propagandei oficiale, din timpul regimului carlist, au fost: solidarismul social, critica vechiului regim – „eliberarea de politicianism", armonia socială, redresarea morală a națiunii, sentimentul și datoria patriotică, unitatea poporului în jurul Conducătorului, cultul personalității regelui Carol al II-lea, omul nou[31] etc.

---

[26] S.J.A.N., Olt, fond Prefectura județului Olt, dosar nr. 9/1939, f. 34-136.

[27] *Ibidem*, f. 18, 32.

[28] S.J.A.N., Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 288/1940, f. 61-62.

[29] *Ibidem*, dosar nr. 1/1938, f. 270.

[30] S.J.A.N., Olt, fond Prefectura județului Romanați, dosar nr. 66/1939, f. 2.

[31] Sentimentul și datoria patriotică, unitatea poporului în jurul Conducătorului, cultul personalității regelui Carol al II-lea și omul nou sunt teme propagandistice care au fost preluate și de propaganda din timpul dictaturii antonesciente (1940-1944), ajungând la cote aberante sub regimul ceaușist (1965-1989), Călin Hentea, *op. cit.*, p. 460.

Social-reformismul naționalist și renașterea națională au reprezentat două teme propagandistice, preluate de către protagoniștii dictaturii regale, din filozofia Mișcării Legionare[32], populară în rândul populației, dar percepută ca o amenințare de către regimul carlist, dominat de „un misionarism monarhic doritor de pace internă și armonie socială"[33].

Elementul comun, regăsit în definirea principalelor teme ale propagandei oficiale, era fidelitatea față de patrie și rege. În logica protagoniștilor carliști, patriot[34] era cel care își însușea cu bună-știință ideologia noului regim și era devotat „trup și suflet" regelui Carol al II-lea și regimului său. Fidelitatea, pe care fiecare cetățean o datora patriei, era reductibilă la a fi fidel față de șeful statului, cu care țara era programatic identificată[35].

Doctrinarii regimului defineau patria ca fiind, împreună cu instituția monarhiei (Regele – simbol al unității statului), una dintre cele mai importante „idei-forță", regăsită în organizarea socială: „Patria nu trebuie confundată cu statul [...]. Patria este o stare de spirit, o stare sufletească, o stare spirituală. Patria presupune amintirea trecutului din momente de glorie sau de restriște, ea reprezintă *solidaritatea prezentă a intereselor*. Nu numai atât, ea reprezintă legătura și cu trecutul, dar și cu viitorul. Ea presupune un ideal; ea întruchipează acordul voințelor pentru realizarea intereselor generale. Ideea de patrie prin esența sa este solidaristă, ea înlătură preocupările egoiste, individualiste. [...] Și dacă ideea de patrie se transformă în sentiment, devine irezistibilă, o putere dinamică extraordinară"[36].

Trebuie făcută precizarea că promotorii regimului carlist cunoșteau tehnicile propagandei moderne și importanța unui aparat de propagandă puternic. De exemplu, Armand Călinescu, principalul susținător al regimului carlist și principalul colaborator al regelui Carol al II-lea, nota în jurnalul său, la 30 mai 1938, următoarele: „II. Propaganda: 1. Ziarul [„România"]. Vom vedea cum merge și vom îndruma. 2. *Radio*. Aparate la sate? *E superior oricărui ziar și oricăror propagandiști* (subl.n.). 3. Film de propagandă. 4. Modificare și întinerire a consiliilor care au făcut nu mai gafe"[37].

La 11 noiembrie, Armand Călinescu nota următoarele: „Cred că e bine și propagandă naționalistă. Integritate hotare. [...] Presa însăși nu se mișcă e

---

[32] Stephen Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, traducere de Manuela Macarie, *Cuvânt înainte* de Kurt W. Treptow, Iași, Institutul European, 1998, p. 78.

[33] Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a și notă asupra ediției de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1995, p. 228.

[34] Vezi, pentru detalii privind propaganda patriotică din timpul domniei regelui Carol al II-lea (1930-1940), Călin Hentea, *op. cit.*, p. 461-466.

[35] Ioan Stanomir, *op. cit.*, p. 123.

[36] *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, comitetul de direcție: Dimitrie Gusti, Const[antin] Orghidan, Mircea Vulcănescu, Virgiliu Leonte, ediția I, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 200d.

[37] Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 393.

moartă, deoarece au dispărut vechile polemici politice. Trebuie să-i dăm altceva. Numai Naționalism. Are rezultat: face inutilă garda [Garda de Fier]; întărește moralul și rezistența națională, creează o stare de spirit bună în caz grav"[38].

De asemenea, însemnările din 30 ianuarie 1939 arată că Armand Călinescu era un cunoscător al realităților externe, precum și faptul că nu considera lipsa de popularitate a Frontului Renașterii Naționale (în fapt, a regimului însuși) ca un minus pentru regimul carlist: „Am creat ceva. Am îngenuncheat garda [Garda de Fier]. Am demoralizat spiritul de partid (rezervă oameni[i de] încredere) și am schițat o formulă nouă [partidul unic: Frontul Renașterii Naționale]. Desigur e încă plăpândă. În materie de suflet nu merge așa ușor. Nici o experiență europeană nu a declanșat un elan generalizat. Câte adversități au fost în contra lui Mussolini? Cât a luptat Hitler? Câte adversități au și acum? Cine își închipuie că acolo e uniformism e naiv. Pretind că e mai bine la noi, fiindcă sufletul românesc este mai blând și mai adaptabil"[39].

Alte dovezi că promotorii regimului carlist cunoșteau mecanismele propagandei politice sunt reprezentate de faptul că puterea centrală a creat un ritual social specific și a monopolizat organizarea și desfășurarea evenimentelor festive[40].

Crearea unui nou tip de ritual social (saluturi, cântece, uniforme, ceremonii publice și sărbători naționale celebrate după anumite tipare) a reprezentat un punct comun (cu diferențele de rigoare) în cadrul mecanismului propagandistic specific regimurilor dictatoriale/totalitare[41].

Crearea unui puternic aparat de propagandă[42] avea rolul de a masca situația reală din România acelor vremuri și de a inocula în rândul publicului larg ideea că regele Carol al II-lea, creatorul unei noi Românii, și regimul său se bucurau de adeziunea totală a populației, ajungându-se până într-un asemenea punct încât „se reglementa" chiar și starea de spirit a populației: „«Entuziasmul» popular se desfășura după un scenariu foarte riguros conceput de Ministerul Propagandei Naționale, creat la 3 octombrie 1939. Acesta trimitea instrucțiuni privind materialele ce urmau să se publice cu ocazia unor aniversări sau vizite ale regelui, discursurile acestuia, ce trebuia scris despre

---

[38] *Ibidem*, p. 400.

[39] *Ibidem*, p. 404.

[40] Vezi Diana-Mihaela Păunoiu, *Sărbătoare și propagandă în timpul regelui Carol al II-lea (1938-1940)*, București, Editura Academiei Române, 2013, *passim*.

[41] Geoff Layton, *Germania: al treilea Reich, 1933-1945*, traducere de Corina Popa, București, Editura All, p. 69; Rémi Dallison, *Les fêtes du maréchal. Propagande festive et imaginaire dans la France de Vichy*, préface de Pascal Ory, Paris, Éditions Tallandier, 2007, p. 51-73.

[42] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. III, *Carol al II-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 260-261, 269-270; *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 396-397.

modul de viață al suveranului; toate aveau menirea de a-l prezenta pe regele Carol al II-lea ca simbolul tuturor virtuților umane [...]"[43].

Imaginea generală, creată și difuzată, începând din anul 1938, de către structurile propagandei oficiale, a fost construită în jurul unei atmosfere de „euforie, măsurile preconizate de către rege fiind elogiate în tonalități dintre cele mai accentuate"[44].

[43] *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 401-402.
[44] Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 171.

O SCRISOARE NESEMNATĂ

Ion Calafeteanu

Cu ani în urmă am descoperit în arhiva Ministerului Afacerilor Externe un document de cu totul altă natură decât cele oficiale, aflate în mod obișnuit în dosarele Ministerului. Era vorba de un exemplar dintr-o scrisoare, nesemnată, bătută la mașina de scris și adresată unui „prieten iubit". M-am apucat s-o citesc și am rămas impresionat de cele citite. Era mult mai mult decât o scrisoare, fie ea adresată și unui „prieten iubit". Era confesiunea unui om, o mărturisire de credință, de o sinceritate rar întâlnită, dar și un strigăt de durere, de avertisment și de îngrijorare pentru viitorul țării al unui diplomat român, o scrisoare în care autorul ei – o spunea el însuși – își descoperea „sufletul și mintea".

Iată textul acesteia:

1 octombrie 1940

Iubite prieten,

Am luat astăzi – după o lungă ezitare – condeiul, ca să încerc să fixez, în scris, ideile mele de acum cu privire la chestiunea extrem de gravă a relațiunilor româno-maghiare.

Împrejurările ne-au permis să lucrăm împreună mai mult de un an la Direcțiunea Politică a Ministerului nostru de Afaceri Străine și un an și jumătate la Legațiunea noastră din Budapesta.

Am fost strâns legați unul de altul în timpul colaborării noastre și am rămas prieteni și în decursul atâtor alți ani, când soarta ne-a despărțit, dându-ne însă fiecăruia putința de a ne servi Țara pe alte tărâmuri.

Prietenia noastră de totdeauna a fost întărită și mai mult prin marea afecțiune ce unea atât de strâns pe scumpele noastre tovarășe de viață, cât și prin teribila noastră durere pricinuită de pierderea lor neașteptată și prematură, la interval atât de scurt și în urma unor groaznice și identice suferințe.

Cui, deci, iubite prieten, mi-aș putea descoperi mai mult sufletul și mintea decât ție?

Știi prea bine că am deschis ochii la viața publică în preajma războiului mondial 1914-1918.

În timpul neutralității noastre de doi ani am activat, prin presă și la Universitate, pentru intrarea noastră în războiul necesar împlinirii visului nostru sfânt de secole: Unirea definitivă, într-un singur mănunchi, a tuturor răzlețelor ramuri ale românismului.

Numeroasele mele articole, publicate în acest scop în ziarele „Universul", „Dimineața" și „Adevărul", cât și energia cu care am luptat pentru reușita grevei generale universitare de la București – declarată în semn de deplină solidaritate

cu colegii noștri ieșeni, care protestau contra rectorului Stere – îmi sunt vie mărturie a acelei activități.

Nu eram împins de vreo oarecare afectivitate. Recea judecată politică mă făcea să subordonez totul interesului național. Cunoașterea exactă a acestui interes îmi determinase și atitudinea ce credeam necesară.

Existența noastră, păstrându-ne ființa națională, o socoteam apărată și asigurată numai prin întinderea formei statului, cu toate atributele lui de suveranitate și libertate, și la frații noștri scrâșnind sub opresiunea străinilor, pe câmpiile și plaiurile noastre, rupte de o vitregă soartă.

Și pornirea mea nu era dictată de ură, fiindcă eu, ca bun român, nu sunt capabil de ură, care la alte popoare mobilizează energii nebănuite și impetuoase. Făceam doar gestul reflex de conservare, concentrându-mi toate faptele și gândurile numai la lupta pentru eliberarea robiților mei frați de un sânge și de o lege.

Am făcut războiul efectiv pe front, ca atâția alții. Nu mă cred, pentru aceasta, un erou. Dădeam însă urmarea logică unei activități, în urma căreia sângerau frații mei români. Și, îți mărturisesc cu mândrie, nu voi uita niciodată rândurile demne cu care tatăl meu mă încuraja să nu dau urmare dorinței generalului Averescu de a mă opri la Cartierul Armatei II la Bacău, scriindu-mi: „Ești singurul meu băiat. N-aș putea spune că sufletul meu n-ar fi mai liniștit știindu-te la adăpost de pericole imediate. Cred însă, cu tărie, că locul tău este pe front, alături de cei ce mor pentru idealul nostru național, pentru înfăptuirea căruia și eu, și tu, am luptat cu elan și dintr-o adâncă convingere".

Mi-am îndeplinit deci datoria, după cum am căutat să mi-o fac și de atunci până-n prezent, oriunde și oricând am avut de îndeplinit o misiune.

A venit pacea care – recunoscând dreptul și dreptatea neamului nostru – ne-a dat, aproape în integritatea lor, granițele noastre juste și sfințite cu sângele celor mai buni dintre noi.

Am refuzat să încep a juca în țară un rol politic, cât de mic, deoarece consideram pe alții mai pregătiți pentru definitivarea unirii. Am plecat la Paris spre a-mi lua doctoratul juridic și – în urma unei deciziuni pripite, căreia, recunosc, nu-i prea pot fi recunoscător – am intrat în cariera diplomatică.

Am stat la Legațiunea din Paris până în luna mai 1924, timp în care am lucrat mult mai mult decât ar fi fost în căderea unui simplu secretar de legațiune.

În mediul acela de după război mi-am dat perfect de bine seama că a construi, fără a consolida, sau a consolida pe un teren periculos nu servește prea mult la închegarea desăvârșită a orânduirii noastre, pe care unii o credeau eternă cu prea mare ușurință.

Fără a mă ocupa de structura noastră internă, analizam cu multă luare aminte structura noastră externă și, cu adânc regret, am început să întrevăd anumite șubrezenii, care puteau duce la destrămarea visului nostru secular, de-abia înfăptuit.

Era frumos să ne iluzionăm asupra forței pe care o reprezentau alianțele cu foștii noștri mari aliați, alianța, cam artificială, dintre unii mici beneficiari ai noii stări de lucruri. Mi-era însă greu să cred că popoarele învinse atunci, unele foarte dinamice și cu un exasperat simțământ național, se vor mulțumi a juca roluri de mâna a doua sau roluri aproape inexistente.

Și, apoi, nu mai puteam cere agravarea unei sentințe juste, desigur, pronunțată în contra unor popoare înconjurătoare, cărora nu puteam să nu le recunosc anumite certe calități.

Evoluția mea era normală. Intrasem mai adânc în miezul lucrurilor, le înțelesesem mai precis, făceam parte dintr-un neam satisfăcut, trecusem prin grozăviile războiului și vedeam, cu alți ochi, mult mai indulgenți, realitatea relațiunilor ce ar fi trebuit să ne unească cu popoarele cu granițe comune cu noi.

Ceva încă nebulos, desigur, dar totuși ceva palpabil începu să-mi colcăie prin minte. Doream – atunci când românul nu mai avea nimic de revendicat de la ungur, atunci când bucuria unei revederi și a unei conlucrări cu noi a acelor români ce suferiseră atât sub jug maghiar estompase vechile diferende – să lucrez pentru o mai justă așezare a relațiilor dintre cele două popoare.

La această transformare contribuise, desigur, și soția mea, de educație ungară, însă fără niciun pic de sânge maghiar în vinele ei, și care se identificase atât de admirabil cu noua ei patrie.

Căci, tu știi mai bine decât alții, că mama ei era croată, iar tatăl său, descendent al unei familii de intelectuali ruși, refugiați la Subotica din cauza persecuțiilor țariste, demisionase din învățământul superior maghiar, deoarece nu acceptase să aplice neomenoasele legi școlare antiminoritare ale atât de vestitului conte Apponyi.

Așa m-ai cunoscut în 1924.

După un stagiu de peste doi ani la București și un an la Praga (unde mă convinsesem și mai mult de anumite șubrezenii ale Micii Înțelegeri), am sosit în iulie 1927 la Budapesta, unde te-am regăsit.

A fost singurul post ce-am solicitat vreodată, căci voiam să-mi dau eu însumi seama, la fața locului, dacă nu e posibilă o oarecare apropiere româno-ungară.

Desigur, nu-mi făceam iluzii prea mari. În politică (vai, numai în politică însă) am fost totdeauna poate prea realist. Știam și simțeam că o înfrățire nu e posibilă, deși caracterul marei mase a celor două popoare e aproape identic. Speram însă că „interesul comun" ne va face, și pe unii, și pe alții, să încercăm a găsi un teren de înțelegere destul de trainică, spre a ne îngădui o comună apărare, la vremuri de restriște, contra periculosului ocean slav, de care ne găseam înconjurați și noi, și ei.

Am rămas la Budapesta până în februarie 1937, cu o întrerupere de doi ani, 1929-1931.

Am condus efectiv Legațiunea mai multe luni în fiecare an și – datorită legăturilor personale ce-mi creasem – mai trainice și mai adânci decât ale tuturor

românilor ce s-au perindat în Horánskyutca, am intrat în cercurile cele mai închise și am cunoscut, intim, tot felul de lume.

Mi-am dat perfect seama (și nu după prea multă trecere de timp), cu mult regret, că ideile mele nu puteau fi aplicate.

Cauzele? Sunt atât de multiple! Voi încerca să le enumăr și să le și explic.

În primul rând vine, desigur, sistemul educativ maghiar, care e bazat pe exasperarea sentimentului de superioritate unguresc și pe absoluta desconsiderare a drepturilor celor mai elementare pentru locuitorii nemaghiari, care cu greu pot obține un minimum de satisfacții. Și o nemăsurată ură e mereu dovedită pentru toți cei ce-ar încerca să cârtească.

Sistemul educativ ungar a tins și continuă a tinde la maghiarizarea forțată a tuturor popoarelor nemaghiare, aflate sub oblăduirea Coroanei Sfântului Ștefan, prin anihilarea, încă din fașe, a conștiinței naționale a pruncului. Și nu există mijloace care să nu fie întrebuințate pentru a se zdrobi rezistențele legitim întâlnite.

Numai admirabila dârzenie românească a reușit, în mare parte, să scape sufletul fiecărui copil român încăput, forțat, pe mâna grea a educatorilor unguri.

Nu pot să nu consemnez aci o uluitoare conversație, ce am avut în 1932, februarie, cu contele Apponyi însuși, în casa unui prieten comun.

Încă de când venisem pentru a doua oară în postul de la Budapesta, bătrânul conte îmi arăta o deosebită simpatie. Îl impresionase gestul tatălui soției mele, pe care-l cunoștea prea bine. Aflase, apoi, că avusesem cinstea de a colabora intim cu prea inteligentul și iubitul meu fost șef, domnul N. Titulescu, într-o epocă în care creaturile de casă și diferiții șefi de cabinet n-ajungeau oameni mari prin gâdilarea exasperată a amorului propriu și a sentimentului de atotputernicie ale „Patronului" și prin ascunderea celor mai mici parcele dintr-o personalitate, ce – de altminteri – nici nu prea aveau.

Și el, și eu, mari amatori de muzică, ne întâlneam mereu la concerte și operă. Și dispăruse, după scena actualității, și mult scormonita chestie a optanților. Putea deci să-mi arate o condescendentă simpatie.

Foarte cult și inteligent, orator ilustru și periculos, germanofil prin reala cunoaștere a poporului german, foarte potrivnic însă mișcării național-socialiste, îmi vorbea, odată, de superioritatea culturii maghiare asupra superficialei culturi din statele succesoare dublei monarhii, pe care o vedea reînviind sub forma unei confederațiuni de state și, bineînțeles, sub conducere maghiară.

Combătându-i argumentele cu multă vioiciune (vioiciune de pe urma căreia tu știi cât am avut de suferit), nu m-am putut împiedica să nu-l întreb asupra motivelor care-l făcuseră să impuie cu 25 ani mai înainte vestitele lui legi școlare.

Mi-a răspuns aproape textual: „Ungurul este o rasă superioară mai tuturor popoarelor din lume. Prin calitățile lui, el este menit să domine și să conducă omenirea. Nu are destulă forță să-și impuie voința asupra marilor popoare organizate. Trebuie, deci, să devie din ce în ce mai puternic și mai numeros. Cine poate să se înglobeze în masa lui decât cei ce au fericirea de a conlocui pe aceleași

tărâmuri cu ungurii? Aceștia, de voie ori de nevoie, trebuie să devie unguri cu timpul. Și niciun mijloc nu e de lăsat la o parte dacă nu-și înțeleg propriul lor interes. După două sau trei generații, urmașii nemaghiarilor vor fi cei mai admirabili fii ai «Marei, Atotputernicei și Veșnicei Ungarii», focar de cultură și civilizație reală".

M-am uitat lung la dânsul și, respectându-i vârsta, m-am mulțumit să-i fredonez numai începutul Marșului funebru din „Goetterdaemmerung". M-a înțeles, mi-a strâns mâna și, gârbovit, parcă, dintr-o dată, s-a îndepărtat cu pași înceți.

De atunci niciodată nu mai mi-a vorbit politică. Îmi cerea însă, mereu, știri despre „marele meu adversar Titulescu, pe care l-aș lua oricând să-mi pledeze un proces ce-aș voi să câștig neapărat".

În al doilea rând, ideile mele asupra unei eventuale înțelegeri româno-ungare au fost puse în eșec de ceea ce pot numi „megalomania și imposibilitatea maghiară în a-și da seama de anumite realități".

Din 1867 până în 1918 Ungaria, cât timp a durat dualismul austro-maghiar, în care – pe nedrept – a putut împila cu cei aproape opt milioane de maghiari douăsprezece milioane de nemaghiari, s-a considerat totuși o victimă.

Ungaria, desigur, în acea combinație politică contra naturii, reprezenta partea dinamică. Niciodată însă n-ar fi ajuns să impună efectiv, în atâtea împrejurări, punctul său de vedere fără vestita „nonchalance" austriacă.

Ungaria, nedându-și seama deloc că numai datorită prestigiului Casei de Habsburg a putut poseda granițele ei nefirești și juca un rol cu mult mai important decât acel ce merita, s-a considerat spoliată permanent de partenera ei. A trebuit să vie dreapta sentință de la Trianon pentru a o face să-și dea seama de adevărata realitate. Și, totuși, niciun cuvânt de înțelegătoare simpatie pentru cu adevărat greaua soartă a Austriei după 1918 nu a fost sincer rostit la Budapesta.

Chiar după 1918 și până în prezent nu s-a putut găsi un ungur, care – cel puțin – să stimeze sincer un alt popor, deoarece fiecare maghiar se consideră cu mult mai presus decât restul omenirii.

Ungurul e convins că nimic important nu s-a petrecut în lume, că nicio descoperire în folosul umanității n-a fost înfăptuită fără a nu avea la obârșia ei un maghiar. El crede că este neîntrecut în știință, în arte. Descoperirile și perfecționările unui Edison, de pildă, sunt, în realitate, datorite în mare parte unui colaborator ungur, tatăl soției ministrului plenipotențiar maghiar Nickl. Semmelweiss, geniul bun, care a îndepărtat prea marea frecvență a febrei puerperale, a fost tot ungur. Cel mai mare geniu muzical e Liszt, cei mai mari poeți din lume Petoefi și Ady, iar dramaturgi și romancieri ca ungurii n-a mai produs niciodată omenirea.

Din toate cele de mai sus reiese, evident, o adevărată stare patologică a ungurului.

În materie de politică externă, Ungaria a jucat – recunosc – cu multă dibăcie pe toate tablourile și a tot câștigat de la 1919 până în prezent.

Și de-ar cunoaște fiecare dintre succesivii ori concomitenții săi sprijinitori adevăratele sentimente maghiare pentru ei!

Germania are un regim nepotrivit cu mentalitatea ungară asupra orânduirilor sociale. Trebuie însă să i se dea iluzia, numai iluzia, unei aprecieri. În fapt, ungurul dorește nimicirea forței și ideologiei germane, care ar putea deștepta la o adevărată viață pe nenorocitul de țăran ungur, singurul veritabil iobag în singura țară cu structură încă medievală din Europa. Nici nu mai trebuie să insist că, printr-o cădere a regimului național-socialist, ar fi vai și amar de minoritatea germană din Ungaria.

Franța e considerată ca o putreziciune morală și fizică, Italia bicisnică și permanent trădătoare, iar regimul Mussolini a reușit numai ca „să nu se vadă murdăria, introducând, inteligent, cămașa neagră".

Anglia și Statele Unite nu posedă nicio valoare morală. Au însă aur. Trebuie deci flatate. (Și e rizibilă, într-adevăr, naivitatea anglo-saxonă, legată mereu la gard cu povestea instituțiilor democratice ungare milenare și cu tradiția Coroanei și dreptei Sfântului Ștefan). Căci firmele există. E adevărat. Dar conținutul?

Față de popoarele înconjurătoare ungurii au avut și au următoarele sentimente:

Ură pentru români și invidie pentru bogățiile lor, ură și suveran dispreț pentru cehi, ură cu puțină teamă însă pentru sârbi, care, în momentul de represalii necesare, s-au arătat mai „balcanici".

Există o anumită simpatie pentru Polonia, fără nicio iluzie însă pentru forța ei. Această „rara avis" în simțămintele ungurești poate fi explicată prin anumite trăsături de caracter, identice polonului și maghiarului (surestimarea sa proprie și subestimarea restului omenirii).

Nu este, într-adevăr, nicio mirare că maghiarul se consideră un supraom, când vede adevărata supralicitație la care s-au dedat aproape toate marile și micile puteri, fie ele foste aliate, fie – îndeosebi – foste inamice, spre a-l câștiga la jocul lor politic, sprijinind din ce în ce mai fățiș crescândele și nebunești pretenții maghiare.

Ungurul, după 1918, ajutat de o foarte inteligentă propagandă – deși plină de date false – și, mai ales, de cvasiinexistența unei utile contrapropagande a statelor succesoare, a reușit să fie considerat drept victima No. 1 a războiului mondial, grozav de nedreptățit prin „dictatul de la Trianon".

Și a căpătat, rând pe rând și aproape în mod miraculos, sprijinul omenirii, păstrându-și însă într-o mare proporție mâinile libere pentru orice politică oportunistă.

Pentru mine e cel puțin curioasă o asemenea reușită. Căci personalul său conducător, care a obținut în atât de mare proporție repararea așa-ziselor

nedreptăți, este lipsit de mai toate calitățile ce se cer, în genere, adevăraților oameni de stat.

Cert este însă că acest mediocru personal guvernamental, ajutat – trebuie să recunosc – de o administrație bună, cinstită și autoritară, cu mult prestigiu în interior, a obținut în exterior succese strălucite, fără riscuri și niciun fel de sacrificii.

Care sunt cauzele? Repet. În primul rând, desigur, propaganda internă și externă, dusă fără scrupule și plină de date false, dar prezentată foarte măiestrit.

Apoi, adevărata noastră carență, a românilor, iugoslavilor, cehoslovacilor, hipnotizați de anumite alianțe – care s-au arătat atât de inoperante –, de asigurările neadevărate ce ne dădeau însăși conducătorii noștri asupra propriilor noastre forțe și de sentimentul că dreptatea, odată împlinită, nimic nu o mai poate dărâma.

Și cât de falsă s-a arătat, îndeosebi, această credință a noastră!

Nu e de mirat că foștii parteneri ai Ungariei între 1914-1918 au ajutat-o. Sângele vărsat în comun creează anumite obligații pentru viitor dacă victoria – și deci plata imediată – n-a încununat lupta.

Germania, în legitima sa politică de sfărâmare a încercuirii, avea nevoie de pionul maghiar în vederea unor abile manevre.

Bulgaria, și ea încercuită de state neprietene, trebuia să se găsească alături de Ungaria, care – prin lupta sa revizionistă – îi ajuta propria-i politică de revendicări teritoriale.

Turcia nu avea niciun litigiu cu Ungaria, iar Polonia, medievală în fundul sufletului, cu trăsături de caracter comune și, mai cu seamă, cu o ură neîmpăcată față de cehi, era normal să ajute, fie și pe sub mână, împlinirea pretențiilor maghiare.

Dar Franța, Anglia, Statele Unite, Italia și chiar Iugoslavia?

Această fostă parteneră a noastră în defuncta Mică Înțelegere a avut o curioasă evoluție politică.

De unde în 1934, după asasinarea regelui Alexandru, acuza fățiș pe unguri de a fi preparat și înlesnit atentatul (luase și măsuri coercitive serioase în contra minorității maghiare), actualmente e pe punctul de a încheia și cu Ungaria un pact de amiciție perpetuă identic cu acela semnat cu Bulgaria.

Cum a torpilat, de fapt, înțelegerea balcanică, așa torpilează, în curând, și prietenia veche dintre noi și ei. De nu ar plăti însă și Iugoslavia această mare greșeală! Căci greșelile politice nu iartă. Exemplu tipic Polonia, care – după ce a înlesnit dezmembrarea Cehoslovaciei în septembrie 1938 și martie 1939 pentru meschina chestiune a Teschen-ului – a dispărut, acum, de pe harta țărilor independente.

Pentru ce însă democrațiile – fără niciun punct de contact cu Ungaria – fără interese serioase în joc au permis, fie și printr-o neutralitate mai mult decât binevoitoare, croirea unui drum triumfal maghiarismului în decursul ultimilor 20 de ani?

Nu văd răspunsul decât în nepăsarea noastră criminală față de perfecta punere în scenă maghiară și într-o detașare – contrară chiar propriilor lor interese – de noi, cei ce făcusem, aci, politica puterilor occidentale. Apoi, românii fiind considerați înglobați pe vecie la grupul învingătorilor din 1918 – din tendința anglo-saxonă și franceză de a contrabalansa, chiar în detrimentul prietenilor lor, crescânda influență germană în Ungaria.

Nu pot înțelege însă precis realele motive ale sprijinului italian pentru Ungaria.

Căci prea este contra naturii.

Nu a fost țară mai batjocorită de Ungaria ca Italia în trecutul război.

Mentalitatea latină e așa de departe de aceea maghiară! Apoi, până în 1934 cel puțin, nu era exclus ca Italia să sprijine o resaturare a Habsburgilor în Ungaria, fapt ce ar fi dus la dispariția regimului Horthy.

Desigur că Italia, nemulțumită de anumite concluzii ale Tratatelor de Pace din 1919 și 1920, rănită și de anumite tendințe politice ale vechilor săi aliați, a căutat să contrabalanseze puternicele influențe franco-engleze în bazinul dunărean. Și, negăsind alt partener, dragostea ei s-a îndreptat spre Ungaria.

Sunt însă, chiar și în jocul politic, anumite limite, peste care adevărații oameni de stat nu trec cu ușurință.

Ce a împins pe Duce, inteligent și fin, să sprijine, până la ultimele consecințe, nebuniile maghiare?

Mi-e greu să-mi dezvăluiesc, în întregime, gândul. Mi-e chiar groază de acest gând. Sunt totuși, poate, anumite complicități, care te fac să săvârșești chiar cele mai strigătoare nedreptăți. Și nimeni nu poate nega că, din octombrie 1934, Ungaria a fost ajutată fără nicio măsură de Italia.

Nu pot să nu-ți împărtășesc o încercare de luare de luare de contact direct în anul 1935 între domnul N. Titulescu, pe atunci ministrul nostru de Externe, și defunctul Iulius Gömbös, ce împlinea funcțiunile de prim-ministru ungur, la cererea acestuia din urmă.

De asemenea, cred interesant să-ți povestesc unele conversații personale și sincere ce am avut la Budapesta în cursul anilor 1932-1936.

Deoarece aceste conversații oglindesc mai bine decât orice adevărata mentalitatea maghiară cu privire la relațiile româno-ungare, încep cu ele.

a) Bătrâna și inteligenta contesă Iulius Károly, soția unuia din succesorii contelui Bethlen la Prezidența Consiliului, este o persoană aparte între aristocrații unguri.

Nu se sfia niciodată să arate soției mele și mie o simpatie maternă foarte marcată și se complăcea în a-mi vorbi, cu dragoste, de calitățile românilor din Transilvania noastră.

Ceasuri întregi îmi recita, perfect, în românește, cele mai frumoase poezii din Eminescu, Cerna, Goga și îmi spunea că două popoare, cu un suflet atât de identic, nu pot continua să se urască numai spre folosul dușmanilor lor comuni, slavii.

Insistând de mai multe ori asupra felului cum ar vedea dânsa o îmbunătățire a acestor proaste relațiuni, mi-a răspuns aproape textual (citez din memorie și rezum): „Reforma agrară din România ar trebui extinsă și în Ungaria. Marii latifundiari unguri – care, în fond, sunt aproape singurii în a se opune la un prietenesc contact maghiaro-român – ar pierde toată influența lor. România Mare ar trebui să accepte un fel de dualism politic cu Ungaria – Transilvania având un regim special în condominium – și, astfel, unirea celor două popoare s-ar putea înfăptui. Pe tronul Ungariei s-ar putea urca un Habsburg înrudit cu familia noastră regală (aluzie, desigur, la arhiducele Anton), iar o dietă comună și cu puteri suverane, la Cluj, ar dicta directivele politice externe și interne pentru cele două state, care ar avea fiecare și câte un Parlament Național. Natural, România ar trebui să renunțe la intimitatea cu Cehoslovacia, care va trebui să piardă o parte din Slovacia și Rusia subcarpatică, îndeosebi, în folosul Ungariei. Minoritatea germană, și din Ungaria, și din România, va trebui să fie silită a pleca de pe teritoriul Statului Româno-Ungar. Ungaria, prin bună înțelegere de se va putea – de nu, prin forță – va ajunge la Fiume și nicio țară nu va fi mai bogată, mai puternică și mai independentă ca aceea pe teritoriul căreia va trece linia directă Constanța-Fiume".

b) Contele Stefan Csáky, actualul ministru maghiar al Afacerilor Străine – pe timpul șederii mele în Ungaria numai director de Cabinet al domnului de Kánya, șeful diplomației ungare – nu și-a ascuns niciodată ura sa înverșunată contra românilor.

Destul de desele noastre conversații, mai mult particulare decât oficiale, decurgeau cam în felul întâlnirii dintre mult regretatul Take Ionescu și contele Banffy, povestită de defunctul nostru om de stat în „Souvenirs". Bineînțeles, cel care declara că, deocamdată, nu poate încă nimic contra adversarului său, nu eram eu, ci Csáky.

Odată mi-a spus textual: „J'espère ne pas mourir avant de voir votre écroulement, que vous aidez, d'ailleurs, vous-mêmes, les roumains, par votre manque de sens politique".

I-am răspuns: „J'aurais beaucoup à dire sur le sens politique hongrois. Je regretterais beaucoup votre mort. Mais, si tels sont vos sentiments envers mon peuple et mon pays, et bien, j'espère pouvoir suivre votre cercueil en qualité de représentant de la Roumanie actuelle".

c) Domnul de Kánya, fost mâna dreaptă a vestitului Aehrenthal (cu mai puțină influență sub Berchtold, pe lângă care fusese aproape înlocuit de contele Forgács), a condus politica externă ungară cu accentuat dispreț și ură pentru statele din Mica Înțelegere.

În lunga mea ședere la Budapesta am avut ocaziunea de a-i vorbi în multe chestiuni. Întâlneam, aproape totdeauna, „une fin de non-reçevoir" politicoasă, desigur, dar dăunătoare intereselor românești.

Cu ocaziunea unui protest al nostru asupra unor manifestații revizioniste prea accentuate am găsit cu cale să-i vorbesc mai puțin diplomatic ca de obicei. Și i-am spus:

„M-aș simți ofensat dacă mi-ați spune că mă iubiți. Căci, de ați spune astfel, aș ști că nu grăiți un adevăr, ori că mă considerați atât de prost încât să vă cred. Nu vă voi face nici eu ofensa de a vă spune că vă iubesc. Dumnezeu însă, și poate soarta noastră, vitregă pentru amândoi, ne-a așezat pe aceleași meleaguri și ne-a obligat să fim vecini. Atâta vreme cât litigiul dintre noi (și pretențiile vin de la dvs., căci eu, acum, sunt aproape mulțumit) nu va fi tranșat prin arme, suntem datori să căutăm, fără iubire, dar din necesitate comună, să conlocuim în această parte a Europei în condiții mai omenești.

În timpul guvernării de aproape 11 ani a contelui Bethlen, un tot atât de bun maghiar, desigur, ca și actualul președinte al Consiliului, propaganda dvs. revizionistă își găsea expresie în articole de ziare, pe care mai nimeni nu le ia în serios, și în două, trei discursuri înflăcărate ale oamenilor dvs. de stat responsabili.

Or, acum, deși vestita chestiune a optanților s-a terminat, ați ajuns la o exasperare zilnică și la manifestații oficiale nenumărate datorite, în mare parte, chiar excesului oratoric al domnului Gömbös.

Rezultatul: o Ligă Antirevizionistă în România și insulte din ce în ce mai accentuate din ambele părți.

Cât suntem încă în pace, această stare de lucruri trebuie să înceteze. Este chiar în interesul dvs. imediat. Căci, prin toate manifestațiile dvs. din ce în ce mai ridicole, bagatelizați chiar dvs. marea dvs. problemă: revizionismul. Ce importanță mai poate fi dată hărții Ungariei mutilate și vestitei formule «Nem, nem, soho», dacă ele se găsesc pe orice fițuică de hârtie?

Înțeleg că revizionismul este țelul și mijlocul crucial al politicei dvs. externe. Eu îl consider injust, dar nu voi căuta să vă conving de drepturile mele. Cum am spus, aceste chestiuni vor fi definitiv închise odată și odată numai cu arma.

Lăsați pentru moment manifestările ridicole, deseori, ale sentimentelor dvs. intime, pe care nu vă pot cere să nu le aveți.

Ar fi logic să procedați și în aceste manifestări așa cum vă indică tradiția cu vestitul dvs. costum de gală, pe care-l puneți numai la mari evenimente, neterfelindu-l zilnic și fără rost.

Altfel, vom ajunge, desigur, la o închidere practică a granițelor, lucru de care nu România va avea de suferit".

Mirat de acest limbaj, puțin obișnuit, ministrul Afacerilor Străine al Ungariei mi-a răspuns că va examina chestiunea cu multă atenție.

Și, recunosc, ulterior au dispărut multe din violențele de tot felul, din presă și din discursuri, iar harta Ungariei mutilate n-a mai fost atât de comercializată.

A fost una din rarele reușite ale unui demers român la Budapesta.

d) În oficiosul Guvernului „Függetlenség" a apărut, într-o bună zi, un articol insultător la adresa regelui României și a Familiei Regale.

Deși știam că multe din cele scrise erau adevărate, pentru prestigiul Țării m-am dus și am protestat pe lângă locțiitorul ministrului Afacerilor Străine, cerând satisfacție.

Contele Khuen-Hedervàryi mi-a răspuns: „Ungaria, țară de tradiții și monarhică, nu poate admite asemenea publicații, chiar făcute în contra unui monarh care nu ne este prieten. Voi lua măsuri în consecință".

Și, după trei zile, redactorul-șef al ziarului mi-a trimis, prin Ministerul de Externe, o scrisoare de scuze și de asigurări liniștitoare.

Am aflat însă că scuzele n-au fost făcute decât deoarece contele Khuen-Hedervàryi a amenințat cu demisiunea, insistând asupra angajamentului ce-și luase prin declarațiunea ce-mi făcuse.

Căci Guvernul ar fi fost dispus să publice un comunicat accentuând insultele și sprijinindu-le chiar cu declarații ale oamenilor de stat români.

.....

Scrisoarea de față s-ar transforma într-o serie de volume dacă aș continua să-ți comunic sutele de conversații ce am avut și întâmplările la care am fost părtaș timp de atâția ani la Budapesta.

Închei acest capitol cu încercarea de contact personal între dl. Titulescu și Gömbös.

Ministrul nostru de Afaceri Străine de atunci produsese multă vâlvă, mai ales în Ungaria, cu declarațiile sale asupra „spiritualizării frontierelor".

A treia zi după aruncarea acelei formule, destul de abstractă, mă pomenesc cu vizita unui deputat guvernamental dintre intimii președintelui de Consiliu maghiar, care-mi ține următorul neașteptat limbaj:

„Domnul Gömbös, care va juca un rol din ce în ce mai mare în Ungaria, ar dori să întâlnească, în secret, pe dl. Titulescu, cu ocazia uneia din desele treceri prin Ungaria ale ministrului român de Externe".

Îl întreb, imediat, asupra motivelor acestei dorințe. Îmi răspunde că premierul ungur – care va lua în curând succesiunea regentului Horthy, grav bolnav de cancer – dorește să vadă dacă nu e posibil un modus-vivendi prietenesc cu România. Cere însă secretul cel mai strict asupra întregei desfășurări a acestei dorințe deoarece părerile lui sunt cu totul revoluționare și neaprobate, desigur, de niciun alt ungur.

Îmi exprim mirarea că acest demers este făcut prin mine și nu prin ministrul României. Mi se răspunde că pasul este făcut pe lângă un adevărat vechi colaborator al domnului Titulescu și că nu are niciun caracter oficial. Dovada mai este și în persoana transmițătorului dorinței. Mi se atrage atențiunea chiar că – de aș încunoștința pe altcineva despre cele de mai sus afară de domnul Titulescu – dezmințirea cea mai formală va fi dată și demersul va fi înmormântat pentru vecie.

Răspund că nu văd, atunci, chiar dacă n-aș mai comunica nimănui nimic, cum aș putea să informez pe ministrul de Externe, căci nu mă pot deplasa și, prin cifru chiar, nu numai dl. Titulescu ar cunoaște dorința.

Deputatul îmi spune că primul ministru ungar nu e grăbit. Se poate deci aștepta trecerea spre țară a d-lui Titulescu, când voi putea comunica personal și verbal cu d-sa. Răspunsul său poate fi dat apoi telefonic de la București, cu vocabular hotărât, și întâlnirea fixată pentru ziua trecerii ministrului român prin Budapesta spre Occident.

La ultima obiecție a mea că dl. Titulescu n-ar putea avea o întâlnire cu dl. Gömbös spre a discuta asupra relațiilor viitoare româno-ungare fără o prealabilă cunoaștere, fie chiar și mai puțin precisă, a ideilor președintelui de Consiliu maghiar, intermediarul îmi răspunse că este autorizat a face următoarea declarație a dl. Gömbös:

„Ungaria, de teama pericolului german pentru ea, și România, de frica slavilor, trebuie să se înțeleagă sincer pentru o strânsă colaborare. Această colaborare este posibilă prin eliminarea singurului măr de discordie, care e Ardealul.

În viitor, întreg Ardealul nu poate aparține numai României ori numai Ungariei. O eventuală împărțire a acelui ținut între cei doi dușmani va exaspera și mai mult patimile și va nemulțumi pe toată lumea.

Primul ministru ungur se gândește deci la autonomia Ardealului, care se va conduce singur, pe baza reprezentării proporționale a tuturor neamurilor ce-l locuiau în 1919".

Cu această declarație a luat sfârșit conversația cu deputatul ungur.

Reflectând asupra ei, am luat hotărârea să păstrez secretul absolut până ce voi vedea pe dl. Titulescu, care urma, de altfel, să treacă peste 2-3 săptămâni în Țară.

Îmi rezervam, de altfel, să fac o încunoștințare oficială și Ministerului, după întrevederea mea cu ministrul.

Domnul Titulescu, pe care l-am întâmpinat la frontieră, s-a arătat foarte interesat de cele de mai sus și a luat, singur, câteva note.

Mi-a dat instrucțiuni să nu comunic nimănui nimic și să aștept deciziunea sa. M-a însărcinat totuși să răspund personal domnului Gömbös că nu vede niciun motiv să nu stea de vorbă cu dânsul, deși România – ține să o declare de la început – nu poate să accepte nicio schimbare în statutul politic al României, una și pe veci în granițele ei naturale.

A hotărât chiar ca întrevederea sa cu premierul ungar, de va avea loc, să se petreacă la mine acasă, în prezența numai a mea și, eventual, a unui colaborator intim al domnului Gömbös.

A doua zi după trecerea domnului Titulescu, președintele Consiliului mi-a telefonat personal să mă duc să-l văd.

I-am făcut comunicarea. A fost de acord asupra locului eventualei sale întâlniri cu domnul Titulescu, dar a părut nemulțumit de răspunsul în chestiunea Ardealului. A adăugat textual:

„Și tot doresc să văd și să vorbesc personal cu marele dușman al Ungariei, deși nu mai cred, ca înainte, în putința unei conlucrări maghiaro-române. Căci

am impresia, de pe acum, că România nu dorește să facă niciun sacrificiu. Or, o înțelegere eventuală între noi este posibilă numai prin micșorarea pretențiilor noastre reciproce. Și cred că numai soluția mea asupra Ardealului este dreaptă realmente".

Printr-o scrisoare secretă și personală, pe care a dus-o la București chiar soția mea, domnul Titulescu a fost încunoștințat și de ultima declarațiune a domnului Gömbös.

După câteva săptămâni sunt înștiințat telefonic chiar de domnul Titulescu că pleacă în străinătate peste două zile și că urmează să aranjez întâlnirea după cum fusese hotărât.

Comunic personal domnului Gömbös decizia ministrului nostru de Externe și văd o mare mulțumire pe fața sa.

La sosirea în gara Budapesta, domnul Titulescu – pentru ce motive nu știu – își schimbase însă hotărârea. Mă înștiințează să exprim domnului Gömbös regretul său de a nu putea să-l întâlnească pe teritoriul ungar și să-i propun să se întâlnească împreună oriunde, afară de Ungaria.

Primul ministru maghiar, trebuie să recunosc, a fost foarte afectat de rezultatul definitiv al propunerii sale și a judecat hotărârea ultimă a ministrului nostru de Afaceri Străine ca o desconsiderare nemeritată a singurului ungur ce-și luase curajul să discute chestiunea Ardealului fără a-l revendica integral pentru Ungaria.

.....

Astfel s-a încheiat acest interesant episod. Potrivit instrucțiunilor formale și personale ale domnului Titulescu am păstrat până azi secretul cel mai absolut asupra lui.

Numai acum, în urma tragicelor evenimente, care ne-au sfârtecat trupul Țării noastre mult iubite, mă simt dezlegat de secretul ce mă angajasem să iau cu mine în mormânt.

Căci, desigur că primirea acestei atât de lungi scrisori trebuie să te fi mirat.

Am simțit însă atâta sfâșiere în bietul meu suflet o dată cu aflarea „dictatului din 30 august 1940 de la Viena"!

Credeam că văzusem maximum oroarei și că atinsesem culmile supremei suferințe o dată cu pierderea celei mai dragi ființe pe care mi-o alesesem drept tovarășă de viață.

Ei bine, durerea mea a fost și mai mare acum, când am pierdut trup din trupul nostru, când o judecată strigător de nedreaptă ne-a răpit parte din leagănul românismului, dând pradă – sub pretext de justiție – unor groaznice suferințe aproape un milion și jumătate de români.

Mintea îmi stă în loc, împietrită de oroarea celor știute. Sufletul mi-e gol din cauza sângelui nevinovat, ce varsă și vor vărsa din nou martirii cauzei românești.

Și mi-e rușine că am crezut vreodată, în naivitatea mea, că este posibilă o înțelegere între poporul nostru și urmașii hoardelor de barbari, pustietori ai umanității.

Și nu pot să închei această scrisoare decât cu rugăciunea ca Dumnezeu să-mi hărăzească atâtea zile până voi vedea definitiva zdrobire a fiarei sălbatice și voi auzi horele și doina noastră răsunând la adevăratele hotare ale Neamului Românesc.

Cu aceeași trainică și veche prietenie,

Desigur, după ce am citit scrisoarea și am rămas profund impresionat de această mărturisire de dragoste de țară, am căutat să aflu cine era autorul ei. Și, în final, am reușit. Ea aparține lui Gheorghe Căpităneanu, consilier de legație. Născut la 27 iunie 1896 la București, licențiat în drept al Universității din Iași și doctorat în drept susținut la Paris, căpitan de artilerie în rezervă, acesta intrase la 15 septembrie 1920 în Ministerul Afacerilor Străine, cu gradul de atașat diplomatic. Trimis în misiune la Legația României de la Paris, el susține cu succes examenul pentru secretar diplomatic clasa a III-a în perioada în care se afla în capitala Franței. Chemat în Administrația Centrală (15 ianuarie 1924), la 1 ianuarie 1925 susține examenul de secretar clasa a II-a. Între 15 octombrie 1925 și 1 ianuarie 1927 lucrează în cadrul Legației României de la Praga. Rechemat în țară pentru câteva luni, la 15 iunie 1927 este transferat la Legația din Budapesta, unde funcționează până la 15 iulie 1929; la 1 ianuarie 1929 devine secretar diplomatic clasa I. De la 1 noiembrie 1931 este din nou trimis la post la Budapesta, la 1 mai 1933 devine consilier de legație, este apoi numit prim delegat supleant (ajutor) al României în Comisiunea Internațională a Dunării (1 februarie 1937), iar la 1 mai 1938 este rechemat în Administrația Centrală și numit director ajutor al Protocolului (26 mai 1938). După o scurtă prezență la Ambasada României de la Ankara, începând cu 1 iulie 1939, de la 15 iulie 1940 este numit pentru o scurtă perioadă consilier la Legația României la Sofia (până la 3 mai 1941). Aici, în capitala Bulgariei este surprins de dictatul de la Viena și aici scrie scrisoarea pe care o publicăm, adresată – după toate probabilitățile – lui Achil-Sava Barcianu (n. 1890), aflat atunci la Rio de Janeiro, în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

TURCO-TĂTARII DIN ROMÂNIA ÎN DOCUMENTE ALE SERVICIULUI SPECIAL DE INFORMAȚII (1942-1943)

Virgil Coman

Preocupările noastre din ultimii ani privind depistarea de noi documente referitoare la etnicii turco-tătari în vederea introducerii lor în circuitul științific s-au materializat recent prin identificarea unui dosar intitulat „Chestiunea tătarilor din România" întocmit de Serviciul Special de Informații al României[1].

În studiul de față ne-am propus să scoatem la lumină o serie de mărturii documentare elaborate de specialiști ai acestei structuri de informații în anii 1942-1943 și să le analizăm în contextul participării României la războiul antisovietic. Pentru o mai bună înțelegere a demersului nostru, considerăm că se mai impun unele precizări referitoare la situația politică internă și internațională a țării noastre din perioada premergătoare izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial.

Cum bine se știe, două importante evenimente derulate în vara anului 1939 aveau să aprindă din nou flacăra războiului și anume: eșuarea tratativelor anglo-franco-sovietice[2], pe de-o parte, iar pe de altă parte, semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, la data de 23 august 1939[3], prin care se împărțeau sferele de dominație și influență în răsăritul Europei. Peste numai câteva zile, pe fondul agravării crizei raporturilor internaționale, avea să înceapă cea de-a doua mare conflagrație mondială, la data de 1 septembrie 1939, odată cu invadarea Poloniei de către armatele germane[4].

După declanșarea operațiilor militare și declararea neutralității României la data de 6 septembrie 1939, atenuarea izolării politico-militare și păstrarea

---

[1] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 184/1942-1949 /56 f./. Dosarul este deschis de Serviciul Special de Informații al României și continuat de Direcția Generală a Securității Poporului, însă în studiul de față am avut în vedere documentele întocmite în timpul Guvernării Ion Antonescu.

[2] *România în relații internaționale 1699-1939* (coord. Leonid Boicu, Vasile Cristian, Gheorghe Platon), Iași, Editura Junimea, 1980, p. 517; Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 307; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 361-362; Eric Hobsbawm, *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, traducere din engleză de Liliana Ionescu, București, Editura Cartier, 1999, p. 165-166.

[3] Vezi, pe larg, în acest sens, Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2001, p. 221-257; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 41-52.

[4] *Ibidem*, p. 55; Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 362-366; Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 329.

integrității teritoriale a țării deveniseră obiective de importanță majoră pentru diplomații români. Fără îndoială, un loc aparte îl ocupa zona balcanică unde încă mai funcționa, cel puțin formal, Înțelegerea Balcanică. În vederea creării unui „bloc al Balcanilor" și, în același timp, a unui „bloc al neutrilor" în acest spațiu, ministrul român de Externe, Grigore Gafencu, și omologul bulgar, Cinkar Marcovici, se întâlnesc la Jebel, căzând de acord asupra intrării Bulgariei în alianța balcanică, cei doi arătându-se disponibili chiar a discuta unele chestiuni în vederea ajungerii la un consens pentru satisfacerea unor revendicări teritoriale ale Bulgariei[5].

Eforturile diplomatice de la sfârșitul anului 1939 nu au fost pe măsura așteptărilor. În primele luni ale anului 1940, pe fondul divergențelor de opinie și al propriilor interese naționale, raporturile de colaborare din sânul Înțelegerii Balcanice s-au deteriorat. Accentuarea procesului de izolare politică a României și creșterea în intensitate a presiunilor exercitate de Germania nazistă, care pentru a putea susține un conflict de anvergură avea nevoie de cerealele și petrolul românesc, pe de-o parte, cât și eșecurile Aliaților de pe frontul de Vest și dorința regelui Carol al II-lea de a-și salva tronul, vor reprezenta principalele cauze ale reorientării politicii românești către puterile Axei. Astfel, la data de 28 mai 1940, în cadrul unei audiențe lărgite acordată de suveranul român principalilor membri ai Consiliului de Miniștri s-a dezbătut și recomandat renunțarea la orientarea politicii externe de până atunci a României și apropierea în special de Germania[6].

Noua orientare politico-diplomatică s-a dovedit a fi ireală pentru cercurile politice românești deoarece Germania nu era interesată de păstrarea *statu-quo*-ului României și nici nu dorea să-și ia vreun angajament în acest sens. Astfel, sovieticii, în urma ultimatumurilor din 26-27 iunie 1940 adresate Bucureștilor, ocupă Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța. Prin urmare, demersurile revizioniste ale Bulgariei și Ungariei s-au amplificat.

La data de 4 iulie 1940, Carol al II-lea îl însărcinează pe Ion Gigurtu de a forma un nou guvern, portofoliul Externelor fiindu-i încredințat lui Mihail Manoilescu[7]. În fața tuturor presiunilor, cei doi efectuează între 26-27 iulie 1940 vizite la Berlin și Roma unde poartă discuții cu Hitler, Ribbentrop, Mussolini și Ciano, concluzia fiind aceea că statul român trebuie să satisfacă, în mod pașnic, pretențiile teritoriale ungare și bulgare. Dictatului de la Viena din 30 august 1940, prin care Ungaria anexa Nord-Estul Transilvaniei, avea să-i urmeze Tratatul de la Craiova semnat la data de 7 septembrie 1940 când România este nevoită să cedeze și Bulgariei Dobrogea de Sud, mai exact județele Caliacra și

---

[5] Petre Otu, *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei", VII, nr. 1 (65), 2002, p. 54.

[6] Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită 1918-1940* (coord. Ioan Scurtu), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 546.

[7] Stelian Neagoe, *Istoria Guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 135.

Durostor[8] unde trăiau alături de români și un număr important de turco-tătari. Totodată, s-a convenit și asupra unui schimb de populație între etnicii români din cele două județe cedate și etnicii bulgari din județele Constanța și Tulcea[9]. Însă, în realitate, în aceste două județe s-au refugiat alături de etnicii români care au fost transferați din Dobrogea de Sud și numeroși etnici turco-tătari, de teama unor eventuale acte de răzbunare ale populației bulgare, acceptând astfel să rămână în noul cadru statal românesc[10].

La data de 6 septembrie 1940, regele Carol al II-lea a abdicat, în aceeași zi principele moștenitor Mihai depunând jurământul în calitate de rege. Odată cu acest moment, regimul politic din România intra într-o nouă etapă a evoluției sale în care figura dominantă avea să fie Ion Antonescu[11]. Beneficiind de puteri sporite, în baza decretului semnat de rege, noul prim-ministru avea să-și asume misiunea supraviețuirii statului român în noile condiții oferite de pierderile teritoriale din vara anului 1940[12]. La 14 septembrie va proclama România stat „național-legionar", noul guvern având în componența sa cu precădere membri ai Gărzii de Fier[13].

În ceea ce privește politica externă, încă de la ajungerea la putere, Ion Antonescu a apelat și a fost sprijinit efectiv de Legația germană din București. Noul conducător al României a renunțat la toate obligațiile ce angajaseră țara noastră conform tratatelor și pactelor semnate în perioada interbelică. La 23

---

[8] Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a revizuită, Constanța, Editura Ex Ponto, 1998, p. 438; Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2005, p. 449.

[9] Dimitrie Gherasim, *Schimbul de populații între state*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, 1943, p. 88-115; Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 102-111; vezi și, integral, Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2010, /422 pp./.

[10] Virgil Coman, *Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940 – 6 martie 1945)*, în *Tătarii în istoria românilor* [vol. I] (coord. Marian Cojoc), Constanța, Editura Muntenia, 2004, p. 155.

[11] Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 598; vezi și Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu: biografie și bibliografie. 333 cărți de și despre Mareșalul Ion Antonescu, despre România în epoca celui de-al Doilea Război Mondial*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. II (coord. Stela Cheptea), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 335-365.

[12] *Ibidem*, p. 565-598. Despre problemele dezbătute în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri, în timpul Guvernării Ion Antonescu, vezi pe larg, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I-XI (septembrie 1940 – august 1944), editate de Marcel-Dumitru Ciucă și colaboratorii, între 1997 și 2008, sub egida Arhivelor Naționale ale României.

[13] Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri...*, p. 178.

noiembrie 1940, la Berlin, a parafat aderarea României la Pactul Tripartit, ajungând astfel la statutul unei țări satelit a Reichului[14].

Pe plan politic intern, începutul anului 1941 avea să aducă înlăturarea legionarilor din guvern, în urma înfrângerii rebeliunii din 21-23 ianuarie[15]. Patru zile mai târziu Ion Antonescu alcătuiește un nou cabinet format în principal din militari, a căror sarcină principală era aceea de a asigura ordinea publică și o administrare cât mai eficientă. Prin urmare, acesta a rămas în continuare Conducător, iar la 14 februarie 1941 a abrogat statul „național-legionar"[16].

Din Nota Serviciului Special de Informații nr. 56 974, datată 1 februarie 1941, aflăm că „Demir Topcioglu, curier al Ambasadei Turce a sosit în ziua de 29 crt. (29 ianuarie 1941 – n.n.) «de» la Constanța, aducând rapoarte de situația din ultimele zece zile, întocmite de agenții turci din Dobrogea. Toți acești agenți raportează că populația musulmană este complet liniștită, nu a suferit nici o pagubă în timpul rebeliunii și nu a participat în nici un fel la ea"[17].

Zvonurile privind intrarea țării noastre în război împotriva puterii de la răsărit, pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, aveau să devină realitate, la data de 22 iunie 1941[18]. Practic, de la această dată, România s-a implicat în conflictul mondial participând alături de Germania și aliații săi la confruntările militare împotriva Uniunii Sovietice, ulterior intrând în stare de război cu toate Națiunile Unite[19].

Noul context determinat de implicarea României în războiul antisovietic a impulsionat nucleul etnicilor tătari din țară care susținea ideea constituirii unui stat național tătar independent în Crimeea, deoarece adversarul comun era Uniunea Sovietică. Nu este însă mai puțin adevărat că în rândurile armatei

---

[14] *Ibidem*, p. 179.

[15] *Ibidem*, p. 152-174.

[16] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 404.

[17] S.A.N.I.C., *loc cit.*, dosar nr. 169/1941, f. 3.

[18] Constantin I. Kiriţescu, *România în al doilea război mondial*, vol. I, text stabilit și îngrijit, adnotat și comentat, însoțit de un indice general de nume și de o bibliografie curentă de referință de Gh. Buzatu. Cu un *Cuvânt înainte* de acad. Costin C. Kiriţescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 231; Gh. Buzatu, *Războiul mondial din 1939-1945. Studii*, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, f.e., 1995, p. 20-22; Jipa Rotaru, Vladimir Zodian, Oroian Teofil, Leonida Moise, *Hitler, Antonescu, Caucazul și Crimeea. Sânge românesc și german pe frontul de Est*, București, Editura Paideia, 1998, p. 22-23; Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *Război și societate. România: 1941-1945*, vol. 1, *De la Prut în Crimeea (22 iunie – 8 noiembrie 1941)*, București, Editura RAO, 1999, p. 18-28; Alesandru Duțu, *România în cadrul războiului de coaliție (1941-1945)*, în *Politică, diplomație și război. Profesorul Gheorghe Buzatu la 70 de ani* (coord. Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea), Craiova, Editura Universitaria, 2009, p. 465.

[19] Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 180.

române s-au regăsit și soldați tuco-tătari care au luptat pe frontul de răsărit, unii dintre aceștia pierzându-și viața în timpul confruntărilor[20].

Încă de la începutul conflictului, un rol important l-a avut basmuftiul Cultului Musulman din România, Etem Curt Mola, care a lansat la data de 12 iulie 1941 un apel către credincioși, clerul și intelectualitatea musulmană pentru a susține războiul antisovietic. În același sens, a solicitat strângerea de fonduri care să fie transmise prin hatipi unui comitet central musulman în vederea susținerii confruntărilor militare[21]. Practic, clerul musulman din România a sprijinit războiul antisovietic prin mobilizarea etnicilor turco-tătari de a lupta pe front, cât și prin strângerea de fonduri și îmbrăcăminte pentru soldați[22]. Documentele menționează și cazul fostului hoge din Craiova, Sebat Husein, care a plecat voluntar pe frontul din Crimeea, organizând și o formație artistică în vederea susținerii propagandei antisovietice[23].

În paralel cu activitatea clerului musulman din țara noastră, dar și cu cea a Comitetului Național de Eliberare a Crimeei[24], la începutul războiului s-a mai constituit un comitet cu scopul de a-i sprijini moral pe tătarii din Crimeea. Funcția de președinte i-a revenit lui Amdi Nusuret, cea de vicepreședinte lui Sadâc Ibraim, ceilalți membri fiind Memet Vani, Ibraim Feuzi Irfan, Ibadula Abdula, Negip Hagi Fazâl, Nazif Abduraim, Abdula Mustafa și Șefchi Memet[25].

Pe front, la data de 21 august 1941, Hitler a hotărât că principalul obiectiv al ofensivei strategice este Crimeea, Bazinul Donеț și Caucazul. Însă, 6 septembrie, Führerul revine asupra acestei hotărâri fixând Moscova drept obiectiv prioritar al ofensivei pe frontul de răsărit, neabandonând nici înaintarea spre Crimeea[26].

La data de 19 septembrie 1941, Grupul de armate „Sud" a ordonat Armatei 3 române să treacă Niprul pentru a asigura flancul stâng al grupului german care

---

[20] Vezi, în acest sens, Remus Macovei, *Eroi musulmani în armata română*, Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România, Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria" Filiala Constanța, Constanța, f.e., 2013, p. 76-80.

[21] Valentin Ciorbea, *Comunitatea Musulmană în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, în *Din istoria tătarilor*, vol. II (coord. Mădălina Lasca, Erol Menadil), Constanța, Ovidius University Press, 2011, p. 248-249. Documentul este republicat și în *Tătarii în izvoare arhivistice românești*, vol. I, *Comunitatea Musulmană în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității* (edit. Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Amet Aledin), Constanța, Editura Ex Ponto, 2011, p. 55.

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*, p. 56.

[24] Acest comitet activa în România din perioada interbelică și era condus de Müstecip Ulküsal (Fazâl) (S.A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 33-33 v.).

[25] *Tătarii în izvoare arhivistice românești*, vol. I, *Comunitatea Musulmană în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității...*, p. 56-57.

[26] Jipa Rotaru și colaboratorii, *op. cit.*, p. 29.

dorea să intre în Crimeea[27]. Două zile mai târziu, Armata 11 germană inițiază ofensiva în istmul Perekop, dar nu reușește să pătrundă foarte mult în dispozitivul inamic[28]. Prin urmare, la confruntările militare împotriva armatelor sovietice, alături de trupele germane aveau să participe și cele române, până la sfârșitul anului 1941 fiind ocupată o mare parte din teritoriul crimeean[29].

În contextul victoriilor Germaniei și aliaților săi de pe frontul de răsărit, în rândul liderilor tătari „idealiști" se menținea speranța constituirii unui stat național tătar independent în Crimeea. Astfel, în urma unei întrevederi între liderul tătarilor crimeeni Geafer Seyitahmet (Kârâmer), ministrul de Externe al Turciei, Șukru Saracioglu, și ambasadorul german de la Ankara, Von Papen, Müstecip Ülküsal (Fazâl) și Edighe Kărămal au fost mandatați să se deplaseze la Berlin, iar de aici să fie trimiși în Crimeea[30]. Cei doi au plecat cu trenul din Istanbul către Berlin, în data de 27 noiembrie 1941 unde au avut mai multe întrevederi cu diplomați germani, ofițeri ai Statului Major German și lideri ai partidului nazist[31]. În legătură cu discuțiile purtate cu această ocazie, Müstecip Ulküsal (Fazâl) avea să precizeze ulterior că „Afacerile Externe Germane ne-au acordat permisiunea în februarie 1942 de a merge, eu în România, iar Edighe Kărămal în Polonia, pentru a ne întâlni cu tătarii-turci din Crimeea, cu intelectualii și tinerii, mai ales, formând trupe de ajutor în calea procesului nostru patriotic. După cincisprezece zile, ne-am reîntors la Berlin și ne-am continuat cu dăruire activitatea"[32].

Informațiile din procesul verbal de interogatoriu al lui Irsmambet Iusuf întocmit la data de 18 iulie 1952 de sublocotenentul P. Cristian din cadrul Direcției Generale a Securității Statului – Regiunea Constanța confirmă faptul că în anul 1942 Müstecip Ulküsal (Fazâl) a venit din Germania în România și a organizat o adunare la Hotelul Imperial din Constanța la care au fost prezenți o serie de intelectuali tătari, între care, Amdi Nusuret, Negip Hagi Fazâl, Saib Veli Abdula, Memet Vani și Anis Abduraman. Cu acest prilej, Müstecip Ulküsal

---

[27] Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Ioan I. Scafeș, Cornel Andonie, Ioan Dănilă, Romeo Avram, *Armata română 1941-1945*, București, Editura R.A.I., 1996, p. 33-34.

[28] Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 352.

[29] Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, vol. II, text stabilit și îngrijit, adnotat și comentat, însoțit de un indice general de nume și de o bibliografie curentă de referință de Gh. Buzatu. Cu un *Cuvânt înainte* de acad. Costin C. Kirițescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 80-87; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, ediția a IV-a, Iași, Editura FIDES, 1998, p. 208-210; Cornel I. Scafeș și colaboratorii, *op. cit.*, p. 32-37; Jipa Rotaru și colaboratorii, *op. cit.*, p. 29-31.

[30] Müstecip Ülküsal, *Tătarii-turci crimeeni. Trecutul – prezentul – viitorul*, traducere în limba română Güner Akmola, Constanța, Editura Golden, 2006, p. 235.

[31] *Ibidem*, p. 235-236.

[32] *Ibidem*, p. 236.

(Fazâl) le-a dat speranțe participanților la adunare că în scurt timp se va reuși constituirea statului tătar independent în Crimeea. Totodată, le-a mai comunicat faptul că în urma discuțiilor purtate în Germania fusese însărcinat să întocmească liste cu voluntari care să lupte împotriva Uniunii Sovietice pentru eliberarea Crimeei[33].

Din același document mai aflăm că la scurt timp s-a desfășurat o nouă adunare, la sediul Muftiatului Cultului Musulman din Constanța, unde s-au completat listele cu voluntari, ce au totalizat aproximativ 40 de familii. Ulterior, Müstecip Ulküsal (Fazâl) s-a reîntors în Germania, dar nu a primit aprobarea plecării acestora în Crimeea, informație transmisă în România fratelui său, Negip Hagi Fazâl[34].

Pe frontul de răsărit, la jumătatea lunii martie 1942 au fost reluate luptele de amploare în teritoriul crimeean. Asaltul final asupra orașului Sevastopol, unde se afla cea mai importantă bază sovietică de submarine din Marea Neagră, s-a desfășurat între 7 iunie – 4 iulie 1942, în timpul confruntărilor pierzându-și viața un număr însemnat de militari din Corpul de munte român[35].

Începutul verii anului 1942 aducea printre liderii tătari din țară speranța constituirii unui stat național independent în Crimeea. Potrivit unui document emis de Prefectura Poliției Capitalei din 16 iunie 1942 cu titlul *Tătarii din România se organizează pentru emigrare în Crimeea* „În rândurile tătarilor din București, în număr de aproximativ 30, se duc discuțiuni pentru înființarea unei asociații culturale cu sediul în București. Inițiatorul acestei acțiuni este hogea Ediip[36] de la moscheea din Parcul Carol I. Scopul mărturisit al acestei asociații este ca pe tărâm cultural să se pregătească elementul tătar din România, cca. 130 000 suflete, (cifră exagerată în opinia noastră) în vederea emigrării în Crimeea pentru formarea unui stat național tătaresc. Conducătorul acestui curent este Müstecip Ülküsal, avocat din Constanța, care se află actualmente în Germania pentru a trata cu forurile conducătoare organizarea noii republici tătărești. Chestiunea se urmărește. «Informație» sigură"[37].

Referitor la starea de spirit a tătarilor din Dobrogea, dintr-un document al Inspectoratului Regional de Poliție Constanța din 8 iulie 1942 transmis Direcțiunii Poliției de Siguranță[38] aflăm că „În rândurile tătarilor din Dobrogea domnește un viu entuziasm în urma căderii Sevastopolului. Tătarii discută că acum se va putea înființa Republica Tătărească și că pentru aceasta au luptat voluntarii tătari în Crimeea, și își exprimă recunoștința față de cancelarul Adolf

---

[33] Marian Cojoc, *Anul 1953 în istoria tătarilor dobrogeni*, în *Tătarii în istoria românilor* [vol. I]..., p. 170.

[34] *Ibidem*, p. 171.

[35] Cornel. I. Scafeș și colaboratorii, *op. cit.*, p. 40.

[36] Este vorba despre hogea Edip M. Ali.

[37] S.A.N.I.C., *loc. cit.*, dosar nr. 184/1942-1949, f. 2.

[38] *Ibidem*, f. 3.

Hitler și d-l mareșal Antonescu, pentru că le-au dezrobit republica și le-o vor reda. «Informație» sigură"[39].

Însă, acest entuziasm nu avea să fie de durată. Cum bine se știe, pe front, încă de la sfârșitul anului 1942 și primele luni ale anului 1943 balanța tindea să se încline în favoarea Puterilor Aliate[40]. În acest context, optimismul și încrederea din sânul nucleului tătarilor din țară care luptau pentru constituirea unui stat național independent în Crimeea începea, treptat, să dispară.

Dintr-un alt document al Serviciului Special de Informații, datat 2 martie 1943 și intitulat *Agitație în sânul populației turco-tătare din Dobrogea* aflăm că „În rândurile populației turco-tătare din Dobrogea a fost lansată de către agenți necunoscuți versiunea după care guvernul Reichului a adresat Turciei cererea ultimativă de a-și preciza atitudinea, consecința fiind că Turcia va intra în război alături de anglo-americani și că în fața acestei situații, guvernul român pregătește internarea în lagăr a tuturor turco-tătarilor. Sub impresia acestei versiuni populația turco-tătară din Dobrogea a început să se agite și să manifeste îngrijorare în ce privește viitorul lor regim, pe care agenții îl dau ca sigur și foarte apropiat. Informație serioasă"[41].

În legătură cu acest document, Inspectoratul Regional de Poliție Constanța avea să raporteze că „din investigațiunile întreprinse în legătură cu cele semnalate prin nota S.S.I. (nr. 160 175 – n.n.), s-a constatat că într-adevăr au circulat diferite zvonuri cu privire la intrarea Turciei în război și consecințele care vor decurge din acest fapt. Aceste zvonuri au fost produsul știrilor difuzate prin radio și puse în legătură cu ultimele evenimente politice, în special întrevederile dintre personalitățile turce și engleze la Adana. Un alt fapt care a determinat unele comentarii în rândurile populației turce din municipiul și județul Constanța, a fost ordinul dat de către Muftiatul turc din Constanța ca toți hatipii/preoții din municipiul și județul Constanța, să întocmească tablouri în vederea alegerii și numirii noilor hatipi, ordin care a fost interpretat de către enoriașii turci în sensul că aceste tablouri vor servi la o eventuală internare în lagăre, când Turcia va intra în război contra Axei. În general, populația turcă are o atitudine leală și sinceră față de Statul Român, iar majoritatea tinerilor turci sunt încorporați la diferite unități militare, îndeplinindu-și obligațiunile în mod conștiincios"[42].

Pe frontul din Crimeea, în urma ofensivei sovietice declanșate la data de 1 noiembrie 1943, armatele germane și române au fost izolate, având loc o serie de confruntări sângeroase între taberele beligerante. În aceste condiții, unele familii de tătari s-au retras din calea armelor alegând ca destinație regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră.

---

[39] *Ibidem*, f. 4.
[40] V. Coman, *op. cit.*, p. 156.
[41] S.A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 5.
[42] *Ibidem*, f. 7-7 v.

Problematica refugierii unor tătari din Crimeea în Dobrogea și găzduirea lor de către conaționalii de aici avea să fie, la rândul ei, surprinsă în documentele Serviciului Special de Informații. Astfel, la data de 6 decembrie 1943, Inspectoratul Regional de Poliție Constanța avea să transmită Direcției Generale a Poliției Nota telefonică nr. 11 444: „Serviciul de Siguranță, raportează spre știință că ieri 5. XII. a.c., orele 20.18, au sosit cu trenul un grup de 99 tătari, refugiați din Crimeea. Au fost primiți de domnul Handi Murmet (Amdi Nusuret – n.n.), președintele comunității turce și alți membri. Familiile cu copii au fost găzduite de tătarii din Constanța, iar cei necăsătoriți la Școala musulmană unde vor rămâne până la trimiterea lor în Turcia. La Constanța urmează să mai sosească un alt grup de tătari rămași cu bagajele pe drum"[43].

Odată cu începerea procesului de refugiere a tătarilor din Crimeea, proiectul constituirii unui stat național tătar independent în peninsulă dispărea de pe agenda de lucru a liderilor tătari „idealiști". În acest context, la finele anului 1943, pentru a veni în sprijinul refugiaților, Comitetul Național de Eliberare a Crimeei se transformă în Comitetul de Ajutorarea Tătarilor Refugiații din Crimeea, condus de Amdi Nusuret, între membri regăsindu-se, în continuare, Sadâc Ibraim, Ibraim Feuzi Irfan, Ibadula Abdula, Negip Hagi Fazâl, Nazif Abduraim, Șefchi Memet și Abdula Mustafa[44].

În anul următor, odată cu retragerea armatelor germane și române din Crimeea, dar mai cu seamă după emiterea Decretului nr. 5 859 din 11 mai 1944 de către Comitetul de Stat al Apărării din U.R.S.S., privind deportarea tătarilor în Uzbechistan și alte republici sovietice, și punerea lui în aplicare, începând cu data de 18 mai 1944, va spori numărul tătarilor crimeeni care au ales ca destinație de refugiu regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră[45].

În concluzie, apreciem că informațiile din aceste documente ne oferă posibilitatea de a cunoaște mai bine efortul depus de unii lideri tătari din țara noastră pentru constituirea unui stat național tătar independent în Crimeea, starea de spirit a turco-tătarilor din arealul dobrogean în contextul evenimentelor politico-militare desfășurate în 1942-1943 și problematica găzduirii în Dobrogea a tătarilor refugiați din regiunea crimeeană la finele anului 1943.

---

[43] *Ibidem*, f. 10.

[44] *Ibidem*, f. 33 v.; vezi și Marian Cojoc, *op. cit.*, p. 204.

[45] V. Coman, *op. cit.*, p. 156.

CONFLUENȚE CULTURALE ROMÂNO-FINLANDEZE: ASUPRA VIZITEI LUI LIVIU REBREANU ÎN FINLANDA (1943)

Silviu Miloiu

În aspra confruntare cunoscută sub numele de Al Doilea Război Mondial, în care nici una dintre resursele unei națiuni nu a fost menajată, cu atât mai puțin inteligența, rostul intelectualității a încetat a mai fi acela de observator critic, eventual chiar detașat al vieții cetății. În cele mai multe cazuri, intelectualii au fost atașați serviciilor de propagandă, diplomatice, de informații și analiză ale unei țări. Pozițiile vădit critice la adresa cursului politic al țării respective au fost, de obicei, chiar și în statele democratice, retribuite cu izolarea, marginalizarea, ostracizarea sau chiar închisoarea. În acest articol va fi vorba despre o figură culturală de prim-plan implicată în *kulturkrieg*-ul românesc din timpul acestui război.

În panoplia figurilor culturale românești din secolul al XX-lea, Liviu Rebreanu ocupă un loc aparte, valoarea operei sale asigurându-i respectul și admirația multor contemporani, ca și un loc garantat în managementul cultural și teatral românesc[1]. O figură de notorietatea marelui scriitor nu putea fi trecută cu vederea în războiul propagandistic pe care statul român l-a susținut cu înverșunare, în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, împotriva adversarilor săi din interiorul sau din exteriorul Axei. Viziunea sa cu privire la importanța civilizației rurale în devenirea națiunii române i-a câștigat, de altfel, simpatia Conducătorului statului român, generalul Ion Antonescu, care-i împărtășea punctele de vedere, în vreme ce apartenența scriitorului la spațiul transilvan, de puțin timp ciuntit de ambițiile Ungariei, susținută de interesele Germaniei și Italiei, a jucat un rol important în disponibilitatea lui Rebreanu de a accepta, în 1941, numirea în fruntea Teatrului Național din București. Această poziție, aparent imună față de virusul preocupărilor cotidiene ale politicii și războiului, nu era și nu putea fi, în contextul războiului, într-o perioadă de frământare națională, de sinistru european, de naștere a unei noi lumi – categoric, deși imprevizibil de diferită față de cea anterioară – deconectată de la problemele naționale majore ale momentului. Este cert că marele dramaturg a înțeles, de la bun început, că se angrena pe linia întâi a fronturilor propagandistice și culturale pe care România le deschisese împotriva adversarilor săi. În paginile care urmează vom încerca să reconstituim, pe baza surselor de arhivă și de presă din România și Finlanda, ciclul de conferințe

[1] A se vedea contribuțiile lui Alexandru Piru sau Niculae Gheran în ceea ce privește editarea operelor, memorialisticii, critica operei sale și biografia acestui mare autor. De exemplu, Niculae Gheran, *Rebreanu: Amiaza unei vieți*, București, Editura Albatros, 1989.

susținut în anul 1943 de marele prozator în Finlanda, moment încă insuficient cunoscut din biografia autorului.

Una dintre bătăliile aproape imperceptibile, îndepărtate, lipsite de glorie, dar extrem de dificile și laborioase a fost desfășurată de statul român, în plan cultural – dar și economic, social, jurnalistic, diplomatic etc. – în statele mai mici din regiunea europeană situată între blocul german și cel rusesc: Croația, Slovacia, Bulgaria, Finlanda etc. Dintre toate acestea, Finlanda juca un rol aparte datorită înrudirii sale lingvistice cu Ungaria.

În Finlanda, Ungaria era cunoscută și prezentă de foarte mult timp. Această țară era respectată și admirată în cercurile culturale și publice finlandeze încă din secolul al XIX-lea, atunci când aceasta reprezenta un adevărat etalon al culturii ugro-finice. Numeroase societăți, cercuri de studii, programe de studii, instituții, traduceri, piese de teatru, concerte, articole de presă întreținеau și augmentau respectul finlandez față de cultura ungară și compasiunea față de tratamentul asigurat acesteia la Conferința de Pace de la Versailles.

Pe de altă parte, România fusese prezentată în Finlanda într-o lumină negativă prin prisma propagandei maghiare[2]. Cu excepția eforturilor ministrului Raoul Bossy de la jumătatea deceniului al patrulea al secolului trecut[3], foarte puțin se mai făcuse în vederea promovării intereselor și imaginii României în Finlanda. Toate acestea fac cu atât mai remarcabilă vigoarea cu care, începând din 1941, statul român a încercat să recupereze din handicapul suferit în fața Ungariei și să-și promoveze valorile culturale în Finlanda. În centrul acestor preocupări s-a aflat vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul de Externe, Mihai Antonescu, susținut de italienistul Alexandru Marcu și de Alexandru Bădăuță de la Ministerul Propagandei, de savantul Horia Hulubei, rectorul Universității București, de Ion Marin Sadoveanu și, din Helsinki, de diplomații Notti Constantinide, George Duca, George Caranfil sau

---

[2] Pentru viziunea finlandeză cu privire la relațiile tensionate dintre România și Ungaria, a se vedea, de exemplu, Marco Pribilla, *Windows to Horthy's Hungary. Hungary's Political Image in Finnish Literature of the Interwar Period*, în „Valahian Journal of Historical Studies", nr. 1 (2004), p. 7-23; Vesa Vares, *Creating a State and National Identity. Finland and Europe: 1918-1922*, în „Valahian Journal of Historical Studies", nr. 14 (2010), p. 79-104; Kari Alenius, *An Excellent Friend Afflicted with Internal Difficulties": The Image of Romania Conveyed by the Finnish Embassy in Bucharest, 1939-1945*, în „Valahian Journal of Historical Studies", nr. 16 (2011), p. 21-33; Silviu Miloiu, *Finland's Views and Political Attitudes concerning the Romanian-Hungarian Clash on Transylvania (1941-1942)*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai – European Studies", nr. 1 (2006), p. 105-119.

[3] A se vedea, de exemplu, Silviu Miloiu, *Cuvânt înainte*, în Raoul V. Bossy, *Mărturii finlandeze și alte scrieri nordice despre români*, ediție de Silviu Miloiu, Târgoviște, Valahia University Press, 2008, p. 5-16.

Titus Mihăilescu. Proiectul și strategia acestei campanii de propagandă i-a aparținut însă lui Mihai Antonescu.

Unul dintre momentele cheie ale propagandei culturale românești în Finlanda l-a constituit suita de manifestări ce a avut loc în Finlanda dedicate Zilei Naționale a României (10 mai). Cea mai importantă prezență culturală românească la acest eveniment a fost chiar directorul Teatrului Național, care a ținut o serie de conferințe la Helsinki (10 mai), Tampere (12 mai) și Turku (14 mai)[4]. Rebreanu a fost însoțit în vizita sa de către Silvia Șerbescu[5], una dintre cele mai talentate pianiste române, care a susținut mai multe concerte cu muzică de Bach, Beethoven, Liszt, Enescu și Debussy[6].

Conferința lui Liviu Rebreanu de la Helsinki, organizată de Asociația Finlanda – România, a fost pregătită cu deosebită pompă. Au fost distribuite nu mai puțin de 600 de invitații la această manifestare. Totuși, publicul a fost mai puțin numeros decât se aștepta, acesta fiind, în final, estimat la circa 200 de spectatori. Președintele parlamentului finlandez (Eduskunta), familia ministrului de externe, miniștrii Germaniei, Italiei, Japoniei, Suediei, Elveției și Croației, reprezentanți ai universității, armatei și mass-mediei au luat parte la eveniment. Președintele Asociației Finlanda – România, Eero Rydman, un foarte influent politician finlandez, a fost și cel care a deschis manifestarea cu un discurs în care a comparat situațiile geopolitică și istorică ale Finlandei și României. Rydman a descris cele două țări, în spiritul timpului, drept avangarde antiruseşti, una în nord, iar alta în sud, sensul luptei acestora fiind apreciat a fi unul defensiv, de apărare a civilizației europene în fața barbarismului oriental. Mergând cu comparațiile mai departe, vorbitorul a asimilat situația Kareliei vizavi de Finlanda cu cea a Basarabiei față de România, ambele fiind considerate supuse un rapt teritorial rusesc[7].

Conferința lui Liviu Rebreanu a încercat să sintetizeze civilizația românească, viața intelectuală din această țară și rosturile rădăcinilor sale țărănești. În optica sa, spiritul țărănesc și atașamentul acestuia față de pământ reprezentau fundația fermă pe care se așezase sentimentul național românesc.

---

[4] La Société fenno-roumaine, Compte rendu sur l'activité en 1943 (de Anni Voipio), Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București (în continuare, se va cita: A.M.A.E.), fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 15, f. 166-172.

[5] O biografie a acestei talentate pianiste, la Iosif Sava, Florian Serbescu, *Silvia Șerbescu: ghid biografic*, București, Editura Muzicală, 1976. Un album al acesteia a fost editat în anul 2004 de Editura Casa Radio, cuprinzând interpretări ale unor piese de Isaac Albeniz, Claude Debussy, Serghei Rahmaninov și Serghei Prokofiev.

[6] „Hufvudstadsbladet" și „Uusi Suomi" din 25.04.1943, „Helsingin Sanomat", „Hufvudstadsbladet" și „Uusi Suomi" din 7.05.1943; A.M.A.E., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 6, f. 143, 223-224.

[7] „Helsingin Sanomat", „Hufvudstadsbladet" și „Uusi Suomi" din 1, 3, 6, 9, 10.05.1943, A.M.A.E., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 6, f. 211, 217-220.

De altfel, Rebreanu abordase și ceea ce considera a fi eternitatea țăranului român, definind înțelesurile acestui concept. Conferențiarul a abordat și relațiile româno-finlandeze pe care le-a descris ca fiind o legătură între doi camarazi de arme. Manifestarea a fost înnobilată de un concert susținut de Mary Hannikainen[8] și Ture Ara[9] (care a interpretat cântece populare finlandeze) și de Silvia Șerbescu[10].

Liviu Rebreanu va ține alte două conferințe la Tampere și la Turku. În fosta capitală finlandeză, Rebreanu a susținut o conferință despre civilizația finlandeză în aula Universității din Turku, oaspetele fiind prezentat atât în finlandeză cât și în limba română de Dr. Eero Neuvonen, profesor de limbi romanice la această universitate. Evenimentul s-a sfârșit cu un concert susținut de Thure Bahne[11], care a interpretat trei cântece românești, și de Valtteri Virmajoki[12] care a recitat în finlandeză versuri de Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri și Octavian Goga. Oaspetele de seamă a fost intervievat de o serie de ziare din Turku, dintre care amintesc binecunoscutele „Åbo Underrättelser" și „Hufvudstadsbladet". Mesajul transmis de Rebreanu a fost unul parțial cultural, parțial politic, acesta remarcând deschiderile realizate în relațiile dintre cele două state, precum și evenimentele teatrale, dintre care în unele fusese direct implicat, precum includerea în stagiunea Teatrului Național a piesei *Ostrobotnicii* (în finlandeză, *Pohjalaisia* a lui Artturi Järviluoma[13])[14].

Ecourile acestei manifestări culturale nu au întârziat, fie că acestea au fost publice, mai ales reliefate de mass-media, fie că au avut un caracter mai puțin vizibil opiniei publice. Astfel, ministrul de Externe Henrik Ramsay, un prieten al României, a apreciat conferința lui Rebreanu într-o scrisoare confidențială adresată ministrului plenipotențiar finlandez de la București, Eduard Hjalmar Palin, ca fiind „foarte interesantă". Totodată, Ramsay a scos în relief caracterul și calitățile comunicative și oratorice ale dramaturgului român. Ramsay s-a arătat foarte încântat și de pianista Silvia Șerbescu, cea care obținuse un mare succes și pe care a apreciat-o ca fiind „o persoană inteligentă"[15]. Venite din

---

[8] Mary Helena Hannikainen – născută Mary Helene Spennert (1901-1974), cântăreață și actriță finlandeză.

[9] Carl Henrik Lorenz Ture Ara (1928-1979), cântăreț finlandez de operă.

[10] „Uusi Suomi", „Helsingin Sanomat" și „Hufvudstadsbladet" din 11.05.1943, A.M.A.E., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 6, f. 257-259.

[11] Thure Bahne – născut Thure Olavi Bahne (1909-1956), actor și regizor finlandez.

[12] Valtteri Virmajoki – născut Valtteri Vuokko (1901-1961) a fost actor finlandez.

[13] Artturi Järviluoma (1979-1942).

[14] „Helsingin Sanomat", „Uusi Suomi", „Hufvudstadsbladet" și „Svenska Pressen" din 9.05.1943, A.M.A.E., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 6, f. 225.

[15] Scrisoarea lui Henrik Ramsay din 14.05.1943 către E.H. Palin, Ulkoasiainministeriön arkisto (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei), fond 5B Bucharest, Eduard Palin, 1943-1944.

partea ministrului de Externe al unui popor extrem de parcimonios în comunicare și rezervat în ceea ce privește laudele, aceste aprecieri, făcute într-o scrisoare pe care a simțit nevoia să o trimită la București, în ciuda programului său extenuant, constituie unul dintre cele mai importante feedback-uri ale manifestării culturale dedicate zilei naționale românești.

Organizatorii români, în special însărcinatul cu Afaceri George Duca și secretarul de presă Titus Mihăilescu, au urmărit cu atenție, la rândul lor, reacțiile declanșate de manifestările ce au avut loc în țara celor 1 000 de lacuri. Într-un raport de sinteză înaintat Ministerului Afacerilor Externe, Duca considera că manifestările au întrecut cele mai optimiste așteptări. De la sosirea Silviei Șerbescu la 5 mai și până la plecarea lui Liviu Rebreanu la 15 mai fusese organizat un flux continuu de concerte, conferințe, dineuri, recepții și interviuri.

Presa din marile orașe Helsinki, Turku și Tampere urmărise cu interes manifestările. Prezența și personalitatea lui Rebreanu se impusese în chip firesc, iar conferințele sale despre permanențele spiritului rural și eternitatea țăranului român impresionaseră auditoriul. Cu toate acestea, Duca opinează că aerul de superioritate afișat de Rebreanu și indiferența arătată națiunii finlandeze diminuaseră acest entuziasm. Tocmai de aceea, diplomatul român a ales să situeze în prim planul succesului obținut de România nu pe Rebreanu, ci pe Șerbescu. Talent fantastic, empatie și bucurie, toate acestea iradiau din ființa marii pianiste, celebrată la Helsinki ca o adevărată celebritate europeană, constituind, totodată, cea mai bună propagandă pentru România[16]. Atât înainte de această vizită, cât și după ce aceasta a luat sfârșit, Liviu Rebreanu a mai fost implicat în progresul cunoscut de relațiile româno-finlandeze în timpul războiului. Romanul său *Pădurea Spânzuraților* va fi, de altfel, tradus în timpul războiului și publicat de editura Suomen Kirja (Cartea Finlandeză), la puțin timp după finele războiului, în 1946, sub numele *Hirtettyjen metsä*, în traducerea lui Lauri Ikonen.

Acest episod, mai puțin cunoscut, al acțiunilor de propagandă românească din timpul celui de-al Doilea Război Mondial dezvăluie un Liviu Rebreanu puternic conectat la realitățile momentului și dornic să-și aducă contribuția, pe plan științific și cultural, la promovarea intereselor naționale românești. În Finlanda, acesta a întâlnit un câmp de bătălie presărat cu oportunități și provocări. De unele a profitat, pe celelalte nu a știut să le ocolească. Totuși, până în zilele noastre, prezența sa relativ scurtă în Finlanda reprezintă un moment de referință al relațiilor româno-finlandeze. Acesta a fost parte a unei ofensive culturale românești din timpul războiului, menită să aducă în atenția

[16] Raportul diplomatic nr. 332 din 19.05.1943 de la George Duca către Gheorghe Davidescu, A.M.A.E., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 6, f. 275-278.

marelui public și a autorităților din statele Axei, cele asociate acesteia și din țările neutre valorile culturale și științifice reprezentative.

Această ofensivă slujea atât afirmării acestor valori pe plan internațional, cât și unei campanii de îmbunătățire a imaginii României și de contraofensivă față de campaniile propagandistice defavorabile Bucureștilor, în special cele ale Ungariei.

ÎN UMBRA UITĂRII: OPERA ISTORICĂ A LUI VICTOR SLĂVESCU

Iulian Oncescu, Andrei Tudorache

Victor Slăvescu s-a născut la 5 iunie 1891, la Rucăr, județul Muscel (astăzi Argeș). După studii secundare la Pitești și București (1902-1910), a devenit student al universităților din Paris, Göttingen și München (1911-1913) și a obținut doctoratul în științe economico-sociale la Universitatea din Halle (1914). A participat ca ofițer la primul război mondial (1916-1918) – rănit în Transilvania în 1916 și participant la bătălia de la Mărășești din 1917 –, a fost funcționar și subdirector al Băncii Românești (1915, 1919), administrator al Băncii Naționale (1936), membru în Consiliul de Administrație al acesteia (1945-1946), expert al delegației României la negocierile privind reglementarea datoriei de război față de S.U.A., alături de Nicolae Titulescu (1920-1921), director (1923) și director general al Societății Naționale de Credit Industrial (1935), conferențiar (1925) și profesor universitar (1928) la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București (1925-1947), vicepreședinte al Consiliului Superior Bancar și al Consiliului Superior Economic (1937), președinte al Asociației Generale a Economiștilor din România (1930-1937), președinte al Uniunii Generale a Industriașilor din România – U.G.I.R. (1937), colaborator al revistelor „Argus" și „Democrația" (din 1915).

Ca om politic, a fost legat de Partidul Național Liberal (1915-1947), fiind și unul dintre apropiații lui Vintilă Brătianu. A fost deputat de șase ori, senator o dată, subsecretar de stat (1933-1934) și ministru de Finanțe (1934-1935), apropiat al unor lideri liberali, președinte al organizațiilor național-liberale Râmnicu Sărat și Covurlui (1928, respectiv 1934), dar și ministru al Înzestrării Armatei (1939-1940). În vara anului 1940 a părăsit scena politică.

Una din satisfacțiile profesionale și personale ale lui Victor Slăvescu a fost alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române în 1936, iar trei ani mai târziu, în 1939, avea să devină membru cu drepturi depline al aceluiași for, drept recunoaștere a valorii și calității sale. În anul 1947 era îndepărtat de comuniști din toate funcțiile deținute, iar din 1950 și până în 1955 a fost întemnițat la Sighet. Din 1955 și până la finalul vieții, în 1977, s-a dedicat exclusiv cercetării științifice.

Prin contribuțiile sale strălucite atât didactice, dar și publicistice, el s-a impus în lumea științifică românească nu numai ca o personalitate de prim rang în ceea ce privește gândirea economică. Fiind membru titular al Academiei Române încă din anul 1939, deși era economist, Victor Slăvescu a activat în cadrul Secțiunii Istorice alături de Nicolae Iorga, Alexandru Lapedatu, Radu Rosetti, Ion Nistor, unde a susținut o serie de comunicări și a participat la o serie de activități specifice. De fapt, istoria devenise, pe lângă economie, una

din preocupările sale majore încă din anii tinereții.

Profesor, academician, cercetător, Victor Slăvescu a fost una dintre cele mai reprezentative personalități ale elitei intelectuale și științifice românești din perioada interbelică[1].

„Contribuțiile științifice ale profesorului Victor Slăvescu vizează două direcții: monografie și analiză economică"[2]. Fie că este vorba de lucrări cu

---

[1] Vezi pentru un portret al lui Victor Slăvescu: V. Malinschi, *Victor Slăvescu*, în *Economiști la Academia Română. Evocări și restituiri*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 131-135, 138-143; Anghel N. Rugină, *Viața și opera lui Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)*, volum îngrijit de Al. Zub, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 35-44; Georgeta Penelea-Filitti, *Un împătimit al muncii*, în Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, vol. I *(octombrie 1923 – 1 ianuarie 1938)*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și indice de Georgeta Penelea-Filitti, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 5-22; Văcărel Iulian, *Viața și opera economistului Victor Slăvescu*, în „Academica", 2001, 11, nr. 7-8, p. 41-42; ****Viața și opera lui Victor Slăvescu*, în *Restitutio*, coord. Mugur Isărescu, București, 2001, p. 7-63, 74-76; Mugur Isărescu, *Sistemul bancar românesc în viziunea profesorului Victor Slăvescu*, în vol. *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 149-151, 155-157; *Victor Slăvescu*, în „Historia", Revistă de Istorie, anul VIII, nr. 81, septembrie 2008, p. 46-49; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Opriţescu, *Mari personalități ale ASE: Victor Slăvescu*, București, Editura ASE, 2009, p. 7-27, 93-122; Iulian Oncescu, Alin Gridan, *Victor Slăvescu – parcursul politic al unui lider liberal în perioada interbelică*, în vol. *Liberalismul românesc și valențele sale europene*, coord. Liviu Brătescu, Iași, Editura PIM, 2010, p. 107-120; Iulian Oncescu, Alin Gridan, *Victor Slăvescu – formația intelectuală*, în vol. *România în relațiile internaționale: Diplomație, Minorități, Istorie. In Honorem Ion Calafeteanu*, editor Silviu Miloiu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2010, p. 373-388; Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *Victor Slăvescu – schiță de portret interbelic*, în „Analele Universității din Craiova". Seria Istorie, Anul XVI, Nr. 1 (19)/2011, Craiova, Editura Universitaria, 2011, p. 207-219; Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *În umbra uitării: opera inedită a lui Victor Slăvescu*, în vol. *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, coordonator Denis Căprăroiu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 365-367.

[2] Mugur Isărescu, *Sistemul bancar românesc în viziunea lui Victor Slăvescu*, în „Academica", 2001, 11, nr. 7-8, p. 44; idem, *Sistemul bancar românesc în viziunea profesorului Victor Slăvescu*, în vol. *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice...*, p. 151; vezi pentru opera lui Victor Slăvescu: V. Malinschi, *Victor Slăvescu*, în *Economiști la Academia Română. Evocări și restituiri...*, p. 135-138; N.N. Constantinescu, *Profesorul Victor Slăvescu în amintirile unui fost student*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 45-48; Al. Zub, *O ipostază istoriografică: Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 51-57; Dumitru Ivănescu, *Victor Slăvescu și istoria domniei lui Al.I. Cuza*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 59-64; Leonid Boicu, *Contribuția lui Victor Slăvescu la studiul proiectelor franceze de modernizare a statului român*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 65-67; Vasile Cocriș, Vasile Isain, *Moneda, creditul și băncile în opera lui Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 77-102; D. Șandru, Gh.I. Florescu, *Victor Slăvescu și problemele agriculturii*

caracter economic sau istoric, toate acestea au în comun o tratare istorică. Deși Victor Slăvescu a fost economist s-a folosit de toate argumentele unui istoric. *„Eminent economist, financiar și pedagog Victor Slăvescu aparține istoriografiei printr-o bună parte a operei sale. Enciclopedia de specialitate îl arată ca atare, iar bibliografia activității sale, încă incompletă, ne previne asupra dimensiunii diacronice a multora dintre lucrările în cauză"*[3]. Rolul istoriei este, în viziunea lui Victor Slăvescu, major pentru explicarea evoluției economice a unei țări[4].

Opera economică a lui Victor Slăvescu cuprinde o serie de lucrări, studii și articole publicate de-a lungul timpului din 1914 și până în 1946[5].

Se poate afirma, fără greșeală, că este un deschizător de drumuri în ceea ce privește istoria sistemul nostru bancar, dar și a monografiilor unor personalități ale lumii istorice și economice. Încă din 1914, așa cum menționam, preocupările sale în domeniul economic aveau să se materializeze

---

românești, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 69-75; Georgeta Penelea-Filitti, *Un împătimit al muncii*, în Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, vol. I *(octombrie 1923 – 1 ianuarie 1938)...*, p. 22-24; ****Viața și opera lui Victor Slăvescu*, în *Restitutio...*, p. 64-73; Văcărel Iulian, *Viața și opera economistului Victor Slăvescu*, în „Academica", 2001, 11, nr. 7-8, p. 43; Mugur Isărescu, *Sistemul bancar românesc în viziunea profesorului Victor Slăvescu*, în vol. *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice...*, p. 151; idem, *Sistemul bancar românesc în viziunea lui Victor Slăvescu*, în „Academica"..., p. 44-45; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 26-92, 123-132; Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *Victor Slăvescu – schiță de portret interbelic...*, p. 219-222; Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *În umbra uitării: opera inedită a lui Victor Slăvescu*, în vol. *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic...*, p. 367-372.

[3] Al. Zub, *O ipostază istoriografică: Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 51.

[4] Mugur Isărescu, *Sistemul bancar...*, în „Academica"..., p. 44; Idem, *Sistemul bancar românesc...*, în *Studii de istorie economică...*, p. 152.

[5] Se evidențiază în opera economică a lui Victor Slăvescu trei direcții de cercetare: „1. *studiul istoriei economiei naționale și a istoriei gândirii economice românești*; 2. *studiul și definirea structurii economiei românești și a problematicii acesteia din perioada interbelică*; 3. *abordarea teoriei economice fundamentale, extinderea și aprofundarea domeniului științelor economice*" – Vasile Cocriș, Vasile Isain, *Moneda, creditul și băncile în opera lui Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 80; *Viața și opera lui Victor Slăvescu*, în *Restitutio...*, p. 64; Mugur Isărescu, *Sistemul bancar...*, în „Academica"..., p. 44; Idem, *Sistemul bancar românesc...*, în *Studii de istorie economică...*, p. 152. Vezi pentru bibliografia operei lui Victor Slăvescu, Dimitrie P. Pascu, *Scrierile economice ale profesorului Victor Slăvescu. Monografie bibliografică*, București, Editura Cartea Românească, 1937; *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator Ștefan Ștefănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 299-300; Lucian Năstasă, *Bibliografie*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 11-33; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 149-194.

într-o serie de lucrări care aveau să fie baza operei sale economice[6].

Obiectivele cercetării lui Victor Slăvescu în lucrările de natură economică publicate din 1914 până în 1946 au fost deosebit de complexe. Problema agrară, a evoluției sistemului bancar românesc, dezvoltarea industrială și economică, problema creditului, necesitatea reglementării comerțului de bancă, politica financiară a P.N.L., potențialul economic și de război al României au fost doar câteva dintre subiectele abordate de economistul Victor Slăvescu. Toate aceste subiecte au fost cercetate cu deosebită atenție, o parte dintre ele apărând mai întâi sub forma unor studii și articole[7].

Studiile și articolele cu caracter economic, publicate în perioada 1914-1944, au constituit și ele o preocupare permanentă a lui Victor Slăvescu. Desigur, ele trebuie raportate la timpul în care au fost elaborate și scrise, abordând, cu precădere, probleme economice ale României interbelice, dar și ale marilor state din Occidentul Europei. Aceste studii și articole au fost publicate în ziarele „Argus", „Viitorul", dar și în publicații cu caracter economic și istoric,

---

[6] Dintre aceste lucrări ale economistului Victor Slăvescu menționăm în ordinea apariției lor: *Chestiunea agrară în România*, publicată în 1914 în limba germană, *Marile bănci comerciale din România*, *Băncile comerciale mijlocii din România*, *Lipsa de lucru în vreme de război*, publicate în 1915, *O victorie a capitalismului românesc. Cinci ani de luptă ai Băncii Românești* (1916), *Banca Generală Română și războiul național*, publicată în 1918, *Probleme de politică de bancă în România*, și *Banca „Albina" din Sibiu. Cea mai însemnată întreprindere financiară din Transilvania. Cu o privire generală asupra băncilor comerciale din Ardeal și Banat*, publicate în 1919, *Marea finanță din România în vremea de război. Băncile comerciale, 1914-1919*, publicată în 1920, *Organizația de credit a României*, publicată în 1922, *Creditele funciare din România* (1924), *Considerazioni generali sull' industria della România*, publicată în 1926, *Finanțarea întreprinderilor economice*, și *Necesitatea reglementării comerțului de bancă*, publicate în 1927, *Politica bancară a României și depresiunea economică mondială*, publicată în 1932, *La situation economique de Roumanie et sa capacite de paiement*, *Politica financiară a Partidului Național Liberal*, și *Degrevarea comerțului și industriei*, publicate în 1934, *Potențialul de război economic și financiar al României*, publicată în 1937; *Vechi încercări de organizare a Creditului în Moldova, 1834-1857*, publicată în 1941 (selecția lucrărilor cu caracter economic a fost făcută pe baza bibliografiilor realizate de Dimitrie P. Pascu în 1937, Lucian Năstasă în 1993, Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, în 2009. Vezi Dimitrie P. Pascu, *Scrierile economice ale profesorului Victor Slăvescu. Monografie bibliografică*, București, Editura Cartea Românească, 1937; Lucian Năstasă, *Bibliografie*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 11-33; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 149-194).

[7] Amintim aici problematica abordată în aceste studii și articole: problema băncilor de credit sau a creditului, a finanțelor, a băncilor comerciale în Germania, Franța, Rusia, Anglia, România în perioada 1914-1918, problema finanțelor, a băncilor, a creditului, a agriculturii, a industriei din România și alte state europene în perioada interbelică, problema Băncii Naționale a României, problema datoriilor românești, efectele crizei economice, politica monetară, politica împrumuturilor, a cooperației din România.

cum ar fi: „Analele Economice și Statistice", „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială", „Buletinul Institutului Economic Românesc", „Economia Națională", „Independența Economică", „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice", „Revista Fundațiilor Regale", „Revista Geografică Română", sau în „Democrația"[8].

Preocuparea pentru studiul istoriei a constituit, pe lângă studiul economiei, una dintre cele mai constante ale profesorului și academicianului Victor Slăvescu. De fapt, domeniile se întrepătrund în întreaga sa operă. În acest context majoritatea lucrărilor de istorie economică, practic de monografie consacrată unor economiști din secolul al XIX-lea și din prima jumătatea a secolului al XX-lea sunt pe jumătate inedite.

Lucrări publicate

Dintre lucrările cu caracter istoric publicate de Victor Slăvescu[9] amintim aici cronologic, pentru perioada 1924-1946: *Istoricul Băncii Naționale a României 1880-1924*, publicată în 1925[10], *Viața și opera lui Petre Mavrogheni*[11],

---

[8] Vezi pentru volumele, articolele și studiile cu caracter economic publicate până în 1937, bibliografia întocmită de Dimitrie P. Pascu. Alte publicații periodice cu care a mai colaborat Victor Slăvescu au fost: „Renașterea română", „Analele băncilor", „Corespondance economique", „Chemarea Vremei", „Tribuna financiară", „Buletinul Industriei" (Dimitrie P. Pascu, *op. cit.*, p. 4). A se mai vedea și Lucian Năstasă, *Bibliografie*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 11-33; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 149-194.

[9] Selecția lucrărilor cu caracter istoric a fost făcută pe baza bibliografiilor realizate de Lucian Năstasă în 1993, Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, în 2009; vezi Lucian Năstasă, *Bibliografie*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 11-33; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 149-194; *Enciclopedia istoriografiei românești...*, p. 299-300.

[10] După un deceniu de ample cercetări, dar și de implicare directă în domeniul financiar-bancar, în 1925 Victor Slăvescu a scris o monografie deosebit de importantă și foarte bine documentată: *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, lucrare elaborată în cadrul programului de cercetări științifice al Institutului Social Român. Această lucrare a fost un prilej pentru autor să evoce figura principalului fondator al băncii de emisiune, Eugeniu Carada. (Mugur Isărescu, *Sistemul bancar românesc în viziunea lui Victor Slăvescu*, în „Academica"..., p. 44-45; Idem, *Sistemul bancar românesc în viziunea profesorului Victor Slăvescu*, în vol. *Studii de istorie...*, p. 153). Lucrarea constituie un reper între studiile dedicate de Victor Slăvescu istoriei economiei naționale, fiind astfel un studiu de referință. (Vasile Cocriș, Vasile Isan, *Moneda, creditul și băncile în opera lui Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 85-88). Prin lucrările anterioare dedicate băncilor și creditului, dar și prin realizarea unui istoric al Băncii Naționale, Victor Slăvescu a devenit cel mai însemnat istoric al băncilor din România. Fără monografiile realizate de el și dedicate domeniului bancar, nu s-ar cunoaște în totalitate trecutul creditului din România. (Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 31, 84). Prin monografia dedicată Băncii

publicată în 1939; *Ion Ghica economist*, publicată în 1940[12], *Viața și opera economistului Nicolae Suțu, 1798-1871*; *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi 1815-1878*[13], *Recunoașterea dreptului de a bate monetă. Acțiunea diplomatică a României în 1866-1870*, publicate în 1941[14], *Domnitorul Cuza și*

Naționale, Victor Slăvescu a făcut o analiză remarcabilă a sistemului financiar-bancar și a rolului său în economia românească (*Ibidem*, p. 32, 85).

[11] Victor Slăvescu arăta că prin lucrarea pe care o publica, structurată pe VII capitole (p. 2-60), și care avea și o serie de Anexe (p. 63-80), dar care aveau intercalate peste 20 pagini în facsimil nenumerotate, dorea să se oprească asupra vieții și activității lui Petre Mavrogheni. Practic, lucrarea era rezultatul unei comunicări ținute la Academia Română de către Victor Slăvescu în ședința Secțiunii Istorice la data 27 ianuarie 1939. Petre Mavrogheni slujise țara vreme de 50 de ani și de aceea considera autorul lucrării trebuia scos din uitare, apreciind totodată că oricine studia istoria economică a României din sec. al XIX-lea nu putea face abstracție de numele și opera sa. *„Lucrarea de față caută să fie un modest început de readucere la lumină a unei figuri de seamă și a unei opere remarcabile"* – Victor Slăvescu, *Viața și opera lui Petre Mavrogheni*, București, M.O., Imprimeria Națională, 1939, p. 2.

[12] La 29 ianuarie 1937, Victor Slăvescu a prezentat prima comunicare la Academia Română, intitulată *Opera economică a lui Ion Ghica*, aceasta fiind bine apreciată de auditoriu și, la sugestia lui Ion Simionescu, a fost publicată ca broșură la Editura Cartea Românească în 1940, sub titlul *Ion Ghica – economist* (Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, vol. I, p. 143-144; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 123-124).

[13] În *Cuvântul de Introducere*, Victor Slăvescu arăta că prin lucrarea pe care o publica dorea să aducă în actualitate încă un economist român – Alexandru D. Moruzi – *„a cărui operă și activitate, închinată interesului obștesc, merită să fie scoasă din uitarea de astăzi"*. Numele lui Alexandru D. Moruzi putea fi astfel așezat *„cu cinste și laudă"* lângă numele altor economiști de seamă – Nicolae Șuțu, Ion Ghica, Dionosie Pop Marțian, Ion Ionescu de la Brad, P.S. Aurelian – el fiind unul dintre ctitorii științei și publicisticii economice românești din secolul al XIX-lea. Victor Slăvescu considera că era o datorie a sa și a generației sale de economiști să nu lase să se așeze uitarea *„pe înaintașii noștri, ci dimpotrivă să-i cunoaștem, să-i studiem și mai ales să-i prețuim, așa cum se cuvine și potrivit meritelor deosebite care le au"* – Victor Slăvescu, *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi, 1815-1878*, București, M.O., Imprimeria Națională, 1941, p. 6. Astfel, obiectivele cercetării lui Victor Slăvescu erau, ca și în cazul altor lucrări, de a reedita opera lui Alexandru D. Moruzi, practic toate scrierile sale economice. Lucrarea dedicată economistului era structurată pe mai multe capitole care tratau: *Viața și activitatea lui Alexandru D. Moruzi*; *Analiza critică a operei economice a lui Alexandru D. Moruzi*; *Scrierile economice ale lui Alexandru D. Moruzi*. Desigur că lucrarea, ca toate lucrările lui Victor Slăvescu, este însoțită de o serie de Anexe (Vezi și Dumitru Ivănescu, *Victor Slăvescu și istoria domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 61-62.

[14] Victor Slăvescu arăta că prin lucrarea pe care o publica, structurată pe IX capitole (p. 7-72), și care avea și o serie de Anexe (p. 73-185), că atunci când evenimentele de la 11 februarie 1866 puneau capăt domniei lui Al.I. Cuza, România nu avea o monedă

Victor Place[15]; *Economistul Bogdan Petriceicu Hasdeu*, publicate în 1942,

---

națională. Pe lângă importanța economică a monedei, această problemă avea în același timp o mare importanță politică deoarece dreptul de a avea monedă și a bate monedă națională era socotit atribut al suveranității și al independenței politice. Desigur că dreptul românilor de a avea monedă națională era contestat de Imperiul Otoman, știut fiind faptul că ne aflam sub suzeranitatea otomană, și de aceea pentru a căpăta acest drept s-au făcut o serie de demersuri diplomatice pe lângă această putere. Acesta era și obiectivul lucrării lui Victor Slăvescu, care în paginile ei își propunea să arate *„toată acțiunea diplomatică și lupta politică dusă de diferitele Guverne ale Țării pentru obținerea dreptului de a bate monetă, în perioada dintre 1866 și 1870, până când acest drept ne-a fost formal recunoscut și încuviințat"*. – Victor Slăvescu, *Recunoașterea dreptului de a bate monetă. Acțiunea diplomatică a României în 1866-1870*, București, Fundația Regele Carol I, 1941, p. 5. Lucrarea prezenta în *Anexe* o serie de documente diplomatice inedite în legătură cu această acțiune găsite de autor la Academia Română în dosarele D.A. Sturdza. Victor Slăvescu arăta că astfel aduce o nouă contribuție la cunoașterea și lămurirea politicii monetare românești de la începutul domniei lui Carol I; Vezi și Vasile Cocriș, Vasile Isan, *Moneda, creditul și băncile în opera lui Victor Slăvescu*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 83-85.

[15] Manuscrisul lucrării se află și la Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond Victor Slăvescu, dosar nr. 57; Victor Slăvescu a fost cel dintâi cercetător care a dezvăluit complet și a interpretat în modul cel mai adecvat primele proiecte franceze de modernizare a statului român în 1859. Acele proiecte se datorează și îl au ca autor pe Victor Place, consulul Franței la Iași. Cel mai important dintre ele, elaborat în noiembrie 1859, intitulat *Idées générales pour servir a la réorganisation des Principautées Uniés de Moldavie et de Valachie*, fusese descoperit și publicat de Marcel Emerit în 1931, în rezumat și cu unele inexactități privitoare la rolul lui Victor Place în Principatele Unite, erori pe care le va corecta prompt Victor Slăvescu. Consulul Franței la Iași s-a dovedit a fi și un inspirator și povățuitor al Partidei Naționale, chiar cu exces de zel, care a fost temperat de la Paris. Marcel Emerit îi atribuia un rol principal în politica lui Cuza la început de drum, plasându-l pe acesta pe lista candidaților la domnie și susținând că domnitorul ar fi apelat la Place pentru alegerea guvernului. Victor Slăvescu respinge cu dovezi clare concluziile lui M. Emerit, demonstrând fără echivoc că și consulul Franței a trebuit să recunoască faptul că Al.I. Cuza era un om inteligent și care simboliza triumful politicii franceze în zonă. Victor Slăvescu a probat că domnitorul a fost cel care l-a incitat pe consulul francez să ofere luminile sale într-o zonă obscură, cum era cea a reformelor ce se cuveneau realizate, dar programul lui Victor Place a fost o sursă de inspirație, și nu un program de guvernământ. Consulul francez a mai fost încurajat – nota Slăvescu – și de o confidență a domnitorului, și anume că acesta din urmă era dornic să organizeze țara după modelul francez și cu specialiști francezi. Același cercetător arată că proiectele lui Place erau realiste și bine documentate. Totodată, câteva idei ale consulului francez au în Victor Slăvescu un adversar declarat, iar alți istorici au remarcat unele contradicții în comportamentul lui Victor Place (A.D. Xenopol). Slăvescu a fost acela care a descifrat cu precizie cauzele distorsiunilor și atitudinii lui Place în raport cu Al.I. Cuza și românii. Consulul francez amintit a început activitatea ca susținător al domnitorului, în

Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846-1874, publicată în 1943, *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian 1829-1865*[16], publicată în 1943-1944, *Ion Strat. Economist, financiar, diplomat, 1836-1879*, publicată în 1946[17].

Studii și articole publicate

Articolele și studiile istorice ale lui Victor Slăvescu reiau într-o formă restrânsă o serie de figuri ale economiei românești, dar și alte subiecte ale istoriei noastre naționale din secolele XIX și XX. Unele dintre acestea au devenit ulterior chiar lucrări mai ample. Dintre articolele și studiile istorice, majoritatea publicate în perioada 1914-1946, amintim pe cele dedicate lui Nicolae Suțu, Ion Ghica, Barbu Catargiu, Petre Mavrogheni, Nicolae Kretzulescu, Dionisie Pop Marțian, Ludvig Steege, Ion Ionescu de la Brad, Enric Winterhalder, P.P. Carp, I.N. Angelescu, Vintilă Brătianu, Grigore Antipa. O

---

timp devenindu-i adversar, pentru ca apoi să revină la poziția anterioară. Victor Slăvescu a remarcat, privind proiectul de reformă al lui Place, că consulul francez era în totală opoziție cu mersul societății românești pe calea modernizării ei și a integrării în Europa acelor timpuri. (Leonid Boicu, *Contribuția lui Victor Slăvescu la studiul proiectelor franceze de modernizare a statului român (1859)*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 65-67; A se vedea, pentru această lucrare, și Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 59-68.

[16] Înainte de publicarea acestei lucrări în 1943-1944 în 2 volume Victor Slăvescu susținuse în cadrul Academiei Române chiar discursul său de recepție de la 31 mai 1940 care se referea tocmai la *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian*. D.P. Marțian era legat în concepția lui Victor Slăvescu de *„cea dintâi încercare de afirmare a unei concepții naționale în materie de politică economică în țara noastră". Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian. Discurs rostit la 31 mai 1940 în ședință publică solemnă* de *Victor Slăvescu cu răspunsul d-nului Andrei Rădulescu*, București, M.O., Imprimeria Națională, 1940, p. 5. De asemenea, în septembrie 1940 Victor Slăvescu prezenta o altă comunicare intitulată *O „autobiografie" a lui Dionisie Pop Marțian*, comunicare de 4 pagini publicată în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", secțiunea III, tom XXII, 1940-1941, p. 1-4, dar care era însoțită de Anexe și planșe facsimilate. Tot în A.R.M.S.I., secțiunea III, tom XXII, 1940-1941, p. 9-18 a fost publicată o altă comunicare *Corespondența D.P. Marțian – Gh. Barițiu. Cinci scrisori (1862-1864)*, care era însoțită de anexe și planșe facsimilate.

[17] În *Cuvântul de Introducere* al acestei lucrări, Victor Slăvescu arăta că *„Între economiști de seamă, din veacul al XIX-lea, se cuvine să se amintească și de profesorul Ion Strat. [...] În paginile ce urmează vom căuta mai întâi să reconstituim viața și activitatea lui publică; apoi să cercetăm opera ce ne-a lăsat, pe tărâmul economic și financiar, atât prin lucrările ce a dat iveală cât și prin realizările ce a izbutit să înfăptuiască, prin înaltele demnități ce a ocupat în stat; și, în fine, să studiem și activitatea lui politică și diplomatică, unde a dat de asemenea prea însemnate contribuțiuni". Ion Strat. Economist, financiar, diplomat, 1836-1879*, vol. 1, București, M.O., Imprimeria Națională, 1946, p. 5-7.

atenție deosebită o acordă Victor Slăvescu domniei lui Al.I. Cuza în general și aspectelor economice din timpul epocii Unirii în special[18].

Aceste articole și studii istorice au fost publicate în: „Economia Națională", „Analele Economice și Statistice" (A.E.S.), „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice" (A.R.M.S.I.), „Arhiva Pentru Știința și Reforma Socială" (A.Ș.R.S.), „Buletinul Institutului Economic Românesc" (B.I.E.R.), „Revista Fundațiilor Regale" (R.F.R.), „Revista Geografică Română" (R.G.R.), „Revista Istorică Română" (R.I.R.), dar și în „Democrația", „Viitorul", „Chemarea Vremii", „Arhiva Românească" (A.R.). Prezentăm în continuare articolele și studiile istorice publicate de economistul și profesorul Victor Slăvescu de-a lungul perioadei interbelice, dar și imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial: *Românii din America*, în „Economia Națională", XLIII, 1922, nr. 5-6, p. 126-128[19]; *Navigația românească pe Dunăre*, în „Economia Națională", XLIII, 1922, nr. 10, p. 207-209; *I.N. Angelescu*, Cuvântare rostită la 20 februarie 1931, cu ocazia comemorării lui I.N. Angelescu de către „Asociația generală a economiștilor din România", în A.E.S., XIV, 1931, nr. 3-5, p. 120-131[20]; *Vintilă*

---

[18] Vezi pentru articolele și studiile cu caracter istoric Lucian Năstasă, *op.cit.*, p. 11-33; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 149-194; Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 59-64; Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 65-67.

[19] În articolul *Românii din America*, publicat în „Economia Națională", Anul XLIII, nr. 5-6, mai-iunie 1922, p. 126-128, Victor Slăvescu își propunea să prezinte fenomenul emigrării arătând că după primul război mondial o serie de conaționali se aflau în S.U.A. unde lucrau și câștigau fiind plătiți în dolari. Astfel, acești români americani câștigând foarte bine trimiteau o parte din bani acasă în România, iar familiile lor achiziționau o serie de bunuri – case, pământuri, vite. Autorul articolului arăta în acest context felul ușor în care o parte din acești *români americani* cheltuiau banii obținuți făcând investiții ușoare, dar și modul în care alții dintre ei înțeleseră rolul unor investiții cu profit rapid care nu putea fi câștigat în România. Victor Slăvescu aprecia în acest context că în S.U.A. erau însă o serie de români – în special din Banat și Transilvania-care reprezentau un izvor de bogăție pentru economia noastră națională prin banii care erau trimiși în țară, dar care câteodată erau dați unor persoane ce mijloceau o serie de afaceri și care profitau, mai ales, de pe urma ignoranței țărănești.

[20] Prin acest articol – cuvântare publicat în „Analele Economice și Statistice", Anul XIV, nr. 3-5, martie-aprilie-mai 1931, p. 120-131, Victor Slăvescu își propunea să comemoreze și să prezinte figura economistului, avocatului și profesorului I.N. Angelescu pe care îl cunoscuse încă din 1902 în timpul liceului la Pitești. Ca și autorul cuvântării I.N. Angelescu făcuse doctoratul în Germania dar la Munchen, sub conducerea lui Georg von Mayr în 1912, obținând doctoratul în științe economice. Întors în țară lucrează la Direcția Statistică, publică o serie de lucrări, devine profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale în 1915, fiind unul din cei care a pus bazele revistei „Analele Economice și Statistice" în 1918, conduce din 1919 Direcțiunea de Comerț din cadrul ministerului de Industrie și Comerț, din 1920 intrând ca deputat în Parlamentul României. I.N. Angelescu a devenit în scurt timp unul din specialiștii ce pregăteau legile economice și financiare ale statului român fiind unul dintre colaboratorii lui

Brătianu, în „Democrația", XIX, 1931, nr. 12, p. 11-16[21]; [*Vintilă Brătianu*], în „Viitorul", XXIII, 1931, nr. 6 882 (14 ian.), p. 2; *Evenimentele din Anglia*, în „Viitorul", XXIII, 1931, nr. 7 094 (25 sept.), p. 1; *Omul țării* [Vintilă Brătianu], în „Viitorul", XXIII, nr. 7 168 (20 dec.), p. 1-2; *Cuza și politica bancară a României*, în „Chemarea Vremii", I, 1932, nr. 3, p. 39-40; *Opera economică a lui Ion Ghica*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XIX, 1937, p. 51-73 (extras: București, „Cartea Românească", 1937, 24 p.); *Două centenare. Partenie Cosma și Eugeniu Carada*, în A.E.S., XX, 1937, nr. 5-6, p. 4-25; *Ilie Nicolescu*, în „Economia Națională", LXV, 1938, nr. 4, p. 49-53; *Economistul Grigore Antipa*, în A.E.S, XXI, 1938, nr. 4-6, p. 1-4[22]; *Viața și opera lui Petre Mavrogheni*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XXI, 1939, p. 569-652 (extras: București, M.O., Imprimeria Națională, 1939, 82 p. + 22 pl.); *Din viața lui Dionisie Pop Marțian. Note și documente*, în A.E.S., XXIII, 1940, nr. 4-6, p. 1-18 (extras: București, Tip. Văcărescu, 1940, 20 p.); *Participarea Moldovei la Expoziția Universală din Londra în anul 1851. Rolul lui Mihail Kogălniceanu*, în A.R., VI, 1941, p. 77-81; *Scrisori inedite ale lui Barbu Catargiu. Ianuarie-octombrie 1861*, în A.R., VII, 1941 (extras: București, Editura Fundația culturală Mihail Kogălniceanu, 1942, 28 p.); *O „autobiografie" a lui Dionisie Pop Marțian*, în

---

Nicolae Titulescu. În 1924 după doi ani în care funcționase la catedră, devine secretar general al Ministerului de Industrie și Comerț, apoi în 1926 președinte al Secțiunii a III-a a Consiliului Legislativ. Victor Slăvescu arăta în încheierea cuvântării sale că nu reușise să prezinte decât un portret fugitiv al lui I.N. Angelescu care fusese preocupat mai ales în ultima parte a vieții sale de toate problemele economice ale României. „*Opera acestui om și viața lui* – arăta Victor Slăvescu – *cer adevărate studii de analiză ce se impun cu orice preț*".

[21] În articolul dedicat lui Vintilă Brătianu la un an de la dispariția acestuia publicat în „Democrația", Anul XIX, nr. 12, decembrie 1931, p. 11-16, Victor Slăvescu cinstea memoria ilustrului său mentor și colaborator, arătând cei care au trăit în apropierea acestuia se vor simți mai înălțați și mai curați „*căci omul acesta te ducea întotdeauna în sfera unor preocupări și în atmosfera unor simțăminte cu adevărat superioare*". Arăta astfel calitățile lui Vintilă Brătianu pentru care țara și interesele țării erau superioare, fiind comparat cu un mucenic care avea o singură preocupare: interesul general al țării, fiind îndârjit, blând, care lucra în toate direcțiile, un adevărat apostol, un mare român. V. Brătianu invoca pe tatăl său atunci când dădea un sfat, un răspuns greu pentru o situație deosebită găsind o mângâiere în amintirea trecutului și a făuritorului României moderne. „*Ceea ce impresiona la acest uriaș al vieții noastre publice* – arăta Victor Slăvescu – *era mândria lui neasemănată de a aparține nației românești*". Vintilă Brătianu era un om ferm sub aspectul său de om rece, rezervat, măsurat la vorbe, dar în același timp un om sensibil, modest, discret.

[22] În articolul dedicat lui Grigore Antipa în „Analele Economice și Statistice", Anul XXL, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p. 1-4, Victor Slăvescu își propunea să prezinte viața și activitatea acestui savant care în 1938 împlinea 70 de ani de viață și 50 de activitate științifică, și care era pe lângă un distins specialist în domeniul zoologiei și al hidrobiologiei și un apreciabil gânditor și organizator al domeniului economic – în special în domeniul piscicol – unde publicase și o serie de lucrări.

A.R.M.S.I., s. III, t. XXIII, 1941, p. 95-102 + 4 pl.; *Corespondenta D.P. Marțian – Gh. Barițiu, Cinci scrisori (1862-1864)*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XXIII, 1941, p. 103-112 + 13 pl.; *Dionisie Pop Marțian și Dimitrie A. Sturdza în 1859*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XXIII, 1941, p. 413-433+7 pl.; *Vechi încercări de organizare a creditului în Moldova, 1834-1857. Planuri, încercări, realizări, piedici*, în A.E.S., XXIV, 1941, nr. 8-12, p. 291-354; *Ion Ionescu de la Brad. Profesor de economie politică. Octombrie 1859*, în B.I.E.R., XX, 1941, nr. 10-12, p. 375-393 (extras: București, „Cartea Românească", 1942, 21 p.); *Corespondența Petre Mavrogheni – D.A. Sturdza. Treisprezece scrisori din 1860-1863*, în R.I.R., XI-XII, 1941-1942, p. 9-34; *Doi financiari [Petre Mavrogheni și P.P. Carp]*, în A.E.S., XXV, 1942, nr. 1-3, p. 11-32; *Un document financiar de la începutul veacului al XIX-lea*, în A.E.S., XXV, 1942, nr. 10-12, p. 507-520; *Nicolae Suțu și domnitorul Grigore Ghica*, în A.R., VIII, 1942, p. 273-308 (extras: București, Editura Fundației culturale Mihail Kogălniceanu, 1942, 36 p.); *Portretul lui Nicolae Suțu*, în A.R., VIII, 1942, p. 451; *Traduceri ale operei lui N. Suțu: Notions statistiques sur la Moldavie*, 1849, în A.R., VIII, 1942, p. 451-452; *Din vremea lui Cuza vodă. Un raport al lui Dimitrie Scarlat-Miclescu (1865)*, în R.F.R., IX, 1942, nr. 8, p. 396-401; *Vechi proiecte de căi ferate în Moldova*, în R.G.R., V, 1942, fasc. I-II; *Însemnările de călătorie ale lui Nicolae Suțu, 1839-1847*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XXV, 1943, p. 255-356; *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860-1880)*, în A.R.M.S.I., s. III, t. XXV, 1943, p. 1 247-1 358; *Ludvig Steege, 1813-1872. Schiță biografică*, în A.E.S., XXVI, 1943, nr. 1-3, p. 4-27 (extras: București, Remus Cioflec, 1943, 24 p.); *Literatura economică românească până la unirea principatelor. Schiță bibliografică*, în A.E.S., XXVI, 1943, nr. 10-12, p. 379-395; *Ion Ionescu de la Brad, N. Bălcescu, Costache Negri. Două scrisori din 1849 și 1855*, în R.F.R., X, 1943, nr. 7, p. 144-151; *Literatura economică românească în perioada cuzistă. 1859-1866*, în A.E.S., XXVII, 1944, nr. 1-3, p. 56-82; *Recunoașterea dreptului de a bate monetă. Noi documente diplomatice (1870-1872)*, în A.E.S., XXVII, 1944, nr. 4-7, p. 157-204 (extras: București, Remus Cioflec, 1944, 50 p.); *Victor Place și organizarea de credit a României. 1859-1863*, în A.E.S., XXVII, 1944, nr. 8-12, p. 237-328; *Nicolae Kretzulescu și domnitorul Cuza. Câteva documente inedite 1861-1865*, în R.F.R., XI, 1944, nr. 9, p. 609-623; *Economistul Enric Winterhalder, 1808-1889. Schiță bio-bibliografică*, în A.E.S., XXVIII, 1945, nr. 1-3, p. 28-51; *Principatele Române înainte de Unire, 1856-1858. Aspecte politice, economice, financiare*, în A.E.S., XXVIII, 1945, nr. 4-6, p. 185-217; *Organizarea financiară a Principatelor până la venirea la domnie a lui Cuza Vodă*, în A.E.S., XXVIII, 1945, nr. 7-9, p. 297-322; *Noile principii de organizare a Principatelor dunărene*, în A.E.S., XXVIII, 1945, nr. 10-12, p. 413-428; *Vistiernicii lui Cuza Vodă*, în A.E.S., XXIX, 1946, nr. 1-3, p. 1-23; *Winterhalder, director al „Casei de depozite și consemnațiuni", 1 ian. 1865 – 24 mart. 1866*, în A.E.S., XXIX, 1946, nr. 4-6, p. 129-145; *Finanțele țării sub Cuza Vodă. Primul an de domnie: 1859*, în A.E.S., XXIX, 1946, nr. 7-12, p. 250-282. Câteva dintre articolele lui Victor Slăvescu au fost publicate postum: *Afacerea*

Strousberg, în „Magazin istoric", XIII, 1979, nr. 2, p. 58-60; nr. 3, p. 49-52; nr. 4, p. 58; nr. 5, p. 54-56; *Nu a uitat o clipă poporul (A.D. Xenopol)*, în „Magazin istoric", XIV, 1980, nr. 3, p. 40-43, 49.

Lucrări publicate postum

O mare parte a operei istorice a profesorului și academicianului Victor Slăvescu este inedită și se află încă sub formă de manuscris. Totuși, câteva dintre aceste lucrări au fost publicate prin amabilitatea și implicarea deosebită ale d-nei dr. Georgeta Filitti și prin sprijinul generos oferit de Banca Națională a României și C.E.C. Cu toate eforturile remarcabile întreprinse, după 1990, de d-na dr. Georgeta Filitti, publicarea operei inedite a lui Victor Slăvescu se află încă la început de drum. Într-un mic studiu dedicat operei sale și publicat în anul 2011 semnalam faptul că asupra operei inedite a lui Victor Slăvescu s-a așternut umbra uitării[23].

După anul 1947, Victor Slăvescu s-a ocupat, până la sfârșitul vieții, timp de peste trei decenii, numai de istoria gândirii economice românești, majoritatea lucrărilor elaborate nefiind publicate. De la publicarea bibliografiei operei lui Victor Slăvescu, în 1993, de către Lucian Năstasă au fost oferite publicului patru dintre lucrările inedite ale lui Victor Slăvescu intitulate *Viața și opera economistului Enric Winterhalder 1818-1889*, 7 vol., București, 1946-1947, (I) 307 p., (II) 247 p., (III) 657 p., (IV) 453 p., (V) 329 p., (VI) 330 p., (VII) 253 p. (manuscris dactilografiat); *Finanțele României sub Cuza Vodă*, 10 vol., București, f.a., (I) V + X + 1089 p., (II) V + 530 p., (III) 1634 p., (IV) XIX + 367 p., (V) X + 349 p., (VI) 468 p., (VII) XII + 437 p., (VIII) XIII + 490 p., (IX) V + 291 p., (X) XXXVI + 409 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera ministrului de finanțe Menelas Germani. 1834-1899*, 2 vol., București, 1959-1960, (I) 417 p., (II) 464 p. (manuscris dactilografiat) și o parte din *Jurnal – Însemnări zilnice între anii 1920-1948* (13 caiete dictando de câte 100 file).

Au rezultat astfel noile lucrări *Note și însemnări zilnice*, 2 vol., ediție îngrijită, cuvânt înainte și indice de Georgeta Penelea-Filitti, București, Editura Enciclopedică, 1996; *Viața și opera economistului Enric Winterhalder*, argument Constantin Teculescu, postfață Georgeta Filitti, notă asupra ediției Ștefan Petre Kirson, București, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, 2002[24]; *Finanțele*

---

[23] Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *În umbra uitării: opera inedită a lui Victor Slăvescu*, în vol. *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic...*, p. 365-372; Vezi pentru lucrările publicate postum și Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 153. Bibliografia operei lui Victor Slăvescu din această lucrare are o secțiune în care sunt prezentate și *Volumele publicate postum*.

[24] În *Cuvântul de Introducere* al lucrării Victor Slăvescu făcea un scurt portret al economistului *Enric Winterhalder*, și arăta că în lucrarea de față dorea să realizeze o cercetare asupra vieții și operei sale *„pe temeiul unor îndelungate și migăloase*

României sub Cuza Vodă, 3 vol., argument Constantin Teculescu, remember Georgeta Filitti, notă asupra ediției Georgeta Filitti și Ștefan Petre Kirson, București, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, 2003[25]; *Viața și opera lui Menelas Germani*, 2 vol., argument Enache Jiru, prefață Georgeta Filitti, notă asupra ediției Ștefan Petre Kirson, București, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, 2004.

Lucrări inedite

Așa cum arătam mai sus numai câteva dintre lucrările inedite ale lui Victor Slăvescu au fost publicate după 1990. Restul lucrărilor care aparțin operei

---

investigațiuni arhivistice". Lucrarea se dorea să fie un omagiu adus unui vrednic și prețuit înaintaș, *op. cit.*, p. 13-16.

[25] Victor Slăvescu nota, în 1969, în *Cuvântul Înainte*, că întreprinde în lucrarea sa cercetarea finanțelor României din timpul domniei lui Cuza Vodă. Economistul aprecia că domnia lui Cuza reprezenta o nouă etapă istorică, se sfârșea un ciclu și se începea un altul. Autorul arăta în acest context că era necesar ca cercetarea să înceapă cu o parte introductivă în care să se prezinte pe scurt situația, organizarea economică și financiară din momentul în care își începea domnia lui Al.I. Cuza. De asemenea, își fixa obiectivele dorind ca pentru judecarea *„dreaptă și imparțială a organizării și politicei financiare întocmită și urmată în perioada 1859-1866"* era necesar să se cunoască de unde s-a pornit, cu ce gânduri, ce metode a folosit, care au fost etapele prin care s-a trecut, ca să se ajungă la rezultatele cunoscute. Nu era pierdut din vedere nici aspectul politic, cadrul politic intern și extern. Astfel, Victor Slăvescu prezenta care era starea Principatelor Unite la începutul domniei lui Al.I. Cuza din punct de vedere economic, apoi legătura între economic și politic pe parcursul domniei, rolul domnitorului, pregătirea bugetului statului, dificultățile întâmpinate în colectarea impozitelor, faptul că între 1859 și 1866 nu s-a ajuns niciodată la echilibru bugetar, problema împrumutului extern obținut greu în 1864. Victor Slăvescu arăta că acestea ar fi obiectul cercetării de față și se întreba din ce cauză s-a ajuns la situația respectivă, cine purta răspunderea, cât de grele au fost problemele de rezolvat. Tot el aprecia că deși din punct de vedere politic – intern și extern – s-a ajuns la remarcabile realizări din punct de vedere financiar și al organizării aparatului de stat situația era precară, nemulțumitoare, dar cu toate acestea s-a ajuns la schimbări benefice față de epoca anterioară. Economistul arată și instabilitatea de la finanțe unde au fost nu mai puțin de 29 de miniștri de finanțe, majoritatea cu studii în Occident. Victor Slăvescu prezenta și de unde au provenit izvoarele folosite în cercetarea sa. Arhiva Cuza, dar și fonduri personale de la Biblioteca Academiei, fonduri de la Arhivele Statului din București, dezbaterile parlamentare, legislația epocii, *op. cit.*, p. 15-29. În 1972 în cuvântul de încheiere al lucrării, Victor Slăvescu arata încă o dată că în sectorul financiar nu s-au înregistrat rezultate atât de pozitive ca în cazul domeniului economic sau politic. Lucrarea dorea după aprecierea autorului să fie o istorie cât mai complexă a finanțelor publice din România în perioada 1859-1866. *Ibidem*, vol. 3, p. 518.

istorice se află sub încă sub formă de manuscris[26] în „Arhiva Institutului de Istorie Nicolae Iorga" din București, acolo unde au fost depozitate în urma donației făcută de Mircea Slăvescu, fiul profesorului și academicianului.

Le prezentăm în continuare: *Din trecutul mișcării socialiste din România*, 21 vol., București, 1947, (I) V + 224 p., (II) 226 p., (III) 486 p., (IV) 269 p., (V) 300 p., (VI) 350 p., (VII) 234 p., (VIII) 377 p., (IX) 244 p., (X) 198 p., (XI) 266 p., (XII) 205 p., (XIII) 200 p., (XIV) 198 p., (XV) 263 p., (XVI) 107 p., (XVII) 391 p., (XVIII) 440 p., (XIX) 247 p., (XX) 99 p., (XXI) 448 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera economistului Ion Ionescu de la Brad 1818-1891*, București, 1947, IV + 645 p. (manuscris dactilografiat, legat în două tomuri)[27]; *Ion Ionescu de la Brad. Scrieri economice*, 6 vol., București, 1947, (I) 607 p., (II) 379 p., (III) 464 p., (IV) 495 p., (V) 495 p., (VI) 408 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera economistului Alexandru D. Xenopol. 1847-1920*, 2 vol., București, 1947, (I) 344 p., (II) 618 p. (manuscris dactilografiat)[28]; *Economistul A.D. Xenopol. O sută de ani de la nașterea sa, 1847-1920*. Comunicare la Academia Română în ședința festivă, decembrie 1947, București, 1947, 41 p. (manuscris dactilografiat); *Corespondenta între Constantin Hurmuzachi și Dimitrie A. Sturdza, 1830-1869*, 2 vol., București, 1948, (I) 227 p., (II) 410 p. (manuscris dactilografiat); *Un fruntaș de generație. Economistul Victor V. Bădulescu, 1892-1953*, București, 1962, 205 p. + 2 fig. (manuscris dactilografiat); *Finanțele României sub locotenența domnească. 11 februarie – 11 mai 1866*, București, 1966, 362 p. (manuscris dactilografiat); *Finanțele României sub domnitorul Carol I. 1866-1876*, vol. I, *Guvernul Lascăr Catargiu – I.C. Brătianu, 11 mai – 15 iulie 1866*, București, 1974, 340 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera lui Gheorghe C. Cantacuzino. 1845-1898 Texte și documente financiare*, București, f.a., 146 p. (manuscris dactilografiat); *Din arhiva și corespondența lui Gheorghe C. Cantacuzino*, București, f.a., 314 p. (manuscris dactilografiat); *Doi profesori economiști. Alexandru Vericeanu și Alexandru I. Gheorghiu*, București, f.a., 366 p. (manuscris dactilografiat); *Al. Vericeanu. „Curs de economie politică", predat în 1877 la Facultatea de drept din București. Text redat de un elev al său, G. Georgescu, tatăl profesorului Constant Georgescu*, ediție întocmită de Victor Slăvescu, București, f.a., 66 p. (manuscris dactilografiat); *Alexandru I. Gheorghiu. 1840-1889*, București, f.a., 157 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera economistului Petre S. Aurelian. 1833-1909. Articole economice din periodice*, 11 vol., București, f.a., (I) 320 p., (II) 402 p., (III) 359 p., (IV) 481 p., (V) 258 p., (VI) 264 p., (VII) 421 p., (VIII) 387 p., (IX) 453 p., (X) 481 p., (XI) 408 p. (manuscris dactilografiat); *Viața și opera economistului-financiar Mihail K. Seulescu, 1859-1929*, București, f.a., 480 p.

---

[26] Lucian Năstasă *Bibliografie*, în vol. *Victor Slăvescu (1891-1977)...*, p. 13-14; Ion Gheorghe Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *op. cit.*, p. 54-55.

[27] Manuscrisul lucrării se află și la S.A.N.I.C., fond Victor Slăvescu, dosar nr. 58.

[28] *Ibidem*, dosar nr. 59.

(manuscris dactilografiat); *Concesiunea dr. Strousberg*, 2 vol. București, f.a., (I) III + 648 p., (II), 595 p. (manuscris dactilografiat). Micul nostru studiu și-a propus să prezinte doar o selecție a volumelor, studiilor și articolelor cu caracter istoric și, la fel ca și cel anterior, dorește să semnaleze că asupra operei istorice, de această dată, s-a așternut umbra uitării[29].

[29] Iulian Oncescu, Andrei Tudorache, *În umbra uitării: opera inedită a lui Victor Slăvescu* în vol. *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic...*, p. 365-372.

BĂTĂLIA PENTRU PETROLUL ROMÂNESC ÎN ANII CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Gavriil Preda

Petrolul, cea mai importantă resursă de energie a secolului al XX-lea, a fost pentru țările deținătoare o bogăție naturală prețioasă, dar și sursa a numeroase amenințări, atât în timp de pace cât și în timp de război.

Existența unor zăcăminte petrolifere însemnate a constituit pentru România crearea condițiilor pentru apariția unei ramuri industriale moderne. A reprezentat una dintre cele mai importante resurse naturale ale statului român, care a jucat un rol decisiv în dezvoltarea sa economică și industrială. Petrolul a jucat un rol foarte important în relațiile internaționale ale României cu marile puteri, în special în timpul celor două războaie mondiale ale secolului trecut.

Între anii 1939 și 1947, petrolul românesc a atins „maximum" din evoluția sa, nu din punctul de vedere al cantităților extrase și valorificate, cât, mai ales, din perspectiva multiplelor implicații naționale și internaționale, reflectate în strategiile marilor puteri și în obiectivele statului român.

Analiza rolului și locului petrolului românesc în strategiile marilor puteri participante la cel de-al doilea război mondial pornește de la trei premise fundamentale: petrolul s-a impus ca o materie primă strategică vitală pentru susținerea economiei de război și acțiunilor de luptă desfășurate de armatele moderne; România – aflată în rândul celor mai importanți exportatori de produse petroliere din lume din acel timp – a folosit petrolul pentru a-și apăra independența și integritatea teritorială; competiția pentru resurse din anii premergători declanșării noului război mondial a amplificat importanța geopolitică a petrolului românesc, care a devenit un obiectiv prioritar pentru toate marile puteri europene, în special Germania și Italia.

Experiența primului război mondial și evoluțiile din domeniul tehnicii militare din perioada interbelică, au evidențiat faptul că victoria într-un conflict viitor era dependentă într-o proporție hotărâtoare de puterea economică a statelor beligerante. Generalul Eric von Ludendorff a mărturisit în memoriile sale, că Germania nu a fost învins de către armatele Antantei, ci de „penuria de petrol"[1]. Istoricul britanic B.H. Liddell Hart a susținut un punct de vedere similar, afirmând că „blocada a fost cauza fundamentală a capitulării Germaniei"[2]. În circumstanțele geopolitice, economice, tehnologice, militare și politice de la sfârșitul perioadei interbelice pregătirea economică a războiului a dobândit o importanță deosebită. Existența sau lipsa de materii prime

[1] General Eric von Ludendorff, *Amintiri din război*, București, Editura „Răspândirea Culturii", 1919, p. 339.

[2] B.H. Liddell Hart, *Histoire mondiale de la strategie*, Paris, 1962, p. 264.

strategice, posibilitatea de a asigura aprovizionarea cu astfel de produse pe timpul conflictului aveau o influență decisivă asupra capacității industriei de război a oricărui stat beligerant de a furniza armatei armamentul și tehnica de luptă necesare ducerii operațiunilor de război.

Evoluția evenimentelor politice, diplomatice, economice și militare din anii 1938-1939 au prefigurat destul de vizibil sistemul de alianțe dintre marile puteri într-un viitor conflict generalizat.

Alianța formată din Germania, Italia și Japonia, împreună cu Ungaria și Bulgaria, a avut ca obiectiv esențial modificarea prin forță a ordinii geopolitice stabilită la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919-1920. Din punct de vedere al resurselor economice trebuie subliniat faptul că cele trei mari puteri revizioniste – Germania, Italia și Japonia – dețineau doar o mică parte de necesarul de materii prime strategice și în cantități limitate față de necesitățile unui război de lungă durată.

Cealaltă alianță formată din Marea Britanie, Franța și Statele Unite ale Americii, împreună cu statele lor aliate sau asociate, era interesată în menținerea *statu-quo*-ului teritorial european și în salvarea păcii. Puterea economică a acestei alianțe era de 3-3,5 ori mai mare decât cea a Germaniei și a aliaților săi[3]. În acel context geopolitic Uniunea Sovietică a deținut o poziție specială, care i-a permis să-și negocieze simultan interesele geopolitice cu ambele grupări de forțe mondiale.

Analiza privind dimensiunea producției mondiale și a consumului de produse petroliere din anul 1939 arată gradul diferit de dependență al marilor puteri față de această importantă materie primă strategică. În anul 1939 au fost extrase peste 286 milioane de tone de țiței, iar consumul mondial a fost de circa 255,7 milioane tone. Singurele mari puteri care nu depindeau de importul de petrol erau Statele Unite și Uniunea Sovietică. Aceste mari puteri aveau o situație privilegiată: producția internă le asigura pe deplin necesarul de consum, dar și disponibilități mari pentru export. În anul 1939, Statele Unite ale Americii au înregistrat o producție proprie de 173 milioane de tone țiței și un consum intern de 150 milioane de tone produse petroliere, iar Uniunea Sovietică a extras peste 31 milioane de tone țiței și a avut un consum intern de 22,9 milioane tone produse petroliere[4].

Celelalte mari puteri: Germania, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia nu posedau zăcăminte petrolifere importante pe teritoriul național. Ele se confruntau cu o evidentă asimetrie între producția și necesarul intern de produse petroliere. Producția internă de țiței realizată de aceste mari puteri era

---

[3] André Lobarthe, *La France devant la guerre. La balance des forces*, Paris, Editions Bernard Grosset, 1939, p. 72.

[4] *Le consum mondiale des produits petroliers dans l'anée 1940*, în „Monituer du Pétrole Roumain", Anul XLV, nr. 12, p. 657-664.

de circa 1,5 milioane de tone, în timp ce consumul lor intern cumulat depășea 32,3 milioane de tone[5]. Asimetria dintre producția de țiței obținută pe plan intern și necesarul de consum punea marile puteri respective într-o situație extrem de vulnerabilă în timp de război, când sursele de aprovizionare și rutele de transport deveneau nesigure. Chiar dacă din perspectiva volumului producției interne situația era asemănătoare, accesul Germaniei, Marii Britanii, Franței, Italiei și Japoniei la zăcămintele importante de petrol era inegal.

Marea Britanie și Franța nu aveau zăcăminte petrolifere importante pe teritoriul lor național (producția internă engleză era de 2 000 tone de țiței, cea franceză de circa 100 000 tone de țiței, în timp ce consumul intern era de 12 milioane tone în Marea Britanie și 7 milioane tone în Franța), dar dețineau uriașe resurse țițeiere în imperiile lor coloniale. Și din punct de vedere geostrategic, Marea Britanie și Franța erau avantajate pentru că aveau controlul asupra celor mai importante rute comerciale maritime și terestre și a principalelor puncte strategice de pe glob.

Germania, Italia și Japonia, cu resurse petrolifere interne nesemnificative (Germania avea o producție proprie de 900 000 tone, Italia – de 160 000 de tone și Japonia – de 379 000 de tone), erau obligate să importe cantități foarte mari de produse petroliere. Aceste mari puteri nu dețineau nici colonii bogate în petrol și nici poziții puternice în cadrul marilor companii petroliere transnaționale[6].

Dintre toate marile puteri europene, Germania era cea mai vulnerabilă fiindcă importa aproape 80% din cantitatea de petrol necesară din afara Europei[7]. În fapt, cea mai dificilă problemă pe care conducerea Reich-ului nazist a trebuit să o rezolve pe întreaga perioadă a celui de al doilea război mondial a fost aprovizionarea cu petrol.

Dependența marilor puteri europene de petrol a transformat România în cel mai accesibil furnizor de petrol de pe continent în cazul unui război generalizat, mai ales că Uniunea Sovietică și-a redus, în mod semnificativ, exporturile.

Interesul marilor puteri față de petrolul românesc era justificat de volumul producției de țiței extras, de capacitatea de rafinare a industriei de profil, de calitatea produselor petroliere, de posibilitățile oferite de sistemul de transport și, nu în ultimul rând, de poziția geopolitică a României.

În anul 1939 România a extras 6,2 milioane de tone de țiței și a exportat aproape 4,2 milioane tone produse petroliere, situându-se pe locul 6 în ierarhia mondială a marilor producători de petrol și exportatori. La nivelul aceluiași an,

---

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] Germania importa în fiecare an peste 6-6,2 milioane tone de petrol, iar Italia peste 1,78 milioane produse petroliere.

exportul de produse petroliere realizat de România era echivalent cu 29% din consumul intern britanic, cu 59,7% din consumul intern german, cu 59% din consumul intern francez și de 1,5 ori mai mare decât consumul italian[8]. Capacitatea de prelucrare a rafinăriilor românești era de peste 9 milioane de tone de țiței anual. Rafinăriile românești puteau realiza toată gama de produse petroliere necesare pentru deplasarea mijloacele tehnice din dotarea armatelor moderne. România avea un sistem complet de transport a produselor petroliere: căi ferate (cu peste 26 000 de vagoane-cisternă) conducte de petrol, nave fluviale și nave maritime. Cele mai mari porturi petroliere erau construite la Constanța, cu o capacitate de tranzit de 5 milioane de tone anual și la Giurgiu, cu o capacitate de tranzit de 1,2 milioane tone[9]. Poziția geografică a României oferea o serie de avantaje geopolitice importante, mai ales pentru proiectele strategice ale Germaniei și Uniunii Sovietice privind expansiunea acestora în sud-estul continentului și în Balcani.

Lupta dintre marile puterile europene pentru petrolul românesc a fost influențată de evenimentele politice, diplomatice și militare care au avut loc pe continent înainte de începerea și în prima parte a războiului mondial. Fiecare putere europeană a avut o politică specifică față de petrolul românesc în care au utilizat multiple resurse economice, politice, diplomatice, militare etc. În cadrul geopolitic creat în Europa în anii 1938-1939, când regiunile din centrul și sud-estul continentului au intrat sub influența nemijlocită a regimurilor totalitare nazist și sovietic, România a optat pentru neutralitate politică față de toate marile puteri, și-a păstrat relațiile economice tradiționale și a încercat să mențină interesul geopolitic al Marii Britanii și Franței pentru Europa Centrală și de Est.

Înainte de începerea războiului, Marea Britanie și Franța nu au avut o strategie clar conturată față de România, mai degrabă au reacționat la acțiunile germane, cu precădere la cele din domeniul petrolier.

Tratatul germano-român, semnat la 23 martie 1939, a creat anxietate la Londra și Paris. Prin prevederile sale, tratatul respectiv a conturat cadrul economic și politic capabil să includă România în sfera de influență germană și să permită intrarea capitalului german în industria petrolieră românească. Pentru a rezista presiunilor Berlinului, în aprilie 1939, Franța și Marea Britanie au acordat României garanții de securitate, acțiuni care au reprezentat mai mult o manevră politică și diplomatică, fără nici un efect real.

Mai consistente au fost reacțiile Londrei și Parisului în plan economic. La 11 mai 1939 și la 12 iunie 1939 au fost semnate două acorduri economice între

---

[8] Gavriil Preda, *Importanța strategică a petrolului românesc. 1939-1947*, Ploiești, Editura Printeuro, 2001, p. 34-35.

[9] Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Industriei și Comerțului, Direcția Generală a Minelor, dosar nr. 108/1936, f. 69-76.

Marea Britanie și România. Prin aceste acorduri România a acordat regim preferențial capitalului britanic din industria petrolieră românească, iar Marea Britanie a deschis un credit prin care guvernul român putea cumpăra armament de la companiile engleze. Ulterior au fost semnate cu Franța două acorduri care aveau prevederi economice asemănătoare celor încheiate cu Marea Britanie. Era evident faptul că implicarea celor două mari puteri occidentale în sprijinul României a vizat doar planul economic și mai puțin cel politico-militar. Acordurile economice semnate nu aveau nici un angajament politic. Parisul și Londra nu au vrut să-și asume obligații politice și militare concrete față de România care ar fi influențat relațiile acestor puteri occidentale cu Uniunea Sovietică și Germania.

Pe de altă parte, după începerea celui de al doilea război mondial, urmărindu-și numai propriile interese, guvernele de la Londra și Paris au elaborat, atât în comun, cât și separat, planuri destinate să distrugă industria de petrol din România, asemănător modului cum procedaseră și în timpul primului război mondial. Referitor la proiectele de distrugere a instalațiilor petroliere din Romăna și a infrastructurii de transport și depozitare aferente trebuie menționat faptul că inițial a existat și o aprobare a guvernului de la București pentru ca autoritățile militare române să elaboreze împreună cu serviciile speciale franceze și britanice un asemenea plan. Ulterior, guvernul român a decis să renunțe la autodistrugerea industriei sale petroliere pentru că experiența din primul război mondial a evidențiat efectele modeste ale unei astfel de acțiuni în plan economic și tehnic în comparație cu consecințele politice și diplomatice. În același timp, în România a avut loc o dură confruntare între serviciile speciale franco-britanice cu cele germane, mai ales în privința industriei petroliere. Secret Serviciul Român de Informații a încercat să apere interesele statului român în această confruntare pentru petrol, și a executat pentru fiecare caz în parte, operațiuni de cooperare sau de anihilare a operațiunilor întreprinse de către serviciile de informații străine pe teritoriul române[10]. Anihilarea operațiunile inițiate de către serviciile de informații franceze și britanice pentru a distruge regiunea petrolieră Prahova și rafinăriile de la Ploiești a fost un succes de Secret Serviciului Român de Informații. Decizia fusese luată la Paris și Londra, fără consultarea autorităților române, iar îndeplinirea acestuia ar fi cauzat o mare și inutilă pierdere economică pentru statul român și ar fi adus grave complicații în relațiile sale cu Germania[11].

---

[10] Vezi, pe larg, studiile publicate de Ioan Chiper [*Petrolul românesc în planurile de sabotaj ale Special Operations Executive (noiembrie 1940 – ianuarie 1941)*] și colonel dr. Aurel David [*Acțiuni ale Serviciului Secret (Special) de Informații pentru apărarea zonei strategice Valea Prahovei în perioada 1940-1945*] publicate în vol. *Festung Ploiești*, coord. Gavriil Preda, Ilie Manole, Eugen Stănescu, Ploiești, Editura Printeuro, 2003.

[11] Vezi, pe larg, lucrările: Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul de Informații al Armatei Române*, București, Editura INI, 1996; Gheorghe Florea Stoilești, *Istoria*

În tot acest timp, Germania a desfășurat o strategie unitară pentru a obține controlul asupra petrolul românesc. Acțiunile germane s-au desfășurat, simultan, pe plan politic, diplomatic, economic și militar. Scopul Germania a fost de a apăra regiunile de petrol din România de la distrugere și de a exploata pe deplin potențialul productiv. „Datorită zăcămintelor sale petrolifere, România prezintă un mare interes pentru Germania și Italia", a afirmat Adolf Hitler într-o scrisoare adresată lui Benito Mussolini din 25 august 1939. Ca urmare, Berlinul a ales să atragă România într-o alianță cu Germania și Italia, prevenind astfel un conflict deschis care ar fi dus la distrugerea industriei petroliere românești[12].

Uniunea Sovietică urmărea recucerirea teritoriilor care fuseseră anexate de fostul imperiu țarist și a desfășurat o politică deosebit de agresivă privind integritatea teritorială a României. Relațiile politice și diplomatice ale Germaniei cu vecinii României au avut în vedere factorul petrol. Prin efectele tratatului Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, la Moscova, Germania a avut posibilitatea de a satisface cererile teritoriale ale Uniunii Sovietice în dauna România. În vara anului 1940 România a devenit o țintă pentru agresiunile executate împotriva sa de către Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria. Prin urmare, după agresiunea militară sovietică din iunie 1940, după impunerea dictatului de la Viena din 31 august 1940 de către Germania și Italia și după semnarea Tratatului de la Craiova cu Bulgaria din 7 septembrie 1940, România a pierdut o treime din teritoriul și populația sa (69 000 km² și peste 6,8 milioane de locuitori). După anexarea Basarabiei, a părții de nord din Bucovina și a unor ostroave din Delta Dunării de către Uniunea Sovietică, Hitler a înțeles că expansiunea sovietică la Gurile Dunării constituia în fapt o nouă și serioasă amenințare pentru securitatea petrolului din România, considerat drept o materie primă strategică „absolut indispensabilă" pentru cel de al III-lea Reich.

Pierderile teritoriale grave înregistrate de România au determinat abdicarea regelui Carol al II-lea la începutul lunii septembrie 1940 și venirea la putere a unui guvern condus de generalul Ion Antonescu. Confruntându-se cu o gravă izolare internațională și o profundă criză internă, noul guvern a optat pentru apropierea de Germania în scopul salvării existenței statului român.

Profundul dezacord dintre Germania și Uniunea Sovietică pentru controlul asupra spațiului românesc și a resurselor sale a fost evidențiat în cadrul discuțiilor între Adolf Hitler și Viaceslav Mihailovici Molotov din 12-13 noiembrie 1940 de la Berlin. În cadrul discuțiilor cu privire la delimitarea

---

Apărării Civile, Galați, Editura Porto Franco, 1993; Horia Brestoiu, *Impact la paralela 45. Incursiune în culisele bătăliei pentru petrolul românesc*, Iași, Editura Junimea, 1986.

[12] *Documents on German Foreign Policy, 1918-1944*, Series D, Volume VIII, *August 9 – September 30, 1939*, Her Majesty's Stationery Office-London, 1965, doc. nr. 266.

zonelor de influență în Europa Centrală și de Sud-Est, Adolf Hitler a declarat că „Germania vrea să protejeze câmpurile petroliere românești în orice circumstanțe". Viaceslav Molotov a „exprimat nemulțumirea" Uniunii Sovietice față de garanțiile teritoriale oferite de Germania și Italia statului român. În opinia Moscovei acțiunea era considerată ostilă „intereselor Rusiei sovietice" și a cerut „abrogarea acestor garanții". În replică, Adolf Hitler a declarat că, ținând cont de contextul internațional actual, garanția teritorială dată în România „era necesară și prin urmare, eliminarea acesteia era imposibilă", mai ales că „nu afecta interesele Uniunii Sovietice privită ca o putere în regiunea Mării Negre"[13].

„Noua ordine europeană" impusă de Germania după capitularea franceză a prefigurat noi coordonate geopolitice pentru România. Renunțarea la neutralitate și amplificarea colaborării economice și politice cu Germania s-au impus ca soluții practice menite să asigure supraviețuirea statului român. Prin resursele sale de petrol, România și-a păstrat existența sa statală în relațiile cu cele două puteri totalitare dominante în Europa la sfârșitul anului 1940. Germania a reușit să-și impună influența asupra României și controlul asupra producției sale petroliere fără război, iar Uniunea Sovietică a evitat un conflict prematur cu Germania din cauza României. O importantă misiune militară germană a ajuns în octombrie 1940 în România cu rol de instruire a armatei române, dar care, în realitate, a însemnat ocuparea și protejarea câmpurile petrolifere față de atacurile sovietice sau britanice.

La data de 22 iunie 1941, România a intrat în război alături de Germania. Rațiunea participării armatei române la războiul declanșat de Germania împotriva Uniunii Sovietice era de a elibera Basarabia și partea de nord din Bucovina, teritorii românești ocupate de forțele militare sovietice în iunie 1940 și anexate ulterior de statul sovietic.

Relațiile bilaterale dintre România și Germania în perioada 1940-1944 s-au derulat pe baza protocoalelor, convențiilor și acordurilor economice și militare încheiate, prin intermediul cărora ambele state și-au promovat interesele lor specifice. Tratatul economic, semnat la 23 martie 1939, între cele două state, a constituit cadrul tehnic și juridic al schimburilor bilaterale. În perioada anilor 1940-1944 cele două țări au negociat și au semnat 27 de protocoale, 11 de tratate și 4 acorduri de natură economică[14]. Această statistică demonstrează complexitatea cooperării economice bilaterale și interdependența dintre cele două economii naționale. Economia românească avea nevoie de produse industriale germane la fel de mult precum industria germană era interesată de

---

[13] *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Series D, Volume II, *September 1, 1940 – January 31, 1941*, Her Majesty's Stationery Office-London, 1961, doc. nr. 326.

[14] Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol II și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938-1944*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 288.

importul de petrol, cereale, lemn și alte mărfuri exportate de statul român. Războiul a accentuat gradul de complementaritate dintre cele două economii naționale. Germania a fost partenerul economic cel mai important pentru România, circa 60% din totalul exportului românesc fiind destinat celui de al III-lea Reich. După 1940, România a devenit al treilea partener economic al Germaniei, poziție care a fost consolidată în timpul războiului.

Relațiile economice româno-germane, evaluate din punct de vedere cantitativ, valoric și structural, s-au derulat fără a fi puternic influențate de evoluția schimburilor militare bilaterale. Germania a considerat colaborarea economică cu România ca fiind cel mai important aspect al raporturilor bilaterale. Importurile de mărfuri din România, mai ales de petrol și produse petroliere, erau mult mai importante decât efortul militar cerut din partea statului român. După înfrângerea armatelor germane de la Stalingrad, când orice posibilitate de a cuceri regiunile petrolifere din zona caspică a fost pierdută, rolul României în aprovizionarea cu țiței a armatelor Axei a devenit și mai important.

Elementul principal din schimburile economice cu Germania l-a reprezentat exportul de produse petroliere. În perioada 1940-1944 România a extras peste 25,8 milioane tone de țiței, din care a exportat 16,213 milioane de tone, iar în consumul intern au fost utilizate circa 8,886 milioane de tone produse petroliere[15]. În aceiași perioadă au fost exportate către Germania circa 10,065 milioane tone de produse petroliere, în valoare de peste 66,886 miliarde lei[16].

Petrolul și armamentul au reprezentat cele mai importante mărfuri din balanța comercială româno-germană din anii celui de al doilea război mondial. Guvernul român, condus de mareșalul Ion Antonescu a înțeles interesul special al Germaniei pentru petrol și a obținut în urma exportului de produse petroliere: armament, echipamente industriale, tehnologie, mașini agricole, mijloace de transport, aur, devize forte etc. Germania a exportat în România armament și alte materiale de război care au fost evaluate la aproximativ 58 de miliarde de lei (1 157 593 662 mărci germane)[17].

Regiunea petroliferă din Prahova era cea mai importantă din România, din care se obținea mai mult de 80% din producția internă de țiței și în care se aflau în funcțiune peste 90% din capacitățile de prelucrare a petrolului. Petrolul brut extras din această regiune reprezenta peste 27% din întreaga producție de țiței a țărilor Axei[18]. Rafinăriile situate în centrul petrolier Ploiești aveau capacitatea de a procesa anual aproximativ 9 milioane tone țiței. Infrastructura

---

[15] „Moniteur de Petrole Roumain", nr. II/1945, p. 33.

[16] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București, fond Conferința de Pace, 1946-1947, Paris, vol. 140, f. 123.

[17] *Ibidem*, f. 152.

[18] Horia Brestoiu, *op. cit.*, p. 485.

de transport din zona petroliferă prahoveană asigura transportul a peste 5 milioane tone de produse petroliere anual.

Comandamentele aliate (american și britanic) au apreciat că distrugerea industriei de petrol din România, mai ales a centrului petrolier Ploiești, putea provoca o criză majoră în asigurarea cu combustibil a Wehrmachtului. În cadrul conferinței interaliate de la Casablanca, industria de petrol din România a fost inclusă în categoria celor mai importante ținte de război din Europa și s-a decis distrugerea acesteia prin acțiuni de bombardament[19].

Autoritățile militare și politice de la București și Berlin au avut o percepție corectă asupra importanței strategice a industriei de petrol din România în ansamblul acțiunilor militare din Europa. Statele majore române și germane au înțeles că regiunea petroliferă din Prahova și centrul petrolier Ploiești constituia un obiectiv de interes major pentru toate statele implicate în război[20]. Ca urmare, apărarea centrului petrolier Ploiești a dobândit o preocupare aparte pentru conducerea celui de al III-lea Reich, mai ales după anul 1943. În anii celui de al doilea război mondial, unul dintre cele mai avansate sisteme de apărare aeriană din Europa a fost creat la Ploiești. Supranumit „Festung Ploiești" (Fortăreața Ploiești) complexul de apărare aeriană a regiunii petrolifere a fost opera comună a armatelor române și germane[21].

Distrugerea petrolului românesc a constituit principalul obiectivul al războiului aerian desfășurat împotriva României de către forțele aeriene britanice și americane în anii 1943-1944. În perioada aprilie-august 1944, România a fost ținta a 83 de atacuri aeriene executate de aviația anglo-americană. Flota 15 Aeriană americană și Armata 8 Aeriană britanică, având fiecare în compunere circa 2 500 de bombardiere și peste 2 000 de avioane de vânătoare[22], au lansat peste 13 559 tone de bombe în cadrul numeroaselor bombardamente executate asupra regiunii petrolifere din România[23]. Cele mai multe atacuri aeriene (52 de atacuri) au fost executate asupra schelelor petroliere și a rafinăriilor de la Ploiești. Bombardamentele au provocat distrugeri industriei petrolifere în valoare de peste 25,8 miliarde de lei[24]. În pofida distrugerilor însemnate rafinăriile au continuat să funcționeze pe întreaga perioadă a

---

[19] James Dugan, Caroll Stewart, *Operation „Raz de maree" sur les pétroles de Ploiești (1-e Aout 1943)*, Paris, Robert Lafout, 1963, p. 55.

[20] Aurel Pentelescu, *Aeronautica română pe Frontul de Est*, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2006, p. 155.

[21] Gavriil Preda, *op. cit.*, p. 252-253.

[22] Arhivele Militare Române, fond 948, dosar nr. 175, f. 3-20.

[23] Jay A. Stout, *Fortăreața Ploiești, Campania pentru distrugerea petrolului lui Hitler*, București, Editura Meteor Press, 2010, p. 276-277.

[24] „Moniteur de Petrole Roumain", Anul XLVI, nr. III-IV, 1945, p. 122.

războiului și au fost asigurate produsele petrolifere necesare consumului intern, nevoilor armatei române și exportului.

În vara anului 1944, situația geopolitică a României a devenit deosebit de critică. Ca urmare a victoriile militare obținute de către Armata Roșie împotriva Wehrmacht-ului, România era în pericol de a fi ocupată militar de armatele sovietice. Mareșalul Ion Antonescu a fost înlăturat de la putere, cu participarea regelui Mihai I, printr-o lovitură de stat executată la 23 august 1944. Noul guvern instalat la București a decis să rupă alianța cu Germania nazistă și să se alăture coaliției Națiunilor Unite, formată din Statele Unite, Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Franța. În urma schimbărilor politico-militare petrecute la București, Germania a pierdut cel mai important aliat militar din Europa și cea mai valoroasă sursă de produse petroliere, cu un rol vital în continuarea războiului. Acțiunea română a avut efecte rapide pe toate fronturile, pentru că „ceea ce s-a întâmplat în România nu a fost doar o înfrângere militară, ci o catastrofă politică și militară de cea mai mare importanță pentru Germania"[25].

La sfârșitul războiului și în perioada imediat următoare s-au produs modificări semnificative în structura geopolitică a continentului european. La Conferința de Pace de la Paris din 1946 România a fost tratată ca un stat învins, situație care nu a permis apărarea intereselor naționale. României i-au fost impuse clauze teritoriale, economice, militare, navale și aeriene foarte dificile. Petrolul a fost unul dintre cele mai controversate subiecte în cadrul negocierilor purtate de către marile puteri cu privire la România.

Petrolul a avut contribuția decisivă la plata despăgubirilor de război impuse României prin Tratatul de Pace semnat la 10 februarie 1947. Din cele 300 de milioane dolari despăgubiri de război pe care România urma să le plătească Uniunii Sovietice, 150 milioane dolari au fost achitați prin produse petroliere și utilaj petrolier. Produsele petroliere au fost evaluate la prețurile din anul 1939 și din punct de vedere cantitativ s-au ridicat la peste 10,2 milioane tone.

Clauzele teritoriale, economice, militare, politice etc. impuse României prin Tratatul de la Paris au afectat grav procesul de refacere economică postbelică.

Reconfigurarea postbelică a noilor sfere de influență din Europa au aruncat România sub dominația sovietică. Instaurarea controlului asupra industriei petroliere a fost unul dintre primele obiective urmărite de Uniunea Sovietică în România. În acest sens, prima societate mixtă româno-sovietică s-a constituit în domeniul petrolier înainte ca războiul să înceteze în Europa. Prin intermediul societății Sovrompetrol autoritățile sovietice au obținut o dominație completă asupra industriei de petrol din România situație care a

---

[25] W.E.D. Allen, Paul Kuratoff, *The Russian Campaigns of 1944-1945*, London, Penguin Books Ltd Printing House, 1946, p. 175-176.

avut drept consecință imposibilitatea de a se folosi resursa cea mai importantă natural în interesul poporului român.

Analiza acțiunilor desfășurate de marile puteri pentru controlul petrolului din România în anii celui de al doilea război mondial arată că a avut o importanță strategică deosebită în logistica conflictului și în stabilirea unor obiective politico-militare. Petrolul a fost cea mai mare sursă de insecuritate pentru România, dovadă că aproape toate marile puteri europene au dezvoltat strategii pentru a obține controlul asupra petrolului românesc. Pentru guvernele de la București, petrolul a fost o „armă" diplomatică de apărare a intereselor naționale în negocierile dure purtate cu marile puteri, un mijloc de atenuare a presiunilor exercitate asupra României în acei ani.

1944. CRIZA DE COMANDAMENT PE FRONTUL DIN MOLDOVA

Alesandru Duțu

În vara anului 1944, România se afla într-o situație dramatică a existenței sale, partea de est a teritoriului național devenind, după trei ani de război, teatru de operații militare, în urma pătrunderii armatelor sovietice la est de Nistru. Chiar dacă frontul fusese stabilizat, în aprilie-mai 1944, prin lupte grele duse de trupele germane și române din cadrul Grupului de armate „Ucraina de Sud", pe aliniamentul Târgu Neamț – nord Iași – sud Orhei – cursul inferior al Nistrului, nimeni nu punea la îndoială viitoarea ofensivă sovietică și amploarea acesteia, dată fiind importanța direcțiilor de urmat: Balcanii și cursul Dunării spre centrul Europei. La aceasta se adăugau politica marilor puteri aliate, în special a Marii Britanii, care au lăsat, încă din mai-iunie 1944, mână liberă sovieticilor în estul Europei, insistând pentru capitularea necondiționată a României, precum și bombardamentele intense executate de aviația aliată asupra teritoriului României.

În acest context, preliminariile de armistițiu, demarate de Ion Antonescu și de „opoziție" nu au avut nici o șansă de reușită, dată fiind în special exigența românilor privind recunoașterea granței pe Nistru. Dezacordului ireconciliabil dintre putere și opoziție (în pofida libertății de acțiune oferită de Ion Antonescu liderilor partidelor istorice în a trata cu aliații) i s-au adăugat neînțelegerile intervenite, în probleme extrem de importante, chiar în cadrul corpului de comandă, inclusiv pe front.

Receptând pericolul viitoarei ofensive sovietice, generalul Mihail Racoviță, comandantul Armatei 4 române, a cerut (22 iulie 1944) *„reexaminarea situației militare"*, apreciind că altfel *„se poate întâmpla să ne vedem în fața unei avalanșe și atunci va fi prea târziu"*[1]. Îngrijorările sale aveau să crească pe măsură ce informațiile obținute despre situația forțelor sovietice indicau ca iminentă declanșarea *„unei ofensive de mari proporții"* apreciată a se produce la 17 august 1944. Între timp însă generalul Mihail Racoviță, care cunoștea planurile generalului Constantin Sănătescu privind ieșirea țării din război, își părăsise trupele plecând în concediu de odihnă. Împreună cu șeful său de stat major.

Pericolul avea să fie receptat și de colonelul Nicolae Dragomir, subșeful de stat major al Armatei 4, care considera (17 august 1944) că inamicul putea *„să rupă frontul"*, situație în care forțele germane și române nu ar fi putut face față decât *„cu rezerve dispuse în adâncime"*[2]. Considerând frontul din Moldova

[1] Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare, se va cita: Arh. M.Ap.N.), fond 4, dosar nr. 221, f. 33.

[2] *Ibidem*, dosar nr. 220, f. 132.

„dinainte condamnat", Nicolae Dragomir propunea organizarea unor poziții de luptă pe Prut pentru *„a putea primi trupele respinse sau retrase din timp (ceea ce ar fi și mai bine) din Basarabia"*[3]. Astfel, mai aprecia el, comandamentele germane și române ar avea la îndemână forțele necesare pentru a executa *„o eventuală manevră în adâncime sau pentru a face față altor probleme pe care politica le poate pune într-un moment sau altul"*[4].

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor avea să confirme întru-totul previziunile comandanților români, care nu au ezitat să releve pericolul și să atragă atenția conducerii politice și militare a țării, înaintea declanșării ofensivei sovietice, asupra necesității luării unor decizii care să salveze țara de la o iminentă catastrofă. Cu numai opt zile înaintea marii ofensive sovietice declanșată de fronturile 2 și 3 ucrainene pe frontul de la Iași – Chișinău, colonelul Nicolae Dragomir se pronunța direct pentru adoptarea unor măsuri politice și militare care să permită evitarea dezastrului: *„În momentele decisive care vor urma* – aprecia el – *este indispensabil să luăm în mâini românești frânele conducerii trupelor de pe frontul român. Aceasta ne va da putința de a reanaliza pe deplin manevra militară și politică pe care o impune situația internațională în curs de răsturnare. Perioada de liniște pe care o trăim de la 22 iunie a.c. (de când marea lovitură rusească s-a îndreptat spre Germania, iar noi am rămas alături și în urma acestei lovituri zdrobitoare) este foarte prielnică pentru ca politicul să acționeze în sensul favorabil țării. Suntem în picioare cu armata întreagă, cu ordine și belșug în țară. Altfel poate lucra politicul acum și altfel atunci când vom fi dați peste cap, așa cum va fi, mai curând și mai târziu, atunci când rușii vor fi opriți din înaintarea spre vest, pentru care fac acum efortul și vor putea îndrepta forțe importante spre noi. Trecătoarea noastră tărie actuală poate fi valorificată politicește atât în ochii aliatului, cât și al adversarilor noștri. În acest sens conducerea militară trebuie să persuadeze neîntârziat conducerea politică a țării"*[5].

O poziție asemănătoare a avut și generalul Gheorghe Avramescu, înlocuitorul generalului Mihail Racoviță la comanda Armatei 4, după plecarea acestuia în concediu, care considera că dacă trupele române și germane aflate în capul de pod de la nord de Bahlui nu erau retrase pe poziția *„Traian"*, care permitea scurtarea frontului și constituirea de rezerve, *„vom avea un dezastru față de metodele și forța de atac a rușilor"*[6]. Dezamăgit de nereceptarea pericolului de către comandamentele superioare române și germane, generalul Gheorghe Avramescu, conchidea: *„În zadar se spune adevărul. N-are cine să-l înțeleagă"*[7].

---

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, dosar nr. 221, f. 93.

[5] *Ibidem*, f. 94.

[6] *Ibidem*, f. 95.

[7] *Ibidem.*

Aceasta în pofida faptului că și generalul Hans Friessner, noul comandant al Grupului de armate „Ucraina de Sud" (de la 25 iulie 1944) manifesta temeri asemănătoare referitoare la insuficiența rezervelor și configurația frontului, ceea ce l-a determinat să ceară retragerea frontului *„cel puțin până la Prut"*[8]. *„Din păcate* – continua el – *această propunere făcută în repetate rânduri nu a fost acceptată. Dezavantajul cedării unei valoroase părți a teritoriului românesc ar fi fost mic față de pierderea întregii Românii și a grosului forțelor Grupului de armate, cum s-a întâmplat în realitate mai târziu"*[9]. O mare îngrijorare a produs comandantului german și situația politică și militară din România, care i-a confirmat impresia că *„nu este suficient de sigură"*[10]. Ca urmare, a solicitat Berlinului să-i acorde *„împuterniciri depline"* în spațiul românesc. Cererea i-a fost însă respinsă.

În acest context, fronturile 2 și 3 ucrainene, comandate de generalii R.I. Malinovski și F.I. Tolbuhin, au declanșat în a doua jumătate a lunii august 1944, sub coordonarea mareșalului S.K. Timoșenko, o amplă operație ofensivă, intrată în istorie sub denumirea de operația „Iași-Chișinău". *„Masa enormă de oameni și materiale* – consemna generalul Hans Friessner în memoriile sale – *dădea sovieticilor posibilitatea de a rupe cu pierderi grele frontul nostru în mai multe locuri"*[11].

Receptând pericolul, colonelul Nicolae Dragomir a cerut la 20 august 1944, orele 20 *„mutarea rezistenței pe poziția Traian"*[12]. La orele 12, generalul Ilie Șteflea s-a declarat de acord și a expus personal poziția Armatei 4 generalului Erick Wöhler și, prin telefon, mareșalului Ion Antonescu. Deoarece generalul german a răspuns că decizia de retragere a trupelor nu putea fi luată decât de comandantul Grupului de armate „Ucraina de Sud", mareșalul român a transmis că va veni pe front să constate situația la fața locului. În seara zilei, însă, s-a raliat propunerii comandamentului Armatei 4, hotărând să discute problema, a doua zi, cu generalul Hans Friessner, care era *„singurul în drept a decide"*[13].

Între timp, cele două fronturi sovietice au continuat să înainteze, producând mari pierderi trupelor române și germane. La 21 august, după ce menționează pătrunderea trupelor sovietice în orașul Iași, jurnalul de operații al Armatei 4 consemnează că zona Diviziei 7 infanterie *„a fost pulverizată"*, în

---

[8] Hans Friessner, *Verratene Schlachten. Die Tragödieder deutschen Wehrmacht in Rumanien und Ungarn*, Hamburg, 1956, p. 47.
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem*, p. 56.
[11] *Ibidem*, p. 67.
[12] Arh. M.Ap.N., fond 4, dosar nr. 221, f. 122.
[13] *Ibidem*, p. 125.

timp ce Divizia 5 infanterie *„a fost complet distrusă"*[14]. Într-o situație asemănătoare se aflau și alte divizii române aflate la est de Siret.

Pentru remedierea situației, în seara zilei de 21 august 1944, la orele 19-22,30, la comandamentul Armatei 4, a avut loc, în prezența mareșalului Ion Antonescu, a generalilor Erick Wöhler, Gheorghe Avramescu, Gheorghe Ionescu și a coloneilor Nicolae Dragomir, Munteanu și Tomescu, analiza situației și adoptarea măsurilor pentru *„oprirea ofensivei ruse sau sustragerea forțelor din Moldova de la o distrugere care pare iminentă"*[15]. Generalul Erick Wöhler a insistat *„să se reziste și să se contraatace peste tot inamicul"*[16]. De aceeași părere au fost și mareșalul Ion Antonescu și generalul Ilie Șteflea. Restul generalilor și ofițerilor (care reprezentau comandamentul Armatei 4) au considerat că *„ideal ar fi fost retragerea pe alte poziții, spre înapoi, a trupelor din nordul Moldovei"*[17]. În pofida insistenței comandamentului Armatei 4 de a retrage trupele pe poziția „Traian" *„singura care mai poate da putința unei rezistențe"*[18], generalul Hans Friessner s-a pronunțat, în final, pentru continuarea rezistenței *„pe loc"*. În același spirit, generalul Erick Wöhler a cerut ca eventualele ordine contrare ale Armatei 4 *„să nu se execute"*[19]. Ce s-a întâmplat în zilele următoare a dovedit că generalul Gheorghe Avramescu și colonelul Nicolae Dragomir au avut dreptate, Frontul 2 ucrainean realizând, până în seara zilei de 21 august, o spărtură largă de 65 km și adâncă de 40 km, în contextul în care, comandamentul sovietic dispunea de numeroase mari unități neintroduse în luptă.

În această situație, deși continua să ia în serios promisiunile germane în legătură cu sosirea unor divizii blindate în zona Bârlad, mareșalul Ion Antonescu, văzând situația extrem de dificilă în care se aflau trupele române, în special între Prut și Siret, s-a deplasat, la 22 august 1944, la postul de comandă al Grupului de armate „Ucraina de Sud" pentru a cere generalului Hans Friessner *„aducerea trupelor din nordul Moldovei pe poziția Adjud, Oancea, Bolgrad"*[20]. Aceasta nu a însemnat însă părăsirea pozițiilor de luptă deoarece o jumătate de oră mai târziu generalul Ilie Șteflea a ordonat ca toate comandamentele să folosească ofițerii disponibili și trupa de la comandamente, în special trupele de jandarmi, pentru *„a pune ordine pe comunicații, a strânge fugarii și formațiunile retragerii și a înjgheba cât mai grabnic rezerve pe direcțiile de pătrundere a inamicului"*. Cu același prilej, șeful Marelui Stat Major a transmis ordinul mareșalului *„ca să se aplice cu strictețe legea, executându-se*

---

[14] *Ibidem*, f. 128-129.
[15] *Ibidem*, f. 129.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, f. 142.
[19] *Ibidem*, f. 144.
[20] *Ibidem*, f. 159

toți acei ce fug din fața inamicului"[21]. Considerând acest ordin ca fiind „*în afară de realitatea situației*"[22], colonelul Nicolae Dragomir a refuzat să-l contrasemneze și a cerut, la orele 10, 30, Detașamentului de legătură german să intervină pentru a se da Armatei 4 posibilitatea de „*a hotărî singură asupra măsurilor de luat*"[23].

În acest timp, situația continua să evolueze în favoarea Frontului 2 ucrainean ale cărui trupe au străpuns și poziția fortificată „Traian", apropiindu-se de Vaslui, în timp ce forțele Frontului 3 ucrainean ajunseseră pe aliniamentul Gura Galbenă – Comrat, în apropierea Prutului. Se profila astfel încercuirea completă a diviziilor Armatei 6 germane și Armatei 3 române aflate în părțile centrale și sudice ale Basarabiei. În această situație, aprobarea privind retragerea trupelor pe o poziție intermediară, favorabilă, dată la 22 august 1944 de Comandamentul Suprem al Armatei de Uscat germane era deja tardivă. „*Acum* – consemna chiar generalul Hans Friessner – *era prea târziu! N-aș vrea să descriu aici ce impresie fatală ne-a făcut nouă tuturora acest ordin al Führerului, complet străin de tot ce se întâmpla pe front*"[24].

Tardivă s-a dovedit a fi și hotărârea luată de generalul Hans Friessner și mareșalul Ion Antonescu la Târgu Ocna, în după-amiaza zilei de 22 august, la orele 16, în legătură cu deplasarea trupelor spre sud. Mai mult, deși ordinul mareșalului Antonescu prevedea ca forțele principale ale Armatei 4 trebuiau să se găsească în seara zilei de 22 august pe râul Moldova, cu ariergărzile pe Siret, generalul Erick Wöhler a cerut, la orele 22,07, ca replierea să se pregătească pentru „*noaptea de 23 spre 24 august 1944*". Până atunci Armata 4 trebuia să constituie „*o rezervă mobilă de intervenție în zona de la nord de Roman*"[25].

Apreciind că acest ordin era în totală discordanță cu situația gravă de pe front, șeful de stat major al Armatei 4 consemna: „*Nu se poate sta cu grosurile pe Siret. Nu numai că terenul nu permite, malul de vest fiind mai jos decât cel de est, pe care vor fi rușii și vor distruge trupele noastre cu foc, dar rămânerea pe Siret întârzie retragerea și sustragerea grosului de la lovitura carelor rusești care sigur vor veni în spatele diviziilor noastre reținute de germani cărora domnul mareșal le-a cedat, deși astăzi a hotărât să ne retragem*"[26]. O poziție asemănătoare a avut și generalul Gheorghe Avramescu, care considera: „*Mâine Armata 4 cu grosul pe Siret, fără nici o posibilitate de a lupta, va fi decimată, fără posibilitatea de a se salva*"[27]. Precizând că, încă de la început, nu a putut să aibă „*deplina libertate de comandă*", generalul Gheorghe Avramescu a arătat că nu își

---

[21] *Ibidem*, f. 160.
[22] *Ibidem*, f. 158.
[23] *Ibidem*, f. 160.
[24] Hans Friessner, *op. cit.*, p. 83.
[25] Arh. M.Ap.N., fond 4 dosar nr. 221, f. 125.
[26] *Ibidem*, f. 165.
[27] *Ibidem*, f. 168.

mai poate îndeplini atribuțiunile și a cerut să fie atribuită comanda Armatei 4 generalului Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, aflat pe front.

Pe măsură ce forțele sovietice înaintau spre sud, neîncrederea și suspiciunea dintre comandamentele germane și române creșteau din ce în ce mai mult. Nemulțumit era și generalul Hans Friessner, care își amintea mai târziu: *„Tot mai frecvente erau informațiunile despre defecțiuni ale trupelor române, care nu erau cauzate de însăși lupta; după cum reieșea aceste trupe fugiseră de mai multe ori încă înaintea primului atac al inamicului, ba chiar îl lăsaseră pe dușman să se infiltreze în pozițiile lor. Dar nu trebuie trecută sub tăcere nici comportarea unor mari unități române care s-au bătut cu curaj și nu și-au abandonat frații de arme germani"*[28].

Încercând să salveze ce se mai putea salva, colonelul Nicolae Dragomir a încercat în dimineața zilei de 23 august 1944 să ia legătura cu mareșalul Ion Antonescu, care se întorsese în Capitală, pentru a explica necesitatea și urgența replierii Armatei 4. Nereușind, a telefonat, la orele 9,45, generalului Constantin Sănătescu, informând că frontul *„este complet rupt încă de acum două zile"*, inamicul înaintând cu blindatele într-o breșă de 100 km între Siret și Prut *„fără să i se poată opune vreo rezistență serioasă"*[29]. În continuare a precizat: *„Domnul mareșal, deși aprobase inițial* /retragerea – n.n./ *după ce a fost la Grupul de armate a revenit. Germanii încetinesc în mod condamnabil retragerea forțelor române care sunt amenințate să li se taie comunicațiile. Apare evidentă dorința lor de a duce forțele române pe munți. Întârzierea retragerii este fără nici un rost. Singurul scop pe care trebuie să-l urmărim acum este de a merge cât mai repede spre sud pentru a ocupa linia fortificată F.N.B., nu să mergem spre munți pentru a acoperii teritoriul ocupat de unguri. Comandamentul german a dat ordin ca dispozițiunile Armatei 4 să nu se execute. Interveniți dvs. să se retragă imediat armata, care astăzi este ținută la teren fără nici o necesitate strategică sau tactică"*[30]. Nemulțumit de felul în care Ion Antonescu reglementase mai înainte aceste probleme cu comandamentele germane și în care se comportase cu generalii și ofițerii comandamentului Armatei 4, colonelul Nicolae Dragomir mai arăta: *„Domnul general Avramescu, care s-a raliat la teza pe care am arătat-o, a fost bețelit de domnul mareșal în fața nemților. I-am spus domnului mareșal să aibă în vedere numai situația militară și politică a României și în ultimele două zile n-a făcut nici o aluzie la consecințele pe care le-ar putea avea această situație. Este cazul să rezolvați imediat această problemă cu domnul mareșal"*[31]. În încheiere, colonelul Nicolae Dragomir a făcut o afirmație susceptibilă de mai multe interpretări: *„Totul este pregătit. Puteți conta, în momentul militar și*

---

[28] Hans Friessner, *op. cit.*, p. 83.
[29] Arh. M.Ap.N., fond 4 dosar nr. 221, f. 178.
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem.*

politic care se aproprie, pe absoluta noastră credință românească. Aștept de la dvs. un răspuns"[32].

În memoriile sale, generalul Constantin Sănătescu menționează convorbirea cu colonelul Nicolae Dragomir și afirmă că i-a ordonat *„să ia legătura imediată cu generalul Ilie Șteflea, care trebuie să aibă instrucțiuni de la mareșal"*[33]. Nicolae Dragomir consemna însă că la sfârșitul convorbirii, Constantin Sănătescu i-a declarat că dacă situația este așa de gravă va determina pe rege *„ca până într-o oră să fie chemat domnul mareșal Antonescu și să i se impună a alege între demisie sau semnarea armistițiului"*[34].

Deși referirile colonelului Nicolae Dragomir la *„momentul militar și politic care se aproprie"* și la intervenția pe lângă generalul Constantin Sănătescu păreau a fi inexplicabile pentru poziția sa de militar, ele sunt explicabile în urma lecturării memoriilor lui Ion Mocsonyi-Stârcea: *„Planul degajării armatei din dispozitivul ei, împestrițat de nemți, întru retragerea și regruparea ei cu scopul de a-i împiedica să sprijine forțele de ocupație ce s-ar apuca să lupte în loc să se retragă în Ungaria, a fost făcut de colonelul Dragomir, la câteva reprize, cu modificările inerente schimbării unor amplasamente în cursul perioadei între 15 iunie și 15 august, direct prin Sănătescu, înainte să fie asigurat de concursul lui Racoviță"*[35]. „Cazul" Dragomir nu a fost singular și alți generali români aderând la scenariul conceput de Constantin Sănătescu, șeful opoziției militare față de Ion Antonescu.

Deteriorarea situației de pe front în orele următoare l-a determinat pe același colonel Nicolae Dragomir să nu mai aștepte demisia sau demiterea mareșalului Ion Antonescu și semnarea armistițiului și să trimită, la orele 12, un raport mareșalului Antonescu, în care, fără să-i raporteze despre cele cei spusese generalul Constantin Sănătescu, arăta situația gravă în care se aflau trupele române de pe front, *„total rupt și deschis între Bârlad și Siret"* și prin care își exprima convingerea că *„singurul scop al operațiunilor noastre nu mai poate fi decât salvarea acesteia, dezlegarea de a ordona retragerea generală a armatei spre țara noastră, de care noi nu ne putem despărți, spre a nu înmulți numărul de victime menit să formeze pretinse titluri de merit pentru obținerea unei dreptăți pe care cei chemați să ne-o dea n-au recunoscut-o niciodată"*[36]. *„Înainte de a ne lua răspunderi proprii* – conchidea generalul – *așteptăm răspunsul dvs., care nu trebuie să întârzie nici un moment pentru salvarea armatei și ajutorarea țării"*[37].

---

[32] *Ibidem.*

[33] Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 161.

[34] Arh. M.Ap.N., fond 4 dosar nr. 221, f. 178.

[35] *23 august 1944 în arhivele comuniste*, București, Editura Majadahonda, 2000, p. 179.

[36] Arh. M.Ap.N., fond 4 dosar nr. 221, f. 182.

[37] *Ibidem.*

După ce a citit acest raport, înainte de a pleca la Palatul Regal, unde avea să fie arestat, mareșalul Ion Antonescu a răspuns colonelului Nicolae Dragomir precizând că ordonase încă din ziua precedentă, în acord cu generalul Erick Wöhler, retragerea Armatei 4 *„pe eșaloane succesive către poziția de fund, cu excepția Corpului 7 armată, eventual și a Diviziei 20 infanterie, care primeau misiunea de a acoperi comunicațiile către Pipirig și Piatra Neamț"* și că *„s-a lăsat Armatei 4 latitudinea pentru executarea mișcării și suveranitatea absolută de a declanșa execuția după cum va crede de cuviință"*. *„Mai multă libertate* – concluziona mareșalul – *nu v-aș fi putut da nici eu"*[38].

Era deci clar că între modul în care au privit rezolvarea situației mareșalul Ion Antonescu, pe de o parte, și generalul Gheorghe Avramescu și colonelul Nicolae Dragomir, pe de altă parte, erau diferențe mari, că între mareșalul Ion Antonescu și comanda Armatei 4 române și între aceasta din urmă și eșaloanele superioare germane apăruse o gravă criză de comandament, care nu a mai putut fi soluționată. „Manevra politică" cerută de Nicolae Dragomir (cu ce drept?) s-a efectuat târziu, după ruperea frontului de către trupele sovietice, după cum tardiv s-a dovedit a fi, la 22 august 1944, și ordinul dat de Hitler pentru replierea frontului pe aliniamentul fortificat Focșani, Nămoloasa, Brăila, unde se spera că va fi oprită înaintarea forțelor sovietice.

Pe frontul Grupării de armate „general Dumitrescu", în partea de sud a Basarabiei, generalul Hans Friessner a discutat situația de ansamblu cu generalul român la 26 iulie 1944. Întrebat ce părere avea asupra viitoarelor desfășurări militare, generalul Petre Dumitrescu a răspuns că înțelege ca în *„ambianța generală să nu cerem ca pe frontul nostru să fie menținute rezerve numeroase, atunci când vedem că situația este critică pe alte fronturi și adversarul ridică și el rezerve din fața noastră"*, dar a atras atenția că *„frontul nostru nu trebuie slăbit în așa măsură încât inamicul să nu fie tentat a-l ataca și străpunge"*[39]. Generalul Hans Frissner l-a asigurat că se va opune deplasării altor forțe germane din zona de sud a frontului și a promis că atunci când va fi posibil va readuce rezervele luate. Derularea evenimentelor militare pe alte fronturi l-au depășit, astfel încât până la 19 august au fost luate din zonă încă șapte divizii germane.

În ajunul declanșării ofensivei sovietice pe frontul Grupării de armate „general Dumitrescu" (450 km, inclusiv litoralul) se aflau 14 divizii germane și șase divizii române; în linia întâia, o divizie germană (13 blindată, cu 20-25 de tancuri) și o divizie română (1 cavalerie). Cu două zile înainte generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major român, îl întrebase, în numele mareșalului Ion Antonescu, dacă în cazul unui atac inamic frontul *„va ține"*. Răspunsul a fost

---

[38] *Ibidem.*

[39] Idem, fond Secretariatul General, dosar nr. 2 882, f. 6.

categoric: *„Nu. Frontul va fi străpuns și nu va fi nici o posibilitate de a-l restabili, dat fiind lipsa oricărui obstacol"*[40].

În acest context, generalul Petre Dumitrescu s-a pronunțat pentru retragerea generală *„spre linia de fund"*. În raportul înaintat ministrului de Război, la 3 septembrie 1944, el arăta că germanii sperau să obțină oprirea atacului inamic și constituirea unui nou front pe una din pozițiile intermediare, prin intervenția în luptă a Diviziei 13 blindate germane. În condițiile în care diviziile 4 munte și 21 infanterie germane și 15 și 302 infanterie germane, care primiseră șocul atacului inamic, *„fuseseră pulverizate"* și în care *„nu se mai găsea nici o rezervă"*, constituirea unui nou front *„era imposibilă"*[41]. În situația în care forțele sovietice rupseseră frontul și înaintau cu forțe mecanizate spre sud-vest, în direcția Leipzig – Românești și spre sud, spre flancul nordic al Corpului 3 armată, expus a fi încercuit în totalitate, generalul Petre Dumitrescu a cerut ofițerului român de legătură să informeze Grupul de armate „Ucraina de Sud" că el consideră necesar să se *„ordone neîntârziat retragere pe linia de fund"*[42]. În urma discuțiilor purtate la eșaloanele superioare, aprobarea a venit în dimineața zilei de 22 august, retragerea fiind hotărâtă pentru seara aceleiași zile. Sub presiunea inamicului acțiunea a început însă chiar în cursul zilei.

Prin urmare, întrebarea esențială care se pune și de al cărei răspuns depind în mare măsură aprecierile referitoare la oportunitatea actului de la 23 august 1944 este aceea dacă în acel context strategic se mai putea rezista pe aliniamentul fortificat menționat și cât timp. Dacă se mai putea rezista – pentru a se putea trata cu sovieticii de pe o poziție *„forte"*, așa cum era ideal și cum dorea Ion Antonescu – atunci arestarea mareșalului și întoarcerea armelor în condiții unilaterale, fără vreo înțelegere concretă anterioară, negociată, poate fi considerată ca prematură, ca o greșeală. Dacă nu se mai putea rezista, atunci continuarea luptelor, în condițiile în care Germania nu își mai putea îndeplini angajamentul de a asigura securitatea teritoriului românesc, era inutilă în condițiile în care forțele sovietice depășeau 1 000 000 de militari și în care aviația anglo-americană bombarda fără reținere spațiul românesc (cu circa 700-800 de avioane de bombardament și vânătoare) și îndemna, prin manifestele aruncate, la capitulare necondiționată. Dacă înaintarea forțelor sovietice nu mai putea fi oprită pe aliniamentul fortificat (și nu putea fi, așa cum aprecia și generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major român), atunci întoarcerea armelor a fost oportună în acel context istoric, în care armatele 3 și 4 înregistraseră pierderi foarte mari în timpul operației „Iași-Chișinău", multe divizii fiind scoase total din luptă.

---

[40] *Ibidem*, f. 7.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*.

Ideală ar fi fost, fără îndoială, soluția lui Ion Antonescu – stabilizarea frontului, crearea condițiilor pentru rezistență și pentru tratative de armistițiu în vederea obținerii unor condiții cât mai avantajoase pentru țară. Deși îndrăzneață, percepția mareșalului era, totuși, nerealistă, deoarece sovieticii, după ce rupseseră frontul și înregistraseră deja o victorie incontestabilă, chiar dacă nu distruseseră în totalitate armatele române și germane, nu se mai aflau în situația de a li se impune soluții, iar anglo-americanii au avut, atunci, alte interese est-europene și altă strategie în ceea ce privește România. Acest lucru este dovedit și de faptul că niciun document sau declarație anglo-americană nu a făcut vreo referire o dorință, sau intenție, de a se încetini, cel puțin, înaintarea trupelor sovietice spre centrul Europei, documentele emise de Departamentul de Stat în ianuarie-februarie 1944 preconizând pentru România un regim de ocupație sovietic extrem de dur. Grav a fost și faptul că în acele momente cruciale pentru țară, factorii politici și militari români nu au acționat unitar, neînțelegeri apărând chiar la nivelul comandamentelor superioare de conducere militară, cu toate că războiul se ducea pe teritoriul național.

„DOSARUL" CONFERINȚEI DE LA IALTA ÎNTRE REALITATE ȘI MIT

Valentin Ciorbea

„Mitul – răspândit în special din cauza poziției generalului de Gaulle față de această problemă – unui acord asupra sferelor de influență stabilit la Ialta nu rezistă în fața faptelor".
Thierry de Montbrial*

A doua conferință la cel mai înalt nivel din „faza tranzitorie de la planificarea de război la cea de pace"[1], prin participarea președintelui S.U.A., F.D. Roosevelt, liderul U.R.S.S., I.V. Stalin și premierul britanic, W. Churchill, desfășurată la Ialta (4-11 februarie 1945), a rămas în conștiința opiniei publice ca reuniunea, în forul căreia s-a format „mitul" divizării Europei, deși în timp s-au publicat documente, studii și volume, tema având o bibliografie consistentă și în bună măsură clarificatoare.

Stimate cititor, îți propunem să deschidem „dosarul" Ialta pentru a-i evalua piesele și, evident, a trage concluziile ce se impun.

Problemele acumulate în perioada ce a urmat Conferinței de la Teheran (Eureka 28 noiembrie – 1 decembrie 1943), legate de desfășurarea, cu succes, a *Operațiunii Overlord* și a puternicei ofensive a trupelor sovietice pe frontul antigerman, evoluția situației militare din Extremul Orient, rezolvarea temelor europene postbelice, organizarea păcii și securității impuneau analize și decizii la nivelul celor Trei Mari lideri ai coaliției Națiunilor Unite. O nouă întâlnire devenea stringentă. Totodată, cum s-a scris, „trebuia pusă la punct pregătirea asaltului final"[2].

Inițiativa organizării reuniunii i-a aparținut lui Roosevelt. În acest sens, încă din 17 iunie 1944, președintele îi scria mareșalului Stalin: „Lucrurile se mișcă atât de repede și cu atât de mult succes, încât am senzația că o întâlnire între Dvs., Dl. Churchill și mine trebuie să aibă loc într-un viitor acceptabil"[3]. În consecință, Roosevelt propunea celor doi ca reuniunea să aibă loc între 10 și 15

---

* Autoritate remarcabilă în domeniul cercetării relațiilor internaționale contemporane. Director al Institutului Francez pentru Relații Internaționale. Autor, între altele, al lucrării *Memoria timpului prezent*, tipărită la Editura Polirom, în 1996, din care s-a selectat motto-ul de mai sus. (p. 52).

[1] Lothar Gruchmann, *Al doilea Război Mondial. Strategie și politică*, București, Editura RAO, 2011, p. 473.

[2] Maxime Mourin, *Histoire des grandes puissance. France – Allemagne Angle Terre – Italia – U.R.S.S. – Etats Unis – China – Japan de 1918 à 1958*, Paris, Payot, 1958, p. 414.

[3] *My Dear Mr. Stalin. Corespondența completă dintre Franklin D. Roosevelt și Joseph V. Stalin*, editare și comentare de Susan Batler, București, Editura Historia, 2006, p. 290.

septembrie 1944, în Scoția[4]. Ulterior, președintele a avansat numele altor localități, precum Atena, Cipru, Pireu, Salonic, Istanbul, Roma, Malta, Taormina sau undeva în Egipt.

Preocupat de modalitatea în care trebuia abordată problema germană și cea poloneză, de implicarea U.R.S.S. în războiul antijaponez, Churchill a fost, la rândul său, interesat de ideea unei noi reuniuni la cel mai înalt nivel, scriindu-i lui Stalin că „o întâlnire în trei ar avea mari avantaje și ar simplifica rezolvarea tuturor problemelor noastre, așa cum s-a întâmplat la Teheran"[5]. Premierul britanic a propus, la rândul său, mai multe localități pentru desfășurarea reuniunii: Washington, Casablanca, Roma, Teheran, Quebec. Ulterior a agreat localitatea scoțiană Invergordon, aflată la jumătatea distanței dintre Moscova și Washington.

Nedorind să părăsească țara și invocând diferite motive, Stalin a propus mai întâi Odessa și ulterior Ialta, „acceptată cu serioase reticențe din partea anturajului Președintelui", îngrijorat de efectele unei călătorii atât de lungi asupra sănătății precare a lui Roosevelt. După „câteva proteste furioase", Churchill a acceptat și el Ialta ca loc al reuniunii[6]. La propunerea premierului britanic, reuniunea din stațiunea crimeeană a fost codificată cu numele de *Argonaut* în amintirea îndrăzneților eleni conduși de Iason, care au navigat la bordul corabiei „*Argo*" pe Marea Neagră în căutarea „lânii de aur". Încântat de numele de cod ales, președintele i-a scris lui Churchill: „Dumneavoastră și eu suntem descendenți direcți" (ai argonauților – n.n.)[7].

Fără nicio îndoială, realitatea din teatrele de operațiuni în momentul deschiderii Conferinței de la Ialta, „nu putea fi separată de tentativele celor trei mari Aliați de a-și menține și spori influența"[8]. Din acest punct de vedere, desfășurarea reuniunii în Crimeea îl favoriza pe Stalin. Cum se spune în

---

[4] Arthur Conte, *Ialta sau împărțirea lumii (11 februarie 1945)*, București, Editura Compania, 2000, p. 156.

[5] *Corespondența președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președintele S.U.A. și cu prim-miniștrii Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, 1941-1945*, vol. I, *Corespondența cu Winston Churchill și Clement Attlee (iunie 1941 – noiembrie 1945)*, București, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1958, p. 301; *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, vol. III, *Alliance Declining, February 1944 – April 1945*, edited by Warren F. Kimball, New Jersey, Princeton University Press, 1984, p. 249; *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, vol. II, *Alliance Forget, February 1944 – April 1945*, edited by Warren F. Kimball, New Jersey, Princeton University Press, 1984, p. 301; Winston S. Churchill, *Al doilea Război Mondial*, vol. II, București, Editura Saeculum, 1958, p. 105.

[6] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 158.

[7] *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, vol. III, p. 469.

[8] Lucian Leuștean, *Despre Conferința de la Ialta (februarie 1945) – Comentarii și documente*, în „Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași", Istorie, tom 2, 2004, p. 206.

termeni sportivi, liderul sovietic avea avantajul terenului. Succesele Armatei Roșii pe teatrele de operațiuni din Europa de Est și Centrală – militarii sovietici pătrunseseră în Germania, în timp ce trupele americano-britanice se aflau la 500 km de Berlin[9], constituiau un avantaj pe care Stalin l-a utilizat în cadrul reuniunii de la Ialta, după cum se va vedea, pentru a obține ceea ce dorea.

Chiar dacă, înainte de Ialta, obiectivele urmărite de U.R.S.S. nu au fost evidențiate, Stalin era interesat ca viitoarea ordine mondială să fie structurată pe sfere de influență, iar cele trei Mari Puteri să-și asume responsabilitățile păcii și securității în zonele lor. Controlul Europei Răsăritene și Centrale, accesul la Marea Mediterană, extinderea teritorială în Extremul Orient și o poziție mult întărită la nivel mondial au fost obiective strategice majore pe care Stalin era decis să le impună la Ialta.

De la sfârșitul lunii noiembrie 1944 și până în preajma plecării delegației americane spre Ialta, la solicitarea președintelui, Departamentul de Stat, J.C.S. și principalii consilieri au făcut analize, au emis prognoze și au căutat „alternative viabile și posibil de pus în practică", de către S.U.A., în raport cu evoluțiile Europei Răsăritene[10].

Atât Departamentul de Stat, cât și J.C.S. au sugerat respingerea conceptului de *sferă de influență*, ca mijloc de menținere a păcii. Punctual, S.U.A. trebuiau să aibă în vedere, în lunile următoare, configurația regimurilor politice din Europa Răsăriteană, ca expresie a voinței popoarelor și soluționarea, la sfârșitul războiului, a problemelor teritoriale și economice.

În esență, temele majore cu care Roosevelt avea să vină la Ialta vizau restructurarea ordinii mondiale, constituirea organizației internaționale și susținerea intereselor economice și de securitate ale S.U.A.

Winston Churchill menționează, în memoriile sale, că a abordat, împreună cu Anthony Eden, înainte de Ialta, problema Germaniei. Premierul opina, după cum avea să mărturisească, pentru dezbaterea problemelor practice, ce se conturau în următorii doi-trei ani, mai mult decât pentru abordarea „relației pe termen lung a Germaniei cu Europa"[11]. Știm astăzi că premierul britanic a plecat la Ialta îngrijorat. De altfel, avansase cu puțin timp înainte o previziune sumbră

---

[9] Valentin Ciorbea, *Din Istoria Secolului XX*, vol. II, *Principalele teatre de operațiuni 1939-1945*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2005, p. 296, 309. În excelenta sinteză dedicată celui de-al Doilea Război Mondial, Andrew Roberts (*Furtuna Războiului. O nouă istorie a celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Editura Litera, 2013), conchide că „apropierea trupelor sale de capitala germană îi va oferi lui Stalin o putere mai mare de negociere în cadrul Conferinței de la Ialta" (p. 770).

[10] Liviu C. Țîrău, *Între Washington și Moscova. Politicile de securitate națională ale S.U.A. și U.R.S.S. și impactul lor asupra României (1945-1965)*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2005, p. 111.

[11] Winston S. Churchill, *op. cit.*, vol. II, p. 408.

privind comunizarea Europei de Răsărit și a Balcanilor, cu excepția Greciei, recunoscând că nu se poate împotrivi și nu poate face nimic pentru Polonia[12].

Se poate concluziona că liderii occidentali au venit relativ pregătiți să discute anumite teme. Totul avea să depindă de poziția lui Stalin, de dinamica negocierilor în contextul dat. Lămuritoare pentru pregătirea conferinței, de partea sovietică, sunt relatările lui Pavel Sudoplatov, important personaj din serviciile secrete sovietice. „Știam – avea să scrie acesta peste ani – că nici delegația engleză, nici cea americană nu au un program coerent pentru politica postbelică față de țările Europei de Răsărit [...] Rapoartele de la spionajul nostru militar și de la *Directorat* arătau că americanii erau gata pentru un compromis și că o poziție flexibilă din partea noastră va asigura o împărțire corectă a sferelor de influență în Europa postbelică și, probabil, în întreaga lume"[13].

În seara zilei de 2 februarie 1945, în cabina navei *„Quincy"*, acostată în portul La Valetta (Malta), după ce efectuase traversarea Atlanticului cu delegația S.U.A., s-a desfășurat întrevederea oficială Roosevelt-Churchill. În principal, s-au discutat probleme militare. Eforturile lui Churchill, în vederea obținerii „unui acord perfect între Londra și Washington, înaintea întâlnirii cu Stalin" au eșuat, președintele nedorind să abordeze probleme delicate până la întâlnirea de la Ialta[14].

Din echipa americană au făcut parte Harry Hopkins, prietenul și colaboratorul său, Edward Stettinius Jr., secretarul Departamentului de Stat, William Averell Harriman, ambasadorul S.U.A. la Moscova, Alger Hiss, director al *Biroului pentru Afaceri Politice Speciale* din cadrul Departamentului de Stat, „unul din partizanii cei mai înfocați ai prieteniei cu U.R.S.S."[15]. Amiralul William D. Leahy a fost inclus în delegație întrucât cunoștea problemele europene. Charles Bohlen, cunoscător al limbii ruse și generalul Edwin M. Watson, aghiotantul președintelui au fost în preajma acestuia.

Delegația militară a S.U.A. avea în componență pe generalul George C. Marshall, amiralul Ernest J. King, generalii James B. Kuter și John R. Deane (ultimul, atașat militar la Moscova).

---

[12] Norman Rose, *Churchill. O viață de rebel*, București, Editura BIC ALL, 1998, p. 335.

[13] Pavel Sudoplatov, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, București, Elit Comentatori și Eleusis, 1995, p. 229. N.K.V.D. avea infiltrați pe Donald MacLean la Ambasada Marii Britanii și pe Guy Burgess la Departamentul de știri al *Foreign Office*. În Departamentul de Stat principala „cârtiță" era Alger Hiss, membru al delegației S.U.A. la Ialta. În sfârșit, îl includem și pe Harry Hopkins, pe care N.K.V.D. îl utiliza fără ca acesta să știe (Cristopher Andrew, Oleg Godrievski, *K.G.B. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura ALL, 1994, p. 238).

[14] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 170; Tudorel Ilie, *Winston Churchill. Momente care au schimbat lumea*, Chișinău, Editura Cartier, 2005, p. 158.

[15] *Ibidem*, p. 206. În 1949, Alger Hiss a fost descoperit ca fiind spion sovietic și a fost condamnat la cinci ani de închisoare.

Echipa britanică, condusă de Winston Churchill, a fost formată din Anthony Eden, Sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat la *Foreign Office*, Sir Archibald Clark-Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, mareşalul Alan Brooke, şeful Statului Major Imperial, Sir Charles Portal, mareşal al Aerului, amiralul Sir Andrew B. Cunningham, comandant şef al flotei din Mediterana, mareşalul Harold Alexander, generalul Sir Hastings Ismay şi maiorul A. Birse.

I.V. Stalin a fost secondat de V.M. Molotov, A.I. Vîşinski, A.A. Gromîko, F.T. Gusev şi I.M. Maiski. Din rândul militarilor au fost incluşi în delegaţie mareşalul de aviaţie Huriakov, amiralul Nikolai Gh. Kuznețov, generalul Alexis I. Antonov. La vila Koreis se instalase „o delegaţie secretă", compusă din Lavrenti Beria, şeful N.K.V.D., Gheorghi Malenkov, mareşalul Kliment Voroşilov, Vladimir Dekanozov, comisar adjunct la Afaceri Străine, A. Losovski, responsabil cu presa şi specialist în problemele Extremului Orient şi Serghei Kavtaradze, analist al politicii britanice[16]. Fiecare delegaţie mai avea în componenţă experţi pe diverse probleme şi ofiţeri ai serviciilor secrete.

Se poate afirma că „dispozitivul" întâlnirii era aranjat, cei Trei Mari şi *staffurile* lor puteau trece la a doua etapă, „confruntarea decisivă", la sfârşitul căreia fiecare dorea să obţină un „bilanţ" favorabil[17].

Înainte de prima şedinţă plenară, fixată pentru 4 februarie, ora 17.00, Stalin a avut, în jurul orei 15.00, o întâlnire secretă cu Churchill. Cei doi lideri au trecut în revistă aspectele generale ale situaţiei de pe principalele teatre de operaţiuni. De precizat că premierul britanic nu a scăpat prilejul de a-i vorbi lui Stalin despre *varianta balcanică*, în sensul conectării prin sud-estul Europei a teatrului de operaţiuni mediteranean cu aripa de Sud a frontului sovieto-german. Stalin, în jocul său politic, l-a întrebat pe Churchill „de ce Aliaţii nu-şi îndreaptă trupele prin Iugoslavia spre Viena şi Europa Centrală"[18]. Era, evident, o ironie la adresa celui care dorise atât de mult să implice trupele americano-britanice în Balcani şi Europa Centrală.

Întâlnirea lui Stalin cu preşedintele Roosevelt a durat numai 15 minute. Liderul sovietic s-a interesat de situaţia militară de pe Rin, arătându-şi preocuparea pentru problemele Germaniei. Preşedintele a adresat prima sa cerere lui Stalin, admiterea contactului direct al generalului Eisenhower cu Comandamentul sovietic, pentru eficientizarea cooperării între trupe şi evitarea unor confuzii. Stalin a aprobat imediat solicitarea.

La ora 17.10, cei trei lideri, însoţiţi de cinci membri din fiecare delegaţie, de şefii militari (a fost singura reuniune plenară la care au asistat) s-au aşezat în jurul mesei rotunde din sala principală a Palatului Livadia. După ce a urat bun

---

[16] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 189-190; vezi şi Leonida Loghin, *Mari conferinţe internaţionale 1939-1945*, Bucureşti, Editura Politică, 1989, p. 408-409.

[17] Jean Laloy, *Yalta: hier, aujourd'hui, demain*, Paris, Robert Laffont, 1988, p. 104.

[18] D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *Ialta. Înţelegeri pentru 50 de ani*, Bucureşti, Casa de Editură „Excelsior – Multi Press", 1991, p. 19.

venit delegațiilor, Stalin l-a propus pe Roosevelt ca președinte al conferinței, pentru toată durata acesteia. A fost o manevră diplomatică subtilă, ce urmărea separarea lui Roosevelt de Churchill și așezarea primului în poziția de moderator pentru ca, „în mod natural, să arate o înțelegere sporită față de tezele sovietice"[19]. Apreciind că este o mare cinste pentru el, Roosevelt i-a invitat pe cei prezenți la discuții sincere care, în opinia sa, reprezentau calea adoptării mai rapide a unor hotărâri juste[20].

Conferința nu a avut o ordine de zi prestabilită, dar, în calitate de președinte al lucrărilor, Roosevelt a orientat în general discuțiile spre temele ce-l preocupau.

Prima reuniune în plen a celor Trei Mari s-a încheiat la ora 19.50. Discuțiile au fost calme, „atmosfera chiar posacă", Stalin umplându-și timpul schițând cu creionul roșu sau albastru desene, „de preferință lupi"; Churchill a fumat mai multe trabucuri pe care le agita când vorbea, iar președintele Roosevelt „părea obosit, uneori absent"[21]. A urmat un dineu oferit de Roosevelt. S-au rostit 12 toasturi, s-au făcut diverse considerații politice. Stalin a fost cel mai vehement, atunci când a venit vorba despre rolul statelor mari și mici. Dictatorul comunist a subliniat că „nu voi accepta niciodată o decizie sau acțiune a Marilor Puteri supusă judecății națiunilor mici"[22].

Din 5 februarie, la Ialta s-au desfășurat trei categorii de întâlniri: ale reprezentanților militari, ale miniștrilor Afacerilor Externe și reuniunile plenare la nivel înalt la Palatul Livadia.

Ședința plenară din 5 februarie 1945 a început la ora 16.00, fiind dedicată problemelor politice legate de Germania, în primul rând cea referitoare la zonele de ocupație provizorie care, după aprecierea lui Roosevelt, „devine tot mai actuală"[23]. Intervenind prompt, Stalin a avut o abordare mai complexă, precizând că trebuiau discutate mai multe teme: dezmembrarea Germaniei, administrarea zonelor de ocupație, clarificarea aplicării concrete a principiului capitulării necondiționate, compensarea pagubelor produse și stabilirea cuantumului reparațiilor ce trebuiau plătite de germani[24].

Intervenind în dezbatere, Winston Churchill s-a declarat de acord cu împărțirea Germaniei. Dată fiind însă complexitatea trasării noilor frontiere, premierul a apreciat că problema nu putea fi soluționată în 5-6 zile.

---

[19] *Ibidem*, p. 231.

[20] *Conferința de la Ialta. 4-11 februarie 1945. Stenograma integrală* (I), în „Magazin istoric", anul I, nr. 1, aprilie 1967, p. 25. Este vorba de stenogramele sovietice, completate cu alte documente.

[21] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 233.

[22] *Ibidem*, p. 234.

[23] *Conferința de la Ialta*, p. 31.

[24] *Ibidem*.

Cum sublinia Roosevelt, Churchill a introdus în problema dezmembrării „elementul timp". Președintele a propus ca, în 24 de ore, miniștrii Afacerilor Externe să pregătească „un plan cu privire la procedura studierii dezmembrării Germaniei"; detaliile privind divizarea țării urmau a fi stabilite în termen de 30 de zile[25]. Stalin a legat problema împărțirii Germaniei de capitularea necondiționată. În urma dezbaterilor, cei Trei Mari au convenit ca miniștrii Afacerilor Externe să examineze modalitatea prin care se poate include, în articolul 12 din clauzele capitulării necondiționate, sintagma „dezmembrării Germaniei"[26]. Insistența lui Stalin ca în documentul capitulării să fie cuprinsă, în termeni fără echivoc, această formulă, oferea U.R.S.S. garanția că S.U.A. și Marea Britanie „nu puteau să încheie un pact, în ultimul moment, cu vreun general german"[27].

Conform minutei întocmite de Charles Bohlen, ședința a continuat cu dezbateri asupra zonei de ocupație franceze și admiterea sau nu a Franței în *Comisia Aliată de Control*. Premierul britanic a susținut fervent interesele Franței, fiind „cât pe ce să se sufoce de furie"[28]. În final, Franța urma să primească o zonă de ocupație între cea americană și britanică, iar miniștrilor Afacerilor Externe li s-a recomandat să studieze „chestiunea raporturilor zonei franceze cu această comisie"[29].

Nedispunând de planuri pregătite în prealabil pe problema reparațiilor, Roosevelt și Churchill au fost puși în situația de a discuta propunerile lui Maiski care „își pregătise perfect documentul"[30].

În ziua de 6 februarie, a fost dat publicității, pentru informare, dar și în vederea contracarării propagandei germane, un **Comunicat de presă** privind obiectivele conferinței:

Scopul reuniunii era de a se stabili planurile pentru înfrângerea inamicului comun, armonizarea chestiunilor militare pe baza principiului operațiunilor militare combinate. Alte teme anunțate: instaurarea păcii, ocuparea Germaniei *„rezolvarea problemelor economice și politice ale Europei eliberate, propuneri pentru constituirea cât mai grabnică a unei organizații internaționale permanente, pentru menținerea păcii. Ședințele s-au succedat fără întrerupere.*

Conferința a început cu dezbaterile asupra chestiunilor militare. S-a procedat la o examinare a situației actuale și la un schimb complet de informații. Acordul este total în ceea ce privește principiul operațiunilor militare combinate,

---

[25] *Ibidem*, p. 34 (Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1955*, București, Editura Saeculum I.O., 1997, p. 69-70).
[26] *Conferința de la Ialta*, p. 35.
[27] Jean Laloy, *op.cit.*, p. 107.
[28] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 242.
[29] *Conferința de la Ialta*, p. 36.
[30] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 243.

în ultima fază a războiului împotriva Germaniei naziste. Statele Majore ale celor trei guverne elaborează, în prezent, planuri detaliate"[31].

După ce au luat prânzul împreună, Roosevelt și Churchill l-au așteptat pe Stalin și colaboratorii săi pentru ședința plenară care a început puțin după ora 16.00. La propunerea lui Roosevelt s-au abordat două teme importante: *Organizația Națiunilor Unite*, subiect major pentru președinte, legat direct de organizarea păcii și securității internaționale, precum și delicata *problemă poloneză*.

Discuțiile s-au purtat pe marginea raportului secretarului de stat Edward Stettinius și au vizat chestiuni tehnice privind procedura de vot în viitoarea organizație internațională.

Cum s-a remarcat, propunerile americane conțineau „două elemente fundamentale: pentru menținerea păcii generale se impunea unanimitatea membrilor permanenți și, în al doilea rând, respectarea egalității tuturor membrilor organizației"[32]. Stalin a insistat pe ceea ce considera a fi principala problemă: menținerea consensului. La propunerea sa, tema organizației internaționale s-a transferat pentru ședința din ziua următoare.

Premierul britanic a întrebat dacă se poate discuta *problema poloneză*. Întrucât ceilalți doi lideri au fost de acord a intrat pe ordinea de zi una dintre cele mai dezbătute teme, ce devenise, în noua situație militară din estul Europei, „cu adevărat cea mai urgentă problemă pentru Conferința de la Ialta și avea să se dovedească prima cauză care a dus la ruptura Marii Alianțe"[33].

Discuțiile au avut accente contradictorii cu precizări tranșante privind interesele celor Trei Mari. Ceea ce l-a interesat pe premierul britanic era „problema suveranității, libertății și independenței Poloniei, mai mult decât precizarea traseului frontierelor sale"[34].

De la început, Stalin a ținut să-și atenționeze interlocutorii că, „pentru ruși, chestiunea Poloniei nu este numai o chestiune de onoare, ci și una de securitate"[35], cheie în care a abordat atât problema frontierei estice polono-ruse, cât și aceea a guvernului polonez.

Reuniunea din 6 februarie s-a încheiat într-o atmosferă rece, Stalin plecând „mai morocănos decât de obicei", iar colaboratorii care îl însoțeau l-au urmat cu „chipurile împietrite"[36]. Cei trei lideri s-au despărțit fără să se ajungă la un consens pe două teme dificile ale Conferinței de la Ialta: *organizația internațională* și *problema poloneză*.

---

[31] Apud *ibidem*, p. 249-250.
[32] Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 429.
[33] Winston S. Churchill, *op. cit.*, vol. II, p. 412.
[34] *Conferința de la Ialta*, p. 42.
[35] *Ibidem*, p. 43.
[36] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 256.

După ce au servit cina, Roosevelt și Hopkins au conceput și transmis un mesaj lui Stalin, „după consultare și acceptarea unor amendamente", ne informează Churchill[37]. Președintele îi scria liderului sovietic pe tema guvernului polonez, subliniindu-i că este „foarte tulburat că cele trei Mari Puteri nu au opinii comune despre organizarea politică a Poloniei", deoarece U.R.S.S. recunoștea numai guvernul de la Lublin, iar S.U.A. și Marea Britanie pe cel de la Londra.

Ședința următoare a celor trei lideri a fost deschisă de Roosevelt. Președintele a insistat ca cele trei puteri prezente la Ialta să sprijine organizarea în Polonia a unui guvern provizoriu, până când se vor organiza alegeri libere[38].

Din stenograma redactată de Charles Bohlen aflăm că Roosevelt i-a dat cuvântul lui Molotov, care a prezentat hotărârile adoptate de miniștrii Afacerilor Externe din reuniunea lor desfășurată până la ora 16. Comisarul sovietic s-a referit la trei probleme: dezmembrarea Germaniei, zona de ocupație repartizată Franței și reparațiile ce trebuiau solicitate germanilor.

Delegația sovietică a prezentat un plan în șase puncte, pentru soluționarea *problemei poloneze*. Primele două se refereau la frontiere. U.R.S.S. accepta *linia Curzon* în Est, cu abateri de 5-6 km în favoarea polonezilor. În Vest, frontiera trebuia să plece de la Szczecin, oraș integrat în Polonia, urmând să coboare de-a lungul râurilor Oder-Neisse.

Celelalte patru puncte vizau guvernul Poloniei care rămânea, în fapt, cheia *problemei poloneze*. Sovieticii acceptau completarea guvernului de la Lublin cu lideri din emigrație. Odată reorganizat, cabinetul trebuia recunoscut de Aliați. Organizarea de alegeri generale și constituirea structurilor statale au reprezentat o altă cerință a sovieticilor.

Cea de-a cincea ședință a avut loc în ziua de 8 februarie, „ziua cea mai încărcată și, fără îndoială, cea mai importantă și activă"[39]. Cronica ei a consemnat două reuniuni ale șefilor de Stat Major americani și britanici, întâlnirea miniștrilor Afacerilor Externe, analiza șefilor de Stat Major ai U.R.S.S. și S.U.A., dialogul Stalin-Churchill, ședința plenară și dineul oferit de Stalin.

În cadrul ședinței miniștrilor Afacerilor Externe, Stettinius a prezentat omologilor săi un proiect de invitație oficială pentru conferința de constituire a organizației internaționale, avansând și propunerea desfășurării ei într-un oraș american. A. Eden a agreat ideea, iar Stettinius a sugerat data de 25 aprilie 1945, ziua deschiderii lucrărilor.

La 15.30, în biroul rezervat președintelui, a avut loc întâlnirea cea mai importantă a conferinței, cea dintre Roosevelt și Stalin. Președintele a orientat

---

[37] Winston S. Churchill, *op. cit.*, vol. II, p. 415.

[38] *Conferința de la Ialta. 4-11 februarie 1945. Stenograma integrală*, în „Magazin istoric", anul I, nr. 4, iulie 1967, p. 34.

[39] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 264.

de la început discuția spre teatrul de operațiuni din Pacific unde, după căderea Manilei, se crease o nouă situație strategică. Stalin și-a dat acordul pentru amenajarea unor baze americane în Extremul Orient. Pozând în rolul conducătorului interesat de voința poporului său, Stalin a dorit compensații teritoriale pentru intrarea în război împotriva Japoniei. După cum aprecia Henry Kissinger, era plata „în unica monedă pe care o lua în serios: controlul teritorial"[40]. Pentru că a acceptat să declare război Japoniei la trei luni de la înfrângerea Germaniei, Stalin a obținut „fără niciun efort, angajamentul scris prin care urma să primească cea mai mare parte din Insula Sahalin, Insulele Kurile, rețeaua integrală a căilor ferate din Manciuria și portul Dairen"[41].

Ședința plenară s-a deschis la ora 16.00. Președintele era mulțumit, atinsese două obiective pe care le considera prioritare: constituirea organizației internaționale și angajarea U.R.S.S. în războiul antijaponez. La fel și Stalin, în ceea ce privește Extremul Orient, cu minimum de implicare.

Intrându-se în discuții, Roosevelt i-a dat cuvântul lui A. Eden, care a adus la cunoștință concluziile din ședința miniștrilor Afacerilor Externe.

La propunerea lui Roosevelt, raportul miniștrilor Afacerilor Externe a fost aprobat cu amendamentul că la conferința internațională, ce urma să înceapă la 25 aprilie 1945, să fie invitate statele care declarau război Germaniei până la 1 martie 1945[42]. Dintre orașele americane propuse pentru desfășurarea conferinței a fost ales San Francisco.

Apreciind că „problema Dumbarton Oaks se consideră epuizată", președintele a repus în discuție *problema poloneză*. Roosevelt a reluat, cu unele nuanțări, punctul de vedere asupra frontierelor și guvernului Poloniei. S.U.A. nu aveau obiecții asupra stabilirii frontierei de Est pe *linia Curzon*. În Vest, Polonia trebuia să primească Prusia Orientală și Silezia Superioară, până la râul Oder deși frontiera polono-germană pe Neisse „nu este prea justificată", aprecia președintele[43].

În privința constituirii instituțiilor pentru conducerea Poloniei, Roosevelt a susținut ideea formării, mai întâi, a *Consiliului Prezidențial*, cu rol de președinte al statului și misiunea de a constitui, din membrii *Cabinetului de la Lublin* și din personalități democratice din țară și străinătate, un guvern provizoriu, cu sarcina de a organiza alegeri pentru Adunarea Constituantă.

Apreciind că lucrările reuniunii de la Ialta au ajuns într-un moment decisiv, Churchill a subliniat că susținerea a două guverne poloneze „ar pune asupra

---

[40] Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Editura BIC ALL, 2003, p. 375.

[41] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 268.

[42] *Ibidem*, p. 48; Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *Diplomație în vreme de război: De la Carta Atlanticului la Carta O.N.U.*, București, Editura Universității București, 1995, p. 156-157.

[43] *Conferința de la Ialta. 4-11 februarie 1945. Stenograma integrală*, în „Magazin istoric", anul I, nr. 5, august 1967, p. 34.

conferinței noastre pecetea falimentului". Premierul a declarat că recunoașterea guvernului de la Lublin ar provoca proteste în întreaga lume, ar fi un act de trădare față de armata poloneză ce lupta împotriva Germaniei și ar aduce cabinetului pe care îl reprezintă importante critici în Parlament. Organizarea de alegeri libere și constituirea unui guvern reprezentativ este soluția susținută de guvernul britanic.

Stalin a intervenit și a replicat punctului de vedere exprimat de Churchill. Liderul sovietic a precizat că popularitatea guvernului de la Lublin este enormă „pentru că membrii săi au luptat în clandestinitate pentru eliberarea țării. Poziția sa este întărită de victoriile Armatei Roșii, care eliberează Polonia". Aceste realități au dus la dispariția adversității poporului polonez față de ruși. În consecință, Stalin a subliniat că este „mai ușor să se reconstruiască guvernul polonez existent decât să se creeze unul absolut nou"[44]. La propunerea lui Roosevelt, *problema poloneză* a fost retrimisă miniștrilor Afacerilor Externe, pentru reanalizare și prezentarea de soluții.

La ora 21.00, la reședința lui Stalin, s-a organizat un dineu la care au fost invitate 30 de persoane. „A fost cea mai somptuoasă masă din acest secol"[45]. Meniul a fost format din 20 de feluri de mâncăruri, preparate după rețete rafinate. Votca și șampania caucaziană au curs din belșug. S-au rostit 45 de toasturi, în care s-au făcut aprecieri măgulitoare la adresa șefilor de delegații.

A șasea zi a Conferinței de la Ialta, vineri, 9 februarie, a început cu întâlniri separate pe care comandanții militari americani și britanici le-au avut cu Roosevelt și Churchill. S-au stabilit unele măsuri pentru înfrângerea Germaniei. Pentru teatrul de operațiuni din Extremul Orient s-a hotărât continuarea ajutării Chinei și intensificarea bombardamentelor asupra orașelor nipone, astfel încât Japonia să fie zdrobită la 18 luni de la înfrângerea Germaniei.

Discuțiile pe teme militare au continuat în cadrul unei întâlniri ce a început la Palatul Livadia, la ora 15.30, între delegația S.U.A. și cea a U.R.S.S. S-a abordat în detaliu participarea Armatei Roșii în Extremul Orient. Generalul Antonov a solicitat sprijinul aviației americane pentru ocuparea Sahalinului și deschiderea La Pérouse, ce despărțea insula de Hokkaido.

Ședința plenară a început la ora 16.30. Roosevelt a cerut să fie ascultat Stettinius, care a propus eliminarea *Consiliului Prezidențial* și continuarea discuțiilor pe tema guvernului polonez, întrucât nu s-a ajuns la un consens. Churchill, foarte atent la *problema poloneză*, a cerut să nu se adopte soluții în pripă întrucât acordul „plutește în aer"[46].

Stettinius a sintetizat, în continuare, concluziile în *problema reparațiilor*. Cei trei lideri au hotărât ca detaliile problemei să fie abordate de comisia de la

---

[44] *Ibidem*, p. 37.
[45] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 273.
[46] *Conferința de la Ialta*, p. 39.

Moscova, pornind de la acceptarea sumei de 20 miliarde de dolari, din care 50% să revină U.R.S.S.

La propunerea lui Roosevelt s-a trecut la analizarea proiectului *Declarației asupra Europei eliberate*. Discuțiile nu au avansat întrucât Churchill a cerut să facă atât el, cât și Eden, declarații. La baza inițiativei americane – *Declarația* fiind o propunere a S.U.A. – au stat trei motive: convingerea că S.U.A. trebuiau să lupte pentru instaurarea unei *reale democrații* în țările eliberate; divergențele dintre britanici și sovietici și suspiciunile reciproce (legate de impunerea unor guverne comuniste până unde ajungea Armata Roșie și, de partea cealaltă, teama că britanicii ar putea susține un *cordon sanitaire* la granița cu U.R.S.S.) cu potențial distructiv asupra Alianței; posibila opoziție a opiniei publice americane față de Națiunile Unite dacă se ajungea la concluzia că, în urma războiului, anumite puteri (era vizată, evident, U.R.S.S.) ar fi ajuns să obțină câștiguri teritoriale și influență politică[47].

La ora 22.30, șefii celor trei diplomații și-au reluat discuțiile. După „o dezbatere iritantă și dezagreabilă", s-a ajuns la un consens asupra textului referitor la Polonia. În ceea ce privește *problema alegerilor*, s-a luat hotărârea supunerii dezbaterii următoarei ședințe plenare[48].

Discuțiile au continuat pe marginea textului *Declarației asupra Europei eliberate*. Documentul reafirma principiile *Cartei Atlanticului*. El a părut a fi necesar, ca o asigurare în ceea ce privește soarta statelor eliberate sau foste aliate ale Axei dar, în practică, a reprezentat un instrument interpretabil, care a permis instaurarea unor regimuri fidele U.R.S.S. (sub acoperirea reprezentativității și a eliminării elementelor „fasciste" sau „naziste") ce au netezit calea spre totalitarismul de tip stalinist în Europa Centrală și de Est. Cazul României ni se pare relevant, în acest sens.

Ultima ședință plenară, a opta, din ziua de duminică, 11 februarie 1945, a început la ora 12.00. Discuțiile s-au purtat pe marginea textului comunicatului final, pornind de la proiectul american.

Cei Trei Mari au convenit ca textul *comunicatului* să fie transmis concomitent la Moscova, Londra și Washington la 12 februarie, ora 23.30. Când textele definitive și traduse au fost aduse, masa nu se încheiase, astfel încât „Franklin Roosevelt, Iosif Stalin și Winston Churchill semnează unul din documentele cele mai importante ale Istoriei" printre pahare, farfurii, caviar și friptură[49].

Dezbaterile din ședințele plenare ale celor Trei Mari, analizele șefilor de Stat Major și evaluările miniștrilor de Externe s-au concretizat în trei categorii

---

[47] D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *op. cit.*, p. 86-87.

[48] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 283.

[49] *Ibidem*, p. 295.

de documente, expresie a bogatei problematici a agendei conferinței de la Ialta care a impus soluții neîntârziate.

A. Comunicatul din 11 februarie 1945[50] semnat de I.V. Stalin, F.D. Roosevelt și W. Churchill făcea referire la următoarele teme: **1. Înfrângerea Germaniei; 2. Ocuparea și controlul Germaniei; 3. Despăgubirile datorate de Germania; 4. Conferința Națiunilor Unite; 5. Declarația asupra Europei eliberate; 6. Polonia, Iugoslavia; Conferința miniștrilor Afacerilor Externe; unitatea pe timp de pace și în război**.

Declarația asupra Europei eliberate a fost, indubitabil, documentul care a fost primit cu cele mai mari speranțe de popoarele eliberate de ocupația nazistă. Cei Trei Mari au indus concepția politică, rezultat al consensului privind viitorul postbelic al Europei. Țările eliberate urmau să fie ajutate în perioada imediată, de instabilitate, să-și rezolve problemele „prin mijloace democratice". Se face trimitere la Carta Atlanticului care, subliniază Declarația, stabilise „dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ în care doreau să trăiască și de a-și redobândi drepturile suverane și autonomia de care au fost deposedate de către țările agresoare". S.U.A., U.R.S.S. și Marea Britanie stabileau că ajutorul „va avea în vedere pacificarea; ameliorarea vieții populației; instalarea de guverne provizorii, larg reprezentative, democrație și alegeri libere." Pentru rezolvarea problemelor din statele eliberate sau foste satelite ale Axei, semnatarii „se vor consulta imediat... pentru a stabili responsabilitățile comune, expuse în prezenta declarație"[51], se preciza în document.

Cei trei lideri au semnat și documentul secret: **B. Acord privind intrarea în război a U.R.S.S. împotriva Japoniei (11 februarie 1945). C. Textul integral al acordurilor de la Ialta (11 februarie 1945)** a fost semnat de miniștrii Afacerilor Externe și cuprinde problemele asupra cărora s-a ajuns la consens: Organizația mondială; Declarația asupra Europei eliberate; dezmembrarea Germaniei; zona de ocupație franceză în Germania; despăgubiri; criminali de război; Polonia; Iugoslavia; granițele italo-iugoslave și italo-austriacă; relațiile bulgaro-iugoslave; Europa de sud-est; Iran; viitoarele întâlniri ale celor trei miniștri ai Afacerilor Externe; Convenția de la Montreaux.

Cei Trei Mari s-au despărțit cordial, Stalin fiind condus până în capul scărilor Palatului Livadia de președinte și premierul britanic, nu înainte de a-și fi făcut cadouri.

---

[50] Apud *ibidem*, p. 295-308; Walter Consuelo Langsam, *Historic Documents of World War* II, Princeton, Van Nostrand, 1958, p. 101-110; vezi și Sir John Wheeler-Bennett, Anthony Nicholls, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War*, London, Macmillan, 1972, p. 625-632. Extrase în limba română au fost publicate de Alexandru Vianu ș.a., *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, *1939-1945*, București, 1976, p. 183-191. Fragmente din documentele Conferinței de la Ialta a publicat și Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 213-218.

[51] *Ibidem*, p. 405.

În cele trei țări, aprecierile „la cald" au venit din partea liderilor și a presei. La 12 februarie, de la bordul navei, Roosevelt i-a trimis lui Stalin un scurt mesaj în care își exprima recunoștința pentru ospitalitatea arătată și aprecia „că oamenii din lumea întreagă vor primi realizările acestei întruniri nu numai aprobator dar și cu sentimentul de siguranță că cele trei mari națiuni ale noastre pot colabora la fel de bine pe timp de pace cum au făcut-o pe timp de război[52]. „Pravda", în editorialul din 13 februarie, sublinia: „Conferința din Crimeea va intra în istoria războiului de eliberare împotriva invadatorilor germano-fasciști ca o demonstrație istorică a strânsei cooperări militare a puterilor democratice, în faza finală a războiului"[53].

În S.U.A., „presa americană în totalitatea ei își exprima încrederea și entuziasmul" în rezultatele Conferinței din Crimeea. La 1 martie 1945, în fața Congresului, Roosevelt a afirmat: „Sunt convins că poporul american și Congresul vor accepta rezultatele acestei conferințe drept începutul structurii permanente a păcii, grație căreia vom putea construi, cu ajutorul lui Dumnezeu, o lume mai bună, în care copiii noștri și ai voștri și copiii din lumea întreagă vor trebui și vor putea să trăiască". Președintele aprecia, în continuare, că Ialta a pus capăt „sferelor de influență, echilibrului de forță și tuturor celorlalte expediente la care s-a recurs de-a lungul secolelor, dar care au eșuat întotdeauna"[54]. „Cred – afirma Roosevelt – că deciziile la care s-a ajuns la Ialta sunt fundamentale pentru viitor [...], cred că aceasta este ultima piatră care este așezată la structura păcii mondiale"[55].

Premierul britanic s-a prezentat, la 27 februarie 1945, în fața Camerei Comunelor. Pentru a fi cât mai convingător, Churchill mărturisea în discursul său: „Impresia cu care m-am întors din Crimeea este că mareșalul Stalin și conducătorii sovietici doresc să trăiască în raporturi onorabile de prietenie și egalitate cu democrațiile occidentale. Cred, de asemenea, că se vor ține de cuvânt"[56].

Cum s-a observat, participanții de la Ialta au urmărit să-și rezolve „în primul rând interesele specifice și doar ulterior obiectivele generale ale Alianței"[57]. Poziția cea mai avantajoasă, susținută de dominația Armatei Roșii, aflată în expansiune, a avut-o Stalin. El „dobândise anterior o postură care îl situa într-o relație de superioritate, și nu doar în plan psihologic, față de

---

[52] *My Dear Mr. Stalin*, p. 349.

[53] Apud D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *op. cit.*, p. 97.

[54] *Ibidem*, p. 97-98; „The New York Times", 3 martie 1945 (apud Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 210).

[55] Joseph P. Morray, *From Yalta to Disarmament: Cold War Debate*, New York, Monthly Review Press, 1961, p. 37.

[56] Winston S. Churchill, *op. cit.*, vol. II, p. 420.

[57] Liviu C. Țîrău, *op. cit.*, p. 114.

Churchill şi F. Roosevelt"[58]. Sergio Romano, istoric şi diplomat, într-o reuşită sinteză referitoare la realităţile internaţionale pe parcursul semicentenarului care a urmat Ialtei, apreciază că Stalin a adoptat „linia care putea să satisfacă, în cel mai înalt grad, marile cerinţe ale politicii ruso-sovietice: crearea unei mari zone de securitate în jurul inimii *patriei socialiste* şi extinderea influenţei U.R.S.S. şi a ideologiei sale"[59].

Preşedintele a reuşit să-i smulgă lui Stalin acordul de participare la constituirea Organizaţiei Naţiunilor Unite (chiar dacă cu vot multiplu în *Adunarea Generală)*, U.R.S.S. urmând să fie însoţită de Ucraina şi Bielorusia, şi implicarea în războiul antijaponez, cu preluarea unor importante teritorii din Extremul Orient. Churchill a făcut eforturi de a asigura participarea guvernului polonez de la Londra, împreună cu cel de la Lublin, la conducerea Poloniei şi diminuarea pretenţiilor în problema reparaţiilor germane. În esenţă, premierul britanic a fost preocupat de interesele Marii Britanii pe continent şi, în subsidiar, de realizarea unui echilibru de putere.

Documentul care a provocat speranţe popoarelor a fost, fără îndoială, *Declaraţia asupra Europei eliberate*. Includerea în conţinutul ei, de către cei Trei Mari, a dreptului alegerii regimului de guvernare dorit, exercitarea suveranităţii şi independenţei, sprijinirea popoarelor eliberate şi posibilitatea aliaţilor Axei de a avea guverne cu reprezentare larg democratică au creat sentimente de încredere în viitorul apropiat.

Aderarea lui Stalin la controversata *Declaraţie* s-a dovedit, în lipsa instrumentelor de aplicare a prevederilor[60], o inteligentă opţiune politică, liderul sovietic interpretând şi aplicând foarte repede conţinutul documentului, conform intereselor şi obiectivelor urmărite. „După Conferinţa de la Ialta, Rusia a devenit unul din centrele puterii care stabileau viitorul", avea să conchidă, peste ani, unul din şefii N.K.V.D./K.G.B., implicat de altfel în pregătirea reuniunii[61]. Influenţa, şi mai ales deciziile majore privind viitorul Europei Centrale şi Răsăritene, până la Elba, Marea Nordului şi Marea Adriatică, au fost impuse decisiv de Stalin deşi, **în mod explicit, niciun document semnat la**

---

[58] *Ibidem*; vezi şi idem, *Revisiting Yalta: Strategies, Diplomacy and Negotiations at the Crimean Conference (4-11 February 1945)*, în *The Lessons of Yalta. Colloquium of International Relations*, Pompiliu Teodor (editor), Cluj-Napoca, May 29-30, 1997, Cluj University Press, 1998, p. 206-216.

[59] Sergio Romano, *Cincizeci de ani de istorie mondială. Pacea şi războaiele de la Ialta până în zilele noastre*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română, 1999, p. 17.

[60] Secretarul de Stat, Edward Stettinius Jr., îi propusese preşedintelui constituirea *Înaltei Comisii de Urgenţă pentru Europa Eliberată*, formată din reprezentanţi ai Franţei, Marii Britanii, S.U.A. şi U.R.S.S., pentru sprijinirea instalării în ţările ocupate şi satelite ale Axei de guverne democratice, dar soluţia nu a fost propusă de Roosevelt în dezbaterile de la Ialta (Liviu C. Ţîrău, *op. cit.*, p. 159).

[61] Pavel Sudoplatov, *op. cit.*, p. 229.

Ialta nu a stabilit ca în estul continentului să se aplice doctrina marxist-leninistă iar în Vest democrația liberală[62] (subl.n.). Stalin și-a asumat rapid rolul de lider internațional, stabilind și acționând, prin diverse modalități, pentru integrarea Europei de Est în lagărul comunismului[63].

Academicianul Florin Constantiniu observa că imixtiunea sovieticilor în politica internă a României, cât și a altor țări din Europa Răsăriteană, s-a bazat pe interpretarea a două prevederi din *Declarația asupra Europei eliberate*. Prima se referă la „acordul în vederea stabilirii unei *politici comune a celor trei guverne* [...] pentru a rezolva, prin mijloace democratice, problemele lor politice și economice cele mai urgente"[64]. Având în vedere că U.R.S.S. deținea în *Comisia Aliată de Control* din România o poziție decisivă, că în țară se aflau importante efective ale Armatei Roșii și N.K.V.D. care s-au implicat în anarhizarea populației și comunizarea societății românești, Moscova nu a luat în seamă prevederea de mai sus. A doua dispoziție din *Declarație*, exploatată în interes propriu de U.R.S.S., se referea la instaurarea instituțiilor democratice în țările eliberate[65]. Moscova avea să-i catalogheze pe adversarii comuniștilor din România drept „fasciști". Practic, U.R.S.S. încălca *Declarația* susținând că o aplică[66]. Criza românească i-a prilejuit președintelui Roosevelt ocazia de a mărturisi, în corespondența cu Winston Churchill, adevărata realitate care determinase așa-numitele „împărțiri", „divizări" care, oricum, nu s-au produs la Ialta: „Este evident că rușii au instalat un guvern minoritar ales după gustul lor, dar [...] eu cred că România nu este un loc bun pentru a ne măsura cu rușii. Ei au avut de la început controlul indiscutabil și, cu România de-a curmezișul căilor de comunicații rusești este, de altfel, dificil să se conteste pretextul necesității militare și al securității, folosit de ei pentru a-și justifica acțiunea"[67].

În finalul analizei noastre reținem câteva aprecieri istoriografice, românești și străine, referitoare la Conferința de la Ialta. Reuniunea din Crimeea și-a găsit

---

[62] Jean Laloy, *op. cit.*, p. 122-123.

[63] Pentru evoluția concepției politice și geostrategice sovietice privind zona Europei Centrale și de Est în partea finală a războiului și în perioada postbelică a se vedea analizele recente datorate tinerilor istorici Cosmin Popa, *Între tentația imperiului și alianța strategică. U.R.S.S. și Europa Centrală și de Est (1941-1953)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012, p. 81 și urm. și Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității. Glacisul strategic și politica externă sovietică. 1917-1949*, București, Editura Corint, p. 183-197, 214-215.

[64] Arthur Conte, *op. cit.*, p. 303.

[65] Florin Constantiniu, *Doi ori doi fac șaisprezece. Începutul războiului Rece în România*, București, Eurosong & Book, 1997, p. 134-135.

[66] *Ibidem.*

[67] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*, București, Editura Iconica, 1993, p. 146.

reflectarea „în extrem de numeroase și solide studii și monografii, volume speciale, lucrări memorialistice, colecții de documente și bibliografii"[68].

Într-adevăr, mari istorici precum Arnold Toynbee, Sir Llewellyn Woodward, John Lewis Gaddis, Elisabeth Barker, Jean-Baptiste Duroselle și nu numai au analizat complexul *dosar Ialta*. Câștigurile istoriografice sunt consistente și benefice. Cu toate acestea, în jurul importantei întâlniri a celor Trei Mari continuă să persiste adevărate mituri. Cel referitor la partajarea lumii este, fără îndoială, cel mai răspândit. Gh. Buzatu afirmă că „acordul Churchill-Stalin nu a fost luat în discuție în februarie 1945", iar Roosevelt își dăduse aprobarea din momentul în care fusese înștiințat de rezultatele întâlnirii bilaterale din octombrie 1944[69]. Istoricul Lucian Leuștean conchidea, la rândul său: „teoriile care susțin că la Ialta s-a împărțit Europa și lumea nu-și găsesc dovezile în documentele reuniunii din Crimeea"[70]. În opinia aceluiași autor, „Ialta a reprezentat o încercare, în destulă măsură reușită, de a reconcilia principiile cu politica de forță și de a realiza înțelegeri menite să protejeze interese vitale Aliate". După Ialta, „multe chestiuni au rămas să fie clarificate în viitor, iar cele mai delicate probleme au rămas în suspensie"[71].

Liviu Țîrău apreciază că, în pofida bogatei bibliografii, miturile în jurul Ialtei au continuat să dăinuie. Întâlnirea din Crimeea a fost văzută, „atât de popoarele din jumătatea orientală a bătrânului continent, cât și de opinia publică din Occident, drept locul și data unde cei Trei Mari Aliați au luat hotărâri oculte și secrete care au determinat structura lumii postbelice"[72]. În același sens se pronunță și cea mai recentă apariție editorială, dedicată problemei securității sovietice la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, avându-l ca autor pe istoricul Laurențiu Constantiniu: „Conferința de la Ialta [...] în pofida legendei de largă răspândire, nu a însemnat o «împărțire a lumii» între U.R.S.S. și marii ei Aliați occidentali"[73]. Sau, conform istoricului francez Jacques Rupnick, într-o formulare ce nu s-a dorit a fi deloc menajantă: „Ialta nu a fost un complot urzit pentru a diviza Europa, ci a contribuit la legitimarea

---

[68] Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 411.

[69] *Ibidem*, p. 412. La acest punct al discuției trebuie introdusă o importantă rezervă. În fapt, președintele nu s-a declarat de acord decât cu un aranjament „pe trei luni" și a exprimat ferm opoziția față de posibilitatea stabilirii unor sfere de influență, prin înțelegeri de acest gen. Această atitudine o regăsim în corespondența purtată, pe acest subiect, cu premierul britanic încă din vara anului 1944, la inițiativa celui din urmă (Lloyd C. Gardner, *Sferele de influență. Împărțirea Europei între Marile Puteri, de la München la Ialta*, București, Editura Elit, 1993, p. 239).

[70] Lucian Leuștean, *op. cit.*, 209.

[71] *Ibidem*, p. 210.

[72] Liviu C. Țîrău, *op. cit.*, p. 111.

[73] Laurențiu Constantiniu, *op. cit.*, p. 214.

dominației sovietice asupra Europei Centrale și de Est, în schimbul unor promisiuni care nu au fost niciodată respectate și nici nu erau menite să fie astfel. În acest sens, sovieticii au obținut ceva în schimbul a nimic"[74].

De asemenea, în opinia lui Andreas Hillgruber, „în februarie 1945, Europa era *de facto* divizată în două zone diferite, una ocupată de Armata Roșie, una de americani, britanici și canadieni. *Declarația asupra Europei eliberate* era o încercare de a recâștiga, prin mijloace politice, ceea ce era deja de nerecuperat din punct de vedere militar: dreptul la auto-determinare al statelor din Europa Central-Estică, ce au fost «eliberate» și ocupate de Uniunea Sovietică. Astfel, Yalta nu a contribuit la divizarea Europei ci, dimpotrivă, a reprezentat un element «de întârziere»"[75].

În sfârșit, pentru o viziune mai cuprinzătoare a istoriografiei internaționale, alăturăm și punctul de vedere al istoricului german Lothar Gruchmann care conchidea cu privire la Conferința din Crimeea: „De fapt, acordurile de la Ialta nu constituiau nimic altceva decât recunoașterea noului echilibru efectiv, care se așeza între puteri"[76].

În ceea ce privește istoriografia americană, „Roosevelt a fost subiectul principal" al analizelor. Istoricii din S.U.A. s-au împărțit între critici și apărători ai președintelui.

În istoriografia sovietică, aprecierile asupra Conferinței de la Ialta s-au subsumat comandamentului politic al fixării viitorului rol al U.R.S.S. în plan internațional[77]. Responsabilitatea spulberării speranțelor popoarelor în hotărârile de la *Ialta* ar aparține cercurilor imperialiste „care s-au grăbit să se izoleze de statele socialiste cu o *cortină de fier* și să declanșeze un *Război Rece* împotriva acestora"[78]. Sunt, evident, abordări strict ideologice, lipsite de orice fundament, cu excepția celei referitoare la inexistența ideii de împărțire a Europei (și a lumii), poate singurul punct de tangență între istoriografia sovietică/rusă și cea occidentală.

---

[74] Apud Jean-François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 52.

[75] Reiner Marcowitz, *Yalta, The Myth of the Division of the World*, în *Haunted by History: Myths in International Relations*, Cyril Buffet, Beatrice Heuser (editors), Providence, Berghahn Books, 1998, p. 84-85.

[76] Lothar Gruchmann, *op. cit.*, p. 482.

[77] Oleg Rzheshevski, *The Crimean Conference Burgeoise Historiography and the Present Ideological and Political Struggle*, in *The Yalta Conference 1945. Lesson of History*, edited by Alexandr Iakovlev, Moscova, Novosti Press. Agency Publishing House, 1985, p. 61.

[78] Abdulkhan Akhtamfyan, *Decision of the Crimean Conference and Problems bearing on Security and Cooperation between States with Different Social Systems*, în *ibidem*, p. 75.

RELAȚIA DINTRE DEZVOLTAREA TEHNOLOGICĂ ȘI PUTEREA MARITIMĂ DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Olimpiu Manuel Glodarenco, Ionel Dan Ciocoiu

După cel de-al doilea Război Mondial, natura războiului s-a schimbat radical. Chiar dacă în zilele noastre, ființa umană poate să rezolve probleme care, până mai ieri, erau considerate imposibile, este totuși greu pentru omul de rând să înțeleagă aceste schimbări fundamentale. Posesia de către un beligerant a unui mic „secret" poate face ca arma cea mai sofisticată a adversarului să devină nulă din punct de vedere militar ori, inevitabil, să devină caducă. Odată cu trecerea timpului, armele au devenit tot mai distructive, iar prețurile de achiziție ale acestora au crescut exponențial. Această stare de lucruri se observă, cel mai bine, dintre toate categoriile de forțe, în marină. Deși navele costă sute de milioane, ele pot fi, aparent, ușor avariate sau scufundate de către o singură rachetă. Sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale a deschis calea unei dispute tehnologice aprinse. Au fost, ca de obicei, adversare, două curente de gândire: unul care susținea că forțele navale vor avea, în continuare, un viitor cert, și altul care susținea că forțele aeriene și, în particular, armele nucleare vor arunca în uitare puterea navală. Deși adepții celui dintâi au acceptat dispariția navelor de linie încă din 1941, ei nu au încetat să creadă că portavionul este noul stăpân al mărilor. Extremiștii celuilalt curent credeau că unei bombe nu îi trebuie decât un avion cu rază lungă de acțiune[1].

Lobby-ul pentru puterea aeriană părea că a câștigat partida când, în 1949, Congresul american a respins planurile marinei pentru construcția unui mare portavion în favoarea a 36 de bombardiere[2]. Din fericire, războiul din Coreea a readus în atenție portavionul, care s-a dovedit a fi unealta necesară pentru un răspuns rapid la o criză militară. Cu mult înainte ca forțele terestre să sosească în ajutorul Coreei de Sud, avioanele de pe portavioanele americane erau deja în acțiune. Chiar și după ce forțele Națiunilor Unite au fost implicate în război, portavioanele au continuat să asigure sprijin neprețuit forțelor terestre, iar navele de linie și crucișătoarele au lovit ținte importante de la litoral[3]. Lecția învățată în Coreea a fost că flotele sunt bune pentru managementul crizelor, dar sunt, fără îndoială, nefolositoare imediat ce războiul, la scară mare, a izbucnit. În era nucleară, cele patru minute de avertizare înaintea schimbului de lovituri nu permitea puterii navale nici cea mai mică reacție care să

---

[1] Peter Paret, *Makers of Modern Strategy from Machavelli to the Nuclear Age*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1986, p. 78.

[2] *Ibidem*, p. 86.

[3] Keith B. Payne, *The Fallacies of Cold War and a New Direction*, The University Press of Kentucky, 2001, p. 142-149.

influențeze situația. Unii sunt, însă, de altă părere și, de aceea, caută și azi argumente cu care să o susțină.

Ce nu poate fi pus la îndoială este faptul că marinele au capacitatea de a reacționa prompt și flexibil pe timpul crizelor care au perturbat pacea omenirii. Cel mai bun exemplu este criza rachetelor din 1963, când rușii au încercat să construiască baze pentru rachete nucleare în Cuba. Fără îndoială că aviația americană ar fi bombardat insula, iar forțele terestre ar fi cucerit-o, dar ar fi declanșat un conflict deschis cu Uniunea Sovietică. Numai marina a fost cea care a putut institui blocada prin care navele sovietice care transportau rachete nu au putut trece[4]. Astfel, în timp ce lumea aștepta cu răsuflarea tăiată deznodământul, marina a reușit, într-un mod mai puțin zgomotos, să întoarcă din drum navele sovietice, fără să tragă măcar o lovitură de tun. Bunul simț și puterea navală au reușit acolo unde alte categorii de forțe ar fi dat greș.

Admițând că puterea navală are de jucat un rol important în lumea de azi, trebuie să fie identificate care sunt acele atuuri care permit acesteia să se facă auzită. Răspunsul îl reprezintă, mai mult decât alți factori care au schimbat lupta pe mare, următoarele domenii: electronica, armele ghidate și puterea nucleară. Revoluția produsă de electronică reprezintă, pur și simplu, accelerarea procesului început la sfârșitul anilor '30, odată cu instalarea radarului la bordul navelor[5]. Dacă la început echipamentul electronic era folosit mai ales pentru supraveghere și avertizare, acum este inima oricărei activități pe mare. Acesta asigură comandanților de nave informații despre momentul când poate fi folosit armamentul cu eficacitate, mecanicii au datele necesare pentru viteza optimă a motoarelor pe timpul giației sau indică șantierului naval care sunt piesele de schimb necesare.

Deși pe timpul ultimului război mondial au fost folosite rachete ghidate primitive, era rachetelor nu a început decât la mijlocul anilor '50, când marina Statelor Unite a transformat două vechi crucișătoare în nave purtătoare de rachete pe care le-au dotat cu rachete navă-aer pentru a apăra flota de bombardierele sovietice[6]. Pe măsură ce rachetele au devenit mai eficiente, șansele ca un bombardier pilotat să penetreze sistemul antiaerian de apărare au scăzut drastic. Nu numai că bombardierul putea fi lovit încă înainte ca acesta să ajungă la distanța de la care să-și poată lansa bombele, dar aviația ambarcată putea lovi chiar mai departe, folosind rachetele aer-aer de la bord pentru a-și doborî adversarul. Această posibilitate a mărit, până la 150 de mile, distanța la care flotele puteau fi apărate, ceea ce a adus o creștere a importanței

---

[4] James Blight, *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse*, New York, Pantheon Books, 1993, p. 59-78.

[5] Christopher Chant, *Warships of the 20th Century*, London,Tiger Books International, 1996, p. 32.

[6] *Ibidem*, p. 108.

portavioanelor în anii 1960-1970[7]. Problema portavioanelor este costul lor, care arată creşterea fenomenală a preţurilor în industria de armament. La preţurile actuale, portavioanele nucleare împreună cu aviaţia pe care o au la bord costă 3,5 miliarde dolari: fiecare avion costă câteva zeci de milioane, iar toate la un loc (80-90 de avioane) costă cam cât întreg portavionul[8]. Beneficiile unei flote care are în compunere o astfel de navă sunt imense, atât în ofensivă cât şi în defensivă.

Problema este dacă o astfel de forţă costisitoare poate să-şi poarte singură de grijă sau eficacitatea acesteia poate fi asigurată şi pe alte căi. Dezbaterea a fost controversată şi datorită faptului că mentenanţa acestor nave era foarte costisitoare în anii '60, ceea ce a obligat câteva marine să rămână în afara cursei înarmărilor[9]. Vulnerabilitatea la rachete şi torpile lansate de pe submarine reprezenta principala sursă de nemulţumire. Însă, întrebarea la care criticii nu puteau să răspundă era ce anume putea fi pus în loc, şi care să asigure lovituri tot atât de puternice şi, totodată, să participe la apărarea altor nave. Singurul răspuns l-a constituit faptul că preţul puterii navale era ridicat, iar o marină care dorea să controleze mările trebuia să plătească pentru acest privilegiu.

Direcţia în care electronica a adus schimbări importante a fost modul în care informaţia era procesată. Puterea computerului a fost canalizată spre procesarea unui mare volum de informaţii care să asigure operatorului datele necesare luării celei mai bune decizii. Războiul a fost supranumit *cel al butoanelor*, dar acest lucru nu poate descrie substanţa transformărilor. Viteza cu care computerul poate procesa informaţia permite prezentarea datelor într-o asemenea manieră încât operatorul poate să se gândească la modul de contracarare, în timp ce înainte era permanent ocupat cu analiza multiplelor contacte radar, primirea instrucţiunilor tactice de la nava comandant sau chiar trimiterea instrucţiunilor la alte nave. Aplicarea electronicii în toate domeniile luptei navale a condus, inevitabil, la războiul electronic, termen ce defineşte înfruntarea dintre doi operatori rivali care caută să-şi ghicească intenţiile, analizându-şi reciproc activitatea electronică. La modul simplu, reprezintă bruierea mesajelor adversarului şi a transmisiilor sale radar, dar include şi analiza detaliată a semnalelor pentru înşelarea sau dubla înşelare a acestuia. Regula de bază a războiului electronic este că orice armă care se bazează pe transmiterea energiei electrice poate fi afectată de o aplicare corectă a contraacţiunii acestei energii. Similar, orice altă formă de senzor poate fi folosită pentru a „vedea" sau „auzi" ceva ce nu este acolo. Magia în războiul electronic este să ştii exact unde este punctul slab al inamicului[10].

---

[7] Idem, *The History of the World's Warships*, Regency House Publishing, 2001, p. 142.
[8] *Ibidem*, p. 147.
[9] *Ibidem*, p. 148.
[10] Geoffrey Till, *Strategia maritimă şi epoca nucleară*, ediţia a II-a, traducere, 1984, p. 182-187.

Efectul electronicii asupra armamentelor este că le oferă precizia pe care au căutat-o și o caută, permanent, producătorii prin sintagma „o lovitură, o țintă distrusă". Desigur că numărul loviturilor folosite pentru a distruge o țintă a scăzut foarte mult, dar costul acestora a crescut exponențial, astfel încât foarte puțini pot să-și permită luxul achiziționării lor. Pe timpul confruntărilor navale din insulele Falkland au fost lansate numai două duzini de rachete navă-aer de către navele participante, puțin mai multe decât capacitatea magaziilor de muniții ale unui distrugător. Ghidarea prin laser se folosește până și la proiectilele de artilerie, cărora le oferă un nivel de precizie de neimaginat înainte, dar cu costuri considerabile[11].

Unul din efectele secundare îl reprezintă faptul că aprecierea puterii de foc se face mai greu. O rachetă ghidată este, în sine, un sistem complex de instrumente și conexiuni. Numai atunci când racheta funcționează într-un sistem, ea devine eficientă. Semnele exterioare ale unui astfel de sistem sunt neînsemnate și pot fi constituite dintr-un lansator rotativ sau o antenă a unui radar de urmărire. Părțile importante sunt situate sub punte – computere, procesoare și monitoare, fără a mai menționa conexiunile, sistemele de răcire și magaziile de muniții. Datorită faptului că performanțele radarelor și ale sistemelor de gestionare a datelor sunt ținute secrete, este greu de spus, la prima vedere, care dintre nave este mai puternică. Important este că o navă mai slab echipată din punct de vedere electronic va fi scufundată de o navă mai bine echipată, încă înainte ca aceasta să știe măcar că este atacată[12].

Electronica a schimbat până și arhitectura navală. Până în anii '60, costul corpului navei era dominant, pe când, în prezent reprezintă doar 10% din prețul unei nave de război. Factorilor de decizie din marinele lumii le-au trebuit ceva timp pentru a realiza schimbarea ierarhiei. Au fost încercări de a micșora costurile prin reducerea numărului de rachete, fără să se înțeleagă că sistemul este, de fapt, cel care necesită banii, indiferent câte rachete poate lua la bord nava. În cele din urmă, s-a înțeles că proiectarea de nave ieftine, dar eficace, este o sarcină foarte dificilă și complexă. Este ușor să construiești nave de luptă care, deși au armament la bord, sunt nesemnificative din punct de vedere militar, pe când concentrarea puterii de luptă pe platforme cât mai mici reprezintă provocarea ultimă pentru proiectanți[13].

Mentenanța echipamentului este una din activitățile prioritare care au influențat construcția navelor de război. Înainte de existența microcipurilor era nevoie de armate de tehnicieni pentru întreținere. Și, cum, de regulă, aceștia erau mai bine plătiți decât marinarii, costurile de întreținere deveneau din ce în

---

[11] *Ibidem*, p. 195.

[12] Waine P. Hughes Jr., *Fleet Tactics. Theory and Practice*, Annapolis, Maryland, Naval Institute Press, 1986, p. 88.

[13] Geoffrey Till, *op. cit.*, p. 201.

ce mai mari. De asemenea, folosirea acestora pe mare ducea la creşterea capacităţii de găzduire la bord şi, deci, la nave mai mari. Unii critici spuneau, chiar, că navele seamănă mai mult cu nişte yahturi de lux decât cu nave de luptă. Mijloacele electronice ale unei nave moderne de luptă sunt mult mai uşoare, dar necesită loc pentru mentenanţă. Tentaţia de a pune mai multe arme pentru a umple spaţiile goale este mare, dar proiectanţii trebuie să ia în considerare şi crearea condiţiilor de viaţă pentru echipaje. În general, s-au format două curente: cel sovietic, cu nave care păreau înţesate cu armament, şi cel occidental, care dădea mai mult spaţiu şi confort echipajului, în dauna armamentului[14].

Întrebarea, care are nave mai bune, Occidentul sau Uniunea Sovietică?, era rar înţeleasă chiar şi de către cei în uniformă. Nu prea existau termeni de comparaţie între un crucişător sovietic de 3 000 tone şi o fregată americană de 3 000 tone, dar adesea se făceau astfel de comparaţii. Comparaţiile apăreau şi datorită faptului că, de regulă, spionajul occidental atribuia navelor sovietice caracteristici mult mai bune decât cele reale. Fiecare categorie nouă de nave sovietice era creditată ca, de exemplu, având viteză foarte mare şi, abia după câţiva ani, căpăta caracteristicile reale. Ulterior, lucrurile s-au inversat, proiectanţii sovietici căutând să ofere mai mult spaţiu echipajelor, în timp ce proiectanţii occidentali au crescut numărul echipamentelor militare la bord[15].

Propulsia a evoluat, de asemenea, cu paşi mari dar, în acelaşi timp, viteza de deplasare a rămas modestă. Nu mai exista acea nevoie de viteză pentru navele de linie din anii '20 sau '30 şi nici necesitatea distrugătoarelor din timpul ultimei conflagraţii mondiale de a atinge 40 de noduri[16]. Navele moderne au viteze modeste, între 28 şi 30 noduri, suficient pentru a asigura flexibilitatea tactică fără a ţine seama de costul combustibilului. Această filozofie, caracteristică navelor N.A.T.O., era urmare a experienţei celui de-Al Doilea Război Mondial. Creşterea preţului petrolului, începând cu 1973, a făcut ca să se ia în serios problema costurilor. O viteză de 40 de noduri nu duce la evitarea unei rachete şi nu creşte abilitatea de a scufunda un submarin atomic. Aşadar, reducerea rezonabilă a vitezei care să reducă costurile de operare a fost răspunsul proiectanţilor la criza petrolului. Dacă era nevoie de urmărirea cu viteză mare a unei ţinte, elicopterul putea asigura acest lucru repede şi eficient[17].

Elicopterul a transformat lupta antisubmarin, dar a adus alte schimbări în proiectarea navelor. A trebuit să se găsească spaţiu pentru hangar şi pentru puntea de zbor, iar nava trebuia să asigure platforma stabilă pe mare agitată.

---

[14] Christopher Chant, *The History of the World's Warships*, p. 156.
[15] *Ibidem*, p. 157.
[16] *Ibidem*, p. 158.
[17] Waine P. Hughes Jr., *op. cit.*, p. 101.

Hangarul pătrat acționa ca o capcană pentru vânt și dezavantaja nava la manevră. Așezarea lui prea spre pupa nu era posibilă datorită faptului că nu se asigura stabilitatea necesară, iar spre mijlocul navei influența amplasarea armamentului și radarelor. De principiu, s-a ales o poziție intermediară care a reușit să acomodeze cele două impedimente. Alt avantaj al elicopterului este raza de acțiune care asigură posibilitatea de a privi dincolo de orizont, avantaj foarte important, având în vedere creșterea distanței de folosire a armamentelor[18].

Importanța forțelor navale în managementul crizelor pe timp de pace a crescut, ceea ce a făcut ca și nevoia de comunicații să crească. Comandantul trebuie să aibă legătura cu superiorii săi, indiferent de distanța la care acționează. Comunicațiile navă-navă și navă-uscat trebuie să fie sigure și protejate la bruiaj sau interceptare. Avioanele și navele trebuie să identifice inamicul înainte de a folosi racheta, o necesitate acută a Războiului Rece, când o greșeală putea duce la escaladarea conflictului. Comanda, controlul, computerele și comunicațiile, la care s-au adăugat informațiile, C4I, au devenit termenul care caracterizează, la ora actuală, nevoia de comunicare[19].

Impactul submarinului asupra luptei navale a fost similar cu cel al avionului pe timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Propulsia nucleară a creat adevăratul submarin, capabil să navigheze săptămâni și luni fără să iasă la suprafață pentru reîncărcarea bateriilor. De asemenea, i-a crescut viteza, astfel că numai cele mai rapide nave pot să-l evite. La un moment dat se vehicula ideea că submarinul va lua locul navelor de suprafață de luptă. Această idee a fost, însă, aproape imediat abandonată. Niciun submarin nu poate asigura escorta unui convoi de nave comerciale. Pe de altă parte, cercetările în direcția descoperirii submarinelor au început să dea rezultate, dar este drept că aceasta a încetinit dezvoltarea tacticilor agresive de către N.A.T.O.[20].

Problemele Vestului erau mai acute decât ale blocului comunist. Vestul era constituit dintr-un grup de state strâns legate comercial și industrial printr-un comerț liber. Totul era bazat pe libera comunicare pentru menținerea prosperității și, poate de aceea, nevoia de comunicații pe timp de război era mai mare. De asemenea, a devenit clar că, odată cu creșterea instabilității, păstrarea liberă a căilor de comunicații pe care să se poată aduce materiile prime era la fel de importantă ca menținerea unei stări de bine relativ și în țările lumii a treia, ca și în țările în curs de dezvoltare.

Uniunea Sovietică, cu o suprafață terestră uriașă și cu mari surse de materii prime, nu avea astfel de probleme și putea să-și dedice energiile pentru apărarea proprie, fără a fi nevoie să aloce resurse pentru protejarea comerțului

---

[18] Geoffrey Till, *op. cit.*, p. 214.

[19] *Ibidem*, p. 221.

[20] Keith B. Payne, *op. cit.*, p. 186.

mondial. Era dilema clasică a puterii maritime împotriva puterii terestre – puterea terestră deține liniile de comunicații interioare, dar puterea maritimă poate alege punctele slabe de la periferie. Pentru a face acest lucru trebuie să poți garanta securitatea scurgerii materiilor prime pe calea aerului și pe mare. De aceea, nu ar trebui să existe conflict între deținerea controlului, atât a spațiului aerian cât și al celui maritim. Controlul numai al primului nu asigură suficiente materii prime, iar numai controlul spațiului maritim, fără controlul spațiului aerian, este fără sens.

Cea mai mare putere maritimă a momentului este reprezentată de Statele Unite, ale cărei flote de război au dominat lumea după 1945. Principalele sale partenere sunt marinele țărilor membre N.A.T.O., cu care au o structură de comandă comună pentru apărarea Atlanticului de Est și a Mediteranei. Diferitele forțe navale europene împart responsabilitățile pentru apărarea propriilor zone, și contribuie la exercițiile întrunite internaționale sau locale care se desfășoară. Marina Statelor Unite are, bineînțeles, interese în afara N.A.T.O. și are desfășurate flote puternice în Mediterana, Atlantic și Pacific[21].

Venirea la conducerea marinei sovietice, la mijlocul anilor '50, a amiralului Gorșkov, a fost socotită de unii analiști navali ca punctul de start al expansiunii navale ruse dar, de fapt, amiralul nu a făcut decât să dea, din nou, glas unui mai vechi vis rus de a avea o marină care să domine mările. Adeseori se uită celelalte trei încercări ale rușilor de a construi o forță navală de nivel mondial. De fiecare dată au fost stopați de către o catastrofă majoră. Bătălia din strâmtoarea Tsushima, în 1905, primul și al doilea război mondial au pus capăt, de fiecare dată, visurilor de supremație navală a Rusiei. La sfârșitul ultimului eșec, predecesorul lui Gorșkov, amiralul Kuznețov, a pus bazele unei noi marine, și multe dintre navele apărute în primii ani sub comanda lui Gorșkov au fost rezultatul muncii sale. Flota sovietică acoperea patru oceane, din care Flota de Nord și Flota din Pacific erau cel mai bine plasate pentru a amenința căile de comunicații occidentale, mai ales datorită accesului liber la marea deschisă. Flota din Baltica era socotită secundară, deoarece forțele N.A.T.O. ar fi putut, cu ușurință, în caz de război, să îi blocheze ieșirile în marea liberă. În aceeași poziție se afla și Flota din Marea Neagră, care nu putea forța Strâmtorile, acestea fiind zone foarte ușor de apărat. Răspunsul putea fi, însă, putința de a avea cât mai multe nave în marea liberă la începutul unei eventuale crize[22].

Unul din avantajele strategiei sovietice era Sistemul Global de Supraveghere Oceanică, care avea drept scop principal detectarea tuturor forțelor de suprafață și submarine (oricând era posibil) ale Occidentului și

---

[21] Steven T. Ross, *American War Plans 1945-1950*, London, Frank Cass, 1996, p. 147.

[22] S.G. Gorșcov, *Puterea maritimă a statului*, ediția a II-a revăzută și completată, traducere, Mangalia, 1981, p. 228-248.

neutralizarea acestora înainte ca ele să lovească Uniunea Sovietică. Obiectivul principal era descoperirea și urmărirea grupurilor navale occidentale. În mod special, erau urmărite grupurile portavioanelor care aveau, permanent, îndreptate împotriva lor, în caz că ostilitățile ar fi izbucnit, destule valuri de rachete lansate de pe submarine, nave de suprafață și avioane[23]. Marina americană părea depășită și neputincioasă în fața acestei amenințări, mai ales că flota era îmbătrânită moral. În anii '70, odată cu hotărârea președintelui Reagan de a introduce în serviciu 600 de nave, a forma 15 grupuri de portavioane și de a pune la dispoziția marinei un buget uriaș, s-a refăcut echilibrul. Ceea ce ar fi trebuit să îi îngrijoreze pe sovietici ar fi fost faptul că i-au provocat pe americani chiar când propria flotă, construită în anii '60, devenea uzată moral[24].

Greșit se crede că state totalitare ca Uniunea Sovietică puteau cheltui fără limite, iar expansiunea navală poate beneficia de fonduri inepuizabile. Această aserțiune este neadevărată, iar totul trebuie plătit, mai devreme sau mai târziu. Resursele acordate marinei sovietice erau cele care nu puteau fi date altcuiva. Rivalitatea dintre categoriile de forțe a dus, cu timpul, la scăderea puterii de dezvoltare a forțelor navale, iar felia din roata de cașcaval a bugetului militar, care era cea mai mare pentru marină, s-a redus treptat.

Mulți analiști militari occidentali au identificat acest punct de cotitură, undeva între 1984 și 1985. Odată cu retragerea bătrânului amiral Gorșkov, nu se întrevedea un succesor care să se bucure de aceeași apreciere și de aceeași trecere la nivel politic înalt. Mai era și problema găsirii banilor necesari înlocuirii vechii generații de nave de luptă cu altele noi care să fie pe măsura ultra modernelor nave americane. În același timp, Forțele Aeriene și Forțele Strategice au profitat de ocazie pentru a-și reafirma cererile de tratament preferențial, ceea ce a dezechilibrat, și mai mult, bugetul militar[25].

Spre norocul omenirii, situația nu a degenerat ca în 1914, când amiralul Tirpitz, care visa să aminteze supremația navală britanică, a ales calea războiului ca soluție pentru rezolvarea problemelor financiare și tehnologice ale marinei germane.

---

[23] *Ibidem*, p. 255.

[24] Geoffrey Till, *op. cit.*, p. 231.

[25] *Ibidem*, p. 264.

VICEAMIRALUL ING. GRIGORE MARTEŞ, ARTIZANUL RENAŞTERII MARINEI MILITARE POSTBELICE

Marian Moşneagu

Fiul Elenei şi al lui Vasile Marteş, viceamiralul ing. Grigore Marteş s-a născut pe 23 aprilie 1914, la Târgu Ocna, jud. Bacău[1].

De-a lungul carierei sale militare, a fost înaintat în gradul de aspirant (1 iulie 1937), locotenent (10 mai 1941), căpitan (8 mai 1942), căpitan de rangul 3 (30 decembrie 1948), căpitan de rangul 2 (23 iunie 1951), căpitan de rangul 1 (24 decembrie 1952), contraamiral (28 august 1954) şi viceamiral (17 august 1964).

Adolescenţa

În Autobigrafia datată 29 octombrie 1953, viceamiralul ing. Grigore Marteş consemna: „Tatăl meu, Vasile Marteş, în vârstă de 80 de ani, locuieşte în Târgu Ocna, str. General Stalin nr. 171. În trecut tata a fost muncitor C.F.R., începând cu a fi frânar şi terminând cu ieşirea la pensie ca şef de tren. În prezent tata este pensionar... Mama mea, Elena Marteş, a murit de tuberculoză când eu eram în vârstă de 7 ani şi la un an tata s-a recăsătorit... Subsemnatul am două surori – Ecaterina Ciobotaru şi Sanda Rusu... Subsemnatul am urmat următoarele şcoli: Şcoala primară în Târgu Ocna, jud. Bacău 1921-1925, Şcoala de Meserii în Târgu Ocna 1925-1927, Gimnaziul „Oituz" Târgu Ocna (clasa I şi a II-a 1927-1929), Liceul Militar „Regele Ferdinand I" din Chişinău (clasele a III-a – a VII-a 1929-1934). Bacalaureatul îl dau tot în 1934 în Chişinău. Între 1934 şi 1937 urmez Şcoala de Ofiţeri de Marină şi ies sublocotenent la 1 iulie 1937"[2].

În toamna anului 1934, s-a înscris la Şcoala Politehnică Bucureşti dar, din cauza veniturilor modeste ale familiei, la finelui anului I s-a retras.

Ca elev al Şcolii de Ofiţeri de Marină N.M.S. „Mircea" a fost studios şi eficient. „Înfăţişare plăcută, conformaţie robustă, sănătos şi rezistent – directorul de studii. Ţinută îngrijită. Are iniţiativă şi voinţa dezvoltate. Are mare putere de muncă şi multă perseverenţă. Inteligenţă vie, judecată clară şi concisă, cu mult bun simţ şi cu spirit dezvoltat de metodă. Are sânge rece şi o bună memorie. Disciplinat şi cu simţul datoriei şi cu curajul răspunderii dezvoltat. Modest, activ şi zelos la studiu. În viitor, dacă va continua să se ocupe de studiul matematicii, va putea, urmând o şcoală de inginerie, să devină un bun ofiţer". La rândul său, comandantul Şcolii de Ofiţeri de Marină N.M.S.

---

[1] Marian Moşneagu, *Dicţionarul marinarilor români*, Bucureşti, Editura Militară, 2007, p. 298.

[2] Arhivele Militare Române (în continuare, se va cita: A.M.R.), fond DCI/1974, Memoriul original al viceamiralului ing. Marteş Grigore, f. 11.

„Mircea", comandorul Gheorghe Panteli confirma și anticipa: „Bun matematician. Va deveni un bun ofițer de marină"[3].

Debut promițător în carieră

La terminarea școlii a fost repartizat ca ofițer cu detaliu, mitralierele și infanteria pe monitorul „Bucovina", din cadrul Flotilei Fluviale Galați. Comandantul navei, locotenent-comandorul Niculescu aprecia că „în îndeplinirea acestor servicii a dat dovadă de multă tragere de inimă și de dorință de a-și completa instrucția"[4].

La 19 septembrie 1937 a fost mutat la Grupul de monitoare „Lahovary" și „Catargiu". În perioada 1 noiembrie – 3 decembrie 1937 a plecat într-o călătorie de instrucție cu cargoul „Suceava" în vederea desăvârșirii practicii marinărești. „În îndeplinirea serviciului a dat dovadă de multă tragere de inimă și de dorința de a-și completa instrucția".

Între 3 decembrie 1937 și 28 mai 1938 a fost mutat comandant de pluton în cadrul Școlii de instructori la Depozitele de Materiale și Echipaje Maritime de la Constanța, comandate de comandorul Constantin Pogonat[5].

Campania de vară a întreprins-o la bordul distrugătorului „Mărăști" (28 mai – 26 octombrie 1938), ca ofițer cu timonieria și cu detaliul. „Posedă bine navigația și timoneria, cartea de semnale. Pe timpul manevrelor regale a fost întrebuințat ca ofițer cu detaliul, în care activitate a depus aceeași pasiune. Aspirantul Marteș cu calitățile ce are promite a deveni un bun ofițer", menționa comandantul distrugătorului, căpitan-comandorul Nicolae Bardescu.

În perioada 1 noiembrie 1938 – 5 aprilie 1940 a urmat cursurile Școlii de Aplicație a Marinei, directorul de studii de la Școala de Aplicație, căpitanul Petre Popescu-Deveselu făcându-i una dintre cele mai profunde și optimiste caracterizări: „*Aptitudini fizice*. Bine făcut, simpatic, foarte sănătos și foarte rezistent. Are ținuta îngrijită și se prezintă foarte bine în fața frontului. *Aptitudini militare*. Foarte energic, cu mult sânge rece, deși pare un temperament emotiv. Uneori nu prea prevăzător, întotdeauna însă cu inițiativă demnă de laudă. Hotărât și voluntar, cu foarte multă putere de muncă și perseverent până la îndărătnicie. Are o judecată admirabilă în concepție și este un adevărat om de caracter. *Aptitudini marinărești*. În formare și destul de promițătoare. *Capacitate*. Cu admirabile resurse intelectuale din toate punctele de vedere. Are cultură profesională și generală foarte frumoasă, înclină mai ales către un spirit materialist, care ar putea fi de mare folos în domeniul tehnic din Marină. Cu multă aplicare la studii și mare iubitor de știință. Educație militară. Admirabil format sub toate aspectele și ar putea servi de model oricui, dacă nu

---

[3] *Ibidem*, f. 15.
[4] *Ibidem*, f. 16.
[5] *Ibidem*, f. 17.

ar fi așa de modest încât ajunge a trece drept un timid. *Îndeplinirea serviciului.* Foarte activ, cu mult zel în toate acțiunile sale și foarte punctual. *Relații diferite.* Ofițer tânăr, abia intrat în carieră. Nu are avere, nici defecte, nici pasiuni. Promite să devină un om de mare valoare, dacă va fi ajutat – mai ales moralicește – în munca sa. A terminat definitiv Școala Navală la 5 aprilie 1940, clasificat al IV-lea din 11 reușiți. *Concluzii.* Va deveni un ofițer foarte bun și de foarte mare nădejde. Cultura sa și bazele înalt morale ale educației sale îl consacră de la început ca un admirabil educator de oameni"[6].

Comandantul Școlii de Ofițeri de Marină N.M.S. „Mircea", comandorul Alexandru Bardescu superviza, la rându-i: „Este dotat cu calitățile ce se cer unui foarte bun ofițer, în care marina își poate pune mare nădejde"[7].

În afara cursurilor propriu-zise, a făcut practică marinărească în diverse unități ale Marinei Militare, precum și la bordul navei-bază pentru submarine „Constanța", monitorului „Mihail Kogălniceanu", pe navele Serviciului Hidrografic și la Escadrila de Distrugătoare.

După absolvirea Școlii de Aplicație, a fost repartizat ofițer cu adjutantura, navigația și transmisiunile pe canoniera „Locotenent-comandor Lepri" (19 aprilie – 8 mai 1940), sub comanda căpitanului Virgil Gealep. „În scurtul timp cât a fost ambarcat mi-a dovedit putere de muncă, ordine în lucrări și multă bunăvoință pentru a se pune la punct cu materialul și serviciile navei. Bun ofițer de marină" – avea să constate comandantul canonierei[8].

Ulterior a fost mutat ofițer ajutor cu artileria, adjutantura și cifrul pe canoniera „Căpitan Dumitrescu". „Sănătos, rezistă bine la mare, ținută îngrijită, serios, ordonat. În însărcinările pe care le-a avut le-a condus cu multă conștiinciozitate, cu pricepere, obținând rezultate frumoase. Citește foarte mult și cu multă putere de asimilare, plăcându-i și având aplicațiuni vădite spre matematici; cred că va putea urma cu mult succes Politehnica. Foarte bun ofițer de marină, bine îndrumat în formarea sa, va fi de folos instituției – aprecia comandantul canonierei «Dumitrescu», căpitanul George Tocineanu. Merită a fi avansat", propunere susținută și de comandantul Diviziei de Mare, contraamiralul Alexandru Constantinescu: „Ofițer tânăr și pare a fi foarte bun. Merită să înainteze"[9].

Între 8 decembrie 1940 și 18 iunie 1941 a fost trimis de către Serviciul Personal al Ministerului Aerului și Marinei la Școala de Radio de pe lângă Politehnica din București, unde a urmat cursuri pregătitoare în vederea admiterii sale la Politehnică.

---

[6] *Ibidem*, f. 18.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, f. 20.
[9] *Ibidem*.

Între 18 iunie și 2 octombrie 1941 a activat ca ofițer cu transmisiunile la bordul distrugătorului „Regina Maria". În acest context, pe 26 iunie 1941 a luat parte la lupta împotriva distrugătoarelor sovietice „Moskva" și „Harkov". „Temperament blajin, preocupări intelectuale deosebite. Foarte conștiincios și muncitor", aprecia comandantul distrugătorului. La rândul său, comandantul Forțelor Navale Maritime, comandorul Alexandru Bardescu, considera că „Promite a deveni un bun inginer, fiind un foarte bun tehnician"[10].

Pe 2 octombrie 1941 a început cursurile Facultății de Mecanică și Electricitate din cadrul Politehnicii din București. „Este un ofițer foarte bun și care se ocupă serios de învățătură", constata șeful Serviciului Personal al Subsecretariatului de Stat al Marinei, comandorul Ferdinand Drăghicescu.

În perioada 2 iulie – 10 septembrie 1943 a efectuat campania de vară la bordul navei-bază „Constanța", ca ofițer cu Navigația și Transmisiunile, iar în lipsa comandantului-secund a îndeplinit și atribuțiunile funcționale ale acestuia. Comandantul navei l-a caracterizat drept „un element foarte capabil și foarte conștiincios"[11].

La 10 septembrie a fost detașat pentru aproape două luni la Arsenalul Armatei, unde a efectuat practica solicitată de Politehnică, șefii constatând că „...ofițerul are aptitudini pentru a deveni un foarte bun inginer".

După încheierea perioadei de practică la Arsenalul Armatei, a fost numit secund pe nava-bază „Constanța", pregătind în particular examenele pentru anul al III-lea. Comandantul navei-bază menționa că „are curajul răspunderii, este sincer și drept. În funcția de secund al navei a activat intens, achitându-se perfect de această însărcinare. Un ofițer foarte bun".

La 5 aprilie 1944 a fost numit comandant-secund al monitorului „Alexandru Lahovary". În vara anului 1944, a participat atât la operațiunea de curățare a Deltei Dunării de navele germane, cât și la urmărirea și capturarea convoaielor hitleriste care afluiau către centrul Europei. Comandantul monitorului arăta că, în condițiile de luptă reală, ofițerul „În calitate de secund al navei s-a ocupat de punerea la punct a navei, însușindu-și toate cunoștințele în domeniul artileriei, precum și dotarea navei. S-a ocupat intens de instruirea oamenilor, fapt dovedit în zilele de 20-23 august a.c., când echipajul a dat un greu examen sub bombardamentul aviației. Duce o viață foarte demnă și cumpătată, care poate fi dată ca exemplu. Este un foarte bun ofițer, foarte bine pregătit, cu aptitudini în domeniul tehnicii. Merită a avansa la gradul de căpitan la alegere".

Prizonier de război în U.R.S.S.

După arestarea navelor și a echipajelor românești la Ismail, pe 2 septembrie 1944 a fost luat prizonier și repartizat în Lagărul nr. 74.

---

[10] *Ibidem*, f. 23.

[11] *Ibidem*, f. 25.

În primăvara anului 1945, s-a înrolat voluntar în cadrul Regimentului 5 Infanterie Voluntari al Diviziei II Voluntari „Horea, Cloșca și Crișan", organizată pe 12 aprilie 1945 la Kotovsk-U.R.S.S., din prizonieri români.

În perioada 12 aprilie – 15 mai 1945 a îndeplinit funcția de șef Aprovizionare luptă în Regimentul 5 Infanterie Voluntari, iar de la 15 mai la 15 octombrie 1945, când s-a întors la studii, a răspuns de armătura și tragerile Regimentului. Comandantul Regimentului 5 Infanterie Voluntari al Diviziei a 2-a de voluntari români „Horea, Cloșca și Crișan", colonelul C. Ionescu, l-a caracterizat drept „Foarte energic. Se orientează repede în teren. Voință mare și autoritar cu subordonații. Perseverent și înzestrat cu multă putere de muncă. Concepție bună. Caracter ales. Inteligent. Cultură generală frumoasă, cea profesională în progres. Foarte disciplinat. Simțul onoarei destul de dezvoltat. Are multă inițiativă. Devotat serviciului și un convins democrat. Demn și moral, se bucură de multă simpatie între camarazi prin modestia și manierele sale... Ofițer foarte bun"[12].

Ascensiunea politică

Fiind elev inginer al Institutului Tehnic Naval din București de la 1 octombrie 1945 și până în august 1947 a îndeplinit și funcția de comandant și secund pentru educație, cultură și propagandă al acestei instituții[13]. Comandantul secund al Marinei pentru Educație l-a apreciat drept „Un element extrem de muncitor. Dotat cu o inteligență superioară și o cultură generală și profesională excelentă. Nu admite compromisuri în nicio situație, nici pentru sine, nici pentru alții, dar cu un calm și cu un tact desăvârșit. Excelent organizator. Devotat regimului democratic și instituției Marinei"[14].

A terminat Școala Politehnică pe 18 martie 1947, obținând diploma de inginer în specialitatea Electrotehnică, cu mențiunea „Cum laude". În Foaia calificativă pe anul 1947 locotenent-comandorul Nicolae Stoenescu sublinia: „în paralel cu munca educativă în Institut, a depus un efort excepțional ca elev al Școlii Politehnice, reușind ca, după întreruperea școlii din cauza captivității în U.R.S.S., să-și pună la punct examenele a trei ani în numai un an și jumătate, terminând în astfel de condiții grele școala în patru ani și jumătate în loc de cinci. S-a distins în mod excepțional față de colegii săi de Politehnică prin

---

[12] *Ibidem*, f. 27.

[13] Institutul Tehnic Naval Militar (I.T.N.M.) a fost înființat în baza Decretului Lege nr. 644/1943, cu o durată a cursurilor de 5 ani, pentru a elimina neajunsurile cauzate de recrutarea inginerilor din ofițeri de marină și studenți civili. Era dislocat în București, pe str. I.G. Duca nr. 13, etaj 2. De I.T.N.M. depindeau din punct de vedere administrativ și toți ofițerii de marină studenți ai Școlii Politehnice. Detalii în Marian Moșneagu, *Politica navală postbelică a României (1944-1958)*, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 341-343.

[14] A.M.R., fond DCI/1974, Memoriul original al viceamiralului ing. Marteș Grigore, f. 29.

perseverență, putere de muncă și aplicație la studii... Caracter ferm și deplin format. Inteligență excepțională și un adânc spirit de metodă, vădit în toate sarcinile ce le-a avut. Cultură generală foarte ridicată și documentare democratică la un nivel superior. Cultură profesională desăvârșită promițând a deveni unul dintre cei mai buni ingineri ai Marinei. Disciplinat în mod desăvârșit cu multă autoritate și cu prestigiu înalt printre camarazi, care îi recunosc calitățile sale deosebite, deși ofițerul este extrem de modest și nu face caz de aceste calități. Merită a înainta «la excepțional» ca unul din elementele de elită ale Marinei".

La rândul său, comandantul Marinei Militare, comandorul Eugeniu Săvulescu menționa: „Ofițer de o valoare profesională excepțională. Orientare democratică perfectă... Propun a fi avansat la gradul de locotenent-comandor inginer „la excepțional"[15].

Prin Ordinul nr. 37 431/19 februarie 1947 al Inspectoratului General al Armatei pentru Educație, la 18 martie 1947 a fost repartizat la Comandamentul Marinei Militare, ca șef de birou în cadrul Serviciului Educație, fiind apreciat de însuși inspectorul general al Armatei pentru Educație, generalul Dumitru Petrescu.

La 26 octombrie 1948 a fost numit șeful Direcției Politice din Comandamentul Marinei Militare, unde a manifestat un „superior spirit de organizare".

În vederea avansării în grad, a urmat un curs de perfecționare cu durata de 4 luni în cadrul Direcției Superioare a Instrucției și Învățământului. După avansare, a fost numit șeful Direcției Politice din cadrul Comandamentului Marinei Militare[16].

Prin raportul nr. 2/16 august 1948, înaintat cu nr. 2 751 din 25 august 1948 Direcției Superioare Politice a Armatei, căpitanul ing. Grigore Marteș a solicitat „trecerea sa din aparatul politic pe linie de front", decizie amânată în mod repetat de decidenții politici.

În perioada mai-noiembrie 1950 a fost trimis la Șantierele Navale din Genova, în calitate de comandant și președinte al Comisiei de supraveghere a lucrărilor de reparații la canoniera „Ghiculescu". La revenirea în țară, a fost numit locțiitor politic al Direcției Construcții Înzestrare din Comandamentul Marinei Militare.

Schimbarea de drum

Prin Ordinul nr. 16 130 din 25 iulie 1951, începând cu 1 august 1951 a devenit șeful Direcției Construcții Înzestrare din cadrul Comandamentului Marinei Militare. În Foaia de notare pe intervalul de timp de la 1950 la 1951,

---

[15] *Ibidem*, f. 30.

[16] *Ibidem*, f. 37.

comandantul Marinei Militare, contraamiralul Emil Grecescu menţiona: „Direcţia ce conduce are atât la militari cât şi la funcţionarii civili o stare moral-politică bună. Ţine bine în mână conducerea direcţiei, aplicând o justă planificare a muncii. Din funcţionarii civili a făcut ajutoare bune, specializându-i la locul de muncă în problemele tehnicii, aplicând metoda Nina Nazarova". În Foaia de notare pe intervalul de timp 1 octombrie 1951 la 15 octombrie 1952 se remarcă: „Ofiţerul are capacitate organizatorică şi este meticulos în serviciu, planifică just activitatea direcţiei şi este exigent în relaţiile cu subalternii. Are spirit de iniţiativă şi se orientează uşor în rezolvarea diferitelor probleme puse în faţa direcţiei"[17].

În baza Ordinului M.L. 02 200 din 28 august 1953, în septembrie 1953 a fost numit şeful Direcţiei Tehnice a Forţelor Maritime Militare. În Foaia de notare pe intervalul noiembrie 1953 – 7 decembrie 1957, şeful de stat major al Comandamentului Forţelor Maritime Militare, contraamiralul Gheorghe Sandu apreciază: „În funcţia de şef al Direcţiei Tehnice a F.M.M., contraamiralul ing. Marteş Grigore a dat bune rezultate în muncă. Direcţia Tehnică a reuşit să-şi rezolve sarcinile ce-i revin în bune condiţii. Are o foarte bună pregătire de specialitate, cu multă experienţă şi a adus, prin activitatea sa, un aport deosebit în înzestrarea tehnică a F.M.M., ocupându-se îndeaproape de buna funcţionare a navelor noastre. Exigent cu sine şi subordonaţii săi, ajutându-i totodată pe aceştia în pregătirea lor de specialitate şi militară generală. Apreciez că faţă de rezultatele obţinute în conducerea Direcţiei Tehnice a F.M.M., precum şi pregătirea şi experienţa pe care o are în muncă, merită a fi promovat în funcţia de şef al Academiei Tehnice Militare".

În baza Ordinului M.C. 02808 din 11 decembrie 1954, a fost mutat în funcţia de locţiitor al şefului Direcţiei Tehnice Comenzi şi Fabricaţii pentru probleme tehnice. În această calitate, în ianuarie 1955 a reprezentat Marina Militară Română la Moscova, în cadrul unor contracte de noi tipuri de nave care urmau să fie importate din U.R.S.S.

Având deja o lucrare publicată şi un certificat de inovator, prin Ordinul M.C. 02 495 din 13 decembrie 1957 a fost numit şeful Academiei Militare Tehnice. În Foaia de notare pe intervalul 7 decembrie 1957 – 15 mai 1958, şeful Direcţiei Învăţământului Militar, generalul-maior Constantin Bodea aprecia: „Deja rezultatele muncii depuse au început să se vadă. Contraamiralul a luat multe măsuri juste pentru ridicarea nivelului ordinii interioare, al stării disciplinare şi al practicii disciplinare. A crescut exigenţa cadrelor faţă de îndeplinirea sarcinilor. A organizat mai bine controlul şi îndrumarea întregii activităţi din academie. A luat măsuri judicioase pentru desfăşurarea studiului individual al ofiţerilor-elevi şi elevilor. A îmbunătăţit mult activitatea organelor de spate. Toate acestea dovedesc capacitatea organizatorică deosebită a

[17] *Ibidem*, f. 19.

amiralului. În același timp, măsurile luate constituie primii pași pentru a instala în academie o ordine și disciplină exemplară și a asigura pregătirea militară la nivelul cerut unui inginer militar. Contraamiralul Marteș este foarte bine pregătit în ramura sa de specialitate militară. A predat lecții bune elevilor academiei. Este exigent și hotărât în acțiuni. Muncește foarte organizat. Luptă cu pasiune pentru ridicarea academiei pe o treaptă întru totul corespunzătoare unui institut de învățământ superior militar". Și în anul următor, șeful Direcției Învățământului Militar, generalul-maior Emil Herăscu aprecia: „Munca de conducere a Academiei Militare Tehnice, prin rezultatele obținute, s-a înscris pe o linie ascendentă. Coordonând activitatea, printr-o metodă justă de conducere, care s-a bazat pe ascultarea părerilor și propunerilor subordonaților, în A.T.M. s-au îmbunătățit rezultatele învățământului, compoziția cadrelor și elevilor, ordinea și disciplina militară. Contraamiralul ing. Marteș a privit cu seriozitate îndrumările care i s-au dat și consecvent a dus la îndeplinire măsurile necesare executării acestora. Este o fire modestă, cu atitudine principială, care s-a bucurat de stima subordonaților săi"[18].

În această perioadă a primit încă un certificat de inovator pentru „Un nou tip de pardoseli pentru nave". În iunie 1958 a vizitat Academia Tehnică Militară din Berlin, iar în mai 1959 pe cea din Moscova.

La comanda Marinei Militare

Prin Ordinul M 001 374 din 15 august 1959 al Ministerului Forțelor Armate, a fost mutat în funcția de locțiitor al comandantului Forțelor Maritime Militare, cu sediul în Mangalia. Încă din primul an de activitate, comandantul Forțelor Maritime Militare, contraamiralul Florea Diaconu aprecia: „Bine pregătit ca inginer și ca ofițer de marină. Deși nu este absolvent al Academiei Generale, se orientează în chestiunile operativ-tactice, la convocările grupei comandantului F.M.M. prezentându-se într-un mod corespunzător. Disciplinat și serios, meticulos în urmărirea sarcinilor"[19].

Și noul comandant al Forțelor Maritime Militare, contraamiralul Gheorghe Sandu avea să-i remarce calitățile deosebite: „Este o fire studioasă, modest, retras, cu deosebite calități organizatorice și cu capacitate de conducere. Este orgolios, o fire voluntară, disciplinat și cu mare putere de analiză și sinteză. Este pasionat după matematici și științele tehnice". Un an mai târziu, același comandant nemijlocit remarca: „Contraamiralul Marteș are o bună cultură generală. Apreciez ca foarte bună pregătirea sa în domeniul matematicilor și a tehnicii. Este pregătit ca militar și studiază regulamentele generale militare. Profesional este bine pregătit. Este disciplinat și pretinde aceasta la subordonați. Este un bun organizator, de o punctualitate ireproșabilă și își

[18] *Ibidem*, f. 38.
[19] *Ibidem*, f. 39.

planifică judicios timpul. Are capacitate de conducere și controlează modul cum subalternii își îndeplinesc sarcinile. Este operativ în rezolvarea sarcinilor și Are un înalt simț al datoriei. Are inițiativă și asigură complet rezolvarea sarcinilor. Este un foarte bun contraamiral inginer de marină, bun organizator și cu o bună capacitate de conducere"[20].

Prin H.C.M. nr. 920 din 18 noiembrie 1963 a fost numit comandant al Marinei Militare.

În Notarea de serviciu pe intervalul de timp 1 iulie 1963 – 1 septembrie 1964, comisia de notare prezidată de adjunctul ministrului Forțelor Armate, generalul-locotenent Ion Ioniță aprecia: „Având o bună pregătire și experiență, a reușit să cuprindă principalele probleme privind pregătirea de luptă și politică a unităților și marilor unități subordonate. Datorită seriozității și competenței cu care muncește a îmbunătățit simțitor ordinea și disciplina militară în cadrul Marinei. Activitatea depusă și măsurile luate pentru ridicarea la un nivel calitativ a pregătirii de luptă a făcut ca în acest an majoritatea unităților să obțină rezultate bune, lucru constatat cu ocazia inspecțiilor executate. Acordă multă atenție bazei materiale, îngrijindu-se de repararea și exploatarea navelor din înzestrare. Are bune calități organizatorice, este exigent și perseverent cu subordonații pentru îndeplinirea ordinelor date"[21].

Și în anii următori a dovedit aceeași capacitate organizatorică eficientă și autoritate remarcabilă. În cadrul Consiliului militar a dezbătut probleme importante din activitatea Comandamentului și marilor unități subordonate și a luat măsuri juste pentru îndeplinirea calitativă a sarcinilor trasate Marinei Militare. A îndrumat operativ statul major în întocmirea și conducerea antrenamentelor și aplicațiilor. S-a ocupat îndeaproape de starea de pregătire de luptă și politică a trupelor.

S-a preocupat permanent de menținerea în stare de operativitate a navelor și tehnicii de luptă, astfel încât acestea au fost în măsură să-și îndeplinească misiunile primite pe timpul exercițiilor tactice organizate de Comandamentul Marinei Militare, precum și a celor de cooperare cu marinele țărilor riverane Mării Negre.

În Notarea de serviciu pe intervalul de timp 1 iulie 1970 – 1 iulie 1971 se aprecia: „Viceamiralul inginer Marteș Grigore a manifestat preocupare pentru realizarea în întregime și de calitate a planului pregătirii de luptă și politice. Cu ocazia inspecției ministrului Forțelor Armate efectuată în această perioadă, două mari unități au obținut calificativul „Bine", iar la exercițiul de alarmare controlat de Marele Stat Major „Foarte Bine". A acordat o atenție mai mare

[20] *Ibidem*, f. 40.
[21] *Ibidem*.

îmbunătățirii muncii statului major, activității de îndrumare și control în unități și marile unități și folosirii mai judicioase a locțiitorilor săi"[22].

Printre realizările mandatului său se numără lucrările privitoare la asigurarea unei capacități de apărare a litoralului prin reevaluarea sistemului de fortificații, reorganizarea și folosirea mai eficientă în luptă a artileriei de coastă (intrarea în subordinea Marinei Militare a Divizionului 160 Artilerie de Coastă și înființarea Divizionului 172 Artilerie de Coastă), completarea camuflajului obiectivelor și s-au luat măsuri de apărare împotriva diversioniștilor amfibii. De asemenea, au fost efectuate studii preliminare referitoare la folosirea parțială a portului militar Mangalia în scopuri comerciale.

Au fost definitivate planul de perspectivă privind înzestrarea Marinei Militare cu tehnică de luptă în perioada 1971-1980, planul de aprovizionare cu materiale din import și au fost identificate posibilitățile de realizare în țară a reperelor de tehnică navală.

A acordat o atenție deosebită problemelor de cercetare științifică și de înzestrare a unităților și marilor unități. Astfel, a fost înființat Centrul de Cercetări Științifice al Marinei Militare și au fost impulsionate lucrările de proiectare și construcții de nave de către ICEPRONAV Galați și Șantierul Naval Brăila și dezvoltarea Șantierului Naval Mangalia în vederea construcției de nave de mare tonaj.

De asemenea, au fost inițiate cercetările privind utilizarea delfinilor în scopuri militare.

A fost perfecționată organizarea unor comandamente și unități și a crescut capacitatea combativă a Marinei Militare prin dislocarea forțelor și mijloacelor în zonele de acțiune la mare și fluviu, îmbunătățirea conducerii și asigurării tehnico-materiale și antrenarea efectivelor pentru ieșirea la alarmă, în timp scurt și în mod organizat.

Statele majore au fost antrenate în conducerea unităților din puncte de comandă fixe și mobile, creșterea operativității în organizarea și elaborarea documentelor de luptă, antrenarea efectivelor unităților de nave și de uscat prin aplicații și exerciții tactice în mare, pe fluviu și în teren.

A fost analizată și fundamentată pregătirea pentru război a marinei comerciale și folosirea de către Ministerul Forțelor Armate la mobilizare a navelor din economia națională, prin amenajarea navelor civile în scopuri militare.

A fost îmbunătățit considerabil parcul de nave militare prin modernizarea vânătoarelor de submarine, omologarea vedetei maritime de patrulare proiect o 111 C, intrarea în dotare a vedetei proiect 205, înființarea Grupului 279 Scafandri Mangalia, introducerea navei-școală „Mircea" în reparații capitale în șantierul naval constructor din Hamburg ș.a.

---

[22] *Ibidem*, f. 43.

Concomitent, au fost îmbunătățite substanțial condițiile de cazare și de instruire a efectivelor, depozitarea materialelor, adăpostirea și conservarea tehnicii din dotare, bazarea navelor Brigăzii 24 Fluviale și au fost extinse spațiilor productive existente.

Pe linia asigurării hidrografice a navigației, a fost intensificată ridicarea hidrografică sistematică și amănunțită în dreptul litoralului românesc până la o distanță de 25-30 Mm de coastă, s-au construit farurile de aterizare Constanța, Mangalia și Sf. Gheorghe, s-a construit un radiofar la Sf. Gheorghe și a fost reutilat radiofarul Constanța.

A susținut înființarea Muzeului Marinei Militare la Mangalia, inaugurat pe 25 octombrie 1965, respectiv mutarea acestuia în fostul local al Școlii Navale din Constanța, unde a fost inaugurat pe 3 august 1969, sub denumirea Muzeul Marinei Române, instituție de cultură de importanță națională, subordonată Comandamentului Marinei Militare[23]. Din nefericire, cariera sa a fost curmată brusc, la numai 59 de ani, la câteva zile după ce a suferit un grav accident de mașină, pe 25 iunie 1973, la intrarea în municipiul Brașov. A fost înmormântat cu onoruri militare în cimitirul „Ghencea" militar.

A desfășurat o prestigioasă activitate științifică și publicistică, fiind autorul a numeroase studii și articole de specialitate, precum și al unor lucrări de referință precum *Bazele teoretice ale electrotehnicii* (București, Editura Academiei Militare Generale, 1950), *Teoria giroscopului și principalele sale aplicații* (București, Editura Academiei Militare Generale, 1959), *Culegere de probleme din tehnica navală* (București, Editura Militară, 1960), *Cibernetica în armată* (București, Editura Militară, 1964) ș.a.

Pentru activitatea sa remarcabilă a fost distins cu Ordinul „Coroana României" cu spade clasa a V-a (1941), Medalia „Victoria" (1946), Medalia „Eliberarea de sub jugul fascist" (1949), „Ordinul Muncii" clasa a III-a (1954), Medalia „Meritul Militar" clasa I (1954), Ordinul „Steaua R.P.R." clasa a V-a (1951), Medalia „A 5-a aniversare a Republicii Populare Române" (1952), Medalia jubiliară „10 ani de la înființarea primelor unități ale Armatei R.P.R." (1953), Ordinul „Meritul Militar" clasa a III-a (1959), Ordinul „23 August" clasa a V-a (1959), Ordinul „Apărarea patriei" clasa a III-a (1957), Medalia „A XX-a aniversare a eliberării patriei" (1964), Ordinul „Meritul Militar" clasa a II-a (1959), Ordinul „Meritul Militar" clasa I (1964) și Medalia „A XX-a aniversare a Zilei Forțelor Armate al R.P.R." (1964).

În semn de apreciere a calităților sale morale și intelectuale remarcabile, precum și a prestigioasei activități profesionale și științifice desfășurate, numele său a fost acordat unei străzi din stațiunea Saturn și Batalionului 110 Comunicații și Informatică Mamaia Sat.

---

[23] Conform Ordinului Marelui Stat Major nr. CL 006 din 16.07.1969.

SITUAȚIA FONDURILOR ADMINISTRAȚIEI FLUVIALE A PORȚILOR DE FIER ÎN AUR ȘI DEVIZE AFLATE ÎN BĂNCI STRĂINE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Tudor Rățoi

Problema situației fondurilor Administrației Porților de Fier, în aur și devize, aflate în bănci străine, face parte din categoria multiplelor chestiuni litigioase născute după cel de-al Doilea Război Mondial, ca efect și ca expresie, totodată, a schimbărilor apărute în geografia politică a Europei prin divizarea ei în cele două zone de influență cunoscute.

Problema a apărut pe agenda de preocupări a organismului care administra zona Porților de Fier și pe cea a celor două state riverane și vecine pe acest tronson al Dunării, România și Iugoslavia, după ce, la 4 noiembrie 1958, a expirat termenul de rambursare a datoriilor fostului Comitet Provizoriu Gerant al Administrației Porților de Fier și Cataractelor către guvernele celor două state, datorii consemnate în *Protocolul privind stabilirea bilanțului final al Comitetului Provizoriu Gerant al Administrației Porților de Fier și a Cataractelor*, încheiat la 4 noiembrie 1953 între cele două guverne[1].

Conform capitolului B pct. 2 alin. 1, 2 și 3 din *Protocol*, cele două state aveau de încasat:

- România 1 286 409, 50 de lei;
- Iugoslavia 30 282 633 de dinari și 489 040 de franci elvețieni, adică încă 34 232 800 de dinari (total: 64 515 433 de dinari).

Potrivit acelorași prevederi din *Protocol*, datoriile menționate ar fi trebuit plătite din fondurile în devize și aur ale fostului Comitet Provizoriu Gerant, aflate la băncile din străinătate și care urmau să fie transmise Administrației Porților de Fier[2].

Se vorbea despre *fostul Comitet Provizoriu Gerant al Administrației Porților de Fier și Cataractelor* întrucât, la 9 septembrie 1953, intrase în vigoare *Acordul pentru stabilirea Administrației Fluviale a Porților de Fier*, document încheiat la 31 mai același an între guvernele R.P. Române și R.P.F. Iugoslavia și prin care *Comitetul Provizoriu Gerant*, administratorul de până atunci al tronsonului fluviului de la Porțile de Fier și Cataracte, a fost înlocuit cu *Administrația Fluvială a Porților de Fier*. În opinia celor două state, deși cu caracter bilateral, acest organism reprezenta o instituție internațională, iar ea beneficia de toate drepturile juridice aferente.

---

[1] Protocolul a fost încheiat la Orșova și Tekija (Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale, Colecția Manuscrise, ms. nr. 107, f. 80).

[2] *Ibidem*, f. 109, 112.

În consecință, în conformitate cu *Acordul* menționat, cele două state se considerau perfect îndreptățite să pretindă ca fondurile totale gestionate de fostul Comitet Gerant al Administrației Porților de Fier și Cataractelor, compuse din activ și pasiv, să fie predate Comitetului permanent al noii Administrații în ziua de 15 octombrie 1953, adică în interiorul termenului de 3 luni prevăzut de *Acord* pentru predare.

Până la data expirării termenului de rambursare, băncile străine n-au onorat, însă, punerea la dispoziția noii Administrații a valorilor depuse în păstrarea lor.

Pentru acest caz, *Protocolul* amintit prevedea la capitolul B pct. 2 alin. 2 și 3 că, dacă în decurs de 5 ani de la semnarea lui sumele nu erau încasate în întregime sau parțial din acele fonduri, cele două guverne, de comun acord, puteau să decidă prelungirea termenului de rambursare sau înscrierea sumelor nerambursate în bugetele Administrației Porților de Fier în vederea achitării lor.

Față de alternativele menționate, în conformitate cu alin. 2 și 3 din capitolul B al *Protocolului*, guvernele român și iugoslav au optat pentru a doua cale, deci să înscrie sumele nerambursate în bugetul Administrației Porților de Fier, în lei și dinari, pe timp de 6 ani (propunerea iugoslavă) sau 8-10 ani (propunerea românească), începând cu anul 1961[3].

Din datoria de 1 286 409,50 de lei față de România urmau să se scadă:

- contravaloarea unui lingou de aur cu nr. 7 182 brutto 13 961,10 grame aur, aflat la Banca de Stat a R.P. Române, adică 94 237 de lei și -

- 1 802,50 franci elvețieni aflați la aceeași bancă, adică 2 522 de lei, sumă ce trecea definitiv în proprietatea statului român și făcea ca datoria față de acesta să se cifreze la 1 189 650, 50 de lei.

Din datoria de 64 515 433 de dinari față de Iugoslavia, urmau să se scadă:

- contravaloarea unui lingou de aur nr. 7 881 brutto 13 985,10 grame, aflat la Banca Republicii Populare Federative Iugoslavia, adică 4 715 822 de dinari și

- 1 802, 50 franci elvețieni aflați la aceeași bancă, sumă care, și ea trecea în proprietatea definitivă a statului iugoslav, datoria față de acesta urmând să se cifreze la 59 673 511 dinari[4].

La cuantumul total al acestor datorii, se prevedea ca, anual, bugetele Administrației Porților de Fier să înscrie sumele de 198 275 de lei și, respectiv, de 9 945 585 de dinari, acestea urmând să fie vărsate în visteriile celor două state[5].

Reprezentantul Iugoslaviei în Comitetul Administrației recunoștea că propunerea înscrierii anuale a datoriei în bugetul acestui organism venise din

---

[3] *Ibidem*, f. 91.

[4] *Ibidem*, f. 109.

[5] *Ibidem*, f. 113.

partea omologului său român și că aceasta era judicioasă, întemeindu-se pe considerentul conform căruia, în 1958, spre deosebire de 1953, Administrația putea suporta restituirea eșalonată, în 8-10 ani a datoriilor, urmare a cel puțin doi factori: tonajul traficului în sectorul Porțile de Fier se dublase în perioada 1953-1960, încasările mărite permițând acoperirea ratelor fără noi majorări de taxe, iar pe de altă parte, bugetul Administrației nu era prea încărcat, în 1960 Administrația urmând să-și achite o ultimă rată, de 756 000 de lei, dintr-o datorie față de Ministerul Transporturilor din România[6].

Date fiind asemenea evaluări, reprezentantul iugoslav în Administrație a propus ca, împreună cu omologul său român, să recomande guvernelor celor două țări să se efectueze predarea către acestea a depozitelor deținute și să se recalculeze în contul reducerilor sumele datorate; Administrația să treacă la achitarea restului din datoria sa statelor riverane în mărimea care va rămâne după efectuarea decontului prevăzut la punctul precedent și, în fine, plata acestui rest din datorie să se facă în șase rate anuale egale, începând cu 1961 și terminând cu rata din 1966[7].

Propunerea iugoslavă a fost acceptată, în principiu, de către partea română, socotind-o apropiată de cea proprie. Singura diferență era că reprezentantul român susținea eșalonarea ratelor pe 8-10 ani, astfel încât datoria anuală de rambursat să nu greveze prea mult asupra bugetului, iar rambursările anuale către cele două state să nu depășească suma de 300 000 de lei[8].

Drept completare la datele de mai sus și în legătură cu stingerea celor două datorii, reprezentatul României în conducerea Administrației Fluviale a Porților de Fier, Rudolf Stoian, atrăgea atenția autorităților române că partea iugoslavă ar fi putut pretinde ca, în contul creanței de 489 040,80 de franci elvețieni față de statul iugoslav, generată de tracțiunea și chiria prin Canalul Șip în perioada 1 octombrie 1945 – 30 septembrie 1952[9], o parte să fie plătită din lingoul și francii elvețieni menționați ca fiind la Banca de Stat a R.P. Române din București. Reprezentantul iugoslav în Comitetul Administrației Fluviale a Porților de Fier solicita ca această problemă să fie rezolvată de cei doi reprezentanți, în timp ce R. Stoian aprecia că aceasta n-ar fi fost în conformitate cu *Protocolul* dintre cele două state, soluționarea prin cei doi reprezentanți putându-se face numai dacă aceștia primeau împuterniciri speciale din partea guvernelor lor[10]. Cum pe parcurs s-a mai ivit și pretenția părții iugoslave ca la decontarea sumelor în franci să se țină seama că dinarul urma să aibă un curs de schimb variabil, la 1 martie 1961, reprezentatul român a fost sfătuit să nu accepte exigențele celeilalte părți, argumentând că în perioada tranzitului prin canalul Șip plata

---

[6] *Ibidem*, f. 91, 101, 103.
[7] *Ibidem*, f. 92.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, f. 94, 110.
[10] *Ibidem*, f. 20-21.

taxelor se făcuse nu în franci elveţieni, ci în dinari, iar considerarea dinarului ca monedă de referinţă ar fi consolidat stabilitatea cuantumului datoriei[11].

În raport cu datoriile menţionate, iată care erau fondurile în aur şi devize depuse la băncile străine ce ar fi trebuit să fie transferate noii Administraţii Fluviale a Porţilor de Fier[12]:

1) *la Société de Banque Suisse Zürich*:

- 1 lingou de aur nr. 2 622 brutto 13 653,65 grame;

---

[11] *Ibidem*, f. 93-94. În data de 2 martie 1961, Administraţia a emis o *Notă privind proveniența datoriei A.F.P.F. faţă de statul iugoslav în sumă de 489 040,80 franci elveţieni* în care se consemnau următoarele:

„Protocolul româno-iugoslav din 4 noiembrie 1953 prevede în capitolul 1 din pasivul bilanţului C.P.G. (Comitetul Provizoriu Gerant – n.n., T.R.) *suma de 489 040,80 franci elveţieni drept datorie a A.F.P.F. faţă de R.P.F.I.*

În situaţia financiară a A.F.P.F. din 29 septembrie 1953 figurează ca datorie a A.F.P.F.- ului suma de 489 040,80 franci elveţieni, care reprezintă chiria pentru halaj (la Sip) pe perioada 1 octombrie 1945 – 30 septembrie 1952 (84 de luni).

La sesiunea a XX-a a Comisiei Internaţionale a Dunării din 1928 s-a pus problema închirierii de către C.I.D. a liniei ferate de halaj (Sip), care era proprietatea statului sârbo-croato-sloven.

La sesiunea a XXI-a a C.I.D. din 1928 a fost aprobat contractul încheiat între C.I.D. şi Ministerul Comunicaţiilor al Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, cu privire la exploatarea liniei ferate de halaj de la Canalul Sip. Articolul nr. 3 al acestui contract prevede că C.I.D. se angajează să plătească în fiecare an sub formă de chirie Ministerului Regal al Comunicaţiilor o sumă fixă de 220 000 de dinari, sumă care va fi vărsată la sfârşitul fiecărui an la Banca Ipotecară de Stat din Belgrad în contul Ministerului Regal al Comunicaţiilor.

La sesiunea a XXVII-a a C.I.D.-ului din 1931 s-a hotărât ca C.I.D.-ul să încheie cu guvernul Regatului Iugoslaviei o nouă înţelegere privind tracţiunea auxiliară de la Sip. Art. nr. 3 al acestei înţelegeri prevede că o sumă de 50 000 de franci elveţieni va fi vărsată guvernului iugoslav pentru punerea la dispoziţia C.I.D. a instalaţiei de halaj şi pentru întreţinerea ei în anul 1931.

Această sumă de 50 000 franci elveţieni a fost prevăzută şi în bugetul pe 1932 la capitolul „chirie pentru locomotive".

În protocolul nr. 6 al celei de-a 42-a sesiune plenară (extraordinară) a C.I.D.-ului din martie 1937 se arată că în 1936 din suma de 149 458,78 franci elveţieni ce reprezintă totalul cheltuielilor pentru tracţiunea auxiliară, 70 000 franci elveţieni reprezintă chiria pentru halaj.

Tot aici se arată că din cheltuielile Administraţiei numai chiria pentru halaj a fost şi va fi plătită în franci elveţieni, restul cheltuielilor în lei şi dinari.

Pentru prevederile pe anul 1937 la capitolul „chirie" a fost fixată suma de 70 000 franci elveţieni, adică 5 833,33 franci elveţieni pe lună, sumă prevăzută şi în situaţia financiară a A.F.P.F. din 29 septembrie 1953.

2 martie 1961".

(*Ibidem*, f. 107).

[12] *Ibidem*, f. 110-111, 113-114.

- 7 lingouri de aur netto 6 985,86 grame;
- 24 lingouri de aur 46 738,84 grame;
- 8 lingouri de aur 19 231,01 grame;
- 4 340 franci în piese de aur franţuzeşti;
- 501 lire sterline în piese de aur englezeşti;
- 361 946,26 franci elveţieni.

2) *la Deutsche Reichsbank – Berlin*:
- 1 lingou de aur nr. 7 179 brutto 13 995,50 grame;
- 1 lingou de aur nr. 7 180 brutto 13 963,60 grame.

3) *la Creditanstalt Bankverein Viena:*
- şilingi austrieci 22 350 în obligaţii federale al căror termen de valabilitate expira la 1 februarie 1964;
- aproximativ 4 000 şilingi reprezentând dobânda anuală de 2%.

4) *la Lönderbank Viena*:
- şilingi austrieci 39 200, plus aproximativ 7 400 şilingi, dobândă anuală de 2%[13].

Faţă de solicitările româno-iugoslave, cele patru bănci au avut poziţii diferite.

Astfel, Deutsche Reichsbank din Berlin, cu care s-a purtat corespondenţă, ca şi cu celelalte, de altfel, n-a putut da un răspuns, în condiţiile împărţirii postbelice a Germaniei neputându-se stabili – spunea banca – dacă valorile revendicate erau în R.F.G. sau R.D.G. De fapt, n-a răspuns decât Ministerul de Finanţe din R.D.G., care preciza că Banca Reich-ului nu mai exista şi, neavând succesori, situaţia celor două lingouri depuse la această bancă s-ar fi putut lămuri abia după încheierea păcii cu Germania şi după reunificarea celor două state germane[14].

Pentru băncile austriece, Preşedinţia Consiliului de Miniştri din Austria a recunoscut Administraţiei un drept parţial de a dispune de valorile şi depunerile fostei Administraţii a Porţilor de Fier şi Cataractelor la aceste bănci. Astfel, urmare a unei solicitări din 14 martie 1955 a noii Administraţii Fluviale a Porţilor de Fier, în decembrie 1955 Centrala Instituţiei de Credit – Asociaţie Bancară din Viena îi făcea cunoscut acesteia la Orşova că guvernul austriac nu avea nici o obiecţie la instituirea dreptului Administraţiei de a dispune de conturile şi depunerile fostei Administraţii a Porţilor de Fier şi Cataractelor. În sensul arătat se transcrisese deja pe numele noii Administraţii contul respectiv şi depunerile aferente, cu precizarea că suma revendicată de Administraţie (55 029 de şilingi) nu corespundea realităţii. Aceasta deoarece, potrivit legii austriece pentru ocrotirea monedei naţionale din 1947, 60% din disponibilităţile de atunci ale fostei Administraţii a Porţilor de Fier şi

[13] *Ibidem*, f. 19.
[14] *Ibidem*, f. 59-62.

Cataractelor au intrat fără nici o despăgubire în tezaurul federal austriac, iar pentru restul de 40% s-au eliberat obligațiuni federale 2%. Aplicându-se dispozițiile legii din 1947, suma de 55 029 de șilingi s-a redus nominal la 22 350 de șilingi, căreia, aplicându-i-se procentul de 2% obligațiuni, din cupoanele obligațiunilor federale ajunse la scadență, rezulta un disponibil blocat dar utilizabil de 2 995 de șilingi, transcris, de altfel, pe numele Administrației Fluviale a Porților de Fier[15].

Am lăsat la urmă raporturile acesteia cu banca elvețiană, pe de o parte pentru că aici erau cele mai însemnate depozite, dar și pentru că, mai ales, cu această bancă s-a consumat un contencios îndelungat și, ceea ce a fost dăunător la adresa României și Iugoslaviei, creanțele acestora asupra Administrației n-au fost recunoscute și onorate.

De menționat, mai întâi că, relativ repede după semnarea *Acordului pentru stabilirea Administrației Fluviale a Porților de Fier*, respectiv, la 14 martie 1955, Comitetul Administrației Fluviale a Porților de Fier s-a adresat Băncii elvețiene „Société de Banque Suisse" înștiințând-o că la 9 septembrie 1953 intrase în vigoare acest *Acord* și solicita să i se pună la dispoziție depozitul existent la aceasta pe numele fostei Administrații[16].

De asemenea, Administrația preciza că, potrivit *Acordului*, fondurile totale ale fostei Administrații a Porților de Fier și Cataractelor compuse din activ și pasiv, care fuseseră gestionate de către Comitetul Provizoriu Gerant, reveneau de drept Comitetului permanent al noii Administrații începând cu ziua de 15 octombrie 1953, adică la o dată situată în interiorul termenului de 3 luni prevăzut de Acord pentru predare, și că, verificându-se activul pe baza datelor furnizate de Comitetul Provizoriu, se constatase care erau valorile depuse la bancă, în aur și devize, între aceste valori, pe lângă cele menționate mai sus, figurând și un fond de pensii de 593 de lire sterline aur englez, 11 040 franci francez aur și 420 de franci elvețieni.

Dat fiind că Administrația se considera o instituție internațională cu toate drepturile juridice, aceasta cerea băncii să-i pună la dispoziție valorile arătate[17].

La cererea menționată, banca elvețiană n-a dat un răspuns pozitiv. Dimpotrivă, ea a răspuns solicitând, la rândul său, să i se trimită documente certificate de Legația Elveției din care să rezulte că Administrația Fluvială a Porților de Fier era îndreptățită să primească fondurile fostei Administrații, precum și documente din care să rezulte dreptul de semnătură al membrilor comitetului[18].

---

[15] *Ibidem*, f. 42, 44, 57.

[16] *Ibidem*, f. 82.

[17] Scrisoarea era semnată de către Nicolae Gonda și Dușan Ibrocič, reprezentații României și, respectiv, Iugoslaviei, în numele Comitetului Administrației Fluviale a Porților de Fier (*ibidem*, f. 73).

[18] *Ibidem*, f. 58, 62-65.

La această solicitare, Comitetul Administrației Fluviale a Porților de Fier a decis să trimită – și a și trimis – *Acordul pentru stabilirea A.F.P.F.*, publicat de Secretariatul de Stat (Ministerul de Externe – n.n.) al R.P.F. Iugoslavia, copia certificată de Ministerul Afacerilor Externe de la București și de Legația Elveției din Capitala României după deplina împuternicire a lui Nicolae Gonda, copia certificată de Secretariatul de Stat al R.P.F. Iugoslavia și de Legația Elveției din Belgrad după deplina împuternicire a reprezentantului iugoslav în Comitet, Dușan Ibrocič, și facsimilele de semnături ale membrilor Comitetului, certificate de autoritățile competente[19].

La remiterea documentelor, Comitetul Administrației Fluviale a Porților de Fier a atenționat banca elvețiană și asupra articolelor din textele juridice referitoare la problema fondurilor fostei Administrații a Porților de Fier și Cataractelor.

Din păcate, banca n-a luat în considerație documentele trimise și nici n-a făcut cunoscută situația la zi a fondurilor fostei Administrații.

Iată de ce, în opinia Comitetului noii Administrații Fluviale a Porților de Fier comportamentul băncii era unul neloial și neașteptat, în fond, din partea unei instituții cu care Administrația colaborase timp îndelungat[20].

Mai mult decât atât, dintr-o scrisoare din 14 iunie 1958 a noii Administrații, redactată sub semnătura lui Rudolf Stoian și Blagoje Poposki, rezulta că, departe de a fi fost restituite, la 19 februarie 1952, depozitele și celelalte valori ale fostei Administrații de la Société de Banque Suisse fuseseră sechestrate de către Oficiul de Urmăriri din Zürich, care acționase la reclamația Casei Comune a Purtătorilor de Datorii (Acțiuni) Publice Austriece și Ungare de la Paris[21].

Aflând despre situație, Administrația cerea să i se precizeze în ce temei s-a procedat la sechestrarea și predarea valorilor în discuție către Casa Comună... și, totodată, să i se trimită o copie a hotărârii judecătorești[22].

Scrisoarea din 14 iunie 1958 fusese generată de faptul că, la 17 ianuarie același an, Société de Banque Suisse comunicase Administrației Fluviale a Porților de Fier că a sechestrat valorile Administrației aflate în păstrarea sa, invocând o hotărâre a Oficiului de Urmăriri din Zürich.

În scrisoarea băncii se spunea că valorile menționate în solicitarea Administrației au fost sechestrate la 19 februarie 1952 de către Oficiul menționat, care la 17 decembrie același an le-a oprit și le-a definitivat până la 18-20 iunie 1953 în beneficiul Casei Comune a Purtătorilor de Datorii (Acțiuni) Publice Austriece și Ungare de la Paris.

Ca atare, valorile respective nu se mai găseau în posesia băncii[23].

---

[19] *Ibidem*, f. 30-40.
[20] *Ibidem*, f. 2.
[21] *Ibidem*, f. 8.
[22] *Ibidem*, f. 9.
[23] *Ibidem*, 17.

La înștiințarea primită, se pare că, din păcate, Administrația a revenit cu o intervenție ceva mai energică abia peste un an, la 25 decembrie 1959, printr-un document, semnat de Rudolf Stoian (România) și Danon Tadič (Iugoslavia). Se reproșa, fără menajamente, băncii că Administrația fusese pusă în fața unui fapt împlinit, nefiind nici măcar avertizată în prealabil de acțiunea întreprinsă și nici măcar citată în instanța care a judecat cazul, ca parte reclamată, așa cum legal ar fi fost necesar. Astfel, se contravenea uzanțelor unanim recunoscute, iar procedeul punea la îndoială valabilitatea hotărârii deoarece se constituia într-un act unilateral și arbitrar.

De aceea, procedura nefiind legal îndeplinită, Administrația Fluvială a Porților de Fier contesta valabilitatea hotărârii și își rezerva în continuare dreptul asupra valorilor fostei Administrații aflate în păstrarea băncii.

Se observa, de asemenea că, ceea ce era și mai surprinzător, deși banca elvețiană cunoscuse foarte bine problema încă de la începutul anului 1952, ar fi fost firesc ca, măcar la prima scrisoare a Administrației, din martie 1955, ea să fi făcut cunoscută situația valorilor în discuție, iar Administrația să fi avut posibilitatea să reacționeze cât încă nu era prea târziu[24].

Fapt care nu s-a întâmplat, iar de aici repercusiunile ușor de întrevăzut, pe de o parte în dauna intereselor Administrației și, implicit, ale României și Iugoslaviei, iar pe alta asupra prestigiului băncii elvețiene. Legitimă sau nu, solicitarea Administrației a primit din partea băncii elvețiene un răspuns pe cât de inflexibil, pe atât de netransparent ca motivare. Dacă Uniunea Bancară Creditanstaldt din Viena a răspuns că își declina competența la demersul Administrației bazat pe tratatul dintre guvernele român și iugoslav, că acele părți din averea fostei Administrații a Porților de Fier și Cataractelor situate în afara jurisdicției părților contractante puteau fi incluse într-o reglementare întemeiată pe o convenție, așteptând punctul de vedere al unor foruri competente și obligându-se să-l comunice solicitantei[25], banca elvețiană a replicat sec și cu răceala specifică instituției. Singurul reper informativ primit de la aceasta relativ la caz a fost textul publicat în „Tagblatt der Stadt Zürich" (nr. 107 din 8 mai 1953), dar de el Administrația a aflat mult mai târziu, abia după cererea din 14 iunie 1958[26].

Iată versiunea românească a cuprinsului notei publicate:

---

[24] *Ibidem*, f. 16, 26.
[25] *Ibidem*, f. 70.
[26] *Ibidem*, f. 98.

Comunicarea
Cererii de valorificarea și anunțarea de majorare
Execuția No. 1 391 *Sechestru No. 25*

Prin prezenta se anunță Comisiunea Internațională Danubiană mai înainte de Belgrad (sic!), *al cărui sediu actual este necunoscut, că creditoarea Caisse Commune des Porteurs de Dettes Publiques Autrichiene et Hongroise, emise înainte de război, Boulevard de Courcelles 22, Paris, reprezentată prin dr. W. Kraft, avocat, Talstrasse 11 Zürich 1, a cerut pentru pretențiunea ei în sumă de franci 1 130 226,08 plus cheltuieli de sechestrare, execuție și valorificare, valorificarea lingourilor de aur, monetelor din aur și al activului de cont curent, în valoarea de evaluare totală de franci 494 854,60 sechestrate la 20 martie 1953 la „Schweiz Bankverein", Paradeplatz, Zürich 1, sub numele Administrației Porților de Fier și Cataractelor din Orșova (România), precum și a monetelor din aur și a activului de cont curent de sub rubrica „Fond de pensie al funcționarilor din cadrul nou" în valoare de evaluare totală de franci 48 635,50.*

Preschimbarea aurului și reclamarea activului de cont curent la „Schweiz Bankverein" și apoi achitarea creditoarei urmează la 12 iunie 1953, dacă până atunci debitoarea nu va dovedi satisfacerea creditoarei.

Zürich, 18 mai 1953

Oficiul de Execuție Zürich 1
Schaufelberger[27]

Reprezentanții Administrației Fluviale a Porților de Fier n-au fost mulțumiți cu ceea ce le-a pus banca la dispoziție, motiv pentru care au revenit cu o nouă cerere și, întrucât li se trimisese unul dintre actele finale ale procedurii sechestrării, de această dată au vizat să li se remită Hotărârea Direcției pentru Procedură Judiciară din Zürich, din 19 februarie 1952, prin care se dispusese sechestrarea valorilor menționate[28], prin urmare au solicitat un document dintr-o fază de început a afacerii. Cererea a fost adresată inclusiv Direcției pentru Procedură Judiciară[29], într-o revenire la aceasta cerându-se chiar trimiterea copiei citației de chemare în fața instanțelor judiciare[30].

E locul să se menționeze că pretenția Casei Comune a Purtătorilor de Datorii (Acțiuni) Publice Austriece și Ungare de la Paris față de Administrația Fluvială a Porților de Fier rezulta dintr-un vechi împrumut făcut de Ungaria în anul 1895, în valoare de circa 45 de milioane coroane aur, și din care, la vremea respectivă, s-a dorit finanțarea lucrărilor de regularizare a cursului Dunării la

---

[27] *Ibidem*, f. 84 (versiunea românească), 85-87 (versiunile sârbă și germană).
[28] *Ibidem*, f. 98.
[29] *Ibidem*, f. 99, 108.
[30] *Ibidem*, f. 100.

Porțile de Fier și Cataracte. Acoperit cu acțiuni subscrise de Casa Comună..., împrumutul, supranumit și „Împrumutul Porților de Fier 3%", a fost rambursat treptat prin rate plătite din încasarea taxelor de navigație pe tranzitul vaselor prin Porțile de Fier. Instituția plătitoare a fost Administrația Fluvială a Porților de Fier și Cataractelor cu sediul la Orșova, și înainte și după Primul Război Mondial, cu precizarea că, după acest război și după discuții îndelungi pe tema succesorilor plătitori în urma destrămării monarhiei austro-ungare, România și Iugoslavia au primit în sarcină plata datoriei respective, ca state moștenitoare și beneficiare principale ale lucrărilor de la Porțile de Fier[31].

Nota publicată în mai 1953 în ziarul din Zürich arăta că, la acea dată, rambursarea împrumutului nu fusese încheiată și că mai era de plătit suma de 1 130 226,08 de franci elvețieni, pe care Casa Comună a și reclamat-o, iar banca elvețiană i-a transcris-o în 1952 fără nici o ezitare.

Aceasta a fost situația cu care s-a confruntat Administrația Fluvială a Porților de Fier și care se cristalizase încă înainte ca acest organism să fi fost înființat, de existența sa el aflând abia în anul 1958. Că Société de Banque Suisse din Zürich a dat satisfacție pretenției, indubitabil motivate, a Casei Comune de Acțiuni Publice Austrice și Ungare a fost un fapt cât se poate de legitim. Inelegant a fost doar modul în care banca a gestionat raporturile cu noua Administrație, iar aceasta, orice s-ar spune, nu făcuse nimic care să lezeze interesele unui terț. Vina acestui organism decurgea din funcționarea sa într-o zonă cu care Occidentul și cu atât mai mult sistemul bancar elvețian nu mai întreținea – și poate nici nu mai dorea să întrețină – relațiile de afaceri anterioare războiului. În ochii acestei zone a continentului, noua Administrație era cu totul altceva decât instituția predecesoare și asta, fără îndoială, pentru că administratorul cel nou era unul bilateral și funcționa în aria geografică a două state socialiste, chit că unul dintre ele o rupsese încă din 1948 cu centrul politic al Răsăritului comunist al Europei. Iată de ce, până la începutul anilor '60 nici banca și nici Direcția de Procedură Juridică din Zürich n-au mai dat vreun semn convenabil autorității administrative româno-iugoslave de la Porțile de Fier, iar fondurile revendicate au rămas blocate, ca multe alte valori provenind din această parte a continentului și păstrate prin tradiție în bănci occidentale.

---

[31] Cu privire la împrumut, vezi, pe larg, Tudor Răței, *Împrumutul maghiar din 1895 zis al „Porților de Fier" și problema rambursării lui după Primul Război Mondial*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene", IV, 2012.

INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA

Lucian Dindirică

23 august 1944. Ziua despre care istoriografia românească consideră că a marcat momentul de cotitură al evoluției României, atât în plan extern cât, mai ales, în plan intern. Dacă în plan extern intrarea sub umbrela Moscovei a fost imediată, prin continuarea războiului alături de noii aliați – U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie – oficializată prin semnarea armistițiului din 12 septembrie 1944, în plan intern transformarea politico-socială s-a derulat pe parcursul mai multor ani, culminând cu proclamarea Republicii Populare Române, în 30 decembrie 1947.

23 august 1944 este momentul când, pentru prima dată, un reprezentant al Partidului Comunist – Lucrețiu Pătrășcanu – este cooptat în cel mai înalt for executiv, la acea dată guvernul condus de generalul Constantin Sănătescu, cel care avusese un rol-cheie în pregătirea armistițiului și a actului de la 23 august[1]. Deși ministru fără portofoliu, asemenea celorlalți trei reprezentanți ai partidelor care susțineau guvernul (Iuliu Maniu – P.N.Ț., Constantin Brătianu – P.N.L. și Constantin Titel Petrescu – P.S.D.R.) Pătrășcanu avea un ascendent asupra acestora prin faptul că i-a fost încredințată conducerea interimară a Ministerului Justiției.

În perioada următoare, comuniștii au acționat deschis pentru consolidarea propriei poziții. La 12 octombrie 1944 a fost înființat, oficial, Frontul Național Democrat (F.N.D.), o coaliție promovată de P.C.R. și care cuprindea Partidul Social Democrat Român (P.S.D.R.), Frontul Plugarilor (F.P.), Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică și Uniunea Muncitorilor Maghiari din România (M.A.D.O.S.Z.). Chiar dacă aceste organizații politice, exclusiv de stânga, erau lipsite de influență la nivelul societății românești cu atât mai mult la nivelul corpului electoral, ele erau folosite de comuniști cu scopul de a crea iluzia unui larg consens popular favorabil programului lor politic.

Crearea F.N.D. a produs o ruptură în cadrul coaliției care susținuse înlăturarea mareșalului Ion Antonescu. La 16 octombrie comuniștii și social-democrații s-au retras din guvern, forțând schimbarea compoziției politice a executivului.

La 4 noiembrie a fost instalat un nou guvern, sub conducerea aceluiași general Constantin Sănătescu. F.N.D. avea o poziție consolidată, deținând șapte portofolii (față de cele zece ale liberalilor și țărăniștilor) printre care postul de vicepremier pentru dr. Petru Groza (președintele Frontului Plugarilor), Comunicațiile pentru Gheorghe Gheorghiu-Dej și Justiția pentru Lucrețiu

[1] Constantin Sănătescu, *Jurnalul generalului Sănătescu*, ediția a 2-a, prefață Simona Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2006, p. 8.

Pătrășcanu[2]. Acest câștig nu a fost suficient pentru Partidul Comunist Român (P.C.R.) care a continuat, cu sprijin sovietic, acțiunile de subminare a autorității guvernului, determinând, în 2 decembrie 1944, demisia prim-ministrului și, implicit, a executivului.

Noul guvern, condus de generalul Nicolae Rădescu, în fapt o copie a guvernului demisionar, a fost ultimul în care partidele tradiționale, P.N.Ț. și P.N.L., au participat efectiv la actul de guvernare[3]. Noul guvern a avut printre priorități reinstaurarea administrației românești în Nordul Transilvaniei, eliberat la 25 octombrie 1944, organizând, în februarie 1945, 11 comisii care să gestioneze în zonă problemele legate de finanțe, justiție, învățământ etc.[4].

Marea problemă a guvernului Rădescu a fost, ca și în cazul celor precedente, asigurarea supraviețuirii politice. De această dată intervenția sovietică a fost brutală și directă ajungându-se chiar ca vicecomisarul pentru Afaceri Externe A.I. Vîșinski să îl forțeze pe regele Mihai I să accepte un guvern pro-comunist. Astfel, la 6 martie 1945, a fost instalat guvernul condus de dr. Petru Groza, în care comuniștii și aliații lor erau majoritari. Acest guvern a existat și s-a bazat, exclusiv, pe puterea de la Moscova.

Înapoierea teritoriului din Nordul Transilvaniei era, fără îndoială, un gest politic al U.R.S.S., menit să sprijine guvernul lui Petru Groza, încercând astfel să prezinte o altă față a regimului, un regim cu obiective naționaliste sprijinit de prietenii de la Răsărit[5].

La Conferința de la Potsdam (17 iulie – 2 august 1945) S.U.A. și Marea Britanie au anunțat că nu recunosc guvernul de la București încurajând ample mișcări atât din partea partidelor politice cât și din partea cetățenilor. La 19 august Mihai I a demarat procedurile pentru demiterea guvernului Petru Groza. În ciuda solicitărilor insistente ale monarhului, prim-ministrul a refuzat să demisioneze. Refuzurile sale repetate, încurajate de sovietici, au condus la declanșarea, a ceea ce istoriografia a numit-o, „greva regală". În fapt o criză constituțională, fără precedent, concretizată prin refuzul regelui Mihai I de a semna decretele propuse de guvern. Atitudinea acestuia a condus la izolarea suveranului, în plan politic, întrucât guvernul comunist, în disprețul Constituției din 1923, a continuat să administreze țara prin sfidarea tuturor normelor și cutumelor democratice.

În octombrie 1945, Congresul P.C.R. a ales conducerea partidului pentru următorii ani. Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost instalat în funcția de secretar general al Comitetului Central (C.C.) al P.C.R.. Ca secretari au fost desemnați

---

[2] Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, ediția a 4-a, trad. George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, p. 579-581.

[3] Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Editura ALL, 1996, p. 363.

[4] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 582.

[5] Stephen Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, Iași, Institutul European, 1998, p. 115.

Teohari Georgescu, Vasile Lucaci și Ana Pauker, iar ca membri ai Biroului Politic (B.P.) Chivu Stoica, Miron Constantinescu și Gheorghe Vasilichi[6].

În paralel, în capitală au avut loc proteste anti-guvernamentale, culminând cu cele din 8 noiembrie, reprimate dur de către autoritățile comuniste. Soarta României a fost, însă, o dată în plus, decisă de Marile Puteri. Conferința miniștrilor Afacerilor Externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, desfășurată în decembrie 1945, la Moscova, a decis recunoașterea guvernului Petru Groza cu condiția cooptării a câte unui reprezentant al P.N.Ț. și P.N.L.[7], precum și a organizării de alegeri libere.

La 8 ianuarie 1946 guvernul Groza și-a luat angajamentul să pună în aplicare solicitările Aliaților[8] determinându-l pe Rege să renunțe la „grevă". În perioada următoare comuniștii și sateliții lor politici își vor pregăti, prin orice mijloace, victoria în alegerile ce urmau să aibă loc într-un viitor nu foarte îndepărtat.

Între 10 și 12 ianuarie are loc Congresul Uniunii Patrioților, satelit al P.C.R., care hotărăște transformarea în Partidul Național-Popular (P.N.P.), orientat pe atragerea voturilor păturii mijlocii de la orașe. De asemenea, cu concursul P.C.R., la 25 ianuarie, se înființează Partidul Țărănesc-Democrat, în fapt fracțiunea țărănistă, ruptă din P.N.Ț. și condusă de Nicolae Lupu (vicepreședinte al P.N.Ț. și președinte al organizației de București a P.N.Ț.).

La 10 martie 1946, cu ocazia unui congres extraordinar al P.S.D.R. s-a produs ruptura dintre liderul Constantin Titel-Petrescu – care a format Partidul Social Democrat Independent (P.S.D.I.) – și aripa pro-comunistă condusă de Ștefan Voitec și Lothar Rădăceanu – care a păstrat denumirea de P.S.D.R.

După ce la Plenara C.C. al P.C.R. din 25-28 ianuarie se hotărâse constituirea unei coaliții electorale formată din partidele aflate în guvern, la 17 mai 1946 a fost publicată platforma program a Blocului Partidelor Democrate (B.P.D.)[9], alianță electorală care reunea P.C.R., P.S.D.R., F.P., Partidul Național Popular și fracțiuni din partidele istorice – P.N.L. (la 23 februarie fuzionase cu Partidul

---

[6] *Istoria Românilor*, vol. IX, *România în anii 1940-1947*, coordonator Dinu C. Giurescu, secretar Florin Șperlea, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 600.

[7] Pe 7 ianuarie, Emil Hațieganu (P.N.Ț.) și Mihail Romniceanu (P.N.L.) depun jurământul, ca miniștri secretari de stat fără portofoliu, în fața lui Mihai I și a lui Petru Groza. Includerea celor doi în guvern nu a atins scopul „grevei regale" și nu i-a adus regelui ceea ce își dorise: demiterea guvernului Groza.

[8] Alegeri generale legislative și libere cât mai repede posibil, pe baza sufragiului universal și secret, la care să propună candidați toate formațiunile democratice și antifasciste, libertatea de exprimare, libertatea presei, a religiei și a dreptului la asociere.

[9] Se prevedea, printre altele: monarhie constituțională, libertatea individuală, respectarea drepturilor și libertăților cetățenești, libertatea presei, a cuvântului, a religiei, a dreptului la asociere.

Naționalist Democrat condus de către Petre Țopa) și P.N.Ț. – conduse de Gheorghe Tătărescu și, respectiv, Anton Alexandrescu[10].

În paralel, la București, a avut loc procesul mareșalului Ion Antonescu și al colaboratorilor săi. Acesta a debutat pe 6 mai 1946, audierea „criminalilor de război" din lotul Antonescu având loc în față unui „tribunal al poporului". Deznodământul a venit pe 17 mai: fostul conducător al statului, împreună cu secundul său, Mihai Antonescu, și alți patru colaboratori au fost condamnați la moarte, însă, în data de 1 iunie 1946 sentința este pusă în executare doar pentru patru persoane din lotul Antonescu: mareșalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu[11].

Cu toate garanțiile guvernamentale oferite prin declarații publice privind libertățile în România, guvernele S.U.A. și Marii Britanii trimit în 27 mai o notă comună prin care protestează împotriva încălcării drepturilor și libertăților cetățenești. Deși pe 1 iunie guvernul prezintă o situație falsificată în ceea ce privește libertățile partidelor de opoziție și ale organelor acestora de presă, asemenea note de protest vor mai fi trimise guvernului de la București de către Statele Unite și Anglia în 14 iunie și 28 octombrie. Totul însă în zadar. Comuniștii, alături de aliații de la Moscova, aplică, pas cu pas, planul de comunizare a tuturor sectoarelor românești. În 2 noiembrie, ministrul Afacerilor Străine, viceprim-ministrul Gheorghe Tătărescu, răspunde notelor ultimative pe care le catalogheză drept: „o serioasă atingere a suveranității României și o imixtiune directă în afacerile ei interne"[12].

Chiar a doua zi, pe 2 iunie, are loc deschiderea campaniei electorale pentru alegerile programate a avea loc în data de 19 noiembrie 1946. Comuniștii organizează un miting la Iași, în prezența prim-ministrului dr. Petru Groza iar P.N.Ț. emite un manifest către țară cu principalele obiective electorale. Campania este extrem de violentă, comuniștii și aliații lor folosindu-se de instituțiile de forță ale statului pentru supravegherea, intimidarea și chiar reprimarea adversarilor politici. Comisia Electorală Centrală a jucat un rol decorativ[13]. Listele electorale alcătuite în prima parte a lunii septembrie au conținut o serie de nereguli mari; mii de alegători nu se regăseau pe liste.

---

[10] *Ibidem*, p. 614-615.

[11] Gheorghe Buzatu, Șerban Alexianu, Stela Cheptea, *Istoria să judece! Mareșalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Gheorghe Alexianu, Constantin (Piki) Z. Vasiliu*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2013, p. 35-38; *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 577-580; Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, traducere de Valer Moga și Valeria Pioraș, ediție îngrijită, notă asupra ediției, note și indice de Valer Moga, București, Editura Compania, 2006, p. 258-260.

[12] Dinu C. Giurescu, *Istoria României în date*, ediția a 3-a, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 484.

[13] Idem, *Falsificatorii: „Alegerile" din 1946*, București, RAO International Publishing Company, 2006, p. 203.

În 13 iulie 1946 a fost adoptată o lege pentru organizarea Reprezentanței Naționale și pentru desfășurarea alegerilor. Potrivit acesteia Parlamentul României urma să fie redus la o singură cameră: Adunarea Deputaților. Pe 15 octombrie este adoptat un decret-lege în care este convocat corpul electoral pentru data de 19 noiembrie iar parlamentul pentru 1 decembrie.

După ce în ultimele luni, Iuliu Maniu (P.N.Ț.), a protestat public, vehement, prin presă sau prin memorii oficiale împotriva politicii comuniste care folosea autoritățile de forță ale statului și nu numai în campania electorală, în 21 octombrie, alături de liderii partidelor de opoziție, Constantin I.C. Brătianu (P.N.L.) și Constantin Titel-Petrescu (P.S.D.I.), semnează Acordul pentru apărarea libertăților democratice. În acesta se arăta că „guvernul Groza a instituit un regim de adevărată tiranie, sugrumând toate libertățile democratice"[14].

Pe 19 noiembrie au loc alegerile parlamentare, marcate de foarte multe incidente și fraude electorale care culminează cu îndepărtarea reprezentanților opoziției din secțiile de votare odată cu finalizarea numărătorii voturilor. Pe baza unor procese verbale falsificate au fost anunțate, pe 22 noiembrie, rezultatele finale ale „alegerilor": B.P.D. – 83,81%, cu 347 de mandate, P.N.Ț. – 7,97%, cu 33 de mandate, Uniunea Populară Maghiară – 7,01%, cu 29 de mandate, P.N.L. – 0,72%, cu 3 mandate și Partidul Țărănesc Democrat – 0,49%, cu 2 mandate.

Liderii P.N.Ț. și P.N.L. înaintează un memoriu prin care califică rezultatul scrutinului ca fiind „în flagrantă opunere cu realitatea și cu voința corpului electoral", concluzionând că „guvernul a falsificat rezultatul alegerilor cu mult înainte de votare"[15].

S.U.A. și Marea Britanie contestă rezultatul comunicat oficial și îl consideră „complet fals"[16]. Pe baza rezultatului alegerilor guvernul își modifică structura, prin remaniere în data de 29 noiembrie, iar pe 1 decembrie are loc deschiderea sesiunii primului parlament românesc postbelic.

Finalul anului aduce un pachet de legi, „reformatoare" în domeniul financiar-contabil, economic și bancar: naționalizarea Băncii Naționale a României, ușurând astfel P.C.R. controlul sistemului bancar românesc, de stat sau particular, legea controlului utilizării creditelor, legea privind stabilirea regimului de vânzare a societăților pe acțiuni, legea pentru autorizarea baterii de monede comemorative de aur, monede străine și a creării unui fond pentru apărarea monedei naționale, legea pentru interzicerea în convenții a clauzei de plată în aur, monede străine și medalii comemorative, precum și a operațiunilor de gaj pe asemenea valori.

---

[14] Idem, *Istoria României în date*, p. 484-485.
[15] *Ibidem*, p. 485.
[16] *Ibidem*.

Anul 1947 este marcat de profunde transformări ale societății românești, instaurarea regimului comunist fiind iminentă.

Comuniștii încep noul an în forță. În 8 și 9 ianuarie are loc un C.C. al P.C.R. care adoptă mai multe hotărâri pentru întărirea partidului, pentru mărirea numărului de membri și pentru înființarea de organizații până la baza partidului, inclusiv din mediul rural, pentru o mai bună aderență la mase.

La 10 februarie a fost semnat, la Paris, Tratatul între „Puterile Aliate și Asociate" și România care cuprindea o serie de clauze privind frontierele, reparațiile și restituirile, retragerea trupelor aliate etc.[17].

Deși pregătit să răstoarne chiar prin violență guvernul Groza, cu acceptul regelui, la 13 martie Iuliu Maniu solicită sprijin anglo-american pentru această acțiune, însă este refuzat atât de S.U.A. (19 martie), cât și de Marea Britanie (24 martie).

În plan intern, comuniștii au luat măsuri pentru schimbarea la față a societății și economiei românești, prin comunizarea acestora: în 7 iunie este dată legea pentru interpretarea dispozițiilor legale privitoare la înfăptuirea reformei agrare din 1945, considerată „act de guvernământ" așa încât prevederile acesteia să nu mai poată fi atacate în instanță de proprietarii de pământuri deposedați în favoarea țăranilor împroprietăriți.

Memoriile opoziției democratice și chiar al unora dintre aliați au rămas fără urmări concrete[18], nu au făcut decât să sporească ostilitatea guvernului pentru tot ce mai amintea de vechea democrație românească din perioada monarhiei constituționale românești.

Rând pe rând, în toate domeniile de activitate, viziunea noii orânduiri politice se face simțită prin organizări și reorganizări ale instituțiilor (17 ianuarie: decizie a Ministerului Economiei Naționale pentru raționalizarea consumului în restaurante, precum și a consumului cărnii de vită, porc și oaie; 1 februarie: societatea de gaz și electricitate anunță restricții la folosirea

---

[17] Idem, *Lichidatorii. România în 1947*, București, Editura Enciclopedică, 2012, p. 21; Gh. Buzatu, Stela Acatrinei, Daniel Onișor, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, vol. I, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, p. 171-194.

[18] Dinu C. Giurescu, *Lichidatorii...*, p. 47-60. (Pe 15 mai Constantin Titel-Petrescu, în numele P.S.D.I. face un apel către partidele socialiste și către națiunile cu democrații consolidate să dezavueze măsurile antidemocratice din România, iar 5 zile mai târziu, Constantin I.C. Brătianu trimite un memoriu regelui prin care îi solicită să nu mai contrasemneze decretele și legile care modifică structural politica și economia țării, dar și să intervină pe lângă cele trei Mari Puteri pentru instalarea unui guvern care să reprezinte voința și aspirațiile țării. Pe 24 mai Gheorghe Tătărescu adresează și el un memoriu către membrii cabinetului din care și el făcea parte, liderilor partidelor din guvern, dar și S.U.A. și Marii Britanii, prin care expune activitatea negativă a guvernului, starea de nemulțumire generală din țară, de neîncredere și nesiguranță etc. Memoriul nu a fost luat în seamă de guvern).

curentului electric, interzice reclamele luminoase și radiatoarele electrice; 25 martie: legea pentru efectuarea recensământului întreprinderilor comerciale și industriale, aprilie: guvernul crește substanțial salariile care conduce la o creștere rapidă a inflației; 19 aprilie: reorganizarea Ministerului Industriei și Comerțului; 15 mai: decizie a Ministerului de Interne privind limitarea dreptului cetățenilor de a-și stabili domiciliul; 23 mai: lege pentru sancționarea infracțiunilor săvârșite împotriva elementelor și bunurilor armatelor Puterilor Aliate și Asociate; 24 mai: legea pentru înființarea și funcționarea Oficiilor Industriale; 10-13 iunie: sunt date legile de organizare și funcționare a Ministerului Apărării Naționale și de reorganizare a armatei; 14 iunie: Consiliul de Miniștri adoptă propunerile P.C.R. pentru îmbunătățirea situației economico-financiare a țării, pentru stoparea inflației, a haosului monetar, pentru etatizarea economiei prin intervenția directă a statului în controlul producției, a colectării mărfurilor și produselor agricole sau în controlul circulației și consumului mărfurilor; 23 iunie: legea pentru reglementarea circulației și stabilirea regimului juridic al imobilelor agricole; 14 iulie: legea pentru finanțarea operațiunilor necesitate de așezarea definitivă în Banat a îndreptățiților la împroprietărire și a populației transferate din alte regiuni ale țării; 15 iulie: legea cu privire la instituirea și atribuțiile Comisiei de redresare economică și stabilizare monetară și legea pentru organizarea controlului economic de către Ministerul Industriei și Comerțului; 18 iulie: legea pentru învățământul agricol, zootehnic, silvic și veterinar, tehnic și de popularizare; 24 iulie: legea pentru înființarea societăților anonime pe acțiuni; 7 august: legea pentru desființarea și interzicerea organizațiilor de tip fascist, profascist sau terorist, militare sau paramilitare, legea pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii și umanității – folosită pentru continuarea proceselor politice intentate adversarilor comunismului, legea pentru perceperea și în mărfuri a taxelor, impozitelor și amenzilor datorate statului; 15 august: legea pentru pedepsirea infracțiunilor vamale ca infracțiuni de sabotare a economiei naționale, precum și modificări la legea vămilor, legea pentru înființarea Comisiei aurului și devizelor; 16 august: legea pentru reforma monetară; 27 august: legea pentru recalculare patrimoniului societăților pe acțiuni și legea pentru declararea stocurilor de produse și mărfuri; 1 septembrie: legea pentru așezarea și perceperea în natură a impozitelor pe veniturile agricole și legea pentru raționalizarea consumului de produse alimentare și industriale de primă necesitate; 3 octombrie: este emisă o decizie, cu aplicabilitate de la 15 octombrie, prin care se constituie o comisie a Ministerului Finanțelor pentru inventarierea întreprinderilor industriale, comerciale și de transport, precum și a meseriașilor și a atelierelor acestora – este, în fapt, începutul naționalizării din 11 iunie 1948; 28 noiembrie: legea pentru

organizarea judecătorească; 18 decembrie: legea pentru înființarea Colegiului Avocaților – modalitatea de epurarea a celor incomozi[19].

Comuniștii nu își uită adversarii: partidele istorice sunt supuse tirului comunist care va duce la eliminarea lor completă de pe scena politică românească postbelică.

La 14 iulie 1947, în urma incidentului de la Tămădău, este arestată conducerea P.N.Ț., iar două săptămâni mai târziu, pe 29 iulie, Adunarea Deputaților a votat dizolvarea partidului[20]. În paralel, între 4 și 9 octombrie, are loc la București, Congresul al XVIII-lea al Partidului Social-Democrat, care, în prezența unor lideri comuniști de frunte și a prim-ministrului Petru Groza, adoptă o hotărâre pentru „înfăptuirea unui singur partid muncitoresc", în fapt autodesființându-se[21].

Ultimul „obstacol", P.N.L., a fost înlăturat în noiembrie, când, cei trei deputați liberali sunt excluși din parlament. Tot acum, P.N.L. – Gheorghe Tătărescu este șicanat mediatic, totul culminând cu excluderea membrilor acestuia din guvern, în 6 noiembrie[22], asta după ce, în 5 noiembrie parlamentul dăduse un vot de neîncredere ministerului condus de Tătărescu, omul politic fiind acuzat de colaboraționism cu occidentalii[23].

Atacul final asupra ultimei redute democratice din statul român, monarhia, prin Regele Mihai I, are loc la finalul anului 1947. Pe 30 decembrie, regele aflat la Sinaia, este convocat la București, de către Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza, unde, sub amenințări, este obligat să abdice.

Abdicarea Regelui este ultimul act din sceneta regizată de comuniști pentru a instaura noul regim. Aceasta reprezintă „suprimarea totală a vieții constituționale din România". În cursul serii este convocată o ședință extraordinară a Adunării Deputaților, fără cvorum, în cadrul căreia este proclamată Republica Populară Română[24].

Constituția din martie 1923 este abrogată, iar conducerea executivă a noii republici este încredințată unui prezidiu format din 5 persoane: președinte –

---

[19] Idem, *Istoria României în date*, p. 488-499.

[20] Idem, *Lichidatorii...*, p. 75-77, „momentul era favorabil pentru excluderea deputaților țărăniști, care boicotau lucrările Adunării Deputaților în semn de protest față de falsul electoral de la 19 noiembrie 1946, din legislativ" – Gheorghe Onișoru, *Operațiunea Tămădău: desființarea Partidului Național Țărănesc (1947)*, București, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, 2008, p. 55.

[21] Dinu C. Giurescu, *Lichidatorii...*, p. 130.

[22] *Raport final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 171-172.

[23] Dinu C. Giurescu, *Istoria României în date...*, p. 501.

[24] *Ibidem*, p. 502.

profesorul Constantin I. Parhon[25], președintele Asociației Române pentru Legăturile de Prietenie cu U.R.S.S., iar ca membri: Mihail Sadoveanu[26], președintele Adunării Deputaților, Ștefan Voitec[27], ministrul Educației Naționale, Gheorghe Stere[28], președintele Curții de Apel București și Ion Niculi[29], vicepreședinte al Adunării Deputaților.

[25] Profesor universitar, reputat endocrinolog, om de stânga, revoluționar dar „iubitor de viața îmbelșugată, copleșit de onorurile sovieticilor, naiv și vanitos" – Henri Prost, *op. cit.*, p. 293, a rămas președinte al Prezidiului Republicii Populare Române până la schimbările politice din 13 aprilie 1948, când devine președinte al Prezidiului Mari Adunării Naționale, până în 2 iunie 1952, fiind un șef de stat de decor, controlat în totalitate de comuniști. Din 1952 se dedică medicinei și carierei în acest domeniu, înființând școala de endocrinologie, fiind, rând pe rând, director al Institutului de Endocrinologie (1949-1957) și director al Institutului de Geriatrie (1952-1957). A fost membru corespondent, membru și apoi președinte al Academiei Române – Doru Dumitrescu, Mihai Manea, *Personaje și personalități ale istoriei: dicționar enciclopedic*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2009, p. 667-668.

[26] Romancier, povestitor, iubitor de „confort, bucate alese, femei și vânătoare", intrase în Adunarea Deputaților în 1946 ca independent și a fost ales președinte al acesteia – Henri Prost, *op. cit.*, p. 293- 294.

[27] Un fost colaborator al lui Constantin Titel Petrescu, ocupant în guvernul Rădescu al portofoliului învățământului, pentru a rămâne ministrul Educației și în cabinetul lui Groza îl părăsise pe acesta și îl urmase pe Rădăceanu, „om șters, fără har" – *ibidem*, p. 294, a fost membru al Comitetului Central al P.C.R. (1948) și, cu întreruperi, până în 1965, membru al Biroului Politic al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1948-1949 și 1956-1961), ministru al Comerțului (1955-1956), vicepreședinte al Consiliului de Stat (1961-1965 și 1974-1984), președinte al Marii Adunări Naționale (1961-1974). Deși nu a scris nimic niciodată, a fost ales membru al Academiei Republicii Socialiste România în 1980 – Doru Dumitrescu, Mihai Manea, *op. cit.*, p. 877.

[28] Fiul lui Constantin Stere, consilier la Curtea de Apel din Chișinău, a rămas acolo, în Rusia, până în 1947. Ajungând în România este numit prim-președinte al Curții de Apel București – Henri Prost, *op. cit.*, p. 294.

[29] „Un simplu tipograf din Iași" – *ibidem*.

ROLUL EXILULUI POLITIC LEGIONAR ÎN REZISTENȚA ARMATĂ ANTICOMUNISTĂ

Radu Florian Bruja

Unul din aspectele puțin studiate de istoriografia noastră a fost modul în care s-a manageriat exilul politic românesc de către serviciile secrete ale Aliaților occidentali. Între toate grupările politice aflate în exil, legionarii au avut unul din cele mai originale misiuni în acțiunile occidentalilor împotriva regimurilor comuniste instalate în Europa de Est. La sfârșitul celui de al doilea război mondial, legionarii din teritoriile dominate de germani au intrat în evidențele International Refugee Organization (I.R.O.), apreciați la 6 000 persoane. Între ei se găseau foști prizonieri de război, studenți aflați la studii, diferiți specialiști aflați la specializare, personal diplomatic din vremea statului național legionar, dar și legionari proveniți din nordul Transilvaniei, din teritoriul ocupat vremelnic de Ungaria horthystă. De la încheierea războiului și până la 25 septembrie 1945, Vasile Iasinschi a făcut parte, alături de generalul Platon Chirnoagă, din autoproclamata Misiune Diplomatică Consulară internată la un hotel din Bad Gastein, unde a stat patru luni. Rolul ei era de a pregăti un memoriu pe care să-l înainteze anchetatorilor de la Nürnberg[1] în încercarea de a scoate Mișcarea Legionară de sub acuzarea Tribunalului Internațional. Într-un raport din mai 1946, se spunea că grupul lui Sima și Iasinschi era liber, nefiind urmărit de aliați: „legionarii sunt bine văzuți de englezi și găsesc refugiu în zona ocupată de englezi"[2]. Prin intermediul inginerului Virgil Velescu a intrat în legătură cu Robert Murphy, secretar al generalului Eisenhower, interesat în pregătirea legionarilor dispuși să colaboreze cu americanii. Iasinschi s-a deplasat la Frankfurt și i-a înmânat un raport privind situația legionarilor din exil. Americanii erau interesați de colaborarea legionarilor și nu au pus sub acuzare Mișcarea Legionară în cadrul procesului de la Nürnberg. Primele lor misiuni au fost de identificare a comuniștilor români infiltrați în rândul emigrației[3].

Abia după ce tensiunile dintre cele două blocuri politice și militare au atins o cotă îngrijorătoare pentru securitatea mondială, rolul legionarilor a fost redefinit. După 1947 a început acțiunea de organizare a nucleelor emigrației românești. Deși neoficial, legionarii s-au organizat în Comitete Românești pe

---

[1] Adrian Gabriel Lepădatu, *Mișcarea Legionară între mit și realitate*, Chișinău, Editura Cartier, 2007, p. 335.

[2] *** *Dosar Horia Sima (1940-1946)*, ediție de Dana Honciuc-Beldiman, București, Editura Kullusys, 2007, doc. 49, p. 280.

[3] Adrian Tudor, *Mișcarea Legionară din exil și legăturile cu serviciile de informații străine*, în „Vitralii. Lumini și umbre", anul IV, nr. 14, București, 2013, p. 30.

teritoriul statelor occidentale până în 1950-1951. Au avut legături cu serviciile secrete străine din țările unde rezidau, care i-au stipendiat pentru a întreprinde acțiuni de spionaj în România[4]. În contextul declanșării Războiului Rece, americanii și-au creat diverse scenarii privind politica internațională. Astfel intra în vederile lor finanțarea unui război de gherilă contra sovieticilor pe teritoriul statelor ocupate de Armata Roșie. Așa se explică reactivarea Mișcării Legionare de către serviciile secrete americane[5].

Activitatea politică anticomunistă a exilului politic legionar a început în 1947, după ce americanii i-au triat pe colaboraționiștii naziștilor din lagăre și i-au eliberat pe legionari, aceștia intrând în vederile aliaților occidentali ca potențiali colaboratori împotriva U.R.S.S., cunoscută fiind adversitatea acestora față de comunism. Legăturile exilului legionar cu serviciile secrete occidentale au avut în vedere organizarea unor acțiuni împotriva guvernului comunist de la București. Între obiectivele lor erau: înregimentarea emigranților români din străinătate pentru crearea rezistenței politice față de realitățile din țară; câștigarea opiniei publice față de emigrația românească; contracararea acțiunile propagandistice ale guvernului din România; susținerea cauzei reîntregirii țării cu teritoriile ocupate în est de Uniunea Sovietică; întreținerea unui curent nefavorabil U.R.S.S. și a guvernelor susținute de aceasta; organizarea unei divizii românești. În contextul în care o nouă conflagrație mondială părea posibilă, americanii au creat un fond special destinat organizării emigrației. Li s-au pus la dispoziție sedii, posibilitatea de organizare și întrunire, gazete, materiale propagandistice și emisiuni de radio. Occidentalii i-au preferat pe legionari pentru astfel de misiuni riscante deoarece mizau pe anticomunismul acestora și pe determinarea lor a-și îndeplini misiunile.

În 1948 a fost înființat Oficiul de Coordonare Politică condus de Frank Wisner care avea scop de spionaj în zona căzută sub dominație sovietică. Oficiul a fost finanțat din fondurile planului Marshall și a început să recruteze români în taberele de refugiați din Germania, Austria și Iugoslavia pentru a forma o rețea de agenți care să fie infiltrați pe teritoriul României[6]. În 1949 a luat ființă și Serviciul Federal de Informații din Germania de Vest, condus de generalul Gehlen care a luat legătura cu legionarii de la care culegea informații despre refugiații români din Germania, despre relațiile acestora cu cei rămași în țară și despre noile realități din România. În 1950 serviciile secrete american și francez i-au contactat pe Mircea Dumitriu la Innsbruck și pe Mircea Mușetescu la Paris în vederea coordonării unor acțiuni pe teritoriul României[7]. Șeful

---

[4] Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, vol. II, București, 2002, p. 407-408.

[5] Florin Dobrescu, *Mesagerii libertății. Parașutările NATO în România comunistă – documente –*, București, Editura Sânziana, 2013, p. 16.

[6] *Ibidem*, p. 15.

[7] Adrian Tudor, *op. cit.*, p. 30.

rezidenței C.I.A. din București, Gordon Mason a fost informat de acțiunile care se pregăteau și despre obiectivele acestora. Agentul C.I.A. de la București din anii 1949-1951 Gordon Mason declara că „agenții ce urmau să fie parașutați aveau misiunea să contacteze grupurile de rezistență din munți, să le dezvăluie interesul Occidentului pentru activitățile lor și să aprovizioneze rezistența cu arme, muniție, medicamente, fonduri. Stațiile radio urmau să fie înmânate rezistenților pentru a le asigura contactul cu Occidentul"[8].

În Germania, Austria și Franța au fost create cele mai importante tabere de pregătire pentru organizarea unor acțiuni de spionaj în România. Secția din Germania care coordona emigranții era condusă de ofițerii George Shorth și Frank Wild și funcționa pe lângă Misiunea Militară Americană de ocupație. Asociația, condusă de Horia Sima și Traian Borobaru, de la München avea filiale la Viena, Salzburg, Linz, Innsbruck, Hanovra, Freiburg și Frankfurt pe Main. De asemenea, la Viena funcționa un centru de spionaj, considerat avanpostul spionajului american. Aici funcționa un birou special pentru falsificat acte și documente și se făcea tranzitul agenților care erau trimiși în România pe cale terestră[9]. A doua țară în care au fost create centre pentru românii refugiați a fost Franța. Centrul american din Franța era condus de colonelul Larry Lasserson și de lt. col. Beaumont. Ei au luat legătura cu legionarii printr-o casă conspirativă a Pitei Cantacuzino din Paris. Și la Metz activa un centru american de pregătire a spionajului care avea o secție pentru România[10]. Unii legionari aflați pe teritoriul german fuseseră instruiți de germani pentru o forma unități militare după 23 august 1944. Mulți dintre legionarii care au ajuns în Franța au provenit din lagărele de pe teritoriul Germaniei sau Austriei care au fost puse sub paza francezilor. După ce De Gaulle a schimbat o serie din reprezentanții comuniști ai autorităților franceze, legionarii au fost transferați în Franța, pentru a colabora în depistarea agenților comuniști din România, infiltrați în comitetele exilaților români[11]. Ei au fost preluați de trupele de ocupație și pregătiți pentru orice intervenție în centrele de la Issny, Lindau, Biberach dar și în Franța la Longjumeau, Montfermeil, Andilly și Chervilly-la-Rue. Ei erau antrenați pentru a efectua misiuni de pătrundere pe teritoriul românesc cu scop informativ și de spionaj. Erau pregătiți la cursuri de radiotelegrafie, telegrafie Morse, fotografie, sabotaj prin explozii, tir, tehnici de apărare și tehnici de filaj[12]. Aceste grupe aveau instructori occidentali și erau antrenați în tehnica de supraviețuire în teritoriu inamic, identificarea unor puncte amănunțite după hărți militare, moduri de

---

[8] Apud Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 13.

[9] *Ibidem*, p. 48-49.

[10] *Ibidem*, p. 50.

[11] Liviu Vălenaș, *Convorbiri cu Mircea Dimitriu. Mișcarea Legionară – între adevăr și mistificare*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000, p. 113.

[12] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 79.

camuflare, confecționarea de acte și legitimații false. În diverse locații erau pregătiți cu exerciții de parașutare, de orientare în timpul nopții, parcurgerea și traversarea unor obstacole naturale, aterizare și întrunire la locul stabilit. Ei trebuiau să ia legătura cu grupările de rezistență armată din Carpați și să întrețină o permanentă stare de nesiguranță pentru autoritățile comuniste. Un capitol special al instruirii efectuate în Franța era fabricarea aparatelor de radio-emisie. Un inginer cu origini românești, venit de la Melbourne, din Australia, a coordonat fabricarea aparatelor de emisie-recepție. Instructorul australian a creat la Paris o grupă de fabricat astfel de aparatură, compusă din legionari specialiști în electrotehnică. Instruirea lor era organizată de Mircea Dimitriu și a durat din 1950 până în 1954, când s-a încheiat colaborarea[13]. Și în zona de ocupație engleză a existat o grupă de legionari care s-au instruit pentru acțiuni similare. Horia Sima a luat legătură cu englezii pentru a pune la punct colaborarea. Alexandru Tănase a fost ales Mircea Dimitriu pentru a se ocupa cu organizarea legionarilor din zona de ocupație engleză. Aici a fost pregătit în centrul de spionaj de la Lindau coordonat de englezi și au fost identificați legionarii dispuși să se antreneze pentru a fi parașutați în România[14].

Echipele legionare primeau material operativ, erau duse apoi la Stuttgart de unde zburau cu avioane franceze în Grecia și lansate pe teritoriul României. Materialele pe care le aveau erau porumbei călători, aparate de emisie și recepție, pistoale mitraliere tip „Mauser", lanterne, lopeți speciale, hărți, un lichid pentru pierderea mirosului la câini, acte în alb, otravă, bani[15]. Ele veneau peste Marea Neagră, zburând la mică înălțime pentru a nu fi reperate de radarele bulgărești sau românești, survolau Delta Dunării și Câmpia Bărăganului ajungând deasupra Carpaților, unde erau parașutați agenții. În Grecia funcționa un grup de spionaj în localitatea Kifisea, iar de pe aeroportul din Noua Glifadă erau îmbarcați cei care urmau să fie parașutați în țară[16]. În Grecia primeau o parte din echipament, codurile și aparatele[17]. Avioanele aveau scoase semnele de identificare pentru a nu fi recunoscute. Pentru mai multă siguranță parașutau pe parcurs pachete cu manifeste anticomuniste acoperind adevăratul scop al parașutării legionarilor[18].

O altă cale de trecere, de data acesta terestră, infiltra legionari pe linia Viena-Budapesta-Arad. La Salzburg a funcționat un centru de pregătire condus de un maior american de origine română. Aici erau antrenați legionari care trebuiau trimiși în România prin Ungaria, pe cale terestră. Horia Sima a colaborat cu Vasile Stoian, înaintat la gradul de comandant și instructor

---

[13] Liviu Vălenaș, *op. cit.*, p. 127-129.
[14] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 78.
[15] *Ibidem*, p. 81.
[16] *Ibidem*, p. 50.
[17] *Ibidem*, p. 85.
[18] *Ibidem*, p. 98.

legionar, care s-a repatriat în aprilie 1947 în țară. Stoian a luat legătura cu Nicolae Pătrașcu și cu Eugen Teodorescu cărora le-a dat instrucțiuni de la Sima. Rolul său era să trimită lui Sima informații despre situația din țară prin curierii veniți de la Viena[19]. Eugen Teodorescu a luat legătura în 1947 cu Nicolae Pătrașcu în diferite locații din București unde a primit informații despre administrația statului, despre organizarea ministerelor, date despre unitățile armatei sovietice din țară și despre situația economică. Acestea au ajuns prin Horia Sima la misiunea americană din capitala Austriei[20]. Acțiunile sale s-au bucurat de succes până în 1950 când Stoian a fost arestat și condamnat în 1955 la 15 ani închisoare. O altă grupare, condusă de Vasile Mailat a colaborat cu Serviciul Federal American de Informații începând cu 1949 pe linie contrainformativă, pentru a verifica pe românii aflați în exil care se arătau interesați de organizațiile emigrației. Existau informații că Securitatea de la București organizase un Serviciu extern, infiltrând agenți în rândul exilaților români. Grupul Mailat culegea informații de la românii veniți în străinătate după 1947, interesându-se cine sunt, ce se întâmplă în țară, cine sunt noile autorități locale, ce relații au avut în țară, cine conducea Securitatea locală, date despre unitățile militare etc. În 1950 misiunea lui Mailat a eșuat, fiind capturată de militarii de la frontieră, care știau de intenția legionarilor[21].

După 1950 acțiunile exilului politic legionar au devenit mai riscante, echipele ajungând să opereze pe teritoriul românesc aduse pe calea aerului. Primele echipe au fost parașutate în 1951. Un grup format din Constantin Săplăcan, Wilhelm Sprindler, Mathias Bohn, Gheorghe Bârsan și Iulie Puiu au fost lansați în zona munților Făgăraș în octombrie 1951[22]. Ei erau în legătură cu o altă echipă, codificată „Jacques". Aceasta, compusă din Ion Golea și Ion Mircea Samoilă, a fost parașutată în zona Agnita în noiembrie 1951 pentru a crea un canal de scurgere a informațiilor prin Iugoslavia[23]. Ei și-au îngropat aparatele, au reușit să ajungă la Brașov, luând legătura cu Vasile Vlad, un colaborator local. Au folosit o mașină de scris marca „Senta" cu care au fost dotați pentru realizarea unor manifeste[24]. Ei mai aveau misiunea de a identifica locuri pentru aterizarea altor echipe pe care tot ei trebuiau să le ajute să dispară din zona de parașutare. În noaptea de 2 spre 3 octombrie 1952 a fost parașutată o echipă codificată „Robert" alcătuită din Alexandru Tănase și Mircea Popovici. Aceștia au fost parașutați în zona Plopșor – Tg. Cărbunești și au reușit să scape de agenții Securității pe teritoriul județului Vâlcea. Membrii echipei și-au

---

[19] *Ibidem*, p. 72-73.

[20] *Ibidem*, p. 75.

[21] Aurel Sergiu Marinescu, *op. cit.*, p. 426-427.

[22] Paul Carpen, *Emigrația – o armă eficientă în confruntarea dintre serviciile secrete*, în „Vitralii. Lumini și umbre", anul IV, nr. 14, București, 2013, p. 14-15.

[23] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 79.

[24] *Ibidem*, p. 86.

îngropat bagajele și au părăsit repede locul unde au fost lansați. Organele Securității Craiova au fost mobilizate târziu și nu au avut o bună coordonare în teren ceea ce le-a permis celor doi să dispară. Abia pe 7 octombrie au sosit trupele Securității și au recuperat cele două parașute[25]. Legionarii au reușit să ajungă la București și să ia legătura cu serviciul american din Paris prin corespondență. Totodată, ei au luat legătura cu echipa „Jacques" care a format canalul de scurgere de informații prin Iugoslavia pe unde trebuiau să părăsească și țara în caz de nevoie[26]. O altă echipă parașutată, codificată „Carpați" era formată din Ilie Rada, Gavrilă Pop și Sabin Mare, care nu erau legionari, ultimul fiind ofițer și partizan al lui Ion Antonescu. Ei au fost lansați în noaptea de 30 spre 1 iulie 1953 și au fost urmați de Bebi Toma parașutat în noaptea de 26/27 iulie 1953[27]. De la Ion Cosma, Ion Buda, Ion Iuhasz și Vasile Vlad au primit diferite informații cu caracter economic, politic și militar pe care le-au remis serviciilor americane cu ajutorul stațiilor de emisie-recepție[28].

O misiune care a avut un relativ succes a avut loc în vara anului 1953, în perioada în care se derulau manifestările Festivalului Mondial al Tineretului în București. Una din acțiunile reușite de către legionarii parașutați în țară a fost răspândirea unor manifeste printre participanți[29]. Acestea au fost redactate de Ion Golea și Ion Buda în casa lui Gheorghe Dincă[30]. Într-un manifest era reliefată situația economică și politică din țară, înfeudarea României față de Uniunea Sovietică și rolul Securității în implementarea politicilor comuniste. Manifestul amintea de rezistența armată din munți, negată oficial de către regim. Un al doilea manifest, difuzat de Ion Golea, acuza regimul pentru minciunile pe care le prolifera în rândul străinilor participanți la Festival. Succesul acțiunii a fost că manifestele au ajuns în rândul străinilor care au venit în România la acest eveniment[31]. Presa occidentală a acordat spații ample pentru a releva reușita acțiunii de răspândire de manifeste anticomuniste și stupoarea autorităților care nu s-au așteptat la acest act[32].

Acțiunea de trimitere a agenților recrutați din rândul legionarilor a fost sistată în 1953 când mai multe echipe au fost capturate de organele Securității și de Miliție. În cele din urmă, Securitatea a reușit să-i captureze pe Alexandru Tănase, Mircea Popovici, Ion Golea, Ion Tolan, Sabin Mare, Gavrilă Popovici. Întregul grup a fost condamnat la moarte și executat pe 13 octombrie 1953 în

---

[25] *Ibidem*, p. 52-53.
[26] *Ibidem*, p. 83.
[27] Paul Carpen, *op. cit.*, p. 15.
[28] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 102.
[29] Florin Niculescu, *Festivalul Mondial al Tineretului, București, 1953*, în „Analele Sighet, 7 Anii 1949-1953: mecanismele terorii", București, Editura Academia Civică, 1999, p. 91.
[30] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 91.
[31] *Ibidem*, p. 62-69.
[32] Vezi gazetele citate de *ibidem*.

închisoarea Jilava. În același timp, au fost arestați și colaboratorii din România ai acestora: Erich Tartler, Vasile Vlad, Ion Buda, Gheorghe Dincă, Aurel Corlan, Alexandru Popovici, Elena Stetin, Ion Iuhasz și Ion Cosma[33]. Tot atunci a fost capturată și echipa comandorului Mihail Opran, pregătită la Paris și parașutată de franco-americani. Echipa antrenată de M. Pătru a împărtășit aceeași soartă, comandantul ei părăsind apoi Franța, stabilindu-se la New York. Grupul lui Sabin Mara a fost arestat în urma unei trădări. Colegul de echipă Ilie Rada l-a asasinat pe Sabin Mare, a reușit să se întoarcă în Franța, dar a fost acuzat de crimă și arestat. Spectaculoasa trădare a lui Bebi Toma care a dus la întemnițarea la Aiud a unei importante grupări în toamna anului 1953 a contribuit la insuccesul acțiunilor[34]. În schimb, printr-un ordin al lui Horia Sima aceștia au fost decorați postmortem cu „Crucea Albă" în octombrie 1953[35]. O săptămână mai târziu, Sima a dat o circulară prin care a creat „Grupul 13", o echipă de acțiune formată „din elementele hotărâte să ia parte la lupta din țară" estimând șansele de supraviețuire a celor care se înscriau la 10%. Dar această grupare nu a mai avut ocazia să participe la operații[36].

Securitatea românească avea informații despre existența grupurilor de spionaj și de pregătirile care se făceau pentru aducerea emigranților români în țară însă asupra modului de acțiune informațiile erau relative[37]. În aprilie 1951 a fost înființată Direcția A, devenită apoi Direcția I, organizație cu competențe de informații externe, condusă de generalul sovietic Serghei Nikonov (Serghei Nicolau), care avea un Serviciu de Emigrație, cu un birou pentru Europa[38]. În același timp, a fost înăsprit regimul represiv atât în libertate cât și în închisori. Consecințele parașutărilor reușite au fost suportate de cei aflați încarcerați deoarece Securitatea a înăsprit regimul de detenție. Cercetările întreprinse de agenții poliției politice românești au stabilit că legionarii au reușit să întreprindă acțiuni de subminare a statului comunist și că rețeaua de curieri care stabilea legătura dintre emigrație și cei aflați în țară era funcțională. Astfel, un ordin al Securității din 25 iunie 1953 prevedea identificarea tuturor legionarilor aflați în libertate și descoperirea canalelor prin care aceștia aveau legături cu rezistența din munți. Ordinul avea în vedere și identificarea tuturor legionarilor din exil și darea lor în urmărire. Nu în ultimul rând, Securitatea trebuia să verifice și proprii informatori pentru a deconspira așa numiții „agenți dubli". Ordinul trebuia executat până la 1 septembrie 1953 când trebuia înaintat

---

[33] *Ibidem*, p. 102.

[34] Liviu Vălenaș, *op. cit.*, p. 135; vezi și Aurel Sergiu Marinescu, *op. cit.*, vol. II, București, 2002, p. 516-517.

[35] Liviu Vălenaș, *op. cit.*, p. 118.

[36] *Ibidem*, p. 118-119.

[37] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 47.

[38] Grigore A. Aldea, *Povestea unui urcior*, în „Vitralii. Lumini și umbre", anul IV, nr. 14, București, 2013, p. 57.

un raport asupra situației „informativo-operative efectuate pe linia legionară"[39]. În ședința Biroului Politic al Comitetului Central al partidului din 2 septembrie 1953, Gheorghiu-Dej a declarat că organele Securității trebuie să fie extrem de dure atât cu cei parașutați, cât și cu cei care intrau în contact cu ei, amintind de 40 de persoane care i-ar fi ajutat. El recomanda, pe un ton extrem de vehement, împușcarea legionarilor și chiar a celor care au colaborat cu aceștia pentru a insufla teroare în populație: „acesta este un prilej foarte bun să le arătăm indirect, să le treacă pofta, că dacă ei vor da adăpost sau dacă-i văd și nu aduc la cunoștința autorităților, vor fi nimiciți (...) Să strecurăm în sufletele lor frica. O să batem în americani"[40]. O altă cauză a insuccesului exilului politic românesc poate fi pus pe seama lipsei unității sale. Legionarii din exil erau suspectați de către celelalte grupări ale emigrației românești. Lipsa colaborării între diferitele facțiuni i-au împins pe legionari spre acțiuni extreme care, odată blocate de Securitate, i-au marginalizat în cadrul exilului politic.

Mai multe astfel de misiuni din anii 1950-1953 au eșuat, fiind capturate de militarii de la frontieră sau de organele Securității, care știau de intenția misiunii, de unele acțiuni nefiind străin celebrul agent Kim Philby. După ce Kim Philby a reușit să se infiltreze în structurile de contraspionaj, francezii au devenit mai prudenți. Ulterior, occidentalii și-au pierdut interesul pentru aceste acțiuni. De asemenea, moartea lui Stalin și speranța unei colaborări pașnice între cele două blocuri i-a convins pe occidentali să renunțe la asemenea operațiuni. Acțiunea de trimitere a agenților recrutați din rândul legionarilor a fost sistată în 1953 după executarea echipelor în închisoarea Jilava. În realitate, moartea lui Stalin și schimbarea poziției americane față de Uniunea Sovietică în perioada destinderii și a „coexistenței pașnice", au dus în 1954 la încetarea oricărei activități de acest fel.

Majoritatea emigranților au sperat la plecarea din România că exilul va fi de scurtă durată. Credința în nedreptatea sistemului comunist îi făcea să spere că acesta nu va dura mult și că aliații occidentali, conduși de americani, vor elibera țările ocupate de armata Uniunii Sovietice. Odată ajunși în libertate, legionarii au încercat să se organizeze și să ducă o vie activitate politică pe lângă organizațiile internaționale și pe lângă guvernele diferitelor state democratice pentru a demasca regimul care s-a instaurat la București. Ei au încercat să colaboreze cu diferite personalități și exilați ai partidelor politice românești pentru a arăta opiniei publice internaționale adevărata față a comunismului românesc. Ca și ceilalți refugiați, legionarii au căutat să colaboreze cu autoritățile țărilor europene sperând să-și aducă un aport la declanșarea unui conflict între Est și Vest. Modul cum iluziile refugiaților se spulberau odată cu trecerea timpului poate fi surprins din paginile unui exilat:

---

[39] Florin Dobrescu, *op. cit.*, p. 55-61.

[40] *Ibidem*, p. 70-71.

Leontin Jean Constantinescu. Deşi nu a fost legionar, exemplul său este cât se poate de elocvent pentru a înţelege felul în care şi speranţele exilul politic legionar se năruiau. În 1947 el nota că „trăiesc în această speranţă. Ipoteza războiului e din ce în ce mai probabilă. Cred că azi şansele sunt de 80%"[41]. Un an mai târziu nota că era ferm convins că va reveni curând în ţară deoarece războiul era „imposibil să nu vină şi, început până în 1950, americanii au toate şansele să-l câştige"[42]. Dar, puţine zile mai târziu, nota dezamăgit că „s-ar putea să ne întoarcem prin 1953"[43]. Iar în 1953 speranţele revenirii sale în România se pulverizaseră când a notat „poate vrea Dumnezeu şi ne întoarcem. Cred însă că numai printr-un accident sau miracol ne putem reîntoarce"[44]. Iar în 1954 îşi pierduse orice iluzie: „ştiu că nu mă voi mai întoarce niciodată pentru că eliberarea are aerul să nu mai fie pentru generaţia mea"[45]. Nici 30 de ani mai târziu nu se ivise ocazia emigranţilor să revină acasă. Iar mulţi dintre ei nu vor mai vedea niciodată prăbuşit regimul comunist din România şi Europa de Est.

---

[41] Leontin Jean Constantinescu, *Jurnal (1947-1958)*, Bucureşti, Editura Jurnalul literar, 1998, p. 33.
[42] *Ibidem*, p. 39.
[43] *Ibidem*, p. 41.
[44] *Ibidem*, p. 114.
[45] *Ibidem*, p. 129.

PATRIARHUL IUSTINIAN ȘI SECURITATEA (1948-1953)

Cezar Mâță

Ascensiunea la funcția de patriarh al României (al treilea), sub numele de Iustinian, a unui fost preot mirean de țară din Râmnicu Vâlcea, Ioan Marina (n. 1901, Comuna Cermegești, Județul Vâlcea, hirotonit în 1924, în 1933 licențiat în teologie, director al Seminarului teologic din Râmnicu Vâlcea) este legată indiscutabil de găzduirea fruntașului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej care, la momentul declanșării evenimentelor ce la 23 august 1944 (înlăturarea Mareșalului Antonescu de la putere concomitent cu trecerea României în tabăra aliaților și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste), acesta evadase din lagărul de la Târgu-Jiu.

Ca un colaborator destul de apropiat ce-i fusese încă de la începutul păstoririi, mitropolitul Valeriu-Bartolomeu Anania, de altfel și un mare literat, relatează în memoriile sale despre patriarhul Iustinian cum acesta i s-ar fi confesat (de altfel nu făcea nici un secret când dădea asemenea amănunte din viața sa celor din preajma care-i considera cei mai de încredere)[1] că-n perioada interbelică făcuse și „politică țărănistă militantă", reprezentând aripa de stânga a P.N.Ț.-ului[2]. Tot în aceeași notă, memorialistul mai istorisea că pe timpul detenției sale la una din închisorile din țară aflase „din gura unui învățător oltean" informația că după evadare pe traseul de la Târgu-Jiu la București „rețeaua de gazde" a lui Gheorghiu-Dej era formată „numai din țărăniști, fără nici un comunist"[3]. Iar preotul mirean Ioan Marina a fost doar una din verigele acestui lanț. Această dezvăluire atestă că nu numai căile Domnului sunt ascunse sau întortocheate, ci în aceeași cheie pot fi înțelese, percepute ori decodificate multe întâmplări și lucruri care s-au petrecut cu ocazia actului de la 23 august 1944, ca și evoluțiile ulterioare din Româna.

Indubitabil că trecerea la monahism după decesul soției (1945), ca și legătura conjuncturală cu un lider comunist de talia lui Gheorghiu-Dej au propulsat un mirean de țară. Probabil că nici chiar acesta în sine nu visase la așa ceva, scaunul înaltei funcții arhierești din statul român. Întâi a fost uns episcop-vicar la Mitropolia Moldovei, sub numele Iustinian Vasluianul (1946). O numire care, la acel moment, a produs reacții în rândul majorității clerului[4] mai mult negative, inclusiv și pentru mitropolitul de atunci al Moldovei, Irineu

---

[1] Valeriu Anania, *Memorii*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 175.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, p. 176.

[4] George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, București, Editura Nemira, 2005, p. 116.

Mihălcescu. Devenit indezirabil autorităților regimului impus de sovietici la 6 martie 1945 acesta nu vedea cu ochi buni cum în coasta sa a fost pus un om al comuniștilor, aflați în zorii ascensiunii lor spre puterea politică totală în România. Cu „un scenariu" bine pus la punct, mitropolitul Irineu Mihălcescu a fost forțat să părăsească înalta arhierie (iulie 1947), iar cu Înaltul Decret nr. 1 734/1947 regele Mihai a luat „act de demisia ierarhului" („Monitorul Oficial", nr. 145 din 26 august 1947)[5]. Cu girarea treburilor eparhiei a fost însărcinat din 28 august 1947 episcopul-vicar Iustinian Vasluianul. Retras la Mănăstirea Agapia Irineu a decedat la 3 aprilie 1948. Alegerile din 19 noiembrie 1947 l-a înscăunat pe Iustinian Marina pe locul vacant al Mitropoliei Moldovei, devenind în același timp și locțiitorul patriarhului, implicit și președinte al adunării ce va alege viitorul întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române. Nefiind nici o prevedere în acest sens, această calitate îl asigura ca principal candidat la înalta funcție arhierească. Împlinirea se va realiza după decesul patriarhului Nicodim (28 februarie 1948) când alegerile din 24 mai 1948 îl vor impune pe fostul preot Ioan Marina ca patriarh, confirmat apoi cu decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale din 6 iunie 1948.

Așa cum consemna în memoriile sale mitropolitul Valeriu-Bartolomeu Anania, patriarhul Iustinian avea vederi de stânga, fiind „de acord /.../ cu politica generală a Guvernului". În contextul realităților postbelice de pe continentul european vedea posibilă revoluția socialistă, precum și evoluția lumii către ea, motiv pentru care se străduia „să adapteze viața Bisericii la vremurile noi"[6]. În timp ce aproape toți așteptau „venirea americanilor", cum nota același memorialist, care mai credeau că stăpânirea comunistă în România nu „va rămâne pe multă vreme", din contră patriarhul Iustinian nu dădea nici o crezare unei asemenea zvonistici[7]. De aici și percepția multora, chiar și azi, că era obedient fără nici o rezervă noii puteri punând Biserica în serviciul comuniștilor, fiind stigmatizat drept omul lor și apelat ca „patriarhul roșu".

Începuturile păstoririi sale coincid cu instalarea brutală în țara noastră a unui regim totalitar, ca unul fundamentat pe o ideologie ateistă feroce ce impunea excluderea religiei și tot ce era legat de ea din instituțiile de stat (învățământ, armată etc.) și care avea să pună Biserica Ortodoxă Română într-o gravă situație și nemaiîntâlnită în existența statul român modern. Se aștepta ca să se întreprindă ceea ce a făcut tăvălugul bolșevic în Uniunea Sovietică după revoluția lor din 1917, unde majoritatea lăcașurilor de cult au fost profanate, dându-li-se altă destinație (magazii sau depozite de cereale, grajduri etc.). Deoarece nu reușea să-și impună oamenii săi în scaunele arhierești vacante, puterea comunistă a impus dureroase soluții ce loveau în organizarea de până

[5] *Ibidem*, p. 176
[6] Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 176.
[7] *Ibidem*, p. 177.

atunci a B.O.R.-ului. Pe lângă dispariția unor eparhii legate de contextul rapturilor teritoriale (Mitropoliile din Chișinău și Cernăuți), comuniștii au impus și desființarea unora, deși erau tradiționale și adânc înrădăcinate în conștiința poporului român. În anul 1949 s-au destructurat trei eparhii. Mai întâi Episcopia Maramureșului a fost unită cu cea a Sucevei, după care s-a renunțat fiind lipită la cea din Oradea. A doua a fost Episcopia Caransebeșului contopită cu cea a Timișoarei și a treia cea de Huși care a fost alipită la Episcopia Romanului. Aceeași operație s-a continuat și în anul următor când au fost desființate alte două eparhii: Arhiepiscopia Sucevei, continuatoarea celei a Bucovinei, când a fost contopită cu cea a Moldovei, apoi Episcopia Galațiului sau a Dunării de Jos cu cea a Constanței (Tomisului). Chiar cu începutul lungii sale păstoriri (1948-1977) Patriarhul Iustinian Marina s-a dedicat în totalitate trebuințelor Bisericii de a supraviețui în acele vremuri grele. Astfel că în relațiile cu autoritățile comuniste și-a folosit, pe lângă legăturile personale cu oamenii puterii de atunci, calitățile și abilitățile sale personale. Preceptul său („ascultă de ei, dar fă ce știi, așa cum fac eu"[8]) invocat și recomandat deseori arhiereilor ori cuvioșilor părinți cu probleme majore în relațiile cu regimul comunist – cazul episcopului de Oradea, Nicolaie Popoviciu (1903-1960), care în 1950 a fost forțat în să părăsească arhieria și în același timp să se retragă la una din mănăstirile din afara arcului carpatic, la Cheia Județul Prahova – constituia strategia în a salva Biserica cu toate problemele ei într-un regim ateisto-totalitar, folosindu-și cu succes abilitățile sale arhicunoscute de diplomat.

În pofida garanțiile concesive consimțite de regimul comunist lui Iustinian, totuși organul de represiune, securitatea, prin agenții și informatorii „plantați" în palatul patriarhal, executa o sufocantă supraveghere asupra mișcărilor și anturajului patriarhului. De altfel, acest lucru era foarte bine cunoscut de întâiul stătător al Bisericii Ortodoxe Române. Documentele ce ilustrează acțiunile securității pe această temă nu se găsesc numai la C.N.S.A.S. Am depistat și la Arhivele Naționale în fondul Serviciului Special de Informații unde le prezint mai jos în anexe.

- 1 -

13/11 octombrie 1948

REFERAT

Din lucrările preliminare pentru identificarea menajerei Patriarhului JUSTINIAN, semnalată la 7 octombrie 1948 ca fiind catolică și ca luând contact de 2 ori pe săptămână la biserica Bărăției cu preoți romano-catolici, rezultă următoarele:

[8] Apud George Enache, *op. cit.*, p. 216.

Menajera, cunoscută sub numele de „FRAU POLDI" se numește Leopoldina Cârstea, vieneză de origine, catolică, stabilită în țară de aproape 30 de ani, fostă căsătorită cu grefierul CÂRSTEA din Râmnicu Vâlcea, trecută apoi ca văduvă în casa lui JUSTINIAN MARINA, încă pe vremea când aceasta era preot în Vâlcea.

FRAU POLDI, în vârstă de circa 50 de ani, înaltă, grasă și puțin șchioapă a întovărășit pe JUSTINIAN și la Iași și la București. A fost cunoscută personal de Domnii SIMION OERIU și EMIL BODNARAS, după afirmațiile cercurilor aprobate de Patriarhie. În prezent LEOPOLDINA CÂRSTEA este încadrată bucătăreasă ajutoare la Patriarhie și este apreciată ca fiind persoana de încredere a Patriarhului.

Nu a fost semnalată ca asistând la slujbele ortodoxe și nici a ieși din Patriarhie Duminică dimineață, deși în cursul săptămânii se deplasează adeseori în oraș sub cuvânt că se duce după cumpărături.

Este necunoscută la fișierul central al biroului Populației și Cărții de imobil, precum și la fișele A.S.

Se opinează a fi pusă sub supraveghere, știut fiind că utilizează pentru intrarea și Ieșirea din Patriarhie numai intrarea din spate (Sos. Ce șerpuiește spre întretăierea Str.11 iunie și B-dul Coșbuc).

ȘEFUL SERVICIULUI,

Fond P.M.C.-S.S.I., dosar nr. 121/1941, f. 166.

- 2 -

131/23 octombrie 1948

REFERAT

Direcțiunea Securității Capitalei cu Nr.13/22 704 din 1948 raportează:

Preotul CERNOIANU GRIGORE, din București Str. Sfinții Apostoli Nr. 14 paroh la biserica Crețulescu din București de lângă Palatul R.P.R. din Calea Victoriei, născut la 5 Decembrie 1907 în Com. Arcani Jud. Dolj, este fiul lui CONSTANTIN și ANA. Este doctor în Teologie. Căsătorit cu 2 copii.

A funcționat în trecut la biserica din Com. Șerbănești, Dâmbovița unde a fost hirotonisit în 1933. În 1940 a fost la preot la biserica Sfânta Vineri din București (Calea Griviței).

Din 1945-1947, în timpul ministeriatului la Culte a lui RADU ROȘCULEȚ, a deținut funcția de director general departament în care timp a colaborat intens cu afaceriștii.

A fost apoi cooptat ca membru în adunarea eparhială a arhiepiscopiei Bucureștilor și în urmă a fost ales consilier la secția economică.

În prezent preotul CERNOIANU GRIGORE este omul de încredere al Patriarhului JUSTINIAN. În Iulie 1948 Patriarhul JUSTINIAN i-a aprobat

camioneta Patriarhiei cu care şi-a transportat familia la Sinaia unde soţia lui are o vilă.

Numitul ar fi intervenit pe lângă Patriarh, pentru a se aproba acceptarea unei donaţii făcută de o doamnă a unei vile, pentru biserica Creţulescu.

Din punct de vedere politic, din informaţiile culese, rezultă că GRIGORE CERNOIANU, a fost simpatizant legionar, iar în prezent este liberal tătărăscian.

I.P.-S.S. Patriarhul JUSTINIAN intenţiona să-l numească pe GRIGORE CERNOIANU director la Seminarul Nifon din Capitală, care a fost desfiinţat. Nu este exclus ca tot JUSTINIAN să-l susţine pentru a fi promovat într-un post pentru o catedră la Institutul Teologic de grad universitar din Bucureşti.

La fişele A.S. din D.S.C., este cunoscut GRIGORE CERNOIANU din dosarul individual Nr. 1 913, din care rezultă că în conformitate cu ordinul M.A.I.-Serviciul de Siguranţă Nr. 46 010, din 10 Martie 1943, urma să fie internat în lagărul preoţilor de la Tismana Gorj, pentru publicaţie de articole în „Graiul Vremii", contra autorităţilor, însă internarea a fost suspendată.

Din acelaşi dosar, mai rezultă că a fost semnalat cu o notă informativă înregistrată sub numărul 4 207 din 18 Februarie a.c. că s-a exprimat faţă de poliţist, că Serv. De Siguranţă. Nu va sta mult în Blocul Creţulescu, întru-cât regimul se va schimba în curând.

În urma unui denunţ înregistrat sub Nr. 20 041 din 3 August 1948 şi existent în acelaşi dosar preotul GRIGORE CERNOIANU a fost cercetat, cu care ocazie s-a stabilit că este un element antidemocratic şi pervers politic, deşi susţine că nu a făcut politică niciodată.

Din dosar mai rezultă că a făcut fraude în legătură cu averea Parohiei Sft. Vineri Nouă, în urma cărui fapt s-a deschis proces împotriva lui la Trib. Ilfov.

Lt. de Securitate,
Mirică Ion.

Fond P.M.C.-S.S.I., dosar nr. 121/1941, f. 167-168.

- 3 -

131/23 august 1949

REFERAT

În legătură cu activitatea lui ALBESCU NICOLAE fost profesor de gimnastică, în prezent corector la Tipografia Cărţilor Bisericeşti şi maseor personal al patriarhului JUSTINIAN, am onoarea a referi următoarele:

Este născut la 25. VIII. 1893 în Bucureşti. S-a înregimentat în mişcarea legionară „grupul sportiv" de sub conducerea profesorului de educaţie fizică DOBRE ION, având strânse legături şi cu DUMITRESCU CONSTANTIN-ZAPADA, comandant legionar, prieten bun cu preotul IMBRESCU ILIE, de la

Biserica Boteanu, condamnat la 15 ani muncă silnică, pentru participarea la organizaţia subversivă „Robu Mircescu". De asemeni ALBESCU este prieten intim şi devotat al comandantului legionar GHEORGHE RACOVEANU, care conduce emisiunile antidemocratice ale postului de radio Madrid şi pe care l-a găzduit timp de 3 ani împreună cu CORNELIU ZELEA CODREANU, IONEL MOŢA şi alţii.

NICOLAE ALBESCU a fost colaborator la ziarul „Buna Vestire" şi „Cuvântul" unde a funcţionat în calitate de ziarist profesionist până la încetarea lor.

Ca profesor de educaţie fizică, ALBESCU a predat lecţii lui CORNELIU ZELEA CODREANU şi foştilor miniştri GIGURCU ION şi VIRGIL MADGEARU. A mai funcţionat ca director al Sucursalei Băncii „Marmoroş Blank" din Chişinău, ca director de cabinet al Dlui General RĂŞCANU la M.A.N. şi ca profesor de educaţie fizică la O.N.E.F.

Deşi cu trecutul politic dubios, totuşi ALBESCU continuă să aibă aceleaşi sentimente legionare şi în prezent, fiind înconjurat de elemente duşmănoase regimului actual. În activitatea sa şi în discuţiile pe care le are, ALBESCU duce o intensă campanie contra regimului actual, lansând diferite zvonuri alarmiste.

Astfel în legătură cu situaţia internaţională ALBESCU a făcut următoarele afirmaţiuni:

„Ruşii au început să facă pe ei. Aceştia au trimis o delegaţie să trateze cu americanii care au refuzat să stea de vorbă cu ei până după ridicarea blocadei Berlinului şi retragerea ruşilor până dincolo de liniile de frontieră din 1939". „Prin retragerea ocupate până acum de ei, vor rămâne în aşa hal de dezorganizare încât Anglo-Americanii de abia în 4-5 ani le vor putea reface. În acest timp ruşii se vor pregăti serios de război, eventual îşi vor pune la punct şi ei bomba atomică şi abia după aceia vor da lovitura cea mare. Calculele lor sunt însă greşite, căci chiar dacă ei se vor retrage, americanii tot îi vor lovi." „În Rusia sunt mişcări împotriva regimului. În regiunea Taporoje şi Crimeia au început insurecţii comandate de o serie de generali, care s-au răsculat împotriva „bolşevicilor".

Vorbind despre conferinţa de la Paris care a avut loc în anul acesta. ALBESCU a afirmat: „această conferinţă este ultimul act care se mai joacă din comedia înţelegerii între apuseni şi ruşi. Conferinţa este uvertura războiului din care sovieticii vor fi definitiv zdrobiţi. De asemenea ALBESCU pretinde că un prieten al său i-ar fi spus următoarele:„se apropie sfârşitul, suntem pe ducă. Ruşii în maxim 2 luni, vor fi constrânşi să se retragă din ţările cu democraţie populară, deci şi de la noi, iar fără ruşi nu ne vom putea menţine la putere. De altfel, de pe acum ne fac tatonările pentru un guvern de uniune naţională. Ruşii au şi început să-şi retragă capitalurile din Sovromurile din ţară.

Totul despre situaţia externă ALBESCU a afirmat: „Războiul bate la uşă. Bomba atomică va rezolva 90% din ostilităţi. Peste 3 000 rezervişti dintre care şi Generalul RUDEANU IONAS au fost chemaţi sub arme, unii vor fi trimişi în

Rusia oficial pentru instrucție, în practică pentru a fi exterminați, pentru că rușii nu pot risca în cadrul unui război, să fie atacați din spate de „partizani" conduși de ofițeri care nu au uitat că sunt români".

În legătură cu situația internă din R.P.R., NICULAE ALBESCU a făcut următoarele afirmațiuni: „Regimul este pe ducă, el nu mai poate să asigure ordinea. Magistrații și judecătorii din procesul „patrioților" de la Timișoara au fost executați în casele lor cărora li s-au apoi foc. Fostul comandant legionar ANDREI IONESCU și fostul ministru Radu Gyr au murit în Penitenciarul din Aiud, datorită răului tratament ce li se aplică, iar RADU MIRONOVICI e grav bolnav, pentru ca „Ăștia" nu vor mai lăsa nici un legionar să iasă viu din închisori". De asemenea ALBESCU pretinde că un prieten al său i-ar fi spus că: „sunt pe cale mari schimbări în politica internă, TATARESCU, ALEXANDRINI și RALEA vor intra din nou în guvern, astfel pregătindu-se retragerea comuniștilor din viața publică.

Față de intimi săi ALBESCU afirmă că este pe cale de a-și face rost de o slujbă în provincie pentru a i se pierde urma.

Întrucât din cele de mai sus expuse, reiese activitatea anti-democratică a lui ALBESCU NICOLAE precum și diferitele zvonuri alarmiste ce le lansează, prezența sa fiind periculoasă în mijlocul cetățenilor, opinăm pentru reținerea susnumitului.

PLUT.MAJOR SEF DE SECURITATE,
Solomon S.

Fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr. 121/1941, f. 172-173.

- 4 -

131/4 martie 1949
Strict secret

După demiterea sa de la Centrul de Îndrumare Teologic, prof. GRIGORE CRISTESCU, a făcut următorul portret al Patriarhului, pe care l-a răspândit între clerici:

Rezoluția: Referate în 5 exemplare

NOTĂ

„Patriarhul JUSTINIAN este un om mediocru. De sută. Inteligență de tipul celei ce se întâlnește prin bâlciuri și oboare de vite. Explicabilă prin creditate. Tatăl i-a fost geambaș.(folosește des formula față de intimi „lasă-mă, să pun eu numai picioarele-n scări, că-i călăresc eu, de le iasă untul". Se referă la oamenii regimului, cari l-au ajutat să ajungă ce a ajuns).

Seminarul și Facultatea le-a făcut, parazitând câțiva colegi de elită, între care GHEORGHE RACOVEANU fost redactor al „cuvântului", comandant legionar, cu care a păstrat legături intime până la dispariția acestuia din țară după rebeliunea din 1941. Teza de licență i-a fost lucrată de GHEORGHE RACOVEANU și trecută la prietenul acestuia preotul profesor NAE POPESCU cu media 7,50. Ca student în cei 4 ani de cursuri a obținut abia de vreo 2-3 ori nota 7. De aici eterna lui recunoștință față de profesorul TEODOR POPESCU unul din cei doi apreciatori cu indulgență.

Vulgar, ingrat în vorbă și atitudine, necrescut, bădăran. Nu a avut și nu are nici o preocupare de ordin intelectual. Nu a citit și nu citește nimic. Nici nu poate urmări o idee. Ceea ce semnează e scris de alții. Agramat absolut.

Ajunge din învățător, preot de sat și apoi de oraș. A luat ceva avere de la soție. Soția superioară ca inteligență l-a ajutat mult în ascensiunea lui, dar murind în urma unei mastoidite, drumul i-a rămas acum liber preotului pentru ascensiunile de mai târziu.

Agentul electoral notoriu, pe linia violenței, al Partidului Țărănesc a cultivat asiduu pe șefii locali și mai ales pe I. MIHALACHE, Dr. LUPU, IULIU MANIU. Dar a păstrat în același timp, raporturi foarte cordiale cu liberalii și argentoianiștii, mai târziu și cu legionarii pe care-i frecventa.

Oportunist și carierist de vocație, a reușit să-i înșele pe toți. Delator de profesie. Fără scrupule. Mitoman. Inventează situații, convorbiri, cari nu s-au produs decât în imaginea lui bolnavă. Uneltește împotriva lui NIFON CRIVEANU, IRINEU ȘI NICODIM. Iese victorios, NIFON cade, IRINEU moare, NICODIM la fel. A ajuns arhiereu, mitropolit al Moldovei și Patriarh.

Campania împotriva lui IRINEU MIHĂLCESCU îl caracterizează insuficient. Pe campionul ei îl are azi consilier de presă și prieten de casă și masă. Este celebrul AL. CERNA RĂDULESCU, fost legionar.

JUSTINIAN și-a ratat cariera. Era făcut să fie geambaș, cârciumar, marchidan. Dar înclinările lui native i se evidențiază scandalos și în noua și accidentata lui carieră bisericească. Fost „cooperator" ca preot, ca patriarh este atras numai de chestiunile de ordin afacerist: pangar, combinații diverse și nu din cele mai corecte.

Și-a numit în posturi de răspundere oameni după chipul și asemănarea sa. Mai toți din Vâlcea: PASOI, DUMITRU CRISTESCU, AL. CERNA RĂDULESCU etc.

Prudent, el își aranjează situația și pentru o eventuală schimbare de regim. De aceea întreține relații tainice cu eminența cenușie, care este preotul ALEXANDRU NICOREANU, care are o lume a lui și din care JUSTINIAN își recrutează de preferință, subalternii: preotul NITIȘOR CAZACU secretar, preotul ALEXANDRU IONESCU consilier-inspector general, preotul GHEORGHE ILIESCU ISVOARELE, preotul ION HURDUC, finul preotului PARTENIE – cumnatul lui GÂRBOVICEANU i-a fost impus de Dl. ANTON ALEXANDRESCU. Prin GRIGORE CERNĂIANU (finul lui GH. TATARESCU)

păstrează contactul cu liberalii. Prin GHEORGHE ALIMĂNESCU ține legătura cu resturile argentoianiste. Prin GH.RACOVEANU și preotul ANANIA VARTOLOMEU cu legionarii.

Simulează însă atașamentul total de oamenii regimului. Obediența față de Mitropolitul Ardealului NICOLAE BĂLAN ESTE NESINCERĂ. Nu poate suferi ardelenii, în frunte cu Dl. DR. PETRU GROZA. Nu este exclus să-și pregătească o lovitură I.P.S.S.BĂLAN de stilul celor dat lui NIFON, IRINEU, NICODIM. Dacă nu cumva, știindu-l reacționar nu-l cultivă pentru altă vreme.

Este ingrat față de toți cei ce l-au ajutat. „Lansează" cu o lipsă de omenie nemaipomenită. Este răzbunător și urmărește până la distrugere pe adversar și mai ales pe cei ce-i cunosc caracterul și metode de luptă. Face pe dictatorul. Amenință și sancționează din sadism. Îl intimidează însă ușor un adversar, tot atât de lipsit de scrupule ca și el. Cazul „santagiilor" cu care s-au tratat reciproc și cu N.NICOLAESCU, acesta ieri candidatul la episcopat și complice cu ANTAL împotriva lui JUSTINIAN, azi rector al Institutului Teologic.

Părintele N.NICOLAESCU deși divorțat cu scandal față de preotul MIHAIL BURLACU totuși JUSTINIAN pare tot atât de afectat de prietenia interesată a amândoura. Atât BURLACU cât și NICOLAESCU îi cunosc anumite dosare până la urmă întocmite tot de ei. Dar preotul JUSTINIAN mai are o slăbiciune mare, față de dinastia preotului Gh. VINTILESCU fratele lui PETRE VINTILESCU – LIBERAL fost până mai ieri director al Sfântului Sinod, azi consilier patriarhal: preotul VIRGIL PATRIARHAL ginerele lui PETRE; preotul ION COMAN profesor la Institutul Teologic, ginerele lui PETRE și fin al lui NICHIFOR CRAINIC; preotul I. POPESCU FIERBINȚI, ginerele lui PETRE, în perspectivă de a lua o catedră la Institut, diacon I. STOIENESCU, secretar general la Institutul Teologic, nepot al lui PETRE.

Preotul PETRE VINTILESCU fost liberal-brătienist, azi pemerist are multe afinități cu JUSTINIAN. Ambițios, mediocru, mincinos, dictatorial, materialist, PETRE VINTILESCU i-a salvat oarecum lui JUSTINIAN nulitatea teologică la conferința de la Moscova. De aici gratitudinea de moment a lui JUSTINIAN față de fostul decan. În fond JUSTIȚIAN nu poate fi recunoscător față de nimeni. Nu suferă ipoteca. La momentul oportun îi va da și lui PETRE VINTILESCU lovitura. I-a și dat un aperitiv debarcându-l de la rectoratul Institutului.

Cu preotul GHORGHE VINTILESCU, JUSTIȚIAN are legături, deoarece aceasta i-a pus la dispoziție actele secrete ale Sft. Sinod, cu prilejul luptei date împotriva ierarhilor citați. Înainte de alegerea sa ca patriarh, JUSTIȚIAN a luat de câteva ori masa la GH.VINTILESCU. După alegerea ca mitropolit al Moldovei, seara a luat masa și a dormit la preotul ALEXANDRU NICOREANU.

Cu preotul GODEANU, JUSTINIAN a fost coleg de Seminar. Iar pe I. COMAN nu-l poate atinge, pentru că finul lui NECHIFOR CRAINIC, omul de ieri și de mâine.

Cultivă şi pe profesorul TEODOR POPESCU cel cu studiul „De la Nero la Stalin" şi fostul comisar expert de la Vinița, pentru că nu este încadrat politicește şi constituie pentru JUSTINIAN o rezervă pentru ziua de mâine.

Cu Ministrul STANCIU STOIAN face pe dublu, îi arată prietenie dar îl înjură față de intimi. Ministrul, om de inteligență superioară şi mai ales om de mult tact, deşi informat, păstrează, din cuviință raporturi corecte cu JUSTINIAN.

În prezent JUSTINIAN a numit la Institutul Biblic pe profesorul preot NAE POPESCU, dascăl şi duhovnic al ex-regelui Carol II şi Mihai I, pe mitropolitul TIT SIMEDREA țărănist, cel cu rugăciunile antibolşevice, pe arhimandritul BENEDICT GHIUS cunoscut catolicizat, ales episcop la Bălți de TIT SIMEDREA şi NECHIFOR CRAINIC. Pe GHIUS l-a desemnat şi pentru postul de vicar al Patriarhiei alături de episcopul cruciadei antonesciene, PARTENIE CIOPRON. Strâns de multe cu uşa JUSTINIAN se justifică aşa: „lasă mă, dă-i în p... m..., vreau să-i compromit". Cazul Av. GH. MAZARIC liberal tătărăscian etc.

Menține însă în postul de efor la biserica Sft. Spiridon din capitală pe SEVER PASCHIEVICI, tătărăscian notoriu. Din prietenie față de preotul C.BURDUCEA, JUSTINIAN şi-a numit pe cumnatul său preotul CONSTANTIN GHEORGHE paroh la biserica din Progresu. Dar la această numire a mai fost motiv: ca Ministru, preotul BURDUCEA îşi civilizase extraordinar casa parohială(baie pompeiană)etc. Era obligatoriu ca deci un cumnat al lui JUSTINIAN să se instaleze în ea. Poate şi pentru ca s-o păstreze intactă până la întoarcerea triumfală a lui BURDUCEA.

JUSTINIAN, public face declarații solemne şi patetice de devotament față de regim; în intimitate însă, critică aspru regimul şi proferează amenințări: „lasă mă că le arăt eu lor" şi mereu meminiscențele trecutului „pun eu şaua pe ei".

Prieten şi colaborator mai are pe preotul GHEORGHE MOISESCU, profesorul la Institutul Teologic, ucenic şi bastard al preotului Nae Popescu şi slugă a lui MIRON şi NICODIM, MOISESCU face permanent acte de delațiune, împreună cu cumnatul său preotul VICTOR POPESCU director la Internatul Teologic.

Fiscalitatea bisericească impusă de JUSTINIAN a devenit insuportabilă şi în aceeaşi măsură a crescut şi nepopularitatea lui în rândul clerului.

„Apostolatul social" (2 vol.) opera mai multor autori a fost trimisă tuturor preoților şi parohiilor. Din drepturile de autor a cumpărat o casă (fostă a lui Fundănescu) pe str. Columb cu 2 500 000 lei pentru fiica sa logodită de curând cu un doctor. Toate cuvântările îi sunt făcute de diverşi consilieri. Îi plac mult pozele şi nu citeşte decât ceea ce se scrie pentru proslăvirea lui. Urmărite de aproape de fisc, veniturile lui JUSTINIAN, multe şi mari, vor fi dovedite că nu sunt decât vag impozabile. În chestia cu fabrica de lumânări a Patriarhiei, cunoscută în amănunt tuturor protopopilor şi preoților, va fi un mare succes al fiscului în ziua când o va putea studia în amănunt şi fără preaviz.

JUSTINIAN vrea să fie un patriarh de mână forte. Singura lui formă de administrație este sancțiunea, comprimarea amenda etc.

Ceea ce indignează pe preoți este duplicitatea lui JUSTINIAN, crasa lui incompetență teologică și regionalismul lui meschin. Este suficient să fii vâlcean sau numai oltean ca să fi și promovat.

Om organic incapabil de loialitate, JUSTINIAN, prin lipsa de simpatie de care se bucură în cler și popor nu poate servi regimului. El se servește de regim. Trebuie deci să fie supravegheat de aproape și făcut pe cât cu putință inofensiv.

Vulnerabil din punct de vedere al atitudinilor lui politice și tot atât de vulnerabili în chestie de administrație bisericească, JUSTINIAN este un caz care ar putea interesa și pasiona pe un detectiv, politic și fiscal, abil, corect și incoruptibil.

Prietenii politici, cu care JUSTINIAN se laudă cu atâta indiscreție emfază față de toată lumea ca să se impresioneze și să intimideze(stil escroc) s-ar putea afla intr-o zi în situația de a-i reduce mult creditul dacă nu chiar de a i-l retrage complet. Nici un om cinstit nu le-ar putea-o reproșa. Totuși această eventuală operație trebuie făcută în timp și cu multă discreție, pentru ca reacțiunea internă și internațională să nu jubileze și să considere paralizarea lui JUSTINIAN ca o victorie a ei, iar oamenii de bună credință care îl demască să fie suspectați pe nedrept de pactizare și complicitate cu ea. Pentru că aceasta este adevărul: JUSTINIAN nu este atacat atât de reacționari și de uneltele lor din cler, cât de prietenii sinceri ai regimului, regim cu care JUSTINIAN trișează fără scrupule făcând pe diplomatul.

Omul care nu și-a luat pe merit nici o diplomă școlară aspiră să obțină azi, una de abilitate politică, cu concursul eminențelor cenușii de speța lui NICOREANU, CERNĂIANU, PARASCHIEVICI ET. Co.

SURSĂ: Obținută copie conformă cu originalul prin:
informatorul M. Stănescu
Valoarea: sigură

Fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr. 121/1941, f. 118-122.

- 5 -

131/1 August 1949

REFERAT

În legătură cu cererea preotului HURMUZ IOAN din comuna Bogata jud. Baia, adresată Patriarhului JUSTINIAN, prin care îl roagă să intervină la fondurile în drept pentru eliberarea sa, întrucât pretinde că a fost condamnat pe nedrept la 5 luni închisoare, avem onoare a referi următoarele:

Patriarhul a înaintat cererea susnumitului, D.G.S.P. cu rugămintea să fie cercetat cazul și dacă se confirmă cele arătate de preot în cerere să i se dea dreptate.

Din evidențele noastre reiese că preotul HURMUZ a ținut predici cu caracter antidemocratic pentru care fapte Tribunalul Militar din Iași l-a condamnat, având dovezi concrete de vinovăția preotului.

Luându-se în considerare faptul că preotul a fost judecat, opiniem a se comunica că nu ne putem amesteca în bunul mers al Justiției.

Plut. Maj. șef de Securitate
S. Solomon

131/11 Aprilie 1949

Fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr. 121/1941, f. 169.

- 6 -

REFERAT Nr. 2 364

În 4 Aprilie 1949 Plut. Maj. De Securitate VELICAN dă o notă, a cărei valoare este semnalată a fi „sigură" cu următorul cuprins:

Semnalăm că între I.P.S.S. Patriarhul JUSTINIAN și Tovul Ministrul STANCIU STOIAN există o mare neînțelegere. Motivul acestei înțelegeri ar fi faptul că în Ministerul Cultelor sunt 3 inspectori foști legionari notorii ca: FILIP FARSEROTU și VALERIAN ZAHARIA, care acuză pe Tovul JUSTINIAN că aplică un regim cazon, iar Ministru STANCU STOIAN, deși cunoaște aceste lucruri, nu zice nimic și nu ia nici un fel de măsuri.

Din informațiunile existente rezultă că între cei 3 inspectori de culte și JUSTINIAN există conflicte datorită faptului că Patriarhul îi împiedică să aducă la bun sfârșit misiunile primite de la Minister și din cauză că ei ar fi fost legionari (cazul de la Neamț etc.). Apoi tonul notei este puțin respectuos față de Dl. Ministru al Cultelor, respectând în schimb tot protocolul bisericesc (I.P.S.S.).

Din cele de mai sus arătate rezultă că sunt indicii că nota ar fi fost redactată cu părtinire și din inspirația Patriarhului JUSTINIAN.

CĂPITAN DE SECURITATE,

Fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr. 121/1942, f. 180.

REFORMA MONETARĂ DIN IANUARIE 1952

Gheorghe Onișoru

O reformă monetară radicală a avut în loc România la 15 august 1947, fără a-și atinge în întregime scopurile. Dacă se poate aprecia că din punct de vedere politic ea a fost o reușită pentru că a lovit decisiv în baza economică a burgheziei și a întreprinzătorilor privați, inclusiv a celor din mediul rural, afectând și nivelul de trai al claselor privilegiate, din punct de vedere economic lucrurile nu au mers în același sens. Realitățile economice, inflația galopantă, criza produselor de primă necesitate generată de război, de anii de secetă și de ocupația sovietică, au influențat în mod negativ stabilizarea. De aceea, în scurt timp se va pune problema unei noi reforme, mai ales că economia era dominată de sectorul socialist, fusese adoptat deja întâiul plan anual și primul cincinal.

Potrivit informațiilor de arhivă, în luna august 1951 decizia de a fi efectuată o nouă stabilizare a fost discutată de către Gheorghe Gheorghiu-Dej cu o echipă din conducerea partidului, dar și cu specialiști din ministere, aceasta la sfatul lui Stalin[1]. În stenograma audierii ministrului Comerțului Interior, Vasile Malinschi, la 5 aprilie 1952, de către Comisia de partid formată din Vasile Vâlcu, Miron Belea, Eugen Szabo și Mateescu Alexandru, acesta arăta că a știut despre reformă în urma convocării la secretarul general împreună cu „comisia specială, probabil din 18-20 august 1951"[2].

La rândul său, președintele Băncii de Stat, Aurel Vijoli scrie în memorii în legătură cu acest moment că în toamna lui 1951 a fost convocat de secretarul general al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej la cabinetul acestuia. La întâlnire, au mai participat „doi tovarăși care lucrau în aparatul financiar-bancar", iar motivul acestei discuții era legat de decizia Biroului Politic privind efectuarea unei reforme monetare[3]. Sigur că, în acest cadru, Gheorghiu-Dej a accentuat asupra importanței operațiunii și a faptului că păstrarea secretului este absolut necesară.

Oportunitatea efectuării stabilizării la începutul anului 1952 a deschis o dispută directă între Vasile Luca și conducerea partidului. Luca s-a exprimat de la început împotriva reformei, fapt pe care l-a recunoscut și pe care l-a argumentat în timpul anchetării sale. La 2 decembrie 1953, conform celor

---

[1] *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope. 1944-1953*, vol. 2, *1949-1953. Dokumentî*, Moscova, ROSSPEN, 2002, doc. 213.

[2] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R., Secția economică, dosar nr. 214/1952, f. 2-29.

[3] Aurel Vijoli, *Din prefacerile sistemului bănesc și de credit. Participant și observator*, București, 1980, p. 136.

consemnate în procesul verbal de interogatoriu[4], fostul ministru de Finanțe declara în mod răspicat faptul că a avut o atitudine potrivnică față de ideea de a fi efectuată reforma întrucât el considera că momentul ales de conducerea partidului este unul nepotrivit. Argumentul era acela că:

„Nu am găsit momentul potrivit întrucât datorită faptului că nu credeam că această reformă va putea rezolva problemele economice esențiale și anume problema aprovizionării, a prețurilor, a salariilor etc. Socoteam că întâi trebuie luate o serie de măsuri prealabile. Am negat semnele inflaționiste, adică am negat că la țărani ar exista tezaurizați 16 miliarde de lei, ceea ce dacă ar fi adevărat ar însemna să avem inflație și acest lucru s-ar resimți mai mult.

Am considerat că acest surplus care exista în circulație – fără să recunosc că această sumă s-a ridicat la 16 miliarde la țară – s-ar putea retrage prin diferite măsuri economico-financiare".

Informațiile pe care se baza Vasile Luca se regăseau într-un documentar pe care ministrul adjunct de Finanțe, Alexandru Iacob, i l-a prezentat încă din septembrie 1951, atunci când se găsea în concediu la Lăpușna[5]. Mai mult, la întoarcerea din concediu, Iacob și Aurel Vijoli, președintele Băncii Naționale, l-au informat că ei prezentaseră datele respective și în fața comisiei de reformă monetară.

Totuși, conform celor declarate în continuarea interogatoriului la care ne referim, Vasile Luca a precizat că el avea convingerea fermă că surplusul de bani nu se găsea la țărani, ci la oraș, la comercianți, speculanți și funcționari. La întrebarea:

„Ce discuții ai purtat dumneata cu Iacob în legătură cu documentul pe care ți l-a prezentat acesta în septembrie 1951?"

Luca a dat următorul răspuns:

„Când Iacob s-a prezentat la mine cu acest document întocmit de Comisia de partid pentru reforma bănească, am refuzat semnarea documentului pe motivul că am considerat că documentul are lipsuri și conține exagerări. Am cerut să se introducă în document și unele propuneri de ale mele care au fost acceptate în parte de comisie și introduse în document cu excepția obiecțiunilor pe care le-am făcut în legătură cu mărimea sumei de bani ce s-ar găsi tezaurizați la țărănime.

Cu această ocazie i-am spus lui Iacob că nu găsesc încă momentul potrivit pentru reformă...

---

[4] Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Penal, dosar 40 005, vol. 3, f. 352-357.

[5] De fapt, Luca se găsea la vânătoare, iar conform documentelor sovietice decizia privind reforma a primit-o și de la Miron Constantinescu, care a venit la Lăpușna la 21 septembrie 1951; *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope. 1944-1953*, vol. 2, *1949-1953. Dokumentî*, doc. 213.

În discuțiile purtate cu Iacob atât cu această ocazie, cât și în alte împrejurări, într-adevăr mi-am exprimat temerea că prin constatări nejuste și exagerate se lovește țărănimea..."[6].

Așadar, în septembrie 1951 putem considera că exista o stare de tensiune evidentă între Ministerul de Finanțe și Banca de Stat, conduse de Luca, pe de o parte, și conducerea partidului, pe de alta. Fără îndoială că Vasile Luca avea încredere în oamenii săi întrucât el nu avea studii economice, nici măcar de altă natură, superioare. În acest sens probabil că un rol important a jucat raportul Băncii de Stat din 6 septembrie 1951, semnat de Aurel Vijoli.

Documentul intitulat *Raport asupra evoluției circulației monetare și a factorilor economici care au influențat această evoluție*[7], reprezintă, fără îndoială, rezultatul unei analize financiaro-bancare și mai puțin un punct de vedere politic, Vijoli fiind un specialist în domeniu cu studii superioare și chiar un doctorat trecut în perioada interbelică. Raportul prezintă, în cuprinsul primului capitol, evoluția circulației monetare și calculul necesarului de numerar, ce corespundeau stadiului economiei naționale la momentul redactării sale.

Acuzația principală care i s-a adus lui Vasile Luca și colaboratorilor săi de la minister, în frunte cu Alexandru Iacob, și de la Banca de Stat, condusă de Aurel Vijoli, în cursul anchetei declanșate de partid în februarie-martie 1952 a fost aceea de sabotare a reformei bănești. Documentele premergătoare acestei acțiuni infirmă din plin existența unei culpe pentru Luca et comp. în problema discutată. Dimpotrivă, se poate afirma că au fost luate măsuri pentru asigurarea succesului reformei.

În acest cadru, putem aduce în discuție programul calendar al lucrărilor premergătoare noii stabilizări, care are în vedere intervalul 12 decembrie 1951 – 5 ianuarie 1952. La Ministerul de Finanțe, colectivul coordonat de Alexandru Iacob și Aurel Vijoli, responsabil fiind ministrul adjunct Iacob, avea drept obiectiv principal alcătuirea proiectului de buget și lansarea cifrelor de control, cu termen fixat pentru 18 decembrie 1951[8].

La Banca de Stat, Aurel Vijoli secondat de Alexandru Bârlădeanu a propus, de asemenea, un program în vederea asigurării succesului reformei, defalcat în trei etape: înainte de declanșarea operațiunilor de stabilizare, în timpul acestora și după încheierea lor[9]. Pentru acțiunea propriu-zisă erau avute în vedere patru obiective. Până la 28 decembrie 1951 trebuiau luate măsuri pentru înăsprirea pedepselor pentru falsul de monete, iar pentru data de 2 ianuarie 1952 erau prevăzute redactarea legii de bază privind reforma, cu planul tehnic

---

[6] Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Penal, dosar nr. 40 005, vol. 3, f. 352-357.
[7] *Ibidem*, vol. 65, f. 41-75.
[8] S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția economică, dosar nr. 50/1951, f. 30-33.
[9] *Ibidem*.

aferent, și a hotărârii de guvern. În fine, la 3 ianuarie 1952 trebuiau modificate dobânzile procentuale plătite sau încasate de casele de economii[10]. În fine, după ce operațiunile de schimb se vor fi sfârșit, Banca de Stat își propusese să aibă în vedere înființarea unui nou organism sau organizații. Scopul acesteia era acela de a apăra drepturile cetățenilor români peste hotare în privința valutei și a altor valori materiale[11].

De asemenea, pe aceeași linie a planificării atente a măsurilor necesare succesului reformei, în săptămâna premergătoare zilei de 28 ianuarie 1952 a fost adoptat și pus în practică cu Plan general operativ[12]. Acesta era defalcat pe zile și pe probleme specifice conducerii de partid, pe de o parte, și organelor de stat în frunte cu Ministerul de Finanțe și Banca de Stat, pe de alta.

Toate aceste detalii subliniază faptul că reforma monetară, în pofida unor rezerve ale Ministerului Finanțelor, a fost bine pusă la punct. Pentru succesul acesteia s-au implicat organele superioare de partid, dar și o serie de alte ministere precum cel al Comerțului Interior și de Interne, Centrocoop-ul, organele locale de partid și de stat și, bineînțeles, Banca de Stat.

Așadar, în ciuda faptului că Vasile Luca nu era de acord cu ideea noii stabilizări, pe baza hotărârii conducerii partidului s-a fixat data de 28 ianuarie 1952 pentru efectuarea unei noi reforme monetare în România. Desigur, din motive lesne de înțeles, au fost luate toate măsurile pentru ca secretul operațiunii să fie păstrat până în ultimul moment. Astfel, populația urma să afle din presă faptul că a început operațiunea de stabilizare.

Pentru cei care puteau citi printre rânduri, un semnal a fost dat de comunicatul publicat de „Scânteia", la 25 ianuarie 1952, privind inventarierea produselor pe care Ministerul Comerțului Interior și Centrocoop-ul urma să le facă pentru principalele produse alimentare și industriale începând cu 25 ianuarie, ora 8 dimineața, și până în seara zilei de 26 ianuarie[13]. Practic, este vorba despre o acțiune care începea vineri dimineața, se termina sâmbătă seara, iar apoi duminică era închis în mod legal. Așa că luni dimineață, pe 28 ianuarie 1952 reforma putea fi anunțată.

La nivelul conducerii partidului ultimele detalii au fost stabilite la Plenara Comitetului Central din 25 martie 1952, precum și la ședința Biroului Politic de a doua zi. La Plenară[14], Gheorghe Gheorghiu-Dej a prezentat proiectul de hotărâre comun, al Comitetului Central și al guvernului, privind reforma

---

[10] De menționat că în privința dobânzilor de la C.E.C. este folosită expresia „modificarea eventuală", *ibidem*.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, dosar nr. 122/1952, f. 1-9.

[13] „Scânteia", 25 ianuarie 1952.

[14] Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, vol. IV, partea I, *1952*, București, 2006, doc. 3.

monetară, precum și lista noilor prețuri și tarife. După ce documentele au fost votate în unanimitate, secretarul general a ținut să accentueze asupra importanței ca secretul operațiunii să fie păstrat cu strictețe până în momentul publicării documentelor în presa centrală.

Aceste probleme au fost reluate și la ședința Biroului Politic din 26 ianuarie, prezidată tot de Gheorghiu-Dej, măsurile propuse fiind aprobate în unanimitate de cei prezenți[15].

După ce au fost efectuate și ultimele retușuri, noua stabilizare trebuia să treacă o primă probă de foc, respectiv preschimbarea banilor vechi cu cei model 1952. După aceasta urma însă un test mult mai dificil și anume cuantificarea efectelor reformei asupra bugetului de stat și a economiei naționale, în ansamblul ei[16].

Într-adevăr, pe 28 ianuarie, „Scânteia" publica pe prima pagină hotărârea guvernului și a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român privind efectuarea unei reforme monetare în țară[17]. Operațiunea a fost pregătită cu grijă de către Banca de Stat, în ciuda atacurilor care au urmat privind sabotarea reformei, iar faptul este cel mai bine demonstrat de Instrucțiunile Băncii Naționale privind preschimbarea banilor vechi în bani model 1952.

Instrucțiunile[18] – semnate de președintele Aurel Vijoli – erau adresate tuturor unităților Băncii Republicii Populare Române, care erau informate că operațiunea de schimb care va începe în dimineața zilei de 28 ianuarie 1952 trebuia finalizată cel mai târziu pe 31 ianuarie. Pentru succesul acestei activități complexe erau stabilite măsuri ferme pentru fiecare unitate bancară.

În vederea acțiunii de informare a opiniei publice pentru mediul urban urmau să fie folosite ziarele locale, megafoanele, locurile de afișaj public, în timp ce la sate se conta pe sprijinul Sfaturilor Populare care aveau la îndemână mijloace specifice. Informarea trebuia să aibă în vedere ca populația să știe cu precizie care erau localurile unde se derulau operațiunile, cum erau arondate comunele la aceste puncte de schimb, programul de lucru (în principiu acesta fiind stabilit între orele 7 și 13, cu o pauză la prânz, apoi de la 15 la 22) și programarea pe comune, cartiere sau pe litere acolo unde era cazul. Se avea în vedere faptul ca operațiunile să fie făcute avându-se în vedere să nu fie deranjat programul de producție.

În privința transportului de numerar erau prevăzute două etape. Prima era expedierea pe calea ferată a fondurilor în cadrul unor transporturi speciale. În acest scop, directorii de Sucursale Regionale ale Băncii de Stat trebuiau să fie

---

[15] *Ibidem*, doc. 4.

[16] La 26 ianuarie 1952 era adoptat Decretul cu privire la efectuarea reformei bănești și reducerea prețurilor comerciale la principalele produse alimentare și industriale; Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 217-219.

[17] „Scânteia", 25 ianuarie 1952.

[18] Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Penal, dosar nr. 40 005, vol. 65, f. 310-319.

prezenți sâmbătă, 26 ianuarie, la orele 7, la gară pentru a deschide vagoanele cu bani, în prezența șefului Securității. Fondurile trebuiau transportate doar în timpul zilei, cu paza necesară, fiind interzisă orice operațiune în timpul nopții. A doua etapă urma să se deruleze duminică, 27 ianuarie, și consta în aprovizionarea punctelor de schimb cu sumele și materialele necesare derulării operațiunilor prin care populația urma să intre în posesia leilor noi.

Banca de Stat a furnizat, de asemenea, normele tehnice privind efectuarea operațiunilor de schimb[19]. De la 28 ianuarie 1952 în circulație erau puse noi semne monetare, respectiv bilete de hârtie de hârtie ale Băncii de Stat de 10, 25 și 100 lei, bilete de tezaur emise de Ministerul Finanțelor, tot de hârtie, de 1, 3 și 5 lei, precum și monede divizionare de 1, 3, 5, 10 și 25 de bani.

Paritatea la care se efectua schimbul era următoarea:

„- Sumele în numerar de la 1-1 000 lei vechi inclusiv, se vor schimba în raportul de 100 lei vechi pentru 1 leu nou;

- Sumele în numerar până la 3 000 lei vechi inclusiv se vor preschimba astfel: 1 000 lei vechi inclusiv în raportul prevăzut la punctul a de mai sus, restul până la 3 000 lei vechi inclusiv, în raportul de 200 lei vechi pentru 1 leu nou;

- Sumele în numerar peste 3 000 lei vechi se vor preschimba astfel: 3 000 lei vechi inclusiv în condițiile prevăzute la punctul b de mai sus, iar restul în raportul de 400 lei vechi pentru un leu nou"[20].

Rezultă așadar tabloul unei operațiuni de amploare, scopul acesteia fiind asigurarea efectuării în cele mai bune condiții a schimbării banilor. În ciuda eforturilor, cum era de așteptat de altfel, efectele reformei nu au fost în totalitate cele scontate, iar această realitate este surprinsă și în Raportul Băncii de Stat asupra îndeplinirii sarcinilor de vărsăminte în numerar din planul de casă în perioada 28 ianuarie – 20 februarie 1952[21].

În ciuda criticilor ulterioare și cu toate dificultățile inerente, inițial reforma monetară a fost considerată o reușită. Faptul este confirmat chiar de organele de partid care au desfășurat un amplu control chiar în perioada 26-29 ianuarie 1952[22], de pe urma căruia au tras concluzia că Hotărârea Partidului și Guvernului poate fi considerată un succes, fiind bine receptată de masele largi al oamenilor muncii.

Trebuie totuși să observăm că raportul, subliniind meritele Partidului, nu avea aceleași cuvinte de laudă pentru specialiștii de la Ministerul de Finanțe, de la cel al Comerțului Interior, de la Centrocoop și de la Banca de Stat. O

---

[19] *Ibidem*, f. 320-334.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*, vol. 64, f. 172-178.

[22] S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția economică, dosar nr. 27/1952, f. 1-13.

explicație constă în ceea ce am arătat mai sus, anume că de la început s-a observat faptul că încasările se plasau mult sub limita planificată.

Explicația pe care specialiștii Băncii de Stat o dădeau pentru eșecul operațiunilor de încasări era că la început, în primele zile după 28 ianuarie, cu toate că magazinele de stat și cooperativele au fost bine aprovizionate, puterea de cumpărare a populației a fost scăzută. Cauza principală a fost ritmul în care numerarul a fost pus în circulație. După această etapă, a urmat o creștere sensibilă a nivelului încasărilor întrucât au început să fie plătite salariile în moneda nouă, deci puterea de cumpărare a populației a crescut. Aceasta este explicația pentru faptul că ziua de 19 februarie a consemnat un vârf pentru încasări[23].

În aceste condiții, Bugetul general al statului a fost puternic afectat, oferind conducerii partidului ocazia de a declanșa atacul împotriva lui Vasile Luca. Conform datelor Băncii Naționale față de suma prevăzută pentru vărsămintele în numerar la bugetul general de 115 856 000 lei pentru intervalul 28 ianuarie – 20 februarie 1952, a fost realizată o cotă inferioară, respectiv 20 808 000 lei, adică un procent catastrofal de doar 17%[24].

Mult mai gravă decât aspectele care țineau mai degrabă de sănătatea mecanismului financiar, și care nu puteau fi sesizate cu ușurință de populația neavizată, a fost neplata la timp a salariilor în monedă nouă la o serie importantă de întreprinderi de stat. Aceasta a generat, în mod firesc, nemulțumirea muncitorilor care se vedeau rămași fără bani și, deci, în imposibilitatea de a-și asigura cumpărăturile zilnice. Pentru conducerea Partidului era însă o importantă pârghie pentru mecanismul de declanșare a atacului direct împotriva instituțiilor pe care le dirija Vasile Luca, iar indirect putem considera că sunt puse primele piese în voluminosul dosar pe baza căruia Luca își va pierde pozițiile pe linie de Partid și de Stat.

Deja, la scurt timp după ședințele Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român desfășurate între 19-21 februarie și 26 februarie 1952, organele de control începeau să pună întrebări tot mai incomode. Așadar, după circa trei săptămâni de la efectuarea reformei monetare de la 28 ianuarie 1952, Gheorghe Gheorghiu-Dej avea suficiente motive valide pentru a declanșa o operațiune de schimbare radicală a echilibrului de putere de la vârful Partidului Muncitoresc Român. Din cele prezentate mai sus, putem concluziona că Vasile Luca nu a fost un adept al efectuării reformei monetare în ianuarie 1952. În același timp, nu este mai puțin adevărat că ideea că ministrul de Finanțe, ajutat de colaboratorii săi, inclusiv de cei de la Banca de Stat, ar fi sabotat în mod deliberat stabilizarea este foarte greu de demonstrat.

---

[23] *Ibidem.*

[24] *Ibidem.*

Atacându-l pe Vasile Luca, Gheorghiu-Dej avea în vedere și „rezolvarea" situației Anei Pauker și a lui Teohari Georgescu, iar evoluția evenimentelor vor confirma un plan sofisticat de acțiune, bine pus la punct și executat la nivelul Biroului Politic. Totul, desigur, avea și binecuvântarea lui Stalin. Un element esențial pentru descifrarea mecanismelor luptei de la vârful Partidului Comunist, este informația potrivit căreia, la data convocării ședinței, Stalin avea deja pe biroul său, încă de la 5 ianuarie 1952, un raport întocmit de experții sovietici, I.D. Zlobin și I.I. Makarov, trimiși în misiune în România în august 1951[25]. Acest document era unul în care Vasile Luca, în calitatea lui de ministru de Finanțe, era puternic atacat atât pentru opiniile publice exprimate, cât și pentru acțiunile sale în problema politicii fiscale promovate și, în special, a atitudinii sale față de reforma monetară.

[25] Raportul celor doi este publicat în volumul *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope. 1944-1953*, vol. 2, *1949-1953. Dokumentî*, doc. 213, p. 559-565. Documentul a fost prezentat lui Stalin la 5 ianuarie 1952 de către Președintele Comisiei de politică externă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, V. Grigorian. Mulțumim și pe această cale colegului dr. Vasile Buga care ne-a pus la dispoziție traducerea în limba română a raportului.

VASILE LUCA, ANA PAUKER ŞI „CUIBUL DE VIESPI" DE LA MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE (1952)

Petre Opriș, Cezar Avram

În cadrul ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 26-27 mai 1952, fostul ministru de Finanțe Vasile Luca a fost acuzat de faptul că a sabotat reforma monetară aplicată în România la 28 ianuarie 1952, protejându-i pe țărani în defavoarea muncitorilor nemulțumiți de prețurile foarte mari existente la produsele agro-alimentare comercializate în piețele din întreaga țară[1]. La aceeași reuniune, Teohari Georgescu și Ana Pauker au fost acuzați de „împăciuitorism față de devierea de dreapta a lui Vasile Luca"[2] deoarece, în ședința din 13 martie 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R.[3], au încercat să formuleze circumstanțe atenuante în favoarea fostului ministru de Finanțe și s-au opus criticării sale în mod vehement. În același timp, Vasile Luca, Teohari Georgescu și Ana Pauker s-au dovedit incapabili să convingă pe țăranii din România, inclusiv prin forță, să cedeze către stat cea mai mare parte din producția agricolă obținută în anul 1951 și să primească în schimb sume derizorii în moneda nouă, devalorizată[4].

---

[1] Primele acuzații au fost prezentate de Miron Constantinescu participanților la reuniunea din 19 februarie 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R. Cf. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), București, Arhivele Naționale ale României, 2006, p. 17-18, 22-35.

[2] Cf. Dan Cătănuș, *Devieri politico-ideologice în PCR: împăciuitorismul*, în „Arhivele Totalitarismului", Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, anul XX, nr. 3-4 (76-77)/2012, p. 68-73.

[3] Coincidența a făcut ca ședința respectivă să se desfășoare în ziua în care un aparat de luptă „Heinkel-111 H6", care aparținea Regimentului 190 Bombardiere de la Brașov, a fost utilizat pentru o evadare aeriană din România în Iugoslavia de către locotenentul-major Dumitru Pițurcă (locțiitorul pentru zbor al comandantului acelei unități), plutonierul Eugen Horhoianu (radiotelegrafist), sergentul Gheorghe Ciurea (mecanic de bord), locotenentul Ioan C. Ghinea (locțiitorul politic al comandantului regimentului) și locotenentul-major Ioan Bucur (medicul unității).

În aceeași zi, la ora 18.00, a început reuniunea Biroului Politic. La solicitarea sa, Emil Bodnăraș a prezentat primul o concluzie privind abaterile lui Vasile Luca, apoi a plecat din ședință. În opinia noastră, Gh. Gheorghiu-Dej și ministrul Forțelor Armate știau deja despre evenimentul grav înregistrat la Regimentul 190 Bombardiere și Emil Bodnăraș a părăsit locul de desfășurare al reuniunii pentru a rezolva cazul de la Brașov. *Ibidem*, p. 312, 323; idem, vol. IV (partea a II-a), București, Arhivele Naționale ale României, 2007, p. 21.

[4] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României, de la începuturi până în zilele noastre, 1859-1999*, București, Editura Machiavelli, 1999, p. 168; Cristina Păiușan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*,

Cu un an înainte (posibil chiar la 28 martie 1951), Iosif Stalin însuși a propus delegației conduse de Gheorghe Gheorghiu-Dej (și din care făcea parte și Ana Pauker) să fie realizată o reformă monetară în cel mai scurt timp în defavoarea țăranilor, iar în ședința din 19 februarie 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R., Ana Pauker a afirmat faptul că ar fi fost bine ca reforma respectivă să se fi aplicat în august-septembrie 1951, pentru a-i forța astfel pe țărani să primească o monedă devalorizată când își vindeau recolta din acel an pentru a-și achita impozitele. Cu toate acestea, Vasile Luca a declarat grupului de economiști sovietici condus de Ivan Danilovici Zlobin (sosit la București în august 1951 pentru a pregăti reforma, la fel ca în 1947) faptul că mai avea nevoie de un an, un an și jumătate pentru îndeplinirea directivei lui Iosif Stalin[5].

În aceeași ordine de idei, specialiștii sovietici au menționat în ajunul întoarcerii lor în U.R.S.S. (februarie 1952) faptul că guvernul României nu a respectat toate recomandările lor: creșterea cu 50% a impozitului agricol în anul 1951 (inițial, autoritățile de la București l-au mărit în trimestrul IV de la 6 la 9 miliarde de lei vechi, dar s-a ajuns la colectarea a 11 miliarde în ultimele trei luni ale aceluiași an, în condițiile în care sovieticii doreau ca țăranii români să plătească din luna februarie 1952 cu noua monedă atât impozitul majorat, cât și restanțele lor financiare din perioada 1947-1950); micșorarea drastică, în ianuarie 1952, a ritmului vânzărilor de mărfuri prin întreprinderile de stat și sistemul cooperatist (în realitate, au fost comercializate mărfuri în valoare de 6,6 miliarde de lei vechi în perioada 20-25 ianuarie 1952, pe fondul zvonurilor privind devalorizarea iminentă a monedei naționale și a inițiativelor unor persoane care lucrau în C.C. al P.M.R., Consiliul de Miniștri, filialele bancare și în comerț); creșterea prețurilor la câteva produse de uz țărănesc, vândute la sate prin sistemul cooperației; organizarea de cursuri speciale cu personalul din instituțiile fiscale în decembrie 1951 și ianuarie 1952, în scopul blocării încasării de la țărani a 11 miliarde de lei vechi, sub formă de impozit agricol, taxe și diferite restanțe financiare[6].

București, Editura Tritonic, 2002, p. 77-78. Pentru o prezentare a modului de aplicare a reformei monetare la începutul anului 1952, vezi conținutul telegramei din 29 ianuarie 1952, trimisă la Departamentul de Stat al S.U.A. de Edward J. Rowell (prim-secretar al Legației S.U.A. din România), în *Istoria Românilor*, vol. X, *România în anii 1948-1989*, Academia Română, Secția de științe istorice și arheologie, coordonator: Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 135-139.

[5] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 55, 62, 73, 82-83, 91, 94, 125, 380; idem, vol. IV (partea a II-a), p. 36, 38; *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbire, memorii, 1944-1952*, editori: Dan Cătănuș, Vasile Buga, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012, p. 143-144, 149, 154-159.

[6] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 23, 26, 32, 43, 52-53, 60, 67, 74, 79, 85, 112, 380, 386.

Vasile Luca a susținut la 19 februarie 1952 faptul că, printr-o măsură adoptată în anul 1951 la nivelul Prezidiului C.C. al P.M.R. privind creșterea cu 50% și încasarea impozitului agricol în monedă veche, s-a urmărit evitarea inflației deoarece exista deja o mare cantitate neraportată de bani în numerar în posesia populației, a unor unități economice (fonduri de bază și de rulment) și instituții (de exemplu: Confederația Generală a Muncii, cooperativele meșteșugărești, casele de ajutor financiar reciproc), fapt ce a surprins Banca de Stat a R.P. Române – circa 10 miliarde de lei vechi, sumă echivalentă cu 19% din fondul aflat în circulație la 28 ianuarie 1952 (7 miliarde de lei proveneau de la întreprinderile care nu au respectat regulile de menținere a unui sold mic de lichidități)[7]. Totodată, la începutul anului 1952, mai multe unități economice aveau blocate 35 miliarde de lei vechi de către Ministerul de Finanțe din cauza indisciplinei lor financiare, iar populația a depus la C.E.C. aproximativ 324 milioane de lei vechi în perioada noiembrie 1951 – ianuarie 1952 deoarece cursul de schimb preconizat pentru sumele din cont era mult mai favorabil decât cel stabilit de autorități pentru numerar, în timp ce capacitatea normală a C.E.C. de atragere lunară a economiilor de la cetățeni era de 40-45 milioane de lei vechi[8]. Și Vasile Luca a admis la 20 februarie 1952 faptul că, prin reforma impusă în România la inițiativa lui Iosif Stalin, „*cetățenii* însă *au pierdut*, pentru că dacă ar fi cheltuit banii și nu i-ar fi ținut la C.E.C., avea (*sic!*) mai multe mărfuri. Deci *pentru ei înseamnă devalorizarea banilor lor. Au primit înapoi o valoare mai mică, pentru că noi am sterilizat banii în interesul obștesc*. De aceea lumea nu vrea să depună la C.E.C. O să mai dureze până ce întărești încrederea depunătorilor și vor reveni. *Deocamdată C.E.C.-ul este lovit. Depunerile sunt*

Deși ar fi trebuit să aibă încredere în liderii P.M.R., foarte multe persoane care lucrau în subordinea acestora s-au grăbit să cumpere toate produsele din unitățile comerciale speciale, existente la C.C. al P.M.R și Consiliul de Miniștri, înainte de devalorizare. Situația respectivă a fost comentată în ședința din 20 februarie 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R. astfel:

„*Tov. [Vasile] Luca*: Din aparatul C.C., toți s-au năpustit asupra cooperativei și au golit-o.

Tov. [Gheorghe] Apostol: Și, după ce s-a discutat hotărârea aici, la Consiliul de Miniștri, la cooperativa Consiliului de Miniștri era plin". *Ibidem*, p. 49.

Nouă zile mai târziu, Constantin Doncea a menționat la rândul său despre acea problemă în ședința C.C. al P.M.R.: „Eu n-am știut de stabilizare decât când am fost chemat aici. Făceam tot efortul să lămuresc pe toată lumea că nu e vorba de așa ceva. Și vorbeam cu tov. [Alexandru] Drăghici și el spunea că, *chiar la cooperativa noastră s-au aprovizionat oamenii până au luat tot*. Ce înseamnă asta la noi în casă, această *lipsă de seriozitate, de demnitate*, de atitudine partinică[?] *Foarte neplăcut! De unde s-a știut asta? Vorba e, cine răspunde de pagubă? Ceea ce fură, fură banul public și ei trebuie să răspundă* (subl.ns.)". *Ibidem*, p. 189.

Întrebările respective au rămas în stadiul retoric/demagogic.

[7] *Ibidem*, p. 19, 22-26, 29-30, 32-33, 35-36, 53, 58, 63, 74, 174-175.

[8] *Ibidem*, p. 184-186; *ibidem*, vol. IV (partea a II-a), p. 27.

extrem de slabe, în schimb există tendința de a ridica tot ce este la C.E.C. (subl.ns.)"[9].

Atitudinea lipsită de respect a liderilor politici comuniști din România (Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș, Lothar Rădăceanu ș.a.) față de cetățenii care locuiau în mediul rural nu trebuie să-i surprindă pe istorici deoarece în aceeași situație ingrată s-au aflat și alte persoane nevinovate. De exemplu, în ședința din 10 octombrie 1949 a Secretariatului C.C. al P.M.R. au fost respinse cererile legitime ale unor cetățeni de a primi pensii și ministrul de Finanțe a invocat un motiv ideologic pentru a justifica abuzul săvârșit de comuniști în cunoștință de cauză[10]. Mai mult decât atât, Vasile Luca a afirmat la 28 ianuarie 1949, tot într-o ședință a Secretariatului C.C., astfel: „Sunt elemente între ei (catolici, n.n.) care ar face o mișcare de separare de Papa. Pe de altă parte *să lovim materialicește în dușmanii dintre popi, să fie scoși din salariu, iar banditii să fie ridicați* (de organele M.A.I., n.n.) (subl.ns.)"[11]. După câteva zile, același lider comunist a menționat în ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R. (7 februarie 1949) faptul că *„tovarășul Vasilichi* (ministrul Învățământului Public, n.n.) are un liberalism cu totul nepermis, *vede că am scos prea mulți profesori din învățământ dar nu vede că învățământul este încă plin cu elemente dușmănoase* [...] *O altă problemă este aceea a reducerii numărului școlilor maghiare pe motiv că sunt mai multe școli decât școlile românești.* În loc să creezi mai multe școli pentru populația românească (*sic!*), *desființezi școli maghiare, fără știrea partidului.* Noi nu putem aproba împingerea înapoi a *culturii populației maghiare*, pentru că *ea a fost altă dată privilegiată* (subl.ns.)"[12].

Nici ofițerii trecuți în rezervă în perioada 1945-1949 nu au fost uitați de Vasile Luca în demersurile sale de promovare a luptei de clasă și de distrugere

---

[9] *Ibidem*, vol. IV (partea I), p. 38.

[10] În cadrul ședinței respective, prezidată de Ana Pauker, a avut loc următoarea discuție la punctul nr. 8 aflat pe ordinea de zi: *„8) Problema pensionării foștilor moșieri* etc.
Tov. [Lothar] Rădăceanu: Foști moșieri etc. vin și cer pensie. Cred că nu este just să le dăm, însă trebuie să luăm o poziție, fie că au situație materială și atunci nu primesc, fie că îi încadrăm ca dușmani ai regimului democrat și nu au drept la pensie. Nu pot munci fiindcă sunt oameni de 60-70 de ani. Trebuie să știm să nu le mai cercetăm situația materială.
Tov. [Vasile] Luca: Sunt dușmani de clasă. Trebuie atrasă atenția Sfaturilor Populare că s-au făcut abuzuri, oameni săraci au fost scoși și o serie de banditi, dușmani ai regimului primesc pensii". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949*, vol. II, București, Arhivele Naționale ale României, 2003, p. 511, 515.

[11] *Ibidem*, p. 36.

[12] *Ibidem*, p. 46-47.

rapidă a coeziunii sociale a cetățenilor. La ședința din 27 martie 1950 a Secretariatului C.C. al P.M.R., acesta a declarat astfel: *„Este foarte necesar de a curăți satul de elemente dușmănoase active, ofițeri deblocați etc. Trebuie puși la muncă forțată.* Există legi în această privință. *Să nu lăsăm aceste elemente la sate pentru că organizează specula, lupta contra regimului prin diferite forme ale sabotajului.* Altfel o să fie o veșnică piedică în dezvoltarea gospodăriilor colective și deci măcar o parte trebuie ridicată. [...]

Noi tolerăm atâtea porcării, fără să fie cineva condamnat la moarte pentru sabotaj economic. Suntem de un liberalism putred față de dușmani. Tovarășul Teohari [Georgescu] ar trebui să facă un raport, pentru că este și vina aparatului, începând cu Internele și Justiția. Procuratură nu avem. Din materialul de partid al verificărilor vedem, *e groaznică situația, ce ticăloși sunt nu numai în partid, dar* [și] *în aparatul de stat, la Securitate și Justiție. Este acoperit tot banditismul. Se descoperă lucruri de Controlul de Stat, iar miniștrii îi apără sub pretextul că n-au cu cine să-i înlocuiască și lasă pe bandiți să saboteze mai departe. Este o toleranță extraordinară față de dușman, care este de neînțeles.*

În această privință trebuie serios mobilizată și masa (subl.ns.)"[13].

Profitând de nemulțumirea evidentă a sovieticilor față de modul cum s-a aplicat reforma monetară în România la începutul anului 1952, de pierderile financiare suferite de toate societățile „Sovrom" (circa 180 milioane de lei vechi, deoarece nu au respectat regulile Băncii de Stat a R.P. Române referitoare la depunerea imediată la „Sovrombanc" a tuturor încasărilor obținute din vânzarea mărfurilor și păstrarea unui sold foarte mic în numerar[14]), de

---

[13] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1950-1951*, vol. III, București, Arhivele Naționale ale României, 2004, p. 188-189, 191. Tema respectivă a fost reluată de Vasile Luca în ședința plenară din 15 mai 1950 a C.C. al P.M.R., astfel: *„Azi*, după Codul nostru Penal, *omul când fură e mai puțin pedepsit dacă ia din banul public decât dacă fură de la particular.* Legea sabotajului nu este aplicată. *Se dau pedepse împotriva legii; așa s-a obișnuit justiția să facă. Noi trebuie să apărăm serios patrimoniul public cu legea justiției". Ibidem*, p. 248.

[14] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 29-31, 66, 88, 118-119, 149. În ședința din 26 februarie 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R., Miron Constantinescu a relatat faptul că, înainte de reuniunea respectivă, s-a întâlnit cu doi reprezentanți sovietici. Aceștia i-au comunicat în scris pierderile înregistrate de societățile „Sovrom". Obedient, liderul comunist român nu a spus oaspeților săi faptul că legea reformei monetare era valabilă pentru toți cetățenii și toate societățile aflate pe teritoriul României și nu era normal să fie introduse excepții de la aplicarea legii în favoarea „Sovrom"-urilor, a cetățenilor sovietici și a instituțiilor U.R.S.S. din România (de exemplu, Reprezentanța comercială și Ambasada). Mai mult decât atât, în ședința din 26 februarie 1952, Miron Constantinescu a venit cu propunerea ca *„Biroul Politic să aprobe ca să se corecteze greșeala imediat față de organele politice și economice sovietice și de stat dinainte de*

tensiunile sociale apărute după devalorizarea monedei naționale[15] și de punerea în pericol a unui contract de livrare a 6 000 tone de carne în Republica Democrată Germană (în anul 1952)[16], Gheorghe Gheorghiu-Dej a acționat împreună cu Alexandru Moghioroș, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi și Gheorghe Apostol pentru înlăturarea din guvern a celor trei miniștri cu care au colaborat pentru instaurarea regimului comunist în România, sub protecția Armatei Roșii. Astfel, după destituirea lui Vasile Luca (9 martie 1952) au urmat demiterea lui Teohari Georgescu (27 mai 1952) și eliberarea Anei Pauker din funcția de ministru al Afacerilor Externe (prin Decretul nr. 168 din 26 iunie 1952 al Prezidiului Marii Adunări Naționale)[17]. Cu același prilej au fost revocați la 31

---

reformă și, de asemenea, *să se însărcineze revizuirea celor 3,195* [miliarde de lei vechi] *depuse* [de toate întreprinderile de stat, gospodăriile agricole colective și instituțiile românești] *după reformă* și să se vadă ce sunt bani administrativi și ce sunt bani proveniți din vânzarea de mărfuri, care trebuie împărțiți cu 1:20. Și teoretic este o absurditate să se sterilizeze munca încarnată în mărfuri produse, contrar intereselor statului și poporului (subl.ns.)". *Ibidem*, p. 119.

[15] În prima zi a ședinței cu membrii C.C. al P.M.R., activul C.C. și primii secretari regionali ai P.M.R., cu privire la conținutul „Scrisorii închise adresată tuturor organizațiilor și membrilor de partid" și referitoare la situația creată de Vasile Luca (București, 17-19 martie 1952), prim-secretarul Regiunii Galați a declarat următoarele: „Referitor la salarii, plăți și încasări în perioada reformei: *gospodăriile* [agricole] *de stat n-au plătit salariile muncitorilor pe luna ianuarie* [1952] *și unele nici pe decembrie* [1951]. *Au primit dispoziție să socotească salariile la* [cursul de schimb] *1:200* (un leu nou = 200 lei vechi – n.n.), *iar datoriile la cantină 1:20 și unor muncitori cărora li se cuvenea 12 000 lei* [vechi], *aveau de primit 60 lei* [noi], *iar pentru cantină aveau de plătit 3 000 lei* [vechi], *adică 150 lei* [noi], *deci la socoteală trebuiau să mai dea 90 lei* [noi] *din buzunar. Această măsură a dus la îndepărtarea muncitorilor de gospodăriile* [agricole] *de stat*. [...] Noi am analizat munca cooperativei (*sic!*) de pregătire legumicolă de primăvară. Cu prețurile de vânzare ale sămânței, dacă nu-i aici o acțiune dușmănoasă, în orice caz are efect dăunător. *Țăranii au valorificat mazărea* [în 1951] *la cooperativă cu 4 lei vechi. Acum cooperativa vinde sămânța cu 5 lei noi, ceea ce înseamnă 100 lei vechi, adică de 25 ori* [mai mult decât] *prețul cu care au dat țăranii. Pentru un ha.* [de] *mazăre i se dă 400 lei* [noi] *acont la contractare. Sămânța îl costă 700 lei* [noi], *deci trebuie să mai dea de la el 300 lei* [noi pentru ca] *să cumpere sămânța*. În mod normal realizează [o producție de] 2 000 kg [pe un hectar]. Prețul va fi probabil de 30 bani [pentru un] kg, deci *pe toată cantitatea va lua 600 lei* [noi]. *Nici unul n-a primit*. Dar cum privește țăranul cooperativa cu astfel de prețuri? La fel, 18 lei [pentru un] kg de arpagic, încât nu poate scoate nici prețul de cost. [...] *Țăranii privesc o astfel de cooperație ca o instituție de jaf* (subl.ns.)". *Ibidem*, p. 394-395.

[16] *Ibidem*, p. 136.

[17] De remarcat este faptul că Vasile Luca nu i-a menajat nici pe muncitori, iar acest aspect a generat numeroase probleme cu Gheorghe Apostol – care, în calitate de președinte al Confederației Generale a Muncii (1945-1952), a propus creșterea veniturilor muncitorilor în condițiile în care productivitatea lăsa de dorit. Cf.

mai 1952 Chivu Stoica (ministrul Industriei Metalurgice și Industriei Chimice), Vasile Vaida (ministrul Agriculturii) și Lothar Rădăceanu (ministrul Muncii și Asigurărilor Sociale), iar Gheorghe Gheorghiu-Dej a preluat conducerea guvernului în locul lui dr. Petru Groza, care a devenit președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale.

La 3 iunie 1952, Avram Bunaciu, Ana Toma și Grigore Preoteasa s-au întâlnit la Ministerul Afacerilor Externe pentru a stabili modul de informare a tuturor membrilor reprezentanțelor diplomatice românești din străinătate despre așa-numita „deviere de dreapta" descoperită în partid. Deoarece în dimineața acelei zile a apărut în ziarul „Scânteia" un comunicat referitor la Plenara C.C. al P.M.R. din 26-27 mai 1952, cei trei miniștri adjuncți au analizat trei opțiuni: trimiterea în întregime a documentului elaborat la reuniunea conducerii partidului, expedierea sa sub forma unui rezumat și contactarea agenției de presă „Agerpres" pentru a ajuta la răspândirea informațiilor respective și explicarea motivelor care au condus la deciziile adoptate de Gheorghe Gheorghiu-Dej și colaboratorii săi. În final, Avram Bunaciu, Ana Toma și Grigore Preoteasa au stabilit ca reprezentanțele din străinătate să primească un rezumat deoarece documentul complet era prea mare pentru a fi telegrafiat. Rezumatul a fost însoțit de indicația de a se citi comunicatul publicat la 3 iunie 1952 în ziarul „Scânteia". Apoi, Avram Bunaciu a propus Anei Pauker și aceasta a fost de acord cu chemarea rapidă în țară a tuturor șefilor misiunilor diplomatice românești pentru a fi informați despre motivele schimbările politice de la București[18].

Înlocuirea din funcție a Anei Pauker cu Simion Bughici a fost precedată de trei zile de prelucrare a deciziilor adoptate la Plenara C.C. al P.M.R. din 26-27 mai 1952. Acțiunea s-a desfășurat în cadrul unor ședințe cu membrii organizațiilor P.M.R. din Ministerul Afacerilor Externe (București, 12, 13 iunie 1952 și 16 iunie 1952). Cu acel prilej, Ana Toma, ministru adjunct și lidera de facto a instituției, a acuzat-o pe Cristina Luca Boico pentru faptul că „a înăbușit critica" în minister și Paul Cornea[19] a relatat despre divergențele din anii

---

Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1950-1951, p. 117, 119, 226-227, 386, 411-412, 435.

[18] *Diplomații români și devierea de dreapta*, ediție pregătită de Florin Constantiniu, București, Editura TRITONIC, 2003, p. 177-178.

[19] Începând din 1948, Paul Cornea a fost asistentul lui Ion Vitner (înlocuitorul lui George Călinescu la Facultatea de Filologie a Universității București). La 27 ianuarie 1949, membrii Secretariatului C.C. al P.M.R. au aprobat participarea lui Gheorghe Florescu (secretar general al C.C. al U.T.M., 1948-1952) și Paul Cornea (secretar al C.C. al U.T.M., 1948-1954) la congresul din acel an al Comsomolului, în calitate de delegați. Ulterior, Paul Cornea a condus Direcția Generală a Cinematografiei, apoi a devenit cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu" din București.

1950-1951, dintre ministrul adjunct Grigore Preoteasa și Cristina Luca Boico, privind organizarea, desfășurarea și conducerea activităților la Direcția Presă a instituției. Totodată, Ana Toma s-a autocriticat pentru că a permis publicarea la 21 aprilie 1952, în buletinul de presă al Legației României din Washington D.C. (S.U.A.), a unui articol semnat de Vasile Luca după destituirea acestuia, însoțit de o fotografie (în centrul paginii) a fostului ministru și secretar al C.C. al P.M.R. responsabil cu situația minorităților etnice din România. Articolul a avut ca subiect „problema națională" și, în momentul în care a fost publicat, Vasile Luca era deja un paria la București. Greșeala nu a fost sesizată la timp de Grigore Preoteasa, iar șefa Direcției Presă din minister, Cristina Luca Boico, nu știa încă, în aprilie 1952, conținutul scrisorii C.C. al P.M.R. trimisă la 15 martie 1952 tuturor organizațiilor de partid din țară în scopul explicării motivelor care au condus la înlăturarea lui Vasile Luca din guvern la 9 martie 1952[20].

În aceeași ordine de idei, miniștrii adjuncți Ana Toma și Avram Bunaciu au analizat după 15 martie 1952 un document oficial privind problemele economice ale României și care a fost trimis în U.R.S.S. pentru a fi inclus în programul unei conferințe la care au fost invitați să participe inclusiv reprezentanți din statele capitaliste (Moscova, februarie 1952; aprilie 1953). Documentul conținea citate și date din discursurile rostite de Vasile Luca, iar conferința s-a organizat la inițiativa unor economiști coordonați de U.R.S.S., care au publicat la Copenhaga un anunț privind intenția lor (20 octombrie 1951)[21]. La acele evenimente, România a fost reprezentată de Alexandru Bârlădeanu (ministrul Comerțului Exterior și șef al delegației), Constantin Agiu (director al CENTROCOOP), Barbu Zaharescu (autorul primului curs de economie politică marxistă apărut în limba română și rector al Institutului „Maxim Gorki" din București în 1952) și Manea Mănescu (director al Comisiei de Statistică)[22].

Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949, p. 31.

[20] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 48, 50-51, 53-54, 59.

[21] O delegație a Partidului Comunist din Israel intenționa să participe la conferința de la Moscova. În acest scop, conducerea partidului respectiv a solicitat autorităților de la București să finanțeze parțial transportul membrilor acelei delegații cu nava de pasageri „Transilvania", precum și să achite taxele lor de tranzitare a României în drum spre Moscova și retur, spre Israel. *România – Israel: 50 de ani de relații diplomatice, 1948-1969*, vol. I, Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivelor Diplomatice, coord. Victor Boștinaru, București, Editura Sylvi, 2000, p. 82.

[22] Cristian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică românească, 1944-1974*, București, Editura Politică, 1976, p. 106; Mircea Babeș, Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, Șerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, Nicolae Stoicescu, *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 260; Cristina Păiușan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 76, 82; *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 179, 181; Liviu Țăranu, *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (1949-1965)*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 30, 34.

Documentele consultate până în prezent în arhivele din România nu ne dezvăluie reacția autorităților sovietice, dar putem presupune faptul că Iosif Stalin nu a fost încântat deloc de menționarea lui Vasile Luca în documentul pregătit de Ministerul român al Afacerilor Externe pentru conferința de la Moscova, în condițiile în care liderul comunist de la București nu respectase întocmai regulile sovieticilor pentru aplicarea reformei monetare în României la începutul anului 1952.

La rândul său, ministrul adjunct Grigore Preoteasa a precizat în ședința din 12 iunie 1952 a tuturor organizațiilor de partid din Ministerul Afacerilor Externe faptul că Ana Toma a sprijinit crearea în instituție și a condus un grup aristocratic, bazat pe prietenii personale și din care făceau parte Cristina Luca Boico, Elena Georgescu (șefa Direcției Consulare și soția fostului ministru de Interne, Teohari Georgescu) și Mircea Bălănescu (șeful Direcției Politice din M.A.E.)[23]. Aflată sub protecția Anei Pauker, Ana Toma și-a fidelizat membrii grupului și a lucrat foarte mult doar cu aceștia[24]. Totodată, lidera de facto a ministerului a exercitat presiuni psihologice asupra celor cu care trebuia să colaboreze în mod normal pentru rezolvarea problemelor de serviciu, intimidându-i prin critici foarte dure și nejustificate[25].

A doua zi, începând cu ora 17.15, a avut loc sub supravegherea lui Constantin Pârvulescu a doua parte a ședinței organizațiilor de partid din Ministerul Afacerilor Externe. Cristina Luca Boico a încercat atunci să se apere în fața acuzațiilor lui Grigore Preoteasa, reproșându-i faptul că nu a ajutat-o și îndrumat-o suficient. Despre articolul publicat la 21 aprilie 1952 de Legația României de la Washington, sub semnătura lui Vasile Luca, șefa Direcției Presă

---

[23] Mircea Bălănescu a îndeplinit ulterior funcții de ambasador al României în Franța (1956-1960), Grecia (1960-1968), Finlanda (1968-1972) și Olanda.

[24] Începând din august 1948, Emilia Milco (soția spionului sovietic Piotr Gonciaruk până în anul 1947) a lucrat ca șefă de serviciu la cabinetul Anei Toma – care îndeplinea în acel moment funcția de secretar general la Ministerul Afacerilor Externe. Din relația dintre Emilia Milco și Piotr Gonciaruk a rezultat o fată, Svetlana – care a emigrat în S.U.A. în 1977 pentru a se căsători cu avocatul american Christopher Gales Hoge, cu care avea deja un copil din anul 1974. Este posibil ca Emilia să fi divorțat de Piotr Gonciaruk din cauza escapadelor amoroase ale acestuia și, în septembrie 1949, s-a căsătorit cu Corneliu Bogdan. În anii '80, mama Emiliei locuia în R.S.S. Moldovenească, iar un frate se afla la Kiev.
La rândul său, Corneliu Bogdan nu era la prima căsnicie și din relația sa cu Emilia a avut două fete: Ileana și Olga. În decembrie 1977, Olga a dorit să emigreze în Canada pentru a se mărita cu un bărbat de origine română, Vladi Novack, însă a renunțat la această idee șase luni mai târziu, după ce tatăl său a fost numit director al Direcției V Relații (America de Nord și Sud) din cadrul Ministerului Afacerilor Externe (1 mai 1978). Ciprian Nițulescu, *Diplomatul Corneliu Bogdan și Securitatea*, în „Magazin istoric", anul XLIV – serie nouă, nr. 4 (517), aprilie 2010, p. 18, 20.

[25] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 63-66.

a precizat că Ana Toma cunoștea foarte bine motivele pentru care acesta fusese înlăturat din guvern, însă nu le-a comunicat Cristinei Luca Boico și, în consecință, articolul a apărut așa cum fusese stabilit în programul Ministerului Afacerilor Externe, fără a mai fi întrebat Grigore Preoteasa. În același timp, șefa Direcției Presă a recunoscut faptul că a permis din greșeală publicarea în străinătate a unor date privind producția economiei românești. Inițial, informațiile au apărut în diferite publicații din țară, iar Cristina Luca Boico a aprobat preluarea și difuzarea lor peste hotare, deși cunoștea bine secretomania din instituția în care își desfășura activitatea și a acceptat ca atare situația respectivă. Totodată, șefa Direcției Presă a menționat că ministrul adjunct Avram Bunaciu[26] nu a ajutat-o suficient pe Elena Păsculescu, șefa de cabinet a Anei Pauker și sora fostului ministru Teohari Georgescu[27].

Ceea ce nu cunoștea Cristina Luca Boico la 13 iunie 1952 era faptul că Ana Toma i-a criticat vehement doar pe Aurel Vijoli și Alexandru Iacob în ultima zi a reuniunii cu membrii C.C. al P.M.R., activul C.C. și primii secretari regionali ai P.M.R. (București, 17-19 martie 1952) – ședință organizată pentru prezentarea și dezbaterea „Scrisorii închise adresată tuturor organizațiilor și membrilor de partid". Pentru a înțelege de ce a fost publicat articolul semnat de Vasile Luca la Legația României de la Washington, este necesar să ținem cont de legăturile personale foarte puternice dintre Ana Pauker și Vasile Luca, pe de-o parte, și Ana Pauker și Ana Toma, pe de altă parte. În acest mod se poate explica și inexistența unui discurs critic al Anei Toma la adresa lui Vasile Luca în ședința din 19 martie 1952[28].

---

[26] La 5 octombrie 1950, Ion Vidrașcu l-a înlocuit pe Avram Bunaciu în funcția de președinte al Comisiei Controlului de Stat, iar fostul ministru al Justiției (15 aprilie 1948 – 24 septembrie 1949) a ajuns prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe (5 octombrie 1950 – 23 iulie 1952). Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 164-167; *Membrii C.C. al P.C.R. (1945-1989). Dicționar*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, coord. Florica Dobre, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 118.

[27] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 86-88.

[28] La reuniunea din 19 martie 1952, Ana Toma a declarat astfel: „Noi ne-am ciocnit de toată mocirla de la bancă, iar *eu personal am avut ocazia să muncesc cu Vijoli.* Cu toții ați citit în ziare despre *blocarea de către elvețieni a aurului, dar câți n-au știut că Vijoli a cărat acest aur în Elveția și ultimele transporturi le-a făcut chiar în preajma naționalizării*, cu toate că era de așteptat că imperialiștii vor lua măsuri împotriva noastră. *Ce căuta aurul nostru în Elveția?* Dacă era nevoie de cumpărături, se poate transfera cât era nevoie pentru plăți, dar *nu trebuia să facem acolo depozite.* Foarte greu a fost de luat îndărăt acest aur și între timp *ei l-au folosit împotriva noastră*, pentru a ne împinge *să plătim despăgubiri pentru naționalizare.*
De asemenea, am văzut într-o muncă pe care am avut-o de făcut împreună cu Vijoli atitudinea lui de îngâmfare, de desconsiderare față de ajutorul frățesc dat de tovii sovietici. Am văzut zbaterea lui pentru o altă linie în problema circulației banilor și *socot că trebuie să-mi reproșez că n-am fost destul de combativă, deși aveam prilejul să*

ajung la tov. Gheorghiu-Dej, să-i arăt aceste fapte și sigur s-ar fi judecat altfel munca lui dacă erau cunoscute aceste fapte. [...] *Despre aceste fapte voi face voi face material scris*, pentru că se pare că lucrurile nu sunt cunoscute (subl.ns.)". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 465. Pentru întreaga declarație, *ibidem* p. 465-466.

Astfel, complexul de inferioritate, răutatea și atitudinea xenofobă a Anei Toma s-au combinat cu neînțelegerea motivelor pentru care Gheorghe Gaston Marin (nu Aurel Vijoli) a transportat cu avionul o cantitate de aur în Elveția (cu acordul liderilor politici comuniști din România), precum și cu posibilitatea invocată de Ana Toma de a se plânge direct liderului suprem al P.M.R. (delațiune) într-o chestiune care nu ținea de domeniul ei de activitate.

Gheorghe Gaston Marin a explicat într-un volum memorialistic faptul că, în primăvara anului 1947, România avea probleme financiare grave din cauza producției foarte slabe de cereale, după seceta din perioada 1945-1946, iar băncile din Elveția solicitau gajuri în aur pentru a deschide linii de credit pentru autoritățile de la București. De aceea, Gheorghe Gaston Marin a fost implicat în perioada respectivă în transportul pe calea aerului, până la Zürich, a unor lădițe cu aur (în greutate de 50 kg, fiecare). Totodată, se știe faptul că două avioane de linie ale societății „Transporturile Aeriene Româno-Sovietice" au executat la 19 ianuarie 1948 o misiune pe itinerarul București – Arad (escală tehnică) – Praga, pentru a transporta o cantitate de aur a Băncii Naționale a României și care, bănuim, a ajuns în cele din urmă în Elveția. Ambele avioane s-au întors în țară la 20 ianuarie 1948 și misiunea a fost reluată în dimineața zilei de 22 ianuarie 1948. Din cauza unei defecțiuni tehnice, unul dintre aparate a fost nevoit să se întoarcă pe aeroportul Băneasa și a decolat din nou la 23 ianuarie 1948 pentru a ajunge la Praga (prin Arad), având probabil la bord aceeași cantitate de aur din ziua precedentă. Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, București, Editura Evenimentul Românesc, 2000, p. 127; Lucian Dobrovicescu, *Cum a evadat prințul Bâzu Cantacuzino din România stalinistă*, în „Historia", nr. 138, iulie 2013, p. 21-22.

În consecință, România a avut depozitate în luna august 1948 la „Union des Banques Suisse" 15 tone de aur și 5,5 milioane de dolari (din care 2,5 milioane de dolari erau deja angajate pentru achitarea unor dispoziții de plată ale regimului comunist de la București). Aceste valori au fost în pericol de blocare de către guvernul Elveției din cauza măsurilor de naționalizate aplicate de autoritățile române la 11 iunie 1948. Pentru explicarea acelei situații, ambasadorul Gheorghe Magheru a fost chemat la Ministerul de Externe elvețian. După reuniunea din 6 octombrie 1948 a Secretariatului C.C. al P.M.R., Ana Pauker a expediat urgent instrucțiuni ambasadorului respectiv (prin care se respingeau acuzațiile guvernului de la Berna) și a refuzat să trimită în Elveția o delegație română pentru a se discuta despre naționalizările realizate și modul de despăgubire a cetățenilor și firmelor străine afectate de acele măsuri. În același timp, Ana Pauker a fost de acord cu trimiterea în Elveția a unui delegat al Băncii de Stat a R.P. Române pentru gestionarea cantității de aur și a fondurilor valutare românești de la „Union des Banques Suisse". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român – 1948*, vol. I, București, Arhivele Naționale ale României, 2002, p. 182-183, 246.

Din păcate pentru Cristina Luca Boico, tânărul Iosif Henegaru nu a fost de acord cu opiniile exprimate la 13 iunie 1952 de șefa Direcției Presă a M.A.E. și a declarat că nu a avut posibilitatea să o critice pe Ana Pauker deoarece „a fost înconjurată de un zid bine păzit de tova. Păsculescu, care avea atitudine mic-burgheză față de șef. [...] Tova Anuța Toma și Păsculescu tăiau și spânzurau pe linie administrativă și pe linia de partid"[29]. La rândul său, Ida Felix a menționat despre relațiile neprincipiale dintre Ana Toma, Cristina Luca Boico și Elena Georgescu și a relatat că șefa Direcției Presă „manifesta o atitudine de îngâmfare aristocrată" atunci când nu accepta să fie criticată, iar „în fața tov. [Elena] Păsculescu nu se poate critica unul dintre tovarășii care lucrează în imediata ei apropiere"[30].

Declarațiile fostei membre a Comisiei Controlului de Partid și, din anul 1950, șefa Direcției Cadre din Ministerul Afacerilor Externe au fost confirmate de către Alexandru Radu, secretarul Comitetului P.M.R. din instituție, care a afirmat că „tova. Cristina Luca gâtuia critica, tovarășilor le-a fost frică să o critice. [...] La Direcția Presei au fost chiar cazuri când o serie de tovarăși au cerut să fie scoși de la Direcția Presei că nu mai pot munci acolo din cauza atitudinei nejuste a tovarășei Cristina Luca"[31]. În același sens s-a exprimat și Vladimir Gheorghiu, secretarul de partid al organizației de bază din care făcea parte Cristina Luca Boico. Acesta a menționat despre propunerea șefei Direcției Presă de a-l schimba din funcție deoarece nu se înțelegeau, iar Cristina Luca Boico „a manifestat o totală desconsiderare a biroului org. de bază, trecând peste capul acestui organ în repetate rânduri"[32].

La rândul său, Nicolae Zlatev, funcționar la ambasada României de la Moscova din anul 1951 și participant la ședința prezidată de Constantin Pârvulescu (București, 13 iunie 1952), a afirmat că, în perioada 1950-1951, șefa Direcției Presă a făcut abuz de funcția sa pentru a influența Direcția Protocol a Ministerului Afacerilor Externe, în scopul repartizării unei noi locuințe, astfel: „Cristina Luca, care avea o casă foarte bună, a trebuit să i se procure altă casă (sic!) și din zeci de case care i-au fost arătate a acceptat cu foarte mare greutate una din ele"[33]. În opinia noastră, Nicolae Zlatev a exagerat (probabil din invidie) în momentul în care a evaluat numărul de imobile vizionate de către șefa Direcției Presă, deși este posibil să existe un sâmbure de adevăr în afirmațiile funcționarului. Totodată, este improbabil ca Nicolae Zlatev nu fi cunoscut faptul că exproprierea abuzivă a imobilelor care aveau mai mult de șase camere s-a înfăptuit ca urmare a propunerii prezentate de Ana Pauker la ședința din 17 ianuarie 1949 a Secretariatului C.C. al P.M.R. Atunci, Gheorghe Gheorghiu-Dej

---

[29] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 95-96.
[30] *Ibidem*, p. 105, 109.
[31] *Ibidem*, p. 116.
[32] *Ibidem*, p. 145.
[33] *Ibidem*, p. 131.

a fost de acord cu ideea schimbării regimului juridic al acelor imobile și Teohari Georgescu a fost desemnat să se ocupe de elaborarea proiectului de expropriere[34].

La aceeași reuniune din 13 iunie 1952, de la Ministerul Afacerilor Externe, Avram Bunaciu a subliniat faptul că, în octombrie 1951, Cristina Luca Boico a primit un avertisment din partea conducerii instituției. Inițial, acesta o criticase în biroul său și a amenințat-o cu îndepărtarea din M.A.E. Totodată, prim-adjunctul ministrului s-a declarat nemulțumit de probleme create de Elena Georgescu[35], însă a menționat acest aspect doar în momentul în care soțul acesteia, Teohari Georgescu, nu mai îndeplinea funcția de ministru al Afacerilor Interne.

Surprinzător este faptul că, la ședințele comune din 12, 13 și 16 iunie 1952 ale organizațiilor de partid din Ministerul Afacerilor Externe, Ana Pauker nu a fost prezentă, deși era încă membră a P.M.R. și titulară a postului principal de conducere din acea instituție. Documentele cercetate până în prezent în diferite arhive din România nu ne-au ajutat să elucidăm acest mister. Ceea ce se cunoaște este faptul că Grigore Preoteasa a rămas ministru adjunct la M.A.E. (prim-adjunct al ministrului, 4 martie 1954 – 3 octombrie 1955), Ana Pauker a fost înlocuită cu Simion Bughici la 26 iunie 1952 (postul fiind predat complet la 10 iulie 1952)[36], Ana Toma și Avram Bunaciu au fost eliberați din funcții la 11

---

[34] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949*, p. 22.

[35] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 138.

[36] Despre anchetarea și, după decesul lui Iosif Stalin, marginalizarea celei care a fost, în timpul celui de-al doilea război mondial, lidera grupului din U.R.S.S. al Partidului Comunist din România există informații de la ședințele din 19 februarie 1953 și 8 iunie 1954 ale Biroului Politic. La cea de-a doua reuniune menționată, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș, Emil Bodnăraș, Constantin Pârvulescu, Petre Borilă, Dumitru Coliu, Nicolae Ceaușescu și Alexandru Drăghici au hotărât în felul următor: „*Secretariatul C.C. al P.M.R. va face propuneri* în ședința viitoare a Biroului Politic *cu privire la repartizarea în muncă a lui A. Pauker* (*sic!*). *După aprobarea* de către plenara C.C. al P.M.R. a *raportului comisiei care a anchetat cazul A. Pauker, se va trimite o informație partidelor frățești asupra rezultatelor acestei anchete și a măsurilor hotărâte de C.C. al P.M.R.* (subl.ns.)". Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 66/1954, f. 5. Pentru hotărârea adoptată la 19 februarie 1953, vezi Camelia Moraru, Constantin Moraru, *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1953*, vol. V, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012, p. 117.

După 14 ani de la reuniunea din 8 iunie 1954 și opt ani de la trecerea în neființă (3 iunie 1960), membrii Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. au aprobat reabilitarea politică a Anei Pauker (16 septembrie 1968), fără să fie inițiată în prealabil o dezbatere publică despre activitatea controversată desfășurată de aceasta și faptele pentru care a fost învinuită în mod repetat de către Gheorghe Gheorghiu-Dej și colaboratorii săi. Ulterior,

iulie, respectiv 23 iulie 1952 și în locul lor a fost numit un singur adjunct (ambasadorul Nicolae Cioroiu)[37], iar Ida Felix, Cristina Luca Boico, Elena

---

urna funerară a Anei Pauker a fost mutată de la crematoriul „Cenușa" la „Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism", fără a se ține cont de atitudinea lipsită de respect pe care fosta secretară a C.C. al P.M.R. a avut-o față de „Mormântul Ostașului Necunoscut". De exemplu, la reuniunea din 4 mai 1950 a Secretariatului C.C. al P.M.R. a avut loc următoarea discuție, la primul punct aflat pe ordinea de zi (sărbătorirea zilei de 9 mai):
„*Tov. [Gh.] Gheorghiu[-Dej]*: Să luăm ca bază proiectul de hotărâre. (Citește)
Iar tovarășul [Emil] Bodnăraș propune și el comemorarea luptelor de la Mărășești. (Citește)
Tov. Ana [Pauker]: Cred ca să depunem și în București, cum se propune și în principalele centre, coroane în cimitirele în care se află ostași căzuți în războiul antihitlerist. N-avem [de] ce să depunem coroane pe mormântul eroului necunoscut, care era o batjocură, o escrocherie a regimurilor trecute. Nu știu însă dacă avem cimitire cu morminte ale ostașilor căzuți pe frontul antihitlerist. [...]
Tov. [Gh.] Gheorghiu[-Dej]: Și părerea mea este că accentul trebuie pus pe ziua independenței, cu atât mai mult că coincide (*sic!*) cu 9 Mai, ziua eliberării, ziua victoriei asupra hitlerismului. Mai trebuie subliniat acest lucru și pentru un alt motiv, tocmai pentru a estompa chestiunea cu cimitirele și eroul necunoscut. Deci să scoatem mai mult în evidență aceste două evenimente, natural în jurul lor să atragă atenția opiniei publice. Are și importanță politică și în același timp micșorează din chestiunea cealaltă cu cimitirele și eroul necunoscut. Ziua eroilor este o zi unde se duc oamenii la cimitire, este și [sărbătoarea Sfinților] Constantin și Elena și dușmanul folosește acest lucru. Este un lucru asupra căruia ar trebui și organele de stat să ia măsuri și pe linie de partid, în sensul de a sublinia aspectul acestor 2 lucruri, proclamarea independenței și ziua victoriei asupra Germaniei hitleriste.
Apoi este propunerea tovarășului [Emil] Bodnăraș, care consideră că, acolo unde au căzut ostași ruși și români, în războiul [din 1916-1918] împotriva nemților ar trebui depuse coroane [de flori].
Tov. Ana [Pauker]: De ce să punem coroane la cei căzuți în războiul imperialist?
Tov. [Gh.] Gheorghiu[-Dej]: Respingem deci propunerea tovarășului Bodnăraș". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1950-1951*, p. 224-225.
În altă ordine de idei, nu trebuie uitat faptul că, în vara anului 1946, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca au hotărât uciderea lui Ștefan Foriș, decizia lor fiind dusă la îndeplinire de către Gheorghe Pintilie și șoferul său, Dumitru Neciu. Ștefan Foriș a fost reabilitat post-mortem în anul 1968. Cf. Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în P.C.R., de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940-1968*, București, Editura Vremea, 1999; Mircea Chiriţoiu, *Între David și Goliath. România și Iugoslavia în balanța Războiului Rece*, volum îngrijit și studiu introductiv: Silviu B. Moldovan, editor: Gheorghe Buzatu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005, p. 256-258.
[37] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 227, 237.

Păsculescu și Elena Georgescu au fost destituite de către fostul ambasador al României în U.R.S.S. (iunie 1949 – 26 iunie 1952)[38]. Același lucru s-a întâmplat cu șeful Direcției Economice din M.A.E., Eugen Balaș (Egon Blatt); mai mult decât atât, acesta a fost arestat, fiind acuzat de o deconspirare a unor secrete de stat. După o anchetă care a durat până în anul 1954, Eugen Balaș a fost eliberat și a devenit apoi șef al secției Economie Mondială din Institutul de Cercetări Economice al Academiei R.P. Române (1955-1959).

În opinia noastră, măsurile aplicate de Simion Bughici în instituția pe care a condus-o până la 3 octombrie 1955 (când a devenit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri) nu pot fi considerate antisemite deoarece chiar el era de origine semită și religia nu îi permitea să provoace daune și suferințe coreligionarilor săi. Totodată, este de remarcat faptul că Ana Pauker l-a propus pe Simion Bughici pentru funcția de ambasador al României în Uniunea Sovietică (26 mai 1949)[39].

Dacă analizăm cazurile Elenei Păsculescu și Elenei Georgescu, se poate afirma faptul că atât sora, cât și soția lui Teohari Georgescu au fost destituite din Ministerul Afacerilor Externe deoarece Simion Bughici, conducerea P.M.R. și, nu în ultimul rând, sovieticii nu doreau să aibă surprize neplăcute în instituție din partea persoanelor care aveau legături de rudenie cu fostul ministru al Afacerilor Interne și care au lucrat mult pentru Ana Pauker.

Un caz special a fost cel al Anei Toma. După doar o zi de la preluarea completă de către Simion Bughici a postului de ministru al Afacerilor Externe (10 iulie 1952), Ana Toma a fost transferată în funcția de adjunct al ministrului Comerțului Exterior pentru că a dovedit loialitate față de conducerea P.M.R. și față de sovietici în anul 1951 – când a condus de facto Ministerul Afacerilor Externe deoarece Ana Pauker a fost timp de cinci luni în U.R.S.S. pentru o intervenție chirurgicală la sân, urmată de o convalescență[40]. În altă ordine de idei, Ana Toma era soția fostului spion sovietic Timofei Bodnarenko (Gheorghe Pintilie), șeful Direcției Generale a Securității Statului și autoritățile de la Moscova erau interesate să o mențină pe Ana Toma într-o poziție de

---

[38] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949*, p. 275-276, 279.

[39] La aceeași reuniune din 26 mai 1949 a Secretariatului C.C. al P.M.R., participanții au aprobat respingerea ofertei U.N.I.C.E.F. privind construirea unei fabrici de lapte praf în România. Costul utilajelor (în valoare de 600 000 de dolari) era suportat de organizația internațională, în timp ce statul român trebuia să participe la proiect cu suma de 160 milioane de lei și să livreze apoi gratuit, familiilor nevoiașe, laptele praf care se producea. În cadrul ședinței, Ana Pauker a declarat astfel: „*Să nu fie primită propunerea*, pentru ca să nu ne legăm prin aceasta și nici nu avem atâta lapte ca să-l prefacem în praf. *Când vom avea nevoie, vom putea cumpăra* (subl.ns.)". *Ibidem*, p. 279.

[40] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 40.

conducere, pentru a avea sub control activitățile unor miniștri numiți de către liderii comuniști de la București. Gheorghe Gheorghiu-Dej nu a fost un politician naiv și considerăm că a înțeles corect motivul pentru care Ana Toma trebuia mutată de la Ministerul Afacerilor Externe la Ministerul Comerțului Exterior și, în același timp, trebuia să rămână într-o funcție de ministru adjunct, chiar dacă (poate) liderul comunist român se gândea în acel moment să scape România de sub tutela Uniunii Sovietice. Totodată, Gheorghe Gheorghiu-Dej a beneficiat de informațiile oferite chiar de generalul-locotenent Gheorghe Pintilie pentru a-i înlătura din funcții pe Vasile Luca, Teohari Georgescu și Ana Pauker. Sovieticii nu tolerau abateri de la liniile pe care le trasau în politica statelor din sfera lor de influență și liderul român a pus în aplicare pedepsele sugerate de la Moscova, folosind datele puse la dispoziție de un fost spion sovietic și coleg în închisorile din România[41].

Un alt caz care merită să fie analizat este cel al Ecaterinei Chivu. Soțul său, fostul ilegalist comunist Chivu Stoica, a fost înlocuit la 31 mai 1952 din funcția de ministru al Industriei Metalurgice și Industriei Chimice, însă nu a ajuns în tabăra „deviatorilor de dreapta". Ecaterina Chivu cunoștea anumite mecanisme din P.M.R. deoarece, în calitate de șefă a Direcției Cadre din Ministerul Afacerilor Externe, a participat activ la epurările politice care au avut loc în perioada 1947-1950 în instituția respectivă[42]. În anul 1950 a fost înlocuită cu Ida

---

[41] Cf. *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbire, memorii, 1944-1952*, p. 163-173; *Membrii C.C. al P.C.R. (1945-1989). Dicționar*, p. 577. În ședința din 27 mai 1952 a C.C. al P.M.R., Teohari Georgescu a afirmat că avea cunoștință despre obiceiul greșit al generalului-locotenent Gheorghe Pintilie de a-l contacta pe Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru rezolvarea unor probleme, fără a primi în prealabil acordul ministrului Afacerilor Interne, și a considerat că *„nu era o defecțiune că informa tov. Pintilie. Tov. Gheorghiu îl chema direct* (subl.ns.)". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 114.

[42] La 18 septembrie 1948, Iosif Chișinevschi a propus, iar Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lothar Rădăceanu au fost de acord ca Melitta Apostol (soția președintelui Confederației Generale a Muncii, Gheorghe Apostol) să fie numită în locul Ecaterinei Chivu la Ministerul Afacerilor Externe și Ofelia Manole să devină secretar general în aceeași instituție, pentru a se ocupa de relațiile României cu U.R.S.S. În compensație, Ecaterina Chivu se muta la Ministerul Sănătății, în funcția de secretar general pe care o deținea în acel moment Melitta Apostol. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român – 1948*, p. 172.

Deoarece Ana Pauker nu a participat ședință, Gh. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi și Lothar Rădăceanu au hotărât ca deciziile să fie aprobate și de ministrul Afacerilor Externe – fapt ce nu s-a întâmplat, probabil din cauza dorinței Anei Pauker de a continua să lucreze cu Ecaterina Chivu. Ofelia Manole a rămas la Ministerul Sănătății până în luna martie 1949, când a fost mutată la Direcția Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R. (în sectorul Literatură și Artă), iar în funcția rămasă liberă la Ministerul

Felix din cauza incompetenței cu care a condus acea direcție din minister, însă poziția politică a soțului său a ajutat-o să fie numită șefă a Direcției Propagandă din aceeași instituție (1950), iar în luna iunie 1952 preda și cursuri de marxism-leninism la Universitatea din București. Înțelegând probabil faptul că Ana Toma continua să aibă o influență personală foarte puternică asupra conducerii P.M.R., Ecaterina Chivu i-a luat apărarea în ședința din 16 iunie 1952 a organizațiilor de partid din Ministerul Afacerilor Externe. Blamând-o doar pe Ana Pauker, ea a încercat să-și mențină funcția de conducere în acea instituție. La fel a procedat și ministrul adjunct Grigore Preoteasa, în aceeași zi[43].

Înlăturarea Anei Pauker din Ministerul Afacerilor Externe a fost urmată de destituirea Cristinei Luca Boico din funcția de șefă a Direcției Presă, în locul său fiind numit Paul Cornea – care le criticase în ședința de partid de la M.A.E. din 12 iunie 1952[44]. Este posibil ca măsura respectivă să fi generat protestele soțului său, generalul-maior Mihail Boico. De la 30 decembrie 1950, acesta era comandant al Trupelor de Grăniceri, în locul generalului-locotenent Pantelimon Comișel[45] și se subordona ministrului Afacerilor Interne. Revocarea lui Teohari Georgescu la 27 mai 1952 a oferit generalului-maior Alexandru Drăghici, șeful Direcției Politice a M.A.I., posibilitatea să preia conducerea acelui minister și, la 22 septembrie 1952, generalul-maior Mihail Boico a fost destituit la rândul său „pentru lipsă de fermitate în exercitarea comenzii, pentru neglijență și tendințe anarhice", după care a fost trecut în rezervă (1 noiembrie 1952)[46].

O altă cauză posibilă a înlăturării generalului Mihail Boico de la conducerea Trupelor de Grăniceri ar putea avea legătură cu declarația depusă de Dumitru Coliu la stenograma ședinței din 27 mai 1952 a C.C. al P.M.R. Fostul locțiitor politic al comandantului Diviziei „Tudor Vladimirescu – Debrețin" și,

---

Sănătății a fost numit P. Penciu. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949*, p. 192.

În luna mai 1949, Ofelia Manole a ajuns la Geneva, în calitate de reprezentantă a României la o conferință a societăților de Cruce Roșie. Deoarece reuniunea dura mai mult timp (șase săptămâni), Vasile Luca a propus și Gh. Gheorghiu-Dej a fost de acord ca, în perioada respectivă, Elisabeta Luca (soția lui Vasile Luca) să lucreze la Direcția Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R., în timp ce Iosif Chișinevshi a dorit trimiterea unei alte persoane la Geneva și reîntoarcerea urgentă în țară a Ofeliei Manole. *Ibidem*, p. 265.

[43] *Diplomații români și devierea de dreapta*, p. 196, 197-201, 208-209.

[44] *Ibidem*, p. 52-54; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 480.

[45] Pantelimon Comișel a fost trecut în rezervă și pensionat pentru limită de vârstă la 30 decembrie 1950. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare, se va cita: A.C.N.S.A.S.), fond Ministerul de Interne/Direcția Management Resurse Umane, dosar nr. 7348, vol. 24, f. 506.

[46] *Ibidem*, dosar nr. 7353, vol. 6, f. 296; dosar nr. 7 352, vol. 1, f. 12-13.

din 6 martie 1952, director general al Direcției Speciale pentru Probleme Militare din cadrul Consiliului de Miniștri a amintit faptul că, în 1946-1947, generalul-maior (r.) Dumitru Petrescu (inspector general al armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă, 6 august 1947 – 25 iulie 1948) a semnalat Comisiei Controlului de Partid că „*Valter Roman*, pe atunci general de armată, *avea dese întâlniri cu* [Mihail] *Boicu* (corect: Boico – n.n.) (Bibi), *actualmente general la M.A.I. și col. dr.* (Suly sau Șuli – n.n.) *Brill și alți tov*[arăș]*i evrei, care se întâlnesc des și discută pe socotelile tov. Gheorghiu, cum că este incapabil de a conduce partidul, că Ana* [Pauker] *este mult mai deșteaptă* și că în fond *ea este conducătorul partidului* (subl.ns.)"[47].

De remarcat este și faptul că Dumitru Coliu nu a menționat în documentul din 1952 despre conflictul existent în perioada 1947-1948 dintre Dumitru Petrescu și colonelul Eromin (reprezentantul N.K.V.D. în Comisia Aliată de Control) și nici despre modul cum Valter Roman îl informa direct pe colonelul Eromin, fără a avea aprobarea superiorului său din acel moment – Dumitru Petrescu[48]. În același timp, orice întâlnire neautorizată de conducerea P.M.R. putea fi suspectată de asociere pentru desfășurarea unei lupte fracționiste în partid – așa cum a fost considerată cea din dimineața zilei de 13 martie 1952, la care au participat Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca.

Bănuit de fracționism în anul 1952, Mihail Boico a fost anchetat împreună cu soția sa, dar au fost în cele din urmă exonerați de răspundere și fostul general a preluat funcția de director adjunct al Uzinei „23 August" din București, apoi a ajuns în cadrul reprezentanței economice a României de la Moscova. Rechemat de la post în anul 1958, Mihail Boico a fost din nou anchetat, de această dată de către foștii generali Dumitru Coliu și Ion Vințe (de la Comisia Controlului de Partid) pentru discuțiile avute în grupul foștilor ilegaliști comuniști Miron Belea, Grigore Cotovschi, Leonte Tismăneanu și Mihai Telescu[49].

Despre Cristina Luca Boico se mai cunoaște că a publicat în anul 1970 un articol despre anumiți membri ai mișcării de rezistență din Franța, pe care i-a cunoscut în calitate de șefă a unei structuri de informații în timpul celui de-al doilea război mondial, iar sora sa, Hermina Marcusohn, a fost mama profesorului de științe politice Vladimir Tismăneanu[50].

---

[47] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 173.

[48] Petre Opriș, *Confesiunile generalului Dumitru Petrescu*, în *Geopolitică și istorie militară în perioada Războiului Rece*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 2002, p. 145-147.

[49] Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 17-19.

[50] Cf. Cristina Luca Boico, *Unul contra o sută. Români în lupta împotriva ocupanților hitleriști ai Franței*, în „Magazin istoric", anul IV, nr. 5 (38), mai 1970, p. 47-51; Vladimir

În concluzie, evenimentele politice care au avut loc în România în primăvara și vara anului 1952 au influențat în mod decisiv carierele profesionale ale mai multor persoane din conducerile Ministerului Afacerilor Externe, Ministerului Afacerilor Interne și Ministerului de Finanțe. În condițiile respective, Gheorghe Gheorghiu-Dej a preferat să-l recheme din U.R.S.S. pe Simion Bughici pentru a o înlocui pe Ana Pauker, în loc să aleagă dintre cei trei miniștri adjuncți care existau în instituție: Avram Bunaciu, Ana Toma și Grigore Preoteasa. Aceștia demonstraseră că nu se înțelegeau și au colaborat slab în perioada în care Ana Pauker a condus ministerul. Simion Bughici avea câteva atuuri importante, similare cu cele deținute de predecesoarea sa: fusese ilegalist comunist în perioada interbelică și în timpul celui de-al doilea război mondial, vorbea limba rusă, îndeplinise funcția de șef al Direcției Cadre a partidului (1948) și activitățile sale politice erau cunoscute atât de conducerea P.M.R., cât și de autoritățile de la Moscova (care, în mod evident, i-au verificat dosarul de cadre înainte de acreditarea sa ca ambasador în Uniunea Sovietică)[51]. În plus, faptul că era evreu l-a ajutat să înțeleagă și să răspundă în stilul învățat de la sovietici, în cazul acțiunilor desfășurate de autoritățile israeliene care afectau interesele naționale ale țării în care s-a născut și ale Uniunii Sovietice – căreia îi datora o ascensiune fulminantă în carieră, de la profesia de țesător la funcția de ministru al Afacerilor Externe.

În ceea ce privește răspunsul la întrebarea „De ce a fost schimbată Ana Pauker din funcția de ministru al Afacerilor Externe?", acesta este relativ simplu. Comunismul instaurat în România de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Lucrețiu Pătrășcanu și colaboratorii lor, sub protecția Armatei Roșii, a avut ca model sistemul politic din Uniunea Sovietică, bazat pe binomul partid-stat. Ana Pauker nu era doar ministru al Afacerilor Externe în anul 1952, ea îndeplinea funcția de secretar al C.C. al P.M.R. și, la 29 martie 1949, a devenit responsabilă din partea Biroului Politic al C.C. al P.M.R. pentru comisia care se ocupa de gospodăriile agricole din țară[52] și cooperativizarea forțată, inclusiv prin deposedarea în mod abuziv a țăranilor de terenurile pe care le dețineau și mutarea lor în zone cu pământ slab productiv – așa cum a declarat în ședința din 16 februarie 1949 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R.[53] O zi mai târziu, Ana Pauker a insistat pentru ca țăranii să achite doar cu produse agro-alimentare cheltuielile efectuate de stațiunile de mecanizare și

---

Tismăneanu, *Cine a fost Petre Borilă? Între Famiglia Comintern și familia Ceaușescu*, duminică, 30 iunie 2013, http://www.contributors.ro/global-europa/cine-a-fost-petre-borila-intre-famiglia-comintern-si-familia-ceausescu/ (18.11.2013).

[51] Cf. *Membrii C.C. al P.C.R. (1945-1989). Dicționar*, p. 116-117.

[52] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1949*, p. 210.

[53] *Ibidem*, p. 71. Pentru alte abuzuri săvârșite de autoritățile comuniste de la București, vezi Anexa nr. 1.

tractoare pentru toate lucrările agricole realizate pe baza contractelor încheiate cu țăranii. Acele produse erau vândute de întreprinderile de stat la prețuri mici, falimentând gospodăriile individuale și, astfel, se forța înscrierea țăranilor în cooperativele agricole de producție[54].

Deoarece Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca nu au reușit să promoveze împreună cooperativizarea în ritmul stabilit de anumite autorități sovietice și au pus în pericol întreaga operațiune începută în primăvara anului 1949, România nu a avut resurse materiale și financiare suficiente[55] pentru a se investi masiv în industrie – în condițiile în care Iosif Stalin declarase la Moscova, în ianuarie 1951, faptul că țările din lagărul sovietic trebuiau să fie pregătite în 2-3 ani pentru un război împotriva statelor capitaliste[56]. Eșecul cooperativizării rapide și efectele negative generate de reforma monetară aplicată la 28 ianuarie 1952 (inclusiv pentru societățile „Sovrom") au creat o stare de tensiune sporită în societate și a fost afectată operațiunea de care răspundea Gheorghe Gheorghiu-Dej: industrializarea rapidă a României, prin dezvoltarea așa-numitului sector A (producția mijloacelor de producție) – care se baza pe industria de prelucrare a metalelor și industria constructoare de mașini. Autoritățile sovietice au observat problemele respective și, prin intermediul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (ajutat de șeful Direcției Generale a Securității Statului, generalul-locotenent Gheorghe Pintilie), s-a aplicat soluția înlăturării din funcții a celor trei miniștri (care erau totodată membri ai Biroului Politic al C.C. al P.M.R.) și anchetarea ulterioară a lor.

Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca au încercat să cooperativizeze forțat și rapid agricultura românească, având sarcini precise în acest sens, însă au eșuat în tentativa de obținere a unor rezultate

---

[54] *Ibidem*, p. 75. La reuniunea din 17 februarie 1949 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R., Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat faptul că, în acel moment, „din 16 milioane de locuitori, 12 milioane își trag existența din agricultură și din totalul de 3.076.000 gospodării, 99,5% sunt gospodării individuale. Deși domină mica gospodărie țărănească, greutatea ei specifică este neînsemnată pentru că ceea ce produc nu le ajunge nici pentru hrana lor. Ca masă, reprezintă însă o forță pe care partidul se poate sprijini și o poate mobiliza pentru transformarea socialistă a agriculturii". *Ibidem*, p. 77.

[55] Pentru detalii privind competența în domeniul financiar a unor persoane din Secția Plan-Finanțe a C.C. al P.M.R. la 13 iunie 1952, vezi Anexa nr. 2.

[56] Alexandru Oșca, Vasile Popa, *Stalin a decis: lagărul socialist se înarmează*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", an I, nr. 2-3/1998, p. 74-76; Petre Opriș, *Preliminariile constituirii Organizației Tratatului de la Varșovia. Consfătuirea de la Moscova din ianuarie 1951*, în *Buletinul Muzeului Militar Național nr. 1/2003*, vol. II, București, Editura OSCAR PRINT, 2003, p. 482-487; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 311, 321-324, 387-388, 397-399.

spectaculoase[57]. În plus, reforma monetară din 28 ianuarie 1952 a dezvăluit slăbiciunile majore ale economiei românești și sistemului politic de la București, iar Ana Pauker a fost capabilă să recunoască la 26 februarie 1952, în ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R., astfel: „Este adevărat că *avem puține produse*. Dar nu asta este explicația. Explicația este că *țăranii vând porumb, păsări, și cu ceea ce vând își pot cumpăra* [produse] la fierărie etc. *Ei cumpără puțin, ca să-și acopere nevoile gospodăriei. Cât vând, atâta cumpără*. Aceasta dovedește cu atât mai mult că *trebuie să-i împingem să cumpere* [produse realizate de întreprinderile de stat]. *Dacă noi n-am fi avut deconspirarea* [reformei monetare din ianuarie 1952], *am fi luat mai mult din banii țăranilor și ei ar fi cumpărat mai mult.* [...] *Dacă n-ar fi fost deconspirarea*, [țăranii] *ar fi vândut mai mult și am fi avut în mână mărfuri.* Deci avem de făcut o dublă treabă: de a face ca *țăranii să nu mai poată ca în trecut să vândă o nimica toată și să cumpere mult, iar restul mărfii să-l țină la ei.* Noi am făcut ceva în direcția asta cu prețele și pentru că am făcut unele rezerve [...] *Trebuie să scoatem 150 milioane* [de lei din] impozite și taxe. Însă *cu chestiunea impozitelor o să scoatem banii, dar* [țăranii] *o să rămână cu marfa, trebuie să scoatem în același timp și marfa.* Deci *trebuie pus pe linie de partid, în aceeași măsură cu problema impozitelor, și problema achizițiilor.* [...] *Este o muncă de a-i sili pe țărani să plătească impozitele și să-i facem să vândă* [produsele lor cu prețuri foarte mici, stabilite de autoritățile comuniste de la București] (subl.ns.)"[58].

Ca urmare a acelor eșecuri, Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost ajutat atât de sovietici, cât și de Alexandru Moghioroș, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi și Gheorghe Apostol pentru a-i schimba din funcții pe cei trei miniștri (care erau și contracandidați neoficiali la funcția supremă în partid), în timp ce Lucrețiu Pătrășcanu, al patrulea lider comunist român important, se afla din anul 1948 în detenție și dosarul său de urmărire penală nu fusese finalizat de către anchetatorii săi[59]. Ulterior, Gheorghe Gheorghiu-Dej i-a

---

[57] Gheorghe Gheorghiu-Dej a avut încă din anul 1950 anumite informații despre abuzurile săvârșite în agricultură și, la ședința din 12 decembrie 1950 a C.C. al P.M.R., acesta a declarat astfel: „Tovarășul [Theodor] Iordăchescu se referea și la o *serie de abateri în privința organizării colhozurilor*. Noi avem experiența în ce privește planificarea Gospodăriilor Colective. *În diferite locuri tovarășii noștri au încercat să planifice ca la anumite date să aibă atâtea colhozuri și chestia a ieșit cu cucuie* (subl.ns.)". *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1950-1951*,p. 405.

[58] *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 109-111.

[59] La un moment dat (între noiembrie 1949 și martie 1950), colonelul Piotr Gonciaruk i-a preluat pe soții Lucrețiu și Elena Pătrășcanu de la colonelul Valerian Bucikov (din Direcțiunea a VI-a Paza Guvernului), cu scopul de a-i ancheta la sediul unității sale, aflat pe strada Maxim Gorki din București – fiind îndeplinit în acest fel ordinul verbal al

utilizat pe Gheorghe Apostol și Chivu Stoica pentru a controla inițiativele lui Miron Constantinescu[60]. Totodată, campania de cooperativizare forțată a

---

directorului general al Serviciului Special de Informații (S.S.I.), generalul-maior Sergiu Nicolau (Serghei Nikonov). Timp de șase luni, fostul ministru al Justiției a fost supus unui regim sever de izolare, iar tratamentul medical îi era întrerupt la fiecare 5-6 zile – fapte care l-au determinat să reclame abuzurile într-o scrisoare adresată în iulie 1951 lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Deoarece Lucrețiu Pătrășcanu a avut o tentativă de sinucidere după transferul său din vila de la Snagov în arestul Direcției a II-a Contraspionaj a S.S.I., prin tăierea venelor de la antebrațe și înghițirea unor bucăți de lamă de oțel, sfărâmată (probabil de la o lamă de bărbierit), colonelul Piotr Gonciaruk a solicitat și a obținut aprobarea pentru mutarea fostului ministru comunist în clădirea Direcției Anchete a S.S.I., aflată în acel moment pe strada Calea Plevnei din București – unde a mai avut loc o tentativă de sinucidere, prin înghițirea de către Pătrășcanu a unei mari cantități de somnifere. Arhivele Serviciului Român de Informații, fond P, dosar 40 002, vol. 203, f. 205-209; vol. 3, f. 128; *Principiul bumerangului. Documente ale Procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, București, Editura Vremea, 1996, p. 89. Apud Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, București, Editura Curtea Veche, 2006, p. 194-195, 199-200, 201.

Fostul agent N.K.V.D. a fost numit la 1 ianuarie 1951 în Direcțiunea Generală a Securității Statului (D.G.S.S.), cu gradul de colonel și în aprilie 1951 a primit comanda Direcției B (contraspionaj) din cadrul D.G.S.S., unitate pe care a condus-o până în anul 1952. După cum se poate observa din documentele epocii, desființarea S.S.I. prin Decretul-lege nr. 264 din 2 aprilie 1951 nu a pus capăt carierei colonelului Piotr Gonciaruk în serviciile secrete românești, ci doar implicării sale în anchetarea lui Lucrețiu Pătrășcanu – preluat de serviciul condus de maiorul Nicolae Dumitrescu și, din 1952, de locotenent-colonelul Ioan Șoltuțiu, locțiitorul lui Gonciaruk. A.C.N.S.A.S., fond Ministerul de Interne/Direcția Management Resurse Umane, dosar nr. 7 348, vol. 24, f. 513-515.

La 14 aprilie 1954, L. Pătrășcanu a fost condamnat la moarte și sentința a fost dusă la îndeplinire în închisoarea de la Jilava, în noaptea de 16 spre 17 aprilie 1954. În primăvara anului 1968 a fost reabilitat post-mortem.

[60] Proaspăt numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (28 mai 1952), Gheorghe Apostol a semnalat în ședința din 31 mai 1952 a Biroului Politic al C.C. al P.M.R. faptul că Miron Constantinescu și-a permis să îi informeze pe membrii delegației sovietice, care au pregătit reforma monetară din acel an, despre discuțiile care au avut loc la vârful conducerii P.M.R. privind schimbarea unor miniștri și înlocuirea din funcție a premierului dr. Petru Groza. Informarea a fost făcută fără o autorizare din partea membrilor Biroului Politic și Miron Constantinescu a încercat să se prezinte ca un susținător al acelor schimbări. Gh. Gheorghiu-Dej a sesizat ambițiile colegului său și se poate presupune că a dorit să-i dea o lecție președintelui Comitetului de Stat al Planificării prin intermediul criticii făcute de Gheorghe Apostol, arătând cine este liderul suprem al partidului. Cf. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea a II-a), p. 180, 185-190.

În toamna aceluiași an, Miron Constantinescu a fost șeful delegației române care a discutat cu Heinrich Gottlob Rau (vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și șef al

agriculturii a continuat și, la 27 aprilie 1962, liderul suprem al P.M.R. a anunțat în ședința Marii Adunări Naționale încheierea acelei operațiuni.

ANEXA nr. 1

16 mai 1950, București.

Discuții pe marginea raportului Comisiei Centrale de Verificare a tuturor membrilor P.M.R., prezentat de Constantin Pârvulescu la ședința din 15-16 mai 1950 a C.C. al P.M.R. (extrase).

Tov. Miron [Constantinescu]: Aș dori ca tovarășul [Pârvulescu] să explice mai pe larg chestiunea acestor 41,4% din cei excluși [din P.M.R. în perioada 1948-1950] pentru că au refuzat să se prezinte la verificare, adică 8,8% din membrii supuși verificării. Cum se explică că (*sic!*), deși se știe cine sunt acești 41%, totuși nu s-au prezentat la verificare?

Tov. [Constantin] Pârvulescu: A fost partea cea mai dramatică a verificării. La Teleorman am avut aproape 60% care nu s-au prezentat. Am trimis oameni să vadă care e cauza. Într-o serie întreagă de comune s-au făcut liste când s-a dat gaz. De fapt, cei neprezentați au fost înscriși fictiv. Am avut și din cei căzuți sub influența dușmanului. Am găsit comune unde nu se ține legătura nici de la [comisia] județeană [de partid], nici de la [comisia de] plasă [a P.M.R.]. Dar chiaburul e permanent acolo, lucrează zi și noapte și a reușit să câștige o parte dintre țăranii săraci și o parte dintre mijlocași. Numărul mare este acela al fictivilor. Am găsit o bătrână de 75 de ani sau un copil de 7 ani. Erau numere umflate.

Mai cu seamă în Moldova au fost oameni înscriși pentru porumb și gaz.

---

centrului de coordonare pentru Industrie și Transport al Consiliului de Miniștri) și Bruno Max Leuschner (președintele Comisiei de Plan din R.D.G.) despre inițierea unor proiecte economice româno – est-germane (Berlin, 10-12 septembrie 1952). După întoarcerea în țară, Chivu Stoica s-a plâns de atitudinea bizară pe care a avut-o Miron Constantinescu față de el, în condițiile în care Chivu Stoica deținea de la 31 mai 1952 doar funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, însă fusese însărcinat de Gh. Gheorghiu-Dej să semneze împreună cu președintele Comitetului de Stat al Planificării protocolul încheiat la sfârșitul acelei vizite. Totodată, în cursul escalei tehnice pe aeroportul de la Budapesta, în drum spre țară, Miron Constantinescu a discutat fără autorizare cu omologul său ungar, Zoltán Vas, despre trimiterea în Ungaria a două-trei tone de aur românesc, în schimbul unei cantități neprecizate de minereu de pirită, care urma să se importe din Ungaria de către autoritățile române. În consecință, la reuniunea din 16 septembrie 1952 a Biroului Politic, Gh. Gheorghiu-Dej i-a criticat pe Miron Constantinescu și Chivu Stoica pentru modul cum s-a pregătit și desfășurat întâlnirea de la Budapesta. Cf. *ibidem*, p. 356-359; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. – 1952*, vol. IV (partea I), p. 529, 532.

[...]

Tov. [Gheorghe] Gheorghiu-Dej: N-ați pus întrebarea, măcar de curiozitate, cum de am ajuns la stările de lucruri arătate în raport? În Plenara trecută (probabil cea din 23-24 ianuarie 1950 – n.n.) n-am avut acest material, deci n-am avut posibilitatea de a aprofunda, de a face o analiză cum s-a ajuns aici. [...]

Raportul [prezentat de Constantin Pârvulescu] face numai constatarea că pătura e plină de purici și am început s-o scuturăm. Dar cum au venit puricii în pătură? Asta e interesant. Dacă vrem să ne călăuzim de experiența Partidului Bolșevic (*sic!*) și să ne călăuzim de principiile leninist-staliniste (*sic!*). Poate avem ceva de spus. Suntem cu toții aici și fiecare am luat parte la acțiunea de cuprindere, de atragere în partid de noi membri, la clădirea partidului.

[...]

Tov. [Constantin] Pârvulescu: Au fost chiar țărani săraci care au refuzat să vină [în P.M.R.] pentru că nu vor să intre în G.A.C. (Gospodăria Agricolă de Producție – n.n.). Și mai sunt și acum mulți care refuză să ia carnetul definitiv [de membru al P.M.R.] și refuză să se fotografieze pentru asta. E un fenomen în legătură cu lupta de clasă. Se vede slăbiciunea muncii noastre la țară și greșelile făcute. Acei care se clatină mai mult în privința asta sunt mijlocașii. Avem fenomene unde majoritatea țăranilor săraci vor să intre în colectiv, mai ales dacă e o bucată de pământ al statului, dar mijlocașii care au pământ mai mult nu prea se înghesuie [să devină membri de partid].

[...]

Tov. N[icolae]. Ceaușescu: Raportul prezentat de Comisia Centrală de Verificare și rezultatele obținute în urma verificării membrilor de partid au scos în evidență o stare de lucruri destul de serioasă care a existat la un moment dat în partidul nostru. [...] De fapt, un număr de membri de partid intrați în partid nici n-au trecut, nici n-au fost văzuți de organizația de bază [a P.M.R.]. Dacă aș lua numai Capitala, unde și eu am lucrat câteva luni, se făcea întrecere pentru a se ajunge la 100 000 membri de partid și a fi în fruntea întrecerii. Deși avem organizații de bază în fabrici, înscrierea se făcea peste capul organizației de bază, de oameni trimiși din afară, elemente de multe ori mic burgheze, care înscriau oameni fără să-i cunoască, peste capul organizației de bază. Și deci nu este întâmplător că au pătruns tot felul de legionari, de informatori [în P.M.R.].

[...]

În această privință trebuie să spun că și eu, în munca care (*sic!*) am dus-o scurt timp la Capitală, am călcat în picioare aceste principii ale statului nostru, m-am lăsat antrenat în această întrecere condusă pe atunci de tovarășul Miron Constantinescu, de a ajunge la un număr de 100 000 de membri de partid, și apoi de [Andrei] Neagu etc.

[...]

Tov. Chivu Stoica: La Ministerul Învățământului Public există o rezistență foarte mare în a atrage elemente din sânul clasei muncitoare în sectorul

învățământ. Părerea mea este să fie atrase elemente din sânul clasei muncitoare în facultăți, în diverse sectoare. Au fost muncitori care au fost puși să se pregătească 2 ani pentru a intra în facultate când ei au o pregătire superioară școlii medii tehnice. Sunt convins că, dacă căutăm (*sic!*) și pentru științele naturale și pentru istorie și pentru matematică, pentru toate specialitățile, găsim elemente pe care să le trimitem în facultate să învețe pentru a deveni profesori, pentru a deveni cadre.

Ce spun muncitorii care sunt studenți? Cea mai mare rezistență și ură înverșunată o au din partea unor profesori. La examen le dau probleme încurcate. Li s-a dat o teză că nici cel mai bun matematician n-a putut s-o facă, se vădește tendința de a-i împiedica de a deveni tehnicieni. Se duce o propagandă de descurajare, de a-i face să renunțe la elanul lor de învățătură. Cred că cei care avem răspundere în aparatul de stat și care simțim nevoie de tehnicieni, să ducem această politică de a umple școlile cu muncitori, altfel nu putem avea cadre tehnice și cadre politice. Chiar dacă ne costă mai mult acest lucru, mâine cheltuielile se întorc în buzunarul statului pentru că aceștia muncesc cu suflet, muncesc cu devotament.

Consider că trebuie să ducem o politică activă partinică de cadre pentru a asigura partidului cadre necesare pe linie politică cât și pe linie economică, pe linia aparatului de stat.

[...]

Tov. V[asile]. Luca: Deci comerțul, cooperativele, industria, sfaturile populare, toate trebuie mobilizate pentru mărirea schimbului [de produse] între oraș și sat. Nu este întâmplător că Plenara se ocupă cu această problemă. Asta arată importanța extraordinară, mai ales acum, la începutului Planului Cincinal, a problemei colectărilor [de produse agricole și alimentare de la sate]. Ca și o serie de alte colectări, acestea trebuie rezolvate în spirit materialist, nu idealist. Relațiile între sat și oraș trebuie să fie normale, nu prin mijlocirea miliției. Mijlocirea asta, ca noi să forțăm pe țărani cu arestarea ca să semene [pământul], nu e politică realistă, materialistă. De aceea e sarcina partidului, și încă o dată subliniez că trebuie mobilizat întreg partidul, toate organizațiile de partid pentru bătălia aceasta a colectării, a strângerii recoltelor, a conservării, păstrării ei. Cu ce obraz venim în fața poporului când vor auzi că atâtea cereale, pe care le-am luat cu 5 lei/kg [de la țărani, prin cota impusă acestora], s-au prăpădit degeaba. Vor spune că suntem buni de spânzurat. Peste cele 3-4 000 vagoane [cu cereale] cât s-a mai stricat, cât s-a risipit![61] Nu putem trece fără nici

---

[61] Vasile Luca se referea în discursul său la situația apărută în anul 1949, când *„au încolțit 4-5000 vagoane* [de] *cereale. O lună după colectări, am constatat că se trimitea făină stricată în Valea Jiului și Ministerul Comerțului a raportat că 4000 vagoane* [de] *cereale au fost stricate datorită faptului că au stat acolo netreierate pe pământ*, [țăranii] nu voiau să-l care la arie, l-au lăsat pe pământ, *au întârziat și a încolțit*. Nu trebuie mers mecanic în această privință. Desigur, trebuie să ne îngrijim să facem mai repede

o grijă asupra acestei probleme şi partidul trebuie serios mobilizat. Dar controlul partidului, conducerea acţiunii de către partid, nu înseamnă că partidul trebuie să înlocuiască organele care au această muncă, ci să controleze. De aceea am creat atâtea secţii [în Comitetul Central al P.M.R.], ca partidul să se ocupe cu problemele gospodăreşti.

[...]

S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie,
dosar nr. 32/1950, f. 71-72, 85-86, 91, 223.

ANEXA nr. 2

13 iunie 1952.

Notă de apreciere a competenţei profesionale a unor persoane din Secţia Plan şi Finanţe a C.C. al P.M.R. (condusă din momentul înfiinţării sale, la 24 ianuarie 1950, de către Ludovic Vass) şi gradul de fidelitate al acestora faţă de regimul comunist de la Bucureşti.

NOTĂ

Din materialul trimis de Secţia Plan-Finanţe a Comitetului Central reese (*sic!*) că din 27 tovarăşi câţi lucrează în prezent în secţie, 11 sunt muncitori, 11 funcţionari şi 5 diferiţi intelectuali şi tehnicieni. Din 4 şefi de sectoare existenţi, unul este muncitor, 2 funcţionari şi un advocat (*sic!*).

Studiind referatele, rezultă că:

Staniloaie Simion, funcţionar, provine din P.S.D.

Szasz Grigore, instructor în cadrul secţiei, până în anul 1948 nu a depus nici o activitate politică cu toate că era membru de partid din 1946. În această perioadă a lucrat croitoria pe cont propriu.

Chico Ioan, instructor, suferă de boală de nervi.

Mendelshon Avram, instructor, Sectorul de Verificarea cadrelor Comitetului Central arată că nu este indicat să lucreze în aparatul C.C.

Levy Evelina, referent în cadrul secţiei, are rude apropiate, duşmănoase regimului, cu care are legături.

13.VI.1952

S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secţia economică,
dosar nr. 61/1952, f. 5.

---

treierişul, dar să se poată organiza aceasta mai bine şi acolo unde sunt anumite condiţii. *Să nu forţăm, să nu facem din această chestiune o răscoală a ţăranilor.* Pentru [că] noi am avut cazuri când s-a pus problema că ceea ce a hotărât C.C. [al P.M.R.] este just, dar nu am vrut să subminăm prestigiul nostru şi nu am vrut să dăm înapoi, după ce am trasat ca să se ducă cerealele la arie [pentru a fi treierate] (subl.ns.)". S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 32/1950, f. 219.

ROMÂNIA ȘI O.N.U. ÎN 1952. COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ DE LA ENTUZIASM LA SPERANȚE SPULBERATE

Paul Nistor

Anul 1952 face parte din anii de apogeu ai „primului" Război Rece, când relațiile internaționale se aflau la o cotă înaltă de tensiune. Conflictul din Coreea, creșterea fulminantă a programelor de înarmare a superputerilor și iminenta câștigare a alegerilor din Statele Unite de către republicani au încins dialogul diplomatic și prin mass-media între Est și Vest. În special doctrina *roll-up*-ului și a eliberării Europei de Est, expusă de John Foster Dulles și D.D. Eisenhower a creat iritare maximă la Moscova și printre liderii comuniști vasalizați.

Încă din prima parte a lunii ianuarie 1952, ziarele din România deconspirau „mașinațiunile" taberei pro-americane. Toate scenariile Estului comunist păreau să se confirme: America dezlănțuia un război în Extremul Orient pe care intenționau să îl extindă, capitaliștii câștigau enorm din producția de arme, iar la O.N.U. s-ar fi pus în aplicare minimalizarea totală a vocii Uniunii Sovietice. Indignarea de moment, la început de 1952, venea din faptul că S.U.A. propusese o rezoluție „a măsurilor colective", „a acțiunii unite", care schimba puțin interpretarea literei Chartei O.N.U. Astfel, occidentalii doreau să evite permanentul veto sovietic de la instituția mondială și să ofere doar Adunării Generale (unde Vestul avea majoritate confortabilă) puterea de a decide dacă pacea era amenințată în vreun loc de pe glob sau dacă și în ce condiții se produsese vreo agresiune[1].

Miza nu era una teoretică, ci avea și consecințe practice din cele mai semnificative. În acest fel, S.U.A. și aliații lor ar fi putut mobiliza mai ușor trupe sub drapel O.N.U. care să aplice hotărârile Adunării Generale. Dacă America a trecut acest proiect de rezoluție cu ajutorul vastei sale rețele de aliați și clienți, esticii pretindeau că, până la urmă, el a fost golit de sens datorită numărului mare de amendamente admise, care schimbau aproape decisiv fondul problemei. Mai mult, Uniunea Sovietică a raportat și ea o victorie, obținând acceptarea unei rezoluții ce insista pe convocarea unor ședințe periodice ale Consiliului de Securitate. Rezoluția sublinia faptul că acest organism rămânea principala entitate O.N.U. responsabilă de securitatea internațională[2].

Dar „lovitura" principală dată Occidentului de diplomația Moscovei a venit la 12 ianuarie 1952, când Comitetul Politic al Adunării Generale a luat în discuție un set de propuneri sovietice menite a destinde atmosfera internațională. La o primă lecturare, cele 8 puncte ale proiectului păreau

---

[1] „Scânteia", 11 ianuarie 1952, p. 1.

[2] *Ibidem*.

deosebit de sincere: 1) declararea incompatibilității membrilor N.A.T.O. („o organizație agresivă") cu calitatea de membru al O.N.U.; 2) țările participante la operațiunile militare din Coreea să oprească orice acțiune armată, să încheie armistițiu și să își retragă trupele în decurs de 3 luni; 3) interzicerea folosirii armei atomice; 4) reducerea cu 1/3 a trupelor și armamentului celor 5 membri permanenți ai Consiliului de Securitate; 5) cele 5 puteri să prezinte Națiunilor Unite o situație completă asupra forțelor și bazelor lor militare; 6) instituirea unui organ de control în subordinea Consiliului de Securitate care să controleze îndeplinirea deciziilor de mai sus; 7) organizarea până în vara anului 1952 a unei conferințe mondiale, sub auspiciile Națiunilor Unite, pentru reducerea armamentului, trupelor și pentru interzicerea armei atomice; 8) Adunarea Generală să oblige cele 5 mari puteri să încheie un Pact al Păcii, la care să poată adera și alte state[3].

Aceste preocupări fuseseră lansate la finalul anului 1951, dar A.I. Vîșinski – liderul delegației sovietice la O.N.U. – le adusese în dezbaterea Comitetului Politic al Adunării Generale abia la început de ianuarie. Privite global, ele deghizau frumos pretinsele dorințe de pace ale Moscovei, dar lumea liberă înțelegea că, de fapt, în spatele acestui proiect se afla dorința taberei comuniste de a reduce din avantajele militare evidente ale Occidentului. Și aceasta, mai ales în momentul în care armata Coreei de Nord și voluntarii chinezi începeau să fie respinși cu succes de pe teritoriul sud-coreean. Programul sovietic la O.N.U. era acompaniat de o pretinsă presiune a opiniei publice mondiale, deoarece un apel al Consiliului Mondial al Păcii (organizație stipendiată de Moscova) fusese deja semnat de 600 milioane de oameni[4].

Tonul articolelor din „Scânteia" era unul extrem de manipulant, uzând în special de apelul la sentimente și emoții, stimulând în plus temerile primare ale oamenilor simpli. Nu doar că „sorbind cu nesaț fiecare cuvânt, cu atenția încordată, au ascultat numeroși cetățeni ai Parisului, care umpleau până la refuz locurile rezervate publicului în sala de ședințe a Comitetului Politic al O.N.U., strălucita cuvântare..." a lui A.I. Vîșinski... dar pe de altă parte, pretinsa tabără a „întunericului" acționa în mod hotărât: „hitlerii americani au făcut pași noi pe calea pregătirilor de război. Ei sabotează tratativele de armistițiu în Coreea, pun la cale noi provocări în Extremul Orient, fac eforturi disperate pentru încropirea «armatei europene» și încadrarea în ea a Wehrmachtului reînviat, întocmesc bugete de război fără precedent..."[5].

Pentru a crea o antiteză între propunerile „pacifice" ale U.R.S.S. și pretinsele acțiuni de forță ale Vestului limbajul era construit cu atenție. Cuvinte precum „violență", „război", „agresiune", „sânge" erau utilizate foarte

---

[3] *Ibidem*, 13 ianuarie 1952, p. 1.
[4] *Ibidem*, 17 ianuarie 1952, p. 1.
[5] *Ibidem*.

des, în legătură cu America și aliații ei. Termeni din registrul militar și comparația cu armatele Reichului abundă în toate articolele din „Scânteia", lăsând impresia unui conflict iminent între Est și Vest. Acuzele aduse Occidentului erau nenumărate, de la infiltrări de spioni în Est la presiuni economice (unele din acestea, evident, reale). Dar de multe ori realul se îmbina în mod machiavelic cu ficțiuni construite negativ. Pactul Atlantic era „alianța forțelor negre ale reacțiunii și războiului", americanii erau „înrăiți dușmani ai păcii, ticăloși urzitori ai unui nou măcel mondial"[6]. Pentru stoparea acestora, nu era suficientă „lupta" permanentă a Uniunii Sovietice, ci popoare întregi ar fi trebuit să se ridice contra unui Occident perfid. Tocmai de aceea, deși neprimiți la O.N.U., românii se arătau dornici de a se implica în instaurarea unui climat al păcii: „Alături de toate popoarele iubitoare de pace, poporul român salută cu bucurie noile propuneri sovietice și se angajează ca prin lupta sa pentru pace și socialism să contribuie la triumful păcii în lumea întreagă!"[7]

Aceasta era atmosfera în care, la începutul anului 1952, se lua în discuție din nou primirea de noi membri ai Națiunilor Unite. Analizând disputele deja existente în instituția mondială, era clar că Vestul nu își dorea deloc întărirea taberei comuniste prin introducerea altor voci est-europene în Adunarea Generală, care ar fi repetat sloganurile ideologice ale Moscovei și ar fi crescut influența blocului sovietic.

Dezbaterea dedicată primirii de noi membri, inclusă în sesiunea a VI-a a Adunării Generale O.N.U. și care începuse în toamna anului 1951, va continua în ianuarie 1952. „Bătălia" argumentelor se dădea în jurul unui proiect de rezoluție propus de Peru, care slujea însă totalmente strategiile occidentale. Românii considerau însă că rediscutarea cererilor de admitere la Națiunile Unite nu era necesară în condițiile în care fiecare stat trebuia să aducă dovezi că respectă articolul 4 din Chartă[8]. Aceste dovezi subsumate dorinței de pace, ar fi fost tratatele cu alte state, acordurile în convențiile internaționale încheiate de fiecare țară. Dar, pe acest fond, românii intuiau că acordurile statelor estice cu U.R.S.S. vor da motive de respingere a admiterii lor în O.N.U.[9].

Reprezentantul U.R.S.S., I.A. Malik, a fost cel care va porni ofensiva contra proiectului peruvian, argumentând că acesta era împotriva procedurilor stabilite de Chartă, precum și în contra regulilor Consiliului de Securitate și a Adunării. Deși peruanii și-ar fi înțesat proiectul cu lozinci frumoase – „universalitate", „principiul justiției internaționale", „realitate obiectivă" – ei ar

---

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem.*

[8] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București (în continuare, se va cita: A.M.A.E.), fond O.N.U., dosar nr. 241/1955 – Admiterea României în Organizația Națiunilor Unite, 1947-1955, Sesiunea a VI-a, p. 1.

[9] *Ibidem*, p. 2.

fi utilizat acești termeni ca paravan, facilitând însă posibilitatea respingerii cererilor înaintate de țările est-europene[10]. Malik indica faptul că documentele de bază ale Națiunilor Unite nu solicită dovezi, pentru o eventuală admitere. Mai mult, atunci când trebuia să se ia în discuție politica de prietenie a unor state, ar fi trebuit în mod automat să se aibă în vedere și politica celorlalți față de statul în cauză. Reprezentantul Uniunii Sovietice oferea exemplul S.U.A., care ar fi dus o „politică dușmănoasă" față de noile regimuri estice, acest lucru fiind de fapt o piedică în politica de „prietenie" pe care Bulgaria, Ungaria și România doreau să o ofere Vestului[11].

Malik mai critica și propunerea peruană de revenire la un acord al Curții Internaționale de Justiție, pentru accederea în O.N.U., în condițiile în care, credea sovieticul, printr-un referat din 3 noiembrie 1950 Curtea stabilea că principalul rol în extinderea O.N.U., prin decizii pur politice, îl avea Consiliul de Securitate. Așadar, „propunerile delegației peruviene urmăresc limitarea drepturilor statelor membre în O.N.U. și, înainte de toate, al membrilor Consiliul de Securitate în problemele acestea"[12].

I.A. Malik aprecia că, din contră, adoptarea rezoluției inițiate de Peru ar fi dus la complicarea relațiilor dintre state și la tensionare mai accentuată a situației internaționale. Tocmai de aceea, U.R.S.S. a venit cu un contraproiect de rezoluție, în care solicita Consiliului de Securitate să revizuiască pozitiv cererile a 14 state, pentru accesul în instituția mondială[13].

De aici înainte, discuțiile s-au purtat pe seama celor două proiecte. Cuba a luat atitudine deschisă față de varianta occidentală, dar Belgia și Chile au promis că o acceptă doar cu unele rezerve. Românii credeau că și alte state nu vedeau o soluție acceptabilă în proiectul peruvian, ci în cel sovietic. Tocmai de aceea, un diplomat român concluziona triumfalist: „în acest mod a eșuat rușinos încercarea inspirată de Statele Unite, de a legaliza politica de discriminare... în chestiunea admiterii de noi membri"[14].

Reprezentantul Americii, Gross, a avut însă și el o ieșire dură, pentru a indica în clar, atât rivalilor cât și aliaților, care era poziția S.U.A. Gross a atacat „cu furie" proiectul sovietic, a adus „calomnii la adresa țărilor de democrație populară" și a insistat pe nerespectarea drepturilor omului în Est, precum și pe molestarea diplomaților și cetățenilor americani[15].

La 24 ianuarie 1952 a fost înaintat un proiect peruvian revizuit, în care nu mai era obligatorie prezentarea unor „dovezi adecvate", de către fiecare stat candidat. Dar chiar și așa, delegații Siriei, Boliviei, Guatemalei și Suediei au

---

[10] *Ibidem*, p. 3-4.
[11] *Ibidem*, p. 4.
[12] *Ibidem*, p. 5.
[13] *Ibidem*, p. 6.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.

arătat că proiectul peruvian nu avea nicio valoare practică și nu lichida impasul existent. Mai mult, Bolivia s-a arătat mult mai conciliantă cu Estul, declarând că proiectul sovietic de rezoluție nu putea fi ocolit[16]. Chiar și suedezii au apreciat că inițiativa Moscovei era mai aproape de punctul lor de vedere[17].

Americanii au contraatacat cu alte propuneri. Mai întâi s-a cerut examinarea unor cereri de admitere în O.N.U. „a două regimuri marionete": Li-Sân-Man (Coreea de Sud) și Bao Dai (Vietnamul de Sud). Înaintea acestor cazuri „exotice", comuniștii au tras imediat concluzia că erau doar perdele de fum, lansate doar pentru a zădărnici primirea est-europenilor[18]. Pentru a complica situația și pentru a minimaliza impactul proiectului sovietic, se pare că Washingtonul a mai inspirat o propunere de rezoluție. La 24 ianuarie, delegatul din Costa Rica, împreună cu reprezentanții altor 4 țări din America Centrală, au lansat ideea unei noi rezoluții, prin care Adunarea Generală să solicite Curții Internaționale un referat consultativ referitor la aplicarea principiului unanimității în Consiliul de Securitate. În mod evident, pentru români aceasta era o nouă încercare occidentală „de a găsi o nouă posibilitate de torpilare a principiului unanimității și de împiedicare a admiterii de noi membri"[19].

Cu toate aceste complicații, delegații Indiei, Danemarcei, Norvegiei și Egiptului au promis că vor vota proiectul sovietic. Pentru a-și mai găsi un aliat, Malik a introdus un amendament al Argentinei ca preambul la propriul proiect de rezoluție[20].

La 25 ianuarie, Comitetul politic a votat cele 3 inițiative. Proiectul peruvian a obținut 36 voturi pozitive, 9 negative și 12 abțineri (trei delegați au lipsit). Proiectul sovietic a fost votat de 21 delegați, între care și state democratice occidentale (Suedia, Norvegia, Danemarca) sau state asiatice. 25 delegați s-au abținut[21].

La 1 februarie, în cadrul unei ședințe plenare, s-a trecut din nou la vot. A trecut proiectul peruvian, dar a căzut cel sovietic (22 voturi pentru, 21 împotrivă și 16 abțineri). Ultima rezoluție propusă votului, cea prezentată de cele 5 țări din America Centrală, considerată de români „la fel de inacceptabilă ca și cea peruviană, din cauză că este în flagrantă contradicție cu Charta", a fost și ea acceptată „prin voturile țărilor din blocul anglo-american"[22].

Votul nu a fost deloc pe placul regimurilor comuniste și evoluția discuțiilor de la O.N.U. a declanșat atacuri insalubre ale presei estice. În acest context,

---

[16] *Ibidem*, p. 7.
[17] *Ibidem*, p. 8.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*, p. 9.
[22] *Ibidem*, p. 10-11.

„Scânteia" utiliza un limbaj agresiv și vulgar, cu înalte tonuri de violență: „În ura lor de moarte împotriva păcii și socialismului, demenții aţâţători la război ar voi să ascundă în ochii popoarelor faptul că există țări de democrație populară, că ele trăiesc fără ca la cârma țării lor să fie vătafii imperialismului"[23]. Se vedea însă clar ce îi deranja pe români: o anume strategie utilizată de americani pentru dezvăluirea adevărurilor din interiorul lagărului socialist, plus o tactică de maculare a imaginii externe a statelor estice. „Pentru a-și acoperi politica dușmănoasă și manevrele perfide care urmăresc să împiedice admiterea în O.N.U. a țării noastre și a țărilor surori, imperialiștii americani au scos din nou la iveală placa hodorogită a așa ziselor «drepturi ale omului»..."[24]. Ziariștii români își dezvăluiau furia reală atunci când vorbeau de cartea albastră emisă de diplomația americană, ce cuprindea dovezi ale abuzurilor politice săvârșite în țările satelizate de Moscova. Cum acolo se aflau și nume românești, iritarea era și mai mare: „faimoasa carte albastră – colecție de minciuni și falsuri din cele mai grosolane și mai nerușinate, adunate în schimbul unui bacșiș în dolari, de la un număr de abjecți trădători de patrie..."[25].

„Scânteia" ținea la curent cititorii cu o parte din discuțiile care aveau loc la Națiunile Unite, în Comitetul Politic al Adunării Generale. Prezentările, evident ultrasubiective, aduceau critici permanente proiectului peruvian – „contrar Chartei O.N.U." și idealizau propunerea sovietică. Mai mult, transformau în victorii de etapă micile critici pe care le primeau americanii sau alăturarea unor state vest-europene la inițiativa sovietică. Indiferent de modurile în care se derulau dezbaterile și votul, „Scânteia" vedea mereu și un succes al Estului... cel puțin simbolic dacă nu și real[26]. Votul negativ primit de proiectul sovietic în planul Adunării Generale nu a schimbat discursul presei. Sub titlul „Eșecuri americane la O.N.U.", erau prezentate, de fapt, eșecurile sovietice... dar total răstălmăcite. Americanii, deși câștigători prin vot, ar fi trecut printr-o situație nemaiîntâlnită, deoarece multe țări occidentale nu au votat cu ei... ci doar s-au abținut, la prezentarea rezoluției sovietice. Aceste abțineri erau transformate în mod fals în argumente pro-U.R.S.S., considerându-se că „politica de pace" a Moscovei începea să fie auzită la instituția mondială[27].

La 6 februarie a fost luată în discuție și în Consiliul de Securitate chestiunea admiterii de noi membri. Acolo însă, președintele acestui organism, reprezentantul Greciei, a manevrat de așa natură încât să se discute doar un proiect francez. Sovietul sovietic I.A. Malik a fost deosebit de indignat și a solicitat imperios să fie plasat pe ordinea de zi și proiectul țării sale. Acuzele de conspirație occidentală au curs din nou. În final, nu a trecut nici proiectul

---

[23] „Scânteia", 23 ianuarie 1952, p. 1.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, 27 ianuarie 1952, p. 3.
[27] *Ibidem*, 4 februarie 1952, p. 4.

depus de Franța (a primit un veto sovietic) nici cel al U.R.S.S. Pentru proiectul Moscovei au fost două voturi pozitive (Pakistan și U.R.S.S.), șase negative (S.U.A., Brazilia, Turcia, Grecia, Olanda, China naționalistă) și abțineri din partea Angliei, Franței și statului Chile[28]. Iritarea presei române ajunsese la cote maxime. Prin votul din 6 februarie din cel mai influent organism onusian – Consiliul de Securitate – fusese anulată singura posibilitate, spuneau jurnaliștii români, a soluționării echitabile a acestei probleme[29].

Exista totuși și altă variantă a unui mic succes estic, dacă nu la nivelul înalt al Națiunilor Unite, măcar în Comisia economică a O.N.U. pentru Europa. Acest organism își desfășura lucrările la Geneva, și în 1952, Cehoslovacia a propus acordarea dreptului de vot deliberativ țărilor nemembre O.N.U., dar care participaseră de mai mulți ani cu vot consultativ la lucrările Comisiei (Ungaria, Bulgaria, România, Albania, Italia și Finlanda). Drept argumente, s-a vorbit atât de creșterea însemnătății economice a acestor țări (!?), cât și de posibilitatea unei mai bune colaborări comerciale a statelor europene[30]. Suedia a venit cu ideea ca votul deliberativ să fie acordat țărilor nemembre numai în organele auxiliare ale comisiei economice. Deși U.R.S.S. a cerut acceptarea votului deliberativ și în Comisie, printr-o rezoluție adoptată la 5 martie 1952 și sprijinită de Danemarca, Franța și S.U.A., membrii O.N.U. au oferit doar vot în organele auxiliare[31]. Oricum, acesta era un pas înainte pentru români, care se simțeau astfel parte la discuțiile economice care vizau colaborarea pe bătrânul continent.

Dar, după principiul „una caldă, alta rece", la 20 martie, diplomatul Corneliu Bogdan de la Legația R.P.R. din Washington anunța M.A.E. că împreună cu Cristian Zambetti fuseseră convocați la Departamentul de Stat. Acolo, Campbell – șeful... le-a transmis o notă verbală prin care guvernul R.P.R. era informat despre cartea albastră a Departamentului de Stat care cuprindea mărturii referitoare la încălcarea libertăților în R.P.R. (carte care fusese prezentată la O.N.U. în toamna 1951)[32]. Campbell a explicat că volumul nu a fost remis oficial guvernului R.P.R. mai repede, deoarece s-a așteptat definitivarea fotocopiilor după originalele „pretinselor mărturii". Deoarece reprezentau chestiuni importante, textul notei, precum și volumul cu fotocopii au fost trimise urgent în țară, cu avionul[33]. Acest lucru a reamintit românilor presupusa complicitate dintre americani și Secretarul General O.N.U. – Trygve Lie. Poate și datorită acestui scenariu, presa română se dezlănțuia din nou, în

---

[28] *Ibidem*, 8 februarie 1952, p. 4.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*, 7 martie 1952, p. 4.

[31] *Ibidem*.

[32] A.M.A.E., fond S.U.A., Telegrame Washington, ianuarie-martie 1952, Notă din 20 martie 1952, f. 105-108.

[33] *Ibidem*.

primăvara anului 1952, contra Secretarului General. Preluând comentarii ale Agenției „China Nouă", „Scânteia" găzduia texte în care se spunea deschis că Trygve Lie a ajutat „agresiunea" americană în Coreea. Iar bilanțul activității Secretarului General era numit: „o simplă privire asupra activității criminale desfășurate de Trygve Lie în cursul ultimilor doi ani în cadrul O.N.U."[34]. Chiar oferta inocentă a lui Lie de a acorda ajutor Chinei și Coreei de Nord, în chestiuni umanitare, prin Organizația Mondială a Sănătății, a iritat și mai mult blocul comunist. Răspunsul Chinei spunea că singurele probleme de sănătate din Extremul Orient, erau date de bacteriile răspândite din avion de americani. Aproape pe față, comuniștii afirmau că O.N.U. și Crucea Roșie, datorită comportamentului lor partizan, erau parte a marelui complot american[35].

În același ton comentau I. Manea și A. Cernea „Raportul O.N.U. asupra situației economice internaționale". Din start, ei anunțau pe cititori despre partizanatul organelor O.N.U. care întocmiseră acel raport și, mai ales, a cunoscutului „lacheu imperialist" Trygve Lie[36]. Prezentat în mai 1952, dar vizând perioada 1950-1951, raportul nu ar fi analizat decât parțial adevărata situație economică a lumii. „El recunoaște, vrând-nevrând, covârșitoarea superioritate a orânduirii socialiste asupra putredului sistem capitalist" dar, se pare, nu vorbea îndeajuns pe cât și-ar fi dorit esticii de industria militară uriașă a Vestului și de „decăderea economică a țărilor capitaliste"[37]. Pe de altă parte, se recunoștea creșterea producției industriale în țările comuniste, cu economie planificată. Concluzia era din nou una nemulțumitoare: raportul reda doar aspecte nesemnificative ale situației economice mondiale, evitând să dezvăluie în clar date reale despre înarmare și creșterea șomajului în Vest și despre „ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc" în Est[38].

În vara anului 1952 erau reluate încercările de lărgire a O.N.U. Reprezentantul Uniunii Sovietice, I.A. Malik, a convocat Consiliul de Securitate pentru a impune un punct pe ordinea de zi: „Adoptarea unei recomandări către Adunarea Generală cu privire la admiterea simultană ca membri ai O.N.U. a tuturor celor 14 state care au depus cereri în acest sens"[39]. Diplomația română s-a mobilizat, Legația R.P.R. din Washington urmărea ședințele Consiliului de Securitate și trimitea în țară telegrame, rapoarte și copii ale documentelor oficiale adoptate de Consiliu. În plus, românii erau foarte atenți și la proiectele de rezoluție pe care urmau să le propună americanii, replici în altă cheie

---

[34] „Scânteia", 11 aprilie 1952, p. 4.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, 19 mai, p. 4.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*.
[39] A.M.A.E., fond O.N.U., dosar nr. 241/1955 – Admiterea României în Organizația Națiunilor Unite, 1947-1955, Cererile de admitere în O.N.U., p. 2.

politică față de cele sovietice și care erau comentate în „New York Times" sau pe culoarele Națiunilor Unite[40].

Abia în dimineața de 9 iulie Consiliul de Securitate a trecut la examinarea chestiunii admiterii de noi membri. I.A. Malik și-a prezentat pe larg textul de rezoluție, indicând din nou că accederea simultană a celor 14 state în O.N.U. era singura decizie echitabilă în condițiile Războiului Rece. Malik a reamintit că o propunere identică a fost adoptată de Comitetul Politic al Adunării Generale iar la ședința în plen au fost 22 voturi pentru și doar 21 contra[41]. Grupul occidental a încercat o tactică a tergiversării și tocmai de aceea, reprezentantul Greciei a propus amânarea discuției pentru începutul lunii septembrie, cu argumentul că până la acea dată ar fi putut fi studiate și cererile Japoniei și Cambogiei. Sovieticul s-a arătat iritat și a ținut să precizeze că statele solicitante nu erau pe picior de egalitate: unele depuseseră cereri de admitere de 6 ani iar Japonia și Cambodgia doar foarte recent[42].

Pakistanezii și cu chilienii, care nu sprijineau inițiativa greacă, au solicitat un amendament în sensul unor consultări rapide între marile puteri. Delegația Chile considera că discuțiile generale nu își aveau rostul dacă cele cinci mari puteri nu se întâlneau să discute separat și să se pună de acord în problema lărgirii O.N.U.[43]. Au urmat nelipsitele contre între americani și sovietici, unde Malik a fost de părere că este total nepermisă amânarea unui vot decisiv. Totuși, președintele Consiliului de Securitate a supus la vot, mai întâi, propunerea greacă, iar votul a făcut inutil un nou scrutin pentru propunerea sovietică. Pentru ideea grecilor, de amânare a discuțiilor până la 2 septembrie, au votat 8 din cei 11 membri ai Consiliului de Securitate[44]. Astfel, perioada verii a fost utilizată pentru strângerea de noi argumente în ideea aderării la instituția mondială și pentru obținerea de noi alianțe pentru blocul comunist la O.N.U.

Astfel, încă din august românii aflau care puteau fi punctele de pe ordinea de zi a diverselor organisme O.N.U., ce își reluau activitatea în septembrie și octombrie. Doar două teme priveau în mod direct România: admiterea de noi membri și chestiunea copiilor greci găzduiți de lagărul comunist. Totuși, diplomatul Corneliu Bogdan considera că referiri la Republica Populară Română se puteau face și în cursul discuțiilor pe următoarele teme: libertatea informațiilor, Convenția Drepturilor Omului, codul ofenselor contra păcii și securității omenirii. Corneliu Bogdan aprecia că un punct propus de Iugoslavia: „Imunități și relații diplomatice" s-ar fi putut dovedi foarte perfid și „va fi

---

[40] Idem, fond S.U.A., Telegrame Washington, iulie-septembrie 1952, Telegramă din 4 iulie 1952.

[41] Idem, fond O.N.U., dosar nr. 241/1955 – Admiterea României în Organizația Națiunilor Unite, 1947-1955, Sesiunea a VI-a, p. 12.

[42] *Ibidem.*

[43] *Ibidem*, p. 13.

[44] *Ibidem.*

folosit, după cum sunt informat, ca o nouă ocazie de calomnii împotriva noastră"[45]. Pe aceeași linie, a unei poziții românești destul de șubrede la O.N.U., se anunța și inițiativa Secretarului General O.N.U. în direcția Bucureștilor. Acesta trimisese o notă Ministerului Afacerilor Străine referitoare la violări ale drepturilor sindicatelor în R.P.R. Din acest motiv, problema sesizată putea veni în discuția Adunării Generale O.N.U., la prezentarea raportului Consiliului Economic și Social[46]. Așadar, România era în continuare vulnerabilă, în fața instituției Națiunilor Unite, la aceleași capitole unde în anii precedenți primise critici severe de la Statele Unite și aliații acestora.

La 2 septembrie, Consiliul de Securitate a reluat discuțiile întrerupte în iulie. Cele două superputeri și-au impus puncte proprii pe ordinea de zi: U.R.S.S. – proiectul admiterii simultane în O.N.U., iar americanii – examinarea rezoluției nr. 506 din sesiunea a VI-a, cu privire la condițiile primirii de noi membri. La 2 septembrie a mai apărut un punct pe ordinea de zi, care a nemulțumit blocul estic: examinarea cererilor de intrare în O.N.U. a Japoniei, Laosului, Cambodgiei, Libiei și Vietnamului de Sud. În special prezența Vietnamului pe listă era considerată provocatoare de către comuniști și „inclusă doar în scopul vădit de a abate atenția"[47].

Cu această ocazie, reprezentantul sovietic I.A. Malik a dezvăluit că la finalul lunii august membri permanenți ai Consiliului de Securitate au avut o întâlnire separată, pentru rezolvarea chestiunii lărgirii Națiunilor Unite. Dar nu se ajunsese la nicio soluție, ci fiecare tabără a reluat acuzele, susținute de propriile argumente[48].

În ședința din 3 septembrie 1952, Austin – delegatul american – a recunoscut franc opoziția Americii față de principiul admiterii în bloc. El a propus doar acceptarea a doar 9 state, considerând că Albania, Mongolia, Bulgaria, Ungaria și România nu erau „destul de îndreptățite să facă parte din Națiunile Unite"[49]. Delegații Olandei și Greciei au aplicat aceeași tactică a tergiversării și au propus transformarea acestei discuții către cea de-a VII-a sesiune a Adunării Generale, pe motiv că între membrii permanenți ai Consiliului de Securitate existau mari divergențe[50].

Cum Anglia și Franța s-au situat de partea S.U.A., sovieticul Malik a reluat propriile argumente în ședința din 5 septembrie. El a arătat partea hilară a acestor dezbateri infinite, numărând că fiecare cerere de admitere fusese deja

---

[45] Idem, fond S.U.A., Telegrame Washington, iulie-septembrie 1952, Telegramă din 19 august 1952.
[46] *Ibidem*, Telegramă din 28 august 1952.
[47] Idem, fond O.N.U., dosar nr. 241/1955 – Admiterea României în Organizația Națiunilor Unite, 1947-1955, Sesiunea a VI-a, p. 14.
[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*, p. 15.
[50] *Ibidem*, p. 16.

luată în discuție de mai multe ori și întoarsă pe toate fețele. Pentru sovietici era inadmisibil ca 120 milioane de oameni să bată în van la poarta Națiunilor Unite și el solicita ca admiterea să fie neapărat rezolvată în a VII-a sesiune a Adunării Generale care urma să înceapă în toamna 1952[51].

La 8 septembrie s-au încheiat schimburile de argumente în Consiliul de Securitate dar, din nou, comuniștii au avut un deja-vu: aliații Americii interveneau pentru susținerea superputerii lumii libere. Delegatul Braziliei a „ridicat obiecțiuni împotriva propunerii sovietice și, ca de obicei, a repetat cuvânt cu cuvânt argumentele neîntemeiate ale delegatului american"[52]. Apoi, China gomindanistă a încercat să deturneze situația și să obțină nu un vot pentru blocul de admitanți cum cereau sovieticii, ci pe fiecare stat în parte. După noi intervenții ale lui Malik, delegatul Braziliei, care prezida ședința, a supus la vot proiectul sovietic de rezoluție. Pentru inițiativa Moscovei au optat U.R.S.S. și Pakistan, împotrivă – S.U.A., Grecia, Brazilia, Olanda și China, abțineri – Anglia, Franța Turcia, Chile. Proiectului i-ar fi fost necesare 7 voturi pentru a trece[53].

Presa română nu a primit deloc bine această nouă blocare la O.N.U. „Scânteia" a publicat articole incendiare în mai toate zilele de la începutul lunii septembrie. Pe de o parte îi demasca pe „dușmanii" României și ai omenirii – capitaliștii occidentali – pe de altă parte publica coloane întregi cu discursurile lui I.A. Malik[54]. În final, jurnaliștii comuniști au „înfierat" din nou imperialismul mondial și au conchis că România, deși iubitoare de pace și cu respect major pentru proprii cetățeni, era victima unui complot internațional odios. Doar Uniunea Sovietică rămânea să promoveze, mai departe, interesele Bucureștilor, în speranța că se va face vreodată dreptate grupului țărilor comuniste.

Existând și alte două puncte în atenția Consiliului de Securitate, discuțiile în acest for au continuat pe 10 septembrie. Un punct a căzut chiar la propunerea lui Malik: deoarece proiectul sovietic de admitere de noi membri nu a trecut, devenea inutilă orice reexaminare a Rezoluției nr. 506/VI a Adunării Generale[55]. În schimb, au continuat schimburile de argumente pe cele 6 noi cereri de admitere: R.D. Vietnam, Japonia, Vietnamul de Sud, Libia, Cambodgia și Laos. La fel, reprezentantul sovietic a fost decisiv, solicitând să se respecte procedurile: noile cereri trebuiau discutate mai întâi de către „Comitetul pentru admiterea de noi membri" și abia apoi de Consiliu[56].

---

[51] *Ibidem*.

[52] *Ibidem*, p. 17.

[53] *Ibidem*.

[54] „Scânteia", 5-9 septembrie 1952.

[55] A.M.A.E., fond O.N.U., dosar nr. 241/1955 – Admiterea României în Organizația Națiunilor Unite, 1947-1955, Sesiunea a VI-a, p. 17.

[56] *Ibidem*, p. 18.

În zilele următoare, americanul Austin a manevrat de așa natură că totuși Consiliul de Securitate a acceptat noi dezbateri pe tema celor 6. Alianța dintre S.U.A.-Anglia-China naționalistă a reușit acest lucru, în ciuda protestelor U.R.S.S., Chile și Pakistan. Evident, fiecare bloc a acuzat că în unele din aceste țări existau regimuri marionetă ale rivalilor. Cererea Libiei era cât pe ce să treacă de Consiliul de Securitate, dar U.R.S.S. a opus veto. Și aceasta nu pentru că se dorea umilirea Libiei, ci pentru că Moscova dorea să vadă aplicată ideea lărgirii în bloc a O.N.U. În replică, occidentalii s-au opus proiectului Moscovei privind admiterea Vietnamului de Nord, afirmând că acea zonă „nu este un stat" și că cererea a fost înaintată la O.N.U. de un regim „necunoscut și inexistent"[57]. Loviturile reciproce erau, așadar, la modă și blocajul instituției mondiale continua în acei ani ai Războiului Rece.

În acest context, avem și o implicare românească în supravegherea activităților derulate la instituția mondială.

Deși în plină izolare, exista totuși o mișcare de personal la Legația R.P.R. Pe 31 octombrie pleca din România spre Washington un nou diplomat – Huc Teodor. El se îmbarca pentru America la 6 noiembrie din portul francez Le Havre și aducea Legației 23 de lăzi cu diferite obiecte, publicații și documente[58]. De asemenea, Marcu Gheorghe și Pele Gheorghe așteptau viza de Statele Unite, în calitate de secretari ai observatorului Republicii Populare Române la O.N.U.[59]. Huc Teodor aducea cu el și un teleimprimator prin care să se recepționeze emisiunile AGERPRES, iar Bucureștii transmiteau lungimile de undă pe care urma să se facă transmisia[60]. Din nefericire, exista un anume amatorism în probleme tehnice al diplomaților români. Ei nu puteau instala aparatul până la finalul anului pentru că nu primiseră instrucțiunile de la Legația din Berna, cea care oferise teleimprimatorul[61].

Cea mai importantă activitate a diplomaților români din S.U.A. era însă legată de O.N.U. Cu candidatura respinsă de mai multe ori, România nu putea trimite decât un observator la O.N.U. Acesta avea misiunea de a informa Bucureștii despre dezbaterile din cadrul instituției mondiale și de a sesiza M.A.E. atunci când în Adunarea Generală se vorbea chiar de statul român. De fapt, R.P.R. era amintită doar ca exemplu negativ la tribuna Națiunilor Unite. Nu de puține ori, americanii sau englezii au denunțat deportările din România, munca forțată, încălcarea drepturilor omului în general.

Cum sesiunile Adunării Generale a O.N.U. începeau toamna, la 1 octombrie Serviciul Protocol al Națiunilor Unite a cerut Legației să comunice numele

---

[57] *Ibidem*, p. 19.

[58] Idem, fond S.U.A., Telegrame Washington, octombrie-decembrie 1952, Telegramă din 1 noiembrie 1952, f. 1.

[59] *Ibidem*, Telegramă din 2 noiembrie 1952, f. 3.

[60] *Ibidem*, Telegramă din 27 decembrie 1952, f. 155

[61] *Ibidem*, Telegramă din 29 decembrie 1952, f. 159.

observatorilor români pentru emiterea unei cărți de intrare. Corneliu Bogdan solicita de urgență Bucureștilor desemnarea unui șef de delegație, dar și a unui secretar pentru New York[62]. La 5 octombrie M.A.E. îl împuternicea pe Corneliu Bogdan în calitate de observator O.N.U. și îl ruga să facă demersurile necesare la Departamentul de Stat pentru obținerea permiselor de deplasare de la Washington la New York[63]. Deoarece americanii au aplicat reciprocitatea la restricțiile de deplasare impuse de români diplomaților occidentali, membrii Legației R.P.R. aveau nevoie de aprobări speciale pentru a ieși de pe teritoriul District of Columbia. Pentru a-l ajuta pe Corneliu Bogdan, Bucureștii propuneau trimiterea din țară a 1-2 secretari. Însă aici intervenea problema deplasărilor[64]. Observatorii neavând un statut legal, O.N.U. nu intervenea pentru obținerea vizei de intrare în S.U.A. sau permise de deplasare, la Departamentul de Stat. De aceea, informarea Bucureștilor la Națiunile Unite depindea direct și de bunăvoința americanilor. Cum românii șicanaseră continuu Legația S.U.A., Departamentul de Stat catadicsea să răspundă abia la 20 noiembrie cererii: nu acorda viză pentru Marcu Gheorghe și Pele Gheorghe – secretarii observatorului român la O.N.U. deoarece acest detaliu „nu intra în prevederile secțiunii din articolul încheiat între O.N.U. și S.U.A. cu privire la sediul O.N.U."[65]. Asemenea decizii se aplicau și în cazul altor diplomați din Est, deoarece observatorul bulgar nu a primit viză americană nici până la început de decembrie. Sovieticii i-au anunțat pe diplomații din statele satelit că nu există o bază legală pentru un eventual protest față de comportamentul Washingtonului, dar că se încerca intervenția pe lângă președintele Adunării Generale a O.N.U., ca acesta să invite personal pe diplomații din țările comuniste[66].

Efortul M.A.E. în direcția deplasării unei delegații complete la sediul din New York al Națiunilor Unite părea justificat de gravitatea problemelor care se discutau acolo. La jumătatea lui octombrie fuseseră înscrise pe ordinea de zi a Adunării Generale câteva chestiuni fierbinți. Astfel, delegația cehoslovacă impusese un subiect privind amestecul S.U.A. în treburile interne ale statelor estice, prin trimiterea de spioni. Românii credeau că puteau contribui și ei la argumentația anti-americană prin traducerea și transmiterea unor materiale din procesul sabotajului de la canal și prin folosirea cărții albe *Dușmanii păcii*. Bucureștii deveniseră activi deoarece fusese înscris pe ordinea de zi și un punct care incrimina România: cel privind nerespectarea unei rezoluții din sesiunea a

---

[62] *Ibidem*, Telegramă din 1 octombrie 1952, f. 23.
[63] *Ibidem*, Telegramă din 5 octombrie 1952, f. 40.
[64] *Ibidem*, Telegramă din 19 octombrie 1952, f. 74.
[65] *Ibidem*, Telegramă din 20 noiembrie 1952, f. 60.
[66] *Ibidem*, Telegramă din 2 decembrie 1952, f. 81.

V-a, care viza repatrierea membrilor forțelor armate grecești, refugiați peste hotare în timpul războiului civil de acolo[67].

România părea destul de vulnerabilă în problema grecească – Grigore Preoteasa solicită de urgență „Raportul subcomisiei pentru Balcani", deoarece Secretarul General O.N.U. făcuse referire la acesta în raportul său anual[68]. Raportul subcomisiei nu devenise încă public, dar acest lucru nu-i împiedică pe români să-și pregătească deja o apărare. Astfel, Corneliu Bogdan propunea ca din România să se trimită scrisori și memorii care să arate tratamentul amical pe care îl primeau copiii greci și părinții lor în R.P...

Secretarul General O.N.U. ar fi trebuit înștiințat că în România cetățenii greci nu erau „îndoctrinați și înstrăinați", după cum sunau acuzele, ci primeau o „educație patriotică" și în nici un caz nu se putea permite repatrierea lor deoarece în Grecia viața le-ar fi fost pusă în primejdie[69]. Deși spre jumătatea lui noiembrie a apărut ultimul raport în chestiunea Balcanilor, el nu conținea referiri exprese la R.P.R. și arăta că situația la frontierele Greciei era relativ calmă.

În schimb, delegatul Iugoslaviei lui Tito denunța presiunile pe care le făcea România prin sporirea efectivelor militare, în contra prevederilor Tratatului de Pace. Astfel, reprezentantul iugoslav estima armata română la 500 000 de soldați, plus o flotilă aeriană de 320 de avioane, din care o divizie de avioane cu reacție[70].

Subiectele discutate la O.N.U. interesau Bucureștiul în cel mai înalt grad, iar imaginea României în instituția mondială părea să fie o miză importantă pentru regimul comunist român. O telegramă trimisă de Grigore Preoteasa, de la M.A.E., către Legația din Washington, confirmă aceste lucruri: „rugăm trimiteți zilnic, prin avion toate documentele publicate de O.N.U. în legătură cu problemele care pot interesa R.P.R."[71]. Peste o lună, Preoteasa revenea cu aceeași atenționare, de data asta imperativă: „găsiți mijlocul de a ne informa mai des, și urmăriți îndeosebi problemele care ne privesc, întrucât problemele generale sunt pe larg relatate în presă"[72].

Telegramele lui Bogdan într-adevăr reflectă discuțiile generale de la O.N.U., mai ales multiplele propuneri de încetare a focului în Coreea și jocurile de putere din jurul conflictului din peninsula asiatică dar se observă apoi și o concentrare pe chestiunile la care Bucureștii erau sensibili. Astfel, la 2 decembrie M.A.E. era anunțat de adoptarea unei rezoluții care „condamna" țările ce nu repatriaseră copiii greci și care solicita continuarea activității Crucii

---

[67] *Ibidem*, Telegramă din 16 octombrie 1952, f. 76.
[68] *Ibidem*, Telegrame din 23, 25 octombrie 1952, f. 106, 116.
[69] *Ibidem*, Telegramă din 6 noiembrie 1952, f. 19
[70] *Ibidem*, Telegramă din 13 noiembrie 1952, f. 24.
[71] *Ibidem*, Telegramă din 30 octombrie 1952, f. 119.
[72] *Ibidem*, Telegramă din 29 noiembrie 1952, f. 19.

Roșii în zonă, însă România nu fusese în mod special amintită la dezbatere[73]. Decidenții Crucii Roșii au refuzat totuși implicarea viitoare și activitățile sale au fost suspendate (spre mulțumirea românilor), cu excepția teritoriului iugoslav[74].

Existau și alte probleme pe care blocul occidental și aliații acestora le ridicau la Națiunile Unite, cu trimitere către statele din estul comunist. Astfel, Ecuadorul și Iugoslavia au vorbit despre extinderea unui „nou val de antisemitism" în zona statelor cu democrație populară, în contextul tensiunilor dintre Israel și țările arabe. Apoi, se punea problema discutării pe marginea muncii forțate care ar fi fost aplicate în lagărul socialist. Nu în ultimul rând, chestiunea încălcării drepturilor omului în spațiul de influență al Moscovei era promovată cu insistență de americani și de englezi[75]. Ziare importante din întreaga lume („The Times", „Le Monde", „Belfast Letter") publicau la început de noiembrie știrea că Foreign Office-ul a înmânat o notă Secretarului General O.N.U., care trebuia să ajungă și în presă, notă referitoare la date despre violarea drepturilor omului în Bulgaria, Ungaria și România[76]. Bucureștii doreau acest material și la 18 decembrie Corneliu Bogdan l-a obținut. El îi liniștea pe cei din M.A.E., considerând că acel document depus la 20 octombrie la Comisia Drepturilor Omului a O.N.U. „este extrem de slab și nu poate servi chiar în ochii guvernelor american și englez la o nouă campanie de calomnii împotriva R.P.R."[77]. Din fericire pentru România, s-a obținut o amânare de moment, dezbaterile privind munca forțată în Est și încălcarea drepturilor omului fiind decalate pentru anul 1953. În schimb, aceste subiecte erau analizate în alte organisme (Consiliul Economic și Social și Comisia Drepturilor Omului), unde se verificau acuzațiile occidentalilor, precum și „calomniile trădătorilor fugiți din lagărul păcii". Sovieticii și reprezentanți ai altor state socialiste refuzau să participe la aceste dezbateri sau încercau să le blocheze. În schimb, occidentalii se străduiau să atragă Federația Sindicatelor Mondiale sau alte entități favorabile lor[78]. O veste îngrijorătoare a venit însă chiar la final de an: la 29 decembrie revista „Newsweek" anunța strategia Departamentului de Stat al S.U.A., care pregătea 12 volume de dovezi privind violarea drepturilor omului în Bulgaria, Ungaria și România. Dovezile urmau să fie depuse la O.N.U. în 1953[79].

Față de aceste acuze românii se apărau în felul lor, folosind mai ales agresivitatea ideologică. Astfel, observatorul român la O.N.U. cerea

---

[73] *Ibidem*, Telegramă din 2 decembrie 1952, f. 83.
[74] *Ibidem*, Telegrame din 14, 22 decembrie 1952, f. 121, 134.
[75] *Ibidem*, Telegramă din 6 decembrie 1952, f. 95.
[76] *Ibidem*, Telegramă din 4 decembrie 1952, f. 88.
[77] *Ibidem*, Telegramă din 23 decembrie 1952, f. 142.
[78] *Ibidem*, Telegramă din 15 decembrie 1952, f. 127.
[79] *Ibidem*, Telegramă din 25 decembrie 1952, f. 148.

Bucureștilor mai multe exemplare din cartea albă *Dușmanii păcii și libertății popoarelor* și din materialul *Intensificarea de către S.U.A. a folosirii trădătorilor împotriva Republicii Populare Române*, pentru a le folosi în propaganda de la O.N.U. În acest sens, sovieticii ofereau și ei sprijin[80]. Apoi, la începutul lunii decembrie, guvernul român îi trimitea o declarație președintelui Adunării Generale O.N.U., despre problemele internaționale. Ea era însoțită de o scrisoare a M.A.E. prin care se solicita ca această declarație să fie publicată în calitate de document al O.N.U. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv Legația R.P.R. trebuia să contacteze pe toți amicii din delegațiile diplomatice aflate în America[81]. Diplomații sovietici au venit cu ideea că cei mai indicați pentru a cere publicarea declarației guvernului român ar fi polonezii, iar aceștia au promis că o vor face imediat ce „problemele vor veni în discuție"[82]. Frăția socialistă funcționa, așadar, atunci când guvernele din Est trebuiau să-și apere interesele comune și să-și acopere atrocitățile săvârșite acasă.

Către finalul anului 1952, la O.N.U. au început, din nou, și discuțiile pentru primirea de noi membri. R.P.R., care se simțea izolată și exclusă pe nedrept din comunitatea internațională, era extrem de interesată de acest subiect și vedea intrarea în Națiunile Unite ca pe o legitimare internațională a noului regim și o asigurare a securității pe termen lung. Comitetul Ad-hoc care studia problema admiterii de noi membri a primit mai multe proiecte.

Două proiecte sud-americane propuneau luarea în dezbaterea Adunării Generale a acelor state care ar fi întrunit șapte voturi în Consiliul de Securitate. Un alt proiect sud american, identificat ca primind un mare sprijin din partea S.U.A., sugerau doar formarea unei comisii care să studieze problema și care să facă un raport pentru a opta sesiune a Adunării Generale (deci amânarea oricărei hotărâri). În fine, polonezii insistau pentru o rezoluție care să recomande Consiliului de Securitate admiterea tuturor celor 14 țări care depuseseră candidaturile. În legătură cu aceste proiecte se făceau tot felul de jocuri de culise. Chiar și americanii mimau o acceptare în bloc a tuturor statelor dacă sovieticii ar fi admis și Germania de Vest (care însă nu depusese o cerere de admitere). Cu ocazia acestor dezbateri, România a fost pomenită cu referire la violarea Tratatului de Pace[83].

Până la urmă, prin numeroșii lor aliați, Statele Unite au impus varianta dorită, astfel încât rezoluția adoptată de Adunarea Generală prevedea doar formarea unei comisii pentru studierea primirii de noi membri. Adunarea Generală a adoptat și rezoluții care sprijineau candidaturile Japoniei, Vietnamului, Cambodgiei, Laosului, Libiei și Iordaniei[84]. Spre iritarea

---

[80] *Ibidem*, Telegramă din 6 decembrie 1952, f. 95.
[81] *Ibidem*, Telegramă din 9 decembrie 1952, f. 101.
[82] *Ibidem*, Telegramă din 23 decembrie 1952, f. 139.
[83] *Ibidem*, Telegramă din 14 decembrie 1952, f. 123.
[84] *Ibidem*, Telegramă din 22 decembrie 1952, f. 133.

Bucureștilor, delegatul american în Comitetul Ad-hoc „a atacat țara noastră în unul din cele mai murdare discursuri, în legătură cu condamnarea lui Iuliu Maniu și cu zdrobirea devierii de dreapta"[85]. În aceste condiții, visul românesc de intrare în O.N.U. nu se materializează, dar speranțele rămâneau pentru viitor.

Până a ajunge acolo, Legația R.P.R. din Washington se mulțumea să folosească instituția Națiunilor Unite ca pe un spațiu care le permitea obținerea de noi contacte și desfășurarea unor mărunte campanii de propagandă. În octombrie, Legația cerea permisiunea de a organiza la New York o seară cu filme românești, în numele observatorului la O.N.U. Urmau să fie invitați diplomați din delegațiile Adunării Generale O.N.U. și „progresiști" americani[86]. Din nefericire, Bogdan a aflat de la sovietici că schema aplicată la Washington nu se potrivea și la New York: delegații la O.N.U. nu prea participau la recepții[87]. În schimb, românii realizau contacte și legături utile, în special cu reprezentanții țărilor arabe, africane și asiatice. Aceștia, seduși de discursul decolonizării, vedeau în statele estice niște amici dezinteresați, pe arena mondială.

Activitatea Legației R.P.R. de la Washington era bine apreciată în țară. Posturile respective erau considerate poate cele mai dificile din întreaga diplomație deoarece orice acțiune desfășurată în America, pe lângă maximă precauție și înțelepciune, presupunea și o supraveghere atentă din partea presei și a F.B.I. Recunoscând „meritele" diplomaților comuniști în chiar centrul ideologic și de putere al blocului rival, statul român îi decora pe Corneliu Bogdan și Cristian Zambeti, de la Legația R.P.R. din Washington cu medalia „A cincea aniversare a Republicii Populare Române". După felicitări, veneau și urările clișeu, de noi succese în muncă[88]. Așadar, pe lângă alte activități, contactul cu O.N.U. putea fi o trambulină în carieră și o posibilitate de evidențiere personală a diplomaților români.

---

[85] *Ibidem*.

[86] *Ibidem*, Telegramă din 1 octombrie 1952, f. 3.

[87] *Ibidem*, Telegramă din 6 noiembrie 1952, f. 12.

[88] *Ibidem*, Telegramă din 1 ianuarie 1953, f. 170.

RETRAGEREA TRUPELOR SOVIETICE DIN ROMÂNIA. NOI ABORDĂRI*

Alexandru Oșca

Fenomenul Război Rece – complex și într-o permanentă redefinire – înregistrează fapte, procese, evenimente și întâmplări care dau substanță unui concept intrat în sfera de preocupări a câtorva științe fundamentale sau de graniță. Analiza istorică a acestui fenomen se impune de la sine cu atât mai mult cu cât a trecut mai bine de o jumătate de secol de la producerea unui fapt cu semnificație cel puțin continentală sau regională. Istoricii Războiului Rece au reținut în studiile lor faptul că, împotriva logicii unui sistem totalitar și de dominație, în mai 1958 Uniunea Sovietică a „decis" să-și retragă trupele din România. Decizia a surprins chiar și mediile politice din țările blocului comunist și cu atât mai mult pe cele din tabăra euroatlantică.

Explicații sunt multe, la fel cum rămân multe necunoscute. Cel puțin două sunt variantele expuse de istorici:

1. Prima dintre ele susține afirmația că decizia a fost luată de către sovietici din rațiuni geostrategice. Prin urmare, inițiativa autorităților române n-ar fi avut nici o relevanță.

2. Alți istorici explică decizia Moscovei aproape exclusiv ca rezultat al presiunii liderilor de la București, conștienți că libertatea lor de mișcare era limitată de prezența permanentă și masivă a sovieticilor în România (armată, consilieri, securitate etc.).

Indiferent de variante, era clar că Moscova avea nevoie să-și îmbunătățească imaginea în lume după intervențiile brutale în Ungaria și Polonia în cursul anului 1956 sau criza iugoslavă încheiată mai înainte și care oferea impresia unui bloc politic și ideologic menținut prin forță militară, cu numeroase și imprevizibile fisuri.

Gestul rușilor se dorea o lovitură de imagine necesară, mai ales că nu presupunea – la prima vedere – costuri strategice importante (România nu avea graniță comună cu niciun stat „dușman") sau risc de instabilitate în zona lor de dominație (regimul de la București nu prezenta niciun semn de dizidență). Intervențiile brutale recente ale sovieticilor în Polonia și Ungaria erau receptate – în Occidentul democrat, dar și în rândul majorității populației din țările de „democrație populară" – ca o incapacitate a regimurilor comuniste instalate de sovietici în țările respective de a se menține la putere fără sprijin străin. Prin retragerea militară din România, sovieticii – dar și liderii comuniști naționali –

---

* Vezi, pe larg, Alexandru Oșca, Alesandru Duțu, *Retragerea trupelor sovietice din Imperiul „Exterior". Cazul României*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 3, 2002, p. 23-28.

ar fi dorit să demonstreze că, dimpotrivă, aceste regimuri se menţineau cu acceptul populaţiei şi reprezentau voinţa acesteia.

Lovitura de imagine viza şi o corecţie a percepţiei generale faţă de un eveniment important în evoluţia Războiului Rece: constituirea Organizaţiei Statelor Participante la Tratatul de la Varşovia. Aşa se explică „legarea" chestiunii retragerii trupelor sovietice din România – în fond o chestiune bilaterală – de Organizaţia Tratatului de la Varşovia (O.T.V.), recent înfiinţată. Logic, sovieticii nu aveau niciun motiv să discute această decizie în cadrul Tratatului şi s-o prezinte lumii ca pe o hotărâre a acestui organism militar colectiv. Într-adevăr, formalizarea componentei militare a blocului comunist (practic un răspuns la includerea Germaniei federale în N.A.T.O.) era, peste tot, considerată o escaladare a tensiunii Est-Vest, de care erau „vinovaţi" exclusiv sovieticii. În ciuda unei propagande pacifiste fulminante, gestionată superficial de „pitorescul" Hruşciov, sovieticii nu reuşeau să convingă despre caracterul eminamente defensiv al noii organizaţii politico-militare. Or, retragerea completă a trupelor sovietice din România (care nu erau trupe ale O.T.V.) şi diminuarea celor din Germania răsăriteană reprezentau argumente şi fapte concrete la dispoziţia propagandiştilor de la Kremlin.

În unele studii se afirmă că retragerea trupelor sovietice ar fi avut şi motive/raţiuni economice. Se consideră că cheltuielile pentru o divizie sovietică dislocată în România – chiar dacă o parte din ele erau asigurate de români – erau duble faţă de cele pentru o divizie dispusă în interiorul U.R.S.S. Vom vedea că, în anul anterior plecării trupelor din România, se ajunsese la acorduri bilaterale prin care erau trecute cheltuielile cu staţionarea, în principal, pe seama statului sovietic. Totuşi, în opinia noastră raţiunile de ordin economic n-au fost determinante în decizia sovieticilor de a se retrage cu efectivele militare din România, cu atât mai mult cu cât în ultimul an numărul militarilor era foarte mic în comparaţie cu alte perioade.

Observăm că toate aceste considerente sunt doar parţial susţinute la o analiză profundă. Într-adevăr, un studiu serios asupra problemei ridică întrebări. Problemele geostrategice, de exemplu – create prin părăsirea unui spaţiu imens – nu sunt de neglijat, chiar dacă România nu se învecina cu nici o ţară membră a N.A.T.O. Se puneau multe alte chestiuni pe care militarii nu şi le explicau. În logica planificatorilor militari, părăsirea unui spaţiu imens era echivalentă cu abandonarea lui, practic prin plecarea trupelor sovietice din România era afectată continuitatea dispozitivului strategic al sovieticilor în cadrul Tratatului de la Varşovia, asigurarea logisticii etc. O reechipare strategică a acestui spaţiu – chiar dacă nu presupunea reocuparea lui de la un inamic – implica eforturi imense, consum de resurse materiale, umane şi, mai important, de resurse de timp care pentru Frontul de Sud (Direcţia greacă, Direcţia Turcă sau Direcţia Italiană) puteau fi vitale. În orice caz, elementul surpriză al unei acţiuni a Tratatului spre aceste direcţii era exclus. Să ne

imaginăm cum privește un militar sovietic o hartă a blocului comunist, în interiorul căreia o zonă de peste 250 000 km² rămânea neechipată militar cu trupe sigure și de valoare și cu elemente de logistică sau de inteligence.

Nici argumentele economice nu se susțin. Pe lângă argumentația susținută mai sus, era evident că Moscova putea oricând să impună țărilor să întrețină, total sau parțial, trupele sovietice dislocate pe teritoriul lor. Nu era o problemă să se găsească motive pentru o astfel de cerere imperativă și către autoritățile române pentru trupele sovietice dislocate aici.

În sfârșit, interesul Uniunii Sovietice pentru a-și îmbunătăți imaginea nu era nici el vital. Mai mult, dacă el ar fi fost primordial, atunci efectul maxim s-ar fi obținut prin retragerea trupelor din Ungaria sau R.D. Germană. Am explicat cu altă ocazie că a existat această intenție a sovieticilor, dar sub presiunea evenimentelor din Budapesta (1956) și a sugestiilor din partea liderilor chinezi, s-a abandonat ideea. Este adevărat că pentru imagine sovieticii erau gata să-și sacrifice multe interese, dar nu pe toate și nu fără posibilitatea de a și le compensa și garanta pe alte căi.

Celălalt punct de vedere nu are nici el o argumentație de neatacat. Sigur, liderii români au cerut direct lui Hrușciov – fără negocieri prealabile – să retragă trupele sovietice din România. Acesta este un fapt cert. Evident, cererea era formulată în limbajul tipic, cu oarecari precauții, pentru ca liderul de la Kremlin „să nu se supere". Documentele românești și memorialistica recentă spun că totuși imprevizibilul Hrușciov ar fi fost foarte furios la aflarea solicitării. Dacă a fost așa, atunci nu se explică de ce el a fost însoțit la aeroport tocmai de acela care îi comunicase dorința liderilor români, adică de către generalul Emil Bodnăraș, ultimul care ar mai fi fost recomandat pentru o asemenea onoare. În orice caz, nici un istoric al perioadei nu poate susține că Moscova a decis retragerea trupelor sale din România doar pentru că i-au cerut-o conducătorii comuniști de la București. Este clar că Bucureștii nu aveau nici o putere în această privință, nu-i puteau condiționa în nici un fel pe sovietici. În plus, în 1958 România nu avea nici susținerea internațională pe care a avut-o în 1964 și 1968, când liderii români au încercat și – să recunoaștem – au reușit să se emancipeze parțial de sub influența Kremlinului.

Totuși, gestul autorităților române (în unele studii i se spune „curaj") nu este cu totul lipsit de semnificații. Așa cum rețin istoricii români (și nu numai), cei care au propus retragerea trupelor au fost liderii comuniști de la București, cu toate riscurile pentru viața sau situația lor. Punctul de vedere după care sovieticii ar fi ales România pentru acest experiment întrucât aici regimul comunist ar fi fost consolidat și nu mai era în pericol, este discutabil. Să nu uităm că în închisori existau încă numeroși opozanți ai regimului, satele românești se opuneau deschis la ideea colectivizării, iar în munți detașamentele de rezistență erau foarte active. Oricând această situație putea deveni periculoasă pentru regim și să antreneze mase importante de cetățeni

exasperați de experiența comunistă dură după 10 ani de aplicare a ei rigidă. Unul dintre liderii români, Ion Gheorghe Maurer, își amintește: „Căutam tot timpul să le dăm sovieticilor impresia că nu au la ce se aștepta rău de la noi, că nu facem altceva decât să acționăm în numele marxism-leninismului"[1]. Evident, sovieticii, care cunoșteau situația din informație directă, nu puteau fi amăgiți cu astfel de afirmații liniștitoare.

Oficial trupele sovietice se aflau în România în baza Tratatului de Pace din 10 februarie 1947[2]. Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944 invoca alte motive și condiții pentru pătrunderea și dislocarea trupelor sovietice pe teritoriul statului român și se referea la perioada de război. Ulterior, garnizoanele păstrate de sovietici în România ar fi avut, oficial, misiunea să asigure securitatea comunicațiilor cu trupele sovietice din Austria. De aceea, prezența lor pe teritoriul românesc devenise, logic, inutilă după ce Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Franța au semnat, la 15 mai 1955, Tratatul de stat pentru restabilirea unei Austrii independente și democrate, după care trupele sovietice s-au retras din această țară[3].

Cum s-a „născut" ideea unei propuneri de această natură către sovietici?

Încercând să valorifice oportunitatea momentului creat de summit-ul celor patru mari puteri – U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie și Franța – de la Geneva (18-23 iulie 1955), Biroul Politic de la București a decis, în august 1955, ca N.S. Hrușciov să fie informat în legătură cu ideea retragerii trupelor sovietice din România, propunând ca problema să fie ridicată de Gheorghe Gheorghiu-Dej. Abilul „vulpoi al Balcanilor" s-a derobat de această „sarcină" și l-a delegat pe Emil Bodnăraș, omul în care sovieticii aveau totală încredere[4].

Prilejul abordării lui N.S. Hrușciov s-a ivit cu ocazia vizitei acestuia la Sofia, în august 1955. La terminarea vizitei, conducătorul sovietic a fost invitat să se oprească și la București. După mitingul din Piața Victoriei, liderul de la Kremlin a fost condus la reședința lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe malul lacului Herăstrău. Emil Bodnăraș, „bun prieten al Uniunii Sovietice, un vechi bolșevic", cum îl caracteriza N.S. Hrușciov, fără a-l avertiza, l-a întrebat direct ce ar crede despre retragerea trupelor sovietice din România. Conducătorul de la Kremlin

---

[1] Alexandru Oșca, Vasile Popa, *România, o fereastră în Cortina de fier*, Focșani, Editura Vrantop, 1997, *passim*; Ioan Scurtu, *Retragerea trupelor sovietice din România. 1958*, București, 1993, p. 237.

[2] Ioan Scurtu, *Retragerea trupelor sovietice din România. 1958*, p. 237; Ștefan Lache, *Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate și România*, în Nicolae Ecobescu, coordonator, *România, supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, București, Fundația Titulescu, 2013, p. 231-266.

[3] *Ibidem*, p. 234; Ioan Scurtu, *1958. Retragerea trupelor sovietice din România*, în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, p. 442.

[4] *Ibidem*; Ioan Scurtu, *Retragerea...*, p. 234.

ar fi făcut „fețe-fețe", așa cum își amintește Gheorghe Apostol[5], exclamând furios: „Ce spui ? Cum poți sugera un asemenea lucru"[6]? Nervos, aprins la față, N.S. Hrușciov i-a acuzat pe români de naționalism și antisovietism, declarând: „Până acum v-ați simțit bine sub aripa Uniunii Sovietice și acum îi dați cu piciorul"[7].

Aceasta este o povestioară pe care memorialistica postdecembristă o consemnează, spre deliciul consumatorilor ocazionali de istorie recentă. Pentru un istoric are mai puțină importanță „subiectivismul" tovarășilor. El reține faptul în sine, care este indubitabil: cererea a fost făcută de un oficial român, la București, ocolind canalele diplomatice.

Pe moment, argumentele aduse nu l-au convins pe Hrușciov, chiar l-au înfuriat. Deși conducătorii comuniști de la București au retractat propunerea, „omulețul rotofei" – cum îl considera Gheorghe Apostol – ar fi plecat spre aeroport, fără a da mâna cu cei prezenți, însoțit doar de Emil Bodnăraș. Imediat, relațiile reciproce s-au răcit considerabil. Aceasta a fost impresia celor care s-au aflat, în acele momente, aproape de liderul sovietic.

Totuși, fie că „supărarea" nu a fost atât de mare, fie că liderii români au exagerat-o, fapt e că punțile dinte București și Moscova nu au fost rupte definitiv. Ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, Hrușciov a invitat o delegație condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej să participe la festivitățile de la Moscova cu prilejul zilei de 7 noiembrie același an. Gheorghiu-Dej s-a eschivat, îngrozit de ceea ce i s-ar fi putut întâmpla, astfel că la Moscova a fost trimis tot Emil Bodnăraș. La finalul recepției, N.S. Hrușciov l-a invitat într-un salon al Kremlinului. Bodnăraș se aștepta să fie certat „tovărășește" pentru îndrăzneala

---

[5] Lavinia Betea, *Partea lor de Adevăr. Bârlădeanu, Mănescu și Maurer*, București, Editura Compania, 2009, p. 263. „Omulețul rotofei a sărit în picioare, aprins la față și ne-a calificat drept naționaliști, antisovietici", acuzându-ne că „până acum v-ați simțit bine sub aripa Uniunii Sovietice, acum îi dați cu piciorul". Vezi și în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, p. 446.

[6] Gheorghe Gheorghiu-Dej a dat următorul răspuns – diplomatic – întrebărilor puse de A.I. Bradfort, vicepreședintele „United Press", privind zvonul că trupele sovietice aveau să fie retrase din România până la 1 octombrie 1955: „Dacă trupele străine aparținând statelor occidentale ar fi retrase din țările Europei apusene în limitele granițelor lor naționale, iar grupările militare create în Occident ar fi lichidate, situația din Europa s-ar schimba și ar fi înlăturată necesitatea Tratatului de la Varșovia, precum și a acelor măsuri de asigurare a securității care sunt prevăzute în acest tratat". „În acest caz – comenta liderul comunist – este evident că ar fi înlăturată și necesitatea prezenței trupelor sovietice în România și aceste trupe ar fi retrase". Apud Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918-2005)*, București, Editura Fundației România de Mâine, 2005, p 134.

[7] Ioan Scurtu, *Retragerea trupelor sovietice din România. 1958*, p. 222; idem, *1958. Retragerea trupelor sovietice de ocupație din România*, în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, vol. I, p. 439-454.

sa din vară. Însă, în prezența lui Bulganin, Hrușciov i-a spus: „Tovarășe Bodnăraș, noi am hotărât să ne retragem trupele sovietice de pe teritoriul României. Aceasta nu ca urmare a faptului că voi ați ridicat problema, ci pentru că noi am ajuns la concluzia că este necesar să ne retragem"[8]. Fără explicații, fără comentarii. Dar și fără ca această intenție să se comunice Bucureștilor pe canale diplomatice.

Este posibil ca decizia Moscovei să fi fost luată după analize atente de către conducerea sovietică. Legenda după care Hrușciov a hotărât retragerea trupelor rusești din România la o cramă din Drăgășani sau la o partidă de vânătoare din Carpați, este doar o poveste savuroasă.

Istoricii au căutat să identifice motivele reale ale acestei opțiuni. Este evident că deciziile Congresului al XX-lea al P.C.U.S. (februarie 1956) și desființarea Cominformului (aprilie 1956) au avut un rol în această hotărâre dar sunt valabile și explicațiile care țin de echilibrul general în Europa. Discuții vor mai fi.

Reacția dură a Moscovei față de „explozia" din Ungaria, din toamna anului 1956 și includerea R.F. Germania în N.A.T.O. a înghețat însă discuțiile privind retragerea trupelor sovietice. După discuțiile sovieto-române de la Moscova de la începutul lunii decembrie 1956 s-a considerat ca „indicată staționarea vremelnică a unităților militare sovietice, în conformitate cu Tratatul de la Varșovia, pe teritoriul Republicii Populare Române"[9]. Se invoca acum un factor nou, care să justifice prezența trupelor sovietice în România, și anume Tratatul de la Varșovia și rațiunile geopolitice sau geostrategice pe care le impunea. Rușii invocau clauzele militare ale Tratatului de alianță și susțineau că aveau, deja, avizul pentru menținerea trupelor sovietice pe teritoriul celorlalți parteneri ai Blocului militar. În aceste condiții, rușii au transferat decizia de retragere a trupelor lor din România la nivelul organismelor Tratatului și al statelor membre. Acestea erau solicitate să spună dacă este o necesitate „staționarea în continuare a unităților militare sovietice pe teritoriul Republicii Populare Române"[10].

Declarația româno-sovietică, din 3 decembrie 1956, marca astfel un pas înapoi față de cererea inițială a conducerii de la București și, mai ales, față de presupusa intenție rusă din urmă cu un an, care au rămas în așteptarea unei decizii colective. Așa se explică Acordul semnat la 15 aprilie 1957 între cele două guverne, care reglementa statutul juridic al trupelor sovietice staționate temporar în România. Sintagma „staționare temporară" era tot ce au putut

---

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

[10] Partea română a Comisiei a fost compusă din generalul-locotenent Arhip Floca, generalul-locotenent Corneliu Mănescu și generalul-maior de justiție Gheorghe Bucian, iar partea sovietică din generalul-maior A. Kosenko, colonelul V. Markareanț și colonelul V. Soprun.

obține românii în aceste negocieri. Articolul 1 al documentului prevedea că trupele sovietice staționate temporar în România „nu afectează în nici un fel suveranitatea Statului român" și că ele sunt obligate „să respecte și să se conformeze prevederilor legilor românești"[11]. Efectivele și locurile de dislocare urmau să fie stabilite prin convenții speciale încheiate la nivel de guverne. Mișcarea, aplicațiile și manevrele trupelor sovietice în afara locurilor de dislocare necesita, pentru fiecare caz în parte, consimțământul guvernului român sau al autorităților împuternicite de acesta.

Acordul menționat releva, în limbaj specific, „unitatea deplină" între România și Uniunea Sovietică în apărarea păcii. Bineînțeles, erau criticate „S.U.A. și celelalte puteri occidentale care refuzau să meargă pe calea destinderii încordării internaționale și a dezarmării"[12]. Practic, nu mai exista nici o perspectivă pentru plecarea sovieticilor din România care, iată, aveau acum și un aranjament bilateral la dispoziție. Însă informațiile despre credibilitatea rușilor în România, despre atitudinea antisovietică a populației și chiar a unor autorități, din cauza comportamentului militarilor și consilierilor ruși în țară, se tot adunau la Moscova.

Este locul să ne exprimăm în legătură cu ecuația complicată a raportului de forțe între cele două blocuri militare, economice și ideologice opuse. Este un fapt foarte puțin subliniat sau sesizat în legătură cu elementul care a grăbit și a determinat decizia Moscovei de a formaliza structura/componenta militară a Blocului comunist. Spun „a formaliza" pentru că, *de facto*, organizația exista încă din ianuarie 1951, ca reacție la înființarea N.A.T.O. în 1949.

De ce s-a formalizat/a ieșit la suprafață O.T.V. acum – în 1955 – și nu în 1949? Cum se știe, N.A.T.O. s-a înființat în aprilie 1949, când s-a semnat Tratatul de la Washington de către cele 5 țări europene membre ale Tratatului de la Bruxelles (martie 1948, Belgia, Franța, Luxemburg, Olanda și Marea Britanie). Lor li s-au alăturat Danemarca, Islanda, Italia, Norvegia și Portugalia (invitate de grupul de la Bruxelles), S.U.A. și Canada. Fără îndoială, acest eveniment a creat îngrijorare la Moscova, mai ales că foarte curând N.A.T.O. a atras Grecia și Turcia (1952). Germania încă rămânea în afara acestei construcții militare. Planificatorii de la Moscova gestionau cu maximă atenție raportul de forțe și avantajele strategice, așa încât considerau că situația este încă în favoarea lor. Reacția sovieticilor s-a materializat în cadrul unei convocări de către Stalin, la Moscova, a liderilor comuniști din țările subordonate, în ianuarie 1951, urmată de măsuri militare rămase secrete (s-au stabilit valoarea și categoriile forțelor armate ale fiecărui stat, care să funcționeze în regim integrat, s-a format un Secretariat Permanent etc.). Atenția se concentra pe

---

[11] Vasile Buga, *Relațiile politice româno-sovietice*, în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, p. 331-333.

[12] *Ibidem*.

statutul Germaniei federale. Cât timp ea rămânea în afara jocului strategic, U.R.S.S. nu se simțea amenințată. De aceea, sovieticii au supravegheat atent evoluția problemei germane. Când în 1954 Occidentul democrat a intenționat să constituie o Comunitate Europeană a Apărării, în care erau incluse cele 6 țări din prima comunitate europeană (C.E.C.O.: Belgia, Olanda, Luxemburg, Franța, Italia, *R.F. Germania*), sovieticii s-au folosit de partidele comuniste din țările comunitare care au mobilizat opinia publică să respingă o asemenea inițiativă. Belgia, Germania, Luxemburg și Olanda au ratificat proiectul. În Franța însă, acesta a fost retras de pe ordinea de zi a Adunării Naționale (august 1954). Sub presiunea opiniei publice, Franța nu era dispusă să accepte transmiterea drepturilor de decizie militară unei autorități supranaționale și, mai ales, tratarea Germaniei ca partener egal în această întreprindere.

La 6 mai 1955 *R.F. Germania a devenit membră a Organizației Atlanticului de Nord*, fără ca sovieticii să poată bloca și această decizie. Ecuația strategică s-a complicat, echilibrul european a fost restabilit, iar sovieticii nu mai dețineau superioritatea, se simțeau vizați și amenințați. Era necesară o acțiune de răspuns, blocul comunist trebuia să-și demonstreze coeziunea, unitatea, soliditatea. S-a format Organizația Tratatului de la Varșovia, lumea intra în logica războiului cald. Evident, nu se mai punea problema unui gest propagandistic în favoarea păcii, trupele sovietice – acolo unde se găseau – așteptau ordinul pentru trecerea la acțiune, nu mai era oportună plecarea trupelor sovietice din România.

După câțiva ani, Moscova s-a convins că aderarea Germaniei la N.A.T.O. nu reprezenta un pericol iminent la adresa blocului comunist și că o atmosferă de destindere, cultivată pe baze serioase și negociate, era benefică pentru evoluția sistemului comunist și pentru prestigiul comunismului. Era nevoie de un nou gest, asociat cu o inițiativă pentru destindere venită dinspre Blocul comunist, care să „demonizeze" Blocul democrat, incapabil de un gest de răspuns similar.

Acesta este contextul în care inițiativa privind retragerea militară din România a fost relansată de către sovietici prin structurile sau cu implicarea politică a Tratatului de la Varșovia: la 17 aprilie, N.S. Hrușciov a adresat o scrisoare lui Gheorghe Gheorghiu-Dej prin care îl informa că se observă „o oarecare slăbire a încordării internaționale", iar România „are forțe înarmate de nădejde, capabile să dea o ripostă provocărilor imperialiștilor". Argumente șubrede, evident, pretexte. De aceea, scria N.S. Hrușciov, Uniunea Sovietică considera că „nu mai este necesară șederea trupelor sovietice pe teritoriul Republicii Populare Române"[13]. Liderul de la Kremlin îl invita chiar la discuții pentru retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României. Formal, în

[13] *Ibidem*, p. 333-335. Trupele de uscat, forțele aeriene militare, subunitățile de apărare a raionului maritim al Flotei militare și trupele de transmisiuni care asigurau telecomunicațiile de înaltă frecvență.

accepțiunea conducerii de la Kremlin, acțiunea urma să constituie „...încă o dovadă concretă și convingătoare a politicii de pace a Uniunii Sovietice, care dorește sincer o destindere a încordării internaționale... Un asemenea act va lipsi cercurile imperialiste de unul din argumentele importante pe care le folosesc pentru justificarea politicii de pregătiri militare și va contribui la unirea forțelor care se pronunță pentru menținerea păcii"[14].

Răspunsul Bucureștilor nu s-a lăsat așteptat: la 23 aprilie 1958, Gheorghe Gheorghiu-Dej a declarat că este gata pentru discuții și l-a asigurat pe Hrușciov că forțele armate române „...vor face față cu cinste, în orice împrejurări, îndatoririlor care le revin în cadrul lagărului socialist"[15]. A doua zi, 24 aprilie, Comitetul Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia a avizat și el decizia Moscovei[16]. Cu același prilej, s-a decis ca statele membre ale Tratatului de la Varșovia să-și reducă efectivele în 1958 cu 519 000 de militari[17].

S-a încheiat imediat un acord la Moscova, între Ministerul Apărării român și rus, care stabilea că trupele sovietice vor fi retrase în perioada 15 iunie – 15 august 1958.

Pentru asigurarea „intereselor securității statelor membre ale Tratatului de la Varșovia", părțile contractante au căzut de acord (articolul 2) să se păstreze pe teritoriul României „o cantitate corespunzătoare de muniții în două depozite și 9 800 tone carburanți și lubrifianți. Paza și gestiunea lor trecea însă în sarcina militarilor români. În același scop, Ministerul român al Apărării (la acea dată intitulat al Forțelor Armate, respectiv M.F.A.) se obliga să mențină în funcțiune alte capacități militare pentru o posibilă folosire a lor de către Tratat, dacă ar fi fost necesar. Până la 1 iulie 1958, părțile se obligau să precizeze planurile de cooperare ale apărării antiaeriene între cele două ministere, după care serviciul de luptă al aviației de vânătoare, artileriei antiaeriene și al mijloacelor radiotehnice, care erau deservite de trupele sovietice pentru acoperirea obiectivelor situate pe teritoriul României, înceta. Conform articolelor 5 și 6 ale Acordului, Ministerul Apărării al U.R.S.S. se obliga să predea M.F.A. toate cazărmile, aerodroamele, poligoanele, câmpurile de instrucție, cu tot utilajul și instalațiile respective, casele de locuit și alte clădiri și edificii cu inventarul și mobilierul respectiv, construite sau achiziționate de trupele sovietice. Transportul trupelor, tehnicii de luptă și încărcăturilor pe teritoriul României urma să fie asigurat de partea română.

---

[14] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R., Secția relații externe, dosar nr. 6/1955, f. 373.

[15] Vasile Buga, *Relațiile politice româno-sovietice*, în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, p. 331-333.

[16] S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția relații externe, dosar nr. 6/1955, f. 373.

[17] U.R.S.S. cu 300 000 oameni, România 55 000, Bulgaria 23 000, Polonia 20 000, Cehoslovacia 20 000, Albania 1 000.

Pentru aplicarea Acordului de retragere a trupelor sovietice, Consiliul de Miniștri român a decis, la 21 iunie, să constituie o Comisie Centrală, prezidată de generalul-locotenent Arhip Floca, alcătuită din delegați de la diferite autorități, cu misiunea de a organiza pe teritoriu diferite manifestații publice și preluarea bunurilor care au fost în folosința trupelor sovietice, asigurarea transporturilor trupelor sovietice etc. În regiunile administrative Constanța, Galați, Timișoara, Ploiești și Iași au fost constituite comisii regionale.

Retragerea trupelor sovietice a constituit o surpriză pentru societatea românească, obișnuită cu pertractări repetate din partea sovieticilor în această chestiune, și a trezit un sentiment de bucurie reținută. Presa a primit ordin să publice și să transmită materiale privind semnificația politică internă și externă a deciziei, în cluburi din întreprinderi, cămine culturale, în unități militare s-au organizat conferințe despre prietenia româno-sovietică.

Prezidiul Marii Adunări Naționale a conferit ordine unor ofițeri sovietici și medalia „Eliberarea de sub jugul fascist" întregului personal al unităților. Guvernul a oferit o recepție pentru 160 persoane. Trupele sovietice n-au defilat pe sub Arcul de Triumf și nu s-a organizat un ceremonial militar ca la plecarea trupelor sovietice din Berlin. Totuși, evenimentul a avut un anumit ecou internațional, deși nu pe măsura așteptărilor inițiatorilor.

Ulterior, au început să fie retrași și consilierii militari sovietici. Încă de la 14 ianuarie 1957, sovieticii au motivat retragerea consilierilor pe considerentul că rămânerea lor în România „nu mai corespunde intereselor cauzei"[18]. Oferta de retragere a consilierilor a fost acceptată imediat de conducerea de la București, la 13 februarie 1957, care a răspuns că împărtășește „pe deplin" propunerea sovietică[19]. Problema retragerii tuturor consilierilor și a „reducerii maxime"[20] a prezenței specialiștilor sovietici a fost reluată tot de sovietici la 9 septembrie 1958, într-o scrisoare adresată conducerii române, în care se arăta că sovieticilor le era greu să țină în câmpul vizual activitatea fiecărui specialist, iar unii dintre aceștia nu se descurcau bine în „situația politică și particularitățile naționale" românești. Acordul românesc a fost exprimat la 26 septembrie de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, care și-a manifestat convingerea că „schimbul de experiență se poate face prin trimiterea de specialiști în domeniul economiei, culturii, apărării, precum și prin trimiterea reciprocă de tineri în instituțiile de învățământ"[21]. Pe această linie de conduită, la 22 ianuarie 1959, primul secretar al C.C. al P.M.R. a rugat pe N.S. Hrușciov să fie de acord cu trimiterea în România a cinci specialiști sovietici pentru „nevoile de pregătire și perfecționare" ale armatei române, care să consilieze conducerea armatei în

---

[18] Vasile Buga, *Relațiile politice româno-sovietice*, în *România – supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, p. 329-330.

[19] *Ibidem.*

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem.*

probleme de stat major (operații, organizare, mobilizare), pregătire de luptă a armatei de uscat (de preferință la tancuri și mecanizate), apărare antiaeriană, marină, radiotehnică.

Față de zecile de consilieri de până atunci, prezența celor cinci ofițeri ruși nu avea nici o relevanță.

Subiectul retragerii trupelor rusești din Europa Centrală și de Est va rămâne în atenția istoricilor și în continuare. Experiența românească în acest domeniu este interesantă și provocatoare. Să nu uităm că s-a produs cu peste 30 de ani mai înainte de retragerea trupelor sovietice din celelalte țări ale blocului comunist. Ea a făcut posibile actul din aprilie și gestul din august 1968, când trupele române nu au participat la invazia în Cehoslovacia.

INDEPENDENȚA ROMÂNIEI FAȚĂ DE U.R.S.S. – MIT PROPAGANDISTIC SAU REALITATE ISTORICĂ?

Florian Banu

„Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și un «partid fiu» sau «partide superioare» și partide «subordonate», ci doar «partide cu drepturi egale»". Această frază, publicată de ziarul „Scânteia" în 26 aprilie 1964, face parte din celebra „Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale", adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din 15-22 aprilie 1964.

Între veritabila „declarație de independență" a României în raport cu colosul sovietic și momentul în care Gheorghe Gheorghiu-Dej era doar un evadat din lagărul de la Tg. Jiu, iar România era sub ocupația Armatei Roșii se scurseseră numai 20 de ani. Această evoluție spectaculoasă, atât a unui lider de partid cu origini modeste, cât și a unui stat învins în al Doilea Război Mondial și înglobat în „centura de securitate" a Uniunii Sovietice a suscitat, deopotrivă, interesul analiștilor din serviciile secrete, politologilor și istoricilor. Cum s-a ajuns aici? Era posibilă o poziție independentă a României față de Moscova? Răspunsurile furnizate au fost, în linii mari, două, diametral opuse.

Mai precis, ipotezele furnizate de cercetătorii acestei probleme au fost următoarele:

1. atitudinea de frondă a României în cadrul lagărului socialist a fost una simulată, atitudinile anti-sovietice manifestate de conducerea de la București fiind stabilite de conivență cu liderii de la Moscova;

2. România a inițiat, încă din anii '50, un proces lent, marcat de prudență, de desprindere de sub tutela Moscovei și de construire a unei căi proprii de evoluție.

Prima ipoteză a fost emisă și susținută de exilul românesc de orientare anticomunistă și de „cutiile de rezonanță" ale operațiunilor de dezinformare lansate de U.R.S.S. – teoria „calului troian" –, precum defectorii Anatoli Golițîn[1] și Ion Mihai Pacepa. Ulterior, explicațiile furnizate de aceștia au fost îmbrățișate de o parte a analiștilor serviciilor de informații și de unii istorici români și de peste hotare.

Argumentele în favoarea teoriei „calului troian" al Moscovei erau, în general, următoarele:

---

[1] Anatoli Golițîn, în lucrarea sa *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York, Dodd, Mead & Co., 1984, dedică chiar un întreg capitol acestei probleme, intitulându-l *The Fifth Disinformation Operation: Romanian „Independence"*, p. 183-194.

1. păstrarea unui regim politic monopartid, bazat pe ideologia marxist-leninistă;

2. rămânerea României în cadrul C.A.E.R. și în cadrul Pactului de la Varșovia;

3. păstrarea relațiilor politice și economice cu U.R.S.S.;

4. continuarea unor acțiuni agresive împotriva emigrației românești anticomuniste.

Pe de altă parte, foștii lideri comuniști implicați în distanțarea de Moscova (Ion Gh. Maurer, Gh. Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Ștefan Andrei), ca și foștii diplomați ai României, dimpreună cu o parte a specialiștilor din serviciile occidentale de informații, au susținut constant că politica de independență a României a fost una reală, edificată prin asumarea unor riscuri uriașe și cu prețul unor eforturi constante, de lungă durată. Relatările memorialistice ale protagoniștilor, coroborate cu documentele din arhivele constituite în perioada Războiului Rece, au făcut ca această ipoteză să fie asumată de o seamă de istorici români și străini (Gh. Buzatu, Dan Cătănuș, Liviu Țăranu, Larry L. Watts).

Argumentele ipotezei desprinderii reale a României de sub tutela Moscovei ar fi, în principal, următoarele:

- Desființarea sovromurilor (1954-1956).
- Retragerea trupelor sovietice (1958).
- Deschiderea către Occident (1955-1967).
- Opoziția față de planurile de integrare și întreprinderile comune ale C.A.E.R. (1961-1963)[2].
- Retragerea consilierilor sovietici (1961-1963).
- „De-rusificarea" culturii române.
- Poziția României în timpul „crizei rachetelor" (22-28 octombrie 1962).
- Apropierea de China și Albania (1963).
- Declarația C.C. al P.M.R. din aprilie 1964[3].
- Restabilirea relațiilor diplomatice cu R.F.G. (ianuarie 1967).
- Atitudinea în timpul „Războiului de șase zile" (iunie 1967).
- Condamnarea fermă a invaziei Cehoslovaciei (august 1968).

---

[2] Pentru poziția specială a României în cadrul C.A.E.R., vezi Emilian Dobrescu, Gh. Badrus, Ion Fântânaru, Radu Constantinescu, *Probleme actuale ale colaborării și cooperării în cadrul C.A.E.R.*, București, Editura Politică, 1971; Liviu Țăranu, *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (1949-1965)*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 121-161; Brândușa Costache, *Activitatea României în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc: 1949-1974*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012, p. 43-74.

[3] Titlul complet era *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964.*

• Poziția distinctă în cadrul Pactului de la Varșovia.

• Intensificarea constantă a relațiilor politice, economice și culturale cu Occidentul.

Desființarea întreprinderilor mixte româno-sovietice (sovromuri): 1954-1956

După o serie de ciocniri minore și încurajarea unei opoziții tacite în cadrul colaborării româno-sovietice, în ședința Biroului Politic al P.M.R. din 24 februarie 1953 au fost trasate liniile pe care urma a fi abordată problema desființării sovromurilor de către delegația care pleca la Moscova sub conducerea lui Miron Constantinescu pentru a participa la o ședință a Biroului Consiliului de Asistență Economică Reciprocă. (Stalin a murit la 5 martie 1953).

La 7 martie 1953 Miron Constantinescu a prezentat în cadrul unei ședințe rezultatele discuțiilor de la Moscova. Din partea conducerii partidului erau prezenți Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Alexandru Moghioroș și Dumitru Coliu. Se ajunsese la o înțelegere conform căreia opt întreprinderi mixte sovieto-române urmau să treacă în patrimoniul statului român, adică partea sovietică a acestor întreprinderi să fie răscumpărată de România. Aceste sovromuri erau: Sovrommetal-Reșița, Sovromchim-Ucea, Sovromtractor-Brașov, Sovromlemn, Sovromcărbune, Sovromgaz, Sovrombanc și Sovromconstrucții[4]. Rămâneau să funcționeze în continuare: Sovrompetrol, Sovromutilajpetrolifer, Sovromnaval, Sovromtransport, TARS și Sovromquarțit.

Desființarea ultimelor două sovromuri (Sovrompetrol și Sovromquarț) a avut loc în anul 1956. Discuțiile pe această temă au debutat în luna iulie, dar convenția de preluare de către România a fost semnată abia la 22 octombrie 1956.

Retragerea trupelor sovietice (1958)

Odată cu consolidarea regimului, prezența Armatei Roșii pe teritoriul României nu mai era percepută ca un puternic element de sprijin al partidului comunist, ci un factor de control și intimidare și eventuală pârghie de dirijare într-un sens sau altul al vieții politice de la București. Ca atare, Gheorghiu-Dej a primit cu o extraordinară bucurie[5] vestea semnării tratatului cu Austria știind

---

[4] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita S.A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f. 1-3.

[5] Într-un interviu din octombrie 1994, Gheorghe Apostol rememora momentul în următorii termeni: „Cum a auzit Dej că Tratatul a fost semnat, ne cheamă... eram la mare, la odihnă. Ne cheamă la el, la vila lui, care o avea acolo: «Mă, băieți, o zi mare, înălțătoare pentru Țara Românească!». «Ce s-a întâmplat, tovarășe Dej?» «Austria a semnat Tratatul de neutralitate cu țările aliate, Națiunile Unite». Trupele sovietice, conform Tratatului, rămân numai până la semnarea tratatului ăstuia, cu Austria. Nu știam – ca fiecare dintre noi – care erau prevederile Tratatului de la Paris. Și ni l-a citit

fiind faptul că, oficial, potrivit Tratatului de Pace din 10 februarie 1947, trupele sovietice staționau pe teritoriul României pentru a asigura liniile de comunicații cu zona sovietică de ocupație din Austria.

Potrivit lui Gheorghe Apostol, discuția cu N.S. Hrușciov a avut loc la vila lui Gheorghiu-Dej din apropierea Parcului Herăstrău:

„La această întâlnire cu Hrușciov au fost Gheorghiu-Dej, Bodnăraș, eu – eram prim-secretar atunci al C.C. – Pârvulescu, Miron Constantinescu și Chișinevschi. Și-a ridicat problema aceasta, cu argumentele respective, Bodnăraș. S-a ridicat Hrușciov în picioare, a început să strige, să zbiere că ne-am simțit bine sub aripile calde ale U.R.S.S. până acum. Acum vrem să zburăm. Nu ne mai convin aripile calde ale U.R.S.S., am devenit niște naționaliști, niște antisovietici ș.a.m.d.

Și-au intervenit și unii și alții. «Tovarășe Hrușciov, noi v-am pus problema. Asta e o problemă prevăzută într-un act internațional. Dacă dumneavoastră socotiți că este bine să retrageți trupele, foarte bine, dacă nu, răspundeți dv. opiniei publice internaționale și opiniei publice românești de ce nu vreți să retrageți trupele». S-a supărat, a plecat la avion. Dej nu s-a dus, l-a trimis pe Bodnăraș. Bodnăraș l-a însoțit pe Hrușciov la avion, la aeroportul Băneasa"[6].

Relatarea lui Gheorghe Apostol poate fi suspectată de partizanat, dată fiind admirația netăgăduită a acestuia față de Dej, dar, din fericire, există și relatările lui N.S. Hrușciov cu privire la acest moment și, citind printre rânduri, explozia de furie și respingerea vehementă a propunerii, în faza inițială, se confirmă pe deplin:

„Nu mult după moartea lui Stalin am fost în România și am avut o discuție cu ministrul apărării, tovarășul Bodnăraș. După cum am arătat, el era un bun prieten al Uniunii Sovietice, un vechi bolșevic care fusese în închisorile din România și care se bucura de încredere absolută și de respect. (...) Fără să mă avertizeze, a pus problema: Ce-ați crede despre retragerea trupelor sovietice din România?

Trebuie să mărturisesc că reacția mea inițială nu a fost pozitivă. Dacă țineți cont că această conversație a avut loc înainte de 1956 – înainte de a fi prezentate abuzurile de putere ale lui Stalin – veți înțelege că noi eram încă sub influența politicii staliniste. Când tovarășul Bodnăraș a ridicat din senin problema trupelor, aș putea spune că m-am înfuriat: «Ce spui? Cum poți sugera acest lucru?». El mi-a răspuns: «România are granițe numai cu țări socialiste

---

Dej. «Trebuie să ridicăm problema retragerii trupelor sovietice din România pe baza faptului că Austria a semnat Tratatul de neutralitate cu Națiunile Unite și că prevederile Tratatului în legătură cu existența trupelor sovietice e clară. Trebuie trupele sovietice să se retragă»" – Arhivele Naționale ale României, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 224.

[6] *Ibidem*, p. 225.

(Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria și U.R.S.S.), iar la Marea Neagră nu este nimeni în afară de noi și de turci. Atunci, pentru ce este nevoie de trupe aici?»

«Și turcii?», am întrebat. (...)

Tovarășii români s-au privit între ei; ei deja discutaseră această problemă. «Ei bine, dacă așa considerați, ne retragem propunerea. Nu doream să considerați că stăm pe poziția socialistă numai datorită trupelor staționate pe teritoriul nostru. Vrem să știți că noi credem sincer în construirea socialismului și în urmarea politicii marxist-leniniste, iar poporul nostru ne recunoaște ca fiind conducătorii lor și ne susțin în totalitate. Dezvoltarea socialismului în țara noastră nu este determinată de presiunea Uniunii Sovietice».

Am fost mai mult decât mulțumit de explicația dată pentru propunerea de a retrage trupele sovietice de pe teritoriul lor. Am considerat că tovarășii români au reafirmat convingerea lor sinceră de a construi socialismul. Am înțeles că Bodnăraș și ceilalți tovarăși din România doreau doar să-și asume controlul total al conducerii"[7].

Retragerea consilierilor sovietici (1957-1963)

Potrivit unei tactici îndelung verificate, Dej își formula cererile de așa manieră încât să pară că satisfacerea lor este în interesul părții adverse, iar inițiativa acțiunii să revină acesteia. În cazul trupelor sovietice staționate în România și al consilierilor sovietici discuțiile preliminare au fost atent conduse și, ca urmare, la 14 ianuarie 1957 C.C. al P.C.U.S. a adresat C.C. al P.M.R. o scrisoare în care se preciza că „în prezent, când țara dvs. dispune de cadre calificate, care au acumulat o experiență importantă în construirea socialistă, ședera permanentă a consilierilor sovietici în România, după părerea noastră, nu mai corespunde intereselor cauzei. În afară de aceasta, însăși denumirea de consilieri sovietici nu mai corespunde rolului pe care-l îndeplinesc de fapt, și, involuntar, pot duce la părerea greșită că prin consilierii săi o țară se amestecă în afacerile interne ale altei țări"[8]. Ca urmare a acestor aprecieri, se propunea desființarea „instituției consilierilor și micșorarea numărului specialiștilor sovietici" care lucrau în România.

În 8 septembrie 1958, C.C. al P.C.U.S. a adresat C.C. al P.M.R. o nouă scrisoare în care se aprecia că „șederea pe mai departe a consilierilor și specialiștilor sovietici în România poate, după părerea noastră, să frâneze, într-o oarecare măsură, creșterea lucrătorilor dvs.". Ca atare, partea sovietică considera oportun să recheme „pe toți consilierii și specialiștii sovietici"[9] și să

---

[7] *Ibidem*, p. 234.

[8] Apud Ioan Scurtu, *Consilierii sovietici din România*, în „Magazin istoric", nr. 5/1998, p. 14.

[9] Faptul că astfel de scrisori nu erau menite decât să salveze aparențele, astfel ca retragerea consilierilor să nu pară o expulzare a lor, în vreme ce dorința sovieticilor era de a menține în continuare oamenii proprii în punctele-cheie, e demonstrat de o serie de discuții ulterioare între cele două părți. De exemplu, în 24 septembrie în timpul unei

analizeze împreună cu P.M.R. „problema reducerii maxime, în viitor, a numărului specialiștilor sovietici care lucrează în acordarea ajutorului tehnic".

Tensiunile create între consilieri și conducerea autohtonă sunt reflectate în conținutul scrisorii, evident, într-o formă diplomatică: „Fiind buni cunoscători ai meseriei în domeniul lor de activitate, unii dintre specialiști nu întotdeauna se descurcă în situația politică și în particularitățile naționale ale țării dv. Ca urmare a acestui lucru, nu sunt excluse unele neînțelegeri, ceea ce nu este în folosul relațiunilor noastre frățești". C.C. al P.C.U.S. considera că trebuie acționat în așa fel încât „formele învechite ale relațiilor reciproce să nu împiedice dezvoltarea și adâncirea prieteniei dintre statele noastre socialiste" și preconiza o dezvoltare a schimbului de experiență dintre specialiști și trimiterea reciprocă de tineri în instituțiile de învățământ superior. În 26 septembrie 1958 C.C. al P.M.R. a expediat scrisoarea de răspuns în care se declara pe deplin de acord cu propunerea sovietică, reitera mulțumirile pentru sprijinul acordat prin consilieri și preciza că, în viitor, consilierii vor fi solicitați în funcție de necesitățile concrete.

În cadrul Ministerului Afacerilor Interne această linie politică a condus la marginalizarea treptată a cadrelor considerate pro-sovietice și la o intensificare a conflictelor cu cei câțiva consilieri care mai activau încă în structurile ministerului. Starea de tensiune din minister atinsese asemenea cote încât, în 1962, consilierul sovietic Jegalin a informat Comitetul Securității de Stat al U.R.S.S. despre situația creată. Ca urmare, președintele acestui comitet a adresat o scrisoare lui Alexandru Drăghici în care afirma că este gata să retragă toți consilierii sovietici. Retragerea acestora nu a avut loc în 1962, dar ultima perioadă a ședерii în România a fost marcată de o totală inactivitate în domeniile în care aceștia fuseseră acreditați ca specialiști, munca lor

---

întrevederi la București cu generalul colonel Petr Ivanovici Ivașiutin, adjunctul președintelui K.G.B, Alexandru Drăghici i-a cerut acestuia retragerea ultimilor consilieri, menționând printre altele: „N-am ridicat până acum această problemă întrucât există un precedent și anume felul cum ați reacționat în 1958, când s-a pus problema cu cei trei ofițeri pe care i-ați lăsat la centrala telefonică. V-am spus atunci că noi nu avem nevoie de ei, deoarece avem oameni buni care sunt capabili să conducă centrala. **Ați insistat însă să rămână, arătând că-i plătiți Dv.** (subl. ns. – F.B.). A trebuit patru ani ca să vă convingeți că avem dreptate. M-am întrebat ce fac oamenii aceștia aici și mi-am răspuns tot eu, probabil că tov. sovietici au aici anumite interese și anumite lucruri pe care noi nu trebuie să le cunoaștem. Probabil că ne cenzurează pe noi, de aceea au nevoie de acest aparat aici, pentru că nouă nu ne-a fost de nici un ajutor și nici nu ne putea fi" – *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, editori: Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, Armand Goșu, București, Editura Humanitas, 2009, p. 754.

limitându-se, se pare, la consolidarea rețelelor informative pe care sovieticii și le construiseră în România începând din deceniul cinci[10].

Edificatoare pentru ultima perioadă a existenței instituției consilierilor sovietici sunt discuțiile purtate în Biroul Politic al C.C. al P.M.R. în ședința din 13 mai 1963. Cu această ocazie, Drăghici relata discuția pe care o avusese cu unul dintre consilieri:

„Consilierul m-a întrebat când poate să plece; i-am spus: poți să pleci și mâine. A spus că are să plece, dacă îi dă drumul guvernul. I-am spus că aceasta este părerea noastră în chestiunea aceasta. El a început să spună că avem un dușman comun. I-am spus că trebuie să termine cu asta; am ridicat problema încrederii reciproce și să avem relații de pe alte poziții, că noi suntem de acord să colaborăm ș.a.m.d."[11].

Vehemența lui Drăghici este ilustrativă pentru gradul în care se deterioraseră relațiile dintre ofițerii români de securitate și colegii lor sovietici. În încheierea expunerii sale, Alexandru Drăghici a concluzionat:

„De anul trecut nu mai duc nici un fel de activitate, stau în birou și citesc ziarul, mai prind pe câte unul și mai află câte ceva de la el. Când era Pintilie, stătea tot timpul la el în birou și, bineînțeles, Pintilie îl informa. Uite, aceasta este situația și eu consider că nu mai au ce căuta la noi acești consilieri"[12].

La rândul său, Gheorghiu-Dej a expus în fața membrilor Biroului Politic situația creată, relatând că, în urma discuției purtate cu Drăghici, consilierul Jegalin i-a solicitat o întrevedere, ocazie cu care Dej i-ar fi spus că este la curent cu opinia lui Drăghici, „că nu mai are nici un rost să stea și să citească ziarele",

---

[10] Problema acestor rețele și soarta oamenilor care lucrau pentru sovietici a fost discutată oficial în ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din 30 august 1963, în protocolul acestei ședințe menționându-se: „în legătură cu situația cetățenilor români care au fost recrutați de Serviciul de informații al Uniunii Sovietice, Biroul Politic al C.C. al P.M.R. stabilește să se ia măsurile necesare pentru curmarea acestei activități. Persoanele respective să fie chemate la C.C. al P.M.R. (pe linie organizatorică), unde să li se explice necesitatea de a întrerupe această activitate și a aduce la cunoștința C.C. al P.M.R. orice încercare a unor persoane de a le cere să desfășoare în continuare astfel de activitate, ei fiind absolviți de orice angajamente pe care le-au semnat cu prilejul recrutării lor. În discuțiile cu aceștia să se facă apel la conștiința lor de membri de partid și de cetățeni devotați Republicii Populare Române. Pentru a se înlesni cunoașterea de către conducerea partidului a unor probleme noi care intervin în activitatea persoanelor respective, li se va indica acestora o legătură directă și permanentă la C.C. al P.M.R. unde se pot adresa oricând cu asemenea probleme" – S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 44/1963, f. 4-5.

[11] Apud Ioan Scurtu, *Consilierii sovietici din România*, în „Magazin istoric", nr. 5/1998, p. 15; pentru textul integral al discuțiilor purtate pe tema retragerii consilierilor din M.A.I., vezi S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 20/1963, f. 20-25 – *Stenograma ședinței Biroului Politic din ziua de 13 mai 1963.*

[12] *Ibidem.*

arătându-i, la rândul său, că nu poți face „mare lucru, dacă prietenii tăi nu vor să-ți prezinte anumite lucruri, nu ți le prezintă". Pe parcursul discuției l-a lăsat pe sovietic „să tragă concluzia că eu împărtășesc punctul de vedere al lui Drăghici", dar i-a promis în același timp că va discuta problema în Biroul Politic.

În urma discuțiilor, Biroul Politic a decis ca Alexandru Drăghici să întocmească un proiect de răspuns la scrisoarea președintelui Comitetului Securității de Stat al U.R.S.S. prin care să scoată în evidență faptul că „în condițiile actuale, menținerea celor doi consilieri pe lângă M.A.I. nu mai este necesară, urmând ca colaborarea (sic!) între cele două ministere ale noastre să se realizeze la nivelul conducerii acestora".

Scrisoarea a fost transmisă ambasadorului sovietic la București și, în scurt timp, ultimii doi consilieri sovietici au fost retrași. Eliminarea acestora a reprezentat, de altfel, unul dintre factorii care au permis conducerii de la București să dea un contur tot mai ferm politicii de autonomie față de Moscova, politică ce va culmina cu adoptarea Declarației P.M.R. din aprilie 1964, percepută în plan internațional drept o declarație de independență față de U.R.S.S.[13].

Deschiderea către Occident (1955-1967)

Pornind de la realitatea fundamentală – apartenența României la aria de dominație sovietică – diplomația română a acționat în mai multe direcții[14]:

- rezolvarea problemelor financiare litigioase cu țările din Occident (inclusiv cu S.U.A.), rezultate în urma naționalizărilor efectuate după 11 iunie 1948;
- deschiderea economică și culturală către Occident, în scopul slăbirii dependenței politice și economice față de U.R.S.S., fără a provoca o reacție armată;
- deschiderea către China și stabilirea unor relații diplomatice și economice cu state din Asia de Sud-Est (cel mai semnificativ fiind India)[15].

Schimbarea de atitudine s-a produs chiar în 1955, pe fondul politicii de promovare a unei ușoare destinderi în relațiile dintre cele două blocuri

---

[13] Vezi Al. Oșca, Vasile Popa, *O fereastră în Cortina de Fier – România. Declarația de independență din aprilie 1964*, Focșani, Editura Vrantop, 1997; Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București". Cum s-a adoptat „Declarația de independență" a României?*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

[14] Vezi Mioara Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 155-165; Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova... Politica externă a României. 1956-1965*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011, p. 145-150.

[15] Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. X, *România în anii 1948-1949*, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 229.

politico-militare. Potrivit unui raport al C.I.A., din decembrie 1955, „într-o discuție fără precedent care a avut loc la recepția prilejuită de Ziua Națională a Iugoslaviei, organizată la București pe 29 noiembrie, prim-secretarul Partidului [Muncitoresc Român], Gheorghiu-Dej, a subliniat în fața ministrului plenipotențiar al S.U.A., Thayer, necesitatea de a construi strânse relații economice și culturale între România și Statele Unite ale Americii"[16].

În aceeași lună, la 14 decembrie 1955, România a devenit membră a O.N.U. Totodată, între 23-28 decembrie 1955 s-au desfășurat lucrările Congresului al II-lea al P.M.R., în cadrul acestora vorbindu-se pentru prima oară despre calea românească de construire a socialismului, despre adaptarea marxismului la cerințele locale, insistându-se, totodată, asupra necesității respectării principiilor de suveranitate, egalitate și neamestec în treburile interne[17]. La scurt timp, în ianuarie 1956, în urma unei ample ședințe a conducerii partidului, dedicată politicii externe, „se va hotărî renunțarea la izolarea față de lumea capitalistă"[18]. Cuantificarea acestei politici poate fi făcută în planul relațiilor diplomatice prin creșterea numărului reprezentanțelor României în străinătate a crescut de la 35 de state în 1955, la 67 de state în 1965 (59 la nivel de ambasadă și opt la nivel de legație). De asemenea, existau relații economice cu 120 de state[19].

Decizia guvernanților de a-și juca toate cărțile disponibile în efortul de a crea punți către Occident este ilustrată și de faptul că, pe lângă serviciile unor structuri de specialitate, precum Ministerul Afacerilor Externe sau Secția de Relații Externe a C.C. al P.M.R., regimul a apelat și la cele ale unor instituții culturale de prestigiu. De exemplu, în luna iunie 1956, pentru prima oară de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, trupa Teatrului Național din București a putut efectua un turneu de trei săptămâni la Paris, în cadrul Festivalului internațional „Teatrul Națiunilor"[20].

Miza majoră a acestei deschideri era aceea a obținerii sprijinului economic pentru dezvoltarea țării, obiectivele politice fiind în subsidiar. Elocvent în acest sens a fost „turneul" efectuat în iunie-august 1959 de o delegație economică, condusă de Alexandru Bârlădeanu, în Franța, Marea Britanie, Belgia și Olanda.

---

[16] Apud Larry L. Watts, *Cei dintâi vor fi cei din urmă. România și sfârșitul Războiului Rece*, traducere din limba engleză Adriana Bădescu, București, Editura Rao, 2013, p. 19.

[17] Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 541.

[18] Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. X, p. 682.

[19] *Ibidem*, p. 692.

[20] Luminița Banu, *Mircea Eliade – un român pentru eternitate. Ecouri din arhivele Securității*, în „Caietele C.N.S.A.S.", anul IV, nr. 1-2 (7-8)/2011, p. 276. Pentru succesul acestui turneu vezi și „Informare cu privire la unele probleme legate de deplasarea Teatrului Național la Paris" – S.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 64/1956, f. 1-5.

Poziția României în timpul „crizei rachetelor" (22-28 octombrie 1962)

În timpul crizei, ministrul de Externe Corneliu Mănescu (a deținut funcția între 1960 și 1972) a adresat o scrisoare secretarului de stat Dean Rusk prin care-l informa că România nu se va implica într-un eventual conflict între U.R.S.S. și S.U.A. Un an mai târziu, la 4 octombrie 1963, cei doi au avut o întâlnire secretă la New York în cursul căreia Corneliu Mănescu a declarat neutralitatea României în orice conflict generat de acțiuni similare ale U.R.S.S. și a dat asigurări asupra faptului că pe teritoriul României nu se găsește armament nuclear[21]. Poziția de independență a României era subliniată constant, începând din 1963, în rapoartele sale și de ambasadorul S.U.A. la București, William Crawford.

Percepția României în Occident

Pentru a sublinia cursul ascendent pe care se situa imaginea regimului de la București în opinia publică internațională este suficient să subliniem că finele anilor '60 a însemnat și un lanț triumfal de vizite în România a unor lideri occidentali de primă importanță. Astfel, în perioada 3-7 august 1967 Willy Brandt, vice-cancelar și ministru de Externe al R.F.G., a efectuat o vizită oficială în țara noastră. Între 14-18 mai 1968 s-a desfășurat prima vizită a unui șef de stat francez în România, prin sosirea la București a generalului Charles de Gaulle, președinte al Republicii Franceze. În cursul discuțiilor s-a subliniat necesitatea lărgirii cooperării bilaterale în domeniul economic și științific, hotărându-se, printre altele, înființarea pe bază de reciprocitate a unor biblioteci la Paris și București. În vara anului următor, în 2-3 august 1969, președintele S.U.A., Richard Nixon, a efectuat o vizită la București, prima vizită a unui președinte american într-o țară socialistă după Al Doilea Război Mondial, ocazie cu care s-a hotărât înființarea unei biblioteci americane la București și a unei biblioteci române la Washington[22].

La rândul său, beneficiind de o imagine externă extrem de favorabilă, Nicolae Ceaușescu întreprinde în 1970 mai multe vizite în marile capitale ale lumii: răspunzând unei invitații a lui Georges Pompidou, se deplasează la Paris între 15-19 iunie 1970, pentru ca între 21-25 septembrie să întreprindă o vizită oficială în Austria. În același an, la invitația președintelui Richard Nixon, are loc vizita oficială în S.U.A., între 13 și 27 octombrie, Ceaușescu participând și la sesiunea jubiliară consacrată împlinirii a 25 de ani de la crearea O.N.U.

---

[21] Dan Cătănuș, *Dialoguri secrete: noi informații despre întâlnirea Mănescu-Rusk, 4 octombrie 1963*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 1-2/2008, p. 161-170.

[22] Pentru semnificația vizitei și stenograma convorbirilor dintre Nicolae Ceaușescu, Richard Nixon, Ion Gheorghe Maurer și Henry Kissinger, vezi Gh. Buzatu, *Nicolae Ceaușescu. Biografii paralele. Stenograme și cuvântări secrete. Dosare inedite. „Procesul" și execuția*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 510-537.

Între 1 și 24 iunie 1971 Ceaușescu a efectuat un amplu turneu asiatic, vizitând China, Coreea de Nord, Vietnam și Mongolia. Între 29 iunie și 3 iulie vizitează Finlanda, iar în 15-16 octombrie Iranul. În anii următori, Nicolae Ceaușescu a efectuat numeroase vizite de stat, dintre care amintim pe cea din Italia (21-25 mai 1973), audiența la Papa Paul al VI-lea (26 mai 1973)[23], R.F.G. (26-30 iunie 1973), S.U.A. (4-8 decembrie 1973), Japonia (4-9 aprilie 1975), S.U.A. (11 iunie 1975).

Atitudinea lui Ceaușescu în raport cu câteva din problemele fierbinți ale perioadei, detașarea sa de centrul conducător de la Moscova, precum și o propagandă externă activă au creat liderului român o imagine internațională cât se poate de pozitivă. De exemplu, la începutul anilor '70 în presa germană predominau articolele favorabile României și lui Nicolae Ceaușescu. Orientarea pro-vest era elogiată în octombrie 1972 de „Frankfurter Rundschau" în urma declarației lui Nicolae Ceaușescu conform căreia nu vedea nici o contradicție între apartenența la C.A.E.R. și construirea unei legături cu Comisia Economică Europeană. De asemenea, o lună mai târziu, atitudinea României în cadrul Conferinței de la Helsinki era prezentată într-o lumină favorabilă de publicații prestigioase ca „Die Welt" sau „Frankfurter Allgemeine Zeitung". În numărul din 2 martie 1973, această din urmă publicație nu ezita să-l compare pe Nicolae Ceaușescu cu Constantin Brâncoveanu, intuiție remarcabilă dacă luăm în considerație sfârșitul tragic al celor două personalități istorice[24].

Roadele promovării profesioniste a regimului de la București sunt vizibile nu doar în articolele de presă sau în sfera schimburilor culturale și științifice, ci și în direcția obținerii de asistență economică și acces la tehnologiile de vârf ale Vestului, iar diplomația românească este caracterizată în epocă, și din acest punct de vedere, prin pragmatism și eficiență. Astfel, în anul 1971 negocierile de primire a României în G.A.T.T. (Acordul General pentru Tarife și Comerț), demarate în 1968, au fost finalizate cu succes, înregistrându-se încă o premieră pentru un stat comunist. Tot în 1971 a fost adoptată o lege pentru înființarea societăților mixte româno-occidentale, avându-se în vedere dezvoltarea relațiilor comerciale și continuarea industrializării țării. În anul următor, România a devenit membră a Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale.

Poziția distinctă a României în cadrul Pactului de la Varșovia

România s-a opus constant politicii U.R.S.S. de subordonare totală a armatelor din statele satelit prin intermediul Comandamentului Forțelor

---

[23] Pentru stenograma întâlnirii dintre Nicolae Ceaușescu și Papa Paul al VI-lea, vezi *ibidem*, p. 539-543.

[24] Katharina Kilzer, *Imaginea României în presa germană (1972-1982)*, în Romulus Rusan (ed.), „Analele Sighet 10. Anii 1973-1989: cronica unui sfârșit de sistem. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Memorialul Sighet (5-7 iulie 2002)", București, Fundația Academia Civică, 2003, p. 753.

Armate Unite[25]. De asemenea, s-a opus insistențelor sovietice de a relua un program intensiv de înarmare, precum și desfășurării de manevre militare comune pe teritoriul României, cu excepția aplicațiilor pe hartă. Ca urmare a acestei atitudini, izolarea României în cadrul Pactului de la Varșovia a fost luată în calcul de foarte devreme. Încă în 1962 în discuțiile cu liderii cehoslovaci, partea sovietică și-a exprimat temerea că premierul român este „agent al Chinei", iar secretarul general al Partidului Comunist din Cehoslovacia, Antonin Novotný, a primit o scrisoare de la Hrușciov prin care i se cerea să limiteze schimbul de informații cu românii. Erau avute în vedere mai ales informațiile cu privire la China și partidele comuniste pro-chineze, cu privire la Iugoslavia și Albania, dar și informațiile cu privire la N.A.T.O.

Generalul maior Jan Sejna, care a defectat în februarie 1968 din Cehoslovacia, susține că în 1963, când U.R.S.S. a decis schimbarea rolului defensiv al Pactului într-unul ofensiv, pledând pentru o reluare a înarmărilor (U.R.S.S. fiind principalul furnizor și, deci, beneficiar al cheltuielilor), România a refuzat să-și mărească bugetul militar, afirmând că, în opinia sa, nu există nici un indiciu al unei amenințări din partea blocului vestic. Rezultatul a fost că România a fost exclusă de la întâlnirile organizate între țările membre pe probleme de schimb de informații cu privire la N.A.T.O. Această percepție a României este confirmată și de jurnalul lui Anatoli S. Cerniaev, membru al Secției de Relații Externe a P.C.U.S. și consilier al lui Mihail Gorbaciov. Acesta relevă în mai multe rânduri acuzațiile pe care Brejnev i le aducea lui Ceaușescu referitor la subminarea politicii externe sovietice prin acțiunile întreprinse, neezitând să-l numească „oaia neagră" a lagărului[26].

Semnarea Tratatului de la Varșovia la 14 mai 1955 s-a făcut pe o durată de 20 de ani, cu posibilitatea prelungirii pentru încă 10 ani pentru statele care nu-l denunțau cu un an înainte de expirarea lui. După prelungirea din anul 1975, în aprilie 1984, în cadrul reuniunii de la Budapesta a miniștrilor de Externe ai statelor participante s-a ridicat problema prelungirii tratatului cu încă 20 de ani, ocazie pentru România de a prezenta unele condiționări de natură economică, în special cu privire la livrarea de petrol de către U.R.S.S.[27].

---

[25] Vezi, pe larg, Gavriil Preda, Petre Opriș, *România în Organizația Tratatului de la Varșovia. Documente (1954-1968)*, vol. I-II, București, INST, 2008-2009; Petre Opriș, *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1955-1991)*, București, Editura Militară, 2008; Mioara Anton, *Conferințele miniștrilor Afacerilor Externe și ale adjuncților lor (1966-1991)*, București, Editura Alpha MDN, 2009.

[26] Vezi, pe larg, Cezar Stanciu, *Războiul nervilor. Dispute Ceaușescu – Brejnev (1965-1971)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011.

[27] Cf. Vasile Buga, *Controverse româno-sovietice privind prelungirea valabilității Tratatului de la Varșovia, 1984-1985*, în „Arhivele Totalitarismului", anul XX, nr. 76-77, 3-4/2012, p. 133-143; vezi și mărturia lui Ștefan Andrei în *Stăpânul secretelor lui Ceaușescu. I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, ediție

Concluzii

Succesul politicii de independență față de Uniunea Sovietică a fost facilitat de doi factori. Primul este reprezentat de faptul că, în ciuda tensiunilor dintre P.M.R./P.C.R. și P.C.U.S., Kremlinul nu a fost nici o clipă îngrijorat că România ar putea înceta să fie un stat comunist. Dimpotrivă, atât Dej, cât și succesorul său au condus țara cu o mână de fier, manifestând o completă și necondiționată adeziune față de idealurile comunismului. Sub conducerea celor doi, partidul comunist nu a fost niciodată în primejdia de a pierde controlul asupra societății. În plus, abilitatea românilor în utilizarea jargonului marxist și a citatelor din Lenin în apărarea politicii de independență pe care o promovau a fost în măsură să pună P.C.U.S. în imposibilitatea găsirii unui pretext ideologic care să-i permită stigmatizarea publică a acestei politici[28].

Cel de-al doilea factor este reprezentat de poziția geografică a României: spre deosebire de Ungaria sau Cehoslovacia, nu existau frontiere comune cu statele capitaliste. Așadar, riscul unei „desprinderi" era mult mai mic și nu justifica o intervenție militară directă, precum în cazul celorlalte două state în 1956 și 1968.

Promovarea unei politici de independență națională de către Gh. Gheorghiu-Dej și apoi de către Nicolae Ceaușescu a reprezentat nu doar o formă de protejare a unor interese limitate ale elitei de partid și de prezervare a puterii personale, ci a reprezentat și o punte prin care s-a reușit crearea unei legături între societatea românească și un partid ajuns la putere cu sprijin sovietic și, ca atare, perceput drept simplu instrument al ocupantului străin.

În același timp, îndepărtarea de Moscova și deschiderea către Occident nu au însemnat nici un moment abandonarea ideologiei marxist-leniniste. Dimpotrivă, toate misiunile românești trimise în Occident au avut sarcina de a atrage atenția partenerilor de dialog că România era o țară independentă, dar de sorginte comunistă[29].

Pe de altă parte, ezitările și micile concesii făcute Uniunii Sovietice nu trebuie interpretate ca o dovadă a „jocului" condus cu mână sigură de Kremlin, ci subliniază faptul că înfăptuirea unei astfel de politici nu necesita numai curaj, ci și realism politic. Din acest punct de vedere, conducerea de la București nu putea să nu țină cont de faptul că la granița sa de est se afla una dintre cele două superputeri ale lumii! Astfel, faptul că România nu a ieșit nici din cadrul C.A.E.R. și nici din Tratatul de la Varșovia devine deplin comprehensibil, o astfel de acțiune contravenind, de fapt, intereselor economice și militare ale României. Atitudinea sa în cadrul celor două

îngrijită de Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, București, Adevărul Holding, 2011, p. 190.

[28] Jan Sejna, *We Will Bury You! The Soviet Plan for the Subversion of the West by the Highest Ranking Communist ever to Defect*, London, Sidgwick & Jackson, 1982, p. 66.

[29] Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 390.

organizații nu viza altceva decât diminuarea și neutralizarea presiunilor pe care Uniunea Sovietică le exercita prin intermediul acestor organizații, fără ca aceasta să poată fi definită drept „antisovietism".

Nu în ultimul rând, trebuie subliniat că politica de reconciliere a partidului comunist cu națiunea română prin promovarea unei linii de independență națională în relația cu U.R.S.S. a avut succes doar atâta vreme cât ea a fost dublată de o destindere internă și de o creștere a nivelului de trai. Reinstaurarea dogmatismului ideologic și declinul accentuat al nivelului de trai după 1975 și, mai ales, după 1980 au marcat falimentul acestei politici, între națiune și conducerea de partid săpându-se o prăpastie adâncă, producându-se o alienare totală a societății românești, în ansamblul ei, față de obiectivele de independență politică și economică clamate de aparatul de propagandă.

Perceperea de către istorici și analiști a politicii românești de independență față de „farul călăuzitor" al regimurilor comuniste s-a aflat captivă multă vreme în așa-numita paradigmă a „calului troian" al Moscovei. Ba, mai mult, așa cum remarca recent un cercetător american, „paradoxal, cu cât disidența românească era mai deschisă și mai evidentă, cu atât se considera mai puțin că reflecta dezacorduri reale și importante"[30]. Studiul de față nu încearcă să-i convingă pe sceptici de veridicitatea poziției conducerii de la București din acea perioadă, ci doar să-i îndemne pe aceștia spre o reflecție mai îndelungată asupra contextului epocii.

---

[30] Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, traducere Camelia Diaconescu, București, Editura Rao, 2011, p. 223.

PARTICIPAREA DELEGAȚIEI MILITARE ROMÂNE LA PRIMUL FESTIVAL INTERNAȚIONAL AL FILMULUI MILITAR DE LA VERSAILLES, EXPRESIE A „DESCHIDERII" EXTERNE DIN PERIOADA 1958-1968

Iulian Stelian Boțoghină

„Deschidere" externă prin care statul român a urmărit să găsească acțiunea complementară capabilă să dea consistență tentativei politice de autonomie față de Uniunea Sovietică.

După cum se cunoaște, demersurile politicii de autonomie față de Moscova au fost determinate și stimulate de câteva evenimente care aveau să marcheze ireversibil istoria comunismului în general, și istoria Europei, mai cu seamă cea Răsăriteană, în mod particular. Întrucât timpul nu permite, nu insistăm asupra acestora, cu atât mai mult cu cât sunt fapte cunoscute.

Însă pentru a contura contextul prezentei expuneri, doresc doar să punctez evenimentele ce le consider a fi elocvente, anume martie 1953 – decesul lui Stalin, declarația lui Hrușciov de la Congresul XX al P.C.U.S., ce a bulversat rostul partidelor frățești, dovadă fiind mișcările populare înăbușite (și) cu intervenția Armatei Roșii, retragerea acesteia din Republica Populară Română, Planul „Valev" și, nu în ultimul rând, ruptura chino-sovietică[1].

Eveniment pe care conducătorii de la București au încercat să-l exploateze ca argument al politicii de autonomie față de Moscova. Însă doar atât, căci distanța geografică mult prea mare nu a permis materializarea apropierii de China și din punct de vedere economic.

Drept urmare, deschiderea către Occident rămăsese printre ultimele soluții. În cele din urmă, fiind aplicată.

Înainte de a încheia această sumară introducere, doresc să subliniez că „dezghețul" extern a fost contrabalansat cu un nou val de „îngheț" intern, bibliografia existentă depunând mărturie în acest sens. Cu alte cuvinte, politica de autonomie față de Uniunea Sovietică și deschiderea către Occident au avut un cost enorm ca urmare a represiunii interne[2].

Și cu toate viețile sacrificate în penitenciare și coloniile de muncă, popularitatea și autoritatea regimului comunist au crescut. Între explicații consider că nici o clipă nu trebuie scos din ecuație sentimentul de constant pericol indus de puternicul vecin de la Răsărit.

Documentul următor constituie încă un exemplu pentru diversele forme de manifestare a politicii de autonomie față de Moscova.

---

[1] Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 87-144.

[2] Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc (1848-1965)*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 207-218.

RAPORT INFORMATIV
privind activitatea delegației militare participante la primul festival internațional al filmului militar de la Versailles

În perioada 2-8 iunie 1964 s-a desfășurat la Versailles, primul festival internațional al filmului militar.

Din partea armatei noastre a participat o delegație formată din: lt. colonel Tănase Ion, șeful Serviciului cinematografic, maior Seceleanu Dumitru, operator și Adam Liviu, din partea Consiliului Cinematografic din Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

S-au trimis la acest festival următoarele filme cu tematică militară: „Jurnalul meu de zi", „Obstacolul", „De strajă țărmului patriei", „Sună trompet", „Asaltul cerului" și „Valurile Dunării" (lung metraj). Din acestea, comisia de selecție a festivalului a aprobat primele trei filme.

În afară de cele trei filme documentare militare selecționate, scurt-metrajul „Sună trompet" a fost prezentat publicului în ziua de 7 iunie 1964 la unul din cinematografele orașului Versailles.

La primul festival internațional al filmului militar, au luat parte 26 țări.

Dintre țările socialiste au participat cu filme numai R.P.R. și R.S.F. Iugoslavia. U.R.S.S. nu a prezentat filme, participând numai cu observatori.

Comisia de selecție a festivalului a reținut pentru concurs un număr de 77 filme militare documentare, de informare, științifice și didactice.

În majoritatea lor, filmele prezentate de țările capitaliste și în special de Japonia, S.U.A., Anglia, Franța și R.F. Germană au avut un caracter de propagandă a armamentului și tehnicii de luptă din dotare.

Filmele documentare prezentate de Canada, referitoare la contribuția adusă de această țară în al doilea război mondial, au avut un caracter demascator, constituind un act de acuzare la adresa militarismului german.

În mod ostentativ, delegatul R.F. Germane a părăsit sala de spectacole și nu a mai participat la proiecția celorlalte filme canadiene. Totodată, delegatul R.F. Germane, sprijinit de delegatul Turciei, au făcut observații comisiei de selecție pretextând că nu s-a făcut o selecționare justă, deoarece au apărut și așa zise filme de propagandă.

Filmele documentare românești au fost bine primite și comentate pozitiv de participanții la festivalul. Delegația noastră a fost în atenția organizatorilor, care au apreciat faptul că R.P.R. a participat la acest festival.

Delegația de observatori sovietici, condusă de general-locotenent Sokolov, atașat militar la Paris, a fost primită cu rezerve datorită faptului că nu a participat cu filme la festival. Delegatul american a declarat în ședința de încheiere a festivalului că nu este normal ca la asemenea competiții cinematografice militare, unele țări să participe numai cu observatori.

La observația făcută de delegatul american, directorul artistic al festivalului a intervenit spunând că este bine ca și pe viitor să se participe la asemenea manifestări cu observatori având în vedere în deosebi țările slab dezvoltate.

Dintre cele 77 filme prezentate, juriul a situat pe primele patru locuri următoarele filme:

Locul I – „Atacul submarinelor" (Suedia);

Locul II – „Asalt asupra obiectivului" (Israel);

Locul III – „Rolul echilibrului la avioanele supersonice" (Anglia) – film color, de desene animate;

Locul IV – „Camuflajul" (R.F.G.).

De asemenea, a fost acordat un număr de opt mențiuni unor filme prezentate de S.U.A, Anglia, Franța, Iugoslavia etc.

Din hotărârea luată de juriu, privind acordarea premiilor, a rezultat că criteriul de bază la aprecierea acestor filme, a fost latura tehnico-spectaculară și impresionistă (filmări aeriene, subacvatice, de noapte cu efecte pirotehnice, trucaje etc.) și nu latura moral-educativă care a stat la baza filmelor noastre, a celor iugoslave și canadiene.

Pe timpul desfășurării festivalului delegația noastră, împreună cu atașatul militar la Paris, lt. colonel Nicoară Gh. și adjunctul său, lt. colonel Vlădescu Stan, a fost invitată la domiciliul adjunctului primarului orașului Versailles, François Schmitz.

În timpul vizitei s-au dus discuții referitoare la lucrările festivalului și despre cunoașterea reciprocă a țărilor noastre, care s-au desfășurat într-o atmosferă prietenească. Apreciind relatările delegației noastre despre poporul francez și istoria sa și aflând că în școlile și în institutele de învățământ din țara noastră se predau, în mod curent, limbi străine printre care și franceza, făcându-se cunoscută cultura popoarelor, președintele festivalului a afirmat că nu crede ca copiii săi – școlari fiind – să cunoască ceva despre România.

Printre altele, primarul adjunct a întrebat pe atașatul militar dacă este posibil ca între orașul Versailles și alt oraș din R.P.R. să se stabilească contacte de municipalitate după exemplul legăturilor existente între orașele Craiova și Lyon, problema rămânând a fi raportată și rezolvată ulterior.

Pentru informarea delegaților, participanți la festival, s-a făcut o vizită la Serviciul cinematografic al armatei franceze. Acest serviciu realizează anual o producție de 100 filme documentare de diferire genuri. El dispune de un personal numeros, de un platou de filmare, o arhivă de filme, o secție de trucaje și desen animat, o secție de foto și o școală de operatori. Este o instituție bugetară și prin filmele realizate urmărește popularizarea armatei franceze, introducând o parte din filmele sale și pe rețeaua cinematografică a țării.

Raportez că deși filmele militare documentare românești nu au fost premiate, obținând doar *diplomă de participare*, prezența delegației noastre la festival, vizionarea de către toți participanții a filmelor noastre și discuțiile

duse, au contribuit la cunoaşterea unor aspecte din pregătirea militarilor armatei noastre şi a preocupărilor Serviciului cinematografic al armatei R.P.R.

De asemenea, cu prilejul participării la festival, delegaţia noastră şi-a însuşit din experienţa în domeniul producţiei de filme cu caracter militar, aplicată în unele ţări, din metodele tehnice noi şi soluţiile regizorale cele mai potrivite pentru producerea filmelor militare.

ŞEFUL DIRECŢIEI SUPERIOARE POLITICE A ARMATEI
General-maior
Dincă Ion[3].

[3] Direcţia Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 11 003, f. 107-109.

PARTICIPAREA ROMÂNEASCĂ LA UN CONGRES INTERNAȚIONAL „PIERDUT" (LONDRA, 1976)*

Ștefan S. Gorovei

O întâmplare fericită a făcut să-mi parvină o broșură a cărei existență îmi era necunoscută[1]: ea cuprinde „actele" – *Proceedings* – celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică, desfășurat la Londra între 31 august și 7 septembrie 1976[2]. Pe lângă însemnătatea emoțională pe care a avut-o pentru mine (voi arăta imediat motivul), această broșură este importantă pentru că prezintă participarea românească la un congres despre care nimeni nu a mai apucat să publice, în presa științifică românească, o dare de seamă *cuprinzătoare*.

În șirul Congreselor Internaționale de Genealogie și Heraldică (mai corect: *ale Științelor Genealogică și Heraldică*), deschis de acela de la Barcelona din 1929 și continuat abia în 1953 de acela de la Roma/Napoli, cel ținut la Londra se „bucură" de o neplăcută notorietate, întrucât organizatorii nu au izbutit să publice comunicările[3], în obișnuitul *recueil* într-un volum sau mai multe. Prezența românească la întrunirile internaționale de acest gen nu mai era chiar la început. După frumoasa „izbucnire" la cel de-al X-lea Congres, ținut la Viena în 1970 – cu comunicările prezentate de Dan Cernovodeanu, Șerban Flondor, Emanuel Hagi-Mosco, Traian Larionescul, Jean-Nicolas Mănescu, Mihail G. Ștephănescu și Marcel Sturdza-Săucești și în urma căruia avea să se decidă întemeierea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă

---

* Acest text reunește comunicările prezentate în ședințele din 11 decembrie 2007 și 15 ianuarie 2008 ale Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române – cf. *Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta"*, IX, 10-12/2007, p. 10 și 11 (rezumatul) și X, 1-3/2008, p. 11 și 12 (rezumatul).

[1] Sunt recunoscător părintelui ieromonah Marcu Petcu din Mănăstirea Putna pentru acest dar prețios.

[2] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences / 13ème Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique / 13. Internationale Kongress für Genealogische und Heraldische Wissenschaften.* Imperial College, Kensington, S.W.7 2AZ, 31 August – 7 September 1976. *Proceedings*, fără loc și an de apariție, 112 p. multiplicate.

[3] Faptul nu a fost, totuși, fără precedent. S-a întâmplat la fel cu comunicările prezentate la congresele de la Roma/Napoli (II, 1953), Edinburgh (VI, 1962) și Paris (VIII, 1966) – cf. Michel Popoff, *Bibliographie héraldique internationale (et de quelques disciplines connexes)*, Paris, Le Léopard d'Or, 2003; o versiune actualizată în 2008 a acestei lucrări este consultabilă pe site-ul http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/popoff2008.pdf (aici, la p. 41, 45 și, respectiv, 46). Pentru Congresul de la Edinburgh, nu s-a mai putut regăsi nici măcar lista comunicărilor!

Institutul de Istorie „N. Iorga" din București – participarea la Congresele din 1972 (al XI-lea, Liège) și 1974 (al XII-lea, München) a fost grijuliu pregătită de această Comisie proaspăt înființată și de care vicepreședintele și conducătorul ei efectiv, d-l Dan Berindei, se ocupa cu stăruință la vremea aceea. Actele Congresului din aprilie 1972 au apărut spre sfârșitul anului 1973, iar cele ale Congresului din 1974 – abia prin 1978. Între timp, prin societățile proprii de genealogie și de heraldică (*The Federation of Family History Societies*, *The Society of Genealogists*, *The Heraldry Society* și *The Institute of Heraldic and Genealogical Studies*), Londra își asumase organizarea celui de-al XIII-lea Congres, sub conducerea Secretarului General al acestuia, Cecil R. Humphery-Smith. Congresul a avut loc la sfârșitul verii anului 1976 și apoi a urmat o sincopă: actele Congresului de la München întârziau, cele ale Congresului de la Londra nu apăreau, iar pentru 1978 nu s-a mai anunțat nici un Congres; abia un an mai târziu s-a aflat că cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică va avea loc la Copenhaga, în vara anului 1980. Pentru toate întâmplările care au marcat pauza din 1976-1980 nu am avut, până acum, nici o explicație și însăși participarea românească la Congresul de la Londra a rămas, pentru mine, învăluită în ceață: unica prezentare a acestei participări, semnată de Maria Dogaru în paginile „Revistei Arhivelor"[4], rămâne atât de generală și bine umplută cu generalități (într-un specific *limbaj de lemn*), încât este imposibil să-și imagineze cineva situația exactă. Broșura căpătată acum aduce toate lămuririle și îngăduie clarificarea unui episod din participarea românească la reuniunile internaționale din domeniul genealogic și heraldic.

Lista înscrierilor oficiale (*Official Bodies*) prezintă, la capitolul ***Rumania***, Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și, în dreptul ei, cinci nume: Ștefan Andreescu, Dr. Dan Berindei, Maria Dogaru, Jean-Nicolas Mănescu și Lydia G. Løvendal-Papae[5]. Partea cea mai consistentă a broșurii o constituie *Summaries of Lectures*[6], cuprinzând 171 de titluri, nu toate însoțite de rezumatele aferente. Alcătuitorii broșurii au ținut, de altminteri, să precizeze: „It is regretted that where lecturers have not provided summaries of their papers, only titles can be given"[7]. Comunicările – circumscrise temei, de extremă generozitate, **Locul heraldicii și al genealogiei în istorie** – au fost împărțite în trei secțiuni: Heraldică (48 de titluri), Genealogie (45 de titluri) și *Allied Subjects* (78 de titluri). Deși lista participărilor *oficiale* menționează doar **cinci** români, broșura conține **11 rezumate** de comunicări ale unor cercetători din România: șase la Heraldică (H4, H9, H14, H18, H40 și H42), una la

---

[4] Maria Dogaru, *Al XIII-lea Congres de Științe Genealogice și Heraldice, Londra, 1976*, în „Revista Arhivelor", LIII, 4/1976, p. 427-428.

[5] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 13.

[6] *Ibidem*, p. 36-97.

[7] *Ibidem*, p. 35.

Genealogie (G27) și patru la *Allied Subjects* (A2, A9, A45 și A56). Pe lângă acestea, alte două comunicări înscrise tot în a treia secțiune au și ele autori români, dar stabiliți în străinătate (A65 și A71). Astfel, participarea specialiștilor români (din țară și din străinătate) care au fost ori ar fi putut fi prezenți la Congresul de la Londra însumează, conform acestei broșuri, 13 comunicări (vom vedea, însă, că au mai fost în discuție încă două!): a fost sau ar fi putut fi **cea mai bogată prezență românească la o asemenea reuniune internațională**. Modul defectuos în care este alcătuită broșura nu îngăduie reconstituirea *prezenței efective*: cine a fost înscris și și-a citit personal comunicarea, cine s-a înscris și a trimis comunicarea spre a fi citită de altcineva, cine doar și-a anunțat intenția de a se înscrie și a trimis rezumatul solicitat de circularele pregătitoare. Unele titluri sunt precedate de un asterisc, ceea ce ar putea să însemne absența înscrierii (prin achitarea taxei de înscriere), dar aceasta ar fi presupus absența și din lista cu adresele participanților, ceea ce nu se verifică în toate cazurile!

În schimb, din mica dare de seamă a Mariei Dogaru aflăm următoarele: „Delegația română prezentă la Congres a fost compusă din dr. Dan Berindei, vicepreședintele Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga" și dr. Maria Dogaru, membră fondatoare a numitei Comisii, arhivist principal în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului"[8]. În afara comunicărilor citite de cei doi membri ai „delegației române", se menționează încă trei, și anume „comunicările celorlalți români care, *deși nu au fost prezenți*, au fost incluse în programul Congresului", anume Jean-Nicolas Mănescu, Dan Cernovodeanu și Ștefan Andreescu[9]. Despre celelalte **opt** comunicări propuse de români (șase din țară, doi din străinătate) și soarta lor nu se spune nici un cuvânt.

Broșura ne permite să alcătuim o dare de seamă – mult întârziată, e drept, dar mai completă decât s-a putut îngădui în 1976 și, oricum, absolut nepărtinitoare. Dată fiind raritatea ei, voi reproduce în întregime rezumatele comunicărilor românești (marea majoritate în limba franceză), pentru că ele reflectă preocupările celor care, la vremea aceea, erau ori se socoteau reprezentanți ai cercetărilor de genealogie și heraldică. Dintre cei 14 autori[10] – o spun de la început – mai sunt azi în viață doar cinci.

În fiecare secțiune comunicările fiind așezate în ordinea alfabetică a autorilor lor, șirul se deschide cu **Ferdinand Bartsch**, a cărui comunicare anunțată (H4) are titlul *Interférences entre l'héraldique et la numismatique.*

---

[8] Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 428.

[9] *Ibidem*; subl. mea.

[10] Finalmente, vor fi menționate, în total, 15 comunicări, cărora, însă, le corespund 14 autori, întrucât unul dintre ei propusese două titluri (v. mai departe, în text).

Titlul este precedat de asterisc, dar autorul figurează în lista de participanți cu adresa bucureșteană[11]. Iată rezumatul:

Certains emblèmes sur les anciennes monnaies de l'antiquité ont été pris comme meubles dans les armoiries d'états et de familles régnantes. D'autre part, des armoiries d'état écartelées ou parties de celles de familles régnantes ont été imprimées sur l'avers et le revers des monnaies du Moyen-Âge. Dans les Principautés Roumaines de l'époque féodale, le manque de documents héraldiques a fait que seules les armoiries sur les monnaies ont pu identifier les règnes et grâce à ces armoiries ont été résolus certains problèmes d'histoire. Dans les mêmes principautés, certaines monnaies du Moyen-Âge avaient sur l'avers l'écu et sur le revers le heaume avec cimier d'armoiries nouvellement acquises. Avec le temps, le cimier sur le heaume est devenu armoirie d'état[12].

Inginerul Ferdinand Bartsch (1913-1983), om foarte cult, cu multă pasiune atât pentru genealogie, cât și pentru heraldică, animatorul unui cerc evocat nu demult[13] și pe care l-am frecventat eu însumi până când un conflict neașteptat a trebuit să mă îndepărteze de acel loc, poseda multă informație, dar nu și tehnica cercetării propriu-zise și a alcătuirii unui studiu științific. De aceea, din păcate, nu a putut da lucrări valabile[14]. Comunicarea propusă pentru Congresul

---

[11] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 99.

[12] *Ibidem*, p. 37.

[13] Cf. Mihai Dim. Sturdza, *În jurul genealogiei familiei Lambrino*, în *In honorem Paul Cernovodeanu*, ed. Violeta Barbu, București, Editura „Kriterion", 1998, p. 449-450. Cf. și idem, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, Editura „Simetria", 2004, p. 14: „De la Ferdinand Bartsch [...] nu au rămas decât puține manuscrise, sub forma unor schițe genealogice așternute în grabă și de o valoare documentară limitată". La moartea sa, Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie i-a închinat o ședință omagială (24 martie 1983), în cadrul căreia a fost evocat de Alexandru V. Perietzianu-Buzău (*Viața și activitatea lui Ferdinand Bartsch*), Jean-Nicolas Mănescu (*Genealogia și stema familiei Bartsch*) și Maria Dogaru (*Pe marginea unor contribuții ale lui Ferdinand Bartsch la cercetările genealogice și heraldice românești*) – cf. Dan Berindei, *Încă zece ani de activitate ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie*, în „Revista de Istorie", 42, 12/1989, p. 1266.

[14] Îmi sunt cunoscute două comunicări ale sale la congrese internaționale: *Les timbres des armoiries des familles de Moldavie et de Valachie*, în *Recueil du IIe Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Liège 29 mai – 2 juin 1972*, Braga (Portugalia), Livraria Cruz, 1973, p. 67-69 (cu unele observații interesante) și *Les descendants roumains et étrangers des princes de Moldavie Ieremia et Simion Movilă*, în *12. Internationaler Kongreß für genealogische und heraldische Wisenschaften, München 1974. Kongreßbericht*, Band G, Stuttgart, Deutsche Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände, 1978, p. G277-G283; o lucrare a fost realizată în colaborare: Ferdinand Bartsch, Maria Dogaru, *Elemente noi în stemele unor domnitori pământeni din Țara*

de la Londra nu pare să fi fost realizată efectiv, necum publicată, ca în alte cazuri.

Dan Cernovodeanu (1921-1999), înscris în lista de participanți cu adresa din București[15], figurează cu comunicarea (H9) intitulată *Arms Attributed to Wallachia and Moldavia in the XVth and XVIth Century European Books of Heraldry and the Historical Realities they Reflect*. Rezumatul are următorul conținut:

In the XVth and XVIth Century Western European books of heraldry, Wallachia's coat of arms was represented by: 1) three Moor's heads, 2 and 1; 2) two negro boys back to back; 3) a rampart lion (crowned or not) accosted (or not) by a star with six points; 4) two lions paws in saltire, superimposed on 12 fesses, or and gules. Moldavia's coat of arms shows only two types of symbols: 1) three Moor's heads, 2 and 1; 2) two branches in saltire, each one finished by a Moor's head. All these symbols are connected with historical realities concerning the two Roumanian Principalities and are not to be considered as apocryphal coats of arms[16].

Autorul, prea cunoscut ca să mai aibă nevoie de prezentare, nu și-a mai publicat, se pare, comunicarea originală, pe care a continuat să o citeze după manuscrisul microfilmat aflat la Londra: „microfilmul nr. 17, 39 p., dintre care 11 cu 22 ilustrații"[17]. Este posibil ca o parte a textului să se regăsească într-un studiu tipărit în limba franceză, după plecarea autorului din țară[18].

Maria Dogaru (1934-2006), înscrisă în lista de participanți cu adresa din București[19], figurează cu comunicarea (H14) intitulată *L'importance de*

Românească (sec. XIX), în *Documente noi descoperite și informații arheologice* (broșură multiplicată de Academia de Științe Sociale și Politice), București, 1981, p. 95-103.

[15] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 100. Urmează, imediat (p. 101), *Dr. Paul Cernovodeanu*, care nu figurează, însă, și printre autorii de comunicări.

[16] *Ibidem*, p. 39.

[17] Cf. bibliografia pe care a încredințat-o revistei „Arhiva Genealogică" – III (VIII), 3-4/1996, p. 337 – precum și Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura „Istros", 2005, p. 451.

[18] Dan Cernovodeanu, *Les armes attribués à la Valachie et à la Moldavie par les armoriaux ouest et centre européen (XIII-e – XVI-e siècles)*, în „Buletinul Bibliotecii Române", Freiburg i. Br., XII (XVI) 1985, p. 177-194. Pentru problema capetelor de negri – Constantin Rezachevici, *Stema cu „capete de negri": înlăturarea unei legende din heraldica românească nord-dunăreană*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", XXIV, 1/1987, p. 71-98. Acest studiu a avut și o versiune în limba franceză: *L'écu à trois têtes de maures. Déchiffrement d'une légende de l'héraldique roumaine*, în *Recueil d'études généalogiques et héraldiques roumaines* (pe coperta interioară: *„Nouveau recueil d'études généalogiques et héraldiques roumaines*, volume paru par les soins de Dan Berindei"), București, 1988, p. 3-21.

[19] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 101.

l'héraldique et de l'emblématique sigillaire pour l'étude de l'histoire des Principautés Roumaines, al cărei rezumat, foarte metodic și amănunțit (mai degrabă o schiță cu punctele care ar fi trebuit atinse), are următorul conținut:

I. La nécessité d'élargir l'aire des sources historiques; le sceau comme source historique.

II. L'emblématique et la héraldique [sic!] *sigillaire, comme expression de l'époque à laquelle ont été confectionnés les sceaux respectifs.*

a) le sceau en tant que source historique en général reflète: 1) l'évolution de la société; 2) les institutions qui ont fonctionné à diverses époques et leur compétences; 3) le degré de développement de l'état féodal; 4) les hautes dignités, les fonctions de certaines personnes et leurs attributions; 5) les traditions régionales et la conception du monde à certaines époques.

b) le sceau représente une source précieuse pour l'étude de l'histoire économique, illustrant: 1) les richesses, la flore et la faune spécifiques de certaines régions; 2) les arts et métiers, les occupations à diverses époques; 3) l'évolution de la production des biens matériaux (les cultures agricoles, les métiers); 4) les outils employés en divers domaines; 5) certains aspects des processus de production (l'extraction du sel, le travail dans les mines etc).

c) les sceaux en tant qu'expression de l'art féodal: 1) assimilation du sceau aux autres objets d'art de la période féodale; 2) l'aspect artistique de l'emblême sigillaire (proportionnalité; stylisation; perfection des détails; la représentation du mouvement etc); 3) l'art du portrait et de l'habillement de l'époque reproduit par les sceaux; 4) reproduction de monuments; 5) le style artistique dominant et les influences étrangères; l'aspect artistique du timbre sigillaire et de la boîte métallique dans laquelle on conservait les sceaux[20].

Nu știu dacă această comunicare, așa de amănunțit schițată în rezumatul trimis în 1975 la Londra, a fost publicată separat în limba română; ea pare a fi o cercetare complementară aceleia care s-a concretizat, chiar în 1976, prin publicarea volumului *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*. Este posibil, totuși, să fi fost publicată în 1980[21].

Despre următoarea comunicare al cărei rezumat a fost tipărit în broșura de la Londra pot afirma, însă, cu toată siguranța, că nu a fost nici compusă, nici trimisă spre lectură, și, în consecință, nici publicată ca atare în limba română. Curând după trimiterea rezumatului, autorul ei a fost chemat pentru satisfacerea stagiului militar; înaintea încazarmării, a trebuit să predea unei edituri bucureștene o carte despre vechiul neam al domnilor moldoveni, iar în cele șase luni ale stagiului militar, își poate închipui oricine că nici timpul, nici atmosfera nu ofereau condițiile propice muncii științifice. Dar ceea ce a fost

---

[20] *Ibidem*, p. 41.

[21] Maria Dogaru, *Sigiliul – izvor istoric și factor cultural*, în „Analele Universității București", istorie, 29, 1980, p. 123-133.

determinant, până la urmă, a fost imposibilitatea de a achita taxa de înscriere (25 £), nu din lipsa mijloacelor financiare (și ele foarte restrânse, e drept), ci pentru că nu au ajuns la destinație scrisorile prin care rugam un prieten din Germania Federală să trimită la Londra această sumă. Taxa trebuia achitată până la 31 martie 1976, iar pentru înscrierea definitivă – cerută în cursul lunii iunie – trebuia prezentată dovada plății. Astfel, nu mi-a rămas decât să pun la arhivă scrisoarea Secretarului General al Congresului, care la 22 iunie 1976 mă anunța că titlul comunicării mele a fost înscris provizoriu și programat spre lectură pentru ziua de sâmbătă, 4 septembrie, orele 9.15, în sala E[22]! Comunicarea propusă (H18) avea titlul *Histoire, généalogie et héraldique à l'aube de l'État féodal moldave* marcat cu un asterisc, iar numele autorului lipsește din lista participanților. Iată textul rezumatului:

Notre rapport montrera que l'étude de la naissance de l'État féodal moldave, du milieu du XIV [sic!] *siècle à l'an 1400 se fonde aussi sur les liens unissant les sciences généalogique et héraldique à l'histoire. Il s'agit de l'époque la moins connue et la plus malaisément déchiffrable – faute d'informations contemporaines – de l'histoire de la Moldavie médiévale. Les recherches historiques proprement dites se heurtent aux pires difficultés pour faire le jour sur plus d'un point de la période allant de 1347 à 1400. En revanche, les études héraldiques et généalogiques nous permettent de tirer un certain nombre de conclusions susceptibles de fournir le point de départ de nouvelles recherches, ainsi que les arguments en faveur de certaines interprétations et des éléments de contrôle de plusieurs thèses déjà formulées.*

L'examen des sources héraldiques et l'interprétation d'un certain nombre de documents nous ont permis de répondre à plusieurs questions de l'histoire de cette période: l'existence du prince Dragoș en tant que personnage historique, le lien de parenté avec son successeur, le prince Sas et, par voie de conséquence, le caractère héréditaire (ou non) du pouvoir exercé par cette première dynastie de Moldavie, aussi que la continuité de la seconde dynastie moldave, fondée par le prince Bogdan I [sic!], *et le même caractère héréditaire du pouvoir princier dans cette maison.*

D'autre part, tels aspects de la politique étrangère pratiquée par l'État féodal moldave au cours de la même période s'expliquent uniquement à la lumière des alliances contractées par les princes moldaves au sein de la noblesse lithuanienne[23].

---

[22] *The Secretary-General is most grateful to you for your kind offer to prepare a lecture and invites you to attend and read your paper at the Congress. The title of your lecture has been provisionally entered as „Histoire, héraldique et généalogie à l'aube de l'État féodal moldave" and scheduled for Saturday 4th September 1976 at 09.15 hrs in lecture room E* (originalul în arhiva mea).

[23] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 43-44.

Se pot recunoaște, în acest rezumat, unele idei afirmate deja la data aceea[24], dar și altele, care își vor găsi locul în studii tipărite în anii imediat următori[25]. Am regăsit cu emoție în acest rezumat[26] – a cărui formă franceză s-a datorat d-nei Ileana Sturdza – toată atmosfera din primăvara anului 1976, iar dosarul din arhivă mi-a furnizat documente complementare, care, însă, nu-și au locul aici.

Profesorul **Mihail G. Ștephănescu**[27], ale cărui expuneri (foarte rare, din păcate) în Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie erau apreciate pentru precizia și rigurozitatea lor, anunțase o comunicare (H40) intitulată *Les armes de Valachie dans un blason italien de 1600*, pe care cred că a citit-o și într-o ședință a Comisiei[28]. Iată rezumatul:

Dans les premières années du 17e siècle, la famille comtale Capriollo de Brescia obtient la confirmation de son titre avec une augmentation d'armes: 1 et 4 de Capriollo, 2 et 3 de Valachie. Ces armoiries écartelées reflètent ainsi les services rendus par le général impérial Tomasso Capriollo au prince de Valachie Radu Șerban, dans des moments critiques au point de vue militaire.

---

[24] *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, București, Editura Militară, 1973; *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", X, 1973, p. 99-121.

[25] *Cu privire la data primelor monede moldovenești*, în „**Suceava**. Anuarul Muzeului Județean", V, 1978, p. 567-571; *L'État roumain de l'est des Carpates: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVIII, 3/1979, p. 473-506; *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", XVI, 1979, p. 187-219.

[26] O formă redusă la cele 100 de cuvinte, cerute de organizatori.

[27] Nu am putut afla, din păcate, nici una dintre coordonatele biografice ale profesorului Ștephănescu.

[28] Din păcate, lista comunicărilor prezentate în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie înainte de 1990 nu a fost publicată în întregime. Pentru perioada 12 mai 1971 – 22 decembrie 1975, cf. Dan Berindei, *Cinci ani de activitate a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga"*, în „Revista de Istorie", 29, 5/1976, p. 759-762; pentru perioada 10 ianuarie 1979 – 29 noiembrie 1988, cf Dan Berindei, *Încă zece ani de activitate a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie*, cit. (*supra*, nota 13), p. 1 263-1 269. Pentru trei ani consecutivi – 1976, 1977 și 1978 – lipsește orice informație, ca și pentru perioada de după decembrie 1988. Explicația a fost oferită de președintele Comisiei: „În 1989 [...] am sărit doi ani din lista cuprinsului ședințelor de lucru, ca să nu fiu nevoit să elimin numele unora dintre colegii noștri" [Dan Berindei, *25 de ani de existență a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române*, în „Arhiva Genealogică", IV (IX), 3-4/1997, p. 305]. Rămâne de neînțeles de ce anii omiși (trei, nu doi!) nu au fost „repuși în drepturi" odată cu purtătorii numelor care în 1989 erau încă damnate. Această paranteză dăunează cunoașterii activității genealogico-heraldice românești din acei ani.

L'augmentation d'armes fut conférée par l'empereur Rodolphe II probablement sur la demande de son allié, le prince de Valachie[29].

Autorul figurează în lista participanților, cu adresa sa bucureșteană[30], totuși comunicarea nu a fost prezentată, nici personal, nici indirect. Cred că, ulterior, a fost publicată într-o revistă românească[31].

Ultima comunicare românească din secțiunea de heraldică (H42) aparține colonelului **Marcel Sturdza-Săucești** (1896-1984); titlul – *Anciens blasons roumains du XIIIe siècle* – este precedat de un asterisc, iar numele autorului lipsește din lista participanților. Este, deci, probabil că această comunicare nu a mai fost prezentată în ședințele Congresului de la Londra. Nu știu nici dacă autorul se va fi îngrijit de publicarea ei, în România sau peste hotare. Rezumatul are următorul cuprins:

Les Blaques ou Vlaques au nord et au sud du Danube, ainsi qu'en Transylvanie, sont mentionnés plusieurs siècles avant la création des principautés de Valachie, des Carpathes au Danube, et de la Moldavie à l'est des Carpathes. La dénomination de Blaques ou Vlaques, dans différents travaux, depuis le XIe jusqu'au XIIIe siècles, a toujours désigné le peuple roumain de l'est européen. Dans deux armoriaux occidentaux on fait mention d'un même blason appartenant à un „Roi de Blaquie", sans aucune précision sur la personne, la région et l'époque quand il a été porté.

Dû aux circonstances politiques du XIIIe siècle de la région du sud des Carpathes et de la Péninsule Balkanique, ce blason doit être attribué aux dirigeants de la famille roumaine des Assénides, de l'empire roumain-bulgare de 1186-1241, des Carpathes au Balkans, auxquels le pape Innocent III et les États occidentaux avaient reconnu le titre de Roi de Blaquie et de Bougrie. De Iohannis Assan, les voïvodes roumains, ses alliés de l'ouest de la rivière de l'Olt, en petite Valachie, l'Olténie de plus tard, ont reçu, à titre de concession héraldique, un blason personnel en 1204. Les rapports très tendus, que ces dirigeants avaient avec les rois de Hongrie, qui voulaient à tout prix étendre leur domination sur les contrées au sud des Carpathes jusqu'au Danube, ont imposé, à la création de ce blason, une composition particulière des figures héraldiques qui chargeaient l'écu.

L'empire roumain-bulgare a existé, avec cette double dénomination, depuis 1186 jusqu'à la grande invasion des tartares de 1241, qui ont établi leur domination sur les contrées roumaines du nord du Danube, et seulement ultérieurement, les voïvodats et les knézats roumains de la contrée ont reconnu une certaine dépendance personnelle du roi de Hongrie.

---

[29] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 51-52.

[30] *Ibidem*, p. 109.

[31] Mihail G. Ștephănescu, *Une page d'histoire roumaine sur une pierre tombale italienne*, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art", seria *Beaux Arts*, 15, 1978, p. 121-130.

Le blason créé par les Assénides et les concessions héraldiques accordées à leurs alliés roumains du nord du Danube, ont été une source d'inspiration, à la création des premiers blasons d'États et à la frappe des monnaies, pour les principautés roumaines de Valachie et de Moldavie, sans exclure l'influence de l'héraldique française. La présence du blason des Assénides indique l'existence d'une héraldique roumaine à la fin du XIIe et au commencement du XIIIe siècle, encore inconnue à toutes recherches héraldique[32].

Este prea ușor de constatat caracterul fantasmagoric al comunicării pe care o propunea acest autor – altminteri, un cunoscător avizat al tehnicii heraldicii[33], dar prea puțin familiarizat cu materialul istoric de care poate dispune genealogia și heraldica românească și foarte departe de regulile și metodele cercetării științifice[34].

Secțiunea *Genealogie* cuprinde o singură comunicare propusă din România (G27), deși, după cum se va vedea, aici și-ar mai fi avut locul cel puțin două dintre cele trecute în secțiunea *Allied Subjects*. Comunicarea propusă de **Lydia b. Løvendal-Papae** (1923-2007) – care lipsește din lista participanților, deși figurează între reprezentanții României și ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – avea ca subiect *Les liens généalogiques d'un apprécié artiste roumain: Georges baron Løvendal (1897-1964) avec tous les peuples de l'Europe.* Titlul este marcat cu un asterisc, ceea ce ar putea să însemne că textul nu a mai fost trimis la Congres. Nu știu dacă, atunci sau ulterior, el a fost cumva tipărit, în țară sau în străinătate. Iată rezumatul:

Une démonstration pratique des liens du sang d'une seule personne, avec tous les peuples de l'Europe.

L'influence de ces liens sur l'histoire de cette famille et sur ce dernier descendant (en lignée mâle), sur son aspect physique et psychique, sur son talent artistique et scientifique (en beaucoup de domaines), sur son goût artistique, d'une part – hérité, de l'autre – formé dans le pays où il avait activé (entre 1918-1964) et où il s'est éteint: la Roumanie.

Projections de ses armoiries, arbres généalogiques etc., tabelles comparatives avec son image, son œuvre et celles de ses ascendants au cours des siècles[35].

Cu comunicările înscrise de specialiștii din România în secțiunea a treia, părăsim terenul fantasmagoriilor și revenim pe acela al cercetării științifice adevărate. Cea dintâi (A2) este aceea propusă de **Ștefan Andreescu**, *La lutte entre les „Dănești" et les „Drăculești" – une ancienne controverse généalogique et*

---

[32] *Ibidem*, p. 52-53.

[33] Cf. Constantin Ittu, *Marcel Sturdza-Săucești (1896-1984)*, în „Arhiva Genealogică", VII (XII), 1-4/2000, p. 47-50.

[34] Cf. Ștefan S. Gorovei, *Pe marginea unor studii de genealogie și heraldică*, în „Revista de Istorie", 30, 8/1977, p. 1 531-1 538.

[35] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 64.

historique. Comunicarea pare să fi fost prezentată în Congres, iar autorul figurează în lista participanților, cu adresa sa bucureșteană[36]. Iată-i rezumatul:

En Valachie, après la mort du voiévode Mircea l'Ancien (1418), une âpre lutte pour le trône mit aux prises les deux principales branches de la maison princière, les „Dănești" – descendant du voiévode Dan I (environ 1377-1386), frère de Mircea l'Ancien, – et les „Drăculești"– du voiévode Mircea l'Ancien lui-même (1386-1418). Des détails sur le conflit en question furent consignés dans les écrits d'Aeneas Sylvius Piccolomini (le pape Pie II) et de Nicolaus Olahus, mais certains historiens modernes ont essayé de le contester, soutenant que le système héréditaire-électif, appliqué en Valachie pour l'élection des princes a offert un champ de bataille tout au long du Moyen-Âge et non seulement au milieu du XVe siècle. L'auteur de la présente communication reprend le problème dans son ensemble, soulignant le rôle de Vlad l'Empaleur – le fameux „Dracula" – dans la réglementation de cette sanglante confrontation dynastique de l'histoire de Valachie. Est en même temps une occasion de rendre hommage à la personnalité du voiévode Vlad l'Empaleur – „Dracula" – depuis la mort duquel il y aura sous peu 500 ans[37].

O veche preocupare, care a făcut din Ștefan Andreescu cel mai avizat cunoscător al vieții și domniei lui Vlad Țepeș, se oglindește în rezumatul acesta, care exprimă fidel ecuația propusă spre rezolvare.

A doua comunicare din această secțiune (A9) aparținea lui **Dan Berindei**: *Mutations au sein des couches dirigeantes roumaines vers la moitié du XIXe siècle à la lumière de la généalogie*. Autorul figurează în lista participanților[38] și știm că și-a prezentat personal comunicarea[39]. Iată rezumatul:

L'auteur se propose d'analyser les mutations survenues au sein des couches dirigeantes roumaines au moment où se formait la Roumanie moderne, en examinant le problème par l'intermédiaire de la généalogie et en essayant de dégager les traits caractéristiques et d'étudier les processus sociaux en cours de développement, notamment l'embourgeoisement d'une partie de la noblesse et l'imbrication des couches dirigeantes d'origine noble et bourgeoise[40].

O comunicare al cărei loc era mai potrivit în secțiunea de heraldică e aceea (A45) propusă de **Jean-Nicolas Mănescu** (1927-1999). Numele autorului figurează în lista participanților[41], dar nu știu dacă textul a fost citit în cadrul

---

[36] *Ibidem*, p. 99.

[37] *Ibidem*, p. 72.

[38] *Ibidem*, p. 99.

[39] Nu știu dacă este aceea publicată ulterior sub titlul *Mutații în sânul păturilor conducătoare românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în lumina genealogiei*, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, cit., p. 72-78 (fără trimiteri bibliografice).

[40] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 75.

[41] *Ibidem*, p. 106.

Congresului. Rezumatul – intitulat *Contributions héraldiques à l'histoire des sociétés secrètes* – este acesta:

Les études héraldiques peuvent éclaircir certaines controverses regardant l'histoire des sociétés secrètes.

On admet généralement que la fraternité des Rose-Croix n'a pas existé avant 1610. Les armes des familles Andreae, Knorr (v. Rosenroth), etc. attestant l'existence d'un cercle rosicrucien avant 1550, plaident en faveur de la tradition sur l'origine des Rose-Croix. Analyse du blason de Martin Luther.

La première loge provinciale de Russie a été fondée en 1731. Certains éléments des blasons du prince Démetrius Cantemir et du comte P.A. Tolstoï confirment les traditions sur l'existence de la francmaçonnerie à la cour de Pierre le Grand[42].

Soarta acestei comunicări ne este cunoscută. Ea a fost parțial publicată în străinătate prin strădunța heraldistului Ottfried Neubecker[43] și apoi reprodusă, în întregime, în „Revue des Études Roumaines", în al doilea volum după venirea acestei publicații în țară[44].

Ultima comunicare anunțată din țară este aceea (A56) aparținând lui **Dan Pleșia** (1913-1997), intitulată *The Contribution of Genealogy to a Better Understanding of Some Problems of Romanian Medieval History (with Special Reference tot the Principality of Wallachia)*. Autorul figurând în lista participanților[45], s-ar putea crede că textul a fost citit într-o ședință a Congresului, ceea ce, după cum am văzut, nu este cazul. Rezumatul:

Owing to certain specific conditions, genealogy represents for Romanian medieval historiography far more than a minor discipline, being actually a real science without the help of which many essential events cannot be properly understood. Problems requiring the help of extensive genealogical researches include not only those directly related to genealogy, such as the achievement of complete family trees, both for the reigning and feudal families (filiations, links, origin of countless obscure pretenders, yeoman genealogies, as yet unexplored) or to social history: evolution of society with the decay or extinction of ancient families, the appearances of new-comers etc. Actually genealogical researches play a great role in explaining many highly important political events such as the devastating domestic disorders or the permanent presence of the same families in what could be called „the national party", which al through the sixteenth century was the main factor in the fight for survival, in a time of increasing Turkish pressures[46].

---

[42] *Ibidem*, p. 87.

[43] *Heraldische Beiträge zur Geschichte der Geheimgesellschaften*, în „Info", München, VI, 1985, 37, p. 40-43 și 38, p. 43-45.

[44] *Contributions héraldiques à l'histoire des sociétés secrètes*, în „Revue des Études Roumaines", XIX-XX (1995-1996), Paris-Iași, 2000, p. 245-267; v și nota autorului, la p. 261.

[45] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 107.

[46] *Ibidem*, p. 91.

Un studiu care să poarte acest titlu nu pare să fi fost tipărit de Dan Pleșia, însă este foarte posibil ca o parte a lui să se regăsească în acela pe care „Arhiva Genealogică" i l-a publicat în primii săi ani de viață[47].

În afara acestor comunicări anunțate din România, broșura mai conține – în aceeași parte a treia – încă două, ai căror autori sunt originari din România. Prima (A65) aparține lui **C.R. Simionescu**[48], înscris în lista participanților cu adresa din München[49], și se intitulează *Les boiars roumains – une aristocratie ou une noblesse*. Rezumatul este următorul:

L'auteur comprend par noblesse une classe héréditaire, ayant un caractère militaire, avec des obligations et des privilèges bien établies. Une noblesse a à la base le principe de la pureté du sang. Une aristocratie est une classe dirigeante en vertu de ses avantages économiques, elle est moins fermée, son caractère héréditaire est estompé.

A ses commencements, la classe des boiars avait un caractère militaire et héréditaire prononcé (aux XIV-XVe siècle). La terre obtenue pour des services loyaux et la participation à la guerre donnaient aux boiars leur caractère de classe par excellence féodale.

Mais, dès le XVIe siècle, les boiars deviennent de plus en plus des fonctionnaires de la cour. Comme à Byzance, ces fonctions ne sont pas héréditaires, n'étant pas des titres de noblesse, mais des fonctions d'État ou de cour. La faveur du prince va relativiser de plus en plus la valeur morale de ses fonctions. Les boiars perdent de plus en plus leur indépendance vis-à-vis la couronne (XVIIIe siècle). Ils ne possèdent pas des armoiries et des „nobiliaires", ils n'ont pas un statut de classe, ils ne sont pas obliger d'épouser des personnes „égales de naissance". Ils font du commerce sans déroger.

C'est pourquoi nous considérons les boiars comme ne constituant pas une noblesse dans le sens occidental du mot, mais plutôt une aristocratie, comme celles des Empires Byzantin et turc[50].

Nu știu dacă această comunicare – al cărei rezumat înfățișează concluzii cu care sunt total de acord – a fost publicată undeva.

Ultima comunicare eventual interesantă pentru noi (A71) a fost înscrisă de **Prince M. Sturdza**, a cărui adresă din Paris figurează în lista participanților[51], dar care nu a mai trimis rezumatul. Titlul înscris în program este *A European Peerage*[52].

---

[47] Dan Pleșia, *Importanța studiilor genealogice pentru Istoria Țării Românești (mai ales cu referire la veacurile XV-XVI)*, în „Arhiva Genealogică", II (VII), 1-2/1995, p. 12-20.

[48] Mai apoi, d-l Simionescu a luat numele de familie Zach.

[49] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 108.

[50] *Ibidem*, p. 94-95.

[51] *Ibidem*, p. 109.

[52] *Ibidem*, p. 96.

Păstrez, în arhiva mea, o broşură mai subţire, difuzată în februarie 1976 şi conţinând *Preliminary Programme*. Din ea, se vede că, iniţial, comunicările propuse de eventualii participanţi fuseseră grupate numai în două mari secţiuni (Heraldică şi Genealogie), fiecare cu mai multe subsecţii[53]. Cercetătorii români apar în următoarele poziţii: Marcel Sturdza [-Săucești], *Anciens blasons roumains du XIIIe siècle* (Heraldry I, H11); Dan Cernovodeanu, *Arms attributed to Wallachia and Moldavia in the XVth and XVIth Century European books of Heraldry and the historical realities they reflect* (Heraldry III, H22); **Marcel Sturdza [-Săucești]**, ***Le blason des principautés roumaines sur les monnaies aux XIVe et XVe siècles*** (Heraldry IV, H32); Ferdinand Bartsch, *Interférences entre l'héraldique et la numismatique* (Heraldry IV, H33); Maria Dogaru, *L'importance de l'héraldique et de l'emblématique sigillaire pour l'étude de l'histoire des principautés roumaines* (Heraldry IV, H34); Ştefan S. Gorovei, *Histoire, héraldique et généalogie à l'aube de l'État féodal moldave* (Heraldry VII, H54); Jean-Nicolas Mănescu, *Contributions héraldiques à l'histoire des sociétés secrètes* (Heraldry VII, H55); Dan Gr. Pleşia, *The contributions of genealogy to a better understanding of some problems of Romanian Medieval History* (Genealogy I, G10); **Paul Cernovodeanu, *Truth and fiction in the „Genealogy of the Cantacuzino Family", written by the Great Ban of Walachia, Michael Cantacuzino in 1787*** (Genealogy I, G11); Lydia Baronne Løvendal Papae, *Les liens généalogiques d'un artiste roumain apprécié, Georges baron Løvendal (1897-1961), avec tous les peuples de l'Europe* (Genealogy I, G13); Dan Berindei, *Mutations au sein des couches dirigeantes roumaines vers la moitié du XIXe siècle à la lumière de la généalogie* (Genealogy VII.2, G81) – în total, şapte comunicări la secţia heraldică şi patru la secţia genealogică. Figurează, firește, Prince M. Sturdza, *A world peerage* (Genealogy I, G6) şi C.R. Simionescu, *Les boiars roumains – une aristocratie ou une noblesse?* (Genealogy IV, G46).

Se observă că, în chip surprinzător, lipsesc Ştefan Andreescu şi Mihail G. Ştephănescu; în schimb, colonelul Sturdza-Săucești figurează cu două comunicări (renunţând ulterior tocmai la aceea care s-ar fi putut întemeia pe un material istoric real) şi, în plus, avem titlul comunicării pe care ar fi dorit să o prezinte Paul Cernovodeanu, al cărui nume figurează în lista de participanţi, dar fără să i se publice rezumatul. Textul acestei ultime comunicări este, probabil (poate într-o formă mai redusă), acela publicat în 1981[54].

---

[53] La ***Heraldică***: Origins, language, and system; Official usage; Historical studies; Seals and coins; Uses; Sources; Special studies. La ***Genealogie***: Historical studies; Archives; Names; Social strats; Genealogy and Archaeology; Migration; General talks (cu patru diviziuni: The english genealogical scene; Methods; Genealogy in Europe; Related studies); Demographical studies.

[54] Paul Cernovodeanu, *O operă de erudiţie a secolului al XVIII-lea: „Genealogia Cantacuzinilor" (1787)*, în *Documente noi descoperite şi informaţii arheologice*, cit., p.

S-ar putea crede că această broșură a fost multiplicată cu prilejul Congresului, pentru a fi împărțită participanților, de vreme ce ea include și comunicări ale unor persoane care nu s-au mai înscris (prin achitarea taxei), comunicări care nu s-au mai trimis ori nu s-au mai citit. Însă reproducerea unor fragmente din cuvântările rostite atunci, precum și a mesajului trimis reginei Marii Britanii și a răspunsului acesteia[55], arată că lucrurile nu au stat așa.

Avem, totuși, posibilitatea de a stabili o dată aproximativă. La încheierea Congresului de la Londra, s-a anunțat „the decision to hold the next Congress in Madrid in 1978"[56]; la fraza respectivă, o notă cu asterisc precizează: „At a meeting of the Permanent Bureau of the International Congresses of Genealogical and Heraldic Sciences held in Basle, October 1978, it was regretted that due to national problems in Spain the XIVth International Congress will now be held in Copenhagen in August 1980"[57]. Așadar, breșa din 1978 – singurul an par, din 1958 încoace, când nu a avut loc un Congres Internațional de Genealogie și Heraldică – s-a datorat problemelor interne ale Spaniei. Madridul a recuperat absența, prin strălucitul Congres din 1982.

Deci broșura a apărut *după octombrie 1978*, data când, la Basel, s-a decis ca al XIV-lea Congres să aibă loc la Copenhaga (cum s-a și întâmplat). O foaie volantă strecurată în broșură anunță pe doritori că „o serie completă a conferințelor și a volumului de acte va fi prezentată bibliotecilor și societăților principale". În schimb, „fiecare participant poate să-și aleagă orice număr de conferințe din fiecare secțiune" după care să solicite câte o copie, comenzile având a fi comunicate *înainte de 1 aprilie 1979*. Această ultimă precizare cronologică îngăduie să fixăm imprimarea și difuzarea broșurii la **sfârșitul anului 1978 sau la începutul celui următor** (noiembrie 1978 – ianuarie 1979).

Întâmplări care ne rămân necunoscute au împiedicat apariția, în formă tipărită[58], a comunicărilor prezentate la Congresul de la Londra, ceea ce – dată

88-94 (cu trimiteri bibliografice). Acest studiu nu figurează în bibliografia inclusă în volumul omagial din 1998.

[55] *XIII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, p. 19.

[56] *Ibidem*, p. 34.

[57] *Ibidem*.

[58] Dan Cernovodeanu citează, uneori, un microfilm (cf. *supra*, nota 17). După Michel Popoff, *Bibliographie héraldique internationale*, cit. (*supra*, nota 3), există patru volume multigrafiate, cu 173 de comunicări, dintre care 50 din domeniul heraldicii. Sunt menționați (p. 55-56), ca figurând în aceste volume, F. Bartsch, **Dan Cernovodeanu**, **Maria Dogaru**, Ștefan Gorovei, **J.N. Mănescu**, Mihail G. Ștephănescu și Marcel Sturdza-Săucești, ceea ce este ciudat, întrucât – cum tocmai am arătat – din

fiind și raritatea broșurii de *Proceedings* pe care am prezentat-o acum – face ca acest Congres să pară unul pierdut. În istoria participării românești la reuniunile internaționale de genealogie și heraldică, el ar fi putut fi cel mai important. Închei reamintind numele românilor – din țară și din străinătate – care au participat ori și-au manifestat intenția de a participa la el: Ștefan Andreescu, Ferdinand Bartsch, Dan Berindei, Dan Cernovodeanu, Paul Cernovodeanu, Maria Dogaru, Ștefan S. Gorovei, Jean-Nicolas Mănescu, Lydia Løvendal-Papae, Dan Gr. Pleșia, Corneliu-Radu Simionescu, Marcel Sturdza-Săucești, Mihai Dim. Sturdza, Mihail G. Ștephănescu. **O delegație de 14 persoane ar fi fost, la vremea aceea, cu totul impresionantă**. Istoria – istoria generală, dar și istoria fiecărui om în parte[59] – a făcut să nu se întâmple așa. Nu numai Congresul a fost „pierdut", dar a fost pierdută și șansa unei masive prezențe românești la o reuniune științifică internațională.

Observațiile și comentariile acestea mai arată ceva: ar fi, în adevăr, utilă o cercetare – într-o teză de licență, dacă nu într-una de doctorat – cu privire la participarea românească la Congresele Internaționale de Genealogie și Heraldică[60]. Este deja problematică supraviețuirea arhivelor personale ale multora dintre cei care, în anii 1970-1990, au fost principalii „actori" pe această scenă.

---

documentația pe care o am la dispoziție rezultă că doar trei comunicări de heraldică au fost efectiv citite (ale autorilor **subliniați**)!

[59] Românii stabiliți în străinătate nu ar fi putut fi menționați ca membri ai delegației românești. Marcel Sturdza-Săucești părăsise Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie. Este evident faptul că unele comunicări nu puteau atinge un nivel acceptabil din punct de vedere științific.

[60] Cf. Ștefan S. Gorovei, în „**HERB**. Revista Română de Heraldică", I (VI), 1-2/1999, p. VIII, nota 3.

XIII INTERNATIONAL CONGRESS OF GENEALOGICAL AND HERALDIC SCIENCES

13ème CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES GENEALOGIQUE ET HERALDIQUE
13.INTERNATIONALER KONGRESS FÜR GENEALOGISCHE UND HERALDISCHE WISSENSCHAFTEN

IMPERIAL
COLLEGE,
KENSINGTON,
S.W.7 2AZ.

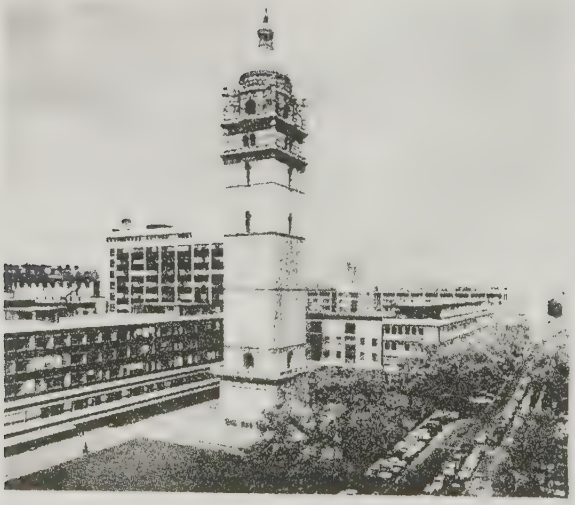

31 AUGUST
-7 SEPTEMBER 1976

PROCEEDINGS

PROTECȚIA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC ȘI ORIENTAREA ÎN CERCETAREA ARHEOLOGICĂ ÎN ANII '70 ȘI '80 ÎN LUMINA UNOR DOCUMENTE DIN ARHIVA CONSILIULUI NAȚIONAL PENTRU STUDIEREA ARHIVELOR SECURITĂȚII

Marian Cosac

Interesul manifestat de Securitatea regimului comunist din România față de profesia arheologilor, de starea patrimoniului arheologic, inclusiv de orientarea cercetării arheologice, poate părea astăzi surprinzător, dar documentele aduse în discuție în studiul de față ne atrag cu siguranță atenția asupra unei realități. Ea era, la vremea ei, doar intuită de unii din arheologii contemporani regimului, dar în acest moment ea poate fi în bună măsură dezvăluită. Acest lucru se datorează faptului că documentele identificate de noi corespund perioadei 1974-1980, singurele ce au fost inventariate de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității și au devenit, astfel, disponibile cercetătorilor.

Documentele, cu referire directă la tema abordată, sunt reprezentate în covârșitoare majoritate de note informative date de surse ale Securității sub pseudonim, de persoane implicate în cercetarea arheologică din România, arheologi din cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan". Acestea au stat la baza unor note raport ce au fost înaintate de ofițeri, spre analiză, organelor interesate, respectiv Direcției I din cadrul Securității și Centrului Universitar București, cel care patrona din anul 1975 și activitatea de cercetarea a Institutului de Arheologie. Analiza notelor informative, respectiv reluarea în cadrul acestora a unor teme, ne permite, în acest stadiu al accesului la documente, identificarea direcțiilor de interes pentru ofițerii securității.

Atenția specială acordată cercetării arheologice, a utilizării informației arheologice, ne este indicată încă din preambulul unei note, datată 1 octombrie 1974, și dată de sursa „Radu", cel care precizează: „cercetarea arheologică pune la dispoziția acțiunilor de culturalizare a maselor cea mai mare parte a colecțiilor muzeale"[1], iar „Arheologia românească trebuie să pună la dispoziție principalele documente privind etnogeneza și continuitatea poporului român pe aceste meleaguri"[2]. Sursa, considerăm noi, arheolog de profesie, atrage atenția asupra faptului că cercetarea arheologică din România are o orientare greșită „intenționată – cum se pare – sau doar iresponsabilă"[3], pentru că au fost cercetate „documente arheologice care atestă mereu neamuri străine (celți,

[1] Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond documentar, dosar nr. 008 857, vol. 13, f. 26.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.

bastarni, greci, gepizi, avari, slavi, pecenegi, cumani), cu toate că fondurile materiale au fost solicitate în vederea studierii etnogenezei limbii și poporului român. Deci documentarul arheologic aflat, în acest moment, în arhivele noastre, nu sprijină temeinic teza continuității ci dimpotrivă. Dacă vom rămîne numai cu acest material în arhive și vom continua orientarea de pînă acum noi nu ne vom putea nici în viitor argumenta drepturile istorice!"[4]. Această situație se datorează, în opinia sursei, orientării cercetării. „Este evident, de exemplu, că un cercetător care studiază epoca bronzului, va strînge documente de acest fel și muzeul la care lucrează va fi plin de resturi din această epocă. Dacă este singurul arheolog din acel muzeu cu siguranță că muzeul va putea fi declarat un muzeu al epocii de bronz. În Istoria acelei regiuni epoca bronzului va fi așa dar bine cunoscută celelalte epoci rămînînd pete albe!"[5]. Exemplele date sunt muzeele de la Baia Mare, Satu Mare, Oradea, dar și cel din Carei, unde un „cadru bine pregătit, se ocupă cu problema celților. Muzeul este bine echipat cu asemenea documente"[6]. În colecțiile muzeelor de la Arad și Timișoara „documentele privind continuitatea poporului român sunt aproape inexistente. Deci întinse regiuni frontaliere sunt practic lipsite de documente pentru o problemă esențială. O legătură între situația de acolo și apartenențe națională a cadrelor respective este de admis. Nu întîmplător au fost orientați atîți cercetători, în activitatea cărora s-au investit importante fonduri materiale, numai spre anumite epoci. Nu este însă mai puțin adevărat că nu institutele de învățămînt superior din Budapesta, spre exemplu, trebuiau să pregătească cadre valoroase românești care să fie încadrate în muzeele din Baia Mare, Oradea, Arad, Timișoara etc."[7].

Sursa atrăgea atenția asupra unei realități, ce nu este menționată în studiile arheologilor, și anume: „orientarea cercetării a fost nefericită"[8], pentru că a fost adoptat principiul „să cunoaștem mai întîi cultura materială a populațiilor migratoare pentru ca apoi, prin eliminare, ceea ce ramîne, să considerăm că aparține populației locale. Rezultatul a fost că o provincie puternic romanizată cum este Oltenia în mod normal (și-o dovedește) trebuie să ofere din abundență documente privind etnogeneza românească a rămas slab cercetată, și au forța științific de mîna a 2-a, în timp ce regiunile de cîmpie ale Munteniei, Moldova și Dobrogea aflate în calea «răutăților» au fost mai intens cercetate, cu forțe științifice de mîna întîia și au oferit, cum de altfel este normal (aceste ținuturi au putut fi perioade îndelungate sub stăpînirea migratorilor și au fost întra-adevăr românizate mai tîrziu și treptat!) abundente resturi ale populațiilor migratoare. Nici în Transilvania nu stăm mai bine unde timp bani

---

[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem*, f. 27.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem*, f. 28.

și pricepere s-au găsit pentru studierea culturii materiale a gepizilor, slavilor, avarilor, maghiarilor etc. și culmea, toate în cadrul acțiunii de numite: «studierea limbii și poporului român»"[9].

„S-ar putea spune că totul se datorează întîmplării, că cel mult poate fi vorba de o greșită orientare fără intenție. Dar cum ar putea fi interpretate următoarele fapte? Din 7 bursieri în R.F.G., 4 au fost orientați spre Saarbrüken și specializați în istoria gepizilor, goților, bastarnilor (neam germanic), rolului coloniștilor germani în înființarea orașelor medievale românești. Rezultatul: Germania își studiază istoria vechilor populații germanice cu bani și inteligență românească. Toți acești patru specialiști vor colecționa în România astfel de documente, deși mai înainte unii din ei studiau problemele romanității și ale dacilor"[10].

Sursa indică, de asemenea, ca o posibilă cauză a orientării cercetării și „naționalitatea celor care s-au „dedicat" problemei etnogenezei românești"[11], fapt ce ar explica „de ce documente importante care atestă, de data aceasta sigur, o populație de cultură romanică (de exemplu Ipotești, Tîrgșor, Cinul, zona Buzău) stau de circa 15 ani nepublicate"[12]. Cercetarea arheologică axată pe studierea alogenilor este, de pildă, prezentă în „planurile de lucru ale Institutului și Academiei mascate sub formulări (declarate, culmea, teme prioritare) de genul: cunoașterea populației băștinașe din Transilvania din perioada formării poporului român, dacii și relațiile lor cu alte populații, forme de cultură traco-getică în cultura latino-celtică, protoromânii în zona subcarpatică munteană? Se știe doar foarte bine de către noi toți că respectivele persoane se ocupă de celți, bastarni, goți, gepizi, slavi etc."[13].

De menționat este în acest context și faptul că în anul 1979 Direcția I din cadrul Securității a întocmit o „Notă – privind activitatea unor asociații științifice din R.F.G., în primul rînd Humbold și D.A.A.D."[14], notă ce urma să fie utilizată „pentru documentare și exploatare în cazul Humboldiștii aflat în controlul unității noastre"[15]. Orientarea ulterioară în cercetarea arheologică a beneficiarilor de burse în R.F.G. este explicată în document prin faptul că „Pe perioada specializării li s-au dat ca teme de cercetare, studiul unor neamuri germanice ce au locuit, în perioada migrațiilor, pe teritoriul țării noastre. Aceste preocupări, cei în cauză le-au continuat și după întoarcerea în țară, deși înainte de aceasta se ocupau cu studiul strămoșilor noștri"[16].

---

[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem*, f. 19.
[15] *Ibidem*, f. 18.
[16] *Ibidem.*

Orientarea în cercetarea arheologică este abordă ca rezultat al naţionalităţii sau ca pe o impunere a contextului, ca pe o dovadă de oportunism a decidentului, nu ca pe o orientare vocaţională, explicabilă prin profesionalizarea meseriei arheologului, în ciuda constrângerile regimului.

Arheologul „Radu", autor al notei de mai sus, încearcă să identifice responsabilul pentru orientarea greşită a cercetării arheologice din România. În opinia sa, „prof. I. NESTOR, este acela care şi-a asumat în chip voit şi surprinzător sarcina de a se ocupa de „problema formării limbii şi a poporului" din punct de vederea arheologic. A început prin săpături de mari proporţii în cimitirul slav de la Sărata Monteoru (care este astăzi cel mai mare cimitir slav cercetat din întreaga lume slavă), prin acelea din aşezările de la Dridu (declarate strămîneşti, dar convingerea generală este că nu poate fi străromânească o cultură care se întinde la Volga pînă la Balcani), prin cercetarea unor obiective importante feudale din Moldova. Şi-a creat treptat o adevărată şcoală de arheologie prefeudală şi feudală, a iniţiat un curs al mileniului întunecat, la Universitate, şi a sfîrşit prin a diviza fie oficial (prin comisia pentru studiul formării limbii şi a poporului român – comisie condusă de prof. IORGU IORDAN, adept al formării noastre la Sudul Dunării) fie prin autoritatea ştiinţifică sau de profesor cercetarea arheologică legată de etnogeneza noastră mai ales în ţinuturile de la Sud şi Est de Carpaţi. Intrînd în conflicte deschise cu C. DAICOVICIU s-a «înfiltrat» mai întîi în Transilvania de Sud-Est prin relaţii foarte strînse cu Z. SZEKELY de la Sf. Gheorghe, iar apoi în centrul Transilvaniei, unde s-a instalat cu cercetări la Bratei, lîngă Mediaş, prof. I. NESTOR este aşa dar personalitatea nr. 1 a cărei activitate trebuie analizată cu maximum de atenţie deoarece cercetarea arheologică a etnogenezei româneşti, în bine sau rău, îi datorează enorm de mult. Urmăresc cu atenţie această personalitate de cca. 20 de ani. Sunt unul dintre puţinii care au scăpat repetatelor sale încercări de «hipnoză», care ar fi dus la adorarea, fără judecată a personalităţii sale. Judecînd la rece faptele cred că activitatea sa a fost şi este complet nefastă"[17].

„Radu" atrage în nota sa atenţia asupra unui aspect încă prezent în atitudinea faţă de protejarea patrimoniului arheologic, anume „Problema salvării documentarului existent şi supus distrugerii"[18]. Sunt date apoi unele exemple relevante pentru perioada anilor '70: „lucrările pentru hidrocentrala de la Porţile de Fier au afectat cca. 60 de obiective (o parte au putut fi cercetate mulţumitor, altele, precum antica Dierna – Orşova – au intrat sub apă foarte sumar cercetate); lucrările proiectate pentru hidrocentrala Gruia vor afecta 120 de staţiuni vechi – unele deja supuse astăzi distrugerii de digurile de hidroameliorații cum este cazul la Ostrovul Corbului; lucrările de pe Olt

[17] *Ibidem*, f. 29.
[18] *Ibidem*.

afectează de asemenea, un număr impresionant de aşezări; acelaşi lucru se întîmplă pe Prut, pe Moştiştea, Motru, se va întîmpa pe Canalul Dunăre – Marea Neagră etc. Sistemele de hidroameliorații din sudul Olteniei au distrus şi distrug numeroase obiective de interes arheologic şi le citez doar pe cele mai cunoscute. Construcțiile de drumuri, de canale, de rețele de energie, terasamentele, nivelările şi atîtea alte acțiuni care modernizează o țară, se soldează de regulă şi cu distrugeri ale vechiului pe care trebuie să-l conservăm. De ce se întîmplă aşa? Pentru că acțiunea de modernizare ne-a prins nepregătiți din multe puncte de vedere"[19].

Analiza este extinsă şi asupra capacității instituțiilor de specialitate ce au în atribuții gestionarea patrimoniului arheologic, pentru că acestea „nu dispun astăzi de o documentație din care să rezulte situația obiectivelor arheologice, față în față cu acțiunea de modernizare. Cu alte cuvinte cei chemați să se îngrijească de protejarea acestor obiective ştiu foarte puține despre starea lor, sesizîndu-se doar în cazul unor activități de mare anvergură, care nu pot trece neobservate. Fiecare cercetează încă ce vrea, după vechiul tipic, în aşezări care încă nu sunt periclitate în timp ce, la cîțiva pași, se distrug atîtea obiective cel puțin la fel de importante"[20].

Nota de informare sesizează deci discrepanța majoră între volumul lucrărilor edilitare care afectează potențiale arii ce necesită protejarea patrimoniului arheologic şi numărul arheologilor prezenți în institutele şi muzele din România: „numărul de arheologi reali (evident nu scriptic ci valoric) este redus față de necesități. Universitățile contribuie tot mai puțin la pregătirea acestor cadre, aportul celor existenți scade îngrijorător de mult din cauza atmosferei de lucru nesănătoase (atmosferă care am toate motivele să cred că este cultivată conştient), condițiile de dotare tehnică sînt rudimentare, cu mult sub ceea ce s-ar socoti susținerea unei acțiuni serioase. Numai cu pasiune şi efort fizic nu putem ajunge prea departe, Condițiile materiale oferite cercetătorilor atunci cînd desfăşoară activitatea în teren sunt deosebit de vitrege"[21].

Absența unei educații arheologice a constructorilor, dar şi în rândul opiniei publice, are şi ea, ca urmare, distrugerea fortuită a patrimoniului arheologic, dar „Se mai întîmplă uneori să se distrugă şi conştient, căutînd să se evite modificări de proiecte, alocări de fonduri, revizuirea unor termene de execuție. Dar dacă nimeni nu-i atrage atenția în mod ferm. Nu există aşa dar o corelare serioasă între proiectele constructorilor şi cele de cercetare arheologică. Şi e păcat chiar din punct de vedere economic deoarece multe obiective arheologice

[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem*, f. 30.

se pretează la o exploatare turistică, putînd mări substanţial valoarea diferitelor construcţii"[22].

Şi birocraţia intră în atenţia respectivei note informative, pentru că aceasta contribuie în mod indirect la distrugerea patrimoniului arheologic: „Prin lege beneficiarul diverselor construcţii este obligat să suporte cheltuielile legate de cercetarea şi protejarea obiectivelor arheologice pe care lucrările sale le afectează. În multe cazuri mai ales cînd este vorba de construcţii pe suprafeţe reduse, beneficiarul se sustrage. În cazul construcţiilor de hidrocentrale şi hidroameliorații fondurile alocate nu pot fi însă folosite deoarece cercetările arheologice care au nevoie de fond de salarii pentru plata muncitorilor sezonieri nu pot folosi în acest scop fondurile de investiţii blocate de beneficiari. Şi aşa numeroase obiective arheologice au fost distruse sau sunt distruse (cazul hidrocentralei pe Prut este cel mai elocvent) chiar dacă primele trei deficienţe ar fi înlăturate rămîne a patra şi anume: d) instituţiile de profil nu dispun de suficiente forţe pentru a face faţă situaţiei din următoarele motive:

- numărul de arheologi reali (evident nu scriptic ci valoric) este redus faţă de necesităţi. Universităţile contribuie tot mai puţin la pregătirea acestor cadre;
- aportul celor existenţi scade îngrijorător de mult din cauza atmosferei de lucru nesănătoase (atmosferă care am toate motivele să cred că este cultivată conştient);
- condiţiile de dotare tehnică sînt rudimentare, cu mult sub ceea ce s-ar socoti susţinerea unei acţiuni serioase. Numai cu pasiune şi efort fizic nu putem ajunge prea departe;
- condiţiile materiale oferite cercetătorilor atunci cînd desfăşoară activitatea în teren sunt deosebit de vitrege"[23].

„Radu" avertizează „că unele din bunele intenţii ale conducerii superioare de partid şi de stat privind îmbunătăţirea activităţii sunt aplicate într-o asemenea manieră încît duc nu la îmbunătăţirea ei ci la paralizarea activităţii"[24].

Informaţiile oferite de sursa „Radu" sunt reluate apoi într-o notă raport a Securităţii, datată 11 decembrie 1974. Şi de această dată, se atrăgea atenţia asupra orientării greşite a cercetării arheologice datorită indicaţiilor „Academiei R.S.R. şi preluate, apoi, de conducerea Academiei de ştiinţe social şi politice, în sensul că s-a pus mai puţin accentul pe culegerea de materiale arheologice care să ateste existenţa şi continuitatea poporului român pe teritoriul ţării noastre, cercetătorii fiind orientaţi în cercetarea şi culegerea de materiale arheologice care să dovedească existenţa unor popoare străine

---

[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*

migratoare pe teritoriul țării noastre. Cu toate acestea, nu se poate afirma că documentarul arheologic existent nu este în măsură să sprijine ideea etnogenezei și continuității poporului român"[25]. Lt. maj. Leți Octavian, ofițerul ce a întocmit raportul de mai sus, atrăgea atenția asupra faptului că „În problema susținerii ideii etnogenezei și continuității poporului român, însăși istoriografia română nu are o poziție comună, iar în unele cazuri s-a observat că primează interesul strict personal al cercetătorilor, un exemplu, în acest sens, fiind cercetătoarea MARIA COMȘA, cunoscută cu poziția pro-slavă, care cu prilejul celui de-al doilea congres de studii sud-est europene a afirmat că primele formațiuni statale pe teritoriul țării noastre sunt de origine slavă"[26]. De altfel, se observă că minimalizarea contribuției slavilor la procesul de etnogeneză, după exagerările anterioare evidente, devenise o regula a perioadei. Lipsa unei poziții comune în cadrul cercetării arheologice se datorează tot Academiei, care a dat „impresia că s-ar acorda mai multă atenție popoarelor migratoare"[27].

Ofițerul amintit readucea în discuție problema distrugerii patrimoniului arheologic și preciza că „Cu cîtva timp în urmă, s-a realizat o înțelegere între comisia arheologică și forurile competente din fiecare județ în privința cartării zonelor de săpături pe județe de care, însă, nu s-a ținut seama, aceasta ducînd în cele din urmă la neconcordanțe între conducătorii șantierelor arheologice și șefii șantierelor de construcții industriale. La nivelul Academiei de științe sociale și politice există o comisie arheologică condusă de H. DAICOVICIU și D. PIPIDI, care însă, practic, nu a funcționat niciodată"[28].

Propunerea ofițerului de securitate era de „exploatare a notei la dosarul de obiectiv și înaintarea unei copii Direcția I-a pentru a fi exploatată în cadrul lucrării privind cercetarea arheologică"[29], fapt ce indică limpede atenția particulară acordată, cu insistență, de Securitate cercetării arheologice.

În 11.01.1975 același ofițer Leți Octavian a transmis o notă raport ce conținea rezumatul discuțiilor purtate cu arheologul Sebastian Morintz. Documentul readucea în discuție problema „salvării documentarului arheologic existent în teren și supus distrugerii prin lucrările de hidrocentrale sau hidroameliorații"[30]. Sunt menționate expres cele mai importante șantiere arheologice ce necesitau, în această viziune, o atenție particular în vederea salvării patrimoniului arheologic: „Prut-Ripiceni – la care lucrează prof. PETRESCU-DÎMBOVIȚA (de la Iași) și PĂUNESCU ALEXANDRU (București); Valea Cara-su – Dobrogea, la care lucrează DIACONU PETRE și ALEXANDRU PETRE (București); Valea

[25] *Ibidem*, f. 23.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*, f. 24.
[30] *Ibidem*, f. 25.

Oltului – la care lucrează BICHIR GHEORGHE (București) și Porțile de Fier II (Gruia) – la care lucrează ROMAN PETRE"[31]. Preocupat de protejarea patrimoniului arheologic, arheologul Sebastian Morintz indicase faptul că „Au existat unele neconcordanțe între Comisia arheologică a Academiei și conducerile șantierelor hidroenergetice, cunoscîndu-se unele cazuri cînd în cadrul lucrărilor industriale au fost descoperite obiective arheologice, dar care nu au fost comunicate de teama ca nu cumva lucrările să fie oprite de arheologi pentru a fi cercetate"[32]. Atenția era îndreptată și asupra situației financiare a săpăturilor arheologice aflate sub coordonarea cercetătorilor de la Institutului de Arheologie, căruia „nu îi sînt repartizate fonduri pentru aceste lucrări de salvare, existînd pericolul ca, în cazul cînd nu se iau măsuri urgente, multe din șantierele arheologice să fie acoperite de apele lacurilor de acumulare. Se impune o colaborare mai mare în rîndul arheologilor pentru ca la aceste lucrări de salvare să fie mobilizați și alți arheologi a căror șantiere se află în zonele periclitate. Importanța acestor lucrări de salvare rezidă și din faptul că zonele geografice în care urmează a se realiza lucrări hidroenergetice coincid cu zonele cele mai locuite de populația țării noastre, din cele mai vechi timpuri și unde se găsește un bogat documentar arheologic"[33].

„Orientarea greșită" a cercetării arheologice ne este explicată prin folosirea în mod eronat a metodei „cercetării mai întîi a culturii materiale a populațiilor migratoare, pentru ca apoi, prin eliminare, ceea ce rămîne, să fie considerat că aparține populației locale"[34]. O altă cauză este considerată specializarea „în istoria gepizilor (Radu Harhoiu) și a bastarnilor (Mircea Babeș), aceasta avînd ca rezultat faptul că Germania își studiază istoria vechilor populații germanice cu inteligență românească, iar pe de altă parte, acești cercetători vor colecționa în țară numai materialele care privesc istoria acestor popoare migratoare"[35]. Toate acestea erau readuse în discuție în cadrul unei alte note, din data de 19.07.1976. Ea era înaintată spre analiză Direcției I a Securității[36].

Nota aceasta făcea referire și la absența colaborării între arheologi și responsabilii marilor șantiere, „lucrărilor de hidrocentrale, hidroameliorații, construcții de drumuri, canale"[37]. Se constata că salvarea patrimoniului arheologic, deși avea un caracter prioritar, întâmpina o serie de dificultăți. „Una dintre acestea o constituie lipsa de fonduri destinate exclusiv acestor lucrări, această lipsă fiind acoperită prin fonduri alocate altor lucrări și în detrimentul acestora. O altă cauză o constituie lipsa unei corelări între proiectele

---

[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem*, f. 20.
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*

constructorilor și planurile de cercetare ale arheologilor, existînd cazuri cînd constructorii au distrus în mod conștient unele obiective arheologice, cautînd să evite, astfel, modificări de proiecte, alocări de fonduri și revizuirea termenelor de execuție. O altă cauză este natura birocratică. Prin lege beneficiarul diverselor construcții este obligat să suporte cheltuielile legate de cercetarea și protejarea obiectivelor arheologice pe care lucrările sale le afectează. În practică, în cele mai multe cazuri beneficiarul se sustrage de la îndatoriri, sau, în cazul lucrărilor de hidrocentrale sau hidroameliorații fondurile de investiții nu pot fi folosite, fiind blocate de beneficiari"[38].

Și capacitatea Institutului de Arheologie în asigurarea gestionării informației arheologice era adusă în discuție. Acest institut „nu dispune de suficiente forțe pentru a face față problemelor pe plan național și european, numărul de arheologi fiind redus față de necesitățile actuale. Facultățile de istorie contribuie tot mai puțin la pregătirea acestor cadre. De opt ani nu a mai fost încadrat nici un tînăr în institut. În domeniul arheologiei, specialitate considerată de unii ca fiind nerentabilă, cadrele tinere pasionate și apte a deveni specialiști de nădejde, se găsesc cu greutate și mai ales se pregătesc foarte greu, într-o perioadă de mulți ani de la absolvirea facultății"[39]... „În ceea ce privește dotarea tehnică a șantierelor arheologice, în prezent se lucrează exclusiv cu lopata și tîrnăcopul, ceea ce este sub nivelul tehnic obișnuit. Se impune dotarea tehnică corespunzătoare a șantierelor, iar pe marile șantiere arheologice (Histria, Adamclisi) să existe mai multe vagonete și linii înguste specifice, precum și benzi transportoare, care să ușureze și să ridice randamentul"[40].

Securitatea și-a îndreptat atenția și asupra consecințelor transferării Institutului de Arheologie în subordinea Centrului Universitar București, decizie luată din anul 1975. La un an diferență, în 22.09.1976, maiorul Leți Octavian, în urma discuțiilor cu sursa „Cosma", aducea la cunoștința organelor superioare următoarele: „În rîndul cercetătorilor se comentează faptul că de la trecerea institutelor de cercetare în cadrul Ministerului Educației și Învățămîntului situația lor nu s-a îmbunătățit, așa cum se așteptau. Cadrele din cercetare sunt nemulțumite că activitatea de cercetare nu se bucură de creditul corespunzător la conducerea ministerului. Spre exemplu, fondul destinat săpăturilor arheologice a fost redus de la 100 000 lei (deja foarte mic raportat la cei 40 de cercetători) la 60 000 lei, formele contabile s-au făcut cu întîrziere și lucrările pe teren au început mai tîrziu decît data obișnuită. Numărul deplasărilor în străinătate la întîlniri științifice internaționale, la studii și documentări s-au redus foarte mult, ceea ce îi nemulțumește pe cercetătorii

---

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem*, f. 21.

științifici. În acest context sunt mai numeroase plecările cercetătorilor în vîrstă, aflați în pragul pensionării, în defavoarea cercetătorilor tineri, cărora le sunt necesare documentările în străinătate.

Întrucît această stare de spirit este caracteristică tuturor institutelor de cercetare propunem a se întocmi o informare la Centrul Universitar București și la conducerea profesională, după ce vom obține mai multe materiale informative privind această problemă"[41].

Aceeași sursă, „Cosma", transmitea, de altfel, maiorului Leți Octavian faptul că arheologii de la Institut „așteaptă o nouă reorganizare a sistemului institutelor de cercetare, mulți punîndu-și iarăși problema găsirii unor noi locuri de muncă. Acest fapt generează o stare de lucruri necorespunzătoare, o apatie generală și lipsă de interes pentru terminarea lucrărilor științifice"[42]

Ultima dintre notele la care am avut acces la Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității este datată 11 noiembrie 1980, dată de aceeași sursă „Cosma" locotenentului Mușat Ion[43]. Sursa aducea în discuție vechea problemă a finanțării deficitare a cercetărilor arheologice. „Cosma" afirma că „De un șir de ani, pentru efectuarea săpăturilor, Institutul a primit în fiecare an cîte 250 000 de lei. Anul acesta suma a fost de circa 350 000, mărire pentru a servi cercetările privind tracologia. Menționez că în anii 1960 suma era de circa 1 000 000 lei"[44]. Este adusă în discuție și absența colaborării dintre arheologi, topografi, desenatori și restauratori: „datorită fondurilor mici primite, de obicei, de la Institut, suntem nevoiți să ducem materialul la București, pînă reușim să-l spălăm, să-l reîntregim, timpul trece, ca apoi să mai așteptăm pînă le vine rîndul (maximum 10-15 zile pe an) la desen. O parte din colegi au început să-și facă singuri desenele, dar în modul acesta se pierde timp prețios, care ar putea fi folosit la elaborarea altor lucrări"[45]. Și problema dotării Institutului este adusă în atenție: „Prin anii 1950 pentru Institut s-au procurat diferite roabe de lemn sau metalice, dar în decurs de 30 de ani ele s-au stricat, fără a mai fi înlocuite. Din această cauză pe majoritatea șantierelor suntem nevoiți să mișcăm pămîntul numai cu lopata la diferite distanțe, făcîndu-se efort și cheltuieli în plus"[46].

În finalul notei informative bazate pe sursa „Cosma" se sublinia și posibilitatea utilizării manifestațiilor științifice în vederea influențării participanților străini: „Propaganda noastră printre străini s-ar putea face și pe o altă cale, anume prin organizarea unor manifestări științifice (simpozioane, colocvii) cu invitarea unor specialiști străini. Tematica acestor manifestări ar

---

[41] Idem, dosar nr. 008 857, vol. 15, f. 204.
[42] *Ibidem*, f. 202.
[43] *Ibidem*, f. 195-198.
[44] *Ibidem*, f. 195.
[45] *Ibidem*, f. 196.
[46] *Ibidem*.

putea să se refere la diferitele perioade, începînd cu cele mai vechi timpuri pînă la feudalism. Specialiștii străini ar participa cu comunicări, ar lua contact cu cercetătorii noștri și ar avea posibilitatea să viziteze unele muzee și șantiere arheologice".

Notele aduse în discuție sunt datate, cum arătam, între anii 1974 și 1980, unele dintre ele provin din surse din rândul profesiei arheologilor. Cu certitudine ei erau din cadrul Institutului de Arheologie, precum acești „Radu" și „Cosma", după cum altă notă prezintă succint discuția cu arheologul Sebastian Morintz. Așa cum precizam, acestea au stat la baza unor note raport înaintate Direcției I, din cadrul Securității, și Centrului Universitar București, cel care a patronat, așa cum precizam în preambulul studiului, din anul 1975 și activitatea de cercetarea a Institutului de Arheologie. Conținuturile acestor documente sunt destul de asemănătoare, chiar dacă sunt separate de timp și oferite drept surse diferite. Aceasta ne permite să identificăm o parte temele de interes constant pentru Securitate în ceea ce privește patrimoniul arheologic și orientarea în cercetarea arheologică din România. Nota critică, acuzatoare, care arată spre mai mulți vinovați deodată, este constantă, iar intenția motivatoare este, în substrat, aceea de natură politică, proteguită, cum remarcam.

Ca un exemplu privind punctul de plecare al interesului Securității pot fi luate și cele precizate în nota sursei „Radu". Acesta răspunde la următoarele întrebări: „Care este starea documentarului arheologic actual, ce reflectă el, care au fost condițiile care au dus la o asemenea stare de lucruri"[47], „Care este situația documentarului aflat în teren, de ce se distruge, ce măsuri se impun pentru protejarea și valorificarea lui conform intereselor noastre naționale"[48], „Cui datorăm orientarea cercetărilor arheologice în România?"[49], „Problema salvării documentarului existent și supus distrugerii"[50]. Aceste întrebări defineau preocupările constante ale Securității și, în timp, erau reluate de Lt. maj. Leți Octavian, în nota sa raport, datată 11 decembrie 1974. El propunea „exploatare a notei la dosarul de obiectiv și înaintarea unei copii Direcției I-a pentru a fi exploatată în cadrul lucrării privind cercetarea arheologică"[51], fapt ce indică atenția particulară acordată de Securitate cercetării arheologice. Sub o formă sau alta, aceste preocupări se regăsesc în toate notele la care am avut acces.

Importantă rămâne însă și observația că toate documentele la care ne referim constată și acuză, dar repetarea constatărilor indică și ea că lucrurile evoluau inexorabil spre înrăutățirea situațiilor din arheologie. Era, se pare, și un

---

[47] Idem, dosar nr. 008 857, vol. 13, f. 27.
[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*, f. 28.
[50] *Ibidem*, f. 29.
[51] *Ibidem*, f. 24.

laitmotiv al epocii, care contrazicea bunele intenții declarate din toate părțile în ciuda atenției arătate și a motivațiilor invocate.

Dincolo de identitatea surselor, dezvăluite sau nu în aceste documente, trebuie subliniat, din capul locului, că ceea ce ne interesează este, în fond, în ce scop și cu ce rezultate s-a implicat acest organ de forță al regimului comunist în treburile cercetării arheologice. Rezultă de aici o perspectivă oarecum detașată de misiunea arheologilor, aceea a arheologiei din perspectiva aceluiași organ de forță.

DIN NOU DESPRE TEZAURUL ISTORIC AL ROMÂNIEI DE LA MOSCOVA

Ioan Opriș

Periodic, problematica Tezaurului României dus la Moscova în împrejurările dramatice ale Primului Război Mondial a intrat în atenția autorităților românești, impulsionate de factori politici sau militari exteriori.

Tezaurul fusese dus și depozitat la Kremlin, adică la cel mai apropiat aliat al României – Rusia, tocmai pentru a se salva de iminenta ocupare a unei mari părți din țară de către trupele Puterilor Centrale. Ordinul de a aduna cele mai valoroase obiecte de artă l-a dat chiar Regele Ferdinand la 11 octombrie 1916 și-i privea pe principalii deținători: muzee și colecții religioase. Cu executarea ordinului au fost însărcinați mai mulți învățați, foarte buni cunoscători ai patrimoniului istoric și artistic. Pentru a-l duce la îndeplinire, directorul Muzeului de Artă Națională „Regele Carol I", profesorul Alexandru Tzigara-Samurcaș a început, la 13 octombrie 1916, cu preluarea tezaurului principalelor mănăstiri oltene, ascuns inițial într-o tainiță la Slatina. În ziua următoare, a preluat bunurile culturale de valoare de la mănăstirile Agapia și Neamțu, exceptându-le pe cele ale mănăstirii Văratec, „perfect disimulate". I-a stat în sprijin generalul Prezan. Pentru acea fază, Samurcaș l-a informat pe prințul moștenitor Carol I, care l-a primit în ziua de 18 octombrie la Palatul Cotroceni. La 21 octombrie a urmat preluarea bunurilor culturale de la mănăstirile Bistrița și Horezu, la 22 octombrie cele de la mănăstirile Arnota, Tismana și Dintr-un Lemn, iar în ziua următoare cele de la mănăstirea Govora.

În ziua de 24 octombrie, Samurcaș era la Râmnicu Vâlcea, de unde preia bunurile culturale ale Episcopiei, dar planul de a se deplasa la mănăstirea Cornetu, pe Valea Oltului, ca să le ridice și pe cele aflate acolo nu l-a putut duce la îndeplinire, bateriile germane lovind cu bombe mănăstirea. În schimb, au ridicat obiectele valoroase de la mănăstirea Cozia, ca la 25 octombrie să ajungă la Curtea de Argeș, de unde a încărcat ultimul transport. Cu valorile preluate de la egumenii mănăstirilor numite, învățatul a organizat transportarea lor, obiectele fiind inventariate și puse în lăzi speciale, astfel încât la 3 noiembrie 1916 misiunea sa putea fi încheiată în urma unui adevărat marș forțat, toate obiectele preluate ajungând în siguranță la Iași. Ce anume a preluat Samurcaș corespundea ordinului regal: obiectele „de o valoare necontestată", a căror pierdere „nu ar putea să fie înlocuită prin o sumă oricât de mare de bani"[1]. Concomitent cu demersul directorului Muzeului de Artă

[1] Vezi referatul lui Al. Tzigara-Samurcaș către Șeful Statului Major General – Marele Cartier General, S1 – Biroul de operațiune, în Serviciul Arhivelor Naționale Istorice

Națională „Carol I", secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Alexandru Lapedatu a fost însărcinat de Administrația Casei Bisericii „cu alegerea și inventarierea obiectelor bisericești, istorice și artistice, de la Mitropolia din Iași și alte biserici mai importante din acest oraș (Golia, Barnovschi, Bărboi) în vederea împachetării lor și cu rânduirea lăzilor cu icoane, tablouri, odoare, efecte, acte etc. aduse de la București de la Administrația Casei Bisericii și a Casei Școalelor în vederea eventualei lor transportări"[2]. Învățatul istoric s-a achitat de însărcinarea încredințată, aducând valorile pe care le-a înscris într-un inventar întocmit în 3 exemplare: primul depus la Cancelaria Mitropoliei Moldovei, al doilea dat eclesiarhului, iar al treilea reținându-l pentru sine. În raportul său arată că toate lăzile aduse de la București cu obiecte ce aparțineau Casei Bisericii și Casei Școalelor au fost listate, precizându-se cubajul lor, fiind însoțite de inventare cu numere de ordine și cu etichete uniforme, din rațiunea că „eventualul lor transport și supraveghere să se facă cu ușurință și în siguranță"[3]. Așadar, pentru acele bunuri adunate din fața inamicului s-a lucrat ordonat, cu profesionalism, alcătuindu-se o evidență riguroasă. De calitatea lucrărilor din cauză au răspuns profesioniști reputați – Petre Gârboviceanu, directorul Casei Bisericii, atunci G. Popa – Lisseanu, Gh. Nedioglu și Alexandru Lapedatu – militari, economiști și istorici cunoscători ai răspunderilor asumate.

Procesele verbale încheiate de acești tehnicieni sunt martori ai profesionalismului, fiind documente esențiale în reconstituirea faptelor. Acestea menționează laconic, dar concludent obiectele: de la Episcopia Râmnicului un număr de 75 (valoare 111 358 000 lei), de la Trei Ierarhi – 61 (valoare 165 240 000 lei), de la Mitropolia Moldovei – 95 (valoare 111 823 000 lei)[4].

Despre subiectul acesta al Tezaurului istoric dus la Moscova pentru a fi apărat, încredințat spre păstrare unui stat aliat, a mărturisit unul dintre cei direct răspunzători, Al. Lapedatu. Mărturiile sale au apărut târziu, după ce istoricul și-a sfârșit zilele în închisoarea de la Sighet[5], act de restituire curajoasă

Centrale (în continuare, se va cita: S.A.N.I.C.), fond MENCA, Direcția Arte, dosar nr. 74/1941, f. 96-106.

[2] Cf. raport Al. Lapedatu din 11.I.1917 către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, I.G. Duca, *loc. cit.*, supra, fond cit., dosar nr. 74/1941, f. 38-41.

[3] *Ibidem*.

[4] Cf. procese-verbale nr. 10/12.XII.1917 și nr. 11/13.XII.1917, supra, f. 90-91, 92-93.

[5] Vezi Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 227-318, continuat într-o formă revizuită și completată prin lucrarea Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Albastră, 1998, p. 106-152. A se consulta și articolul scris de Ioan Opriș, *Aventura Tezaurului istoric al României*, în „Revista Muzeelor", 3/1990, p. 55-63. Informația legată de tezaur este tratată și în lucrările recente datorate lui Cristian Păunescu, *Banca, banii*

asumat de eminentul învățat Mircea Zaciu și dus la bun sfârșit de autorul acestui articol. Aici și acum mai adăugăm doar câteva noi informații reieșite din cercetarea documentelor.

În foarte scurt timp după ce conducătorii României au decis să participe de partea Germaniei la războiul declarat U.R.S.S.-ului, ministrul Educației Naționale, Cultelor și Artelor Radu Rosetti a cerut – probabil, la solicitarea lui Ion Antonescu – reconstituirea dosarului Tezaurului istoric. O comisie specială compusă din Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Jean Steriadi (deci doi directori de muzeu), Adrian Maniu (inspector general al Direcției Artelor), F. Manoliu și Ion Pașca (ultimul secretar al Direcției Artelor), a fost însărcinat să evalueze bunurile culturale transportate și depuse la Moscova. Precizăm că dispoziția dată de ministru privea bunurile culturale din deținerea muzeelor, ale Academiei Române, ale Cultelor și ale unor colecționari. La 4 decembrie 1941 comisia numită a stabilit că de la Pinacoteca Statului au figurat în acel transport al Tezaurului, 45 de lucrări aparținându-i lui Nicolae Grigorescu și o lucrare semnată de Al. Jean Steriadi, a căror valoare s-a estimat la 57 550 000 lei[6]. În ziua următoare (5 decembrie) au fost evaluate cele 91 de lucrări de artă ce aparțineau Muzeului „Ioan Kalinderu și Dr. Nicolae Kalinderu", duse în capitala Rusiei, valorând 81 920 000 lei[7]. La 6 decembrie a fost rândul Muzeului Național de Antichități, de unde figurau în Tezaurul înstrăinat 43 de piese (inclusiv Tezaurul de la Pietroasa evaluat la 1 miliard de lei), valorând 3 335 500 000 lei[8]. A urmat Muzeul Național de Artă de la Iași, de unde erau la Moscova 77 de piese în valoare de 14 102 000 lei[9].

În privința patrimoniului religios, piesele preluate de la mănăstiri și transportate în Rusia erau repartizate astfel: 16 piese de la mănăstirea Slatina (valoare de 23 558 000 lei); 12 de la Agapia (valoare de 53 225 000 lei); 15 de la Neamț (valoare de 315 600 000 lei); 24 de la Bistrița (valoare de 23 950 000 lei); 18 de la Hurezu (valoare de 16 600 000 lei); 5 de la Arnota (valoare de 1 500 000 lei); 8 de la Tismana (valoare de 59 000 000 lei); 6 de la Dintr-un Lemn (valoare

---

și bancherii. Pagini de istorie bancară, București, Editura Oscar Print, 2009, p. 115-116 și Cristian Păunescu, Marian Ștefan, *Legendele Bătrânei Doamne*, ediția a II-a, București, Editura Oscar Print, 2009, p. 83-99, 214-221.

[6] Cf. proces-verbal nr. 2/4.XII.1941, *loc. cit.*, supra, f. 71-72. Tablourile lui Nicolae Grigorescu erau individual evaluate: În recunoaștere (1 500 000 lei); Interior la țară Vitré (1 500 000 lei); Colț de atelier (1 000 000 lei); Curator de tablouri (1 000 000 lei); Dr. Davilla (1 500 000 lei); Călăraș atacat de un bașbuzuc (2 000 000 lei); Vânat de rațe (1 000 000 lei) etc., *loc. cit.*, f. 16-17.

[7] Cf. proces-verbal nr. 3/5.XII.1941, idem, f. 74-75. Cele 91 de lucrări: erau 54 tablouri de N. Grigorescu, 10 tablouri de I. Andreescu, 3 de Șt. Luchian, 4 de Brueghel, apoi de Courbet, Corot, Daubigny, ș.a.

[8] Cf. proces-verbal nr. 4/6.XII.1941, idem, f. 76-77.

[9] Cf. proces-verbal nr. 5/7.XII.1041, idem, f. 78.

de 3 300 000 lei); 1 de la Surpatele (valoare de 2 500 000 lei); 9 de la Cozia (valoare de 2 100 000 lei); 1 de la Biserica Cuvioasa Paraschiva – Râmnicu Vâlcea (valoare de 1 500 000 lei)[10].

Se cunosc, de asemenea, bunurile culturale aparținând Academiei Române care au făcut obiectul Comisiei de evaluare din anul 1941. Acestea cuprindeau Evangheliarul Slavon (1512), Evangheliarul Coresi (1562), Psaltirea Coresi (1570), dar și medalii, sigilii, ponduri, decorații (ca „Stema României" aparținându-i domnitorului Alexandru Ioan Cuza), numismatică. Aceste bunuri erau estimate între 12 și 15 000 000 lei.

Dacă în ceea ce privea bunurile artistice – provenind de la Arhivele Statului – în bună măsură înapoiate în anul 1935, Comisia a înregistrat cazul ca realizare, bunurile cultural-artistice aparținând unor colecții mari rămâneau în același loc. Era vorba, în primul rând, de colecția Dr. C. Angelescu, care a fost și el rugat de ministrul Radu Rosetti să dea informațiile pe care le cunoștea[11]. Pe lângă două cufere „unul cu medalii și monede românești – una din cele mai înzestrate colecții în acest gen, și un cufăr cu bijuterii de familie", Dr. Angelescu a încredințat spre a fi adăpostite la Moscova și „aproape 500 (cinci sute) tablouri ce-mi aparțineau (Grigorești, Luchiani, Andreești, Rosenthal, Negulici, Lecca, Mirea, Verona) etc."[12]. Această inestimabilă colecție – printre cele mai mari și mai valoroase din România – a luat aceeași cale, fiind împachetată și trimisă odată cu tablourile altui mare colecționar, Vasile G. Morțun. Tot la Moscova și tot prin acel tren al Tezaurului României au ajuns alte 32 de lucrări de pictură ce aparțineau colonelului N. Bălănescu: între acestea figurau 13 tablouri de N. Grigorescu, altele de I. Andreescu și G.D. Mirea, I. Georgescu[13].

Determinată și de ofensiva germană din iarna anului 1941, reexaminarea dosarului *Tezaurului istoric* semnifică interesul permanent al autorităților române pentru acea parte extrem de valoroasă din patrimoniul cultural național, înstrăinată în 1917 cu bună credință că va fi salvată și va reveni în țară. Poate și situația militară a acelui moment să fi dat un plus de încredere asupra recuperării, cel puțin în parte, a acestui important tezaur. Demersul de reexaminare n-a fost unul gratuit, evaluându-se fie și parțial sub raport scriptic și financiar acele bunuri patrimoniale aflate în deținerea sovieticilor. De acest demers s-a profitat oarecum după încheierea războiului, într-un context politic.

---

[10] Pentru aceasta certifică, în ordine cronologică, procesele-verbale nr. 6/8.XII, 7/9.XII, 8/10.XII, 9/11.XII. 1941, idem, f. 81-85. Regimul de urgență în care a lucrat Comisia numită pentru evaluare reiese ca o observație directă.

[11] În acest sens, i s-a adresat în scris prin solicitarea nr. 39 690/19.VII.1941, în *loc. cit.*, supra, f. 53.

[12] Cf. scrisoarea Dr. C. Angelescu din 1.VIII.1941 adresată ministrului Radu Rosetti, idem, f. 53.

[13] Cf. *loc. cit.*, supra, f. 138.

Doar menținerea vie a subiectului și cunoașterea în detaliu a valorilor înstrăinate a putut susține, într-un moment politic de destindere a relațiilor bilaterale, gestul semnificativ pe care U.R.S.S. l-a făcut pe seama României în anul 1956.

Iată că pe baza celor deja cunoscute în detaliu de specialiști, Ministerul Învățământului și Culturii[14], a institut Comisia care a clasificat și repartizat bunurile din Tezaurul înapoiat (în parte) României. Din aceasta au făcut parte: Gh. Oprescu, Emil Condurachi, Mircea Deac, Teodora Voinescu, Mircea Popescu, Eleonora Costescu, Dorin Popescu, Vladimir Dumitrescu, Bucur Mitrea, Marius Bunescu, Marin Mihalache (ultimii doi primitori ai obiectelor restituite) și Marcela Dobre, secretară.

Comisia în cauză a lucrat în urma celei care a fost însărcinată cu doi ani mai înainte de a constitui delegația oficială ce a reprezentat România și căreia i s-a predat lotul de piese pe care guvernul sovietic a decis să le restituie. Componența ei suprapune în parte pe cea din 1958: Marius Bunescu, Teodora Voinescu, Bucur Mitrea, Marin Mihalache și Ștefan Măncіulescu[15]. Aceștia sunt tehnicienii care au văzut prima dată piesele Tezaurului și au avut apoi șansa să se ocupe de repartiția lor. Așadar, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1 726/29 august 1956, semnată de Chivu Stoica, s-a creat cadrul juridic în care s-a lucrat, eliberând spațiul necesar de la Palatul Regal (ocupat de un cămin al studenților de la Institutul de Cultură Fizică), a fost însărcinat Ministerul Culturii să organizeze în Galeria Națională o expoziție cu piesele cedate (la cel mult 6 luni de la primirea lor) și a acordat 137 000 lei pentru cheltuielile necesare acestor lucrări. O expoziție cu un succes de public nemaicunoscut înainte, cu cozi lungi și cu oameni animați de un interes real pentru ceea ce era investit în ochii lor cu o valoarea istorică de netăgăduit.

De două ori într-un secol – în 1935 și 1956 – gestul de adâncă semnificație al guvernanților de la Moscova a făcut ca, în parte, importante bunuri de patrimoniu cultural care au luat drumul Rusiei în 1917 – spre a fi apărate și ocrotite în condiții de război, de către un stat aliat, deci prieten – să se înapoieze proprietarului de drept spre a le arăta oamenilor cele rămase încă în Rusia și cunoscute, de bună seamă, atât istoricilor cât și diplomaților[16]

---

[14] Cf. ordinul nr. 3 729/12.V.1958 semnat de ministrul Constanța Crăciun, în Arhiva Muzeelor, D.IV.

[15] Privitor la restituire, vezi atitudinea oficială redată în ziarul „Scânteia" din 12.VI.1956 și la Teodora Voinescu, *Note asupra tezaurului istoric artistic cu decizia restituirii lui de către URSS*, în „Monumente și muzee", I, 1958, p. 83.

[16] O prezentare specială, pe bază de documente, se află în lucrarea *Tezaurul României de la Moscova*, București, Editura Globus, 1993, cu o introducere semnată de istoricul Viorica Moisuc. Pentru completarea subiectului a se consulta și *Tezaurul Băncі Naționale a României la Moscova. Documente*, comentariu istoric și ediție Cristian Păunescu și Marian Ștefan, București, Editura Oscar Print, 2011.

constituie încă un subiect de discuție până la momentul în care vor fi retransmise României pentru a-și relua locul în muzeele și colecțiile de origine. Lumea contemporană, fundamentată pe dialog și deschidere, încurajează în a întrevedea momentul fast când întregul Tezaur istoric și artistic al României se va reîntregi spre marele profit cultural al oamenilor. Și spre lauda celor care, lucrând în numele adevărului, au considerat că un act juridic de mare semnificație umanistică, va încheia cândva o problemă litigioasă pe care politicul a ținut-o în suspensie, dar de al cărei profund sens cultural nu există nici o îndoială.

COPREȘEDINTELE COMISIEI COMUNE PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR IZVORÂTE DIN ISTORIA RELAȚIILOR BILATERALE, INCLUSIV PROBLEMA TEZAURULUI ROMÂNESC DEPUS LA MOSCOVA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Ioan Scurtu

În ziua de 4 iulie 2003, Președinții Ion Iliescu și Vladimir Putin au semnat, la Moscova, *Tratatul* dintre România și Federația Rusă, iar cei doi miniștri ai Afacerilor Externe – Mircea Geoană și Igor Ivanov – *Declarația comună*, în care se preciza:

„Considerăm important ca o Comisie comună, de interes public, investită cu autoritate, constituită din istorici, în componența căreia vor intra, de asemenea, specialiști în domeniul finanțelor, economiei, arhivelor, muzeologiei și în alte domenii în funcție de necesități, să se ocupe de studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului românesc. Constituirii și activității acestei Comisii i se va acorda sprijinul corespunzător"[1].

Nu mi-am imaginat atunci când am citit din presă cele două documente – *Tratatul și Declarația comună* – că voi avea și eu de îndeplinit un rol, care să-mi marcheze existența.

Evident, fiind preocupat de istoria contemporană, a trebuit să mă informez și despre problema Tezaurului românesc depus la Moscova.

În octombrie 1966, Catedra de Istoria României, din care făceam parte de la absolvirea Facultății în 1962, mi-a inclus în norma didactică seminariile la Cursul general de Istoria contemporană a României. Tânăr și entuziast, am decis să propun spre dezbatere teme incitante, care să trezească interesul studenților: partidele politice, rolul monarhiei, relațiile româno-sovietice etc. Titularul cursului, conferențiarul Vasile Hurmuz și șeful Catedrei, profesorul Gheorghe Ștefan, au aprobat tematica propusă de mine.

După primul semestru, un student m-a pârât la B.O.B. (Biroul Organizației de Bază) al P.C.R. din Facultate că lăsam prea libere discuțiile în timpul seminariilor. Am argumentat că Nicolae Ceaușescu a cerut istoricilor, în expunerea din 7 mai 1966, consacrată împlinirii a 45 de ani de la crearea P.C.R., să prezinte trecutul așa cum a fost, fără exagerări și omisiuni, iar seminarul pe care-l conduceam era cadrul organizatoric și oficial cel mai potrivit pentru a discuta orice problemă de istorie. Nathan Lupu, secretarul B.O.B., mi-a dat dreptate, astfel că nu am mai avut de dat explicații.

Abordam două teme privind relațiile româno-sovietice: prima privind anii 1918-1934 – de la ruperea relațiilor diplomatice la restabilirea acestora, iar cea de-a doua anii 1934-1940 – de la reluarea relațiilor diplomatice la notele

[1] „Monitorul Oficial", nr. 194 din 4 martie 2004.

ultimative din iunie 1940. Am recomandat, ca bibliografie, lucrările recent apărute: *Nicolae Titulescu* de Ion M. Oprea (1966), *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, editată de Ministerul Afacerilor Externe (1967) și câteva studii semnate de Eliza Campus și Viorica Moisuc. De fiecare dată, problema Tezaurului ocupa un rol important, studenții fiind curioși să afle cât mai multe date concrete.

Eu mă bazam pe cartea *Tezaurul român la Moscova*, publicată de Mihail Gr. Romniceanu în 1934, precum și pe trei volume de documente de „uz intern" privind Tezaurul românesc, realizate de un colectiv de istorici, arhiviști și specialiști de la Banca Națională pentru conducerea superioară de partid, în posesia cărora am ajuns pe căi personale.

Din 1981, când mi s-a repartizat predarea Cursului general de Istoria contemporană a României, partea I-a (1918-1940), în cadrul capitolului privind situația economică a României la sfârșitul Primului Război Mondial m-am referit la consecințele pierderii Tezaurului, iar în cel despre politica externă am abordat relațiile româno-sovietice de la ruperea relațiilor diplomatice (ianuarie 1918) până în august 1940 (inclusiv problema Tezaurului, cu restituirile parțiale din 1935).

Oricât de tensionate au fost relațiile româno-sovietice după 1964 și mai ales după 1968, niciodată nu s-a permis publicarea în România a vreunei lucrări despre Tezaurul românesc depus la Moscova.

După 1989, acest subiect a devenit unul de prim-plan. Au fost editate cărți, din rândul cărora menționez *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente*, publicată de Cristian Păunescu și Marian Ștefan în 1992, și *Tezaurul României la Moscova*, semnată de Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu și Constantin Botoran în 1993. Au fost publicate mai multe volume de memorii, între care *Amintiri*, de Alexandru Lapedatu – cel care a însoțit trenul care a transportat Tezaurul la Moscova în 1917 – ediție datorată lui Ioan Opriș (1998).

Eu însumi, publicând în 1992 micromonografia *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică*, m-am referit și la hotărârea privind depunerea Tezaurului românesc la Moscova din 1916 și 1917, conchizând: „Istoria a arătat că o asemenea decizie a fost nefastă pentru statul român, chiar dacă în acel moment era justificată și pornită din grija de a asigura adăpostirea Tezaurului național în eventualitatea unui curs nefavorabil al războiului". Într-o altă lucrare, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*, pe care am coordonat-o, am citat telegrama lui V.I. Lenin prin care anunța ruperea relațiilor diplomatice cu România și sechestrarea Tezaurului României depus la Moscova, care devenea „intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur pe care îl va preda în mâinile poporului român".

De-a lungul anilor, am reușit să cunosc poziția istoricilor sovietici (ruși) față de problema Tezaurului românesc, participând, din 1969, în Comisiile mixte de istorie pe linia Academiilor, precum și în cele desfășurate sub egida

Ministerelor Învățământului din cele două țări. Am putut constata că și înainte și după 1991, opinia acestora era aceeași: probabil că Tezaurul a dispărut în anii războiului civil, nu se știe nimic despre ce s-a întâmplat în acei ani de confuzie cu „aurul" (așa numesc ei Tezaurul) românesc. În plus, chestiunea nici nu ar mai trebui ridicată de români, deoarece valorile lăsate de armata rusă pe teritoriul Moldovei în 1917-1918, ocuparea și exploatarea bogățiilor Basarabiei în anii 1918-1940, jaful practicat de armata română pe teritoriul Uniunii Sovietice în 1941-1944 valorează cu mult mai mult decât Tezaurul transportat la Moscova în timpul Primului Război Mondial.

Într-un fel, m-am implicat în problema restituirii Tezaurului încă din anul 1992. În calitate de director general al Arhivelor Statului din România (numit în noiembrie 1991) am reușit să obțin înscrierea într-un document oficial semnat între o instituție națională din România și una din Federația Rusă a principiului restituirii acelei părți a Tezaurului românesc reprezentată de documentele de arhivă.

În aprilie 1992 am efectuat o vizită la Moscova pentru definitivarea și semnarea Acordului de colaborare între Arhivele Statului din România și Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse. Din însemnările mele[2], extrag următoarele secvențe:

20 aprilie 1992

Seara, la *Ambasada României*, discuție cu ambasadorul Vasile Șandru pe care-l cunoșteam foarte bine, fiind căsătorit cu o absolventă a Facultății de Istorie din București. Îmi spune că relațiile României cu Rusia au fost proaste și înainte de 1989 și acum, mai ales în urma unor declarații făcute la București, care-i irită foarte tare pe liderii ruși. Războiul din Transnistria este prezentată în mass-media rusească (controlată de stat) ca opoziția populației față de încercarea României de a ocupa Moldova.

S-a liberalizat accesul la arhive, dar există și reacții contrare. Chiar în acele zile s-a iscat un scandal, deoarece a fost publicat un document din care rezultă ca Palmiro Togliatti, președintele Partidului Comunist Italian, ar fi fost agent K.G.B., fapt ce a determinat protestul italienilor, care au cerut ca documentul să fie declarat fals. De asemenea, s-au publicat documente din care rezultă că însuși Lenin ar fi ordonat uciderea a zeci de mii de persoane, fapt ce i-a revoltat pe foarte mulți ruși care-l idolatrizează pe Lenin.

În timp ce Șandru prezenta situația arhivelor rusești, pe care în parte am văzut-o și eu, mi-a venit o idee, pe care am rostit-o cu glas tare:

---

[2] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Un istoric pe meridianele lumii*, București, Editura Mica Valahie, 2013 (capitolul V – *Un document pentru istorie. Acordul de colaborare între Arhivele Statului din România și Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse*).

- Domnule ambasador, ce ar fi să propun ca în acordul pe care urmează să-l definitivăm joi să fie inclus un articol privind restituirea documentelor care fac parte de drept din fondul arhivistic național al României?

După câteva clipe de gândire, diplomatul cu o îndelungată experiență de ambasador, mi-a răspuns:

- Domule profesor, încercați, nu știu dacă veți reuși, dar încercați.

După discuția cu ambasadorul i-am vizitat pe istoricii Gheorghe Buzatu și Ioan Chiper, aflați la un stagiu de cercetare în arhivele din Moscova, care locuiau într-un bloc din incinta Ambasadei.

Le-am spus ce idee mi-a venit. Amândoi au fost încântați și mi-au zis că dacă reușesc voi intra „în istorie". Chiper a propus să apelăm la diplomatul Vasile Buga, consilier la Ambasada României, pentru a formula un text curat în limba rusă.

Marți, 21 aprilie 1992

La Ambasadă, care a organizat masa rotundă cu tema *Independența de stat a României. Relațiile româno-ruse. 1877-1878.* Au participat circa 50 de persoane, cele mai multe de la Institutul de Slavistică, Institutul de Istorie al Federației Ruse și Institutul de Relații Internaționale. O bună parte îmi erau cunoscuți de la comisiile mixte pe linia Ministerelor Învățământului și ale Academiilor. Ambasadorul Șandru a rostit cuvântul de deschidere, după care m-a invitat să susțin „conferința". A urmat o masă, ambasadorul Șandru fiind încadrat de mine și de Rudolf Pihoia, președintele Rosarhiv (Comitetului pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse).

Apoi, în apartamentul lui Buzatu și Chiper, împreună cu Vasile Buga, unde formulăm în limba română textul articolului pe care intenționam să-l propun în Acord. Vasile Buga mi-a spus că aș putea avea succes, dacă încerc o abordare ocolită, de învăluire.

Miercuri, 22 aprilie 1992

Vizită la *Arhiva de Stat pentru Revoluția din Octombrie* și la *Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor Istoriei Contemporane.*

Joi, 23 aprilie1992

La *Rosarhiv*, definitivarea Acordului de colaborare între cele două instituții. Rudolf Pihoia a ținut un mic discurs despre semnificația momentului, după care mi-a dat mie cuvântul.

Eu am recurs la o „învăluire": este, cu adevărat, un moment important în relațiilor dintre instituțiile noastre, dar și în istoria celor două state. Ambele au înlăturat regimul dictatorial, bazat pe comandă și ideologie unică, de puțin timp au pășit pe calea democrației și a reformelor. O condiție esențială pentru realizarea în fapt a democrației este recunoașterea dreptului de proprietate.

Acest drept trebuie recunoscut în toate domeniile, inclusiv în cel al arhivelor. Este deci firesc ca documentele aparţinând fondului arhivistic al unui stat care se află într-o altă ţară să fie restituit proprietarului de drept. Arhivele Statului din România au în Rusia un număr important de documente, între care cele depuse oficial la Moscova în anii 1916 şi 1917, pe baza unui acord oficial semnat de cele două guverne, dar şi altele cum ar fi Cabinetul Mareşalului Antonescu, sau din epoca feudală (am citat mai multe arhive, fonduri şi cote, pe care le obţinusem din ţară de la mai mulţi cercetători români care descoperiseră acele documente).

Rudolf Pihoia a rămas surprins de argumentaţia mea, care a durat vreo 20 de minute, a avut câteva schimburi de cuvinte cu colegii săi Tarasov şi Prokopenko, după care a urmat următorul dialog:

Pihoia: Dreptul de proprietate este şi pentru noi un principiu important.

Scurtu: Atunci, să consemnăm acest principiu şi în documentul pe care urmează să-l semnăm.

Pihoia: Să găsim o formulare adecvată.

Scurtu: Noi am pregătit un text, în limbile română şi rusă, care ar putea deveni articolul 6 al acordului. Am citit acest articol privind restituirea arhivelor către proprietarul de drept.

Vasile Buga i-a înmânat textul în limba rusă, cei trei s-au consfătuit vreme de 3-4 minute între ei, după care Pihoia a declarat:

- Suntem de acord.

A urmat o pauză, pentru redactilografierea celor două texte (cel românesc a fost scris de domnul Buga) ca urmare a introducerii noului articol.

În acest interval de timp au apărut ambasadorul Vasile Şandru şi Liviu Iurea, corespondentul postului Radio România Actualităţi.

După câteva minute au urmat ceremonia de semnare, discursurile rostite de mine şi de Pihoia prin care ne-am exprimat satisfacţia încheierii cu succes a Acordului, iar la sfârşit paharul cu şampanie.

Liviu Iurea mi-a solicitat un interviu în direct pentru Radio România Actualităţi, pe care l-am acordat cu paharul de şampanie în mână. Iurea a făcut o introducere: „Stimaţi ascultători, asistăm la un moment istoric, care deschide calea înlăturării unor nedreptăţi ale trecutului şi trecerii la o colaborare fructuoasă între Arhivele Statului din România şi Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federaţiei Ruse. Profesorul Ioan Scurtu şi-a legat numele de acest succes. Să-l ascultăm".

În intervenţia mea am subliniat semnificaţia înscrierii în document a angajamentului reciproc de restituire a documentelor aparţinând celelalte ţări. Liviu Iurea m-a întrebat dacă putem spera la restituirea Tezaurului nostru aflat în Rusia, la care eu am răspuns că s-a deschis calea spre retrocedarea acelei părţi a Tezaurului românesc transportat la Moscova în 1916-1917, care este reprezentată de arhive.

Am folosit deliberat cuvintele *tezaur* și *Moscova*, știind că ele aveau o puternică rezonanță în conștiința românilor. Am subliniat că trebuia acționat rapid în perioada imediat următoare, pentru ca prevederile acestui Acord să fie transpuse în realitate.

Înainte de a ne despărți, l-am invitat pe Rudolf Pihoia ca împreună cu trei dintre colaboratorii săi să viziteze Arhivele Statului din România, pentru a da consistență colaborării noastre. Mi-a mulțumit „cu recunoștință".

În drum spre Ambasadă, Șandru mi-a mărturisit că era surprins de ușurința cu care Pihoia a acceptat introducerea în acord a articolului propus de noi, pentru că, după știința sa, textul fusese aprobat de conducerea rusă.

Vineri, 24 aprilie.

Revenirea la București, unde șoferul Cristi îmi spune că interviul meu s-a bucurat de o mare audiență, s-a difuzat și la T.V.R., a fost preluat de mai multe ziare, toată lumea este bucuroasă că am obținut acordul rușilor de a ne restitui Tezaurul.

Într-adevăr, documentul din 23 aprilie 1992 este primul act oficial în care se consemnează acordul Rusiei de a ne restitui documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României. Un document pentru istorie.

După venirea de la Moscova, președintele Ion Iliescu a prezentat – în cadrul întâlnirii de luni, 6 iulie 2003, ora 10, cu consilierii prezidențiali și de stat – modul cum au decurs discuțiile cu Vladimir Putin, semnificația *Tratatului* și a *Declarației comune*, exprimându-și speranța că relațiile bilaterale se vor ameliora.

La încheierea acestei întâlniri, președintele m-a invitat în biroul său, aflat în turul Palatului Cotroceni, unde mi-a relatat discuțiile sale din aprilie 1991 cu Mihail Gorbaciov. Acesta i-a vorbit cu mult avânt despre *glasnosti* și *porestroika*, dar când Iliescu a ridicat problema restituirii Tezaurului românesc transportat la Moscova în 1916 și 1917 a devenit foarte „ermetic", zicând că „nu cunoaște despre existența acestuia, dar se va informa". Un asemenea răspuns dăduseră, la vremea lor, Hrușciov și Brejnev, pe care Gorbaciov îi critica. Apoi Iliescu s-a referit la demersurile pentru încheierea Tratatului dintre România și Federația Rusă din timpul lui Elțin, care nu s-au finalizat și despre atitudinea mai maleabilă a președintelui Putin. Rușii nu au acceptat să se înscrie în Tratat vreo referire la Pactul Molotov-Ribbentrop și nici la Tezaur, dar au fost de acord ca cei doi miniștri de Externe să semneze o Declarație comună în care să fie menționate cele două probleme în suspensie. În opinia lui Ion Iliescu, exista un moment favorabil în relațiile româno-ruse, pe care trebuia să-l valorificăm. Apoi a trecut la motivul real pentru care m-a invitat la această discuție:

- Se va forma o echipă de istorici din Federația Rusă și din România, care să analizeze problema Tezaurului și să facă propuneri guvernelor respective. M-am gândit ca istoricii din România să fie coordonați de dumneata; ești

profesor universitar, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, cel mai mare institut de istorie din țară, ai o bogată activitate științifică, ai dovedit o reală capacitate organizatorică în funcțiile pe care le-ai avut.

- Eu nu m-am ocupat în mod special de problema Tezaurului, sunt istorici mai calificați decât mine.

- Comisia Comună nu va fi doar una tehnică, științifică, vor fi negocieri, se va cere o anumită diplomație. Știu că dumneata ai negociat foarte bine cu rușii când ai fost directorul general al Arhivelor Statului. Ai făcut parte și din niște comisii.

- Am făcut parte din comisiile mixte pe linia Ministerelor Învățământului și ale Academiilor, astfel că știu poziția istoricilor ruși în problema Tezaurului românesc.

- Aceasta înseamnă că știi la ce te poți aștepta și va trebui să vă pregătiți din timp contra-argumentele. Te rog să faci o listă cu istorici și alți specialiști români, pe care să o înaintăm ministrului de Externe Mircea Geoană.

După această discuție am înțeles că voi avea o nouă sarcină (misiune) încredințată de președintele României, după ce în urmă cu un an îmi ceruse să mă ocup de constituirea și activitatea Comisiei privind holocaustul și consecințele lui pentru România.

Am discutat cu doamna Simona Miculescu, consilier prezidențial pentru politica externă, care mi-a spus că de la Ministerul Afacerilor Externe a fost desemnată să se ocupe de comisia pentru Tezaur doamna Victoria Gavrilescu, directorul Direcției Drept Internațional și Tratate.

Am vorbit la telefon cu doamna Gavrilescu și am stabilit să alcătuim fiecare câte o listă de persoane care să facă parte din comisie, după care să ne întâlnim și să facem propuneri ministrului de Externe.

Am discutat cu mai mulți colegi istorici, dar și cu arhiviști și muzeografi. Nici unul nu m-a refuzat, astfel că am întocmit o listă destul de lungă.

M-am întâlnit la Ministerul Afacerilor Externe cu doamna Victoria Gavrilescu, despre care aflasem că avea o foarte bogată experiență diplomatică, era specialistă în drept internațional și a purtat multe negocieri în numele României, încheiate cu succes. Mi-a mărturisit din prima clipă convingerea sa că „noi vom aduce Tezaurul în țară", trebuia să acționăm acum când este un moment favorabil, să „punem pe masă" argumentele noastre, care nu vor putea fi respinse de partea rusă a comisiei.

Am luat ca bază lista întocmită de mine, la care i-am adăugat pe Cristian Păunescu de la BNR (fusese o scăpare a mea) și pe Aurel Preda, ambasador, un excelent jurist, care în acel moment era șeful Corpului de Control al Ministerului Afacerilor Externe. Am convenit ca „sediul" (teoretic) al Comisiei să fie la Ministerul Afacerilor Externe, iar domnia sa, în calitate de secretar, să păstreze documentele. Corespondența o vom purta prin Institutul de Istorie

„Nicolae Iorga", având în vedere faptul că în *Declarația comună* a celor doi miniștri Comisia nu era de stat, ci „de interes public", dar nu voi implica institutul în această activitate. Doamna Gavrilescu a întocmit toate documentele necesare aprobării părții române a Comisiei comune.

În calitate de director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga", eram vicepreședintele Comisiei mixte româno-ruse pe linia Academiei (președinte Florin Constantiniu). Sesiunea din 2003 s-a desfășurat la Moscova, unde m-am deplasat în perioada 27 octombrie – 3 noiembrie.

Eu am prezentat comunicarea *Monarhia română și relațiile României cu Rusia și Uniunea Sovietică (1866-1940)*. Am menționat aprobarea regelui Ferdinand ca Tezaurul românesc să fie transferat la Moscova și am citat telegrama lui Lenin prin care anunța ruperea relațiilor diplomatice cu România, precizând că Tezaurul românesc „se declară intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică își asumă răspunderea de a păstra acest Tezaur, pe care-l va preda în mâinile poporului român". Am conchis: cred că este momentul ca acest Tezaur să fie restituit.

La discuții, Vladlen Vinogradov și Tatiana Pokivailova au susținut că problema Tezaurului nu putea fi abordată separat de evaluarea bunurilor lăsate de armata rusă în Moldova în 1917-1918 și de jaful armatei române pe teritoriul Uniunii Sovietice în anii 1941-1944 (argumente pe care le cunoșteam de cel puțin trei decenii). Pokivailova a pus și o întrebare: „De ce trebuie să răspundă generația actuală de ruși pentru ce s-a petrecut în urmă cu 86 de ani?"

Am răspuns că sunt chestiuni diferite, care nu trebuie amestecate. Tezaurul a fost transportat la Moscova pe baza unui acord interstatal și ca urmare statul rus a fost și este răspunzător de păstrarea și restituirea lui. Faptul că s-a hotărât constituirea unei Comisii comune care să discute această problemă, arată că Federația Rusă acceptă ideea că ea trebuie să fie rezolvată.

Vinogradov a susținut că statul sovietic și statul rus actual nu pot fi făcute responsabile de angajamentele luate de regimul țarist. I-am amintit că în timpul discuțiilor de la Moscova din septembrie 1944, privind armistițiul, când Pătrășcanu a cerut ameliorarea condițiilor impuse României, Molotov a replicat: „Ce ați căutat la Stalingrad?" Evident, nu comunistul Pătrășcanu a fost la Stalingrad, el a contribuit la răsturnarea lui Antonescu, cel care a decis ca armata română să înainteze pe teritoriul sovietic, dar răspunderea a fost imputată statului român, care a trebuit să plătească despăgubiri pentru participarea la războiul împotriva Uniunii Sovietice. Acest fapt arată că răspunderea statelor nu ține de un anumit regim politic, ci de obligațiile internaționale asumate.

Discuțiile mi-au întărit convingerea că vom avea discuții grele în Comisia comună și că va trebui să determinăm abordarea problemei Tezaurului separat de celelalte, folosind argumente puternice din dreptul internațional.

În ziua de 10 decembrie 2003 am primit de la președintele Iliescu un dosar în care se afla *Nota privind evoluția demersurilor în vederea creării Comisiei comune româno-ruse pentru problema Tezaurului*, transmisă de ministrul de Externe Mircea Geoană, în care se preciza că în ziua de 17 decembrie 2003 se vor desfășura la București consultări bilaterale la nivel de director general pe linia M.A.E. ai României și Federației Ruse.

„În vederea pregătirii consultărilor, la data de 2 decembrie 2003, în cadrul întâlnirii cu reprezentanții Ambasadei României la Moscova, Aleksandr Alexeev, directorul Departamentului MAE rus responsabil pentru relația cu România, a menționat printre cele mai importante acțiuni pentru anul viitor formarea Comisiei de istorici pentru examinarea problemei Tezaurului. În acest context, diplomatul rus a precizat că pentru Partea rusă a fost propus ca șef al Comisiei de istorici academicianul Aleksandr Oganovici Ciubarian, din cadrul Institutului de Istorie Generală a Academiei de Științe a Federației Ruse.

Din discuțiile cu reprezentanții Ambasadei României la Moscova a rezultat că propunerea cu privire la co-președintele rus al Comisiei a fost formulată de Ministerul Afacerilor Externe, în prezent fiind în curs de desfășurare procedura de aprobare a acestei propuneri".

Ca urmare, M.A.E. al României transmitea președintelui Iliescu următoarele propuneri:

„1. Cu ocazia consultărilor din 17 decembrie 2003, partea română să transmită reprezentanților M.A.E. rus lista membrilor români ai Comisiei.

2. Examinarea posibilității numirii domnului academician Ioan Scurtu, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din București în calitate de co-președinte al Comisiei pentru partea română".

În Anexă se afla următoarea listă a membrilor propuși:

Prof. univ. dr. Ioan Scurtu	–	Co-președinte al Comisiei Istoric Directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" Consilier de stat
Victoria Gavrilescu	–	Secretarul Comisiei Director – Ministerul Afacerilor Externe
Col. dr. Alexandru Oșca	–	Arhivist militar Șeful Serviciului Arhive și Documentare Militară, Ministerul Apărării Naționale
Ion Antonescu	–	Secretar de Stat Departamentul Integrare Europeană, Ministerul Culturii și Cultelor
Mircea Sfârlea	–	Șef serviciu, Secretariatul de Stat pentru Culte, Ministerul Culturii și Cultelor
Anca Păunescu	–	Șef secție, Muzeul Național de Istorie a României
Anca Lăzărescu	–	Expert în arta românească medievală, Muzeul Național de Artă al României

Carmen Tănăsoiu	–	Istoric Specialist în cadrul Secției de Artă Veche Românească, Muzeul Național de Artă al României
Ana Dobjanschi	–	Expert în arta românească medievală
Prof. univ. dr. Ioan Chiper	–	Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"
Radu Tudorancea	–	Cercetător, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"
Dumitru Ivănescu	–	Cercetător principal, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" (Iași)
Ion Calafeteanu	–	Profesor universitar, Universitatea „Valahia", Târgoviște
Ambasador Aurel Preda	–	Șeful Corpului de Control, Ministerul Afacerilor Externe
Costin Ionescu	–	Director, Direcția Relații Culturale, Știință. Tehnologie și Patrimoniu Diplomatic Ministerul Afacerilor Externe
Alexandru Paveleț	–	Direcția Juridică, Ministerul Finanțelor Publice
Vasile Țâncu	–	Ministerul Finanțelor Publice
Cristian Păunescu	–	Director Direcția Resurse Umane, Banca Națională a României
Natalia Tampa	–	Specialist, Arhivele Naționale ale României
Constantin Moraru	–	Specialist, Arhivele Naționale, Ministerul Administrației și Internelor
Florin Constantiniu	–	Membru corespondent Academia Română
Prof. dr. Viorica Moisuc	–	Universitatea „Ovidius" (Constanța)

Era o listă pe care o alcătuisem împreună cu doamna Gavrilescu, la care s-au adăugat secretarul de stat Ion Antonescu și Vasile Țâncu.

În urma discuției pe care o avusesem cu Ion Iliescu era clar că trebuia să îndeplinesc funcția de co-președinte, astfel că i-am transmis președintelui României că sunt de acord cu propunerile M.A.E.

Cred că președintele Iliescu, primul ministru Adrian Năstase și ministrul de Externe Mircea Geoană au decis să mă numească în această funcție, considerând că am un C.V. similar cu copreședintele propus de partea rusă. Ciubarian era directorul Institutului de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse, eu eram directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române. Ciubarian făcea parte din Consiliul pentru Știință de pe lângă președintele Federației Ruse, eu eram consilier de stat pentru învățământ și știință la Administrația Prezidențială. Cibarian era academician, eu eram membru al Academiei Oamenilor de Știință din România. Nu eram însă academician. Aflasem „pe surse" că în urmă cu un an se discutase în Secția de Științe Istorice și Arheologie propunerea de a fi ales membru corespondent al Academiei, dar a obiectat Ștefan Ștefănescu sub motiv că aș fi demnitar

(tocmai dânsul, care fusese membru al C.C. al P.C.R., deputat în Marea Adunare Națională etc.!).

Pe Aleksandr Ciubarian îl cunoșteam de vreo douăzeci de ani, dânsul fiind președintele Comisiei sovietice și apoi ruse de istorie pe linia Academiei. L-am întâlnit la Congresele internaționale de istorie din București (1980), Montréal (1995) și Oslo (2000). Vorbea fluent franceza și engleza, se specializase în domeniul relațiilor internaționale contemporane. Era un domn de statură medie, puțin bondoc, cu o față măslinie, elegant și foarte amabil. Mi-am zis în sinea mea că voi avea ca partener unul dintre puținii istorici ruși care privesc trecutul cu detașarea omului de știință, fără încrâncenare și dorința de a-și impune cu orice preț punctul de vedere.

La 23 decembrie 2003, M.A.E. a comunicat Ambasadei Rusiei la București „numirea domnului Ioan Scurtu, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, în funcția de copreședinte pentru Partea română a Comisiei comune pentru studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului românesc". În scrisoarea respectivă se exprima „interesul pentru organizarea, la începutul anului 2004, a unei întâlniri a copreședinților român și rus ai Comisiei, în vederea convenirii modalităților de organizare a activității acesteia".

În zilele de 27 februarie și 10 martie 2004 au avut loc, la sediul Ministerului Afacerilor Externe din Aleea Alexandru, primele întâlniri ale membrilor Comisiei (Partea română) în prezența lui Bogdan Aurescu, secretar de stat.

Au fost discuții aprinse privind temele pe care urma să le abordăm în cadrul Comisiei comune. Doamna Viorica Moisuc a susținut cu tărie că singura misiune a Comisiei comune trebuie să fie recuperarea Tezaurului României depus la Moscova. Să le spunem clar, de la început rușilor: dați-ne Tezaurul!

Ioan Chiper a apreciat că trebuia să ținem seama de denumirea Comisiei, care presupunea abordarea mai multor teme.

Alexandru Oșca și Ion Calafeteanu au propus să avem în vedere teme precum: consecințele ieșirii Rusiei din război în noiembrie 1917 asupra României; evaluarea materialele de război trimise României de Franța și Anglia prin teritoriul Rusiei, care nu au mai ajuns în Moldova; bunurile luate de sovietici din România după 23 august 1944; sovrom-urile și impactul lor asupra economiei românești; reclamațiile cetățenilor români și ale unor instituții împotriva rechizițiilor și abuzurilor Armatei Roșii pe teritoriul României (1944-1958).

Mircea Sfârlea a insistat asupra recuperării valorilor de cult, odoare bisericești, icoane etc.

Cristian Păunescu a propus să începem cu problema recuperării Tezaurului B.N.R., pentru care avem inventare complete.

Eu am susținut că trebuie să ne concentrăm asupra Tezaurului și să avem în vedere abordarea altor probleme numai dacă rușii vor veni cu vechile lor

teme: bunurile armatei ruse rămase pe teritoriul Moldovei, abuzurile armatei române pe teritoriul U.R.S.S. în 1941-1944 etc. Să fim pregătiţi în legătură cu inventarul părţilor din Tezaur restituite în 1935 şi 1956, comparându-le cu situaţia reală a valorilor transportate la Moscova, pentru că ruşii vor susţine că ne-au predat întregul Tezaur.

După discuţii am convenit să stabilim o ordine de prioritate: teme principale şi alte teme, după cum urmează:

I. Teme principale:

1. Protocoalele privind predarea-primirea Tezaurului B.N.R. şi a celorlalte bunuri ale României către guvernul Rusiei (1916-1917).

2. Valori şi bunuri cuprinse în Tezaurul depozitat la Moscova.

3. Problema Tezaurului în relaţiile româno-ruse şi pe plan internaţional (1918-1924).

4. Protocolul din 1935 de retrimitere a arhivelor şi altor valori depuse la Moscova odată cu Tezaurul B.N.R.

5. Problema Tezaurului până în 1956. Protocolul din 6 august 1956 pentru predarea din Tezaurul României a unor valori istorice de artă plastică, decorativă şi aplicată românească.

6. Bunurile din Tezaur care nu au fost restituite.

7. Tezaurul de la Moscova în preocupările oamenilor politici români.

8. Discuţiile la nivel înalt privind Tezaurul României purtate de Gheorghiu-Dej şi Nicolae Ceauşescu cu conducerea U.R.S.S.

9. Problema Tezaurului după 1990.

10. Obligaţii juridice care decurg din depunerea Tezaurului României în Rusia.

11. Propunerile Comisiei pentru soluţionarea problemei Tezaurului.

II. Alte teme:

1. Consecinţele pentru România ale ieşirii Rusiei din război în noiembrie 1917.

2. Bunuri ale armatei române rămase pe teritoriul Rusiei, inclusiv cele primite de la Aliaţi.

3. Bunuri româneşti preluate de sovietici în august-septembrie 1944 (înaintea semnării Convenţiei de armistiţiu).

4. Sovrom-urile şi impactul lor asupra economiei României;

5. Schimburi comerciale neechivalente între România şi U.R.S.S.

6. Reclamaţii ale persoanelor şi instituţiilor publice privind bunurile luate de Armata Roşie în perioada 1944-1958 (categorii, evaluări valorice).

Partea română a Comisiei Comune fiind constituită, la fel şi cea rusă, a urmat întâlnirea copreşedinţilor şi secretarilor pentru elaborarea şi aprobarea Regulamentului de funcţionare a acesteia, care s-a desfăşurat la Moscova în mai 2004.

REFORMELE POLITICE, ECONOMICE ȘI ADMINISTRATIVE DIN ROMÂNIA DUPĂ 1989

Ioana Panagoreț

Înlocuirea lui Nicolae Ceaușescu în decembrie 1989, nu a dus imediat la rezolvarea tuturor problemelor, așa cum se așteptau majoritatea oamenilor, iar regimul comunist lăsa moștenire, pe lângă altele, o situație în care majoritatea întreprinderilor economice erau incapabile să facă față concurenței mondiale. La fel ca și în alte țări postcomuniste, a luat naștere o „economie de pradă" bazată pe acumularea primitivă a capitalului și formarea noilor elite economice și politice. O componentă esențială a restructurării economiei românești în anii '90, a fost procesul de privatizare, însă, absența în societatea românească a unor mari deținători de capital bănesc a constituit un adevărat handicap. Decizia din 1999 a Uniunii Europene de a accepta cererea de aderare a României și a începe negocierile, a constituit un factor important în relansarea economică a României. Perioada de preaderare a fost marcată de o serie de reforme politice, economice și administrative, de o creștere economică susținută, precum și de liberalizarea circulației cetățenilor români în țările Uniunii Europene prin desființarea obligativității vizelor pe termen scurt pentru spațiul Schengen. Dacă în perioada de preaderare atât politicienii, cât și societatea, în general, au dat dovadă de coerență și autodisciplină, după asigurarea aderării s-a observat o anume relaxare, destul de periculoasă, urmată de un consum crescut, stimulat de creșterea cheltuielilor statului. Criza economică mondială s-a făcut simțită din a doua jumătate a anului 2008 și în România, iar în programele de guvernare se încearcă cuprinderea unor priorități strategice, identificarea, prioritizarea și valorificarea factorilor care să sporească competitivitatea economiei Românești.

Constituit pe baza experiențelor istorice acumulate în prima jumătate a secolului al XX-lea, sistemul socialist a avut ca principal obiectiv, edificarea unei societăți industrializate în țări cu un nivel precar de dezvoltare în momentul instaurării regimurilor politice comuniste. Fără prea multe preocupări pentru cerere și consum, sistemul clasic al socialismului conturat în timpul lui Stalin și implementat și în România, a fost represiv și ineficient, s-a bazat pe controlul birocratic al activităților economice, precum și al realizării obiectivelor de plan.

De asemenea, conexiunea cu alte sisteme a fot mereu problematică, iar încetinirea creșterii economice din anii '80 s-a datorat disfuncțiilor sistemului economiei planificate sau erorilor de politică economică. Intrarea în criză a României în anii '80, dar și agravarea extremă a acestei crize, s-a datorat inadecvării stilului de conducere al lui Ceaușescu la caracteristicile lumii

postindustriale, acesta fiind un exponent al unui anumit sistem politic care l-a propulsat și a făcut ca puterea să nu poată fi controlată.

Astfel, atunci când politicile economice ale lui Nicolae Ceaușescu s-au dovedit a fi total greșite, iar disfuncționalitățile din întreaga societate au afectat nivelul de trai al majorității populației, sistemul nu a acceptat convertirea nemulțumirii populare într-o schimbare a liderului sau a politicilor acestuia. Deoarece sistemul socialist nu a putut fi reformat, el a trebuit să fie schimbat radical, iar înlăturarea contradicției dintre sistem și necesitățile dezvoltării economico-sociale în România, a dus la ieșirea în stradă a unui număr mare de cetățeni care au înfruntat forțele represive ale regimului în decembrie 1989[1].

Reformele economice

Prăbușirea regimului Ceaușescu și angajarea țării în tranziția post comunistă, așeza România în fața unui start caracterizat de întreprinderi economice incapabile să facă față concurenței mondiale precum și lipsa unei culturi economice și, nu în ultimul rând, de entuziasmul generat de victoria revoluției. Cum majoritatea oamenilor se așteptau ca înlocuirea imediată a lui Ceaușescu să ducă la rezolvarea tuturor problemelor, noua putere a adoptat un set de măsuri populiste care au dus la o puternică stimulare a consumului, dar și la un dezechilibru economic, produs de retrocedarea părților sociale depuse de cetățeni la capitalul social al întreprinderilor socialiste. Scurta explozie a consumului din 1990, la care s-au adăugat privatizările spontane din industrie, comerț, agricultură, precum și luptele politice și lipsa de competență economică a marii majorități a guvernanților au avut drept rezultat dezechilibrarea puternică a economiei naționale[2]: importurile oficiale au avut o creștere de la 8 miliarde $ în 1989 la 9,2 miliarde $ în 1990, dar, structura acestuia s-a schimbat trecând de la nevoile de funcționare ale întreprinderilor la nevoile de consum ale populației; producția s-a prăbușit și s-au pierdut o mare parte din piețele de desfacere pentru produsele industriale ca urmare a prăbușirii C.A.E.R.; exporturile oficiale au suferit o cădere abruptă de la 10 miliarde $ în 1989 la aproximativ 5,7 miliarde $ în 1990; deficitul balanței comerciale a fost favorizat de menținerea la un nivel nerealist a cursului de schimb; rezerva valutară ce consta în aproximativ 1,8 miliarde $ în 1989 s-a epuizat rapid.

Toate aceste dezechilibre au condus la un proces greoi de reformare a economiei, caracterizat de realizarea unor combinații aproape imposibile între măsurile de reformă și cele vizând stabilitatea economiei, la transferul continuu de resurse din proprietatea statului în proprietatea noilor capitaliști, la

---

[1] Ioana Panagoreț, *Gaullismul și poziția Franței în procesul de construcție europeană*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 225.

[2] Bogdan Murgescu, *România și Europa*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 469.

nemulţumiri şi critici severe din partea populaţiei şi a specialiştilor. Spre deosebire de alte ţări postcomuniste, România a plătit un preţ ridicat pentru faptul că reformele nu au fost suficient de rapide şi de profunde pentru a realiza o redresare economică rapidă. Prăbuşirea din 1990-1991 a fost destul de gravă deoarece în 1992, P.I.B.-ul/locuitor a fost de 71% faţă de valoarea lui din 1989 iar relativa izolare politică şi neîncrederea investitorilor occidentali s-a datorat influenţei politice din 1992-1996 asupra unei mari părţi a tehnocraţiei de întreprindere de a evita înnoirile care le-ar fi putut afecta în mod negativ interesele.

În această transformare a economiei şi societăţii româneşti, chiar dacă s-au obţinut rezultate mediocre, trebuie să consemnăm şi cele câteva realizări care au marcat această perioadă: reaşezarea fiscalităţii pe baze conforme economiei; restructurarea şi consolidarea sistemului bancar; înfiinţarea unor instituţii de intermediere economică şi financiară; apariţia unui sector privat al economiei.

Profundele schimbări din structura socială şi economică, au condus la o modificare a raporturilor dintre principalele sectoare ale economiei, acestea concretizându-se în reducerea masivă a activităţii industriale, creşterea semnificativă a serviciilor, a comunicaţiilor şi a învăţământului superior, creşterea numărului de persoane ocupate în agricultură (de la 3 milioane de persoane în 1990 la 3,5 milioane persoane în 2000), dar şi o productivitate scăzută ca urmare a practicării unei agriculturi de subzistenţă.

O altă componentă a transformărilor din România după 1989 a fost procesul de privatizare. Ca urmare a faptului că în societatea românească lipseau deţinătorii de capital bănesc, iar cadrele din conducerea întreprinderilor nu doreau să piardă controlul asupra industriei şi serviciilor, procesul de privatizare a ocolit în prima fază marile întreprinderi din industrie şi servicii şi a cuprins fondul locativ, agricultura şi micul comerţ. Populaţia rurală şi-a însuşit cea mai mare parte a inventarului animalelor şi rezervelor de produse din fostele Cooperative Agricole de Producţie (C.A.P.-urile), iar guvernanţii au restituit ţăranilor sau urmaşilor acestora prin Legea 18/2001, pământurile celor care intraseră în C.A.P.-uri. Deoarece nu au existat evidenţe cadastrale clare ale terenurilor, acest proces s-a desfăşurat destul de lent, astfel încât, până la sfârşitul deceniului cea mai mare parte a fondului agricol trecuse în proprietatea privată.

În comerţ, prin Legea 31/1990 unele din activele existente au trecut în proprietatea privată şi s-au întemeiat societăţile comerciale, iar în industrie şi servicii au fost gândite şi realizate diverse scheme de privatizare: prin distribuirea gratuită de titluri de proprietate către populaţie sau prin metoda MEBO (favoriza angajaţii şi tehnocraţii din întreprinderi); transformarea unei părţi din regiile autonome în societăţi comerciale precum şi privatizarea unora din întreprinderile mari cu ajutorul unor „investitori strategici", care proveneau

cel mai adesea din exterior (această formă de privatizare s-a realizat o dată cu schimbarea guvernului în 1996 și la presiunea Fondul Monetar Internațional).

Începând cu 1989, s-au realizat câteva privatizări importante care au oferit statului venituri esențiale pentru depășirea recesiunii din a doua parte a anilor '90 și anume: Romtelecom (cu O.T.E. – Grecia), Banca Comercială de Dezvoltare (cu Société Générale), Uzinele de Automobile Dacia (cu Renault), Rafinăria Petrol Ploiești (cu Lukoil – Rusia). De asemenea, au fost lansate pe piața noastră operatorii de telefonie mobilă Conex (actual Vodafone) și Dialog (actual Orange). Toate aceste privatizări (chiar dacă unele au fost nereușite) au ajutat, pe lângă redresarea economică a României, începând din anul 2000 și la racordarea la pieţele internaționale.

Prin Declarația de la Snagov din iunie 1995 semnată de toate forțele politice parlamentare, România a solicitat aderarea la Uniunea Europeană și și-a asumat o strategie comună în vederea atingerii acestui obiectiv. Deși, această cerere de aderare a fost considerată prematură iar Romania a fost plasată într-un grup de țări postcomuniste urmând să adere într-un viitor neprecizat, deschiderile de politică economică în raporturile cu marile companii occidentale, sprijinul politic și logistic acordat în cazul intervenției N.A.T.O. în Kosovo precum și sprijinul britanic și german pentru extinderea Uniunii Europene pe direcția statelor postcomuniste din Europa Centrală și de Est, au condus la decizia Consiliului European de la Helsinki din 10-11 decembrie 1999 de a începe negocierile cu alte 12 state candidate, printre care și România. La acea dată, România era însă slab pregătită în vederea realizării acestui pas, iar Comisia Europeană împreună cu Guvernul Isărescu au stabilit ca finalizarea procesului de aderare să aibă loc la 1 ianuarie 2007. Astfel, structurarea politicilor economice în perioada 2000-2006 a urmărit închiderea celor 31 de capitole ale procesului de negociere a aderării, iar Strategia pe termen mediu din 2000 a trebuit să răspundă cerințelor Uniunii Europene. De remarcat este faptul că, Guvernul condus de Mugur Isărescu (1999-2000) a reușit (după un deceniu de recesiune) să reașeze România pe calea creșterii economice, iar guvernele care au urmat (cel condus de social-democratul Adrian Năstase și liberalul Călin Popescu Tăriceanu) au continuat politicile începute de Mugur Isărescu și au avut ca obiectiv principal, finalizarea cu succes a negocierilor și a procedurilor de aderare[3].

Perioada 2000-2007 a fost una de reforme politice, economice și de creștere economică susținută marcată de: aplicarea unei politici financiare prudente care a condus la reducerea deficitului bugetar (de la 4% din P.I.B. în 2000 la 1,2% din P.I.B. în 2004) și a inflației (de la 45,7% în 2000 la 6,6% în 2006); continuarea de către guvern a procesului de privatizare care a cuprins atât

[3] *Ibidem*, p. 473.

marile întreprinderi industriale (Sidex Galați), cât și fostele regii autonome și serviciile de distribuție din sectorul energetic.

Reformele din administrație

În administrația publică, dacă până în 1989 dominau principiile centralismului democratic, al rolului conducător al partidului, al muncii și conducerii colective și al comenzii unice, după 1989, în România, principiile care au guvernat administrația locală au fost cele ale legalității, ale autonomiei locale, ale descentralizării, ale consultării cetățenilor prin referendum și al eligibilității, iar la nivel central, cele ale legalității, colegialității, egalității cetățenilor în fața administrației publice, precum și cel al ierarhizării administrative interne. Astfel, după decembrie 1989, s-a creat un vid în ceea ce privește organizarea administrației în România iar structura creată în decembrie 1989, Frontul Salvării Naționale, a încercat să preia din atribuțiile statului socialist afectat grav în structura sa.

La nivel administrativ au existat câteva încercări de supraviețuire statală, cea mai importantă problemă a fost schimbarea și adaptarea urgentă a Constituției la cerințele Revoluției. Primele alegeri generale din mai 1990, au fost făcute pentru Adunarea Constituantă, iar până la prefigurarea noilor structuri statale au existat variantele interimare de organizare de tipul C.P.U.N., la nivel central și local. În paralel cu C.P.U.N., la nivelul județului exista și Primăria județeană, iar la nivel local C.P.U.N. local și Primăria locală. Din august 1990 și până la organizarea alegerilor locale din 1992, au funcționat Prefecturile județene care erau organele administrative de conducere de la nivel județean, structuri numite de proaspăta putere centrală, iar Prefecturile județene au numit primarii de localitate pe un mandat interimar până în iunie 1992 când s-au ales primele consilii locale, ca structuri administrative deliberative și primarii ca organe unipersonale executive. Fostele Prefecturi județene au dispărut și în locul lor au apărut actualele Prefecturi, ca reprezentante ale Guvernului în teritoriu și Consiliile județene ca organe deliberative, alese în vederea coordonării serviciilor publice de interes județean, pe un mandat de 4 ani. Dacă primele alegeri ale Consiliilor județene au fost indirecte, în sensul că electorii Consiliului județean erau toți consilierii locali ai acelui județ, după un mandat, și anume începând din 1996, Consiliile județene au fost apoi alese prin votul direct al cetățenilor acelui județ. Începând cu anul 2008, președintele Consiliului județean nu se mai alege dintre consilierii județeni, ci direct de către cetățenii județului respectiv.

Odată cu adoptarea Constituției din 1991, România a devenit o Republică semiprezidențială, condusă de un președinte ales direct de popor, actualmente cu mandat de 5 ani, dar care, are atribuții mai restrânse și un Guvern, ca organ central al administrației publice, condus de un prim-ministru propus de Președinte și validat de Parlament. Parlamentul este bicameral, având Senatul

și Camera Deputaților cu un mandat de 4 ani și poate controla puterea executivă prin intermediul moțiunilor de cenzură sau a celor simple, prin instituția întrebărilor și a interpelărilor.

Controlul asupra executivului se realizează și de către puterea judecătorească prin contenciosul administrativ, astfel încât, instanțele de contencios pot cenzura nu numai abuzurile produse de către autoritățile executive ale statului, dar și toate abuzurile autorităților publice din România, altele decât cele executive. Actualmente, statul este organizat după modelul francez, în care separația puterilor în stat este elementul de bază al alcătuirii acestuia. Principalele reglementări care au schimbat radical organizarea postdecembristă a administrației publice locale au fost: Constituția din 1991, Legea nr. 69/1991 abrogată și înlocuită ulterior cu Legea nr. 215/2001 privind administrația publică locală, Legea nr. 188/1999 Statutul funcționarilor publici, Legea nr. 213/1998 privind domeniul public și regimul juridic al acestuia, Legea nr. 273/2006 privind finanțele publice locale, Legea nr. 90/2001 privind organizarea și funcționarea Guvernului și a ministerelor, Legea nr. 340/2004 privind prefectul, Legea nr. 195/2006 privind descentralizarea precum și toate legile electorale postdecembriste. În conformitate cu Constituția României, art. 119 „administrația publică din unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe principiul autonomiei locale și pe cel al descentralizării serviciilor publice". Principiul autonomiei locale are în vedere organizarea și funcționarea administrației publice locale pornind de la „dreptul și capacitatea efectivă a autorităților administrației publice locale, de a rezolva și gestiona în nume propriu și sub responsabilitatea lor, o parte importantă a treburilor publice, în folosul colectivităților locale pe care le reprezintă".

Cum în România autonomia locală se manifestă pe mai multe planuri, energia trebuia canalizată către o reală, eficientă și funcțională autonomie locală, administrativă și financiară, acest lucru oferind avantajul aplicării unor strategii și tactici adaptabile și pliate pe specificul realităților locale. Realitatea însă a demonstrat că, de mai bine de 10 ani, se încearcă adaptarea la transformările de natură administrativă, politică și juridică ce au loc în statele dezvoltate, dar, în urma unei analize a cadrului legislativ și instituțional, s-a arătat că nu au fost găsite cele mai bune instrumente pentru realizarea reformei în administrație și anume: nu s-a reușit optimizarea procesului decizional, autonomia locală nefiind asumată complet de autoritățile locale; nu au fost identificate, în mod cert, responsabilitățile și relațiile dintre diferite instituții; descentralizarea este incompletă, și nu s-a reușit apropierea de interesul cetățeanului, a unor atribuții și decizii precum nici transferul complet de resurse materiale și financiare care asigură apropierea deciziei de realitatea economică; bugetele colectivităților locale sunt dependente, în mare măsură, de resursele bugetului de stat, veniturile proprii bugetelor locale nedepășind 25% din necesarul de resurse locale, reforma finanțelor vizând, după model

european, o cotă de aproximativ 50%; o insuficientă comunicare între autoritatea publică și cetățean; nu s-a reușit implementarea unui sistem informațional în toate ramurile administrației; există o nemulțumire a cetățenilor determinată de necorelarea dintre confortul urban oferit de autorități și suma ridicată de bani pe care trebuie să o verse anual la bugetul local.

De asemenea, începând cu recunoașterea constituțională a autonomiei locale, multe legi adoptate în perioada postdecembristă, au vizat crearea unui cadru legal necesar aplicării acestor principii (Legea privind statutul funcționarilor publici; Legea privind răspunderea ministerială; Legea finanțelor publice locale; Legea administrației publice locale; Legea privind dezvoltarea regională), precum și armonizarea cu legislația europeană. Acest demers a culminat prin obținerea de către România a statului de parte la „Carta europeană a autonomiei locale" prin decretul nr. 131/1997 și prin Legea nr. 199/1997. Chiar dacă România a ratificat Carta încă din 1985 nu a aplicat prevederile acesteia decât după Revoluție.

Deoarece orice stat este o putere publică, organizată pe un teritoriu delimitat și recunoscut de celelalte state, are rolul nu numai de a reprezenta poporul aflat pe teritoriul său, ci și de a-i rezolva interesele atât de diferite. Astfel, problema centralizării și descentralizării în administrația publică este deosebit de importantă în orice stat, indiferent de structură, regim politic sau formă de guvernământ.

Pentru a-și îndeplini rolul său, statul Român și-a împărțit teritoriul în unități administrativ-teritoriale pe care, de-a lungul istoriei, le găsim sub diferite denumiri (ținuturi, județe, regiuni, orașe, comune etc.) și a creat autorități publice centrale și locale care să-l reprezinte și să acționeze pentru realizarea intereselor sale și ale cetățenilor.

Pentru armonizarea și rezolvarea acestor interese, statul a creat regimuri juridice sau instituții speciale, și astfel putem vorbi de centralizare, descentralizare, desconcentrare, tutela administrativă.

Dacă centralizarea în administrația publică înseamnă în plan organizatoric, subordonarea ierarhică a autorităților locale față de cele centrale și numirea funcționarilor publici din conducerea autorităților locale de către cele centrale, în plan funcțional înseamnă emiterea actului de decizie de către autoritățile centrale și executarea lui de către cele locale. Avantajele centralizării se concretizează în[4]: funcționare coordonată, promptă și eficientă a serviciilor publice; înlăturarea suprapunerilor de același nivel, precum și a paralelismelor; asigură pe planul exercitării dreptului de control, mai multe trepte de efectuare a controlului și de luare a măsurilor legale corespunzătoare, fapt ce conduce la

---

[4] Corneliu Manda, *Știința administrației*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2008, p. 169.

constituirea în garanții suplimentare pentru apărarea intereselor celor administrați.

Pe lângă avantajele prezentate mai sus, centralizarea în administrația publică are și unele dezavantaje cum ar fi: interesele locale nu-și pot găsi o rezolvare optimă, deoarece autoritățile centrale nu pot cunoaște în specificitatea lor interesele la nivel local; concentrarea, la nivel central, a modului de conducere a unor servicii publice de interes local duce la supraaglomerarea autorităților centrale; rezolvarea cu întârziere și superficialitate a problemelor care s-ar rezolva mai operativ și mai bine de către autoritățile locale; numirea funcționarilor publici de către centru face ca cetățenii să nu mai participe la administrarea treburilor lor, fiind lipsiți de inițiativă.

Descentralizarea în administrația publică este un regim juridic în care rezolvarea problemelor locale nu se mai face de funcționarii numiți de la centru, ci de către cei aleși de corpul electoral și consta în recunoașterea personalității juridice unităților administrativ-teritoriale, precum și transferarea unor servicii publice din competența autorităților centrale către cele locale. Prin Legea cadru a descentralizării nr. 195/2006 din 22.05.2006 s-au stabilit principiile, regulile și cadrul instituțional care reglementează procesul de descentralizare administrativă și financiară, Guvernul, ministerele și celelalte organe de specialitate ale administrației publice centrale trebuind să transfere competențele pe care le exercitau autorităților administrației publice locale de la nivelul județelor, orașelor sau comunelor, după caz, respectând principiul subsidiarității și a criteriilor economiei de scară, ariei geografice și a beneficiarilor.

Conform acestei legi, Ministerul Administrației și Internelor, împreună cu ministerele și celelalte organe de specialitate ale administrației publice centrale, le-a revenit sarcina de a propune Guvernului termene limită pentru elaborarea strategiei generale de descentralizare, a strategiilor sectoriale de descentralizare și a standardelor de cost și calitate în furnizarea serviciilor publice și de utilitate publică descentralizate, precum și a normelor metodologice de aplicare a acestei legi. Principiile pe baza cărora se desfășoară procesul de descentralizare conform Legii nr. 195/2006 sunt: principiul subsidiarității, principiul asigurării resurselor corespunzătoare competențelor transferate; principiul responsabilității autorităților administrației publice locale în raport cu competențele ce le revin, principiul asigurării unui proces de descentralizare stabil, principiul echității, principiul constrângerii bugetare. Descentralizarea administrativă este avantajoasă deoarece se pot rezolva în condiții mai bune interesele locale, serviciile publice locale putând fi conduse mai bine de către autoritățile locale într-un regim în care acestea nu au obligația să se conformeze ordinelor și instrucțiunilor de la centru.

Măsurile și deciziile pot fi luate mai operativ de către autoritățile locale, iar resursele materiale și financiare, precum și forța de muncă pot fi folosite cu mai mare eficiență. În regimul descentralizării administrative, funcționarii publici aleși sau numiți pe un termen limitat, înlătură în măsură mai mare fenomenele birocratice în activitatea locală, iar participarea locuitorilor prin alegeri la desemnarea autorităților locale accentuează spiritul de responsabilitate și inițiativă pentru viața publică a localității în care ei locuiesc determinându-i să caute și să găsească ei însuși soluții la problemele cu care se confruntă. Pe de altă parte, alegerea autorităților descentralizate, poate introduce în administrația locală politica de partid, care acaparează și viciază totul iar lipsa de competență, de răspundere, demagogia și servilismul sunt unele din cele mai mari inconveniente ale acestui mod de recrutare a autorităților descentralizate. Astfel, în localitățile mai mici este dificil de găsit buni specialiști care să poată gira serviciile publice, pe care descentralizarea le pune pe seama autorităților locale. Deconcentrarea și tutela administrativă sunt două regimuri juridice intermediare ale administrației publice, fiecare dintre ele apropiindu-se mai mult sau mai puțin de latura centralizării sau descentralizării. Deconcentrarea constituie un regim administrativ ce o apropie de centralizare, ca urmare a faptului că titularii puterii locale nu sunt aleși de electoratul local, ci sunt numiți de la centru. Apropierea de descentralizare este dată de faptul că titularii puterii locale au competența să rezolve ei problemele la nivel local, fără să le mai înainteze șefului său ierarhic de la centru, dar el este supus controlului acestuia și obligat să se conformeze actelor superiorului său. În cazul deconcentrării, autoritatea publică locală rămâne parte integrantă în sistemul ierarhiei centrale, iar deciziile date în competența autorităților publice locale sunt luate de aceasta sub puterea ierarhică a autorităților centrale[5].

Deși în ultimii ani s-au făcut eforturi pentru a se realiza o administrație modernă și eficientă, sunt încă necesare o serie de măsuri legislative și administrative care să confere eficiența acestui scop. Pentru a putea vorbi de o reformă în administrația publică, asupra acestui proces trebuie să existe amprenta marketingului și managementului public, iar administrația trebuie privită ca o afacere ce trebuie condusă corespunzător pentru a avea randament maxim. Astfel, nu se poate face reforma fără a fi făcută o analiza SWOT serioasă prin care să se identifice avantajele și dezavantajele, oportunitățile și pericolele, sau fără a se structura totul, urmărindu-se realizarea scopurilor, obiectivelor principale și secundare precum și a strategiilor care să ne conducă la atingerea obiectivului final. De nenumărate ori, în rapoartele sale, Comisia Europeană a arătat că multe din obiectivele fixate și din legile adoptate pentru a se realiza

---

[5] Petre Mareș, *Administrația publică în Uniunea Europeană*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2009, p. 149.

reforma în administrația publică nu au fost respectate sau bine aplicate, iar noile instituții nu și-au îndeplinit misiunea în totalitate.

Astfel, reforma administrației publice în România a urmărit prin Programul Național de Reformă pe perioada 2007-2010, dezvoltarea capacității administrative de implementare, evaluare și monitorizare a reformelor asumate. Domeniile esențiale identificate în cadrul administrației publice, care au fost abordate într-o strategie coerentă și o manieră unitară au vizat funcția publică, descentralizarea și deconcentrarea serviciilor publice precum și procesul de formulare a politicilor publice. În acest context, trebuie să se aibă în vedere crearea unui corp profesionist de funcționari publici, neutru din punct de vedere politic, continuarea procesului de descentralizare și deconcentrare a serviciilor publice și crearea unor sisteme de coordonare și îmbunătățire a capacității de management a structurilor guvernamentale. Pentru a asigura coerența implementării strategiei de reformă în administrație, coordonarea și managementul este necesar a se face la nivelul Guvernului, alături de acesta fiind implicați primul ministru, ministrul Administrației și Internelor, miniștrii, Consiliul Superior pentru Reforma Administrației Publice.

CUM ȘI DE CE STUDIEM *TRECUTUL ISTORIC* ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE. CÂTEVA CONSIDERAȚII TEORETICE

Constantin Hlihor

A re-construi realitatea trecută a relațiilor internaționale înseamnă, în primul rând, a avea la dispoziție informația, metoda și instrumentele adecvate interpretării ei. Conceptul de fapt istoric, eveniment istoric și metodele prin care le definim, selectăm și (re)semnificăm sunt capitale în opera de *re-compunere* a trecutului în politica internațională. Se afirmă des printre istorici că *faptele vorbesc de la sine* dar așa cum arăta, cu decenii în urmă, și E.H. Carr, „Acest lucru este, desigur, neadevărat. Faptele, vorbesc numai în cazul în care istoricul le invită să vorbească: el este cel care decide pentru care fapte deschide ușa prezentului și în ce ordine sau de context ni se arată (...) Istoricul este în mod necesar selectiv. Credința într-un nucleu dur de fapte istorice existente în mod obiectiv și independent de interpretarea istoricului este o eroare absurdă, dar una care este foarte greu de a se eradica"[1]. Lucien Febvre, la rândul său, în ale sale celebre *Combats pour l'histoire*, pledase pentru „necesitatea ca *documentul* să nu mai fie considerat *în sine*, ca purtător al realităților trecute, ci doar ca *intermediar* pentru tentația noastră de a accede la dezvăluirea sensurilor profunde ale devenirii «schimbărilor lumii»"[2].

Din această perspectivă trecutul istoric al relațiilor internaționale, materializat în interacțiuni cum ar fi războaie, acțiuni diplomatice, negoț și alte forme de cooperare economică, schimburi culturale și spirituale nu există decât parțial sub forma unor „urme" materiale sau imateriale/informații cuprinse în diferite documente de arhivă sau alt tip de suport sau *History as record* cum o numea Charles A. Beard și a narațiunilor elaborate de istoricii de profesie/ *history as thought*. Dar, acestea sunt diferite „*History as past*"[3]. Istoricul nu are acces niciodată la trecutul istoric ca realitate trăită, ci doar la *History as record*

---

[1] E.H Carr, *What is History*, second edition, edited by R.W. Davies, Penguin Books, 1964, p. 12, on line, http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/carr.pdf; a se vedea și E.H Carr după Morland, http://library.universalhistory.net/wp-content/uploads/2011/05/What-is-history.pdf, accesat la 12 ianuarie 2014.

[2] Apud Gheorghe Cliveti, *Izvoarele și metodologia istoriei relațiilor internaționale. Concepții istoriografice. Principalele surse documentare*, p. 3, on line, http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/Izv.-si-metodol.-ist.-relatiilor-internationale.pdf, accesat la 12 ianuarie 2014.

[3] A se vedea, Charles A. Beard, *Written History as an Act of Faith*, in „The American Historical Review", Vol. 39, No. 2 (Jan., 1934), p. 219-23, on line, http://www.jstor.org/stable/1838720, accesat la 24/01/2014, 12:14; Hayden White, *The Historical Past Event*, in „Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies", Volume 19, Number 2, 2008, p. 10.

și la *history as thought* care conțin un *ocean* de informații despre de interacțiunile de tip conflictual (cum ar fi războaiele, crizele etc.) sau cooperant care au avut loc între actorii politicii internaționale/*History as past*. Din acest „ocean" sunt aduse în memoria prezentului doar acele fapte și fenomene, procese din istorie care se încadrează în categoria evenimentelor istorice, dar care au și relevanță pentru prezent. Orice fapt istoric este adus de către cercetător într-un sistem de reprezentări care este parte a structurii sociale în care acesta activează[4], iar din această perspectivă evenimentele istorice încorporează spațiul și timpul, cultura și valorile, agenții și structura[5].

Sistemul de reprezentări dintr-o comunitate este format pe baza valorilor pe care membrii societății le acceptă și împărtășesc, iar acestea așează faptele istorice pe axa pozitivă sau negativă. În acest sens, în *Guide de l'étudiant en histoire moderne et contemporaine*, Camille Bloch și Pierre Renouvin avertizau pe tinerii cercetători în domeniul istoriei: „Choisir un sujet de thèse dans le but, avoué ou inconscient, de transposer dans le passé les querelles du présent, chercher à utiliser l'histoire dans un dessin de polémique actuelle... c'est fausser le sens du travail historique"[6]. Benedetto Croce referindu-se la acest aspect considera că „orice istoriografie despre trecut caută să unească ceea ce a fost cu prezentul, căci există un interes viu, prezent, care ne face să scriem istoria trecutului"[7].

Cercetarea trecutului istoriei relațiilor internaționale și re-compunerea sa în narațiuni istorice sau analize științifice nu se pot realiza dacă istoricul nu își alege instrumentele și metodele potrivite, ceea ce presupune ca acesta să aibă o bună cunoaștere și a teoriei istorice, dar și a teoriei relațiilor internaționale. Adam Schaff considera că „Orice alegere și orice ordonare a faptelor ce aparțin unui mare domeniu al istoriei, fie aceasta locală sau universală, istoria unei rase sau a unei clase sunt inexorabil controlate printr-un sistem de referință în spiritul celui care selecționează sau asamblează aceste fapte"[8]. Sistemul de referință este construit de istoric cu ajutorul conceptelor și definițiilor elaborate de teoreticieni ai istoriei, numai că „Istoricii de profesie, ca și ceilalți

---

[4] A se vedea și Marin Badea, Pamfil Nichițelea, *Filozofia istoriei. Orientări și tendințe contemporane*, București, Editura Politică, 1982, p. 60-61.

[5] Mabel Berezin, *Events as Templates of Possibility: An Analytic Typology of Political Facts*, on line, http://www.soc.cornell.edu/faculty/berezin/BerezinEventsasTemplates Final.pdf

[6] Apud François Vigneron, *La perception du temps historique. Essai de comparaison avec les sciences expérimentales*, on line, http://www.di.ens.fr/~granboul/enseignement /temps/histoire_v4.PDF, accesat la 12 ianuarie 2014.

[7] Benedetto Croce, *Teoria e storia della storiografia*, Bari, Laterza, 1954, p. 4, apud Marin Badea, Pamfil Nichițelea, *op. cit.*, p. 163, nota 9.

[8] Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, traducere Alexandru Boboc și Ion Mihăilescu, București, Editura Politică, 1982, p. 83-84.

intelectuali, au rareori conștiința conceptelor cu ajutorul cărora își organizează materialele doveditoare cu care operează în disciplina lor sau a principiilor după care le evaluează"[9]. A cerceta conceptele și semantica lor evolutivă reprezintă o condiție minimă pentru a cunoaște istoria[10]. Acest lucru este cu atât mai evident necesar pentru istoria relațiilor internaționale unde înțelesul unor concepte este încărcat cu semnificații culturale, istorice și spirituale diferit de la un areal de civilizație la altul și chiar de la societate la alta în cadrul aceleași civilizații.

Ne vom opri asupra conceptelor de eveniment, proces și fapt istoric pentru a vedea care dintre interpretările și reprezentările pe care acestea le au astăzi sunt potrivite pentru recompunerea istoriei relațiilor internaționale. Acest lucru este cu atât mai necesar dacă avem în vedere că aparatul conceptual se erodează și se schimbă în timp odată cu schimbările produse în cultura și sistemul de valori al unei societăți. „La o epocă dată, anumite concepții domină în cultură într-un mod atât de evident încât aplicarea lor în construcția evenimentelor trecutului ne pare pe deplin justificată prin «fapte» găsite într-un trecut deja dat. Acest punct de vedere inversează succesiunea lucrurilor"[11].

Conceptul de eveniment istoric are definiri și interpretări multiple și este important pentru orice istoric al relațiilor internaționale să utilizeze o noțiune cât mai adecvată. A utiliza conceptul de *eveniment* acolo unde realitatea trebuie adusă în memoria prezentului cu alte concepte cum ar fi cele de *proces* sau *fenomen* istoric înseamnă de fapt să alterezi însăși imaginea acelei secvențe din trecutul relațiilor internaționale. Cercetând un segment din realitatea trecută cu instrumente/concepte inadecvate proiectăm asupra sa reprezentări, finalități, procedee inexistente în acel segment de realitate a politicii internaționale și presupunem, pe deasupra, că între elementele cu pricina ar exista o coerență care tinde să justifice decupajul global a ceea ce considerăm a fi un câmp de analiză mai mult sau mai puțin autonomă în realitate, absolut fictiv[12].

În sens larg termenul „eveniment" se poate referi la un fapt de orice fel, dar cuvântul este mai frecvent utilizat pentru a semnifica ceea ce este remarcabil într-un fel sau altul, la ceea ce este larg remarcat și comentat de către contemporani. Marile ceremonii publice (cum erau intrările regale sau o paradă militară), au fost desemnate ca evenimente, chiar dacă acestea nu au avut nici un efect perceptibil asupra schimbărilor istorice. Paul Veyne referindu-se la

---

[9] *Ibidem*, p. 84.

[10] A se vedea și Reinhart Kosellek, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social politic*, București, Editura Art, 2009.

[11] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 141.

[12] A se vedea și Alain Guerreau, *Viitorul unui trecut incert. Ce fel de istorie a Evului Mediu în secolul al XXI-lea*, traducere din limba franceză de Claudiu Constantinesc și Florin Davidescu, Editura Cartier, 2003, p. 227-230.

natura evenimentelor arată că „Les événements ne sont pas des choses, des objets consistants, des substances; ils sont un découpage que nous opérons librement dans la réalité, un agrégat de processus où agissent et pâtissent des substances en interaction, hommes et choses. Les événements n'ont pas d'unité naturelle; on ne peut, comme le bon cuisinier du *Phèdre,* les découper selon leurs articulations véritables, car ils n'en ont pas"[13].

Paul Ricoeur consideră că un eveniment poate fi încadrat în categoria „istoric" dacă acesta îndeplinește trei condiții: „Premièrement: ce sont des humains qui les produisent ou les subissent. Les humains font arriver quelque chose ou sont affectés par les événements qui simplement arrivent ou que d'autres humains font arriver. Deuxième condition minimale: ces événements doivent être jugés suffisamment intéressants ou importants par les contemporains pour que les rapports qu'en font des témoins oculaires crédibles soient enregistrés. Avec cette deuxième condition on voit apparaître le rôle du récit: de celui-ci découle la troisième condition de l'événement historique, à savoir la sélection, la mise en ordre, ou ce que j'appelle la mise en intrigue, qui introduit un premier décalage épistémique entre l'événement tel qu'il est survenu et l'événement tel qu'il est raconté, enregistré, communiqué"[14]. Filosoful francez mai aduce în discuție încă un element important pentru conturarea unei reprezentări adecvate conceptului de eveniment și anume aceea că acesta trebuie privit ca „le troisième terme de la triade: structure, conjoncture, événement"[15]. Acest lucru permite observarea schimbărilor în structurile socio-politice culturale și spirituale, în cunoaștere atât la nivelul societății interne a unei comunități oarecare, dar și la nivelul societății internaționale. Noțiunea de revoluție este acceptată doar dacă se produc schimbări[16]. Atunci când istoricii cercetează trecutul relațiilor internaționale aleg din „oceanul" de evenimente, pe acelea care au consecințe însemnate fie pentru a explica un trend de continuitate fie pe acelea care „vor schimba cursul istoriei"[17]. În acest fel evenimentele devin pentru istoric o „unealtă" sau un

---

[13] Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire,* Paris, Seuil, (1ère édition 1971), (extrait, p. 50-85), on line, http://classiques.uqac.ca/collection_methodologie/veyne_paul/comment_ecrit_histoire/comment_ecrit_histoire_texte.html, accesat la 14 ianuarie 2014.

[14] Paul Ricoeur, *Le retour de l'Événement,* in „Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée", tome 104, N°1, 1992, p. 29, on line, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/mefr_1123-9891_1992_num_104_1_4195, accesat la 14 ianuarie 2014.

[15] *Ibidem,* p. 31.

[16] Marin Badea, Pamfil Nichițelea, *op. cit.,* p. 40.

[17] William H. Sewell, Jr., *Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille,* in „Theory and Society", Vol. 25, No. 6, Dec., 1996, p. 842.

instrument pentru a fi utilizate în prezent pentru analiza trecutul relațiilor internaționale[18].

Nu toate acțiunile, procesele și fenomenele rezultate din interacțiunile care au loc la un moment dat, între actorii politicii internaționale, sunt percepute de contemporani ca evenimente istorice. Venirea lui Mihail Gorbaciov la putere, în anul 1985, în U.R.S.S. pentru oamenii politici, experți și analiști era un fapt obișnuit, rezultat din dinamica regimului comunist de la Moscova. Evenimentele care au urmat în întreg blocul comunist au determinat procese politice care aveau să schimbe fundamental fizionomia relațiilor internaționale de pe continentul european și, apoi, la nivel global. Evoluția istorică din fostul bloc sovietic și din lume, după 1989, ne arată că faptele istorice au o dinamică aparte, ele nu pot fi explicate urmând doar un procedeu logic riguros. În analiza istorică, cercetătorul trebuie să apeleze, în repetate rânduri, la mecanisme nonintelective pentru acuratețea demersului explicativ, el trebuie să retrăiască faptele pe care le cercetează pentru a le înțelege sensul pe deplin. Așa cum remarca R.G. Collingwood „Istoria gândirii și, prin urmare, întreaga istorie reprezintă reiterarea gândirii trecute în conștiința istoricului"[19]. Mecanismele nonintelective permit a se face o distincție între fapte și evenimente istorice. Iată cum vede această distincție Hayden White: „a fact is an event under a description" – where „description" can be understood as consisting of a perspicuous listing of attributes of the event – or a „predication" – by which an event is assigned to its proper kind and, usually, given a proper name. An event cannot enter into a history until it has been established as fact. From which it can be concluded: events happen, facts are established[20].

Evenimentele istorice sunt încărcate de sens de către istoric care trăiește într-un context socio-politic și ideologic în care există un sistem de valori culturale și spirituale care își pun amprenta asupra „judecății" evenimentelor istorice. Collingwood aprecia că „Toată istoria este o încercare de a înțelege prezentul reconstruindu-i condițiile deterministe"[21]. În istoria relațiilor internaționale cercetarea fenomenelor și proceselor de tip conflictual cum ar fi războaiele și crizele politico-diplomatice este adesea făcută doar din perspectiva percepțiilor și reprezentărilor construite în funcție de cadrul interpretativ dat de ideologiile și valorile societății prezente. Colin Flint arată că decenii de-a rândul percepția societății engleze asupra celui de-al doilea război mondial, atât la nivelul opiniei publice cât și a mediului academic, a fost una dihotomică. Marea Britanie a participat la acest război și „fought valiantly by common «blokes» who had no military ambition" pe când Germania și

---

[18] A se vedea și Hayden White, *op. cit.*, p. 11-15.

[19] R.G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford University Press, 1956, p. 215.

[20] Hayden White, *op. cit.*, p. 13.

[21] Apud Niall Ferguson, *Istoria virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale*, Iași, Editura Polirom 2013, p. 39.

Japonia „were all blood-thirsty committed strategists who would readily break each and every convention of war in order to achieve a militaristic goal"[22]. Întrebarea pusă de Colin Flint, director al *Programs in Arms Control, Disarmament, and International Security* dacă această percepție este corectă a apărut în contextul în care „have been aired and debated continuously since the invasion of Afghanistan post-9/11" and the emergence of the „Bush doctrine". „Their salience remains given President Obama's use of drones to attack targets in Pakistan and the admission of civilian casualties in these raids and similar ones in Afghanistan"[23]. O situație asemănătoare cu erori de percepție asupra relațiilor internaționale o întâlnim în perioada războiului rece. Istoriografia occidentală a construit ideea că politica de îngrădire dusă de S.U.A. după cel de-al doilea război mondial a fost determinată de expansionismul sovietic[24]. Renumitul analist și politolog Christopher Layne apreciază că „Statele Unite au ieșit din cel de-al doilea război mondial cu aspirații hegemonice și cu scopul de a reprezenta partea „uni" din lumea bipolară. Aceste ambiții nu au fost alimentate de teama de Uniunea Sovietică – ele au precedat suspiciunea Washingtonului cu privire la amenințarea sovietică – ci, mai degrabă, de imperativele creării unei „Lumi a Porților Deschise" o lume deschisă la expansiunea economică și ideologică a Statelor Unite. Cercetările efectuate în arhive evidențiază faptul că liniile de bază ale politicii externe americane, de după Al doilea Război Mondial – reconstruirea Europei de vest, a Japoniei și a Coreei de sud și acțiunile militare americane din aceste regiuni – ar fi fost relativ aceleași chiar dacă nu ar fi existat rivalitatea cu Uniunea Sovietică din timpul Războiului Rece"[25].

O mare parte din evenimente care apar în politica internațională sunt neprevăzute și neașteptate. Atunci când acestea apar ele nu sunt direct conectate la cele care le-au precedat și astfel ele rup cursul serialității evoluțiilor. Acest tip de evenimente produc o modificare, și o schimbare de interacțiuni[26] în politica internațională. Este cazul izbucnirii unor războaie dintre state și coaliții de state sau a producerii unor evenimente percepute ca fiind fără precedent cum a fost atacul asupra Turnurilor Gemene de la 11

---

[22] Colin Flint, *Questioning Perception of World War II as „The Good War"*, in „The Illinois. The International Review", on line, http://international.illinois.edu/iir/online/2009/09/flint.html, accesat la 16 ianuarie 2014.

[23] *Ibidem*.

[24] A se vedea, printre alții, Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne. 1920-2000*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 422-426; John Lewis Gaddis, *Războiul Rece*, Bucureşti, Editura RAO, 2006, p. 24-33.

[25] Christopher Layne, *Pacea iluziilor. Marea strategie americană din 1940 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 53.

[26] Louis Quéré, *Entre fait et sens, la dualité de l'événement*, in „Réseaux", no. 139, 2006, p. 190.

septembrie 2001. După acest eveniment președintele american George W. Bush avea sa afirme „Things will never be the same"[27]. Nu toate evenimentele au aceleași anvergură în politica internațională și, prin urmare, nu produc același impact asupra evoluțiilor viitoare. Sunt luate în considerare acele evenimente, procese și fenomene care se circumscriu unei serii deoarece acestea „privilégie le long terme et l'équilibre d'un système, me paraît donner une sorte de prime à la conservation: c'est un bon correctif à l'identification de l'histoire et du changement, telle que nous l'a léguée le XIXe siècle, et c'est dans cette mesure une étape capitale dans la constitution de l'histoire comme savoir; reste qu'il faut en percevoir aussi les présupposés et les limites"[28].

Interesul istoricului pentru evenimentele care au relevanță pentru înțelegerea proceselor și fenomenelor de continuitate și discontinuitate în istoria relațiilor internaționale este enorm, dar acest fapt nu poate fi utilizat pentru a încălca principiile metodologice ale cercetării științifice. Martin Pâquet, Érick Duchesne, apreciau că „l'événement comme fait historique ne saurait se comprendre dans une succession artificielle et abstraite disposée par l'historien, que ce dernier se livre à la chronique ou échafaude des systèmes. Plutôt, subtilement, l'événement peint avec doigté, par touches légères, les différentes composantes du changement social, parfois contradictoires, parfois similaires, plus ou moins déterminantes, mais toujours dépositaires de «sens»"[29].

Interesul pentru a descifra continuitățile, dar și punctele de cotitură din politica internațională a determinat pe unii specialiști să apeleze și la metoda analizei contrafactualul deși, în istoria trăită (*History as Actuality*), nu pot exista două cursuri ale evenimentelor[30]. Se apelează la două tipuri de asemenea evenimente contrafactuale „cele care sunt esențial produsul imaginației, dar cărora le lipsește o bază empirică și cele menite să testeze ipoteze prin mijloace (presupus) empirice, care evită imaginația în favoarea calculului. În cazul primelor, tendința de a se baza pe retrospectivă sau de a propune explicații reductive este cea care duce la lipsa de plauzibilitate"[31].

Din cele prezentate rezultă că două întrebări în legătură cu evenimentele petrecute în istoria relațiilor internaționale rămân fără răspuns: „d'une part «comment hiérarchise-t-on les événements»? et, d'autre part, «qu'est-ce que

---

[27] Apud Hayden White, *op. cit.*, p. 14.

[28] François Furet, *Histoire quantitative et construction du fait historique*, in „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations", 26e année, No. 1, 1971, p. 65.

[29] Martin Pâquet, Érick Duchesne, *De la complexité de l'événement en histoire*, in „Histoire sociale/Social History", no. 34 (67), 2001, p. 193-194.

[30] E.H Carr, *op. cit.*, în *loc. cit.*

[31] Niall Ferguson, *op. cit.*, p. 21.

cet événement apprend du rapport entretenu avec le passé et le temps?»[32] Răspunsul nu este ușor de dat deoarece „fiecare eveniment istoric este necesar și este imposibil să facem o distincție între importanța necesităților. Nici un eveniment nu este doar negativ, nici unul nu este lipsit de contribuție. A vorbi despre un singur eveniment, nediferențiat (deoarece nici un eveniment istoric nu este diferențiat clar de mediul său) ca determinant, în sensul cauzării și explicării întregului curs ulterior al evenimentelor, nu înseamnă... o istorie greșită sau îndoielnică, ci nu este deloc istorie..."[33]. Pentru a se depăși acest impas metodologic Paul Veyne a propus extinderea conceptului de eveniment la cel de *câmp evenimențial*, divizibil la infinit, dar nu este alcătuit din atomi evenimențiali. Acesta „ne comprend pas des sites qu'on irait visiter et qui s'appelleraient événements: un événement n'est pas un être, mais un croisement d'itinéraires possibles. Considérons l'événement appelé guerre de 1914, ou plutôt situons-nous avec plus de précision:les opérations militaires et l'activité diplomatique; c'est un itinéraire qui en vaut bien un autre"[34]. Această observație a lui Paul Veyne conduce la ideea că istoricul trebuie să studieze contextualitatea și legătura dintre evenimente. Apelul la alte două instrumente de analiză cum ar fi *procesul* și *fenomenul* este o condiție a înțelegerii dinamicii relațiilor internaționale, în evoluție istorică, atât în ceea ce privește *schimbarea*, dar și *continuitatea*.

A cerceta și explica, de exemplu, o criză politică sau economică din istoria relațiilor internaționale doar prin analiza factorilor și evenimentelor care au generat și alimentat această situație este o întreprindere limitată, indiferent de câte surse are istoricul la îndemână. Evenimentele pot dezvălui schimbarea și consecințele pentru momentul/secvența în care acestea se produc fără o legătură cu ce-a fost înainte sau ce va urma[35]. Rezultatul va fi o reprezentare aproximativă chiar eronată, uneori, deoarece cercetătorul deși se va opri asupra evenimentelor istorice generate de criza respectivă (politică sau economică) nu va lua în considerare patru elemente esențiale[36]:

---

[32] Jean-Clément Martin, *Pour une typologie des événements*, in vol. *La Vendée et la Révolution. Accepter la mémoire pour écrire l'histoire*, Paris, Perrin, „Tempus", 2007, p. 19-40, on line, http://jeancletmartin.blog.fr/2012/05/25/typologie-des-evenements-jean-clement-martin-13739516/, accesat la 14 ianuarie 2014.

[33] Michael Oakeshott, *Experience and its Modes*, p. 128, apud Niall Ferguson, *op. cit.*, p. 40.

[34] Paul Veyne, *op. cit.*, în *loc. cit.*

[35] A se vedea și Bernard Lepetit, *La société comme un tout: sur trois formes d'analyse de la totalité sociale*, in „Les Cahiers du Centre de Recherches Historiques" [En ligne], 22 | 1999, mis en ligne le 17 janvier 2009, consulté le 23 janvier 2014. URL:http://ccrh.revues.org/2342; DOI: 10.4000/ccrh.2342.

[36] Claude Dubar, *Temps de crises et crise des temps*, in „Temporalités" [En ligne], 13 | 2011, mis en ligne le 22 juin 2011, consulté le 22 janvier 2014. URL: http://temporalites.revues.org/1563.

1. Criza este un moment dintr-un proces ce există în politica internațională la un moment dat.

2. Criza este o perioadă de tranziție între două stări ale relațiilor internaționale: continuitatea și ruptura.

3. Criza este un timp tranzitoriu caracterizat prin dinamici contradictorii care pot conduce la evoluții imprevizibile și indezirabile.

4. Criza constituie un blocaj al capacității de acțiune și de acord între actorii relațiilor internaționale.

Procesul, ca instrument de analiză, în istoria relațiilor internaționale, este cel mai ușor de înțeles și cel mai controversat dintre sursele de explicație[37] deoarece depinde foarte mult de modul cum cercetătorul se raportează la o școală sau alta din teoria relațiilor internaționale. Cu toate acestea utilizând teoria procesuală indiferent de ce viziune va îmbrățișa (realismul cu variantele sale, instituționalismul constructivismul, structuralismul etc.) istoricul va avea un instrument adecvat pentru cercetarea relațiilor internaționale pentru un spațiu sau timp istoric dat/ales. Procesele ne dezvăluie tiparele de acțiune și reacțiune ce pot apărea în relațiile dintre actorii politicii internaționale în evoluția lor istorică.

Procesele care fac obiectul cercetării și analizei istorice a relațiilor internaționale sunt extrem de diversificate în funcție de natura tipului de interacțiune, dar și de amploarea spațială, durată etc. După tipul de *interacțiune* ce poate surveni în relațiile dintre doi sau mai mulți actori ai politicii internaționale istoricul nu poate să nu fie interesat de procesele politice, economice, culturale și, mai ales, de comunicare. După amploare spațială procesele care au marcat istoria relațiilor internaționale sunt *locale, regionale* și *globale*. Timpul istoric își pune amprenta asupra proceselor ce au loc în istoria relațiilor internaționale. Întâlnim procese a căror caracteristică este *continuitatea* dar procese caracteristice *discontinuității* și *schimbării*. Procesul creșterii și descreșterii marilor puteri sau a schimbării hegemonului în politica internațională se încadrează în categoria celor *ciclice*.

Factorul științific/cunoașterea și tehnologic, natura rețelei (alianțe politice/blocuri militare, organizații și structuri comerciale, financiare etc.), dar, mai ales, capacitatea de interacțiune a unui actor clasic sau nonclasic, aflat în centrul unui nod de excelență a rețelei, au generat amploarea și intensitatea proceselor economice, politice, culturale sau de cunoaștere și comunicare.

Mare parte din istoriografia clasică a relațiilor internaționale s-a centrat pe analiza procesele politice de tip conflictual. Din această perspectivă nu poate stârni nedumerire opinia conform căreia „istoria relațiilor internaționale din ultimele două secole poate fi înțeleasă adecvat cu ajutorul cadrului oferit de strategia militară. Perspectiva strategică nu explică totul, dar surprinde

---

[37] Barry Buzan, Richard Little, *op. cit.*, p. 95.

principalele curente ale schimbării și continuității, oferă o unitate în interpretare și, în mod cert, reprezintă cea mai convingătoare explicație a evenimentelor petrecute, a motivelor și consecințelor lor"[38]. Viziunea lui Colin S. Gray este valabilă dacă este amendată. În primul rând nu pot fi studiate toate conflictele care au avut loc în istoria relațiilor dintre actorii politicii internaționale și, atunci, apare întrebarea firească, asupra cărui tip de conflict se va opri istoricul. Pe de altă parte, de-a lungul istoriei moderne și contemporane, nu toți actorii care au câștigat un război au influențat decisiv și global relațiile internaționale pe termen lung. Ar fi de interes înțelegerea schimbării în însăși esența fenomenului război și a factorilor care au condus la schimbare și atunci vom avea o altă perspectivă asupra tipului de hegemon și a modului cum acesta a influențat evoluția relațiilor internaționale. Istoria recentă a relațiilor internaționale, cu precădere cea de după încheierea Războiului Rece aduce în atenția cercetătorului un alt tip de conflictualitate în care centrul de greutate al confruntării este mutat de pe teatrul de operațiuni militare pe cel al cooperării și colaborării economice[39], dar și al confruntării imagologice. Arma „cuvântului" este tot mai mult utilizată în locul arsenalelor militare convenționale[40].

---

[38] Colin S. Gray, *Războiul pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, trad. de Ramona Lupu, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 15.

[39] A se vedea, pe larg, Eric Delbecque, Christian Harbulot, *La guerre économique*, Paris, P.U.F., 2010; Eric Denécé, Revel Claude, *L'autre guerre des États-Unis, Économie: les secrets d'une machine de conquête*, Paris, Robert Laffont, 2005; Dominique Fonvielle, *De la guerre économique. Défense et défis nouveaux*, Paris, Presses universitaires de France, 2002; François Fourquet, *Richesse et puissance, une généalogie de la valeur*, Paris, La Découverte, 1989; Gauchon Pascal, *Le Monde, manuel de géopolitique et de géoéconomie*, Paris, P.U.F., 2008; Christian Harbulot, *Techniques offensives et guerre économique*, réédition, Paris, Éditions de La Bourdonnaye, 2012; idem, *La main invisible des puissances*, Paris, Éditions Ellipses, 2007; idem, *Manuel de l'intelligence économique*, ouvrage collectif, Paris, P.U.F., 2012; Jean-Marc Huissoud, Frédéric Munier, *La guerre économique, Rapport Anteios*, Paris, P.U.F., 2010; Ali Laïdi, *Aux sources de la guerre économique, fondements historiques et philosophiques*, Paris, Armand Colin, 2012; Ali Laïdi, Denis Lanveaux, *Les Etats en guerre économique*, Paris, Le Seuil, 2006; Xavier Leonetti, *La France est-elle armée pour la guerre économique?* Paris, Armand Colin, 2011; Didier Lucas,Tiffreau Alain, *Guerre économique et information*, Paris, Ellipse, 2001.

[40] Francis A. Beer, Barry J. Balleck, *Body, Mind, and Soul in the Gulf War Debate*, in Francis A. Beer, *Meanings of War and Peace*, College Station TX, Texas A&M University Press, 2002; Francis A. Beer, Laura Brunell, *Women's Words: Gender and Rhetoric in the Gulf War Debate*, in Francis A. Beer *op. cit.*; Paul A. Chilton, *Security Metaphors: Cold War Discourse from Containment to Common House*, New York, Peter Lang, 1996; Roxanne Doty, *The Logic of Différance in International Relations: U.S. Colonization of the Philippines*, in Francis A. Beer, Robert Hariman, *Post-Realism: The Rhetorical Turn in International Relations*, Francis A. Beer and Robert Hariman, eds., East

Comunicarea și fenomenele rezultate din evoluția sa procesuală au devenit subiecte predilecte pentru cercetători și istorici ai relațiilor internaționale. Revoluția în domeniul informațiilor și în cea a tehnologiilor de comunicații au condus la transformări de substanță a relațiilor internaționale[41]. Nu puțini sunt specialiștii care consideră că politica internațională se modelează prin limbaj și discurs[42]. Dacă acceptăm această paradigmă de interpretare a mediului internațional propusă de Școala constructivistă atunci cu atât mai necesară este înțelegerea locului și a rolului pe care comunicarea îl are în istoria politicii internaționale, în general, și în situații de criză și conflict, în special. Strategiile militare și confruntarea dintre națiuni în timpul primului și a celui de-al doilea război mondial au fost puternic influențate de eficiența sau ineficiența propagandei și a operațiunilor informaționale[43]. În timpul Războiul Rece între „lumea comunistă" și cea occidentală s-a purtat un adevărat război ideologic în care confruntarea s-a purtat prin extrem de sofisticate procese de comunicare și tehnologii comunicaționale al ideilor. Referindu-se la acest aspect, un reputat teoretician și analist al relațiilor internaționale, J. Burton, afirma: „*Comunicarea* și nu *puterea* structurează lumea internațională (subl.n.)"[44]. În aceste condiții cercetarea raporturilor de comunicare dintre actorii scenei politice internaționale, indiferent dacă acestea s-au materializat în negocieri, tratative sau alt tip de diplomație, devine extrem de importantă pentru înțelegerea evoluțiilor istorice. Încă din Antichitatea timpurie negocierile, tratativele dintre suverani au fost tot atâtea prilejuri de a se ajunge la soluționarea conflictelor și la cooperare. Diplomația prin definiție, scop și vocație este o artă a păcii. „Diplomatul nu face altceva, în opinia lui Mircea Malița, decât să creeze și să întrețină rețele de comunicare și dialog, care susțin, la rândul lor, interacțiunea pașnică a oamenilor"[45]. Au fost negocieri și momente diplomatice în istoria relațiilor internaționale care sunt astăzi percepute ca „piatră de hotar" în

---

Lansing MI, Michigan State University Press, 1996; Stephen Kull, *Minds at War. Nuclear Reality and the Inner Conflicts of Defense Policymakers*, New York, Basic Books, 1988.

[41] Hamid Mowlana, *Global Information and World Communication: New Frontiers in International Relations*, Sage, 1997, p. IX.

[42] A se vedea, pe larg, Colin Hay, *Political Analysis: A Critical Introduction*, Basingstoke, Palgrave, 2002, p. 113 și urm.; Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge, Polity Press, 1984, p. 376 și urm.; Gaye Tuchman, *Making News: A Study in the Construction of Reality*, London, Collier Macmillan, 1978, p. 184 și urm.

[43] Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale*, București, Editura Comunicare.ro, 2010, p. 104-109.

[44] J. Burton, *Systems, Stzates, Diplomacy, and Rules*, Cambridge, University Press, 1968, p. 45.

[45] Mircea Malița, *Jocuri pe scena lumii. Conflicte, negocieri, diplomație*, București, Editura C.H. Beck, 2007, p. 229.

trecerea de la o epocă istorica la alta a politicii internaţionale. Pacea Westfalică este unanim recunoscută ca fiind hotarul dintre medieval şi modern în istoria relaţiilor internaţionale. Este singurul reper? Dacă privim lumea internaţională prin prisma europocentrismului afirmaţia este indubitabilă, dar la acea dată politica internaţională era dominată de conflictele dintre statele europene creştine şi statele musulmane, Imperiul Otoman. Momentul în care sultanii otomani acceptă regulile diplomatice de tip european[46] nu constituie un eveniment rar şi nu marchează naşterea diplomaţiei moderne? Se modifică o întreagă filozofie privind elaborarea politicii externe la curtea sultanilor şi poate fi şi acesta un reper pentru intrarea în modernitate în istoria relaţiilor internaţionale. Evoluţiile petrecute în procesele comunicării în ultimele decenii au accelerat transformările petrecute în diplomaţia clasică. Jurnalistul şi specialistul în relaţii internaţionale, M. Michael O'Neill, fost redactor şef la „New York Daily News", atrage atenţia că *„gratie revoluţiei în comunicare şi a progreselor tehnologie lumea diplomaţiei clasice dispare"*[47]. În aceste condiţii bătălia pentru „cucerirea" opiniei publice internaţionale devine obiectiv strategic pentru marile puteri, indiferent dacă acestea îşi dispută interesele pentru controlul unei anume resurse, cum ar fi cea a energiei, sau cooperează pentru a impune o nouă ordine internaţională[48].

Printre fenomenele de interes major în înţelegerea evoluţiei relaţiilor internaţionale, cel al revoluţiei, care s-a manifestat în diferite domenii de activitate ale societăţii umane începând cu cel al cunoaşterii şi spiritualităţii până la cele mai studiate, cum este cea din domeniile politic, social, economic şi financiar. Conceptul de revoluţie are multiple sensuri şi semnificaţii şi nu este locul aici de a ne referi la acest aspect. John Dunn consideră că „Revolutions is not a frivoluos subject and revolutions are peculiarly unfrivolous events[49]. acestea sunt „very intricate phenomena and in identifying a given set of events... at very least as representing somehow a decisive change whether for better or worse in the destinies of a society and its members. They are both the product of, and constituted by human action"[50].

Ne vom referi la acele revoluţii care au marcat relaţiile dintre state sau dintre aceşti actori şi cei nonstatali. Revoluţia, care avea să schimbe fizionomia

---

[46] A se vedea şi Lucien Bély, *L'invention de la diplomatie Moyen Age-Temps modernes*, on line, http://geraud.poumarede.free.fr/Capitulations.pdf, accesat la 12 martie 2011 ora 21.00.

[47] Apud Robert MacNeil, *Des médias modernes et des Affaires internationales*, in „Le Canada a l'etranger", 27 novembre 1993.

[48] Hamid Mowlana, *op. cit.*, p. 11-12.

[49] John Dunn, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*, second edition, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, p. 1.

[50] *Ibidem*, p. 231.

relațiilor internaționale, a fost cea în cultură ce este cunoscută sub numele de Renaștere.

Renașterea a reînviat vechile teorii ale Antichității asupra suveranității de stat, distrugând, pentru totdeauna, idealul Bisericii romano-catolice de unire a popoarelor europene într-o monarhie universală (*Republica Christiana* sau *Ecclesia Universalis*). Pe ruinele „Republicii Creștine" s-au ridicat, mai târziu, statele moderne Franța, Anglia și Spania sub forma monarhiilor naționale centralizate și unificate. Condamnată de Renaștere și Reformă, unitatea religioasă și politică a Europei medievale a fost desființată definitiv prin apariția unei noi forme de organizare politică – națiunea. Această „naștere", în raport cu organizarea politică a Evului mediu, a însemnat o „revoluție politică"[51], dar și un imens avantaj pe termen lung în fața acelor actori din politica internațională, cum a fost imperiul care au continuat să existe până la începutul secolului al XX-lea. Spre norocul statelor occidentale aceste imperii au ratat șansa modernizării sociale, politice și economice.

Ruptura produsă de Renaștere între ritual și dogmă pe de o parte și observație, experiment și gândire critică pe de alta a condus la apariția *revoluției industriale* care creat un mare avantaj pentru Occident în raport cu lumea islamică și cea asiatică. Când o corabie britanică echipată cu 87 de tunuri a parcurs 6 850 de mile și ajunge la Istanbul, în 1593, un istoric otoman a numit acest lucru „o minune a epocii cum nu s-a mai văzut"[52]. Avantajul tehnologic industrial în domeniul comunicațiilor, combinat cu revoluția în domeniul tehnicii și arte militare[53], au condus la apariția modernității istorice. Pentru Hegel aceasta include trei evenimente fondatoare: Renașterea, Reforma și descoperirea Lumii Noi[54]. Lupta pentru controlul acestei „Lumi Noi" avea să influențeze decisiv relațiile dintre marile puteri pentru multe secole deoarece miza nu era doar controlul politic, ci, în primul rând, al resurselor și comerțului. Comerțul și investițiile au dat naștere la fluxuri comerciale apreciabile[55]. Circulația monetară și cea de mărfuri prețioase se intersectau cu fluxul comerțului, generând o creștere a importanței actorilor nonstatali în relațiile internaționale.

Alte fenomene generate de procesele specifice relațiilor internaționale care trebuie să constituie o preocupare majoră pentru orice istoric al relațiilor

---

[51] Gabriel Bădărău, *Epoca modernă*, on line, http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/Europa-modernapdf, accesat la 17 ianuarie 2014.

[52] Apud Niall Ferguson *op. cit.*, p. 67.

[53] Benjamin A. Taylor, *Military Innovation in the Rise and Fall of Great Powers: Lessons for America*, on line.

[54] Apud Walter D. Mignolo, *Colonialitatea partea cea mai întunecată a modernității*, în „Idea", traducere de Ovidiu Țichindeleanu, on line, http://idea.ro/revista/?q=ro/node/40&articol=623, accesat la 17 ianuarie 2014.

[55] Enio di Nolfo, *op. cit.*, p. 73.

internaționale sunt cele ale *creșterii și descreșterii* marilor puteri, *ciclicitatea hegemonică*, dar și atât de controversata globalizare. Hegemonia este un instrument important pentru înțelegerea evoluțiilor din istoria relațiilor internaționale, „dar este greu de definit"[56]. În sensul cel mai general, hegemonia descrie conducerea de către un actor pe ceilalți componenți ai unei politici internaționale. Hegemonia, ca un anumit tip de ordine internațională, se distinge de la o ordine non-hegemonice în care există puteri evident rivale și nu o putere este în măsură să stabilească legitimitatea de poziția dominantă. Problema care se pune este prin ce mijloace se impune și menține o stare hegemonică în relațiile internaționale. Sunt specialiști care consideră că hegemonia se impune și menține prin hardpower[57], iar alții prin softpower[58]. Problema este când și în ce situație o mare putere exercită hegemonia utilizând o cale sau alta și cum reacționează în aceste împrejurări alte mari puteri. Observarea și cercetarea hegemoniei americane din ultima jumătate de veac pot da unele răspunsuri pertinente în acest caz[59].

Istoria relațiilor internaționale nu poate fi *re-compusă* fără o bună cunoaștere a factorilor și contextului în care se produce ascensiunea sau declinul unui centru de putere/nod de excelență în cadrul unei rețele internaționale sau a „plasei de rețele" care întruchipează politica internațională în ansamblul ei. În ultimii 500 de ani politica internațională a cunoscut trei asemenea mutații, cu efect tectonic în ecuația de putere. Prima a fost ascensiunea lumii occidentale, fenomen care a început în secolul al XV-lea și s-a accelerat spectaculos la sfârșitul secolului al XVIII-lea. A dat naștere modernității, dar și îndelungatei dominații politice a marilor națiuni occidentale. Sfârșitul secolului al XIX-lea a impus o nouă ascensiune în politica internațională, cea a S.U.A., timp de aproape o jumătate de veac. Astăzi tot mai mulți specialiști afirmă că asistăm la o ascensiune care „ar putea fi numită *ascensiunea restului*"[60].

O bună cunoaștere și înțelegere a evenimentelor, proceselor și fenomenelor istorice care s-au petrecut în politica internațională nu conduce în mod automat și la rezolvarea unei probleme din istoria relațiilor internaționale. Nu orice eveniment sau proces, fenomen petrecut în trecut este în mod esențial

---

[56] Christopher Layne, *op. cit.*, p. 61.

[57] *Ibidem.*

[58] Björn Hettne, Fredrik Söderbaum, *Civilian Power or Soft Imperialism? The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism*, in „European Foreign Affairs Review", 10, 2005, p. 535-552, on line, http://elib.ukma.kiev.ua/P/petrov_eu_%20global_actor_hettne_05.pdf.

[59] Dr. Yannis A. Stivachtis, *Hegemonia americană și internațională*, on line, http://www.rieas.gr/research-areas/global-issues/transatlantic-studies/79.html.

[60] Niall Ferguson, *op. cit.*, p. 25-26.

unul istoric[61]. Evenimentele trecutului din politica internațională sunt interpretate de istoric. În acest proces de interpretare a evenimentelor, proceselor, și fenomenelor, cercetătorul istoriei relațiilor internaționale trebuie să aibă capacitatea în a selecta doar pe acele evenimente, procese și fenomene care întrunesc caracteristica de fapt istoric. Adam Schaff observa că „orice fapt istoric este un eveniment, unul care a avut loc în trecut (un fapt), însă nu și invers: nu orice eveniment al trecutului este în mod automat un fapt istoric[62]. Istoricul François Simiand aprecia, la sfârșitul secolului al XIX-lea, că „Les faits historiques sont ou bien des êtres vivants ou objets matériels qui, connus par des documents, ne sont plus pour nous que des représentations intellectuelles ou plus précisément imaginatives, ou bien des actes d'hommes que nous sommes obligés de nous représenter à l'image de ceux que nous connaissons, ou bien des motifs et des conceptions de ces hommes que nous nous représentons d'après leurs auteurs, d'après un tiers ou d'après nous-mêmes. Les faits historiques sont donc uniquement des faits imaginés"[63].

După cum se poate observa faptele istorice sunt evenimente de un tip special. Cum poate istoricul să le deosebească? Parafrazând viziunea lui Adam Schaff cu privire la definirea faptului istoric putem să le definim pe cele specifice relațiilor internaționale. În politica internațională pot fi numite fapte istorice acele interacțiuni/manifestări ale actorilor clasici și nonclasici care sunt alese dintr-o mulțime de același gen pe baza consecințelor pe care le produc pentru evoluția ulterioară a relațiilor internaționale[64]. Calitatea – de fapt istoric – nu o poate avea decât un fenomen, eveniment sau proces istoric care s-a întâmplat în politica internațională și a produs efecte ulterioare. Acestea au lăsat „urme" observabile în sursele care au conservat informația. Din această perspectivă cercetarea izvoarelor istorice și critica lor este esențială pentru istoricul relațiilor internaționale. Faptele istorice nu se pot reconstitui decât în măsura în care există izvoare sau mărturii autentice ce pot garanta posibilitatea ca ele să se fi petrecut în realitate. Istoria implică raționamente obiective, nu poate înregistra decât realități ale concretului. Această înregistrare a trecutului obiectiv nu este un proces mecanic. Istoricul va interpreta și valoriza faptul istoric în raport cu setul de valori, credințe și convingeri filozofice, la care aderă, toate alcătuiesc ceea ce am putea numi conștiința istoricului.

Referindu-se la acest aspect Francois Furet afirmă „Cette conscience idéologique de l'historien peut prendre des formes plus raffinées: elle peut regrouper le savoir acquis sur telle période autour de schémas unificateurs

---

[61] Marin Badea, Pamfil Nichițelea, *op. cit.*, p. 175-180.

[62] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 241.

[63] François Simiand, *Introduction aux études historiques*, texte reproduit dans l'ouvrage de François Simiand, *Méthode historique et sciences sociales*, p. 99-108, on line, classiques.uqac.ca/.../intro_etudes_hist.doc.

[64] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 244.

moins directement liés à des choix politiques ou à des valeurs (comme l'«esprit» d'une époque, sa «vision du monde»); mais elle traduit au fond le même mécanisme compensateur: pour être intelligible, l'événement a besoin d'une histoire globale définie en dehors et indépendamment de lui"[65]. Faptul istoric este astfel prin interpretare construit de către istoric și așezat în *discurs* care poate lua forme extrem de diverse de la un studiu/analiză a unei secvențe din istoria relațiilor internaționale, lucrări complexe ce abordează o epocă sau un spațiu istoric regional sau global.

Se afirmă uneori că nu putem analiza decât superficial și în manieră speculativă esența a ceea ce este imaginar sau virtual. Imaginarul unei epoci poate reprezenta o realitate istorică în măsura în care există izvoare, dovezi ce probează faptul că oamenii *gândeau într-o anumită manieră* și își imaginau *într-un anume fel* valorile propriei existențe. Sunt necesare dovezi care să stabilească în ce măsură un anumit fapt istoric este real sau simplă fabulație. „Inventarea" unor fapte istorice reprezintă un pericol permanent pentru cercetarea trecutului[66]. Nu putem face confuzie între virtual și imaginar. Faptul istoric este întotdeauna o construcție lingvistică materializată în discurs, deci nu aparține tangibilului, concretului. De la Foucoult încoace știm că discursul este și putere, iar unde este putere este vorba și de politică. Cu alte cuvinte, nu există un adevăr unic. Adevărul este o judecată de valoare pe marginea unui discurs istoric rezultat din analiza unui fapt istoric. Faptul istoric are o singură dimensiune, cea a *existenței*, și nu poate să i se atribuie sintagma de fals sau adevărat deoarece adevărul și falsitatea sunt aplicabile numai judecăților asupra realității, nu însăși realității. Să luăm un fapt istoric cum a fost de exemplu Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920. Istoricul nu mai are de-a face direct cu acest fapt istoric deoarece a dispărut. El are de-a face cu o constatare din diferite surse care confirmă că faptul istoric a avut loc[67].

Odată constatată existența reală a unui eveniment, proces sau fenomen al relațiilor internaționale se procedează la găsirea raporturilor de cauzalitate. Referindu-se la acest aspect Vasile Pârvan scria: „că un fenomen poate fi caracterizat și valorificat ca fapt istoric după intensitatea și după efectele produse în marile mase omenești"[68].

---

[65] François Furet, *Histoire quantitative et construction du fait historique*, în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations", 26e année, N. 1, 1971, p. 71, on line, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1971_num_26_1_422459, accesat la 17 ianuarie 2014.

[66] Claudiu-Lucian Topor, *Introducere în studiul istoriei*, on line, http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/Introducere-in-istorie.pdf, accesat la 17 ianuarie 2014.

[67] A se vedea și Adam Shaff, *op. cit.*, p. 251-253.

[68] Apud Alexandru Tănase, Victor Isac, *Realitate și cunoaștere în istorie*, București, Editura Politică, 1980, p. 66.

Un alt clasic al filozofiei istoriei din România, A.D. Xenopol, aprecia că prin metoda deterministică „se poate realiza o clasificare a faptelor istorice în contingente și constante, corespunzător unor cauze individuale și colective"[69]. Criteriul important al alegerii este dat de procesul de semnificare și resemnificare a evenimentelor, proceselor și fenomenelor care au avut loc în politica internațională. Este adesea citat de istorici, și nu numai, un eveniment petrecut în anul 49 î.Ch. și anume trecerea Rubinconului de către Cezar. De atunci o mulțime de oameni au mai trecut acest râu, dar numai trecerea făcută de către Cezar este un fapt istoric pentru că numai această acțiune a avut consecințe pentru derularea evenimentelor ulterioare în istoria de o mie de ani a Europei. Este un gest simbolic, iar „interpretarea faptului istoric ca simbol constituie o modalitate eficientă de a aprofunda înțelegerea fenomenelor reale"[70].

Evenimentele, procesele și fenomenele care s-au petrecut într-un anume timp și spațiu ca produs al interacțiunii dintre actorii politicii internaționale pot să aibă aceste reprezentări/*sens* diferit în discursuri elaborate de istorici din societăți/comunități diferite deși concretul istoric este același. Ne referim aici la sens în înțelesul pe care îl dă conceptului Jurgen Habermas acela „de direcție a devenirii"[71]. Sensul conservă și susține substanța logică a înțelesului (meaning), iar semnificația se lasă abandonată contextului subiectiv, emoțional, afectiv. Diferite cuvinte pot avea același referent (extensiune) fără ca semnificația lor să fie aceeași. „Învingătorul de la Jena" și „învinsul de la Waterloo" au aceeași extensiune (Napoleon), dar semnificația lor diferă în mod evident. Semnificația este, de aceea, mai mult decât extensiunea sau decât obiectul real la care se referă cuvântul"[72].

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm faptul că însăși faptului istoric concret poate să i se modifice sensul în percepția ulterioară a aceleași societăți. Andreas Suter și Pierre-G. Martin au cercetat modul cum războiul țărănesc din Elveția, din 1653, a fost perceput în timp de către contemporani și ajunge la concluzia că *sensul* de fapt istoric important a fost căpătat treptat în timp[73]. La început, autoritățile au calificat revolta cu un termen care circula în epocă *Unruhe* ce însemna tulburări. Mai târziu apar conceptele de *Révolte* sau de

---

[69] *Ibidem*, p. 67.

[70] Marin Badea Pamfil Nichițelea, *op. cit.*, p. 176.

[71] Apud Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 195.

[72] Conf. univ. dr. Puiu M. Mihai, *Sens și semnificație în analiza discursivă*, on line, https://www.google.com/#q=fapte+si+evenimente+in+discursul+istoric&start=40, accesat la 17 ianuarie 2014.

[73] Andreas Suter, Pierre-G. Martin, *Histoire sociale et événements historiques. Pour une nouvelle approche*, in „Annales. Histoire, Sciences Sociales", 52e année, No. 3, 1997, p. 543-567, on line, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1997_num_52_3_279584 accesat la 14 ianuarie 2014.

Rébellion, ceea ce însemna pentru contemporani o mișcare deschisă și criminală contra ordinii naturale și divine. Primarul și consiliul orașului Zurich au făcut un pas mai departe în ceea ce privește semnificația evenimentului, în fapt un proces de resemnificare. Într-o scrisoare din 19 aprilie 1653 aceștia notau că „révolution traversait la plus grande partie de la Confédération"[74]. Este utilizat pentru prima dată un concept ce avea să facă o impresionantă carieră în secolele următoare, dar sensul cuvântului *revoluție* nu avea aceeași reprezentare în mentalul colectiv din Elveția secolului al XVII-lea. Istoricii definesc astăzi această mișcare drept un *război țărănesc* care a generat un *proces* de transformări politice și de mentalitate care au schimbat structura societății elveține[75]. Acest fapt arată că avea dreptate Paul Ricoeur când se întreba dacă nu ar trebui ca să fie lăsat timpul să decanteze faptele istorice. De altfel, referindu-se la conceptul de revoluție, Ricoeur afirma: „Il permettra d'appeler révolution les changements soudains de structure; ainsi parle-t-on de révolution démographique, de révolution industrielle; on parlera de renversement de tendance au plan des conjoncture[76].

Interpretarea evenimentelor, proceselor și fenomenelor care țin de relații economice sau culturale care apar între actorii politicii internaționale ar trebui să fie făcută și în acord cu instrumentele, metodele și tehnicile de analiză furnizate de alte discipline începând cu teoria relațiilor internaționale, sociologia, economia mondială[77] și încheind cu statistica, lingvistica sau geopolitica și geoistoria, imagologia[78]. Schimbările produse în cunoaștere datorită revoluțiilor apărute în varii domenii de la tehnologie la social nu au cum să nu afecteze viziunea asupra lumii și asupra istoriei[79]. În acest context, istoriografia relațiilor internaționale nu poate să rămână pe dinafară, fiind puternic marcată de evoluția generală a curentelor de idei. Istoricul Lucian Nastasă – referindu-se la impactul schimbărilor produse în cunoaștere asupra istoriografiei începutului de secol XX – sublinia faptul că istoricii acelui timp au sesizat nevoia modernizării aparatului conceptual și al discursului[80].

---

[74] *Ibidem*, p. 546.

[75] *Ibidem*, p. 548.

[76] Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 31.

[77] Francois Furet, *op. cit.*, p. 72.

[78] A se vedea, Richard K. Herrmann, James F. Voss, Tonya Y.E. Schooler and Joseph Ciarrochi, *Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata*, in „International Studies Quarterly", Vol. 41, No. 3 (Sep. 1997), p. 403-433, on line http://www.jstor.org/stable/2600790, accesat 16/10/2013, 02:54.

[79] Ian Morris, *De ce Vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 28-37.

[80] Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX)*, on line, http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Nastasa/Volum_Generatie.pdf, accesat 17 ianuarie 2014.

Argumentează acest lucru cu un fragment din discursul de recepție rostit la Academia Română (1905) de către istoricul Ion Bogdan, care sublinia că: „în istoriografie, ca în toate celelalte științe, fiecare epocă e supusă curentelor de idei contemporane"[81].

Geopolitica ne poate oferi grile de lectură a politicii externe promovate de marile puteri în diferite etape ale evoluției istorice generale și aceste grile de lectură pot îmbogăți aparatul interpretativ al istoricului de relații internaționale[82]. Înțelegerea complicatelor ecuații geopolitice care au dominat relațiile internaționale în secolele XIX-XXI este dată de o bună cunoaștere a actorilor care și-au disputat controlul pentru un anume spațiu și, mai ales, a caracteristicilor spațiului unde interesele actorilor s-au intersectat. Analistul francez Gérard Dussouy[83] a făcut o excelentă legătură între tipul de spațiu și atracția unui actor pentru o regiune sau alta a globului. Pornind de la această înțelegere, el a prezentat mai recent un model fascinant, bazat pe analiza configurației sistemice geopolitice, în care complexitatea este abordată prin vizualizarea succesivă a cinci spații[84]. Trei nivele centrale, spațiul demografic, spațiul diplomatic-strategic și cel economic formează infrastructura geopolitică. Aceasta este articulată cu spațiul fizic, în timp ce spațiul simbolic încoronează edificiul. Conceptul de putere este reprezentat de o axă verticală centrală, care face conexiunea dintre cele cinci spații. Vertical, relațiile interdimensionale explică relațiile de incertitudine, dominante sau nu, și dezvăluie variabilitatea poziției fiecărui actor de la o dimensiune la alta, linia care leagă diferitele puncte, simbolizând puterea actorului. Acest model implică, de asemenea, analiza variabilelor configurației care explică parametrii de schimbare, atât pentru fiecare spațiu, dar și pentru structura globală a puterii. Pentru acest scop sunt trei axe duble de analiză: local/global, război/pace, eterogenitate/omogenitate. În ceea ce privește ultima, Dussouy considera că o abordare simplă, dialectică, nu ar fi îndeajuns pentru a explica această complexitate. Dussouy recurge la folosirea unei logici trialectice, implicând trei dinamici separate: omogenitate asimilatoare, echilibrul antagonistic al eterogenității, cât și omogenitatea care se adaptează. Această

---

[81] *Ibidem.*

[82] A se vedea și Jean-Claude Allain, Robert Frank, *Les facteurs geographiques, demographiques, et les enjeux geopolitiques*, in vol. *Pour l'Histoire des relations internationals*, sous la direction de Robert Frank, Presses Universitaires de France, 2012, p. 139-158.

[83] Gérard Dussouy, *Traité de Relations internationales. Les théories de l'interétatique*, Paris, L'Harmattan, 2007; idem, *Traité de Relations internationales. Les théories géopolitiques*, Paris, L'Harmattan, 2006; idem, *Quelle géopolitique au 21° siècle?* Bruxelles, Complexe, 2001.

[84] Pascal Venier, *Main Theoretical Currents in Geopolitical Thought in the Twentieth Century*, in „L'Espace Politique", vol. 12, n° 3, 2011, p. 4.

perspectivă de analiză ajută istoricul relațiilor internaționale să înțeleagă o serie de fapte istorice specifice epocii contemporane[85].

Dacă acceptăm perspectiva de înțelegere a faptului istoric oferită de Collingwood potrivit căruia „historical facts/events in themselves do not constitute historical knowledge. Inferences based on imaginative thought must be drawn from them[86] atunci o grilă de lectură eficientă și utilă pentru înțelegerea faptului istoric din politica internațională poate fi oferită de sociologia reprezentărilor sociale și științele comunicării[87]. Nevoia studiului și înțelegerii rolului jucat de mentalități, dar, mai ales, a opiniei publice în istoria relațiilor internaționale a fost subliniată pentru prima dată în istoriografia franceză de Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle însă nu pot fi neglijate nici studiile și cercetările efectuate în acest sens peste ocean de către Michael J. Hogan și Thomas G. Paterson[88]. Nu putem să nu ținem seama de faptul că „Every society has a certain vision of the world, mental structure ruled by specific logic"[89]. În ultimii ani preocupările istoricilor din domeniul relațiilor internaționale s-au diversificat încât putem aprecia că „désormais, l'historien raisonne sur les opinions en les replaçant dans le contexte plus général des systèmes de représentations et des imaginaires sociaux, ce qui permet d'éclairer d'une autre façon la problématique classique de «l'image de l'Autre» et de son influence sur les décisions de politique extérieure. C'est aussi un moyen de susciter une réflexion sur le poids des subjectivités collectives dans les relations internationales"[90].

Carlo Ginzburg a subliniat existența unui alt mod de cunoaștere a istoriei relațiilor internaționale bazat pe identificarea unor indici discrete, elemente unice, mărturii individuale[91], mai ales când acestea provin din cercetarea științifică, axată pe rolul personalităților implicate în procesele de decizie în politica internațională. Această direcție de cercetare a fost deschisă de istoricul Jean-Claude Allain, când, la mijlocul deceniului opt al secolului trecut, a

---

[85] A se vedea, pe larg, Constantin Hlihor, *Geopolitica. De la clasic la postmodern*, Ploiești, Editura KartaGraphic, 2011, p. 63-80.

[86] Apud John Koskey Chang'ach, *Robin George Collingwood's Contribution to History*, in „International Review of Social Sciences and Humanities", Vol. 2, No. 2 (2012), p. 40.

[87] A se vedea Robert Frank, *Mentalites, opinion, representations, imaginaires et relations internationales*, in vol. *Pour l'Histoire des relations internationals*, p. 345-363.

[88] *Ibidem*, p. 346.

[89] N. Wachtel, *La vision des vaincus. Les Indiens du Perou devant la Conquete espagnole 1530-1570*, Paris 1971, p. 51.

[90] Idem, *Penser historiquement les relations internationales*, on line, http://www.afrirct.org/IMG/pdf/frank2003.pdf, accesat la 18 ianuarie 2014.

[91] Apud Jacques Revel, *Ressources narratives et connaissance historique*, in „Enquête" [En ligne], 1, 1995, p. 2, mis en ligne le 10 juillet 2013, consulté le 14 janvier 2014. URL: http://enquete.revues.org/262; DOI: 10.4000/enquete.262.

cercetat rolul premierului Joseph Caillaux în gestionarea crizei franco-germane, din anul 1911, și modul cum au evoluat aceste relații ulterior[92]. Multe din faptele istorice controversate din istoria relațiilor internaționale pot căpăta nuanțe care să completeze cercetarea și explorarea surselor documentare dacă se apelează la mărturii și informații care să evidențieze temperamentul, profilul moral, caracterul, dar, mai ales, convingerile și opiniile liderilor politici implicați în luarea deciziei în relațiile internaționale.

Pierre Milza crede că având o bună cunoaștere a personalității lui Pierre Laval, a originii lui sociale, a modului cum a evoluat în cariera politică, în multe privințe asemănătoare cu cea a lui B. Mussolini vom avea o mai bună reprezentare a unui fapt istoric care a marcat istoria relațiilor franco-italiene prin semnarea acordului Mussolini-Laval în anul 1935[93].

Reprezentările și imaginile construite pentru anumite momente și spații geografice privind istoria relațiilor internaționale pot căpăta nuanțe care să mărească decisiv capacitatea noastră de comprehensiune dacă se vor studia și faptele istorice generate de fenomenul aculturației[94]. Viziunea clasică a sistemului de norme și principii care au stat la baza comportamentului actorilor în politica internațională este dată de cercetarea locului și rolului jucat de instituțiile internaționale care și-au asumat acest rol. Diplomația, sistemul conferințelor de pace și apoi organizațiile politice cu vocație universală (Liga Națiunilor, O.N.U.) sau regională (O.S.C.E., O.U.A. etc.) au fost instrumente specifice teoriei echilibrului de putere care generau reguli și norme în baza principiului dat de legea învingătorului în conflictele internaționale[95]. Normele și etica relațiilor internaționale create de gândirea politică occidentală au pătruns în spații geografice în care actorii politici nu au fost parte la evenimentele politice de pe continentul european. Procesele de adoptare și asimilare a elementelor culturale străine permit înțelegerea mecanismelor prin care în raporturile internaționale s-au impus codul normativ, etica relațiilor internaționale în diferite epoci, în alte spații decât cele în care acestea au apărut.

Analiza statistică a faptelor istorice mai ales atunci când cercetătorul se apleacă asupra unor fenomene și procese cu durată lungă în timp. Philip A. Schrodt consideră că metoda clasică de analiză a fenomenelor și proceselor istorice generate de interacțiunile dintre doi sau mai mulți actori ai politicii internaționale, cum ar fi cele legate de perioade de criză și tensiune nu pot fi analizate doar recurgând la metoda clasică a interpretării surselor din

---

[92] Pierre Milza, *Figures de grands decideurs: l'interet de la biographie*, in vol. *Pour l'Histoire des relations internationals*, p. 548.

[93] *Ibidem*, p. 557.

[94] Neagu Djuvara, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, traducere de Șerban Broche, ediția a IV-a, București, Editura Humanitas, 2012, p. 321-367.

[95] A se vedea Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Editura All, 1998, p. 15-24.

documente diplomatice, alte surse de arhivă sau din media nu mai este suficientă[96]. Acesta a analizat relațiile dintre U.R.S.S. și S.U.A. din perioada războiului rece pe o durată de 30 de ani (1948-1978) pe baza unor date statistice culese de Edward E. Azar[97] pentru a creiona percepția opiniei americane asupra politicii externe. Datele statistice au fost generate prin examinarea a mii de rapoarte privind interacțiunile dintre cele două superputeri. Pentru interacțiunea care desemna tendința spre cooperare și stabilitate Philip A. Schrodt a acordat un scor numeric. De exemplu, în cazul în care cele două state au semnat un acord comercial, scorul numeric a fost de 5, în timp ce în cazul în care cele două țări a rupt relațiile diplomatice, acesta a fost de -8. Graficul rezultat indica două perioade distincte, una de criză prelungită (1948-1962) cu un vârf de maximă tensiune (1948) și o alta de relativă cooperare și stabilitate (1963-1974) cu un vârf de cooperare (1973)[98]. Analiza statistică a faptelor istorice din istoria relațiilor internaționale este un instrument util și eficace pentru o bună cunoaștere a evoluțiilor conflictuale[99], a fluxurilor comerciale[100] sau financiare atât ca intensitate, cât și sens/direcție a deplasărilor de bunuri și capital pe perioada lungă a istoriei.

Perspectivele și unghiurile de analiză a faptului istoric din câmpul cercetării politicii internaționale s-au multiplicat tot mai mult odată cu creșterea nevoii societății contemporane de a afla răspunsuri la problemele care apar astăzi. Foarte important este cum alege perspectiva de analiză și, mai important, cum grila de alegere a faptelor istorice din „oceanul de evenimente, procese și fenomene care s-au produs în politica internațională de-a lungul

---

[96] Philip A. Schrodt, *Event Data in Foreign Policy Analysis*, prepared for Laura Neack, Patrick J. Haney and Jeanne A.K. Hey, eds. *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, New York, Prentice Hall, forthcoming, on line, http://www.parusanalytics.com/eventdata/papers.dir/Haney.pdf, accesat la 18 ianuarie 2014.

[97] A se vedea Edward E. Azar, *Conflict and Peace Data Bank (COPDAB), 1948-1978 (ICPSR 07767)*, on line, http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/ICPSR/studies/07767, accesat la 18 ianuarie 2014.

[98] Philip A. Schrodt, *op. cit.*, în *loc. cit.*

[99] Lincoln P. Bloomfield, Amelia C. Leiss, *Controlling Small Wars*, New York, Knopf, 1969; Lincoln P. Bloomfield, Allen Moulton, *CASCON III: Computer – Aided System for Analysis of Local Conflicts*, Cambridge Mass., MIT Center for International Studies, 1989; Robert Lyle Butterworth, *Managing Interstate Conflict, 1945-74: Data with Synopses*, Pittsburgh, University Center for International Studies, 1976; Joshua S. Goldstein, *A Conflict – Cooperation Scale for WEIS Events Data*, in „Journal of Conflict Resolution", no. 36, 1991, p. 369-385; Russell J. Leng, *Interstate Crisis Behavior, 1816-1980*, New York, Cambridge University Press, 1993.

[100] K.N. Chaudhuri, *The Trading World of Asia and the English East India Company*, Cambridge University Press, 2006; Michael Don Ward, *Cooperation and Conflict in Foreign Policy Behavior*, in „International Studies Quarterly", no. 26, p. 87-126.

timpului. Referindu-se la acest aspect Charles A. Beard nota la jumătatea secolului trecut că „It is that any selection and arrangement of facts pertaining to any large area of history, either local or world, race or class, is controlled inexorablby the frame of reference in the mind of the selector and arranger. This frame of reference includes things deemed necessary, things deemed possible and things deemed desirable It may be large, informed by deep knowledge and illuminated by wide experience or it may be small uninformed and unilluminated. It may be a grand conception of history or a mere aggregation of confusions But it is there in the mind inexorably"[101]. Istoria relațiilor internaționale nu poate fi istoria tuturor interacțiunilor care s-au petrecut între actorii politicii internaționale de-a lungul timpului. Selecția pe care o operează istoricul în noianul de fapte, procese și fenomene, rezultat al jocului întâmplării sau necesității istorice în relațiile dintre diferiți actori joacă un rol important. Acest proces depinde de întrebarea pe care ne-o punem în legătură cu *impactul* pe care faptul istoric l-a avut asupra relațiilor dintre diferiți actori ai politicii internaționale și, mai ales, în ce *mod* relațiile dintre diferite centre de putere/civilizație au modelat lumea în ansamblul ei.

[101] Charles A. Beard, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 227.

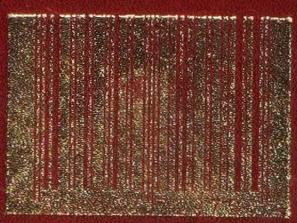

ISBN 978-606-537-237-5